
UNIVERSITY OF TORONTO
3 1761 01114909 3

HERBARZ
POLSKI.

HERBARZ
POLSKI

KASPRA NIESIECKIEGO S. J.

POWIĘKSZONY DODATKAMI Z POŹNIEJSZYCH AUTORÓW, RĘKOPISMÓW, DOWODÓW URZĘDOWYCH

I WYDANY PRZEZ

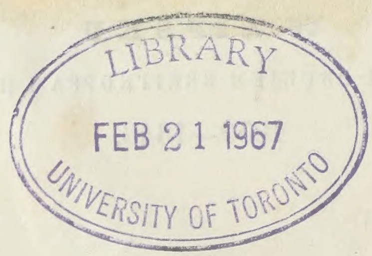
JANA NEP. BOBROWICZA.

W LIPSKU

NAKŁADEM I DRUKIEM BREITKOPFA I HÆRTELA.

1839—1846.

Za pozwoleniem Cenzury.

PRZEMOWA WYDAWCY.

Wydanie niniejszego dzieła, niezwykłej w naszem pismiennictwie objętości, napotkało w swym biegu mnóstwo przeszkód, których przy powzięciu zamiaru a nawet odbiciu początkowych arkuszy, niepodobna było przewidzieć. Pomimo to jednak starałem się, o ile na to pozwalały okoliczności nie zawsze przyjazne w obcym kraju zamieszkałemu, zadość uczynić wszelkim warunkom i przyrzeczeniom podanym w prospekcie. — Dziwna rzecz, a raczej nie dziwna dla tych którzy obok korzyści wyciągniętych z rad światłej krytyki, doświadczyli także wrzaskliwych pocisków od powierzchownych umysłów, że wkrótce po wyjściu II. Tomu Herbarza, obróciłem na siebie zawziętą niechęć, przedstawiaczów tej drugiej, że tak rzekę, ujemnej strony ducha. Niechciano uważać dzieła tego za jedno z ważnych źródeł do poznania kolei własnego narodu, których zupełna historya jest dopiero prawdziwą syntezą — za zbiór cząstkowych promieni składających się na świetność tego lub owego peryodu dziejów; — ale raczej posądzano mnie o dążność schlebiania zapleśniałym przesądom bezbarwnego i spruchniałego już dziś feudalizmu. Rozsądny Czytelnik sam najlepiej pojmie o ile wydanie Herbarza zasługuje na podobne zarzuty; co do mnie aż nadto przekonany jestem o niezaprzeczonym jego dla nas pożytku, ażebym miał zwracać uwagę na zdania mniejszości, wprawdzie mało licznej ale natomiast zgiełkliwej.

Przyrzekłem był w prospekcie uzupełnienie pracy Kaspra *Niesieckiego* dodatkami z późniejszych Autorów; — spełniłem ten

warunek, umieściwszy wszystko co *Duńczewski, Kuropatnicki, Małachowski, Wielądek* dostarczyć mogli — przydawszy szczególnie do Herbarza *Niesieckiego* poczynione przypiski przez Ignacego *Krasickiego* Arcybiskupa Warmińskiego; — jakkolwiek oświadczam, że za zupełną niezawodność i w niczem niezaprzeczoną wiarogodność podobnych dodatków, odpowiedzialności przyjąć nie mogę. Odznaczone one są mniejszym drukiem i albo na początku lub w końcu artykułu cytacyą Autora zaopatrzone. Za własne uzupełnienia z wyrażeniem źródeł chętnie odpowiadam, tem bardziej że urzędowe ich dowody, dotąd znajdują się w mojem posiadaniu.

Jeżeli na sam koniec odłożyłem wydanie I. Tomu, natomiast spodziewam się że publiczność raczy godnie ocenić treść w nim zawartą, do której opracowania pomogło, może jedyne dziś u nas pióro, zawsze gotowe do rozwiązania najbardziej trudnych zagadek z naszej przeszłości. Przekonany jestem że po tych słowach każdy z Czytelników bliżej obeznany z naszą literaturą, zwłaszcza historyczną, odgadnie nazwisko znakomitego badacza.

Prócz obszernej rozprawy, pierwszej u nas tej treści, o Urzędach, Dostojnościach, Tytułach i o Herbach w Polszcze, tom ten zawiera dopełnienia spisu biskupów, wojewodów i kasztelanów, jako też zupełnie dotąd niewydany poczet kasztelanów mniejszych, doprowadzony, z małemi przerwami, do ostatnich czasów ich bytu. Niechcąc naruszać numerycznego porządku przez *Niesieckiego* w spisie powyższych dygnitarzy uczynionego, tym, których dodanie jako istniejących potrzebnem się okazało, powtórzyliśmy numer bieżący z odznaczeniem przy tem literami *a, b, c,* i t. d.

W ten sposób uzupełniwszy niniejszy Herbarz, do czego nieszczędziłem starań i trudów, winienem tu oświadczyć, dla zbicia zarzutów czynionych bez najmniejszego się przekonania, — że text oryginalny Kaspra *Niesieckiego* jest w wydaniu tem nietknięty, całkowicie zamieszczony, odznaczony drukiem większym od poczynionych dodatków.

Mając teraz przed sobą ukończoną całą pracę, niepozostaje mi jak życzyć, ażeby mogła godnie posłużyć do celów, do jakich światłe umysły naszych rodaków użyć jej potrafią.

Pisałem w Lipsku w Październiku 1846 r.

Jan Nep. Bobrowicz.

LISTA PRENUMERATORÓW *).

Najjaśniejszy Fryderyk Wilhelm IV. Król Pruski.

Ascher i Spółka, księgarze w Berlinie.
Baliński, assesor koll. w Warsz.
Biblioteka Kr. Cess. nadw. w Wiedniu.
,, Królews. w Berlinie.
,, nadw. Wielk. Księztwa Heskiego w Darmstad.
Biblioteka kassyna Gostyńskiego.
Bieliński Jan hrabia.
Biesiekierski.
Bobrowski Joachim.
Borowski Mateusz.
Borkowski Alojzy.
Branicki hrabia.
Branicki Xawery hrabia.
Brockhaus i Avenarius, księgarze w Lipsku.
Bromirski Onufry.
Broniewski kanonik.
Brześciański Ignacy.
Brzozowski Jan.
Brzozowski W.

*) Pomimo naszego najusilniejszego starania nie mogliśmy otrzymać spisu wszystkich szanownych Prenumeratorów — tych więc tylko których nazwiska otrzymaliśmy, tutaj umieszczamy.

Chłapowski Stanisław.
Ciechanowiecki.
Ciechanowiecki Ludwik.
Cieszkowski Krzysztof.
Cybulski, doktor prawa.
Czajkowski Hippolit.
Czartoryski Adam, książe.
Czartoryski Konstanty, książe.
Czerwiński.
Czosnowski.
Czudowski Tadeusz. 3 exempl.
Dambski Apolinary, hrabia.
Dorst J. G. L. z Alt-Windorf.
Dunin M., arcy-biskup Gniezn. i Poznański.
Dunin Jan, hrabia.
Działyńska, hrabina, wojewodzina.
Dzieduszycki Henryk, hrabia.
Dzieduszycki Ignacy, hrabia.
Eliasiewicz Piotr, rzecz. rad. stanu Kr. Pols.
Elzner z Gniewczyna.
Gołaszewski Leon.
Gorajski Józef.
Grabowski Stanisław, hrabia.
Grabowski Józef, hrabia.
Grabowski Edward, hrabia.
Grochowski Antoni.
Grzymała Hn.
Gurski Leonard.
Hańska Ewelina.
Hirt Ferd., księgarz w Wrocł. 12 exemplarzy.
Heroldya Królestwa Polskiego.
Horn Karol.
Jabłonowska Teresa, księżniczka.
Jabłonowski Stanisław, książe.
Jabłonowski Karol, książe.
Jabłoński Kajetan.
Jabłoński Kajetan księgarz we Lwowie. 2 exemplarze.

Jakubowski Sylwester.
Januszkiewicz Eustachy.
Jordan Michał.
Jundziłł Adam.

Kamieniecki Jan.
Karnicki Roman, hrabia
Kiełczewski Alexander, senator W. M. Krak.
Kiełczewski, prezes pow. Bobr.
Knesewich, radca stanu, w Odessie.
Köhne Bernard, ass. koleg. w Petersburgu.
Komissya Skarbu Króles. Pols. 3 exempl.
,, Sprawiedliwości Króles. Pols.
Komorowski rzeczywisty radca stanu.
Konopka Prosper, baron.
Korytko Stanisław.
Kossecki, b. generał wojsk Polskich.
Krasicki Mateusz, hrabia.
Krasicki Kazimierz, hrabia.
Krasicki Edmund, hrabia.
Krasicki Kazimierz, hrabia.
Krasiński Piotr, hrabia.
Krasiński Wincenty, hrabia.
Kray, z Petersburga.
Kreutz, hrabia, generał kawaleryi wojsk C. R.
Krzewski Stanisław.
Krzyżanowski Józef, z Poznania.
Księgarnia Zagraniczna w Lipsku, 5 exempl.
Kuczkowski Kazimierz, hrabia.
Kwilecki Józef, hrabia z Wróblewa.

Ledochowski, hrabia.
Leśniowski, rotmistrz.
Librowski Antoni, senator w Krakowie.
Lipski z Lipy Józef.
Listowski Józef.

Łabuński, w Wilnie.
Łęski, radca stanu Król. Pols.
Łętowski Ludwik, biskup administrator dyecezyi Krakowskiej generalny.

Łoś Tadeusz, hrabia.
Magnuszewski Dominik.
Malczewski Adolf.
Marszałkowicz Maxymilian.
Mertzbach, księgarz w Warszawie, 2 exemp.
Miączyński Mateusz, hrabia.
Mianowski Józef, doktor medycyny.
Mierzejewski Kalix.
Mitkiewicz, radca stanu, w Warszawie.
Modlibowski w Świerczynie.
Moraczewski Jędrzej.
Morski Alexander.
Morska, hrabina.
Moszyński Antoni, ksiądz rektor ks. Piarów w Łubieszowie.
Moszyńska F. T. T., hrabina.
Mycielski Józef, hrabia.

Nesselrode hr., gen. por. wojsk Ces. Ross.
Nestler i Melle, księgarze w Hamburgu.
Niepokojczycki Benedykt, radca stanu, vice-prezes banku Król. Pols.
Niezabitowski Stanisław.
Norblin J., członek Konserw. w Paryżu.
Nowosielecki.

Ostrowski Władysław, hrabia.
Ostrowski Ludwik.
Oustrialov, radca koll. Ces. Ross.

Pawliczyński Jan, radca stanu.
Pawlikowski Gwalbert, z Medyki w Gal. C. A.
Pieńkowski.
Pietkiewicz, w Wilnie.
Pietruski Oswald.
Piller Fr. i Spółka, księgarze we Lwowie.
Piotrowicz, 2 exemplarze.
Piotrowski Kajetan.
Polytyłło, hrabia.
Potocka Zofia, hrabina.
Potocki Franciszek, hrabia.

Potocki August, hrabia.
Potocki Bogusław, hrabia.
Potocki Stanisław, hrabia, z Brzeżan w Galicyi Ces. Aust.
Potocki Stanisław, hrabia. z W.
Prek Xawery.
Pruszyński Józef.
Przezdziecki, marszałek gubern.
Przychodzki.
Pusłowski Wandalin.

Raczyński Atanazy, hrabia.
Radoliński Stanisław, hrabia.
Radoliński Władysław, hrabia.
Radziszewski, naczelnik bióra Komm. Spr.
Radziwiłł Wilhelm, książe.
Radziwiłł Michał, książe.
Rastawiecki Edward, baron.
Römer Michał.
Romer Edmund.
Romanowski Władysław.
Rościszewski Adam.
Rosnowski, hrabia.
Roztworowski, hrabia.
Rożnowski, z Sarbiewa.
Rzyszczewska, hrabia.

Sanguszko Władysław, książe, z Tarnowa.
Sartyni Aloizy.
Schletter Zygmunt, księgarz w Wrocł. 2 ex.
Siemiginowski Jakób, z Torska.
Sienkiewicz Karol.
Skarzyński w Chełmkowie.
Skórzewski Rajmund, hrabia.
Skrzyński Władysław.
Sławiński Sławna.
Snigurski, biskup we Lwowie.
Sosnowski.
Stablewski Erazm.
Stadnicki Ed., hrabia.

Stany Szlacheckie Galicyjskie.
Starzeński Alexander, hrabia.
Starzeński Michał, hrabia.
Starzeński Adam, hrabia.
Strachocki, szambelan.
Strogonoff Alex., hrabia.
Swinarski Romanof.
Szczepański Franciszek, 3 exemplarze.
Szepielewicz-Łazarewicz, w Pskowie.
Szeptycki Józef.
Szindler, kan. kap. Krak. prezes senatu.
Sztürmer, podpułkownik.
Tarnowski Jan, hrabia.
Tchórznicki F.
Truskawiecki Jan.
Turkułł J., radca stanu sekr. minist. stanu Król. Pols.
Uniatycki Stefan.
Ustrzycki Waleryan.
Uznański Tomasz.
Walewski Alexander, hrabia.
Wąsowiczowa, hrabina.
Węsierski Albin.
Weissenwolf, hrabia.
Wodzicki Józef, hrabia.
Wodzicki Franciszek, hrabia.
Wodziński Maciej.
Wojkowski Antoni.
Wolański Tadeusz, landrat w Bydgoszczy.
Zabielski Józef, hrabia.
Zamojski Stanisław, hrabia.
Żebrowski Tadeusz.
Żółtowski Józef.

Spis przedmiotów w I. Tomie objętych.

Stronnica.

Stronnica.

HERBARZ POLSKI.

HERB KRÓLESTWA POLSKIEGO.

Orzeł biały w koronie, głową w bok prawy tarczy skierowany, w pysku otwartym język wywieszony, nogi i skrzydła rozciągnione, w polu czerwonem; na piersiach bywa tarcza, naktórej Herb Króla Polskiego na ten czas królującego własny, kładą. *Bielski folio* 304. *Papr. Gniazdo. Sarnic. lib.* 4. *fol.* 171.

Z jakiej okazyi herb ten, Polskiej Koronie przywłaszczony, zgodzić się nie mogą Autorowie. Jedni twierdzą, że od miasta Aquilei, znaczną klęską Rzymian wsławionego za Marka Aureliusza Cesarza, kędy za dzielnością Markomira Króla, dwadzieścia tysięcy ich trupem na placu legło, zkąd na pamiątkę takiego zwycięstwa, od Aquilei, *Aquilam*, albo Orła przodkowie nasi, za zaszczyt wzięli. Drudzy, jako to Fercatulus od Zamolxa Króla Tatarskiego, początki tego klejnotu zasiągają. Ale tak tych jako i pierwszych opinia, że się na żadnym fundamencie nie gruntuje, walić się musi: krom tego, że pierwszych zdanie, na płonnej a bardziej szkolnej, niż historycznej polega ekwiwokacyi.

Sarnicki l. 4. *f.* 171. różne w tej materyi domysły przywodzi, na żadnym jednak nie fundując się, wolną każdemu decyzyą zostawuje. Pierwszy, którego też był sentymentu Kromer, Miechowita, Paprocki, Bielski poniekąd, i pospolity wszystkich pogłos, że od Lecha, pierwszego w tych tu krajach naszych Monarchy, pierwiastki swoje zabrał. Przyszedłszy albowiem Lech na to miejsce, kędy teraz Gniezno założone widziemy, gdy między zarosłemi lasami i jeziorami, gęsto rozsądzone Orle Gniazda zoczył, od Gniazd miasto Gniezno, czyli z Słowiańskiego Hniezdo fundował, a Rycerstwu swemu, Orła na chorągwiach malować kazał: przydaje Paprocki, że i sam Lech, Ciołka ojczysty herb porzuciwszy, w Orła go zamienił. Nie zda się to Sarnickiemu, żeby Pan taki z tak drobnej rzeczy, tak wspaniałą w sobie miał urościć imaginacyą. Nie zda i Parisiuszowi: bo prawi *Pliniusz l.* 10. *c.* 3. *de Aquilis,* Orłom gniazda tylko po głębokich puszczach, wysokich skałach ściele; w Polszcze zaś, mówi on, nie masz tego. Ale niesłusznie, bo *Aldrovandus in Ornithol. l.* 1. świadek, że w Polszcze, Litwie, Rusi, Prusach, o Orłów i wielkością i chybkością w locie, i drapieztwem znacznych nie skąpo. Pewnie ten Orzeł, którego w Warszawie Jan Kazimierz Król chował, dziwnej wielkości, Polskiego był gniazda, jako pisze *Cnaefel. in Miscell. Med. Phys.* Podczas elekcyi Michała Króla, zciągnione na nię z całej Polski Rycerstwo, latającego nad sobą, białego Orła widziało. *Pastorius in diadem. Glor. Michael.* Pod Cudnowem wielki Orzeł z obozu się Moskiewskiego w górę wybiwszy, naprzód nad wojskiem się Polskim wieszał, potem gdy się na dół nad kosz Tatarski spuścił, od nich pojmany. *Kochow. climac.* 2. Nad wsiami Zyczowem, i Zagorzem, pod Gdańskiem, wojna Orłów w roku 1655. stoczona na powietrzu, z których jedne od morza, drugie od Polski, wielkim się hurmem zleciawszy, bitwę krwawą zwiodły. *Idem climac.* 2.

Z tych tedy i wielu inszych okazyi może się poznać, że Polska Orłów rodzi: a do tego są w Polszcze gęste lasy, są obszerne jeziora, przy których tenże Pliniusz siedliska, Orłom *secundae magnitudinis* zakłada. To jednak co o Ciołku Paprocki twierdzi, żadnej pewności nie ma, ile że sam na innem miejscu, jako mu to zadaje *Balbinus epitom rerum Bohem. l.* 1. *c.* 7. napisał, że Lech i Czech bracia, czarnym się Orłem zaszczycali, luboć potym Lech od białych pod Gnieznem widzianych Orłów, czarnego w biały przefrymarczył.

Drugi domysł Sarnickiego. Być prawi może, że Genseryk Król Wandalski poraziwszy na głowę Gracyana, Rzym wziąwszy, skarby Cesarskie przetrząsnąwszy, gdy między niemi, banderę z takim Orłem, jaki u nas jest wzwyczaju znalazł; tu ją do pozostałych w tych krajach Panów, a swoich patryotów odesłał, ci zaś za pospolity całemu Państwu herb przywłaszczyli. Ale na to ani autora, ani fundamentu nie masz.

Trzeci, że dopiero Polska Orłem się klejnocić poczęła, kiedy i prawo do Korony wzięła. W ten czas albowiem Rzymska Stolika (mówi Sarnicki) gruntując ligę chrześcijańskich w Europie Panów, gdy ją przysięgą od nich uczynioną zmocniła, Polskim Koronatom Chorągiew przysłała, na której był według dawnych Rzymian zwyczaju Orzeł; tą intencyą, aby Sarmacyi naszej najwyższe rządy, znały się zawsze wybranemi być, na obronę wiary przeciwko jej nieprzyjaciołom: przydają inni, że ta chorągiew przysłana przez Lamberta Biskupa Krakowskiego. Przeciwko tej opinii stawiam prawie wszystkich historyków naszych, z których żaden krom jednego Sarnickiego i wzmianki o tem nie uczynił. Ale i to pewna jako dowodzi Parisiusz z Baroniusza, że temi tam czasy, samym tylko Vasallom Papieskim chorągwie zwykli byli posyłać, najwyżsi w Kościele Chrystusowym Biskupi, i to nie z Orłami, ale z kluczami na krzyż złożonami; Koronaci zaś Polscy, Vasallami nigdy nie byli, i Polska żadnej obcej nie hołdowała potencyi, jako się swego czasu pokaże.

Czwarty, który się nad insze Sarnickiemu podobał, jest ten; że to Przodkowie nasi na wzór wsławionych po całym świecie Rzymian uczynili; poświadcza mu Bielski i Parisius, który też przydaje: że Sarmatowie nasi, od wydartych na różnych wojennych expedycyach Rzymianom chorągwi, Orła sobie za własny herb przysposobili. Jakoż, że chorągwie u Rzymian Orłami zagęszczone były, tak jest jawna, żeby mi tego dowodzić nie potrzeba: przecię dla pewniejszej wiary

kładę *Pliniuza l.* 10. *c.* 4. *Romanis olim* (*Aquilam*) *legionibus, Marius in secundo Consulatu suo proprie dicavit. Erat et antea prima cum quatuor aliis: Lupi, Minotauri, Equi, Aprique singulos ordines anteibant, paucis ante annis sola (Aquila) portari in aciem coepta erat, reliqua in castris relinquebantur. Marius in totum ea abdicavit. J. Joseph. l.* 3. pisze: *Aquila omni legioni praeest apud Romonos. Rex ipsa omnium avium et eadem valentissima, unde etiam imperii signum ipsis est, et velut omen victoriae, in quoscunque eunt.* Toż *Lipsius l.* 4. *de milit. Rom. dial.* 5. poświadcza. *Signa legionis (peditum) Aquila nec nisi unius una, imo nec sociorum quidem. Hujus origo varie petitur: a Jove alii, qui hanc insigne militiae habuerit, quidam a Trojanis, ego fortasse nihil errem, si aut ipsos a se Romanos reperisse dixerim, aut vicinorum exemplo.* I niżej mówi. *Sed Aquilae haec dignitas, etiam apud alias gentes fuit, Persis regale hoc signum, atque ita Xenophon de Cyro. Erat ei signum aquila aurea, in hasta longa extensa, et nunc quoque hoc ipsum insigne Persarum Regi manet. Cyro quoque minori fuisse insigne, Aquilam auream in pelta super hastam extensam. J. Curtius l.* 2. o Daryuszu świadczy. *Inter haec Aquilam auream pinnas extendenti similem sacraverunt.*

Czy to zaś malowane, czy ryte Orły u Rzymian były, jako chcesz rozumiej mówi *Lipsius,* przydaje jednak *Romanae summae hastae insistebat ex auro vel argento, et fulmen saepe unguibus tenebat, quasi jaculatura.* Kładzie tamże pomieniony dopiero autor, różne kopersztychy z kolumny Trajanowej przekopiowane, między inszemi widzieć u niego tarczą, która na cztery części przedzielona, w każdej zaś dzielnicy jeden Orzeł, wszystkich jest czterech, wszyscy podobni we wszystkim do naszego Polskiego, to jest z rozciągnionemi skrzydłami i nogami, z otwartym pyskiem wprawą tarczy skręconym, Korony tylko samej nie dostaje. A ztąd możemy wziąść dowód, że Polski orzeł, prawdziwym jest prototypem Rzymskich, tylko mu snać korona przydana w ten czas, kiedy nią i Polska uczczona.

Co do koloru: wprawdzieć Rzymianie to ze złota, to z srebra, to z inszych metallów Orłów swoich zdobili, jako się wyżej mowiło z Lipsiuszem, ale białych daleko częściej zażywali, a to z tej racyi Pliniusza. *Color argento clarior est, magisque diei similis, et ideo militaribus signis familiarior, quoniam is longius fulget.* I owszem Volfgangus Lazius powiada że białego Orła zwyczajnie Consules najwyżsi w obozie przed sobą nosić kazali. A nasz *Ks. Val-*

trinus de re militari mówi: *Signa legionum fuerunt Aquilae solidae e metallo, cohortium vero signa Aquilae in velo depictae, et ideo a velo diminutive vexilla dicta.*

Jak zaś i nie raz rycerska Sarmatów siła przycięższa, świata całego niegdy wojownikom, Rzymianom mówię była, tak że też pamiętną ich klęską poraziwszy, chorągwie im z Orłami w zwycięskiej zabierali zdobyczy; czytaj o tem *Treculpha Chronic. t.* 1. *l.* 7. *c.* 16. *Ammiana Marcellina, l.* 17. *Flav. Vopisc. in Aurelian. imper. Blond. dec.* 1. Tu służy to, co pisze *Tacitus l.* 1. *Histor.* że *Roxolani Sarmatae* pierwszej zimy po śmierci Neronowej wojsko Rzymskie znieśli: i to co *Eutropius hist. suae l.* 7. *Sueton. in Domitiano,* wszystko się to tu dla krótkości omija. Tu tylko tego opuścić nie mogę. *Varus Quinctilius,* wybrał się na przytłumienie, coraz wzmagającej się Sarmatów potencyi we trzech pułkach. Zaszedł im Armin Książe ich, od Sigimira ojca z wojskiem przeciwko nim wysłany. Stoczyli bitwę między Elbą i Wiserą rzeką, która teraz Bremę miasto oblewa, tam tak się silnie z Waryuszem starli, że wojsko jego prawie do szczętu wyciąwszy, dwie chorągwie zwycięzcy zabrali. Była to tak cieżka ta klęska Rzymianom, że Cesarz Augustus, z wielkiego po niej żalu, głową w ścianę bijąc wołał: *Quinctili Vare redde legiones*, to *Treculphus*, ale i *Florus* o tem namienia *l.* 4. *c.* 12. *Signa et Aquilas duas adhuc barbari possident, tertiam Signifer, priusquam in manus hostium venisset, evulsit, mersamque intra baltei sui latebras gerens, in cruenta palude sic latuit: Romanos tunc ultra Rhenum pulsos cessisse, hacque clade factum, ut imperium in ripa Rheni fluminis staret.* Luboć jako *Dio l.* 60. *f.* 667. świadczy, że potem te swoje łupy, za odmianą szczęścia odyskali Rzymianie. *Vicit P. Gabinius Marsos, qui inter alia militarem Aquilam, quae sola a clade Variana adhuc apud illos restabat, recuperavit.* W ten czas mówi Parisius że się Czechom, albo Marsom czarny Orzeł z chorągwią dostał, i ztąd herb Czeski; jakoż i Dubravius świadczy, że Czeskie Królestwo, kiedyś czarnego Orła, za własny klejnot zażywało, przydaje jednak (a bodaj się nie myli) że to była regalizacya Ottona Cesarza. I terazci modą teraźniejszego wieku, między inszemi dwudziestą i czterema częściami, widzieć w herbie Królestwa Czeskiego, Orła w Koronie, ale czerwony w srebrnem polu.

Naszym zaś dostał się biały, i od tego czasu za własny przyjęto go zaszczyt. I pewnie zwycięztwo to tak sławne, z Rymskiej porażki wyniesione, nie inszych Sarmatów tylko przodków naszych dziełem było. Każdy to chętnie przyzna,

kto przeczyta u Długosza, Kromera, Wapowskiego, Bielskiego, jako Lech pierwszy, między rzekami Wisłą, Elbą, i Wisurgiem, albo Wisserą, aż do morza Bałtyckiego rozwlekłe wszystkie krainy posiadł, i szeroko Państwa swego rozciągnął granice. O czem i *Krantz. in Vandal. Saxo in Dania l.* 8. namieniają. Brzemię, a z Niemiecka Bremen miasto fundował, luboć wielką częścią potomkowie to jego utracili. A ponieważ przyjście Lecha w te tu kraje, dopiero na rok Pański 550. kładą Historycy nasi, a ta batalia kilką set lat przedtem opisana, dla tego trzebaby mowić, że Lech pierwszy już ten herb u swoich Sarmatów dobrze zagoszczony zastał, i sam go na siebie i na Sukcessorów swoich przyjął.

Te tedy w tej materyi są u autorów różnice. Mnie luboć z przytoczonych racyi, ostatnie zdanie widzi się być najpodobniejsze do prawdy, przecież powadze inszych Historyków naszych dawniejszych, nie myślę najmniej swoją decyzyą ubliżać. To tylko przydaję, że *Piasecki folio* 55. tenże początek herbu Koronnego wywodzi, od Klęski Waryusza przerzeczonej, lubo w opisaniu jej trochę ma coś odmiennego, *Historya Posselii Polon. Pruthen.* i innych wielu in ms. Z tem wszystkiem nie wszyscy, a przynajmniej nie zawsze Monarchowie Polscy, Orła tym kształtem, jako się mówiło zażywali, bo na liślie danym Miastu Krakowskiemu w roku 1306. od Władysława Łokietka Książęcia Krakowskiego, Sieradzkiego, Łęczyckiego i Kujawskiego, widziałem pieczęć, na której pół Orła, i pół Lwa spojonych barkami do siebie, i jedną Koroną obudwu głowy ukoronowane. Ludwik także Król Polski i Węgierski, temuż Miastu przywilej dał z taką pieczęcią. Osoba Królewska na Tronie siedzi, w Koronie na głowie, w prawej ręce berło, w lewej jabłko z krzyżem trzyma, na prawym boku tej Osoby tryanguł, po którym trzy trakty, albo linie, na lewym, takiejże formy tarcza, na której dwa Krzyże, jeden nad drugim z sobą połączone.*)

Grzegorz Vigilantius Samboritanus, sławny swego wieku Poeta, o Polskim Orle napisał. *Haec avis est avium, totum Regina per Orbem, Regum sunt Reges, terra Polona, tui.* I słusznie, bo Polska nasza ile w tej, w której teraz jest circumferencyi, pięć w sobie Królestw zamyka, to jest Polskie, Litewskie, o czem i ja niżej, Halickie we Lwie, Danielu, Królach Halickich, ba i Kolomannie. Pruskie zdawna: i teraz

*) Ta różnica herbu w pieczęciach wynika ztąd że Władysław Łokietek użył swego herbu Kujawskiego; a Ludwik król użył herbu węgierskiego. Równie i na pieczęciach Kazimierza wielkiegowidzieć można pół orła i pół lwa plecami spojonych, to jest herby kujawskich książąt z których był sam Łokietek i Kazimierz. — *J. L.*

świeżo, i Żmudzkie: o czem Kojał. Stryjkow. Kładę tu teraz komput wszystkich Monarchów, i Królów Polskich, według komputu lat od pospolitego piora i zgodniejszego Historyków naszych, mowić się zaś o każdym z nich obszerniej gdzieindziej będzie.

MONARCHOWIE I KRÓLOWIE POLSCY.

1. Lech pierwszy Monarcha w roku Pańskim 550, po nim potomstwo jego panowało blizko lat 150.
2. Visimir ostatni potomek Lecha roku 690, według inszych 700.
   Dwunastu Wojewodów koło roku 698, według inszych 710.
3. Cracus umarł 730, według inszych 750.
4. Lech II. z Państwa wyzuty 731, według inszych 751.
5. Vanda Córka Krakusa w Wiśle się utopiła 732, według inszych 752.
   Dwunastu Wojewodów do roku 750, według inszych 760.
6. Leszek I. albo Przemyśl umarł 780, według inszych 804.
7. Leszek II. umarł 800, według inszych 810.
8. Leszek III. roku 806, według inszych 815.
9. Popiel I. roku 814, według inszych 821.
10. Popiel II. zginął od myszy roku 830, według inszych 840.
11. Piast obrany roku 842, umarł roku 861, według inszych 895.
12. Ziemowit umarł 892, według inszych 902.
13. Leszek IV. umarł 913, według inszych 921.
14. Ziemomyśl umarł 962, według inszych 964.
15. Miecysław I. Chrześcijanin umarł roku 999, leży w Poznaniu.
16. Bolesław Chrabry pierwszy Król Polski w Gnieznie koronow. 1001, umarł 1025, leży w Poznaniu.
17. Miecysław II. w Gnieznie koronow. 1025, umarł 1034, leży w Pozn.
18. Kazimierz Mnich w Gnieznie koronowan 1041, umarł 1058, leży w Poznaniu.
19. Bolesław II. Śmiały w Gnieznie koronow. 1059, uszedł 1082, leży w Karyntyi w Klasztorze Ossyackim.
20. Władysław Herman Książe Polski umarł 1102, leży w Płocku.
21. Bolesław III. Krzywousty umarł 1139, leży w Płocku.
22. Władysław wyzuty z Państwa 1146, panował lat 7. umarł 1159, leży w Haldenburdze.
23. Bolesław IV. Kędzierzawy umarł 1173, leży w Krakowie.
24. Miecysław stary wyzuty z Państwa 1177, panował lat 4.
25. Kazimirz II. sprawiedliwy umarł 1194, leży w Krakowie.
26. Miecysław stary powtóre, umarł 1202, leży w Kaliszu.
27. Władysław Laskonogi wyzuty z Państwa 1206.
28. Leszek V. Biały zabity 1227, leży w Krakowie.
29. Bolesław V. Wstydliwy, umarł 1279, leży w Krakowie.
30. Leszek IV. Czarny, umarł 1289, leży w Krakowie.
31. Przemyśl koron. w Gnieznie 1295, zabity 1296, leży w Poznaniu.
32. Władysław Łokietek wyzuty 1300.
33. Wacław Król Czeski, na Polskie w Gnieznie koronow. 1300, umarł 1305, leży w Pradze.

34. Władysław I. Łokietek powtóre, koronow. w Krakowie 1320. umarł 1333, leży w Krakowie.
35. Kazimierz III. Wielki, koron. w Krakowie 1333, umarł 1370, leży w Krakowie.
36. Ludwik oraz i Król Węgierski koron. w Krakowie 1370, umarł 1382, leży w Węgrzech.
37. Władysław II. Jagiełło Książe Litewski koron. 1386, umarł 1434, leży w Krakowie.
38. Władysław III. oraz i Król Węgierski zginął pod Warną 1444, żył lat 20.
39. Kazimierz IV. umarł 1492, panował lat 45. leży w Krakowie.
40. Jan Albrycht umarł 1501, panował lat 8. leży w Krakowie.
41. Alexander umarł 1506, panował lat 5. leży w Wilnie.
42. Zygmunt I. umarł 1548, panował lat 41. leży w Krakowie.
43. Zygmunt August umarł 1572, panował lat 25. leży w Krakowie.
44. Henryk Walezy Książe Andegaweński herbu trzy Lilie, koron. 1574, ustąpił tegoż roku.
45. Stefan Batory, Książe Siedmiogrodzki, herbu trzy Zęby, koron. 1576, umarł 1586, leży w Krakowie.
46. Zygmunt III. Król Szwedzki herbu Snopek, koron. 1588, umarł 1632, leży w Krakowie.
47. Władysław IV. herbu Snopek, obrany 1632, koron. 1633, umarł 1648, leży w Krakowie.
48. Jan Kazimierz, herbu Snopek, obrany 1648, koron. 1649, abdykował 1668, umarł 1672, leży w Krakowie.
49. Michał Książe Wiśniowiecki, herb swój własny, obrany i koron. 1669, umarł 1673, leży w Krakowie.
50. Jan III. Sobieski, herbu Janina, obrany 1674, koron. 1676, umarł 1696, złożony w Warszawie.
51. August II. Książe Saski, obrany i koronowany 1697, zrzekł się korony 1706.

---

52. Stanisław Leszczyński, herbu Wieniawa, obrany 1704, ustąpić musiał 1709.
53. August II. wrócił 1709, umarł 1733.
54. Stanisłam Leszczyński obrany powtórnie 1733. Polskę musiał opuścić wkrótce, umarł jako Książe Lotaryngji 1766.
55. August III. obrany 1733, umarł 1763.
56. Stanisław August Poniatowski, herbu Ciołek, obrany 1764, złożył koronę 1795, umarł 1798.
57. Rozbiór 1795. Austrya, Prusy, Rossya.
58. Fryderyk August Król Saski, Książe Warszawski 1807.
59. Alexander I. Cesarz wszech Rossyi, Król Polski 1815, umarł 1825.
60. Mikołaj I. 1825.

Więcejci wprawdzie Panów swoich liczyła Polska Władysławów, jako się tu pokazało, ale ci co pod Książęcym tylko tytułem rządzili w tej Ojczyznie, nie poszli w komput Władysławów, aż dopiero Władysław Łokietek, że Królem był, rachuje się Władysławem pierwszym, Władysław Jagiełło, Władysławem drugim, i tak dalej.

HERB W. KSIĘZTWA LITEWSKIEGO.

Mąż zbrojny w szyszaku (Petrasancta przydaje srebrny) na białym koniu, do biegu niby zapędzonym, siodło na nim i czaprak czerwony, aż do kopyt końskich rozwlekły, z trojaką złotą frandzłą, w polu także czerwonym; w prawej ręce miecz goły wyniesiony w górę, jakby do cięcia trzyma; w lewej zaś, czyli raczej na barku jego tarcza, ze dwiema krzyżami złotemi w jeden spojonemi. *Papr. Gniazdo. f.* 1136. Tenże o *Herb. f.* 590. *Okol. t.* 2. *f.* 442. i tom. 1. *f.* 539. M. S. P. Rutka. Bielski. Żeby które Państwo, albo Familia w Europie, podobnego jezdzca w herbie zażywać miała, nigdzie nie czytam, tylko *Petrasancta c.* 66. o Hrabiach Ś. Jerzego w Insubryi namienia. Stryjkowski też o dawnych Sarmatach twierdzi, że gdy Attilę Króla Hunnów, wezwani od Franków na pomoc, pod Katalaunią zbili, na pamiątkę tego zwycięztwa, dwóch mężów na koniach rozpędzonych, z gołymi mieczami, na Tarczach swoich zwykli byli nosić i malować. *Chronic. Lithv. l.* 4. *f.* 108.

Pierwsze Książęta Litewscy, ile potomkowie Palemonowi, Kolumny w swym herbie za zaszczyt nosili, ale gdy Kiernus Wielki Książe Litewski, z jedynaczką córką swoją Pojatą, z Zywibundem Dorszprungowiczem dożywotnie zmowioną, Księztwo Litewskie w posagu oddał, Zywibund do kolumn dawnych, ojczysty Dorszprungów Centaura klejnot przydał. Aż potem Narymund syn Goligina Wielki Książe Litewski, gdy bez potomny z tego świata schodził, zwoławszy poddanych swoich, a napominając ich, aby zgodnie, męża walecznego sobie za Pana obrali, któryby osierociałego po sobie Państwa, męztwem i odwagą bronił: na pamiątkę tego, ten im znak rycerski, na chorągwiach nosić kazał, i całemu za zaszczyt Państwu swemu oddał. Krzyże potem na tarczy do tegoż klejnotu przydane, już za czasu, kiedy się w Litwie chrześcijańska wiara krzewiła, a to z okazyi pobitych od nich Krzyżaków i odyskanych prowincyi. Prawdać że Okolski ten krzyżów addytament, Mendogowi Królowi Litewskiemu przypisuje, jakby gdy chrześcijaninem zmyślił się, i koronę w tę wiarę od Innocentego Papieża otrzymał, razem z nią od niegoż i od Ferdynanda Cesarza krzyże mu przydane były: na co przywodzi Strykowskiego, ale tego nigdzie w Strykowskim nie znajdziesz. Tenże Okolski to, co się o początkach tego herbu pisało o Narymundzie, on to Laurasowi synowi Troidena przyznaje, ja trzymam z Stryjkowskim, Kojałowiczem, i zgodnem wszystkich Dziejopisów piorem.

Zowie się ten herb Pogonią, podobno od konia, niby w pogoń zaciekłego. Okolski nowy mu tytuł wymyślił Kiejstucz, bom się go w żadnym innym autorze doczytać nie mógł. Ja tu z Stryjkowskiego i Kojałowicza, kładę według ich komputu, wszystkich Książąt Litewskich, aż do Zygmunta Augusta, za którego ostatnia Unia z Koroną tegoż Księztwa stanęła, tak że od tych czas Polscy Koronaci, oraz i Wielkiem Księztwem rządzili. O każdym zaś z nich w szczególności mówić się będzie na swem miejscu.

Uważałem też na wielu miejscach, że po herbach tak Koronnym, jako i W. Ks. Lit. najpierwszą kiedyś kładli przodkowie nasi chorągiew, na której smoka figurę, dziecię pożerającego widziałem; nie rozumiem, żeby to Polacy na pamiątkę herbu Bony niegdy Królowy Polskiej czynili, bo ta tylko imieniem była Bona; raczej rozumiałbym, że to na pamiątkę się działo, że Longobardowie z tych tu krajów wyszli, którzy takiego smoka w herbie używali.

KSIĄŻĘTA LITEWSCY.

1. Littałaon koło roku Pańskiego 366.
2. Wejdewut koło roku 367.
3. Littałaon młodszy koło roku 373.
4. Palemon, albo Publius Libo herbu Kolumny po roku 929.
5. Borcus Palemona syn.
6. Kunas syn Palemonów.
7. Spera syn Palemonów.
8. Kiernus syn Kunasa koło roku 1040.
9. Zywibund z linji Dorszprunga Książęcia Dziewałtowskiego koło roku 1200. herbu Centaurus.
10. Kukowojtys syn Zywibunda koło roku 1221.
11. Utenes syn Kukowojtysa koło roku 1227.
12. Ryngold potomek Palemona herbu Kolumny koło roku 1235.
13. Mendog albo Mendolph syn Ryngolda obrany na to Księztwo 1240, koronowany 1253.
14. Troynat koło roku 1264.
15. Woysielk koło roku 1265.
16. Swintorog syn Ucienia koło roku 1267, herbu Centaurus.
17. Germund syn Swintoroga koło roku 1270.
18. Giligin syn Swintoroga w roku 1275.
19. Romund syn Giligina w roku 1286.
20. Trab syn Swintoroga w roku 1270.
21. Narimund syn Romunda w roku 1281.
22. Troiden syn Romunda w roku 1282.
23. Rimund albo Lauras syn Troidena obrany 1283, ustąpił do Klaszt.
24. Vitenes herbu Kolumny potomek Prospera Cesarina obrany 1283, umarł 1315.
25. Gedymin syn Vitenesa obrany 1315, zabity 1328.
26. Jawnuta syn Gedymina w roku 1329, obrany, ale wyzuty.
27. Olgerd syn Gedymina obrany 1330, umarł 1381.
28. Jagiełło syn Olgerda wstąpił 1381, ale od Kieystuda wyzuty.
29. Kieystud syn Gedymina, zabity w roku 1382.
30. Jagiełło powtóre, wstąpił 1382, na Królestwo Polskie obrany 1386.
31. Kazimierz I. Skiergiełło, wstąpił 1387, wyzuty 1392.
32. Alexander Witold wstąpił 1397, umarł 1430.
33. Bolesław Swidrygiełło, wstąpił 1430, umarł 1432.
34. Zygmunt Pierwszy Woydat wstąpił 1432, zabity 1440.
35. Kazimierz II. syn Jagiełła Króla wstąpił 1440, Królem Polskim obrany 1447, umarł 1492.
36. Alexander II. obrany 1492, na Królestwo Polskie 1501, umarł 1506.
37. Zygmunt II. odrany 1506, na Królestwo Polskie 1507, umarł 1548.
38. Zygmunt III. August obrany 1530, na Królestwo Polskie tegoż roku, umarł 1572.

Od tychże Wielkich Książąt Litewskich rozrodzone potomstwo, wielom Książęcym Familiom początkiem było; z których jedne jeszcze i po dziś dzień, w najwyższych w tej ojczyznie krzesłach, cnót swoich lustrą, dzień pospolitemu dobru niecą; wszakże niektóre z nich, insze sobie znaki Rycerskie, za ojczyste klejnoty poprzybierali: jako to Książęta Wiśniowieccy, Zbarascy, Rożyńscy, i t. d. Drugie

zaś jeszcze się i teraz, tąż Pogonią, z przodków swoich razem ze krwią wziętą, zaszczycają. Są zaś te: Ks. Czartoryscy, Ks. Kopylscy, Ks. Koreccy, Ks. Koryatowiczowie, Ks. Koszyrscy, Ks. Kowelscy, Ks. Sanguszkowie, Ks. Słuccy, Ks. Zasławscy w Litwie, luboć niektóre z nich już dawno zeszły: o czem na swem miejscu.

KARDYNAŁOWIE POLSCY.

Zkąd i kiedy w Kościele Rzymskim ta godność urosła, jako się potem w górę przez różne fawory od Papieżów nadane wzbiła, odsyłam do autorów, którzy tę materyą traktowali. Mnie dosyć na tem będzie, przytoczyć tu, którzy i kiedy z Polskiego Narodu, tą preeminencyą w Kościele Bożym jaśnieli.

1. Mateusz Biskup Wormacyeński umarł 1410, Kard. Ś. Cyryaka.
2. Alexander Książe Mazowiecki, Biskup Trydentski, Patryarcha Aquilejski, Kardynał *S. Lauren. in Damaso* 1442.
3. Zbigniew Oleśnicki herbu Dębno, Biskup Krakowski, Kardynał *S. Priscae,* umarł 1455.
4. Izydor Metropolita Kijowski, umarł 1463, Kardynał *SS. Petri et Marcellini.*
5. Fryderyk Królewicz Arcybiskup Gnieznieński, Kard. *SS. Sergii et Bachi,* umarł 1503, herbu Pogonia.
6. Stanisław Hosius, Biskup Warmiński, herb swój, Kard. *S. Mariae trans Tyberim,* umarł 1579.
7. Jędrzej Batory, herbu trzy Zęby, Biskup Warmiński, Kard. *S. Angeli,* zabity 1599.
8. Jerzy Radziwił, herbu Trąby, Biskup Krakowski, Kardynał *S. Sixti,* umarł 1600.
9. Bernard Maciejowski, herbu Ciołek, Arcybiskup Gnieznieński, Kard. *S. Joan. ant. portam Latin.* umarł 1608.
10. Jan Albrycht Królewicz, herbu Snopek, Biskup Krakowski, umarł 1634, Kardynał.
11. Jan Kazimierz Królewicz, herbu Snopek, obrany Królem Polskim 1648, Kardynał.
12. Jan Kazimierz Donhoff herb swój własny, Biskup Cesenacki, Kard. *S. Joan. ant. portam Latin.* umarł 1697.
13. Michał Radziejowski, herbu Junosza, Arcybiskup Gnieznieński, Kard. *S. Praxedis,* umarł 1707.
14. Jan Lipski biskup Krakowski, zmarły 1747, został Kardynałem 1746.

Do tegoż komputu purpuratów Rzymskich, pociągają niektórzy Wincentego Kota, herbu Doliwa arcypiskupa Gnieznieńskiego zmarłego w roku 1448, Mikołaja także Lasockiego herbu Dołęga, na ten czas dziekana Krakowskiego, a potem biskupa Kujawskiego, zmarłego w roku 1540, tylko

że od Felixa antypapy kapelusz wzięli, jako ciż sami autorowie twierdzą, który za pokojem do Kościoła Rzymskiego za Mikołaja Papieża wróconym, i oni dobrowolnie oddali, dla tego się w tym regestrze opuszczają. *Paproc.* o herbach *fol.* 178. o Wincentym pisze, że lubo się na listach kardynałem pisał, przecięż kardynalskiego kapelusza nie zażywał; dla nieznasek które w tenczas Kościoł prawowierny rozrywały. A do tego Ciaconius, wszystkich, tak od Eugeniusza, jako i Felixa antypapów, licząc, kreowanych kardynałów, o Lasockim żadnej wzmianki nie uczynił, zda się tedy rzecz podejrzana: chyba, żeby go mniej wiadomy autor opuścił, jako wielom inszym uczynił, co mu zadaje *Balbinus*, i *Spondanus* w roku 1226, *num.* 4. *Annal. Eccl.* W tenże regestr inni kładą, Eneasza Silwiusza, kardynała i biskupa Warmińskiego, a potem Papieża pod imieniem Piusa wtórego, ale że się w Polszcze naszej nie rodził, i owszem ani do possessyi biskupstwa Warmińskiego był przypuszczony, dla tego i tego mijam.

A ponieważ o niektórych z tych kardynałów, mowić miejsca nie będzie; dla tego, tu ich krótko zebrane dzieła położę.

Matheusz rodem Polak z Krakowa, co wszyscy o nim autorowie, których niżej czytać będziesz, przyznają; i nadgrobek marmurowy w samym środku Choru, kościoła kathedralnego Wormacyeńskiego położony, świadczy; lubo tak herbu, jako i familji jego zamilczał. Mąż przedziwnego pojęcia, i obszernej pamięci; którą, tak prawie wszystkich nauk skrytości przeniknął, że wieku swego, i filozof, i teolog, i kaznodzieja, między przedniejszemi jeden słynął. W ojczyznie naprzód, pierwiastki szkolnych prac założył, w Praskiej potem akademji, doctorem zostawszy, za zgodnym wszystkich konsensem, rektorem przez nie mały czas, tąż akademią rządził; tenże go sam honor, i w Paryskiej potkał; kędy z wielkim plauzem, z niemniejszym pożytkiem, do naciśnionego do siebie auditora, pismo święte tłumaczył, jakoż wiele ksiąg, jego dowcipu i pracy, czytać po różnych autorach: a naprzód pisał *in Magistrum sententiarum*, 2. *Tractatum de Contractibus.* 3. *De Praedestinatione, et quod Deus omnia bene fecerit*, pod tytułem *Rationale Divinorum Operum libri* 7. 4. *De celebratione Missae ad Episcopum Varmiensem.* 5. *De amore Divino.* 6. *De Officio Antistitum.* 7. *Commentaria in Cantica Canticorum.* 8. *In Ecclesiasten.* 9. *In D. Mathaei Evangelium.* 10. *In Epistolam Pauli ad Romanos*, i inszych wiele, które przedtem w Frankentaleńskim Klasztorze, na sławę jego imienia cho-

wano; ale już temi czasy, we Francyi drukiem na świat wydane. W roku 1373, w Rzymie będąc, przed Grzegorzem XI. w Konsystorzu, za ś. Brygittą świeżo w tymże roku zmarłą, wymownie perorował, żeby ją była Stolica Apostolska, w regestr świętych pańskich wpisała. Gdy zaś Rupert Cesarz, wielkie w nim przymioty Boskie zważył, na różne go i przytrudniejsze funkcye narażał; jako to, w roku 1402, do Tamerlanesa Tatarskiego Monarchy; żeby był imieniem jego, na Bajazeta Tyranna Tureckiego, ligę z nim ugruntował, czego szczęśliwie dokazał, regalizowany od Tamerlanesa, ale i Rupert, w nadgrodę fatygi jego, gdy go dla wysokiej umiejętności, którą z nienadwerężoną życia pobożnością był połączył, osierociała po Pasterzu swoim, Wormacyeńska Kapipuła, biskupem obrała; siła mu faworem swoim, i powagą, do odebrania tej infuły dopomógł w roku 1405: nad to, swoim go najwyższym pieczętarzem uczynił. Z temi tytułami, do Grzegorza XII. go wyprawił; tąż dzielnością i gładkością wymowy, interessa Cesarskie ułacnił, którą przed trzema laty, temuż Rupertowi, koronę cesarską wyjednał. Przypadł w ten czas do serca Grzegorzowi Mateusz; dla tego, kapelusz mu kardynalski, na głowę włożył, z tytułem S. Cyryaka. Pierwszy, ile mogę wiedzieć, z Polaków kardynał. Tak purpurą przyodzianego, za pozwoleniem Cesarskim; *cum titulo Legati*, do Czech wysłał, na poskromienie Hussytów, wzmagających się w tem Królestwie: Biskupstwo Wormacyeńskie, za jego staraniem, do pokoju przyszło. Duchowieństwo, które z tamtąd wyszło, za niego się wróciło. Nie długo mu się jednak, tą preeminencyą w Kościele Bożym, cieszyć dostało, umarł 1410, 5. *Martii*, w Wormacyi pochowany.

Pisali o nim Długosz. t. 2. *Trithem. in Catal. script. Eccles. Bernar. Mallincrotius, Gordon Chronol.* 1373, *Genebrardus, Balbinus epitome Rer. Bohem. l.* 4. *c.* 1. *f.* 345. *Theophil. Raynaudus t.* 8. *Possevinus Bibliotheca Selecta lib.* 3. *cap.* 15. *Spondan. Claudius, Robertus in Gallia Christ. Gaspar. Bruschius. Panvinius de Roman. Pontificibus. Ciaconius in vita. Munsterus fol.* 478. *Ughellius in additam. Einsengrenius etc.*

Izydor (któremu jedni ojczyznę naznaczają Grecyą, drudzy Bulgaryą, inni Ruskie nasze kraje; jakoż, tak go pospolicie zwano, *Isidorus Ruthenus*; ja jednak, że go między Polakami kładę, choćbym tego fundamentu nie miał, dosyćby mi na tem było, co jest bez kontrowersyi, że był metropolitą całej Rusi) na koncylium Florenckim wsławiony, kędy za Dorotheusza patryarchę Antyocheńskiego, jako jego

ablegat, zasiadał: tamże po skończeniu Synodu, od Eugeniusza Papieża, z Bessaryonem Niceńskim arcybiskupem, między purpuratów Rzymskich policzony, z tytułem śś. Piotra i Marcellina. Jak siłą zaś, wielki ten teolog u Greków, to biegłością w Pismie Świętem, to OO. Świętych przywodzeniem, to wymową, tak w Greckim, jako i w Łacińskim językach, wyborną; którą prędki dowcip, i pamięć wielka zdobiły, do Unji, między Wschodnim i Zachodnim Kościołem pracował, szeroko opisały *Acta Concilii:* ja tylko namienię, jako ją w tych tu krajach naszych gruntował. Z rozkazu tedy Papiezkiego, na Ruś się wracając, tak z Apostolskiemi, jako i Cesarza Konstantynopolitańskiego listami, w Sączu miasteczku stanął w roku 1440; kędy od Zbigniewa biskupa Krakowskiego ludzko przyjęty, nie tylko w Sączu, ale i w Krakowskiej Katedrze, Słowiańskim obrządkiem celebrował, na Ruś potem, Polskiej Koronie podległą, zemknąwszy się, snadno świętą jedność we wszystkich w Polszcze władyków wmówił: czego dowodem są księgi cerkiewne w Wileńskim śś. Trojcy Manasterze. Wspomina tęż Unią, tu do nas wprowadzoną Władysław Król Polski i Węgierski w swoim liście, danym w Budzie 1443., w którym wiele przywilejów Ruskiemu Kościołowi, dla tejże samej Unji przyjętej, pozwala; z tą kondycyą, jeżeliby w niej nieodmiennie dostawali; jakoż trwała długo w Polszcze nie przełamana; bo po Izydorze Grzegorz koło roku 1453, Misael 1474, Szymon 1477, Jan Helsna 1482, Makary 1490, Josef Sołtan do roku 1516, metropolitowie Kijowscy, umowioną na Zborze Florenckim z innemi swemi suffraganami, utrzymywali; luboć się potem poniekąd rwać poczęła. Nie poszły tem szczęściem rzeczy Izydorowi w Moskwie, którem w Polszcze; bo gdy tam tęż Unią szczepić począł, od Bazylego Wasilewicza Wielkiego Książęcia Moskiewskiego do więzienia wtrącony, ze wszystkiego złupiony, ledwo życie ucieczką salwował: przydają niektórzy, że już stos na spalenie jego układano. Do Rzymu się udał, kędy kilka miesięcy przemieszkawszy, od tegoż Eugeniusza Papieża, do Cesarza Konstantynopolitańskiego wysłany, *Legatus a latere*; żeby zgody i przymierza w Florencyi uczynionych, docierał. Co tedy rozumiał najlepszych środków do tego, zażywał Izydor, ale upór i przewrotność Greków, wszystkie jego Apostolskie zabiegi oszukała: przecież nie ustawał w swojem przedsięwzięciu, mąż pobożny. Aż też Bóg, chcąc ukarać zawziętość Grecką, na zgubę ich, Mahometa II. sprowadził. Obległ ten Tyran miasto Konstantynopol, a w niem Izydora, kędy ten przezacny purpurat, do mężnego serca i odporu, przez wszytek czas oblężenia, jako mógł, wszystkich

pobudzał: atoli, gdy opłakanem nieszczęściem już Turcy mury miejskie opanowali, do miasta wpadać mieli; Izydor, chcąc się od Tureckiej szabli i oczywistej zguby uchronić, w strój kardynalski trupa któregoś ustroiwszy, prostego człowieka szaty na siebie wziąwszy, między inszym tłumem ludzi, z miasta uszedł, wprawdzieć dogoniony od Turków i w niewolą był wzięty, atoli dla odmiany stroju i ostrzyżonej brody nie poznany, ile że w kardynalskiej jego purpurze znaleziony trup, i suspicyi najmniejszej o życiu Izydora nieprzyjacielowi nie uczynił, któremu zaraz głowę ucięto, i na kopji zatkniętą, po mieście obwodzono; wołając: to jest głowa kardynała Ruskiego. Tak tedy utajony, i za prostego człowieka poczytany, snadniej potem, za 300 asprów, i życie, i wolność sobie kupiwszy, do Rzymu pospieszył. Tam od Mikołaja V. Papieża mile przyjęty, gdy wkrótce Metropolią Kijowską na Grzegorza spuścił, wziął, jako świadczy Raynaudus patryarchyą Konstantynopolitańską, nad to zlekka w nadgrodę fatyg jego, troje mu biskupstw Stolica Apostolska konferowała, Sabieńskie, Corphieńskie, Mikasieńskie. Był w Rzymie, na elekcyi Kallixta i Piusa II. Papieżów. Aż też pracami i laty zwątlony, w dobrej życia świątobliwego opinji, przeniósł się na inszy świat w roku 1463, Kwietnia 27., w Rzymie u ś. Piotra na Watykanie pochowany. Pisał ten mądry Purpurat, 1. *De capta Constantinopoli et Nigroponte.* 2. *Disputationes aliquot Actis Concilii Florentini insertas.* 3. *Orationes.* 4. *In Annunciationem, Praesentationem, Assumptionem, et Nativitatem B. M. Virginis:* które Łacińskim stylem przetłumaczone od Mateusza Caryophila biskupa Kreteńskiego. Zwano go *Facundus Graecorum Doctor, et gentis decus:* Koncilium Florenckie tak podpisał. *Isidorus Metropolita Kijoviensis, totiusque Russiae, et locum tenens Apostolicae Sedis SSmi Patriarchae Domini Dorothei, satis habens subscripsi.* A na Sessyi 25, gdy o pochodzeniu Ducha ś. i od Syna swoję sentencyą dawał, tak ją zamknął. *Dicimus Spiritus Sancti Processionem, Filio quoque tribui, non solum a Patribus Occidentalibus, sed etiam Orientalibus. Quapropter aequum est, ut Sanctos nostros sequentes, cum Romana Ecclesia conjungamur.*

Pisali o nim *Henricus Spondanus in Annal. Eccles. Aeneas; Sylvius in Commentariis. Contelorius in elencho Card. Chronicon magnum Belgicum, Victorellus in additam. ad Ciacon. Ughellius in Italia Sacra. Nomenclator Cardinalium. Paulus Cortesius de Cardinal. Długoss.* 1440. *Bzovius in Annal. Bembus* Wzywanie Narodu Ruskiego P. Rutka Goliat. Leo Kreusa Obrona jedności.

GNIEZNIEŃSKIE ARCYPISKUPSTWO.

Wszyscy się nasi historycy na to zgadzają, że z pierwiastkami wiary Katolickiej Rzymskiej w tem Państwie, w roku 966, za Mieczysława pierwszego z Polskich Monarchów Chrześcijanina, dwie razem Metropolie stanęły, to jest Gnieznieńska, i Krakowska; które potem, Egidius kardynał biskup Tuskulański, *Legatus a latere* Jana XIII, imieniem jego potwierdził: to pisze *Kadłubek f.* 127, *Dlugosz t.* 1. *l.* 2. *Cromer l.* 3. *Miechov. l.* 2. *Bielski f.* 50. *Neugeb. Herburt, Stryjkow. Gvagnin Orichov. in Chim. Damal. in Gnesn. Starow. in Cracov.*

Atoli Ditmarus, dopiero być mieni postanowione arcybiskupstwo Gnieznieńskie od Ottona Cesarza; w ten czas gdy po śmierci ś. Wojciecha, tego ś. męczennika grób nawiedzał; i przydaje, że za tą okazyą, Kadina (miał mowić Radzyna, czyli Gaudencyusza) brata ś. Wojciecha, na tej katedrze osadził, którego metropolji, poddał suffraganów, Reinberna Kolberskiego, Poppona Krakuskiego, (chciał rzec Krakowskiego) Jana Wioteślańskiego (podobno Włocławskiego) biskupów: ale Poznański infułat Vernerus, poddać się z drugiemi nie chciał, raczej sobie obierając, podlegać arcypiskupom Magdeburskim; to Ditmarus. Zabija go *Baronius in Annal. Eccl.* z tej racyi, że Ottonowi Cesarzowi erekcyą arcybiskupstwa przywłaszcza: jurisdykcya albowiem duchowna, pod dyspozycyą świeckich monarchów nie podpada. Po Baroniuszu, Stanisław Łubieński biskup Płocki, *in Vitis Episcop. Płoc.* o Marcyaliuszu pisząc, Ditmarowi, i ztąd błąd jego pokazuje, że nam po różnych katedrach, tych biskupów podrzuca, którzy nigdy na tych biskupstwach nie prezydowali: ale ani Kolbersey, ani Włocławscy jeszcze się na ten czas infułaci nie zwali, jako niżej obaczysz.

Ale też i Baroniusza zdanie, utrzymać się nie może; dochodzi on z listu Grzegorza VII, że dopiero w roku 1084 metropolitańska godność w Polszcze i Gnieznie swój początek wzięła. Jest ten list *Papiezki L.* 2. *Epist.* 73. kładzie excerpt jego, *Bzovius in notis*, przy życiu ś. Wojciecha od Silwestra Papieża napisanem, i Łubieński *in Vitis Episc. Płoc.* w te słowa: *Illud nobis primo attendendum est, quod Episcopi terrae vestrae, non habentes certum Metropolitanae Sedis locum, nec sub aliquo positi magisterio, huc atque illuc pro sua ordinatione vagantes, ultra regulas et Decreta Sanctorum Patrum, liberi sunt et absoluti. Pro his igitur etc. etc.* Ten jednak list, i owszem po nas jest: bo nie mówi Grzegorz, że *nullum*, żadnego nie było arcypiskupa,

ale tylko że *certum* nie miał *suae Sedis locum.* Oczywisty zaś dowód, przeciw Baroniuszowi, jest list Benedykta IX, dany w roku 1046, który pod tymże rokiem wypisał Długosz i Paproc. o herbach *f.* 698, z Baszkona kustosza Poznańskiego, w te słowa. *Pro reverentia Beati Petri Principis Apostolorum, sub cujus velamento te staturum constituisti,* (pisze to do Aarona instytując go arcybiskupem Krakowskim) *et pro amore Regis Poloniae Caroli, alias Casimiri Domini vestri, ejusque conjugis Mariae, eorumque filii Boleslai, et pro honore totius Regni Poloniae, statuimus, stabilimus, dicamus, et benedicimus in perpetuum, in Ecclesia et civitate Cracoviensi esse Archiepiscopatum et Metropolim, cui subjicimus omnes omnium Episcopatuum, qui in toto Regno Poloniae sunt, Parochias, ut Archiepiscopali more praesideat universis. Tibi quoque et Successoribus tuis Pallium de corpore B. Petri sumptum concedimus etc.*

Z tego jednak listu Benedykta wnoszą Baszko (co i Kromer namienia, *Anonymus quidam vetustus rerum Polonicarum annotator verius, quam scriptor)* Paprocki, (na co też przywodzi katalog jakiś) Parisius i inni, że katedra Krakowska, zaraz z początków swoich nie miała metropolitańskiej prerogatywy u siebie, aż jej pierwszy na siebie, i na sukcessorów swoich, za naleganiem Kazimierza Króla Mnicha, Aaron biskup Krakowski, ile w jednymże z nim kiedyś klasztorze wychowany, dostał w roku 1046. Druga, nigdy przedtem w Polszcze, dwóch metropolitów razem nie było: bo w liście swoim Benedykt, Aarona na arcypiskupstwo wysadzając, mówi: *subjicimus omnes omnium Episcopatuum, qui in toto Regno Poloniae sunt, Parochias, ut praesideat universis.* Trzecia, a że niepodobna, żeby tak wiele Biskupstw w Polszcze, przy kwitnącej w tem Królestwie wierze, przez tak długi czas, miały być bez swego arcybiskupa, jako wnosi Łubieński; dla tego, idąc za świadectwem i Polskich, i obcych historyków, nic pewniejszego, że z pierwiastków zaraz swoich, w Gnieznie arcypiskupia godność kwitnęła, z tem wszystkiem znać i z listu Grzegorza, że jeszcze na ten czas nie była na zawsze do tej katedry przywiązana, kiedy ją potem konferowano Aaronowi biskupowi Krakowskiemu, z zupełną wszystkich w Polszcze biskupstw subjekcyą: jako mówi list Benedykta. Dopiero po śmierci Aarona, gdy ją Lambert Zula Biskup Krakowski utracił, a Gnieźnieńscy infułaci, do swojej się dawnej prerogatywy wrócili: gdy między Polskiemi biskupami, różne dyfferencye zaszły; tak, że się jedni z nich, jeszcze do Krakowskiego, drudzy do Gnieźnieńskiego jako do swego metropolity, albo ciż sami, raz do Gnieźnieńskiego, drugi raz do Krakow-

skiego referowali, Grzegorz Papież VII, dowiedziawszy się o tem, pisał do Polski, i swoim posłom rozkazał, aby metropolia w Gnieznie, na potem wiecznemi czasy ugruntowana, nienaruszenie stała, wszystkich Polskich prałatów pod jej prerogatywę poddawszy; i to to, a nie więcej list Grzegorza dowodzi: mówi *Bzovius in Notis ad Vitam S. Adalberti a S. Silvestro scriptam.*

Założenie biskupstw w Polszcze w gruncie swoim, nietyle niepewności przynosi ile się wydaje. Naumożyli je poźniejsi kronikarze i późniejsze poszukiwania które niemiały odwagi trzymać się współczesnych,i naocznych świadectw. Naruszewicz w swojej historyi narodu polskiego, dostatecznie to wyjaśnił, do niego czytelnika odsyłamy. Zapisujemy tu tylko, że pierwszym biskupem w Polszcze był Jordan biskup Poznański czyli Polski roku 958 na całą Polskę ustanowiony. Po jego zgonie 983 został biskupem Unger. Za ich czasów, w miarę krzewienia sie chrześcijaństwa umożono parafie. Dopiero roku 1000, gdy Otto III. cesarz odwiedził grób świętego Wojciecha w Gnieznie, wtedy ustanowione były cztery katedry, to jest arcybiskupstwo Gnieznieńskie na które wyniesiony został Radim brat towarzysz świętego Wojciecha: i trzy biskupstwa wspomnionej archidyecezyi suffraganije na które zaraz wyniesieni: Poppo na Krakowską, Jan na Wrocławską, Rejnbern Niemiec na Kolobrzegską w Pomeranji. Bolesław wielki biskupstwa te uposażał. W tem nowej hierarchji urządzeniu, Unger Poznański zuszczuploną swą dyecezyą pozostał suffraganem metropolji Magdeburgskiej. Niepodobało się to Bolesławowi, który niechciał, aby cudzoziemska metropolia miała się w Polszcze rządzić, dla tego zaszedłszy z cesarstwem w wojnę roku 1007, równie biskupa Poznańskiego uczynił suffraganem własnej metropolji Gnieznieńskiej jak byli inni. Zdobywszy 1012 Lubusz i tu w 1018 jeszcze jedno biskupstwo założył, tak że metropolia Gnieznieńska miała mieć pięć suffraganji: Krakowską, Wrocławską, Poznańską, Lubuską i Pomorską. Lecz Rejnbern umierając kolo 1015 roku, niemiał na Pomorzu następcy, tak że ta suffragania na ten raz zgasła. Na jej miejsce Mieczysław II. naśladując ojca, założył koło roku 1030 biskupstwo Kujawskie, równie jak inne od metropolji Gnieznieńskiej zależące. Wielkie zaburzenie po jego zgonie zaszłe (1036—1040) powywracało te pierwsze fundacye. Kazimierz I. odnawiał je wszystkie, nadto po zwojowaniu 1042 Mazowsza ustanowił na tę prowincyą biskupa Płockiego który był szóstym metropolji Gnieznieńskiej suffraganem, a do tych suffraganów przybył roku 1128, siódmy gdy na Pomorzu w Kaminie biskupstwo odnowione zostało. Te są daty fundacyi pierwszych biskupstw. O następnych znajdzie się pod każdym osobno. Bo z czasem do metropolji Gnieznieńskiej dołiczone zostały Łuckie, Chełmińskie i wszystkie Litewskie. (*J. L.*)

Do tej metropolji należą biskupi, suffragani ci: Krakowski, Wrocławski na Szląsku, Kujawski, Wileński, Poznański, Płocki, Łucki, Zmudzki, Chełmiński, Inflandzki, Smoleński, a przedtem Kamiński i Lubuski.

Obszerność archidyecezyi Gnieznieńskiej, na sto mil

2*

Niemieckich rozciąga się, to jest od Koniecpola, który jest na granicy dyecezyi Krakowskiej, do Podbiedzisk w wielkiej Polszcze, mil 58 wzdłuż; od Kaszubskiej ziemi, do Szląska, więcej niż 50 mil. województwa te w sobie zamyka: Kaliskie, Sieradzkie, Łęczyckie, Rawskie, Pomorską i Kaszubską ziemię. Kollegiat prałatów świeckich liczy dwanaście; Łęczycką, Łowicką, Kaliską, Uniejowską, Kurzelowską Wieluńską, Łaską *cum Praepositura Infulata,* Wolborską, Gnieznieńską ś. Jerzego na Zamku, Sieradzką, Chocką *cum Praepositura Infulata,* Kamińską. Zakonnych kollegiat *Canonicorum Regularium Congregat. Lateran.* trzy, to jest: Kłodawską, Mstofską, Kaliską. Archidyakonatów rachuje siedm: Gnieznieński, Łęczycki, Łowicki, Kaliski, Uniejowski, Kurzelowski, Kamiński. Z tych w Gnieznieńskim rachowano kościołów w roku 1628, dwieście i jeden, w Łęczyckim 106, w Łowickim 50, w Kaliskim 99, w Uniejowskim 160, w Kurzelowskim 112, w Kamińskim 135: wszystkich ogółem 863: nie idą zaś w komput ten kościoły, przy których zakonne klauzury są osadzone: póty Damalewicz. Bazylika Gnieznieńska, na górze zdawna Lechową nazwanej wystawiona, pod tytułem Wniebowzięcia P. Maryi, którą potem gdy Czechowie ogniem zniszczyli, Marcin arcybiskup w roku 1094, okazalszą wyniósł, i większy chór tegoż kościoła ś. Wojciechowi poświęcił Damal. Jurisdykcya duchowna arcybiskupa Gnieznieńskiego kiedyś na całe Prusy rozszerzona, z przywileju Innocentego III. Papieża, Henrykowi Kietliczowi danego, póty, pókiby Prusy, swego własnego pasterza nie miały. O czem *Spondan. num.* 5, 1207. *Bzovius, Raynaudus, Matenes,* z listu Innocentego, setnego dwudziestego ósmego.

Najpierwsza to zaś jest, i najwyższa w ojczyznie naszej preeminencya: nie tylko dla tego, że arcybiskupi Gnieznieńscy, od pierwszej swojej instytucyi, pierwszy zawsze honor brali od Królów, i Monarchów Polskich w Senacie, i w inszych okazyach; ale też i dla tego, że każdy z nich, jest w Królestwie tem *Legatus natus.* Ten przywilej, pierwszy otrzymał Henryk Kietlicz arcybiskup Gnieznieński od Innocentego III. Papieża, i żeby przed nim w niebytności Legata Papiezkiego krzyż noszono, luboć jako Raynaudus w roku 1207, *num.* 3. mówi i Mikołaj Ruszkowski Opat Paradyski, i Damalewicz, że to tylko jemu samemu ten fawor uczyniono: *Legationis* zaś *natae munus,* Jan Łaski na Concilium Laterańskiem otrzymał na siebie, i sukcessorów swoich w roku 1515. Kromer zaś *l.* 7. i z niego Olszewski arcybiskup Gniezn. u Załuskiego, że i na następców Henrykowych ta

łaska przewleczona, twierdzą: której łaski Jan konfirmacyą uprosił u Leona X. Papieża; jest ta Bulla Apostolska w konstytucyach prowincyalnych ingrossowana, od wszystkich przyjęta, i od drugich Papieżów, razem i z Synodami prowincyalnemi approbowana. Z tej racyi, jako pisze Olszewski, zawsze potem byli metropolitani Gnieznieńscy w spokojnej possessyi, że przed niemi krzyż noszono, i przy obecności nuncyusza Apostolskiego *cum facultatibus a latere*, i owszem i przy kardynałach, jako to Radziwile, Maciejowskim, Janie Albrychcie Królewiczu, Janie Kazimierzu. Nawet i przy Królu, przed arcybiskupami tenże krzyż noszą, aż do ostatniego Królewskiego pokoju, i w Senacie, i na Sejmach walnych. Z tegoż przywileju, pod niebytność w Polszcze nuncyusza Apostolskiego, arcybiskup Gnieznieński *de Jure* do tej funkcyi należy. Z tejże prerogatywy, metropolitani Gnieznieńscy, biskupów Polskich konsekrowali, konfirmowali. Pierwszy Marcin Szymona herbu Gozdawa, od Collegium Płockiego obranego, potwierdził; po nim inni drugich, nieprzerwanym szeregiem aż do Wincentego Kota herbu Doliwa, który Pawła Giżyckiego biskupa Płockiego poświęcił 1439, w Krakowie: po którym, następca jego Scibor, za pozwoleniem Piusa II, jak raz ten zwyczaj złamał, już potem nigdy do swojej kluby nie przypadł. Olszewski krom tego, ferowane na różnych panów Polskich exkommuniki, jurisdykcyą i jej precedencyą nad wszystkiemi, oczywiście oświadczają.

Jest nad to, każdy arcybiskup Gnieznieński Primas Regni, i W. Ks. Litewskiego; którą prerogatywę, według świadectwa Miechowity i Kromera, pierwszemu Mikołajowi Trąbie arcybiskupowi Gnieznieńskiemu, dekretem Zboru Konstancyeńskiego przysądzono, w roku 1416, na niego i na jego successorów. Atoli jednak musi być dawniejsza, i dla tego: że Długosz w historyi Polskiej *p.* 2. mówi: *Statim in primaeva fundatione Archiepiscopatus Gnesnensis tributum est ei a Miecislao, ut superior esset et apud illum decus Primatiale consisteret.* I statut Kazimierza Wielkiego w roku 1369, dawniejszy od Konstancyeńskiego Concilium, jawnie świadczy *fol.* 132, *Joroslaus Gnesnensis Archiepiscopus Bogoria dictus, auctoritate Metropolica ac Primatiali, Dioecesim Cracoviensem.* Toż samo utwierdza, nieprzełamany zwyczaj koronowania Królów Polskich od arcybiskupów Gnieznieńskich, kilką set lat przed Mikołajem Trąbą ugruntowany. Tak mi się tedy zda, że ten Mikołaj, tylko to konfirmacyą dawnego swego prawa utrzymał, a nie nowy przywilej; a to z tej racyi, jako Kromer namienił; że on na Konstancyeńskim Concilium zasiadał, tym czasem pod niebytność jego,

Jan Rzeszowski arcybiskup Lwowski, Elżbietę Pilecką, Władysławowi Jagiełłonowi Zonę koronował; obawiając się tedy, żeby przez to jakiej prejudykaty, i jego, i dalszym Gnieznieńskim infułatom nie urosło, wyjednał sobie approbacyą dawnych praw Mikołaj. Nawet wkrótce potem, i na Sejmie Piotrkowskim, to jest w roku 1451. samych arcybiskupów Gnieznieńskich przy koronacyi Królów Polskich zostawiono, o czem czytaj przywilej Kazimierza Króla u Przyłuskiego w Statucie *f.* 22, kładzie go i Olszewski, i approbacyą jego od Zygmunta I. w roku 1512. Z tej władzy sobie powierzonej, we wszystkich prowincyach Polskich prym biorąc, i synody prowincyalne składać, i na nie arcybiskupa Lwowskiego, z jego suffraganami wezwać może.

A że oraz *Primi Poloniae Principis titulo gaudet,* jakoż, tak go w swoich przywilejach, Królowie Polscy tytułują, Kazimierz Wielki *primum Principem*, Władysław Jagiełło *Vicarium suum,* Jan Albrycht *in Consiliis Gubernatorem, et Majestatis Regiae autorem*; dla tego, pierwsze w Senacie Polskim krzesło, i pierwsze votum jego. Więc gdy Zbigniew Oleśnicki, kapelusz wziął od Stolicy Apostolskiej, będąc biskupem Krakowskim, chciał precedencyą wziąść przed arcybiskupem Gnieznieńskim, której gdy sobie on ubliżyć nie dał, taką decyzyą rzeczy się uspokoiły za Papiezką interpozycyą; aby Zbigniew prym miał w Senacie jako kardynał; ale pierwsze votum, żeby należało do arcybiskupa; na potem zaś, żeby podobnych rewolucyi nie było, bez konsensu Królewskiego i rzeczypospolitej, o purpurę rzymską starać się zakazano. Taki zawsze warunek i ochrona była, arcybiskupa Gnieznieńskiego preeminencyi. Ztąd, gdy Jan Albrycht Królewicz, między purpuratów rzymskich był policzony, konstytucya koronna w roku 1633. stanęła za Władysława IV. A że *dignitatem Cardinalitiam* Królewicz Imć Jan Albrycht *a Sede Apostolica obtinuit,* warujemy że *eo nomine,* żadnej sobie prerogatywy, wprzód przed Primasem Regni, przywłaszczać nie będzie.

Dwór u arcybiskupów Gnieznieńskich, na formę Królewskiego ułożony; bo krom inszych officyalistów, z koronnej ustawy, zawsze u nich senator, jeden z kasztellanów marszałkuje *cum jure gladii,* tak, że ludzi książęcych obwinionych, ani sądzić, ani karać nikt nie może, *etiam in causis criminalibus,* chyba on sam. Z laską podniesioną, na wszystkich publiczych aktach przodkuje, którą tylko w ten czas spuszcza, kiedy marszałkowie, Koronny i Litewski swoje wyniosą: z tem wszystkiem, gdyby na sejmie żadnego marszałka nie było, wolnoby mu swoją laską drogę torować

Majestatom Polskim. *Bielski lib.* 6. Powaga prymasów Koronnych prawami ostrzeżona, że ktokolwiek przy nich albo oręża dobył, albo na kogożkolwiek z kontumelią co wymowił, karany był. Do tego samym arcybiskupom Gnieznieńskim pozwolono, żeby przez prokuratora swego na Trybunałach Koronnych się sądzili, choćby i przysięgać trzeba.

Podczas niebytności Królewskiej, ale osobliwie po zejściu jego, *de jure Vice-Reiem* każdy arcybiskup Gnieznieński, dla tego senat i rycerstwo konwokować do niego należy; posłów expedyować, i przyjmować cudzoziemskich, konsilia przyjmować, Króla nominować, ogłosić, obranego od wszystkich zgodnie koronować; także i Królowe. Jego powinności jest, exorbitujące majestaty, na drogę praw i pobożności kierować, a gdyby zdrowa rada, żadnego nie miała skutku, na publiczną obradę Synów Koronnych zwołać. Przetoż Polscy Koronaci, obserwując jako *Patris Patriae*, każdego prymasa godność, gdy do nich z publiczną audyencyą wchodzi, w pół pokoju Królewskiego, drogę zachodzić zwykli, a marszałkowie Koronni i Litewscy do ostatnich pokojów odprowadzać.

Żadnym Książętom, braci albo synom Królewskim, Ducibus także Feudatariis, miejsca w publicznem posiedzeniu nie ustępuje prymas; wizyty żadnym ablegatom postronnych Panów, choćby najwyższych nie oddaje, chyba samemu nuncyuszowi Papiezkiemu, dopieroż żeby im miał miejsca ustępować. Kiedyżkolwiek pospolitem ruszeniem, Polska się na wojnę wybiera; arcybiskup niektórych z senatu, i z rycerstwa przy boku swoim dla assystencyi zostawuje, którzy marszałka arcybiskupiego ręką spisani, już tym samym wolni są i od expedycyi i od kary na transgressorów ferowanej, osobliwiej jednak do tego faworu należą Łowicki, i Uniejowski starostowie.

Więcej łask i faworów, w różnych przywilejach od Monarchów Polskich, prymasom Koronnym nadanych, doczytasz się w Olszowskim u Załuskiego w tomie pierwszym na końcu: u Damalewicza *in Archiepiscopis Gnesnensibus.* Z którego tu teraz i według jego komputu, szereg wszystkich arcybiskupów Gnieznieńskich kładę, od najpierwszego począwszy. A ponieważ niektórych z nich, drudzy autorowie do inszych herbów i domów pociągają, ja o każdym z nich pod herbem jego mowiąc, i tych zdania wyrażę.

GNIEZNIEŃSCY ARCYBISKUPI.

1. Willibald Francuz herbu Krucyni, pierwszy Arcybiskup Gnieznieński, umarł 970.

2. Hatto, czy Harno, herbu Kolumna, umarł 972.
3. Robert Włoch, herbu Ciołek, umarł 996.
4. Ś. Wojciech, herbu Poraj, zabity 997.*)
5. Radzyn albo Gaudencyusz, herbu Poraj, umarł 1006.
6. Hippolit Ursinus, herbu Poraj, umarł 1027.
7. Bosuta Polak, herbu Wieniawa, umarł 1038.
8. Stefan, herbu Pobog, umarł 1059.
9. Piotr, herbu Leszczyc, albo Brog, umarł 1092.
10. Marcin, herbu Zabawa, umarł 1118.
11. Jakób z Znina, herbu Znin, umarł 1144.
12. Piotr drugi, herbu Sreniawa, umarł 1152.
13. Jan albo Janik, herbu Gryff, umarł 1167.
14. B. Bogumił, herbu Poraj, ustąpiwszy z Arcybiskupstwa na puszczą, umarł 1182.
15. Piotr III. umarł 1184.
16. Zdzisław, herbu Kozlerogi, umarł 1199.
17. Henryk Książe Bremeński, Kietlicz, umarł 1219.
18. Wincenty, herbu Nałęcz, umarł 1230.
19. Fulco albo Pełka, herbu Lis, umarł 1258.
20. Jan II. herbu Tarnawa, umarł 1271.
21. Philip, herbu Gozdawa, umarł 1278.
22. Marcin II. herbu Bodula, zakonu Kaznodziejskiego, umarł 1279.
23. Włostyborz, herbu Pomian, ustąpił 1281.
24. Henryk II. Bremeński Książe, zakonu Ś. Franciska, umarł 1283.
25. Jakób II. herbu Swinka, umarł 1313.
26. Borysław, herbu Belina, umarł 1314.
27. Jan III. herbu Kotficz, umarł 1341.
28. Jarosław Skotnicki, herbu Bogoria, umarł 1376.
29. Jan IV. Suchywilk, herbu Grzymała, umarł 1382.
30. Bodzęda, herbu Szeliga, umarł 1389.
31. Jan Kropidło, Książe Opolski, nie mógł się utrzymać, ustąpił 1394.
32. Dobrogost Nowodworski, herbu Nałęcz, umarł 1402.
33. Mikołaj Kurowski, herbu Sreniawa, umarł 1411.
34. Mikołaj II. Trąba, herbu Trąby, umarł 1422.
35. Wojciech II. herbu Jastrzębiec, umarł 1436.
36. Wincenty II. herbu Doliwa, umarł 1448.
37. Władysław Oporowski, herbu Sulima, umarł 1453.
38. Jan V. z Sprowy, herbu Odrowąż, umarł 1464.
39. Jan VI. Gruszczyński, herbu Poraj, umarł 1473.
40. Jakób III. Sieniński, herbu Dębno, umarł 1480.
41. Zbigniew Oleśnicki, herbu Dębno, umarł 1493.
42. Fryderyk Królewicz, kardynał, herbu Pogonia, umarł 1503, oraz i biskup Krakowski.
43. Jędrzej Borzyszewski, herbu Poraj, umarł 1510.
44. Jan VII. Łaski, herbu Korab, umarł 1531.
45. Maciej Drzewicki, herbu Ciołek, umarł 1535.
46. Jędrzej II. Krzycki, herbu Kotficz, umarł 1537.
47. Jan VIII. Latalski, herbu Prawdzic, umarł 1540.

---

*) Czterech pierwszych nienależy liczyć do listy arcybiskupów Gnieznieńskich, gdyż metropolia Gnieznieńska założoną została dopiero przez cesarza Ottona III. roku 1000 w poście, a pierwszym onej arcybiskupem został Radim czyli Radzin. *Ditmar l.* 4. — *Przyp. J. L.*

48. Piotr IV. Gamrat, herbu Sulima, umarł 1545, oraz i biskup Krakow.
49. Mikołaj III. Dzierzgowski, herbu Jastrzębiec, umarł 1559.
50. Jan IX. Przerębski, herbu Nowina, umarł 1562.
51. Jakób IV. Uchański, herbu Radwan, umarł 1581.
52. Stanisław Karnkowski, herbu Junosza, umarł 1603.
53. Jan X. Tarnowski, herbu Rolicz, umarł 1606.
54. Bernard Maciejowski kardynał, oraz i Krakow. biskup, umarł 1608.
55. Wojciech III. Baranowski, herbu Jastrzębiec, umarł 1615.
56. Wawrzeniec Gębicki, herbu Nałęcz, 1624.
57. Henryk III. Firlej, herbu Lewart, umarł 1626.
58. Jan XI. Wężyk, herbu Wąż, umarł 1638.
59. Jan XII. Lipski, herbu Łada, umarł 1641.
60. Maciej II. Łubieński, herbu Pomian, umarł 1652.
61. Jędrzej III. Leszczyński, herbu Wieniawa, umarł 1658.
62. Wacław Leszczyński, herbu Wieniawa, umarł 1666.
63. Mikołaj IV. Prażmowski, herbu Belina, umarł 1673.
64. Kazimierz Floryan książe Czartoryski, herbu Pogonia, umarł 1674.
65. Jędrzej IV. Olszowski, herbu Prus, umarł 1677.
66. Jan XIII. Stefan Wydzga, herbu Jastrzębiec, umarł 1686.
67. Stefan Wierzbowski, herbu Jastrzębiec, umarł nim mu expedycya przyszła.
68. Michał Radziejowski Kardynał, herbu Junosza, umarł 1706.
69. Stanisław II. Szembek, herb swój, umarł 1722.
70. Teodor Potocki, herbu Pilawa, umarł 1738.
71. Krzysztof Szembek, herb swój, umarł 1747.
72. Adam Komorowski, herbu Korczak, umarł 1758.
73. Władysław Łubieński, herbu Pomian, umarł 1766.
74. Gabryel Podoski, umarł 1776.
75. Antoni Ostrowski, herbu Grzymała, umarł 1783.
76. Michał Jerzy książe Poniatowski, herbu Ciołek, umarł 1794.

Archi-Kapituła Gnieznieńska, dwudziestą czterema kanonikami zasadzona, prałatami siedmią, proboszcz pierwszy w niej, i w całem Królestwie prałat, dziekan, archidyakon, kanclerz, kustosz, kantor, scholastyk. Dwóch pośródka siebie

obierają deputatów na Trybunał Koronny, z tych jeden, prałat być powinien, i tem samem, de jure president Trybunału: drugi kanonik, vice-prezydent natus. Herb jej, są trzy Lilie, nakształt Gozdawy, tak ułożone, że dwie pojedynkowe są na wierzchu, trzecia pod niemi, tak go opisał Damalewicz; atoli na nadgrobku Stanisława Karnkowskiego w Kaliszu, który mu wdzięczna łask jego Kapituła Gnieznieńska wyniosła, inszą symmetryą Lilie idą, bo jednę z nich na wierzchu widzieć, dwie spodem. Tymże ich kształtem, Stanisław Sławieński kanonik Gnieznieński, i rubrycellistowie do druku podali, powinny zaś być trzy Lilie białe, w polu błękitnem, jakom czytał in M. S. Rozrażewiano. Tak rozumiem, że ten herb, pierwszy wniosł Willibaldus Francuz Arcybiskup Gnieznieński. Atoli, że inszego częstokroć zażywa, dochodzę z różnych miejsc: to jest, jako opisuje go Damalew: Ś. Wojciecha męczennika w biskupim apparacie, w ornacie, infule, koło której wkoło promienie; w lewej ręce, nie krzyż, ale kurwatura, w prawej księga otwarta, (jam widział *in extracto de libro beneficiorum* w roku 1626, że prawa ręka wyniesiona, niby, jak do błogosławienia) inaczej go trochę w kamienicy Krakowskiej, różnemi herbami zagęszczonej udano. Bo jednej ręce jego wiosło, drugiej kopią dano, w kapie czerwonej i rokiecie, pole niebieskie. Na ratuszu zaś Lubelskim widzieć między herbami Kapituł, tegoż Ś. Wojciecha w lewej krzyż, w prawej wiosło trzymającego, i trzy Lilie na boku. Kapituła dwa razy do roku odprawuje się, zaz na Święto Ś. Wojciecha, drugi raz na Przeniesienie Ś. Wojciecha.

LWOWSKIE ARCYBISKUPSTWO.

Niektórzy, jako *Paris. Bzovius in vita S. Hyacinthi c.* 3. *et* 6. tego zdania byli, że arcybiskupia godność, więcej niż półtorą set lat, przed Kazimierzem Wielkim, na Rusi w Haliczu, osadzona była; to jest w roku 1208, i pierwszy miał być na Stolicę prezentowany od Ś. Jacka, Bernard z Kremy rodem, Włoch, zakonu Ś. Dominika, któremu in dotem przyłączono Tunstan miasteczko; krwią potem męczeńską, piłą wpół od pogan przerznięty, wsławiony. W roku zaś 1217 *Okol. in Russia florida fol.* 57, drugiego tegoż imienia i professyi Bernarda, także od Tatarów okrutnie zamordowanego, Arcybiskupa Halickiego liczy. O Antonim Seneńczyku tegoż zakonu, w roku 1230, coś się zda namieniać Skrobiszevius. *Gaspar Jongellinus in Purpura D. Bernardi*, Gerarda za-

konu Cystercyeńskiego, arcybiskupem Ruskim, w roku 1254. kreonowanego być mieni. Jakoż, nic pewniejszego jest, że Stolica Rzymska, widząc wiele obszernych prowincyi w tych tu krajach, w których się z łekka, coraz to więcej przymnażało chrześcijan, tak dla utrzymania wiernych przy sobie, jako też dla pozyskania pogan, albo odszczepieńców nawrócenia, choćci jeszcze gruntownych fundacyi biskupstwa nie miały, prowidowała im z różnych zakonów godnych i świętych pasterzów. Potwierdza toż samo Skrobiszovius; kędy przydaje, że Innocenty IV. Papież w roku 1252, fundował Kongregacyą Braci pielgrzymujących dla Chrystusa, z różnych zakonów; z których *in partibus infidelium et schismaticorum*, wielu infułatami poczynił; czego dowodzi tak z listu Jana XXII, który się zaczyna: *Gratias agimus*; jako i z Grzegorza XI. Papieża, którego początek: *Quia in desideriis nostris geritur*; jednakże tylko to do czasu ta jurisdycya trwała, pókiby się i wiara lepiej w nich nie ugruntowała, i wieczne biskupstw fundacye nie zaszły. Przecięż co się tycze wzwysz mianowanych arcybiskupów Halickich, zda się rzecz być podejrzana: a naprzód Bernarda z Kremy Ś. Jacek prezentować nie mógł w tym roku, ile że jeszcze i Dominikanem nie był, i ledwo mógł znać tegoż zakonu ludzi, bo ledwo dwiema laty przedtem w Rzymie od Stolicy Apostolskiej approbowanego. A do tego, pisał Jędrzej Król Węgierski list do Innocentego III. Papieża, prosząc żeby Strygoński arcybiskup, na Królestwo Halickie koronował syna jego, jako pisze Bzovius, Matenesius, Spondanus, która koronacya przypadła na rok 1208, właśnie ten, w którym instytucyą arcybiskupstwa Halickiego, ci autorowie zakładają, akt ten odprawił biskup Krakowski; daremnieby tedy Król Węgierski prosił o to, gdybybył miał swego własnego w Haliczu arcybiskupa, i on nie łacnoby mu tego honoru ustąpił, przestrzegając prawa swego. Potem *Raynau. t.* 13. *num.* 43, *Spon. num.* 7. ba i sam *Bzovius in Annalibus Eccles. num.* 12, dopiero w roku 1232, kiedy Ś. Jacek, pracą Apostolską siła ludzi na Rusi pozyskał Bogu, pierwszego Gerarda zakonu Ś. Dominika, niegdy w nim prowincyała, biskupem Ruskim postanowionego być twierdzą, za Grzegorza IX, na instancyą Ruskich Książąt, i to w Kijowie nie w Haliczu. O czem jest list tegoż Papieża u Raynauda, toć znać że dawniej żadnego nie było: alec ta instytucya Gerarda nie doszła podobno skutku, aż w roku 1253, jako Bzovius i Spondanus namienia.

W Długoszu toż, Kromerze, Miechowicie, gdy o początkach tego arcybiskupstwa piszą, więcej wątpliwości, niżeli pewności znajdziesz: bo raz tę fundacyą Kazimierzowi Wiel-

kiemu przyznają, drugi raz Ludwikowi Królom Polskim; gdy o Kazimierzu mowią, twierdzą, że od Urbana V. konsens na nię otrzymał w roku 1361, gdy od Ludwiku Grzegorza XI. Papieża, pozwolenie kładą w roku 1375. Te zawiłości żebym ułacnił, naprzód za rzecz pewną kładę, że metropolia na Rusi, Kazimierza Wielkiego dziełem była: bo jako świadczą Spond. i Bzovius z innemi, ten Pan rozprzestrzeniwszy daleko granice Polskie, chcąc drugą po Gnieznieńskiej Arcybiskupią godność ugruntować, w roku 1361, Jana Pakosława Rzeszowskiego posła swego, do Awenionu o approbacyą świętych zamysłów swoich wysłał; a że w roku następującym, Innocenty tego imienia VI. Papież, świat ten pożegnał, dla tego tak prędko, te intencye do skutku przyjść nie mogły: dopiero Urban V. jego następca, drugiego roku Papieztwa swego potwierdził je, to jest w roku 1364 toż samo poświadcza *Myraeus de statu Relig. Christ. l. 1. c. 42. Miech. Parisius.* Pierwszy tedy na tę Katadrę wstąpił Krystyn zakonu S. Franciszka, nie od Jakóba Świnki, ale od Jarosławia Bogoryi arcybiskupa Gnieznieńskiego poświęcony: ponieważ Świnka umarł w roku 1313 przed którym, że w Haliczu żadnego biskupa *Latini ritus* nie było, i ztąd dochodzę, że gdy Daniel na Królestwo Halickie z rąk legata Papiezkiego brał koronę, samego tylko Prandotę biskupa Krakowskiego, obecnego przy tym akcie wspominają, o Halickim żadnej wzmianki nie najdziesz. Potem musi być i to, że wraz temże poselstwem Kazimierz Wielki, uprosił u Urbana erekcyą, i inszych Infuł na Rusi, osobliwie Łuckiej, albo jak się z początku zwała Włodzimierskiej i Przemyskiej, bo ponieważ według kanonów kościelnych, nie może być żaden arcybiskup, pókiby nie miał podległych sobie biskupów, suffraganów, jeżeli metropolitańska godność w tym czasie ugruntowana stanęła, toć i jej suffragani: luboć że na tych katedrach jeszcze nikt nie prezydował, do roku 1375, domyślam się z listu Grzegorza XI. u Bzoviusza num. 20 i racyi czemu. Biskup Lubuski, przywłaszczał sobie jurisdykcyą na Rusi, czego fundamenta wolno obaczyć u Skrobiszov. po śmierci tedy Krystyna, do postanowienia inszego arcybiskupa Halickiego, Przemyskiej także, Włodzimierskiej, i Kamienieckiej katedrom, do otrzymania pierwszych swoich infułatów przeszkadzał, ujął się o to Władysław Książe Ruski, i Opolski, za Ludwika Polskiego i Węgierskiego; sprawa się do Stolicy Apostolskiej wyniosła, kędy dekretem swoim Grzegorz Papież ze wszystkiej jurisdykcyi biskupa Lubuskiego, pomienione katedry wyjął, a arcybiskupowi Gnieznieńskiemu, Krakowskiemu, i Płockiemu pasterzom władzą dał, aby tym miastom, godnych biskupów przełożyli. I tak co Kazimierz Wielki

zaczął, to za Ludwika Króla do skutku przyszło. Tym sposobem, różnica między historykami naszemi, może się ułacnić.

W Haliczu naprzód, ta metropolia gniezdzić się poczęła, to jest w stołecznym pod te czasy całej Rusi mieście, Królami Halickiemi wsławionym; w lat potem pięćdziesiąt i trzy, od Jana Rzeszowskiego arcybiskupa, do Lwowa przeniesiona, Halickich arcybiskupów imię, we Lwowskich zamieniła w roku 1414. Kromer tej był opinji, że Biskupia Kathedra, wprzód we Lwowie kwitnęła, którą potem do Kamieńca przeniesiono, gdy z Halicza do Lwowa arcybiskupstwo postąpiło, ale Skrobiszovius jawnie to zbija. *Aubertus Muraeus in notitia Episcopatuum, Orbis Christiani. Joan. Gvalterius in Chronico,* tych suffraganów do metropolji Lwowskiej przypisują; Przemyslskiego, Chełmskiego, Kamienieckiego, Łuckiego, i Kijowskiego biskupów; jakoż o Łuckim w szczególności, przywodzi niektóre authentyki Skrobiszov. atoli już temi czasy, do Gnieznieńskiej przyłączony. Bakowski, czyli raczej Wołoski, przez Synod prowincyalny do arcybiskupów Lwowskich przywłaszczony.

Jest krom tego u Skrobiszov. list Bonifacego IV. Papieża, do Eryka Biskupa Przemysłskiego dany w roku 1389, z którego to poznać; pierwsza, że, dos katedry Halickiej, a wszczególności Toustan miasteczko, nie w roku 1208, ale od Władysława Opolskiego Ruskiego Książęcia, nadane. Druga, że Ludwik Król Polski i Węgierski, nie pierwszy tę metropolią w Haliczu fundował, ale tylko upadłą dźwignął. Trzecia, że zaraz od pierwiastków swoich, arcybiskupstwo Lwowskie miało swoich suffraganów, biskupów. Czwarta, że we Lwowie nigdy wprzód biskupiej infuły nie było.

Obszerność tej metropolji, zamyka w sobie Województwa Ruskie, Podolskie, Wołyńskie, Pokucie, i Wołochy. Dekanatów archidyecezya liczyła za czasów Solikowskiego Arcybiskupa, siedm: Lwowski, w którym Kościołów 26; Grodecki, w którym czternaście; Dunajowski, w którym jedenaście; Rohatyński, w którym 11; Zydaczewski, w którym 8; Trembowolski, w którym 8; Ujski w którym 25. Wszystkich ogółem Kościołów 103. Kościoł katedralny Lwowski pod tytułem *Mariae Triumphantis.* Kładę już komput arcybiskupów Lwowskich z Skrobiszowiusza, który ich acta wypisał aż do Jędrzeja Prochnickiego.

LWOWSCY ARCYBISKUPI.

1. Krystyn z Ostrowa, herbu Gozdawa, zakonu Ś. Franciszka 1364, arcybiskup Halicki.
2. Antoni 1735, arcybiskup Halicki.

3. Maciej 1377, arcybiskup Halicki.
4. Bernard herbu Jelita, zakonu S. Franciszka arcybiskup Halicki, umarł 1391.
5. Piotr 1406. List Jagiełła Króla u Paproc. o herb. *f.* 120.
6. Jakób, herbu Strzemię, zakonu S. Franciszka, arcybiskup Halicki, umarł 1411.
7. Mikołaj Trąba, herbu Trąby, 1411, tegoż roku postąpił na Gniezn.
8. Jan Rzeszowski, herbu Półkozic, pierwszy arcybiskup Lwowski, umarł 1436.
9. Jan II. Odrowąż, herbu Odrowąż, umarł 1450.
10. Grzegorz Sanoceus, herbu Strzemię, umarł 1479.
11. Jan III. Długosz, herbu Wieniawa, umarł 1480, nim mu expedycya przyszła.
12. Jan IV. Strzelecki Wątrobka, herbu Oksza, umarł 1493. *)
13. Jędrzej Boryszewski, herbu Poraj, oraz i Przemyslski, postąpił na Gnieznieńskie, 1503.
14. Bernard II. Wilczek, herbu Poraj, umarł 1540.
15. Piotr II. Starzechowski, herbu Leliwa, umarł 1554.
16. Felix Ligęza, herbu Półkozic, umarł 1560.
17. Paweł Tarło, herbu Starza, umarł 1565.
18. Stanisław Słomowski, herbu Abdank, umarł 1575.
19. Jan V. Sieniński, herbu Dębno, umarł 1582.
20. Jan VI. Dymitr Solikowski, herbu Bończa, umarł 1603.
21. Jan VII. Zamojski, herbu Grzymała, umarł 1614.
22. Jan VIII. Jędrzej Prochnicki, herbu Korczak, umarł 1633.
23. Stanisław Grochowski, herbu Junosza, umarł 1644.
24. Mikołaj II. Krosnowski, herbu Junosza, umarł 1654.
25. Jan IX. Tarnowski, herbu Rolicz, umarł 1669.
26. Wojciech Koryciński, herbu Starza, umarł 1675.
27. Konstantyn Lipski, herbu Łada, umarł 1698.
28. Konstantyn II. Zieliński, herbu Ciołek, umarł 1709.
29. Mikołaj III. Popławski, herbu Białynia, umarł 1711.
30. Jan X. Skarbek, herbu Abdank, umarł 1733.
31. Mikołaj Wyżycki, herbu Gerald, umarł 1756.

---

32. Mikołaj Dembowski, nominat umarł 1757.
33. Władysław Łubienski, herbu Pomian, postąpił na metropolią Gnieznieńską 1750.
34. Wacław Sierakowski, herbu Ogończyk, umarł 1779.
35. Ferdynand Kicki.

Okolski pisze pod herbem Belina, że za jego czasów znaleziono grób Nikodema Taranowskiego arcybiskupa Halickiego, w ołowianej trumnie złożonego; ale roku śmierci, albo życia jego nie wypisał. Archikapitule Lwowskiej za herb trzy Lwie głowy w polu czerwonem naznacza dawny M. S. Rozrażev.

*) W przymierzu zawartem między bracią Władysławem Królem Czeskim i Janem Albrachtem pod powagą ojca Kazimierza Króla Polskiego, między obozami wojsk braci pod Kaszowem, Jędrzej arcybiskup Lwowski był od Polski posłem, że zaś to przymierze stało się r. 1491, omyłka w Niesieckim oznaczającym śmierć Strzeleckiego w r. 1493. Przymierze to z Akt publicznych wyjęte znajduje się *in Codice Diplomatico vol.* 1. *fol.* 79. — *Przyp. Krasickiego.*

atoli pomylił się: bo w herbie ich na różnych miejscach, widziałem Najświętszą Pannę na księżycu rogatym stojącą, pod księżycem lew leży, głowa Maryi Panny w koronie, w jednej berło trzyma, w drugiej ręce dziecię Pana Jezusa, tym właśnie kształtem jako tu obaczysz. Kanoników wszystkichz prałatami 16. Kapituła dwa razy do roku odprawuje się: raz *in Martio post Dominicam Invocavit*, drugi raz *in Septembri*. Którego też czasu, jednego z między siebie deputatem na Trybunał Koronny obierają.

KRAKOWSKIE BISKUPSTWO.

Mieczysław Pierwszy, monarcha Polski, tąż ochotą, którą siebie pod jarzmo Chrystusowe poddał, i całe swoje Państwo, chcąc wierze świętej pozyskać; prócz inszych po różnych miejscach biskupstwach, i tę też katedrę założył, w roku pańskim 966, na którą Aegidius kardynał biskup Tuskulański, poseł Jana XIII, pierwszego Prochora, rodem ze Włoch poświęcił, i bazylikę Krakowską, na cześć Ś. Wacława męczennika, za instancyą Dąbrówki żony Mieczysława, konsekrował. To bez kontrowersyi Polskim naszym historykom pewna. O arcybiskupstwie, przy tymże kościele, kiedy, i od kogo założonem, mówiłem pod arcybiskupami Gnieznieńskiemi. I to u wszystkich bez kotrowersyi, że palliusz, gdy po niego do Rzymu nie posłał Lambert Zula, i sobie i swoim go następcom zgubił. Jezdziłci potem, Jwo biskup Krakowski do Peruża, u Stolicy Apostolskiej, starając się o przywrócenie tej godności, swojej katedrze; czy jednak co otrzymał, nie masz pewności; ile, że jego sukcessorowie potem nie przywłaszczali jej sobie. *Kromer l.* 8.

Obszerność dyecezyi Krakowskiej, rozwlekła przez trzy Województwa górne, Krakowskie, Sandomirskie i Lubelskie. Tak wielka, że Innocenty IV. Papież informowany, iż dla takiego przeciągu, nie podobna biskupom tego miejsca, wizytować wszystkiej dyecezyi swojej, i dla gęstwy, i zarosłych lasów, pisał w roku 1254, do swego w Polszcze legata opata Mezaneńskiego, aby był zniosłszy się z arcypiskupem Gnieznieńskim i biskupem Krakowskim, nowe w Łukowie mieście, Biskupstwo erygował, i na nie, któregokolwiek z zakonu S. Franciszka poświęcił. Jest ten list u Raynauda w tym roku num. 26, ale to, jako widziemy, do skutku nie przyszło. Nawet i do Kamieńca Podolskiego, kiedyś rozciągała się jurisdykcya biskupów Krakowskich: czego dowodzi *Skrobiszovius in Archiep. Leop.* za Nankera biskupa w roku 1320: niewiem czy i nie do Halicza, ile że do koronacyi tak Kolomanna, jako i Daniela Królów Halickich, interessowali się, Krakowscy infułaci. Kollegiat zamyka w sobie 17, Sandomirską, S. Floryana na Kleparzu, Wiślicką, Kielecką, Szkalmirską, S. Michała na Zamku Krakowskim, Sandecką, Opatowską, S. Jerzego, Wszystkich Świętych, S. Anny w Krakowie, Tarnowską *cum Praeepositura Infulata*, Lubelską, Bobowską, Wojnicką, Buską, Pilecką. Archidyakonatów liczy 6. Z tych w Krakowskiem, jest według komputu uczynionego w roku 1711, jest mowię 372. kościołów: w Sandomirskim 59, w Zawichojskim 167, w Sądeckim 208, w Lubelskim 127, w Pileckim 20. Przydawszy do tego kościoły farne i kaplice w samym Krakowie zostające 23, wszystkich ogołem 976.

Godność biskupów Krakowskich w tej ojczyznie, pierwsze po arcybiskupach Gnieznieńskim i Lwowskim krzesło, w Senacie bierze. Książęta oraz są Siewierscy *cum Jure gladii,* które to księztwo kupił Zbigniew Oleśnicki, dla siebie, i swoich sukcessorów. Kładę tu rejestr biskupów tutecznych z Starowolskiego, który ich życie wypisał, aż do Piotra Gębickiego.

KRAKOWSCY BISKUPI.

1. Prochorus Włoch, herbu Krucyni, od roku 966, umarł 986.
2. Proculph Włoch, herbu Kolumna, umarł 996.
3. Lambert Pierwszy, herbu Poraj, Włoch, umarł 1014.*)

---

*) O tych trzech pierwszych zapomnieć potrzeba. Albowiem biskupstwo Krakowskie założone zostało roku 1000 a pierwszym jego biskupem został Poppo. *Ditmar l.* 4. — *Przyp. J. L.*

4. Poppo Włoch, herbu Swieńczyc, umarł 1023.
5. Gompo Włoch, herbu Radzic, umarł 1032.
6. Rachelin Włoch, herbu Krucyni, umarł 1046.
7. Aaron Francuz, herbu trzy Korony, umarł 1059.
8. Lambert II. Zula Polak, herbu Starża, umarł 1071.
9. Ś. Stanisław Szczepanowski, herbu Prus, zabity 1079.
10. Lambert III. herbu Abdank, umarł 1101.
11. Baldwin Francuz, herbu Aichinger, umarł 1108.
12. Maurus Francuz, herbu Lewart, umarł 1118.
13. Radost albo Gaudencyus, herbu Poraj, umarł 1142.
14. Robert, herbu Korab, umarł 1144.
15. Maciej, herbu Cholewa, umarł 1166.
16. Gedko, albo Gedeon, herbu Gryff, umarł 1186.
17. Pełka, albo Fulco, herbu Lis, umarł 1207.
18. Wincenty Kadłubek, herbu Poraj, wstąpił do Kamedułów 1218.
19. Jwo albo Jan, herbu Odrowąż, umarł 1229.
20. Wisław, albo Wiślimir Kościelecki, herbu Zabawa, umarł 1242.
21. Prandota z Białaczowa, herbu Odrowąż, umarł 1266.
22. Paweł Przemankowski, herbu Pułkozić, umarł 1293.
23. Prokop Rusin, herbu Korczak, umarł 1295.
24. Jan II. Muscata, herbu Lilia, umarł 1320.
25. Nanker Slężak, herbu Oksza, przenies. na Wrocławskie 1326.
26. Jan III. Grot, herbu Rawicz, umarł 1347.
27. Piotr Falkowski, herbu Doliwa, umarł 1348.
28. Bodzenta Jankowski, herbu Poraj, umarł 1366.
29. Floryan Mokrski, herbu Jelita, umarł 1378.
30. Zawisza z Kurozwęk herbu Poraj, umarł 1380.
31. Jan IV. Radlicki, herbu Korab, umarł 1392.
32. Piotr II. Wisz, herbu Brog, przenies. na Poznańskie 1412.
33. Wojciech, herbu Jastrzębiec, postąpił na Gnieznieńskie 1423.
34. ZbigniewOleśnicki, kardynał i pierwszy Książe Siewierski, herbu Dębno, umarł 1455.
35. Tomasz Strzempiński, herbu Prus, umarł 1460.
36. Jakób Sieniński, herbu Dębno, ustąpił 1462.
37. Jan V. Gruszczyński, postąpił na Gnieznieńskie 1464.
38. Jan VI. Lutecus, herbu Doliwa, umarł 1471.
39. Jan VII. Rzeszowski, herbu Pułkozic, umarł 1488.
40. Fryderyk królewicz i kardynał, herbu Pogonia, oraz i Gnieznieński, umarł 1503.
41. Jan VIII. Konarski, herbu Abdank, ustąpił 1523, umarł 1525.
42. Piotr III. Tomicki, herbu Łodzia, umarł 1535.
43. Jan IX. Latalski, herbu Prawdzic, postąpił na Gnieznieńskie 1537.
44. Jan X. Chojeński, herbu Abdank, umarł 1538.
45. Piotr IV. Gamrat, herbu Sulima, oraz i Gnieznieński, umarł 1545.
46. Samuel Maciejowski, herbu Ciołek, umarł 1550.
47. Jędrzej Zebrzydowski, herbu Radwan, umarł 1560.
48. Filip Padniewski, herbu Nowjna, umarł 1572.
49. Franciszek Krasiński, herbu Slepowron, umarł 1577.
50. Piotr V. Myszkowski, herbu Jastrzębiec, umarł 1591.
51. Jerzy Radziwił kardynał, herbu Trąby, umarł 1600.
52. Bernard Maciejowski, herbu Ciołek, kardynał, oraz i Gnieznieński, umarł 1608.
53. Piotr VI. Tylicki, herbu Lubicz, umarł 1616.

54. Marcin Szyszkowski, herbu Ostoja, umarł 1630.
55. Jędrzej II. Lipski, herbu Grabie, umarł 1631.
56. Jan Albrycht królewicz, kardynał, herbu Snopek, umarł 1634.
57. Jakób II. Zadzik, herbu Korab, umarł 1642.
58. Piotr VII. Gębicki, herbu Nałęcz, umarł 1657.
59. Jędrzej III. Trzebicki, herbu Łabędź, umarł 1679.
60. Jan XII. Małachowski, herbu Nałęcz, umarł 1699.
61. Stanisław II. Dąbski, herbu Godziemba, nie wjechawszy umarł 1700.
62. Wojciech, albo Albrycht Denhoff, herb tegoż nazwiska, umarł 1702.
63. Kazimierz Łubieński, herbu Pomian, umarł 1720.
64. Felician Konstantyn Szaniawski, herbu Junosza, umarł 1732.
65. Jan XIII. Lipski, kardynał, herbu Grabie, umarł 1747.

---

66. Andrzej Stanisław Załuski, herbu Junosza, umarł 1757.
67. Kajetan Sołtyk do roku 1782, dyecezya administrowana do 1788.
68. Felix Turski, herbu Rogala.

Kapituła Krakowska, według Starowolskiego, 36 kanoników z prałatami liczy; z tych z konstytucyi koronnej dwóch z pośrodka swego na trybunał obiera. Dziekan tu między prałatami prym bierze. Kapituła dwa razy do roku odprawować się zwykła, raz octava maji na dzień Ś. Stanisława biskupa Krakowskiego i męczennika, drugi raz, na jego Przeniesienie. Herb kapituły trzy korony taką formą ułożone; że dwie podle siebie górą idą, jedna pod niemi na spodzie. Był ten klejnot własny Aaronowi niegdy arcybiskupowi Krakowskiemu, z którego familji, że się w Polszcze nikt nie został, kapituła Krakowska na pamiątkę tak przezacnego pasterza swego po jego ześciu, wzięła go za swój własny. Mają być trzy korony złote w polu białem na tarczy. Okol. tym kształtem jako tu widzisz. Atoli na ratuszu Lubelskim jedna zwierzchu idzie, dwie spodem korony. Na pogrzebie Ludowiki Maryi Gonzagi Królowej Polskiej, Jana Kazimierza Króla żony, w Krakowie kontrowersya urosła między kano-

nikami Gnieznieńskiemi i Krakowskiemi o precedencyą, w roku 1667. Ci ile w swojej własnej katedrze, i dyecezyi prymu ustapić nikomu nie chcieli. Tamci i archikapituły Gnieznieńskiej prerogatywę i prawo arcybiskupów Gnieznieńskich, którem się zdawna do takich aktów szczycą, przywodzili; a tem samem, że swoim własnym arcybiskupom powinni assystować, przypominali. Ale ta kollizya tym kształtem pogodzona, żeby Gnieznieńscy kanonicy, prawą rękę w processyi mieli, lewą Krakowscy. Przy ołtarzowych zaś ceremoniach, żeby alternatą raz ta, drugi raz tamta kapituły assystowały. Kochow. climact.

KUJAWSKIE BISKUPSTWO.

I to biskupstwo, razem przy początkach wiary naszej, za Mieczysława Książęcia w roku 966 fundowane, w Kruświcy naprzód jego katedra założona pod tytułem Ś. Wita Słowaków patrona, i relikwiami tegoż Ś. z Korbei Saskiej przeniesionemi ozdobiona, od którego miasta Kruświckiemi biskupami, infułatów tutecznych zwano. Przez lat tedy dwieście, to imię na sobie nosili; ale gdy potem przez różne nieprzyjacielskie inkursye, tak zniszczona Kruświca została, że honoru tej katedry utrzymać zdolnie nie mogła, do Włocławia przeniosłszy ją, od miejsca nowy tytuł, Włocławskich, albo Vladislavienses biskupów wynieśli, luboć pospoliciej ich Kujawskiemi zowią, od województwa Kujawskiego, w którym pasterska ich funkcya rozciąga się. Myraeusowi in notitia episcopatuum, ile mniej tych krajów świadomemu wybaczyć trzeba, że Kujawy, rozumiał być miastem Polskiem, i że się toż samo inaczej Włodysławem zowie, od którego, nomenclacyą Kujawskich biskupów być twierdzi.

Granicę tej Dyecezyi, Aegidius kardynał biskup Tuskulański, (który Polskę i inne biskupstwa dzielił) szeroko okryślił; to jest Brzeskiem Kujawskiem, i Inowłocławskiem województwy, nad to Pomeranią, Lemburskiem i Bytomskiem starostwem, i luboć w tych starostwach, szkoły herzyą Luterską sprofanowane były, póki pod rządem Książąt Pomorskich zostawały, wszakże gdy męzkiej płci z nich nie stało, a do własnych dziedzicznych panów Królów Polskich wróciły się, w roku 1638; dwa tam dekanaty założone mówi Damalew. Eugeniusz Papież III. tego imienia, w roku 1148, potwierdził też granice: kędy wyraża, że do biskupów Kujawskich należy Wolborz i z przyległościami, kościoł najś. Maryi w Za-

wichoście, probostwo Ś. Michała na Zamku w Krakowie, Gdańsk miasto i z niektóremi obligacyami.

Kościoł Włocławski katedralny kiedyś nad Wisły brzegiem przeciwko Zamkowi stał, atoli że szczupły, i od rwącej brzegi rzeki niebezpieczny, dla tego inszy wspaniały, Maciej z Golanczewa, kosztem swoim wystawił: do którego Władysław Oporowski biskup tameczny successor Macieja, katedrę przeniósł, tamten deplantowawszy. Jest przy nim penitentiarzów 4, wikaryów 20, mansyonarzów 6, psałterystów 8, altaryi 14. Jest przy nim i Seminarium Clericorum: krom tego kościoła katedralnego, znajdują się tamże i inne, to jest Fara, Ś. Witalisa Męczennika, Wszystkich ŚŚ., Ś. Wojciecha i Ś. Stanisława. Collegiata jedna w tej dyecezyi Kruświcka, archidyakonatów 3. Kujawski, Kruświcki, Pomorski, dekanatów 22. W tych kościołów wszystkich rachowano za czasów Damalewicza 292. Katedra pod tytułem najś. Matki, Długosz mówi, że założona.

Jus Coronandi Królów Polskich, na zjezdzie Jędrzejowskim zgromadzona Rzeczpospolita przysądziła biskupom Kujawskim, jako najpierwszym po arcybiskupie Gnieznieńskim, w wielkiej Polszcze infułatom, w roku 1576: ale pod niebytność arcybiskupa Gnieznieńskiego, albo Sede vacante; w tenczas zaś ta ustawa stanęła, kiedy za Jakóba Uchańskiego arcybiskupa, Stanisław Karnkowski na tenczas biskup Włocławski, Stefana Batorego na tron Polski koronował: atoli jako z *Reinhol. Heindensteiniusza l. 2. f.* 95. Olszowski twierdzi, ta konstytucya, w komput praw Koronnych nie weszła; podobno dla tego, jako on mówi; żeby się najmniej powadze prymacyalnej przez to nie ubliżyło. Z tem wszystkiem już naszych czasów Stanisław Dąbski biskup Kujawski Augustowi koronę włożył, w czem dawne prawo albo odnowił, albo ugruntował. Przecież jako uważam, gdy po zejściu Floryana książęcia Czartoryskiego, arcybiskupa Gnieznieńskiego w Polszcze nie było, a elekcya Jana III. przypadała Jędrzej Trzebicki biskup Krakowski szczęśliwie obranego nominował nie biskup Kujawski, choć był praesens Gębicki Jan.

KUJAWSCY BISKUPI.

1. Jasnach albo Lucidus, herbu Alabanda, bisk. Kruświcki, umarł 993.
2. Maurycy, umarł 1014, biskup Kruświcki. *)

*) O tych dwu pierwszych zapomnieć potrzeba, gdyż biskupstwo Kujawskie naprzód założone było przez Mieczysława II. a zatem koło roku 1030.

3. Marcellus, herbu Włoszek, umarł 1035, biskup Kruświcki.
4. Wenancyusz, herbu Mora, umarł 1055, biskup Kruświcki.
5. Jędrzej, umarł 1081, biskup Kruświcki.
6. Jan Baptista, herbu Sternberg, umarł 1097, biskup Kruświcki.
7. Paulinus, herbu Ciołek, umarł 1111, biskup Kruświcki.
8. Baldwin, herbu Ramult, umarł 1128, biskup Kruświcki.
9. Swidger, herbu Grzymała, umarł 1151, biskup Kruświcki.
10. Onoldus, herbu Oliwa, umarł 1160, pierwszy biskup Włocławski.
11. Rudgerus, herbu Wieniawa, umarł 1170.
12. Wernerus, herbu Wieniawa, umarł 1178.
13. Wunelfus, umarł 1190.
14. Stefan, umarł 1197.*)
15. Ogerius, umarł 1203.
16. Bartha, herbu Oksza, umarł 1215.
17. Michał, herbu Godziemba, umarł 1256.
18. Wolimir, herbu Pobog, umarł 1271.
19. Wojciech, herbu Wieniawa, umarł 1283.
20. Wisław, herbu Zabawa, umarł 1300.
21. Gerward, herbu Leszczyc, umarł 1323.
22. Maciej Golanczewski, herbu Topor, umarł 1368.
23. Zbylut, herbu Topor, umarł 1383.
24. Trojan, herbu Leszczyc, ustąpił 1384.
25. Jan II. Kropidło, Książe Opolski, postąpił na Gnieznieńskie, ale się nie utrzymał 1389.
26. Henryk Książe Legnicki, umarł 1398.
27. Mikołaj Kurowski, herbu Śreniawa, postąpił na Gnieznieńskie 1402.
28. Jan Kropidło Książe Opolski, powtóre, umarł 1421.
29. Jan III. Pella de Niewiesz, herbu Wieniawa, umarł 1427.
30. Jan IV. Szafraniec, herbu Starykoń, umarł 1433.
31. Władysław Oporowski, herbu Sulima, postąpił na Gnieznieńskie 1449.
32. Mikołaj II. Lasocki, herbu Dołęga, umarł 1450.
33. Jan V. Gruszczyński, herbu Poraj, postąpił na Krakowskie 1463.
34. Jan VI. Lutecus z Brzezia, herbu Doliwa, postąpił na Krak. 1464.
35. Jakób Sieniński, herbu Dębno, postąpił na Gnieznieńskie 1473.
36. Zbigniew Oleśnicki, herbu Dębno, postąpił na Gnieznień. 1480.
37. Jędrzej II. Oporowski, herbu Sulima, umarł 1483.
38. Piotr z Bnina Moszyński, herbu Łodzia, umarł 1493.
39. Kresław z Kurozwęk, herbu Poraj, umarł 1503.
40. Wincenty Przerębski, herbu Nowina, umarł 1513.
41. Maciej II. Drzewicki, herbu Ciołek, postąpił na Gniezn. 1531.
42. Jan VII. Karnkowski, herbu Junosza, umarł 1538.
43. Łukasz z Gorki, herbu Łodzia, umarł 1542.
44. Mikołaj III. Dzierzgowski, herbu Jastrzębiec, postąpił na Gnieznieńskie 1546.

---

*) R. 1187 Stefan biskup Kujawski przytomny był sprawie o kaplicę Ś. Benedykta przeciwko Krzywosądzie i Sieciechowi — co z archiwum Płockiego Naruszewicz w historyi swojej pod panowaniem Kazimierza Sprawiedliwego przytacza. — *Historya Pol. Naruszewicza Tom. VI. na k.* 90. wydania Lipskiego. Myli się więc Niesiecki kładąc śmierć Wunelfa poprzednika Stefana r. 1190. — *P. W.*

45. Jędrzej III. Zebrzydowski, herbu Radwan, postąpił na Krak. 1551.
46. Jan VIII. Drohojowski, herbu Korczak, umarł 1557.
47. Jakób II. Uchański, herbu Radwan, postąpił na Gniezn. 1565.
48. Mikołaj IV. Wolski, herbu Pułkozić.
49. Stanisław Karnkowski, herbu Junosza, postąpił na Gniezn. 1581.
50. Hieronim Rozrażewski, herbu Doliwa, umarł 1600.
51. Jan IX. Tarnowski, herbu Rolicz, postąpił na Gniezn. 1603.
52. Piotr II. Tylicki, herbu Lubicz, postąpił na Krakowskie 1608.
53. Wojciech II. Baranowski, herbu Jastrząb, postąpił na Gniez. 1608.
54. Maciej III. Pstrokoński, herb Poraj, umarł 1609.
55. Wawrzyniec Gębicki, herbu Nałęcz, postąpił na Gniezn. 1615.
56. Paweł Wołucki, herbu Rawicz, umarł 1622.
57. Jędrzej IV. Lipski, herbu Grabie, postąpił na Krakowskie 1631.
58. Maciej IV. Łubieński, herbu Pomian, postąpił na Gniezn. 1642.
59. Mikołaj V. Wojciech Gniewosz, herbu Rawicz, umarł 1654.
60. Floryan Książe Czartoryski, herbu Pogonia, postąpił na Gnieznieńskie 1674.
61. Jan X. Gębicki, herbu Nałęcz, umarł 1675.
62. Stanisław II. Sarnowski, herbu Jastrzębiec, umarł 1680, tego opuszczono in Facie.
63. Bonawentura Madaliński, herbu Larissa, umarł 1691.
64. Stanisław III. Dąbski, herbu Godziemba, postąpił na Krak. 1699.
65. Stanisław IV. Szembek, herb swego nazwiska, postąpił na Gnieznieńskie 1706.
66. Felicyan Konstantyn Szaniawski, herbu Junosza, postąpil na Krakowskie 1720.
67. Krzysztof Szembek, herb swego nazwiska, postąpił na metropolią Gnieznieńską 1738.
68. Stanisław Grabowski, umarł 1741.
69. Walentyn Czapski, herbu Leliwa, umarł 1751.

---

70. Antoni Dembowski, herbu Jelita, umarł 1762.
71. Antoni Ostrowski, herbu Grzymała, postąpił na metr. Gniezn. 1776.
72. Józef Rybiński.

Balbinus lib. 5. *epitom. Reg. Bohem. c.* 11. *in notis* pisze, że kapituła Kujawska Bohusława Lobkowicza znacznej w Czechach familji męża, Nominata na tenczas Ołomunie-

ckiego, który umarł w roku 1457, zapraszała do tej infuły: nie widzę jednak z jakiej racyi. *Bzovius* także *in propagine c.* 6. Grzegorza zakonu Ś. Dominika, Kaznodzieję niegdy Jana Albrychta Króla, obranego od tejże kapituły twierdzi, na której miał siedzieć koło roku 1490, aleć w tenczas Piotr Moszyński tu prezydował. Ja za Damalewiczem idę, z którego komput biskupów Kujawskich wypisałem.

Kapituła Kujawska, krom prałatów 8, to jest proboszcza, dziekana, archidyakona, scholastyka, kantora, kustosza, archidyakona Pomorskiego, kanclerza, liczy kanoników 18. Z tych jednego deputata, co rok na trybunał koronny obierają. Herb jej Najśw. Panna w koronie wszystka w promieniach, w lewej ręce berło, w prawej Pan Jezus, pod nogami Księżyc, pole złote, jakom widział na różnych miejscach: a między inszemi na ratuszu Lubelskim: od katedry tutecznej tytułu, rozumiem że ten herb sobie przysposobiła kapituła.

POZNAŃSKIE BISKUPSTWO.

Erekcyą tej katedry w roku 966, Mieczysławowi, pierwszemu z Monarchów Polskich chrześcijaninowi zgodniejsze wszystkich historyków zdanie przypisuje, przez Egidiusza kardynała legata Papiezkiego, zaraz od początków swoich w Poznaniu osadzonej, kędy też grób niegdy był pierwszych Koronatów Polskich, to jest Mieczysława Książęcia, Bolesława Chrobrego, Mieczysława Wtórego i Kazimierza Mnicha. Dithmarus i Cluverius twierdzą, że kiedyś Poznańscy infułaci, do metropolji Magdeburskiej należeli; ale przeciwko tym autorom, inszych cudzoziemskich Pisarzów stawiam: *Helmolda l.* 1. *c.* 15. *Munstera f.* 379. którzy o ereckcyi arcybiskupstwa Magdeburskiego od Ottona I. Cesarza pisząc, których mu suffraganów poddał, liczą: Merseburgeńskiego, Ciceńskiego, Brandeburskiego i Hawelburgeńskiego, i Poznańskim wielkie cyt. A do tego ani Ungera, ani Wernera w kompucie biskupów Poznańskich nigdzie nie czytam, którego jednak Ditmarus nam podrzuca.

Kiedyś Poznański biskup, pierwsze w Senacie po Krakowskim brał krzesło, ale od któregoś czasu, już go teraz Kujawski poprzedza, mówi *Cromer. libro de Republ. et Magist. Pol.* Katedra ta, pod tytułem ŚS. Apostołów Piotra i Pawła założona. Dyecezya, aż do Szląska rozciąga się, i Powiat Swiebodziski zamyka w sobie. Czytałem list Zygmunta Pierwszego, w którym za Janem biskupem Poznańskim pisze, aby mu zatrzymane w tym tam powiecie prowenta i dziesię-

ciny, od poddanych już na tenczas Luterską herezyą zarażonych, Ferdynand Węgierski i Czeski Król wyliczyć rozkazał. Z drugiej strony aż w Mazowsze zachodzi, i Warszawę w sobie zamyka, zkąd się też biskupi Poznańscy oraz i Warszawskiemi zowią. Tu raz na zawsze przestrzegam, że wszyscy infułaci Polscy ritus Latini, których i z arcybiskupami dwiema jest siedmnaście, w Senacie Polskim zasiadają, i wszystkim inszym świeckim prym biorą: którą ich preeminencyą pobożność pierwszych przodków naszych na samem wstępie da nas wiary chrześcijańskiej uszanowała. Że zaś ciż sami biskupi i niektórzy prałaci z urzędów swoich w tej koronie zwyczajnych, należą do senatu, sejmów, rad, sądów, w których częstokroć to w wojennych intrygach, to w kryminalnych sprawach zasiadać powinni, dla tego Klemens VIII. Papież w roku 1603, wydał breve, w którem im pozwala, aby bez uszczerbku sumienia *et sine nota censurae*, *vel irregularitatis*, to czynić mogli, byle sami nie sentencyowali, ani takich dekretów nie podpisywali, a jeżeliby i do tego kto ex officio był obligomany, tedy mu wolno tego dopuszcza: jest to breve w *Hist. Domus Profes. Cracov.* W tej dyecezyi jest kollegiat ośm, to jest Warszawska, Panny Maryi na tumie Poznańskim, S. Maryi Magdaleny w Poznaniu, S. Mikołaja przy tumie Poznańskim, wszystkich ŚŚ. w Poznaniu; Czarnkowska, Szamotulska, Srzodzka: dwie krom tych zniesione, Chodzieska i Pyzdrska. Collegia przy katedrze pięć, penitencyarzów, wikaryów, mansyonarzów, psalterystów i altarystów. Archidyakonatów cztery, to jest Poznański, w którym kościołów sto pięćdziesiąt i cztery, Srzemski w którym sto siedemdziesiąt i ośm; Pszczewski w którym sto trzynaście, Warszawski w którym sto czterdzieści i jeden. Wszystkich ogółem kościołów farnych w tej dyecezyi 590. Kładę tu komput biskupów Poznańskich z Długosza i Tretera, którzy o nich pisali.

POZNAŃSCY BISKUPI.

1. Jordanes od roku 966, umarł 1001, herbu Roża. *)
   1.[b] Unger, po trzydziestoletniem biskupowaniu umarł 1012 r. 9. czerwca. *Ditmar. l.* 6.
2. Tymoteusz Rzymianin, herbu Kolumna, umarł 1021.
3. Paulin, herbu Krucyni, umarł 1035.
4. Benedykt I. umarł 1048.
5. Marcellus, herbu Ciołek, umarł 1065.
6. Teodor, herbu trzy Kawki, umarł 1088.
7. Dyonizy, herbu trzy Księżyce, umarł 1106.

*) Został biskupem 958, umarł 983. — *J. L.*

8. Wawrzyniec I. Polak, umarł 1127.
9. Marcin, herbu Doliwa, umarł 1147.
10. Bogufal, herbu Poraj, umarł 1150.
11. Piano Włoch, herb swój, umarł 1151.
12. Stefan Dobrogost, herbu Rolicz, umarł 1156.
13. Radwan, herbu Śreniawa, umarł 1162.
14. Bernard, herbu Syrokomla, umarł 1175.
15. Świętosław, herbu Jastrzębiec, umarł 1176.
16. Gerward, herbu Brog, umarł 1177.*)
17. Arnold, herbu Dołęga, umarł 1186.
18. Mrokota, herbu Korab, umarł 1196.
19. Filip, herbu Wieniawa, umarł 1209.
20. Paweł, herbu Grzymała, umarł 1242.
21. Bogufal, herbu Poraj, umarł 1253.
22. Piotr, herbu Prawdzic, umarł 1254.
23. Bogufal, herbu Róża, umarł 1264.
24. Phalanta, herbu Prus, umarł tegoż roku.
25. Mikołaj, herbu Lis, umarł 1273.
26. Jan Wyskowiec, herbu Łodzia, umarł 1286.
27. Jan II. Gerbis, herbu Nałęcz, umarł 1298, nie Herburt jako chce *Facies:* bo ci swój herb własny mają Pawęza, nie Nałęcz.
28. Jędrzej herbu Zaręba, umarł 1311.
29. Domarat, herbu Grzymała, umarł 1320.**)
30. Jan III. herbu Doliwa, umarł 1335.
31. Jan IV. z Kępy, herbu Łodzia, umarł 1346.
32. Wojciech Pałuka, herbu Topor, umarł 1355.
33. Jan V. herbu Doliwa, umarł 1374.
34. Mikołaj II. herbu Łodzia, z Kurnika, umarł 1382.
35. Mikołaj III. herbu Nałęcz, ale do possessyi nie przyszedł.
36. Jan VI. Kropidło Książe Opolski, postąpił na Kujawskie 1384.
37. Dobrogost Nowodworski, herbu Nałęcz, postąpił na Gniezn. 1394.
38. Mikołaj IV. Kurowski, herbu Śreniawa, postąpił na Kujaw. 1398.
39. Wojciech II. herbu Jastrzębiec, postąpił na Krakowskie 1412.
40. Piotr II. Wisz, herbu Brog, z Krakowskiego zemkniony, umarł 1414.
41. Jędrzej II. Laskary Gosławicki, herbu Godziemba, umarł 1426.
42. Mirosław z Brudzewa, herbu Nałęcz, umarł 1427.
43. Stanisław I. herbu Ciołek, umarł 1438.
44. Jędrzej III. z Bnina Opaliński, herbu Łodzia, umarł 1479.
45. Uryel Gorka, herbu Łodzia, umarł 1497.
46. Jan VII. Lnbrański, herbu Godziemba, umarł 1520.
47. Piotr III. Tomicki, herbu Łodzia, postąpił na Krakowskie 1523.
48. Jan VIII. Latalski, herbu Prawdzic, postąpił na Krakowskie 1535.
49. Jan IX. Książe Litewski, z Wileńskiego wstąpił, umarł 1538.
50. Stanisław II. Oleśnicki, herbu Dębno, umarł 1539.
51. Sebastyan Branicki, herbu Korczak, umarł 1544.

---

*) R. 1180 Herubin biskup Poznański znajdował się na Sejmie w Łęczycy. — *Naruszewicz. Hist. Pol. Vol.* VI. *fol.* 102. — *P. W.*

**) W r. 1322 Domarał biskup Poznański zasiadał w Innowrocławiu na Sądach gdzie Pomorską ziemię kazano Krzyżakom Polsce oddać; mylnie więc Niesiecki rok śmierci tego Domarata kładzie. — *Cod. Dipl. Vol.* IV. *fol.* 43. — *P. W.*

52. Paweł II. Dunin, Wolski, herbu Łabędź, umarł 1546.
53. Benedykt II. Izdbiński, herbu Poraj, umarł 1553.
54. Jędrzej IV. Czarnkowski, herbu Nałęcz, umarł 1562.
55. Adam Konarski, herbu Abdank, umarł 1577.
56. Łukasz Kościelecki, herbu Ogończyk, umarł 1597.
57. Jan X. Tarnowski, herbu Rolicz, postąpił na Kujawskie 1600.
58. Wawrzyniec II. Goślicki, herbu Grzymała, umarł 1607.
59. Jędrzej V. Opaliński, herbu Łodzia, umarł 1623.
60. Jan XI. Wężyk, herbu Wąż, postąpił na Gnieznieńskie 1626.
61. Maciej Łubieński, herbu Pomian, postąpił na Kujawskie 1631.
62. Adam Nowodworski, herbu Nałęcz, umarł 1634.
63. Henryk Firlej, herbu Lewart, umarł 1636.
64. Jędrzej VI. Szołdrski, herbu Łodzia, umarł 1650.
65. Floryan Książe Czartoryski, herbu Pogonia, postąpił na Kujawskie 1654.
66. Wojciech III. Tholibowski, herbu Nałęcz, umarł 1665.
67. Stefan II. Wierzbowski, herbu Jastrzębiec, umarł 1687.
68. Stanisław III. Witwicki, herbu Sas, umarł 1697.
69. Mikołaj V. Święcicki, herbu Jastrzębiec, umarł 1709.
70. Bartłomiej Tarło, herbu Topor, umarł 1716.
71. Krzysztof Szembek, herb swego nazwiska, postąpił na Kujawskie 1720.
72. Piotr IV. Tarło, herbu Topor, umarł 1722.
73. Jan XII. Tarło, herbu Topor, umarł 1732.
74. Stanisław IV. Hosius, herb własny, umarł 1738.
75. Teodor Książe Czartoryski, umarł 1767.

---

76. Andrzej Młodziejowski, herbu Korab, umarł 1779.
77. Antoni Onufry Okęcki.

Kapituły Poznańskiej herb, Najś. Matkę w polu białem, w płaszczu niebieskiem, widziałem w Krakowie, w kamienicy różnemi herbami kapituł zagęszczonej, atoli na ratuszu Lubelskim, i indziej, w herbie tej kapituły, jest Ś. Piotr z kluczami w prawej ręce dwiema, rozumiem, że na pamiątkę przyjęty, od tytułu, pod którym katedra Poznańska założona. Prałatów wszystkich liczy dziesięciu, to jest: proboszcza, dziekana, archi-

dyakona Poznańskiego, kantora, kustosza, scholastyka, archidyakona Srzemskiego, archidyakona Pszczewskiego, archidyakona Warszawskiego i kanclerza. Kanoników wszystkich dwudziestu czterech. Kawaler Maltański i commendor Poznański, ma pierwsze między niemi miejsce i stallum po prałatach. Dwa razy na rok generalne kongressa swoje składają, to jest, raz na Święto Świętych Apostołów Piotra i Pawła, drugi raz na Ś. Marcin, i jednego z między siebie deputata na trybunał koronny obierają.

BISKUPSTWO WILEŃSKIE.

Mendog Wielki Książe Litewski, wiarę chrześcijańską przyjąwszy, pisał do Innocentego IV. Papieża, prosząc o koronę, i oraz żeby mógł w państwie swojem biskupstwo fundować, kościół katedralny wystawić, który obiecywał uposażyć wydzieliwszy mu dobra. Działo się to w roku 1251. Ucieszony jego nawróceniem Innocenty, pisał w roku 1253 do Wojciecha, Prus i Inflant arcybiskupa, żeby w tem tam księztwie, biskupstwo nowe erygował. *Raynaud. num.* 26. Znajduje się ten list Papiezki w Książnicy Rzymskiej pod liczbą 788, luboć *Paris. Spondanus num.* 5. *Bzovius num.* 5. twierdzą: że ten Mendog w roku 1252 od arcybiskupa pomienionego i Henryka biskupa Chełmińskiego koronowany, w który też sam czas, pierwszy na biskupstwo Wileńskie był poświęcony Wit zakonu Kaznodziejskiego. Wspomina go Kromer i Sarnicki, że był przy podniesieniu relikwji Ś. Stanisława biskupa i męczennika. Tego wkrótce Wita, za apostazyą od wiary Mendoga, z Litwy nie tylko wygnano, ale i raniono. Wypędzony tedy, w Krakowskim potem konwencie, życia tego świątobliwie dokończył; *Bzovius in propag.* Z tem wszystkiem Raynaudus, Chrystyana Krzyżaka na tej katedrze postawionego pisze; kędy też przydaje, że jeszcze Mendog na początku 1255 pisał do Alexandra Papieża, prosząc, żeby mu syna jego, na Królestwo Litewskie pozwolił koronować, aleć na końcu tegoż roku wiary odstąpił, czy z lekkomyślności, jako niektórzy chcą; czy że zmyślenie przedtem chrzest przyjął, dla dostąpienia korony, jako inni udają; czy też rozdraźniony, jako drudzy twierdzą, częstemi najazdami od Krzyżaków. I tak i z nim biskupstwo ustało.

Prawdać że *Paris. Vadingus. Biernacki in speculo Minorum* znowu pod rokiem 1343. Piotra Gastolda z wojewody Podolskiego naprzód zakonnika Ś. Franciszka, a potem bi-

skupa Wileńskiego kładą, którego z innemi 36 towarzyszami, dla wiary zabić miano; ale to pewna, że na tenczas, ile że Litwa jeszcze do owczarni chrystusowej nie była przyłączona, nie było statecznej fundacyi biskupstwa Wileńskiego. Kojałowicz też *p.* 1. *l.* 8. gdy o męczeństwie tych OO. mówi, Gastolda nie biskupem, ale wojewodą Wileńskim pisze, i który u Olgerda, na zabójców dekret surowy otrzymał.

Dopiero Jagiełło Książe Litewski na tron Polski wyniesiony, chcąc i całe Księztwo swoje Bogu pozyskać, w roku 1387, za konsensem Papiezkim katedrę w Wilnie osadził, a biskupom potem Wileńskim, miejsce w senacie rzeczpospolita przy unji z Litwą naznaczyła, aby biskup Wileński, alternatę miał krzesła z infułatami Poznańskiemi. *Gvagninus, Decius l.* 3. *Cromer. l.* 15. Nadto każdy z nich, ma *Jus gladii* od Alexandra Papieża sobie pozwolony.

Obszerność dyecezyi Wileńskiej, prawie się na całe Księztwo Litewskie rozciąga. Kościół katedralny Wileński pod tytułem Ś. Stanisława biskupa i męczennika.

BISKUPI WILEŃSCY.

1. Jędrzej Wasilo zakonu Ś. Franciszka, herbu Jastrzębiec, umarł 1399. *Kojal. p.* 1. *l.* 9. *Biel. f.* 273. *Okol. t.* 2. *f.* 648.
2. Jakób, herbu Znin, zakonu S. Franciszka, umarł 1407. List Jagiełła u Łask. w statut. o unji. *Vadingus in annal. minor. Okol. t.* 2. *f.* 648.
3. Mikołaj z Boriowa, herbu Gerald, umarł 1414. *Okol. t.* 3. *f.* 119. *et t.* 2. *f.* 649. *Kojał. Stryjkow.*
4. Piotr herbu S, umarł 1421. *Cromer, Biel. f.* 317. *Okol. t.* 2, *f.* 649. *Kojał. Stryjkow.*
5. Maciej, herbu Znin, umarł 1453. *Cromer l.* 22. *Biel. f.* 364. Pokój Pruski podpisał u *Januszow. w Statuc. f.* 859. *Okol. t.* 3. *f.* 343.
6. Mikołaj II. Dzierzkowicz, herbu Wieniawa, umarł 1468. *Cromer. Biel. f.* 445. *Okol. t.* 2. *f.* 649. *Kojał. p.* 2. *Stryjkow.*
7. Jan I. Losowicz, herbu Rozmiar, umarł 1480. *Cromer, Biel. f.* 445. *Okol. t.* 2. *f.* 649. *Monum. Antiquit. Kojał. p.* 2. *Nakiel.*
8. Jędrzej II. herbu Szeliga, umarł 1490. *Okol. t.* 3. *f.* 119. *Kojał. p.* 2. *Okol. t.* 2. *f.* 649. *Paproc. o her. Stryjkow. Histor. Posselii.*
9. Wojciech Tabor. herbu Półkozić, umarł 1507. *Kojał. p.* 2. *Decius de Sigism. I. tempor. Okol. t.* 2. *f.* 649. *Cromer.*
10. Wojciech II. Radziwił, herbu Trąby, umarł 1519. List Zygm. I. *in M. S. Petricov. Concil. Later. Acta Sess.* 4. *Okol. t.* 2. *f.* 649.
11. Jan II. z Książąt Litewskich, postąpił na Poznańskie 1535. *Treter. in Episc. Posnan.* List Zygmun. I. *in M. S. Petricov. Okol. t.* 2. *f.* 649.

12. Paweł Algimunt Książe Holszański, herbu Centaurus, umarł 1555. List Zygmunta I. *in M. S. Petricov. Okol. t. 2. f.* 649. *Monum. Antiquit.*
13. Waleryan Protaszewicz, herbu Drzewica, umarł 1579. *Okol. t.* 2. *f.* 649. *Skarga Conc. Sachin. Hist. Soc. Monum. Antiquit.*
14. Jerzy Radziwił, herbu Trąby, postąpił na Krakowskie 1591, *Synod. Prov. Petric.* 1589. *Okol. t.* 2. *f.* 649. *Heindensz. Mosch.*
15. Bernard Maciejowski, herbu Ciołek, nie przyjęty od Litwy, wakowała stolica do roku 1600. *Starow. in Episc. Cracov.* tego opuszczono *in Facie.*
16. Benedykt Wojna, herbu Trąby, umarł 1616, *Gratiae secul. Synod. Prov. Petric.* 1607. *Okol. t.* 2. *f.* 649.
17. Eustachi Wołowicz, herbu Bogoria, umarł 1630. *Acta Synod. Petr.* 1628. *Concio P. Widziewicz. Gratiae secul. Okol. t.* 2. *f.* 649.
18. Abraham Wojna, herbu Trąby, umarł 1649. *Echo Lyrica, Gratiae secul. Okol. t.* 2. *f.* 649. kazanie na jego pogrzebie.
19. Jerzy II. Tyszkiewicz, herbu Leliwa, umarł 1656. List jego *in M. S. Czartorysci. Genealog. Tyszkiew.*
20. Jan III. Dowgajło Zawisza, herbu Płomieńczyk, umarł 1661. *Constitut. f.* 59.
21. Jerzy III. Białozor, herbu Wieniawa, umarł 1667, kazanie na jego pogrzebie.
22. Alexander Sapieha, herbu Lis, umarł 1671. podpisał Manifest. Duchow. 1669. *Histor. Sapieh. p.* 3.
23. Mikołaj III. Pac, herbu Gozdawa, umarł 1684.
24. Alexander II. Kotowicz, herbu Korczak, umarł 1686.
25. Konstantyn Brzostowski, herbu Strzemię, umarł 1722.
26. Maciej II. Ancuta, herbu tegoż nazwiska, umarł nim mu expedycya przyszła.
27. Karol Piotr Pancerzyński, umarł 1729.
28. Michał Jan Zienkowicz, umarł 1761.
29. Ignacy Massalski, stracił życie 1795.

Kapituły Wileńskiej herb trzy korony, tym właśnie kształtem jako i Krakowskiej. Krom prałatów, proboszcza, dziekana,

archidyakona, kustosza, scholastyka, kantora i archidyakona Białej Rusi, innych kanoników jest 14. Dekanatów w tej dyecezyi 26, a w nich kościołów wszystkich i altaryi 440.

PŁOCKIE BISKUPSTWO.

Szczodrobliwością Mieczysława książęcia Polskiego, i tego biskupstwa erekcya stanęła w roku 966. Katedra pod tytułem Ś. Zygmunta króla i męczennika. Długosz. Trzy archidyakonaty w sobie zamyka: Płocki w którym dekanatów 16, kościołów 160; drugi Pułtuski, w tym dekanatów 11, kościołów 108; trzeci Dobrzyński, w którym dekanatów cztery, w nich kościołów 43. Wszystkich w tej dyecezyi parochialnych 311. Kładę tu komput biskupów Płockich z Długosza i Łubieńskiego biskupa Płockiego, który ich acta, aż do swoich czasów wypisał.

PŁOCCY BISKUPI.

1. Angelottus od roku 966, umarł 982.
2. Marcyalisz, umarł 1005.
3. Marcin, umarł 1024.
4. Albinus Włoch, umarł 1041. *)
5. Paschalis Włoch, umarł 1067.
6. Marek Włoch, umarł 1078.
7. Stefan Polak, umarł 1099.
8. Filip, herbu Doliwa, umarł 1107.
9. Szymon, herbu Gozdawa, umarł 1129.
10. Alexander, herbu Dołęga, umarł 1156.
11. Werner, herbu Poraj, zabity 1172.
12. Lupus, herbu Godziemba, umarł 1179. **)
13. Vitus, herbu Janina, umarł 1206.
14. Gosław, albo Gedeon, herbu Gryff, umarł 1223.
15. Jan herbu Gozdawa, umarł 1227.
16. Gunter, herbu Prus, umarł 1232.
17. Piotr, Herbu Półkozic, umarł 1238.
18. Jędrzej, herbu Gryff, umarł 1249.
19. Piotr II. Brevis, umarł 1254.
20. Jędrzej II. herbu Ciołek, umarł 1260.
21. Piotr III. Niedych, herbu Wąż, umarł 1263.
22. Tomasz, umarł 1270.
23. Gosław II. albo Gedeon, herbu Gryff, umarł 1296.

---

*) O tych czterech zapomnieć potrzeba, gdyż biskupstwo Płockie założył naprzód Kazimierz I. po zwojowaniu Masława, a zatem po roku 1042. — *J. L.*

**) R. 1180 Lupus biskup Płocki znajdował się jeszcze na sejmie w Łęczycy. — *Naruszewicz Hist. Pol. Vol.* IV. *fol.* 102. — *P. W.*

24. Jan II. herbu Prawdzic, umarł 1310.
25. Jan III. herbu Nałęcz, umarł 1318.
26. Floryan Laskary, herbu Ogończyk, umarł 1334.
27. Klemens Pierzchała, herbu Roch, umarł 1358.
28. Bernard, herbu Nowina, zakonu S. Dominika, ale się nieutrzymał.
29. Janisław Wroński, herbu Strzegonia, umarł 1367.
30. Mikołaj z Gulczewa, herbu Prawdzic, umarł 1369.
31. Stanisław z Gulczewa, herbu Prawdzic, umarł 1371.
32. Dobiesław Sowka z Gulczewa, herbu Prawdzic, umarł 1379.
33. Scibor z Radzimina, herbu Ostoja, umarł 1390.
34. Henryk Książe Mazowiecki, umarł 1391.
35. Mamphiolus Włoch, herbu Abdank, umarł 1396.
36. Jakób z Kurdwanowa, herbu Syrokomla, umarł 1425.
37. Stanisław II. Pawłowski, herbu Pierzchała, umarł 1439.
38. Paweł Gizicki, herbu Gozdawa, umarł 1463.
39. Scibor II. herbu Prus, umarł 1471.
40. Kazimierz Książe Mazowiecki, umarł 1480.
41. Piotr IV. z Kotkowa, umarł 1497.
42. Jan IV. Lubrański, herbu Godziemba, postąpił na Pozn. 1498.
43. Wincenty Przerębski, herbu Nowina, postąpił na Kujaw. 1503.
44. Erazm, herbu Ciołek, umarł 1524. *)
45. Rafał Leszczyński, herbu Wieniawa, umarł 1527.
46. Jędrzej III. Krzycki, herbu Kotwicz, postąpił na Gniezn. 1535.
47. Jan V. Chojeński, herbu Abdank, postąpił na Krakow. 1538.
48. Piotr V. Gamrat, herbu Sulima postąpił na Krakow. 1538.
49. Jakób II. Buczacki, herbu Abdank, umarł 1542.
50. Samuel Maciejowski, herbu Ciołek, postąpił na Krakow. 1546.
51. Jan VI. Biliński, herbu Junosza, umarł 1546.
52. Jędrzej IV. Noskowski, herbu Łada, umarł 1567.
53. Piotr V. Myszkowski, herbu Jastrzębiec, postąpił na Krakow. 1577.
54. Piotr VI. Dunin Wolski, herbu Łabędź, umarł 1590.
55. Wojciech Baranowski, herbu Jastrzębiec, postąpił na Krakowskie 1606.
56. Marcin II. Szyszkowski, herbu Ostoja, postąpił na Krakow. 1617.
57. Henryk II. Firlej, herbu Lewart, postąpił na Gniezn. 1618.
58. Hieronim Cielecki, herbu Zaręba, umarł 1627. **)
59. Stanisław III. Łubieński, herbu Pomian, umarł 1640.
60. Karol Ferdynand Królewicz oraz i Wrocław. biskup, umarł 1655.
61. Jan VII. Gębicki, herbu Nałęcz, postąpił na Kujaw. 1674.
62. Bonaventura Madaliński, herbu Laryssa, postąpił na Kujaw. 1680.
63. Stanisław IV. Dąbski, herbu Godziemba, postąpił na Kujaw. 1691.

---

*) Erazm herbu Ciołek, biskup Płocki, umarł w Rzymie sprawując poselstwo r. 1522 nie 24. jak pisze Niesiecki, czego dowodem list oryginalny w manuskryptach Heilsbergskich Zygmunta I. do Jana Dantyszka na ówczas posła u Cesarza Karola V. w tym liście uskarża się Król iż Papież po śmierci Erazma biskupa Płockiego toż biskupstwo oddał bratu mistrza Krzyżaków w Prusiech. — Tego Erazma Ciołka nadgrobek dotąd jest w katakumbach kościoła ś. Piotra na Watykanie. — *P. W.*

**) Tu między Firlejem a Cieleckim myli się *Niesiecki*, ile że Firlej nie 1618 ale r. 1624 na arcybiskupstwo Gnieznieńskie postąpił. Patrz wyżej pod arcyb. Gniezn. — *P. W.*

64. Jędrzej Załuski, herbu Junosza, wziął Warmińskie 1698.
65. Ludwik Załuski, herbu Junosza, umarł 1722.
66. Jędrzej Stanisław Załuski, herbu Junosza, umarł 1736.
67. Antoni Dembowski, herbu Jelita, postąpił na Kujawskie 1751.

---

68. Józef Szembek, umarł 1758.
69. Hieronim Szeptycki, umarł 1772.
70. Michał Jerzy Książe Poniatowski, herbu Ciołek, postąpił na metropolią Gnieznieńską 1783.
71. Krzysztof Szembek.

Bzovius in propag. S. Hyacin. f. 58. w roku 1367, kładzie Piotra de Colomeis zakonu Kaznodziejskiego biskupem Płockim, ale o nim tak w Długoszu jako i w Łubieńskim, z których ten komput położyłem, żadnej wzmianki nie masz, chyba to suffraganem był Płockim. Jam na liście gdzieś Królewskim czytał Mikołaja infyłatem Płockim, w roku 1415.

W kapitule Płockiej każdy arcybiskup Gnieznieński jest kanonikiem. Proboszcz w niej, oraz jest i książęciem Sieluńskim, wszystkich kanoników 24. Herb jej jest Najświętsza Panna, na prawej ręce Pana Jezusa trzyma, u którego obie

ręce wyciągnione jak do obłapienia, twarz w prawą skierowana; Matka Boska w płaszczu niebieskim, na księżycu stoi, pod którym herb nakształt Kotwiczu, to jest czy trzy rzeki, czy trzy pasy, od lewego boku tarczy z góry, na prawy na dół ukoś idące, na którym korona. M. S. jednak Rozdrażevianum z Długosza powiada, że herb jej jest Gwiazda jedna. Na ratuszu Lubelskim wprawdzieć jest Najśw. Panna ale w koronie, ale ani księżyca, ani żadnego innego przydatku niewidać.

WARMIŃSKIE BISKUPSTWO.

Innocenty IV. Papież, Prusy chcąc łacniej przy wierze utrzymać, Gwilhelma biskupa Mutyńskiego posłem w te kraje wysłał, w roku 1241, ten w Toruniu synod złożywszy, na którym byli arcybiskup Gnieznieński, Wrocławski, Kujawski i Płocki infułaci, między inszemi i to też postanowił, że Prusy na cztery dyecezye podzieliwszy, to jest Chełmińską, Pomezańską, Warmińską, Sambieńską, nowych każdej z nich poświęcił pasterzów w roku 1242. to Treterus: atoli co się tycze Chełmińskiej, ta dawniejsza, jako niżej obaczysz. Potwierdził potem ten rozdział, Innocenty Papież, acz ci tum Warmiński, po lat siedmnastu, Anzelm pierwsy biskup w Bransberdze założył, zkąd się też zrazu Bransberskiemi zwali, ale go potem do Fraumburgu przeniesiono; o czem przywileje w Helzberku świadczą *Cromer l.* 8. zkąd też niektórzy autorowie Helzbierskiemi ich piszą.

Katedra ta pod tytułem Najśw. Matki i Ś. Jędrzeja fundowana, której, z tytułem książęcia Warmińskiego, każdy biskup *et cum Jure gladii* prezyduje. Do żadnego arcybiskupa jurisdykcyi nie należy, ale samej stolicy apostolskiej podlega. Granice tej Dyecezyi z jednej strony do Królewca, z drugiej do biskupstwa Wileńskiego, z trzeciej do Płockiego rozciągają się. Kościołów wszystkich Warmia dziewięćdziesiąt rachuje. Miejsce w senacie biskupów Warmińskich tak ordynowane, żeby alternatę z Łuckiemi infułatami miewali. Constitut. 1569. Sambieńskie biskupstwo, jak przez herezyą zniszczało, tytuł Sambieńskich biskupów, został się przy Warmińskich: kładę tu rejestr wszystkich infułatów tutecznych z Tretera, który o nich pisał, aż do Radziejowskiego.

WARMIŃSCY BISKUPI.

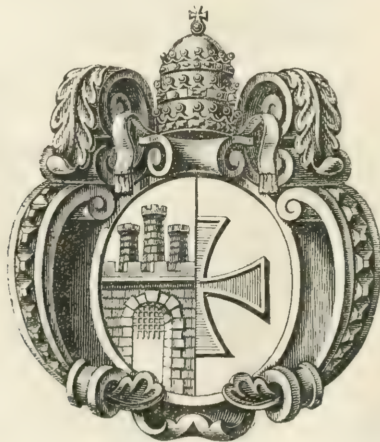
1. Anselm zakonu Świętego Franciszka, umarł 1261.
2. Henryk, umarł 1300.
3. Eberhard, herbu trzy Bramy, z trzema basztami, umarł 1326.
4. Jordan, herbu Księga otwarta, umarł 1328.
5. Henryk II. Wagenax, umarł 1334.
6. Herman de Libenstein, umarł 1350.
7. Jan Misnensis, umarł 1355.
8. Jan II. Streiffrock, umarł 1372.
9. Henryk III. Sorbohm, umarł 1401.
10. Henryk IV. Heilsber de Vogelsang, umarł 1415.
11. Jan III. Abezier, umarł 1424.
12. Franciszek Kuchschmaltz, umarł 1457.
13. Aeneas Sylvius, potem Pius II. Papież, ale nie przypuszczony.

14. Paweł Legendorff Prusak, herb swój, umarł 1471.
15. Mikołaj a Tungen, umarł 1489.
16. Łukasz Weiselrodt, umarł 1512.
17. Fabian Luzyański, herb swój własny, umarł 1523.
18. Maurycy Ferber, umarł 1537.
19. Jan IV. Dantiscus, umarł 1548.
20. Tidemannus, umarł 1550.
21. Stanisław Hosius kardynał, herb swój własny, umarł 1579.
22. Marcin Kromer, herb swój własny, umarł 1589.
23. Jędrzej Batory kardynał, herbu Zęby, zabity 1598.
24. Piotr Tylicki, herbu Lubicz, postąpił na Kujawskie 1603.
25. Simon Rudnicki, herbu Lis, umarł 1621.
26. Jan V. Albracht królewicz kardynał, postąpił na Krakow. 1633.
27. Mikołaj II. Szyszkowski, herbu Ostoja, umarł 1643.
28. Jan VI. Karol Konopacki, herbu Mur, umarł nim mu expedycya przyszła.
29. Wacław Leszczyński, herbu Wieniawa, postąpił na Gniezn. 1659.
30. Jan VII. Stefan Wydżga, herbu Jastrzębiec, postąpił na Gnieznieńskie 1680.
31. Michał Radziejowski, herbu Junosza, postąpił na Gnieznien. 1687.
32. Jan VIII. Zbąski, herbu Nałęcz, umarł 1696.
33. Jędrzej II. Chryzostom Załuski, herbu Junosza, umarł 1711.
34. Teodor Potocki, herbu Pilawa, postąpił na Gnieznieńskie 1723.
35. Krzysztof Szembek, herb swego nazwiska, umarł 1740.
36. Stanisław Adam Grabowski, herbu Zgłoba, umarł 1765.

---

37. Ignacy Krasicki, herbu Rogala, umarł 1801.

Kapituła Warmińska deputatów na trybunał koronny nie obiera; wszyscy kanonicy do rezydęncyi przy katedrze swojej przywiązani. Herb jej Brama o trzech wieżach, z których średnia wyższa; dwie po bokach mniejsze; w Bramie krata żelazna do góry zwiedziona, tak jednak, że ją dobrze widzieć; nad bramą Mitra Papiezka okrągła zamknięta, trzema otwartemi koronami królewskiemi opasana w koło, nad Mitrą krzyżyk. Mitrę tę stolica apostolska, z wielkiemi przy-

wilejami przydała do bramy ich herbownej, mówi Marianus Costenus: do bramy zaś jakoby przypięte pół krzyża, takim kształtem, jako niżej obaczysz. Z tem wszystkiem że i inszego herbu zażywa świadczy tenże, ba i *Treterus in Vitis Varmiens. Episcopor.* obadwa położył, to jest Najśw. Matki w koronie, na tronie siedzącej, w prawej ręce berło trzyma, lewa ku sercu Pana Jezusa na łonie jej siedzącego bez korony, nakłoniona, dziecię Jezus prawą wyciągnioną do ramienia Najśw. Matki, jakby chcąc nią błogosławić trzyma, w lewej kwiatek. Kanoników wszystkich kapituła Warmińska liczy 16, z których ci prałaci, proboszcz, dziekan, kantor, kustosz, kanclerz. Kapituła, co miesiąc do dystrybuty prowentów bywa, z których kto nie rezyduje przy katedrze nic nie partycypuje. Sześćdziesiąt tylko dni wolnych w roku, prałaci tutejsi mają, które i kiedy sobie obiorą, do dywertymentu.

ŁUCKIE BISKUPSTWO.

Od Kazimierza Wielkiego fundowane w roku 1364. luboć jako się wyżej mówiło pod arcybiskupami Lwowskiemi, te zamysły jego, nie doszły końca, aż za Grzegorza XI, Papieża, i za Ludwika Króla Polskiego i Węgierskiego w roku 1375. *Długosz, Nakiel. w Miechow. fol.* 314, *Biel. Skrobiszov. in Leopoli,* domyśla się z Kromera, że dawniejsze: ale się to utrzymać nie może; z tego com indziej dowodził. Wszystkie do tych czas wyliczone biskupstwa, incompatibiles są przez prawo, pieczęci koronnej, chyba za konsensem stanów rzeczypospolitej; z Łuckim, i z innemi, które po nim następują, pomieścić się może. Infułaci tuteczni w senacie, alternatę z biskupami Warmińskiemi mają. Dyecezya ich, z piąciu innemi graniczy, to jest z Wileńskiem, Płockiem, Chełmskiem, Kujawskiem, Kamienieckiem. Pięć województw albo prowincyi, jak to Wołyńskie, Podlaskie, Bracławskie, a w Litwie Brzeskie, i wielka część Rusi, jego jurysdykcyi podlega. Dwanaście księztw mniejszych, albo hrabstw w sobie zamyka, Ostrogskie, Zasławskie, Zbarawskie, Wiśniowieckie, Dubrowickie, Koreckie, Klewańskie, Lubartowskie, Ołyckie, Poryckie, Koszyrskie, Kodeńskie, zgoła na ośmdziesiąt mil Polskich rozciągniona. Dwa w niej infułackie probostwa, Ołyckie i Kodeńskie; dwóch officyałów, Łucki i Brzeski; dekanatów w nich trzynaście; kościołów wszystkich 185. Z pierwiastków swoich w Włodzimierzu ta katedra stanęła, i Włodzimirskich biskupów imię ztąd

urosło, potem się jednak do Łucka przeniosła, kędy kościoł katedralny pod tytułem Najś. Trojcy fundowany.

Wyszła przed dwiema laty z prasy drukarskiej książka *Facies Rerum Publicarum*; w tej autor, wszystkich w Polszcze infułatów wyprowadzając, że od Łuckich aż do ostatnich postępując, jednych (snać dla niedostatecznej informacyi) opuścił, drugich podłożył, innym albo lata ich prezydencyi na biskupstwie zamilczał, albo przełożył: dla tego przy każdym w dalszym komputach rejestrze, autorów i lata położę, dla gruntowniejszej historycznej relacyi, ile że o nich *ex professo*, mało kto, albo nikt nie pisał, jak pisali o tych, o których się do tych czas mówiło.

ŁUCCY BISKUPI.

1. Izydor biskup Włodzimirski 1375, umarł 1380. *Miechov. l.* 4. *f.* 252. *Nakiel. w Miech. fol.* 313, kto był z domu, nie wiedzą.
2. Rugian biskup Włodzimirski, umarł koło roku 1400. *Nakiel. in Miechov. f.* 313, kędy go też sukcessorem czyni Izydora. *Monum. Antiq.*
3. Grzegorz zakonu Kaznodziejskiego, biskup Włodzimirski, Długosz 1409, kędy konsekracyą od niego, kościoła Lubomskiego wspomina. W roku 1413 podpisał przywilej Hrodelski Jagiełła Króla u Łaskiego w Statucie *f.* 127, i u Stryjkow. *f.* 842. diploma Królewskie, o herbach Litewskich Panow. *Okol. in Russ. Flor. f.* 580. Niektóre akta konsystorskie, wspominają go jeszcze w roku 1424. *a Bzov. in propag. c.* 6. kładzie go pod rokiem 1425, zkąd się domyślam, że więcej niż lat 20. tem kościołem rządził.
4. Jędrzej z Spławki, to jest Spławski, herbu Leliwa, gdy Witold Książe Litewski, biskupią katedrę z Włodzimierza do Łucka przeniósł, on sobie nowy tytuł przybrał Luceńskiego biskupa, który według Sapiehy *in Monum. Antiqu.* trwał do Koncylium Florenckiego, gdzie dla dystynkcyi od Włoskiego Luceńskiego biskupstwa, odmianę uczyniono na Łuckie, co i podziś dzień trwa nieprzerwanie: jakoż i Przyłuski *in Felice Lucceoria*, tegoż popiera; że się ten Jędrzej, pierwszy pisać począł Łuckim, Długosz, już go Włodzimirskim, już Luceńskim, już Łuckim zowie, osobliwie w tenczas, kiedy Zygmunta Króla Rzymskiego, i Władysława Polskiego w Łucku przyjmując, wyszedł przeciwko nim processionaliter: atoli ten Jędrzej jeszcze w roku 1436 pokój Brzeski podpisał u Łask. w stat *f.* 140, z tytułem biskupa Włodzimirskiego. W roku 1431, gdy ściśniono oblężeniem Łuck, od Swidrygiełła opanowy, do Króla i obozu naszego jako Polak idąc, żeby wierność swoję ku panu pokazał, od Polaków snać nie poznany, z koni, sprzętów i szat wyzuty, do Króla przyszedł; ale od marszałka koronnego Jana z Oleśnicy przyodziany, z wielką przyjęty ludzkością i sprawiedliwością. To Długosz.

5. Wacław herbu Korczak, umarł 1462. *Monum. Antiq. Sapieh. Felix Luceor.*
6. Jan Losowicz, herbu Rozmiar, rodem z Wilna od Piusa II. potwierdzony, o czem jest list tego Papieża do Grzegorza arcybiskupa Lwowskiego dany, u *Scrobiszow. in Archiep.* przeniesiony na Wileńskie 1468. *Biel. f.* 445. *Monum. Antiquit.*
7. Marcin Krzeszowski, czy Krzeszowicki, herbu Gryff, od Pawła II. potwierdzony 1468, wspominają go *Długosz, Kromer, Biel. f.* 445. *Nakiel. w Miechow. f.* 39. *Monum. Antiquit.*
8. Stanisław Stawski, herbu Korczak, umarł koło roku 1488. *Histor. Pol. Pruth. Possel. Monum. Antiquit. Felix Luceoria.*
9. Jan II. Pudełko nazwany, w roku 1499, podpisał list Albrychta Króla u Łask. w Stat. *f.* 130. i u Herburta w Stat. *f.* 298.
10. Albrycht Radziwił Jałmużnik nazwany, herbu Trąby, postąpił na Wileńskie 1507. *Decius de Sigism. I. tempor. Starow. in Monum.*
11. Paweł Algimunt Ks. Olszański, herbu Hipocentaurus, w roku 1512, był na Concilium Lateraneńskim na sessyi trzeciej i dalszych, co się pokazuje ex Actis tegoż Concilii w druku: postąpił na Wileńskie 1535. Janów dziedziczny niegdy książąt Olszańskich, wiecznemi czasy biskupom Łuckim przyłączył.
12. Jerzy Falczewski, niektórzy go do herbu Korab naciągają, ale i nadgrobek jego w Łuckiej katedrze, i nadedrzwiami tegoż kościoła wyryte trzy Trąby, jawnie świadczą, i kto był z domu, i o jego szczodrobliwości: bo tenże kościół katedralny w Łucku z ciosowego kamienia wyniósł, dla siebie także, i Mansyonarzów wygodne rezydencye wymurował: o czem *Histor. Domus Profes. Cracov.* i M. S. Kaliski z pewnej okazyi o tem pisząc, świadczy. Zamek w Torczynie swym kosztem wyprowadził, prowentów biskupich przyczynił. *Monum. Antiquit.* Na synod Piotrkowski w roku 1542. wysłał był swego Posła. *Acta Synodi;* a w roku 1547, podpisał przywilej ziemi Bielskiej u Januszow. w Stat. *f.* 837, zkąd wnoszę, że źle kładą śmierć jego na rok 1544.
13. Waleryan Protaszewicz, herbu Drzewicza, postąpił na Wileńskie 1555. *Monum. Antiquit. Sapieh. Felix Luceoria.*
14. Jan III. Andruszewicz z sławnej kiedyś w Litwie Familji, długo na tej katedrze prezydował, nigdziem nie czytał. *Mon. Antiq.*
15. Wiktoryn Wierzbicki, herbu Radwan, 1569, podpisał unią korony z W. Księztwem Litewskiem *Const. f.* 170. W roku 1577. wysłał posła swego na synod Piotrkowski. *Acta Synodi. Monum. Antiq.* twierdzą, że się na Żmudzkie, choćci niższe przeniósł, ale się to utrzymać nie może: bo w tym czasie, kto inszy tam prezydował, chyba z Żmudzkiego na Łuckie wstąpił, jako niżej obaczysz, umarł 1588. *Starow. in Episcop. Cracov.*
16. Bernard Maciejowski, herbu Ciołek, miałci wprawdzie i nominacyą i expedycyą Rzymską na Wileńskie, po Jerzym Radziwile, ale go Litwa przyjąć niechciała, postąpił potem na Krakowskie 1600. *Damalew. in Archiep. Starow. in Cracov.*
17. Stanisław II. Gomoliński, herbu Jelita, umarł 1604. *Nakiel. w Miech. f.* 795. i fundacye jego, jedna OO. Dominikanów w Janowie, druga ojców Bernardynów w *Sokoli. Monum. Antiq. Łubień. in Episc. Ploc.*

18. Marcin II. Szyszkowski, herbu Ostoja, postąpił na Płockie 1607. *Łubień. in Episc. Plocen. Hist. Coll. Luceor. Argentus de Rebus Soc.*
19. Paweł II. Wołowicz, herbu Bogoria, rok tylko siedział. *Monum. Antiquit.*
20. Paweł III. Wołucki, herbu Rawicz, postąpił na Kujawskie 1616. *Hist. Pol. Pruth. Possel. f.* 437. *Hist. Coll. Luceor.* które fundował, i do Brześcia Litewskiego także naszych wprowadził. *Damal. in Episc. Vladisl.*
21. Henryk Firlej, herbu Lewart, podkanclerzy Koronny, postąpił na Kujawskie 1617. *Łubiens. in Episc. Ploc. Nakiel. in Miech. f.* 640.
22. Jerzy II. Lipski, herbu Lewart, podkanclerzy Koron. postąpił na Kujawskie 1622. *Damalew. in Episc. Vladisl. Starow. in Cracov.* fundował suffragana i Mansyonarzów przy katedrze. *Monum. Antiq. Piasec. Hist. f.* 359. *Hist. Kobierzyc. f.* 480.
23. Stanisław III. Łubieński, herbu Pomian, podkanclerzy Koronny postąpił na Płockie 1627, *Vitae Episc. Ploc. Nakiel. in Miech. f.* 909.
24. Achacy Grochowski, herbu Junosza, proboszcz Miechowski, umarł 1632, pochowany w Przemyślu. Głowę S. Stanisława Kostki z Rzymu przywiózł. *Monum. Antiquit.* Porządek Elekcyi 1632. *Histor. Kobierzyc. f* 281.
25. Bogusław Radoszewski, herbu Oksza, umarł 1638 w Janowie. *Mon. Antiquit. Histor. Coll. Luceor. Hist. Possel. Pol. Pruth.*
26. Jędrzej III Gębicki, herbu Nałęcz, opat Trzemeszyński, umarł 1654. Synod jego dyecezań. porządek elekcyi 1648. *Mon. Antiq.*
27. Jan IV. Zamojski, herbu Jelita, zakonu Kaznodziejskiego, umarł 1555 w Zamościu pochowany. *Mon. Antiq. Hist. Coll. Luceor.*
28. Jan V. Wydżga, herbu Jastrzębiec, podkanclerzy Koronny, opat Sieciechowski, postąpił na Warmińskie 1659. *Treter. in Varmien.*
29. Mikołaj Prażmowski, herbu Belina, kanclerz Koronny, postąpił na Gnieznieńskie 1666. *Constit.* 1662. *f.* 2. *Treter. in Varmien.*
30. Tomasz Lezeński, herbu Nałęcz, opat Wąchocki, umarł 1675. *Monum. Antiquit. Histor. Coll Luceor. Kochow. Annal. Załuski.*
31. Stanisław IV. Dąbski, herbu Godziemba, postąpił na Płockie 1680. *Załuski t.* 1. *f.* 709. *Monum. Ant. Hist. Coll. Luceor.*
32. Stanisław V. Witwicki, herbu Sas, postąpił na Poznańskie 1688. *Constit.* 1685. *f.* 17. *Załuski t.* 1. *f.* 709. *Monum. Antiquit.*
33. Bogusław Leszczyński, herbu Wieniawa, opat Czerwiński, umarł 1691. *Załuski t.* 1. *Monum. Antiquit. Hist. Coll. Luceor.*
34. Franciszek Prażmowski, herbu Belina, opat Sieciechowski, umarł 1701. Obwieszczenie 1697. *Monum. Antiquit.*
35. Alexander Wyhowski, herbu Abdank, opat Świętokrzyski, umarł 1714.
36. Joachim Przebendowski, herb swój własny, umarł 1721.
37. Stefan Rupniewski, herbu Śreniawa, umarł 1731.
38. Jędrzej Stanisław Załuski, herbu Junosza, wziął Chełmińskie 1739.
39. Franciszek Kobielski, herbu Poraj, umarł 1754.

---

40. Antoni Wołowicz, umarł 1769.
41. Felix Turski, herbu Rogala, postąpił na Krakowskie 1788.
42. Adam Naruszewicz od roku 1790, umarł 1796.

Kapituła Łucka krom prałatów, to jest proboszczów Łuckiego i Brzeskiego, dziekana, archidyakonów Łuckiego i Brzeskiego, kantora, kustosza, scholastyka, kanclerza, liczy kanoników sześciu, wszyscy *de Stemmate nati*, czego przed instalacyą swoją dowodzić powinni. Jednego z między siebie na Trybunał Koronny obierają. Kapituła dwa razy na rok u nich; raz na Ś. Trojcę, drugi raz na Święto wszystkich ŚŚ. Herb jej tak mi opisano; to jest Trojca Święta, Najświętsza Matkę Koronująca, na Ratuszu zaś Lubelskim, tem

ksztaltem jako tu widzisz. Nic pewniejszego, że ten herb, od tytułu Najś. Trójcy pod którym ta katedra założona, przybrany.

PRZEMYSŁSKIE BISKUPSTWO.

I ta katedra, razem z Łucką, swoje początki wzięła w roku 1364, ale dopiero w roku 1375 pierwszy na nię poświęcony Eryk. *Długosz t. 2. Miechov. l. 4. c. 33. Biel. f.* 250, luboć na obrazie u ojców Franciszkanów w Przemyślu rok napisano 1378. Ma ta dyecezya dekanatów dziewięć, to jest Przemysłski, Mościcki, Krosieński, Dynowski, Samborski, Jarosławski, Rzeszowski, Sanocki, Lezajski, a w nich wszystkich kościołów liczyła w roku 1723. sto pięćdziesiąt i ośm, jako się pokazuje z synodu w tem roku odprawionego; nie wchodzą zaś w ten komput, jako i w inne, kościoły różnych zakonów w tychże dyecezyach fundowanych: kościoł zaś katedralny Przemysłski, pod tytułem Ś. Jana Chrzciciela wystawiony. W roku albowiem 1412, Jagiełło Król, kościoł Ś. Jana, Ruskiej nacyi odebrawszy, Przemysłkim go infułatom *Ritus Latini* darował, który, gdy potem starością już nachylony, walić się począł,

Mikołaj biskup Przemysłski piąty, ciosy z tego kościoła, na nową katedrę z zamku przeniósł bliżej miasta: którą pod tymże tytułem, jako i pierwszą z gruntu wystawił. *Długosz, Gvagnin, Bielski.*

PRZEMYSŁSCY BISKUPI.

1. Eryk, herbu Mora, zakonu Ś. Franciszka, *Długosz t.* 2. od roku 1375. *Miechov. l.* 4. *Biel. fol.* 250. *Nakiel. w Miechov. f.* 314. luboć go z Miechowitą Henrykiem zowie, i katalog biskupów Przemysłskich tak o nim mówi. *Henricus Alemannus, Premislitana qui primus in arce, Latinos instituit ritus, religiosus erat.* Tenże Henryk ojców Franciszkanów w Krośnie fundował, koło roku 1379, jako obraz jego i inskrypcya tamże świadczy. *Scrobiszov. in Archiep. Leop.* list kładzie Bonifacego IX. Papieża do tego Eryka dany 1389, zkąd wnoszę, że śmierć jego nie przypadła, aż na rok 1390. Z tego tedy poznać, że Filip Komarnicki, pierwszy i owszem nigdy tu nie prezydował, którego jednak *Facies* położyła, ale i Komarnickich Łodziców nie masz, Sasem się pieczętują Komarniccy w Przemysłskim; Łodzią, ale Komorniccy w Poznańskim.
2. Maciej herbu Janina, Długosz go wspomina 1392, kiedy konsekrował Jakóba arcybiskupa Halickiego, w roku 1400; podpisał list Jagiełła Króla miastu Lwowskiemu dany. *Nakiel. in Miechov.* powiada, że umarł 1399, ale *Scrobiszov.* kładzie jego list w roku 1413, kiedy we Lwowskim kościele *in Spiritualibus,* jeszcze miał administracyą: w tymże roku podpisał przywilej Hrodelski u *Łask. w Stat. f.* 127. O nim także pisze *Haroldus in Annal. Min. num.* 5, 1408. i *Jacobus Mirecus.*
3. Jan z Lubienia, herbu Doliwa, tego opuszczono *in Facie,* ale o nim jawnie Długosz w roku 1435, na który rok, śmierć jego przypadła, i *Nakiel. in Miechov. f.* 460. kędy go też Slezem zowie, *Cromer l.* 21. *Biel. f.* 354.
4. Piotr Chrząstowski, herbu Strzegonia, Mikołajem go zowią, Długosz w roku 1435, *Cromer l.* 12. *Biel. f.* 354. *Nakiel. in Miechov. f.* 461, atoli ciż sami, kiedy śmierć jego opisują, którą na rok 1452 składają, już go Piotrem chrzczą, jakoż i *Nakiel. fol.* 483. list jego kładzie, dany w roku 1448. kędy czytać: *Petrus Episcopus Premisliensis. Cromer l.* 22. *Biel. f.* 393.
5. Mikołaj Błażejowicz, czy Błaszkowicz, herbu Odrowąż, o nim Długosz 1454. *Biel. f.* 393, umarł 1474. *Nakiel. f.* 535. *Cromer lib.* 28. *Biel. f.* 465, kościół katedralny ten Mikołaj z Zamku przeniósł, i blizko miasta Przemyśla nowy postawił.
6. Jędrzej Oporowski, herbu Sulima, podkanclerzy koronny, *Cromer l.* 28. *Biel. f.* 465, kościół Gedlarowski konsekrował 1478, *Nakiel. in Miechov. f.* 535. *et* 465. postąpił na Kujawskie 1480. *Damalew. in Episc. Vladisl. fol.* 345.
7. Piotr II. z Bnina Moszyński, herbu Łodzia, postąpił na Kujawskie 1484. *Damal. in Episc. Vladisl. f.* 345. *Nakiel. Miech. f.* 538.
8. Jan II. Kazimierski, herbu Bibersztein, umarł 1487. *Nakiel. fol.* 538. *in Miechovia.*

9. Jan III. Targowicki, herbu Tarnawa, umarł 1490. *Vadingus in Annal. Min. num* 97. kiedy konsekrował kościół Samborski ojcom Bernardynom. *Nakiel. in Miechov. f.* 553. *Przyluski tractat. de Provinc. c.* 10. *Herburt. Stat.*

10. Mikołaj II. Grajewski Primus, herbu Łabędź, tak się podpisał na liście Albrychta Króla, danym miastu Krakowskiemu 1493, i 1495 miastu Lubelskiemu, i u *Łaski. w Stat. f.* 110, zkąd niewinnie go *Facies* Mikołajem de Sprowa, herbu Odrowąż zowie, umarł 1498. *Nakiel. in Miech. f.* 557.

11. Jędrzej II. Boryszewski, herbu Poraj, oraz i arcybiskup Lwowski z temi tytułami podpisał konstytucye Jana Albrychta Króla u *Łaski. w Stat. f.* 111, i elekcyą Alexandra Króla 1501, u *Karnkow. de Primat. Senat.* i 1502, księztwa Oświecimskiego przywileje *in M. S. Calis. Nakiel. in Miechov. fol.* 564, *Scrobiszov. in Leopol.* postąpił na Gnieznieńskie 1503. Po nim *Facies* kładzie Erazma Ciołka, ale *Łubień. in Vitis Episc. Plocen.* poprzeniesieniu Wincentego Przerębskiego, z Płockiego na Kujawskie, w temże roku 1503, w którem Boryszewski postępował na Gnieznieńskie, zaraz Erazma Ciołka na Płocką katedrę nominowanego być mieni.

12. Maciej II. Drzewicki, herbu Ciołek, że zaraz po Boryszewskim wziął tę katedrę, świadczą, *Cromer l.* 30. *Biel. f.* 495. *Nakiel. in Miechov. f.* 581. *Damal. in Episc. Vladisl.* listy także Jana Albrychta w roku 1504 dany Rusi, 1504, u *Łask. w Stat. f.* 120, i 1512 u *Olszow. de Prim.* postąpił na Kujawskie 1513, był oraz i podkanclerzym Koronnym.

13. Piotr III. Tomicki, herbu Łodzia. List Zygmunta I. 1515 Krupkom dany, i 1519, u *Olszow. de Primat.* postąpił na Poznańskie 1521. *Treterus in Episc. Posnan. Nakiel. in Miechov. f.* 542. *Commentar. Rerum Moschov. f.* 102. podkanclerzy Koronny.

14. Rafał Leszczyński, herbu Wieniawa, postąpił na Płockie 1524, *Łubieński in Episc. Plocen. Nakiel. in Miechov. f.* 601.

15. Jędrzej III. Krzycki, herbu Kotwicz, postąpił na Płockie 1527. *Łubien. in Episc. Plocen. Damal. in Archiep. f.* 290. *Nakiel. f.* 604.

16. Jan IV. Karnkowski, herbu Junosza, postąpił na Kujawskie 1531. List Zygmunta I. 1530. Miastu Krak. *Nakiel. f.* 616. *Damal. in Vladisl.*

17. Jan V. Choiński, herbu Abdank, tego opuszczono *in Facie*, ale o nim świadczy list Zygmunta I. 1533. Miastu Krakow. i 1536. *in M. S. Petricov.* postąpił na Płockie 1536. *Nakiel. in Miechov. f.* 625. Podkanclerzym oraz był Koronnym.

18 Piotr IV. Gamrat, herbu Sulima, postąpił na Płockie 1537. List Zygmunta I. 1537. Miast. Krak. *Łubień. in Episc. Ploc. Nakiel. fol.* 625.

19. Stanisław Tarło, herbu Topor, umarł 1546. *Scrobiszov. in Archiepisc. Leopol. Orichov. de dignit. Sacerd. Nakiel. Miech. fol.* 625. Po Tarle kładzie *Facies* Bilińskiego, herbu Junosza, ale list Zygmunta I. u Paproc. o herb. *f.* 85. w roku 1546 dany, Bilińskiego kładzie nominatem na Płockie, a Dziaduskiego już biskupem Przemyslskim, toż świadczy *Orichov. loco citato.*

20. Jan VI. Dziaduski, herbu Jelita, umarł 1559. List Augusta I. u

Damalew. in Ep. Vladisl. f. 386. *Nakiel. f.* 640. Nadgrobek jego w Przemyślu.

21. Filip Padniewski, herbu Nowina, postąpił na Krakowskie 1560, tego opuszczono *in Facie,* ale o nim *Nakiel. f.* 640 wyraźnie mówi.
22. Walentyn Herburt, herbu Pawęza, był na Concilium Trydeńskim. *Nakiel. in Miechov. f.* 667. *Scrobiszov. in Archiep. Leop. Hosius Oper. t.* 1. *f.* 697, *et t.* 2. *f.* 276. *Orichov. dial.* 4. *de Execut.*
23. Łukasz Kościelecki, herbu Ogończyk, postąpił na Poznańskie 1577. List Sefana Króla u *Fridval.* 1577, i *Constit. f.* 271. *Treter in Posn.*
24. Piotr V. Dunin Wolski, herbu Łabędź, nim mu expedycya przyszła przeniósł się na Płockie. List Królewski *in M. S. Petricoviens.*
25. Wojciech I. Sobiejuski, herbu Dołęga, umarł 1581. List Stefana Króla, *de feudo Prussiae* 1578. *Nakiel. w Miechov. fol.* 692.
26. Szymon Ługowski, herbu Junosza, umarł, nim mu expedycya przyszła 1583. *Nakiel. f.* 718, *in Facie* dopiero go po Borukowskim kładą, i herb mu Lubicz przywłaszczają: ale Nakiel. jako o swoim proboszczu Miechowskim pisząc, dowodzi: że ten Szymon z domu i ojca był Szaniawski, tylko się Ługowskim zwał, przez respekt Ługowskich, którzy mu nakładali na nauki, tak jednak, że sobie Szaniawskich herb Junoszę zostawił, nie Lubicz Ługowskich. Że też w tym czasie był Nominatem, krom Nakielskiego świadczy list *in M. S. Petricov.* w którym klasztor Miechowski dożywocie temu Ługowskiemu na wsi Jagodnikach zapisał. *Treterus in Varmiensi Episcop.*
27. Jan VII. Borukowski, herbu Junosza, umarł 1585. *Łubien. in Episc. Płoc. Solicov. Comment. f.* 149. *Nakiel. w Miech. f.* 738.
28. Wojciech II. Baranowski, herbu Jastrzębiec, postąpił na Płockie 1591. *Const.* 1587, *f.* 437. *Piasecki f.* 106. *Nakiel. in Miech. fol.* 770. *Łubieński in Płocen.*
29. Wawrzeniec Goślicki, herbu Grzymała, postąpił na Poznańskie 1601. *Const. f.* 734. *Piasec. f.* 169. *et* 222. *Nakiel. Miech. fol.* 770.
30. Maciej III. Pstrokoński, herbu Poraj, podkanclerzy Koronny, postąpił na Kujawskie 1608. *Const.* 1601, *f.* 734. i 1608, *f.* 887. *Nakiel. f.* 823. *Piasecki f.* 222. *Damal. in Episc. Vladisl. Vita Pstroconii w Łubieńskim* i *de motu Civili.*
31. Stanisław II. Sieciński, herbu Rogala, umarł 1619. *Histor. Coll. Premislien.* gdzie pierwszy naszych wprowadził do Przemyśla. *Duryewski f.* 86. *Argentus de rebus Societ. f.* 139. *Nakiel. in Miechov. fol.* 823.
32. Jan VIII. Wężyk, herbu Wąż, postąpił na Poznańskie 1623. *Nakiel. in Miechov. f.* 874. *Piasecki Chronic. fol.* 440. *Treter in Posn.*
33. Achacy Grochowski, herbu Junosza, postąpił na Łuckie 1628, tego opuszczono *in Facie:* atoli pisze o nim *Nakiel. in Miech. fol.* 909 *et* 912, i *Hist. Coll. Premisl.* kędy kościoł nasz Przemysłski poświącał. Janczyński *in M. S.*
34. Adam Nowodworski, herbu Nałęcz, postąpił na Poznańskie 1632. *Acta Synodi Petricov.* 1628. *Histor. Coll. Premisl. Duryew.*
35. Henryk Firlej, herbu Lewart, postąpił na Poznańskie 1636.

Szczygielski in Tinec. Piasecki. Chron. f. 338. et 574. *Histor. Coll. Prem.*

36. Jędrzej IV. Szołdrski, herbu Łodzia, postąpił na Poznańskie 1637. *Hist. Coll. Premisl. Treter. in Posnan. Episc. Duryew. in M. S.*

37. Piotr VI. Gębicki, herbu Nałęcz, kanclerz Koronny, postąpił na Krakowskie 1642. *Const.* 1638, *fol.* 9. *Piasecki f.* 574. *Starowolski in Cracov. Episcop.*

38. Alexander Trzebiński, herbu Jastrzębiec, podkanclerzy Koronny, umarł 1644, tego *Facies* aż po Trzebickim położyła, ale że w tym czasie prezydował tej katedrze, świadczą Konst. Koronne 1643, *f.* 9. W tymże roku był na synodzie prowincyalnym Warszawskim *Const. Synod. f.* 2. *Dedicat. Lyricorum P. Kanon. Auctor* 50 *singularium. Hist. Coll. Premisl.*, ba i sam tenże Autor *in Signatoribus,* w tymże właśnie czasie Trzebińskiego kładzie.

39. Paweł Piasecki, herbu Janina, umarł 1649, temu *Facies* podtrąca herb Zabawa, ale jawnie w Kronice od siebie do druku podanej, herb ojczysty Janina położył. Porządek Elekcyi 1648, *f.* 19. *Hist. Coll. Premisl. Olszowski de Primat. w Załuskim.*

40. Jan IX. Zamojski, herbu Jelita, zakonu S. Dominika, postąpił na Łuckie 1654. *Frydrychow. in S. Hyacintho. Hist. Coll. Premisl.*

41. Jędrzej V. Trzebicki, herbu Łabędź, podkanclerzy Koronny, postąpił na Krakowskie 1658. *Załuski tomo* 2. *fol.* 659. Nadgrobek jego w Krakowie.

42. Stanisław III. Sarnowski, herbu Jastrzębiec, postąpił na Kujawskie 1676. *Facies* powiada, że umarł na Przemyślskiem, ale z Konstytucyi 1677 poznać, że był w tym roku Nominatem na Kujawskie, i na niem siedział lat kilka, jako się na swem miejscu mówiło; toż poświadcza *Hist. Coll. Premisl.* i *Duryew.* i niektórych pamięć.

43. Jan X. Stanisław Zbąski, herbu Nałęcz, postąpił na Warmińskie 1687. *Treterus in Varmien. Episc. Załuski Hist. Coll. Premisliensis.*

44. Jerzy Donhoff, herb tegoż nazwiska, kanclerz Koronny, postąpił na Krakowskie 1700. Nadgrobek jego u Franciszkanów w Krakow.

45. Jan XI. Bokum, herbu Paprzyca, podkanclerzy Koronny, wziął niższe Chełmińskie 1718.

46. Krzysztof Szembek, herb tegoż nazwiska, postąpił na Warmińskie 1724.

47. Alexander II. Fredro, herbu Bończa, umarł 1734.

48. Walenty Czapski, herbu Leliwa, postąpił na Kujawskie 1741.

49. Wacław Sierakowski, herbu Ogończyk, postąpił na metropolią Lwowską 1759.

---

50. Michał Wodzicki, herbu Leliwa, podkanclerzy Koron., umarł 1763.

51. Walenty Wężyk, umarł 1765.

52. Andrzej Młodziejowski, postąpił na Poznańskie 1767.

53. Józef Kierski, herbu Jastrzębiec, umarł 1783.

54. Antoni Betański, umarł 1785.

55. Antoni Gołaszewski.

Kapituła Przemysłska, krom prałatów suffragana, dziekana, archidyakona, proboszcza, kantora, kustosza, scholastyka, liczyła kanoników siedmiu; jednego z tych na trybunał koronny deputata co rok obierają. Herb jej w Krakowie między inszych kapituł herbami tak odmalowany widziałem. Najświętsza Panna stojąca w koronie, na prawej ręce dziecię Pana Jezusa trzyma, z lewej strony tarczy Święty Jan Chrzciciel skórą odziany, twarzą do ludzi obrócony. Na ratuszu zaś Lubelskim, już tylko sam Ś. Jan w herbie jej jest, i to tym

kształtem jako tu widzisz; tak rozumiem, że go sobie kapituła tuteczna od tytułu katedralnego kościoła swego przysposobiła, która też dwa razy do roku odprawuje swoje kongressy, raz na Świętego Jana Chrzciciela, drugi raz na Święto ŚŚ. trzech Królów.

ŻMUDZKIE BISKUPSTWO.

Władysław Jagiełło Król Polski, na dziękczynienie Bogu po owej sławnej pod Grunwaldem z krzyżaków wiktoryi, tę katedrę fundował, i nadał w roku 1416, a Concilium Konstancyeńskie approbowało: z którego też dyspozycyi Jan Rzeszowski arcybiskup Lwowski, i Piotr biskup Wileński, w roku następującym do Miednik ziechali, i tam kościół katedralny założywszy, pierwszego biskupa poświęcili Macieja rodem z Wilna. Od Miednik tedy zrazu Miednickich biskupów imię urosło, luboć ich pospolitszem nazwiskiem Żmudzkiemi zowią, że jurysdykcya ich na całe księztwo Żmudzkie rozciąga się. *Gvagnin. Długosz* 1416. *Starowolski, Biel f.* 314.

ŻMUDZCY BISKUPI.

1. Maciej, herbu Znin, od roku 1417, postąpił na Wileńskie 1421. *Długosz. Biel. f.* 314. *Cromer. Nakiel. in Miech. Gragnin.*
2. Mikołaj Polak.
3. Marcin z Łuknik, tylko pół roka siedział.
4. Jakób Raudonas.
5. Bartłomiej.
6. Jerzy rodem z Wilna, umarł 1464. *Długosz* w tym roku.
7. Maciej II. z Topoli, herbu Powała. *Długosz* 1464, umarł 1471. *Cromer libro* 27.
8. Bartłomiej II.
9. Marcin II. 1499, podpisał list panów Litewskich u Łaskiego w Statucie *f.* 130, i u Herburta *f.* 298, toż znajdziesz u Przyłus. i u Januszow.
10. Marcin III. dwóch po sobie tegoż imienia kładzie *Facies,* podpisał konstytucye Alexandra Króla 1505, u Łaskiego w *Stat. fol.* 120.
11. Mikołaj II. Radziwił, herbu Trąby. *Starow. in Monum.* i *Facies,* atoli obadwa, lat jego prezydencyi na tem miejscu, nie wyrazili.
12. Mikołaj III. Wizgaiło, o tym po autorach nic nie znalazłem.
13. Jerzy II. Talat. i temu roku nie napisano.
14. Wacław Wierzbicki, herbu Radwan, umarł 1555. *Acta Synodi* 1547. *Januszow. Statut. f.* 837. *Przyłuski Stat. l.* 5. *f.* 704. *Nak. in Miech.*
15. Jan Domaniewski, herbu Lubicz, wielką miał zatargę w utrzymaniu się na tem biskupstwie, dla tego że Polak. *Rojzius in Chiliasticho.*
16. Stanisław Narkustis nie długo na tej katedrze prezydował.
17. Wiktoryn Wierzbicki, herbu Radwan, postąpił na Łuckie, koło roku 1566, luboć *Monum. Antiqu.* twierdzą, że się z Łuckiego na to przeniósł.
18. Jerzy III. Pętkiewicz, herbu Działosza,*) umarł 1574. *Chron. Piasecki f.* 49. *Rojzius in Chiliast. Argentus de Rebus Societ. f.* 131. *Herburt.*
19. Melchior Gedrojc, herbu Poraj, umarł 1608. *Constit.* 1587, *fol.* 450. *Biel. f.* 770. *Sarnicki in Praefat. Acta Synodi Petricov.* 1607. *fol.* 2.
20. Mikołaj IV. Pac, herbu Gozdawa, umarł 1619. *Const.* 1613, *fol.* 46. *Gratiae seculares Cichoc. Alloquia Obsecen. lib.* 2. *cap.* 22. *Decora Lilieti.*
21. Stanisław II. Kiszka, herbu Dąbrowa, umarł 1626. *Gratiae seculares. Acta Synodi Petricov.* 1621. *Sarbiev. in Odis.* Kazanie pogrzebowe.
22. Abraham Wojna, herbu Trąby, postąpił na Wileńskie 1631. *Constit.* 1627, *f.* 9, *et* 1629, *f.* 18. *Acta Synodi Petricov.* 1628. *Okol.*
23. Melchior Geiz Eliaszewicz, herb swój własny, umarł 1633. Porządek Elekcyi 1632. *Gratiae seculares.* Kazanie na jego pogrzebie.

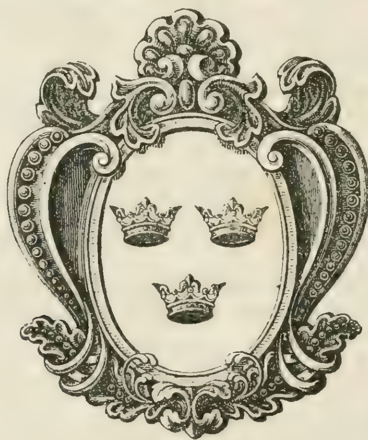
---

*) To podług *Paprockiego*, poźniej jednak *Niesiecki* utrzymuje że należał do herbu *Pomian.* Patrz tom VII. str. 297. — *P. W.*

24. Jerzy IV. Tyszkiewicz, herbu Leliwa, postąpił na Wileńskie 1650. *Const.* 1633, *f.* 22. Porządek Elekcyi 1648, *f.* 14. *Acta Synodi Varsaviensis* 1634.
25. Piotr Parczewski, herbu Nałęcz, umarł 1659. *Paneg. Coll. Crosensis.*
26. Alexander Sapieha, herbu Lis, postąpił na Wileńskie 1667. *Const.* 1661, *f.* 61. *Dedic. Slaviae Parisii* 1659. *Concio Memory. Andrzejko.*
27. Kazimierz Pac, herbu Gozdawa, umarł 1692. *Const.* 1667, *fol.* 3. *et* 1690, *fol.* 5.
28. Jan II. Kirszejsztein Krzyszpin, herb swój własny, umarł 1710. *Confoederat. Ordin.* 1696, *f.* 97. *Const.* 1703, *f.* 29. *Załuski tom.* 2.
29. Mikołaj V. Zgirski, herbu Dąbrowa, umarł 1714.
30. Paweł Sapieha, herbu Lis, umarł 1715.
31. Alexander II. Horain, herbu Śreniawa, umarł 1735.
32. Jozafat Karp, herbu trzy gwiazdy, umarł 1739.
33. Antoni Tyszkiewicz, herbu Leliwa, umarł 1761.

---

34. Jan III. Łopaciński, umarł 1777.
35. Stefan Giedrojć, herbu Hipocentaurus, umarł 18...

Herb kapituły Żmudzkiej, tym właśnie kształtem jako i Wileńskiej.

CHEŁMINSKIE BISKUPSTWO.

Długosz pisze, że w roku 966 od Mieczysława Monarchy Polskiego pod tytułem Ś. krzyża, razem z drugiemi ta katedra fundowana, i na nię pierwszy był poświęcony biskup Octavanus, jakoż i w życiu Świętego Stanisława biskupa i męczennika, tenże autor w roku 1070 wspomina Marcina

biskupa Chełmińskiego; i Nakielski w Miechov. z jakiegoś katalogu biskupów Chełmińskich twierdzi, że w roku 1180, od Alexandra III. Papieża na tę stolicę wstąpił Hippolit Rzymianin, herbu trzy Trąby: dopiero mówi Długosz, że w roku 1222 aukcya tej fundacyi stanęła, od Konrada książęcia Mazowieckiego. Atoli Kromer, Długoszowe zdanie refutując, powiada; że poźniej daleko erekcya jej pierwsza przypadła, i świadczy się pewnemi skryptami *ex Archiv.* skarbu Koronnego. Przecież powagę Długosza, chcąc wcale zostawić, tak to tłumaczy, że od Mieczysława snać swój początek wzięła, ale potem, gdy Prusacy podbili sobie tę krainę, zniesiona została. Dopiero w roku 1222, skoro Chełmiński i Lubawski powiat, Mazowszu przedtem od poganów na tenczas Prusaków odjęte, nazad Leszek Książe Polski odebrał, w tenczas Krystyna, Chełmińskim biskupem postanowił; któremu część Chełmińskiej ziemi puścił, w której się te miasta i zamki znajdowały: Grudziądz, Wapsko, Kopryń, Wielisąż, Kolno, Ruch czyli Ruth, Kiszyn, Głębokie, Turno, Pin, Ploth, Postolsko, Kowalewo, Osieczno, Płowąż, Bełcz, Kolman, Ostrowicz, Niewir, Bobrot, Wenczyno, Mileszowo, Jabłonowo. Przydał do tego Gedeon, herbu Gryff, biskup Płocki, z pozwoleniem kapituły swojej Karniów i Papów ze wszystkiemi przyległościami. Co lubo prawda o czasie i erekcyi tej katedry z Krom. ale i to pewna, że ta szczodrobliwość nie komu innemu powinna być przypisana, tylko Konradowi książęciu Mazowieckiemu, jakom czytał na kopji oryginalnej tej inskrypcyi, w której do wzwyż wyliczonych zamków, sto wsi do tegoż biskupstwa puścił. Ztąd zaś jawna się pokazuje omyłka Tretera, który *in Episc. Varmiensibus* pierwiastki tej katedry, dopiero na rok 1247 zrzuca, bo już dwudziestą lat i piącią dawniej poprzedziły: co też i Spondanus namienia *in Annal. Ecclesiasticis.* Chcieli się wprawdzie, Chełmińscy infułaci dawniejszemi czasy wybić z pod arcybiskupów Gnieznieńskich metropolji, a do Ryskiej przywiązać: atoli oparł się tym zamysłom Jakób Świnka, i sukcessor jego Borysław arcybiskupi Gnieznieńscy, sprawa w Rzymie przy nich wygrana, jako świadczy Długosz w roku 1296. Z tem wszystkiem, kiedy i potem znać się do swoich Gnieznieńskich metropolitanów niechcieli, przez pakta z Krzyżakami w roku 1467 zawarte, przyłączeni, do tychczas nieprzerwanie suffraganami się ich znają. Biskup Chełmiński w senacie Pruskim *primus Praeses.* Każdy się z nich oraz i Pomezańskim pisze, bo gdy Pomezańscy infułaci ustali, do Chełmińskich, ten się tytuł przywiązał. Wszystkich kościołów w tej dyecezyi Farnych rachuje się 160.

CHEŁMIŃSCY BISKUPI.

1. Chrystyan zakonu Cysterycyeńskiego od roku 1222, podpisał list Władysława książęcia 1232 u Damalewicza *in Archiep. Gnesn. folio* 102. *Szentivani in Curios. Miscel. Dusbruch Chronicon Pruss. p.* 2. *c.* 7, kędy przydaje, że Prusaków poganów wojną do przyjęcia wiary przyciskał. *Damalewicz in Vladisl. f.* 164. Pierwszy Konradowi książęciu Mazowieckiemu autor do sprowadzenia w Prusy Krzyżaków. Surbana, i Warpodę Prusaków znacznych, pozyskawszy przez chrzest Bogu, od nich wziął wieczną darowizną dla swego biskupstwa Lubawę miasto, i z tym tam powiatem, od Konrada zaś książęcia, i Gedeona biskupa Płockiego na sto wsi, które on potem Krzyżakom spuścił; to *Laurentius Beierling in theatro Vitae* napisał. Żył jeszcze 1243, w którym roku, Poseł Papiezki Wilhelm, niektóre dyspozycye czynił koło biskupstw Pruskich. *Hist. Possel. Pol. Prut. Treter. in Varmien.*
2. Jan zakonu Kaznodziejskiego, którego gdy kościół pod Toruniem poświęcał, poganie Prusacy zabili. *Bzovius in propag. fol.* 50, *c.* 6. *Historia Posselii Polon. Pruth.*
3. Heindenryk, czyli Henryk, zakonu Kaznodziejskiego, podpisał *inter testes* list pewny w roku 1346 u Hartknocha *in cap.* 147. *Dusbruchii p.* 3. *Ruszel in Tryumf fol.* 19, i *Bzovius in Propag. c.* 3. twierdzą, że tego Henryka Armakanem zwano, i że naprzód prowincyałem był w Polszcze tegoż zakonu, potem Arelatyńskim biskupem, aż też 1249 Innocenty IV. Papież arcybiskupem go Chełmińskim kreował. Ale ks. Szembek w życiu Świętej Jutty dowodzi, że ten Henryk, przy biskupstwie Chełmińskiem, oraz trzymał Armakańskie arcybiskupstwo, względem którego tytuł mu arcybiskupstwo dawano; atoli Chełmińska infuła, palliusza swego nigdy nie miała, i żaden tego z naszych historyków nie popiera. Mendoga księcia Litewsk. i z innemi koronował. Kościół w Chełmży clero odjął: a zakonników przy nim osadził, jako *Bzovius* chce *in propag. c.* 3. Ojców Augustynianów; jak Szembek w życiu S. Jutty, ojców Dominikanów, atoli i tym go znowu odebrał, a do Krzyżaków go przyłączył w roku 1264, dla czego to uczynił, opisał ks. Szembek. Długosz twierdzi, że jeszcze w roku 1269 był na synodzie Wrocławskim.
4. Fryderyk ab Husen Krzyżak, umarł 1274. *Hist. Poss. Polon. Pruthen.*
5. Verner de Orsele Krzyżak, umarł 1291. *Histor. Poss. Polon. Pruthen.*
6. Henryk II. umarł 1301. *Hist. Posselii, in Facie* śmierć jego 1311 kładą.
7. Herman z Pryzny, umarł 1311, tego opuszczono *in Facie*, ale o nim pisze *Historia Posselii Polon. Pruthen.*, kędy też to o nim przydaje, że Zamek Fredek albo Wąbrzezno murem opasywać począł. Tenże pierwszy z pod arcybiskupów Gnieznieńskich wyłamywać się począł, atoli Borysław arcybiskup Gnieznieński w Rzymie dekretem Papiezkim otrzymał, żeby dawnem trybem, nie do Ryskich ale Gnieznieńskich metropolitów, Chełmińscy infułaci należeli. *Damalewicz in Archiepiscopis Gnesnensibus.*

8. Mikołaj Afri, herbu Powała, zakonu Kaznodziejskiego, umarł 1325. i tego także opuszczono *in Facie*, ale o nim pisali *Grodzicius i Severinus in Vita S. Hyacinthi. Bzorius in Propag. Historia Posselii Polon. Pruthen.* Był wprzód penitencyarzem Jana XXII. papieża. Dobra kościoła Chełmskiego które byli sobie Krzyżacy przywłaszczyli, nazad odzyskał. W Gdańskim kościele ojców Dominikanów pochowany, którego nadgrobek tylą wiekami przytarty wypisał *Severinus in Vita S. Hyacinthi et Ruszel in Tryumf. f.* 21.
9. Otto umarł 1349. *Facies* go Krzyżakiem zowie, i śmierć jego zrzuca na rok 1323., ja idę za Posseliusza Historyą *)
10. Jakób Bischoff albo de Colmsche, umarł 1359. *Histor. Posselii Polon. Pruth.* Przymawiano mu o długie i przewlekłe modlitwy w których był ustawiczny, na co on odpowiedział: *Quid vobis insanus videor, si, cum multas oves habeam, multum orem.*
11. Jan II. Schedeland, inni go Szotlant piszą, herbu Bończa, zakonu Kaznodziejskiego. *Ruszel in Tryumf f.* 21., śmierci jego rok naznacza 1263., ale musi być omyłka drukarskiej prasy, tož poświadczają *Grodzicki in Vita S. Hyacinthi, Severinus lib.* 1. *c.* 23. *Bejerlink* zaś *in Theatro Vitae* mówi o nim, że naprzód był Wormacyeńskim biskupem i posłem papiezkim, tož Chełmińskim, potem Hildersztyneńskim od Grzegorza X. Papieża 1362. kreowany, a w Rzymie będąc, wziął Augustańską i Wormacyeńską infułę w roku 1368., lecz na Augustańskiej niedługo prezydował, bo dla tumultu w tem mieście wszczętego, wyzuł się z niej dobrowolnie, przy samej Wormacyeńskiej zostawszy, na której i umarł 1383. *Histor. Posselii Polon. Pruthen.*
12. Vigbald, ustąpił z biskupstwa, do zakonu Kaznodziejskiego, koło roku 1370. *Severinus in Vita S. Hyacinthi lib* 1. *c.* 23. i *Grodzici. Histor. Posselii Polon. Pruthen.* w którym umarł 1400. r.
13. Reinhardus comes de Zeicz, umarł 1390. *Histor. Posselii Polon. Pru.* po nim *Facies* kładzie Marcina, ale autora na to nie przywodzi.
14. Mikołaj II. a Buk, nazwany Schipenpiel Krzyżak, przeniesiony na Kamińskie 1398. *Histor. Posselii Polon. Prut. f.* 515. Atoli *Micraebius in Hist. Ecclesi.* jako niżej pod Kamińskiemi biskupami obaczysz, twierdzi, że ten Mikołaj w roku 1392. wstąpił na Kamińskie, które potem rezygnował 1394.
15. Jan III. Kropidło, książe Opolski, tego opuszczono w *Facie*, trzymał oraz i Kujawskie, ale potem przy samem się Chełmińskiem został, aż też i z tego ustąpiwszy, czy postradawszy, na Kamińskie się przeniósł. *Długosz* 1402. *Damal. in Vladisl. Histor. Posselii.*
16. Arnold, umarł 1416. w Lubawie, tego opuszczono w *Facie*, ale jawnie o nim świadczy list Krzyżacki, który podpisał *inter praesentes* u *Januszows. w Statuc.* 1404. *f.* 841. tož znajdziesz i w innych Statutach. *Histor. Posselii Polon. Pruthen.*

*) Roku 1343. w Toruniu Otto biskup wraz z kapitułą Chełmińską, krzywdy podczas wojny sobie poczynione, instrumentem publicznym Kazimierzowi Królowi Polskiemu darowali. — *Cod. Dipl. vol. IV. fol.* 70. — *P. W.*

17. Jan IV. zakonu Kaznodziejskiego, tego opuszczono w *Facie,* ale się podpisał na liście między praesentes 1422. u *Łaskiego w Statucie fol.* 159. *Severin in Vita S. Hyacinthi, lib.* 1. *c.* 23. *Bzovius in Propag. c.* 6. *Histor. Poss. Polon. Pruthen.*
18. Rainaudus, umarł 1432. to *Facies* pisze, ale autora niewywodzi.
19. Jan V. Marcaenaro, umarł w Toruniu 1462. *Histor. Poss. Polon. Pruth.*
20. Wincenty Gosławski, herbu Nałęcz, Kiełbasa nazwany, umarł 1480. *Cromer* 1489. *Bielski f.* 472. *Histor. Poss. Polon. Pruthen. Vadingus in Annal. Minor.* 1466. Nr. 3. gdzie przydaje, że jego szczodrobliwością, wiele fundowanych klasztorów *Ordinis Minorum,* stanęło. Trzymał oraz i Pomezańskie biskupstwo, bo z obiema tytułami Chełmińskiego i Pomezańskiego podpisał list o pokoju Pruskim; toż poświadcza *Treterus in Episc. Varmien. folio* 52. Nawet według tegoż Tretera, administrował lat kilka i Warmińskie biskupstwo, co poznać z listu u *Łaskiego* w *Statucie* 1466. *folio* 145. Śmierć jego nieprzypadła aż na rok 1489., jako widzieć na obrazach Kwidzyńskich, ale i gdzieindziej toż znajduje się.
21. Stefan de Neidenburg, umarł 1495. o czem nadgrobek jego świadczy z herbem, w którym pawia nosił, w katedralnym kościele położony. *Histor. Possel. Polon. Pruthen.* Przed nim *Facies* kładzie Bartłomieja, ale na toż autora nie masz, ale i czasu.
22. Mikołaj III. Chrapicki herbu Rolicz, umarł 1514. *Decius de Sigismundi I. temporib. Hist. Poss. Polon. Pruth. Stat. Januszow.*
23. Jan VI. Konopacki, herbu Mur, umarł 1530. Nadgrobek jego w Lubawie. *Duryew. Praefat.* Niezesz. Pamięć. *Hist. Poss. Polon. Pruth.*
24. Jan VII. de Curiis Flaschbinder Gdaszczanin, postąpił na Warmińskie 1537. *Treter in Varmien. Hist. Poss. Polon. Pruth.*
25. Tidemannus Gissa, herb swój własny, postąpił na Warmińskie r. 1549. *Treter. in Varmien. Hist. Posselii Polon. Pruthen.*
26. Stanisław Hosius, herb swój własny, postąpił na Warmińskie r. 1551. List Augusta I. u Damalewicza *in Vladisl. fol.* 386. *Treter in Varmien. Historia Posselii Polon. Pruthenica.*
27. Jan VIII. Lubodziejski, herbu Nałęcz, umarł 1562. *Royzius in Chiliast.* Nadgrobek jego w Chełmży. *Histor. Polono Prut.*
29. Stanisław II. Zelisławski, herbu Dąb, umarł 1571. Nadgrobek jego w Lubawie. *Jongelin. in Purpur. D. Bernar. Histor. Posselii.*
29. Piotr Kostka, herbu Dąbrowa, umarł roku 1595. Nadgrobek jego w Chełmży. *Synodus Diaeces.* 1583. *Argentus de Reb. Societ. folio* 150. Duryew. Niezesz. Pamięć. *Hist. Poss. Polon. Pruth.*
30. Piotr II. Tylicki, herbu Lubicz, podkanclerzy Koronny, postąpił na Warmińskie 1600. List Zygmunta I. *in M. S. Rozrazev.* 1596. *Treterus in Varm. Episc. Hist. Poss. Pol. Pruth.* Łubieński *Histor.*
31. Mikołaj IV. Kostka, herbu Dąbrowa, z opata Peplińskiego, nominatem umarł 1600. *Histor. Posselii Pol. Pruth. fol.* 347. Daryew. Pamięć niezeszła.
32. Wawrzeniec Gębicki, herbu Nałęcz, podkanclerzy Koronny, postąpił na Kujawskie 1610. *Damalew in Archiep. Gnesnen. fol.*

355. *Synodus Diaecesana* 1605. *Hist. Poss. Pol. Pruthe. Łubien in Płoc.*
33. Maciej Konopacki, herbu Mur, umarł roku 1613. Nadgrobek jego w Chełmży. *Durycw. Prefacya.* Pamięć Niezes. *Hist. Poss. Pol. Prut.*
34. Jan IX. Kuczborski, herbu Ogończyk, umarł 1624. *Consit.* 1616. *fol.* 5. *Argentus de Reb. Societ. fol.* 393. Nagrobek jego w Toruniu. *Historia Posselii Pol. Pruth.*
35. Jakób II. Zadzik, herbu Korab, podkanclerzy Koronny, postąpił na Krakowskie 1635. Zycie jego drukowane. Nakiel. *folio* 95. *Hist. Poss.*
36. Jan X. Lipski, herbu Łada, postąpił na Gnieznieńskie 1639. Konstytucya 1638. *fol.* 9. *Damalew in Archiep. Gnes. Treter in Varm. Hist. Poss.*
37. Kasper Działyński, herbu Ogończyk, umarł 1646. *Const. Synod. Varsav.* 1643. *fol.* 2. *Hist. Posselii Polono Pruthenica. Historia Collegii Bidgostien.*
38. Jędrzej Leszczyński, herbu Wieniawa, podkanclerzy Koronny, postąpił na Gnieznieńskie 1652. Konst. 1678. *fol.* 20. Porządek elekcyi 1648. *fol.* 19.
39. Jan XI. Gębicki, herbu Nałęcz, postąpił na Płockie 1655. Starow. *in Cracov. Histor. Coll. Cracov. f.* 827. *Sacrum Vinculum Biezan.*
40. Jan XII. Leszczyński, herbu Wieniawa, umarł 1657. podpisał assekuracyą *de argent. Ecclesias. restitu.* 1656. *Hist. Coll. Crac. f.* 827.
41. Adam Kos, herb tegoż nazwiska, umarł 1661. *Dedicat. Slaviae Parisii* 1659. *Mercurius Polonus f.* 96. *M. S. Konopac. Duryew.*
42. Jędrzej II. Olszowski, herbu Prus, postąpił na Gniez. 1676. podkanclerzy Koronny, Konst. 1667. *f.* 6. Mowca Polski, *tomo* 2. *f.* 401. Załuski na wielu miejscach.
43. Jan XIII. Małachowski, herbu Nałęcz, podkanclerzy Koron. postąpił na Krakowskie 1682. Konst. 1676. *f.* 9. et 1683. *f.* 10.
44. Kazimierz Jan Opaliński, herbu Łodzia, umarł 1693. *Hist. Coll. Gedanen. Const.* 1683. *f.* 11. et 1698. *f.* 8.
45. Kazimierz II. Jan Szczuka, herbu Grabie, umarł 1694. Nadgrobek jego w Chełmży.
46. Theodor Potocki, herbu Pilawa, postąpił na Warmińskie 1712.
47. N. Kos, herb tegoż nazwiska, Nominatem umarł 1713.
48. Jan XIV. Kazimierz Bokum, herbu Paprzyca, podkanclerzy Koronny, umarł 1722.
49. Felix Kretkowski, herbu Dołęga, umarł 1730.
50. Franciszek Czapski, herbu Leliwa, umarł 1733.
51. Adam Stanisław Grabowski, herbu Zagłoba, postąpił na Kujawskie 1739. roku.
52. Jędrzej Stanisław Załuski, herbu Junosza, postąpił na Krakowskie 1747.

---

53. Wojciech Leski, umarł 1758.
54. Andrzej Bajer, umarł 1784.
55. Karol hrabia de Hohenzollern.

W kapitule Chełmińskiej, krom prałatów czterech, to jest archidyakona, dziekana, proboszcza i scholastyka, innych kanoników tylko siedmiu zasiada, z tych jeden co rok tym porządkiem, jak w stallum siedzą, deputatem na trybunał Koronny bywa. Herb tej kapituły na ratuszu Lubelskim, tym

kształtem wydany, jako pod Łuckiemi, luboć na wielu innych miejscach, i różnych Rubricellach koło widziałem, w którem krzyż prosty bes żadnej osoby.

CHEŁMSKIE BISKUPSTWO.

Niektórzy, a między niemi Bzovius *in Annal. Eccles.* tego zdania byli, że ta katedra, razem z drugiemi na Rusi fundowanemi za Ludwika Króla Polskiego w roku 1375. stanęła Inni pospoliciej erekcyą jej Władysławowi Jagiellonowi Królowi Polskiemu, po owej Grunwaldzkiej kampanji przypisują. Atoli, że dawniejsza od tych wszystkich opinji, dochodzę z Vadinga Tom IV. *Annalium Ordinis Minor.* pisze on, że jeszcze w roku 1359. Innocenty VI. papież do katedry Chełmskiej, na Rusi, długo bez pasterza swego osierociałej prowidował Tomasza Himpergwey de Seyno (podobno de Sienno, ale cudzoziemski pisarz, Polskich imion nieznał) zakonu Minorum; na świadectwo zaś, przywodzi list Papiezki w Awenionie dany, który się zaczyna. *Dum juxta Pastoralis officii debitum, attenta meditatione pensamus,* i t. d. List ten Papiezki znajduje się w bibliotece Rzymskiej, pod N. 69. Tegoż Tomasza biskupa wspomina *Dryacki w Zyciu błogosławionego Izajasza Bonera* w roku 1365. kiedy poświęcał

kaplicę ś. Doroty, przy kościele Krakowskim ś. Katarzyny, u OO. Augustyanów; co ten autor wypisał z starych monimentów swego konwentu. Nadto Skrobiszovius w Archiep. Leop. z autentycznego listu dowodzi, że Stefan już był biskupem Chełmskim w roku 1394., bo w tym roku, Jakób arcy-biskup Halicki, nadane od niego odpusty approbował we Lwowie. Z tego tedy poznać, że dawniejsza katedra, niżeli ją nasi pisarze określają. Druga że jeszcze przed rokiem 1359. swoich infułatów miała, ile że list papiezki mówi, długo bez pasterza swego wakującej. Domyślać się wypada, że roku 1264. swoje początki wzięła, fundament jest z *Kromera lib.* 4., ten się zaś świadczy *Długoszem*, że Bolesław Wstydliwy książe Polski, zbiwszy Jadźwingów na głowę, drugich pozostałych do wiary chrześcijańskiej przynęcił, a żeby się jej gruntownie trzymali, uprosił u Urbana IV. papieża, żeby przez arcy-biskupa Gnieznieńskiego, nowy temu narodowi biskup był opatrzony; znajdziesz kopią listu papiezkiego w tej materyi u *Długosza.* Scrobiszovius rozumie, że Łucki biskup na ten czas stanął, atoli to być nie może, i dla tego że Łuck na ten czas jeszcze Polszcze nie hołdował, i żadnego śladu nie masz, żeby miał dawniej być kiedy biskup który Łucki, jako jest z Vadinga o Chełmskich. Zda się też być podobniejsza do tego katedra Chełmska, ile bliższa tych krajów, gdzie Jadźwingowie mieszkali. Nadto jakom namienił z Raynauda pod biskupami Krakowskiemi, Innocenty IV. Papierz antecessor Urbana, dziesięć lat przed rokiem 1264. chciał żeby w Łukowie mieście nowe biskupstwo erygowano, co znać do skutku nieprzyszło, albo też miejsce to komissarzom na to wysadzonym niepodobało się, aż potem w Chełmie pobliższym, erekcyą tej katedry uczyniono. Z tem wszystkiem musi to być, że bardzo szczupłe prowenta na ten czas tych infułatów były, kiedy tak często i długo ta stolica wakowała *).

Dopiero Jagiełło Król Polski, po owej sławnej pod Grunwaldem z Krzyżaków wiktoryi, na pamiątkę zwycięztwa swego w dzień śś. Rozesłańców otrzymanego pod ichże tytułem, nową dóbr aukcyą tę katedrę ugruntował w r. 1414. za instynktem Stefana biskupa Chełmskiego, to jest przyłączył do niej Kumów, Pobołowice, Dobrnów, Plitniki albo Zagaczyce i Thur, Łyszcze, Siedliska i z przyległościami

*) Że miała swój byt dawniejszy tylko niekiedy wakowała dowodem tego jest akt Horodelski 1413., który mówi, że pod ów czas Chełmski kościół wakował. — *J. L.*

proboszcza, także i dziekana, z dziesięciu kanonikami wsią Parypsy opatrzył. O czem *Nakielski in Miechov. fol.* 399. i Mikołaj Świrski, sufragan Chełmski. Bzowius przydaje, że Mikołaj Kościelecki ósmy biskup Chełmski, wieś Biała nazwaną, dla tutecznych infułatów od Króla Alexandra uprosił. Jan zaś biskup Chełmski, już był według *Długosza*, Królowi Władysławowi Jagiełłowi w roku 1424. wyperswadował, że chciał Lubelską ziemię oderwać od dyecezyi Krakowskiej, a do Chełmskiej ją przyłączyć, co żeby do skutku przyszło, przez Mikołaja Lasockiego kanonika Krakowskiego, u Marcina V. Papieża, konsens na to Król wyjednał, atoli Zbigniew Oleśnicki biskup Krakowski, naprzód na sejmie Sieradzkim mocno się o to ujął, a ztamtąd po sobie listy do stolicy Rzymskiej otrzymawszy, wyjednał u tegoż Papieża, że pierwszą wolą swoją kasował.

Naprzód w Chełmie katedra tutejsza gościła, ztamtąd ją do Hrubieszowa wyniósł Paweł z Granowy biskup Chełmski, a gdy i to miejsce, niezdało sią być z powagą jej, Maciej z Łomży infułat tuteczny do Krasnegostawu pomknął, tak jednak, że imię biskupów Chełmskich przy sukcesorach jego, jak zawsze było, tak i aż podziś dzień zostało. Dekanatów ma dziesięć, to jest: Krasnostawski, Zamojski, Chełmski, Lubomski, Hrubieszowski, Sokalski, Bełski, Potelicki, Turobiński; a w nich kościołów wszystkich ośmdziesiąt i jeden. Kościół zaś katedralny pod tytułem śś. Rozesłańców założony.

CHEŁMSCY BISKUPI.

1. Stefan zakonu Kaznodziejskiego, umarł 1417. *Bzovius in Propag. c* 6. *in Thaumatur fol.* 50. *Nakiel. in Miechov. fol.* 339. i 469. *Scrobiszovius in Archiep. Leopol. Okol. in Russ. Florida fol.* 58. *Ruszel in Tryumf. f.* 90. *Piechow. in Episc. Chełm.*
2. Jan z Opatowic, herbu Cholewa, zakonu Kaznodziejskiego, umarł 1440. List Jagiełła Króla dany miastu Lwowskiemu 1422. *Ruszel in* Fawor niebieski *et in Tryumf fol.* 21. *Okols. in Russ. Florida fol* 58. *Bzovius in Propag. c.* 6. *Długosz* 1424. Tego Zaborowskim zowie *Facies*, ale inszy to był Zaborowski, o którym niżej, w półtorasta lat dopiero do tej katedry nominowany, potem Zaborowskim Cholewów w Polszcze nie masz, tylko Rawiczowie. Okol. Tom II. pod Rawiczem.
3. Jan II. Kraska Taranowski, herbu Belina, zakonu Kaznodziejskiego, umarł 1462. *Długosz, Cromer l.* 25. *Nakiel* w Miechow. *f.* 479.
4. Paweł z Grabowy, herbu Powała, umarł 1479. *Długosz, Nakiel.* w Miechow. *f.* 515. *Cromer l.* 25. *Biel. f.* 472. *Piechow. in Chełm.*
5. Jan III. Kazimirski, herbu Biberstein, postąpił na Przemysł. 1484.

Facies tu po Pawle z Grabowy naprzód kładzie Macieja z Łomży, po nim Jędrzeja Oporowskiego, dopiero Jana Kazimirskiego, ale jeżeli według *Faciem*, na Przemysłskie wstąpił po Moszyńskim Kazimirski, toć o tym czasie na tej katedrze musiał prezydować, jako się mówiło pod Pezemysłskiemi; potem jeżeli według *Faciem*, Maciej z Łomży koło roku 1494. rządził Chełmską dyecezyą, a Kazimirski koko roku 1481. toć ten pierwszy jest, niżeli Maciej z Łomży. Ale ani Oporowski Jędrzej po Macieju z Łomży, nie mógł być biskupem Chełmskim, bo Maciej z Łomży jeszcze był w roku 1504. jako jawnie świadczy przywilej Alexandra Króla, na cło w miasteczku Sawinie jemu dany w tym roku, a Oporowski z Przemysłskiego postąpiwszy na Kujawskie 1480, umarł 1483., jako taż *Facies* przyznaje gdzie o Kujawskich pisze. I owszem Oporowski, że nigdy nie był na tej katedrze, ztąd poznać, bo Bielski i Nakiel. jako wyżej namienione, śmierć Pawła z Grabowy na rok 1479. zwalają i Piechowski *in Chełmens.* pisze, że w roku 1473. przeniósł katedrę teżże Paweł z Chełma do Hrubieszowa, a Jędrzej Oporowski już był w roku 1474. biskupem Przemysłskim; toż ze mną mówi *Nakiel in Miechov. f.* 538. i Długosz świadczy, a tem pewniejszy autor, ile tege czasu żył i pisał.

6. Jan IV. Targowicki, herbu Tarnawa, postąpił na Przemysłskie 1488. tego opuszczono *in Facie*, ale list Kazimierza Króla miastu Krakowskiemu dany 1485. świadczy, że był nominatem na to biskupstwo w tym roku. Przyłuski w Statucie *fol.* 807. wyraźnie o nim mówi.
7. Maciej z starej Łomży, umarł 1505. List Albrychta Króla miastu Krakowskiemu 1493. *Nakiel.* w Miechow. *fol.* 539. Przywileje u *Piechowsk.*
8. Mikołaj Kościelecki, herbu Ogończyk, umarł 1518. List Zygmunta I. miastu Lwowskiemu 1507. *Decius, Nakielski folio* 575. *Piechowski in Chełmen.*
9. Jakób Buczacki, herbu Abdank, postąpił na Płoc. 1538. List Zygmunta I. 1537. miastu Krakowskiemu. *Nakiel. in Miech. fol.* 596. *Łubieński in Episc. Płocen. Piechowski in Chełm.* gdzie też przywileje kładzie, że w tym czasie tu siedział. Po nim *Facies* kładzie Piotra Gamrata, z tym wszystkim taż *Facies* między Płockiemi biskupami, wprzód liczy Gamrata, niżeli Buczackiego i słusznie; ale jakoż tedy Buczackiego przestąpił Gamrat, kiedy po nim brat Chełmskie? Ja z różnych przywilejów, które przytaczam tak pod Kamienieckiemi biskupami, jako i Przemysłskiemi doszedłem, że Gamrat prosto z Kamienieckiej infuły przeniósł się na Przemysłską, z tamtąd na Płocką i tam dalej, nie wkroczywszy na Chełmską. Prawda, że u Paprockiego o herbach *f.* 506. na liście Zygmunta I. 1531. znajdziesz Gamrata biskupem Chełmskim, ale to omyłka prasy drukarskiej, która go miasto Kamienieckim napisała Chełmskim, ile że drugie listy świadczą, że w ten czas na Kamienieckiej prezydował, i Buczacki jeszcze na Chełmskiej siedział.
10. Sebastyan Branicki, herbu Korczak, postąpił na Poznańskie 1539. Tego opuszczono *in Facie*, ale o nim świadczy *Treterus in Posnan.* i list Zygmunta I. *in M. S. Petricov.* Taż *Facies* między Poznańskiemi biskupami o tym Sebastyanie pisząc, Smo-

ka mu za herb podrzuca, aleć żaden dom Branickich Smokiem się nie pieczętuje, Gryffowie są i Korczakowie, ten zaś do Korczaków należał, jako wyraźnie *Treter. in Pozn.* i inni o tem świadczą.

11. Samuel Maciejowski, herbu Ciołek, postąpił na Płockie 1542. *Nakiel.* w Miechow. *f.* 627. List Zygmunta I. u tegoż *f.* 629. *Biel. fol.* 570.

12. Mikołaj II. Dzierzgowski, herbu Jastrzębiec, postąpił na Kujawskie 1543. tego opuszczono w *Facie*, ale o nim pisze *Damalewski in Ep. Vladisl.* i list Zygmunta I. *in M. S. Petric.* świadczy.

13. Jędrzej Zebrzydowski, herbu Radwan, postąpił na Kujawskie 1546. List Zygmunta I. u *Paproc.* o herbach *f.* 86., i *Nakiel.* w Miechow. *f.* 653. *Damal. in Epis. Vladisl.* Starowol. Orichow. Gornicki.

14. Jan IV. Dziaduski, herbu Jelita, postąpił na Przemysłskie 1546. *Nakiel. in Miech. f.* 632. *f.* 640. *et f.* 716. na liście Zygmunta I. Z tego autora *Piechow. in Chełmen.* a z niego *Facies* Dziaduskiego kładą między Chełmskiemi biskupami, ale z listu Augusta I. u *Paproc.* o herbach *f.* 85. danym 1546. poznać, że tu nigdy nie prezydował, bo tam tak czytam Zebrzydowskiego Chełmskim i nominatem Kujawskim, Dziaduskiego już Przemysłskim, Drohojowskiego Kamienieckim i nominatem Chełmskim.

15. Jan V. Drohojowski, herbu Korczak, postąpił na Kujawskie 1551. List Zygmunta I. u *Paproc. f.* 86. i u *Załus. T. II. f.* 747. *Nakiel. fol.* 640.

16. Jakób II. Uchański, herbu Radwan, postąpił na Kujawskie 1557. List Augusta I. u *Paproc. folio* 473. i miastu Lwowskiemu 1553. *Damalewicz in Vladislavien.*

17. Jan VI. Przerębski, herbu Nowina, postąpił na Gnieznieńskie 1559. podkanclerzy Koronny. List Augusta I. 1558. miastu Lwowskiemu. *Nakiel.* w Miechow. *f.* 666. Nadgrobek jego w Łowiczu. *Damal. in Archiep. Gnesn. Piechow. in Chełm. Episc.*

18 .Mikołaj III. Wolski, herbu Pólkozic, postąpił na Kujawskie roku 1565. Rey Zwierzyniec *f.* 60. *Damal. in Vladisl. Nakiel. Miechov. fol.* 667.

19. Wojciech Sobiejuski, herbu Dołęga, postąpił na Przemysłskie 1577. *Biel. fol.* 652. *Załuski T. II. fol.* 749. *Scrobiszov. in Archiep. Leopol.*

20. Jan VII. Zaborowski, herbu Rawicz, zakonu ś. Dominika, umarł nim mu expedycya przyszła 1577. tego opuszczono *in Facie*, ale o nim świadczy *Bzorius in Paproc. c.* 13. i nadgrobek jego u ojców Dominikanów w Krakowie. *Severinus in Vita S. Hyacinthi.*

21. Adam Piechowski, herbu Rogala, umarł 1585. Nadgrobek jego w Warszawie, który wypisał *Starowol. in Monu. Solicov. Comment. fol.* 153.

22. Stanisław Ossowski, herbu Gryff, umarł nim mu expedycya z Rzymu przyszła 1586. *Piechow. in Epis. Chełm. Nakiel.*

23. Wawrzeniec Goślicki, herbu Grzymała, postąpił na Przemysłskie 1591. *Acta Synodi Provinc. Petricov.* 1589. i list Zygmunta

III. miastu Krakowu. List do Sixta Papieża u *Severina l.* 3. *c.* 45. *Heindensz. de nupt. Zamos. Piasec. Chron. Piechow. in Episc. Chelm.*

24. Stanisław II. Gomoliński, herbu Jelita, postąpił na Łuckie 1600. Konst. 1598. *fol.* 516. *Spondanus in Annal. Eccl.* 1595. Ner 14. *Nakiel.* w Miechow. *fol.* 770. Testament Rozrazew. biskupa Kujawskiego. *Piechow. in Chelm. Episc.*

25. Jerzy Zamojski, herbu Jelita, umarł 1620. *Nakiel. in Miechov. f.* 795. *Łubien. de motu Civili l.* 1. *Hist. Poss. Pol. Pruth. fol.* 432.

26. Maciej II. Łubieński, herbu Pomian, postąpił na Poznańskie 1626. *Scrobiszov. in Archiep. Leop. Damal. in Archiep. Gnesnen.*

27. Remigian Koniecpolski, herbu Pobog, umarł 1640. *Acta Synodi Provinc. Petric.* 1628. *Scrob. in Archiep. Leop. Piechow. in Chelm.*

28. Paweł II. Piasecki, herbu Janina, postąpił na Przemyslskie 1644. Konst. *Synod. Prov. Varsav. f.* 2. *Damal. in Archiep. Gnes. f.* 400.

29. Stanisław III. Pstrokoński, herbu Poraj, umarł 1657. Szczygielski *in Tinecia f.* 129. *Auctor* 50. *Singul. Piechow. in Chelm. Episc.*

30. Tomasz Lezeński, herbu Nałęcz, postąpił na Łuckie 1669. *Dedic. Slaviae Parisii* 1659. *Piechow. in Chelm.* Kochow.

31. Jan VIII. Rożycki, herbu Doliwa, umarł 1569. Podpisał manifestacyą Duchowieńs. *Piechow. in Chelmen. Episc. Duryew. in M. S.*

32. Krzysztof Zegocki, herbu Jastrzębiec, umarł 1672. Tego po Dąbskim położono *in Facie*, ale że go w r. 1671. ks. Czartoryski na to biskupstwo z krzeszła Inowrocławskiego wstępującego święcił, świadczy *Hist. Coll. Raven. Załus. T.* 1. *f.* 404. *Kanon Propugnac.* *)

33. Stanisław IV. Dabski, herbu Godziemba, postąpił na Łuckie 1676. *Zaluski T.* 1. *f.* 556. *Hist. Coll. Gedanen. Piechow. in Chelm.*

34. Stanisław V. Święcicki, herbu Jastrzębiec, umarł 1696. nim mu expedycya przyszla na Chełmińsk *Zaluski. T.* 1 *f.* 680. *Hist. Coll. Crasnost.*

35. Mikołaj IV. Wyżycki, herbu Osmorog, umarł 1704. *Piechow. in Chelm.*

36. Kazimierz Łubieński, herbu Pomian, postąpił na Krakowskie 1711. *Piechow in Chelm.*

35. Teodor Wolff, herb tegoż nazwiska, umarł nim wjechał ne nie 1712. *Piechow. in Chelm.*

38. Krzysztof Szembek, herb tegoż nazwiska, postąpił na Przemysłkie 1718.

39. Alexander Fredro, herbu Bończa, pestąpił na Przemyslskie 1724.

40. Felix Jan Szaniawski, herbu Junosza, umarł 1733.

41. Józef Szembek, herbu tegoż nazwiska, postąpił na Płockie 1752.

---

42. Walenty Wężyk, postąpił na Przemyslskie 1764.

---

*) Krzystof Żegocki r. 1673. Marca 1. podpisał w Warszawie skrypt czyli bractwo, które Król Michał uczynił. — Manuskr. Helsbergski.

43. Felix Turski, postąpił na Krakowskie już jako administrator 1770.
44. Antoni Onufry Okęcki, postąpił na Poznańskie 1780.
45. Jan Aloizy Alexandrowicz, umarł 1781.
46. Maciej Garnysz, umarł 1789.
47. Wojciech Skarszewski, herbu Leszczyc, poszedł na metropolią Warszawską 1823., umarł 1825.

Kapituła Chełmska, krom proboszcza, dziekana, archidyakona, kantora, scholastyka, kanclerza, prałatów; kanoników innych ma dziesiąciu, z których jednego na trybunał Koronny deputata obiera. Zgromadza się kapitulariter dwa razy do roku, raz na święto Trzech Króli, drugi raz na świato Rozesłańców, których też albo raczej dwunastu apostołów,

za herb sobie przybrała, nic inszego, tylko na pamiątkę tytułu pod którym katedra tuteczna fundowana.

KIJOWSKIE BISKUPSTWO.

***Kromer lib.* 20. *Piotr Ruszel in Tryumf. Gabriel Godzimirski. Bzovius in Annal. Eccl. Num* 12. koło r. 1400. biskupstwo Kijowskie od Władysława Jagiełła Króla Polskiego fundowane być mienią. Atoli *Okolski in Russia Florida* i z niego ks. Rutka, ba i sam Ruszel, w drugiej książce której dał tytuł *Fawor niebieski* na rok 1321. erekcyą jej składają, czego jawniej popierając z dziejów kościelnych *Nakielski* w Miechowji *fol.* 247. mówi, Kijowianom prawi, gdy już od stu lat blizko, Biskupa *Latini ritus* nie mieli, Stefan biskup Lubuski z rozkazu stolicy apostolskiej, Henryka zakonu ś. Dominika na tej katedrze postawił, który do**

Awenionu zjechawszy, tam od Berengaryusza biskupa Portueńskiego, z woli Jana Papieża był poświęcony w roku 1321. Czym utwierdza się to, com pisał pod arcy-biskupami Lwowskiemi, że Gerard na biskupstwo Kijowskie, (lubogo natenczas tak nie zwano, ale tylko Ruskim, przecież w Kijowie rezydował) koło roku 1232. czyli też 1253. był wysadzony, ale po nim długo ta stolica wakowała, że odszczepieństwo gnieździć się tam Polakom broniło. *Severinus w Życiu ś. Jacka lib.* 1. *c.* 15. powiada: że w Kijowie żadnego kościoła katedralnego ani fary nigdy tuteczni infułaci nie mieli, ale w kościele ojców Dominikanów, zdawna wszystkie nabożeństwa i ceremonie odprawować byli zwykli. Temi jednak czasy gdy to piszę, kościół katedralny w Żytomierzu pod tytułem świętej Zofji stanął, nakładem biskupa Kijowskiego. Innych zaś wszystkich kościołów farnych, ile w głębokiej Rusi, *ritus Latini* nieznajduje się tylko siedm.

KIJOWSCY BISKUPI.

1. Henryk zakonu Kaznodziejskiego od roku 1321., umarł koło roku 1350. *Nakiel. in Miechov. f.* 247. *Bzovius in Annal. Eccl.* Tom XIV. Ner 12. *fol.* 362. *Okolski in Russia Florida fol.* 58. *Ruszel in Fawor* niebieski. *Frydrychow. in S. Hyac. f.* 225. Tego opuszczono *in Facie,* ale Piotra Wissa, który był biskupem Krakowskim, oraz go pierwszym Kijowskim tytułują, tylko że autora żadnego na to nie przywodzą. Mnie się tego nigdzie nie dostało czytać, i *Starowolski* o biskupach Krakowskich pisząc, pewnieby był tego niezamilczał. Do tego Piotr Wisz w sto lat blizko żył, po fundacyi tej katedry, nie mógł tedy tu pierwszym prezydować, ale i to pewna się zda, że nigdy nie mógł być biskupem Kijowskim, bo z Krakowskiego ten Piotr poniewolnie musiał na Poznańskie ustąpić w roku 1412. a o te czasy kto inszy na tej stolicy siedział, jako się powie niżej.
2. Jakób zakonu Kaznodziejskiego, umarł 1377. tego opuszczono *in Facie,* ale o nim świadczą, *Ruszel i Tryumf f.* 90. i nadgrobek jego we Lwowie u ojców Dominikanów. *Frydrychow. in S. Hyacint. f.* 226. *Scrobiszov. in Archiep. Leopol. Okolski in Russia Florida folio* 58.
3. Filip zakonu Kaznodziejskiego 1387. tego aż po Jędrzeju o którym niżej położono *in Facie*, ale że żył o tym czasie pisze *Bzovius in Propag. c.* 6. *Frydrychow. in S. Hyacint. f.* 226. *Okolski in Russ. Florida f.* 58. *Stryjkow. in Hist. f.* 480. u którego też w tym roku podpisał list Jagiełła Króla *de Libert. Eccles. in Lith.*
4. Michał zakonu Kaznodziejskiego, tego opuszczono *in Facie*, ale z tym tytułem podpisał przywilej Hrodelski 1413., u *Łask. w Stat. fol.* 127. i u *Herburta fol.* 296. i w roku 1404. poświęcał kościół Chodowski w dobrach klasztoru Miechowskiego,

o czem *Nakiel. in, Miech. fol.* 320. *Frydrychow. in S. Hyacynt. fol.* 226. Żył jeszcze w roku 1422., kiedy wójtostwo w dziedzicznych dobrach swoich w Gębartowej Woli, klasztorowi Żarnowieckiemu przyłączył i darował. *Nakiel. fol.* 375. *Stryjkowski fol.* 543. *Okolski in Russia Florida fol.* 58.

5. Jędrzej zakonu Kaznodziejskiego, tego *in Facie* pierwej położono, niż Filipa, o którym wyżej, ale że w tym czasie tą dyecezyą rządził, świadczy nadgrobek jego, który miał w Lublinie przy wielkim ołtarzu, z czasem jednak zdezelowany wypisał *Ruszel de S. Cruce l.* 3. *fol.* 6., umarł zaś 1434. Lubelskiemu konwentowi drzewo Krzyża ś. darowawszy. *Nakiel. fol.* 400. *Fryd. f.* 228.
6. Michał II. zakonu Kaznodziejskiego, umarł 1439. *Bzov. in propag. c.* 6. *et Thaumat. Nakiel. in Miechov. fol.* 400. *Frydrych. in S. Hyacyntho f.* 228. *Okol. in Russ. fol.* 58.
7. Jan zakonu Kaznodziejskiego, czyli też zakonu Minorum; bo o nim kontrowersya między temi dwiema zakonami, umarł 1451. tego opuszczono *in Facie,* ale o nim pisali *Frydrychow. in S. Hyacin. fol.* 228. *Okol. in Russia Florida fol.* 58.
8. Klemens, umarł 1473. siedział lat 22. *Dlugosz* w tym roku *Nakiel. in Miechov. fol.* 464. *Cromer l.* 28. *Stryjkow. Okol.*
9. Wojciech Narburt, herbu Topor, umarł 1505. *Dlugosz* 1473. *Nakiel.* w Miechow. *fol.* 533. *et* 576. *Stryjkowski lib.* 20. *c.* 1. *f.* 651. *Okol.* Niektórzy po tym Wojciechu Mojżesza zakonu ś. Dominika następcę kładą i śmierć jego na rok 1522. *Okolski in Russia Florida, folio* 59. wyraźnie mówi, że z przeorstwa Kijowskiego, wzięty był na biskupstwo 1514., ale jako namienia *Frydrychow in S. Hyacin. fol.* 229. wielka po drugich autorach jest wątpliwość, czy prezydował na tej katedrze, ile że go drudzy tylko przeorem Kijowskim tytułują, nadto z tego co się niżej mówić będzie poznać, że on w tym czasie, nie mógł być biskupem Kijowskim. *Facies* w roku 1519. Mikołaja między temi infułatami liczy, ale autora żadnego nieprzywodzi.
10. Maciej Radziwił Ościkowicz, herbu Trąby, umarł 1545., tego opuszczono *in Facie*, ale o nim pisze *Nakielski in Miechov. fol.* 576. gdzie przydaje, że na tej stolicy siedział lat 34. bodaj niewięcej, ile że *Decius de Sigism. I. tempor.* pisząc, wspomina go w roku 1507. *Vapov i Orichov.*
11. Jan II. Andruszewicz, postąpił na Luckie 1555. *Vadingus in Annal. Min.* pod rokiem 1325. Ner 28. *Martin. Baron. in Catal. SS. Polon. f.* 92. *Biernacki Spec. f.* 253. *Nakiel. in Miechov. fol.* 644., lubo powiada że na tem biskupstwie umarł 1579., ale to omyłka.
12. Mikołaj Pac, herbu Gozdawa, nominatem go Kijowskim wspominają Konstytucye 1564. *f.* 52., umarł 1580. *Nakielski in Miechov. f.* 768. *et* 703. *Cichoc. Alloqu. Osecen. l.* 2. *c.* 22. Według tego jednak komputu, musiał ktoś tego Mikołaja na tej katedrze poprzedzić po Janie Andruszewiczu, ale się go nie można po autorach doczytać.
13. Jakób drugi Woroniecki, herb swój własny, umarł 1588. *Solicov. Comment. fol.* 153. *Nakiel. in Miechov. f.* 817. *Biel. Pap. Okolski.*
14. Józef z Zbaraża Wereszczyński, herbu Korczak, umarł 1599. r.

Acta Synodi Petric. 1588. *Nakiel. in Miech. f.* 817. Książka jego, którą do druku podał z tytułem *Excytarz* 1592., gdzie się i opatem Sieciechowskim podpisał.

15. Krzysztof Kazimirski, herbu Biberstein, umarł 1618. *Facies* dwóch Kazimirskich jednego po drugim na tej katedrze infulatów liczy, jednego Stanisława, czego dowodzi *Okolskim*, ale ten autor pod herbem Biberstein, jednego tylko Krzysztofa biskupa Kijowskiego stawi, że kościół katedralny wystawił; o Stanisławie wzmianki nieuczynił. O Krzysztofie zaś pisali, *Nakielski in Miech. f.* 795. i 817., kiedy za Radziwiła biskupa Krakowskiego wizytował jego dyecezyą. Konst. 1613. *f.* 11. Synod prowincy. Piotrkow. 1607. *Cichoc. Alloqu. Osecen. l.* 2. *c.* 24.
16. Bogusław Radoszewski, herbu Oksza, opat Świętokrzyski, postąpił na Łuckie 1633. O czem Konstytucye tego roku *f.* 7. *Nakielski f.* 865. *Acta Synodi Provin. Petricov.* 1621. *Auctor* 50. *Singul.* P. Lesiewski Zwierciadło. Porządek elekcyi 1632. *Starowol. in Mon.*
17. Jędrzej II. Szołdrski, herbu Łodzia, postąpił na Przemysłskie 1636. Konst. 1633. *f.* 8. *Treter. in Posn. Episc. Duryew. in M. S.*
18 Alexander Sokołowski, herbu Pomian, umarł 1644., tego opuszczono *in Facie,* ale o nim świadczą Konst. 1638. *f.* 26. i *f.* 31. Konst. *Synod. Provinc. Varsav.* 1643. *fol.* 2. *Damal. in Archiep. Gnesn. fol.* 400. był i opatem Trzemeszyńskim. *Auctor* 50 .*Singul.* i fundacya od niego uczyniona, naszego Faustowskiego Kollegium pamiętna przed Bogiem. *Okol. in Russ. Florida, fol.* 123.
19. Stanisław z Kalinowy, herbu Zaręba, opat Sulejowski wyrzucony 1648. Porządek elekcyi *f.* 20. *Duryew. in* M. S.
20. Jan III. Leszczyński, herbu Wieniawa, postąpił na Chełmińskie 1656. tego opuszczono *in Facie*, ale świadczy o nim Penegiryk na jego wjeździe wydany. *Lux orientis.*
21. Tomasz Ujejski, herbu Śreniawa, wstąpił do Societatis Jesu zakonu 1677. *Dedicat. Slaviae Parafii* 1659. Życie jego drukowane. Konst. 1661. *f.* 59. i 1676. *f.* 32. *Załuski* nadgrobek jego wypisał w swoich tomach.
22. Stanisław II. Witwicki, herbu Sas, postąpił na Łuckie 1680. Konst. 1680. *f.* 25. *Załuski* Tom I. *f.* 709.
23. Jędrzej III. Załuski, herbu Junosza, postąpił na Płockie 1691. Konst. 1690. *f.* 3. i 8. Mowca Polski, *Załuski in suo opere.*
24. Franciszek Prazmowski, herbu Belina, postąpił na Łuckie. *Załuski.* Tom I. *f.* 709.
25. Mikołaj II. Święcicki, herbu Jastrzębiec, postąpił na Poznańskie 1698. podpisał obwieszczenie 1697.
26. Jan IV. Gomoliński, herbu Jelita, umarł 1711.
27. Walentyn Arcemberski, herbu tegoż nazwiska, umarł 1717. tego opuszczono *in Facie*, ale to jeszcze w świeżej jest u wszystkich pamięci.
28. Jan V. Tarło, herbu Topor, postąpił na Poznańskie 1722.
29. Samuel Ozga, herbu Rawicz, umarł 1756. *).

---

*) *Niesiecki* w suplemencie dodaje, że jego koadjutorem był Józef Łaszcz herbu Prawdzic.

30. Kajetan Sołtyk postąpił na Krakowskie 1758.
31. Józef Jędrzej Załuski, umarł 1774.
32. Franciszek Kandyd Ossoliński, umarł 1783.
33. Kacper Cieciszewski, herbu Kolumna, przeniesiony z katedrą do Łucka 1797. z tytułem Łuckiego i Żytomirskiego, otrzymał nadto metropolią Mohilewską 1824., umarł 1831. ostatni i najdłużej żyjący z duchownych senatorów Rzeczypospolitej.

Herb kapituły Kujawskiej święta Zofia, tym właśnie kształtem, jako tu widzisz na ratuszu Lubelskim odmalowaną

widziałem. Deputat na trybunał Koronny jeden z kanoników tutecznych co rok bywa.

KAMIENIECKIE BISKUPSTWO.

Niżeli tej katedry fundacya zaszła, w roku 1320., że Kamieniec Podolski i cała tamta prowincya, do jurisdykcyi biskupów Krakowskich należała, jawnie dowodzi z autentycznego dokumentu *Scrobiszov. in Archiep. Leop.* W lat potem pięćdziesiąt pięć własnych swoich infułatów mieć poczęła, razem z Przemysłskim i Łuckim, to jest w roku 1375. za Ludwika Króla Polskiego i Węgierskiego, nie tylko staraniem ale i szczodrobliwością, jako wyżej wspomniane pod arcy-biskupami Lwowskiemi. Dzieli się dyecezya tutejsza na cztery dekanaty, to jest: Dunajowski, Satanowski, Miedzyboski i Jazłowiecki, w tych wszystkich kościołów krom zakonnych znajduje się czterdzieści; już to w ten komput wchodzą i te, które przez wojnę Turecką zdezelowane, jeszcze do swojej pierwszej nieprzyszły pory. Kościół zaś katedralny w Kamieńcu pod tytułem śś. Apostołów Piotra i Pawła założony.

Na sejmie konoracyi Władysława IV. 1633. Koronną ustawą obwarowano, aby arcy-biskup Lwowski i biskupi Przemysłski, Żmudzki, Chełmski, Kijowski, Kamieniecki, Inflandzki dla szczupłych tych biskupstw prowentów, najbliżsi byli do opactw jakich, albo probostw intratniejszych. Konst. *fol.* 27.

KAMIENIECCY BISKUPI.

1. Wilhelm zakonu ś. Dominika od roku 1375. *Ruszel in Tryumf fol.* 21. *Okol. in Russ.*, tego opuszczono *in Facie.*
2. Rokossius, herbu Ostoja 1498. Frydrych. *in S. Hyacinth. fol.* 121., tego opuszczono *in Facie.*
3. Alexander, umarł 1411., tego *Facies* pierwszym chce mieć na tej katedrze infułatem, na co przywodzi *Cromera fol.* 279., ale ten autor *l.* 17. pisząc o nim lubo twierdzi, że był biskupem Kamienieckim, ale nie mówi, żeby pierwszym. *Dlugosz. Bielski.*
4. Jędrzej, umarł 1413. *Cromer l.* 17. *Długosz.*
5. Zbigniew, tego opuszczono *in Facie*, ale list Jagiełła w roku 1413. u *Łaskiego w Stat. fol.* 127. i u *Herburta fol.* 296., jawnie o nim świadczy.
6. Maciej, 1427. i tego opuszczono *in Facie*, ale pisze o nim *Okolski in Russia Florida fol.* 105.
7. Paweł, umarł 1453. List Władysława IV. miastu Lwowskiemu 1441. Pokój Brzeski u *Łaskiego w Statucie* u *Herbura fol.* 218. u *Januszow. fol.* 859. i 1436. Miechow. *l.* 4. *Cromer l.* 22. *Stryjkow. fol.* 568.
8. Mikołaj Łabuński, herbu Zagłoba 1460. List Kazimierza miastu Lwowskiemu, umarł 1467. *Długosz. Cromer l.* 27. *Bielski fol.* 445. Tego opuszczono *in Facie*, ale po Pawle zaraz położono Rozrażewskiego herbu Doliwa, autora jednak na to nie przywodzą.
9. Mikołaj II. Gołąbek, tak niegdyś Leśniowskich familią zwano, jako ma *Paproc.* pod herbem Gryff, do którego i ten Mikołaj należał, zabity 1469. *Długosz*, i tego opuszczono *in Facie* ale o nim świadczy krom *Długosza. Cromer. l.* 27. *Bielski fol.* 445. *Nakiel* w Miechow. *fol.* 39. kędy przydaje, że dziewiątym w rzędzie był biskupem Kamienieckim.
10. Mikołaj III. Prochnicki, herbu Korczak, 1471. *Długosz. Cromer l.* 27. *Bielski fol.* 445. Miechow. *fol.* 321. *Scrobiszov. in Leopol.*
11. Maciej II. z Starej Łomży, postąpił na Chełmskie 1484., tego opuszczono *in Facie*, ale o nim świadczą: *Długosz in M. S. Miechow. Przyluski tract. de Provin. Pol. c.* 10. *Piechov in Chełm.*
12. Jan Prochnicki, herbu Korczak, tego opuszczono *in Facie*, ale o nim pisze *Scrobiszov. in Archiep. Leopol.*, lubo śmierci jego zwala na rok 1511., ale to rozumiem że drukarskiej prasy omyłka, umarł zaś podobno 1493.
13. Piotr 1493. w tym roku nominatem go czytałem na to biskupstwo, na liście Albrychta Króla danym miastu Krakowu ba i Sandom.

tego opuszczono *in Facie. Okolski in Russ. Florida fol.* 59. wspomina Piotra herbu Powała, zakonu Kaznodziejskiego biskupa Kamienieckiego w roku 1302., co miał wziąść z Czarnokozińskiego zamku biskupiego, ale co do roku musi być omyłka, z tego co się już mówiło, chyba to 1502. albo co pewniejsza Kamińskim był, nie Kamienieckim, jakoż i ja mówić będę o nim pod Kamińskiemi.

14. Jakób Buczacki, herbu Abdank, postąpił na Chełmskie 1518., tego opuszczono *in Facie*, ale o nim *Decius de Sigismudi I. tempor.* w roku 1506. i list Zygmunta I. u *Olszow. de Primat.* i u *Załusk.* T. II. *fol.* 556. w roku 1512. *Nakiel.* w Miechow. *f.* 596.
15. Wawrzeniec Miedzyleski, herbu Jastrzębiec, tego opuszczono *in Facie*, ale list Zygmunt I. miastu Lwowskiemu 1526. o nim świadczy.
16. Piotr Gamrat, herbu Sulima, postąpił na Przemyslskie 1536., tego opuszczono *in Facie*, ale dowodem jest list Zygmunta I. *in M. S. Petric.* Tegoż list miast. Krakow. 1533.
17. Sebastyan Branicki, herbu Korczak, postąpił na Chełmskie 1538., tego opuszczono *in Facie*, ale go czytam na liście Zygmunta I. danym miastu Lwows. w r. 1537.
18. Jan II. Wilamowski, herbu Szaszor albo Orla, umarł 1540., tego opuszczono *in Facie*, ale o nim *Biels. f.* 579. i 581. świadczy.
19. Mikołaj IV. Dzierzgowski, herbu Jastrzębiec, postąpił na Chełmskie 1542. List Zygmunta I. *in M. S. Petric.*
20. Jędrzej II. Zebrzydowski, herbu Radwan, postąpił na Chełmskie 1544. *Damal. in Vladisl. Episc. Nakiel.* Miechow. *f.* 647. i list u tegoż *f.* 716. Zygmunta I. 1544. *Orichov. Górnicki.*
21. Jan III. Drohojewski, herbu Korczak, tego aż po Słończewskim położono *in Facie*, ale że w tym czasie tu rządził, poznać z listu Zygmunta I. u *Paproc.* o Herb. *f.* 85. danym w roku 1546., postąpił na Chełmskie w tymże roku, nie na Kujawskie, jako chce *Facies*, bo go i sam kładzie między Chełmskiemi, i jam o nim także mówił. *Okol.* T. II. *f.* 639.
22. Benedykt Izdbieński, herbu Poraj, postąpił na Poznańskie 1547., tego opuszczono *in Facie*, ale o nim świadczy list Zygmunta I. *in M. S. Petric.* i *Treter. in Posnan. Episc. Okol.* T. II. *f.* 639.
23. Lenard Słończewski, herbu Kościesza, umarł 1563. *Nakielski* w Miechow. *f.* 673. *Damal. Episc. Vladisl. f.* 386. na liście Augusta I. w roku 1550. i u *Nakielskiego f.* 652. w roku 1549. *Orichov. in Annal. Scrobiszow. in Archiep. Leopol.* 1560. *Facies* śmierć jego zrzuca na rok 1551., ale przywilejom, którem przytoczył i *Nakielskiemu* wierzyć trzeba, iż że ten Słończewski, oraz był proboszczem Miechowskim, i *Starow. in Monum.* nadgrobek jego kładzie *f.* 114. Choćby jednak i na ten rok śmierć jego przypadła, przecież sukcesora nie mógł mieć Drohojowskiego, bo w tym samym roku 1551. po Zebrzydowskim brał Kujawskie Drohojewski, z Chełmskiego posuniony, jako *Damalewicz* pisze *in Vladisl.* ba i *Facies* samaż toż mówi. Po Drohojewskim kładzie taż *Facies* Działyńskiego Michała, ale ten w sto lat potem tu prezydował, jako niżej obaczysz.
24. Dyonizy Secygniowski, herbu Jelita, umarł roku 1569., o tym że

immediate nastąpił po Słończewskim świadczy *Nakiel. in Miechov. f.* 674. i *Const.* w roku 1563, nominatem go Kamienieckim zowią.

25. Marcin Białobrzeski, herbu Abdank, wstąpił 1577, (z tego dochodzę, że między Secygniowskim i Białobrzeskim, musiał tu ktoś prezydować, alem się go nie mógł nigdzie doczytać; umarł 1586. *Okol. in Russ. Florida f.* 105. *Paproc. o herbach.*
26. Wawrzeniec II. Goślicki, herbu Grzymała, postąpił na Chełmskie 1587. *Confirm. Jurium Gent. Zygm. III. Chron. Piasec.*
27. Stanisław Gomoliński, herbu Jelita, postąpił na Chełmskie 1591. *Nakiel. in Miech. f.* 770. *Piechow. in Chelm. Episc.*
28. Paweł II. Wołucki, herbu Rawicz, postąpił na Łuckie 1607, tego *in Facie* położono przed Gomolińskim, ale że w tym czasie rządził tą dyecezyą, listem dowodzę Zygm. III *de feudo Pruss.* danym 1605, toż poświadczają, *Okol. in Russ. Florida f.* 109. *Damalew. in Episc. Vladisl.* 1601. *Hist. Domus Probat. Cracov.* 1604.
29. Jan IV. Jędrzej Prochnicki, herbu Korczak, postąpił na Lwowskie 1614. *Scrobiszov. in Archiep. Leopol. Okol. tomo* 1.
30. Maciej III. Lubieński, herbu Pomian, postąpił na Chełmskie 1620. *Damalew. in Episc. Vladisl. Piechow. in Chelm.* tego opuszczono *in Facie.*
31. Adam Nowodworski, herbu Nałęcz, postąpił na Przemyskie 1627. *Histor. Kobierzyc. f.* 548. *Treter. in Posnan. Episc.*
32. Paweł III. Piasecki, herbu Janina, postąpił na Chełmskie 1640. *Acta Synod. Provin. Varsav.* 1628, *f.* 9. *Porządek elekcyi* 1632. *Okol. in Russ. Florida f.* 112.
33. Jędrzej III. Leszczyński, herbu Wieniawa, postąpił na Chełmińskie 1646. *Centur. Potoc. f.* 323. *Acta Synod. Provin. Varsav.* 1643. *Okol. Russ. Florida f.* 112.
34. Michał Erazm Działyński, herbu Ogończyk, 1648. *Porządek elekcyi. Treter. in Varmien. Episc. Thom. Clag. Lind. Mar. l.* 3. *c.* 12.
35. Jan V. Ludwik Stępkowski, herbu Suchekomnaty, umarł 1660. *Załuski tomo* 2. *f.* 829.
36. Zygmunt Czyżowski, herbu Pobog, 1664. *Kochow. climac.* 3.
37. Wojciech Koryciński, herbu Topor, postąpił na Lwowskie 1669, podpisał manifestacyą duchowieństwa.
38. Wespazyan Lanckoroński, herbu Zadora, umarł 1677. *Załuski tomo* 1. *folio* 377. *Diploma Elect. Jana III.* 1674.
39. Jan VI. Czarnecki, herbu Łodzia, umarł .... *Załuski t.* 2. *f.* 829.
40. Stanisław II. Wojeński, herbu Zadora, umarł 1685. *Załuski t.* 2. *f.* 805.
41. Jerzy Donhoff, herb tegoż nazwiska, postąpił na Przemyskie 1687.
42. Chryzostom Gniński, herbu Trach, umarł 1715. *Załuski t.* 1. *f.* 680.
43. Stefan Rupniewski, herbu Śreniawa, postąpił na Łuckie 1722.
44. Stanisław III. Hosius, herb tegoż nazwiska, postąpił na Poznańskie 1733.
45. Adam Augustyn Wessel, herbu Rogala, umarł 1735.
46. Franciszek Kobielski, herbu Poraj, postąpił na Łuckie 1739.

47. Wacław Sierakowski, herbu Ogończyk, postąpił na Przemyskie 1740.
48. Mikołaj Dembowski, herbu Jelita, postąpił na Kujawskie 1751.

---

49. Hieronim Szeptycki, postąpił na Płockie 1759.
50. Adam Krasiński.

Herb kapituły Kamienieckiej w Krakowskiej kamienicy, między inszych dyecezyi herbami, tym kształtem pędzlem malarskim adumbrowany widziałem; dwa klucze do góry zębami obrócone, a od siebie odwrócone, między niemi miecz niemiecki biały, ostrzem do góry, w polu czerwonem: atoli w herbie ta kapituła zażywa śś. apostołów Piotra i Pawła, z których ten z mieczem, ow z kluczami dwiema w ręku, tym sposobem widzieć ich na ratuszu Lubelskim; od tytułu katedralnego kościoła Kamienieckiego snać że przysposobiony, na którą też uroczystość tychże świętych, kapituła się od-

prawuje, drugi raz na dzień narodzenia Najśw. Matki; kędy jednego z między siebie deputata na trybunał Koronny obierają. Kanoników wszystkich w niej zasiada dwanaście, między któremi dziekan, proboszcz, archidyakon, kustosz, scholastyk, kantor, kanclerz, prałaci.

INFLANTSKIE BISKUPSTWO.

Meinard Ś. kanonik Sigebergu, z Bertoldem opatem Lubeckim przypłynąwszy do Inflant na nawracanie pogaństwa, apostolskiemi tam pracami swemi, wiarę chrześcijańską rozkrzewili. Arcybiskup Bremeński, pierwszego Meinarda Ś. na biskupstwo Inflantskie poświęcił w roku 1186. *Bucholcer ex Crantio. Praetor. l. 2. c. 4. §. 2. ex Arnoldo l. 7.*

c. 8. *Munsterus f.* 373, i od tego czasu póki arcybiskupia godność do Inflant nie weszła, biskupi Inflantscy do metropolji Bremeńskiej należeli, co się może poznać z listu Honoryusza III. Papieża w roku 1218, u *Rainauda t.* 13. *num.* 40. Po Meinardzie wstąpił na stolicę Bertold, po Bertoldzie Wojciech, po Wojciechu Mikołaj. *Hartknoch in animadversio: ad Dusbruch. p.* 3. *c.* 28. konsekracyą Meinarda na rok 1170 składa, śmierć zaś jego na rok 1193. Bertolda potem, dopiero w roku 1196 poświęconego być mieni.

Supplikowali potem u Honoryusza Papieża w roku 1223, żeby Inflanty arcybiskupią godnością uczcił: ale to nie doszło aż w roku 1236, czego dochodzę z listu Grzegorza IX. Papieża u *Rainauda t.* 13. *num.* 61, w którym pisał do Jędrzeja arcybiskupa Lundeńskiego w Szwecyi Prymasa, aby nowe w Inflantach biskupstwa postanowił: co on do skutku przyprowadził; założywszy Lealheńskie, Wirońskie, i Rewelskie biskupstwa których poddał pod jurisdykcyą arcybiskupa Pruskiego i Inflantskiego, tak się albowiem zrazu zwał, póki po śmierci Mikołaja biskupa Ryskiego w roku 1255, Wojciech wtóry do miasta Rygi, metropolji nie przeniósł. *Rainaud. loco citato. Bzovius num.* 5. *Matenes num.* 3. Krom zaś wzwyż wyrażonych, należały do niej jeszcze te suffraganie: Kurońska, Ossyliska, Derpska, nadto Sambieńscy i Pomezańscy biskupi, ba i Warmińscy, póki się pod stolicę apostolską nie poddali. Wkrótce jednak wiele z tych biskupstw Inflantskich upadło, bo zaraz w tymże roku 1236, Krzyżacy, Lealheńskie, Wirońskie, i Rewelskie biskupstwa posiedli; o co, pisał do nich list Grzegorz Papież, ale ojcowskie napomnienia mały skutek miały. *Rainau.* Rygę nawet samę arcybiskupom wydarli, o którą gdy potem siła kłotni było, Bonifacy IX. Papież przymuszony, Rygę Krzyżakom przysądził; a Jana arcybiskupa Ryskiego, patryarchą Litewskim uczynił. *Bzovius ex Crantzio l.* 9. *Vandal c.*28. *Niemo. l.* 2 *c.* 16. Długosz w roku 1397, którego się działo.

Przecież i potem arcybiskupami Ryskiemi ich tytułowano, których szereg kładę, od roku 1236. 1. Wojciech z Armakańskiego biskupa pierwszy wziął Palliusz, był zakonu Świętego Benedykta. 2. Jan a Lunen. 3. Jan a Wechten. 4. Jan hrabia z Zweryna, herbu Oliwa, 1299. *Długosz.* 5. Isaurus. 6. Fryderyk zakonu S. Franciszka 1319. 7. Engelbertus a Dalen. 8. Fromoldus a Tiffhuzen. 9. Siferdus a Blomberch, herb swój własny. 10. Jan a Synten. 11. Jan Walemoder. 12. Jan Habundi. 13. Henning Skarpenberg. 14. Silvester, 1463, *Vadingus.* 15. Stefan Gruchen, umarł 1483. 16. Michał Hildebrandus Krzyżak. 17. Kastralinden.

18. Jan Blankenfeldt. 19. Tomasz Chonigk. 20. Gvilhelm margrabia Brandeburski, umarł 1563. Przez trzysta tedy lat, ta metropolia kwitnęła, aż też gdy jedne biskupstwa herezya sprofanowała, drugie Moskiewska wojna zniszczyła, wszystkie i z arcybiskupstwem tak upadły, że teraz tylko o imieniach ich słyszemy.

Dopiero Stefan Batory Król Polski z Moskiewskich rąk windykowawszy Inflanty, w Wendzie, albo raczej w mieście Kieś, za konsensem Sixta V. Papieża, nowe biskupstwo fundował koło roku 1583. *Miraeus Notitiae Episc. l.* 4. *c.* 19, czyli raczej już upadłe dźwignął, bom czytał na liście Kazimierza Króla u *Szczygiel. in Tinec. fol.* 186, *inter praesentes* podpisanego *Thomas Episcopus Vendensis.* Konstytucya zaś sejmowa 1593, miejsce w senacie, biskupom Inflantskim naznaczyła zaraz po Kamienieckim. *Const. f.* 647. Dla różnych zaś w Inflanciech rewolucyi i wojen często ta katedra wakowała. W roku 1621 na synodzie prowincyalnym za Wawrzeńca Gębickiego, biskup Inflantski do metropolji Gnieznieńskiej przyłączony. *Acta Synodi.*

INFLANTSCY BISKUPI.

1. Jędrzej Patrycy Nidecki, herbu Wieże, umarł 1593. *Nakiel. w Miechow. f.* 701. *Sacchinus Hist. Soc. par.* 5. *l.* 5. *num.* 92.
2. Otto Schengink, herbu Trąby tertio. 1628. *Nakiel. f.* 720. *Constit.* 1593. *f.* 647. *Acta Synodi Petricov.* 1628. Tranzakcya Będzińska 1589.
3. Mikołaj Krosnowski, herbu Junosza, postąpił na Lwowskie 1645. *Constit.* 1642, *f.* 10. *Acta Synodi Prov. Vars.* 1643.
4. Krzysztof Chodkiewicz, herbu Kościesza, umarł 1676, od roku 1653, podpisał Manif. Duchow. 1669.
5. Alexander Wolff, herb tegoż nazwiska, tylko był nominatem, bo wakowało często dla wojen. *Conc. P. Dunin.*
6. Mikołaj Popławski, herbu Białynia, od roku 1685, postąpił na Lwowskie 1709.
7. Teodor Wolff, herb tegoż nazwiska, umarł 1712, nominat na Chełm.
8. Krzysztof Szembek, herbu tegoż nazwiska, postąpił na Poznańskie 1716.
9. Piotr Tarło, herbu Topor, postąpił na Poznańskie 1721.
10. Stanisław Hosius, herb tegoż nazwiska, postąpił na Kamienieckie 1722.
11. Augustyn Adam Wessel, herbu Rogala, postąpił na Kamienieckie 1734.
12. Konstantyn Moszyński, herbu Łodzia, umarł 1737.
13. Wacław Sierakowski, herbu Ogończyk, postąpił na Kamienieckie 1739.

14. Józef Puzyna, herbu Brama, umarł 1751.

15. Antoni Ostrowski, herbu Grzymała, postąpił na Kujawskie 1763.
16. Stefan Giedrojć, herbu Hipocentaurus, postąpił na Żmudzkie 1778.
17. Antoni Sierakowski, herbu Ogończyk, umarł 1780.
18. Józef Kossakowski, powieszony 1794. biskupstwo ustało.

SMOLEŃSKIE BISKUPSTWO.

Szentivani in Curios. Miscell. dec. 2. par. 1. Dwóch Smoleńskich biskupów kładzie, jednego *Graeci ritus*, drugiego *Latini*; przydaje jadnak *Smolenscensis in Moschovia*, w czem się trochę pomylił, bo lubo miasto Smoleńsk, zdawna do Polski należące, i za Zygmunta III. Króla Polskiego mocą dobyte w roku 1611, potem przez różne rewolucye od korony Polskiej oderwane, pod władzą książąt Moskiewskich do tych czas zostaje; nie całą jednak prowincyą Smoleńską, razem z tem miastem nam odebrano, ale jej wielka część długo potem Królom Polskim hołdowała: dla tego słusznie, tak Smoleńskich biskupów, jako i wojewodów i inszych urzędników, trybem w ojczyznie naszej zwyczajnym, tytuły sobie Polska przywłaszcza. Biskupstwo to Zygmunt III. fundował, gdzie za konsensem Rzeczypospolitej, i dobra wydzielone na sejmie 1613. Atoli jednak dopiero syn jego Władysław IV, a oraz sukcessor na tron Polski, pierwszego na tej katedrze osadził, za stolicy apostolskiej pozwoleniem, Piotra Parczewskiego 1638, któremu jako i sukcessorom jego, miejsce w senacie po biskupie Inflantskim naznaczone. Województwo jednak Czerniechowskie i ziemię Nowogrodzką w Siewierzu, przy biskupów Kijowskich władzy zostawiono. *Const.* 1638. *f.* 34.

SMOLEŃSCY BISKUPI.

1. Piotr Parczewski, herbu Nałęcz, postąpił na Żmudzkie 1650. *Const.* 1643, *f.* 20. Porządek Elekcyi 1648.
2. Franciszek Dołmat Isajkowski, herbu Prus I^{mo}, umarł 1654. *Const.* 1653, *f.* 10. i 1667, *f.* 20, już o zmarłym.
3. Hieronim Sanguszko, herbu Pogonia, umarł 1657. *Const.* 1683. *f.* 9, już o zmarłym, Sparta Polska *f.* 43.
4. Jerzy Białozor, herbu Wieniawa, postąpił na Wileńskie 1661. *Constit. f.* 2. *pro Litv. et f.* 16. Koron. *Imago Divorum, Praesulum etc.*
5. Kazimierz Pac, herbu Gozdawa, postąpił na Żmudzkie 1668. *Const.* 1667, *f.* 3. *Decora Lilieti.*

6. Gothard Tyzenhaus, herb swój własny, umarł 1669, w tym roku podpisał jeszcze Manifest Duchowieństwa.
7. Alexander Kotowicz, herbu Korczak, postąpił na Wileńskie 1684. *Const.* 1678, *fol.* 3. i 1683, *fol.* 3.
8. Konstantyn Brzostowski, herbu Strzemię, postąpił na Wileńskie 1687. *Annuae Coll. Leopol. Załuski tomo* 1. *folio* 1011.
9. Ostafi Kotowicz, herbu Korczak, 1700. *Załuski tomo.* 2. *f.* 955.
10. Mikołaj Zgierski, herbu Dąbrowa, postąpił na Żmudzkie 1710.
11. Alexander Horain, herbu Sreniawa, postąpił na Żmudzkie 1716.
12. Ludwik Karol Ogiński, herbu Brama, umarł 1718.
13. Karol Piotr Pancerzyński, postąpił na Wileńskie 1724.
14. Bogusław Gosiewski, herbu Korwin, umarł 1747.

---

15. Jerzy Hilzen, umarł 1762.
16. Gabriel Wodziński, umarł 1787.
17. Adam Naruszewicz, postąpił na Łuckie 1790.
18. Tymoteusz Gorzeński.

W tej kapitule wszyscy kanonicy *de stemmate nati* być powinni, juxta Const. 1638. Herb tej kapituły tenże co i Wileńskiej.

Do tychczas o tych się biskupstwach mowiło, i tym porządkiem, którzy i jako tych czasów w senacie Polskim zasiadają; teraz krótko namienię i o tych, które kiedyśkolwiek do nas należały: a naprzód

WROCŁAWSKIE NA SZLĄSKU BISKUPSTWO.

Że to biskupstwo od Mieczysława, pierwszego chrześcijanina z Polskich Monarchów fundowane, razem z inszemi biskupstwami w Polszcze, w roku 966, świadczą tak przywileje tej katedrze nadane; jako i historycy nie tylko Polscy, ale i cudzoziemscy. Naprzód w Smogorzewie założone,

kędy też wielu piewszych infułatów spoczywa; i owszem *Cureus f.* 288, *et f.* 302 twierdzi, że na tenczas wszystkie kościoły aż do Lubusza, do tej dyecezyi należały; a żeby byli większą mieli sposobność, tuteczni biskupi do wizytowania swojej dyecezyi, zaraz od początków swojej fundacyi, w prowincyi Głogowskiej Breichaw im puszczono, kędy rezydencya, długo biskupów tutecznych była, lubo o tem cale milczą nasi Pisarze. Przydaje tenże, (co powiada, że wziął z dawnego kanoników Wrocławskich monimentu) że potem przez długi czas, tylko jeden kościół pod tytułem S. Jana Chrzciciela w całej prowincyi pozostał: którego Świętego, Szląsk za swego osobliwszego patrona zawsze czcił, i dawniejsze książęta Szląskie, przed wszystkiemi tytułami swemi, imię S. Jana kładli, co widzieć i po dziś dzień na listach Henryka Brodatego książęcia, mówi tenże autor *folio* 376. Z tego wnoszę, że ta prowincya musiała być zdesolowana przez różne inkursye. Dla czego potem katedra ta do Byczyna, a wkrótce od Kazimierza I. Króla Polskiego do Wrocławia była przeniesiona, kędy i po dziś dzień kwitnie *Cureus f.* 269. *Bucholcer*, *Łubieński de rebus Siles.* i insi wszyscy. Krzesło też w senacie Polskim, biskupów Wrocławskich pierwsze było zaraz po Krakowskich, i owszem na synodzie prowincyalnym w Łowiczu w roku 1226 za Wincentego, herbu Nałęcz, arcybiskupa Gnieznieńskiego, kontrowersya była między Wawrzyńcem biskupem Wrocławskim i Iwonem biskupem Krakowskim o pierwsze miejsce; popierał wprawdzie Iwo prawa swego do precedencyi gruntownemi racyami, i przywilejem Papiezkim, ale gdy te uporu przełamać nie mogły, którem samem bronił się biskup Wrocławski, Iwo z Synodu wyszedł. *Cromer l.* 8. Do roku tedy 1326, jak cały Szląsk, znał się do jurisdykcyi panów i Królów Polskich, tak i infułaci Wrocławscy; nie tylko, że za promocyą tych Królów na tę katedrę wstępowali, ale też trybem tamtych wieków, tak konfirmacyą jako i konsekracyą na toż biskupstwo, od arcybiskupów Gnieznieńskich brali; na publiczne obrady, albo sejmy i synody zjeżdżali, osobliwie w roku 1180, w roku 1222, i inszych; czego pełno po historykach naszych. W roku już 1295 przy koronacyi Przemysła Króla z inszemi Polskiemi biskupami znajdował się Jan Romka biskup Wrocławski. Dopiero gdy zawaśnieni na Władysława Łokietka książęta Szląscy, jedni się dobrowolnie Janowi Czeskiemu Królowi poddali, drugich zaś wojną do siebie tenże przycisnął, i biskupi Wrocławscy, stronić od nas poczęli. Nie wszystek jednak Szląsk i po dziś dzień od tej korony oderwany, bo i Wschowska ziemia od Kazimierza Króla mieczem windyko-

wana, do tychczas Majestatom Polskim hołduje, i księztwa Oświecimskie, Zatorskie, Siewierskie, nieprzerwanie z tem królestwem sklejone. Kładę tu komput bisknpów Wrocławskich; tak jakem go wziął z Długosza. 1. Godfryd Włoch, umarł 983. *Długosz, Buchol. Cureus.* 2. Urban Rzymianin, umarł 1005.*) 3. Klemens Mierzb, herbu Bończa, umarł 1027, był na koronacyi Mieczysława Króla. 4. Lucilius Włoch, od arcybiskupa Gnieznieńskiego poświęcony, umarł roku 1036. 5. Lenard Włoch, od Stefana arcybiskupa Gnieznieńskiego poświęcony. 6. Hieronim Rzymianin, za którego z Byczyny do Wrocławia Katedra przeniesiona od Kazimierza Króla w roku 1052, którą on tak relikwiami ŚŚ. Pańskich jako i bogatym apparatem kościelnym uczynił ozdobną, umarł 1062. 7. Jan I. Polak, herbu Jastrzębiec od Gnieznień. arcybisk. poświęcony przy Bolesławie Śmiałym, umarł 1072. 8. Piotr Polak, herbu Lis, obrany przy Bolesławie Śmiałym, od Gnieznieńsk. arcybisk. poświęcony, umarł 1091. 9. Żyrosław Polak, herbu Poraj, z Krakowskiego województwa, w Kaliszu od Marcina arcybiskupa Gnieznień. poświęcony, przeciwko Władysławowi Hermannowi do Wrocławia wjeżdżającemu z całem duchowieństwem swojem, drogę zaszedł witając go jako pana i dziedzica, umarł 1120. 10. Hajmo Polak, herbu Brog, za instancyą Bolesława Krzywoustego obrany, umarł 1126. 11. Rupert Polak, herbu Korab, w Opatowie potwierdzony, w Kaliszu od Jakóba arcybiskupa Gnieznień. poświęcony, postąpił na Krakowskie 1141. 12. Magnus, herbu Zaręba Polak, umarł 1146. 13. Janik z Brzeźnicy, herbu Gryff, albo Jan wtóry, postąpił na Gnieznieńskie 1152. 14. Walcer Polak, herbu Zadora, kościoł katedralny wymurował, umarł 1170. 15. Żyrosław II. Polak, herbu Poraj, był na synodzie Łęczyckim, umarł 1181. 16. Franciszek, herbu Prawdzic Polak, umarł 1198. 17. Jarosław syn Bolesława Białego książęcia Wrocławskiego, u którego też Nissę dziedzictwo swoje uprosiwszy, tejże katedrze wiecznem prawem przyłączył; od arcybis. Gniezn. poświęcony, umarł 1201. 18. Cypryan Polak, umarł 1207, z Lubuskiego tu był przeniesiony. 19. Wawrzeniec Polak, herbu Doliwa, umarł 1232. 20. Tomasz Polak, herbu Koźlerogi. 21. Tomasz, herbu Nałęcz, Polak, umarł 1292. 22. Jan Romka Polak, umarł 1301. 23. Henryk z Wierzbny, herbu Wierzbna, Polak, umarł 1319. 24. Nanker Polak, herbu

---

*) Wspomnianym dwom pierwszym trzeba dać pokój, bo najpierwszym we Wrocławiu biskupem był Jan roku 1000 od Ottona III. Cesarza ustanowiony. *Ditmar l. 4. — J. L.*

Oksza z Krakowskiego tu się przeniósł, umarł 1339. 25. Przecław Pogorzelecki, herbu Grzymała, Polak. 26. Teodoryk, umarł 1382. 27. Wacław ks. Legnicki, umarł 1407. 28. Konrad, umarł 1445. 29. Piotr Nawak, umarł 1456. 30. Jodocus Rozemberg, herbu Róża, umarł 1467. 31. Rudolf legat Papiezki, umarł 1483. 32. Jan IV. Roth Vendingensis rezygnował 1501. 33. Jan V. Thurzo Polak, umarł 1520. 34. Jakób Salzensis 1527. 35. Fryderyk Legnicki 1535. 36. Balcer Promnitz 1553. 37. Kasper 1564. 38. Marcin Gerstman, umarł 1585. 39. Jędrzej Jerinus Svevus a 1585. 40. Paweł Wojciech Constanciensis, umarł 1600. 41. Jan Sithsch, czyli Szytz z Wierzbny, herbu Wierzbna, umarł 1608. 42. Karol arcy-książe Austryi, umarł 1624. 43. Karol Ferdynand Królewicz Polski, oraz i biskup Płocki, umarł 1655. Po nim już też żaden z Polaków na tej katedrze nie prezydował. Z tem wszystkiem, że jeszcze i teraźniejszych czasów do metropolji Gnieznieńskiej należą, jawnie poznać z synodu prowincyalnego arcybiskupa Gnieznieńskiego Wężyka, i z inszych monimentów, które kładzie Olszowski u Załuskiego; w Polskie nawet i po dziś dzień granice, jęszcze się rozciąga dyecezya Wrocławska, tak jako dyecezya Krakowska jurisdykcyą swoję i na Szląska sluszną część, zachowuje.

KAMIŃSKIE BISKUPSTWO.

I to biskupstwo razem z drugiemi szczodrobliwością Mieczysława Polskiego monarchy w roku 966 stanęło w Kamieniu, w Pomeranji w Stolpeńskiej ziemi, pod tytułem S. Jana Chrzciciela, to z Ditmara, i *Chytreus: in Saxonico Chronico* wypisał Parisius: pierwszy na tej katedrze osadzony, Julian biskup, rodem z Włoch, *Dlugosz.* po nim snać wstąpił Reinbertus, czyli Reinbernerus, którego śmierć *Ditmar.* kładzie na rok 1008.*) Z tego autora poznać jako i z Parisiusza, że ich przedtem i Kolsberskiemi nazywano. Że jednak dla wojen ustawicznych w tych krajach zniszczone było to biskupstwo, tak, że w kraju prawie pustym, i biskupi ustali; dochodzę z życia S. Ottona apostoła Pomorskiego, ten albowiem, chcąc w dopiero od siebie nawróconych Po-

*) Reinbern ustanowiony biskupem Kolbergskim czyli Kołobrzegskim na Pomorzu 1000, odprowadzał na Ruś córkę Bolesława Wielkiego w małżeństwo Swiętopełkowi koło 1010, tam umarł przed 1015 jak widno ze współczesnego Ditmara. — *J. L.*

morzanach, wiarę Ś. lepiej ugruntować, w Julinie mieście stolicę biskupią założył, i pierwszego na niej, swoich prac towarzysza osadził Wojciecha, Franka rodem, w roku 1128. *Micraeb. in Hist. Eccl. l. 3. f.* 534, tak fundacyą tę powtórną, jako i jej uposażenie książętom Pomorskim z gruntu przypisuje, atoli prawdziwsza się zda być rzecz, że ci, chyba to tylko znowu temu kościołowi przywrócili, co przed stem i sześciądziesiąt lat, Mieczysław już mu był przywłaszczył: aleć i Bolesław Krywousty, który na tenczas w Polszcze i szczęśliwie panował, i koło nawrócenia tychże Pomorzan, siła pracował, musiał się do tego przyłożyć. Po śmierci Wojciecha, nastąpił Konrad pierwszy: ale gdy zaraz na początkach rządów jego, Król Duński za podżogą Henryka Leona książęcia Brunświckiego, wojnę tak Szczecińskiej, jako i Julińskiej prowincyi wypowiedział, a potem częstemi najazdami ciężko ich zniszczył; obywatele z Julina wyszedłszy, miasto swe spalili, a sami się do Kamienia przeniosłszy, i z Konradem biskupem, tam mu katedrę osadzili w roku 1176. *Micraeb. lib.* 3. *fol.* 385. *Miraeus Notit. Episc. l.* 5. *f.* 349. Dla tych tedy rewolucyi, to biskupstwo już Kamińskiem, już Julińskiem, już Pomorskiem u autorów zowią. *Cromer l. de Magist. Pol.* powiada, że kiedyś Kamińscy jako i Lubuscy infułaci w Polskim senacie zasiadali, lubo nie przydaje, kędy. Kładę tu szereg biskupów tutecznych z tegoż *Micraeb.* 1. Wojciech, umarł 1158. 2. Konrad, umarł 1185. 3. Sigfrid, umarł 1202. 4. Sigervinus, albo Sigvinus, umarł 1218. 5. Konrad II. Demminensis, umarł 1233. 6. Konrad III. z Guzkowa rezygnował 1243. 7. Wilhelm Doctor, rezygnował 1249. 8. Herman Comes Gleichenius, umarł 1287. 9. Jaromarus książe Rugji, umarł 1298. luboć Bzovius pisze, że Piotr Polak, herbu Powała, zakonu Kaznodziejskiego, tej katedrze po Jaromirze dany od Mikołaja Papieża, i w drodze będąc z Rzymu, umarł w Genui 1298. 10. Henryk Wachold, umarł 1317. 11. Konrad IV. umarł 1322. 12. Arnold doktor, którego drudzy Wilhelmem chrzczą, zakonu Kaznodziejskiego, umarł 1329. *Bzovius in propag. c.* 6. w tym czasie kładzie Jana Gottingera, a Wilhelma na rok 1373 zrzuca, ale snać że się myli. 13. Fryderyk ab Eichstad, umarł 1349. 14. Jan książe Saski, umarł 1373, ten się wybił z pod arcybiskupów Gnieznieńskich, od których jurisdykcyi exempcyą otrzymał u stolicy apostolskiej; świadczy *Micraeb. l. 3. f.* 538, za jego czasów Barnim III. książe Pomorski, drugą kollegiatę po pierwszej od Barnima I. założonej, w Szczecinie pod tytułem Ś. Ottona wystawił. 15. Filip Lumbach, umarł 1386. 16. Bogusław książe Pomorski, rezygnował 1392. 17. Mikołaj a Bock, re-

zygnował 1394. 18. Jan Kropidło, książe Opolski. 19. Magnus książe Saski, który w Wolborzu Władysławowi Jagiellonowi ofiarował się przeciw Krzyżakom 1422, umarł 1425. 20. Sigfrid a Bock, kanclerz Eryka książęcia Pomorskiego, umarł 1446. 21. Henningas Joen, umarł 1472. 22. Ludwik hrabia ab Eberstein, rezygnował 1479. 23. Marinus de Fregeno, czyli Marcin de Trigovio, umarł 1486. 24. Benedykt Wallenstein Czech, umarł 1499. 25. Marcin Karith, umarł 1522. 26. Erazm Manteufell, umarł 1544. 27. Bartłomiej Svavenius, który pierwszy rezygnowawszy biskupstwo, za Luterską nauką idąc, żonę pojął 1549. 28. Marcin Weiher, o tym świadczy Posselius, że jeszcze był katolikiem, ale też już ostatni; umarł 1556. Z tem wszystkiem *Micraeb.* heretyk, jeszcze w roku 1541, powiada, że z Pomeranji prawowierna rugowana wiara, a Barnim i Filip książęta Pomorscy dobrami się kościelnemi podzielili, z tych Barnimowi dwanaście klasztorów dostało się, między któremi było sześć Panieńskich. Filipowi zaś dziewięć, między temi trzy były Panien zakonnych. Tak zginęło to biskupstwo, a sam próżny tytuł biskupów został się przy książętach Pomorskich: Janie Fryderyku, umarł 1574. Kazimierzu umarł 1602. Franciszku, umarł 1618. Udalryku, umarł 1622. Bogusławie, umarł 1633. Erneście Bogusławie, umarł 1638. *Nakielski in Miech. folio* 67, wspomina Richarda, herbu Paprzyca i śmierci jego rok naznacza 1170. w Długoszu pod rokiem 1378, znajdziesz Teodoryka biskupa Kamińskiego, których Micraeb. opuścił. Między stanami rzeszy Niemieckiej, że biskupi Kamińscy, na publicznych obradach, mieli swoje miejsce; świadczy *Mamerani Invest. Regal.* mieli i ten przywilej, że lubo wszystkie katedry Polskie, albo do Polski kiedyżkolwiek należące, płacić powinny Świętopietrze, atoli jednak, za osobliwszą łaską stolicy apostolskiej na instancyą legata Papiezkiego, Kamińska od niego była uwolniona. O czem Długosz w roku 1045. Gdy tedy ostatni Ernest Bogusław z książąt Pomorskich zszedł bezpotomny z tego świata w roku 1638, Lubuski powiat i Bytomski, który oni *jure feudatario* trzymali, wróciły się do swoich własnych dziedziców, Królów Polskich: poczęła się tedy była wiara katolicka już zagubiona, krzewić w tychtam krajach: przetoż te powiaty do dyecezyi Kujawskiej przyłączono, tak że się też od tych czas Kujawscy infułaci i Pomorskiemi piszą: a prowincyą na dwa dekanaty podzielono, to jest Lemburski i Botomski. *Damal. in Vit. Episc. Vladisl.*

LUBUSKIE BISKUPSTWO.

Lebussa, a po naszemu Lubusz, miasto nad Odrą rzeką teraz spustoszałe, z starych tylko rozwalin poznać, że kiedyś miastem było, i w ludzi i w budynki osiadłem. Tu Mieczysław Polski monarcha w roku 966, wraz z inszemi fundował katedrę biskupią, i kościoł pod tytułem S. Jana Ewangelisty, którą sowicie, tak w dobra, jako i insze przychody uposażył. Pierwszy na niej siedział Jacynt. *Długosz, Cromer. Paris. Nakiel. in Miech. f.* 338.*) Granice jej między Wrocławską, Poznańską, a potem i Pomezańską dyecezyami i margrabstwem Brandeburskiem określone. Henryk Brodaty książe Wrocławski mąż S. Jadwigi, opiekując się Bolesławem Wstydliwym, jeszcze na tenczas do rządów niedorosłym, uprosił u niegoż, że w nadgrodę owej jego administracyi, puścił mu Lubuską prowincyą i z biskupstwem; tak, żeby na potem do Wrocławskiego księztwa należały. Nadto Opatów w Sendomierskiem, z szesnastą innych wiosek i więcej, także dziesięciny wielkie z różnych dobr, który to Opatów, Templarczykom po ich wygubieniu, było odebrano, na tegoż biskupa Lubuskiego u Bolesława wyjednał. Po śmierci Henryka, dwóch się synów jego zostało, z których Henryk starszy Pobożnym nazwany, w owej pod Legnicą nieszczęśliwej potrzebie poległ. Drugi młodszy Bolesław, ten rozrutnie żyjąc, i niepomiarkowanie, gdy się wielkiemi długami uwikłał, nakoniec i Lubuską prowincyą wraz z biskupstwem Janowi i Ottonowi margrabiom Brandeburskim zastawił w pewnej summie, czyli przedał jako niektórzy chcą. Od tego tedy czasu w possessyi margrabiów, ta prowincya być poczęła; nie znalazł się albowiem po dziś dzień nikt, ktoby ją wykupił luboć wprawdzie, żeby nie jako się utaić mogła; Saxonią, już ją dawno nazwano, miasta w niej i miasteczka inszym kształtem przechrzcono: samę nawet stolicę biskupią z Lubusza do Furszenwaldu przeniesiono; atoli przecię swego dawnego nazwiska i tam nie straciła. Wygnali potem Nemetowie z swojej katedry biskupa, tak dalece, że musiał w Polszcze w swoich się dobrach tułać, odjęto dobra, Borek miasteczko na Szląsku, i z powiatem całym do niego należącym. *Damal. in Archiep. Gniesnen. f.* 147. Parisius twierdzi z kroniki Saskiej, że do Raciburgu było to biskupstwo przeniesione) cóżkolwiek bądź, to pewna, że tu w Polszcze pospoliciej rezydowali. Mieli wprawdzie

*) Lubusz zdobył Bolesław Wielki roku 1012 jak o tem naoczny świadek *Ditmar* mówi. Założył tam zaraz biskupstwo, o czem *Bogufał*. Kazimierz pierwszy, z innemi biskupstwami Lubuskie też odnowił i trwało odtąd, tak jak Niesiecki opowiada. — *J. L.*

w Wielkiej Polszcze, Kazimierz miasteczko z czternastą wioskami do niego należącemi, przecież w Biskupicach pod Sendomierzem zwyczajna ich była rezydencya: kędy też zbirowie, gdy w roku 1300 Jana biskupa Lubuskiego w głęboką noc, już się wczasującego naszli; związanego, w daleką puszczą zaprowadziwszy, nie prędzej puścili, aż się im znaczną summą opłacić musiał: dla tego na potem do Opatowa się przeniósł, i pałac dla biskupów Lubuskich wygody, postawił. Ten Opatów potem przedał biskup Lubuski Krzysztofowi Szydłowieckiemu, kasztelanowi Krakow. i kanclerzowi koło roku 1520. *Biel. f.* 568. *Wapow.* który, że żadnego po sobie syna nie zostawił, dla tego Opatów z córką jego w cudzy się dom przeniósł, książąt Radziwiłów; a z tych w insze. Pod też czasy, że biskupi Lubuscy na całej Rusi naszej jurisdykcyą *in Spiritualibus* mieli, dowodzi *Scrobiszovius in Leopolien.* z listów Grzegorza XI. które w nim wolno obaczyć, alem i ja o tem mówił, pod arcybiskupami Lwowskiemi, w ten czas to było, kiedy Ruś jeszcze nie mieli swoich własnych infułatów *ritus Latini.* Nawet, że jeszcze w roku 1393 koło Przeworska miał jakąś władzę, z listu jego poznać u *Nakiel. Miechov. f.* 338, w którym kościołowi S. Katarzyny świeżo w Przeworsku od Jana Tarnowskiego erygowanemu, pewne dziesięciny sobie i swojej kapitule należące inkorporował: a w roku następującym, wieś Wrocierzysz w Krakowskiej dyecezyi leżącą przedał klasztorowi Miechowskiemu, za konsensem Władysława Jagiełła Króla, o czem tenże *Nakiel. fol.* 348. Tak tedy przez lat blizko sześćset to biskupstwo kwitnęło, aż gdy Wojciech mistrz Krzyżacki i margrabia Brandeburski nad powinność professyi swojej, w zakazane małżeństwo wkroczył, i prawdziwą wiarę porzucił, biskupstwo cale zatłumił, dobra kościele i biskupie na siebie przejąwszy. Ja tu położę niektórych tego miejsca infułatów, którychem się mógł doczytać po różnych autorach. 1. Jacynt, 966. 2. Wawrzeniec, 1070. *Długosz in Vita S. Stanislai.* 2. Bernard, 1147. *Długosz.* 4. Gaudencyusz, umarł 1179. 5. Przecław, herbu Grzymała, umarł 1189. *Nakiel.* 6. Cypryan postąpił na Wrocławskie 1201. 7. Wawrzeniec II. 1233. 8. Wilhelm, herbu Wieniawa, 1255. 9. Wit zakonu Kaznodziejskiego: o tem *Severin. in Vita S. Hyacinthi* powiada, że gdy u Króla Bolesława interessa swojej dyecezyi promowował, śmierć go zaszła w Krakowie, kędy też pochowany; a że w wielkiej opinji o swojej świątobliwości umarł, tak, że też po śmierci cudami słynąć począł, Piotr Gamrat na ten czas biskup Krakowski, kości jego z grobu podniósł, i w ołowianej trunience złożył w roku 1544. Mnie się zda, że to

tenże sam Vitus, który był pod też czasy na biskupstwo Litewskie poświęcony, o czem wyżej namieniłem, ale gdy go ztamtąd dla apostazyi Mendoga rugowano, na to biskupstwo był prowidowany. 10. Konrad, 1295. 11. Jan, 1300. *Nakiel.* 12. Stefan komissarz do słuchania dekretu od posłów papiezkich ferowanego przeciwko Krzyżakom 1339. *Długosz. Scrobiszov.* 13. Jan był na synodzie prowincyalnym w Kaliszu 1350 i Kazimierza wielkiego list podpisał 1356, u *Lask. wStat. f.* 169. 14. Henryk, umarł 1365. *Dług.* 15. Piotr był na pogrzebie Kazimierza wielkiego 1370, a do kościoła Kazimierskiego w archidyecezyi Gnieznieńskiej, niektóre dziesięciny i przychody od Jarosława arcybiskupa Gnieznieńsk. uprosił 1375. *Extract. ex lib. Benef.* 16. Wacław książe Legnicki 1381, a oraz *Administrator Sede vacante* biskupstwa Wrocławskiego, na które i wstąpił 1382. 17. Adam Kietlicz. 18. Jan 1387. *Scrobisz. ex monim.* 1393, był na koncilium Pizańskiem 1408. *Dług.* 19. Jan od Zygmunta Cesarza przeniesiony na Strygońskie 1420. 20. Jan z biskupstwa Brandeburskiego, na iostancyą Fryderyka margrabi tu pomkniony, pisał się z Waldowa, był na koronacyi Zofji Królowej Polskiej w Krakowie 1424. 21. Krzysztof, arbiter o granice między królestwem Polskiem, i Krzyżakami 1436. *Łasc. Stat. f.* 136. 22. Piotr 1427 konsekrowany. *Długosz.* 23. Fryderyk 1469. *Dług. Crom. l.* 27. Krom Lubuskiego w marchji Brandebur., było kiedyś drugie biskupstwo, Brandeburskie nazwane, jako *Miraeus in notit. Episcop. c.* 5. *fol.* 271. świadczy, niegdy od Ottona Cesarza w roku 946 fundowane, ale i to tymże sposobem jako jako i Lubuskie zginęło. W tym Lubuszu, Kazimierz pierwszy Król Polski, klasztor Benedyktynom fundował, z czego jawnie poznać, że Lubusz jeszcze na ten czas do korony Polskiej należał.

POMEZAŃSKIE BISKUPSTWO.

Fundowane to biskupstwo w Prusiech od Innocentego IV. Papieża, przez Wilhelma biskupa Mutyńskiego jego posła. *Treterus in Vitis Episcop. Varmien.* początkom tej katedry, jako i inszym w Prusiech, naznacza rok 1241. *Spondan. num* 14. *Bzovius num.* 18. *Matenes. Bucholcer, Posselius fol.* 614. rok 1233, i być może, że w tym roku dekret wydał Innocenty o fundacyi tych biskupstw, ale do exekucyi snać nie przyszedł aż w roku 1241, kiedy na synodzie w Toruniu, Prusy na cztery dyecezye podzielił. Tak kiedyś liczna

była ta dyecezya, że w roku 1319 samych w niej Plebanów rachowano 450. wikaryów i dyakonów 175. Teraz już w tym tam kraju przez herezyą, i religia katolicka zginęła, i biskupstwo ustało, tytuł się tylko został przy Chełmińskich biskupach, którzy się też i Pomezańskiemi piszą. Obrazy biskupów Pomezańskich, widzieć po dziś dzień w kościele Kwidzyńskim, kędy katedra tych infułatów była pod tytułem S. Jana ewangelisty. Byli zaś ci. 1. Ernest zakonu Kaznodziejskiego, umarł 1269. 2. Wojciech, umarł 1284. 3. Henryk, umarł 1305. 4. Chrystyan, umarł 1305. 5. Lutko czy Luto de Balderschin, umarł 1325. 6. Rudolf, umarł 1336. 7. Bertold, umarł 1344. 8. Arnold, umarł 1364. 9. Mikołaj, umarł 1373. 10. Jan, homagium oddał Władysławowi Jagiellonowi Królowi, i podpisał pakta z mistrzem Krzyżackim uczynione, *Januss. Stat. f.* 841, umarł 1420. 11. Jan II. Lindeblat, pisał historyą Pruską, S. Doretę Pruską pogrzebł solennym apparatem, i o jej kanonizacyą gorąco starał się w Rzymie. 12. Gothard Queis, czy Quos, o jego legacyi od Krzyżaków pisze *Neugeb. folio* 506. umarł 1427. 13. Jan III. umarł 1445. 14. Kasper Kinche de Christburg, umarł 1463. 15. Mikołaj, umarł 1471. 16. Wincenty Kiełbasa Gosławski, herbu Nałęcz, umarł 1489. 17. Jan IV. poseł Krzyżacki, których imieniem u Zygm. I. całych się Prus domagał, i żeby był mistrz ich uwolniony *a juramento fidelitatis*, ale nic z tego nie otrzymał: pozwolono im tylko, żeby im wolno było Polaków *ad Ordinem* nie przyjmować. Inni go Jobem Dobennekerem zowią, ale na nadgrobku jego napisano Joannes von Varen, umarł 1510.

SAMBIEŃSKIE BISKUPSTWO.

I to także biskupstwo wraz z Pomezańskiem założone, i z Warmińskiem, w Prusiech; które dzieląc Wilhelm biskup Mutyński poseł Papiezki przy obecności arcybiskupa Gnieznieńskiego, i biskupów Płockiego, Kujawskiego, Wrocławskiego, na trzy części, to jest Warmińską, Pomezańską i Sambieńską (bo Chełmińska już trochę przedtem swój udział wzięła) dyecezye, tak był postanowił; aby trzecia część dochodów z każdej z tych ziemi, na biskupa swego szła i potrzeby kościelne; dwie zaś części tychże dochodów, na Krzyżaków obracały się, a to żeby z tej intraty i ciężary wojenne utrzymywali i bezpieczeństwo całej tej prowincyi opatrywali. Pod swoję też ich protekcyą wzięła stolica apostolska, luboć potem do metropolji arcybiskupa Ryskiego należeli. Krzyżacy

Pomezańskich i Sambieńskich biskupów, różnemi sposobami tak ścisnęli, że się im odjąć nie mogąc, poddać musieli: sama tylko Warmińska katedra między wielą impetami niewzruszenie stała. Pierwszy na Sambieńskie biskupstwo poświęcony Henryk zakonu Kaznodziejskiego w roku 1241. Drugi Jan de Dist, zakonu Ś. Franciszka, w roku 1253. Trzeci Wilhelm z Mutyńskiego na to przeniesiony. Ostatni Jan Polens, który w roku 1525, Luterską herezyą zarażony i swoich tymże jadem zepsował: na nim i wiara ustała, i biskupstwo zginęło. Na pamiątkę tylko, że kiedyś było, Warmińscy infułaci, oraz się i Sambieńskiemi piszą.

REWELSKIE BISKUPSTWO.

Rewel miasto Inflantskie, nad morzem założone, stolica tego biskupstwa, imię mu dało od Jędrzeja arcybiskupa Lundeńskiego, za konsensem Grzegorza IX. Papieża, koło roku 1236, wziąwszy pierwszego infułata. Wprawdzieć Krzyżacy chcąc posięść wszystko, infułatów tutecznych ciężko trapili, dobra ich najeżdżali i odbierali: o co nie raz do Rzymu wielkie skargi na nich zachodziły: przecież że jeszcze w roku 1516 kwitnęli, z tego dochodzę, że Jan biskup Rewelski był w tym roku na koncilium Lateraneńskiem, wkrótce jednak, nie tak Moskiewską wojną zniszczeni, jako bardziej herezyą Luterską zarażeni, upadli. *Miraeus Notit. Episc. l.* 4. *c.* 19.

DERPSKIE BISKUPSTWO.

Jednegoż czasu z Rewelskiem w Derpie mieście Inflantskiem założone, razem i z niem zginęło. *Miraeus loc. cit.* Cromer w roku 1300 wspomina Fryderyka biskupa Derpskiego. Były także krom tych, w Inflanciech biskupstwa, Ossyliskie na wyspie Ossylji, z których Jodoka czytam biskupa Ossyliskiego, a oraz prokuratora generalnego Krzyżackiego w Inflanciech pod rok 1466, i Lealheńskie z tych *Bzov. in Annal.* w roku 1227. Bernarda kładzie *Comitem de Lipia.* Jodocus pierwszy z biskupów Derpskich herezyą zarażony, dobra kościelne pofantowawszy, do Niemiec uszedł: po nim nastąpił Herman, ale i ten nie lepszy.

KURONSKIE BISKUPSTWO.

Ani to biskupstwo od inszych szczęśliwsze było, razem z drugiemi w Inflanciech swoje początki wzięło, bo w roku 1263 jużem czytał Henryka biskupa Kurońskiego; Mikołaja w roku 1459 wspomnia Długosz. Razem i upadło: bo lubo Henryk tegoż imienia infułat tuteczny w roku 1516 zasiadał na koncilium Lateraneńskiem, atoli wszystko mi się zda, że tenże sam, już to był ostatni tego miejsca biskup katolicki, ile że wprędce potem ta katedra ustała, z tych przyczyn, dla których i drugie zniszczały. W tem jednak nad drugich nieszczęśliwsze, że po sobie siła rosterków uróściło. Magnus albowiem syn Christierna Króla Duńskiego, gdy się upominał u brata swego Fryderyka Króla Duńskiego, porcyi swojej substancyi w Holsacyi sobie naznaczonej, on w zamianę tej, puścił mu Ossyliskie i Kurońskie biskupstwa, które od zheretyczałych na ten czas biskupów był pokupił. (Drukarz się w Bielskim musiał pomylić *fol.* 758, gdy miasto Kurońskiego, położył Krakowskiego biskupa); to jest Kurońskie od Jana a Moninkhausen zheretyczałego biskupa, za trzydzieści tysięcy talerów bitych, koło roku 1559. Objąwszy Magnus pomienione biskupstwa, a nie mogąc dać sobie rady młody pan, do kniazia Moskiewskiego się udał: od którego przyjęty, wziął za jegoż powodem stryjecznego brata jego Jędrzeja córkę Maryą na żonę, a w posagu z nią pełną obietnic nadzieję, że mu całe Inflanty oddać miano: jakoż gdy Król Stefan Batory zatrudniony był wojną domową z Gdańszczanami, wysłał go był Moskiewski z wojskiem, na dobywanie Rewlu. Atoli posłyszawszy Magnus, że nie tylko o jego fortunie, ale i o nim samym zamyślał, żeby go był na ostatnie granice do Tatar zasłał: udał się do Stefana Króla, któremu poprzysiągłszy wierność i poddawszy się, puścił też same wszystkie dobra, które przedtem trzymał. *Spondan. an.* 1579. *Neugeb. Biel. loc. cit.* Upominał się potem uknowanego sobie prawa Król Duński do Kuronji, po śmierci Magnusa; rzecz ta jednak na ugodę poszła za interpozycyą Fryderyka margrabi Brandeburskiego tym sposobem: Summę tę, którą jako twierdził Duńczyk, matka Magnusa wniosła była na Kuronią, wyliczył mu zaraz margrabia, odebrawszy w possessyą Kuronią, pókiby mu Polska tejże summy nie odrachowała, a Duńczyk wyzuł się ze wszystkiego prawa na Kuronią, które mógł mieć, i zlał go na Stefana Króla i Polskę. *Vita Farensbachii* i *Biel.* Działo się to 1583. W pięć lat potem, to jest 1588, Zygmunt III. Baltazarowi Batoremu

pozwolił te dobra od margrabi wykupić, ale to skutku nie wzięło. Więc Fryderyk książe Kurlandzki, toż samo pozwolenie na siebie wielkiemi instancyami chciał przeciągnąć; jakoż 1597 przypuściła go do tego kommissya Królewska, i w roku 1609 konstytucya Koronna, tylko że dożywocie które miała na Piltyńskim powiecie księżna Anspachia wdowa, zabiegom tym przeszkadzało. Atoli i po jej śmierci jeszcze książęta Kurlandzcy o to zabiegali. Aż też w roku 1680 kommissya królewska, wysłuchawszy obojga stron kontrowersyi, rozsądziła, że książętom Kurlandzkim, żadne prawo nie służy do tego powiatu; dla tego Mikołaja Popławskiego na ten czas biskupa Inflantskiego, i jego sukcessorów za prawdziwego Piltyńskiego, to jest Kurońskiego biskupa przyznała, *cum omni jure et dominio*, którym zdawna to biskupstwo szczyciło się.

WOŁOSKIE BISKUPSTWO.

Blachowie, albo Wołochowie że w roku 1202, jeszcze byli Bulgarom poddani, z tego poznać, że Calo Joannes Król Bulgarski pisząc do Innocentego III. Papieża, Królem się Bulgarskim i Wołoskim podpisał: wszakże w roku 1234, już do Węgierskiego Królestwa byli przyłączeni: bo Grzegorz IX. Papież w tym roku pisząc do Króla Beli, obliguje go, żeby biskupowi Kumanów nie dawno do wiary nawróconych, świeżo od siebie temu narodowi nadanemu, i stolicę biskupią opatrzył i nadał: Wołochów zaś, którzy do Greckich obrządków, a na ten czas schizmą zarażonych rzucili się, aby ich wstrzymał, i temuż biskupowi poddał. *Spondanus num.* 4. *Bzov. Rainau.* Drugi w tymże roku dał list tenże Grzegorz do Króla Węgierskiego, uskarżając się, że nie tylko Wołosza, ale i Węgrzy, od Greckich kapłanów sakramenta brali, przetoż daje moc biskupowi Kumanów, aby nowego Wołochom postanowił i poświęcił pasterza; jest ten list u *Rainau. t.* 13. *num.* 38. Rozumiem jednak, że to w ten czas nie doszło, choćci się Bela, do wszystkiego stolicy Rzymskiej ofiarował; bo ks. Kwiatkiewicz w rocznych dziejach w roku 1370, u Urbana V. Papieża od Lacka książęcia Multańskiego, dopiero być mieni, uproszoną katedrę do Wołoch: toż świadczy i *Vadingus in annal. Minorum.* Najpierwej tedy w Serecie mieście nad rzeką Seretem stolica tego biskupstwa była założona, kędy też, jako świadczy Simon Okolski *in Russia Florida f.* 136. był niegdy klasztor OO.

Dominikanów, w których kościele, na korporale krwawe się krople pokazały, w roku 1391, przy nim wielu łask w swoich różnych potrzebach ludzie doznawali, ale gdy ten tam kościół z klasztorem zdezolowano, i korporał zginął: miasto też Seret częstemi inkursyami spustoszało, tak że Jan zakonu Kaznodziejskiego biskup tego miejsca, a oraz suffragan Krakowski, koło roku 1403, przeniósł swoję katedrę do Bakowa, zkąd, co się przedtem *Ceretenses* zwali infułaci Wołoscy, już potem *Bacovienses* pisać się poczęli. *Szentivani in Curios. Miscell. dec.* 2. *part.* 1. *fol.* 53, do metropolji Kołockiej w Węgrzech pociąga ich, ale niesłusznie: nie przeczę wprawdzie, że przedtem kiedy Wołochy Węgierskim Królom hołdowały aż do Ludwika Węgierskiego i Polskiego Króla czasów, mogli być suffraganami Kołockich arcybiskupów, ale jak się potem do Polski przyłączyli Wołoscy wojewodowie, już i teraz nawet, choć jarzmem Tureckim ojuczeni, przecież do jurisdykcyi znają się arcybiskupów Lwowskich. O czem synod prowincyalny za Gębickiego 1621, Król ich Polski podaje, i od dawnego czasu, sami tylko Polacy tej katedrze prezydują, jako to Jędrzej herbu Jastrzębiec,*) postąpił na Wileńskie 1387. Stefan Zajączek, zakonu Ś. Dominika w roku 1412.**) Adam Goski, zakonu Ś. Franciszka. Jan Zamojski, herbu Jelita, zakonu Ś. Dominika. Mikołaj Fredro, herbu Bończa, 1628, zakonu Ś. Franciszka. Biegański, zakonu Ś. Franciszka, i tam dalej.***) Przed rokiem 1436, że już Wołochy były inkorporowane koronie, ztąd dochodzę, że wojewodę Wołoskiego, jako jednego z książąt Polskich włożono w pokój Brzeski jako jest u *Łask. w Stat. f.* 134. i znowu w roku 1466, gdy pokój z Krzyżakami utwierdzano: i Bucholcer namienia, że w roku 1485 Stefan wojewoda Wołoski, przysięgę uczynił Kazimierzowi Jagiellonowiczowi, Królowi.

Krom tych, do tych czas wyliczonych infuł w Polszcze naszej łacińskich obrządków, są i inne Greckiej religji, o których namienię, a naprzód:

---

*) Jest w diplomie 1372, *codex Raczyń p.* 262. — *P. W.*

**) W tymże roku albo w ciągu 1413 przed październikiem umrzeć musiał, bo w akcie Horodelskim powiedziano że Cerecki kościół wakował. — *P. W.*

***) Ostatnich czasów biskupem Bakowskim czyli Wołowskim był Rajmund Jezierski Dominikan, przybrał sobie za koadjutora Ossolińskiego Franciszkana, ten postąpił na biskupstwo Kijowskie.

METROPOLIA RUSKA.

Włodzimierz książe Ruski koło roku 1000 w Kijowie fundował tę metropolią, pierwszy na niej osadzony od Mikołaja Chrysoberga, Michał Greczyn wprawdzie, ale z kościołem Rzymskim trzymał, ten po różnych miejscach na Rusi, biskupów Greckiej religji poosadzał, a między inszemi ten Włodzimierz, Nowogrodzkiej katedrze, o której powiadają, że jeszcze od S. Jędrzeja apostoła założona, dobra wydzielił koło roku 1021, *Parisius.* 2. Leontius, w roku 1020, od antecessora swego postanowione katedry lepszą formą rozporządził. 3. Theopemptus Greczyn 1038, kościół S. Zofji w Kijowie poświęcił: za jego czasów schizma Greckiego kościoła od Łacińskiego, przez Michała Cerularyusza patryarchę Konstantynopolitańskiego uczynione. 4. Hilaryon Rusin 1051, prezentowany od Jarosława Jedynowładcy Ruskiego, od biskupów Ruskich poświęcony, bo mu niechcieli dozwolić, żeby był do patryarchy Konstantynopolitańskiego jeździł po benedykcyą, ile do schizmatyka. 5. Jerzy 1068, Chleba i Boryssa, książęta Ruskie, w liczbę świętych wpisał, i kości ich do nowego kościoła przeniósł, którego przeniesienia pamiątkę, Ruś po dziś dzień obchodzą 2. Maja. Za jego czasów w Kijowie kościół w Pieczarach stanął. 6. Jan 1080, o nim *Miechov. l.* 2. — 7. Jan Greczyn 1090, rok tylko na tej katedrze prezydował. 8. Ephrem Greczyn 1092, ten święto przeniesienia S. Mikołaja biskupa z Miry, do Baru, od Urbana II. Papieża postanowione, przyjął; i do tych czas Ruś go obchodzą 9. Maja, lubo Grecy nie przypuszczają go. 9. Mikołaj Greczyn 1102, do patryarchy się nakłonił. 10. Nicefor 1014 i ten z patryarchą trzymał. 11. Nicetas Greczyn 1126, i ten szedł torem drugich. 12. Michał Greczyn 1127, i ten się nie znał do Rzymskiego kościoła. 13. Klemens, obrany i poświęcony od biskupów Ruskich w roku 1146, z rozkazu Izasława książęcia, bez dokładania się patryarchy, i bez jego ordynaryjnej benedykcyi. 14. Teodor Greczyn, ten się znowu do patryarchy obrócił 1160. 15. Jan 1170, z Konstantynopola wprawdzie przysłany był na tę katedrę, ale Alexandrowi III. Papieżowi, przez list się poddał, wspomina go *Herbestein in Moscovia.* 16. Konstantyn Greczyn i Schizmatyk 1176. 17. Nicefor 1185, przeszłemu wyrównał. 18. Matwiej Greczyn 1200. 19. Cyryl Rusin, mąż i pobożny, i uczony 1225. 20. Cyryl drugi, Rusin 1230. 21. Józef Greczyn, od patryarchy przysłany 1237. 22. Cyryl III. Rusin, 1250, za jego czasów Wech patryarcha, jedno z Rzy-

miany trzymał. 23. Maxim Greczyn, od tegoż patryarchy poświęcony 1283. 24. Piotr Rusin 1307, mąż pobożny, tak że go też Moskwa czczą za świętego i pamiątkę jego obchodzą 21. dnia Grudnia, życie jego opisane w Sobornikach Słowiańskich. 25. Teognost 1328. 26. Alexy Rusin 1364, unit i mąż święty, którego ciało i po dziś dzień całe pokazują w Moskwie w Cudowieńskim Manasterze; życie jego położone jest na dzień 12. Lutego. 27. Cypryan Greczyn 1378, życie antecessora swego napisał; za jego prezydencyi dwóch się krom niego do metropolji wdzierali, pierwszy Dyonizy Greczyn od patryarchy przysłany, ale od Włodzimierza Olgerdowicza złapany, w więzieniu umarł. Drugi Pimin mnich Moskwicin, kupiwszy sobie tę godność u Jana Kantakuzena, całe 30 lat które żył na stolicy tej Cypryan, wielkie prześladowania od niego cierpiał. 28. Fociej 1407, skarbów kościoła S. Zofji w Kijowie się tknął, o co od biskupów Ruskich na to umyślnie do Nowogroda Litewskiego zgromadzonych, przy obecności Witolda w. ks. Litewskiego złożony z metropolitańskiej funkcyi, a na jego miejsce od tychże poświęcony. — 29. Grzegorz Cemirlakus Bulgarczyk mąż uczony, którego jeszcze i teraz wiele się kazań o świętych mianych od niego znajduje. Ten wniósł, aby Ruś Praxedę Tarnowską rodem z Bulgar, przed lat stem zmarłą, za patronkę mieli, której też życie napisał: pisał i do synodu Konstancyeńskiego o unji kościoła Greckiego z Łacińskim, i owszem kronika Moskiewska wspomina, że od Alexandra Witolda jeździł do Rzymu w tym interesie; cała Ruś była mu powolna, i wszyscy w niej Episcopowie. 30. Izydor Rusin, czy Bulgar 1437, kardynał kościoła Rzymskiego, o którym mówiło się wyżej, dobrowolnie rezygnował 1458. 31. Grzegorz z archimandryty wstąpił na tę archikatedrę, w Rzymie poświęcony. 32. Misael Rahoza 1474, z biskupstwa Smoleńskiego na metropolitańskie przeniesiony, wysłał posła swego do Sixta Papieża, siedział lat 4. 33. Semion 1477. 34. Jan Hlezna 1482. 35. Macarius z archimandrity Wileńskiego Trojeckiego to jest S. Trojcy 1490, podpisał list do Sixta Papieża, zabity od Tatarów: ciało jego do tych czas nienaruszone pokazują w Kijowie w kościele S. Zofji w grobie marmurowym. 36. Józef Sołtan, herb swój własny, z biskupa Smoleńskiego 1497, a przedtem był marszałkiem Litewskim. 37. Jonasz z archimandryty Mińskiego 1516, na tego unia z kościołem Rzymskim rozerwana, która od roku 1364 nieustannie kwitnęła. 38. Józef z biskupa Połockiego 1526, i ten schizmie przychylny. 39. Makary Moskwicin, który przedtem był przy królowej

Helenie. 40. Sylwester Wielkiewicz, podskarbim był naprzód w. ks. Litewskiego, potem archimandrytą Wileńskim Trojeckim, aż za powodem Zygmunta Augusta, i metropolita 1556; możny, ale nie douczony. 41. Jonasz Protaszewicz, herbu Drzewica, 1568. 42. Eliasz Kucza 1577. 43. Onisifor Dziewoczka, herbu Syrokomla 1578. 44. Michał Rahoza, herbu Śreniawa, 1588, ten znowu unią z kościołem Rzymskim odnowił. 45. Hipacy Pociej, herb tegoż nazwiska, z Włodzimierskiego biskupa, metropolita 1599, umarł 1613, gorliwy za unią. 46. Józef Welamin Rudzki, ten w roku 1615 otrzymał u stolicy apostolskiej konfirmacyą tak koncilium Florenckiego, jako i inszych Papiezkich, osobliwie Klemensa VIII. w roku 1595 dekretów, względem ceremonji i obrządków, Słowiańskim językiem odprawowania od tak wiela wieków wprowadzonych, umarł 1637. 47. Korsak Rafał, herbu Kotwica, 1637. 48. Anastazy Sielawa, herbu Śreniawa secundo. 49. Silvester Kossow 1649. 50. Anastazy Tokolski 1664. 51. Cypryan Zochowski, herbu Brodzic, 1680. 52. Lew Załęski, herbu Prus I°, oraz i Włodzimierski, umarł 1703. 53. Jerzy Winnicki, herbu Sas, oraz i episkop Przemysłski. 54. Lew Kiszka, oraz i Włodzimierski, za którego powodem i pieczołowaniem synod w Zamościu złożony w roku 1720, na którym prezydował nuncyusz na ten czas w Polszcze Papiezki Grimaldi, na którym za zgodnym wszystkich episkopów Ruskich konsensem, święta jedność ugruntowana, i prawami nowemi obwarowana, do tych czas świątobliwie się krzewi. —

55. Atanazy Szeptycki, oraz biskup Lwowski. 56. Floryan Hrebnicki arcybiskup Połocki. 57. Wołodkowicz biskup Włodzimierski, tego koadjutorem Szeptycki biskup Lwowski, umarł r. 1778. 58. Leon Szeptycki biskup Lwowski, umarł 1779. 59. Jason Smogorzewski, umarł r. 1789.

Curopalates libro de Officiis Constantinopolitanae Ecclesiae, rachując podległych Konstantynopolskim patryarchom metropolitanów, trzech różnych od siebie, w tych tu krajach Ruskich metropolitów położył: to jest, jednego Halickiego, drugiego Kijowskiego, trzeciego Litewskiego: co się utrzymać nie może, gdyż wszystkie wieki przeszłe, jednym się tylko szczyciły metropolitą, tak, że ten co był Kijowskim, tenże oraz był i Halickim, tenże i całej Rusi, a zatem i Litwy, która się białą Rusią zowie, pisał się metropolitą. Prawdać że Witold książe Litewski na dwie metropolie, Ruś był całą podzielił, jak świadczy Gvagnin i Heindenszt. z których jedna, stolicę swoję zasadzoną miała w Kijowie, druga

w Nowogrodku, o trzeciej nigdzie mi się czytać nie dostało: luboć i tamte obiedwie w jednę się wkrótce ścieśniły. Nierychło to po Kuropalatesie, bo dopiero w przeszłym wieku Moskwa sobie inszego kreowali metropolitę, ba i Dysunici w Polszcze inszego od Unitów: ale już tych czasów, kiedy się wszyscy z kościołem Rzymskim połączyli, jeden tylko jest na wszystkiej Rusi metropolita, lubo Moskwa jeszcze się przy swoim acephalum trzymają. Kładę tu teraz episkopów *Graeci ritus* tym porządkiem; którym ich synod w Zamościu nie dawno odprawiony położył. Ci wszyscy do metropolji Ruskiej należą.

WŁODZIMIERSCY WŁADYKOWIE.

Fundowana ta katedra koło roku Pańskiego 1000, od Włodzimierza jedynowładcy Ruskiego; jakoż i mnie się czytać dostało, że Teodor już w roku 1146 na niej prezydował. Jurisdykcya ich rozciąga się od Brześcia Litewskiego, zkąd się też pisać zwykli Włodzimierskiemi i Brzeskiemi władykami, i prototronami: kiedyś i tę katedrę, od kościoła Rzymskiego schizma była oderwała, ale na Melecyuszu Chreptowiczu, herbu Odrowąż, infułacie tutecznym, to się rozerwanie skończyło. Po nim Hipaci Pociej, herbu tegoż nazwiska, wstąpiwszy na tę stolicę, jako w Rzymie Klemensowi VIII. oddał posłuszeństwo w roku 1595, tak świętą jedność raz przyjąwszy, nieprzerwanie ją i jego sukcessorowie, aż po dziś dzień utrzymują: objął potem tenże Pociej metropolią Ruską w roku 1599, umarł 1613. Joachim Morachowski, herbu tegoż nazwiska, w roku 1626. Józef Bakowiecki, herbu Wukry, umarł 1655. Adam Pociej herbu tegoż nazwiska 1658. Benedykt Gliński, herbu Korczak, umarł w roku 1679. Lew Załęski, herbu Nowina, oraz i metropolita Ruski, umarł 1703. Lew Kiszka, oraz i metropolita Ruski. —

Po Lwie Kiszce, nastąpił Godebski, po tym Wołodkowicz metropolita, ten uczynił koadjutorem Antoniego Młodowskiego. Wołodkowicz umarł r. 1778, potem Symeon Młocki.

ŁUCCY WŁADYKOWIE.

Początków tej katedry zgadnąć nie mogę, ile po kilku rekwizycyach, żadnej nie odebrałem informacyi; to wiem że się oraz Łuckiemi i Ostrogskiemi władykami, ba i exarchami tytułują. Cyryl Terlecki, herbu Sas, episkop Łucki,

Klemensowi VIII. w Rzymie oddał był posłuszeństwo w roku 1595, i jedność z kościołem Rzymskiem przyjął: wszakże po nim, znowu schizma górę wzięła. Siedzieli zaś na tej stolicy przeszłego wieku ci: Jeremiasz Poczapowski, herbu Kotwica, w roku 1626 i 1640. Puzyna, herbu Brama, 1644. Gedeon książe Czetwertyński, herbu S. Jerzy, 1681. *Histor. Coll. Luceor.* Gedeon Zabokrzycki 1704. Józef Wyhowski, herbu Abdank, który w roku 1720 na synodzie Zamojskim z innemi gorliwemi pasterzami unią ugruntował. — Sylwester. Rudnicki. Cypryan Stecki.

POŁOCCY ARCYBISKUPI *RITUS GRAECI.*

Domyślam się, że i ta katedra od Włodzimierza książęcia Ruskiego fundowana, koło roku 1000, ponieważ w roku 1146, jużem czytał Kozmę na tej arcybiskupiej stolicy prezydującego. Jurisdykcya tutecznych infułatów przez białą Ruś na sto mil, tak wzdłuż, jako i wszerz rozciąga się: o czem *Susza folio* 3. Piszą się dla tego Połockiemi arcybiskupami, Witebskiemi i Mścisławskiemi. Siedzieli zaś na tej katedrze: Józef, który w roku 1526 objął metropolią Ruską. Eutimiusz Okuszkowicz Boski, koło roku 1543. Haraburda 1562. Teofanes Rpiński, herbu Radwan. *Paprocki* o herbach *folio* 675. Cypryan 1579. Hermogen Unit 1596. Gedeon Brolnicki. S. Jozafat Kunczewicz, herbu Róża, zabity od Schizmatyków 1623. Meletius Smotryski 1626. Antoni Sielawa, herbu Śreniawa secundo, 1632 i 1647. Silwester Kossow 1649. Cypryan Zochowski, herbu Brodzic, oraz i metropolita Ruski 1680. Białozor, herbu Wieniawa. Floryan Hrebnicki 1727. — Jazon Smogorzewski postąpił na metropolią r. 1779.

LWOWSCY WŁADYKOWIE.

Przedtem Lwów, Halicz i Kamieniec Podolski, do jurisdykcyi metropolitów Ruskich należały; dopiero jakoś koło roku 1540, gdy dla wielkiego przeciągu tych krajów, suffragana swego, metropolitowie w tejże dyecezyi postanowili, władyków Lwowskich imię pierwiastki swoje mieć poczęło: Cerkiew jednak Ruska S. Jura we Lwowie, przy której katedra założona, jeszcze w roku 1268 fundowana od Jerzego, jednego z książąt Ruskich. Pierwszy tedy pod tytułem władyki Lwowskiego, Halickiego i Kamienieckiego rządził tą

katedrą Makary Tuczampski, herbu Prawdzić, 1548. 2. Arseni Łopatka. 3. Arseni Bałaban, herbu Korczak. 4. Gedeon Bałaban, herbu Korczak, 1593. 5. Jeremiasz Tyssarowski. 6. Arseni Zeliborski. 7. Atanazy Zeliborski 1656. 8. Józef Szumlański, herbu Korczak. 9. Barlaam Szeptycki. 10. Atanazy Szeptycki, herb tegoż nazwiska 1728. — 11. Leon Szeptycki. 12. Jazon Smogorzewski metropolita.

SMOLEŃSCY ARCYBISKUPI *RITUS GRAECI.*

Dawność tej katedry z tego poznać, że Manuela w roku 1146, jużem czytał infułatem tego miejsca: i Misael Rahoza z Smoleńskiej infuły, postąpił na metropolią Ruską w roku 1477. Po nim Józef Sołtan, na tęż się przeniósł godność w roku 1497. Bliższych czasów Lew Kreuza prezydował tu 1626. Jędrzej Kwaśniński Złoty 1648, o czem porządek elekcyi Jana Kazimierza. Teraz zaś Wawrzeniec Drucki Sokoliński, herb mają swój własny. — Józef Łepkowski.

PRZEMYSŁSCY WŁADYKOWIE.

Oraz się i Samborskiemi piszą. Tak rozumiem, że ta katedra dopiero od roku 1271 fundowana, bo i na ścianie, katedralnej cerkwi Przemysłskiej, obrazy wszystkich tutecznych infułatów dopiero od tego roku wyprowadzono, których i ja tu kładę, tak jakem wziął z tego exemplarza. 1. Abraham 1271. 2. Hieremiasz 1282. 3. Sergiusz. 4. Hilaryon 1387. 5. Eliasz, 1422. 6. Atanazy Drohojewski, herbu Korczak. 7. Iwan Birlecki, herbu Gozdawa, 1462. 8. Joannik 1491. 9. Antoni 1499. 10. Joachim 1528. 11. Wawrzeniec Terlecki, herbu Sas, 1532. 12. Jakób Radyłowski 1549. 13. Arseniusz Terlecki, herbu Sas, 1560. 14. Antoni Radyłowski, 1578. 15. Stefan Byliński, herbu Sas, 1581. 16. Michał Kopystyński 1592. 17. Silwester Hulewicz, herbu Nowina, 1610. 18. Izaacyusz Kopystyński 1628. 19. Atanazy Krupecki 1644. 20. Jerzy Hoszowski. 21. Antoni Witwicki, herbu Sas, 1679. 22. Innocenty Winnicki, herbu Sas. 23. Jan Winnicki, herbu Sas, 1691. 24. Jerzy Winnicki, herbu Sas, oraz i metropolita Ruski. 25. Hieronim Ustrzycki, herbu Przestrzał, 1728. — Poźniejsi: 26. Szumlański. 27. Atanazy Szeptycki, umarł 1779. 28. Maxymilian Ryłło.

CHEŁMSCY WŁADYKOWIE.

Chełmską cerkiew, ba i katedrę przy niej, jeszcze Włodzimierz wielki książe Ruski fundował, czego świadkiem są dawne księgi Lubomlskie pargaminowe przy cerkwi Ś. Jerzego, mówi Susza w książce od siebie do druku podanej, pod tytułem *Cuda Chełmskie*; potwierdza toż samo, i liczba po Grecku napisana na sklepieniu, rok tysiączny pierwszy wyrażająca. Chełmscy władykowie oraz się piszą i Bełskiemi. W roku 1633, wszystkich cerkiew w tej dyecezyi rachowano 650. Dawniejszych wieków na tej katedrze prezydowali. Nestor książe Olgimuntowicz. Silwester ks. Kobryński. Charytoniusz 1416. Alexy ks. Zbarawski. Jonasz Sosnowski, herbu Nałęcz, 1543. Bazyli Baka, herbu Wukry, od roku 1546, mąż wielce pobożny. Zacharyasz 1566. Dyonizy Zbirujski, czy Zbirowski 1586 i 1596, herbu Kościesza. Arseni Andrzejowski 1619. Metodyusz Terlecki, herbu Sas, od roku 1626. Jakób Susza od roku 1651 i 1684. Alexander Augustyn Łodziata, herb swój własny, umarł 1691. Małachowski. Gedeon Orański, herbu Kościesza. Józef Lewicki, herbu Rogala. — R. 1769. Maxymilian Ryłło.

PIŃSCY WŁADYKOWIE.

Starożytność tej katedry ztąd dochodzę, że Joachima Turowskiego władykę już w roku 1146 czytałem, bo Pińscy episkopowie oraz się i Turowskiemi tytułują. Bliższych czasów rządzili tą katedrą. Eutimiusz Okuszko. Leontius Pełczycki, herbu Jastrzębiec, 1592. Jan Hohoł unit 1596. Grzegorz Michałowicz, herbu Lis, 1624. *Susza in Vita B. Jozaphat.* Rafał Korsak, herbu Korczak, 1632. Marcin Białozor, herbu Wieniawa, koło roku 1640. N. Orański. Antoni z Łubić Żołkiewski 1700. N. Ciechanowicz. Teofil Godebski, herbu Godziemba 1728. — Bułhak. Gedeon Horbacki.

PIŃSKA I TUROWSKA EPISKOPIA.

Ta katedra dopiero fundowana od Witolda w. książęcia Litew. a od Kazimierza Króla Jagiellonowicza potwierdzona koło roku Pańskiego 1448, co zeznaje listem swoim Kniaź Fedor Iwanowicz Jarosławicz książe Ostrogski, danym w roku po siodmym tysiącu od stworzenia świata, dwudziestego szóstego, według kalendarza Ruskiego, Jonaszowi episkopowi

Pińskiemu i Turowskiemu, którym czytał. Z tego wnoszę, że musi być omyłka, com pisał o Joachimie Turowskim Władyce w roku 1146, *z Suszy o Obrazie Cudownym Matki Boskiej w Chełmie.* Chyba, żeby kto mówił, że ta katedra dawniej ci wprawdzie od książąt Ruskich była fundowana, ale gdy ją poganie na ten czas Litwa zniszczyli, znowu od Witolda książęcia, jak na nowe swój początek wzięła.*) Temi czasy, gdy to piszę, siedzi na tej katedrze Jerzy Bułhak archimandryta Supraślski i Leszczyński, na inszych zaś obrządku Ruskiego, Atanazy Szeptycki metropolita Ruski, oraz Lwowski, Halicki i Kamieniecki władyka. Teofil Godebski władyka Włodzimierski i Brzeski, Teodozy Rudnicki, władyka Łucki, Floryan Hrebnicki arcybiskup Połocki i Witebski, Antoni Tumiłowicz arcybiskup Smoleński, Hieronim Ustrzycki, biskup Przemysłski i Samborski, Filip Wołodkowicz, władyka Chełmski archimandryta Dermański.

ORMIAŃSKIE ARCYBISKUPSTWO.

Ormiańskiej nacyi ludzie, na Ruś od książąt Ruskich sprowadzeni koło roku Pańskiego 1200, wkrótce Podole, Ruś, Wołyń, i niektóre przedniejsze miasta Polskie zagęścili, kiedy jednak w te kraje weszli, snać że na ten czas z kościołem Rzymskim jednejże wiary professyą byli złączeni: bo na pierwszym wstępie do Lwowa od OO. Franciszkanów przyjęci, kaplicę świętego Walentego, którą jeszcze i po dziś dzień Ormiańską zowią, na odprawowanie nabożeństwa swego, pozwoloną sobie od nich trzymali. Mieli i kościołek S. Maryi Magdaleny, co znać i z nadgrobków ich tamże wystawionych, i z apparatów kościelnych, temuż miejscu u OO. dominikanów nadanych. Powoli jednak, to przez niedozór cudzoziemskich nad sobą pasterzów, to przez nacisk, w te kraje nowych tejże nacyi ludzi, poczęści się byli od unji z kościołem Rzymskim rwać poczęli: aż w roku 1630, za staraniem i pracą, lubo nie bez wielkiej trudności, Mikołaja Torosowicza arcybiskupa swego, znowu w prawowierną klubę wpadli. Arcybiskupi Ormiańscy katedrę swoję we Lwowie założyli pod tytułem Wniebowzięcia Maryi Panny, luboć się ich jurisdykcya na całą Ruś, Podole, ba i Wołoską ziemię rozciąga. Biskupa żadnego sobie podległego, w tych krajach naszych nie mają. Msze i insze ceremonie językiem Ormiań-

*) Rzeczywiście katedra Turońska jest bardzo dawno od Witolda odnowiona. — *J. L.*

skim odprawują. Starym kalendarzem jako i Ruś rządzą się. *In M. S. Coll. Leopolien. S. J.* szereg wszystkich arcybiskupów Ormiańskich znalazłem, z którego ich tu kładę, od roku 1365. 1. Jan arcybiskup, ze krwi Królewskiej. 2. Grzegorz 1384. ten miał swego suffragana Grzegorza. 3. Gabryel 1415. 4. Krzysztof 1461. 5. Kilian 1490. 6. Stefan patryarcha większych Ormian, ten założywszy patryarchowską godność, to arcybiskupstwo objął w roku 1535; był i w Rzymie, kędy Papieżowi posłuszeństwo oddał; a potem wróciwszy do Polski, życie to zakończył. Widzieć i po dziś dzień jego nadgrobek z tym napisem: *Hoc sepulchrum est Reverendissimi Patris Stephani Patriarchae Majoris Armeniae, qui Romae fuit, et Leopolim adveniens, animam suam Deo tradidit* 1551. 7. Grzegorz ten mając siła zatargów ze swojemi uporczywie w swoich błędach, i schizmie zostającemi, wyzuł się z tej godności w roku 1556. 8. Barsumas 1582. 9. Gurabiet, umarł 1607. 10. Macrobius, umarł 1622. 11. Melchisedech patryarcha większych Ormian, zjechawszy tu do Polski, sam przez siebie, kilka lat ten kościół rządził, aż też w roku 1626, poświęcił nowego arcybiskupa. 12. Mikołaj Torosowicz, umarł 1681, prezydował tej katedrze lat 55. 13. Wartan Unanian. 14. Jan Tobiasz Augustynowicz.

Kościoły tejże nacyi po różnych w koronie Polskiej miastach, do arcybiskupa Ormiańskiego należące, są te: we Lwowie krom wzwyż wyrażonej katedry, dwa probostwa S. Krzyża i S. Anny, w Kamieńcu Podolskiem trzy, w Łucku, w Zamościu, w Horodence, Śniatynie, Brzeżanach, Stanisławowie, Tyśmienicy, Złoczowie, Jazłowcu, Łyszczu, wszystkich ogółem szesnaście.

HERBY
WOJEWÓDZTW.

HERBY
WOJEWÓDZTW.

Mówiłem do tych czas, o herbach kapituł Polskich; idą już herby województw, ziem i powiatów, które tym porządkiem położę, jak im miejsce w senacie Polskim okryślono: przydaję do każdego województwa, własnych wojewodów; na końcu i kasztelanów, którychem się tylko mógł doczytać, to w metryce Koronnej, to po różnych przywilejach, to po księgach Grodzkich i Ziemskich, to po konstytucyach Koronnych, to z nadgrobków, to na koniec po historykach, tak naszych, jako i cudzoziemskich. Wprawdzieć się na naszych Pisarzach nie funduję, bo ci (jako każdy zważyć może) naprzód, sami się w wielu miejscach z sobą nie zgadzają, jednemu albowiem, ci to krzesło i województwo podsadzają, owi insze: jedni ten rok, drudzy inszy przypisują: jedni go do tej familji, drudzy do innej naciągają. Znajdziesz i to w niektórych autorach naszych, że na jednej karcie, tem województwem, albo kasztelanią kogo uczcili, na drugiej w tymże roku, inszem. Bywa i to, że tym, którzy nierychło na tej godności siedzieli, albo też, że się z niej już na wyższą posunęli, nie według swego czasu, też same honory przywłaszczają. Nie tak jednak od nich ręki umykam, żebym ich nie miał przywodzić cale, na dokument tego, co piszę: ale tylko chyba tam, gdzie mię z starych przywilejów, albo z pewnych jakich monimentów, rzetelniejsza prawda zaszła; dla tego też, te za najpierwszych świadków stawiam tej mojej historyi, ile że autentyczne, i o fałsz, który częstokroć z drukarskiej wychodzi, nie przeświadczone. Dawniejszych albowiem wieków, jak tylko Polacy wiarę chrześcijańską przyjęli, i pisać poczęli, wszystkie erekcye, którychkolwiek katedr, kościołów, klasztorów; wszystkie listy i przywileje królewskie, wszystkie znaczniejsze transakcye zwykli byli podpisywać, któryżkolwiek znajdowali się *inter praesentes* przy tych aktach; czego pełno u Łaskiego, Her-

burta, Januszowskiego, Przyłuskiego w statutach, toż widzieć w Olszowskim u Załuskiego; który, arcybiskupom Gnieznieńskim nadane przywileje; w Nakielskim, który klasztora Miechowskiego; Szczygielskim, który Tynieckiego, do druku podali. Znajdziesz ich i u Lipskiego *in quaestionibus publicis*, u Karnkowskiego *de Primatu Senatorio*, u Paprockiego o herbach, i Okolskiego, przy różnych domach. Miastom także od różnych Królów Polskich pozwolone; mnie się jednak tylko Krakowskie, Lwowskie, Lubelskie, Sendomierskie widzieć dostało. I trwał ten zwyczaj podpisywania, aż do czasów Stefana Batorego Króla, luboć i teraz, ale rzadko, niektóre gwałtowniejsze transakcye tej Rzeczypospolitej, jeszcze swojemi podpisami, senatorowie, i inni urzędnicy utwierdzać zwykli. Świadczę się potem konstytucyami Koronnemi, i niektóremi manuskryptami, jako to Piotrkowskiemi, ale te takiej wagi być powinny, jakby metryki Koronnej dokumenta na dowód stawiałem; ile, że to też same są, z których wiele oryginałów już do metryki Warszawskiej przeniesiono, reszta ich jeszcze się przy Piotrkowie została. Historyą także Poseliusza, i różnych naszych Collegia. Czartoryskiego książęcia, arcybiskupa Gnieznieńskiego, z Collegium Rawskiego, Konopackiego, Janczyńskiego, Duryewskiego, i innych, których i inni przedemną autorowie, doświadczwszy ich rzetelności, cytowali. Jeszcze jednak po wielu miejscach do zupełnego komputu, tak wojewodów, jako i kasztelanów, kilku mi niedostaje, lubo z tego, com napisał, każdy snadno poznać może, jaką pracą i usiłowaniem chciałem doskonale do skutku te zamysły moje doprowadzić: nie mogłem jednak przyjść do tego: i dla tego, że pierwszych wieków przywileje, albo starożytnością zbutwiałe, albo inszym przypadkiem zginęły, drugich też kommunikacyi uprosić nie mogłem: przecież wielu bardzo, niepamięcią kilku set lat przysypanych, dźwignąłem, i wskrzesiłem na sławę różnych familji. Prawdać, że w wielu autorach, krom tych, których ja kładę, znajdziesz wojewodów i kasztelanów: ja jednak żem ich pominął, uczyniłem to dla tego, że czasu i roku, którego na tem krześle siedzieli, ciż Pisarze nie wyrazili, inaczej niczyjej chwały pewniebym nie ukrzywdził.

Niżeli zaś w szczególności mowić o herbach wszystkich województw zacznę, wprzód w pospolitości o nich to powiedzieć trzeba. Bolesław Chrobry, pierwszy z monarchów Polskich koroną królewską uczczony, chcąc w lepszy karb i porządek te kraje wprawić, jak inszych urzędników, tak też i wojewodów postanowił. To pisze *Długosz*, *Cromer*, *Bielski*, *f.* 61, i inni wszyscy historycy nasi. Atoli nasz *Ks. Parisius*

in M. S. dowodzi, że jeszcze pierwszego roku po Narodzeniu Chrystusowem, już w tych krajach i województwa, i herby ich były. Ma po sobie Tacita, który historyą Galby Rzymskiego Cesarza pisząc, to też między inszemi wspomina, że Claudius Civilis książe Sarmacyi między Rhenem i Elbą rzeką, długo w Rzymskiem wojsku żołd prowadząc, poleru nabywszy w marsowych dziełach, w sławę się wzbił wielkiego tych tam czasów kawalera; ten z okazyi braku od Rzymian w wojsku uczynionego, zbuntował siła inszych chorągwi, swoich potem sobie ziomków i patryotów za Elbą rzeką mieszkających na posiłek wezwali; przyszli ci z chorągwiami, na których mówi Tacit: były *Imagines ferarum lucis depromptae* które jeszcze i po dziś dzień w zwyczaju są różnym województwom, twierdzi *Parisius:* jako lwy, żubry, niedźwiedzie, jelenie, ba i *Valturius de militia Sarmatiae* pisze *Urorum caput, Ursos etc. assumpserunt loco Stemmatum in Satrapiis.* Tenże *Cornel. Tacit* tęż samą tranzakcyą opisując mówi: *Coortae Svevorum et Sarmatarum gentes*, i znowu, *Prout cuique genti inire praelium mos est*, kędy przez *Gentes* albo narody, rozumie ten historyk prowincye, powiaty i ziemie, tak go tłomaczy *Parisius.* I nie zda się daleka rzecz być od prawdy, że Sarmatowie starzy, dla lepszego rządu, podzieliwszy swoje województwa na wzór Rzymianów każdemu z nich własny znak jego na chorągwi przywłaszczyli.

Jakoż że i u nas jeszcze przed Bolesławem Chrobrym już imię wojewodów wsławione było, świadczą wszyscy co o nas historycy pisali, kiedy dwunastu ich pod czas dwojga *Interregnum* w tem państwie, to jest raz koło roku pańskiego 700. drugi raz koło roku 760. całą to monarchią rządzili, i luboż ciż sami autorowie zgadzają się na to, że ta ich godność tylko do czasu kwitnęła, a potem dla wewnętrznych między niemiż samemi dissensyi zniesiona była, i rządy ich ustały, względem całego państwa; przecież nie rozumiem, żeby cale wojewodowie i ich partykularne funkcye zginąć miały, choćci o tem nikt nic nienadmienia jako też i o tem na które prowincye ci dwanaście wojewodowie podzieleni byli, jako dziś widziemy Krakowskich, Poznańskich, albo czy też samo tylko wojewodów pospolite wszystkim nazwisko na nich się oparło. Że zaś pisarze nasi Bolesławowi Chrobremu instytucyą wojewodów w Polszcze przywłaszczają, rozumiem że dlatego, że ten pan wielkiem męztwem szeroko rozciągnąwszy granice Polskie i wiele prowincyi sobie podbiwszy, drugie oderwane pozyskawszy dla lepszej w nich harmonji, nowe w nich trybem inszym dawniejszych, urzędniki stanowił koło roku pańskiego 1000.

I tu jednak, żaden z historyków naszych niewspomniał, którym prowincyom wydzielił Chrobry wojewodów i wiele ich na ten czas być mogło; ja ile dociec mogę, rozumiem, że ich na samym początku nie było więcej nad dwunastu. O Krakowskim, Poznańskim, Sendomirskim, Gnieznieńskim, Sieradzkim, Łęczyckim, Kujawskim, Płockim, Mazowieckim, Rawskim zda się rzecz być pewna i z tego co się o nich na swem miejscu mówić będzie, że na ten czas stanęli; Wrocławscy i Głogoscy, jeżeli nie w tenże sam czas pewnie wkrótce potem w komput ich weszli. Jakoż póki Szląsk do Polski był przywiązany, że miał trybem naszym własnych swoich senatorów, jawna rzecz jest, bo na liście Leszka Białego książęcia Polskiego, w którym approbuje erekcyą biskupstwa Chełmskiego w roku 1222. podpisali się między inszemi, Deszko wojewoda i Sobiesław kasztelan Wrocławski, Petryk Legnicki, Stefan Bolesławski kasztelanowie. O czem *Cromer l.* 7. W roku także 1217. na liście tegoż Leszka u *Nakiel. w Miechow. f.* 137. Falisław Oświecimski i Jakób Brzegski, to jest z Bregi na Szląsku kasztelanowie. Rosphrat Theszyński, Derko Raciborski kasztelani 1257. na liście Władysława ks. Opolskiego u *Nakiel fol.* 178. Zbrozło Opolski, Jan Bytomski, Werner Oświecimski, Jaxa Siewierski kasztelanowie na liście Henryka Brodatego 1232. u *Nakiel. fol.* 155. Jarosław de Nemchi Bogusław de Rechim, Konrad de Krossien, (nad rzeką Odrą) kasztelanowie na liście tegoż, u *Nakiel. fol.* 156. Głogowskiego także wojewodę Klemensa, herbu Gryf, w tymże czasie żyjącego znajdziesz u *Długosza i u Paprockiego o Herbach.*

Gdy potem Szląsk od Korony, a zatem województwa odpadły, ba raczej zginęły, z lekka do senatu świeckiego w Polszcze insze krzesła wstępowały, jako to w wieku piętnastym, Inowrocławskie, Ruskie, Podolskie, Lubelskie, Bełzkie, Chełmińskie, Malborskie, Pomorskie. W wieku szesnastym przy Unji W. Ks. Litewskiego z Koroną, Wileńskie województwo kasztelania Wileńska, województwo Trockie, kasztelania Trocka, starostwo Żmudzkie, województwo Kijowskie, Wołyńskie, Smoleńskie, Połockie, Nowogrodzkie, Witebskie, Podlaskie, Brześciańskie, Mścisławskie, Bracławskie, Mińskie. Potem Inflantskie, Derpskie, Parnawskie, ale te dwa ostatnie ustały. W wieku siedmnastym, Czerniechowskie. Tak że teraz wszystkich województw i wojewodów liczy Polska trzydzieści i trzy. Przydawszy do tego kasztelanie trzy, to jest: Krakowską, Wileńską i Trocką jeszcze i starostwo Żmudzkie, którzy w komput wojewodów wchodzą, trzydzieści i siedm. Każde zaś województwo jest jak księztwo jakie wielkie, ba i wiele

jest takich, które swoich własnych książąt miały: zkąd *Statut Litewski*, książętami wojewodów zowie, i *Krzysztanovius* mówi: *Palatinus quilibet, est Princeps creatus*, i *Decius. In hoc regno locum, quem apud Grrmanos Principes, obtinent Palatini. Cromer* zaś *lib. de Magistr. Palatinus autem dicitur Romanorum imitatione, apud quos sub Imperatoribus, non obscurum erat nomen, honosq; Comitum Palatinorum*, ba i teraz jeszcze między elektorami cesarzów Rzymskich, Palatinus Rheni sławny. Zowie się zaś wojewoda niby od wojsk wodzenia, że do potrzeby idąc, każdy powinien swoje województwo przywodzić, i z urzędu swego hetmanić mu, co się i tych czasów statecznie zachowuje, kiedy województwo które pospolitem ruszeniem na nieprzyjaciela idzie. Krom tego, godność każdego wojewody jest wielka, on w swojem województwie na sejmikach prezyduje i one zagaja, sądy odprawuje, taxę towarom i innym przedajnym rzeczom naznacza, wagi i miary z Konstytucyi Zygmunta I. 1516. tak w królewskich jako ziemskich, ba i w duchownych dobrach ordynuje. Lubo zaś przeszłych wieków pospoliciej ministerya Koronne, z któremkolwiek krzesłem chodziły, jako niżej obaczysz, przez Konstytucyą jednak 1565. marszałkowstwa, kanclerstwa, podskarbstwo już się teraz z żadnem województwem ani w senatorstwie pomieścić nie mogą, nawet ani starostwo żadne grodzkie w temże województwie, atoli Konstytucya 1454. i 1562. kasztelanji i województwu Krakowskim *compatibilitatem* z starostwem Krakowskiem pozwoliła, województwo nawet Kijowskie z generalstwem Kijowskiem i Bracławskie z swojem także starostwem, przez Konstytucyą 1635. mogą się utrzymać. Urzędy także Koronne które nie są *Senatorii ordinis*, nie są tem prawem określone.

Wieleć wprawdzie prowincyi w sobie to królestwo zamyka, z których każdą ściśle biorąc, te w sobie województwa rachuje. Małapolska prowincya: Krakowskie, Sendomierskie i Lubelskie. Wielkopolska: Poznańskie, Kaliskie, Sieradzkie, Łęczyckie, Brzeskie-Kujawskie, Inowrocławskie. Pruska: Chełmińskie, Malborskie i Pomorskie. Mazowiecka: Płockie, Mazowieckie i Rawskie. Ruska: Kijowskie, Ruskie, Wołyńskie, Podolskie, Podlaskie, Bracławskie, Czerniechowskie. Litewska: Wileńskie, Trockie, Żmudzkie, Smoleńskie, Połockie, Nowogrodzkie, Witebskie, Brześciańskie, Mścisławskie, Mińskie. Atoli jednak obszerniej ich biorąc, do Mało-Polskiej prowincyi redukuje się i Ruska, ze wszystkiemi swemi województwy. Do Wielko-Polskiej, Pruska i Mazowiecka tak dalece, że wszystkie tak Pruskie jako i Mazowieckie, jako i Wielko-Polskie województwa, na trybunale Koronnym w Piotrkowie

sądzić się powinny, także kiedy kadencya laski, czy to na sejmach, czy w trybunale, na Wielko-Polską prowincyą przypada, deputat albo poseł, czy to z Wielko-Polskich, czy z Mazowieckich, czy z Pruskich województw obrany, może być marszałkiem. Mało-Polskiej i Ruskiej prowincyi województwa w Lublinie na trybunale się sądzą i laski gdy ta na Mało-Polskę następuje, wszystkie jednakowo są *capaces:* toż mówić i o Księztwie Litewskiem.

Jak znikło województwo Gnieznieńskie, tak poźniej Gniewkowskie. Powstało Gniewkowskie wtedy gdy Gniewków w 1287. utworzył osobne księztwo. Książęta chcieli mieć na wzór innych wojewodów własnych; po zniknieniu księztwa, wojewodowie utrzymywali się aż do piętnastego wieku, jeszcze 1413. w Październiku podpisywał akt Herodelski Janusz z Kościelca wojewoda Gniewkowski. Wnet potem zaniedbane i więcej wojewodów Gniewkowskich nieposłedzi. Gnieźnieńskie zaś województwo zostało roku 1768. wskrzeszone i o niem powiemy w swojem miejscu.

Tenże Chrobry o tymże czasie, każdemu wojewodzie i województwu przydał kasztelanów, to jest niby vice wojewodów, bo ta jest ich funkcya pod niebytność ich, która i wojewodów. Zdawna zaś kasztelanowie, jedni byli większi albo krzesłowi, drudzy mniejsi. Między większemi pierwszych wieków rachowali się ci: Krakowski, (ale ten potem na czele senatu, pierwszy między wojewodami krzesło zasiadł, o czem niżej) Poznański, Sendomirski, Kaliski, Wojnicki, lubo wojewodów tego miejsca nigdy nie było. Gnieźnieński, bylić wprawdzie kiedyś wejewodowie Gnieźnieńscy, atoli ustali. Gnieznieńska się jednak kasztelania utrzymała, i wysoko w senacie, bo zaraz po Kaliskiej i Wojnickiej. Sieradzki, Łęczycki, Kujawski, Lubelski choćci jeszcze Lubelskich wojewodów nie było, przecież już w senacie zasiadał i wysoko. Płocki, Mazowiecki, Rawski, te trzy oderwane od Korony przez kilka wieków, w ręku książąt Mazowieckich zostawały, aż się znowu do nas wróciły, o czem dalej. Insze potem kasztelanie razem z województwy następowały, teraz wszystkich jest 33. Jakim zaś porządkiem w senacie idą, takim ich niżej położę.

Mniejszych zaś Kasztelanji jest 49. to jest, Sądecka, Międzyrzycka, Wiślicka, Biecka, Rogozińska, Radomska, Zawichojska, Lędzka, Srzemska, Żarnowska, Małogoscka, Wieluńska, Przemysłska, Halicka, Sanocka, Chełmska, Dobrzyńska, Połaniecka, Przemęcka, Krzywińska, Czechowska, Nakielska, Rospierska, Biechowska, Bydgoska, Brzezińska, Kruświcka, Oświecimska, Kamieńska, Spicimirska, Inowłodzka, Kowalska, Santocka, Sochaczewska, Warszawska, Gostyńska, Wiska, Raciązka, Sierpska, Wyszogrodzka, Rypińska,

Zakrocimska, Ciechanowska. Liwska, Słońska, Lubaczewska, Konarska w Sieradzkiem, Konarska w Łęczyckiem, Konarska w Kujawskiem *). W Wielkiem Księztwie Litewskiem żadnych nie masz mniejszych kasztelanów. Były kiedyś i inne kasztelanie, które potem ustały, jako to Ujski, z tym tytułem podpisał się, Domarat na liście Przemysława książęcia Polskiego, danym arcy-biskupom Gnieznieńskim w r. 1234. u *Załuskiego* w T. I. na końcu i u *Nakielskiego fol.* 205. na liście Przemysława książęcia w roku 1280., Bogusław kasztelan Ujski. Byli Starogrodzcy, jako ma *Nakielski f.* 283. w roku 1361. na liście Kazimierza Wielkiego, Janusza Starogrodzkiego kasztelana. Byli Zbąscy, tak się podpisał Gniewomir hrabia kasztelanem Zbąskim, na liście Władysława książęcia w roku 1284. u tegoż *Załuskiego* **).

Zowią się zaś kasztelanami od kasztelów, i ich ziem, nie żeby w nich państwo jakie, albo jurysdykcyą mieli, luboć ich tak pospolicie nazywamy, naprzykład: Pan Poznański, Pan Wojnicki; ale że podczas expedycyi generalnej, każdy swoję ziemię do boju przywodzi. Wiele zaś ich być może w każdej prowincyi, mówić będę z osobna, przy każdem województwie.

Godność tak wojewodów, jako i kasztelanów, i owszem i urzędników tak koronnych, jako i ziemskich jest dożywotnia, chyba że się kto na wyższe krzesło, albo urząd posunie, według Konstytucyi Zygmunta I. 1538. powinien mieć każdy posesyą w tej ziemi, przedtem nabytą, w której województwo, albo kasztelanią bierze, co też ponowiła Konstytucya 1613. Że zaś wszyscy wojewodowie i kasztelanowie, oraz są senatorami i konsyliaryi królewscy, przetoż przy inauguracyi swojej juramentem się obowiązują, pierwsza: że wiernie królom, pożytecznie Rzeczypospolitej radzić będą: druga, że sekretnych konsylia nikomu nieobjawia: trzecia, że jeżeliby cokolwiek szkodliwego, tak majestatom Polskim, jako i ojczyznie postrzegli, że temu nie tylko zabiegać ale i manifestować gotowi. Przez Konstytucyą 1588. przydano i to, do tegoż juramantu wojewodom, że sprawiedliwie sądzić w sądach będą. To pospolita u nas wszystkich senatorom, że ich przydają do boku królewskiego dla publicznych obrad, nie tylko dla tego,

---

*) Do tych senatorskich kasztelanji mniejszych, w roku 1768. dodano kasztelana Mazowieckiego; nadto roku 1775 ustanowiono trzy inne: Łukowską, Żytomirską i Owrucką kasztelanią, z tych dwie ostatnie w prowincyi, gdzie kasztelanji mniejszych nie było, to jest: w województwach w czasie Unji od Litwy inkorporowanych do korony. O kasztelaniach mniejszych, powie się w swojem miejscu.—*P. W.*

**) Więcej powie się w swojem miejscu.

żeby zdrową radą pańskim sercom pomagali do pospolitego dobra, ale też dla tego, żeby najwyższa władza jeżeliby kiedy z skarbu praw Koronnych wypaść miała, na tor statutem Polskim określony kierowali. *Cromer. Starow. Krzysztanow.*

We wszystkich województwach są też oficyalistowie ziemscy, to jest podkomorzy *Princeps Nobilitatis*, chorąży, sędzia ziemski, stolnik, podczaszy, łowczy, podsędek ziemski, cześnik, podstoli, pisarz ziemski, miecznik, skarbnik, wojski, burgrabia, podwojewodzy, sędzia grodzki, pisarz grodzki, komornik. Których i ziemie nie które sobie pozwolonych mają. Podkomorzy, sędzia, podsędek i pisarz ziemski, powinni obrani być od rycerstwa tegoż województwa tak, żeby na każdy z tych wakans, czterech do tronu kandydatów podano, któremuby łaska pańska ten urząd konferować mogła. Na elekcyą któregokolwiek z nich, w sześć niedziel po zejściu, albo nastąpieniu antecesora, innotescencye powinny wyniść od wojewody, albo od kasztelana większego, Konstytucye 1454. 1550. 1588. Żadne starostwo grodowe pomieścić się nie może, z którymkolwiek z tych czterech urzędów ziemskich, ani jeden z drugim, naprzykład podkomorstwo z sęstwem ziemskiem: Konstytucya 1562. 1569., ani grodowe z ziemskiem: Konstytucya 1550., wyjąwszy podsędka ziemskiego, którego funkcya z grodzkim urzędem połączyć się mogła, z Konstytucyi 1658. wszakże świeża Konstytucya 1726. w Grodnie uformowana, już teraz podsędkostwu z grodzką funkcyą incompatibilitatem przyznała. Nie jednakowym jednak porządkiem, we wszystkich województwach i ziemiach ciż oficyalistowie zasiadają, w czem Ładowski o urzędach, uczynić informacyą.

W województwach Wielkiego Księztwa Litewskiego, krom wzwyż wyrażonych, są i insi oficyalistowie, jako to marszałek, który urząd u nich jest dożywotni, ciwun, strażnik, horodniczy, leśniczy i inne.

Dla lepszej zaś informacyi, nie które tu staropolskie imiona kładę, które tak się tłomaczyć powinny. Ziemak, jednoż znaczy co Terentius; Zegota, Ignacy; Lassota, Silwester; Bogdan, Deodatus; Bogumił, Teofilus; Dobrogost, Bonawentura; Pasko, Paschasius; Spytek, Rogatianus; Pełka, Fulko; Dziwisz, Dyonizy; Bieniasz, Benedykt; Jarosz, Hieronim; Wilczko, Lupus. Bożydar, Theodor; Niemira, Erazm; Zbożny, Auctus; Wojciech, Albert; lubo są czem innem, za jedno się biorą.

KRAKOWSKA KASZTELANIA.

Za piórem idąc wszystkich historyków naszych, ale i jedno-mowną przeszłych wieków powieścią, prym kiedyś w se-

nacie Polskim brali wszystkim innym wojewodowie Krakowscy, atoli potem kasztelania Krakowska, najczelniejsze krzesło w tej ojczyznie zasiadła. O czas tylko i o okazyą tego przesadzenia, sporka między pisarzami naszemi urosła. Niektórzy, jako to *Gvagnin*, *Sarnicki*, *Bielski i Paprocki*, na Wszebora wojewodę Krakowskiego winę kładą, iż hetmaniąc w Halickiej batalji, a porozumiawszy się z Rusią, sam z placu pierzchnął, Bolesława Krzywoustego, pana swego zdrowie na szańc zajątrzonemu nieprzyjacielowi wystawiwszy, za co godne sromotnej ucieczki wziął od Króla upominki, kądziel, wrzeciono i zajęczą skórkę, po której regalizacyi, życie na postronku, sam się nad sobą pastwiąc, dobrowolnie zakończył, na potem zaś kasztelanów Krakowskich prerogatywa nad wojewodów przeniesiona.

Dawniejsi jednak historycy nasi i poważniejsi, jako *Długosz lib. 4. Cromer l. 5. Miechow. Neugebauer*, *Herburt*, lubo tę zdradę potomnym czasom wypisali, przecież żaden nie wytknął imienia zdrajcy tego, ani któregobybył województwa senator, raczej to przyznają, że do tej odmiany powodem był Bolesławowi Krzywoustemu, Skarbimierz wojewoda Krakowski, ten albowiem po wielu rycerskiej cnoty pamiętnych dziełach, w suspicye u Bolesława podany, jakby się na jego życie miał sprzysiądz, z oczu i życia wyzuty, tę jeszcze po sobie karę w następcach swych wyniósł, że od tychczas Bolesław kasztelanom Krakowskim, pierwsze przed wszystkiemi świeckiemi miejsce w senacie naznaczył. Działo się to w r. 1117. Co się Wszebora tycze; dwóch temi czasy Wszeborów w senacie zasiadało. Jeden wojewoda Sendomirski, jako ma *Paprocki*, herbu *Abdank*, albo raczej jako *Nakielski* z starych monimentów klasztora Miechowskiego doszedł, herbu *Nieczuja*; za tym jednak oczywiste jest świadectwo Kadłubka, a tem gruntowniejsze, ile tamtych wieków pisarza, który o tym Wszeborze pisze, że jeszcze po śmierci Krzywousta żył i mężnie przeciwko Władysławowi książęciu, za bracią jego wygnańcami hetmanił. Drugiego Wszebora herbu *Lawschowa Paprocki* wojewodę Krakowskiego kładzie w roku 1138. na którego ten kryminał wali i przydaje, że się tego doczytał w dawnych manuskryptach. *Długosz* go w swojej historyi namienia tylko, że ani on, ani drudzy historycy dawniejsi tej zdrady mu nieprzypisują, ani on tych manuskryptów, zkąd i gdzie ich czytał nieprzywodzi dla tego zda mi się rzecz być podejrzana *).

*) Słusznie *Niesiecki* o tych powieściach czasów Bolesława III. sięgających wątpi, aby mogły się stać powodem do precedencyi kasztelanów Krakowskich w senacie, która w ówczas miejsca nie miała. Długo potem

Zygmunt I. w liście swoim, w którym kasztelanią Krakowską Krzysztofowi Szydłowieckiemu konferował, wylicza te dobra do kasztelanji Krakowskiej należące: Myślenice miasteczko, Gorna wieś, Borzanda, Polanka, Byssina, Krzeczow, Lubienie, Kazanów, Rzyny, Stroża, z zup w Krakowskiem 106. grzywien i 32. groszy Polskich na rok. Jest ten list królewski *in MS. Petricov.* krom tedy tych prowentów, i tak wysokiego krzesła, kasztelania Krakowska, nie ma żadnej funkcyi partykularnie sobie przywiązanej, chyba ta, która jest pospolita wszystkim Polskim senatorom. To założywszy za fundament, już tu kładę komput kasztelanów Krakowskich, od tego czasu, jak prym w senacie wzięli.

KRAKOWSCY KASZTELANI.

1. Zelisław, herbu Belina, umarł 1120. *Baszko, Liber Benefic. Eccl. Cracov.*
2. Stefan z Przegini, herbu Topor, 1146. umarł. *List klasztoru Trzemeszyńskiego u Paproc. o herbach i u Okolskiego Tom III. fol.* 13.
3. Swentosław, herbu Złotogoleńczyk, 1169. umarł *Kadłub. lib.* 4. *c.* 6. *Nakiel. w Miechow. fol.* 100. *Duryew. in MS. z listów Królewskick.*
4. Fulco z Kozich głów, herbu Lis, 1194. umarł. *Długosz Tom I. Paproc. o herbach fol.* 137. *Cromer. Miechow. Bielski. Neugebauer.*
5. Wacław, herbu Brog, albo Leszczyc, 1217. umarł. *List Leszka książęcia u Nakiel. w Miechow. fol.* 135. *Duryew in MS.*
6. Pakosław, herbu Radwan, 1222. umarł. *Cromer lib.* 7. *fol.* 149. *Nakiel. w Miechow. fol.* 69. *Długosz Tomo I. Miechow.*
7. Klemens z Brzeźnicy, herbu Gryf, zginął pod Chmielnikiem 1241. *Erekcya klasztoru Staniątek. Długosz T. I. Bielski f.* 166. *).

---

zawsze wojewoda siedział i podpisywał przed kasztelanem, i kasztelan Krakowski innym nawet wojewodom ustępuje. Pierwsza poszlaka i przykład procedencyi kasztelańskiej daje się dostrzegać u *Nakielskiego Miechoria pag.* 171. w upoważnieniu Bolesława Wstydliwego przedania Wierzgona majętności Miechowitom, gdzie roku 1251. 11. Lutego podpisują naprzód Michał kasztelan Krakowski, potem Klemens wojewoda Krakowski. Od tego czasu stale jawne jest w podpisach, a potem i we wszystkim postępku kasztelanów Krakowskich nad wojewody pierwszeństwo. A zatem datę procedencyi położyć należy około roku 1250., a nie prędzej, a powodów szukać w odmęcie poprzednich lat i stosunkach jakie zachodziły między owego czasu senatorami i Bolesławem Wstydliwym po swym do kraju powrocie ustalonym. — *P. W.*

*) Nie zginął, ale postąpił na województwo Krakowskie. (Patrz z powodu tego trudności nadmienione w *Niesieckim* pod Branickiemi, niniejszego wydania T. II. pag. 271. i następnie.) — *P. W.*

8. Bogusz, herbu Półkozic, 1242. umarł. *List Konrada Ks. Mazow. u Nakiel. w Miechow. fol.* 164. *i klasztorowi Staniątec kiemu.*
9. Michał, herbu Jastrzębiec, 1252. umarł. *List Bolesława Wstydliwego u Nakiel. fol.* 171. *i* 34. *Tegoż u Paproc. o herbach fol.* 71. *i* 77.
10. Adam, herbu Pobog, 1260. umarł. *List Bolesława Wstydliwego miastu Krakowskiemu* 1257. *u Lipsk. dec. qu.* 7. *i u Nakiel. fol.* 177. *i* 183.
11. Piotr Warsz z Michowa, herbu Rawicz. *O czem Długosz w roku* 1280. *Cromer libro* 10. *Bielski fol.* 191. *i inni wszyscy historycy nasi. Jeszcze go widać* 1284.
12. Sulek z Miedzwiedzia, herbu Topor, 1287. *Listy Leszka Ks. u Nakiel. fol.* 41. *i* 164. *i* 210. *u Szczygielsk. fol.* 159. *Severinus in vita S. Hyacinthi lib.* 2. *cap.* 14.
13. Żegota, herbu Topor, 1290. umarł. *List Przemyśla Ks. u Nakiel. w Miechow. fol.* 177. *i* 215. *Severinus in vita S. Hyacinthi lib.* 2. *c.* 14.
14. Janusz Wierzbięta, herbu Janina, 1306. umarł. *List Władysława Ks. Łokietka, miastu Krakow. Długosz w tym roku T. II.*
15. Jan z Brzeska, herbu Oksza, 1311. umarł. *List Władysława Łokietka Króla u Szczygielsk. in Tinec. fol.* 166. *Duryewski in MS.*
16. Pakosław z Moskorzowa, herbu Pilawa, 1317. umarł *List Łokietka miastu Lubelskiemu, i u Paproc. o herbach fol.* 386. *Firlejom dany. Hist. Possel.*
17. Petrosław z Mstyczowa, herbu Lis, umarł 1319. *Nadgrobek jego z Jędrzejowa wypisał Paproc. o herbach fol.* 132. *Okolski Tom. II.*
18. Nawoj, herbu Topor, 1325. umarł. *List Łokietka u Szczygiel. fol.* 167. *i u Nakiel. w Miechow. fol.* 264. *Const. Synod.* 1630. *fol.* 165. *).
19. Prandota z Ostrowa, herbu Rawicz, umarł 1331. *Długosz Tomo II. w tym roku. Miechow. lib.* 4. *Cromer, Bielski, Neugebau.*
20. Spicimir, herbu Leliwa, umarł 1336. *List Kazimierza Wielk. u Lask. w Stat. fol.* 167. *i u Nakiel. w Miechowie fol.* 157. *i miastu Krakowu* 1331.
21. Jan z Melsztyna, herbu Leliwa, umarł 1352. *List Kazimierza Wiel. miastu Lubel.* 1342. *i u Łask. w Stat. fol.* 77. *Długosz T. II.* 1339. *Crom. l.* 12.
22. Łukasz, herbu Ciołek, umarł 1356. *Długosz T. II. w tym roku List Kazimierza Wielk. u Łaskiego w Statucie.*
23. Jan Jura, herbu Leliwa, umarł 1361. *Listy Kazimierza Wielk. miastu Krakow. i Lwows.* 1358. *Tegoż u Łask. fol.* 170. *Tegoż u Olszowskiego. — Cod. dipl. Raczyńs.* 1358. *p.* 122.
24. Jan z Melsztyna, herbu Leliwa, umarł 1376. *List Kazimierza u Łask. fol.* 77. *miastu Krakow.* 1363. *i Ludwika* 1372. *Starow. in Bellat.*
25. Dobiesław Ligęza, herbu Półkozic, umarł 1379. *List Królewski u Januszow. w Stat. fol.* 74. *List klasztoru Czyrzyckiego.*

---

*) Żył jeszcze 1327. jak świadczy dyplomat tego roku w metryk. Koronnych. *Prawod. Polskie, Lelewel pag.* 235.

26. Dobiesław z Kurozwęk, herbu Poraj, umarł 1387. *List Władysława Króla miastu Krakow. Długosz* 1380. *i* 1382. *Cromer lib.* 15. *Starowol. in Cracovien.*
27. Krzesław Wojszyk, herbu Ogończyk, umarł 1390. *Paprocki o herbach pod herbem Ogończyk. Okol. Tomo II. Duryew. in MS.*
28. Jan z Tęczyna, herbu Topor, umarł 1407. *List Jagiełła Kr. miastu Krakow.* 1399. *i* 1041. *u Nakiel. fol.* 359. 373. *miastu Lubel.* 1400.
29. Krystyn z Ostrowa, herbu Rawicz, umarł 1431. *List Jagiełła miastu Lwow.* 1424. *Przywilej Hrodelski u Łask. w Stat. fol.* 127. *i* 171.
30. Mikołaj z Michałowa, herba Poraj, umarł 1438. *List Jagiełła miastu Krakow.* 1432. *i u Nakiel. f.* 447. *i u Łask. w Statuc. fol.* 52. *i* 140.
31. Jan z Czyżowa, herbu Półkozic, umarł 1457. *List Władysława Króla* 1438. *miastu Krakow. Kazimierza Króla i u Łaskiego w Stat. fol.* 82. *i* 65. *i u Paproc. o herbach f.* 186.
32. Jan z Tęczyna, herbu Topor, umarł 1468. *List Kazimierza Kr. Staniątec. klasztor. i miast. Lubel. Długosz Tomo II. w roku* 1461.
33. Jan z Pilcy, herbu Leliwa, umarł 1477. *List Kazimierza Króla miastu Krakow.* 1473. *miastu Lubels.* 1475. *Długosz T. II.*
34. Derszław z Rytwian, herbu Jastrzębiec, umarł 1477. *List Kazim. Kr. u Łaskiego w Statucie fol.* 85. *i u Przyłusk. fol.* 376. *Długosz Tomo II.*
35. Jakób Dębiński, herbu Rawicz, umarł 1490. *List Kazimierza Króla miastu Krakow.* 1485. *i* 1488. *Cromer* 1481. *Miechow. Bielski.*
36. Jan Amor Tarnowski, herbu Leliwa, umarł 1500. *List Albrychta miastu Krakow.* 1493. *Lwowsk.* 1495. *Nadgrobek u Paproc. fol.* 379.
37. Spytek Jarosławski, herbu Leliwa, umarł 1520. *List Alexandra Króla u Karnkowskiego de Primat. u Łask. w Statucie fol. fol.* 111. *i* 112. *i* 120.
38. Mikołaj Firlej, herbu Lewart, umarł 1526. *Nadgrobek jego w Lublinie u OO. Dominikanów. Metryka Koronna. Orichow. in Quincunce.*
39. Krzysztof Szydłowiecki, herbu Odrowąż, umarł 1532. *Statut Masov. fol.* 66. *List Zygmunta I. u Lipsk. qu. publ. qu.* 7. *u Paproc. fol.* 506.

39.[b] Jędrzej Tęczyński, herbu Topor, umarł 1536. *Wapowski. (Niesiecki w supplemencie.)*

40. Jan Tarnowski, herbu Leliwa, umarł 1561. *List Zygmunta I. u Nakiel. fol.* 269. *i u Paproc. fol.* 85. *Nadgr. u tegoż fol.* 380. *Metryka Koronna.*
41. Marcin Zborowski, herbu Jastrzębiec, umarł 1565. *Const.* 1563. *f.* 65. *Nadgrobek u Paproc. fol.* 93. *Inwentarz skarbu Koron. in MS. Crac.*
42. Spytek Jordan, herbu Trąby, umarł 1568. *Nadgrobek u Paproc. fol.* 481. *Samborit. eleg.* 5. *Starow. in Monum. Kształt. Życia lib.* 3. *Okol. Tomo III.*
43. Sebastyan Mielecki, herbu Gryff, umarł 1575. *List Augusta I.*

o Unji Podlasza. Const. 1569. *fol.* 154. *Biel. fol.* 651. *Cickoc. Allqu.*

44. Walentyn Dębiński, herbu Rawicz, umarł 1586. *List Stefana Króla miastu Krakow.* 1576. *i* 1578. *Paproc. o herbach. fol.* 688. *Duryew fol.* 71.
45. Jędrzej Tęczyński, herbu Topor, umarł 1588. *Const.* 1586. *fol.* 401. *i* 1587. *fol.* 417. *Histor. Polon. Pruth. Posselii.*
46. Seweryn Boner, herbu Bonarowa, umarł 1592. *Paproc. o herb. fol.* 405. *Hist. Dom. Probat. Cracov. Histor. Sapieh. pars* 3.
47. Janusz ks. Ostrogski, herb swój własny, umarł 1620. *Const.* 1598. *fol.* 708. *i* 1613. *fol.* 5. *Łubien. Hist. Ordinat. Ostrog.*
48. Janusz ks. Zbarawski, herb swój własny, umarł 1631. *Constit.* 1620. *fol.* 2. *Hist. Petricii. Mowa Sobiesk. Jak. na pogrzebie jego.*
49. Mikołaj Firlej, herbu Lewart, umarł 1633. *Hist. Polon. Pruth. Posselii. Duryew. in MS.*
50. Stanisław Koniecpolski, herbu Pobog, umarł 1646. *Const.* 1633. *fol.* 7. *i* 1638. *fol.* 2. *i* 1643. *fol.* 9. *Centur. Potoc. fol.* 235. *Hist. Pastor. Okolski Russ. Flor.*
51. Jakób Sobieski, herbu Janina, umarł 1647. *Centuria Potoc. fol.* 149. *i* 376. *Duryew. Pamięć nie zeszła fol.* 79. *i* 85. *Okolski Russ. Flor.*
52. Mikołaj Potocki, herbu Pilawa, umarł 1651. *Histor. Pastorii. Centur Potoc. fol.* 168. *List jego miastu Krakow. dany.*
53. Stanisław Warszycki, herbu Abdank, umarł 1680. *Constit.* 1662. *folio* 23. *i* 1676. *fol.* 27. *Kochow. Climac.* 2. *lib.* 2. *Załuski Tom I.*
54. Dymitr ks. Wiśniowiecki, herb swój własny, umarł 1682. *Załuski Tomo I. Histor. Coll. Cracov. Soc. Jesu.*
55. Stanisław Koniecpolski, herbu Pobog, umarł 1682. *Nadgrobek jego w Koniecpolu i Pamieć ludzka. Duryew. in MS.*
56. Jędrzej Potocki, herbu Pilawa, umarł 1692. *Const.* 1682. *fol.* 16. *et* 1690. *folio* 2. *Załuski Tomo II. f.* 805. *Hist. belli Viennen.*
57. Stanisław Jabłonowski, herbu Prus 3*tio,* umarł 1702. *Załuski Tomo III. fol.* 53. *i* 216.
58. Felix Potocki, herbu Pilawa, umarł 1702. *Załuski Tomo III. fol.* 217.
59. Hieronim Lubomirski, herbu Śreniawa, umarł 1706. *Załuski T. III. folio* 128.
60. Marcin Kącki, herbu Brochwicz, umarł 1710.
61. Adam Sieniawski, herbu Leliwa, umarł 1726.
62. Janusz książe Wiśniowiecki, herb swój własny, umarł 1741.
63. Józef Mniszech, herb własny, w roku 1742.

---

64. Józef Potocki, herbu Pilawa, umarł 1752.
65. Stanisław Poniatowski, herbu Ciołek, umarł 1761.
66. Jan Klemens Branicki, umarł 1771.
67. Jerzy Mniszech, umarł 1777.
68. Wacław Rzewuski, zmarł 1779.
69. Antoni książe Lubomirski, herbu Śreniawa, umarł 1807.
70. Antoni książe Jabłonowski.

KRAKOWSKIE WOJEWÓDZTWO.

Od Chrobrego Króla, początki swoje wzięło, przez lat sto, pierwsye w senacie krzesło zasiadali wojewodowie Krakowscy, póki jako się wyżej mówiło, kasztelania Krakowska precedencyi im niewzięła. Krom ziem niżej wyrażonych dzieli się na sześć powiatów, to jest: Krakowski i Szczerzycki, Proszowicki, Xięski, Lelowski, Sądecki Czechowski, i Biecki. Także krom kasztelanów większych dwóch Krakowskiego i Wojnickiego, inszych młodszych trzech liczy: Sądeckiego, Bieckiego i Oświecimskiego. Starostów grodowych czterech, to jest starostę i generała Krakowskiego, Bieckiego, Sądeckiego i Oświecimskiego. Niegrodowych siedm: Ojcowski, Lanckoroński, Lelowski, Olszyński, Spiski Rabsztyński i Czorsztyński. Burgrabiów dwanaście, których urzędy nastały za Władysława Jagiełła 1394. W Proszowicach zwykło sejmikować, kędy też dwóch na trybunał Koronny przez Konstytucyą 1631. obierają, na sejm walny sześciu. Herb jego Orzeł biały, w złotej koronie, w polu czerwonem, przez skrzydła ma złotą linią. *Bielski fol.* 4. *Paprocki o Herbach fol.* 696. *Gvagn. Hist. fol.* 58.

W temże województwie trzy się ziemie rachują. Pierwsza Sądecka, ta na prawej stronie chorągwi nosi za herb trzy strefy czerwone i trzy żółte, tak że po każdej czerwonej, żółta alternatą następuje, a na drugiej stronie dziewięć gwiazd w czerwonem polu we trzy rzędy rozłożonych, w każdym zaś rzędzie po trzy gwiazdy jedna pod drugą. Druga ziemia Zatorska, ta używa Orła białego, w błękitnym polu, a na piersiach jego litera *Z*. Trzecia Oświecimska, takiegoż nosi orła, tylko że czerwonego, a na piersiach jego litera *O*. Obiedwie te ziemię kiedyś udzielne swoje książęta miały, a za czasem do Polskiej Korony inkorporowane. *Bielski folio* 4. w roku 1563. luboć jeszcze w roku 1508. Janusz książę Zatorski, ze wszystkiem rycerstwem swojem, Zygmuntowi I. się poddał poprzysiągłszy, że po śmierci jego to księztwo z Koroną złączyć się miało. Król im za to wszystkie wolności i przywileje potwierdził w Krakowie, *Sabbato ante Dominicam Laetare*. O czem czytałem list królewski *in MS. Caliss.*

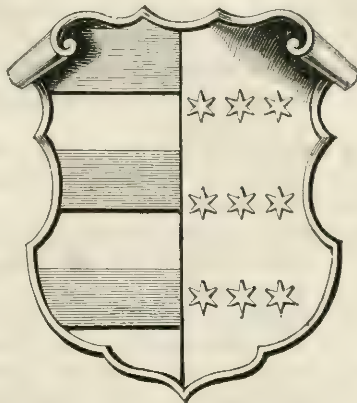
W tymże manuskrypcie, jest list Kazimierza Jagiellonowicza, w którym wszystkie wolności zdawna nadane szlachcie Księztwa Oświecimskiego potwierdza w Krakowie 1454. *Feria tertia post Dominicam Reminiscere*, któreż same approbował Król Alexander w roku 1502. *Feria secunda post Festum S. Marci Evangelistae*, charąży Księztwu Zatorskiemu pozwolony przez Konstytucyą sejmową 1609. *fol.* 899. Tak

Zatorska jako i Oświecimska ziemia, w Zatorzu zwykły sejmikować, atoli sejmiki ich przedsejmowe, trzema dniami poprzedzać powinny sejmik Proszowicki, według Konstytucyi 1581. 1616. Jednego posła na sejm walny taż ziemia obierać zwykła.

Krakowskiego województwa.

Sądeckiej ziemi.

Zatorskiej ziemi.

Oświecimskiej ziemi.

KRAKOWSCY WOJEWODOWIE.

1. Sieciech, herbu Topor, 1010. umarł. *Długosz*, *Paprocki* o herbach i przywodzi *Cromera l. 3. Miechov. Wapow. List klasztoru Sieciechow.*
2. Fulco, herbu Lis, 1082. umarł. *Długosz T. 1.* w tym roku *Paprocki o herbach. Okolski T. 1.* z Baszkona historyka dawnego.

3. Sieciech, herbu Topor, ustąpił 1098. *Długosz T. I.* w tym roku *Cromer l.* 5. *Miechow. l.* 3. *Bielski f.* 88. *Paprobki o herbach Okolski T.* 3. *f.* 12.
4. Skarbimierz, herbu Abdank, zabity 1117. *Długosz lib.* 4. *T. I. Bielski f.* 95. *Cromer l.* 5. *Miechow. l.* 3. *c.* 10. *Neugeb.*
5. Stefan z Xiąża, herbu Topor. *Paprocki o herbach i Okolski T. III. f.* 13. z przywileju klasztoru Jędrzejowskiego, ale roku nie masz.
6. Wszebor, herbu Lawschowa, umarł 1138. *Paprocki o herbach. Długosz lib.* 4. *Cromer l.* 5. *Bielski f.* 111. *Miechov. lib.* 3.
7. Stefan, herbu Pobog, 1145. *Listy klasztoru Czyrzyckiego u Paproc. o herbach f.* 173. *Sarnicki l.* 6. *Długosz T. I.*
8. Stefan Jaxyc, herbu Gryf, 1177. umarł. *List klasztoru Jędrzejowskiego Nakiel in Miechow. f.* 16. *Bielski f.* 128. *Cromer l.* 6. *Długosz.*
9. Mikołaj, herbu Lis, umarł 1206. *Długosz, Cromerlib.* 6. *Miechov. lib.* 3. *Bielski f.* 134. *Sarnicki lib.* 6. *Neugebauer.*
9.[b] Marcin, 1222.
10. Marek, herbu Gryff, umarł 1226. *List u Nakiel. w Miechow. f.* 135. *Cromer lib.* 7. *Miech. l.* 3. *Bielski fol.* 149. *Długosz. Wapowski.*
11. Wojciech, herbu Poraj, umarł 1230. *Nakielski w Mieckow. f.* 153. *Duryew. in MS.* z listów królewskich.
12. Krzysztof z Szydłowca, herbu Odrowąż, 1238. umarł. *Paprocki o herbach f.* 398. *z Miechow. l.* 3. *Bielski f.* 164. *Okolski T. II.* *).
13. Janusz z Moszkorzowa, herbu Pilawa, 1239. umarł. *Paprocki o herbach i Okolski T. II. z Baszkona,* ale ciż sami piszą go i pod Toporem.
14. Włodzimierz, herbu Gryf, zginął pod Chmielnikiem 1241. *Długosz* w tym roku, *Bielski f.* 166. *Miechow. l.* 3. *Nakielski w Miechow. f.* 31
15. Sulisław z Ruszczy, herbu Gryf, zginął pod Legnicą 1241. *List Bolesława Wstydliwego u Paprockiego o herbach f.* 76. *Bielski f.* 167. *Długosz T. I. l.* 7.
15.[b] Klemens, dawniej kasztelan w roku 1241. wojewodą tytułowany.
16. Mistuj, herbu Jastrzębiec, 1242. ustąpił. *List klasztorowi Staniątek Konrada ks. Mazowieck. Szczygiel. in Tinecia lib.* 2. *f.* 152. **).
17. Mikołaj, herbu Lis, 1250. ustąpił. *Jędrzej Lipski, decade quaestio. publ. quaest.* 7. *Duryew. in MS.* z listów królewskich.
18. Klemens z Ruszczy, herbu Gryf, umarł 1256. *List Bolesława Wstydliwego u Paprockiego o herbach f.* 76. *Cromer lib.* 8. *Bielski, Okolski.*

---

*) Odwołuje go i za urojonego poczytuje *Niesiecki* pod Szydłowieckiemi T. VIII. *p.* 638. 639.

**) Ten Mistuj czyli Mestwin był z ręki Konrada Mazowieckiego ustanowiony przeciw innemu województwu trzymającemu. Patrz *Naruszewicz.*

19. Mikołaj, herbu Nałęcz, 1260. umarł. *List Bolesława Wstydliw. u Nakiel. w Miech. f.* 164. i miastu Krakowsk. 1257.
20. Sulek z Ruszczy, herbu Gryf, 1263. *List Leszka ks. u Paproc. o herbach f.* 81. *Nakielski, Miech. f.* 38. *Catal. Benefac. Monąst. Andreov.*
21. Piotr, herbu Śreniawa, umarł. *Długosz* o nim 1266. *i* 1280. *Bielski f.* 184. *Paprocki* w Ogrodzie 1264. *f.* 161. *Listy także Leszka Czarnego* 1286. *miastu Sendomirskiemu i u Paproc.* o herbach *f.* 81. *i u Nakiel. w Miech. f.* 41. *Cromer l.* 10.
22. Żegota, herbu Topor, 1284. *Długosz* w tym roku *Bielski f.* 195. *Cromer l.* 10., atoli że w tym roku nie siedział na tem krześle, poznać z tego, com z przywilejów mówił wyżej; tenże to Żegota był potem kasztelanem Krakowskim w roku 1290.
23. Teodor z Ruszczy, herbu Gryf, 1288. umarł. *Fundacya klasztoru Czyrzyckiego. Cromer l.* 8. *Nakielski w Miechow. f.* 40.
24. Mikołaj, herbu Zaręba, umarł 1290. *List Przemyśl ! siążęcia u Nakiels. w Miech. f.* 215. Extrakt z metryki Koronnej.
25. Janusz Wierzbięta, herbu 1300. postąpił na kasztelanią. *Damalewski in Episc. Vladisl. f.* 213. *Paproc.* o herbach *f.* 245.
26. Wojciech z Zmigroda, herbu Śreniawa, 1305. umarł. *Długosz* w tym roku. *Szczygielski in Tinecia f.* 168.
27. Mikołaj z Moskorzowa, herbu Pilawa, 1306. *List Władysława Łokietka Króla* miastu Krakow. *Duryew in MS.*
28. Tomisław Ostrorog, herbu Nałęcz, 1317. umarł. *List królewski Firlejom dany u Paproc. o herbach f.* 386. *Hist. Poss. Polon. Pruth.*
29. Spicimir, herbu Leliwa, postąpił na kasztelanią 1330. *List Łokietka Króla* 1320. *u Szczygiel. in Tinec. f.* 161. *i* miastu Krakow. 1323. i 1329. *List Leona X. Papieża in Constit. Synodal.* 1630. *wydanych f.* 195.
30. Mikołaj z Kamieńca, herbu Pilawa, umarł 1336. *List Łokietka* miastu Krakow. 1331. *i u Nakiel. f.* 257. *i Kazimierza Wielk. u Łask. f.* 167.
31. Jędrzej z Pilcy, herbu Topor, 1336. umarł. *List klasztoru Jędrzejowskiego u Okolsk. T. III. f.* 49.
32. Imbram z Witowa, herbu Oksza, umarł. *List Kazimierza Wielk.* 1342. miastu Lubelskiemu. Tegoż 1348. *i* 1358. miastu Krakow. *u Okolsk. de Primatu, u Nakiel. w Miech. f.* 280. *u Szczygielsk. in Tinec. f.* 173. *Codex Dipl. Raczyński.* 1352. *pag.* 110.
33. Jędrzej z Tęczyna, herbu Topor, umarł 1366. *List Kazimierza Wielk. u Nakiel. f.* 287. *i u Paproc.* o herbach *f.* 53. *Cromer lib.* 12. *Długosz T. II.*
34. Piotr Neorza, herbu Topor, umarł 1368. *Statut Łaskiego f.* 77. *i* 78. *Statut Przyłuskiego f.* 397. toż i w innych znajdziesz.
35. Dobiesław z Kurozwęk, herbu Poraj, postąpił na kasztelanią Krakowską 1379. *List u Paproc.* o herbach 1370. *f.* 73. *List Jadwigi Królowy* miastu Sandomierskiemu 1375. *Nakiel. w Miech. f.* 313. *i* 1368. *u Paproc.* o herbach *f.* 84., luboć

omyłką napisano 1468. *Codex Dipl. Raczyńsk. f.* 1372. *pag.* 262.

36. Spytek z Melsztyna, herbu Leliwa, zginął w potrzebie z Edygą, 1399. *Statut Januszów.* 1382. *f.* 74. *Długosz* 1384. *Nakiel. w Miech.* 1389. *f.* 333. *List Jagiełła Króla* miastu Krakow. 1393. *i* 1398. *Kojałow. pars* 2. *Stryjkow. f.* 510. *Cromer.*
37. Jan z Tarnowa, herbu Leliwa, umarł 1433. *Podpisał przywilej Hrodelski, u Łaskiego w Statucie f.* 127. w roku 1413. *i Jagiełła Króla List* miastu Krakow. 1403. *i u Nakiel. Miechow. f.* 375. *i u Lipsk. quaest.* 7. *i u Łask. f.* 49. *i* 171.
38. Piotr z Pieskowej skały, herbu Stary koń, umarł 1438., podpisał pokój Brzeski u *Herburta* 1436. *f.* 218. *i u Przyłuskiego* 1433. *f.* 131. *i u Łask. w Statucie f.* 67. *i* 140.
39. Jan z Tęczyna, herbu Topor, umarł 1459. *List Władysława Króla* 1441. *u Nakiel. w Miech. f.* 464. i miastu Krakow. 1440. *i Kazimierza III.* miastu Lubels. 1448. 1451. 1456. *Stryjkowski f.* 613.
40. Jan z Pilcy, herbu Leliwa, postąpił na kasztelanią 1469. *List Kazimierza III. in MS. Petricov.* i miastu Lubelskiemu. *Długosz* 1468.
41. Jan z Tęczyna, herbu Topor, 1469. umarł. *List Kazimierza III. u Szczygiels. in Tinec f.* 186. *i* Księztwu Oświecimskiemu *in MS. Calissien.*
42. Dersław z Rytwian, herbu Jastrzębiec, postąpił na kasztelanią 1477. *List Kazimierza III. u Łask. w Statucie f.* 85. *i* miastu Krakow. 1475.
43. Jan z Rytwian, herbu Jastrzębiec, 1478. umarł 1480. *List Kazimierza III. u Łask. w Statucie f.* 85. *i u Przyłuskiego f.* 376. *Długosz T. II.*
44. Jan Amor Tarnowski, herbu Leliwa, postąpił na kasztelanią 1490. *List jego* miastu Krakow. 1485. *Przyłuski Statut f.* 807. *Długosz T. II.*
45. Spytek Jarosławski, herbu Leliwa, postąpił na kasztelanią 1500. *List Albrychta Kr. u Łask. w Statucie f.* 110. i miastu Lubel. 1493. *i* 1495.
46. Piotr Kmita, herbu Srzeniawa, umarł 1505. *Statut Łask. f.* 111. *i* 112. *List Alexandra Kr. u Nakiel. Miech. f.* 573. *i u Karnk. de Primatu.*
47. Jan Szram Tarnowski, herbu Leliwa, umarł 1507. *List Alexandra Kr.* miast Lwow. 1506. *Zygm. I.* 1507. Krakow. *i w Statucie Łask.*
48. Mikołaj Kamieniecki, herbu Pilawa, umarł 1515. *Listy Zygmunta I. in MS. Petricov.* miastu Lwow. 1510. *u Olszow.* 1512. *Decius. Wapow.*
49. Krzysztof Szydłowiecki, herbu Odrowąż, postąpił na kasztelanią 1526. *List Zygm. I. u Lipsk. quaest* 7. Tegoż 1519. *u Olszow. de Primatu.*
50. Jędrzej Tęczyński, herbu Topor, postąpił na kasztelanią 1533. *List Zygmunta I. in MS. Petric. List Karola V. Cesarza u Paproc. f.* 20.
51. Otto z Chodcza, herbu Poraj, umarł 1536. *Wapowski* śmierć

składa na rok 1534. *List Zygmunta I.* 1533. miastu Krakow. metryka Koronna.

52. Piotr Kmita, herbu Sreniawa, umarł 1551. *List Zygmunta I. u Nakiel. f.* 269. *Damalewicz in Episc. Vladislavien. f.* 38. *Paprocki* o herbach *f.* 702. Zycie jego.

53. Stanisław Tęczyński, herbu Topor, umarł 1563. *List Ferdynanda Ces. u Papr. o herb. f.* 30. *i* 702. *List Augusta I.* miastu Lwow.

54. Spytek Jordan, herbu Trąby, postąpił na kasztelanią 1565. *Lipski quaest. publ. quaest.* 3. *Const.* 1563. *f.* 65. *Paprocki* o herbach *f.* 703. *Orichov. dial.* 1.

55. Stanisław Myszkowski, herbu Jastrzębiec, umarł 1570. *Constit.* 1569. o Unji z Litwą. *List Augusta I. in MS. Petric. Paprocki* o herbach. *f.* 703.

56. Stanisław Barzi, herbu Korczak, umarł 1571. *List Augusta I.* miastu Krakow. *Paproc. o herb. f.* 703. *Hosii Epist*, 72, *f.* 293. *i* 323.

57. Jan Firlej, herbu Lewart, umarł 1574. *List Henryka Króla in MS. Petric. Paprocki* o herbach *f.* 703. *Biel*, *f.* 708. *Centuria Potocki f.* 369.

58. Piotr Zborowski, herbu Jastrzębiec, umarł 1581. *Nadgrobek u Paproc*, o herbach *f.* 95. *i* 703. *List jego in MS. Petric.* o Podwojewod.

59. Jędrzej Tęczyński, herbu Topor, umarł 1581. *Paprocki* o herbach *f*, 703. *Sarnicki Praefat. List o elekcyi Zygmunta III. Argentus f.* 140.

60. Mikołaj Firlej, herbu Lewart, umarł 1601. *Constit.* 1589. *f.* 516. *i* 1590. *f.* 564. *List Lygmunta III.* miastu Lwowskiemu 1597. *Bielski f.* 767. *Piasecki.*

61. Mikołaj Zebrzydowski, herbu Radwan, umarł 1620. *Const.* 1601. *f.* 146. *i* 1608. *f.* 887. *Hist. Łubien. f.* 34. *Hist. Dom. Prof. Crac.*

62. Jan Tęczyński, herbu Topor, umarł 1638. *Constit.* 1620. *f.* 2. *i* 1629. *f.* 16. *i* 1633. *f.* 7. *Petricius. Piasec. Okolski* 3. *Hist. Dom. Profes. Cracov.*

63. Stanisław Lubomirski, herbu Śreniawa, umarł 1649. *Duryew. Pamięć f.* 79. *Analec. Nieszpork. f.* 323. *Hist. Coll. Cracov.*

64. Władysław ks. Zasławski, herb swój własny, umarł 1655. *Fulden Hist. l.* 5, *Petricius f.* 106, *Hist. Coll. Crac.*

65. Władysław Myszkowski, herbu Jastrzębiec, umarł 1658. *Const.* 1662. *f.* 41. *Kochow. climact.* 3. *l.* 4. *Hist. Coll. Cracovien.*

66. Stanisław Potocki, herbu Pilawa, umarł 1667. *Constit.* 1661. *f.* 16. *Centur. Potocki f.* 256. *Załuski T. I. f.* 2.

67. Michał Zebrzydowski, herbu Radwan, umarł 1667. *Centuria Potoc. f.* 436. *Załuski T. I. f.* 2. *Hist. Coll. Crac.*

68. Jan Wielopolski, herbu Stary koń, umarł 1668. *Kochow. climac.* 3. *l.* 3. *Ceuturia Potock. f.* 404. *Hist. Coll. Cracov.*

69. Alexander Lubomirski, herbu Śreniawa, umarł 1677. *Kochow. climact.* 3. *l.* 3. *Duryew. f.* 80. *Treter. in Varmien f.* 171. *Załuski T. I. f.* 484.

70. Jan Leszczyński, herbu Wieniawa, umarł 1678. *Treterus in Varmien. f.* 171. *Załuski T. I. f.* 680. *Hist. Coll. Calissien.*

71. Dymitr książe Wiśniowiecki, herb swój własny, postąpił na kasztelanią 1680. *Constit.* 1678. *fol.* 6. *Załuski Tomo I. fol.* 705.

72. Jędrzej Potocki, kerbu Pilawa, postąpił na kasztelanią 1682. *Załuski T. II.*

73. Felix Potocki, herbu Pilawa, postąpił na kasztelanią 1702. *Załuski T. II. f.* 805. *Hist. Belli Viennens.*
74. Hieronim Lubomirski, herbu Śreniawa, postąpił na kasztelanią 1702.
75. Marcin Kącki, herbu Brochwicz, postąpił na kasztelanią 1706. *Constit.* 1703. *f.* 21.
76. Janusz ks. Wiśniowiecki, herb swój własny, postąpił na kasztelanią 1726.
77. Jerzy Lubomirski, herbu Śreniawa, umarł 1727. *Constit.* 1726.
78. Franciszek Wielopolski, herbu Stary koń, umarł 1732.
79. Teodor Lubomirski, herbu Śreniawa, umarł 1745.

---

80. Jan Klemens Branicki, postąpił na kasztelanią 1761.
81. Wacław Rzewuski, postąpił na kasztelanią 1771.
82. Antoni książe Lubomirski, herbu Śreniawa, postąpił na kasztelanią 1780.
83. Stanisław Dembiński, umarł 1781.
84. Piotr Małachowski.

POZNAŃSKIE WOJEWÓDZTWO.

Między Wialkopolskiemi województwy najpierwsze, i owszem za świadectwem *Kromera lib.* 2. *f.* 505. *Decyusza l.* 3. *Bielskiego f.* 625. *Karnkowskiego de Primatu Regni;* Poznańscy wojewodowie, z Krakowskiemi w senacie alternatę krzesła mieć powinni. Dwa powiaty w sobie zamyka, Kościeński i Wschowski. Krom kasztelana Poznańskiego, inszych kasztelanów 6. liczy: Miedzyrzeckiego, Rogozińskiego, Srzemskiego, Przemęckiego, Krzywińskiego, Santockiego. Za herb na chorągwi nosi Orła białego, z takiem ułożeniem jego, jako widzieć w herbie Koronnym, tylko że bez korony, w polu czerwonem. *Bielski. Gvagnin. Paprocki.* W Srzodzie miasteczku sejmikuje razem z Kaliskiem województwem, kędy dwunastu posłów na sejmy walne, czterech deputatów na trybunał Koronny obierają.

POZNAŃSCY WOJEWODOWIE.

1. Dzierżykraj z Człopy, herbu Nałęcz, 1020. *M. S. Cracoviense.*
2. Jakób z Bnina, herbu Łodzia, 1120. albo 1160. *Paproc. w Gniazdzie i o Herb. fol.* 438. *Marianus Costenus. MS. Crac.*
3. Dobrogost z Szamotuł, herbu Nałęcz, zginął pod Uściem 1226. *Cromer lib,* 7. *Bielski f.* 151. *Miech, Długosz MS. Crac.*
4. Dyonizy z Gozdzikowa, herbu Wieniawa, 1234. umarł. *Długosz T. I. l.* 6. *Twardowski pałac. Okolski T. III. f.* 295. *MS. Cracov.*
5. Bogumił Dzierżykraj, herbu Nałęcz, 1242. umarł. *List Przemysława książęcia Wielkopol. u Damalew. in Archiep. Gnesn. f.* 143. *Cromer l.* 8.

Na dwóch trzeba rozdzielić koniecznie, jak z diplomatów widać: Dzierżykraj, wojewoda podpisuje 1235. *Codex dipl. Raczyńskiego pag.* 15. i pewnie nie żył tak długo jak podaje *Niesiecki* T. III. pag. 208. z *Damalewicza* czy *Kromera*, bo:

Bogumił ukazuje się ciągle na województwie od 1240. do 1252. 2. Lipca, *Codex. dipl. Raczyńskiego p.* 20. 24. 27. 28. 29. 38. a po nim:

Przedpełko już jest wojewodą 1252. 16. Listopada i widać go do r. 1261. *Cod. dipl. Raczyńskiego p.* 39. 43. 44. 55. 56. 57. 58. — *J. L.*

6. Mościc z Wielkiego Koźmina, herbu Ostoja, 1250. *MS. Crac. Duryew. in MS. z listów królewskich.*

Ten Mościc tedy do wojewodów Poznańskich nienależy, bo się między dopiero pomienionemi pomieścić nie może. Być może że był wojewodą Gnieznieńskim. Wszystka zaś trudność i tu objaśniane zamięszanie wynika ztąd, że wojewodowie Wielko-Polscy owego czasu, tak Poznański jak Gnieznieński, a nawet i Kaliski często ogólnym terminem zwali się Polskimi niewymieniając województwa swego. — *J. L.*

7. Hertobald, herbu Wieniawa, 1255. umarł. *Herkardem go zowie Bielski f.* 182. *w roku* 1258. *Cromer l.* 9. *MS. Cracovien.*

Tego Herkobalda odesłać należy do wojewodów Kaliskich albo Gnieznieńskich. Tak *Cromer* i potakuje mu sam *Niesiecki* T. V. pag. 270. — *J. L.*

8. Mikołaj z Grzymisława, herbu Nałęcz, 1260. umarł. *MS. Crac. Listy Familji Czarnkowskich od książąt.*

Mikołaj ten musi być także wojewodą Kaliskim, albo Mikołajem z Kościelca, (Patrz *Niesieckiego* T. V. pag. 270.); albo z Czarnkowa nie ojcem Mikołaja 1283. (Patrz *Niesieckiego* T. III. pag. 209.) ale nim samym. — *J. L.*

9. Benjamin z Grabowy, herbu Zaręba, 1264. umarł. W tym go roku kładzie *MS. Cracovien. Okolski zaś* 1230. *T. III. f.* 322.
10. Janko z Czarnkowa, herbu Nałęcz, 1270. umarł. *List Bolesława ks. Rozrażewskim dany Franko go zowie omyłką. Cromer l.* 10.
11. Przedpełko, herbu Radwan, 1277. umarł. *Długosz T. I. Cromer lib.* 9. *Bielski f.* 187. *MS. Crac. Miechov.* *).

11.[b] Benjamin od roku 1278. ciągle się ukazuje aż do roku 1290. *Codex Dipl. Raczyński pag.* 66. 71. 75. 81.

---

*) Na przywileju zamiany dóbr Marmon do biskupstwa Wrocławskiego należących, za inne od Bolesława Władysławowicza ks. Polskiego danym w Dankowie 16. Lutego roku 1267. znajduje się wzmiankowany między świadkami *Predpolius palatinus Posnaniensis.* — *Cod. Dipl. Vol. I. f.* 538. — *P. W.*

12. Jakób z Bnina, herbu Łodzia, 1281. umarł. *Marian. Costenus. T. II. MS. Cracoviense.*

Wspomniany tedy Jakób z Bnina przy Poznaniu utrzymać się nie może; chybaby był wojewodą Gnieznieńskim.

13. Tomisław z Szamotuł Ostroróg, herbu Nałęcz, 1300. umarł. *Bielski f.* 213. *MS. Cracov. Okolski T. II.*

Pakosław pod tym rokiem 1300. w *Naruszewiczu.*

14. Kielc z Brudzewa, herbu Nałęcz, 1306. *Damalewicz in Episc. Vladis. f.* 213. *Cromer lib.* 11. *MS. Cracoviense.*

16. Wincenty z Szamotuł, herbu Nałęcz, zabity 1333. *Długosz, Bielski f.* 218. *MS. Cracov. Duryew. in MS.*

16. Jarosław z Gostynia herbu . . . . 1343. umarł. *List Kazimierza Wielk. u Olszow. de Primatu. MS. Cracoviense.*

17. Maciej Borkowicz, herbu Napiwon, umarł 1358. *Długosz T. II. Januszow. in additam. Stat. f.* 72. *Miech. Cromor Cod. Dip. Raczyńs. p.* 108.

18. Pasko Słodzej z Pilchowic, herbu Rogala, 1372. umarł. *List Kazimierza Wielk.* 1360. *u Olszow. de Primatu i* miastu Lwow.

19. Wincenty Kępa, herbu Łodzia, umarł 1386. *Bielski f.* 261. *Długosz* 1383. *Cromer l.* 14. *List jego u Herburta f.* 85.

20. Bartłomiej z Więcborga, herbu Radwan, 1387. umarł. *Kojałow. p.* 1. *lib.* 9. *Bielski f.* 273. *Miechov. l.* 4. *Długosz MS. Crac.*

Żyje dłużej bo świadkuje 1392. czy 1398. *Cod. Dipl. Raczyńskiego p.* 135. 137.

21. Jędrzej z Szamotuł, herbu Nałęcz, 1400. umarł. *MS. Cracov. Duryewski in MS. z listów królewskich.*

22. Mścisław Bardzki, herbu Szaszor, *List Jagiełła Króla u Okol. T. III. f.* 97. *ale roku nie napisał, podobno koło roku* 1406.

23. Sędziwoj Ostrorog, herbu Nałęcz, umarł 1439. *W Statucie Łas. f.* 49. *et* 127. *et* 140. *Długosz* 1416. *et* 1430. *Miechow. l.* 4. *Nakiel. w Miech. f.* 403. *i* 462. *List Jagiełła Króla miastu Krakow.* 1422. *i* 1431. *Stryjkowski f.* 563.

24. Jan z Bnina Opaliński, herbu Łodzia, umarł 1449. *Okolski T. III. MS. Cracov. Marianus Costenus. Duryew in MS.*

25. Łukasz Gorka, herbu Łodzia, umarł 1463. *List Władysława u Paproc. o herb. f.* 1442. *f.* 644. *u Łask. w Statu. f.* 68. *i* 82. *Długosz. Cromer.*

26. Łukasz Gorka, herbu Łodzia umarł 1474. *List Kazimierza Króla* miastu Lubelskiemu, i Krakow. i *u Łask. w Statucie f.* 75. *i* 171. *Długosz, Cromer.*

27. Stanisław Ostroróg, herbu Nałęcz, umarł 1477. *Długosz* 1476. *MS. Cracov. Starowol. in Monum.* powiada *f.* 505. że Kaliskim umarł. *Cromer.*

28. Maciej z Bnina Opaliński, herbu Łodzia, umarł 1489. *Łaski Statuta* 1478. *f.* 86. *i* miastu Krakow. 1488. *Opatow. in Vita B. Canti, f.* 106. *).

---

*) Maciej z Bnina nie umarł r. 1489. w przymierzu albowiem zawartym między Władysławem Królem Węgierskim i Czeskim a bratem jego Albrychtem, synami Kazimierza Króla, — znajduje się wyrażony jako poseł i medyator od Kazimierza ojca posłany wraz z Andrzejem Boryszowskim arcybiskupem Lwowskim; to zaś przymierze stanęło r. 1491. — *Cod. Dipl. Vol. I. f.* 79. — *P. W.*

29. Mikołaj z Kutna, herbu Ogończyk, umarł 1495. *List Albrychta Króla* miastu Lubelskiemu 1493. *MS. Cracov. Duryew. in MS.*
30. Jan Swidwa Szamotulski, herbu Nałęcz, 1496. umarł. *List Albrychta Króla* miastu Lubelskiemu *i u Łask. w Statucie f.* 110. *MS. Cracoviense.*
31. Jan Czarnkowski, herbu Nałęcz, umarł 1499. *Promer l.* 3. *Bielski f.* 502. *MS. Cracov. Stryjkowski. Karnkowski de Primatu Senator.*
32. Jędrzej Szamotuloki, herbu Nałęcz, umarł 1510. *Wapowski, Miechow. lib.* 30. *List Zygmunta I. u Łaskiego* 1507. *List Alexandra* 1501. *u Karnkow. de Primatu.*
33. Mikołaj Lubrański, herbu Godziemba, 1519. umarł. *List Zygm. I. u Olszów. de Primatu. Tegoż* 1515. *o szlachectwie Krupkow.*
34. Stanisław Kościelecki, herbu Ogończyk, umarł 1530. *List Zygm I.* 1527. miastu Krakow. *i in MS. Petricov. Paprocki o herbach.*
35. Łukasz Górka, herbu Łodzia, został biskupem Kujawskim 1539. *Damalewicz in Episc. Vladisl. f.* 373. *List Zygmunta I.* miastu Lubelskiemu.
36. Janusz Latalski, herbu Prawdzic, umarł 1557. *List Zygmunta I.* 1540. miastu Lwow. *List Augusta I.* 1557. *u Paprock. o herb. f.* 473. *Nakielski in Miechow. f.* 717. *Zygmunt I.* 1548. *u Olszow. de Primatu. MS. Crac. Orichow. Okolski T. II.*
37. Marcin Zborowski, herbu Jastrzębiec, postąpił na kasztelanią Krakowską 1561. *Hosii Epistolae T. II. f.* 167. *Rej Zwierzyniec f.* 51. *Orzechow. dialog.* 7. *MS. Cracov.*
38. Jędrzej Kościelecki, herbu Ogończyk, umarł 1564. *List Augusta I. in MS. Petricov. List o Unji Księztwa Oświecim. Constit.* 1563. *f.* 67.
39. Łukasz Gorka, herbu Łodzia, umarł 1573. *List Augusta I. in MS. Petricov. Bielski f.* 652. *Gornicki Hist. Paprocki o herb.*
40. Stanisław Gorka, herbu Łodzia, umarł 1593. *Sarnicki in Praef. Constit.* 1587. *f.* 417. *Bucholcer. Łubieński Hist. f.* 1.
41. Hieronim Gostomski, herbu Nałęcz, umarł 1609. *List Zygm. III.* miastu Lwow. 1597. *Const.* 1607. *f.* 865. *Paneg. Coll. Posn.*
42. Jan Ostrorog, herbu Nałęcz, umarł 1622. *List Zygmunta III. de feudo Prussiae* 1611. *Const.* 1613. *f.* 5. *Vita B. Joan. Dukla.*
43. Piotr Opaliński, herbu Łodzia, umarł 1624. *Duryew. Pamięć f.* 69. *Okolski T. II. Kanon Annul. Nupt. Concio Turski.*
44. Stanisław Przyjemski, herbu Rawicz, wziął laskę mniejszą 1628. *Constit.* 1627. *f.* 13. *Hist. Coll. Posnan et Calissi.*
45. Jan Opaliński, herbu Łodzia, umarł 1637. *Constit.* 1629. *Uniw. Pobor. f.* 18. *i* 1633. *f.* 31. *Treter. in Varmen. Episc. f.* 153.
46. Krzysztof Opaliński, herbu Łodzia, umarł 1655. *Const.* 1638. *f.* 9. *Fulden l.* 5. *Mowca Polski T. II. f*, 264. *Hist. Coll. Bidgos.*
47. Jan Leszczyński, herbu Wieniawa, wziął pieczęć małą 1661. *Fulden l.* 6. *f.* 211. *Załuski T. II. f.* 659. *Centuria Potocki f.* 325. *Kochow. climac.* 2.
48. Jędrzej Karol Grudzieński, herbu Grzymała umarł 1678. *Constit.* 1661. *f.* 16. *i* 1670. *f.* 26. *Histr. Pastorii lib.* 2.
49. Krzysztof Grzymułtowski, herbu Nieczuja, umarł 1687. *Const.* 1678. *f.* 3. *et* 6. *Załuski T. I. f.* 805. *et f.* 1012.
50. Rafał Leszczyński, herbu Wieniawa, wziął Łęczyckie 1692. *Załuski T. I. Signatores f.* 127. *Panegir. Coll. Posnan.*

51. Wojciech Konstantyn Breza, herb swój własny, umarł 1698. *Załuski T. I.*
52. Stanisław Małachowski, herbu Nałęcz, umarł 1699.
53. Stanisław Leszczyński, herbu Wieniawa, do roku 1704.
54. Franciszek Gałecki, herbu Junosza, umarł 1709.
55. Jędrzej Radomicki, herbu Kotwicz, ustąpił 1726.
56. Maciej Radomicki, herbu Kotwicz, umarł 1728.
57. Władysław Radomicki, herbu Kotwicz, umarł 1737.
58. Michał Raczyński, herbu Nałęcz, umarł 1738.
59. Antoni Poniński, herbu Łodzia, umarł 1742.

---

60. Ludwik Szołdrski w roku 1749.
61. Stefan Garczyński w latach 1753. 1754.
62. Stanisław Potocki, w roku 1758.
63. Łubieński, 1760.
64. Antoni ks. Jabłonowski, postąpił na kasztelanią Krakowską 1781.
65. August ordynat książe Sułkowski, umarł 1785.
66. Józef Mielżyński.

WILEŃSKIE WOJEWÓDZTWO.

Wielkie Księztwo Litewskie, czterech tylko przedtem liczyło senatorów, co znać z Unji, kiedy się za Króla Jagiełła w roku 1413. z Koroną łączyła Litwa, to jest wojewodę Wileńskiego, kasztelana Wileńskiego, wojewodę Trockiego, kasztelana Trockiego; dla tego też przy ponowionej Unji za Zygmunta Augusta 1569. gdy ich do senatu Polskiego wprowadzono, tych czterech przy swojej dawnej prerogatywie zostawiono, nad inszych Litewskich senatorów przełożywszy ich: wojewodzie Wileńskiemu zaraz po Poznańskim, kasztelanowi Wileńskiemu po Sendomirskim wojewodzie, wojewodzie Trockiemu, po Kaliskim, kasztelanowi Trockiemu, po Sieradzkim wojewodzie krzesła, wiecznem prawem zapisawszy. Wileńskie tedy województwo najpierwsze między Litewskiemi, ma w sobie cztery powiaty: Oszmiański, Lidzki, Wiłkomirski, Bracławski. Z tych rycerstwo, Wileńskie w Wilnie, Oszmiańskie w Oszmianie, Lidzkie w Lidze, Wilkomirskie w Wilkomierzu, Bracławskie w Bracławiu sejmikować zwykły, kędy każdy z tych piąciu powiatów po dwóch posłów na sejm obierają tak, że wszystkich dziesiąciu bywa. Herb województwa tego z jednej strony chorągwi czerwonej pogonia, jakom ją wyżej określił, z drugiej strony kolumny albo słupy, o których gdzie indziej mówić się będzie. Tegoż samego herbu i powiaty w tem województwie zostające zażywają, tylko że chorągwie powiatowe o jednym końcu, województwa chorągiew o dwóch. *Bielski folio* 6. Kładę tu komput wojewodów Wileńskich, od pierwszej Unji Księztwa Li-

tewskiego z Koroną, to jest od roku 1413., luboć jeszcze w roku 1333., że Piotr Gastold siedział na tem krześle, pisze *Kojałow par.* 1. *lib.* 8., aleć dopiero od roku 1413. że senatorów i inszych urzędników księztwo mieć poczęło trybem Polskim, mówi *Stryjkowski fol.* 541.

WILEŃSCY WOJEWODOWIE.

1. Monwid, herbu Leliwa, 1413. umarł. *List Jagiełła Króla u Łaskiego w Statut. f.* 127, *i u Przyłusk. Herbur. Januszow. Stryjko. f.* 541. *)
2. Jan Gastold, herbu Abdank, 1429. umarł. *Bielski fol.* 332. *Stryjkowski fol.* 516. *Kojałow. par.* 2. *Długosz T.* 2.

2.[b] Jerzy Giedigolt starosta Podolski, został wojewodą Wileńskim 1430. *Dług. T. II.*

3. Monwid, herbu Leliwa, umarł 1432. *Paproc. o herb. fol.* 657. *w Ogrod. f.* 210. *Kojałow. par.* 2. *Okolski Tomo II.*
4. Dolgert, herbu Łabędź, umarł 1443. *Miechov. lib.* 4. *Pokój Brzeski u Łask. w Stat.* 1436. *f.* 140. *Bielski f.* 351. *Stryjkow. f.* 598.
5. Jan Gastold, herbu Abdank, umarł 1460. *Kojałow. p.* 2. *Bielski f.* 396, 1453 *et f.* 405. *Duryewski in MS. Stryjkow. f.* 598.
6. Jan Monwid, herbu Leliwa, 1469. umarł. *Kojałow. par.* 2. *Stryjkow. lib.* 19. *cap.* 6. *Duryewski in MS.*

6.[b] Jan Gastold, herbu Abdank, 1479. (*Niesiec. w supplem.*)

7. Mikołaj Radziwił, herbu Trąby, umarł 1508, podpisał 1492 przywilej Żmudzi, w *Dział. p.* 72. *u Łask. w Stat.* 1499. *fol.* 130. *u Herburta f.* 298. *Kojał. par.* 2. *Stryjkow. lib.* 22, *c.* 3.
8. Mikołaj Radziwił, herbu Trąby, umarł 1522. *List Zygmunta I.*

---

*) R. 1422 Albertus alias Montvid (tak opiewa oryginał) wojewoda Wileński podpisał przymierze między Królem Władysławem a Krzyżakami; nie umarł więc jak wyraża Niesiecki r. 1413. — *Cod Dipl. Vol. IV. fol.* 115. — *P. W.*

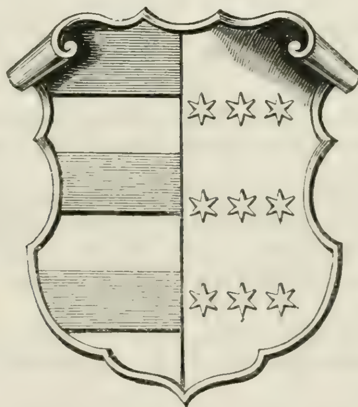
u Januszow. w Statucie fol. 836. *Tegoż* 1511. *Prawa Narod. Rusk. folio* 23. *Bielskiil folio* 529.

9. Wojciech Marcin Gastold, herbu Abdank od roku 1522, umarł 1539. *List Zygmunta I. Prawa Narod. Rusk. Stat. f.* 152. *Commen. Rer. Mosch. f.* 77. *u Dział. p.* 126.
10. Jan Chlebowicz, herbu Leliwa, od roku 1542, umarł 1549. *Stryjkow. lib.* 24. *c.* 5. *f.* 759. *List Ziemi Bielsk. u Januszow. f.* 837. *Paproc. folio* 658. *Okol. T. II.*
11. Mikołaj Radziwił, herbu Trąby, umarł 1565. *Bucholcer. Volanus de libert. Polit. Biel. f.* 616, *według Genealogji Domu, umarł* 1567.
12. Mikołaj Radziwił, herbu Trąby, umarł 1588. *List Augusta I. u Paproc. o herb.* 1572, *fol.* 524. *Sarnicki in praefat. Paproc. f.* 688.
13. Krzysztof Radziwił, herbu Trąby, umarł 1603. *List Zygm. III.* 1589. *u Okol. T. III. f.* 353, *i Miastu Lwow.* 1597. *Sarnicki l.* 7. *Starowol. Monum.*
14. Mikołaj Radziwił, herbu Trąby, umarł 1616. *Constit.* 1607, *f.* 865. *Vadingus T. VI. num.* 24. *Gvagnin. Starowol. Bellat. Argentus c.* 6. *f.* 93.
15. Jan Karol Chodkiewicz, herbu Kościesza, umarł 1621. *Constit.* 1616, *f.* 5. *et* 1621, *f.* 3. *Brachel. lib.* 1. *Comment. Belli Chotim. Sobies.*
16. Lew Sapieha, herbu Lis, umarł 1633. *Porządek Elekcyi* 1632. *Pigłowski Elogia. Rywocki in ejus gestis. Histor. Sapieh. p.* 3. *fol.* 26.
17. Krzysztof Radziwił, herbu Trąby, umarł 1640. *Constit.* 1635. *folio* 2. *Brachel Histor. lib.* 4. 1633. *Centuria Potock. f.* 55 *et* 107.
18. Janusz Tyszkiewicz, herbu Leliwa, umarł 1642. *Starowol. in Monum. f.* 768. *Gratiae seculares. Centuria Potoc. f.* 112. *Okol. T. II.*
19. Krzysztof Chodkiewicz, herbu Kościesza, umarł 1650. *Porządek Elekcyi* 1648. *Historia Pastorii, f.* 228. *Okol. Tomo III. f.* 140.
20. Jan Radziwił, herbu Trąby, umarł 1655. *Fulden Histor. lib.* 5. *et* 6. *Kochow. climact.* 2. *f.* 86. *Centuria Potoc. folio* 107.
21. Paweł Sapieha, herbu Lis, umarł 1666. *Fulden Histor. lib.* 6. *Kochow. climact.* 2. *Kojałow. par.* 2. *Histor. Sapieh. p.* 2. *fol.* 35.
22. Michał Radziwił, herbu Trąby, wziął pieczęć mniejszą 1670. *Constit.* 1667. *folio* 3. *Załuski Tomo I. folio* 73 *et* 484. *Panegir. Vilnen.*
23. Jerzy Karol Chlebowicz, herbu Leliwa. *Constit.* 1685. *fol.* 5. *już o zmarłym. Histor. Sapieh. p.* 2. *f.* 62. *Kazanie Wojniłowicz.*
24. Michał Pac, herbu Gozdawa, umarł 1682. *Constit.* 1678, *fol.* 6. *Zawadzki folio* 51. *Załuski T. I. f.* 31. *Treter. in Varmien. fol.* 170.
25. Kazimierz Sapieha, herbu Lis, umarł 1720. *Załuski* 1683, *T. I. fol.* 805. *Histor. Sapiehana par.* 2. *folio* 60.
26. Ludwik Pociej, herbu Waga, umarł 1730.
27. Kazimierz Ogiński, herbu Brama, umarł 1733.
28. Michał książe Wiśniowiecki, herbu własnego, umarł 1743.

29. Michał Radziwił, herbu Trąby, umarł 1761.
30. Karol Radziwił, herbu Trąby, do roku 1764.
31. Michał Ogiński, herb swój, do 1767.
32. Karol Radziwił, herbu Trąby, umarł 1790.
33. Michał Radziwił.

SENDOMIERSKIE WOJEWÓDZTWO.

Obszerne to wojowództwo powiatów w sobie sześć zamyka: Sendomierski, Radomski, Opoczyński, Chęciński, Wiślicki, Pilznieński. Ziemia także Stężycka, do niego przyłączona, a przedtem i Łubelska ziemia, cząstką Sendomierskiego województwa była, póki jej w województwo nie zamieniono, o czem będzie niżej. Kasztelanów krom Sendomierskiego liczy tych: Wiślickiego, Radomskiego, Zawichojskiego, Zarnowskiego, Małogoskiego, Połanieckiego. Za herb na chorągwi nosi: tarczę na dwoje przedzieloną, na której po prawej ręce są trzy pola czerwone, a trzy białe, tak że po każdym czerwonym alternatą białe następuje: po drugiej stronie w polu błękitnym są trzy gwiazd rzędy, w każdym po trzy gwiazdy. Wojewodom Sendomierskim

konstytucya 1678, cło w Długiej Woli, Kolczynie, i Piotrowinie zdawna należące approbowała *f.* 39. W opatowie sejmikuje, kędy dwóch deputatów na trybunał korony obierają, na sejm sześciu posłów.

SENDOMIERSCY WOJEWODOWIE.

1. Wszebor, herbu Nieczuja, 1120. umarł, (1143.) *Kadlub. Histor. Cromer l.* 5. *Miechov. l.* 3. *Nakielski in Miechov. f.* 103.

2. Piotr Szafraniec, herbu Starykoń, 1160 umarł. *Nakiel in Miechovia f.* 68. *Duryewski in MS.*
3. Mikołaj, herbu Bogorya, 1185. umarł. *Nakiel. in Miech. f.* 101.
4. Goworek, herbu Rawicz, 1202. umarł. *Długosz. Miechov. l.* 3. *Cromer lib.* 7. *Biel. fol.* 137. *Spondanus in Annal. num.* 9. *Starowol. Monum. f.* 788.
5. Jakób, herbu Półkozić, 1222. umarł. *Erekcya Biskupstwa Chełmińs. u Cromera. List Leszka Białego u Nakielskiego* 1212 *i* 1217. *f.* 135.
6. Pokosław, herbu Radwan, zginął pod Chmielnikiem, 1241. *List Leszka Białego* 1232, *u Nakiel. f.* 156. *Długosz T. I. l.* 7. *Biel. f.* 160.
7. Sado, herbu Pogonia Polska, ustąpił 1242. *Szczygielski in Tinec.*
8. Floryan, herbu Pobog, 1243. *Paprocki o herbach z przywilejów Klasztoru Czyrzyckiego. f.* 173. *Długosz. Duryew. in MS.*
9. Sando, herbu Pogonia Polska, 1252. umarł. *List Bolesława Wstydliwego u Paproc. o herb. f.* 71, *i Lanckorońskim* 1251.
10. Siegniew Bronisz, herbu Wieniawa, 1265. umarł. *List Bolesława Wstydliwego, u Nakiel. w Miech.* 1256, *i* 1264, *fol.* 177 *i* 183.
11. Janusz, herbu Janina, umarł. *Długosz* 1266, *i* 1283. *Cromer libro* 10. *Biels. f.* 184. *Paproc. o herb. fol.* 245.
12. Piotr z Krampy, (bodaj nie z Kępy, herbu Nałęcz) zabity od Tatarów 1287. *Długosz w życiu S. Kunegundy.*
13. Boxa, herbu Oksza, 1287. umarł. *List Leszka Czarnego Książęcia u Nakielskiego w Miechovii f.* 211.
14. Zegota, herbu Topor, umarł 1305. *Długosz Tomo II. Cromer. Okolski Tomo III. folio* 13. *Paprocki o herbach.*
15. Wojciech z Zmigroda, herbu Śreniawa, 1311. umarł. *List Łokietka* 1306. *Miastu Lwow. i u Szczygiel. in Tinecia f.* 168. *Długosz.*
16. Nawoj z Przegini, herbu Topor, postąpił na kasztelanią Krakowską 1319. *List Łokietka Firlejom* 1317, *i Miastu Lubel. i u Paproc. f.* 16.
17. Tomisław, herbu Rawicz, 1325. umarł. *List jego* 1320. *Miastu Krakow. List Łokietka Kr. u Nakiel. in Miechov. f.* 254.
18. Mściug, herbu Jastrzębiec, 1342. umarł. *List Kazimierza Wielk. Miastu Krakow. i Łokietka* 1331, *u Nakiel. f.* 257, *i u Łask. f.* 167.
19. Wojciech Czelej z Wrzawy, herbu Abdank, zginął pod Sendomierzem, 1344. *Długosz T. II. Miechow. l.* 4. *f.* 226. *Biel. f.* 229. *Cromer.*
20. Otto z Pilcy, herbu Topor, o nim *Długosz T. II.* 1349. *Miech. libro* 4. *Cromer l.* 12. ale go podobno nie było, ile z przywilejów dochodzę, o których niżej, poźniej to ten Otto na tem krześle siedział, jako obaczysz.
21. Jan Jura, herbu Leliwa, umarł 1365. *List Kazimierza Wielkiego u Lipskiego decade quaest. public. quaest.* 7. 1354. *Tegoż* 1348, *i* 1354. *i* 1363. *Miastu Lwowskiemu. Codex dipl. Raczyń.* 1352. *p.* 110.
22. Piotr Neorza, herbu Topor, postąpił na województwo Krakowskie 1366. *List Kazimierza Wielk. u Paproc. o herb. f.* 53, *i u Okol. Tomo III. folio* 55. *i* 15.
23. Otto z Pilcy, herbu Topor, umarł. *List Klasztoru Sendomier.*

1368, *u Paproc. o herb. f.* 19. *Biel. fol.* 249. *Długosz w roku* 1377, *ale źle.*

24. Piotr Lipski, herbu Sreniawa, umarł 1376. *Nadgrobek jego u Paproc. o herb. f.* 146, *z Czyrzyca. List Jadwigi Królowy* 1375. *Miastu Sendomier.*

25. Jan z Tarnowa, herbu Leliwa. *Januszow. w Statucie* 1382. *List Jagiełła Miastu Krakow.* 1387. *i* 1399, *i* 1401, *i u Nakiel. w Miechow. Długosz Tomo II.* 1384. *Miech. lib.* 4. *Bielski Neugeb.*

26. Piotr Kmita, herbu Śreniawa, 1406. *Damalew. in Episc. Vladis. fol.* 282. *List Jagiełła Króla* 1403. *Miastu Krakowskiemu.*

27. Mikołaj z Michałowa, herbu Poraj, postąpił na kasztelanią Krakowską 1431 *Długosz* 1430. *List Jagiełła Króla u Nakiel. Miechov.* 1410. *f.* 383, 1417. *f.* 401, *i u Olszow. de Primatu* 1426, *i u Łask.* 1413, *i u Lipsk. quaest.* 7. 1419, *i u Herburta f.* 296.

28. Piotr z Pieskowej skały, herbu Starykoń, postąpił na województwo Krakowskie 1433. *List Jagiełła* 1431. *Miastu Krakowskiemu. Lubelskiemu* 1432. *Długosz.*

29. Spytek z Melsztyna, herbu Leliwa, umarł 1435. *Cromer. Bielski fol.* 354. *Długosz. Duryew. in MS. z listów Królewskich.*

30. Jan z Czyżowa, herbu Półkozić, postąpił na kasztelanią Krakowską 1438. *Pokój Brzeski u Łask. w Statucie f.* 140. *i u Herbur. f.* 218.

31. Jan z Tęczyna, herbu Topor, postąpił na Krakowskie województwo 1438. *List Jagiełła Miastu Krakow. Miechov. l.* 4. *Bielski f.* 354.

32. Dobiesław z Sienna, herbu Dębno, umarł 1443. *Paprocki i Okolski* 1440, śmierć kładą. *List Władysława III.* 1438, *u Łask. f.* 129. *Miech. libro* 4. *Okol. T. I. f.* 144. Drugiego także Dobiesława Oleśnickiego wojewodą Sendomierskim pisze, ale niewidzę czasu do niego jakoż i on roku nie napisał. Jana Pileckiego, herbu Leliwa, *Paprocki o herbach f.* 382. wojewodą Sendomierskim pisze w roku 1450, co miał wziąść z nadgrobku żony jego w Pilcy, ale w tem musi być omyłka, z tego co się niżej powie. Tenże Zaklików herbu Topor, wojewodami Sendomierskiemi w tem wieku poczynił, ale ich w żadnem innem ani przywileju, ani autorze dawniejszym nie czytam, chyba, że to on inszych Toporczyków, których tu siła widzisz, do Zaklików naciąga, co się naszym pisarzom pospolicie trafia.

33. Jan Oleśnicki, herbu Dębno, umarł 1457. *List Kazimierza Króla Miastu Lubel.* 1448 *i* 1456. *Tegoż* 1451. *u Olszow. Prim. Miechov. f.* 314.

34. Dersław z Rytwian, herbu Jastrzębiec, postąpił na województwo Krakowskie, koło roku 1472. *List Kazimierza Króla* 1458, *u Łaskiego w Stat. f.* 68. *Starowol. in Episcop. Cracov.* 1471. *Długosz. Cromer. Bielski.*

35. Jakób Dębiński, herbu Rawicz, postąpił na kasztelanią Krakowską 1478. *List Kazimierza Króla Miastu Lubelskiemu* 1475, *i u Łask. fol.* 86. *Miechov. fol.* 324.

36. Dobiesław Kmita z Wiśnicza, herbu Śreniawa, 1478. *List Kazimierza Króla Miastu Krakow.* podobno tegoż, albo drugiego roku umarł.

37. Jan z Tarnowa, herbu Leliwa, postąpił na Krakowskie województwo 1480. *Długosz T. II. Cromer* 1479. *Duryew. in MS.*
38. Piotr Jarosławski, herbu Leliwa, 1480. umarł. *Okolski T. II. pod herbem Łodzia fol.* 160. *z pewnej Kommissyi*, ale to jeden zdami się, z tym co idzie, czego dochodzę z lat, gdzie mówić o nim będę pod Ruskiemi wojewodami.
39. Spytek Jarosławski, herbu Leliwa, postąpił na województwo Krakowskie 1490. *List Kazimierza Króla, Miastu Krakow.* 1485. *i* 1488, *u Przyłuskiego w Statucie.*
40. Dobiesław z Kurozwęk, herbu Poraj, 1495. umarł. *List Albrychta Króla Miastu Lubelskiemu.*
41. Jan Szram Tarnowski, herbu Leliwa, postąpił na województwo Krakowskie 1505. *List Alexandra Króla Miastu Lwow.* 1504. *i u Karnkow. de Primatu* 1501. *i u Paproc. o herbach f.* 55.
42. Mikołaj Kamieniecki, herbu Pilawa, postąpił na województwo Krakowskie 1508. *List Alexandra Kr. Miastu Lwow.* 1506.
43. Jan Tarnowski, herbu Leliwa, umarł 1515. *Nadgrobek u Paproc. fol.* 379. *List Zygmunta I. u Olszow. w Załuskim. Starowol. Mon. f.* 649.
44. Mikołaj Firlej, herbu Lewart, postąpił na kasztelanią Krakowską 1520. *List Zygmun. I.* 1515. *Krupkom. i* 1519. *u Olszow. de Primatu.*
45. Mikołaj Pilecki, herbu Leliwa, umarł 1523. *Severinus w żvciu S. Jacka lib.* 3. *c.* 6. *num.* 15. *Metryka Koronna. Duryew.*
46. Jędrzej Tęczyński, herbu Topor, postąpił na województwo Krakowskie 1526. *List Zygm. I. in MS. Petricov. i* 1525. *Miastu Krakow.*
47. Otto z Chodcza, herbu Poraj, postąpił na województwo Krakowskie 1533. *Metryka Koronna.*
48. Stanisław Lanckoroński, herbu Zadora, umarł 1535. *Nadgrobek jego u Paproc. f.* 504. *List Zygmunta I.* 1533. *Miastu Krakow. Okol. Index T. III.*
49. Piotr Kmita, herbu Śreniawa, postąpił na województwo Krakowskie 1536. *Metryka Koronna. Życie jego w druku. Okol. T. III. fol.* 133.
50. Jan Tęczyński, herbu Topor, umarł 1541. *Starowol. in Monum. Nadgrobek w Książu. Orichovius Oratione funebri. List Zygmunta* 1540, *u Nakiel. fol.* 629.
51. Jan Tęczyński, herbu Topor, umarł 1553. *Nadgrobek jego z Kraśnika u Paproc. f.* 22 *et* 86, 1546. *List Zygm. u Olszowsk.* 1548.
52. Mikołaj Odnowski Herburt, herbu Pawęża, umarł 1554. *List Augusta I. Miastu Lwow.* 1553. *Orichov. in Panegir. Nuptiali. Paproc.*
53. Stanisław Tarnowski, herbu Leliwa, umarł 1556. *List Augusta I. Miastu Lwow.* 1554. *Paprocki o herbach. Łobzyński Acroamata. Okol. T. II.*
54. Spytek Jordan, herbu Trąby, postąpił na województwo Krakowskie 1563. *List Augusta I.* 1557, *u Paproc. f.* 473, *i drugi dany Kaczyckim in MS.*
55. Jan Stanisław Tarnowski, herbu Leliwa, umarł 1568. *List Augusta I. Miastu Lwow.* 1565. *Histor. Possel. fol.* 190. *Okol. Tomo II.*

56. Piotr Zborowski, herbu Jastrzębiec, postąpił na województwo Krakowskie 1574. *Constit.* 1569. *List Augusta I. miastu Lubelsk.* 1570. *Bielski f.* 651.
57. Jan Kostka, herbu Dąbrowa, umarł 1581. *Constit.* 1576. *f.* 246. *List Stefana Kr. u Fridvalda. Duryew. fol.* 46. *Lucas Paprocki.*
58. Stanisław Szafraniec, herbu Starykoń, umarł 1590. *Const.* 1586. *fol.* 401. *Sarnicki in praefat. Paprocki o herb. fol.* 688. *Okolsk.*
59. Jerzy Mniszech, herbu Kończyc, umarł 1613. *Constit.* 1591. *fol.* 353. *List Zygm. III. Miastu Lwow.* 1597. *Kobierzyc f.* 56. *Argentus f.* 141.
60. Zbigniew Ossoliński, herbu Topor, umarł 1623. *Cichoc. Alloq. Osec.* 1618. *Starowol. in Monum. z nadgrob. w Klimuntow. f.* 321.
61. Stanisław Koniecpolski, herbu Pobog, postąpił na kasztelanią Krakowską 1633. *Constit.* 1626. *f.* 4. *et* 1627. *Acta interregni* 1632. *Potoc. f.* 170.
62. Mikołaj Firlej, herbu Lewart, umarł 1635. *Const.* 1633. *f.* 7. *i* 1635. *f.* 5. *i* 34. *Centur. Potoc. f.* 440. *Verduccioli Oratio.*
63. Jerzy Ossoliński, herbu Topor, wziął pieczęć mniejszą 1638. *Piasecki f.* 584. *Brachel Histor. l.* 5. *Karwat. Kazanie pogrzeb. Okol. T. III. f.* 41.
64. Krzysztof Ossoliński, herbu Topor, umarł 1645. *Const.* 1641. *f.* 10, *et* 1643. *f.* 17. *Załuski T. I. f.* 1503. *Kojałow. panegir. Sydus.*
65. Dominik książe Zasławski, herb swój własny, postąpił na województwo Krakowskie 1649. *Porządek Elekcyi* 1648. *f.* 20.
66. Piotr*) Firlej, herbu Lewart, umarł 1650. *Centuria Potockiego, f.* 32. *Stacye Żołnierskie f.* 27. *Kanon Via Palatina. Duryew.*
67. Władysław Myszkowski, herbu Jastrzębiec, postąpił na województwo Krakowskie 1655. *Kanon Via Palat. Historia Pastorii f.* 177.
68. Alexander Koniecpolski, herbu Pobog, umarł 1659. *Duryew. fol.* 79. *Centuria Potoc. f.* 16. *Kochowski climact.* 2. *lib.* 5.
69. Jan Zamojski, herbu Jelita, umarł 1665. *Kochow. climact.* 3. *lib.* 4. *Constit.* 1661. *f.* 2. *Centuria Potoc. f.* 121. *Dedicat. Slaviae Parisii.*
70. Jan Tarło, herbu Topor, umarł. *Constit.* 1667. *fol.* 27. *Confirm. Jur. Gent. Michała Króla* 1670, *i Jana III.* 1676. *Załuski T. I. fol.* 126.
71. Michał książe Czartoryski, herbu Pogonia, umarł 1692. *Constit.* 1690. *f.* 10. *Załuski T. I. f.* 1262.
72. Michał Warszycki, herbu Abdank, umarł 1697. *Confaederat. Ordinum* 1696. *Załuski Tomo I. fol.* 1301.
73. Stefan Bidziński, herbu Janina, umarł 1704.
74. Stanisław Morsztyn, herbu Leliwa, ustąpił 1717.
75. Jakób Morsztyn, herbu Leliwa, umarł 1728.
76. Jerzy Lubomierski, herbu Śreniawa, umarł 1736.
77. Jan Tarło, herbu Topor, umarł 1749.

---

*) Jędrzej a nie Piotr, poprawia Niesiecki *Tom. IV. p.* 38. — *P. W.*

78. Jan Wielopolski, herbu Starykoń, umarł 1773.
79. Maciej Sołtyk.

WILEŃSCY KASZTELANOWIE.

Od pierwszej unji W. Ks. Litewskiego, kładę ich komput to jest od roku 1413.

1. Minigaiło, herbu Rawicz, 1413. umarł. *List Jagiełła Króla u Łaskiego w Statucie f.* 127, *i u Herbur. Przyłusk. Januszow. Stryjkow.*
2. Grzegorz Ostyk, herbu Trąby, umarł 1440. *Pokój Brzeski u Łask.* 1436. *f.* 140. *Bielski f.* 364. *Kojałow p.* 2. *Herburt fol.* 218.
3. Michał Kiejzgaiło, herb swój, 1441. *Kojał. p.* 2. *Stryjkow. fol.* 593. *i* 1443. 1451. *Stryjkow. fol.* 615.
4. Wierszul Oscikowicz, herbu Trąby, 1453,
5. Hieronim Chodkiewicz, herbu Kościesza, 1480. *Vadingus in Annal. Minorum* 1468, *num.* 24. *Okolski T. III. f.* 139.

5.[b] Alexander Zabrzeziński, herbu Leliwa, 1494. *Kojał.* (*Niesiecki w supplem.*)

6. Alexander Jurgiewicz ks. Olszański, herbu Centaurus, umarł 1507. *List Albrychta Króla* 1499, *u Łask. w Stat. f.* 130, *i u Herbur. f.* 298. *Stryjkow. f.* 670.

6.[b] Stanisław Jan, razem starosta Żmudzki podpisał 1522. Akt Zygm. Aug. zapowiadający jednostajny statut, *u Dział p.* 123.

7. Jerzy Radziwił, herbu Trąby, umarł 1541. *Paproc. Ogród f.* 210. *Spondan.* 1548. *Starowol. Bellat. Stryjkow. l.* 24. *c.* 5. *f.* 759.
8. Piotr Stanisław Kiszka, herbu Dąbrowa, umarł 1544. *Kojałow. par.* 2. *Stryjkowski fol.* 596.
9. Grzegorz Wierszul Ościkowicz, herbu Trąby, od roku 1544 i 1547. *u Herburta w Statucie fol.* 313. *Orichow. Panegir. Nuptial.* 1553. *Stryjkow.*
10. Hieronim Chodkiewicz, herbu Kościesza, umarł 1562. *Stryjkow. lib.* 25. *c.* 1. *f.* 769. *Paprocki Gniazdo. Okol. T. III. f.* 139.
11. Grzegorz Chodkiewicz, herbu Kościesza, umarł 1569. *Constit. fol.* 195. *Gvagnin. Histor. Ponętowski Comment. Paproc. Gniazd. i Herb.*
12. Jan Chodkiewicz, herbu Kościesza, umarł 1579. *Bielski f.* 761. *Paproc. f.* 669. *Heindenszt. lib.* 2. *Strykow. l.* 25. *c.* 4. *Starowol. Bellat.*
13. Ostafi Wołowicz, herbu Bogoria, umarł 1584. *Paproc. o herb. f.* 688. *Sarnicki Praefat. Heindenszt. de bello Moschov. l.* 2.
14. Krzysztof Radziwił, herbu Trąby, postąpił na województwo Wileńskie 1588.
15. Jan Kiszka, herbu Dąbrowa, umarł. *List Zygm. III.* 1589 *u Okolski. T. II. f.* 353. *Transakcya Będzińs. i Miastu Krakow. Const.* 1591. *f.* 356.
16. Jan Radziwił, herbu Trąby, umarł 1595. *Starowol. in Monum. fol.* 531. *Hist. Sapieh. p.* 3. *fol.* 40. *Genealog. Radziwiłow.*
17. Hieronim Chodkiewicz, herbu Kościesza, 1616, umarł. *Parental. Coll. Vilnen.* 1595. *Constit.* 1607. *f.* 878, *et* 1616. *f.* 47. *Kobierzyc. f.* 488.

18. Mikołaj Chlebowicz, herbu Leliwa, umarł 1633. *Porządek Elekcyi* 1632. *Okol. in Russ. Flor. fol.* 131. *Histor. Coll. Gedanen.* 1621.
19. Wojciech Radziwił, herbu Trąby, umarł 1636. *Starowol. in Mon. Histor. Sapieh. p.* 3. *f.* 40. *Rywocki Paneg. funebris.*
20. Krzysztof Chodkiewicz, herbu Kościesza, postąpił na województwo Wileńskie 1642. *Constit.* 1641. *f.* 17. *Gratiae Secul. Okol. T. III. f.* 339.
21. Mikołaj Sapieha, herbu Lis, umarł 1644. *Ideae Rywocki. Histor. Sapieh. p.* 3. *fol.* 129. *Monum. Antiquit. Walicki.*
22. Jędrzej Sapieha, herbu Lis, umarł 1651. *Histor. Sapieh. par.* 2. *fol.* 28. *Walicki, o Obrazie Kodeńskim.*
23. Jan Chodkiewicz, herbu Kościesza, umarł 1661. *Duryewski in MS. Kazanie na jego pogrzebie. Heroes Chodkiewicii.*
24. Michał Radziwił, herbu Trąby, postąpił na województwo Wileńskie 1666. *Constit.* 1661. *f.* 78, *et* 1662. *f.* 11. *Histor. Coll. Bresten.*
25. Michał Pac, herbu Gozdawa, postąpił na województwo Wileńskie 1670. *Załuski Tomo I. fol.* 37 *i* 143.
26. Stefan Mikołaj Pac, herbu Gozdawa, wziął biskupstwo Wileńskie 1672. *Constit.* 1670. *fol.* 16.
26.[b] Krzysztof Zawisza, herbu Łabędź, umarł 1674.
27. Jędrzej Kotowicz, herbu Korczak, umarł 1676. *Constit.* 1674. *fol.* 19, *i* 1678. *fol.* 17, już o zmarłym.
28. Ernest Denhoff, herbu tegoż nazwiska, 1683. umarł. *Fastigium Celejowicz. Duryewski in MS.*
29. Józef Bogusław Słuszka, herbu Ostoja, umarł 1701. *Constit.* 1690. *f.* 17. *Załuski Tom. III.* 157. *Histor. Sapieh. par.* 2. *fol.* 66.
30. Ludwik Pociej, herbu tegoż nazwiska, postąpił na województwo Wileńskie 1722. *Monum. Antiquitatis.*
31. Fryderyk ks. Czartoryski, herbu Pogonia, wziął pieczęć mniejszą 1724.
32. Kazimierz ks. Czartoryski, herbu Pogonia, umarł 1741.
33. Michał Radziwił, herbu Trąby, postąpił na województwo 1743.

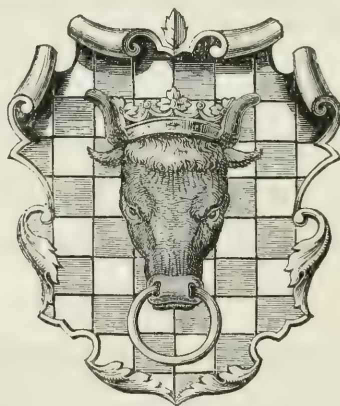
34. Michał Massalski, herb swój, w latach 1744—1749.
35. Ignacy Ogiński, herb swój, umarł 1774.
36. Michał Radziwił, herbu Trąby, postąpił na województwo 1790.
37. Maciej Radziwił.

KALISKIE WOJEWÓDZTWO.

Ilem się mógł doczytać z dawnych przywilejów, Kaliskich wojewodów, pierwszych wieków niebywało, ale tylko Gnieznieńscy wojewodowie i kasztelani, bo na liście fundacyi klasztoru Lędzkiego w roku 1145, tylko kładą Jarosza wojewodę, Bogufała kasztelana Gnieznieńskich: i *u Damalewicza in Archiep. Gnesn. fol.* 143. na liście Przemysława książęcia 1242, tylko kładą Gnieznieńskich i Poznańskich, o Kaliskich i wzmianki nie masz. Nawet, że Gniezno miało przedtem, wszystkich urzędników ziemskich, trybem inszych

województw, ztąd dochodzę; że na liście Przemysława książęcia Polskiego w roku 1280, kładą *inter praesentes,* Arkentolda wojewodę Gnieznieńskiego, Przecława kasztelana Gnieznieńskiego, Bogusława kasztelana Ujskiego, Mikołaja łowczego Gnieznieńskiego, a na tegoż liście w roku 1290, czytam Mikołaja podkomorzego Gnieznieńskiego. Albo też co podobniejsza do prawdy, tychże, co Kaliskiemi wojewodami byli, Gnieznieńskiemi zwano, jakoż Arbelda wojewodę, raz Gnieznieńskim czytam, drugi raz u Łaskiego w Statucie *f.* 167, Kaliskim w roku 1264. Luboć potem koło roku 1300 już się Kalisz sam, przy województwa honorze utrzymał; Gniezno przy kasztelanji tylko krzesłowej, i to wysokiej, jako niżej obaczysz, zostawiwszy. Dla tegoć i ja, wszystkich których czytałem Gnieznienskich wojewodów, w komput Kaliskich kładę, toż rozumieć o kasztelanach Kaliskich dawniejszych.

Województwo to, ma trzy Powiaty; Kaliski, Koniński i Nakielski; kasztelanów zaś, krom Kaliskiego i Gnieznieńskiego, cztery; Lędzkiego, Nakielskiego, Biechowskiego, Kamieńskiego. Herb tego województwa Zubrza głowa, między której rogami korona, pierścień przez nozdrza jej, pole wszystko szachowane białe i czerwone. *Bielski fol.* 5. *Paproc. fol.* 705 *o herb. In stromatibus* zaś przydaje, że z tej okazyi nadany: Wojewoda któryś Kaliski, herbu Wieniawa, nie-

przyjacielskie hufce Szląsk, na ten czas Polski pustoszące, napadł, i fortunnie pogromił. Za to Król, województwu Kaliskiemu które przedtem samą się Szachownicą herbowało, Bawolą głowę, albo herb Wieniawa nadał tym kształtem, jako widzisz. W Środzie miasteczku razem z Poznańskiem województwem sejmikuje, i deputatów na trybunał Koronny dwóch, posłów na sejm sześciu obiera, krom innych sześciu z Poznańskiego.

KALISCY WOJEWODOWIE.

1. Janko, herbu Zaręba, umarł 1040. *Okolski Tomo III. fol.* 321, *z Monimentów Familji Zarębów.**)
2. Jarosz, herbu Łodzia, 1145. umarł. *List Mieczysława Starego, Książęcia Wielkopolskiego na fundacyą Klaszt. Lędzkiego.***)

2.[b] Jarostius, inny czy ten sam co poprzedni wyniesiony 1173, 1188. *Diplom. Pular. Prawod. Pol. cyw. i krim. Lelewel. p.* 172, 180. Raczej poprzedni jest Gnieznieńskim jak sam Niesiecki zapewnił.

3. Mikołaj z Czarnkowa, herbu Nałęcz, 1192. umarł, *List Mieczysława Książęcia Wielkopolskiego jemu dany.*
4. Sędziwoj z Czarnkowa, herbu Nałęcz, 1245. umarł, *List Bolesława Książęcia jemu dany. MS. Posnaniense.*

4.[b] Jarosław czyli Jarostius w 1247. *Codex dipl. Raczyń. p.* 33. 37.

4.[c] Jan syn Alberta w 1252, wymieniony. *Codex dipl. Raczyń. p.* 257.

5. Mikołaj z Kościelca, herbu Ogończyk, 1259. umarł. *Cromer lib.* 9. *Bielski fol.* 182. *Długosz. Paproc. o herb. fol.* 410. *Okol. Tom. II.*

Zdaje się że to jest ten sam co Mikołaj z Grzymisławia zmarły 1260 policzony do wojewodów Poznańskich wyżej przez Niesieckiego. — *J. L.*

6. Arbeldus, herbu Wieniawa, 1264. umarł. *List Bolesława Książęcia Wielkopolskiego u Łask. w Statucie fol.* 167, *i u Herburta fol.* 133.
7. Arkentoldus, herbu Radwan, 1280. umarł. *List Przemysława Książęcia Wielkopol. u Nakielsk. w Miechov. fol.* 205.***)

7.[b] Janek koło 1280, *w Naruszewiczu.*

8. Mikołaj z Czarnkowa, herbu Nałęcz, 1283. umarł. *List Przemysława Książęcia Wielkopol. Dominikankom Poznańskim dany. Długosz.*

Zdaje się żył dłużej bo Mikołaj ukazuje się w roku 1288, 1293, 1302. *Cod. Dipl. Raczyń. p.* 79, 84, 92.

8.[b] Marcin w roku 1314. *Codex diplom. Raczyń. p.* 98.

9. Mikołaj z Szamotuł, herbu Nałęcz, 1343. *List Kazimierza Wielkiego u Olszow. de Primatu w Załuskim. MS. Posnaniense.*
10. Przecław, herbu Grzymała, 1360. umarł. *List Kazimierza Wielkiego u Olszows. de Primatu, i u Nakiel. w Miechow. f.* 282. *MS. Posnaniense.*
11. Predysław z Gołuchowa, herbu Wieniawa, umarł 1370. *Długosz Tom. II. lib.* 10. *Twardowsk. Pałac. Paproc. o herb. Okol. Tomo II. Cromer Biel.* — Tenże zwany Przemysław *w Naruszewiczu.*
12. Sędziwoj z Szubina, herbu Topor, umarł 1401. *Długosz* 1383. *List Jagiełła Króla Miastu Krakow.* 1387, *i* 1393. *i u Paproc.*

---

*) Zmyślony. Sam Niesiecki radzi o nim zapomnieć kiedy twierdzi, że Mieczysław stary wojewodom Kaliskim czyli Gnieznieńskim dał początek.

**) Odnieść go należy do Gnieznieńskich.

***) Odnieść go należy do Gnieznieńskich.

f. 55. *Crom. l.* 14. *Miechov. libro* 4. *Codex dipl. Raczyń. p.* 135, 137.

13. Maciej z Wąsosza, herbu Topor, 1421. *List Jagiełła u Łask. w Statucie fol.* 127. *i w roku* 1413. *fol.* 171, *i u Herburta fol.* 296. *Cromer lib.* 17.

14. Jędrzej z Danaborza, herbu Topor, 1431. *List Jagiełła Króla Miastu Krakowskiemu. Tegoż Miastu Sendomierskiemu.*

15. Marcin z Sławkowa, herbu Radwan, 1438. *List Władysława III. u Łask. w Statucie fol.* 129, *i Miastu Krakow. Bielski f.* 354.

16. Marcin z Kalinowy, herbu Zaręba, 1447. *List Władysława Króla* 1448 *dany w Kole u Okolskiego Tomo III, ale musi być omyłka w roku, bo to pewna u wszystkich, że w tym roku Kazimierz w Polszcze królował, Władysław zaś zginął pod Warną* 1444.

17. Wawrzeniec z Kalinowy, herbu Zaręba, 1451. *Okolski Tomo III. fol.* 321. *z Monimentów tej Familji. Duryew. in MS.*

18. Stanisław Ostrorog, herbu Nałęcz, postąpił na Poznańskie województwo 1475. *List Kazimierza Króla* 1454 *u Łask. w Stat. f.* 96, *i Miastu Lubelsk.* 1475. *Cromer lib.* 24.

19. Maciej z Moszyna, (czyli jako inni chcą, z Bnina) herbu Łodzia, postąpił na województwo Poznańskie 1477. *List Kazimierza Króla u Paproc. o herbach f.* 202. *Bielski f.* 467. *Cromer lib.* 28. *Długosz T. II Miechowita i inni Historycy nasi.*

20. Jan z Kalinowy, herbu Zaręba, 1478. *List Kazimierza Króla Miastu Krakow. Długosz Tomo II. Cromer* 1479, *libro* 29. *Bielski. Okolski.*

21. Jan Swidwa z Szamotuł, herbu Nałęcz, postąpił na Poznańskie województwo 1495. *List Kazimierza Miastu Krakow.* 1488, *i Albrychta* 1493, *Miastu Sendomierskiemu.*

22. Jan Sędziwoj Czarnkowski, herbu Nałęcz, postąpil na Poznańskie województwo 1497. *List Albrychta Króla u Łask. w Statucie fol.* 110, *i u Herburta fol.* 85.

23. Jędrzej Szamotulski, herbu Nałęcz, postąpił na Poznańskie województwo 1499. *List Albrychta Króla in MS. Petricoviensibus.*

24. Mikołaj Lubrański, herbu Godziemba, postąpił na Poznańskie województwo 1510. *List Albrychta Króla* 1501 *u Karnkowsk. de Primatu i* 1510 *Miastu Lwowskiemu.*

25. Jan z Kalinowy, herbu Zaręba, 1513. *Acta terrestria Calissiensia. Monimen. Wielowiejskich i* 1515 *o Szlachectwie Krupkow. List Zygmunta I. in MS. Petricoviensi.*

25.b Jan z Kalinowy, herbu Zaręba, 1520. *Okol. T. III. fol.* 325.

26. Stanisław Kościelecki, herbu Ogończyk, 1523, postąpił na Poznańskie województwo 1524. *Metryka Koronna.*

27. Jan Skąpski, herbu Doliwa, 1525. umarł. *Metryka Koronna. List Zygmunta III. in MS. Petricoviensibus.*

28. Mikołaj Kościelecki, herbu Ogończyk, umarł 1535. *Bielski f.* 561. *Inwentarz Kościoła Panny Maryi w Gdańsku podpisał* 1530. *List Zygmunta I.* 1527 *Miastu Krakowsk. Acta Terrestria Calissiensia.*

29. Stanisław Tomicki, herbu Łodzia, umarł 1539. *List Zygmunta I.* 1537 *Miastu Lwowskiemu. Starowolski in Episcop. Cracov.*

30. Piotr z Służowa, herbu Sulima, umarł 1550. *List Augusta I.* 1548 *Miastu Lwow. i Zygmunta I.* 1540 *Miastu Krakow. i u Nakielsk. f.* 629.

31. Marcin Zborowski, herbu Jastrzębiec, postąpił na Poznańskie województwo 1557. *List Augusta I. u Paproc. f.* 473. *u Damalew. in Vladislavien.* 1550. *fol.* 386.
32. Jerzy Konarski, herbu Abdank, umarł. *Okolski T. I. f.* 7. *ale roku nie napisał, w tym jednak czasie z kasztelanji Kaliskiej mógł postąpić.*
33. Mikołaj Łaski, herbu Korab, umarł 1572. *Cichocki Alloqu. Osecen. Hosii Epist. fol.* 314. *Historia Posselii.*
34. Kasper Zebrzydowski, herbu Radwan. *List Augusta I. u Paprocki. o herbach* 1572. *f.* 524. *Constit.* 1576. *f.* 271. *Bielski f.* 651. *Okolski T. II.*
35. Piotr Gułtowski, herbu Leszczyc. *Młodzianowski Tom. IV. Conc. fol.* 605. *Duryewski in MS. oba jednak roku nie napisali.*
36. Piotr Potulicki, herbu Grzymała, 1589. umarł. *) *List Zygmunta III. u Okolsk. T. III. f.* 353. *Constit.* 1587. *f.* 437. *Lucas Paproc. Łaski cudow.*
37. Jędrzej Czarnkowski, herbu Nałęcz, umarł 1611. *Laudum Wielkopolskie* 1608 *in MS. Cracovien. Duryew. Pamięć nie zeszła fol.* 58.
38. Wacław Leszczyński, herbu Wieniawa, wziął pieczęć mniejszą 1620. *Centur. Potoc. fol.* 323. *Twardowski Pałac. Histor. Colleg. Calissi.*
39. Jan Gostomski, herbu Nałęcz, umarł 1624. *Nadgrobek jego w Warszawie. Starowol. in Monum. Histor. Domus Profess. Cracovien.*
40. Jan Opaliński, herbu Łodzia, postąpił na Poznańskie województwo 1624. *Kazanie Felixa Turskiego. Histor. Coll. Posnan.*
41. Mikołaj Działyński, herbu Ogończyk, umarł 1629. *Lucas Paprocki Łaski Cudow. fol.* 64. *Duryew. in MS.*
42. Zygmunt Grudziński, herbu Grzymała, umarł 1653. *Constit.* 1629. *fol.* 16, *i* 1638. *fol.* 19, *i* 1633, *o podatkach.*
43. Jędrzej Karol Grudziński, herbu Grzymała, postąpił na Poznańskie województwo 1661. *Fulden lib.* 5. 1655. *Dedic. Slav. Paris.* 1659.
44. Piotr Opaliński, herbu Łodzia, umarł. *Constit.* 1661. *fol.* 16. *Echo Civit. Posnaniensis. Histor. Collegii Calissien.*
45. Jan Opaliński, herbu Łodzia, wziął Kujawskie województwo 1678. *List Jana III.* 1676. *Confirmat. Jur. Gent. Const.* 1670. *fol.* 26. *Załuski T. I. f.* 107.
46. Zygmunt Działyński, herbu Ogończyk, umarł 1685. *Annuae Colleg. Torunen.* 1681. *Duryewski in MS.*
47. Rafał Leszczyński, herbu Wieniawa, postąpił na Poznańskie województwo 1687. *Constit.* 1685. *fol.* 15. *Załuski T. I. f.* 1262.
48. Wojciech Breza, herbu tegoż nazwiska, postąpił na Poznańskie województwo 1692. *Const.* 1690. *fol.* 8. *Załuski T. I. f.* 1262.
49. Stanisław Małachowski, herbu Nałęcz, postąpił na Poznańskie województwo 1698. *Confoeder. Ordin.* 1696. *Załuski T. I. f.* 1262.
50. Władysław Przyjemski, herbu Rawicz, umarł 1699. *Panegir. Sydus Supremum. Załuski T. II. fol.* 740.

---

*) Czy może r. 1598. Patrz *Niesiecki T. III. p.* 214. — *P. W.*

51. Alexander Lipski, herbu Łada, umarł 1701. *Załuski Tomo III. fol. 53. Nadgrobek jego w Studzianny kędy leży.*
52. Maciej Radomicki, herbu Kotwicz, wziął Inowłocławskie województwo 1703. *Zalus. T. III. f.* 440. *Heroica Poesis P. Słowicki.*
53. Franciszek Gałecki, herbu Junosza, postąpił na Poznańskie województwo 1705. *Constit.* 1703. *f.* 9. *Załuski T. I. f.* 696.
54. Jędrzej Radomicki, herbu Kotwicz, postąpił na Poznańskie województwo 1709. *Heroica Poesis P. Słowicki.*
55. Stefan Leszczyński, herbu Wieniawa, umarł 1722. *Heroi. Poes. P. Słow.*
56. Ludwik Szołdrski, herbu Łodzia, wziął Inowrocławskie 1729.
57. Michał Raczyński, herbu Nałęcz, postąpił na Poznańskie 1737.
58. Maciej Koźmiński, herbu Poraj, do 1749.

---

59. August Działyński, herbu Ogończyk, w roku 1752.
60. Wojciech Miaskowski, umarł 1762.
61. Ignacy Twardowski, herbu Ogończyk, umarł 1775.
62. August ordynat książe Sułkowski, postąpił na województwo 1781.
63. Józef Mielżyński, herbu Nowina, umarł 1785.
64. Antoni książe Sułkowski, umarł 1792.

TROCKIE WOJEWÓDZTWO.

Drugie województwo w wielkim księztwie Litewskim, początki swoje zabrało, razem z Wileńskiem, to jest przy pierwszej unji tego księztwa z koroną, 1413. Herb jego, zwyczajna Pogonia w czerwonem polu, *Bielski, Gvagnin, Paprocki,* której też i powiaty tegoż zażywają, tylko że u nich chorągwie modre. Dzieli się zaś na te powiaty: Trocki,

który w Trokach sejmikuje, i dwóch posłów na sejm obiera; Grodziński w Grodnie, tyleż posłów; Kowiński w Kownie, tyleż posłów; Uupitski tyleż; wszystkich posłów z tego województwa ośmiu. Miejsce w senacie wojewodom Trockie, w roku 1569, zaraz po Kaliskich naznaczone.

TROCCY WOJEWODOWIE.

1. Jawno, herbu Zadora, 1413. *List Jagiełła w Statucie Łask. f.* 127. *Stryjkow. f.* 541. *Herburt, Okol. T. III. Histor. Sapieh.*
2. Lulusz, czyli Lelusz, herb swój własny, ustąpił 1440. *Pokój Brzeski* 1436, *u Łaskiego w Statucie f.* 140. *Kojałow. par.* 2. *Stryjkow. lib.* 17. *cap.* 5. *Moniwida herbu Leliwa wojewodę Trockiego Stryjkowski kładzie f.* 574, *że zabito* 1432, *ale go drudzy między wojewodami Wileńskiemi liczą, za któremi idąc, i jam go położył.*
3. Jan Gastold, herbu Abdank, postąpił na Wileńskie województwo 1443. S*tryjkow. f.* 593. *Kojałow. Histor. Lith. par*, 2.
4. Jan Monwid, herbu Leliwa, postąpił na Wileńskie województwo 1460. *Cromer lib.* 23. *Biel. f.* 396. S*tryjkow. l.* 19. *c.* 4. *Kojałow. p.* 2. 1456·
5. Jan Gastold, herbu Abdank, 1479. *Tegom gdzieś czytał, alem nie nanotował autora*
6. Piotr Biały Janowicz Gastold, herbu Abdank, umarł 1498. *Stryjkowski lib.* 21. *c.* 2. *f.* 669. *Kojałow. par.* 2. *Cromer. Bielski u Dział.* 1492.
7. Jan Jurgiewicz Zabrzeziński, herbu Leliwa, ustąpił 1505. *List Alexandra Króla u Łaskiego w Statut. f.* 120. *Cromer lib.* 30. *Miech. f.* 364. *Herbut f.* 298. *u Dział.* 1499.
8. Mikołaj Radziwił, herbu Trąby, postąpił na województwo Wileńskie 1508. *Miech. f.* 364. *Cromer lib.* 30. *Biel. f.* 285. *Stryjkowski lib.* 22. *cap.* 3. *).
9. Grzegorz Ostyk, herbu Trąby, umarł. *List Zygmunta I. in Prawa Narodu Rus.* 1511. *fol.* 23. *i* 1519. *Kojał. p.* 2. *u Herburta* 1516. 302.
10. Wojciech Gastold, herbu Abdank, postąpił na województwo Wileńskie 1522. *List Zygmunta I. in Prawa Narodu Rusk. Janczyński in MS.*
11. Konstantyn ks. Ostrogski, herb swój własny, umarł 1533. S*tryjkow. f.* 757. *List Zygmunta I. in Prawa Narodu Rusk. Kojałowicz jednak w Hist. Litew. p.* 2. *f.* 393. *twierdzi że kasztelanem Wileńskim umarł. Pisali o nim Paproc. o herb. i Bielski.*
12. Piotr Stanisław Kiszka, herbu Dąbrowa, postąpił na kasztelanią Wileńską 1541. *Kojałow. p.* 2. *Stryjkowski.*
13. Stanisław Gastold, herbu Abdank, 1542. *Orichov. in Annal. Kojałow. par.* 2. S*tryjkow. f.* 759. *Spondan. in Annal.* 1548. *n.* 3.
14. Janusz ks. Dubrowicki, herb swój własny, umarł 1549. *Przywilej ziemi Biels. u Januszow. w Stat. f.* 837. S*tryjkowski od r.* 1544. *f.* 760. *i* 762.
15. Mikołaj Radziwił, herbu Trąby, postąpił na województwo Wileńskie 1551. *Dworzanin Gornickiego f.* 195.
16. Mikołaj Radziwił, herbu Trąby, postąpił na województwo Wileńskie 1565. S*ryjkow. f.* 763. *Rej Zwierzyniec f.* 91. *Histor. Bell. Livon. f.* 137.

---

*) Jeszcze wojewodą Trockim w roku 1509. w Lutym, w uchwale o zdradę; u *Działyńskiego* str. 114. — *J. L.*

17. Stefan ks. Zbaraski, herb swój własny, umarł 1586. *Stryjkow. f.* 86. *Heindenszt. l.* 2. *Paproc. Ogrod. f.* 209. *Starow. Bell. Okol. T. III. f.* 227.
18. Jan Chlebowicz, herbu Leliwa, umarł 1591. *List Zygmunta III. u Okol. Tomo II. f.* 353. *Const.* 1587. *f.* 417. *i* 1590. *f.* 564. *Sarnicki Praefat. Paproc. Ogrod. f.* 209.
19. Mikołaj Krzysztof Radziwił, herbu Trąby, postąpił na Województwo Wileńskie 1604. *Const.* 1593. *f.* 663. *i* 1596. *f.* 683. *List Zygmunta I.* 1597. *Miastu Lwow. Duryew. f.* 54. *Paproc. Ogrod. fol.* 210. *Genealog. Radziwił. Gvagnin. Chroni. Russ. f.* 10.
20. Alexander Chodkiewicz, herbu Kościesza, umarł 1626. *Const.* 1607. *f.* 866. *i* 1613. *f.* 5. *Łubień. f.* 89. *Duryew. f.* 85. *Życie B. Jana z Dukli* 1617.
21. Janusz Tyszkiewicz, herbu Leliwa, postąpił na województwo Wileńskie 1640. *Const.* 1634. *Porządek Elek.* 1632. *Protestacya na sejmie* 1635.
22. Mikołaj Abrahamowicz, herb swój własny, umarł. *Porządek Elek.* 1648. *Duryew. in MS. Geneal. Tyszkiewicz.*
23. Alexander Słuszka, herbu Ostoja, 1651. *Okol. in Russ. Flor. f.* 133. *i Tom III. f.* 339. *Kochow. climact. Duryew. Pamięć.*
24. Mikołaj Stefan Pac, herbu Gozdawa, postąpił na kasztelanią Wileńską 1670. *Const.* 1653. *f.* 16. *i* 1662. *f.* 14.
25. Piotr Pac, herbu Gozdawa, 1670. umarł. *Załuski T. I. f.* 187. *Zawadzki f.* 84. *Decora Lilieti Paciani.*
26. Marcyan Ogiński, herbu Brama, wziął pieczęć wielką 1684. *Cons.* 1676. *i* 1683. *f.* 4. *Porządek Elek.* 1674. *Załuski Tom I. fol.* 805.
27. Paweł Cypryan, Brzostowski, herbu Strzemię, umarł 1689. *Plinius Palemonic. Kazanie na jego pogrzebie.*
28. Alexander Unichowski, herb swój własny, umarł 1697. *Załuski Tomo II. f.* 331. *Duryew. in MS.*
29. Kazimierz Władysław Sapieha, herbu Lis, umarł 1703. *Załuski* 1697. *T. II. f.* 444. *Histor. Sapieh. p.* 2. *f.* 49. *Walicki.*
30. Michał Kazimierz Kocieł, herbu Pelikan, 1703. *Constit. fol.* 29.
31. Kazimierz Ogiński, herbu Brama, postąpił na Wileńskie 1730.
32. Józef Ogiński, herbu Brama, umarł 1737.
33. Michał Radziwił, herbu Trąby, postąpił na Wileńską kasztelanią 1742.
34. Alexander Pociej, herbu Waga, umarł 1769.

---

35. Tadeusz (Andrzej) Ogiński, umarł 1786.
36. Józef książe Radziwił.

SIERADZKIE WOJEWÓDZTWO.

To województwo, za herb nosi w polu czerwonem pół Orła czarnego, a w złotem, pół Lwa czerwonego w koronie złotej, tak, że pół Lwa, z połową Orła, grzbietami z sobą się stykają pod tąż koroną, u obudwu języki wywieszone. Dzieli

się to województwo na powiaty: Sieradzki, Piotrkowski, Radomski, Czedkowski, krom tego ma do siebie przyłączoną ziemię Wieluńską, w której się dwa powiaty znajdują, Wieluński i Ostrzeszowski. Ta ziemia w herbie swoim używa Baranka z chorągiewką i z kielichem, w czerwonem polu, takim kształtem, jako niżej obaczysz; w Wieluniu osobno sejmikować zwykła, bo województwo Sieradzkie swoje obrady w Szadku odprawuje. Kasztelanów krom Sieradzkiego, liczy tych: Rospierskiego, Spicimierskiego, Wieluńskiego, który się też przedtem zwał *Castellanus de Ruda*, i Konarskiego. Rycerstwu tego województwa pierwszym, laku czerwonego do pieczętowania listów swych pozwolono: która to prerogatywa tamtych czasów była osobliwsza, kiedy sami tylko książęta Polscy i kancellarya ich, takiej pieczęci zażywała, nikomu się zaś inszemu tego niegodziło; tego zaś przywileju ztąd nabyli, że gdy Łęczycką szlachtę, w potrzebie z Krzyżakami nieprzyjąciel opasał, i ci nie mogąc się gwałtownej natarczywości oprzeć, chorągiew województwa stracili: Sieradzkie rycerstwo na posiłek im przypadłszy, nie tylko Krzyżaków odparli, ale i chorągiew ich fortunnie odyskali: *Paproc. o herb. Nakiel. f.* 113. Dwóch posłów z Sieradzkiego województwa, dwóch z ziemi Wieluńskiej na sejm stawa: na trybunał Koronny deputatów dwóch.

Herb wojew. Sieradzkiego.

Herb ziemi Wieluńskiej.

SIERADZCY WOJEWODOWIE.

1. Mikołaj z Kalinowy, herbu Zaręba, 1210. *Okols. T. III. z przywileju f.* 322. *Monimenta Familji Zarębów.*

2. Zbisław, herbu Korab, 1242. *List Konrada Książęcia Sieradzkiego i Łeczyckiego u Szczygiels. in Tinecia f.* 152.
3. Piotr, herbu Lis, umarł 1288. *List Leszka Ks. Czarnego u Nakiel. w Miech. f* 311. *i* 1287. *na drugim liście.*
4. Mateusz z Kalinowy, herbu Zaręba, 1288. *Cromer f.* 177. *Biel. f.* 198. *Okols. Tomo II. f.* 322.
4.[b] Zawisza, w roku 1293. *Codex Dipl. Raczyń. p.* 84.
5. Jakób z Koniecpola, herbuPobog, 1309. *Paproc. o herb. f.* 174. *z pewnego napisu w kościele Koniecpolskim Okol. T. II.*
5.[b] Stefan, w roku 1339. *Naruszewicz.*
6. Hebda, herbu Pomian, 1360. *List Kazimierza Króla u Olszow. de Primat. w Załuskim. Vitae Episcopor. Płocens.*
7. Wawrzeniec z Kalinowy, herbu Zaręba, 1368. *Okols. T. III. f.* 323. *Monimenta Familji Zarębow. Duryew. in MS.*
8. Swentopełk, herbu Lis, 1372. *List Władysława Króla miastu Lwowskiemu i* 1373. *miastu Krakowskiemu.*
9. Mikołaj, herbu Pomian, zabity 1400. *Okols. T. II., ale co do roku jawna omyłka, z tego poznać co się niżej powie.*
10. Jakób z Koniecpola, herbu Pobog, umarł 1430. *List Jagiełła Króla* 1398. *miastu Krakow. i* 1401. *i* 1422. *i u Olszow. de Primatu* 1406. *i u Nakiel. w Miech.* 1401. *f.* 368. *i* 1429. *f.* 432. *Paprocki o herbach, Długosz, Cromer, Okolski T. II. Miech.*
11. Marcin z Kalinowy, herbu Zaręba. *List Jagiełła Króla* 1431. *miastu Krakow. Acta Castren. Ostrzeszow.* 1433. *Pokój Brzeski u Łask. f.* 140. 1436.
12. Jarand z Brudzewa, herbu Pomian, 1442. *List Władysława Króla miastu Krakow. i Sendomirskiemu.*
13. Dersław z Rytwian, herbu Jastrzębiec, postąpił na województwo Sendomierskie 1457. List *Kazimierza Króla u Łaskiego w Stat. f.* 65. *i miastu Krakowskiemu i u Herburta w Statucie f.* 18. *Długosz, Cromer. List miastu Gdańskiemu* 1455.
14. Wawrzeniec z Kalinowy, herbu Zaręba, umarł 1460. *Okol. T. III. f.* 323. *Monimenta Familji Zarębów.*
15. Sędziwoj z Leżenic, herbu Nałęcz. *List Kazimierza miastu Krakowskiemu* 1461. *Bielski f.* 433. *Cromer lib.* 25. *Długosz, Wapowski, Miechowita.*
16. Dersław z Rytwian, herbu Jastrzębiec, umarł 1471. *Paproc. Ogrod. List Kazimierza miastu Sendom.*
17. Mikołaj z Brudzewa, herbu Pomian. *List Kazimierza Króla* 1475. *miastu Lubelskiemu, i u Paprockiego o herb.* 1476. *f.* 202. *Tegoż* 1478. *miastu Krakow. i* 1485. *Długosz T.II . Acta terrestria Siradiensia.*
18. Piotr Dunin, herbu Łabędź, 1478. *Historia Posselii Polon. Pruthen.*, ale w tym roku nie mógł być, jako się wyżej mówiło, chyba to 1487.
19. Ambrozy Pampowski, herbu Gozdawa, umarł 1510. *List Albrychta* 1500. *u Olszow. i u Łask. w Stat.* 1496. *f.* 110. *i Zygm. I.* 1510. *miastu Krakow.*
20. Jarosław Łaski, herbu Korab, umarł. *List Zygmunta I.* 1512. *u Olszow. i* 1519. *Damalew. in Archiep. Gnes. f-* 292. *Metryka Koronna.*
21. Jan Kościelecki, herbu Ogończyk. *Metryka Koronna, umarł* 1524. *List Zygmunta I. in MS. Petricoviensibus.*

22. Hieronim Łaski, herbu Korab, umarł 1542. *List Zygmunta I.* 1527. *i* 1538. *miastu Lubelskiemu. Collegiaty Łowickiej* 1524. *Starovol. Bellat. Sleidanus lib.* 13. *Paulus Jovius lib.* 33.
23. Stanisław Łaski, herbu Korab, umarł 1550. *List Zygm. u Nakiel. f.* 717. *i u Paprockiego o herb. f.* 86. 1546. *i Augusta I. miastu Lwow.* 1548.
24. Jan Spytek Tarnowski, herbu Leliwa, umarł 1556. *List Augusta I. miastu Lwowskiemu* 1550. *i u Damalew. in Epis. Vladisl. f.* 286. *i u Nakiel. f.* 655.
25. Stanisław Kościelecki, herbu Ogończyk, umarł 1561. *List Augusta I. miastu Lwowskiemu. Tegoż* 1557. *u Paproc. o herbach f.* 473. *Varszavicius.*
26. Jan Kościelecki, herbu Ogończyk, umarł 1566. *Const.* 1563. *fol.* 65. *Orichovius in Panegir. Nuptiali. Metryka Koronna.* *)
27. Wojciech Łaski, herbu Korab, umarł. *Dedicat. Chronolog.* 1567. *Constit.* 1569. *Bielski* 1572. *f.* 652. *Sarnicki in Praefat* 1587. *List Zygmuta III. miastu Lwowskiemu* 1597. *List do Sixta Papieża* 1589. *u Sewerina in S. Hyacintho libro* 3. *cap.* 45.
28. Alexander Koniecpolski, herbu Pobog, umarł 1609. *Laudum Województwa Sieradzkiego* 1607. *przeciw Rokoszan. Hist. Provinciae Polonae. Constit.* 1608. *f.* 887.
29. Stanisław Bykowski, herbu Gryff, umarł 1624. *List Zygmun. III. de feudo Prussiae* 1611. *Const.* 1620. *f.* 2. *i* 1611. *f.* 11.
30. Jan Baranowski, herbu Jastrzębiec, umarł 1633. *Constit.* 1629. *f.* 16. *et* 1631. *f.* 26. *Porządek Elekcyi* 1632.
31. Kasper Denhoff, herbu tegoż nazwiska, umarł 1643. *Constit.* 1634. *f.* 3. *i* 1635. *f.* 2. *i* 1638. *f.* 9. *i* 1643. *f.* 17. *Starowolski in Monumentis.*
32. Maximilian Przerębski, herbu Nowina, umarł 1647. *Centuria Potoc. fol.* 433. *Acta terrestria Siradiensia. Okolski tomo* 2. *f.* 285.
33. Jan Koniecpolski, herbu Pobog, umarł 1661. *Porządek Elekcyi* 1648. *Dedicat. Slaviae Parisii* 1659. *Mowca Polski f.* 148.
34. Hieronim Wierzbowski, herbu Jastrzębiec, umarł 1665. *Constitut.* 1661. *f.* 25. *i* 1662. *f.* 27. *Kochow. climact.* 3. *lib.* 4. *f.* 175.
35. Jędrzej Starkowiecki, herbu Łodzia, umarł 1665. *Historia Colleg. Calissien.*
36. Karol Zygmunt Przerębski, herbu Nowina, umarł 1669. *Constit.* 1667. *f.* 21. *Kochow. climact.* 3. *lib.* 4. *f.* 175.
37. Felix Potocki, herbu Pilawa, postąpił na województwo Krakowskie 1682. *Constit.* 1676. *fol.* 9. *et* 1670. *fol.* 25. *et* 1678. *fol.* 3.
38. Jan Pieniążek, herbu Odrowąż, umarł 1711. *Constit.* 1683. *f.* 4. *et* 1690. *f.* 5. *et* 1703. *f.* 9. *Załuski na różnych miejscach.*
39. Jan Koniecpolski, herbu Pobog, umarł 1720.
40. Franciszek Wielopolski, herbu Starykoń, postąpił na województwo Krakowskie 1728.

---

*) List oryginalny Uchańskiego prymasa do kardynała Hozyusza z Łowicza pisany roku 1564. dnia 12. Grudnia, czyni wzmiankę o śmierci Jana Kościeleckiego wojewody Sieradzkiego — omyłka więc lat dwóch w *Niesieckim*; był oraz ten Kościelecki generałem Wielkopolskim. — *P. W.*

41. Alexander Mycielski, herbu Dołęga, umarł 1729.
42. Alexander Szembek, herb swój, do 1754.

---

43. Kazimierz Dąbski, herbu Godziemba, umarł 1764.
44. Wojciech Opaliński, herbu Łodzia, umarł 1774.
45. Mikołaj Małachowski, herbu Nałęcz, umarł 1783.
46. Michał Walewski, herbu Kolumna.

TROCCY KASZTELANOWIE.

Komput ich kładę od pierwszej unji Litewskiego księztwa z koroną, to jest od roku 1413.

1. Simeon Sunigaiło, herbu Lis, umarł 1420. List *Jagiełła Króla w Stat. u Łask.* 1413. *f.* 127. *Stryjkowski f.* 541. *Hist. Sapieh. Paproc. i Okol.*
2. Alexander Kniaź Juryewicz, herb swój własny. *List Jagiełła Króla dany Rusi.* 1433. *Kojałow. in MS. Paprocki Ogrod.*
2.[b] Lelussa w 1436. *Niesiecki T. VI. p.* 42.
3. Mikołaj Niemira, herbu Gozdawa, 1444. *Okolski Tomo I. f.* 399. luboć się jeszcze ten Mikołaj Grzymałą, zwał na ten czas.
3.[b] Jan Zabrzeziński, herbu Leliwa, 1492, postąpił na Trockie województwo 1498. *Niesiecki w supplem.*
4. Stanisław Janowicz Gastold, herbu Abdank, 1499. *List Alexandra Króla u Łask. w Stat. f.* 120. *i u Herburta f.* 298. *Chron. Gvagnin.*
5. Jan Kiszka, herbu Dąbrowa, 1500. Tegom gdzieś czytał, alem autora zapomniał nanotować.
6. Jerzy Radziwił, herbu Trąby, postąpił na kasztelanią Wileńską. List *Zygmunta I.* 1527. *in MS. Petricoviensibus.*
7. Piotr Stanisław Kiszka, herbu Dąbrowa, postąpił na województwo Trockie 1533. *Przywilej na fundacyą ojcom Dominikanom Łuckim.*
8. Jan Radziwił, herbu Trąby, umarł 1542. *Starowolski in Bellator. Sarmat. et in Monumen. Stryjkow. f.* 752. *Kojałow. par.* 2.
9. Hieronim Chodkiewicz, herbu Kościesza, postąpił na kasztelanią Wileńską koło roku 1553. *Stryjkow. od roku* 1544. *fol.* 760. *Przywilej ziemi Bielskiej u Januszow. w Statut.* 1547. *f.* 837. *Histor. Sapieh. par.* 2. *f.* 13. *Kojałow. par.* 2.
10. Grzegorz Chodkiewicz, herbu Kościesza, postąpił na kasztelanią Wileńską 1562. *Kojałow. par.* 2. 1559. *Okol. Tomo. III f.* 139. *Paproc. o herb.*
11. Stefan książe Zbaraski, herb swój własny, postąpił na województwo Trockie 1566. List *Augusta I. in MS. Petricoviensibus.*
12. Ostafi Wołowicz, herbu Bogoria, postąpił na kasztelanią Wileńską 1579. *Bielski f.* 768. *List Augusta I. u Paprockiego* 1572. *f.* 524. *Const.* 1578. *f.* 332. *Heindensz lib.* 2.
13. Krzysztof Radziwił, herbu Trąby, postąpił na kasztelanią Wileńską 1584. *Paprocki o herb. f.* 688. *Stryjkowski f.* 787. *Heindensz. de Nupt. Zamojski.*
14. Jan Chlebowicz, herbu Leliwa, postąpił na województwo Trockie 1586. *MS. Cracoviense. Paproc. Ogrod. Duryew. in MS.*

15. Mikołaj Krzysztof Radziwił, herbu Trąby, postąpił na województwo Trockie 1591. List *Zygmunta III.* 1589. *u Okolsk. Tomo II. f.* 353. *Transakcya Będzińska. Sarnicki in Praefatione.*
16. Alexander książe Pruński, herb S. Jerzy, 1595. umarł. *Paproc. Ogród. f.* 208. *Sparta Polska f.* 33. *Chronic. Gvagn. MS. Rozrażewski.*
17. Jan Jerzy Radziwił, herbu Trąby, umarł 1626. *Acta terrestria Calissien.* 1610. *Starowol. in Manum. f.* 530. *Const.* 1613. *f.* 5. *Genealogia na mappie Radziwiłowska.*
18. Wojciech Radziwił, herbu Trąby, postąpił na kasztelanią Wileńską 1633. *Porządek Elekcyi* 1632. *Starowol. in Monum. Concio P. Olszow.*
19. Krzysztof Chodkiewicz, herbu Kościesza, postąpił na kasztelanią Wileńską 1636. *Okolski Tomo I. Penegiryk na wjeździe jego na województwo Wileńskie.*
20. Jan Wilczek, herbu Mądrostki, po roku 1636. *Niesiec. w supplem.*
21. Mikołaj Kiszka, herbu Dąbrowa, wziął podskarbstwo wielkie Litewskie 1643. *Constit.* 1638. *f.* 9. *Gratiae Seculares.*
21.[b] Jędrzej Sapieha, herbu Lis, 1644. *Niesiecki w supplem.*
22. Alexander Ogiński, herbu Brama, 1653. umarł. *Constit. f.* 5. *Genealogia na mappie domu tego. Kazanie pogrzebowe.*
23. Jan Karol Kopeć, herbu Róża, 1680. umarł. *Historia Sapieh. par.* 2. *f.* 49. *Walicki o Obrazie Kodeńskim.*
24. Paweł Cypryan Brzostowski, herbu Strzemię, postąpił na województwo Trockie 1684. *Constit.* 1683. *f.* 9.
24.[b] Jan Kierdej, herbu Jodziesko, umarł 1685. *Niesiecki w suplemencie.*
25. Stanisław Wincenty Orda, herb swój własny, umarł. *Constit.* 1685. *f.* 4. *Duryewski in MS.*
26. Kazimierz Sapieha, herbu Lis, postąpił na województwo Trockie 1697. *Załuski Tomo II. f.* 444. *Hist. Sapiehana. Walicki.*
27. Michał Kryszpin, herb swój własny, umarł. *Załuski* 1697. *Tom II. f.* 444. *Histor. Collegii Brestensis.*
28. Michał Kazimierz Kocieł, herbu Pelikan, postąpił na województwo Trockie. *Załuski* 1700. *Tomo II. f.* 955.
29. Mikołaj Ogiński, herbu Brama, 1712. umarł. *Hist. Sapieh. par.* 2. *f.* 53. *Genealogia Ogińskich na mappie.*
30. Jan Fryderyk Sapieha, herbu Lis, wziął pieczęć wielką Litewską 1736.
31. Kazimierz Pociej, herbu Waga, wziął województwo Witebskie 1736.
32. Michał Radziwił, herbu Trąby, postąpił na województwo Trockie 1737.
33. Antoni Kazimierz Sapieha, herbu Lis, umarł 1738.
34. Alexander Pociej, herbu Waga, postąpił na województwo Trockie 1742.
35. Michał Massalski, herb swój, postąpił na kasztelanią Wileńską 1743.

---

36. Tadeusz Ogiński, postąpił na województwo Trockie 1769.
37. Konstanty Ludwik Plater, umarł 1777.
38. Jędrzej Ogiński, umarł 1783.
39. Józef Radziwił, postąpił na województwo Trockie 1787.
40. Kazimierz Konstanty Plater.

ŁĘCZYCKIE WOJEWÓDZTWO.

Nosi na chorągwi pół Lwa czerwonego, na białem polu, a na czerwonem polu poł Orła białego, tym kształtem jako i województwo Sieradzkie: korona złota, obiedwie głowy tych zwierząt opasuje. *Bielski f.* 6. *Gvagnin Chronic. Pol. Papr. o herb f.* 605, kędy z Baszkona dawnego historyka Polskiego przywodzi, że za Bolesława Chrobrego Króla, z tego województwa wychodziło ludzi rycerskich dwa tysiące w pancerzach, a cztery tysiące z tarczami. Dzieli się na trzy powiaty: Łęczycki, Brzeziński, Orłowski. Miasta te co przedniejsze w tem województwie rachuje *Gvagnin*: Łęczycę, Orłów, Piątek, Brzeziny, Konarzew, Inowłodz, Biechow. Kasztelanów, krom Łęczyckiego, liczy trzech: Brzezińskiego, Inowłodzkiego i Konarskiego. W Łęczycy sejmikuje, zkąd dwóch na trybunał koronny deputatów, czterech na sejm posłów wysyłają.

ŁĘCZYCCY WOJEWODOWIE.

1. Krzesz, herbu Kroje, 1210. *Paprocki o herb. f.* 262. *Okol. Tomo I. fol.* 498. *Tenże jeszcze w roku* 1087. *kładzie Jana Ligęzę wojewodą Łęczyckim T. II. f.* 480., *ale się f.* 478. *poprawił i rok napisał* 1418.
2. Piotr Dunin, herbu Łabędź, 1240. *Przetoc. z Monimentów tego domu. Poniatowski o tej familii.*
3. Scibor, herbu Jastrzębiec, umarł 1242. *List Konrada księcia u Nakielskiego w Miech. f.* 164.
4. Bogusz, herbu Półkozic, 1243. *List Konrada książęcia u Szczygielskiego in Tinecia lib.* 2. *f.* 152.
5. Spitygniew z Dąbrowy, herbu Poraj, 1248. *List Kazimierza książęcia u Paproc. o herb. f.* 363. *i u Okolskiego.*

6. Swantopełk, herbu Lis, 1310. *Przywilej klasztoru Jędrzejowskiego u Paproc. o herb. f.* 134. *Okolski Tomo II. f.* 143.
7. Paweł z Spicimierza, herbu Ogończyk, 1329. (1339.) *Bielski fol.* 217. *Paproc. o herr. f.* 410. *Okolski Tomo II. fol.* 322.
8. Jan z Oporowa, herbu Sulima, 1357. *List Kazimierza Króla u Olszow. de Primatu w Załuskim. Damalew. in Episcop. Vladisl. f.* 243.
9. Jan Ligęza, herbu Półkozic, 1379, raczej 1369. *Paproc. o herb. fol.* 188. *Bzovius in propag. cap.* 23. *Okolski Tomo II. fol.* 478.
10. Jakób z Koniecpola, herbu Pobog, umarł 1380. *Nadgrobek u Paprockiego o herb. f.* 174. *Okolski Tomo II. f.* 428.
11. Jan Ligęza, herbu Półkozic, umarł. *List Jagiełła Króla* 1386. *f.* 329. *Tegoż* 1389. *f.* 333. *u Nakiel. w Miechowii, i* 1395. *fol.* 344.
12. Stanisław Ligęza, herbu Półkozic. *List Jagiełła Króla miastu Krakow.* 1398. *i* 1399. *którego też umarł. Pruscz in Cracov. f.* 67. *i u Paproc. f.* 188.
13. Jan z Leżenic, herbu Nałęcz, umarł 1400. *List Jagiełła Króla miastu Lubelskiemu. Tegoż* 1399. *miastu Krakowskiemu Okol. Tomo II. f.* 254.
14. Jan Ligęza, herbu Półkozic, umarł 1413. *List Jagiełła* 1401. *u Paproc. o herb. f.* 55. *i miastu Krakow.* 1403. *i u Łaskiego w Statucie* 1412. *f.* 127. *Okolski Tomo II. f.* 478. *jeszcze go pisze w roku* 1418.
15. Mikołaj z Oporowa, herbu Sulima, 1425. umarł. *List Jagiełła Kr. u Łaskiego w Statucie f.* 49. *i* 1421. *i* 1422. *f.* 171. *i u Przyłuskiego f.* 299.
16. Marcin Scibor z Rytwian, herbu Jastrzębiec, 1434. *Cromer l.* 21. *Okolski Tomo I. fol.* 320. *List Jagiełła Króla u Okolskiego Tomo II. f.* 290.
17. Jan z Kalinowy, herbu Zaręba, umarł 1438. *Okolski Tomo III. fol.* 323. *Acta Castrensia. List Władysława miastu Krakowskiemu.*
18. Wojciech Malski, herbu Nałęcz, umarł 1453. List *Kazimierza* 1451. *u Olszow. de Primat. Władysława III. u Łask. w Stat.* 1438. *f.* 82. *i* 129.
19. Piotr z Oporowa, herbu Sulima, umarł. *List Kazimierza u Januszow. w Statucie* 1462. *f.* 799. *Tegoż* 1455. *Gdeńszczanom, u Łaskiego f.* 65. *u Herburta f.* 18.
20. Mikołaj z Kutna, herbu Ogończyk, postąpił na Poznańskie województwo 1489. *List Kazimierza miastu Lubelsk.* 1475, *i u Łaskiego w Statucie f.* 86. 1478. *MS. Konopatscianum* 1476. *Metryka Koronna.*
21. Marcin z Zborowa, herbu Jastrzębiec, 1493. *Acta Terrestria Lanciciensia. List Albrychta Króla miastu Sendomirskiemu.*
22. Piotr Myszkowski, herbu Jastrzębiec, umarł 1507. *List Alexandra Króla u Paproc. o herb. f.* 55. 1501. 1504. 1505. *u Karnkowsk. de Primatu.*
23. Jarosław Łaski, herbu Korab, postąpił na Sieradzkie województwo 1510. *List Zygmunta I. u Łaskiego w Statucie na początku* 1507. *roku.*

24. Jan z Kalinowy, herbu Zaręba, 1510, postąpił na województwo Kaliskie tegoż roku. *Okolski Tomo III f.* 525. *).
25. Mikołaj czyli Jan Jarand z Brudzewa, herbu Pomian, 1519. *List Zygm. I. u Olszow. de Primatu i* 1512. *u tegoż. Paproc. i Okol.*
26. Jędrzej Oporowski, herbu Sulima, 1532. *Metryka Koronna. List Zygmunta I.* 1537. *miastu Krakowskiemu.*
27. Jan Kościelecki, herbu Ogończyk, 1540, umarł 1545. *Paprocki w Gniazdzie Cnoty. List Zygmunta I.* 1543 *miastu Krakow.*
28. Mikołaj Jarand z Brudzewa, herbu Pomian. *List Zygmunta I. u Nakielskiego w Miech. f.* 629. *Augusta I.* 1548. *miastu Krakowskiemu i Lwowskiemu.*
29. Jan Kościelecki, herbu Ogończyk, 1553. *Orichov. in panegir. Nuptiali MS. Calissien. Okolski Tomo I. f.* 242.
30. Wojciech Koryciński, herbu Topor, 1555. *Okolski T. III. f.* 51. *Duryew. Pamięć niezeszła f.* 32. *Starowol in Monum. f.* 208.
31. Łukasz Gorka, herbu Łodzia, postąpił na województwo Poznańskie 1564. *Rey Zwierzyniec* 1562. *Orichovius. Gornicki.*
32. Mikołaj Sokołowski, herbu Pomian, umarł 1565. List *Augusta I.* 1565. *miastu Lwowskiemu. Inwentarz Skarbu Koronn. in MS. Petric.* 1564.
33. Jan Sierakowski, herbu Ogończyk, umarł 1589. *Constit.* 1569. *f.* 154. *List Stefana Króla u Fridvalda* 1576. *Bielski* 1572. *f.* 652. *Heindensztein de Nupt. Zamos.* 1583. *Paproc. o herb. Okol. T. II. f.* 509. *Gvagnin Chronic. Polon. Hosii Epistolae.*
34. Stanisław Miński, herbu Prus tertio, wziął pieczęć 1606. *List Zygmunta III. de Feudo Pruss.* 1605. *Tegoż* 1597. *miastu Lwow. Łubien Hist. f.* 7.
35. Adam Czarnkowski, herbu Nałęcz, umarł 1627. *Constt.* 1608. *f.* 887. *i* 1611. *f.* 32. *i* 1623. *f.* 9. *Edykt przeciw Rokoszanom* 1607.
36. Stanisław Radziejowski, herbu Junosza, umarł 1633. *Consit.* 1628. *f.* 4. *i* 1631. *f.* 5 *i* 1633. *f.* 7. *i* 1637. *f.* 3. *Załuski T. III. f.* 859.
37. Stefan Gębicki, herbu Nałęcz, umarł. *Const.* 1641. *f.* 10. *Starowol. in Cracov. Episcop. f.* 305. *Okolski Tomo II. f.* 257.
38. Jan Leszczyński, herbu Wieniawa, postąpił na województwo Poznańskie 1656. *Fulden* 1655. *lib.* 5. *f.* 93. *Kochow. climact.* 2. *f.* 16. *et* 86.
39. Wacław Leszczyński, herbu Wieniawa, 1659, umarł. *Dedicatio Slaviae Parisii. Heroica Poesis P. Słowicki.*
39.[b] Jędrzej Starkowiecki, herbu Łodzia, umarł 1665. *Niesiecki w supplem.*
40. Władysław Leszczyński, herbu Wieniawa, umarł 1679. *Const.* 1661. *f.* 11. *et* 1674. *f.* 14. *Załuski T. I. f.* 123. *Zawadzki f.* 27.
40.[b] Albrycht Szczawiński, herbu Prawdzic, 1683. *Niesiecki w supplem.*
41. Piotr Opaliński, herbu Łodzia, umarł 1692. *Constit.* 1690. *f.* 8. *Załuski T. I. f.* 1261. *Histor. Sapiech. par.* 2. *f.* 130. *Publici Dolor. Oner.*

---

*) Jan z Kalinowy w roku 1512. jak wojewoda Łęczycki, podpisał intercyzę Zygmunta I. z Barbarą de Zapolia 10. Lutego *Cod. Dipl. Vol. I. fol.* 120. — Jan z Brudzewa także podpisany jako kasztelan Kaliski. — *P. W.*

42. Rafał Leszczyński, herbu Wieniawa, wziął podskarbstwo wielkie Koronne 1702. *Załuski T. I. f.* 1261. *Signatores f.* 127.
43. Jerzy Towiański, herb swój, umarł. *Constit.* 1703. *fol.* 20.
44. Chryzostom Dorpowski, herbu Junosza, umarł 1718.
45. Jerzy Warszycki, herbu Abdank, umarł 1733.
46. Franciszek Skarbek, herbu Abdank, do 1749.

---

47. Józef Walewski, w 1753.
48. Teodor Wessel, umarł 1760.
49. Tomasz Sołtyk, umarł 1772.
50. Mikołaj Małachowski, umarł 1774.
51. Szymon Dzierżbicki, umarł 1786.
52. Stanisław Gadomski.

ŻMUDZKIE STAROSTWO.

Gvagnin fol. 30. w kronice Żmudzkiej i Inflantskiej, pogonią zwyczajną Litewską na chorągwi białej w polu czerwonem, naznacza za herb temu księztwu; atoli *Bielski fol.* 9. i *Paproc. o herbach*, lubo na jednej stronie chorągwi o Pogoni wspominają, na drugiej jednak stronie, niedźwiedzia czarnego, w białej obróży, przedniemi nogami do góry wspiętego, w czerwonem polu, za własny tej ziemi zaszczyt przywłaszczają. Kiedyś to księztwo swoich własnych udzielnych książąt miało, ba i Królów; o czem *Stryjkow. i Kojałow.* i ja na swem miejscu; wszakże potem do wielkiego księztwa Litewskiego inkorporowane, administrowali starostowie trybem Polskim, które imię, że przez długi czas, w temże księztwie zamieszkało, dla tego i na potem, lubo tak wielkie księztwo, nie województwa tytuł na sobie utrzymuje, ale starostwa Żmudzkiego; tak dalece, że starosta Żmudzki między

wojewodami sam jeden, i tak wysoko w senat Polski wchodzi: to mu miejsce na sejmie Lubelskim w roku 1569, to jest zaraz po Łęczyckich wojewodach zapisano: przedtem zaś, jako niżej obaczysz, pospolicie to starostwo z jakiem inszem krzesłem chodziło. Powiaty w tem księztwie *Gvagnin* te rachuje: Iragolę, Miedniki, Chrosze, Roseną, Widoty, Wielunią, Kiełtywy, Cettę. Jednego tylko Żmudzkiego kasztelana krzesłowego mają. Dwóch posłów na sejm obierają.

ZMUDZCY STAROSTOWIE.

1. Kiejzgajło, herb swój własny, kasztelan Wileński, od r. 1413. ustąpił 1440. *Bielski f.* 314. *Cromer lib.* 18. *Stryjkow. f.* 543. *f.* 593.
2. Kontowt, herb swój własny, od roku 1440. ustąpił 1443. *Stryjkowski fol.* 595. *Kojałowski par.* 2.
3. Michał Kiejzgaiło, herb swój własny, kasztelan Wileński, od roku 1443. *Stryjkow. f.* 595. *i w roku* 1451. *Stryjkow. f.* 615. *Kojałow. p.* 2.
4. Stanisław Janowicz Gastold, herbu Abdank, kasztelan Trocki 1494. *Kojałow. par.* 2. *i u Łaskiego w Stat. f.* 120. *i u Herburta w Statucie* 1499. *f.* 298. *Stryjkowski lib.* 21. *cap.* 7.
5. Stanisław Żarnowiecki, herb swój własny, 1502. *Miechow. Cromer.*
6. Mikołaj Radziwił, herbu Trąby, wojewoda Trocki, 1507. i podobno trzymał toż starostwo i z Wileńskiem województwem aż do śmierci 1522.

6.[b] Stanisław Jan starosta Żmudzki i kasztelan Wileński 1522. *podpisał akt Zygmunta Augusta zapowiadający jednostajny narodom Statut.*

7. Stanisław Kiszka, herbu Dąbrowa, kasztelan Trocki 1533. *Przywilej podpisał OO. Dominikanow Łuckich fundacyi.*
8. Jan Radziwił, herbu Trąby, marszałek Litewski, umarł 1542. *Stryjkowski lib.* 24. *cap.* 5. *f.* 759. *Kojałow. par.* 2. *Starow. in Monum.*
9. Maciej Wojciechowicz Janowicz, herb swój własny, umarł 1543. *Stryjkowski f.* 759.
10. Hieronim Chodkiewicz, herbu Kościesza, kasztelan Wileński umarł 1562. *Stryjkow. od roku* 1545. *f.* 760. *Paproc. Gniazdo. Górnicki u Herburta* 1547. *f.* 303. *Septem Heroes Chodkieviccii. Kojałow. par.* 2.
11. Jerzy Bielewicz, herbu Mogiła. *Paproc. o herbach f.* 659. *Okolski T. II. f.* 90., ale żaden z nich roku nienapisał, kiedy siedział na tem krześle.
12. Jan Chodkiewicz, herbu Kościesza, kasztelan Wileński, umarł 1579. *Constit.* 1576. *f.* 243. *List Augusta* I. 1572. *u Paproc. o herbach f.* 524. *Hosii Epistolae T. II. f.* 373. *Paprocki o herb. f.* 683.
13. Jan Kiszka, herbu Dąbrowa, umarł 1591. *Stryjkowski od roku*

1579. *f.* 787. *List Zygmunta* III. *u Okol. T. II. f.* 353. *Pa- o herbach f.* 688. *Sarnicki in Praefat.*
14. Jerzy Chodkiewicz, herbu Kościesza, umarł 1595. *Brant w kazaniu na pogrzebie jego. Cichocki Alloq. Osecen. lib.* 2. *cap.* 22.
15. Stanisław Radziwił, herbu Trąby, umarł 1599. *Starowolski in Monumen. f.* 234. *Historia Sapieh. par.* 3. *f.* 106. *Histor. Domus Prof. Cracov.*
16. Jan Karol Chodkiewicz, herbu Kościesza, postąpił na województwo Wileńskie 1616. *Constit.* 1601. *f.* 760. *et* 1607. *f.* 863. *et* 1616. *f.* 5. *Histor. Sapieh. par.* 2. *f.* 15. *Argentus de reb. Societ. f.* 141. *Okolski T. I. f.* 473.
17. Jan Kiszka, herbu Dąbrowa, umarł 1619. *Duryew. Niezesz. Pamięć f.* 79. *Okolski T. II. f.* 137. *Kazanie Pogrzebowe.*
18. Hieronim Wołowicz, herbu Bogoria, umarł 1641. *Constit.* 1620. *f.* 12. *et* 1628. *fol.* 3. *Porządek Elekcyi* 1633. *Okolski T. I. f.* 56.
19. Jan Lacki, herbu tegoż nazwiska, umarł 1646. *Analecta Nieszpor. f.* 155. *Starow. in Monum. f.* 306.
20. Janusz Radziwił, herbu Trąby, postąpił na województwo Wileńskie 1651. *Porządek Elekcyi* 1648. *Hist. Past. f.* 229. *Centuria Potockiego f.* 107.
21. Jerzy Karol Chlebowicz, herbu Leliwa, postąpił na województwo Wileńskie 1670. *Constitut.* 1661. *f.* 1. *Manifest Lubomirsk. f.* 66.
22. Wiktoryn Mleczko, herbu Korczak, umarł 1670. *Confirmatio Jurium Gentium Jana* III. 1676. *Const. tegoż roku.*
23. Kazimierz Paweł Sapieha, herbu Lis, postąpił na Wileńskie województwo 1682. *Hist. Sapieh. par.* 2. *f.* 60.
24. Paweł Michał Pac, herbu Gozdawa, umarł 1696. *Constit.* 1685. *f.* 13. *Kazanie pogrzebowe. Duryew. in MS.*
25. Grzegorz Ogiński, herbu Brama, umarł 1709. *Załuski T. II. f.* 955. *et T. III. f.* 896. *Historia Sapiehana par.* 2. *f.* 53.
26. Kazimierz Zaranek, herbu Korczak, umarł 1729. po którym wakowało do 1742.
27. Józef Tyszkiewicz, herbu Leliwa, jeszcze w 1754

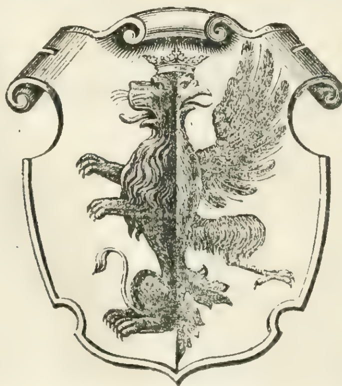
---

28. Jan Chodkiewicz, herbu Kościesza w 1764 do 1780.
29. Antoni Giełgud, 1782. jeszcze w 1783.

BRZESKIE KUJAWSKIE WOJEWÓDZTWO.

Herb województwa pół Orła białego, i pół Lwa czarnego, grzbiety ich do siebie obrócone, głowy ich pod jedną koroną na złotym polu. *Bielski fol.* 6. *Paprocki o herb. fol.* 608. *Gvagnin fol.* 253 *w Kronice Polskiej.* **Tak Brzeskie Kujawskie, jako i Inowrocławskie województwa, jednąż kiedyś ziemią były, o czem ciż sami wzwyż pomienieni historycy świadczą; ale potem też ziemię na dwa województwa prze-**

dzielono, Kujawskie i Inowrocławskie. Czasu którego się to stało, żaden z historyków nie naznacza; ile jednak z Kromera *lib.* 13. dochodzi Paprocki, jeszcze w roku 1374 w kupie pod jednym wojewodą zostawały: bo Zemomyśl Łokietków brat umierając, trzech synów zostawił, którzy gdy się dzielili powiatami tej ziemi, Przemyślowi dostał się Bydgoski, Leszkowi Inowrocławski, Kazimierzowi Gniewkowski; ale sie nie długo cieszyli tą sukcessyą: powiaty albowiem tej ziemi, od różnych rozebrane, już w Władysława Opolskiego książęcia, już w Zemowita książęcia Mazowieckiego, już w Krzyżackie ręce poszły; aż ich Władysław Jagiełło Król Polski szczęśliwie odzyskał, jedne koło roko 1396, drugie koło roku 1403. *Cromer l.* 15 *et* 16. Ztąd dochodzę, że dopiero koło roku 1400, ta ziemia na Brzeskie Kujawskie i Inowrocławskie województwa przedzielona, ile że na liście tegoż Króla miastu Lubelskiemu danym w roku 1400 czytam Macieja z Radolina wojewodę Inowrocławskiego, i w roku 1413 przywilej Hrodelski u Łaskiego w Statucie podpisali *inter praesentes*, Maciej z Łabiszyna wojewoda Brzeski, i Janusz z Kościelca wojewoda Gniewkowski, bo tak przedtem Inowrocławskich tytułowano. Kiedy zaś jednego tylko wojewodę ta ziemia miała, Kujawskim się pisywał, jako czytam w roku 1222, na erekcyi katedry Chełmińskiej, i w roku 1228, na liście Konrada książęcia Mazowieckiego u *Praetor. lib.* 2. *cap.* 4. Dzieli się na powiaty Brzeski i Kujawski, krom kasztelana Brzesk. Kujawskiego, rachuje innych pomniejszych trzech, Kruszwickiego, Kowalskiego i Przedeckiego. Miasta te przedniejsze w sobie zamyka: Brześć, Radziejów, Kruszwicę, Kował. Tak Brzeskiemu województwu, jako i Inowrocławskiemu konstytucya Koronna 1510, za Zygmunta pierwszego pozwoliła społem w Radziejowie sejmikować, kędy dwóch deputatów na trybunał Koronny, czterech na sejm posłów obierać zwykli.

BRZESCY KUJAWSCY WOJEWODOWIE.

1. Zbylut z Panigroda, herbu Topor, *Paprocki o herbach f.* 15. *Okolski T. III. f.* 9., ale roku żaden z nich nienapisał.
2. Maurycy, herbu Doliwa, 1222. *Erekcya Biskupstwa Chełmińskiego. List Konrada książęcia Mazowieckiego.*
3. Arnold, herbu Radwan, 1228. *List Konrada ks. Mazowieckiego u Pret. lib.* 2. *cap.* 24. *o fundacyi w Prusiech Krzyżaków.*
4. Janusz z Kościelca, herbu Ogończyk, 1247. *Paproc. o herb. fol.* 410. *Okols. T. II. f.* 321. *Duryew in MS.*
5. Marcin, herbu Prawdzic, 1259. *Długosz, Bielski f.* 182. *Okols. T. II. f.* 321. *Paproc. o herb. i w Gniazdzie Cnoty.*

5.[b] Bronisz w roku 1299. *Codex Dipl. Raczyńs. p.* 91.

6. Jan z Płomykowa, herbu Leszczyc, 1304. *Długosz Tomo II. Cromer. Bielski. Miechowita, i inni historycy nasi.*
7. Bronisz, herbu Wieniawa, 1306. *Damalew. in Episcop. Vladis. f.* 213. *z oryginalnych Monimentów tej katedry* *).
8. Wojciech z Kościelca, herbu Ogończyk. *Długosz T. II.* 1332. *Erekcya. Miasta Bydgoszczy* 1346. *Nakiel w Miech. f.* 257. *Hist. Coll. Bidgost.*
9. Wojciech Ostroróg, herbu Nałęcz, 1360. *List Kazimierza Kr. u Olszow. de Prim. i w Załuskim, u Nakiel. w Miech. f.* 282.
10. Jędrzej z Łabiszyna, herbu Prawdzic, 1383. *Długosz T. II.* umarł 1384. *Duryewski z Nadgrobku jego.*
11. Piotrasz Małocha, herbu Grzymała, 1384. *Bielski f.* 263. *List Kazimierza Króla miastu Sendomirskiemu.*
12. Maciej z Łabiszyna, herbu Prawdzic. *List Jagiełła* 1413. *u Łaskiego w Statucie f.* 127. *i* 171. *i u Herburta f.* 296. *i* 1421. *in MS. Archiv.*
13. Jan z Lichina, herbu Pilawa, 1438. *List Jagiełła u Łaskiego w Statucie f.* 129. *i* 1433. *f.* 52. *i* 1431. *i* 1438. *miastu Krakowskiemu. Biels. f.* 383.
14. Marek z Lubienia, herbu Doliwa, umarł 1441. *Nadgrobek u Paproc. o herb. f.* 180. *Okolski T. I. f.* 162.
15. Jan z Kretkowa, herbu Dołęga 1451. *List Kazimierza Króla u Olszow. de Primatu, i u Łaskiego w Statut. fol.* 82. *i* 83. *Przyłuski lib.* 2. *cap.* 2. *Herburt f.* 236.
16. Mikołaj z Kościelca, herbu Ogończyk. *List Kazimierza Króla* 1458. *u Łask. w Stat. f.* 68. *i* 1462. *u Januszow. f.* 799. *i u Herburta f.* 18.
17. Jan Oporowski, herbu Sulima, 1475. *List Kazimierza Kr.* 1485. *miastu Krakowsk. Albrychta Króla miastu Lubelsk.* 1493. *Okolski T. III. f.* 172.
18. Maciej z Służowa, herbu Radwan, umarł 1496. *List Albrychta Kr. u Łask. w Statucie f.* 110.
19. Jędrzej z Lubienia, herbu Doliwa od roku 1496. *List Albrychta Kr. u Łask. w Stat. f.* 110.
20. Mikołaj z Kościelca, herbu Ogończyk, 1501. *Elekcya Alexandra Króla u Karnkowskiego de Primatu. List tegoż* 1505. *miastu Lwow. u Łask. w Statucie* 1507., *Sendomirs.* 1508.

---

*) Zapewne ten sam co wyżej pod r. 1299. Rok 1306. u *Damalewicza* musi być mylny, Bronisz poprzedził Jana z Płomykowa. — *J. L.*

21. Mikołaj Kretkowski, herbu Dołęga, 1512. *List Zygmunta I. u Olszow. de Primatu i u Załuskiego T. II. f.* 556. *i u Przyłusk. lib.* 1. *cap.* 2.
22. Mikołaj z Kościelca, herbu Ogończyk, umarł 1524. *Metryka Koronna. List Zygmunta I. in MS. Petricoviensibus.*
23. Jędrzej Oporowski, herbu Sulima, 1525. *Metryka Koronna, i List Zygm. I. miastu Krakowskiemu* 1527. *miastu Lubels.*
24. Mikołaj Radziejowski, tak go czytam na *liście Zygmunta I u Nakiels. w Miech. fol* 717. *w roku* 1544. *atoli na liście tego Zygmunta danym miastu Krakowskiemu* 1543. *i u Herburta f.* 15. *zowią go Hodzieski z Potulic Mikołaj, chyba że ich dwóch po sobie było Mikołajów, jeden Radziejowski herbu Junosza, drugi z Potulic herbu Grzymała.*
25. Rafał Leszczyński, herbu Wieniawa, ustąpił 1550. *propter incompatibilitatem* z starostwem Radziejowskiem, które wraz zkrzesłem tem trzymał. *List Augusta I.* 1548. *miastu Lwowskiemu Paproc. o herbach. Okolski T. III. Gornicki. Bielski.*
26. Janusz Kościelecki, herbu Ogończyk, 1550. *List Augusta I. u Nakiels. w Miech. f.* 653. *i miastu Krakows. Orichov.* 1553. *in Paneg. Nuptiali.*
27. Łukasz Górka, herbu Łodzia, postąpił na województwo Łęczyckie 1557. *List Augusta I. u Paproc. o herb. f.* 473.
28. Piotr Dunin, herbu Łabędź, umarł 1562. *Hist. Polon. Pruth. Posselii Paproc. o herbach f.* 450. *Okolski T. II. Przetoc. Poniatowski.*
29. Jan z Służewa, herbu Sulima, umarł 1580. *Const.* 1563. *f.* 65. *List Augusta I.* 1565. *miastu Lwowskiemu. Lipski* 1569. *quaest.* 3. *Biel.* 1572. *f.* 652.
30. Piotr Potulicki, herbu Grzymała, 1583. postąpił na województwo Kaliskie. *Heindensz. de Nupt. Zamos. Gvagnin Chronic. Paprocki o herbach f.* 688. *et* 486. *Okolski Tomo. III. f.* 76.
31. Bartłomiej Zebrzydowski, herbu Radwan, 1586. *Paproc. o herb. f.* 274. *Okolski T. II. f.* 566.
32. Jędrzej Leszczyński, herbu Wieniawa, umarł 1606. *List Zygm. III.* 1597. *miastu Lwow. Treter. in Varm. Epis. f.* 153. *Okol. Tomo III.*
33. Michał Działyński, herbu Ogończyk, umarł 1615. *Const.* 1613. *f.* 24. *MS. Calissiense* 1618. *Acta Castrensia Calissiensia.*
34. Jan Gostomski, herbu Nałęcz, postąpił na województwo Kaliskie 1620. *Nadgrobek jego w Warszawie. Starowolski in Monument. Argentus de reb. Soc. f.* 393.
35. Grzegorz Kretkowski, herbu Dołęga, umarł 1622. *Życie Zofii z Tylic Tomickiy, Hist. Coll. Bidgostiensis. Okol. T. I. f.* 422.
36. Jakób Sczawiński, herbu Prawdzic, umarł 1637. *Constit.* 1631. *f.* 5. 1633. *f.* 7. *et* 1636. *f.* 2. *Analecta Nieszp. f.* 206. *Starowolski Monumenta.*
37. Jędrzej Kretkowski, herbu Dołęga, umarł 1643. *Okol. T. II. f.* 326.
38. Jan Szymon Sczawiński, herbu Prawdzic, umarł 1652. *Porządek Elekcyi* 1648. *Kazanie ks. Dunina f.* 177.
39. Tomasz Sczawiński, herbu Prawdzic, 1653. *Constit. f.* 2. *Kazanie ks. Dunina. Penegiryk na jego wjeździe wydany.*

39.[b] Władysław Wierzbowski, herbu Jastrzębiec, umarł 1657. *Niesiecki w supplemencie.*

40. Hieronim Wierzbowski, herbu Jastrzębiec, postąpił na województwo Sieradzkie 1661. *Dedicatio Slaviae Parisii* 1659. *Kochow. clim.* 2. *l.* 2.
41. Zygmunt Działyński, herbu Ogończyk, postąpił na województwo Kaliskie 1678. *Confirm. Jur. Gent. Michała Króla* 1670. *Historia Collegii Jaroslavien.* 1672.
42. Jan Opaliński, herbu Łodzia, umarł 1684. *Constit.* 1678. *f.* 12. *et* 1683. *f.* 13. *Histor. Colleg. Posnan. Celeusma Panegir.*
43. Zygmunt Dąbski, herbu Godziemba, 1704. umarł. *Załuski* 1697. *T. II. f.* 394. *Curyewski in MS.*
44. Maciej Pstrokoński, herbu Poraj, 1707. umarł.
45. Jan Jakób Potulicki, herbu Grzymała, umarł 1726.
46. Jędrzej Dąbski, herbu Godziemba, umarł 1734.
47. Antoni Dąbski, herbu Godziemba, umarł 1770.

---

48. Ludwik (Stanisław) Dąbski.

KIJOWSKIE WOJEWÓDZTWO.

Kijów, kiedyś stolica jedynowładców i książąt Ruskich; luboć potem, za odmianą szczęścia, gdy go sobie po różnych rewolucyach wielkie książęta Litewskie mocą podbili, im hołdować począł. Ostatni z książąt Litewskich krwi, książe Kijowski, Simon Olelkowicz umierając w roku 1471, wprawdzieć zostawił sukcessorów tego księztwa, syna i córkę nie dorosłe, i Kazimierzowi Królowi, przez posły swoje ich zalecał, posławszy mu za upominek konia i łuk, których używał w różnych okazyach przeciwko Tatarom fortunnie ich gromiąc; przecież Król Kazimierz za radą panów Litewskich, księztwo Kijowskie w powiat przerobił, i zaraz Marcina Gastolda, za starostę, czyli raczej wojewodę Kijowianom przełożył: którego wprawdzieć zrazu przyjąć nie chcieli ziemianie Kijowscy, atoli widząc nieprzełamanego w swem przedsięwzięciu Kazimierza Króla, uspokoili się. Od tego tedy czasu województwo Kijowskie swój początek wzięło. *Cromer lib.* 21. *Kojałow. par.* 2. Miejsce potem w senacie Polskim, wojewodom Kijowskim dopiero naznaczone na sejmie Lubelskim 1569: czego popiera list Zygmunta Augusta w tymże roku 6. Junji dany: kędy też przyznaje ten Król, że Kijowska prowincya, jeszcze za pierwszych Królów w Polszcze, do tego Królestwa była przyłączona, to męztwem i szablą Polską zawojowana, to przez dobrowolne poddanie się jej, to przez spadki niektórych lennych książąt, którzy się nią byli podzielili, co znać z wielu przywilejów Koronnych *in Archivo Regni* złożonych: dopiero ją pierwszy Władysław Jagiełło Król Polski do wielkiego księztwa Litew-

skiego przyciągnął, lubo się o to Polacy nie raz z Litwą umawiali, i prawa swego do niej upominali. Przecież jeszcze i potem do prowincyi Litewskiej to województwo należało, aż w roku 1579 do laski i prowincyi Małopolskiej przyłączone. Dzieli się zaś na trzy powiaty: Kijowski, Żytomierski i Owrucki. Wprawdzieć wielka część jego i z samem miastem Kijowem po dziś dzień od Carów Moskiewskich zawojowana, onymże hołduje, atoli nie wszystko, dla czego do tych czas, tak biskupów Kijowskich, jako i wojewodów, kasztelanów i inszych urzędników ziemskich, słusznie sobie Polska przywłaszcza. Deputatów dwóch na trybunał koronny obierać im pozwolono, z temiż warunkami, które i województwu Wołyńskiemu są przydane. O czem *Konstitucya* 1590, *fol.* 582. Posłów zaś na sejm czterech. Konstytucya 1659, rycerstwu tego województwa przyznała, że im Król choćby żadnej possessyi w któremkolwiek czy Koronnem, czy Litewskiem województwie nie mieli, może urzędy i wakanse tego województwa konferować, byle tylko katolikami byli. Województwo Kijowskie, że się pomieścić może z starostwem swojem jużem namienił wyżej. Za herb nosi anioła białego w czerwonem polu. *Paproc. o herb. f.* 718. *Gvagnin w Kronice Ruskiej fol.* 24, powiada że chorągiew jego zielona o dwu rogach, w polu czerwonem, z jednej strony pogonią Litewską, z drugiej strony Niedźwiedziem czarnym, w polu białym naznaczona, atoli co się tycze pogoni pomylił się Gvagnin. *Bielski fol.* 9. krom anioła z jednej strony chorągwi, który w jednej ręce miecz goły, nadoł końcem spuszczony, w drugiej pochwy trzyma: na drugiej stronie, przywłaszcza mu Niedźwiedzia w białem polu, u którego noga lewa przednia trochę do góry podniesiona.

KIJOWSCY WOJEWODOWIE.

1. Marcin Gastold, herbu Abdank, od roku 1471. *Cromer lib.* 27. 1474. *Bielski fol.* 452. *Kojałow. par.* 2. *Stryjkow. fol.* 649. *Długosz.*
2. Jerzy Pac, herbu Gozdawa. *Kazania ks. Jakóba Olszowskiego. Decora Lilieti*, ale żaden z nich roku nie napisał kiedy siedział na tem krześle.
3. Dymitr książe Puciatycz, herbu Syrokomla, umarł 1503. *Stryjkowski f.* 689. *Kojałowski par.* 2.
4. Jurgi Montowtowicz, herb swój własny, 1503. *Stryjkow. f.* 689. *Kojałowicz par.* 2.
5. Jędrzej Niemirowicz, herbu Gozdawa. 1511. *Kojałow. par* 2. *Stryjkow. lib.* 3. *cap.* 6. *f.* 724. *Cureus f.* 228. *Okolski T. I. f.* 398. *).
6. Jerzy Radziwił, herbu Trąby, postąpił na kasztelanią Trocką koło roku 1520. *Olszow. Kazanie pogrzebowe Anny Sapiez. Starowolski Bellat. Sarmat.*
7. Jan książe Dubrowicki, herb swój własny, od roku 1542. postąpił na Trockie województwo 1543. *Stryjkow. lib.* 24. *cap.* 5. *fol.* 759.
8. Fryderyk książe Pruński, herb ś. Jerzy, umarł 1555. *Sarnicki lib.* 7. *Stryjkow. f.* 760., ale mu imie daje *Siemion. Acta terrestria Kiiovien.*
9. Hrehory Chodkiewicz, herbu Kościesza, postąpił na kasztelanią Trocką koło roku 1557. *Monimenta Colleg. Ostrog. S. J.* 1556.
10. Konstantyn książe Ostrogski, herb swój własny, umarł 1606. *Constit.* 1569. *f.* 170. *List Zygmunta III.* 1597. *miastu Lwowskiemu. Paproc. o herbach f.* 688. 1583. *Sarnicki in Praefat. Górnicki dworzanin. Heindensz. de Bello Moschov. Bielski. P. Młodzianowski Concio.*
11. Jędrzej Sapieha, herbu Lis, umarł 1608. *Histor. Sapieh. par.* 3. *i na inszych miejscach czytałem go.*
12. Stanisław Żołkiewski, herbu Lubicz, wziął pieczęć wielką 1617. *Const.* 1608. *fol.* 887. *List Zygmunta III.* 1611. *de Feudo Prussiae. Kobierzyc.*
13. Tomasz Zamojski, herbu Jelita, wziął pieczęć mniejszą 1629. *Const.* 1623. *f.* 3. *et* 4. *Nakielski in Miech. f.* 919. *Petricius Starowolski Monum.*
14. Alexander książe Zasławski, herb swój własny, umarł 1629. *Meletii Smotryski Paraenesis. Panselene. Duryewski in MS.*
15. Stefan Chmielecki, herbu Bończa, umarł 1630. *Constit.* 1631. *f.* 35. *już o zmarłym. Okolski T. I. f.* 64. *Starowolski in Bellat. Sarmat.*
16. Janusz Tyszkiewicz, herbu Leliwa, umarł 1648. *Constit.* 1632. *f.* 2. *Porządek Elekcyi* 1632. *et* 1648. *f.* 20. *Potock. Centur. f.* 117. *Okolski Russia f.* 112. *Pigłowski Elogia.*

---

*) Roku 1529. Wojciech Neynir. albo Niemirowicz, wojewoda Kijowski podpisał się w Wilnie na przymierzu między Zygmuntem I. Królem, a Albrechtem księciem Pruskim — omyłka więc u *Niesieckiego.* — *Cod. Dipl. Vol. IV. fol.* 261. — *P. W.*

17. Adam Kisiel, herbu Świętołdycz, umarł 1653. *Centuria Potock. fol.* 80. *et* 309. *Histor. Pastor. f.* 99. *Starwolski Monum. fol.* 761.
18. Stanisław Potocki, herbu Pilawa, postąpił na województwo Krakowskie 1658. *Kochow. climact.* 2. *fol.* 101. *Histor. Coll. Cracov.* 1656. *f.* 830.
19. Jan Zamojski, herbu Jelita, postąpił na województwo Sendomirskie 1659. *Annuae Colleg. Calissiensis.*
20. Jan Wychowski, herbu Abdank, zabity 1664. *Constit.* 1661. *f.* 5. *et* 1662. *f.* 8. *Kochow. climact.* 3. *lib.* 3. *Dedicat. Slaviae Parisii* 1659.
21. Stefan Czarnecki, herbu Łodzia, umarł 1665. *Kochow. climact.* 3. *lib.* 3. *f.* 169. *Centur. Potoc. f.* 272. *Twardowski Wojna Domowa.*
22. Michał Stanisławski, herbu Pilawa, umarł 1668. *Constit.* 1667. *f.* 6. *Kochow. climact.* 3. *lib.* 4. *f.* 169.
23. Jędrzej Potocki, herba Pilawa, postąpił na województwo Krakowskie 1682. *Const.* 1678. *f.* 3. *Confirmat. Jurium Gent. Michała i Jana III. Królów Polskich* 1676. *Zawadzki f.* 11. 1669. *Hist Coll. Cracov.*
24. Stefan Niemierzyc, herbu Klamry, umarł 1683. *Duryews. f.* 17. *w Pamięci Niezeszłej Kostkow.*
25. Marcin Kącki, herbu Brochwicz, postąpił na województwo Krakowskie 1702. *Const.* 1690. *f.* 5. *Załuski T. III. f.* 53.
26. Józef Potocki, herbu Pilawa, *Const.* 1703. *f.* 12.

---

27. Stanisław Potocki, herbu Pilawa, w latach 1748—1753.
28. Franciszek Salezy Potocki, herbu Pilawa, 1771. umarł.
29. Stanisław Lubomirski, umarł 1784.
30. Józef Stępkowski, umarł 1790.
31. Prot Potocki.

INOWROCŁAWSKIE WOJEWÓDZTWO.

To województwo, ile kiedyś jednoż z Brzeskiem Kujawskiem, jednymże się herbem z niem szczyci. O początkach jego mówiłem, gdzie o Brzeskiem Kujawskiem województwie, *fol.* 161. Dzieli się na powiaty, Inowrocławski i Bydgoski. Do niegoż należy ziemia Dobrzyńska, która też tak jest wielka, że w sobie trzy powiaty zamyka, to jest Dobrzyński, Lipieński i Rypiński. Herb jej głowa człowieka sędziwego w czerwonem polu, u której pod samą brodę, spodem jedna korona, a druga na głowie jej, z której dwa bawole rogi w górę wychodzą. Ma taż ziemia trzech kasztelanów mniejszych: Dobroczyńskiego, Rypińskiego i Słońskiego. Gród w Bobrownikach nad Wisłą, w Lipnie sejmikować zwykła, kędy jednego deputata na trybunał Koronny, dwóch posłów

na sejm obiera. Do województwa należy krom Inowrocławskiego kasztelana, kasztelan Bydgoski, które w Radziejowie sejmikuje, dwóch posłów także na sejm wysyła.

INOWROCŁAWSCY WOJEWODOWIE.

1.[b] Jan z Płumincowa w latach 1339. 1343. z *Naruszewicza.*

1. Maciej z Radolina, herbu Leszczyc, 1400. *List Władysława Jagiełła Kr. miastu Lubelskiemu* 1403. *miastu Krakowskiemu.*
2. Janusz z Kościelca, herbu Ogończyk, 1413. *List Jagiełła u Łask. w Statucie* 1413. *f.* 127. *i in MS. Archiv.* 1421. *Długosz T. II. Bielski f.* 323.
3. Maciej z Łabiszyna, herbu Prawdzic, 1422. *List Jagiełła Kr. miastu Krakowskiemu i miastu Sendomirskiemu.*
4. Jarand z Grabie, (*Miech. lib.* 4.) z Brudzewa, herbu Pomian. *List Jagiełła* 1432. *miastu Lubelskiemu* 1436. *u Łaskiego w Statucie f.* 140. *miastu Krakowskiemu* 1438.
5. Maciej Danaborski, herbu Topor. *Cromer lib.* 27. *Długosz* gdzie o jego synu piszą, ale jemu żaden roku nieprzypisał.
6. Mikołaj Scibor Szarlej, herbu Junosza, umarł 1457. *Długosz T. II. Cromer lib.* 24. *Paprocki o herbach f.* 248. *Okolski T. I. folio* 360.
7. Mikołaj z Kościelca, herbu Ogończyk, 1457. *List kazimierza Kr. u Łaskiego w Stat. f.* 65. *Długosz* 1461. *Cromer l.* 24. *Bielski f.* 422.
8. Jan z Kościelca, herbu Ogończyk, 1466. *Bielski f.* 452. *List Kazimierza III. miastu Lubelskiemu* 1468. *Damalew. in Episcop. Vladisl. f.* 335. *Cromer lib.* 28. 1470.
9. Jędrzej z Kretkowa, herbu Dołęga, 1478. *List Kazimierza Kr. miastu Krakowskiemu i miastu Sendomirskiemu.*
10. Mikołaj z Kościelca, herbu Ogończyk, 1480. *Długosz Tomo II. MS. Konopatsc. Joan Columna. Kazanie Strzała.*
11. Jan z Oporowa, herbu Sulima, 1483. *Damalew. in Episc. Vlad. f.* 346. *List Kazimierza Kr. miastu Lwowskiemu.*

12. Mikołaj Działyński, herbu Ogończyk, 1485. *List Kazimierza III. miastu Krakowskiemu. Metryka Koronna.*
13. Maciej z Służowa, herbu Radwan, postąpił na województwo Brzeskie Kujawskie 1493. *List Albrychta Kr. miastu Lubelsk.*
14. Jan Kościelecki, herbu Ogończyk, 1497. *List Albrychta Króla miastu Lwowskiemu. Metryka Koronna.*
15. Mikołaj z Kretkowa, herbu Dołęga, postąpił na województwo Brzesk. Kujawskie. *List Alexandra Kr.* 1504. *miastu Krak. i* 1505. *miastu Lwowskiemu.*
16. Mikołaj z Kościelca, herbu Ogończyk, postąpił na województwo Brzeskie Kujawskie. *Metryka Koronna. MS. Konopatsc. Okol. T. II. f.* 325.
17. Jędrzej z Oporowa, herbu Sulima, postąpił na województwo Brzeskie Kujawskie 1524. *Metryka Koronna. List Zygmunta I. in MS. Petricov.*
17.[b] Hieronim Łaski, herbu Korab, postąpił na Sieradzkie 1524. *Niesiecki w Supplemencie.*
18. Jan Oporowski, herbu Sulima, 1527. *List Zygmunta I. miastu Lubelskiemu i Krakowskiemu. Motryka Koronna.*
19. Stanisław Tomicki, herbu Łodzia, postąpił na województwo Kaliskie 1535. *List Zygmunta I. in MS. Petricoviensibus.*
20. Janusz Latalski, herbu Prawdzic, postąpił na województwo Poznańskie 1539. *List Zygmunta I.* 1538. *miastu Lubelskiemu.*
21. Jan Kościelecki, herbu Ogończyk, postąpił na województwo Brzes. Kujawskie 1550. *List Zygmunta I.* 1540. *u Nakiels. w Miec. f.* 629. *i* 1550. *f.* 653. *i u Paproc. o herbach* 1546. *f.* 86. *i u Olszows. de Primatu* 1548. *w Załuskim.*
22. Jan Służowski, herbu Radwan, postąpił na Brzesk. Kujawskie województwo 1562. *Rey Zwierzyniec f.* 52. *Metryka Koronna.*
23. Jan z Krotoszyna Krotowski, herbu Leszczyc, umarł. *Constit.* 1569. *List Augusta I.* 1563. *miastu Lwowskiemu i u Lipsk. quaest.* 3. *Biels.* 1572. *f.* 652.
24. Piotr Smerzyński, herbu Grymała, umarł 1582. *Paprocki o herbach f.* 488. *Okolski T. I. f.* 268. *Kazanie Pamiątka.*
25. Jan Sprawski, herbu Leliwa. *Const.* 1587. *f.* 437. *et* 1588. *fol.* 256. *Tranzakcya Będzińska* 1589. *Starowolski in Monumen. fol.* 810.
26. Michał Działyński, herbu Ogończyk, postąpił na Brzesk. Kujawskie województwo. *Duryew. Niezeszła Pamięć fol.* 58. *MS. Konopatsc.*
27. Jan Gostomski, herbu Nałęcz, postąpił na województwo Brzes. Kujawskie 1615. *Histor. Kobierzyc. f.* 487. *Argentus de reb. Societ. f.* 142. *Okolski T. II. f.* 256.
28. Krzysztof Rysiński, herbu Leszczyc, 1619. *Hist. Posselii Pol. Pruth. Duryew. in MS.*
29. Stanisław Przyjemski, herbu Rawicz, 1629. *Const. f.* 16. wziął laskę Koronną małą 1630.
30. Hieronim Radomicki, herbu Kotwicz, umarł 1651. *Bonst.* 1633. *f.* 7. *et* 1638. *f.* 2. *et* 1641. *f.* 18. *Kazanie na jego pogrzebie.*
31. Jan Łowicki, herbu Nałęcz, 1653. *Acta Castrensia Bidgostiensia.*
32. Jakób Rozrażewski, herbu Doliwa, 1659. *Załuski Mowy różne f.* 49. *Historia Pastorii f.* 97. *Dedicatio Slaviae Parisii.*

33. Jan Opaliński, herbu Łodzia, postąpił na województwo Kaliskie 1667. *Echo Civitat. Posnaniensis. Panegir. Oneraria.*
34. Krzysztof Zegocki, herbu Jastrzębiec, został biskupem Chełmskim 1669. *Constit.* 1667. *f.* 21. *Olszowski Censura. Załuski T. I. f.* 95. *Histor. Colleg. Raven.*
35. Paweł Sczawiński, herbu Prawdzic, umarł 1679. *Constit.* 1678. *f.* 11. *Kazanie pogrzebowe Elerta.*
36. Jakób Albracht Sczawiński, herbu Prawdzic 1683. *Zawadzki f.* 346. *Analecta Nieszporkowicz f.* 54.
37. Franciszek Gałecki, herbu Junosza, od roku 1697., postąpił na Kaliskie województwo 1703. *Załuski T. II. f.* 885. *et. f.* 444. *et T. III. f.* 192.
38. Maciej Radomicki, herbu Kotwicz, postąpił na województwo Poznańskie 1726. *Constit.* 1703. *f.* 13. *Heroica Poesis P. Słowicki.*
39. Jan Radomicki, herbu Kotwicz, umarł 1728.
40. Ludwik Szołdrski, herbu Łodzia, umarł 1756.

---

41. Jędrzej Zamojski, herbu Jelita, umarł 1763.
42. Jędrzej Moszeński, umarł 1783.
43. Józef Mycielski, umarł 1790.
44. Piotr Sumiński.

RUSKIE WOJEWÓDZTWO.

Cromer lib. 12. pisze, czego mu i inni poświadczają, iż Kazimierz Wielki, Ruś przez się pobitą, na powiaty podzielił w roku 1342. w których wojewodów, kasztelanów, starostów, sędziów i innych urzędników, obyczajem Polskim przełożył, i jednemże prawem z Polakami, Rusi szczycić się pozwolił: jakoż i ja wkrótce potem na liście Władysława Króla Węgierskiego i Polskiego, danym miastu Lwowskiemu w roku 1372. czytałem *inter praesentes*, Piotra Sumprech, wojewodę Przemysłskiego. Tego jednak ani *Cromer* ani żaden z historyków naszych niewyraził, którym powiatom i jakie dygnitarstwa nadane w ten czas, to jest czy ziemia Lwowska, albo Halicka miały swoich własnych pod temże imieniem wojewodów Lwowskich, Halickich, tak jako Przemysłka. Mnie się zda, że ich nie było, ile że mi się żadnego z nich na najstarszych przywilejach nie dostało widzieć: ziemi to znać Przemysłskiej samej, ten honor był przywłaszczony; ile że ta dawniej z Koroną Polską sklejona była. Żeby zaś pospolity wszystkim ziemiom Ruskim był ten tytuł, Przemysłskich wojewodów imię, na Ruskich zamieniono: co rozumiem że się stało w roku 1434. w ten czas kiedy jako *Cromer* mówi *lib.* 21. Władysław Król nowo koronowany, Ruś we wszystkich wolnościach z rycerstwem Polskiem porównał: bo wkrótce potem

to jest we dwie lecie, gdy pokój Brzeski podpisywali Polacy, jako ma Łaskiego *Statut fol.* 140. i Ruscy senatorowie, już się między niemi znajdują, z temi, które i po dziś dzień widziemy nazwiskami, to jest: Jan Mężyk z Dąbrowy wojewoda Ruski, Hryczko Kierdejowicz kasztelan Lwowski, Michał Buczacki herbu Abdank kasztelan Halicki, Piotr z Smolice kasztelan Sanocki, Mikołaj z Wiśnicza herbu Śreniawa kasztelan Przemysłski. I owszem, że wojewodom Ruskim zaraz w tymże roku to miejsce w senacie naznaczone było, dochodzę z tegoż Statutu Łaskiego pag. 129. bo Piotr Odrąwąż wojewoda Ruski w roku 1438. zaraz się podpisał po Inowrocławskim wojewodzie. Dzieli się to województwo na sześć ziem: Lwowska, Przemyska, Sanocka Halicka, Chełmska i Żydaczowska. Herb tego województwa lew złoty w koronie złotej, w polu błękitnem, *Bielski fol.* 7. *Paprocki o herbach* przydaje na bronie złotej, czyli jako inni chcą, wspinający się przedniemi łapami lew na skałę. Ziemia Przemysłka liczy dwa powiaty: Przemysłski i Przeworski; herb jej Orzeł o dwóch głowach, które jedna korona otacza w polu błękitnem. Sanocka tymże się herbem szczyci: powinny zaś wszystkie te ziemię trzy i z Żydaczowską społem w Wiśni sejmikować, według Konstytucyi 1637. kędy na trybunał Koronny trzech deputatów obierają, to jest z Lwowskiej ziemi jednego, z Przemysłskiej drugiego, z Sanockiej trzeciego. Posłów na sejm sześciu, to jest z Lwowskiej dwóch, z Przemysłskiej dwóch, z Sanockiej dwóch. Halicka ziemia dzieli się na powiaty, Halicki i Trembowelski, herb jej Kawka czarna w koronie złotej, z rozciągnionemi skrzydłami w polu białem: Konstytucya 1564. *fol.* 46.

Herb województwa Ruskiego.

Herb ziemi Przemysłskiej.

Herb ziemi Halickiej.

Herb ziemi Chełmskiej.

Herb ziemi Żydaczowskiej.

i 1581. *fol.* 376. pozwoliła jej osobne w Haliczu sejmiki tak jednak, żeby poprzedzały przed sejmikami w Wiśni. Posłów na sejm sześciu obiera, deputata na trybunał Koronny jednego. Ziemia Chełmska dwa także ma powiaty: Chełmski i Krasnostawski. Herb jej niedźwiedź biały, między trzema drzewami w polu zielonem: w Chełmie sejmikować zwykła i z tamtąd dwóch posłów na sejm, jednego deputata na trybunał wysyła. Ziemia Żydaczowska lubo z Lwowską społem chodzi, przecież Konstytucya sejmu koronacyi Króla Jana III. 1676. herb jej nadała trzech lewków na chorągwi niebieskiej

kędy też i officyalistom tejże ziemi po Halickich i Chełmskich miejsce zasadzono. *Constit. fol.* 43. Obszerne to województwo i wiele miast przednich w sobie zamyka, jako to Lwów, Przemyśl, Sanok, Krosno, Halicz, Trembowlą, Chełm, Krasnystaw.

RUSCY WOJEWODOWIE.

1. Jan Mężyk z Dąbrowy, herbu Wadwicz, drudzy go do inszego herbu naciągają, umarł 1437. *Podpisał pokój Brzeski u Łask. w Statucie* 1436. *f.* 140. *toż znajdzież i w innych Statutach Herbur. Przyłusk. Januszow. Bielski f.* 340. *Paproc. o herb. Okolski.*
2. Piotr z Sprowy, herbu Odrowąż, zginął w Wołoszech 1450. *Miech. lib.* 4. *Długosz Tomo II. List Władysława III.* 1438. *u Łaskiego w Stat. f.* 129. *Tegoż Króla* 1441. *miastu Lwowskiemu. Frydrychow. in S. Hyacintho. Cromer lib.* 27. *Paproc. o herb. Okolski Tomo II.*
3. Jan Oleśnicki, herbu Dębno. *Okolski Tom I. f.* 144., ale roku nie napisał, i owszem drugiego Zbigniewa Oleśnickiego Ruskim chce mieć wojewodą, ale nie widzę czasu dla niego.
4. Jędrzej z Sprowy, herbu Odrowąż, umarł 1465. *List Kazimierza Króla miastu Lubelskiemu* 1456. *Łaskie. Stat. f.* 65. *Vadingus lib.* 6. *num.* 35. 1462. *Herburt. f.* 18. *Fundacya klasztoru Mogilskiego* 1462. *u Okolskiego T. II. f.* 303. *i u Paproc. o herbach.*
5. Stanisław z Chodcza, herbu Poraj, umarł 1468. *List Kazimierza III. miastu Lubelskiemu i Krakows. et in MS. Petricoviensibus.*
6. Spytek Jarosławski, herbu Leliwa, postąpił na województwo Sendomierskie 1479. *List Kazimierza III. miastu Krakowskiemu* 1475. *i* 1478.
7. Jan z Sprowy, herbu Odrowąż, 1480. *Paproc. o herb. f.* 396. *Okolski sub Łodzia T. II. f.* 160. *ex Actis terrestribus.*
8. Jan z Pilcy, herbu Leliwa, umarł 1496. *List Kazimierza III. miastu Krakowskiemu* 1485. *Albrychta Króla* 1493. *et* 1496. *miastu Lubelskiemu i u Łask. w Stat. f.* 110.
9. Mikołaj Tęczyński, herbu Topor, zginął w Bukowinie 1497. *List Albrychta Kr. miastu Lwows.* 1497. *Cromer l.* 3. *Miech. l.* 4. *Wapowski.*
10. Jan Fredro, herbu Bończa, umarł 1497. *Paproc. o herb. f.* 478. *Okols. T. I. f.* 65. *Glinka Jednorożec.*
11. Jan z Tarnowa, herbu Leliwa, postąpił na województwo Sendomirskie 1508. *List Alexandra Kr.* 1504. *u Paproc. o herb. f.* 55. *i* 1501. *u Karnkowskiego de Primatu.*
12. Stanisław Kmita, herbu Srzeniawa. *List Zygmunta I.* 1508. *o Księztwie Zatorskiem, i* 1509. *dany Ustrzyckim i miastu Lwows. umarł* 1509.
13. Jan z Sprowy, herbu Odrowąż, umarł 1515. *List Zygmunta I. u Olszowsk. de Primatu,* 1512. *Wapowski, Fragment. Starowolski in Monumen. f.* 554.

14. Alexander Tęczyński, herbu Topor, umarł koło roku 1518 *List Zygmunto I. in MS. Petricovien. Duryewski in MS. Okolski T. II. f.* 68.
15. Otto z Chodcza, herbu Poraj, postąpił na województwo Sendomirskie 1526. *List Zygmunta I. u Olszow. de Prim.* 1519. *i* 1518. *miastu Krakow.*
16. Jan z Tarnowa, herbu Leliwa, postąpił na kasztelanią Krakowską 1536. *Vapov. a* 1527. *List Zygmunta I.* 1526. *in MS. Petricoviensibus i* 1531. *u Paproc. o herb. f.* 506.
17. Jan Tęczyński, herbu Topor, postąpił na województwo Sendomirskie 1537. *Metryka Koronna. List Zygm. I. in MS. Petricov.*
18. Stanisław z Sprowy, herbu Odrowąż, umarł 1546. *List Zygmunta I.* 1537. *miastu Lwowskiemu. Rey Zwierzyniec. Duryew. f.* 45. *Frydrych. in S. Hiacyntho.*
19. Piotr Firlej, herbu Lewart, umarł 1553. *List Zygmunta I.* 1546. *u Paproc. o herb. f.* 86. *List Augusta I.* 1548. *miastu Lwowskiemu. Nadgrobek u Paproc.*
20. Mikołaj Sieniawski, herbu Leliwa, umarł 1569. *List Augusta I. u Paproc. o herb.* 1557. *f.* 473. *Constit.* 1563. *f.* 65. *O Unji Księztw. Oświecimsk. i Zatorskiego.*
21. Jerzy Jazłowiecki, herbu Abdank, umarł 1575. *Censtit.* 1576. *f.* 245. *et* 1573. *f.* 222. *Gvagnin Histor. Bielski. Paproc. o herbach. Okolski T. I.*
22. Hieronim Sieniawski, herbuLeliwa, umarł 1579. *Const.* 1576. *f.* 245. *List Stefana Kr. Infeud. Pruss.* 1578. *Starow. Monum.*
23. Mikołaj Lanckoroński, herbu Zadora, umarł 1586. *Nadgrobek jego w kątedrze Kamienieckiej, Monimen. Lanckorońskich.*
24. Stanisław Zołkiewski, herbu Lubicz, umarł 1588. *Constit.* 1587. *fol.* 439. *Sarnicki in Praefat. Solicov. f.* 172. *Nadgrobek w Lwow katedr.*
25. Mikołaj Herburt, herbu Pawęza, umarł 1603. *Ordinat. Zamosc.* 1589. *Constit.* 1601. *f.* 742. *List Zygmunta III.* 1589. *u Okol. T. III. f.* 363.
26. Stanisław Golski, herbu Rolicz, umarł 1612. *List Zygmunta III. de feudo Pruss.* 1605. *i* 1611. *Łubieńs. fol.* 131. *Okolski T. II. fol.* 631.
27. Jan Daniłowicz, herbu Sas, umarł 1624. *Życie B. Jana z Dukli* 1616. *Const.* 1623. *f.* 3. *Kobierzycki f.* 487. *Starow. in Monum.*
28. Stanisław Lubomirski, herbu Sreniawa, postąpił na województwo Krakowskie 1638. *Constit.* 1629. *f.* 15. *et* 1631. *f.* 25. *et* 1633. *f.* 7. 1637. *f. penult.*
29. Konstantyn książe Wiśniowiecki, herb swój własny, umarł. *Centuria Potock. f.* 103. *Cuda Podkamien. And. Gold. in Bractwo* 1638. *Okol.*
30. Jakób Sobieski, herbu Janina, postąpił na kasztelanią Krakowską 1646. *Constit.* 1643. *f.* 9. *Załuski* T. *1. f.* 1503. *Okol. in Russ. f.* 86. *et T. I. f.* 199.
31. Jeremi książe Wiśniowiecki, herb swój własny, umarł 1651. *Porządek Elekcyi* 1648. *f.* 20. *Centur. Potock. f.* 85. *Pastor. in Floro. Janczyn. in MS.*
32. Stanisław Lanckoroński, herbu Zadora, umarł 1657. *Constit.* 1653. *f.* 2. *Centuria Potoc. fol.* 257. *Kochow. climact.* 2. *l.*3.
33. Stefan Czarnecki, herbu Łodzia, postąpił na województwo Kijow-

skie 1664. *Manifest Lubomir f.* 83,1658. *Constit.* 1661. *f.* 2. *i* 1662. *f.* 5.

34. Stanisław Jabłonowski, herbu Prus, postąpił na kasztelanią Krakowską 1693. *Kochow.* 1664. *climact.* 3. *f.* 137. *Załuski T. I. f.* 805.
35. Marek Matczyński, herbu Jastrzębiec, umarł 1697. *Załuski T. II. f.* 728. *et T. I. f.* 1261. *Signatores f.* 123.
36. Jan Jabłonowski, herbu Prus. *Constit.* 1703. *f.* 9. *umarł* 1731.
47. August Alexander książe Czartoryski, herbu Pogonia, umarł roku 1781.

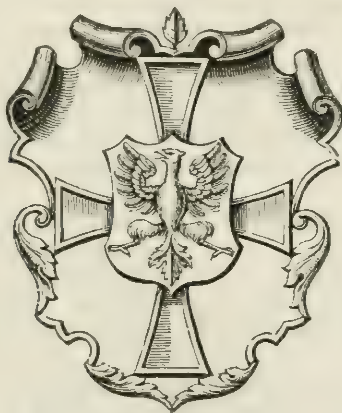
---

38. Stanisław Potocki, herbu Pilawa, umarł 1788.
39. Jan Kicki.

WOŁYŃSKIE WOJEWÓDZTWO.

Jeszcze Władysław III. Król Polski, w roku 1434. Wołyńską szlachtę, z Koronnem rycerstwem, *omni jure* porównał, co potem i Stefan Batory Król, na koronacyi swojej w roku 1576. approbował. Z tego poznać jako i z diploma Zygmunta Augusta Króla w roku 1569. Maja 26. na sejmie Lubelskim danym, że Wołyńska prowincya dawniejszych jeszcze czasów przed Jagiełłem Królem, zupełnem prawem do Korony należała, czego toż diploma popiera tak listami różnych Królów Polskich, jako i inszemi monimentami, osobliwie jednak przywilejem Zygmunta Wielkiego książęcia Litewskiego. Dopiero Kazimierz Jagiellonowicz Król Polski, lubo się o to stany Koronne zastawiały, Wołyń od Królestwa Polskiego oderwawszy, do Księztwa go Litewskiego inkorporował, przysięgą wierności Wołyńskie rycerstwo obowiązawszy. Zawsze jednak z Litwą, nowe a nowe zatargi o ziemię Wołyńską, Polszcze zachodziły, gdy i ci ją sobie przywłaszczali, i tamci pretensye sobie do niej rościli, dla tego dopiero przy Unji Wielkiego Księztwa Litewskiego 1569. Wołyń zupełnie do Korony Polskiej przyłączony zwyczajem pospolitym, wojewodów i kasztelanów i inszych urzędników ziemskich liczyć począł. Przedtem zaś tylko marszałkowie dożywotni bywali w tej ziemi trybem Litewskim, jakom czytał na wielu miejscach Konstantego książęcia Ostrogskiego, wojewodę Trockiego, a oraz i marszałka Wołyńskiego. Podskarbich także ziemskich u nich urząd kwitnął, jako w metryce Wołyńskiej 1525. czytałem Bohusza. Potwierdził im w tymże diploma, tenże Król August wszystkie przywileje, czy to od Królów Polskich, czy od książąt Litewskich nadane transakcye wszystkie, tak ziemskie, jako i grodowe, żeby językiem Ruskim pisano pozwolił, i wiele inszych przywilejów

nadał, które wolno w tymże diploma przeczytać. Dzieli się to województwo na trzy powiaty: Łucki, Włodzimirski, Krzemieniecki; więc kiedy sejmiki gospodarskie, albo przedsejmowe następują, w Łucku się odprawować powinny, kędy też sześciu posłów na sejm obierają. Deputackie sejmiki, każdy powiat u siebie składa, i lubo Konstytucya sejmowa 1589. sześciu deputatów z całego województwa, dwóch z każdego powiatu obierać im pozwoliła, atoli świeża 1716. korrektura trybunału, ten komput do trzech ścieśniła. Herb tego województwa, zdawna był sam krzyż biały w czerwonem polu, jako ma *Bielski fol.* 9. *Paprocki o herbach fol.* 717. Konstytucya jednak 1589. *fol.* 540. do krzyża Orła mu Polskiego przydała.

WOŁYŃSCY WOJEWODOWIE.

1. Alexander książe Czartoryski, herbu Pogonia, umarł 1570. *List Augusta I. o Unji Litwy, Constit.* 1569. *f.* 170. *Gvagnin Rusk. f.* 11.
2. Bohusz książe Korecki, herbu Pogonia, 1571. umarł. *Okolski Tom* 1. *fol.* 548. *et in Russia Florida fol.* 98. *Genealogia Czartoryskich.*
3. Jędrzej książe Wiśniowiecki, herb swój własny, umarł 1585. *Heindensz. de Nupt.* 1583. *List Stefana de feudo* 1578. *Sachinus p.* 5. *l.* 9. *n.* 83.
4. Janusz ks. Ostrogski, herb swój własny, postąpił na kasztelanią Krakowską 1593. *Kommissya Będzińska* 1589. *Łubieńsk. Histor. f.* 2. *Sarnicki in Praefat.* 1587. *Possevinus* 1585. *Nadgrobek jego w Tarnowie. Gvagnin Chronic. Russ. Historia Collegii Jaroslavien.*

5. Alexander książe Ostrogski, herb swój własny, umarł 1603. *Duryewski f.* 79. *Starowolski in Monum. f.* 637. *Cichoc. Alloq. Oseccn. cap.* 27. *Hist. Sapiech. p.* 2. *f.* 16.
6. Janusz książe Zasławski, herb swój własny, umarł 1629. *Constit.* 1632. *fol.* 3. *List Zygmunta III.* 1609. *Władysławskim u Possel. Histor. f.* 432. *Dedicat. Aristot. Politic.* 1604. *Histor. Coll. Luceoriensis. Acta Castrensia Vlodimiriensia. Ordinatio Ostrogiensis.*
7. Adam Alexander książe Sanguszko, kerbu Pogonia. *Porządek Elekcyi* 1632. *et* 1648. *f.* 20. *Const.* 1638. *f.* 19. *Cuda Chełmskie f.* 167. *Okolski Tomo III. f.* 82. *Genealogia Czartorys. Hist. Coll. Luceor. umarł* 1656.
8. Mikołaj książe Czartoryski, herbu Pogonia, umarł 1662. *Dedicatio Slaviae Parisii* 1659. *Hist. Coll. Luceorien. Genealog. Czartorysk.*
9. Michał książe Czartoryski, herbu Pogonia, postąpił na województwo Sendomirskie 1680. *Confirmat. Jurium Gent Jana III.* 1676.
10. Mikołaj Sieniawski, herbu Leliwa, umarł 1684. *Constit.* 1683. *f.* 5. *Załuski Tomo I. fol.* 850. *Duryew Pamięć Niezeszła fol.* 86.
11. Jerzy Mniszech, herbu Kończyc, umarł 1693. *Constit.* 1690. *f.* 18. *Załuski T. I. f.* 1301. *Histor. Coll. Luceoriensis.*
12. Jan Jabłonowski, herbu Prus, postąpił na województwo Ruskie 1697. *Confirmat. Jurium Gent. Augus. II. f.* 10. *Załuski T. I. f.* 1302.
13. Jan Sdadnicki, herbu Śreniawa, umarł 1713. *Constit.* 1703. *f.* 6. *Załuski* 1697. *T. II. f.* 444. *Histor. Coll. Crosnensis.*
14. Athanazy Miączyński, herbu Suchekomnaty, umarł 1723.
15. Stanisław Ledochowski, herbu Szaława, umarł 1725.
16. Michał Potocki, herbn Pilawa, umarł 1735.

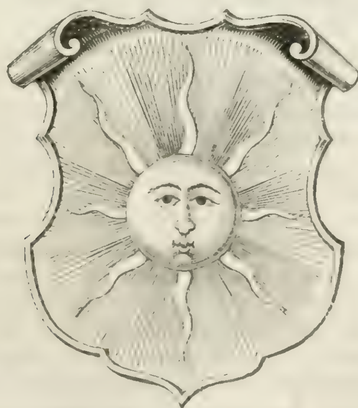
---

17. Seweryn Rzewuski, herbu Krzywda, 1736.
18. Wacław Rzewuski, herbu Krzywda, 1753.
19. Józef Ossoliński, 1756.
20. Janusz Hieronim Sanguszko, 1776.

PODOLSKIE WOJEWÓDZTWO.

Podolską ziemią kiedyś udzielne książęta Ruskie rządzili, jako to Wolodor w roku 1126., po nim syn jego Włodzimierz, i t. d., o oczem *Stryjkowski fol.* 210., aż też gdy coraz to bardziej, książąt Ruskich siły słabieć poczęły, od Tatarów shołdowana; czego jako mówi *Sarnicki lib.* 6. dowodem są i po dziśdzień Tatarskie imiona, niektórym miejscom nadane, jako to: Balaklej, Czapczacklej, Kuczmień, Kaczybej; z której niewoli od Olgierda książęcia Litewskiego, w r. 1331. oswobodzona; to *Stryjkowski fol.* 417. *Kojałów pars* 1. *lib.* 8. dopiero po śmierci Witolda, do Polskiej przyłą-

czona Korony 1430. *Stryjkow. f.* 568. Atoli upominającym się Podola, Litewskim panom w roku 1448. i 1451. Koronni dawne swoje do Podola prawo remonstrowali, którego to spadkiem krwi po książętach Ruskich, to po części wojną nabyli, kiedy Kazimierz Wielki Tatarów z Podola spędziwszy niektóre zamki ufortyfikował, jako to Kamieniec, Chocim, Międzyboże, Bracław i inne. Czego i *Cromer lib.* 15. z różnych monimentów Koronnych dowodzi. W roku petem 1434. Władysław III. Król Polski na sejmie koronacyi swojej, szlachtę Polską z innemi Polskiemi we wszystkich przywilejach i swobodach porównał, od którego też czasu Podolskie województwo razem z Ruskiem w senacie Polskiem zasiadło. Herb jego słońce złote, w białem polu. *Bielski*, *Paprocki o herbach.* Dzieli się na dwa powiaty: Kamieniecki i Latyczowski; sześciu posłów na sejmy walne, dwóch deputatów na trybunał Koronny obierają. Grod w Kamieńcu i Latyczowie *Constit.* 1581. *f.* 376. pod jednym starostą Kamienieckim, zkąd go też generałem Podolskim zowią. *Okolski in Russ. Florida fol.* 104. Hrynka, czyli Hryczka wojewodą Podolskiem pisze w r. 1307. Inni Piotra Gastolda w r. 1337., ale się mylą, bo i Podole jeszcze na ten czas do Polski nie było przywiązane, i Gastold według *Kojałowicza i Stryjkowskiego*, tylko był starostą Kamienieckim i wojewodą Wileńskim nie Podolskim. Stanisława z Brzezia wojewody Podolskiego, inni śmierć kładą w roku 1420., ale i ten zda mi się tylko starostą umarł. *Stryjkowski fal.* 428. *Kojałowski pars* 1. *lib.* 8. Niestaka wojewodą Podolskiem zowią w roku 1339., ale i ten chyba starostą był. Ja tu kładę wojewodów Podolskich od roku 1434. od którego i Ruskich.

PODOLSCY WOJEWODOWIE.

1. Piotr z Sprowy, herbu Odrowąż, postąpił na województwo Ruskie 1437. *Pokój Brzeski u Łaskiego w Statucie* 1436. *f.* 140. *i u Herburta w Stat. f.* 218.
2. Michał Buczacki, herbu Abdank, zginął 1438. *Cromer lib.* 21. luboć go drudzy tylko starostą Kamienieckim zowią.
3. Hryczko z Pomorzan, herbu Kierdej, umarł 1461. *List Kazimierza Kr. u Olszows. de Primatu* 1451. *Tegoż* 1460. *miastu Lwowskiemu i Władysława Kr.* 1441.
4. Jan Muzył Buczacki, herbu Abdank, 1469. umarł. *Cromer lib.* 27. *Długosz T. II. Stryjkowski f.* 648. *Kojałow. pars* 2. *Okolski T. II. f.* 91.
5. Wacław Jazłowiecki, herbu Abdank, ustąpił 1477. *Vadingus in Annal. Minorum T. VII. num.* 36. *Duryewski in MS.*
6. Jan z Sprowy, herbu Odrowąż, postąpił na województwo Ruskie 1479. *List Kazimierza Kr.* 1478. *miastu Krakows. Długosz T. II. Paproc. o herbach f.* 396.
7. Jakób Buczacki, herbu Abdank, 1485. *Miech. List Albrychta Króla* 1493. *miastu Krakowsk. Przyłuski tract. de Provin. Polon. cap,* 10. *f.* 808.
8. Jędrzej Fredro, herbu Bończa, 1496. umarł. *Paproc. o herbach f.* 396. *Okolski T. I. f.* 65. *Glinka Jednorożec.*
9. Paweł Koło z Dalejowa, herbu Junosza. *Statut Łaskiego f.* 112. *List Alexandra Kr.* 1506. *miasiu Lwowskiemu i* 1504. *Rusi dany, umarł* 1507.
10. Otto z Chodcza, herbu Poraj, postąpił na województwo Ruskie 1515. *List Zygmunta I. u Olszow. de Primatu. Wapow.Fragmen. Stryjkowski fol.* 734.
11. Marcin Kamieniecki, herbu Pilawa, umarł 1530. *List Zygmunta I. Krupkom* 1515. *i miastu Krakows.* 1518. *Vapov. Fragm. Paproc. f.* 638. *Cuda Podkamieńskie.*
12. Stanisław z Sprowy, herbu Odrowąż. *List Zygmunta I.* 1537. *miastu Lwows.* 1538. *miastu Lubelskiemu,* 1536. *miastu Krakowskiemu.*
13. Jan Tworowski, herbu Pilawa, umarł 1547. *List Zygmunta I.* 1543. *miastu Krakows. Starow. in Monum. f.* 491. *Paprocki et Okolski.*
14. Jan Mielecki, herbu Gryff, umarł 1561. *List Augusta I.* 1548. *miastu Lwowskiemu, i* 1553. *i u Nakiels.* 1550. *f.* 653. *Nadgrobek u Paproc. f.* 74.
15. Jan Starzechowski, herbu Nieczuja, umarł 1567. *Rey Zwierzyniec* 1562. *f.* 53. *Constit.* 1563. *f.* 65. *Scrobiszov. iu Leopolien. Paprocki.*
16. Jerzy Jazłowiecki, herbu Abdank, postąpił na województwo Ruskie 1569. *Metryka Koronna. List Augusta I. in MS. Petricoviensibus.*
17. Mikołaj Mielecki, herbu Gryff, umarł 1585. *Bielski f.* 696. 1573. *Hosii Epistotae f.* 436. *Heindenszt. de Nupt. Paproc. et Okolski T. I. f.* 242.
18. Piotr Herburt, herbu Pawęza, umarł 1588. *Metryka Koronna. Monimenta Coll. Leopoliensis. Duryewski in MS.*

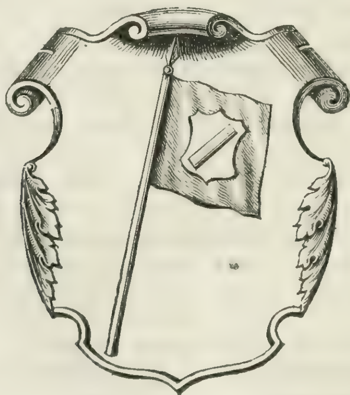
19. Jan Sieniński, herbu Dębno, umarł. *List Zygmunta III.* 1597. *miastu Lwows. i u Okolski* 1589. *T. II. f.* 353. *Transakcya Będzińska.*
20. Stanisław Golski, herbu Rolicz, postąpił na województwo Ruskie 1603. *Constit.* 1601. *f.* 142. *Okolski T. II. f.* 631.
21. Mikołaj Jazłowiecki, herbu Abdank, umarł 1607. *Historia Domus Professae Cracoviensis. Dedicatio libri. Histor. Posselii.*
22. Jakób Pretficz, herbu Wczele, umarł 1613. *Constit.* 1607. *fol.* 830. *List Zygmunta III. Władysławskim u Possel.* 1609. *Starowolski in Monumen.*
23. Stanisław Lanckoroński, herbu Zadora, umarł 1617. *Nadgrobek jego we Lwow. Okol. in Russ. f.* 113. *Starowol. in Monument. Kotowicki in Relatore.*
24. Tomasz Zamojski, herbu Jelita, postąpił na województwo Kijowskie 1618. *List jego dany do Kr. in MS. Cracovien. Sobiesk. mowa na pogrzebie jego.*
25. Adam książe Sanguszko, herbu Pogonia, postąpił na województwo Wołyńskie 1629. *Sparta Polska f.* 7. *Okol. T. III. f.* 82. *Haczel Kazanie Pogonia.*
26. Marcin Krasicki, herbu Rogala, umarł 1632. *Constit.* 1631. *f.* 25. *et* 1690. *f.* 14. *już o zmarłym*, *Starowol. in Monum. fol.* 574. *Okols. T. III. f.* 199.
27. Marcin Kazanowski, herbu Grzymała, umarł 1636. *Acta interr.* 1632. *Const.* 1633. *f.* 7. *et* 1633. *f.* 3. 1635. *f.* 5. *Centur. Potock. f.* 157.
28. Stanisław Potocki, herbu Pilawa, postąpił na województwo Kijowskie, 1655. *Constit.* 1653. *f.* 2. *Porządek Elekcyi* 1648. *Centuria Potock.*
29. Mikołaj ks. Czartoryski, herbu Pogonia, postąpił na województwo Wołyńskie 1657. 1657. *Załusk. Kazanie pogrzebowe. Glinka Zwierzyniec f.* 83.
30. Alexander Stanisław Bełzecki, herbu Jastrzębiec, umarł 1677. *Dedicatio Slaviae Parisii* 1659. *Constit.* 1661. *f.* 26. *Histor. Colleg. Leopolien.*
31. Maximilian Fredro, herbu Bończa, umarł 1679. *Constit.* 1678. *f.* 6. *Histor. Sapiehana, i Pamięć ludzka.*
32. Stanisław Koniecpolski, herbu Pobog, postąpił na kasztelanią Krakowską 1682. *Analecta Nieszporkow. f.* 325.
33. Stanisław Karol Łużecki, herbu Lubicz, zginął pod Budziakami 1686. *Załuski T. I. f.* 1038.
34. Mikołaj Daniłowicz, herbu Sas, umarł 1688. *Constit.* 1690. *f.* 5. *już o zmarłym. Załuski T. I. f.* 1038.
35. Franciszek Dziedoszycki, herbu Sas, umarł 1704. *Załuski T. III. f.* 482. 1703.
36. Nikodem Zaboklicki, herbu Roch, umarł 1706. *Acta Confaederat. Sandomirien.* 1704.
37. Stefan Humiecki, herbu Junosza, umarł 1736.
38. Wacław Rzewuski, herbu Krzywda, postąpił na województwo Wołyńskie 1737.

---

39. Michał Rzewuski, herbu Krzywda, w 1762.
40. Jan ordynat Zamojski, herbu Jelita, 1770. umarł 1789.
41. Leonard Świejkowski.

SMOLEŃSKIE WOJEWÓDZTWO.

Na chorągwi czerwonej, laska złota, w polu szarem; to herb tego województwa. *Bielski fol.* 6. Prowincya ta przysamej granicy Moskiewskiej leży; kiedyś swoje własne udzielne książęta miała, aż też wojnami długiemi zwątlona, Litewskim książętom hołdować poczęła, przecież niedługo spokojnie, bo podczas koronacyi na Królestwo Polskie Jagiełła Króla, Świętosław książe Smoleński, pobliższą Litwę z wojskiem najechawszy pustoszył. Wszakże od Witolda i Polaków spędzony, życie stracił; syn jego Jerzy, po ojcu to sobie księztwo u Jagiełła uprosił, ale gdy ojcowskich chyrchelów tropem szedł z księztwa wyzuty, w Węgrach potem wygnaniec, życia dokonał, w roku 1403. Witold zaś Smoleńską prowincyą do Księztwa Litewskiego inkorporował, którego się do tychczas prawem i trybem rządziło, wkrótce potem, gdy się insze prowincye w Litwie, manierą Polską wojewodów i kasztelanów tytułami szczycić poczęły, i Smoleńska w tęż prerogatywę weszła, ja ich jednak komput kładę od roku 1430. ile że *Stryjkowski* już od tego czasu, tym ich tytułem szanuje. *Miechovita lib. 2. c.* 3. wzdłuż ją mierząc narachował mil trzydzieści, a *Kochow. lib. 7. clim.* 1. mil czterdzieści. Inni daleko większą opisują. I lubo Smoleńsk miasto i wielką część tej prowincyi, do Moskwy w przeszłym wieku odpadła; przecież jeszcze i teraz większa część jej przy Koronie Polskiej zostaje, dla czego wszystkich urzędników modą u nas zwyczajną dotych czas Polska zachowuje. Posłów dwóch na sejm posyła.

SMOLEŃSCY WOJEWODOWIE.

1. Jan Gastold, herbu Abdank, postąpił na województwo Trockie 1440. *Stryjkowski f.* 594. *Kojałowicz parte* 2.
2. Jędrzej Sakowicz, herbu Pomian, od roku 1440. *Stryjkowski f.* 594. *Kojałowicz par* 2. *Paproc. Ogrod.*
3. Bogdan Sapiecha, herbu Lis, *Okolski T. II. f.* 149. *Historia Sapiehana par.* 2. *Walicki o Obrazie Kodeńskim*, ale roku nigdzie nie masz.
4. Chleb Wiazewicz, herbu Leliwa, koło roku 1475. *Stryjkowski f.* 738. *Okolski T. II. f.* 89. *Kojałowicz par.* 2.
5. Jerzy Chlebowicz, herbu Leliwa, ustąpił 1499. *Paproc. Ogród f.* 210. *Kojałow. par.* 2. *Okolski T. II. f.* 89. *Stryjkowski f.* 738.
6. Stanisław Kiszka, herbu Dąbrowa, 1508. *Bielski f.* 489. *Stryjkowski lib.* 21. *cap.* 7. *Starowolski in Bellator. Kojałow. par.* 2.
7. Jerzy Zienowicz, herb swój własny. *Paproc. o herbach f.* 674. *Okolski T. III. f.* 339., ale roku z nich żaden nienapisał.
8. Bazyli Tyszkiewicz, herbu Leliwa. *Stryjkowski lib* 17. *et* 16. *Okolski T. II. f.* 96., ale roku żaden z nich nienapisał.
9. Filon Kmita, herb swój własny, 1579. *Paproc. o herbach f.* 670. *Heindenszt. lib.* 2. *Starowol. in Bellator. Bielski fol.* 775. *Stryjkow. f.* 789.
10. Jan Abrahamowicz, herb swój własny, 1596. umarł. *Constit. f.* 395. *List Zygmunta III. miastu Lwowskiemu.*
11. Jędrzej Sapieha, herbu Lis, koło roku 1609, luboć drudzy śmierć kładą na rok 1614. *Starowol. Bellat. Historia Sapiehana par.* 3. *f.* 96.
12. Mikołaj Chlebowicz, herbu Leliwa, postąpił na kasztelanią Wileńską 1616. *Constit. f.* 1,1611. *Cichoc. Alloq. Osec. lib* 2. *cap.* 22.
13. Stanisław Kiszka, herbu Dąbrowa, został biskupem Żmudzkim 1619. *Hist. Poss. Pol. Pruth. Panegiryk na wjeździe.*
14. Alexander Gosiewski, herbu Korwin, umarł 1641. *Podpisał protestat. na sejmie Warszaw.* 1635. *Constit.* 1631. *f*, 20. *Centuria Potock. f.* 24.
15. Krzysztof Gosiewski, herbu Korwin, 1642. umarł. *Vassemberg. fol.* 194. *Clurer. fol.* 823. *Życie w druku Wincentego Gosiewskiego.*
16. Jerzy Karol Chlebowicz, herbu Leliwa, postąpił na starostwo Żmudzkie 1651, *Const.* 1643. *f.* 20. *Starowol. in Monumen. f.* 236. *Porządek Elekcyi* 1648.
17. Filip Obuchowicz, herbu Jasieńczyk 1654. *Hist. Pol. Plenior Pastor. f.* 198. *Duryewski in MS.*
18. Adam Maciej Sakowicz, herbu Pomian, 1661. i 1659. *Constit. f.* 59. *Manifest Lubomirspi f.* 66.
19. Krzysztof Wołodkowicz, herbu Łabędź, umarł. *Artenski Paradisus. Historia Collegii Brestensis. Duryewski in MS.*
20. Michał Pac, herbu Gozdawa, postąpił na kasztelanią Wileńską 1667. *Decora Lilieti Paciani.*

20.[b] Alexander Morsztyn, herbu Leliwa, 1674. Patrz *Niesiecki* T. VI. pag. 470.

21. Grzegorz Podbereski, herbu Lilia, umarł 1676. *Constit.* 1676. *Confirm. Jurium Gent. Michała i Jana III. Królów* 1670. *i* 1676. *f.* 32.
22. Krzysztof Jesman, herb swój własny 1678. *Kazanie Wojniłowicza. Const. f.* 13. *Hist. Coll. Brestensis.*
23. Stefan Piaseczyński, herbu Lis, umarł 1691.
24. Piotr Tarło, herbu Topor 1695, umarł koło roko 1700.
25. N. Koss, herb swój własny, umarł.
26. Alexander Potocki, herbu Pilawa, umarł 1714.
27. Franciszek Cetner, herbu Przerowa, umarł 1732.
28. Michał Zamojski, herbu Jelita, umarł 1735.
29. Stanisław Potocki, herbu Pilawa, umarł 1743.

---

30. Paweł Piotr Sapieha, herbu Lis, umarł 1770.
31. Józef Sosnowski, umarł 1774.
32. Józef Tyszkiewicz, umarł 1790.
33. Franciszek książe Sapieha.

LUBELSKIE WOJEWÓDZTWO.

Dawniejszych czasów, nie miało swoich udzielnych wojewodów, tylko kasztelanów, ale ta ziemia, Sendomirskiego województwa czastką była: dopiero Kazimierz Jagiellonowicz Król Polski, koło roku 1471. wydzieliwszy ją od Sendomirzanów, tytułem województwa ozdobił. O czem *Cromer l.* 28. *Bielski fol.* 4. *et fol.* 462. *Stryjkowski fol.* 653. Dzieli się na dwie ziemie: Lubelską i Łukowską, z których Lubelska wszystkich urzędników ziemskich, zwyczajem inszych województw mieć powinna; jako to kasztelana, podkomorzego, sędziego etc. Łukowskiej zaś ziemi, krom chorążego, którego zdawna miewała, wojskiego pozwolono, czyli raczej z Parczo-

wa do Łukowa przeniesiono przez Konstytucyą 1653. *fol.* 25. aż też potem i innych oficyalistów. W Lublinie zaś i w Łukowie, grodom miejsce naznaczone przez sejm 1631. *fol.* 27. bo przedtem po różnych miejscach księgi grodzkie bywały, jako to w Wąwolnicy. Sejmiki obiedwie ziemie w Lublinie odprawują, na których dwóch na trybunał Koronny deputatów, trzech na sejm posłów obierają. Kiedyś w Urzędowie sejmikować byli zwykli, ale Zygmunt I. Lublin na to wysadził. Herb województwa tego jeleń biały rogaty, na którego szyi korona królewska złota, nogi u niego przednie, jakby do biegu zapędzonego podniesione, w polu czerwonem. *Paprocki o herbach fol.* 711. *W Gniaździe fol.* 1223. *Bielski f.* 4. *Novella Constitutio* 1726. Urzędowskiemu powiatowi oficyalistów także pozwoliła.

LUBELSCY WOJEWODOWIE.

1. Dobiesław Kmita z Wiśnicza, herbu Śreniawa, postąpił na województwo Sendomirskie 1478. *List Kazimierza Króla miastu Lwows.* 1472. *Tegoż miastu Lubelskiemu* 1475. *Cromer lib.* 28. *Długosz Tomo II. Acta Castrensia Lublinensia Neugebaver.*
2. Jan Felix Tarnowski, herbu Leliwa, umarł 1488. *Nadgrobek jego u Paproc. o herbach f.* 378. *Okolski T. II. f.* 67.
3. Dobiesław z Kurozwęk, herbu Poraj, postąpił na województwo Sendomirskie 1495. *List Albrychta Króla miastu Lubelskiemu* 1493. *i* 1494. *podpisał kupno Księztwa Zatorskiego*, *i* 1489. *Kazimierza miastu Krakowskiemu. Okolski T. II. fol.* 638. kładzie go w roku 1475. ale się myli.
4. Mikołaj z Ostrowa, herbu Rawicz, 1496. *List Alexandra Króla u Łaskiego w Statucie f.* 110. *i miastu Sendomirskiemu.*
5. Jan Szram Tarnowski, herbu Leliwa, 1500., postąpił na Sendomirskie województwo. *Cromer lib.* 30. *Acroamatu Łobzyński.*
6. Mikołaj z Kurozwęk, herbu Poraj, umarł 1505. *List Alexandra Kr. u Paproc. o herbach f.* 55. *miastu Lwowskiemu* 1505. *Herburt f.* 58.
7. Mikołaj Kamieniecki, herbu Pilawa, postąpił na województwo Sendomirskie 1506. *List Zygmanta I. in MS. Petricoviens.*
8. Mikołaj Firlej, herbu Lewart, postąpił na województwo Sendomirskie 1515. *Vapovius* 1507. *List Zygmunta I.* 1510. *miastu Lwowskiemu Tegoż* 1512. *u Olszowskiego de Primatu. Drukarz pomylił się w Okolskim, gdzie rok napisał* 1519.
9. Jędrzej Tęczyński, herbu Topor. *List Zygmunta I. u Olszow. de Primatu* 1519. *Tegoż* 1515. *miastu Lwow.* 1527. *in MS. Petricov. Vapovius.*
10. Jan Bochotnicki, herbu Dębno, umarł 1532. *List Zygm. I. miastu Lubelskiemu* 1527. *i u Okol.* 1531. *T. III. f.* 68.
11. Piotr Firlej, herbu Lewart, postąpił na województwo Ruskie 1545. *List Zygmunta I.* 1532. *miastu Lubelskiemu* 1539. *i* 1545. *miastu Lwow. Paproc.*

12. Jędrzej Tęczyński, herbu Topor, 1561. *List Ferdynanda Cesarza u Paproc. o herb. f.* 29. *List Zygmunta I.* 1546. *f.* 86. *i* 1548. *miastu Krakow.*
13. Jan Firlej, herbu Lewart, postąpił na Krakowskie województwo 1572. *Constit.* 1569. *List Augusta I. u Paproc.* 1572. *fol.* 524. *miastu Lwow.* 1565.
14. Mikołaj Maciejowski, herbu Ciołek, umarł 1574. *Bielski f.* 655. 1572. *Nadgrobek jego u Paproc. o herb. f.* 375. *Okolski T. I. f.* 114.
15. Jan Tarło, herbu Topor, umarł 1587. *List Stefana Króla u Fridwalda* 1576. *Constit.* 1586. *f.* 401. *Sarnicki in Praefat. Bielski f.* 655.
16. Mikołaj Firlej, herbu Lewart, umarł 1588. *Cichoc. Alloq. Osec. lib.* 2. *cap.* 6. *Tricesius in Epigram. Januszow. Praefat de Statutu.*
17. Mikołaj Zebrzydowski, herbu Radwan, wziął Laskę wielką 1597. *Const.* 1591. *f.* 356. *Ordinat. Zamosc.* 1589. *Łubien. f.* 34. *Starowol. Monum. f.* 654.
18. Marek Sobieski, herbu Janina, umarł 1606. *Constit.* 1601. *fol.* 746. *i* 1597. *List Zygmunta III.* 1605. *de Feudo Pruss. Tret. f.* 174. *Monim. Coll. Leop.*
19. Gabryel Tęczyński, herbu Topor, umarł 1617. *Const.* 1607. *fol.* 848. *et* 1611. *f.* 19. *et* 1616. *Komissya Brzeska. Okolski T. III. f.* 26.
20. Piotr Firlej, herbu Lewart, umarł 1619. *Const* 1618. *f.* 3. *Okolski T. II. Neugebaw. Histor. Historia Coll. Crosn. Starowol. Monum.*
21. Mikołaj Oleśnicki, herbu Dębno, umarł 1630. *Const.* 1626. *fol.* 5. *i* 1627. *f.* 8. 1629. *f.* 7. *Kobierzyc. f.* 64. *Starowol. Monum. f.*630.
22. Alexander Diotr Tarło, herbu Topor, umarł 1649. *Porządek Elekcyi* 1632. *Constit.* 1638. *f.* 25.
23. Jan Tarło, herbu Topor, postąpił na województwo Sendomirskie 1665. *Fulden* 1655. *lib.* 5. *Const.* 1661. *fol.* 59. *et* 27. *Dedic. Slav. Paris.* 1659.
24. Władysław Rey, herbu Oksza, umarł 1683. *Constit.* 1667. *f.* 27. 1678. *f.* 3. *Załuski T. I. f.* 675.
25. Marcin Zamojski, herbu Jelita, wziął podskarbstwo Wielkie Koronne 1684. *Constit.* 1683. *f.* 4.
26. Karol Tarło, herbu Topor, wziął pieczęć mniejszą Koronną 1688. *Const.* 1685. *f.* 4.
27. Stanisław Tarło, herbu Topor, umarł 1705. *Const.* 1697. *f.* 10. 1703. *f.* 13. *Załuski T. I. f.* 1531. *et T. III. f.* 674.
28. Alexander Drzewicki, herbu Ciołek, umarł 1706.
29. Adam Tarło, herbu Topor, umarł 1719.
30. Jan Tarło, herbu Topor, postąpił na Sendomirskie 1736.
31. Adam Tarło, herbu Topor, w 1737.

---

32. Tomasz ordynat Zamojski, herbu Jelita w 1749.
33. Antoni Lubomirski, herbu Śreniawa, w 1752, umarł 1778.
34. Ignacy Twardowski, umarł 1781.
35. Kajetan Hryniewiecki.

POŁOCKIE WOJEWÓDZTWO.

Czterech tylko kiedyś W. Księztwo Litewskie liczyło senatorów, jakom wyżej namienił, i przed rokiem 1499. znać że jeszcze aukcyi tego senatu nie było, bo w tymże samym roku, gdy panowie Litewscy utwierdzając od przodków swoich umówioną Unią z Koroną podpisali się na tym liście, (który u *Łaskiego w Statucie* wolno obaczyć) po wojewodach, Wileńskim i Trockim, kasztelanach Wileńskim i Trockim pisali się też, ale tylko pod starostwów nazwiskiem, Jerzy Pacowicz Potocki, Mikołaj Radziwiłłowicz Bielski, Jan Litahor Nowogrodzki, Stanisław Michał Piotrowicz Brzeski, Wojciech Janowicz Kowieński starostowie. Czytałem także list w roku 1476. od niektórych panów Litewskich religji Ruskiej do Papieża pisany, który między innemi podpisał Eustachi Wasilewicz, namiestnik Połocki: tak albowiem się zwali na ten czas, póki ich w komput senatu tego księztwa niepoliczono; co że się wkrótce po roku 1500. stało, świadkiem Heindeinszteinius w historyi swojej kędy powiada: że Litwa widząc szczupły regestr swoich senatorów na wzór Polski, więcej ich do senatu przybrali, jako to: Połockiego, Nowogrodzkiego, Witebskiego. Przy Unji zaś W. Księztwa z Koroną, wojewodą Połockim miejsce zaraz po Lubelskich zapisano, w roku 1569. Samo to województwo tym się przywilejem szczyci, który mu approbowała Konstytucya 1647. pag. 37., że lubo wszystkie inne dygnitarstwa tak w Koronie jako w Księztwie Litewskiem, do wolnej dystrybucyi majestatom Polskim zostawiono, województwu jednak Połockiemu wolną elekcyą swoich wojewodów przyznano, dla tego też często i przydłużej wakuje. W herbie swoim nosi pogonią Litewska

w białem polu, *Bielski fol.* 6. albo jako inni chcą na czerwonej chorągwi. Powiat Starodubowski do tegoż województwa należy, z którego dwóch posłów na sejm bywa, jako też i województwa Połockiego. Ja tu komput kładę wojewodów od roku 1500. Cóżkolwiekbądź, że niektórzy autorowie jeszcze wyżej tytuł niektórym wojewodom przypisali.

POŁOCCY WOJEWODOWIE.

1. Stanisław Chlebowicz, herbu Leliwa, 1511. *u Łaskiego w Stat.* 1505. *f.* 120. *u Dział.* 1509. *p.* 114. *Bielski f.* 494. *Kojałow. par.* 2. *List Zygmunta I. in Prawa f.* 23.
2. Wojciech Gastołd, herbu Abdank, postąpił na województwo Trockie. *List Zygmunta I. książęt. Ostrog.* 1514. *u Januszow. w Stat. f.* 36.
3. Stanisław Chlebowicz, herbu Leliwa, 1519. *List Zygmunta I. in Prawa Narodu Ruskiego. Okolski Tomo II. fol.* 91. *Bielski fol.* 494.
4. Piotr Kiszka, herbu Dąbrowa, 1522. *Commentar. rerum Moschovitic. Herberszt. f.* 113. *List Zygmunta I. in Prawa Ruskie.* pisze się: Piotr Stanisław de Ciechonowicze, *w Edikcie Zygm. Aug.* 1522. *u Dział. p.* 123.
5. Piotr Korsak, herbu tegoż nazwiska, 1538. *Stryjkow. lib.* 25. *Hist. Sapiech. par.* 2. *f.* 88. *Paproc. Ogrod.*
6. Jan Chlebowicz, herbu Leliwa, postąpił na województwo Wileńskie 1542. *Paproc. o herbach f.* 658. *Okolski Tomo II. fol.* 90.

   6.[b] Maciej Kłodzko, herbu Ogończyk, od roku 1542. *Niesiecki w supplemencie.*
7. Stanisław Dowojna, herb swój własny, umarł 1573. *Przywilej ziemi Bielski* 1547. *u Januszow. w Statut. f.* 837. *Stryjkow. od roku* 1542.
8. Mikołaj Dorohostajski, herbu Leliwa, umarł 1597. *Const.* 1591. *f.* 616. *et* 1577. *Bazylik de Repub. Sarnicki Praefat. Stryjkowski f.* 789.
9. Jędrzej Sapiecha, herbu Lis, postąpił na województwo Smoleńskie. *Annuae Societat.* 1597. *Gvagnin Hist. Polon.* 1611. *f.* 204. *Hist. Sapiehana parte* 3. *f.* 96. *Walicki.*
10. Mikołaj Pac, herbu Gozdawa. *Decora Lilieti Paciani* roku jednak nienapisano, kiedy tu siedział.
11. Michał Drucki Sokoliński, herb swój własny. *Cienie żałobne*, roku jednak nienapisano, kiedy tu siedział.
12. Krzysztof Zienowicz, herb swój własny. *Susza w życiu B. Jozafata*, roku jednak nienapisał, kiedy tu siedział.
13. Janusz Kiszka, herbu Dąbrowa, umarł 1653. *Const.* 1623. *fol.* 15. *Hist. Plenior Pastorii f.* 137. *Okolski T. I. f.* 137.
14. Jan Karol Kopeć, herbu Kroje, postąpił na kasztelanią Trocką 1669. *Const.* 1661. *f.* 59. *et* 1665. *f.* 2. *Sczygieł. Pharus* 1669.
15. Kazimierz Sapieha, herbu Lis, postąpił na Żmudzkie starostwo 1679. *Const.* 1670. *f.* 10. *et* 1678. *f.* 5. *Confaederat. Ordinum* 1674.

16. Jan Ogiński, herbu Brama, umarł 1684 *Constit.* 1683. *f.* 6. *et* 1690. *f*, 17. *już o zmarłym. Hist. Sapiehana par.* 2. *f.* 53.
17. Dominik Słuszka, herbu Ostoja, 1700. umarł. *Obwieszczenie* 1697. *Załuski T. II. f.* 955.
18. Stanisław Donhoff, herbu tegoż nazwiska, umarł 1728. po jego zgonie wakuje do 1742.

---

19. Alexander Sapieha, herbu Lis, między latami 1742. a 1753.
20. Józef Sosnowski, w latach 1775—1781.
21. Tadeusz Żaba w 1784. 1785.

BEŁZKIE WOJEWÓDZTWO.

Ziemia Bełzka, za czasów Jagiełła Króla, już była do Korony Polskiej przyłączona; dla czego jako świadczy *Bielski f.* 338., gdy ją był Świdrygieł, z wojskiem najechał w r. 1431. sześć tysięcy Polaków na pomoc jej posłanych, bitwę z Świdrygiełłem stoczywszy, znaczną go klęską porazili; atoli tenże Jagiełło ustąpił jej był książętom Mazowieckim, dopiero po śmierci Władysława Rawskiego i Bełzkiego, Ziemowita Płockiego, braci książąt, bezpotomnie zeszłych w roku 1461. Bełzka szlachta przez posły swoje do Kazimierza Króla udawszy się, znowu wiecznemi czasy do tejże Korony inkorporowani. *Długossus. Cromer lib.* 24. *Bizlski fol.* 423. Znajdziesz w *Przyłuskim Statucie lib.* 5. *c.* 2. *art.* 1. *Janusz Statut fol.* 795. *Herburcie fol.* 776. diploma tegoż króla o Unji ziemi Bełzkiej dane w Brześciu 1462. Z tem wszystkiem ta ziemia i pod jurysdykcyą będąc książąt Mazowieckich trybem Polskim miała swoich wojewodów i inszych urzędników: bo w roku 1436. pokój Brzeski podpisali: Paweł z Radzanowa wojewoda i Mikołaj Małdrzyk z Starogrodu kasztelan Bełzki. *Łaski Statut fol.* 140. Zjazd także Czerwieński książąt Mazowieckich w roku 1452. ręką swoją utwierdził Jan Kmaczoła z Nieborowa wojewoda Bełzki. *Statut Mazowiecki fol.* 94. Dzieli się to województwo na trzy powiaty: Bełzki, Grabowiecki, Horodelski, do których i ziemia Buska przydana. W roku 1653. ns sejmie Brzeskim chorąży Grabowiecki postanowiony, a w roku 1658. na sejmie Warszawskim, Buski i Horodelski, którym wszystkim Konstytucya r. 1667. Warszawskiego sejmu, zaraz po chorążym Bełzkim miejsce zapisała. *Const. fol.* 22. Wkrótce potem, to jest na sejmie *Coronationis* 1676. ziemi Buskiej wszystkich inszych oficialistów pozwolono, to jest: stolnika, podczaszego, podstolego, łowczego, miecznika, cześnika, skarbnika. *Constit. fol.* 39. Ma to województwo krom kasztelana Bełzkiego, kasztelana Luba-

czowskiego, i owszem że ta ziemia kiedyś dzieliła się na te powiaty: Lubaczowski, Łopacowski, Szewłocki, Horodelski, jawnie mówi wyżej wspomione diploma Kazimierzowe. W Bełzie zwyczajnie sejmikuje, kędy dwóch na trybunał Koronny deputatów, na walny sejm trzech posłów obierają. Herb tego województwa Gryf biały w koronie złotej, w polu czerwonem z skrzydłami do góry wspiętemi, i łapami przedniemi. *Bielski fol.* 8. *Paprocki o herbach fol.* 712.

BEŁZCY WOJEWODOWIE.

1. Paweł z Radzanowa, herbu Prawdzic 1436. *Pokój Brzeski u Łaskiego w Statucie fol.* 140. *i u Herburta fol.* 218. *Okolski T. II. f.* 504.
2. Jan Kmaczoła z Nieborowa, herbu Prawdzic, 1452. *Statut Mazowiecki f.* 95. *Acta terrestria Ravensia. Duryew. in MS.*
3. Jan Małdrzyk, herbu Wąż, 1466. *Statat Mazowiecki. Monimenta Collegii Leopolien. List Ziemowita książęcia Płockiego* 1460.
4. Paweł Hunowski, herbu Prawdzic, umarł 1477. *Bielski f.* 470. *Cromer libro* 28. *List Kazimierza Króla miastu Sendomirskiemu.*
5. Stanisław Wątrobka Strzelecki, herbu Oksza, 1478. *Cromer l.* 28. *Bielski f.* 471. *Długosz T. II. List Kazimierza Kr.* 1478. *miastu Krakow.*
6. Jędrzej Niszczycki, herbu Prawdzic. *Paproc. o herb. f.* 492. *Okolski Tomo II. f.* 501., ale roku któregoby tu siedział nieprzydano.
7. Dobiesław z Busowa, czyli z Bisiowa, herbu Jastrzębiec, 1485. *Miechov. Przyłuski i Januszowski w Statucie f.* 808.

8. Jan Strzelecki Wątrobka, herbu Oksza, 1493. *List Albrychta Króla dany Rusi in MS. Collegii Leopol. i miastu Sendomirskiemu.*
9. Mikołaj Tęczyński, herbu Topor, postąpił na wojdwództwo Ruskie 1496. *List Albrychta Kr. u Łask. Stat. f.* 110.
10. Jan Szram Tarnowski, herbu Leliwa, postąpił na województwo Lubelskie 1500. *Paproc. o herb. f.* 633. *Bielski f.* 504. *Vapov. Fragment. Okolski T. II. f.* 69.
11. Stanisław Kmita, herbu Śreniawa, postąpił na województwo Ruskie 1508. *List Alexandra Kr.* 1504. *miastu Lubels. Tegoż* 1506. *miastu Lwow. Elekcyą Alexandra Kr.* 1501. *podpisał u Karnkowskiego de Primatu i* 1507. *Statut Łaskiego, i Zygmunta I. miastu Sendom.*
12. Jan z Sprowy, herbu Odrowąż, postąpił na województwo Ruskie 1509. *List Zygmunta I. miastu Sendomirsk. Tegoż* 1509. *Ustrzyckim dany.*
13. Mikołaj Pilecki, herbu Leliwa, postąpił na Sendomirskie województwo 1520. *List Zygmunta I.* 1512. *u Olszowskiego de Primatu w Załuskim. Tegoż o szlachectwie Krupkow* 1515. *in MS. Petricoviensibus. Tegoż* 1518. *miastu Krakowskiemu. Metryka Koronna.*
14. Mikołaj Żołkiewski, herbu Lubicz. *Paproc. o herb. i Okolski T. II. f.* 195. *pod herbem Lubicz,* ale roku żaden nienapisał.
15. Jędrzej Krupski, herbu Korczak 1533. *List Zygmunta I. in MS. Petricov. i miastu Krakow. i Sendom.*
16. Stanisław z Sprowy, herbu Odrowąż 1536. *Dialogus Nemo in MS. Collegii Lublinensis. Acta terrestria Bełzensia.*
17. Mikołaj Niszczycki, herbu Prawdzic, 1540. *List Zygmunta I. miastu Lwowskiemu i Nakielski w Miechowii f.* 629. *Okolski T. II. f.* 501.
18. Wojciech Starzechowski, herbu Nieczuja, umarł 1549. *Orzech. in Quincun. Paprocki. f.* 256. *Okolski T. II. Starowol. Monum. f.* 776.
19. Mikołaj Sieniawski, herbu Leliwa, postąpił na województwo Ruskie 1553. *List Augusta I. miastu Lwow. i u Nakielsk. w Miech.* 1549.
20. Jan Firlej, herbu Lewart, postąpił na województwo Lubelskie 1561. *List Augusta I.* 1557. *u Paproc. f.* 473. *Januszow. Okolski z listów.*
21. Jędrzej Dębowski, herbu Jelita 1569. umarł. *Const. f.* 154. *List Augusta I. u Okolskiego T. III. f.* 110. *et f.* 26. *et T. I. f.* 348.
22. Arnolf Uchański, herbu Radwan, umarł 1576. *List Stefana Kr. in Histor. Possel. Polon. Pruth. Monimenta Uchańskich.*
23. Jędrzej Tęczyński, herbu Topor, postąpił na województwo Krakowskie 1580. *List Stefana Kr.* 1576. *i Const. f.* 246. *et* 231. *i miastu Krakow.* 1578. *Paproc. o herb. Okol. T. III. Metryka Koronna. Acta terrestria Bełzensia.*
24. Stanisław Żołkiewski, herbu Lubicz, postąpił na województwo Ruskie 1586. *Solicov. f.* 172. *et* 1583. *Nuptiae Zamoj. Const.* 1586. *f.* 172.
25. Paweł Uchański, herbu Radwan, umarł 1590. 1590. *Histo. Piaseck. f.* 94. *Cuda Sokalskie. Okol. T. III. f.* 199.

26. Wojciech Gizicki, herbu Gozdawa. *Constit.* 1620. *f.* 2. wspominają syna jego z tytułem wojewodzica Bełzkiego.
27. Piotr Niszczycki, herbu Prawdzic, umarł 1597. *Constit.* 1620. *już o zmarłym. Zaliwski in Quadriga. Duryewski in MS.* *).
28. Stanisław Włodek, hebu Prawdzic, umarł 1615. *Const.* 1698. *f.* 690. *et* 1601. *f.* 28. *Cichoc. Alloqu. Osecen. lib.* 2. *cap.* 24. *Astraea Lochn.*
29. Adam Stadnicki herbu Sreniawa, umarł 1615. *Histor Coll. Leopol. Starowol. in Monum. Elogia Pigłowski. Okolski T. I. f.* 183.
30. Adam Prusinowski, herbu Topor, umarł 1619. *List jego do Króla in MS. Cracovien. Monimenta Obrazu Kodeńskiego Walickiego.*
31. Krzysztof Niszczycki, herbu Prawdzic 1620. *Zaliwski in Quadriga. Metryka Koronna. Acta terrestria Bełzensia.*
32. Rafał Leszczyński, herbu Wieniawa, umarł 1637. *Const.* 1623. *f.* 7. *et* 1635. *f.* 2. *Petricius. Porządek Elekcyi* 1632. *Treter. in Varmien.*
33. Konstantyn książe Wiśniowiecki, herb swój własny, posjąpił na województwo Ruskie 1638. *Gizicki Conc. Mitra. Okolski Tomo 1.*
34. Jakób Sobieski, herbu Janina, postąpił na województwo Ruskie *Constit.* 1638. *f.* 2. *Okolski T. 1. fol.* 304. *Starow. in Monumentu f.* 479.
35. Krzysztof Koniecpolski, herbu Pobog, umarł 1659. *Dedicatio Slaviae Parisii. Porządek Elekcyi* 1648. *f.* 14. *Fastigium Celejowicz.*
36. Dymitr ks. Wiśniowiecki, herb swój własny, postąpił na województwo Krakowskie 1678. *Constit.* 1661. *f.* 2. *Confirmat. Jurium Gent. Jana III.* 1676.
37. Konstantyn książe Wiśniowiecki, herb swój własny, umarł 1686. *Const.* 1678. *fol.* 6. *Annuae Collegii Leopolien. Załuski T. I. fol.* 544. *Radii Sepulchr.*
38. Marek Matczyński, herbu Jastrzębiec, wziął podskarbstwo wielkie Koronne 1689. *Załuski T. I. f.* 1065. *Signatores f.* 123.
39. Kazimierz Zamojski, herbu Jelita, umarł 1692. *Const.* 1690. *f.* 18. *Genealogia Zamojskich. Duryewski in Ms.*
40. Adam Sieniawski, herbu Leliwa, postąpił na kasztelanią Krakowską 1710. *Confaed. Ordin.* 1696. *Załuski T. I. f.* 1261. *et T. III. f.* 218.
41. Alexander Łaszcz, herbu Prawdzic, umarł 1720.
42. Stefan Potocki, herbu Pilawa, umarł 1727.
43. Stanisław Rzewuski, herbu Krzywda, umarł 1728.
44. Stanisław Potocki, herbu Pilawa, umarł 1732.
45. Antoni Potocki, herbu Pilawa, umarł 1762.

---

46. Ignacy Cetner, umarł 1786.
47. Michał Borek, umarł 1790.
48. Teodor Potocki, herbu Pilawa.

---

*) Tu zdaje się przypada Krzysztof Niszczycki, o którym *Niesiecki* T. VI. p. 569. 570. — *P. W.*

NOWOGRODZKIE WOJEWÓDZTWO.

Dopiero po roku 1500. tytułu województwa dostało, przedtem zaś pod imieniem namiestników, czyli starostów, urzędników swoich miewało, jako się mówiło pod Połockiemi, w roku 1569. do senatu Polskiego weszli, i po Bełzkich krzesło im dane. Dzieli się na powiaty trzy: Nowogrodzki, Słonimski i Wołkowyski. *Bielski fol. 7.* Do tegoż województwa należy Słuckie księztwo, które kiedyś swoi udzielni książęta rządzili, lubo Królom Polskim feudatarji, a gdy dom Słuckich książąt ustał, księztwo to w dom Radziwiłowski z sukcessyą poszło. Miasta w tem województwie te są przedniejsze: Nowogrodek, Słonim, Mścibów, Rożana, Mysza, Lachowice, Nieśwież. *Starowolski*, *Gvagnin.* W Nowogrodku zwyczajnie sejmikuje. Herb jego z jednej strony Anioł czarny w czerwonem polu, skrzydła rozciągnione, ręka jedna na dół prosto spuszczona, drugą się podpiera. Z drugiej strony pogonia zwyczajna. *Bielski loc. cit.* Posłów dwóch z województwa Nowogrodzkiego na sejm obierają, tyleż z powiatu Słonimskiego, tyleż z Wołkowyskiego.

NOWOGRODZCY WOJEWODOWIE.

1. Jan Litawor Chreptowicz, herbu Odrowąż, 1499. *List Albrychta u Łaskiego w Statucie f.* 130. *Okolski T. II. f.* 370. *Kojałow. par.* 2.
2. Albrycht Marcinowicz Gastold, herbu Abdank, 1506. *Stryjkowski Kronik. f.* 695. *Kojałowicz parte* 2.
3. Jan Połubiński, herbu Jastrzębiec, 1507. *Kazanie Wizerunk. List Zygmunta I. o Prawach narodu Ruskiego.*

4. Jan Zabrzeziński, herbu Leliwa, 1514. *List Zygmu. I. w Prawach narodu Ruskiego f.* 25. *i u Herburta w Statucie* 1516. *f.* 302. *Jeszcze w roku* 1522. *u Dział. p.* 123.
5. Krzysztof Chalecki, herbu Abdank 1530. *Duryewski in MS. Paprocki o herbach. List Zygmunta I. dany Radziwiłom.*
6. Alexander Chodkiewicz, herbu Kościesza, od roku 1544. *Przywilej ziemi Bielskiej* 1547. *u Januszow. w Stat. f.* 837. *Stryjkowski l.* 24. *f.* 760.
7. Jan Hornostaj, herbu Kintaurus, 1549. umarł. *Paprocki o herb. Okolski T. I. Starowolski in Monumentis f.* 324.
8. Jędrzej Kniaź Łukomski, herbu Jastrzębiec. *Statut Januszowskiego f.* 762. *Paprocki o herb. f.* 648. *Pkolski Tomo II. f.* 206.
9. Paweł Sapieha, herbu Lis, 1567. *Stryjkowski f.* 782. *List Infeudati. in Pruss.* 1569. *Hist. Sapieh. p.* 3. *f.* 83. *Okolski T. II. f.* 149.
10. Mikołaj Radziwił, herbu Trąby, od roku 1579 umarł. *Heindens. lib.* 2. *Sarnicki in Praefat. Stryjkowski f.* 600. *et* 787. *Gvagnin Chronica.*
11. Jędrzej Sapieha, herbu Lis, postąpił na województwo Połockie 1597. *Hist. Domus Professae Cracovien.* 1586. *Starowolski in Bellat. Hist. Sapiehana par.* 5. *f.* 96.
12. Teodor Tyszkiewicz, herbu Leliwa, 1616. umarł. *Wsiadanie na wojnę* 1602. *Starowolski in Monum. f.* 768. *Kazanie Wizerunk.*
13. Mikołaj Sapieha, herbu Lis, umarł 1626. *Constit.* 1620. *f.* 12. *et* 1623. *f.* 3. *Rywocki Orat. Ideae. Historia Sapiehana p.* 3. *f.* 107.
14. Mikołaj Sapieha, herbu Lis, 1632. *Porządek Elekcyi. Kazanie ks. Olszow. Walicki o Obrazie Kodeńskim.*
15. Jerzy Chreptowicz, herbu Odrowąż, 1635. umał. *Histor. Sapieh. p.* 3. *f.* 108. *Walicki o Obrazie Kodeńskim.*
16. Alexander Słuszko, herbu Ostoja, od roku 1635. postąpił na województwo Trockie. *Starowolski in Monum. f.* 781. *Cuda Częstochowskie. Okolski T. II. f.* 371.
17. Zygmunt Radziwił, herbu Trąby, umarł 1642. *Starolski in Monumen. f.* 812. *Nadgrobek jego w Assyzu. Przetoc. Tubae Radivilianae.*
18. Tomasz Sapieha, herbu Lis. *Hist. Sapieh. p.* 3. ale roku nienapisano. *Walicki o Obrazie Kodeńskim.*
19. Bogdan Stetkiewicz, herb swój własny, 1648. *Porządek Elekcyi. Hist. Colleg. Brestensis. Duryewski in MS.*
20. Jan Wiazewicz, herbu Leliwa, umarł. *Constit.* 1667. *f.* 14. *już o zmarłym. Duryewski in MS.*
21. Krzysztof Wołodkowicz, herbu Łabędź, postąpił na Smoleńskie województwo. *Const.* 1659. *Arteński Paradisus.*
22. Krzysztof Zienowicz, herb swój własny, tegom gdzieś czytał, alem autora nie nanotował.
23. Jan Kierznowski, herbu Pobog 1670. *Const. f.* 2. *Confirmat. Jurium Gent. Michała Krola.*
24. Dymitr Połubiński, herbu Jastrzębiec. *Const.* 1674. *f.* 15.
25. Stefan Tyzenhaus, herb swój własny 1700. *Załuski T. II. fol.* 955.

26. Jan Radziwił, herbu Trąby, umarł 1728.
27. Mikołaj Radziwił, herbu Trąby.

---

28. Jerzy Radziwił, herbu Trąby, w latach 1740—1753.
29. Józef Alexander książe Jabłonowski, umarł 1772.
30. Józef Niesiołowski, herbu Korzbog.

PŁOCKIE WOJEWÓDZTWO.

To województwo rozumiem, że z inszemi najdawniejszemi w Polszcze naszej województwy razem postanowione, potem przez kilka wieków, pod jurysdykcyą dziedzicznych panów swoich książąt Mazowieckich było; dopiero gdy ci bezpotomni zeszli, znowu się do Polski wróciło. *Cromer lib.* 30. twierdzi, że jeszcze w roku 1495. po śmierci Janusza książęcia Płockiego za Króla Olbrychta przyłączone było do Korony. Dzieli się na pięć powiatów, jako *Paprocki* pisze, to jest: Płocki, Bielski, Płoński, Sierpski i Raciązki; kędy przydaje, że drugie powiaty, jako Mławski i Szreński, dla wielkich wylewów rzek, oderwane są od tego województwa, ale *in indice terminorum*, tylko te powiaty tu należące czytam: Płocki, Płoński, Raciązki i Zawkrzewski. Krom Płockiego kasztelana, dwóch ma mniejszych kasztelanów, Raciązkiego i Sierpskiego. W Rąciążu zwyczajnie sejmikuje; dwóch deputatów na trybunał Koronny obierają: posłów czterech na sejm. Herb jego jest Orzeł czarny, z rozciągnionemi skrzydłami i nogami, z pyskiem otwartym, na którego piersiach P. w polu czerwonem. *Bielski fol.* 6. *Paprocki o herbach fol.* 712.

PŁOCCY WOJEWODOWIE.

1. Krystyn, herbu Gozdawa umarł 1221. *Cromer lib. 7. Bielski f. 142. Okolski T. I. f. 223. Łubieński in Episcopis Płocens. Długosz. Paproc.*
2. Krystyn, herbu Gozdawa 1372. *Długosz T. II.*
3. Paweł Niszczycki, herbu Prawdzic, 1380. *Paproc. o herb. f.* 492. *Okol. T. II. Statut Mazowiecki.*
4. Abraham Socha, herbu Zagłoba, zginął 1399. *Miechov. lib. 4. Długosz T. II. Cromer lib.* 25. *Bielski f.* 263. *Okolski T. III. f.* 329.
5. Ninogiew z Kryska, herbu Prawdzic 1430. *Paproc. o herb. fol.* 494. *Okolski T. II. f.* 503. *Statut Mazowiecki.*
6. Stanisław Srzeński, herbu Dołęga, umarł 1436. *Pokój Brzeski u Łask. w,Stat. f.* 140. *Bielski f.* 354. *Herburt f.* 218.
7. Prandota z Żelazny, herbu Rawicz, 1452. *Statut Mazowiecki f.* 93. *Przywileje ks. Mazowieckich. Duryewski in MS.*
8. Jędrzej Niszczycki, herbu Prawdzic 1460. *Paproc. o herb. fol.* 492. *Okol. T. II. f.* 501. *z listów książąt Mazowieckich.*
9. Jędrzej Niszczycki, herbu Prawdzic. Syn pierwszego, postąpił na województwo Bełzkie koło r. 1480. *Paproc. o herb. f.* 492. *Okol. Tomo II.*
10. Felix Srzeński z Sokołowa, herbu Dołęga 1480. *Okol. T. III. f.* 242. niewiemże czy nie o tym miał mówić, u którym będzi niżej.
11. Jan Wojciech, herbu Wąż, 1495. *Statut Mazowiecki. Podpisał transakcyą pewną z książętami Mazowieckiemi w Grodzie Rawskim.*
12. Migniew z Kryska, herbu Pradzic 1501. *Elekcya Alexandra Kr. u Karnkow. de Primatu. Paproc. o herb.* *).
13. Jędrzej z Radziejowic, herbu Junosza 1512. *List Zygmunta I. u Olszowskiego de Primatu w Załuskim. Tegoż in MS. Petricoviensibus.*
14. Jędrzej Niszczycki, herbu Prawdzic, 1524. *Łukasz Paproc. Łaski Cudow. f.* 22,1517. *List Zygmunta I.* 1518. *miastu Krakowskiemu, i* 1527.
15. Jan Sokołowski, herbu Pomian, 1531. *Metryka Koronna. Analecta Nieszporkow, f.* 288., czyli też z Sokołowa Srzeński, herbu Dołęga.
16. Felix Srzeński, herbu Dołęga, umarł 1554. *List Zygmunta I.* 1536. *i* 1539. *miastu Lwowskiemu. Tegoż* 1546. *u Paproc. f.* 86. *Tegoż* 1548. *u Olszowskiego de Primatu w Załuskim u Nakielsk. f.* 653.
17. Alexander Iłowski, herbu Prawdzic, 1555. *Paprocki o herbach folio* 137. *Starowolski in Monumentis f.* 533. *Okolski T. II. fol.* 516.
18. Stanisław Kępski, herbu Jastrzębiec, 1560. *Łucas Paproc. in Łaski Cudowne. Metryka Koronna. List Augusta I. miastu Sendomierskiemu.*

---

*) Nie Migniew, ale Ninogniew. Patrz T. V. p. 404. — *P. W.*

19. Arnolf Uchański, herbu Radwan, postąpił na województwo Belzkie. *List Augusta I.* 1565. *miastu Lwowskiemu. Constit.* 1569. *f.* 154. *Bielski f.* 652. *Starowol. in Monumen.*
20. Piotr Potulicki, herbu Grzymała 1577. postąpił na Kujawskie województwo 1580. *List Stefana Króla u Fridwalda. Łukasz Paprocki Łaski f.* 23. *Okolski T. III. f.* 76.
21. Grzegorz Zieliński, herbu Ciołek, umarł. *Constit.* 1583. *et* 1587. *f.* 437. *List Zygmunta III.* 1589. *u Okolsk. T. III. i u Seweryna in S. Hyacintho lib.* 3. *cap.* 45.
22. Stanisław Krasiński, herbu Slepowron, umarł. *Const.* 1601. *f.* 734. *i* 1613. *f.* 7. *List Zygmunta III. de feudo Prussiae* 1605. *Okolski T III. f.* 124. *Posselius f.* 432.
23. Wojciech Kryski, herbu Prawdzic, 1615. *Apophtegmata Witkowskiego Dedicatio. Duryewski in MS. Acta Terrestria Płocensia.*
24. Jan Karnkowski, herbu Junosza. *Constit.* 1620. *f.* 19. *MS. Konopast. Okolski T. II. f.* 433. *List jego do Króla in MS. Cracovien.*
25. Stanisław Karnkowski, herbu Junosza, 1632. *Porządek Elekcyi. Confaederat. Ordinum. Histor. Collegii Calissiensis.*
26. Walentyn Zieliński, herbu Ciołek 1640. *Okolski T. III. f.* 154. *pod herbem Świnka ich przypisał, ale niewinnie.*
27. Jan Kazimierz Krasiński, herbu Slepowron, wziął podskarbstwo wielkie 1658. *Porządek Elekcyi* 1648. *Kochow. climact.* 2. *l.* 2. *Załuski T. II. f.* 659.
28. Stanisław Laskowski, herbu Korab, umarł 1661. *Const. f.* 10. *et* 1659. *Dedic. Slaviae Parisii, et* 1660. *Podpisał Ratyfikacyą Const.* 1661. *f.* 59.
29. Jan Wessel, herbu Rogala, 1667. umarł. *Const. f.* 27. *et* 1662. *f.* 5. *Acta Castrensia Płocensia.*
30. Samuel Jerzy Prażmowski, herbu Belina, umarł 1688. *Confirmat. Jurium Gent. Michała* 1670. *i Jana III.* 1676. *Załuski T. I. f.* 1063.
31. Grzegorz Zieliński, herbu Ciołek, umarł.
32. Jan Bonawentura Krasiński, herbu Slepowron, umarł. *Constitutiones* 1690. *f.* 8. *i* 1697. *f.* 17. *Załuski T. I. f* 1063. *et in Mowy różne f.* 6.
33. Franciszek Załuski, herbu Junosza, umarł 1735.
34. Mikołaj Podoski, herbu Junosza jeszcze w 1760.

---

35. Józef Podoski, umarł 1778.
36. Teodor Szydłowski, umarł 1790.
37. Ignacy Zboiński.

WITEBSKIE WOJEWÓDZTWO.

O dawności tego województwa, toż trzeba rozumieć co i o Nowogrodzkiem; na sejmie Lubelskim 1569. to im miejsce w senacie po Płockich wojewodach zapisano. Dzieli się to województwo na powiaty: Witebski i Bracławski, do niegoż należy ziemia Orszańska. Miasta w niem te się przedniej-

sze znajdują. Witebsk (wszakże już to miasto temi czasy, według świadectwa Starowolskiego, wyzute z praw swoich, w wieś obrócone, sam tylko zamek królewski przy jurysdykcyi zostawiony; tę karę na siebie ściągnęło, okrutnem zamordowaniem błogosławionego Józefata arcy-biskupa Płockiego). Bracław, Orsza, Suraż, Uła. Chorągiew tego województwa zielona, na której pogonia w złotym rządzie, w polu czerwonem. *Bielski fol.* 7. *Gvagnin* zaś chce mieć pole białe. Posłów na sejm z województwa Witebskiego dwóch, tyleż z ziemi Orszańskiej bywa.

WITEBSCY WOJEWODOWIE.

1. Jerzy Chlebowicz, herbu Leliwa, 1506., podobno potem postąpił na województwo Smoleńskie. *Kojałow. p.* 2. *podpisuje jeszcze* 1522. *u Dział. p.* 126.
2. Iwan Sapieha, herbu Lis, 1517. *Stryjkowski f.* 741. *Historia Sapiehana p.* 3. *f.* 13. *Paproc. o herb.* 1508. *f.* 663. *Okol. T. II. f.* 149.
3. Jan Chodkiewicz, herbu Kościesza. *Paprocki w Gnaździe Cnoty. Kojałow. p.* 2. ale roku nie napisał.
4 Jan Chlebowicz, herbu Leliwa, postąpił na województwo Połockie 1542. *Paproc. o herb. Okol. T. II. f.* 90.
5. Jerzy Nasiłowski, herbu Półkozic, umarł 1544. *Stryjkowski od roku* 1542. *f.* 759. *Paproc. o herbach f.* 672. *i w Gniaździe. Okolski T. II.*
6. Stanisław Kiszka, herbu Dąbrowa, umarł 1552. *Nadgrobek jego w Wilnie. Januszowsk. Statut. f.* 837. *Okolski T. I. f.* 137. *Herburt f.* 303. 1547. *Stryjkowski f.* 760.
7. Stefan książe Zbaraski, herb swój własny, postąpił na województwo Trockie 1565. *Constit.* 1564. *Heindensztein lib.* 2. *de Bello.*

8. Stanisław Pac, herbu Gozdawa, 1587. *Sarnicki in Praefat. Paproc. o herb. f.* 674. *Stryjkowski Chronic. lib.* 7. *Decora Lilieti, do roku* 1589.
9. Mikołaj Sapieha, herbu Lis, umarł 1599. *Nadgrobek jego w Kodnie. P. Rywocki Ideae. Hist. Sapiehana p.* 3. *f.* 112. *Walicki o Obrazie Kodeńskim.*
10. Jędrzej Zawisza, herbu Łabędź. *Const.* 1601. *podpisał Edykt Zygmunta III. przeciw Rokoszanom* 1607. *Coust. f.* 861.
11. Jan Zawisza, herbu Łabędź. *Const.* 1611. *f.* 40. *et* 1621. *f.* 23. *Cichocki Alloq. Osecen.* 1615. *f.* 210.
12. Stanisław Piotrowicz Kiszka, herbu Dąbrowa. *Const.* 1633. *f.* 60. *już o zmarłym. Duryewski in MS.*
13. Simeon Samuel Sanguszko, herbu Pogonia, umarł 1638. *Sparta Polska f.* 41. *Susza in Vita B. Jozafat. Hączel Pogonia. Panegir. Viln.*
14. Jan Rakowski herbu Trzywdar, umarł 1639. *Stawowol. in Monum. fol.* 221. *Nadgrobek jego u Okol. T. III. f.* 250. *et in Russia f.* 131.
15. Krzystof Kiszka, herbu Dąbrowa 1644. *Duryewski in MS. Cuda Chełmskie. Kazanie Wojniłowicza.*
16. Paweł Sapieha, herbu Lis, postąpił na województwo Wileńskie 1655. *Porządek Elekcyi* 1648. *Hist. Pastor. f.* 205. *Kochow. climact.* 2. *f.* 88.
17. N. Pac, herbu Gozdawa, 1658. *Constit. już o zmarłym*, ale to podobno o Stanisławie o którym masz wyżej, mowa tam jest.
18. Władysław Wołowicz, herbu Bogoria, umarł 1669. *Constit.* 1661. *f.* 61. *Podpisał pacta Welawskie* 1957. *u Załuskiego T. II. f.* 659.
19. Jan Antoni Chrapowicki, herbu Gozdawa, 1683. umarł. *Const.* 1674. *f.* 12. *et* 1678. *f.* 4. *Załuski T. I. f.* 805.
20. Lenard Pociej, herbu tegoż nazwiska, umarł 1695. *Hist. Coll. Brestensis. Monumenta Antiquit. Sapieh.*
21. Jędrzej Kryspin, herb swój własny. *Const.* 1697. *f.* 15. *Załuski T. II. f.* 598.
22. Marcyan Ogiński, herbu Brama.
23. Kazimierz Pociej, herbu tegoż nazwiska, umarł 1728.
24. Stanisław Poniatowski, w 1729.
25. Marcin Ogiński, herbu Brama, jeszcze w 1749.

---

26. Józef Sołłohub, umarł 1780.
27. Józef Prozor, umarł 1786.
38. Michał Kossakowski.

MAZOWIECKIE WOJEWODZTWO.

Mazowieckie województwo rozumiem, że zaraz z inszemi za Bolesława Chrobrego stanęło i lubo *Bielski* pisze, że Król Kazimierz Mnich, poraziwszy nie jedną klęską Masławsa książęcia Mazowieckiego, Mazowsze do Korony przyłączył, koło r. 1042.

atoli jednak, że ta prowincya dawniej Polskim monarchom hołdowała, z tego poznać, że Kazimierz Król, prawa swego do niej szablą szukał u rebellizującego Maślausa. Był ten Maślaus u ojca jego Mieczysława podczaszym, i znać z jego łaski województwo wziął Płockie, ale podczas przewlokłego interregnum w Polszcze po zejściu Mieczysława, gdy się wszystkie prawie nieszczęścia spiknęły na to Królestwo, on za tą pogodą, całe Mazowsze opanował, i książęciem się Mazowieckim pisać począł; nadto sprzysiągłszy się z Prusami, ciągnął z wielkiem wojskiem na Kazimierza, od którego zbity, i życie i księztwo utracił. Raczejby tedy miał mówić *Bielski*, że w ten czas przywrócona, niżeli że dopiero przyłączona ta ziemia była. Potem koło roku 1190, od Leszka Białego, książęcia Polskiego, Konradowi puszczona, w której potomkowie jego, aż do roku 1524. panowali, po których bezpotomnych zejściu rycerstwo Mazowieckie, Zygmuntowi I. Królowi poddali się, *praevio juramento*, który znajdziesz u *Januszow. w Statucie lib. 7. fol.* 974. Zygmunt zaś wszystkie im prawa i przywileje potwierdził na sejmie Piotrkowskim 1529. i do prowincyi Wielkopolskiej ich przyłączył. *Statut Masov. fol.* 133. vicegerenta, którybyby imieniem Królewskiem tę prowincyą sprawował, postanowił; z którym tytułem w roku 1536. podpisał się Piotr Goryński wojewoda Mazowiecki i vices-gerent, wszakżesz potem na sejmie *Coronationis* Króla Stefana w roku 1576. ta vices-gerencya zniesiona. *Constit. fol.* 295. Chociaż zaś udzielni książęta Mazowieccy, w tej ziemi panowali, z tem wszystkiem miała zawsze swoich wojewodów, których na dawnych przywilejach już Warszawskiemi, już Czerskiemi zowią. Czego dowodem *Statut Mazowiecki fol* 86. *fol.* 94. *fol.* 98. Miała i ma kasztelanów krom Czerskiego, który krzesłowy, Warszawskiego, Wyszogrodzkiego, Zakrocimskiego, Ciechanowskiego, Wizkiego, Liwskiego. Miała i urzędników ziemskich, a niektórym w tem księztwie ziemiom w r. 1576. pozwolono ich. *Januszow. fol.* 993. Dzieli się według *Bielsk. fol.* 8. na te powiaty: Czerski, Warszawski, Wyszogrodzki, Zakrocimski, Ciechanowski, Czerwieński, Pułtowski, Rożański, Warecki, Błoński, Tarczyński, Grodziecki, Prasnyski, Łomżyński, Liwski, Wągrowiecki, Wizki, Nurski, Kamieniecki. W Konstytucyach jednak 1598. pag. 702. tych nie masz, Czerwieńskiego, Pułtowskiego, Wareckiego, Błońskiego, Tarczyńskiego, Grodzieckiego, Prasnyskiego, Wągrowieckiego i Kamienieckiego, każdy z nich w swego imienia mieście sejmikuje. Herb tego województwa Orzeł biały z rozciągnionemi skrzydłami w polu czerwonem bez korony. Tymże się orłem insze powiaty tegoż wojewódz-

twa szczycą, tylko powiat Liwski nosi w herbie pół Niedźwiedzia czarnego, i pół Orła czerwonego, o jednej koronie. *Bielski fol.* 8. *Paprocki o herbach fol.* 713. Dwóch deputatów na trybunał Koronny w Warszawie obierają. Posłów zaś na sejm ziemia Czerska dwóch, Warszawska dwóch, Wizka dwóch, Wyszogrodzka dwóch, Zakrocimska dwóch, Ciechanowska dwóch, Nurska dwóch, Łomżyńska dwóch, Rożańska dwóch, Liwska dwóch. Wszystkich z województwa Mazowieckiego posłów dwadzieścia.

Herb Mazowieckiego wojewód. Herb Wizkiej ziemi.

MAZOWIECCY WOJEWODOWIE.

1. Zyra, herbu Dębno, 1163. 1178. 1184. *Nakielski w Miechowii fol.* 70. *List Kazimierza książęcia u Okolskiego T. II. fol.* 3.

1.[b] Krystyn, zabity 1217. *O tym Naruszewicz Hist. Narod. Pols.*

2. Arnold, herbu Radwan 1222. *Elekcya biskupstwa Chełmińskiego u Cromera lib.* 7. *Bielski f.* 149. *Paproc. Ogrod.* *).

3. Boguta, herbu Dąbrowa 1232. *Paproc. o herb. f.* 321. *Fundacya Krzyżaków w Prusiech* 1228. *o Cromera lib.* 7.

---

*) Arnold herbu Radwan mianowany w Erekcyi biskupstwa Chełmińskiego postąpił na województwo Brzesko-Kujawskie, ponieważ w donacyi ziemi Chełmińskiej Krzyżakom przez księcia Mazowieckiego roku 1228. mianowany jest *Palatinus Cujaviensis*. Jakoż i *Niesiecki* o tym roku między wojewodami Brzesko-Kujawskiemi włożył go. *Cod. Dipl. Vol. IV. fol.* 5. — *P. W.*

4. Przybysław z Rostkowa, herbu Dąbrowa, 1246. *List Konrada książęcia Mazowiec. u Paproc. o herb. f.* 320. *Duryew-Pamięć f.* 11.
5. Daszko albo Damian, herbu Rogala, 1250. *List Bolesława Wstydliwego u Paproc. o herb. f.* 516. *i Lewickim dany. Okolski T. II. f.* 609.
6. Plichta, herbu Półkozic. *Okol. z Przywilejów książąt Mazow. T. II. f.* 484.
7. Jan, herbu Ciołek, koło roku 1300. *Paproc. o herb. fol.* 370. *z Baszkona starego Historyka Polskiego. Okolski Tom I.*

7.[b] Daczbóg 1358. *Codex Dipl. Raczyńs. pag.* 122.

8. Marcin, herbu Dąbrowa, umarł 1387. *List Jana książęcia Mazowiec. Paproc o herb. f.* 323.
9. Erazm, herbu Ciołek, 1388. *Paproc. o herb. f.* 370. *z Baszkona starego historyka. Okol. T. I. f.* 114.
10. Jakób z Lezenic, herbu Nałęcz, 1390. *Paproc. w Gniaździe, i o herb. Okol. T. II. f.* 254.
11. Jędrzej, herbu Ciołek, umarł 1396. *Bielski f.* 281. *Gvagnin Chronic. Polon. f.* 154. *Okol. T. I.*
12. Pilko, herbu Rogala, zginął w potrzebie z Edygą 1399. *Miechowita lib.* 4. *Długosz T. II. Stryjkowski f.* 510. *Cromer. Kojałowicz.*
13. Maciej Radzimiński, herbu Brodzic 1400. *Paproc. o herb. f.* 269. *Okol. T. I. f.* 82.
14. Piotr Pilko, herbu Rogala, 1421. *Statut Mazowiecki f.* 86. *i* 1406. *f.* 79. *inter praesentes* *).
15. Jan Głowacz z Lezenicy, herbu Nałęcz, zabity 1436. *uŁask. w Statucie f.* 140. *Pokój Brzeski podpisał. Paproc. Gniazdo i herbach.*
16. Jędrzej z Czechowic, herbu Wąż, 1446. *List Władysława ks. Mazowiec. in Const. Synodalib. Karnkowski f.* 85. *Cod Dip. Raczyń. p.* 172.
17. Jan z Suchocina, herbu Rogala, 1452. *Statut Mazowiec. f.* 94. *Długosz T. II. Cromer. Bielski, i inni* **).
18. Mikołaj Boglewski, herbu Jelita, 1463. *Bielski f.* 428. *Długosz T. II. Cromer lib.* 25. *Okol. T. I. f.* 337.
19. Jan z Węgrzynowa, herbu Rogala 1466. *Cromer lib.* 26. *Bielski f.* 438. *Paproc. o herb. Okol. T. II.*
20. Mikołaj z Dobrzankowa, (a czasem de Bogata), herbu Wąż. *Statut Mazowiec.* 1472. *f.* 126. *et* 1478. *f.* 128.
21. Jędrzej z Ostrołęki, herbu Ciołek. *Paproc. o horb. fol.* 371. *Okol. T. I. f.* 114.
22. Jakób z Golinina, herbu Biała, 1496. *Statut Mazowiec. f.* 110. *Conventio Czerwienscensis.*
23. Stanisław Warszawicki, herbu Paprzyca, 1501. *Okol. T. II. f.* 513. *Acta terrestria Ravensia.*

23.[b] Piotr Goryński, herbu Poraj, 1511. *Niesiecki w suplemencie.* Patrz T. IV. pag. 215.

---

*) Wymieniony w różnych statutach Mazowieckich od roku 1401. do 1421. w przekładzie Polskim statutów zwany Piotr Pałykij, *Edit. Wil.* p. 142. 147. — *J. L.*

**) Pisze się Jan Rogala z Wągrzinowa w *Statutach Mazor.* 1452. 1453. *Jnr. Pol. Bantke* pag. 438. 440. — *J. L.*

24. Felix Brzeski, herbu Prawdzic, 1525. *Okolski T. II. f.* 515. *Metryka Koronna. List Zygmunta I. in MS. Petricoviens.*
25. Wawrzeniec Prażmowski, herbu Belina 1532. *Statut Mazowiecki f.* 66. *kędy list do niego Królewski czytać.*
26. Stanisław Srzeński, herbu Dołęga, umarł 1536. *Starowolski in Monumen. f.* 490. *Okolski T. I. z jego nadgrobku f.* 153.
27. Piotr Kasper Goryński, herbu Poraj. *Statut Mazowiecki* 1536. *f.* 7. *List Zygmunta I.* 1540. *miastu Lwowskiemu. Tegoż* 1538. *miastu Lubelskiemu.*
28. Jan Gamrat, herbu Sulima, umarł 1544. *List Zygmunta I. u Nakiel. w Miechowii f.* 717. *lib.* 3.
29. Jan Dzierzgowski, herbu Jastrzębiec, umarł 1548. *List Zygm. I.* 1546. *u Paproc. o herb. f.* 86. *Augusta I.* 1548. *miastu Lwow. Starow. Monum.*
30. Stanisław Lawski, herbu Pobog, umarł 1576. *Const.* 1563. *fol.* 65. *List Augusta I.* 1557. *u Paproc. o herb. f.* 473. *Tegoż* 1558. *miastu Lwow. Damalew. in Archiepiscop. Gnesn.* 1573. *f.* 315. *Bielski f.* 741. *Okol. T. II. f.* 466.
31. Stanisław Radzimiński, herbu Brodzic, ustąpił 1576. *Bielski f.* 741. *Paproc. o herbach. Gornickiego historya.*
32. Stanisław Kryski, herbu Prawdzic. *Bielski* 1577. *f.* 741. *Paprocki o herbach f.* 688. 1583. *Const.* 1587. *f.* 437. *Transakcya Będzińska* 1589. *Literae Ordinum do Sixta Papieża u Seweryna in S. Hyacintho l.* 3. *cap.* 45. *umarł po roku* 1592. *Stryjkowski f.* 781.
33. Hieronim Parys, herbu Prawdzic, 1605. umarł 1606. *List Zygmunta III. de Feudo Prussiae. Okolski T. II. f.* 511.
34. Tomasz Gostomski, herbu Nałęcz, 1607. *Edykt Zygmunta III. przeciw Rokoszan.* 1611. *de Feudo Prussiae. Constit.* 1616. *f.* 47. *i* 1620. *f.* 50.
35. Mikołaj Boglewski, herbu Jelita. *Hist. Sapieh. p,* 3. *f.* 107., ale roku nienapisał, podobno w roku 1620.
36. Jędrzej Gorski, herbu Nałęcz, umarł 1626. *Metryka Koronna. Damalewicz in Archiep. Gnesnen. fol.* 396. *Okolski Tomo II. fol.* 511.
37. Adam Kosobudzki, herbu Pobog, umarł 1629. *Metryka Koronna. Const.* 1626. *f.* 5. *et* 1627. *f.* 4. *i* 1628. *f.* 4. *) *Starow. in Monumen.*
38. Jan Podoski, herbu Junosza, umarł 1630. *Metryka Koronna. Acta Castrensia Varsaviensia. Historia Posselii Polono Pruthenica.*
39. Konstantyn Plichta, herbu Pólkozic, 1630. *Panegiryk na jego wjeździe. Okolski T. II. f.* 484. *et f.* 28.
40. Stanisław Warszycki, herbu Abdank, postąpił na kasztelanią Krakowską 1651. *Const.* 1632. *f.* 16. *et* 1648. *f.* 14. *Siradia Trabeata.*

---

*) Musi być omyłka tak w roku śmierci 1629. jak w przytoczeniu Konstytucyi 1628. roku *fol.* 4., bo Jan Podoski w roku 1627. z kasztelaństwa Ciechanowskiego ustąpił Franciszkowi Wesselowi, wedle Konstytucyi 1627. *fol.* 17. jak to jest u *Niesieckiego.* Patrz T. IX. pag. 283. — *P. W.*

41. Paweł Warszycki, herbu Abdank, umarł 1660. *Dedic. Slav. Paris. Metryka Koronna. Duryewski in MS.*
42. Stanisław Sarbiewski, herbu Prawdzic, umarł. *Constit.* 1661. *f.* 16. *Centuria Potoc. f.* 466. *Duryewski f.* 88. *Histor. Coll. Gedanen.*
43. Wojciech Krasiński, herbu Ślepowron, umarł. *Const.* 1683. *f.* 11. *Confirmat. Jurium. Gent. Michała Króla* 1670. *Konwok.* 1674. *f.* 11.
44. Jan Bonawentura Krasiński, herbu Ślepowron, 1692. postąpił na województwo Płockie. *Historia Collegii Gedanen. Załuski Tomo I.*
45. Franciszek Wessel, herbu Rogala, umarł 1696. *Załuski T. I. f.* 1384. *Kazania ks. Dunina fol.* 351.
46. Stanisław Morsztyn, herbu Leliwa, postąpił na województwo Sendomirskie 1704. *Const.* 1703. *f.* 9. *Załuski T. I. f.* 680. *et T. III. f.* 66.
47. Marcin Chomętowski, herbu Bończa, umarł 1706. *Hist. Residentiae Samboriens. kędy po śmierci leży.*
48. Stanisław Chomętowski, herbu Bończa, wziął laskę mniejszą 1726.
49. Stefan Potocki, herbu Pilawa, wziął laskę mniejszą 1726.
50. Stanisław Chomętowski, herbu Bończa, powtóre, umart 1728.
51. Stanisław Poniatowski, herbu Ciołek, postąpił na kasztelanią Krakowską 1752.

---

52. Kazimierz Rudziński, w 1753. 1754.
53. Kazimierz Rudziński, w 1760. 1763.
54. Wojciech Opaliński, umarł 1765.
55. Paweł Mostowski, umarł 1780.
56. Jędrzej Mokronowski, umarł 1783.
57. Antoni Małachowski, herbu Nałęcz.

PODLASKIE WOJEWÓDZTWO.

Podlaskie, dopiero w roku 1569. do Korony Polskiej zupełnie przyłączone. Że zaś i przedtem do niej należało, świadczy przywilej *incorporationis* województwu Podlaskiemu dany, i w metryce wpisany od Zygmunta Augusta, kędy tak mówi: *Terra Podlachie semper pleno, certo et indubitato jure, ante Vladislai Jagiellonis Proavi nostri gubernacula et integro tempore ipsius regiminis, atque regnante Vladislao Filio ejus, magno Patruo nostro, ad regnum pertinebat; qnam deinde Casimirus Rex Avus noster, a parte Regni se junctam esse voluit, refragantibus subinde statibus regni etc.* Z tegoż króla uniwersału w tymże roku 8va Martii wydanego, dochodzę, że już na ten czas ta ziemia miała swoich wojewodów, kasztelanów, starostów i innych urzędników ziemskich, bo w nim rozkazuje król, aby wszyscy ci przysię-

gę wierności królowi i Królestwu Polskiemu bez odwłoki uczynili, pod utratą swoich dygnitarstw. Też przysięgę czynić kazano wszystkim ziemianom, pod utratą dóbr swoich w temże województwie zostających; dla tego gdy Eustachi Wołowicz podkanclerzy na ten czas Litewski, tej przysięgi niewykonał, dobra mu Wojnie, Kodyniec i Łomazy z przyległościami odebrano, a na Jana Tarło pod te czasy kasztelana Radomskiego zlano je, luboć się potem wróciły do Wołowicza, skoro wierność swoję przysięgą utwierdził. Jest o tem przywilej w tymże roku 13. Sierpnia w Lublinie dany. Z tem wszystkiem, ja dawno przedtem to województwo początki swoje wzięło, niemogłem się nigdzie doczytać, rozumiem jednak, że dopiero 1505. i bodaj nie pierwszym tu był wojewodą Jan Sapieha w roku 1514. jako go czytam na liście Zygmuta I. o prawach i przywilejach narodu Ruskiego; ale się jeszcze pisał na ten czas Narewskim, nie Podlaskim. Ja tu komput położę wojewodów tutecznych od roku, którego inkorporowana ta prowincya z Koroną i miejsce wojewodom Podlaskim, zaraz po Mazowieckich naznaczone. Dzieli się na trzy ziemie: Drochicką, Mielnicką i Bielską, z których Bielska trzy powiaty w sobie zamyka: Brański, Surazki, Tykociński; *Index terminorum.* Na sejmie otrzymało 1678. konstytucyą, aby marszałek na sejmikach *Electionis* deputatów na trybunał, sędziów, posłów i inszych oficyalistów ziemskich *pluralitate Suffragiorum* był obierany, gdyby się wszyscy jednostajnie na jednego zgodzić nie mogli. *Const. f.* 32. Herb tego województwa z jednej strony jest Orzeł biały, w polu czerwonem, z drugiej strony zwyczajna pogonia Litewska, że kiedyś Litwa ich sobie byli przywłaszczyli: wszakże przedtem, że Ruskiej ziemi było cząstką z listu dochodzę Władysława Jagiełła Króla w roku

1390., w którym Miedzyrzyc (teraz miasteczko) i Stolpno, wsi w ziemi Ruskiej w powiecie Drohickim nad rzeką Skrzna leżące, darował ten pan w zasługach Abrahamowi Chamcowi. Znajdziesz ten przywilej w procesie rozgraniczenia między Brzeskiem i Podlaskiem województwy; toż poznać się może z *Długosza* i *Cromera lib.* 6. pod Kazimierzem Sprawiedliwym. Dwóch deputatów na trybunał w Drohiczynie obierają. Posłów na sejm dwóch z ziemi Mielnickiej, dwóch z ziemi Bielskiej, dwóch z Drohickiej.

PODLASCY WOJEWODOWIE.

1ª. Leluszewicz w 1519. *Małachowski.*
1. Mikołaj Kiszka, herbu Dąbrowa, 1569. *List Króla Augusta I. o Restytucyi Podlasza Constit. f.* 154. *List Stefana Króla* 1576. *u Fridwalda. Constit. f.* 271.
2. Eustachi Tyszkiewicz, herbu Leliwa. *Okolski T II. f.* 97. *Stryjkow. f.* 580. ale roku oba nie napisali.
3. Stanisław Radzimiński, herbu Brodzic. *List Zygmunt I.* 1589. *u Okolsk. T. III. Const.* 1590. *f.* 564. *i* 1591. *f.* 616. *Severinus l.* 3. *cap.* 45.
4. Janusz ks. Zasławski, herb swój własny, umarł 1605. *Astraea Andreae Lochner. Paproc. Ogród. f.* 208.
5. Alexander Chodkiewicz, herbu Kościesza, postąpił na województwo Trockie. *Constit* 1607. *Hist. Posselii.*
6. Jan Zbigniew Ossoliński, herbu Topor, postąpił na województwo Sendomirskie 1614. *Constit.* 1607. *f.* 848. *i* 1611. *f.* 11. *i* 1613. *f.* 5. *Łubieński f.* 89.
7. Jan Wodyński, herbu Kościesza, umarł 1616. *Nadgrobek jego w Warszawie u S. Jana. Załuski Tomo. III. f.* 859. *Okolski Tomo I. f.* 471.
8. Stanisław Warszycki, herbu Abdank, umarł 1616. *Const.* 1616. *f.* 47. *Okolski Tomo I. f.* 13. *Signatores fol.* 109. *Starowolski Monumen.*
9. Wojciech Niemira, herbu Gozdawa, 1620. *Const.* 1626. *już o zmarłym f.* 6. *Histor. Collegii Brestensis.*
10. Jędrzej Chądzyński, herbu Ciołek 1625. *Andreas Gold Bractwo Historia Posselii Polono Pruthenica.*
11. Paweł Szczawiński, herbu Prawdzic, 1632. *Porządek Elekcyi. Okolski T. II. f.* 505. *Pacta conventa Władysława IV.*
12. Stanisław Niemira, herbu Gozdawa, 1641. *Constit. f.* 20. *et* 1638. *f.* 25. *Analecta Nieszporkow. f.* 149. *umarł.*
13. Antoni Chądzyński, herbu Ciołek, 1643. *Andreas Gold Bract. Porządek Elekcyi* 1648. *Duryewski in MS.*
14. Piotr Opaliński, herbu Łodzia, postąpił na województwo Kaliskie 1661. *Dedic. Slaviae Parisii* 1659. *Załuski T. II. f.* 659. *Echo Civ. Posnan.*
15. Wojciech Emeryk Mleczko, herbu Korczak 1670. *Confirmat. Jurium Gent. Króla Michała. Const. f.* 26.

16. Wacław Leszczyński, herbu Wieniawa, umarł. *Const.* 1678. *f.* 6. *List Jana III.* 1676. *Constit. f.* 9. *et* 1683. *f.* 13. *Duryew. f.* 71.
17. Marcin Oborski, herbu Roch, umarł 1699. *Załuski, Mowy różne f.* 49. *et Tomo I. f.* 1531. *Const.* 1690. *f.* 19.
18. Stefan Branicki, herbu Gryff, umarł 1717. *Const.* 1703. *fol* 22. *Duryewski Pamięć Niezeszła fol.* 82. *Historia Sapiehana, parte* 2. *f.* 66.
19. Stanisław Rzewuski, herbu Krzywda, postąpił na województwo Bełzkie 1728.
20. Michał Sapieha, herbu Lis, umarł 1737.
21. Korneliusz Siedlnicki, herbu Odrowąż w 1738.

---

22. Michał Sapieha, herbu Lis, w 1749.
23. Michał Rzewuski, herbu Krzywda, w 1752. 1761.
24. Bernard Gozdzki, umarł 1770.
25. Antoni Miączyński, umarł 1773.
26. Józef Ossoliński, umarł 1789.
27. Tomasz Alexandrowicz.

RAWSKIE WOJEWÓDZTWO.

Nic pewniejszego, że i to województwo za Bolesława Chrobrego swoje początki wzięło, ale się potem razem z Mazowieckiem, w ten czas kiedy się synowie królewscy Polską dzielili, oderwało było. Dopiero gdy już książąt Mazowieckich potomka męzkiej płci niestało, znowu do Korony Polskiej inkorporowane. Dzieli się na trzy ziemi: Rawską, Sochaczewską i Gostyńską, z których każda ma swego własnego kasztelana, sam jednak Rawski kasztelan krzesło zasiada w senacie; każda ma swoich urzędników ziemskich trybem inszych

województw. Każda w mieście od imienia swego nazwanym zwykła sejmikować, to jest Rawska w Rawie, Gostyńska w Gąbinie, Sochaczewska w Sochaczewie, kędy posłów na sejm każda dwóch obiera, atoli kiedy deputatów na trybunał obierać mają, do Bolemowa wszystkie się ziemie zjeżdżają, kędy jednego roku z Rawskiej, drugiego z Sochaczewskiej, trzeciego z Gostyńskiej dwóch wysyłają deputatów. Herb tego województwa, Orzeł czarny na chorągwi, w polu czerwonem, na którego piersiach litera R. *Bielski fol.* 6. *Paprocki f.* 713.

RAWSCY WOJEWODOWIE.

1. Prandota herbu Rawicz, 1140. *Okolski T. II.*
2. Prandota, herbu Rawicz, 1230. *Okolski T. II.*
3. Prandota, herbu Rawicz, 1260. *Okolski T. II.*
4. Dobiesław z Szczawina, herbu Prawdzic, 1335. *List Siemowita książęcia u Pdproc. o herbach. i u Okols. T. II. f.* 505.
5. Jan Grot z Słupca, herbu Rawicz. *Paproc. o herbach f.* 434.
6. Prandota, herbu Rawicz 1394. *Okols. T. II.*
7. Jan Grot z Nowego miasta, herbu Rawicz 1479. *List klasztorny u Paproc. o herbach f.* 434. *i* 1485. *Kazimierza miastu Krakowsk.*
8. Jędrzej z Czoskowa, 1493. *List Albrychta miastu Lubelskiemu, z Kozłowa miastu Krakowskiemu.*
9. Jędrzej z Kutna, herbu Ogończyk, 1501. *Elekcya Alexandra Króla u Karnkow. de Primatu.*
10. Prandota z Trzciany, herbu Rawicz. *List Alexander* 1505. *et* 1506. *miastu Lwows. List Zymunta I.* 1507 *w Statucie Przyłuskiego.*
11. Prandota z Żelazny, herbu Rawicz 1512. List *Zygmunta I. u Olszowskiego de Primatu w Załuskim i* 1518. *miastu Krakowskiemu.*
12. Stanisław z Kutna, herbu Ogończyk, 1530. List *Zymunta I.* 1539. *miastu Lwowskiemu,* 1527. *miastu Krakowskiemu, ale Jędrzej mu imie dają, na liście zaś danym Kollegiacie Łowickiej i inszych, Stanisław.*
13. Jan z Gulczewa, herbu Prawdzic, 1544. List *Zygmunta I. u Nakielskiego w Miechow. f.* 717. *Temuż miastu Krakowskiemu* 1543.
14. Jędrzej z Gulczewa, herbu Prawdzic, umarł 1572. List *Augusta I.* 1565. *miastu Lwowskiemu u Paproc. o herbach* 1557. *fol.* 473. *Acta Castrensia Płocensia* 1662.
15. Anzelm Gostomski, herbu Nałęcz. *Bielski* 1573. *f.* 667. *Paproc. o herb.* 1583. *f.* 688. *Heindeszt. lib.* 6. *Cichoc. Alloqu. Osec.*
16. Stanisław Gostomski, herbu Nałęcz. *Const.* 1590. *f.* 328. *List Zygmunta III.* 1589. *u Okolsk. T. III. f.* 363. *Transakcya Będzińska. Cichocki Alloqu. Osecen.*
17. Wojciech Wilkanowski, herbu Lis. *MS. Cracovien. Pamiątka roczna.* Ale roku nigdziem się doczytać nie mógł.

18. Piotr Myszkowski, herbu Jastrzębiec, 1601. *Const. f.* 748. *Genealogia Myszkowskich, i Ordynacya.* umarł. *Okolski T. I. f.* 372.
19. Zygmunt Grudziński, herbu Grzymała, umarł 1618. *Constit.* 1616. *fol.* 12. *Astraea Andr. Lochner* 1605. *Okolski T. I. f.* 267.
20. Stanisław Radziejowski, herbu Junosza, postąpił na województwo Łęczyckie 1627. *Const.* 1618. *f.* 3. *et* 1627. *f.* 4.
21. Filip Wołucki, herbu Rawicz, umarł 1642. *Const.* 1628. *f.* 4. *et* 1629. *f.* 12. *et* 1633. *f.* 7. *Cuda Częstochowskie. Hist. Coll. Ravensis.*
22. Krzysztof Sułowski, herb swój własny, od roku 1644. *Historia Coll. Ravensis. Comitiorum forma Łochowski. Okolski T. III. f.* 188.
23. Jędrzej Grudziński, herbu Grzymała, umarł 1649. *Porządek Elekcyi. Const. fol.* 20. *P. Ines Inscriptio. Okolski Tomo I. f.* 267.
24. Łukasz Opaliński, herbu Łodzia, umarł 1655. *Histor. Pastorii f.* 112. *Histor. Col. Raven. Centur. Potock. f.* 417. *kazanie na jego pogrzebie.*
25. Alexander Koryciński, herbu Topor, 1659. umarł. *Dedicatio Slaviae Parisii. Academus Unicornis. Nadgrobek jego w Krakowie.*
26. Jędrzej Grudziński, herbu Grzymała. *Duryewski in MS., o tym go czasie położyt, przecież roku żadnego nienapisał.*
27. Jan Wojciech Lipski, herbu Łada, umarł 1676. *Confirmat. Jurium Gentium Króla Michała* 1670. *Załuski T. I. f.* 690. *Histor. Coll. Ravensis.*
28. Hieronim Olszowski, herbu Prus, umarł 1676. *Załuski T. I. f.* 690. *Hist. Coll. Ravensis.*
29. Alexander Załuski, herbu Junosza, od roku 1676., umarł 1693. *Const.* 1683. *f.* 11. *et* 1690. *f.* 8. *Załuski T. I. f.* 690.
30. Alexander Józef Załuski, herbu Junosza, ustąpił 1720. *Podpisał Obwieszczenie* 1697. *Constit.* 1703. *f.* 13.
31. Jędrzej Głębocki, herbu Doliwa, umarł 1735.
32. Stanisław Jabłonowski, herbu Prus 3tio, umarł 1756.

---

33. Kazimierz Granowski, umarł 1774.
34. Bazyli Walicki.

BRZEŚCIAŃSKIE WOJEWÓDZTWO.

Tak go niektórzy zowią, dla dystynkcyi od Brzeskiego województwa w Kujawach, luboć drudzy zowią go i Brzeskiem ale z przydatkiem Litewskiem. Że jeszcze w roku 1490. swoich własnych wojewodów niemiało, może się snadno z tego poznać, co się mówiło pod Połockiemi, i ja też ich szereg, dopiero od tego czasu kładę, kiedy wraz z całem Księztwem Litewskiem z Koroną się Polską złączyło w roku 1569. i

miejsce mu w senacie zaraz po Rawskich wojewodach naznaczone. W tem województwie najprzedniejsze familie Litewskie swoje dobra mają, jako Radziwiłowie, Sapiehowie, Sanguszkowie, Pociejowie, Tyszkiewiczowie. Do tego lubo w inszych województwach tegoż księztwa marszałkowie są dożywotni i raz od króla approbowani nie odmieniają się, chyba żeby na większą godność postąpili; tu jednak Polskim trybem na każdym sejmiku marszałków sobie obierają. Do tegoż województwa należy powiat Piński obszerny, który według Starowolskiego ma swoich urzędników w ziemskich według *Bielskiego f.* 7. ma i chorągiew swoję. Herb tego województwa Pogonia zwyczajna (bo też do prowincyi należy) tylko że ubior błękitny na koniu i na rycerzu, w polu czerwonem. *Paprocki fol.* 718. Posłów na sejm wielki dwóch z województwa Brześciańskiego, dwóch z powiatu Pińskiego stawa.

BRZESCIAŃSCY WOJEWODOWIE.

1. Jerzy Tyszkiewicz, herbu Leliwa 1569. *Starowolski in Bellator. Kazanie Erekcya. Jańczyński in MS. Bielski lib.* 5. *Stryjkow. lib.* 25. *cap.* 1. *Okol. T. II. f.* 97.
2. Gabryel Hornostaj, herbu Centaurus, 1578, umarł. *List Stefana Kr. Infeudationis in Ducatum Prussiae. Okol. i Paproc.*
3. Mikołaj Sapieha, herbu Lis, postąpił na województwo Witebskie 1580. *Historia Sapiehana p.* 3. *f.* 120. *Wclicki o Obrazie Kodeńsk.*
4. Krzysztof Zienowicz, herb swój własny, od roku 1589. *Volanus et Monita Calvinist. f.* 12. *Const.* 1591. *f.* 616. *et* 1596. *fol.* 682. *et* 1613. *f.* 3. *Transakcya Będzińska* 1589. umarł koło roku 1615. *Okolski T. III. Paproc. o herb.*
5. Jan Eustachi Tyszkiewicz, herbu Leliwa, umarł 1631. *Constit.*

1616. *f.* 47. *et* 1623. *f.* 11. *Starowol. Bellator. Kazanie Erekcya. Okol. T. II.*
6. Alexander Radziwił, herbu Trąby, wziął Laskę mniejszą 1635. *Porządek Elekcyi* 1632. *f.* 10. *et* 1633. *f.* 7. *et* 1634. *Histor. Coll. Bresten.*
7. Jan Rakowski, herbu Trzywdar, postąpił na województwo Witebskie 1638. *Const f.* 25. *Starow. Monumen. f.* 221. *Nadgr. u Okol. T. III. f.* 250.
8. Mikołaj Sapieha, herbu Lis, postąpił na kasztelanią Wileńską 1642. *Histor. Sapieh. p.* 3. *f.* 129. *Felix Luceoria. Walicki.*
9. Teofil Tryzna, herbu Gozdawa, umarł 1645. *Kazanie Alexandra Dubowicza na jego pogrzebie. Duryewski in MS.*
10. Jędrzej Massalski, herb swój własny, 1648. *Forządek Elekcyi. Confirmatio Jurium Gentium Jana Kazimierza Króla.*
10.[b] Maximilian Brzozowski, herbu Jastrzębiec, umarł koło 1650. *Niesiecki* w supplem.
11. Józef Klonowski, herbu Nałęcz 1653. *Const. f.* 16. *Hist. Coll. Brestensis.*
12. Kazimierz Jewłaszewski, herb swój własny, 1662. *Const. f.* 2. *et* 1661. *f.* 59. *et* 1660. *Histor. Coll. Brestensis.*
13. Malcher Stanisław Sawicki, herbu Cholewa, umarł. *Const.* 1667. *f.* 27. *Hist. Coll. Brestensis.*
14. Krzysztof Piekarski, herbu Topor, umarł. *Hist. Coll. Brestensis. Duryewski in MS.*
15. Jan Kunczewicz, herbu Łabędź. *Hist. Sapieh. p.* 3. *f.* 77., ale roku którego był, nie napisano.
16. Stefan Kurcz, herbu tegoż nazwiska, umarł 1702. *Const.* 1676. *f.* 9. *et* 1674. *f.* 6. *et* 1674. *f.* 11. *Obwieszczenie* 1697.
17. Krzystof Komorowski, herbu Pobog 2do. *Const.* 1703. *f.* 29. *Załuski T. III. f.* 281. *umarł.*
18. Władysław Sapieha, herbu Lis, umarł 1733.
19. Adam Tadeusz Chodkiewicz, herbu Gryff, w 1734.

---

20. Jan Sołłohub w 1749.
21. Karol Sapieha, herbu Lis, w 1749.
22. Jan Horain, w latach 1768—1776.
23. Mikołaj Łopaciński, umarł 1777.
24. Jan Zyberg.

CHEŁMIŃSKIE WOJEWODZTWO.

Pruska ziemia Polską szablą i męztwem przodków naszych zawojowana i przyłączona w jedno ciało z tem królestwem; atoli gdy często rebellizowali nam Prusasy, a Polskie siły rozerwane, na wielu książąt w tem państwie dziedziczących, wystarczyć niemogły na poskromienie pogańskich najazdów; Krzyżaków na potłumienie ich ściągniono. Ci potem rozplenieni, wkrótce potem na Polskę oręże swoje obrócili, w długie wojny i niezliczone kłótnie tę ojczyznę uplątawszy. Naostatek

gdy i sami ziemianie Pruscy, znieść dłużej tyranji nad sobą Krzyżackiej nie mogli, do Kazimierza Jagiellonowicza Króla udali się. Wziął ich w swoją protekcyą Kazimierz i prowincyą Pruską podzieliwszy na województwa trybem Polskim, to jest Gdańskie, które dał Janowi de Baisen, i Elbląskie, które konferował Gabryelowi de Baisen w roku 1454. Scibora trzeciego tych dwóch brata, gubernatorem Pruskim uczynił. W r. jednak 1466. Król Kazimierz, na usilne żądanie stanów Pruskich zniósł gubernatorów Pruskich, a Chełmińskie województwo postanowiwszy, Elbląskie w Malborskie, Gdańskie w Pomorskie zamienił, a oraz kasztelanów Chełmińskiego, Elbląskiego i Gdańskiego kreował, tyleż i podkomorzych w roku 1468. przyczynił, tyleż jest teraz chorążych, podskarbi jeszcze i miecznik ziem Pruskich. Nadto sędziowie ziemscy w Chełmińskiem województwie, Chełmiński jeden, drugi Michałowski, bo Michałowska ziemia do Chełmińskiego województwa przywiązana; w Malborskiem jeden Malborski, w Pomorskiem Tczewski, (do którego się też trzy powiaty referują, to jest Tczewski, Gdański i Nowski) Świecki, Tucholski, Człuchowski, Mirachowski, Pucki. Pisarz ziemski w każdem województwie jeden, wszyscy *per libera Suffragia* braci, obrani na te funkcye wstępują. Przydają do tego także *per electionem* każdemu z tych sędziemu, ośmiu sądowych albo assesorów, z których *ad decisionem* jakiejkolwiek sprawy, powinno *ad minimum* trzech zasiadać z sędzią i z pisarzem. Innych oficyalistów ziemskich, jako to stolników, podczaszych, cześników, podstolich i tam dalej, w Prusiech żadnych nie masz. Więc że prowincya Pruska, formą się rządzi, niby udzielnej Rzeczypospolitej, dla tego lubo każde województwo swoje partykularne sejmiki, na miejscu sobie naznaczonem odprawuje, przecież jednak, wszystkie się potem dla spólnej rady na generał Pruski łączyć z sobą powinny, który raz w Grudziądzu drugi raz w Malborgu składają, tak iż jeżeliby któregokolwiek województwa sejmik nie doszedł, już generału być nie może. Zjechawszy się wszyscy wraz posłowie, marszałka sobie obierają, pod którego dyrekcyą spólnie i zgodnie naradziwszy się, z senatem Pruskim łączą się. Wchodzą zaś w senat Pruski biskup Warmiński, który też tam prezyduje, po nim Chełmiński biskup, potem Chełmiński, Malborski, Pomorski wojewodowie, po nich kasztelanowie Pruscy, dalej podkomorzowie i podskarbi Pruski. Zjeżdżają się też na ten generał chorążowie Pruscy, i posłowie z każdego Pruskiego województwa: posłowie z miast przedniejszych Pruskich, to jest z Torunia, Elbląga i Gdańska, z tamtąd już z utartemi punktami posłów na sejm walny wysyłają. A że do trybunału Koronnego są przy-

puszczeni w roku 1589. dla tego każde województwo Pruskie dwóch deputatów na trybunał Koronny obiera u siebie tak, żeby wszystkich Pruskich było sześciu. Posłów na sejm żadne województwo nie ma sobie zamierzonej liczby. Chełmińskie województwo w Radzynie deputatów obiera, w Kowalowie sejmiki przedsejmowe składa. Herb tego województwa i owszem i księztwa całego Pruskiego, Orzeł biały w czerwonem polu, o jednej głowie, a na szyi ma koronę, z prawego skrzydła wyszła ręka człowieka zbrojna, która miecz goły trzyma wyniesiony, jakby do cięcia, skrzydła u niego rozciagnione i nogi; to *Bielski fol.* 8. Atoli *Paprocki o herbach fol.* 719. Orła mu czarnego przyznaje. Mistrzowie niegdy Krzyżaccy w Prusiech, żażywali chorągwi starej z żółtym krzyżem, a we środku była tarcza, z czarnym Orłem na białem polu. Dziś książe Pruski ile Feudatarius Polski, gdy hołd czyni i homagium oddaje Królom Polskim, bierze chorągiew białą, na której jest Orzeł czarny.

CHEŁMIŃSCY WOJEWODOWIE.

1. Augustyn a Scheve 1466., herb swój własny. *MS. Konopat. Hist. Posselii Polono Pruthenica.*
2. Gabryel Bażeński, herbu Wiewiórka, umarł 1476. *Cromer lib.* 27. *Długosz T. II. Acta Castrensia Mariaeburg* 1476. *Hist. Posselii.*
3. Ludwik z Mortaga, herbu tegoż nazwiska, umarł 1481. *Długosz* 1477. *MS. Konopatsc. Hist. Posselii Polono Pruthenica. Cromer. Bielski.*
4. Mikołaj Dąbrowski, herbu tegoż nazwiska, umarł 1483. *MS. Konopat. Historia Posselii Polono Pruthenica.*

5. Karol a Felden Zakrewski, herbu Pole, umarł 1499. *MS. Konopatsc. Hist. Possel. Pol. Pruthenica.*
6. Jan Dąbrowski, herbu tegoż nazwiska, umarł 1515. *Duryewski Pamięć fol.* 57. *Okolski T. I. fol.* 141. *MS. Konopatsc. Histor. Possełii.*
7. Jan Luzyański, herbu tegoż nazwiska, umarł 1551. *Duryewski f.* 31. *Treterus in Varmien. Episc. f.* 88. *Histor. Posselii. MS. Konopatsc.*
8. Stanisław Kostka de Sztenberg, herbu Dąbrowa 1551. *Duryew. Pamięć fol.* 30. *MS. Konopats. Historia Posselii Polono Pruthenica.*
9. Jan Działyński, herbu Ogończyk, umarł 1585. *List Augusta I.* 1557. *u Paproc. o herb. f.* 473. *Hosii Oper T. II. f.* 82. *Histor. Posselii.*
10. Mikołaj Działyński, herbu Ogończyk, umarł 1602. *List Zygm. III.* 1589. *u Okol. T. III. f.* 353. *Transakcya Będzińska. Tegoż* 1597. *miastu Lwowskiemu.*
11. Ernst Weiher, herbu tegoż nazwiska. *Duryew Pamięć f.* 57. *Starowol. in Monumen.*, ale obadwa nieprzypisali roku.
12. Maciej Konopacki, herbu Mur, wziął biskupstwo Chełmińskie 1610. *Duryew. Pamięć f.* 58. *Treterus in Varmien. Episc. f.* 148.
13. Ludwik Mortęski, herbu tegoż nazwiska, 1612. *Łubien. Hist. f.* 7. *Duryew. f.* 56. *Życie Mortęskiej. Starowol. in Monum. Nadgrobek w Lubawie.*
14. Stanisław Działyński, herbu Ogończyk, umarł 1618. *Constit.* 1616. *f.* 13. *MS. Konopatsc. Historia Posselii Polono Pruthenica.*
15. Jan Weiher, herbu tegoż nazwiska, umarł 1626. *Piasec. f.* 405. *Duryew. f.* 57. *Kobierzyc. f.* 261. *Starow. in Monum. f.* 745. *Histor. Sapieh.*
16. Melchior Weiher, herbu tegoż nazwiska, umarł 1633. *Porządek Elekcyi* 1632. *Kobierzyc. f.* 261. *Okol. T. III. f.* 311. *Nadgrobek w Chełmie.*
17. Kasper Działyński, herbu Ogończyk, wziął biskupstwo Chełmińskie 1639. *Okol. T. II. f.* 326.
18. Mikołaj Weiher, herbu tegoż nazwiska, umarł 1647. *Starowol. in Monumen. f* 747. *MS. Konopatsc. Duryew. in MS.*
19. Jan Działyński, herbu Ogończyk, umarł 1648. *Nadgrobek jego w Grudziądzu. MS. Konopatsc. Hist. Coll. Gedanensis.*
20. Jan Koss, herb swój własny, 1657. umarł. *Podpisał pacta Welawskie u Załus. T. II. f.* 659. *Porządek Elekcyi* 1648.
21. Jan Gniński, herbu Trach, wziął Pieczęć mniejszą 1680. *Const.* 1674. *f.* 14. *et* 1676. *f.* 27. *et* 1678. *f.* 1. *Zawadzki* 1669. *f.* 11. *Załus. T. I. f.* 132.
22. Michał Działyński, herbu Ogończyk, umarł 1687. *Treterus in Varmiensibus Episc. fol.* 176. *Hist. Coll. Gedanensis.*
23. Jan Koss, herb swój własny 1699. umarł. *Załuski T. II. fol.* 885. *et T. I. f.* 1531. *Hist. Coll. Graudentini.*
24. Tomasz Działyński, herbu Ogończyk, umarł 1714. *Const.* 1703. *f.* 12.
25. Jakób Rybiński, herbu Wydra, umarł 1725.
26. Franciszek Bieliński, herbu Junosza, wziął laskę nadworną 1732.

27. Jan Czapski, herbu Leliwa, wziął podskarbstwo wielkie Koronne 1738.
28. Michał Bieliński, herbu Junosza, umarł 1739.

---

29. Władysław Kretkowski, w 1748.
30. Zygmunt Kretkowski, umarł 1765.
31. Franciszek Czapski.

MŚCISŁAWSKIE WOJEWÓDZTWO.

Udzielni kiedyś tu książęta rządzili, jako to Jerzy Lingwiniewicz w roku 1440. Michał Lingwiniewicz w roku 1500. dopiero gdy ich familia zniknęła, księztwo to w prowincyą obrócone, wojewodów i kasztelanów liczyć poczęło: przecież ja tu ich komput dopiero od Unji Wielkiego Księztwa Litewskiego z Koroną kładę. Województwo to Prypeć rzeka od południa, a Dniepr od wschodu dzieli; dwa powiaty w sobie zamyka: Mścisławski i Mozyrski; to *Starowolski;* który też temu miasta przedniejsze przypisuje: Klecko, Owrucko, Homlią, Kryczów, Ostrko, Mścisław i Mozyr. Herb jego na chorągwi żółtej Pogonia w czerwonem polu. *Bielski fol.* 7. *Paproc.* w Mścisławie sejmikuje, kędy dwóch posłów na sejm obierają.

MSCISŁAWSCY WOJEWODOWIE.

1. Jerzy Ościk, herbu Trąby 1569. *Paproc. o herbach fol.* 669. *Ogrod. f.* 209. *Stryjkow. f.* 772. *Kojalow. p.* 2. *Okol. T. III. f.* 229.

2. Paweł Pac, herbu Gozdawa, 1587. *Sarnicki in Praefat Stryjkowski Chronic. lib. 7. Decora Lilieti. Kojałow. p. 2.*
3. Mikołaj Sapieha, herbu Lis, od roku 1588., postąpił na województwo Nowogrodzkie. *Paproc. in Stromatibus.*
4. Jędrzej Sapieha, herbu Lis, umarł 1597. *Hist. Sapiehana p. 3. f.* 66. *Walicki o Obrazie Kodeńskim.*
5. Jan Zawisza, herbu Łabędź, postąpił na województwo Witebskie. *Const.* 1598. *f.* 697. *Histor. Posselii.*
6. Krzysztof Ciechanowiecki, herbu Dąbrowa, 1602. *List Zygmunta III. miastu Lwowskiemu, i de Feudo Prussiae.*
7. Jan Eustachi Tyszkiewicz, herbu Leliwa, postąpił na województwo Brześciańskie 1615. *Constit.* 1613. *f.* 3. *Starowol. in Bellator. Sarmat. Okol. T. II.*
8. Alexander Sapieha, herbu Lis, 1621. umarł *Histor. Sapiehana p.* 3. *f.* 68. *Walicki o Obrazie Kodeńskim.*
9. Janusz Tyszkiewicz, herbu Leliwa, postąpił na województwo Trockie 1626. *Const.* 1623. *f.* 3. *Starow. in Monum. f.* 768. *Kazanie Widziewicz.*
10. Jerzy Chreptowicz, herbu Odrowąż, postąpił na województwo Nowogrodzkie, koło roku 1632. *Historia Sapiehana par.* 3. *f.* 108.
11. Mikołaj Kiszka, herbu Dąbrowa, postąpił na kasztelanią Trocką 1636. *Porządek Elekcyi* 1632. *Hist. Sapieh. p.* 2. *f.* 17. *Kazanie ks. Olszow.*
12. Krzysztof Sapieha, herbu Lis, umarł 1636. *Historia Sapiehana par.* 3. *fol.* 71. *Okolski T. II. f.* 150. *Walicki o Obrazie Kodeńskim.*
13. Marcin Gedroic, herbu Poraj, umarł 1640. *Panegiric. P. Kojałowicz. Kazanie na jego pogrzebie. Duryewski in MS.*
14. Józef Korsak, herbu Kotwica, umarł 1645. *Const.* 1641. *f.* 30. *et* 1647. *f.* 16., ale podobno już o zmarłym.
15. Mikołaj Abrahamowicz, herb swój własny, postąpił na województwo Trockie 1648. *MS. Czartoryiscianum in Coll. Ravensi.*
16. Fryderyk Sapieha, herbu Lis, od roku 1648. *Confaederat. Ordinum. Histor. Sapieh. p.* 3. *fol.* 78. *Walicki o Obrazie Kodeńskim.*
17. Grzegorz Drucki Horski, herb swój własny, 1650. Tegom gdzieś czytał, alem autora nie nanotował.
18. Mikołaj Ciechanowiecki, herbu Dąbrowa, 1660. *Cuda Chełmskie f.* 233. *MS. Czartoryiscianum.*
19. Jan Ogiński, herbu Brama, postąpił na województwo Połockie 1679. *Porządek Elekcyi* 1674. *Genealogia Ogińskich.*
20. Michał Tyszkiewicz, herbu Leliwa. *Kazanie Wojniłowicza. Genealogia prawna Tyszkiewiczów,* ale roku nienapisano.
21. Alexander Moszewicz, herbu Topacz, 1696. *Const.* 1696. *f.* 8. *Załuski T. I. f.* 1531.
22. Michał Doumant Siesicki, herbu Kintaurus. *Załuski T. II. fol.* 955.
23. Kazimierz Chłusowicz, herb własny.
24. Jan Tyzenhaus, herb swój własny, umarł 1730.
25. Krzystof Puzyna, herbu Brama, umarł 1731.
26. Jerzy Sapieha, herbu Lis, umarł 1732.

27. Michał Massalski, herb swój, postąpił na kasztelanią Trocką 1742.
28. Jerzy Sapieha, herbu Lis, jeszcze w 1749.
29. Ignacy Sapieha, w latach 1753. 1754.
30. Konstanty Ludwik Plater, 1758., umaał 1769.
31. Józef Hilzen, umarł 1785.
32. Tadeusz Bilewicz, umarł 1787.
33. Xawery Chomiński.

MALBORSKIE WOJEWÓDZTWO.

Początki tego województwa, wszyscy nasi historycy na rok 1454. zwalają, atoli w senacie Polskim, dopiero im to miejsce zapisane na sejmie Lubelskim przy Unji Litwy z Koroną w roku 1569. bo przedtem wszyscy wojewodowie i kasztelanowie Pruscy tylko do senatu Pruskiego należeli. Herb tego województwa tenże co i Chełmińskiego; w Sztumie sejmikować zwykło, jako ma *Januszowski w Statucie f.* 935. czy to deputatów dwóch na trybunał Koronny obierając, czy posłów na generał Pruski. Każdy wojewoda w Prusiech, oraz jest i starostą grodowym, Chełmiński oraz jest i Kowalewskim, Malborskim, Kiszowskim, Pomorski, Skarszewskim; więcej grodów w tem księztwie nie masz tylko te trzy, ale ani sędziów grodzkich, tylko podwojewodzy w każdem województwie grodzkie sądy sądzi. Wszystkie jednak transakcye w miejskich księgach, któregożkolwiek miasta z przedniejszych Pruskich, takiej są wagi jakby grodzkie. Grody wszystkie powinny być zamknięte, póki wojewoda nowo inaugurowany nie przysięże, i to nie gdzieindziej, chyba na generale Pruskim. Do senatu zaś Pruskiego, nikt nie może być przypuszczony, chyba że przedtem miał indygenat w Prusiech.

MALBORSCY WOJEWODOWIE.

1. Gabryel Bażeński, herbu Wiewiórka, postąpił na województwo Chłemińskie. *Podpisał transakcyą z Gdańsk.* 1454. *Cromer lib.* 27. *Bielski f.* 400.
2. Scibor Bażeński, herbu Wiewiórka, umarł 1481. *Cromer lib.* 27. *Biel. f.* 433. *Długosz* 1459. *Hist. Possel. Pol. Pruth.* 1467. *MS. Konopat.*
3. Mikołaj Bażeński, herbu Wiewiórka. *Podpisał Elekcyą Alexandra Kr.* 1501. *u Karnkow. de Primatu. Hist. Poss. Pol. Pruth.* 1481. *)
4. Jan Beżeński, herbu Wiewiórka, umarł 1515. *Bielski f.* 529. *List Zygmunta I. u Olszow. de Primatu w Załuskim* 1512. *Decius.*
5. Jerzy Bażeński, herbu Wiewiórka 1535. *Bielski f.* 573. *Neugebav. Hist. Poss. Pol. Pruth. MS. Konopatsc.*
6. Felix Grefla z Sokałowa, herbu Pomian, umarł 1546. *List Zygmunta I. u Nakiel. w Miech. f.* 629. *MS. Konopatsc.*
7. Achacy Cema, herbu Wczele, umarł 1565. *Nadgrobek jego w Sztumie. Hosius Oper. T. II. f.* 161. *Hist Poss. Polono Pruth.*
8. Fabian Cema, herbu Wczele, 1566. umarł. *List Infeudat in Prussiam* 1569. *List Augusta I. u Okol. T. III. f.* 110. *Hist. Posselii.*
9. Fabian Cema, herbu Wczele, umarł 1607. *List Augusta I.* 1572. *u Paproc. o herb. f.* 524. *et f.* 688. *Łubieński Hist. f.* 7. *MS. Rozrażev.* 1593.
10. Jerzy Kostka, herbu Dąbrowa, umarł 1610. *Kommissya Królewska* 1609. *Duryew. Pamięć f.* 54. *et* 65. *Hist. Poss. Pol. Pruth.*
11. Stanisław Działyński, herbu Ogończyk, postąpił na województwo Chełmińskie 1615. *Recess. Kommissyi Prusk.* 1612. *Const. f.* 77. *Hist. Poss.*
12. Jan Weiher, herbu tegoż nazwiska, postąpił na województwo Chełmińskie 1618. *Starowol. in Monumen. f.* 745. *Hist. Poss. Polon.*
13. Stanisław Konarski, herbu Koło złamane, umarł 1626. *Duryew. Pamięć Niezeszła f.* 45. *Hist. Poss. Polono Pruth. MS. Konopatsc.*
14. Samuel Zaliński, herbu Róża, umarł 1629. *Const.* 1628. *fol.* 3. *MS. Konopats. Hist. Poss. Polono Pruth. MS. Duryew.*
15. Samuel Konarski, herbu Koło, umarł. *Piasec. f.* 405. *Porządek Elekcyi* 1632. *Const.* 1638. *f.* 50. *Duryew. Prefacya do Pamięci.*
16. Mikołaj Weiher, herbu tegoż nazwiska, postąpił na województwo Chełminskie 1643. *MS. Konopatsc. Hist. Poss. Pol. Pruth.*

---

*) Roku 1504 Matyasz Raba wojewoda Malborski, podpisał konfirmacyą praw Gdańskich Alexandra Króla. *Cod. Dipl. Vol. IV. folio* 190. — *P. W.*

17. Jakób Weiher, herbu tegoż nazwiska, umarł 1657. *Porządek Elekcyi* 1648. *Histor. Pastor. f.* 177. *Kochow. climact.* 2. *lib.* 2. *Damalewicz w życiu B. Bogumiła.*
18. Stanisław Działyński, herbu Ogończyk, umarł 1677. *Const.* 1676. *f.* 50. *Pacta Welawskie* 1657. *u Załuski. T. II. f.* 659. *Treter. f.* 171.
19. Jan Ignacy Bąkowski, herbu Ryś, umarł. *Const.* 1678. *f.* 12. *Treterus in Varmien. Episc. f.* 171. *MS. Konopatsc. de Famil. Pruss.*
20. Jan Franciszek Bieliński, herbu Junosza, umarł. *Const.* 1683. *f.* 28. *Załuski T. I. f.* 805. *i* 1683.
21. Ernest Donhoff, herbu tegoż nazwiska, umarł 1694. *Const.* 1690. *f.* 8. *et* 17. *Załuski T. I. f.* 1049. *et* 1333.
22. Władysław Łoś, herbu Dąbrowa, umarł 1694. *Załuski T. I. f.* 1013. *et* 1380. *Duryew. Pamięć Niezeszła f.* 89. *Signatores f.* 121.
23. Jan Przebendowski, herbu tegoż nazwiska, wziął podskarbsto wielkie Koronne 1703. *Załuski T. II. f.* 885. *Signatores fol.* 131.
24. Piotr Kczewski, herbu Lewart, umarł 1722. *Const.* 1703. *f.* 26. *et* 13.
25. Piotr Przebendowski, herbu tegoż nazwiska, umarł 1756.

---

26. Michał Czapski.

BRACŁAWSKIE WOJEWÓDZTWO.

Diploma Zygmunta Augusta Króla w r. 1569. 26. Maja na Lubelskim sejmie wydane, jawnie świadczy że Wołyńska prowincya, dawniejszych jeszcze wieków przed Jagiełłem Królem, ba i za jego i syna jego panowania Władysława zupełnem prawem do Korony należała; czego dowodem są tak listy Królów Polskich stare, jako i monimenta; osobliwie jednak przywilej Zygmunta Wielkiego Książęcia Litewskiego; dopiero Kazimierz Jagiellonowicz, lubo się o to stany Koronne zastawiały, Wołyń od Królestwa Polskiego oderwawszy, do Księztwa Litewskiego inkorporował, przysięgą wierności Wołyńskie rycerstwo obowiązawszy. Zawsze się jednak Polacy swego do Wołynia prawa upominali. Aż też za naleganiem ich, i za konsensem tak Wołyńskiego jako i Bracławskiego województwa ziemianów, znowu też obadwa województwa do Korony przyłączył August I. Unią tę podpisali; Alexander ks. Czartoryski Wołyński, Roman książe Sanguszko Bracławscy wojewodowie. Jędrzej książe Wiśniowieckie Wołyński, Jędrzej książe Kapusta Bracławski kasztelani. Z tego diploma dochodzę, że Wołyńska prowincya dwa w sobie za

myka województwa, Wołyńskie i Bracławskie. W tymże przywileju Zygmunt August Król, razem oba te województwa z jurysdykcyi Litewskiej wyzuł, a we wszystkich swobodach rycerstwu Polskiemu własnych porównał ich. Potwierdził im wszystkie przywileje, czy to od Królów Polskich, czy od książąt Litewskich nadane. Transakcye wszystkie tak ziemskie, jako i grodowe, żeby Ruskim językiem pisywano pozwolił, i wiele inszych faworów nadał, które wolno każdemu w tymże diploma przeczytać; naostatek *Constit. fol.* 1589. Księżyc nie pełny i krzyż temu województwu za herb nadały *fol.* 542. Województwo Bracławskie w Winnicy sejmikuje, kędy mu też dwóch deputatów na trybunał Koronny, *Constit.* 1589. *f.* 537. pozwoliła obierać, na sejm sześciu posłów. Gród i ziemstwo z Bracławia do Winnicy z jurysdykcyą sądową przeniesiono przez Konstytucyą 1598. Województwo Bracławskie i z starostwem swojem pomieścić się może. Dzieli się na powiaty: Bracławski i Winnicki.

BRACŁAWSCY WOJEWODOWIE.

1. Roman książe Sanguszko, herbu Pogonia, umarł 1571. *Constit.* 1569. *f.* 170. *List Augusta I. o Unji Księstwa Litew. Starow. Bellator.*
2. Grzegorz książe Sanguszko, herbu Pogonia, 1575. umarł. *Genealogia Czartoryskich. Sparta Polska. Duryewski in MS.*
3. Janusz książę Zbaraski, herb swój własny, umarł 1608. *Sarnicki in Praefat.* 1585. *Bielski* 1581. *f.* 783. *Const.* 1598. *fol.* 706. *List Zygmunta III. de Feudo Pruss.* 1605. *Stryjkowski Chronic. f.* 789. *Heindenszt. de bello Moschov. Okol. Tomo I. f.* 330.

4. Jan Potocki, herbu Pilawa, umarł 1611. *Const.* 1609. *fol.* 706. *Nadgrobek u Okol. Tomo II. Kobierzycki f.* 400. *Starowol. Bellator.*
5. Jakób Potocki, herbu Pilawa, umarł 1613. *Const.* 1611. *f.* 24. *Nadgrobek jego u Okol. T. II. Piasecki f.* 324. *Kobierzycki fol.* 401.
6. Alexander książe Zasławski, herb swój własny, postąpił na województwo Kijowskie, 1629. *Const.* 1623. *f.* 3. *Centuria Potoc. f.* 76. *Cichoc. Alloqu. Osecen. cap.* 27,1615.
7. Stefan Potocki, herbu Pilawa, 1631. *Nadgrobek jego u Okol. T. II. et in Russia Florida f.* 90. *Starowol. in Monum. fol.* 495. *Centuria Potockiego.*
8. Stanisław Potocki, herbu Pilawa, postąpił na województwo Podolskie 1636. *Porządek Elekcyi* 1632. *f.* 22. *Const.* 1633. *f.* 14. *i* 1634. *f.* 3.
9. Łukasz Żołkiewski, herbu Lubicz, umarł 1636., wspominają go już zmarłego. *Const.* 1638. *f.* 47. *Hist. Plenior Pol. Pastorii f.* 298. *Okol. T. II.*
10. Mikołaj Potocki, herbu Pilawa, postąpił na kasztelanią Krakowską 1647. *Const.* 1638. *f.* 47. *i* 1641. *f.* 26. *Brachel Histor.* 1637. *lib.* 5.
11. Dominik Alexander Kazanowski, herbu Grzymała, umarł 1647. *Const.* 1647. *f.* 36. *Centuria Potockiego f.* 64. *Życie Jabłonowskiej.*
12. Adam Kisiel, herbu Świętołdist, postąpił na województwo Kijowskie 1648. *Porządek Elekcyi* 1648. *f.* 20. *Historia Pastorii fol.* 38.
13. Władysław Myszkowski, herbu Jastrzębiec, postąpił na województwo Sendomirskie 1650. *Acta Castrensia Lublinensia Geneal. Myszkow.*
14. Stanisław Lanckoroński, herbu Zadora, postąpił na województwo Ruskie 1651. *Cuda Chełmskie fol.* 201. *Cichov. Dedicat. Przyczyn.*
15. Piotr Potocki, herbu Pilawa, umarł 1658. *Centuria Potockiego f.* 202. *Hist. Coll. Camenecensis. Załuski Mowy różne.*
16. Michał książe Czartoryski, herbu Pogonia, postąpił na województwo Wołyńskie 1662. *Kochow. climact.* 2. *lib.* 6. *Dedicatio Slaviae Parisii* 1659. *Annuae Collegii Camenecensis* 1658.
17. Jędrzej Potocki, herbu Pilawa, umarł 1664. *Potockiego Centuria f.* 36. *Const.* 1676. *f.* 37., *już o zmarłym.*
18. Jan Potocki, herbu Pilawa, 1670. umarł. *Potocki Centuria fol.* 202. *Confirmatio Jurium Gentium Michała Króla* 1670.
19. Konstantyn książe Wiśniowiecki, herb swój własny, postąpił na województwo Bełzkie 1678. *Constit.* 1676. *f.* 9. *Potocki Centuria f.* 3. *Confirmat. Jurium Gentium Jana III.*
20. Marcin Zamojski, herbu Jelita, postąpił na województwo Lubelskie 1683. *Const.* 1678. *f.* 3. *Genealogia Zamojskich.*
21. Mikołaj Sapieha, herbu Lis, umarł 1685. *Hist. Sapieh. p.* 3. 162. *Walicki o Obrazie Kodeńskim.*
22. Jan Gniński, herbu Trach wziął Pomorskie województwo 1694. *Załuski* 1685. *in Mowy różne f.* 60.
23. Marcin Chomętowski, herbu Bończa, postąpił na Mazowieckie

województwo 1704. *Constit.* 1697. *f.* 10. *Confaeder Ordin.* 1696. *Załuski T. III. f.* 482.
24. Jan Koniecpolski, herbu Pobog, postąpił na województwo Sieradzkie 1711. *Acta Confaederat. Sandomirien.* 1704.
25. Michał Jordan, herbu Trąby, umarł 1739.
26. Jan Świdziński, herbu Półkozic do 1754.

---

27. Jan książe Jabłonowski, w 1755.
28. Stanisław książe Lubomirski, 1764. umarł 1771.
29. Maciej Lanckoroński, umarł 1789.
30. Marcin Grocholski.

POMORSKIE WOJEWÓDZTWO.

Herb tego województwa Gryff czerwony, jako chce *Paprocki*, albo czarny jako chce *Bielski fol.* 7. w polu białem, nogi przednie wspięte, jak do biegu, skrzydła wyciągnione jak do lotu, język wywieszony, koronę na głowie jego położył *Paprocki*, luboć jej *Bielski* nie przydał. Herbu tego dostało od Swantopełka książęcia niegdy swego, który był z familji Gryfów, i długo w swem potomstwem, w tem księztwie panował. O czem indziej. Województwo to początek wzięło swój od Króla Kazimierza Jagiellonowicza w roku 1454. postanowione: na usilne żądanie stanów Pruskich, (luboć *Bielski f.* 210. dawniej przedtem Piotra Szwancę generała Pomorskiego wspomina, który miał być synem wojewody Gdańskiego) atoli dopiero w roku 1569. przy Unji Litwy z Koroną, miejsce mu po wojewodach Bracławskich w senacie zapisano. Pomorskiej ziemi część Bytów i Lemburg od Kazimierza Króla dana w lenność książęciu Pomorskiemu. *Januszew. w Statucie fol.* 972.

W Starogardzie sejmikuje: *Idem fol.* 935. kędy deputatów dwóch na trybunał obiera, posłow na sejm nie ma liczby zamierzonej. A że się dzieli na sześć powiatów, dla tego każdy z nich sejmiki przedsejmowe dwiema albo trzema dniami pierwej przed Starogardzkim odprawują, to jest Świecki w Świeciu, Tucholski w Tucholi, Człuchowski w Człuchowie, Mirachowski w Trzepczu, Pucki w Pucku; tam naradziwszy się z gotowemi już punktami, albo posłów wysyłają albo też *Viritim* do Starogardu zjeżdżają się; kędy z Tczowskim powiatem, który też dwa drugie w sobie zamyka, to jest Gdański i Nowski, publicznych dotarszy materyi, posłów na generał Pruski obierają.

Lubo ta prowincya ninotrzymała stałych wojewodów, aż po ostatecznym powrocie do Polski, miała jednak wojewodów własnych, wtedy gdy ją Przemysław Król objął i Łokietkowi w następstwie przekazał. W tedy w roku 1293. widać Pawła wojewodą Świeckim; Szwenca w 1293. 1305. jest wojewodą Gdańskim. Swiętosław w roku 1339. pisał się *palatinus quondam Pomeraniae.* — Patrz *Naruszewicz Hist. Nar. Pol.*

POMORSCY WOJEWODOWIE.

1. Jan de Baisen, herbu Wiewiórka, 1454. podpisał transakcyą z Gdańszczanami. *Cromer lib.* 27. *Bielski f.* 490. *Długosz Tomo II.*
2. Otto Machwicz, herb swój własny, umarł 1467. *Długosz T. II. Cromer lib.* 27. *Bielski* 444. *Hist. Posselii Polono Pruth.*
3. Fabian Legendorf, herbu tegoż nazwiska, umarł 1477. *MS. Konopat. Hist. Posselii Polono Pruthenica.*
4. Jan Pierzcha, herbu Flandra, umarł 1480. *Nadgrobek jego w Pucku MS. Konopatscianum.*
5. Jan Bajerski, herbu Fogelvander, od roku 1480., umarł 1484. *Hist. Posselii Polono Pruthenica. MS. Konopat.*
6. Mikołaj Wulkowski, herbu Chomąto 1484. *Hist. Posselii Polono Pruthenica. MS. Konopat.*
7. Mikołaj Baliński, herbu Przosna 1498. *Hist. Posselii Polono Pruthenica. MS. Konopat.*
8. Mikołaj Szpot Dunin, herbu Łabędź, umarł 1518. *Okolski T. II. f.* 283. *Hist. Posselii Polono Pruth. MS. Konopat.*
9. Jerzy Konopacki, herbu Mur 1519. *Duryewski Pamięć w Prefacyi. Okolski T. II. MS. Konopat. Histor. Posselii Polono Pruthenica.*
10. Mikołaj Działyński, herbu Ogończyk, umarł 1544. *MS. Konopat. Hist. Posselii Polono Pruthenica. Okolski T. II. f.* 325.
11. Jan Sokołowski, herbu Pomian, umarł 1546. *Hist. Posselii Pol. Pruth. MS. Konopat.*
12. Stanisław Kostka, herbu Dąbrowa, postąpił na Chełmińskie wo-

jewództwo 1551. *Duryewski f.* 30. *Hist. Posselii Polono Pruthenica. Paproc. o herb.*

13. Jan Działyński, herbu Ogończyk, postąpił na województwo Chełmińskie 1556. *Hist. Posselii Polono Pruth. MS. Konopat. Paprocki.*

14. Fabian Cema, herbu Wczele, postąpił na województwo Malborskie 1565. *List Augusta I.* 1562. *miastu Krakow. Hist. Poss. Pol. Pruth.*

15. Achacy Cema, herbu Wczele; umarł. *Constit.* 1569. *f.* 97. *List Augusta I. u Okol. T. III. f.* 110. *Duryewski f.* 58. *Histor. Posselii.*

16. Krzysztof Kostka, herbu Dąbrowa, umarł 1596. *Constit.* 1591. 356. *Transakcya Będzińska* 1589. *Duryewski f.* 54. *Histor. Posselii.*

17. Ludwik Mortęski, herbu tegoż nazwiska, postąpił na województwo Chełmińskie 1611. *List Zygm. III.* 1597. *miastu Lwow. Const.* 1616. *f.* 19. *już o zmarłym.*

18. Michał Konarski, herbu Koło 1611. umarł 1612. *Cuda B. Gelnowskiego MS. Konopat. Hist. Poss. Pol. Pruth.*

19. Samuel Zaliński, herbu Róża, postąpił na województwo Malborskie 1626. *Cons.* 1616. *f.* 16. *MS. Konopat. Hist. Poss. Pol.*

20. Maciej Niemojowski, herbu Rolicz, nmarł 1626. *Flos Rosarum Biezanowski. MS. Konopat. Historia Posselii Polono Pruthenica.*

21. Samuel Konarski, herbu Koło, postąpił na województwo Malborskie 1629. *MS. Konopat. Hist. Poss. Pol. Prut.*

22. Paweł Działyński, herbu Ogończyk, umarł 1643. *Podpisał protestacyą na sejmie Warsz.* 1635. *Porządek Elekcyi* 1632. *Hist. Poss.*

23. Gerard Donhoff, herbu tegoż nazwiska, umarł. *Porządek Elekcyi* 1648. *Treterus in Varmiensibus Episc. f.* 155. *Brach. lib.* 6. *Hist. Posselii.*

24. Ludwik Weiher, herbu tegoż nazwiska, umarł 1656. *Hist. Pastorii f.* 98. *Fulden lib.* 5. *Histor. MS. Konopat. Argo Hadziejow.*

25. Zygmunt Guldersztern, herbu Gwiazda, od roku 1656. umarł. *MS. Konopat. Hist. Coll. Gedanensis. Duryewski in MS.*

26. Stanisław Kobierzycki, herbu Pomian, umarł. *Constit.* 1661. *fol.* 25. *Centuria Potoc. f.* 470. *Treterus in Varmien. Episc. fol.* 155. *Załuski T. I. f.* 152.

27. Jan Ignacy Bąkowski, herbu Ryś, postąpił na województwo Malborskie 1677. *Duryewski f.* 45. *Const.* 1676. *f.* 16. *Zawadzki f.* 87. *Załuski T. I. f.* 145.

28. Władysław Donhoff, herbu tegoż nazwiska, zginął pod Parkanami 1683. *Constit.* 1683. *f.* 11. *Treterus in Varmien. Episc. fol.* 176. *Załuski T. I.*

29. Władysław Łoś, herbu Dąbrowa, postąpił na województwo Malborskie 1694. *Const.* 1686. *f.* 15. *et* 1690. *f.* 10. *Załuski T. I. f.* 1013.

30. Jan Gniński, herbu Trach, umarł 1703. *Załuski T. II. f.* 885. *et T. III. f.* 496. *Hist. Coll. Gedanensis.*

31. Jan Ignacy Działyński, herbu Ogończyk, umarł 1724. *Constit.* 1703. *f.* 13. *Załuski T. III. f.* 496.

32. Stefan Potocki, herbu Pilawa, postąpił na województwo Mazowieckie 1726.
33. Piotr Czapski, herbu Leliwa, umarł 1736.
34. Jakób Narzymski, herbu Dołęga, umarł 1752.

---

35. Paweł Mostowski, umarł 1765.
36. Jerzy Fleming, umarł 1771.
37. Ignacy Przebendowski, umarł 1778.
37. Felicyan Antoni Łoś, herbu Dąbrowa, umarł 1790.
29. Józef Mier.

MIŃSKIE WOJEWODZTWO.

Herb tego województwo, ile do prowincyi Litewskiej należącego, zwyczajna Pogonia cielistego koloru, o dwóch końcach. Dzieli się na dwa powiaty: Mozyrski i Rzeczycki, z ktorych każdy ma swoją własną chorągiew z tąż pogonią, ale o jednym końcu. W Mińsku, pospolitym obradom miejsce naznaczone, kędy też i trybunał Litewski zwykł się sądzić, z tą alternatą, że jednego roku w Wilnie, drugiego zaś raz w Nowogródku, drugi raz w Mińsku odprawować się powinien. Zamyka w sobie te przedniejsze miasta: Mińsk z zamkiem, Kiejdanów, Boryszów, Łohojsko, Świsłocz, Bobrójsko, Odruczko, Radoszkowice. W senat Polski weszli wojewodowie Mińscy, przy Unji W. Ks. z Koroną w roku 1569. od którego roku i ja też szereg ich wyprowadzam. Miejsce w senacie zaraz po Pomorskich wojewodach tegoż roku im zapisane. Dwóch posłów na sejm obierają z województwa Mińskiego, tyleż z powiatu Mozyrskiego, tyleż z powiatu Rzeczyckiego.

MIŃSCY WOJEWODOWIE.

1. Gabryel Hornostaj, herbu Centaurus, postąpił na województwo Brześciańskie. *List Augusta I. Infeudationis in Decatum Pruss.* 1569.
2. Jędrzej Sapieha, herbu Lis, 1577., postąpił na województwo Mścisławskie. *Hist. Sapieh. p.* 3. *f.* 21. *Walicki.*
3. Mikołaj Sapieha, herbu Lis, postąpił na województwo Brześciańskie 1588. *Const. f.* 256. *Bielski f.* 741. *Heindenszt. lib.* 11. *Stryjkowski lib.* 25. *cap.* 3. 1579.
4. Bogdan Sapieha, herbu Lis. *Const.* 1591. *f.* 353. *Paproc. Ogrod f.* 209. *Marci Corona. Okolski T. II. f.* 149.
5. Jan Abrahamowicz, herb swój własny, postąpił na województwo Smoleńskie 1596. *MS. Rozrazevianum. Conventicolum Torunen.* 1595.
6. Jędrzej Zawisza, herbu Łabędź, postąpił na województwo Witebskie 1599. *List Zygmunta III. miastu Lwow.*
7. Jan Pac, herbu Gozdawa, umarł koło roku 1615. *Dedicat. Patris Smiglecki De Uno Capite* 1600. *Okolski T. III. f.* 339. *Decora Lilieti.*
8. Bogdan Sapieha, herbu Lis, 1616. *Hist. Sapieh. p.* 3. 97. *Walicki o Obrazie Kadeńskim. Kazanie Olszow.*
9. Mikołaj Sapieha, herbu Lis, 1617., podobno postąpił na województwo Nowogrodzkie. *Nicola. Verneri Porcensis Rhetor.*
10. Piotr Tyszkiewicz, herbu Leliwa, umarł koło roku 1620. *Okolski Tomo II. fol.* 99. *et in Russia Florida f.* 136. *Genealogia Tyszkiewiczów.*
11. Balcer Strawiński, herbu Doliwa, umarł 1633. *Porządek Elekcyi* 1632. *Pacta Conventa Władysława IV.*
12. Alexander Słuszka, herbu Ostoja, postąpił na województwo Nowogrodzkie 1635. *Constit.* 1633. *f.* 22. *et* 1634. *f.* 9.
13. Mikołaj Sapieha, herbu Lis, postąpił na województwo Brześciańskie 1638. *Hist. Sapieh. p.* 3. *f.* 129. *Walicki o Obrazie Kodeńskim.*
14. Alexander ks. Massalski, herb swój własny, nmarł 1941. *Kazanie na jego pogrzebie. Monimenta Coll. Brestensis.*
15. Alexander Ogiński, herbu Brama, postąpił na kasztelanią Trocką *Porządek Elekcyi* 1648. *Pacta Conventa Jana Kazimierza Króla.*
16. Simon ks. Sanguszko, herbu Pogonia. *Sparta Polska*, i na inszych miejscach widziałem, ale roku nie przypisano.

   16.[b] Krzystof Rudomina, herbu Trąby, w 1656—1659. *Niesiecki* pod Rudominami, gdzie donosi, że umarł Mińskim wojewodą i że go tu opuścił.

17. Stanisław Rajecki, herbu Łabędź, umarł. *Poniatowski Morze Genealogia Potockich. MS. Czartoryscianum in Coll. Raven.*
18. Kazimierz Białozor, herbu Wieniawa 1669. *Imago Divorum Praesulum etc. Duryewski in MS. Panegiric. Caput.*

19. Jan Zawisza, herbu Łabędź 1674. *Confirmatio Jurium Gentium Jana III. Króla. Porządek Elekcyi.*
20. Michał ks. Siesicki, herbu Centaurus 1690., postąpił na Mścisławskie województwo. *Panegiricus Residentiae Caunensis.*
21. Władysław Sapieha, herbu Lis 1699., postąpił na Brześciańskie województwo. *Załuski T. II. fol.* 885. *Historia Sapieha par.* 3.
    21.[b] Krzysztof Zienowicz po jego zejściu.
    21.[c] Władysław Sapieha. *Niesiecki w supplemencie.*
22. Krzysztof Zawisza, herbu Łabędź, umarł.
23. Jan Żaba, herbu Kościesza, w 1748,—1754.

---

24. Jan Hilzen, w 1757., umarł 1771.
25. Józef ordynat Radziwił, umarł 1783.
26. Adam Chmara.

INFLANTSKIE WOJEWÓDZTWO.

W roku 1561. mistrz Krzyżacki w Inflanciech Ketlerus, i arcy-biskup Ryski Gvihelm, widząc rozszarpaną przez różne potencye, już Moskiewskie już Szwedzkie, już Duńskie, prowincyą Inflantską, naradziwszy się z przedniejszemi panami swemi, Zygmuntowi Augustowi Królowi, Koronie Polskiej i W. Ks. Litewskiemu dobrowolnie poddawszy ją, przysięgą wierności obowiązali się. *Stryjkowski lib.* 25. *cap.* 1. *Kojałowski pars* 2. W sześć lat potem w grodzie, to jest 1567. toż samo odnowioną przysięgą utwierdzili: kędy też całe to księztwo, na cztery ziemi podzielono, to jest: Ryskie, Treideńskie, Wendeńskie i Dynemburskie, każda z nich miała mieć swego narodu senatora i ziemstwo. Herb też im nadany Gryf biały, na nogi wspięty, w polu czerwonem, w nodze jego prawej przedniej, miecz dobyty, do góry wyniesiony, na piersiach zaś litery dwie powiązane S. i A. koroną złotą opasane. Gryf się im ten dostał od Chodkiewiczów na pamiątkę, że Jan Hieronim starosta Żmudzki, marszałek Litewski i administrator Inflantski swoją iudustryą do tego przymierza siłą dopomógł; litery zaś pierwsze, z imienia swego Sigismundus Augustus przydał. Po śmierci jednak tegoż króla, Moskwa całe inflanty sobie podbiła, musiał ich Król Stefan szablą i meztwem Polskiem odzyskiwać. Jakoż i odebrał, a potem całe Inflanty w roku 1588. na trzy województwa podzielono, to jest: Inflantskie albo Wendeńskie, Derpskie i Parnawskie. *Gvagnin Tomo I. Rerum Polonic. Heindenszt.*

lib. 5. Których dwóch ostatnich pakta Oliwskie koronie Szwedzkiej 1660. ustąpiły, trzecie Inflantskie, jeszcze się i po dziśdzień Polski trzyma. Derpskich wojewodów tych mi się czytać dostało. 1. Otto Donhoff, herbu tegoż nazwiska. 2. Dadzibóg Karnkowski, herbu Junosza, umarł 1617. 3. Mikołaj Kiszka, herbu Dąbrowa 1619. postąpił na Mścisławskie. 4. Kasper Donhoff, herbu tegoż nazwiska, postąpił na Sieradzkie 1633. 5. Zygmunt Opacki, herbu Prus 3tio. 6. Lew Kurcz, herb swój własny. 7. Jędrzej Leszczyński, herbu Wieniawa 1648. 8. Zygmunt Wybranowski, herbu Poraj. 9. Władysław Leszczyński, herbu Wieniawa, postąpił na Łęczyckie.

Z Parnawskich ci byli: Ernest Donhoff, herbu tegoż nazwiska, Piotr Tryzna, herbu Gozdawa 1623. Konstantyn Połubiński, herbu Jastrzębiec 1633. Jan Zawadzki, herbu Rogala, umarł 1645. Gothard Tyzenhaus, herb swój własny. Henryk Donhoff, ostatni wojewoda Parnawski. Z Inflantskiego województwa sześciu temi czasi na sejm posłów stawa, ale przedtem tylko ich czterech bywało.

INFLANTSCY WOJEWODOWIE.

1. Jerzy Farensbach, herb swój własny, od roku 1588., zginął 1604. *Życie jego w druku od Dawida Hilchen wydane. Piasecki Histor.*

1.[b] Maciej Dembiński, herbu Rawicz, 1610. *Niesiecki w supplemencie.*

2. Krzysztof Słuszka, herbu Ostoja. *Const.* 1623., *już o zmarłym. Okolski in Russia Florida f.* 130. *Historia Posselii.*

3. Teodor Donhoff, herbu tegoż nazwiska 1621. *Okolski T. I. Argo Hadziejowicz. Majoris Annuli Gemma.*

4. Joachim Tarnowski, herbu Leliwa, ustąpił 1633. *Łobzyński Acroam. Dedicat. Okolski T. I. f.* 71. *Dedukcya Genealogji w Trybunale.*
5. Tomasz Sapieha, herbu Lis, postąpił na województwo Nowogrodzkie 1642. *Hist. Sapieh. p.* 3. *Hist. Coll. Brestensis* 1642.
6. Paweł Sapieha, herbu Lis, postąpił na województwo Witebskie. *Hist. Sapieh. p.* 3. *Walicki o Obrazie Kodeńskim.*
7. Mikołaj Korff, herbu Gozdawa 7mo. *Constit.* 1646. *Kochow.* 1655. *climact.* 2. *f.* 64. *Duryewski in MS.*
8. Przecław Leszczyński, herbu Wieniawa, umarł 1670. *Caput Orbe Majus, Panegir. Confirmat. Jurium Gentium Michała Króla.*
9. Alexander Morsztyn, herbu Leliwa, 1674. *Nuptiae Agni Panegir. Confirmatio Jur. Gent. Jana III. Króla.*
10. Jan Teodor a Schluben, herb swój własny 1681. *Treterus in Varmiensi Episc. f.* 176. *Duryew. in MS.*
11. Jerzy Platern, herb swój własny. umarł 1696. *Załuski T. I. f.* 1532. *Transakcya pewna, którą podpisał* 1695.
12. Otto Fryderyk Felkierzamb, herb swój własny, od roku 1696. *Załuski T. I. f.* 41. *Confederat. Ordinum* 1696.
13. Jan Koss, herb swój własny, umarł nim wziął expedycyą z Rzymu na biskupstwo Chełmińskie.
14. Jędrzej Głębocki, herbu Doliwa, postąpił na Rawskie województwo.
15. Piotr Przebendowski herbu tegoż nazwiska, postąpił na województwo Malborskie 1723.
16. Antozi Morsztyn, herbu Leliwa, umarł 1736.
17. Wilhelm Platern, herb swój własny, umarł 1736.
18. Franciszek Szembek, herb swój własny, umarł 1764.

---

19. Jan Borch, umarł 1766.
20. Stanisław Brzostowski, umarł 1768.
21. Jozafat (Jan) Zyberg, umarł 1777.
22. Gaspar Rogaliński, umanł 1787.
23. Adam Falkierzamb.

CZERNIECHOWSKIE WOJEWÓDZTWO.

Ziemia ta w roku 1633. na sejmie *Coronationis* Władysława IV. gród i ziemstwo otrzymała według prawa i statutu Kijowskiego, kasztelan także Czerniechowski postanowiony, i inne urzędy ziemskie porządkiem Koronnym, aby przez elekcyą szły, obwarowano. Także czas na roki determinowany, i dwóch na sejm posłów obierać jej pozwolono. We dwie lecie potem to jest w roku 1635. na sejmie w województwo zamieniona, z nadaniem wojewody i kasztelana. Sama zaś prowincya na dwie ziemi podzielona: Czerniechowską i Nowogrodzką w każdej z nich tak grodzki jako i ziemski urząd założony. Staro-

stwo także Czerniechowskie które do województwa przyłączono, żeby na zawsze przy nim się wiązało. Miejsce sejmikowania Czerniechów naznaczono, luboć teraz do Włodzimierza swoje prowincyalne obrady przenieśli, kędy też dwóch na trybunał Koronny deputatów posyłać im pozwolono, tak żeby do Mało-Polskiej prowincyi należeli. Miejsce w senacie wojewodom Czerniechowskim po Parnawskich zapisane *Constit.* 1635. Herb tego województwa, Orzeł o dwóch głowach, z rozpiętemi skrzydłami i nogami, nad głowami obiema, jedna korona; tym kształtem go tu kładę, jakom go widział na ratuszu Lubelskim. Posłów na sejm sześciu posyłają, ale przedtem tylko czterech.

CZERNIECHOWSCY WOJEWODOWIE.

1. Marcin Kalinowski, herbu Kalinowa, od roku 1635., zginął pod Batowem 1635. *Const.* 1652. *f.* 20. *et* 1638. *f.* 31. *et* 1643. *f.* 9. *Centuria Potockiego f.* 162.
2. Krzysztof Tyszkiewicz, herbu Leliwa, 1659. *Dedicat. Slaviae Parisii. Kochow. climact.* 2. *lib.* 2. *Załuski T. I. f.* 1552. *Lament na śmierć.*
3. Stanisław Kazimierz Bieniewski, herbu Radwan 1675. *Constit.* 1661. *f.* 26. *Zawadzki f.* 86. *Załuski T. I. f.* 239. *Centur. Potoc. f.* 30.
   3.[b] Jerzy Tyszkiewicz, herbu Leliwa w 1678. *Niesiecki w supplemencie.*
4. Jan Gniński, herbu Trach, postąpił na Bracławskie województwo 1683. *Const.* 1683. *f.* 4 *Załuski T. I. f.* 1010.
5. Maryusz Stanisław Jaskolski, herbu Leszczyc, umarł 1689. *Cuda Chełmskie fol.* 392. *Kazanie na jego pogrzebie ks. Przeborowskiego.*

6. Otto Felkerzamb, herb swój własny, postąpił na województwo Inflantskie 1696. *Const.* 1690. *f.* 5. *Załuski T. I. f.* 1532.
7. Franciszek Załuski, herbu Junosza, postąpił na województwo Płockie. *Const.* 1703. *f.* 12. *Obwieszczenie. Załuski* 1696. *T. II. f.* 41.
8. Mikołaj Krosnowski, herbu Junosza, umarł 1723.
9. Piotr Potocki, herbu Pilawą, umarł 1726.
10. Józef Lubomirski, herbu Sreniawa, umarł 1732.
11. Józef Potulicki, herbu Grzymała, umarł 1734.
12. Piotr Miączyński, herbu Suchekomnaty, umarł 1776.

---

13. Franciszek Ledochowski, umarł 1783.
14. Ludwig Wilga.

Wołoskiej ziemi, która niegdy Koronie Polskiej hołdowała, taki herb *Paprocki o herbach* przyznaje, to jest Żubra głowa czarna, gwiazda między rogami dwiema, pierścień przez nozdrza jej zawleczony, a snać, jak się do Turków dostało, przydany po prawej ręce od ucha końcem księżyc niepełny. Wołoski wojewoda Stefan 1485. oddał homagium Kazimierzowi Jagiellonowiczowi Królowi: o czem *Statut Januszowskiego fol.* 1015.

GNIEZNIEŃSKIE WOJEWÓDZTWO *).

***Niesiecki* mówiąc o województwie Kaliskiem, oraz w T. V. pag. 270. pod Kościeleckiemi sądzi, że Gnieznieńskie województwo dawniej swój byt miało aniżeli Kaliskie; domniemywa się że czas niemały ciż sami wojewodowie raz Kaliskiemi drugi raz Gnieznieńskiemi się zwali, że dopiero koło roku 1300. Kaliskie województwo samo się przy honorze województwa utrzymało, a Gnieznieńskie na kasztelanią jedynie spadło. Domniemanie to upada kiedy się po roku 1300. znajduje wojewoda Gnieznieński Beniamin i przed nim imiona wojewodów Gnieznieńskich jednoletnim z wojewodami Kaliskiemi inno-imiennemi. Stale od początku odosobnione jest wojewódtwo Gnieznieńskie od Kaliskiego. Nie ma ani trudności, ani wątpliwości tam, gdzie wojewodą Kaliskim lub Gnieznieńskim się mieni. Tam tylko zachodzić mogą wątpliwości gdy wojewoda ogólnym tylko mianem nazywa się Polskim: bo w takim razie niepewno się staje czyli jest Poznańskim, czy Gnieznieńskim czy Kaliskim.**

---

*) Opis szczegółowy tego województwa i wojewodów zupełnie *Niesiecki* opuścił. — *P. W.*

Gniezno od początku, jest niejako siedliskiem i gniazdem Polski. Jest więcej niż pewno, że pierwsi królowie w niem się koronowali, w niem był skarbiec Królestwa, w którym złożone były znamiona królewskie, w niem świętości narodowe od czasu gdy święty Wojciech poczytany został za patrona Polski, Gniezno stało się metrypolią, w hierarchji pierwszeństwo trzymało. Nieby przeto dziwnego nie było, gdyby z tych powodów miało swych własnych wojewodów przed wszystkiemi innemi. Wszakże wspomnienia historyczne dawniejszych dostarczają wojewodów Poznańskich, aniżeli Gnieznieńskich, albo Kaliskich. Ztąd wnosić należy że Gnieznieńscy i Kaliscy nastali poźniej. Ukazanie się jednych i drugich pojawia się za Mieczysława starego; zkąd wnosić należy, że Mieczysławowi podobało się dać początek tak wojewodom Gnieznieńskim jak Kaliskim, a zapewne w jednymże czasie. Pierwszym Gnieznieńskim wojewodą wedle *Niesieckiego* wiadomości jest Jarosz w roku 1154. wymieniony, a którego on w komput Kaliskich policzył. Pierwszym zaś Kaliskim zowie się w latach 1173. 1188. Jarost. *Diplom. pulav. w prawodastwie Polskiem cywil. i krym. Lelewela p.* 172. 180. Między tymi Jaroszami różnica lat jest dość znaczna, aby ich za jedną i tęż samę poczytywać osobę, ale zbyt niewielka, aby ztąd wnosić o poźniejszym Kaliskich od wojewodów Gniźnieńskich nastaniu. Oba ci Jarostowie wojewodami byli za czasu Mieczysława starego, tak jak i blizcy ich następcy. Gnieznieńscy jednak wojewodowie trwali dość krótko, ledwie lat dwieście, poczem wojewodów Gnieznieńskich nie było, a Kaliscy dalszym nieprzerwanym następowali szeregiem.

Od czasu ustania dawnego województwa Gnieznieńskiego; Gniezno chodziło z województwem Kaliskiem nieodłącznie aż do Stanisława Augusta. W tedy, roku 1768. podobało się stanom wskrzesić zapadłej pamięci województwo: wojewoda Gnieznieński wziął miejsce w senacie po wojewodzie Czerniechowskiem, a województwo składało się z trzech od Kaliskiego oddzielonych powiatów: Gnieznieńskiego, Nakielskiego i Kcyńskiego, trzy inne powiaty zostały przy Kaliskiem. Stósownie do tego podziału, liczba deputatów na trybunał Koronny i posłów na sejm podzieloną została.

GNIEZNIEŃSCY WOJEWODOWIE.

Województwa dawnych czasów.

1. Jarosz, herbu Łodzia w 1154. *Lisl Mieczysława starego książęcia Wielkopolskiego na fundacyą klasztoru Lędzkiego.*

Niesiecki upewnia, że w nim Jarosz mieni się Gnieznieńskim.
2. Bronisz, wojewodą został po roku 1234., był nim 1237. wymieniony w akcie konfirmacyi nadania w tym roku *in Codice Dipl. Raczyń. p.* 18., umarł przed 1244. wojewodą Poznańskim zwany od *Okólskiego*, mylnie jak to postrzega *Niesiecki T. II. p.* 311. *pod Broniszami.*
3. Dzierżykraj, wojewodą 1244. 1246. 1252. 1256., *in Codice Dipl. Raczyń. p.* 27. 30. 39. 44.
4. Herkobald wymieniony w roku 1259. przez *Naruszewicza.* Policzył go w rząd Poznańskich *Niesiecki* jako Hertobalda herbu Wieniawa pod latami 1255. 1258., ato na słowo *Długosza;* ale sam *w Tomie V. pag.* 270. *pod Kościeleckiemi,* odrzuca to, idąc za zdaniem *Kromera lib.* 9. Herkardem go zowie *Bielski pag.* 182. Tenże zapewne wymieniony jest w 1260. *in Codice Dipl. Raczyń. p.* 56. Tenże pisany Jarkelbold 1276. *Dipl. Pulav. w Prawod. Pol. cyw. i krym. Lelewela p.* 200. Tenże może jeszcze Arkentoldus herbu Radwan 1280. Gnieznieńskim nazwany, *w liście Przemysława książęcia Wielkopolskiego u Nakielskiego w Miechvii p.* 205. (jak wie *Niesiecki* mięszający go w listę Kaliskich).
5. Tomisław w roku 1290. *in Codice Dipl. Raczyń. p.* 82.
6. Benjamin, zabity 1 54. od Maćka Borkowicza, *Boguphal.*

Województwa odnowionego roku 1768.

1. August książe Sułkowski, od roku 1768., postąpił na Kaliskie 1776.
2. Antoni książe Sułkowski, postąpił na Kaliskie 1786.
3. Franciszek Xawery Kęszycki, w latach 1787. 1788.
4. Roch Zbijewski, w latach 1789. 1790.
5. Józef Radzimiński, w 1792.

POZNAŃCY KASZTELANOWIE.

1. Jarosz, herbu Leszczyc 1232. *List Władysława książęcia Wielkop. na fundacyą klasztoru Sulejowskiego u Damalew. in Archiep. Gnesn. f.* 102.
2. Tomasz z Szamotuł, herbu Nałęcz 1243. *List Przemysława książęcia Wielkop. u Nakielsk. w Miechow. f.* 167. *Cromer lib.* 8. *Bielski f.* 176.

Tego Tomasva widać w akcie 1245. 1246. 28. Marca (czy 17. Lipca) *Codex Dipl. Raczyń. p.* 28. 30. uwięziony w r. 1249. z więzienia wyszedł 1250. *Boguph. p.* 64.

2.[b] Przedpełko w akcie roku 1246. 1. Lipca, jeszcze w r. 1252. *Codex Dipl. Raczyń. p.* 29, 257., postąpił na województwo Poznańskie.

2.[c] Bogufał, 1252. 16. Listopada 1256. *Codex Dipl. Raczyń. pag.* 39. 44.

2.[d] Przedpełko, 1260. 7. Lipca *Codex Dipl. Raczyń. p.* 55.
2.[e] Bogufał, 1260. 1266. *Codex Dipl. Raczyń. p.* 57. 62.
2.[f] Piotrko, 1278. 1. Kwietnia. *Dip. archiv. metr. Prawod. Pol. cyw. krym. Lelewel p.* 201. 1286. 1287. *i* 1288. *Codex Dip. Raczyń. p.* 76. 78. 79.

3. Jędrzej z Bnina, herbu Łodzia 1306., *Paprocki o herbach z przywilejów fol.* 438. *Okolski T. II. f.* 158. 1282.
4. Przedpełko, herbu Radwan 1320. *Sczygielski in Tinecia fol.* 168. *Duryew. in MS. z listu Władysława Łokietka Kr.* 1314. *Codex Dipl. Raczyńskiego p.* 98.

4.[b] Piotr, w roku 1329. *Codex Dipl. Raczyńskiego p.* 103.

5. Jędrzej, herbu Ostoja 1343. *List Kazimierza Krola miastu Krakowskiemu i miastu Sendomirskiemu.*
6. Przecław, herbu Grzymała, postąpił na województwo Kaliskie. *List Kazimierza Krola* 1257., *u Olsz. de Primatu w Załusk. Januszowsk. Statut* 1352. *f.* 73. *Codex Dipt. Raczyń. p.* 108.; 1358. *ibidem p.* 122.
7. Wierzbięta z Pałęca, herbu Brochwicz 1360. *List Kazimierza Krola u Olszow. de Primatu w Załuskim.*
8. Zbylut, herbu Topor. *Długosz w roku* 1364. *T. II. Damalewicz in Episcop. Vladislavien. f.* 244. *Okolski T. III. f.* 10.

8.[b] Wawrzeniec, w roku 1372. *Codex Dipl. Raczyń. p.* 262.

9. Domarat z Pierzchna, herbu Grzymała 1386. *Długosz Tomo I. Bielski f.* 249. *Miechowita. Cromer. Okolski T. II. f.* 342.
10. Jan z Ostroroga, herbu Nałęcz 1391. *Erekcya Wszystkich ŚS. kościoła w Krakowie u Posseliusza f.* 172. *i u Paprockiego o herbach.*
11. Dobrogost z Szamotuł, herbu Nałęcz. *List Władysława Jagiełła* 1393. *miastu Krakowskiemu, Starowolski in Monumentis f.* 473. *Paprocki w Gniazdzie Cnoty.*
12. Mostko z Staszowa, herbu Ostoja. *List Jagiełła* 1410. *miastu Sendomirskiemu, i u Łaskiego w Statucie* 1413. *f.* 127. *i miastu Lwowsk.* 1415. *i Rusi* 1420.
13. Mistin, czy Mszcuj, podobno herbu Szaszor, 1422. *Podpisał Przywilej u Łask. w Statucie f.* 171.
14. Marcin z Szląska, herbu Wieniawa, 1436. *Podpisał pokój Brzeski u Łaskiego w Statucie f.* 140. *i u Herburta f.* 218. *i u Januszowskiego.*
15. Dobrogost z Szamotuł, herbu Nałęcz 1439. *List Jagiełła Króla u Łaskiego w Stat. f.* 120. *Tegoż u Nakielsk. f.* 464. *i miastu Krakowsk.* 1438. *Miechowita lib.* 4. *Długosz.*
16. Piotr z Bnina, herbu Łodzia 1440. *Okolski T. II. f.* 158. *Marianus Costenus. Duryewski in MS.*
17. Jędrzej, herbu Grzymała 1445. *List Kazimierza Krola u Olszowskiego de Primatu w Załuskim, i miastu Lubelskiemu.*
18. Piotr z Szamotuł, herbu Nałęcz. *List Kazimierza Kr. miastu Krakowskiemu* 1454. *Tegoż* 1457. *miastu Lwowsk. i u Łas. f.* 65. *Bielski f.* 393. *Długosz T. II.*
19. Tomasz. herbu Dębno 1471. *Paprocki o herb. f.* 180. *List Kazimierza Krola miastu Lubelskiemu.*
20. Jan Ostrorog, herbu Nałęcz, umarł 1499. *List Kazimierza Króla* 1478. *u Łask. w Statucie f.* 86. *i Albrychta* 1496. *f.* 110. *i* 1485. *i* 1493. *miastu Krakowskiemu.*

21. Rafał Leszczyński, herbu Wieniawa, umarł 1501. *List Albrychta Króla u Olszowskiego de Primatu. Okol. T. III. f.* 296. *Aurorae Solis f.* 66.
22. Dobrogost z Lwowka, Ostrorog, herbu Nałęcz. *List Alexandra Króla* 1501. *u Karnkowskiego de Primatu, i u Nakielskiego w Miech. folio* 573. *i Statut. Łask. f.* 112. 1504.
23. Jan z Kalinowy, herbu Zaręba, postąpił na województwo Łęczyckie 1510. *List Zygmunta I.* 1509. *miastu Lwowsk. Bielski fol.* 515.
24. Łukasz Gorka, herbu Łodzia, postąpił na województwo Poznańskie 1520. *List Zygmunta I.* 1512. *u Olszowsk. Tegoż* 1519. *ibidem. Tegoż in MS. Petricoviensibus.*
25. Jędrzej Gorka, hęrbu Łodzia, umarł 1551. *List Zygmunta I.* 1537. *miastu Lwowskiemu, i* 1547. *Tegoż* 1540. *u Nakielsk. w Miech. f.* 629. *Gornicki.*
26. Piotr Czarnkowski, herbu Nałęcz, 1573. umarł. *Royzius Chiliast.* 1557. *Orichov. in Panegir. Nupt.* 1553. *List Unji Księztwa O. Z.* 1563. *Const. f.* 629.
27. Jan Rozrażewski, herbu Doliwa, 1598. *Constit. f.* 705. *MS. Rozrażevianum, kędy list Królewski do niego dany czytałem.*
28. Jan Ostrorog, herbu Nałęcz, postąpił na województwo Poznańskie 1611. *List Zygmunta III. miastu Lwowsk.* 1603. *Constit.* 1607. *f.* 865.
29. Jan Gorka Roszkowski, herbu Łodzia, umarł 1613. *Constit.* 1611. *f.* 32. *et* 1613. *f.* 8. *P. Smiglecki Verbum.*
30. Łukasz Opaliński, herbu Łodzia, wziął laskę nadworną 1618. *Okolski T. II. f.* 166. *Nakiel. f.* 362. *Histor. Collegii Posnan. Epaenos. Grocholski.*
31. Piotr Opaliński, herbu Łodzia, postąpił na województwo Poznańskie 1622. *Piasecki f.* 405. *Bellum Chotimen. Ostroroga. Turskiego Kazanie.*
32. Krysztof Tuczyński, herbu Koło, od roku 1623. umarł. koło roku 1642. *Pigłowski elogia. Argentus de Reb. Societ. f.* 393. *Kazanie Młodzianow.*
33. Franciszek Czarnkowski, herbu Nałęcz, 1650. *Lucas de Gabiis. Historia Plenior Polon. Pastorii f.* 97.
34. Kazimierz Władysław Radomicki, herbu Kotwicz, umarł. *Heroica Poesis P. Słowicki*, ale roku nie masz.
35. Krzystof Grzymułtowski, herbu Nieczuja, postąpił na województwo Poznańskie 1678. *Pacta Welawskie u Załuskiego T. II. fol.* 659. *Kochow. climact.* 3.
36. Stanisław Krzycki, herbu Kotwicz, 1680. umarł. *Constit.* 1678. *f.* 11. *et* 1680. *f.* 4.
37. Wojciech Breza, herbu tegoż nazwiska, postąpił na województwo Kaliskie 1687. *Constit.* 1685. *f.* 4 *et* 1683. 4. *Załuski T. I. f.* 805.
38. Jan Opaliński, herbu Łodzia, umarł. *Droga Śmierć przed Bogiem P. Morawski*, ale roku nie masz.
39. Franciszek Gałecki, herbu Junosza, postąpił na województwo Inowrocławskie 1697. *Corstit. f.* 10. *Załuski Tomo I. f.* 696.
40. Melchior Gurowski, herbu Wczele, 1702. umarł. *Załuski T. III.* 1697. *f.* 444.

41. Jędrzej Radomicki, herbu Kotwicz, postąpił na województwo Kaliskie 1706. *Heroica Poesis P. Słowicki.*
42. Władysław Radomicki, herbu Kotwicz, postąpił na województwo Poznańskie 1729.
43. Adam Poniński, herbu Łodzia, umarł 1732.
44. Maciej Koźmiński, herbu Poraj, postąpił na województwo Kaliskie 1737.
45. Maciej Mycielski, herbu Dołęga, umarł 1738.

---

46. Stefan Garczyński, w 1749.
47. Melchior Gurowski, w 1753. 1754.
48. Karol Grudziński, w 1756.
49. Wojciech Miaskowski, umarł 1759.
50. Ignacy Twardowski, umarł 1762.
51. Józef Mielżyński, umarł 1781.
52. Roch Zbijewski, umarł 1789.
53. Rafał Gurowski.

SENDOMIRSCY KASZTELANOWIE.

1. Mszczuy, herbu Jastrzębiec, umarł 1025. *List klasztorny u Paprockiego o herb. f.* 87. *i w Gniaździe Cnoty.*
2. Piotr Zaprzaniec, herbu Starykoń, postąpił na województwo Sendomirskie 1160. *List klasztorny u Paprockiego o herb. f.* 52. *Okolski T. III. f.* 74.
3. Sulisław, herbu Pilawa, 1217. *List Leszka Białego u Nakiel. w Micchov. f.* 135. *Bielski f.* 145. *Katalog Dobrodz. klaszt. Jędrzejow.*
4. Mestwin, herbu Półkozic, 1222. *Erekcya Biskupstwa Chełmińskiego u Cromera lib.* 7. *Bielski f.* 145. *Duryewski in MS.*
5. Lassota albo Silwester Goworek, herbu Rawicz. *Paprocki w Gniaździe o herb. f.* 430., ale roku nie napisał.
6, Jakób Raciborowicz, herbu Jastrzębiec, zginął pod Chmielnikiem 1241. *Długosz T. I. lib.* 7. *Bielski f.* 166. *Miechov. lib.* 3. *Cromer l.* 7.
7. Stefan herbu Topor. *List Bolesława Wstydliwego u Paproc. o herb.* 1252. *f.* 72. *i Lanckorońskim dany* 1251.
8. Bogusław, herbu Pilawa. *List Bolesława Wstydliwego u Nakiel. w Miechowii* 1256. *f.* 177. *Tegoż katedrze Krakowskiej.*
9. Mirosław, herbu Przegonia, 1270. *Podpisał Przywilej klasztoru Sendomirskiego u Okol. T. II. fol.* 531. *i u Paprockiego o herbach.*
10. Piotr Dunin, herbu Łabędź, 1271. *Paproc. o herb. f.* 450. *Carmen Poniatowski. Okolski T. II. f.* 7.
11. Krystyn z Ostrowa, herbu Rawicz, 1282. 1284. *Długosz T. I. Bielski f.* 194. *Miechowita lib.* 3. *Cromer lib.* 10. *Paprocki o herbach.*
12. Mikołaj, herbu Abdank, 1286. *List Leszka Czarnego ks. miastu Sendomirskiemu, i miastu Krakowskiemu.*
13. Jan, herbu Pilawa, 1287. *List Leszka Czarnego ks. u Paproc. o herb. f.* 81. *Szczygielski in Tinecia.*

14. Prandota z Ostrowa, herbu Rawicz. *Długosz* 1305. *List Władysława Łokietka u Szczygiel. in Tinecia f.* 166. *Tegoż* 1306. *miastu Krakow.* *).
15. Piotr z Mokrska, herbu Jelita, 1329. *List Leona X. Papieża in Constit. Synodalib.* 1630. *f.* 195. *Okolski T. I. f.* 346.
16. Krystyn z Ostrowa, herbu Rawicz, zginął u Połowc 1331. *Cromer lib.* 11. *i inni historycy nasi.*
17. Piotr, herbu Jelita. *List Kazimierza Wielkiego, miastu Krakowskiemu* 1336. *i* 1342. *to podobno jedenże z tamtym, jako ma Okol. T. I. f.* 339.
18. Jędrzej z Szydłowca, herbu Odrowąż. *List klasztoru Sendomirskiego* 1362., ale co do roku musi być omyłka, z tego poznać, co się niżej powie.
19. Wilczko, herbu Białynia. *List Kazimierza Wielkiego* 1354. *miastu Krakowskiemu*, 1356. *u Łaskiego w Stat. f.* 58. *i* 170. 1366. *u Paproc. o herb. f.* 53. *et* 74. *Długosz T. II. Okol. T. I. f.* 495. *wojewodą go Sendomirskim pisze w roku* 1364. ale to nie mogło być, jako widzisz z przywilejów, którem przytoczył. *Codex Dipl. Raczyń.* 1352. *p.* 110.
20. Jan z Jabłonny, herbu Topor, 1368. *Przywilej klasztoru Sendomirskiego u Paproc. o herb. f.* 19. *u Okolsk. T. III. f.* 50.
21. Jan z Tarnowa, herbu Leliwa, umarł 1382. *Januszowski w Statucie f.* 74. *Bielski f.* 267. *Cromer l.* 15. *Okolski T. II. f.* 65.
22. Krzesław z Kurozwęk, herbu Poraj, 1388. *Długosz T. II. i w r.* 1382. *Cromer lib.* 15. *Starowol. in Cracov. Episcop. f.* 113. *Okolski T. II. f.* 638.
23. Rafał Jarosławski, herbu Leliwa, 1391. *Erekcya kościoła Wszystkich Świętych w Krakowie u Paproc. o herb. f.* 377. *Cromer lib.* 15. *Okol. T. II.*
24. Krystyn z Ostrowa, herbu Rawicz, postąpił na kasztelanią Krakowską 1407. *Długosz T. II.* 1396. *List Jagiełła u Olszow. de Prim.* 1406. *Tegoż* 1401. *u Paproc. o herb. f.* 55. *Tegoż* 1397. *i* 1398. *i* 1401. *i* 1403. *miastu Krakowskiemu. Tegoż* 1395. *u Nakiel. Miechov. f.* 349.
25. Tomasz z Węgleszyna, herbu Jelita, umarł 1409. *Bielski f.* 289. *Długosz T. II.*, luboć tenże autor w r. 1408. Mikołaja z Michałowa kasztelanem Sendomirskim pisze, ale w tym roku, już był wojewodą, kasztelanem zaś nie był, tylko Wojnickim, o czem niżej.
26. Jan z Jabłonny, herbu Topor, 1410. *Błazowski Tłumacz na Polski język Cromera lib.* 18. *Okolski T. III. f.* 50. *umarł* 1410.
27. Michał z Bogumiłowic, herbu Półkozic, 1414. *List Jagiełła Kr. u Lipskiego quaest. public. quaest.* 7. *i u Łaskiego w Statucie* 1413. *f.* 127. *i u Herburta f.* 296.
28. Michał z Czyżowa, herbu Półkozic. *Długosz* 1429. *List Jagiełła Króla u Łask. w Stat. f.* 171. *i* 1430.
29. Jan z Czyżowa, herbu Półkozic, postąpił na województwo Sendomirskie 1435. *Bielski f.* 352. *Długosz in MS.*
30. Stanisław Slanka z Łapszowa, herbu Tarnawa, umarł 1436. *List Władysława Kr. u Okol. T. II. f.* 486.
31. Dobiesław z Sienna, herbu Dębno, postąpił na województwo Sen-

*) Zdaje się Lassota Paprockiego. Patrz *Niesieckiego T. IV. p.* 248 — *T. VI. p.* 27.—*P. W.*

domirskie 1438. *Pokój Brzeski u Łaskiego w Statucie* 1436. *f.* 140. *i* 1438. *miastu Krakowskiemu.*

32. Klemens Wątrobka z Strzelce, herbu Oksza, 1438. *List Władysława Kr. u Łaskiego w Statucie f.* 129. *i u Herburta Statut f.* 298.

33. Jan Oleśnicki, herbu Dębno, postąpił na województwo Sendomirskie 1443. czy też 1448. *Bielski f.* 366. *Cromer lib.* 21.

34. Przedborz z Koniecpola, herbu Pobog, umarł 1454. *List Kazimierza Kr.* 1448. *miastu Krakowskiemu, i* 1454. *i* 1451 *u Olszowskiego de Primatu, i u Łaskiego f.* 82. *Cromer lib.* 25. Już był kasztelanem 1445. wedle *Niesieckiego T. V. p.* 192.

35. Grzegorz Firlej, herbu Lewart, 1454. *List Kazimierza Króla o księztwie Oświecimskiem in MS. Coll. Calissiensis.*

36. Piotr z Kurowa, herbu Sreniawa, 1458. *List Kazimierza Króla u Łask. w Stat. f.* 68. *i u Herburta f.* 77. luboć go tam, ale omylnie z Tarnowa napisano. Kładą tu niektórzy Mikołaja Szpota Dunina, herbu Łabędź, w roku 1462., ale u *Januszowskiego w Statucie f.* 790., na przywileju ziemi Bielskiej, tylko go chorążym Sendomirskim zowią. *Paprocki* też o *herbach f.* 396. i *Okolski* z niego Eustachego Pieniążka, herbu Odrowąż, w roku 1464. chcą mieć kasztelanem Sendomirskim, ale to nie może być z tego co się zaraz powie.

37. Hincza z Rogowa, herbu Działosza, umarł 1474. *List Kazimierza Kr. miastu Krakowskiemu* 1461. *i* 1474. *Cromer lib.* 15. *Miech. Długosz T. II.*

38. Jan z Rytwian, herbu Jastrzębiec, postąpił na województwo Krakowskie 1477. *List Kazimierza Kr.* 1475. *miastu Lubelskiemu. Cromer lib.* 28. *Długosz T. II.*

39. Paweł Jasieński, herbu Poronia, 1481. *Długosz T. II.* 1477. *Cromer lib.* 28. *Bielski f.* 473. *Stryjkowski f.* 659. *Starowolski in Bellator.*

40. Rafał Jarosławski, herbu Leliwa, 1485. *List Kazimierza miastu Krakowskiemu, i* 1488. *Przyłuskiego Statut f.* 808.

41. Piotr z Kurozwęk, herbu Poraj 1496. *List Albrychta Króla u Łaskiego w Statucie f.* 110., *i miastu Lubelskiemu* 1495.

42. Mikołaj Kamieniecki, herbu Pilawa, postąpił na województwo Lubelskie 1505. *List Alexandra Króla* 1504. *miastu Krakow. i Lubelskiemu.*

43. Jakób Szydłowiecki, herbu Odrowąż, umarł 1510. *List Zygm. I. u Łaskiego w Stat.* 1507., *i o księztwie Zatorskiem* 1508. *in MS. Calissien.*

44. Krzystof Szydłowiecki, herbu Odrowąż, postąpił na województwo Krakowskie 1515. *List Zygmunta I. Krupkom dany* 1515. *Załuski T. I. f.* 17. Kładą tu niektórzy Jana Tarnowskiego herbu Leliwa 1521. Stanisława Lanckorońskiego 1526. *Okolski in indice T. III.*, ale ich tu nie było.

45. Mikołaj Szydłowiecki, herbu Odrowąż, umarł 1532. *List Zygmunta I. u Olszowskiego de Prim.* 1519., *i* 1518. *miastu Krakowskiemu i* 1527., 1530., *i miastu Lubelskiemu* 1527. *i* 1531. *u Nakielskiego w Miechowii f.* 619., *i u Okolskiego T. III. Wapowski, f.* 608. *Jodocus f.* 204.

46. Piotr Kmita, herbu Sreniawa, postąpił na województwo Sendo-

mirskie 1535. *List Zygmunta I. miastu Krakowskiemu* 1533. *i* 1535. *u Damalewicza in Vladisl. f.* 372.

47. Mikołaj Wolski, herbu Półkozic, umarł. *List Zygm. I.* 1548. *u Olszow. Tegoż* 1546. *u Paproc. f.* 86. *i* 1540. *u Nakiel. f.* 629. *i* 1538. *miastu Lubelskiemu.*

48. Piotr Zborowski, herbu Jastrzębiec, umarł 1556. *List Augusta I.* 1550. *u Nakiel. w Miechowii f.* 653. *Orichov. in nuptiis. Okol. T. I. f.* 321.

49. Stanisław Maciejewski, herbu Ciołek, umarł 1563. *List Augus. I.* 1557. *u Paproc. o herb. f.* 473. *i miastu Lwowskiemu Benedicti Herbesti Dedicatio libri.* *).

50. Stanisław Myszkowski, herbu Jastrzębiec, postąpił na województwo Krakowskie 1565. *Podpisał Konstytucie u Lipskiego quae. public. quaest.* 7.

51. Stanisław Wolski, herbu Półkozic, umarł 1566. *List Augusta I. o zapłacie Wojsku in MS. Raven.* 1566. *Starowol. in Monum. f.* 257.

52. Stanisław Sobek z Sulejowa, herbu Brochwicz, umarł 1569. *Constit. f.* 154. *Starowol. in Monum. List Augasta I. u Okolskiego T. III. f.* 110.

53. Hieronim Ossoliński, herbu Topor, umarł 1576. *List Augusta I. u Paproc. o herb.* 1572. *f.* 524. *Bielski f.* 651. *Paproc. f.* 46. *Okolski T. III.*

54. Jan z Sienna Sieniński, herbu Dębno, od roku 1576. *Const. fol.* 242. *Monimenta Coll. Sendomir.*

55. Stanisław Szafraniec, herbu Starykoń, postąpił na województwo Sendomirskie 1582. *List Stefana Kr.* 1578. *miastu Krakow. Paproc. f.* 57. *Taszycki Epist.*

56. Stanisław Tarnowski, herbu Leliwa, umarł 1618. *Heindenszt. de Nupt.* 1583. *Const.* 1587. *f.* 439. *et* 1608. *f.* 888. *et* 1611. *f.* 11. *Sarnicki Praefat.*

57. Hermolaus Ligęza, herbu Półkozic, wziął podskarbstwo Wielkie Koronnę 1624. *Signatores f.* 89.

58. Mikołaj Ligęza, herbu Półkozic, umarł 1637. *Const.* 1627. *fol.* 13. *et* 1637. *fol.* 11. *Starowolski in Monum. fol.* 440. *Okolski Tomo II.*

59. Adam Kazanowski, herbu Grzymała, wziął laskę nadworną 1642. *Constit.* 1638. *f.* 9. *Analecta Nieszpork. f.* 43. *Kazanie Wojsznarów.*

60. Krzystof Ossoliński, herbu Topor, umarł 1645. *Nakiel in Miechow. f.* 977. *Genealogia Ossolińskich* **).

61. Stanisław Witowski, herbu Jastrzębiec, 1662. umarł. *Constit.* 1661. *f.* 10. *et* 1662. *f.* 23. *Hist. Past. f.* 149. *Starowolski Monum. f.* 682.

---

*) Stanisław Maciejowski roku 1555. był już kasztelanem Sendomirskim, co znać z listu jego oryginalnego w tymże roku pisanego z Piotrkowa. *Manusk. Helsberg.* — *P. W.*

**) W genealogji Ossolińskich (Obacz T. VII. str. 154.) poprawia się *Niesiecki* namieniając, że nie był kasztelanem ale zaraz wojewodą Sendomirskim. — *P. W.*

62. Alexander Gratus Tarnowski, herbu Leliwa, 1678. umarł. *Confirmatio Jur. Gent. Michała Kr.* 1670. *Const.* 1678. *f.* 6. *et* 1676. *f.* 9.
63. Stefan Bidziński, herbu Janina, postąpił na województwo Sendomirskie 1698. *Const.* 1690. *f.* 10. *et* 1685. *f.* 6. *Confaeder. Ord.* 1696.
64. Józef Myszkowski, herbu Jastrzębiec, umarł 1727. *Duryewski folio.* 88.
65. Bogusław Łubieński, herbu Pomian, umarł 1739.
66. Michał Konarski, herbu Gryf.

---

67. Antoni Ossoliński w latach 1743. 1754.
68. Michał Sołtyk.
69. Maciej Sołtyk, 1761., umarł 1763.
70. Adam Łącki, umarł 1783.
71. Paweł Popiel.

KALISCY KASZTELANOWIE.

1. Bogufał, herbu Łodzia, 1146. *List Mieczysława Starego książęcia Wielkopolskiego klasztorowi Lędzkiemu.*
2. Jędrzej, herbu Leszczyc, 1190. *Z przywilejów klasztornych Paprocki o herb. f.* 220. *Okolski T. I. f.* 87.
3. Wincenty z Zbąszyna, herbu Nałęcz 1232. *Baszko. List klasztoru Trzemeszyńskiego. Szczygielski in Tinecia.*
4. Petrindus, herbu Drya, 1242. *List Przemysława książęcia Wielkopolsk. u Damalew. in Archiep. Gnesnensibus f.* 143.
5. Cucundus, herbu Poraj 1243. *Cromer f.* 8. *List Przemysława książęcia Wielkopolskiego u Nakielskiego w Miech. f.* 167. Ten sam Cecundus zapewne pisze się Cesantha 1246. 29. Marca (17. Lipca). *Cod. Dipl. Raczyńs. pag.* 30.

5.[b] Herkenbold albo Arcembald 1246. i Lipca 1252. *Codex Dipl. Raczyńskiego p.* 29. 257., postąpił na województwo Kaliskie.

5.[c] Mikołaj 1259. *w Naruszewiczu.*

6. Simon, herbu Nałęcz, 1264. *List Bolesława książęcia Wielkopolskiego u Łaskiego w Stat. f.* 167. *i u Nakiel. f.* 172. *i u Herburta f.* 133.
7. Jan, herbu Grzymała, 1272. *Bielski f.* 187. *Cromer lib.* 9. *Nakiel. w Miechowii. Duryewski in MS. Cod. Dipl. Raczyń. p.* 62., *roku* 1266.
8. Przecław, herbu Radwan, 1280. *List Przemysława książęcia u Nakiel. f.* 716. *et f.* 205. *w Miechowii.*
9. Fulco z Czarnkowa, herbu Nałęcz, 1291. *Z przywileju klasztoru Trzemeszyńskiego. Okolski T. II. f.* 246.. *i u Paprockiego o herbach.*

9.[b] Berwold 1291. 21. Października *Diplom Puław. prawod. Pol. cywil. i krym. Lelewel p.* 211. Zapewne ten sam jako Arnold roku 1293. 13. Stycznia, *Cod. Dipl. Raczyńskiego* 84.

10. Jędrzej z Bnina, herbu Łodzia, umarł 1294. *Nadgrobek jego w Wrocławiu na Szląsku w kościele ś. Wojciecha. Okolski T. II. f.* 158.
11. Jan z Kalinowy, herbu Zaręba, 1300. *Okolski T. III. f.* 323.,

z domowych Monimentów tej familji. (Sławanta w roku 1326. *Confirmatio Loket. in Prawod. Pol. cywil. i krym. Lelewel. p.* 230.)

12. Janko z Kalinowy, herbu Zaręba, umarł 1330. *Okolski T. III. f.* 323. *z domowych monimentów tej familji. Pod rokiem jeszcze* 1343. *u Naruszewicza.*
13. Jędrzej, herbu Abdank 1360. *List Kazimierza Króla u Olszowskiego de Archiep. Gnesensis w Zaluskim, i miastu Lubelskiemu.*
14. Jasko, herbu Łodzia 1361. *Marianus Costenus. List Kazimierza Kr. miastu Lubelskiemu i Sendomirskiemu.*
15. Adam z Skarszowa, herbu Leszczyc 1380. *Paproc. o herb. f.* 220. *Okol. T. I. f.* 87. *Duryew. in MS.*
16. Jan, herbu Wieniawa, zginął pod Smoleńskim 1403. *Długosz T. II. Herburt* 1382. *f.* 85. *Cromer. Miechowita. Bielski.*
17. Jan z Tuliszkowa, herbu Zaręba. *Długosz* 1408. *List Jagiełła Kr.* 1413. *u Łaskiego w Statucie f.* 127. *u Herburta f.* 296. *Paproc. o herb. f* 596. *i* 1421. *List Jagiełła in MS. Archiv.*
18. Piotr z Zernik, herbu Drya 1436. *Podpisał Pokój Brzeski u Łaskiego w Stat. f.* 140. *i u Herburta f.* 218. *Okol. T. I. f.* 169. *kasztelanem go Krakowskim pisze, ale to omyłka.*
19. Piotr z Szamotuł, herbu Nałęcz, 1447. postąpił na kasztelanią Poznańską. *Bielski f.* 385. *Cromer l.* 22. *Długosz T. II.*
20. Stanisław Ostrorog, herbu Nałęcz, postępił na województwo Kaliskie 1451. *List Kazimierza Kr. miastu Sendomirskiemu.*
21. Piotr Skora z Gaj, herbu Abdank. *List Kazimierza Kr.* 1451. *u Olszow. de Archiep. Gnesn.* 1457. *u Łask. w Stat. f.* 68.
22. Mikołaj Skora z Gaj z Obornik, herbu Abdank 1460. *Długosz pod r.* 1462. *Miechowita f.* 318. *Cromer l.* 24. 1462. *lubo tenże sam lib.* 26. *w r.* 1466., *już go Piotrem zowie.*
23. Bartłomiej z Iwanowic Grusczyński, herbu Poraj. *List Kazimierza Kr.* 1478. *u Łaskiego w Statucie f.* 86. *Tegoż* 1475., *i* 1485. *miastu Krakow. Damalewicz in Archiepiscop. Gnesn. f.* 261. *Paproc. o herbach f.* 364. *Sendomirskim go kasztelanem pisze Bielski f.* 458. *co wziął z Cromera, ale się mylą, jako przywileje pokazują.*
24. Jędrzej z Szamotuł, herbu Nałęcz, postąpił na województwo Kaliskie 1497. *List Albrychta Kr. miastu Lwowsk. Tegoż* 1493. *miastu Lubelskiemu. Kazimierza Kr.* 1488. *miastu Krakowskiemu.*
25. Jan Jarand z Brudzewa, herbu Pomian, postąpił na województwo Łęczyckie 1511. *List Zygmunta I. Ustrzyckim dany* 1509. *Statut Łaskiego* 1504. *f.* 112. *Paproc. o herb. f.* 425. *Podpisał Konstytucie Radomskie* 1505. *u Łaskiego w Stat. f.* 120.
26. Stanisław Ostrorog, herbu Nałęcz, umarł. *List Zygmunta I.* 1512. *u Olszow. Bielski f.* 529. *Sarnicki. Starowol. Monum. Paproc. o herb. f.* 638. 1518.
27. Jan z Kalinowy, herbu Zaręba 1520. *Okolski T. III. f.* 325. *z domowych monimentów tej familji.*
28. Wincenty Swidwa Szamotulski, herbu Nałęcz 1525. *List kościołowi Szamotulskiemu na Jus Patronatus in MS. Petricov.*
29. Wacław Ostrorog, herbu Nałęcz. *List Zygmunta I.* 1527. *miastu Lubels., et in MS. Petricov.*

30. Stanisław Tomicki, herbu Łodzia, postąpił na województwo Inowrocławskie 1535. *List Zygmuntu I. Stanisławowi Rzeczyc. in MS. Petricov.*
31. Jędrzej Gorka, herbu Łodzia, postąpił na kasztelanią Poznańską 1535. *Historia Wapowskiego. Orichovius.*
32. Piotr z Służowa, herbu Sulima, postąpił na Kaliskie województwo 1539. *Metryka Koronna. Ponętowski Commentar.*
33. Jan z Kalinowy, herbu Zaręba 1540. *List Zygmunta I. u Nakiel. w Miechov. f.* 629. *i miastu Lwowskiemu.*
34. Marcin Zborowski, herbu Jastrzębiec, postąpił na województwo Kaliskie 1550. *List Zygmunta I.* 1548. *u Olszow. w Załuskim. Tegoż* 1546. *u Paproc. o herb. f.* 86. *i* 1550. *u Nakiel. f.* 653.
35. Piotr Czarnkowski, herbu Nałęcz, postąpił na kasztelanią Poznańską 1551. *List Augusta I. miastu Sendom.*
36. Jerzy Konarski, herbu Abdank, postąpił na województwo Kaliskie. *List Augusta I. miastu Lwowskiemu* 1553. *Const.* 1563. *fol.* 65.
37. Jan Sierakowski, herbu Ogończyk, postąpił na województwo Łęczyckie 1569. *Kommissya Pruska. Starowol. in Monum. fol.* 779. *Okol. T. II. f.* 328.
38. Kasper Zebrzydowski, herbu Radwan, postąpił na województwo Kaliskie 1572. *Okol. T. II. f.* 566.
39. Mikołaj Konarski, herbu Abdank. *List Augusta I.* 1572. *u Paproc. o herb.* 524. *Const.* 1587. *f.* 450. *Protestacya przeciw Dyssydent.* 1572. *u Januszow. f.* 71.
40. Jan Konarski, herbu Abdank, 1591. *Const. f.* 616. *Okol. T. I. f.* 321. *List Zygmunta III. miastu Lwowskiema.*
41. Mikołaj Tylicki, herbu Lubicz. *Okolski T. II. f.* 190. *List Zygmunta III. de Feudo Prussiae w Historyi Posseliusza.*
42. Wacław Leszczyński, herbu Wieniawa, postąpił na województwo Kaliskie. *Signatores „f.* 28. *Panegiricus Coll. Calis.* *).
43. Adam Stadnicki, herbu Śreniawa, postąpił na województwo Bełzkie 1615. *Consl.* 1609. *f.* 895. *et* 1611. *f.* 7. *et* 1613. *f.* 5.
44. Jan Opaliński, herbu Łodzia, postąpił na województwo Kaliskie 1624. *Panegir. Fausta Omina. Marianus Costenus.*
45. Jędrzej Krotowski, herbu Leszczyc, od r. 1624. *Luna Pronuba Sieniaw. Panegir. Colleg. Posnaniensis. Duryew. in MS.*
46. Kasper Zebrzydowski, herbu Radwan, 1631. *Const. f.* 26. *Porządek Elekcyi* 1632. *f.* 16. *Historia Kobierzyc. l.* 11. *Okol. T. II. f.* 568. *umarł.*
47. Krzysztof Mielżyński, herbu Nowina, 1638. *Dedicat. libri. Historia Collegii Calis. Acta Castr. Calis.*
48. Jakób Hieronim Rozrażewski, herbu Doliwa, postąpił na województwo Inowrocławskie 1652. *Dedicatio Alex. Sylvii.*
49. Jan Starkowiecki, herbu Łodzia, 1656. *Kochowski climact.* 2. *l.* 2. *Acta Castr. Calis.*
50. Stanisław Pogorzelski, herbu Wczele. *Cuda Zdziszewskie fol.* 284. *Annuae Residentiae Conecensis. Duryew. in MS.*

---

*) *Niesiecki* T. III. pag. 214. napomyka, że w roku 1599. kasztelanem Kaliskim był Jan Czarnkowski, zmarły 1619.

51. Kazimierz Radomicki, herbu Kotwicz. *Const.* 1670. *f.* 26. *Heroica Poesis P. Słowicki.*
52. Jan Łącki, herbu Korzbok 1676. *Duryewski Pamięć Niezeszła f.* 91. *Historia Collegii Posnanien.*
53. Franciszek Gałecki, herbu Junosza, postąpił na kasztelanią Poznańską. *Załuski T. I. f.* 696.
54. Władysław Przyjemski, herbu Rawicz, postąpił na województwo Kaliskie 1698. *Obwieszczenie* 1697. *Confaeder. Ord.* 1696. *Paneg. Sid.* 9.
55. Maciej Radomicki, herbu Kotwicz, postąpił na województwo Kaliskie 1701. *Heroica Poesis. P. Słowicki. Panegir. Sidus Supremum.*
56. Jędrzej Radomicki, herbu Kotwicz, postąpił na Poznańską kasztelanią 1704. *Const.* 1703. *f.* 20. *Heroica Poesis P. Słowicki.* *).
57. N. Gruszczyński, herbu Poraj 1709. umarł.
58. Piotr Bronisz, herbu Wieniawa, umarł 1720.
59. Michał Raczyński, herbu Nałęcz, postąpił na województwo Kaliskie 1729.
60. Maciąj Koźmiński, herbu Poraj, postąpił na kasztelanią Poznańską 1732.
61. Maciej Mycielski, herbu Dołęga, postąpił na kasztelanią Poznańską 1737.
62. Stefan Garczyński, herb swój, jeszcze 1748.

---

63. Melchior Gurowski w 1749.
64. Andrzej Zakrzewski w 1753. 1754.
65. Wojciech Miaskowski w 1758.
66. Józef Mielżyński, umarł 1762.
67. Roch Zbijewski, umarł 1781.
68. Franciszek Xawery Kęszycki, umarł 1785.
69. Rafał Gurowski, umarł 1790.
70. Antoni Kwilecki.

WOJNICCY KASZTELANOWIE.

1. Smil, herbu Abdank 1217. *List Leszka Białego ks. u Nakiel w Miech. f.* 135.
2. Sądo, herbu Pogonia Polska 1232., postąpił na województwo Sendomirskie 1241. *List Henryka Brodatego ks. u Nakiel. w Miechov. f.* 158.
3. Jakób, herbu Rawicz. *List Bolesława Wstydliwego quaest. public. u Lipskiego quaest.* 7. 1250., *i u Nakiel. w Miechowie* 1259. *f.* 180.
4. Skarbimierz, herbu Abdank 1277. *List Bolesława Wstydliwego ks. u Nakiel. w Miechow. f.* 202.
5. Jędrzej herbu Pilawa, 1287. *List Leszka ks. u Paproc. o herb. f.* 81., *i miastu Krakow.*

---

*) Patrz T. V. str. 84. i T. VI. str. 326., gdzie o Janie Malechowskim którego *Niesiecki* także kasztelanem Kaliskim w r. 1703. być mieni.

6. Warsi, herbu Rawicz, 1330. *List Kazimierza Wielkiego miastu Sendomirskiemu, i miastu Lubelskiemu.*
7. Jan, herbu Leliwa. *List Kazimierza Króla* 1357. *u Olszowskiego. Tegoż u Lipskiego quaest.* 6. 1354. *Tegoż miastu Krakowskiemu* 1354. *i* 1358.
8. Piotr Neorza, herbu Topor, postąpił na województwo Sendomirskie 1365. *List Kazimierza Wielkiego Króla* 1363. *miastu Krakow.*
9. Jan z Tęczyna, herbu Topor, postąpił na województwo Krakowskie 1369. *List Kazimierza Wielkiego Kr. u Łask. w Statucie f.* 58.
10. Stefan z Brzezia, herbu Zadora. *Acta Terrestria Cracov.* 1379. *Monimenta Lanckorońskich.*
11. Jan z Tęczyna, herbu Topor, postąpił na kasztelanią Krakowską 1398. *Cromer* 1383. *lib.* 14. *List Jagiełła Króla miastu Krakow.* 1398. *Januszowskiego Statut* 1382. *f.* 74. *Bielski f.* 249. *Długosz T. II. Miechovita.*
12. Mikołaj z Michałowa, herbu Poraj, postąpił na województwo Sendomirskie 1406. *List Jagiełła u Olszow. i* 1400. *Nakiel. w Miech. f.* 359.
13. Jędrzej z Tęczyna, herbu Topor, 1407. *Bielski f.* 295. *Cromer l.* 17. *Długosz T. II. Historia Wapowskiego.*
15. Dobek Jordan, herbu Trąby, 1412. *List Jagiełła Kr. Lanckorońskim dany, i u Herburta w Statucie f.* 296. 1413.
15. Dobek z Sienna, herbu Dębno, postąpił na kasztelanią Sendomirską 1436. *List Jagiełła Kr. u Okol. T. II. f.* 84., *i* 1429. 1421. *in MS. Archiv.*
16. Jan z Tęczyna, herbu Topor, postąpił na województwo Sendomirskie 1438. *Pokój Brzeski u Łask. w Statucie f.* 140., *i u Herburta f.* 218.
17. Jan z Sienna, herbu Dębno, 1438. *Bielski f.* 354. *List Władysława Kr. miastu Lubelskiemu.*
18. Paweł z Sienna, herbu Dębno, 1441. i 1443. *Bielski f.* 366., *i* 373. *List Władysława Kr. miastu Sendom.*
19. Mikołaj Ossoliński, herbu Topor, umarł 1451. *List Kazimierza Króla u Łaskiego w Statucie f.* 82. *i u Herburta fol.* 236. *i* 1447. *miastu Sendom.*
20. Rafał Jarosławski, herbu Leliwa, umarł 1460. *Okol. T. II. Nakiel. w Miech. f.* 517. *Łobżyński Acroamata.*
21. Dobiesław Kmita, herbu Szreniawa. *Miechowita* 1460. *f.* 317. *List Kazimierza Kr.* 1461. *miastu Krakow. Paproc. o herb. Okol. T. III. f.* 133.
22. Jan Tarnowski, herbu Leliwa, postąpił na województwo Krakowskie 1480. *List Kazimierza* 1475. *miastu Lubelskiemu. Długosz* 1479. *Bielski* 1473.
23. Rafał Jarosławski, herbu Leliwa, umarł 1491. *Nadgrobek jego w Przeworsku. Nakiel. w Miechowii f.* 558.
24. Jędrzej Tęczyński, herbu Topor, 1493. *List Albrychta Króla miastu Krakow.*, *i u Łaskiego w Statucie f.* 110.
25. Jan Tarnowski, herbu Leliwa, umarł 1500. *Łobżyński Acroamata. Nakiel. w Miechowii z monimentów.*
26. Jędrzej Tęczyński, herbu Topor, 1501. *List Alexandra Króla miastu Sendomir*, *i u Karnkowskiego de Primatu.*

27. Jakób Sieklucki, herbu Trzaska, umarł 1512. *List Alexandra Króla u Paproc. o herb. f.* 56. *Tegoż* 1504. *u Nakiel. w Miechowii f.* 573.
28. Jędrzej Kościelecki, herbu Ogończyk, umarł 1515. *List Zygmunta I. in MS. Petricov. Deci. Bielski f.* 529. *Starowol. in Monum. Paproc. f.* 410.
29. Mikołaj Jordan, herbu Trąby, umarł 1521. *Nadgrobek jego u Paproc. f.* 481. *List Zygmunta I.* 1518. *miastu Krakow. Severino in S. Hyacint.*
30. Jan Tarnowski, herbu Leliwa, postąpił na województwo Ruskie 1526. *List Zygm. I. in MS. Petric., i miastu Krakow.*
31. Piotr Kmita, herbu Sreniawa, postąpił na kasztelanią Sendomirską 1532. *List Zygm. I.* 1531. *u Paproc. o herb. f.* 506. *i* 1530. *miastu Krakow.*
32. Piotr Firlej, herbu Lewart, postąpił na województwo Lubelskie 1532. *Warszawicki de Optimo Statu libertatis.*
33. Mikołaj Wolski, herbu Półkozic, postąpił na kasztelanią Sendomirską, 1535. *List Zygmunta I. miastu Lubelskiemu.*
34. Jan z Tęczyna, herbu Topor, postąpił na województwo Sendomirskie 1551. *List Zygm. I.* 1540. *miastu Lwow. i u Nakiel. f.* 629. *i* 1536. *miastu Krakow.*
35. Jan Spytek Tarnowski, herbu Leliwa, postąpił na województwo Sieradzkie 1550. *List Zygmunta I.* 1541. *miastu Lwow. i u Paproc.* 1546. *f.* 86.
36. Stanisław Maciejowski, herbu Ciołek, postąpił na kasztelanią Sendomirską 1556. *List Augusta I. miasta Lwowskiemu* 1553. *Orichovius in Panegir. Nuptiali.*
37. Jan Krzysztof Tarnowski, herbu Leliwa, umarł 1567. *Duryew. f.* 45. *Orichov. in Quincunce* 2. *Varszav. Orat. de Tarnov. Starowol. in Monum.*
38. Piotr Zborowski, herbu Jastrzębiec, postąpił na województwo Sendomirskie 1568. *Penętowski Carmen. Duryewski in MS.*
29. Hieronim Ossoliński, herbu Topor, postąpił na kaztelanią Sendomirską 1569. *Bielski f.* 653. *Okol. T. III. f.* 36.
40. Jan Tęczyński, herbu Topor. *List Augusta I.* 1572. *u Paproc. o herb. f.* 524. *et f.* 688. *Sarnicki in Praefat.*
41. Mikołaj Piotr Myszkowski, herbu Jastrzębiec 1597., postąpił na województwo Rawskie. *Nakiel. w Miech. f.* 769. *Starow. in Cracov.*
42. Zygmunt Myszkowski, herbu Jastrzębiec, wziął laskę wielką Koronną 1603. *Const.* 1601. *Piasecki Historia.*
43. Sebastyan Lubomirskl, herbu Sreniawa, umarł 1613. *Nadgrobek jego w Krakowie u S. Trójcy. Const.* 1609. *f.* 897. *Lubieński de Motu Civili.*
44. Jan Firlej, herbu Lewart, umarł 1614. *Historia Domus Probat. Cracovien. Signatores f.* 104. *Okol. T. II. f.* 127.
45. Piotr Firlej, herbu Lewart, postąpił na województwo Lubelskie 1618. *Histor. Neugebaver. Starowol. in Monumentis. Okolski T. II. f.* 130.
46. Mikołaj Firlej, herbu Lewart, postąpił na województwo Sendomirskie 1633. *Porządek Elekcyi* 1637. *Okol. T. III. Histor. Dom. Probat. Cracov. Const.* 1618. *f.* 3. *et* 1629. *f.* 12. *Piasecki. Leopard. Firleian.*

47. Krzysztof Koryciński, herbu Topor, umarł 1636. *Confirmatio Jurium Gent.* 1633. *Starowol. in Monumentis f.* 208. *Frydrychow. f.* 108. *Okol. T. III. f.* 52.
48. Krzysztof Ossoliński, herbu Topor, postąpił na województwo Sendomirskie 1638. *Const.* 1637. *f. penultimo.*
49. Piotr Szyszkowski, herbu Ostoja, 1643. umarł. *Treterus in Varmiensibus Episc. f.* 147. *Historia Collegii Cracov. f.* 712. *Leo Pronubus. Okol. T. II. f.* 433.
50. Michał Tarnowski, herbu Leliwa, 1648., umarł. *Porządek Elekcyi. Kazanie na jego pogrzebie, Łobżyński Zaćmienie Księżyca.*
51. Jan Wielopolski, herbu Starykoń, postąpił na województwo Krakowskie 1667. *Const.* 1662. *f.* 23. *Kochow. climact.* 3. *l.* 4. *f.* 164. *Centuria Potoc. f.* 401.
52. Stanisław Skarszewski, herbu Leszczyc, umarł 1685. *Confirmatio Jurium Gentium Michała i Jana III. Królów. Kanon Rosa.*
53. Paweł Stokowski, herbu Drzewica, od r 1685. umarł. *Constit.* 1685. *f.* 8. *Duryew. in MS.*
54. Franciszek Jordan, herbu Trąby, umarł 1694. *Const.* 1690. *f.* 8. *Załuski T. I. f.* 1388.
55. Franciszek Załuski, herbu Junosza, postąpił na województwo Czerniechowskie 1696. *Załuski T. I. f.* 1334.
56. Przecław Szembek, herbu tegoż nazwiska, od roku 1696. umarł. *Const.* 1607. *f.* 10. *Signatores f.* 44.
57. Jan Dębski, herbu Godziemba 1704, umarł. *Constit.* 1703. *fol.* 13.
58. Wojciech Dębiński. herbu Rawicz, umarł 1727. *).
59. Piotr Stadnicki, herbu Śreniawa, jeszcze w roku 1742.

---

60. Franciszek Czerny, w latach 1748—1760.
61. Adam Jordan, w 1760.
62. Stanisław Dembiński, w łatach 1764—1779.
63. Piotr Małachowski, umarł 1781.
64. Piotr Ożarowski.

GNIEZNIEŃSCY KASZTELANOWIE.

1. Mikołaj, herbu Poraj koło roku 1160. *Damalewicz w życiu* S. *Bogumiła. Niesiec. w supplemencie.*
2. Cecerad, 1237. 1243. 1244. *Codex Dipl. Raczyń. p.* 18. 26. 27. Ten sam pod rokiem 1242. zwany Sekundem u *Naruszewicza.*
3. Przedpełko, 1246. 1247. *Codex Dipl. Raczyń. p.* 30. 32.
4. Dzirżykraj, 1252. *Codex Dipl. Raczyń. p.* 257.
5. Simon, 1259. wspomniany u *Naruszewicza.*
6. Tomisław, 1294. *Codex. Dipl. Raczyń. p.* 23.
7. Tomisław, 1343. u *Naruszewicza* zapewne inny od poprzedniego.
8. Paszko, w roku 1358. *Codex Dipl. Raczyń. p.* 113.

---

*) Franciszkiem go mieni *Niesiecki* w T. III. pag. 323.

9. Jasko, herbu Abdank 1361. *List Kazimierza Wielkiego u Nakiel. w Miechowii f.* 283.
10. Dersław z Giwna, herbu Grymała 1383. *Długosz T. II. Bielski f.* 261. *Iwińskim go zowie. Cromer lib.* 13. *).
11. Piotr z Skarszewa, herbu Leszczyc 1400. *Paproc. o herbach f.* 220. *Okolski T. I. f.* 87. *z listów klasztornych.*
12. Marcin z Kulikowa, herbu Drogomir 1413. *List Jagiełła Kr. u Łaskiego w Statucie f.* 127. *i u Herburta f.* 296. **).
13. Piotr z Bnina, herbu Łodzia, 1438., postąpił na kasztelanią Poznańską 1439. *Okol. T. II. f.* 158. *List Jagiełła Kr. u Łaskiego w Statucie* 1433. *f.* 52., *i u Herburta f.* 218.
14. Jan z Szamotuł, herbu Nałęcz. *Paproc. w Gniaździe Cnoty*, ale roku nie przypisano. *Duryewski in MS.*
15. Stanisław z Ostroroga, herbu Nałęcz, postąpił na województwo Kaliskie 1454. *List Kazimierza Króla* 1451. *u Olszow. i u Herbur. f.* 239.
16. Jakób z Kobylan, herbu Łodzia, umarł 1454. *List Kazimierza Kr. Księstwu Oświecimskiemu in MS. Collegii Calis.*
17. Jan Czarnkowski, herbu Nałęcz 1460. *List Kazimierza miastu Lubelskiemu*, *i* 1454. *miastu Krakow.*, *i u Herburta fol.* 2. *Cromer lib.* 24. *Bielski f.* 403.
18. Mikołaj Czarnkowski, herbu Nałęcz 1464. *Cromer l.* 25. *Długosz T. II. Bielski f.* 433. *Okol. T. II. f.* 246.
19. Mikołaj Górka, herbu Łodzia 1476. *Acta Terrestria Posnan. List Kazimierza Kr. miastu Sendomir.*
20. Sędziwoj Czarnkowski, herbu Nałęcz, postąpił na województwo Kaliskie 1495. *List Albrychta* 1488. *miastu Krakow.*, *i* 1493. *Lubelskiemu.*
21. Rafał Leszczyński, herbu Wieniawa, postąpił na kasztelanią Poznańską 1500. *List Albrychta* 1497. *miastu Lwow.*, *i u Łas. w Statucie f.* 110. *Cromer lib.* 27.
22. Jan Karnkowski, herbu Junosza, umarł 1504. *Nadgrobek jego u Paproc. f.* 249., *i u Herburta. List Alexandra fol.* 262. *i miastu Lubel.* 1502.
23. Janusz Latalski, herbu Prawdzic 1512. *Załuski T. II. f.* 556. *List Zygmuta I. u Olszow: miastu Lwow.* 1505. *Rusi* 1504. *Okol. T. II. f.* 503.
24. Wincenty Szamotulski, herbu Nałęcz 1520. *List Zygmunta I. in MS. Petricov.*, *i* 1518. *miastu Krakow.*
25. Mikołaj Tomicki, herbu Łodzia, 1531. *List Zygmunta I. in MS. Petricov. Starow. in Cracov. Episc.*
26. Piotr Opaliński, herbu Łodzia, umarł. *List Zygmunta I.* 1538. *miastu Lubel.*, *i* 1547. *u Nakiel. w Miech. f.* 629. *Orich. in Annal.*

---

*) Roku 1390. w hołdzie książąt Pomorskich w Pyzdrach Władysławowi Królowi uczynionym, mianowany Sędziwoj kasztelan Gnieznieński, opuszczony od *Niesieckiego*. — *Cod. Dipl. Vol. I. fol.* 570. — *P. W.*

**) Roku 1422. podpisał przymierze między Władysławem Królem a Krzyżakami Jan z Krulikowa kasztelan Gnieznieński, może to ten sam którego *Niesiecki* nazywa Marcinem z Kulikowa.—*Cod. Dipl. Vol. IV. fol.* 114.—*P. W.*

27. Jędrzej Oporowski, herbu Sulima 1551. *Metryka Koronna. Okolsk. T. II. f.* 170. *List Augusta I. in MS. Petricov.*
28. Erazm Kretkowski, herbu Dołęga, umarł 1558. *List Augusta I.* 1557. *u Paproc. f.* 473., *i u Nakiel. f.* 663. *Starowol. f.* 806. *Okol. T. I. f.* 153.
29. Mikołaj Trzebuchowski, herbu Ogończyk, umarł 1563. *List Augusta I. miastu Lwow. Starowol. in Monum. f.* 604. *Duryewski f.* 54.
30. Jan Tomicki, herbu Łodzia, umarł 1568. *List Augusta I. u Lipskiego decad. quaest. public. quaest.* 3. 1565., *i miastu Lwow. Bielski f.* 617.
31. Hieronim Garwaski, herbu Grzymała, 1569. *Const. f.* 187. *List Augusta I. de Feudo Prussiae.*
32. Jan Tomicki, herbu Łodzia, umarł 1575. *Biel.* 1572. *f.* 655. *Paproc. o herb.* 1574. *f.* 683. *Gvagnin Hist. Pol. Posselii Historia.*
33. Jan Zborowski, herbu Jastrzębiec, umarł. *List Stefana Króla* 1578. *miastu Krakow. MS. Rozrażew.* 1595. *Paproc. o herb. f.* 688. 1583.
34. Jędrzej Przyjemski, herbu Rawicz, wziął laskę mniejszą 1615. *List Zygmunta III. Prowano.* 1609. *Const.* 1611. *f.* 32. *Piasecki f.* 87.
35. Łukasz Mielżyński, herbu Nowina, umarł 1627. *List jego do Króla* 1618. *in MS. Crac. Życie Zofii z Tylic Tomickiej.*
36. Mikołaj Mielżyński, herbu Nowina, od roku 1627. *Paratilla Statutu Herburtowego. Duryew. in MS.*
37. Wojciech Przyjemski, herbu Rawicz 1640. *Duryew. Pamięć Niezeszła f.* 85. *Starożytny Rawicz Gorczyńskiego.*
38. Jan Leszczyński, herbu Wieniawa, postąpił na województwo Łęczyckie 1655. *Constit.* 1646. *Porządek Elekcyi* 1648. *Colloquium Torun.*
39. Krzysztof Gębicki, herbu Nałęcz, 1657. *Starow. in Cracovien. Epis. f.* 305. *Kazanie Mroskowskiego. Kochow.*
40. Alexander Sielski, herbu Lubicz 1674. *Porządek Elekcyi. Olszowski in Censura. Załuski T. I. f.* 675.
41. Stanisław Tuczyński, herbu Koło 1678. *Const. tego roku. Kazanie ks. Kowalickiego f.* 293. umarł.
42. Melchior Gurowski, herbu Wczele, postąpił na kasztelanią Poznańską 1697. *Załuski T. II. f.* 444. *Confaederat. Ordinimum* 1696.
43. Hieronim Adam Poniński, herbu Łodzia, umarł 1701. *Historia Collegii Posnan.*
44. Jędrzej Radomicki herbu Kotwicz, postąpił na kasztelanią Kaliską 1701. *Heroica Poesis P. Słowicki.*
45. Michał Raczyński, herbu Nałęcz, postąpił na kasztel. Kaliską 1720.
46. Ludwik Szołdrski, herbu Łodzia, postąpił na województwo Kaliskie 1722.
47. Adam Poniński, herbu Łodzia, postąpił na kasztelanią Poznańską 1729.
48. Stefan Garczyński, herb swój, postąpił na kasztelanią Kaliską 1737.
49. Franciszek Skaławski, herbu Nałęcz, umarł 1738.
50. Malcher Gurowski, herbu Wczele, postąpił na Kaliską 1749.

51. Andrzej Zakrzewski 1749., postąpił na Kaliską.
52. Alexander Lubieński, umarł 1753.
53. Roch Zbijewski, postąpił na Kaliską 1761.
54. Józef Starzeński, umarł 1780.
55. Xawery Kęszycki, postąpił na Kaliską 1781.
56. Rafał Gurowski, postąpił na Kaliską 1785.
57. Franciszek Miaskowski.

SIERADZCY KASZTELANOWIE.

1. Robert, herbu Korab, 1801. *Paproc. w Gniazdzie Cnoty.*
2. Hincza z Rogowa, herbu Działosza, 1190. *Paproc. o herbach f.* 259. *Okol. T. I. f.* 190. *Duryewski in MS.*
3. Stefan, herbu Poraj, 1248. *List Kazimierza książęcia u Paproc. o herb. f.* 363. *Nakiel. w Miech.*
4. Jakób, herbu Pobog, 1263. *Paproc. o herbach f.* 173., gdzie na to przywodzi *Katalog biskupów Płockich. Okolski Tomo II. fol.* 428.
5. Marcin z Kalinowy, herbu Zaręba, 1290. *List kościoła Wieluńskiego Okol. T. III. f.* 323. *na to przywodzi.*
6. Klemens, herbu Pilawa, 1306. *Damalew. in Episc. Vladislav. f.* 213. *List Łokietka Kr. Duryew. in MS.*
7. Hebda, herbu Pomian, 1357., postąpił na województwo Sieradzkie. *List Kazimierza Kr. u Olszow. de Primatu w Załuskim.*
8. Wacław z Kalinowy, herbu Zaręba 1360. *Okol. T. III. f.* 323. *z monimentów tej familji. Acta Terrestria Siradiensia.* *).
9. Jan z Naropina, herbu Belina, 1406., w tym go roku pisze *Paproc. o herbach f.* 331., atoli musi być omyłka, co poznać z tego, co się niżej powie.
10. Marcin z Kalinowy, herbu Zaręba, umarł 1416. *Okol. T. III. f.* 323. *List Jagiełła* 1400. *u Nakiel. f.* 359., *i* 1401. *miastu Krakow., i* 1413. *u Herburta f.* 296.
11. Marcin z Kalinowy, herbu Zaręba, postąpił na województwo Sieradzkie 1429. *List Jagiełła Króla* 1422. *u Łaskiego w Stat. f.* 49. *Acta Castr. Ostrzeszovien.*
12. Jan Łopata z Kalinowy, herbu Zaręba, od roku 1429. *Cromer lib.* 19. *Bielski f.* 329. *Acta Terrestria Siradiensia.*
13. Wawrzeniec z Kalinowy, herbu Zaręba, postąpił na województwo Kaliskie 1451. *List Jagiełła* 1433. *u Łaskiego f.* 53., *i Kazimierza* 1451. *f.* 82. 83. *i* 1438. *u Herburta f.* 298., *i* 1442. *Przywilej książętom Czartoryskim u Okol. Tom I. f.* 518.
14. Hincza z Rogowa, herbu Działosza, postąpił na kasztelanią Sendomirską 1460. *List Kazimierza Kr.* 1454. *u Łaskiego w Sta-*

---

*) W *Naruszewiczu* Wacław jest pod 1343. — *P. W.*

tucie f. 96. *et f.* 68. *Tegoż Króla miastu Lubel.* 1460. *Długosz T. II. Cromer lib.* 24. *Miechowita.*

15. Jan z Kalinowy, herbu Zaręba. *List Kazimierza* 1461. *miastu Krakow. Tegoż* 1475. *miastu Lubel. Cromer l.* 24. *Bielski f.* 421.
16. Piotr Dunin z Prawkowic, herbu Łabędź, 1478. *List Kazimier. Kr. u Łaskiego w Statucie f.* 86., *i u Herbur. f.* 28. *Bielski f.* 468. *Miech. f.* 324.
17. Jan Przerębski, herbu Nowina, 1480. umarł. *Paproc. o herb. f.* 237. *Okol. T. II. f.* 284. *et f.* 8.
18. Jan Koryciński, herbu Topor, 1490. *Okolski T. III. f.* 51. *Acta Terrestria Siradiensia. Metryka Koronna.*
19. Mikołaj z Kurozwęk, herbu Poraj, postąpił na województwo Lubelskie 1500. *List Albrychta Kr.* 1493. *miastu Lubel.*, *i u Przyłuskiego w Stat. c.* 10. *i* 1485. *List Kazimierza Kr. miastu Krakow.*
20. Jan Przerębski, herbu Nowina, 1519. *List Zygmunta I. u Olszow. de Primat.* 1512. *List Alexandra Kr.* 1501. *u Karnkow. de Primatu.*
21. Jakób Przerębski, herbu Nowina. *List Zygmunta I.* 1527. *miastu Lubelskiemu. Tegoż* 1544. *u Nakiel. w Miech. f.* 717. *Okol. T. II. f.* 284.
22. Stanisław Przerębski, herbu Nowina, 1548. *List Zygmunta I. u Olszow. w Załuskim*, *i miastu Lwow.*, *i Krakow. Okol. T. II. f.* 285.
23. Stanisław Koniecpolski, herbu Pobog. *Sebastian Stryjewicz Dedicat. Minut.*, ale roku nie masz, podobno 1558.
24. Jan Lutomirski, herbu Jastrzębiec, zabity 1567. *Const.* 1564. *f.* 40., *i u Lipskiego quaest.* 3. 1565., *i list Augusta I. miastu Lwowskiemu.*
25. Jędrzej Dębowski, herbu Jelita, umarł 1577. *List Augusta I.* 1569. *Const. f.* 154. *List Stefana Kr. u Fridvalda* 1576. *Constit. f.* 271.
26. Hieronim Bużeński, herbu Poraj, umarł 1580. *Nadgrobek u Paproc. o herb. f.* 362. *i* 240. *Okol. T. II.*
27. Jan Krysztoporski, herbu Nowina, 1581. *Paproc. o berb. fol.* 240. postąpił na tę z Wieluńskiej kasztelanji. *Okolski T. II. f.* 288.
28. Sebastyan Tarnowski, herbu Rolicz 1588. *Podpisał Elekcyą Zygmunta III. Okol. T. II. f.* 627.
29. Hieronim Bużeński, herbu Poraj 1591. *Constit. f.* 619. *Vita Pstrokonii w Łubieńskim. MS. Rozrażevianum.*
30. Alexander Koniecpolski, herbu Pobog, postąpił na województwo Sieradzkie 1606. *List Zygmunta III.* 1605. *de Feudo Prus.*
31. Jan Przerębski, herbu Nowina, 1607. *Laudum wojew. Sieradz. przeciw Rokosz. Centur. Potockiego f.* 433. *Starowol. in Monum. Okol. T. II.* *).
32. Jan Rudnicki, herbu Lis, umarł 1620. *Historia Dom. Probat.*

---

*) Tu by przypadał Jan Tarnowski herbu Rolicz, który w 1605. będąc kasztelanem Słońskim, postąpił potem na Sieradzkie, jak mówi. *Krasicki* w notach do *Niesieckiego* T. IX. pag. 53.

Cracov. 1613. *Rywocki in Vita Rudnicki. Clagius in Linda. Okol. T. II. f.* 640. *i* 144.

33. Maximilian Przerębski, herbu Nowina, postąpił na województwo Sieradzkie 1643. *Const.* 1620. *f.* 19. *et* 1629. *f.* 16. 1633. *f.* 7. *i* 1635. *f.* 31.

34. Jan Koniecpolski, herbu Pobog, postąpił na województwo Sieradzkie 1647. *Acta Terrestria Siradiensia.*

35. Przecław Bykowski, herbu Gryf, umarł 1649. *Porządek Elekcyi* 1649. *Starowol. in Monum.*

36. Jan Wojciech Łubieński, herbu Pomian, umarł. *Damalewicz* 1652. *in Archiep. Gnesn. f.* 396. *Confirmatio Jurium Gentium Jana Kazimierza* 1649.

37. Hieronim Wierzbowski, herbu Jastrzębiec, postąpił na województwo Brzeskie Kujawskie. *Metryka Koronna.*

38. Hieronim Grabiński, herbu Pomian 1661. *Const. f.* 25. *Stanislai Temberski Fascia lemniscata* 1657.

39. Jan Wojciech Męciński, herbu Poraj. *Const.* 1667. *f.* 21. *et* 1670. *f.* 25. *et* 1676. *f.* 9. *Confirmatio Jurium Gent. Jana III.*

40. Stanisław Grzymułtowski, herbu Nieczuja. *Acta Castrensia Ostrzeszoviensia. Duryewski in MS.*

41. Mikółaj Grudziński, herbu Grzymała, umarł 1689. *Const.* 1690. *f.* 6. *już o zmarłym. Załuski T. I. f.* 1147.

42. Franciszek Małachowski, herbu Nałęcz, umarł 1690. *Załuski T. I f.* 1168. *Panegir. Orbis.*

43. Stanisław Małachowski, herbu Nałęcz, postąpił na województwo Kaliskie 1692. *Const.* 1690. *f.* 3. *Załuski Mowy et T. I. f.* 1147. *et* 1262.

44. Alexander Lipski. herbu Łada, postąpił na wejewództwo Kaliskie 1699. *Confaeder. Ordin.* 1696. *Obwieszczenie* 1697. *Załuski T. I. f.* 1262.

45. Jan Męciński, herbu Poraj, umarł.

46. Franciszek Donhoff, herbu tegoż nazwiska 1707. umarł.

47. Antoni Tarnowski, herbu Rolicz, umarł 1730. *).

48. Antoni Mycielski, herbu Dołęga w 1742.

---

49. Józef Mycielski, w 1749.

50. Kazimierz Rychłowski, w 1753. 1754.

51. Jan Mączyński, 1757., umarł 1769.

52. Alexander Mączyński, umarł 1779.

53. Władysław (Paweł) Biernacki.

---

*) *Niesiecki* T. IX. pag. 52. nadmienia dwóch jeszcze kasztelanów Sieradzkich z domu Tarnowskich herbu Rolicz, Antoniego poprzedników: to jest: Macieja Alexandra i syna jego Michała Stanisława, czasu w którym kasztelanowali nieoznaczywszy. Obu kasztelaństwo przypaść musiało między rokiem 1670 a 1700. — *P. W.*

ŁĘCZYCCY KASZTELANOWIE.

1. Piotr z Skrzynna Dunin, herbu Łabędź 1191. *Przełocki.*
2. Cherubin z Gołuchowa, herbu Wieniawa 1196. *Twardowski Pałac.*
2.[b] Petrik, w roku 1222.
3. Urban Półkozic 1248. *List Kazimierza książęcia u Paproc. o herbach f.* 363. *Okolski.*
4. Świętopełk, herbu Lis, 1310. *Paproc. o herb. Monimenta Kollegiaty Łowickiej. Duryewski in MS.*
5. Jakób, herbu Kotwicz, 1339., brat Janisława arcybiskupa Gnieznieńskiego. *List Kollegiaty Łowickiej.*
6. Eustachi z Sprowy, herbu Odrowąż, umarł 1350. *Paproc. o herb. f.* 395. *Okolski T. II. Frydrychowicz.* *).
7. Mikołaj, herbu Nałęcz 1381. *Bielski f.* 254. *Cromer.*
9. Jan Ligęza, herbu Półkozic, postąpił na województwo Łęczyckie 1401. *List Jagiełła Króla miastu Krakowskiemu. Długosz* 1383.
9. Jan z Łakoszyna, herbu Półkozic. *Przywilej Hrodelski* 1413. *u Łaskiego w Statucie fol.* 127. *Bielski fol.* 261. *Herburt fol.* 296. **).
10. Wojciech z Łaska, herbu Korab, umarł 1417. *Paprocki o herb. z Długosza f.* 463. *Okolski T. I. f.* 419.
11. Wojciech Malski, herbu Nałęcz, postąpił na województwo Łęczyckie 1438. *Pokój Brzeski u Łask. w Stat. f.* 140. *i* 52. *Długosz* 1431.
12. Maciej z Bielaw, herbu Zaręba. *List Władysława Króla miastu Krakow. i* 1442. *i* 1438. *miastu Sendomirskiemu.*
13. Mikołaj z Kalinowy, herbu Zaręba. *Okolski* 1450. *T. III. f.* 324. *z monimentów tej familji.*
14. Tomasz z Soboty, herbu Doliwa. *List Kazimierza* 1461. *miastu Krakowskiemu, i* 1482. *podpisał tranzakcyą z Warszyckim u Okol. T. I. f.* 12.
15. Wojciech Gorski, herbu Nałęcz, 1485. *List Kazimierza Króla miastu Krakow. i Sendomirskiemu.*
16. Jędrzej z Łaźnina, herbu Jelita, 1501. *List Albrychta Króla u Olszowskiego w Załuskim, u Karnkowskiego de Primatu. Tegoż* 1493. *miastu Krakow.*, ale napisano Jędrzej z Wroczynina, zkąd się dorozumiewam, że to podobno inszy był, tegoż imienia kasztelan.
17. Łukasz Górka, herbu Łodzia, postąpił na kasztelanią Poznańską 1510. *Bielski f.* 515. *Duryewski in MS.*
18. Wojciech z Gledzianowa, herbu Pomian 1512. *List Zygmunta I. u Olszowskiego w Załuskim, i miastu Lubelskiemu.*

---

*) Był kasztelanem Wiślickim nie Łęczyckim. Patrz T. VII. str. 35.

**) Roku 1422. podpisał przymierze między Władysławem Królem a Krzyżakami, Jan z Łakoszyna kasztelan Łęczycki. *Cod. Dipl. Vol. IV. fol.* 114., źle więc położony czas śmierci w roku 1417. jego następcy Wojciecha z Łaska. — *P. W.*

19. Rafał Leszczyński, herbu Wieniawa, 1518. *Twardowski Pałac. Bielski. Metryka Koronna.* *).
20. Jędrzej z Oporowa, herbu Sulima, postąpił na województwo Łęczyckie. *Metryka Koronna* 1519.
21. Janusz Latalski, herbu Prawdzic, postąpił na województwo Inowrocławskie 1535. *Paprocki o herbach i Okolski Tomo II. fol.* 502.
22. Jan Kościelecki, herbu Ogończyk, postąpił na województwo Łęczyckie 1539. *Bielski* 1536. *f.* 561. *Dialog. Nemo in MS. Okolski T. II. f.* 322.
23. Mikołaj Jarand z Brudzewa, herbu Pomian, postąpił na województwo Łęczyckie 1545. *List Zygmunta I.* 1540. *miastu Lwow. i u Nakiel. f.* 629.
24. Zygmunt Parzniczewski, herbu Paparona, od roku 1545. *List Zygmunta I. w Olszowskim u Załuskiego* 1548.
25. Jan Kościelecki, herbu Ogończyk, postąpił na województwo Łęczyckie 1552. *MS. Collegii Posnan. ex monimen. Orichovii Panegir.*
26. Jakób Lasocki, herbu Dołęga, *podpisał protestacyą przeciw Dyssydentom* 1573. *List Augusta I. u Nakiel. w Miechowii* 1560. *f.* 654. *Inwentarz z Skarbu Koronnego* 1564. *in MS. Petricoviensibus. List Augusta I.* 1553. *miastu Krakowskiemu. Confirmatio Jurium Gentium Stefana Króla. Const.* 1576. *f.* 271.
27. Wojciech Przyjemski, herbu Rawicz, umarł. *Paproc. o herbach f.* 433. *Okolski Tomo II. f.* 592. *Aurorae Solis Sarmatici f.* 36.
28. Paweł Szczawiński, herbu Prawdzic, 1589. *Podpisał list do Papieża u Seweryna in S. Hyacintho lib.* 3. *cap.* 45. *Nuptiae Zamosc.* 1583. *Tranzakcya Będzińska. Constit.* 1587. *fol.* 417.
29. Rafał Przyjemski, herbu Rawicz. *Paprocki o herbach f.* 433. *Okol. T. II. f.* 592. *Starowol. in Monum.*
30. Stanisław Bykowski, herbu Gryf, postąpił na województwo Sieradzkie 1609. *List Zygmunta III.* 1597. *miastu Lwowskiemu. Constit.* 1601. *f.* 59. *Tegoż de Feudo Prussiae* 1605. *Const.* 1596. *f.* 681. *et* 1607. *f.* 841. *et* 1608. *f.* 888.
30.[b] Dąbski, herbu Godziemba, syn Jędrzeja, nadmieniony u *Niesieckiego T. III. pag.* 294.
31. Mikołaj Szczawiński, herbu Prawdzic, umarł 1620. *Starowol. in Monumen. Nadgrobek jego u Okol. T. II. f.* 507.
32. Wacław Kiełczewski, herbu Pomian, umarł 1625. *Const.* 1621. *f.* 21. *et* 1623. *f.* 18. *et* 1625. *f.* 9.
33. Wojciech Wysocki, herbu Drya 1626. *Okol. T. I. f.* 169. *Acta Castrensia Lanciciensia. Twardowski.*
34. Adam Walewski, herbu Pierzchała. *Const.* 1629. *f.* 3. *Porządek Elekcyi* 1632. *f.* 22. *Twardowski in Siradia* 1634. *Okol. T. II. f.* 618.
35. Samuel Przerębski, herbu Nowina, umarł 1639. *Starow. in Monum. z nadgrobku jego w Piotrkowie.*

---

*) Był kasztelanem Lędzkim nie Łęczyckim. Patrz T. VI. pag. 63.

36. Remigian Zaleski, herbu Dołęga, umarł 1645. *Const.* 1641. *f.* 10. *Acta Castren. Lanciciensia.*
37. Mikołaj Kazimierz Radziejowski, herbu Junosza, 1648. *Porządek Elekcyi. Treterus in Varmiensibus Episc. f.* 174.
38. Alexander Sielski, herbu Lubicz, postąpił na kasztelanią Gnieznieńską 1659. *Podpisał Pacta Welawskie u Załuskiego T. II. f.* 659. *Historia Collegii Cracov.* 1656.
39. Jędrzej Przyjemski, herbu Rawicz, 1660. *Constit. f.* 59. *Acta Castrensia Lanciciensia. Stanisl. Temberski.*
40. Jędrzej Starkowiecki, herbu Łodzia od roku 1661., postąpił na województwo Sieradzkie 1665. *Hist. Coll. Calis.*
41. Jakób Albracht Szczawiński, herbu Prawdzic, postąpił na województwo Inowrocławskie 1679. *Acta Castren. Lancicien.*
42. Paweł Gębicki, herbu Nałęcz, 1682. *Acta Castren. Posnanien. Historia Collegii Calissien. Duryew. in MS.*
43. Jerzy Towiański, postąpił na województwo Łęczyckie 1702. *Confaeder. Ordin.* 1696. *Obwieszczenie* 1697.
44. Jerzy Warszycki, herbu Abdank, postąpił na województwo Łęczyckie 1718. *Constit.* 1703. *f.* 12.
45. Jan Skrzyński, herbu Zaręba, umarł 1730.
46. Antoni Grabski, herbu Pomian, umarł . . . .
47. Franciszek Skarbek, herbu Abdank, postąpił na województwo Łęczyckie 1736.
48. Maciej Poniatowski, herbu Śreniawa, w latach 1737—1742.

---

49. Józef Walewski, w 1749.
50. Józef Lipski w 1749.
51. Józef Lasocki, w 1753., 1757.
52. Józef Walewski, 1761. 1762.
53. Tadeusz Lipski 1763.

ŻMUDZCY KASZTELANOWIE
od roku 1569.

1. Melchior Siemiot, kerbu Łabędź, 1569. *Constit. f.* 194. *Stryjkowski lib.* 20. *f.* 650. *Kojałowicz par* 2.
2. Mikołaj Talwosz, herbu Łabędź, umarł 1578. *Stryjkowski l.* 2. *Vita Basilii Moschov. Ducis. Paproc. Ogrod f.* 176. *Histor. Sapieh. p.* 3. *f.* 118.
3. Mikołaj Talwosz, herbu Łabędź, 1587. *Bielski f.* 790. *et* 1597. *f.* 761. *Constit.* 1587. *f.* 470. *Sarnicki Praefat.*, ale mu imię Jana daje, umarł 1588. *).
4. Mikołaj Naruszewicz, herbu Wadwicz umarł. *Const.* 1591. *f.* 610. *Tranzakcya Będzińska* 1589. *Starowol. in Monum.* 1606. *Histor. Sapieh. p.* 3. *f.* 70.
5. Alexander Kniaź Hołowczyński, herbu Łabędź. *Const.* 1611. *f.* 40. *et* 1613. *f.* 3. *Hist. Sapiea. p.* 3. *f.* 72. *umarł.*

---

*) Podług poźniejszej wiadomości obadwa ci Mikołaje Talwosze mają być jedną osobą. — Patrz Tom IX. str. 4. — *P. W.*

6. Adam Talwosz, herbu Łobędź, umarł. *Const.* 1616. *f.* 49. *et* 1623. *f.* 3. *Kommissya Kurlandzka. Okol. T. II. f.* 13. *Kazanie na pogrzebie Tryzny.*
7. Jerzy Chreptowicz, herbu Odrowąż, postąpił na województwo Mścisławskie 1626. *Hist. Sapieh. p.* 3. *f.* 108.
8. Alexander Słuszka, herbu Ostoja, postąpił na województwo Mińskie 1633. *Constit.* 1628. *f.* 3. *Porządek Elekcyi* 1632. *Starowol. in Monumen.*
6. Mikołaj Wiesiołowski, herbu Ogończyk, umarł 1634. *Starowol. in Monumen. f.* 305. *z nadgrobku jego w Wilnie MS. Konopatscianum.*
10. Jan Lacki, herbu tegoż nazwiska, postąpił na starostwo Żmudzkie 1641. *Constit.* 1638. *f.* 33. *Okol. index T. II. Heroes Chodkiewicii.*
11. Alexander Naruszewicz, herbu Wadwicz, 1648., wziął pieczęć mniejszą, ale nie *immediate. Porządek Elekcyi.*
12. Eustachi Kierdej, herbu tegoż nazwiska 1653. *Constit. w tym roku Dedicatio Slaviae Parisii.*
13, Daniel Chrząstowski, herbu Kościesza. *Duryewski in MS. Temberski Fascia lemniscata,* ale roku żaden nienapisał.
14. Stanisław Wincenty Orda, herb swój własny, postąpił na kasztelanią Trocką 1683. *Constit.* 1684. *f.* 2. *Confirmatio Jurium Gentium Michała Króla* 1670.
15. Eustachi Grotauz, herb swój własny, umarł. *Constit.* 1690. *f.* 17. *Załuski T. II. f.* 885. *Hist. Collegii Cracov.*
15.[b] Hieronim Kierdej, herbu Godziemba, (koło roku 1695.)
16. Alexander Unichowski, herbu Ostoja, umarł koło roku 1725.
17. Jerzy Kryszpin, herb swój własny, umarł 1738.
18. Józef Tyszkiewicz, herbu Leliwa, postąpił na starostwo 1742.
19. Józef Sołłohub, herbu Prawdzic, umarł 1749.

---

20. Józef Pac, umarł 1763.
21. Michał Górski, umarł 1775.
22. Antoni Giełgud, postąpił na starostwo 1782.
23. Stanisław Tyszkiewicz, w 1783. 1794

BRZESCY KUJAWSCY KASZTELANOWIE.

1. Maurycy, herbu Doliwa, 1222. *Erekcya biskupstwa Chełmińskiego u Cromera l.* 7. *i u Bielskiego f.* 145.
2. Tomasz, herbu Dołęga, umarł 1228. *List Konrada książęcia Mazowieckiego u Pretoryusza lib.* 2. *cap.* 4. *Nakielski.*
3. Wojciech, herbu Poraj, 1229. *List Konrada księżęcia Mazowieckiego u Pretoryusza l.* 2. *cap.* 4. *Nakielski.*
4. Przecław, herbu Grzymała, 1291. *Damalewicz in Episcop. Vladislavien. f.* 208. *Monimenta katedry Gnieznieńskiej.*
5. Zdzisław, herbu Radwan, 1300. *Damalewicz in Episcop. Vladislavien. f.* 208. *Monimen. Kollegiaty Łowickiej.*
6. Hebda, herbu Pomian, 1346., postąpił na województwo Sieradzkie. *List Kazimierza Króla o Erekcyi miasta Bidgoszczy in Histor. Coll. Bidg.*

7. Piotrasz z Małachowa Małocha, herbu Grzymała, postąpił na województwo Kujawskie 1383. *Cromer lib.* 14. *Bielski. Paproc. o herb.*
   7.[b] Jakusz Kulig z Przemęcerzyna, 1383. *Długosz* 1. 10. *Niesiecki w suppl.*
8. Wojciech z Kościelca, herbu Ogończyk, 1413. *List Jagiełła Króla u Łaskiego w Stat. f.* 126. *i u Herburta f.* 296. *)
9. Stanisław z Gozdny, herbu Doliwa 1433. *List Jagiełła Króla u Łaskiego w Stat. f.* 52. *i u Herburta f.* 194.
10. Mikołaj z Warzymowa, herbu Pomian, 1438. *List Jagiełła Kr. u Łaskiego w Statucie f.* 140. *Kazimierza Kr.* 1451. *f.* 82. *et* 83.
11. Jan z Kretkowa, herbu Dołęga, 1457. *Długosz T. II. List Kazimierza Kr. miastu Lubel. i Sendomir.*
12. Jędrzej z Kretkowa, herbu Dołęga, 1471. *List Kazimierza Króla u Lipskiego quaest. publ. Duryew. in MS.*
13. Jan z Służowa, herbu Sulima, 1485. *List Kazimierza Kr. miastu Krakow. Okolski* 1475. *T. III. f.* 172.
14. Jędrzej z Lubienia, herbu Doliwa, postąpił na województwo Kujawskie 1496. *List Albrychta Króla u Łaskiego w Statuc. f.* 110. *i* 1493. *miastu Krakow.*
15. Jan Kościelecki, herbu Ogończyk, postąpił na województwo Inowrocławskie 1497. *List Albrychta Króla miastu Sendomirskiemu.*
16. Mikołaj Kretkowski, herbu Dołęga. postąpił na województwo Inowrocławskie. *Metryka Koronna.*
17. Mikołaj Kościelecki, herbu Ogończyk, postąpił na województwo Inowrocławskie. *Metryka Koronna.*
18. Jędrzej z Oporowa, herbu Sulima, postąpił na województwo Inowrocławskie. *List Zygmunta I. u Olszowskiego* 1512. *i* 1509. *Colleg. Łowickiej.*
19. Jan Leszczyński, hebru Wieniawa, umarł. *Twardowski Pałac. Duryew. in MS.*, ale roku żaden z nich nienapisał.
20. Tomasz Lubrański, herbu Godziemba, zabity 1537. *Bielski f.* 493. *Paproc. o herb. i Okol. T. II. f.* 305.
21. Erazm Kretkowski, herbu Dołęga, postąpił na kasztelanią Gnieznieńską 1550. *Bielski* 1538. *List Zygmuta I.* 1548. *u Olszow. w Załuskim. Tegoż* 1546. *u Paproc. o herb. f.* 86. *i u Nakiel. w Miech.* 1544. *f.* 717. *i* 1550. *f.* 653.
22. Bartłomiej Zebrzydowski, herbu Radwan, 1551. postąpił na województwo. *List Augusta I. in MS. Petricov.*
23. Jan z Służowa, herbu Sulima, 1557. postąpił na województwo Inowrocławskie. *List Augusta I. u Paproc. o herb. f.* 473. *i Kaczyckim dany in MS.*
24. Rafał Działyński, herbu Ogończyk, 1565. *Andreas Lipski decad. quaest. publ. quaest.* 3. *Paprocki o herb. MS. Posnan. Okol. T. II. f.* 325.

---

*) W roku 1422. Jarund z Głobi, kasztelan Brzesko-Kujawski, podpisał przymierze między Władysławem Królem a Krzyżakami. *Cod. Dipl. Vol. IV. fol.* 114. — *P. W.*

25. Grzegórz Kretkowski, herbu Dołęga. *Paproc. o herbach. Okol. T. I. f.* 153., ale roku żaden z nich nienapisał.
26. Jarosz Sokołowski, herbu Pomian. *Rey Zwierzyniec. Orichovius in Panegirico Nuptiali*, ale roku żaden z nich nienapisał.
27. Jan Tarnowski, herbu Rolicz. *Okolski T. II. f.* 627. *Duryew. in MS.*, ale roku żaden z nich nienapisał. *).
28. Michał Sokołowski, herbu Pomian, 1589. *Podpisał tranzakcyą Będzińską. List Zygmunta III. miastu Lwow.*
29. Bartłomiej Tylicki, herbu Lubicz, umarł 1615. *Nadgrobek jego w Toruniu u OO. Dominikanów. Hist. Pos. f.* 285. *Starow. in Monum. f.* 401.
30. Janusz Sierakowski, herbu Ogończyk, umarł 1630. *Vita Pstroconii w Łubieńskim. Okol. T. II. Duryew. in MS.*
31. Jarosław Sokołowski, herbu Pomian, od roku 1620. *Acta Castrensia Bidgostiensia. Hist. Coll. Bidg.*
32. Grzegorz Kretkowski, herbu Dołęga 1622. postąpił na województwo Kujawskie. *Okol. T. I. f.* 153. *Hist. Pos.*
33. Krzystof Wysocki, herbu Drya, 1628. *Constit. f.* 2. *et* 1629. *f.* 3. *Metryka Koronna. Hist. Pos. Polon. Pruthen.*
34. Jędrzej Kretkowski, herbu Dołęga, 1633., postąpił na województwo Kujawskie 1637. *Porządek Elekcyi* 1632. *f.* 16. *Gold. in Bractwo. Okol. T. II. f.* 328.
35. Jan Szymon Szczawiński, herbu Prawdzic, 1638., postąpił na województwo Kujawskie 1643. *Const. f.* 3. *Elog. Pigłowski. Okol. T. II. f.* 509.
36. Jan Dąbski, herbu Godziemba, 1648. *Porządek Elekcyi. Confir. Jurium Gent. Jana Kazimierza Kr.*
37. Malcher Grudziński, herbu Grzymała, 1674. *Porządek Elekcyi. Confirm. Jurium Gent. Jana III. Kr.*
 37.[b] Zygmunt Dąbski, herbu Godziemba, w 1684. (*Niesiecki* pod Inowrocławskiemi Nro 29.)
38. Spytek Pstrokoński, herbu Poraj, 1685. umarł. *Duryew. in MS. Acta Castr. Bidg.*
39. Kazimierz Grudziński, herbu Grzymała, 1696. *Const* 1690. *f.* 3. *Obwieszczenie* 1697.
 39.[b] Jakób Działyński, herbu Ogończyk, umarł **).
 39.[c] Adam Iwański, herbu Jastrzębiec, umarł 1713.
40. Jędrzej Dąbski, (Dębski w suppl.), herbu Godziemba, postąpił na województwo Kujawskie 1726.
41. Ludwik Borucki, herbu Rola, umarł 1731.
42. Franciszek Moszczyński, herbu Nałęcz, umarł 1751.

---

43. Paweł Dąbski, umarł 1782.
44. Piotr Sumiński, umarł 1790.
45. Dyonizy Mniewski.

---

*) Około tych czasów był także kasztelanem Brzeskim Kujawskim Jakób Ponętowski herbu *Leszczyc*, jak to sam *Niesiecki* w opisie tej familji wspomina. — *P. W.*

**) Michałem go mieni *Niesiecki* T. III. pag. 455.

KIJOWSCY KASZTELANOWIE
od Unji Litwy z Koroną, to jest od roku 1560.

1. Michał książe Wiśniowiecki, herb swój własny, 1569. *List Unji W. Ks. Litewskiego z Koroną, Constit. f.* 170. *Temberski Chronolog. Okol. T. I. f.* 529. *umarł.*
2. Paweł Sapieha, herbu Lis. *Constit.* 1601. *f.* 57. już o zmarłym. *List Augusta I.* 1572. *u Paproc. o herb. f.* 524. *Hist. Sapieh. p.* 2. *f.* 9. *umarł.*
3. Jakób Czaplic, herbu Kierdej, koło roku 1600. *Okoski T. I. f.* 379. *Acta Castr. Vlodimiriensia.*
4. Jerzy ks. Wiśniowiecki, herb swój własny, od roku 1609. *Const.* 1613. *f.* 12. *Mijakow. Respon. c.* 14. *Okol. in Russ. Flor. f.* 85. *umarł.*
5. Adam ks. Sanguszko, herbu Pogonia, 1620., postąpił na województwo Podolskie. *Argentus de Reb. Soc. f.* 395. *Hist. Coll. Luceor.*
6. Gabryel Hoscki, herbu Kierdej, 1623. umarł. *Const. f.* 3. *et* 4. *Monimenta Collegii Ostrog. Okolski Tomo III. f.* 309. *et T. I. f.* 380.
7. Roman Hoscki, herbu Kierdej, 1632. *Const. f.* 22. *Porządek Elekcyi. Confirmatio Jurium Gentium Władysława IV. Króla.*
8. Marcin Kalinowski, herbu Kalinowa, postąpił na województwo Czerniechowskie 1635. *Okolski T. I. f.* 521.
9. Alexander Piaseczyński, herbu Lis, umarł 1646. *Const.* 1641. *f.* 10. *et* 1638. *fol.* 31. *Cuda Chełmskie f.* 159. *Centuria Potoc. f.* 28. *Elogia Pigłow.*
10. Adam Kisiel, herbu Swiętołdyst, postąpił na województwo Bracławskie 1647. *Centuria Potoc. f.* 309.
11. Maxymilian Brzozowski, herbu Gozdawa, 1648. *Porządek Elekcyi. Hist. Pleti. Pastorii f.* 104. *umarł.*
12. Zbigniew Gorajski, herbu Korczak, umarł 1655. *Centur. Potoc. f.* 484. *Histor. Pastorii f.* 86. *Kochowski climact.* 2. *f.* 9.
13. Stefan Czarnecki, herbu Łodzia, postąpił na wojewódtwo Ruskie 1657. *Fulden lib.* 5. *Kochowski climact* 2. *f.* 29. *et* 207. *Histor. Coll. Calissien.*
14. Alexander Tarnowski, herbu Leliwa, postąpił na kasztelanią Sendomirską 1662. *Kochowski clamact.* 2. *lib.* 3. 1657. *Gtnealog. Korniaktow.*
15. Stefan Zamojski, herbu Jelita, umarł. *Genealogia Zamojskich. Erekcya Szpitala Starozamojskiego.*
16. Mikołaj Podlodowski, herbu Janina. *Confirmatio Jurium Gentium Michała Króla* 1670. *Porządek Elekcyi* 1674. *umarł.*
17. Stanisław Maryusz Jaskolski, herbu Leszczyc, postąpił na województwo Czerniechowskie. *Confirmatio Jurium Gentium Jana III. Cuda Chełmskie f.* 379.
18. Franciszek Dziduszycki, herbu Sas, postąpił na województwo Podolskie 1688. *Duryewski in MS.*
19. Hieronim Kuropatnicki, herbu Nieczuja, umarł 1696.
20. Stanisław Mikołaj Kosakowski, herbu Ślepowron, umarł 1706. *Załuski T. III. fol.* 583.

21. Felix Czermiński, herbu Wieniawa, *z supplementu Niesieckiego.* *).
22. Józef Potocki, herbu Pilawa, umarł **).
23. Kazimierz Stecki, herbu Radwan, w 1748.

---

24. Nikodem Woronicz, umarł 1761.
25. Maciej Lanckoroński, umarł 1771.
26. Józef Stępkowski, postąpił na województwo Kijowskie 1784.
27. Alexander Lubomirski.

INOWROCŁAWSCY KASZTELANOWIE.

1. Jan, herbu Rogala, 1402. *Cromer lib.* 16. *Bielski f.* 285. *Stryjkowski f.* 513. *Okol. T. II. f.* 609. *Długosz T. II.*
2. Marcin, herbu Rogala, 1415. *List Siemowita ks. Mazowieckiego dany w Sochaczowie u Okol. T. II. f.* 506.
3. Marcin z Wyrzysk, herbu Jelita, 1436. *Podpisał pokój Brzeski u Łaskiego w Stat. f.* 140. *i u Herburta f.* 218.
4. Mikołaj Scibor Szarlej, herbu Junosza, 1440., postąpił na województwo Inowrocławskie. *Cromer lib.* 22. *Stryjkowski f.* 608.
5. Piotr z Stryjkowa, herbu Leliwa, umarł 1458. *List Kazimierza Kr. u Łaskiego w Statucie f.* 82. *w roku* 1451. *i* 1458. *f.* 68. *i u Herburta f.* 18.
6. Jan z Łabiszyna, herbu Prawdzic, 1459. *Długosz T. II. List Kazimierza Kr. miastu Sendomirskiemu. Cromer.*
7. Władysław Oporowski, herbu Sulima, 1498. *Okolski T. III. f.* 171. *List Albrychta Kr. miastu Lubelskiemu.*
8. Piotr Koło, herbu Junosza. *Paprocki o herbach f.* 248. *Okolski T. I. f.* 360., obadwa roku nienapisali.
9. Mikołaj Kościelecki, herbu Ogończyk, 1516. *Metryka Koronna. List Zygmunta I. Kr. in MS. Petricoviensibus.*
10. Mikołaj Jarand z Brudzewa, herbu Pomian, postąpił na województwo Łęczyckie 1545. *Metryka Koronna.*
11. Wojciech Lasocki, herbu Dołęga, 1546. *Metryka Koronna. List Zygmunta I. Kr. miastu Lubelskiemu.*
12. Jan Krotowski, herbu Leszczyc, postąpił na województwo Inowrocławskie 1562. *Rey Zwierzyniec f.* 55. *List Augusta I.* 1550. *miastu Krakow.*
13. Adam Drzewicki, herbu Ciołek, umarł 1569. *Const. f.* 154. *List Augusta I. u Okol. T. III. f.* 110. *Const.* 1564. *f.* 40. *Paproc. f.* 537. *Okol. T. I. f.* 116.
14. Szymon Szubski, herbu Prawdzic, umarł 1572. *List Augusta I.* 1572. *u Paproc. o herb. f.* 524. *Bielski f.* 656.
15. Piotr Sieciński, herbu Rogala, 1573. *Kazanie Święcickiego. Metryka Koronna. Warszawicki, Heindesztein.*

---

*) Jest też opuszczony z tych czasów kasztelan Kijowski Stanisław Potocki herbu *Pilawa*, o którym *Niesiecki* T. VII. pag. 457.

**) W roku 1733. regimentarz.

16. Jan Krotowski, herbu Leszczyc, umarł 1583. *Paproc. o herbach f. 222. Okol. T. I. f. 87. List Stefana Kr. u Fridvalda.*
17. Krzysztof Kościelecki, herbu Ogończyk, 1589. umarł. *Podpisał tranzakcyą Będzińską. Starowolski in Monum. f.* 468.
18. Paweł Szczawiński, herbu Prawdzic. *Pałac Przetockiego. Duryewski in MS.*, ale roku żaden z nich nienapisał.
19. Jakób Stanisław Dunin, herbu Łabędź. *Paproc. o herbach f.* 451. *Poniatowski Carmen. Okol: T. II. f.* 8. ale roku niemasz.
20. Mikołaj Wierzbowski, herbu Jastrzębiec, 1620. *Const. f.* 26. musiał w tym roku umrzeć, albo wyżej postąpić.
21. Marcin Sierakowski, herbu Ogończyk, umarł 1621. *Duryewski Niezeszła Pamięć f.* 45. *Okol. T. II. f.* 327.
22. Jan Łowicki. *Const.* 1633. *f.* 7. *i* 1635. *f.* 2. *Porządek Elekcyi* 1632. *Życie Zadzika biskupa. Okolski T. I. f.* 422.
23. Jędrzej Ruszkowski, herbu Pobog, 1648. *Porządek Elekcyi. Confirmatio Jurium Gentium Jana Kazimierza Kr.*

23.[b] Tu przypadają Wojciech Wierzbowski, herbu Jastrzębiec, a po nim brat jego Władysław Wierzbowski, który 1653. postąpił na województwo Brzesko-Kujawskie. (*Niesiecki T. IX. p.* 317.)

24. Stanisław Tarnowski, herbu Rolicz. *Okol. T. II. f.* 627. *Duryewski in MS.*, ale roku żaden z nich nienapisał.
25. Jan Jemielski, herbn Nieczuja. *Connubium Sociale. Duryewski in MS.*, ale roku żaden z nich nienapisał.
26. Paweł Szczawiński, herbu Prawdzic, postąpił na województwo Inowrocławskie 1669. *Const.* 1667. *f.* 21.
27. Jakób Albrycht Szczawiński, herbu Prawdzic, 1671. postąpił na kasztelanią Łęczycką. *Album Congreg. Cracov. ad S. Barbaram.*
28. Wojciech Kadzidłowski, herbu Ogończyk. *Const.* 1678. *f.* 38. *MS. Konopatscianum. Duryewski in MS.*
29. Zygmunt Dąbski, herbu Godziemba, postąpił na województwo Kujawskie 1684. *Metryka Koronna.*
30. Albrecht Lasocki, herbu Dołęga, umarł. *Const.* 1690. *f.* 5. *Załuski T. I. f.* 705. *Duryewski in MS.*
31. Franciszek Grzybowski, herbu Prus 2do. *Confederat. Ordin.* 1696. *Const.* 1703. *f.* 9. *Załuski* 1702. *T. III. f.* 193.
32. Jędrzej Gąsiorowski, herbu Ślepowron, umarł 1725.
33. Franciszek Garczyński, herbu Cholewa 2do, a w *supplemencie* Stanisław Garczyński, herb swój, umarł 1737. (i w T. IV. p. 69.
34. Chryzostom Radojewski, herbu Ogończyk, umarł 1753.

---

35. Andrzej Moszczeński, postąpił na województwo 1763.
36. Jan Skarbek, w 1771.
37. Teodor Moszczeński, umarł 1782.
38. Jan Chrzciciel Dąbski.

LWOWSCY KASZTELANOWIE
od roku 1434.

Kładzie się tu except z ksiąg ziemskich Lwowskich na utwierdzenie tego co się mówiło o województwie Ruskiem w te

słowa: ***Anno Domini millesimo quadringentesimo trigesimo quinto, Sabbato, ipso die Circumcisionis Dominicae, Recte judicantes filii hominum, Terrae Rusiae Dignitarii et terrigenae colloquium primum celebrarunt generale, post collationem juris Polonici terris Russiae, per piae record. SSmum Principem Dominum Vladislaum Dei Gratia Regem Poloniae gratiose collati et concessi, die, mense et anno proxime praeterito, sicut Deo placuit ab hac luce ad aedes aethereas sublati, gubernante tunc terras praedictas Magnifico Dominico Vincentio de Szamotuły Castellano Mederecensi, Capitaneo Terre Russiae Generali.***

1. Hryczko Kierdejowicz, herbu Kierdej, postąpił na województwo Podolskie 1438. *Pokój Brzeski u Łaskiego w Statucie f.* 140. *i u Herburta f.* 218.
2. Sienko z Siennowa, herbu Korczak, od roku 1438. *List Jagiełła Kr. OO. Augustyanom Krasnostawskim dany. Acta Przemysl. u Okol. T. I., f.* 442.
3. Mikołaj Kmita, herbu Sreniawa, 1451. *List Kazimierza Kr. u Łask. w Stat f.* 82. *i* 83. *i u Herburta f.* 236.
4. Jan Sieniński herbu Dębno. *Długosz* 1459. *Starow. in Monum. f.* 628. *Okol. T. III. f.* 56.
5. Stanisław z Lubienia, herbu Doliwa, 1461. *List Kazimierza Kr. miastu Krakow. i Sendomirskiemu.*
6. Jan Oleśnicki, herbu Dębno. *Paproc. o herbach f.* 300. *Okolski T. I. f.* 146., ale roku żaden z nich nienapisał.
7. Felix z Paniowa, herbu Godziemba, umarł 1488. *List Kazimierza Kr. in MS. Petricov. i u Paproc. o herbach f.* 201.
8. Staniaław z Chodcza, herbu Poraj. *List Albrychta Kr.* 1496. *u Łaskiego w Stat. f.* 110. *i* 1501. *Alexandra Kr. miastu Krakow.* 1505. *u Łaskiego f.* 120. wziął potem laskę wielką 1507. i trzymał ją z kasztelanią, co poznać u *Łaskiego* z prefacyi do Statutu jego, ale ją wkrótce bratu spuścił.
9. Otto z Chodcza, herbu Poraj, postąpił na województwo Podolskie 1507. *List Zygmunta I. miastu Krakow.*
10. Jan Kamieniecki, herbu Pilawa, od roku 1507. *Starowolski in Monumentis* śmierć jego kładzie na rok 1538., ale chyba 1512. *Bielski f.* 505. *Paproc. Ogrod. f.* 174.
11. Jędrzej Krupski, herbu Korczak, postąpił na województwo Bełzkie. *List Zygmunta I.* 1515. *miastu Lwow. i* 1518. *Krakow. Bielski f.* 537. *Okolski.*
12. Stanisław z Sprowy, herbu Odrowąż, 1534. postąpił na województwo Bełzkie 1535. *Vaporii Fragmentum Frydrychowicz.*
13. Mikołaj Pilecki, herbu Leliwa 1537. *List Zygmunta I. miastu Lwowskiemu et in MS. Petricov.*
14. Mikołaj Herburt, herbu Pawęza. *Okolski T. I. f.* 290., ale roku nienapisał.
15. Stanisław z Tęczyna, herbu Topor 1553. *List Augusta I. miastu Lwowskiemu. Statut Przyłuskiego f.* 836.
16. Stanisław Herburt, herbu Pawęza. *Const.* 1563. *f.* 65. *et* 1569 *f.* 154. *List Augus. I.* 1557. *Paproc. o herb. f.* 473. *List Stefana* 1576. *u Fridvalda.*

17. Jan Sieniawski, herbu Leliwa, umarł 1583. *Załuskiego Kazanie na pogrzebie. Monimenta Collegii Leopoliensis.*
18. Jan Sieniński, herbu Dębno, postąpił na województwo Podolskie 1588. *Sarnicki in Praefat. Duryew. in MS.*
19. Stanisław Włodek, herbu Prawdzic, postąpił na województwo Bełzkie 1593. *podpisał tranzakcyą Będzińską* 1589.
20. Stanisław Żołkiewski, herbu Lubicz, postąpił na województwo Kijowskie 1608. *List Zygmunta III.* 1597. *miastu Lwowskiemu. Ordinat. Zamosc.* 1593. *Const.* 1607. *f.* 830.
21. Jan Daniłowicz, herbu Sas, postąpił na województwo Ruskie 1614. *Const.* 1613. *f.* 5. *Cuda Sokalskie. Okolski.*
22. Mikołaj Daniłowicz, herbu Sas, wziął podskarbstwo Koronne 1616. *Argentus de Reb. Societ. f.* 140. *Życie B. Jana z Dukli. Okolski T. III. f.* 199.
23. Marcin Krasicki, herbu Rogala, postąpił na województwo Podolskie 1629. *Const.* 1627. *f.* 13. *et* 1629. *f.* 10. *Starowol. in Monum. Dedicat. Fasc.* 1621.
24. Wacław Zamojski, herbu Jelita, 1642. umarł. *Const.* 1633. *f.* 7. *Okol. T. I. f.* 347. *et T. II. f.* 528.
25. Rafał Grochowski, herbu Junosza, 1650. *Glinka Jednorożec. Acta Castrensia Przemisliensia. Nadgrobek jego w Przemyślu.*
26. Jędrzej Maxymilian Fredro, herbu Bończa, postąpił na województwo Podolskie 1677. *Const.* 1661. *f.* 2. *et* 1667. *f.* 14. *et* 1676. *f.* 9. *Załuski T. I. f.* 76.
27. Marcin Zamojski, herbu Jelita, postąpił na województwo Bracławskie 1678. *Załuskie T. I. f.* 708. *Signatores f.* 120.
28. Marcin Kącki, herbu Brochwicz, postąpił na Kijowskie województwo 1683. *Const.* 1678. *f.* 6. *Załuski* 1683. *T. I. f.* 805. *Plinius Palemon.*
29. Jerzy Bogusław Fredro, herbu Bończa 1685. ustąpił. *Const.* 1690. *f.* 18.
30. Stanisław Józef Fredro, herbu Bończa, umarł 1724.
31. Ignacy Leszczyński, herbu Wieniawa, umarł 1730.
32. Maciej Józef Ustrzycki, herbu Przestrzał, umarł 1737.
33. Jan Siemiński, herbu Leszczyc, umarł 1742.

---

34. Jerzy Łączyński, w latach 4749. do 1754.
35. Michał Łoś, w 1757.
36. Józef Siemiński, umarł 1759.
37. Józef Potocki do 1764.
38. Antoni Morski, umarł 1775.
39. Józef Popiel, umarł 1785.
40. Kajetan książe Czetwertyński.

WOŁYŃSCY KASZTELANOWIE
od roku 1569.

1. Jędrzej książe Wiśniowiecki, herb swój własny, postąpił na województwo Wołyńskie 1577. *List Augusta I. o Unji W. Ks.*

Litewskiego 1569. *Const. f.* 170. *List tegoż u Paproc. o herb. f.* 524.

2. Michał Myszka, herbu Korczak, 1596. umarł. *List Stefana Kr. u Fridwalda* 1577. *Monimen. Collegii Ostrog. Tranzakcya Będzińska. Starowol. in Monum.*
3. N. Koziński, herbu Kierdej. *Okolski T. 1. f.* 379., ale roku nienapisał, domyślam się, że o te czasy musiał być.
4. Alexander książe Zasławski, herb swój własny, postąpił na województwo Bracławskie 1613. *Cichoc. Alloq. Osssecen. lib.* 2. *c.* 27. *Cuda Sokalskie. Okol. in Russia Florida f.* 96.
5 Jan Łahodowski, herbu Korczak, 1617., umarł 1622. *List Zygm.* 1616. *miastu Lwowskiemu. Cuda Sokalskie. Hist. Coll. Leop. Okol. T. 1. f.* 443. *Hieronimem go zowie, ale List Zygm. III. u tegoż Okol. T. II. f.* 87. *i imie jego i rok śmierci opisał.*
6. Karol książe Korecki, herbu Pogonia, umarł 1633. *Starowol. in Monum. śmierci jego rok naznacza* 1623., *ale to omyłka. Const.* 1623. *f.* 4. *Hist. Coll. Luceorien. Kazanie Skibickiego na jego pogrzebie Rycerz. Okol. T. I. f.* 550.
7. Mikołaj książe Czartoryski, herbu Pogonia, postąpił na województwo Podolskie. *Const.* 1638. *f.* 19. *Centuria Potockiego f.* 216. *Okolski T. I. f.* 549. *Kanon in Mausoleo Equitis. Pigłowski Elogia.*
8. Kazimierz Bieniewski, herbu Radwan, 1658. postąpił na województwo Czerniechowskie. *Podpisał Pacta Welawskie* 1657. *u Załuskiego T. II. f.* 659. *Kochowski climact.* 2. *lib.* 3.
9. Jan Franciszek Lubowiecki, herbu Śreniawa, umarł 1674. *Constit.* 1661. *f.* 2. *et* 1662. *f.* 5. *et* 1667. *f.* 6. *Confaeder. Ord.* 1674. *f.* 14.
10. Stefan Leduchowski, herbu Szaława umarł. *Confirmatio Jurium Gentium* 1676. *Jana III. Acta Castrensia. Luceoriensia.*
11. Jerzy Wielhorski, herbu Kierdej, umarł 1684. *Załuski T. I. f.* 805. *et f.* 850. *Histor. Coll. Luceoriensis.*
12. Stefan Zaborowski, herbu Wręby 1685. umarł. *Constit. f.* 7. *Acta Cast. Luceoriensia. Duryewski in MS.*
13. Frauciszek Leduchowski, herbu Szaława, umarł 1704.
14. Wacław Wielhorski, herbu Kierdej, umarł 1709.
15. Michał Liniewski, herb swój własny, umarł.
16. Jan Cetner, herbu Przyrowa, umarł 1722.
17. Mikołaj Olszański, herbu Ślepowron, umarł 1731.
18. Karol Wyżycki, herbu Gerald, umarł 1737.
19. Jan Pepłowski, herbu Gozdawa, umarł 1739.
20. Michał Czacki, herbu Świnka, w 1742.

---

21. Adam Ledochowski, w 1749.
22. Michał Ledochowski 1754., umarł 1783.
23. Franciszek Młocki.

KAMIENIECCY KASZTELANOWIE od roku 1434.

1. Dobrogost z Kolna, herbu Nałęcz. *List Władysława Jagiełła* 1438. *miastu Krakow.*, *i* 1436. *u Herburta w Stat. f.* 218.

2. Dobrogost Ostrorog, herbu Nałęcz. *List Kazimier. Kr. miastu Lubelsk.* 1455., *i Władysława Kr. dany Rusi* 1443. *in MS Leopol.*, podobno tedy jeden że to był, z tym co wyżej jest położony. a znać Ostrorogowie na ten czas pisali się z Kolna.
3. Teodor Buczacki, herbu Abdank, 1446. *Okolski in Russia Florida f.* 102. *w r.* 1442., ale ten zda mi się tylko był starostą Kamienieckim, nie kasztelanem, ile że przywileje, którem przytoczył, jawnie w tym czasie, kogo innego tu osadzają: zginął 1450.
4. Michal z Buczacza, herbu Abdank, 1460. *List Kazimierza Kr. miastu Lwowskiemu i Lubelskiemu.*
5. Jędrzej Fredro, herbu Bończa, postąpił na województwo Podolskie. *Glinka Jednorożec. Okolski T. I.*
6. Dobrogost Ostrorog, herbu Nałęcz, 1501. *List Alexandra Króla dany Rusi in MS. Coll. Leopoliensis.*
7. Jan Sieniński, herbu Dębno, 1516. *Paprocki o herbach. List Zygmunta I. in MS. Petricoviensibus. Metryka Koronna.*
8. Jan Tworowski, herbu Pilawa, postąpił na województwo Podolskie. *List Zygmunta I.* 1540. *miastu Lwowskiemu. Okolski T. II. f.* 399.
9. Stanisław Herburt, herbu Pawęza, 1563. *Monimenta Collegii Leopoliensis. Acta Terrestria Leopoliensia.*
10. Mikołaj Jazłowiecki, herbu Abdank, 1565. *List Augusta I. miastu Lwowskiemu i Sendomirskiemu.*
11. Jędrzej Gosławski, herbu Nałęcz, 1573. *Podpisał protestacyą przeciw Dyssidentom. Metryka Koronnu.*
12. Hieronim Sieniawski, herbu Leliwa, postąpił na województwo Ruskie 1576. *Const. f.* 245. *Starowol. in Monumentis. Paproc. Gniazdo.*
13. Mikołaj Sieniawski, herbu Leliwa, umarł 1587. *Starowol. in Bellat. f.* 161. *Julius Buler lib.* 4. *Hist. Paproc. f.* 339. *Histor. Sapieh. p.* 3. *f.* 10.
14. Rafał Sieniawski, herbu Leliwa, umarł. *podpisał tranzakcyą Będzińską* 1589. *Paproc. o herbach. f.* 339. *Okol. T. II.*
15. Jakób Pretficz, herbu Wczele, postąpił na województwo Podolskie, 1607. *List podpisał w Wiśni przeciw Rokosz. Cichoc. Alloq. Osecen.*
16. Jędrzej Potocki, herbu Pilawa, umarł 1609. *Const.* 1607. *f.* 842. *Starowolski in Monumentis f.* 495. *Okol. in Russ. Florida f.* 88. *et T. II.*
17. Jakób Potocki, herbu Pilawa, postąpił na województwo Bracławskie 1611. *Histor. Kobierzyc. f.* 401.
18. Wojciech Humiecki, herbu Junosza, od roku 1613. umarł. *Okol. T. I. f.* 365. *Acta Castrensia Haliciensia.*
19. Jędrzej Gorski, herbu Pobog, 1619. *Const. f.* 6. *et* 1620. *f.* 24. *Acta Castrensia Haliciensia. Duryewski.*
20. Mikołaj Zebrzydowski, herbu Radwan, 1624. *Metryka Koronna. Histor. Posselii Polono Pruth.*
21. Jan Herburt, herbu Pawęza, umarł 1626. *Metryka Koronna. Starowol. in Monumentis f.* 497. *Nadgrobek jego u Okol. T. I. f.* 291.

21.[b] Michał Stanisławski, wziął kasztelanią 1626. *Okol. T. II. p.* 412. *Niesiecki T. IV. p.* 354.

22. Stanisław Potocki, herbu Pilawa, postąpił na województwo Bracławskie 1631. *Metryka Koronna. Piasecki Histor. Centur. Potoc. f.* 249.
23. Alexander Piaseczyński, herbu Lis, postąpił na kasztelanią Kijowską 1634. *Porządek Elekcyi* 1632. *f.* 17. *Const.* 1634. *f.* 3. *Hist. Coll. Premisliensis.*
24. Mikołaj Herburt, herbu Pawęza, umarł 1639. *Centur. Potoc. f.* 176. *et* 179. *Okol. T. II. f.* 412.
25. Michał Stanisławski, herbu Pilawa, od roku 1639. *Okol. T. II. f.* 412. *Starow. in Monum. f.* 496. *Okol. in Russ.Flor. f.* 110.
26. Piotr Firlej, herbu Lewart, umarł 1649. *Nadgrobek jego w Krośnie. Starowol. in Monumentis f.* 427. *Histor. Collegii Crosnensis.*
27. Stanisław Lanckorońskherbu Zadora, postąpił na województwo Bracławskie 1650. *Hist. Pastor. f.* 278. *Hist. Collegii Jaroslaviensis* 1649. *Okol. T. III.*
28. Jan Uliński, herbu Dołęga, umarł. *Hist. Coll. Premislien.* 1654. *Acta Castr. Premisl.*
29. Krzysztof Grodzicki, herbu Łada, umarł 1659. *Centur. Potoc. f.* 60. *Kochow. climact.* 2. *lib.* 4. *Duryewski in MS.*
30. Jacek Schonberk, herb swój własny, umarł 1661. *Potoc. Centur. f.* 93. *wspomina go i Okol. T. II. f.* 104., luboć jeszcze nie był kasztelanem.
31. Mikołaj Bieganowski, herbu Grzymała, umarł 1674. *Constit.* 1661. *f.* 2. *et* 26. *Kochow. climact.* 1. *lib.* 1. *Pastor. Kazanie Hercules Polski.*
32. Paweł Potocki, herbu Pilawa, umarł 1674. *Załuski in Mowy różne f.* 33. *Centur. Virorum* od niego do druku podana.
33. Gabryel Silnicki, herbu Doliwa, 1678. umarł. *Const. f.* 4. *Sparta Polska f.* 80. *Załuski T. I. f.* 547.
34. Rafał Makowiecki, herbu Pomian, umarł 1689. *Duryew. Niezes. Pamięć f.* 71. *Nadgrobek jego w Krakowie u ś. Piotra.*
35. Franciszek Szembek, herbu tegoż nazwiska, nmarł 1693. *Const.* 1690. *f.* 8. *Nadgrobek jego w Zielenicach pod Krakowem.*
36. Nikodem Zaboklicki, herbu Roch 3., postąpił na województwo Podolskie 1704. *Const.* 1703. *f.* 12. *Załuski* 1702. *T. III. f.* 66.
37. Alexander Potocki, herbu Pilawa, postąpił na wojewódzwo Smoleńskie 1710.
38. Marcin Kalinowski, herbu Kalinowa, umarł 1738.
39. Jan Stadnicki, herbu Śreniawa, umarł 1739.
40. Michał Łoś, herbu Dąbrowa, umarł 1753.

---

41. Józef Humiecki, umarł 1764.
42. Mikołaj Stadnicki, umarł 1767.
43. Kajetan Hryniewiecki, umarł 1781.
44. Leonard Swejkowski, umarł 1790.
45. Onufry Morski.

SMOLEŃSCY KASZTELANOWIE.
od roku 1569.

1. Iwan Kniaź Solomerecki, herbu Rawicz. *Walicki*, ale roku nienapisał.

2. Paweł Pac, herbu Gozdawa. *Kazanie ks. Olszowskiego S. J.* ale roku nie masz.
3. Bogdan Kuncewicz, herbu Łabędź. *Okol. T. II. f.* 15. ale roku nie masz.
4. Dominik Pac, herbu Gozdawa, koło roku 1569. *Decora Lilieti Paciani.*
5. Serafin Tyszkiewicz, herbu Leliwa. *Okol. T. II. f.* 97., ale roku nie masz.
6. Jerzy Zienowicz, herb swój własny. *Stryjkow. lib.* 10. *Bielski f.* 622. *koło roku* 1587.
7. Wacław Agrippa, 1590. *Const. f.* 584.
8. Jerzy Pac, herbu Gozdawa, 1596. *Acta Castr. Luceoriens. Monimen. Coll. Ostrogiensis. Duryewski in MS.*
9. Stanisław Naruszewicz, herbu Wadwicz, koło roku 1598. *Starowol. in Monum. f.* 760. *Hist. Sapieh. p.* 3. *f.* 69.
10. Wacław Siemiot, herbu Łabędź, koło roku 1605. *Omen Wesołe.*
11. Jan Eustachi Tyszkiewicz, herbu Leliwa, postąpił na województwo Mścisławskie koło roku 1610. *Cichoc. Alloq. Oscen. l.* 2. *c.* 22.
12. Jerzy Chreptowicz, herbu Odrowąż, postąpił na kasztelanią Żmudzką koło roku 1615. *Hist. Sapieh. p.* 3. *f.* 108.
13. Jan Mieleszko, herbu Korczak. *Susza w Życiu B. Józafata,* ale roku nie masz. *).
14. Alexander Massalski, herb swój własny, postąpił na województwo Mińskie 1638. *Porządek Elekcyi* 1632. *Const.* 1631. *f.* 11. *et* 1634. *f.* 9.
15. Piotr Rudomina, herbu Trąby, 1646. *Starow. in Monum. f.* 234.
16. Władysław Wołowicz, herbu Bogoria, postąpił na województwo Witebskie 1655. *Kazanie na jego pogrzebie.*
17. Kazimierz Ludwik Jewłaszewski, herb swój własny, postąpił na województwo Brześciańskie 1659. *Duryew. in MS.*
18. Franciszek Wilczek, herbu Poraj, umarł 1670. *Confirm. Jurium Gentium Michała Kr.*
19. Jan Donhoff, herbu tegoż nazwiska, 1670. *Const. f.* 10.
20. Hieronim Kandzierzawski, herbu Róża, 1678. *Kazanie Wojniłowicza.*
21. Antoni Chrapowicki, herbu Gozdawa. *Obwieszczenie* 1697. **).
22. Jan Scipło de Campo, herbu Laski, umarł 1738.
23. Kazimierz Niesiołowski, herbu Korzbog, umarł 1753.

---

24. Stanisław Burzyński, opuścił 1762.
25. Tadeusz Burzyński, opuścił 1770.
26. Jędrzej Zienkowicz, umarł 1788.
27. Antoni Suchodolski.

---

*) W tych też czasach zapewne był kasztelanem Smoleńskim Sołomerecki o którym nadmienia *Niesiecki* T. V. pag. 251. i T. IX.

**) Zdaje się że tu wypadałoby pomieścić Piotra Konarskiego herbu Gryf, kasztelana Smoleńskiego, wspomnianego przez *Niesieckiego* T. V. pag. 181.

LUBELSCY KASZTELANOWIE.

1. Piotr, herbu Śreniawa, 1230. *List Bolesława Wstydliwego u Lipskiego quaest. publ. dec. quaest.* 7.
2. Zeugno, herbu Ciołek, 1252. *List Bolesława Wstydliwego u Paproc. o herb. f.* 71.
3. Mikołaj, herbu Pilawa, 1255. *List Bolesława Wstydliwego u Nakiel. w Miechowii f.* 174.
4. Jan Warsi z Michowa, herbu Rawicz, 1259. *List Bolesława Wstydliwego u Nakiel. w Miechowii fol.* 180. *Okol. T. II. f.* 599.
5. Sando, herbu Pogonia Polska, 1325. *List Władysława Łokietka Kr. u Nakiel. w Miechowii f.* 254.
6. Jan, herbu Odrowąż, 1336. *List Kazimierza Wielkiego miastu Krakowskiemu i Sendomirskiemu.*
7. Eustachi Firlej, herbu Lewart. *Szczygielski* 1359. *in Tinecia fol.* 172. *Listy Kazimierza Wielkiego miastu Lwowskiemu* 1339. *i* 1354.
8. Grot, herbu Rawicz, 1366. *List Kazimier. Wielk. u Paproc. o herb. f.* 54. *i Okol. T. III. f.* 15.
9. Jan z Szczekocina, herbu Odrowąż, 1366. *List Kazimierza Kr. miastu Lubelskiemu. Monimenta Kollegiaty Łowickiej.*
10. Piotr z Szczekocina, herbu Odrowąż. *List u Paproc. o herb. f.* 55, 1370. *List królewski miastu Lubelskiemu* 1377. *Długosz T. II.*
11. Piotr Kmita, herbu Śreniawa *), postąpił na województwo Sendomirskie 1402. *List Jagiełła Kr.* 1389. *u Nakielsk. w Miechowii f.* 333. *i* 1395. *f.* 349. *i* 1398. *miastu Krakow. i* 1401. *u Paproc. o herb. f.* 55.
12. Michał z Bogumiłowic, herbu Półkozic, postąpił na kasztelanią Sendomirską 1410. *List Jagiełła* 1403. *miastu Krakowsk. i* 1405. *Lubelskiemu, i* 1410. *Sendomirskiemu.*
13. Jan z Szczekocina, herbu Odrowąż. *List Jagiełła* 1413. *u Łas. w Stat. f.* 127. *Tegoż* 1422. *miastu Lwow. Tegoż* 1428. *u Paproc. o herb. f.* 54.
14. Dobiesław z Sienna, herbu Dębno, postąpił na kasztelanią Sendomirską 1435. *Bielski f.* 352.
15. Domarat z Kobylan, herbu Grzymała, 1436. *Pokój Brzeski podpisał u Łaskiego w Stat. f.* 140. *i u Herburta f.* 218.
16. Warsi z Ostrowa, herbu Rawicz, 1439. *Długosz T. II. List Władysława Kr.* 1442. *miastu Krakow.*
17. Piotr z Kurowa, herbu Śreniawa, postąpił na kasztelanią Sendomirską. *Długosz T. II. List Kazimierza Kr.* 1445. *miastu Lubelskiemu. Miechowita lib.* 4. *f.* 317.
18. Kresław z Kurozwęk, herbu Poraj. *List Kazimierza Kr.* 1448. *miastu Krakow. Tegoż* 1451. *u Olszow. w Załuskim i miastu Lubel. u Łask. w Stat. f.* 82. *et* 83. *et* 65. 1457.

---

*) Tych dwóch 10. 11. *Naruszewicz* zdaje się konferuje ich w jedno pod 1384. r.

19. Dobiesław Kmita, herbu Śreniawa, postąpił na województwo Lubelskie 1472. *Długosz w Życiu ś. Kunegundy. List Kazimierza Kr.* 1464. *klasztorowi Staniąteckiemu. Tegoż* 1472. *miastu Lwow. Cromer lib.* 24. *Okolski T. II. f.* 339.
20. Dobiesław z Kurozwęk, herbu Poraj, postąpił na województwo Lubelskie 1488. *List Kazimierza Kr. miastu Lubelskiemu.*
21. Mikołaj z Kurozwęk, herbu Poraj, postąpił na województwo Lubelskie 1501. *Paprocki o herbach f.* 360. *Okolski Tomo II. f.* 638.
22. Mikołaj Firlej, herbu Lewart, postąpił na województwo Lubelskie 1508. *Decius de Sigismun. I. temporibus. Paprocki o herbach f.* 635.
23. Piotr Kmita, herbu Śreniawa, postąpił na kasztelanią Wojnicką 1526. *Metryka Koronna* 1521. *Vita Kmitae*
24. Jan Tęczyński, herbu Topor, postąpił na Sendomirskie województwo 1536. *List Karola V. Cesarza* 1527. *u Paproc. o herb. f.* 20. *i Zygmunta I.* 1533. *miastu Lubelskiemu.*
25. Bernard Maciejowski, herbu Ciołek, umarł 1542. *List Zygm. I.* 1538. *miastu Lubelskiemu. Tegoż* 1540. *miastu Lwow.*, *i u Nakiel. w Miech. f.* 629.
26. Jędrzej Tęczyński, herbu Topor, postąpił na województwo Lubelskie 1545. *List Augusta I. miast Lwow.*
27. Stanisław Maciejowski, herbu Ciołek, postąpił na kasztelanią Wojnicką 1550. *List Augusta I.* 1546. *u Paprockiego o herb. f.* 86. *i* 1548. *w Olszowskim.*
28. Bernard Maciejowski, herbu Ciołek, 1550. ustąpił. *List Augusta I. u Nakiel. w Miech. f.* 654. *Orichovius.*
29. Floryan Żelechowski, herbu Ciołek 1553. *List Augusta I. dany Ustrzyckich familji et in MS. Petricoviensibus.*
30. Jędrzej Myszkowski, herbu Jastrzębiec. *Metryka Koronna Paproc. o herb. f.* 116. *Okolski T. I. f.* 323. *Hist. Naturalis P. Raczyński.*
31. Floryan Kasper Zebrzydowski, herbu Radwan, umarł 1565. *Rey Zwierzyniec* 1562. *Lipski quaest. public. dec. quaest.* 3. *w r.* 1565. *List Augusta I.* 1557. *u Paproc. o herbach f.* 473. *Bielski in multis locis. Okol. T. II.*
32. Stanisław Słupecki, herbu Rawicz, umarł 1575. *Constit.* 1569. *f.* 154. *et* 1575. 245. *List Augusta I.* 1572. *u Paproc. o herbach f.* 524. *Bielski f.* 699.
33. Jędrzej Firlej, herbu Lewart, umarł. *Constit.* 1575. *f.* 245. *List Stefana Króla u Fridvalda* 1577. *Paprocki o herb.* 1581. *f.* 392. *Okol. T. II. f.* 137.
34. Piotr Jędrzej Czerny, herbu Nowina, umarł. *Const.* 1591. *f.* 610. *Starowol. in Monum. f.* 778. *Januszowskiego Statut f.* 397. *Okol. T. II. f.* 393.
35. Marek Sobieski, herbu Janina. postąpił na województwo Lubelskie 1598. *Const. f.* 690. *Okolski.*
36. Piotr Myszkowski, herbu Jastrzębiec, postąpił na województwo Rawskie 1600. *Acta Castrensia Mubliensia.*
37. Piotr Myszkowski, herbu Jastrzębiec, 1603. *Const. f.* 823. *List Zygmunta III. de Feudo Prussiae* 1605 *Okol. T. II. f.* 313.
38. Kasper Maciejowski, herbu Ciołek, 1608. *Damalewicz in Archiepisc. Gnesnen. Dedicat. Grochov.* 1611.

39. Felix Słupecki, herbu Rawicz, 1613. *Constit. f.* 7. *Acta Castr. Lublinensia. Okol. T. II.*
40. Alexander Piotr Tarło, herbu Topor, postąpił na województwo Lubelskie 1630. *Const.* 1629. *f.* 12. *Okol. T. III. f.* 59.
41. Zbigniew Sieniński, herbu Dębno. *Const.* 1631. *f.* 5. *et* 1632. *Acta interregni podpisał. Okol. T. III. in Indice. Hist. Coll. Cracov. f.* 629.
42. Dobrogost Grzybowski, herbu Prus 2do. *Constit.* 1634. *f.* 3. *Acta Castren. Lublinensia. Duryewski in MS.*
43. Franciszek Zebrzydowski, herbu Radwan, umarł 1650. *Starow. in Monum. f.* 657. *Kazanie Pawła Zabłockiego.*
44. Stanisław Firlej, herbu Lewart, ustąpił 1654. *Hist. Coll. Cros. Centur. Potoc. f.* 441.
45. Jędrzej Firlej, herbu Lewart, 1658. *Hist. Coll. Luceorien. Kom. put Wojska, umart.*
46. Stanisław Słupecki, herbu Rawicz. *Constit.* 1661. *f.* 27. *Acta Castrensia Lublinensia.*
47. Stanisław Domaszewski, herbu Nieczuja, 1664. *Kochow. climac. Duryew. in MS. Acta Castr. Lublin.*
48. Felix Parys, herbu Prawdzic, umarł 1695. *Confirmatio Jurium Gentium Michała Kr.* 1670. *Confaederat. Ordin.* 1674. *Cons.* 1678. *f.* 6.
49. Alexander Drzewicki, herbu Ciołek, postąpił na województwo Lubelskie 1705. *Obwieszczenie* 1697. *Confaeder. Sendomir.* 1704.
50. Adam Szaniawski, herbu Junosza, umarł 1725.
51. Franciszek Tarło, herbu Topor, umarł 1731.
52. Józef Sołtyk, herb swój, umarł 1735.
53. Felicyan Gałęzowski, herbu Tarnawa, umarł 1736.
54. Kazimierz Suffczyński, herbu Szeliga, umarł 1736.
55. Maciej Suchodolski jeszcze w 1749.

---

56. Józef Wolski, w latach 1753. 1754.
57. Ludwik Wereszczyński, 1754. jeszcze 1761.
58. Stanisław Sługocki, umarł 1765.
59. Leon Moszyński, umarł 1772.
60. Kajetan Szeptycki, umarł 1791.
61. Piotr Potocki.

POŁOCCY KASZTELANOWIE
od roku 1569.

Że się Połocka kasztelania dopiero od Unji Litwy z Koroną zaczęła, świadek Heindenszteinius de Bello Mosch. l. 2.

1. Jerzy Zienowicz, herbu tegoż nazwiska, umarł 1579. *Heindensz. lib.* 2. *Paproc. o herb. f.* 674. *Okol. T. III. f.* 339.
2. Jan Wolmiński, od roku 1579. *Stryjkowski lib.* 25. *cap.* 4. *f.* 784. *Okol. T. I. f.* 557.
3. Jerzy Pac, herbu Gozdawa, 1596. *Decora Lilieti Paciani. Okol. T. II. f.* 51.

3.[b] Jan Korsak, herb swój, 1611. *Niesiecki w supplemencie.*
4. Mikołaj Bogusław Zienowicz, herbu tegoż nazwiska, zginął pod Chocimem 1621. *Starowolski in Bellat. Hist Bell. Chotim. Sobies. i Petric.*
5. Krzysztof Sokoliński, herb swój własny, 1627. *Życie Błogosł. Jozafata Suszy.*
6. Krzysztof Pac, herbu Gozdawa. *Const.*
7. Krzysztof Rudomina, herbu Trąby. *Constit.* 1646. *et* 1653. *fol.* 5. *Starowol. in Monum. f.* 234. *Duryew. in MS.*
8. Jan Korsak, herbu Korczak. *Const.* 1661. *f.* 16. *et* 1670. *f.* 10. *Manifest Lubomirs.* 1661. *f.* 66. *Porządek Elekcyi* 1674.
9. Michał Kazimierz Pac, herbu Gozdawa 1700. *Załuski T. II. f.* 955.
10. Mikołaj Siemiot, herbu Łabędź. *Const.* 1726. umarł.
11. Waleryan Żaba, herbu Kościesza, w 1749 do 1753.

---

12. Konstanty Plater, do 1757.
13. Adam Brzostowski, 1758.
14. Tadeusz Żaba, w 1776. do 1784.
15. Michał Sielicki, umarł 1790.
16. Robert Brzostowski.

BEŁZCY KASZTELANOWIE
od roku 1434.

1. Mikołaj Maldrzyk z Starogrodu, herbu Wąż, 1436. *Pokój Brzeski u Łask. w Stat. f.* 140. *i u Herburta f.* 218. *Bielski. Paprobki o herbach.*
2. Dobek z Bussowa, czy z Bisiowa, herbu Jastrzębiec, postąpił na województwo Bełzkie. *Cromer lib.* 27. *Bielski f.* 459. *Długosz T. II.*
3. Wacław z Nieborowa, herbu Prawdzic, 1498. *List Albrychta Kr. miastu Lwow., i Rusi dany in MS.*
4. Mikołaj Pilecki, herbu Leliwa, postąpił na województwo Bełzkie 1509. *List Zygmunta I. in MS. Petricoviensibus.*
5. Jędrzej z Orchowa Krupski, herbu Korczak, postąpił na kasztelanią Lwowską 1513. *List Zygmunta I.* 1509. *miastu Lwow. i* 1512. *w Olszowskim.*
6. Mikołaj Herburt, herbu Pawęza. *Paprocki o herbach f.* 527. *Okol. T. I. f.* 290., ale żaden z nich roku nie napisał.
7. Wojciech Starzechowski, herbu Nieczuja, postąpił na województwo Bełzkie 1548. *List Zygmunta I. miastu Lwow. Starowol. in Monum. f.* 776.
8. Mikołaj Sieniawski, herbu Leliwa, postąpił na województwo Bełzkie 1549. *Bielski f.* 577. *Neugebaver.*
9. Jan Firlej, herbu Lewart od roku 1554., postąpił na województwo Bełzkie. *Okol. T. II. z listu królewskiego f.* 123.
10. Piotr Boratyński, herbu Korczak, umarł 1558. *Rej Zwierzyniec f.* 56. *Nadgrobek jego u Paproc. o herb. f.* 541. *Okol. T. I. f.* 438.

11. Jędrzej Dębowski, herbu Jelita, postąpił na województwo Bełzkie 1569. *Rey Zwierzyniec* 1562. *f.* 56. *Okolski* *).
12. Jędrzej Tęczyński, herbu Topor, postąpił na województwo Bełzkie 1576. *List o Unji Podlasza Const.* 1569. *f.* 154. *List Stefana Kr. u Fridvalda* 1575.
13. Zygmunt Zaklika Czyżowski, herbu Topor, od roku 1576. umarł. *List Stefana Kr.* 1578. *miastu Krakow. Okol. T. III. f.* 56. *Paprocki.*
14. Jędrzej Firlej, herbu Lewart. *Acta Castrensia Belzensia. Paprocki Ogrod*, roku jednak nigdziem się nie mógł doczytać.
15. Piotr Niszczycki, herbu Prawdzic, postąpił na województwo Bełzkie 1597. *Const.* 1590. *f.* 575. *i* 1596. *f.* 681. *Transakcya Będzińska* 1589.
16. Mikołaj Ostrorog, herbu Nałęcz, 1607. umarł. *Constit. f.* 852. *Vita Farensbachii. MS. Konopatscianum.*
17. Jędrzej Tęczyński, herbu Topor, umarł 1614. *Cuda Sokalskie. Okol. T. III. f.* 26. *Hist. Domus Professae Cracovien.*
18. Jan Lipski, herbu Grabie, od roku 1614. *Acta Castrensia Belzensia. Duryewski in MS. Hist. Posselii Polono Pruthen.*
19. Stanisław Żorawiński, herbu Korczak, 1617. *et* 1621. *Piasecki f.* 406. *Petricius. Hist. Kobierzyc. f.* 480. *Potockiego Centuria f.* 242. *Okol. T. III. f.* 57.
20. Maciej Leśniowski, herbu Gryf, umarł. *Const.* 1628. *f.* 2. *et* 1633. *f.* 7. *Porządek Elekcyi* 1632. *Starowolski Monum. f.* 303.
21. Jędrzej Firlej, herbu Lewart, 1642. *et* 1658. *Histor. Plen. Pastor. f.* 203. *Histor. Coll. Luceor. Porządek Elekcyi* 1648. *Okol. T. II. f.* 127.
22. Franciszek Myszkowski, herbu Jastrzębiec, 1664. *Acta Castren. Lublinensia. Const.* 166. *Hist. Naturalis P. Rzączyński.*
23. Ludwik Alexaner Niezabitowski, herbu Lubicz, 1674. *Constit. f.* 11. *Załuski T. I. f.* 553. *Duryew in MS.*
24. Jan Myszkowski, herbu Jastrzębiec, 1676. *Constit. Confirmatio Jurium Gentium Jana III. Hist. Natur. P. Rzączyński.*
25. Jan Sierakowski, herbu Ogończyk, 1685. i 1696.
26. Alexander Łaszcz, herbu Prawdzic, postąpił na województwo Bełzkie 1706.
27. Adam Bełżecki, herbu Jastrzębiec, umarł 1719.
28. Piotr Potocki, herbu Pilawa, postąpił na województwo Czerniechowskie 1724.
29. Józef Sołtyk, herbu tegoż nazwiska, postąpił na kasztelanią Lubelską 1731.
30. Józef Stadnicki, herbu Śreniawa, umarł 1736.
31. Antoni Józef Lipski, herbu Grabie, umarł 1749.

---

32. Józef Komorowski, umarł 1766.
33. Jędrzej Kuropatnicki, umarł 1780.
34. Jakób Woronicz, umarł 1782.
35. Józef Komorowski.

---

*) Tych czasów zdaje się był kasztelanem Bełzkim Jan Herburt z Chliple, wspomniany u *Niesieckiego* T. IV. pag. 351.

NOWOGRODZCY KASZTELANOWIE
od roku 1569.

1. Paweł Kniaź Sokoliński, herb swój własny, *Walicki.*
2. Krzystof Zienowicz, herbu tegoż nazwiska, postąpił na województwo Brześciańskie 1589. *Duryewski in MS.*
3. Samuel Wołowicz, herbu Bogoria. *Constit.* 1626. *f.* 4. *Histor. Sapieh. p.* 3. *f.* 121. *Okol. T. III. f.* 339.
4. Bazyli Kopeć, herbu Róża, umarł 1637. *Porządek Elekcyi* 1632. *Hist. Sapieh. p.* 2. *f.* 49.
5. Jan Rudomina, herbu Trąby, umarł 1646. *Starowol. in Monum. f.* 234. *Okol. T. III. f.* 232.
6. Bogdan Stetkiewicz, herb swój własny, postąpił na województwo Nowogrodzkie 1648. *Porządek Elekcyi.*
7. Jerzy Zienowicz, herbu tegoż nazwiska. *Historia Sapiehana p.* 2. *f.* 47. *).
8. Mikołaj Judycki, herbu Radwan 1671. *Panegyricus Vexillum Radvanii.*
9. Krzystof Jesman, herbu Korczak, postąpił na województwo Smoleńskie 1678. *Const.* 1676. *f.* 20.
10. Mikołaj Przezdziecki, herbu Roch 2do, od r. 1678. *Const. f.* 6.
11. Alexander Wojna, herbu Trąby. *Const.* 1685. *f.* 27. *i* 1690. *fol.* 14.
12. N. Nowosielski, herbu Ślepowron, umarł 1725.
13. Antoni Oskierka, herb swój, umarł 1735.
14. Bogusław Niezabitowski, herbu Lubicz, umarł 1739.
15. Jan Rdułtowski, herbu Drogosław, w 1743.

---

16. Daniel Szyszko w 1749. 1754.
17. Jan Chreptowicz w 1756., umarł 1764.
18. Józef Niesiołowski, postąpił na województwo Nowogrodzkie 1772.
19. Konstanty (Rafał) Jeleński.

PŁOCCY KASZTELANOWIE.

1. Klimunt, to jest Klemens, herbu Gryf, 1222. *Erekcya biskupstwa Chełmińskiego u Cromera lib.* 7. *i u Bielskiego f.* 149.
2. Wit z Chotla, herbu Janina, 1228. *Fundacya klasztoru Witowskiego.*
3. Jędrzej z Gulczewa, herbu Prawdzic, 1408. *List Zemowita książęcia Mazowieckiego u Paproc. o herb. f.* 127.

---

*) Teodor Obuchowicz był około tych czasów kasztelanem Nowogrodzkim jak sam *Niesiecki* utrzymuje, lubo nie wie roku pewnego. (Patrz T. VII. str. 18.) — *P. W.*

3.[b] Sasin z Trambek, w 1422. *Dogiel. Cod. Dipl. Vol. IV. fol.* 114.
4. Jędrzej z Czechowic, herbu Wąż, 1436., postąpił na województwo Mazowieckie. *Pokój Brzeski u Łaskiego w Statucie fol.* 140. *i u Herburta f.* 218.
5. Safin z Szczawina, herbu Prawdzic, 1452. *Statut Mazowiecki f.* 94. *Const. Synodal. Gębickiego f.* 204. *Acta terrestria Gąbinensia* 1465. *Okolski T. II. f.* 506. *Jus. Pol. Bandtke p.* 438. *podpisał nadanie książęce jeszcze w roku* 1446. *Codex Dipl. Raczyń. p.* 172.
6. Tomasz Narzymski, herbu Dołęga. *Paprobki o herbach f.* 494. *et* 309. *Okolski T. II. f.* 254., ale roku żaden nienapisał.
7. Mikołaj z Krośni, herbu Junosza 1496. *List Albrychta Kr. u Łaskiego w Statucie f.* 110. *i miastu Krakow.*
8. Zawisza z Konradzic, herbu Osoria, 1501. *Elekcya Alexandra Kr. u Karnkowskiego de Primatu.*
9. Jan Wiecwiński, herbu Prus 3tio, 1524. postąpił na województwo Bełzkie. *List Zygmunta I. miastu Lubelskiemu* 1527. *Metryka Koronna. Bielski f.* 553.
10. Zawisza Dłużniewski, herbu Dołęga, 1535. *Metryka Koronna. List Zygmunta I. in MS. Petricoviensibus.*
11. Adam Wilkanowski, herbu Lis, 1563. *List o Unji Ks. Oświecimskiego i Zatorskiego Const. f.* 66. *Pamiątka Roczna. Okol. T. II. f.* 189.
12. Anzelm Gostomski, herbu Nałęcz, postąpił na województwo Rawskie 1572. *Const.* 1569. *f.* 154. *List Augusta I. u Okol. T. III. f.* 110. *Protestacya u Lipskiego dec. quaest. publ. quaest.* 3. 1565. *Życie Elżbiety Sieniawskiej ks. Susligi.*
13. Grzegorz Zieliński, herbu Ciołek, postąpił na województwo Płockie 1580. *Cuda Myślenickie.*
14. Wojciech Wilkanowski, herbu Lis, postąpił na województwo Rawskie. *Const.* 1590. *f.* 575. *Tranzakcya Będzińska* 1589. *Cuda Częstochowskie.*
15. Stanisław Garwaski, herbu Grzymała, 1609. *Const. f.* 907. *et* 1601. *f.* 728. *et* 1603. *f.* 823. *List Zygmunta III. u Posseliusza w Historyi.*
16. Walentyn Zieliński, herbu Ciołek, od roku 1618. *Const.* 1620. *f.* 12. *Porządek Elekcyi* 1632. *f.* 17. *Okolski T. III. f.* 154. *et T. II. f.* 619.
17. Wojciech Kryski, herbu Prawdzic, 1635. *Apophtegmata Witkowskiego. Dedicat. Christoph. Niścicki: umarł albo postąpił wyżej tegoż roku.*
18. Tomasz Narzymski, herbu Dołęga, 1636. *Okol. T. I. f.* 153. *Acta Castrensia Płocensia. Duryewski in MS.*
19. Jan Kazimierz Krasiński, herbu Ślepowron, postąpił na województwo Płockie 1648. *Genealogia Krasińskich.*
20. Gabryel Krasiński, herbu Ślepowron, 1673. umarł. *Historia Domu. Probat. Cracov. Genealogia Krasińskich.* *).

---

*) Po nim zapewne brat Stanisław Krasiński u *Niesieckiego T. V. p.* 369.; *VIII. p.* 309. — *P. W.*

21. Grzegorz Zieliński, herbu Ciołek, 1677. postąpił na województwo Płockie 1688.
22. Stefan Gębicki, herbu Nałęcz, umarł 1695.
23. Franciszek Donhoff, herbu tegoż nazwiska, postąpił na kasztelanią Sieradzką. *Confaederat. Ordin.* 1696. *Obwieszc.* 1697.
24. Paweł Niszczycki, herbu Prawdzic, 1708. *Załuski T. II. f.* 885.
25. Stanisław Krasiński, herbu Ślepowron, umarł. *Genealogia Krasińskich.*
26. Mikołaj Podolski, herbu Junosza. *Const.* 1717. *et* 1726. postąpił na Płockie województwo 1736.
27. Michał Nieborski, herbu Lubicz, jeszcze 1742.

---

28. Bogdan Mostowski, w latach 1748—1754.
29. Ignacy Zboiński, w 1757—1776.
30. Chryzostom Krajewski, umarł 1780.
31. Maximilian Sierakowski, umarł 1790.
32. Franciszek Zboiński.

WITEBSCY KASZTELANOWIE
od roku 1569.

1. Paweł Pac, herbu Gozdawa, postąpił na województwo Mścisławskie. *Bielski* 1573. *f.* 657. *Paprocki o herbach f.* 674. *Warszawicius.*
2. Jan Zienowicz, herbu tegoż nazwiska, 1598. *Const. f.* 401.
3. Michał kniaź Sokoliński, herb swój własny, postąpił na województwo Połockie. *Constit.* 1607. *f.* 830.
4. Alexander Sapieha, herbu Lis, 1613. *Const. f.* 3. *Hist. Sapieh. par.* 3. *f.* 16. *Walicki o Obrazie Kodeńskim.*
5. Mikołaj Wolski, herbu Półkozic, 1619. *List jego in MS. Calis.* 1617. *Genealogia Canon. Regul. Pukalii.*
6. Simeon Samuel Sanguszko, herbu Pogonia, postąpił na województwo Witebskie 1628. *Hączel Pogonia.*
7. Mikołaj Zawisza, herbu Łabędź, 1632. *Porządek Elekcyi Const.* 1629. *f.* 15. *Confirmatio Jurium Gentium.*
8. Józef Klonowski, herbu Nałęcz, 1648., postąpił na województwo Brześciańskie. *Porządek Elekcyi.*
   8.[b] Marcin Limont, herbu Miecz, po roku 1662. *Niesiecki w suplemencie.*
9. Krzysztof Donhoff, herbu tegoż nazwiska, 1687. umarł. *Fastigium Celejowicz. Panegir. Infula.*
10. Michał Kazimierz Kocieł, herbu Pelikan, 1698. postąpił na kasztelanią Trocką. *Const.* 1697. *f.* 15. *Załuski T. II. f.* 925.
11. Kazimierz Pociej, herbu tegoż nazwiska, postąpił na województwo Witebskie. *Załuski T. II. f.* 955. 1700.
12. Marcyan Ogiński, herbu Brama, postąpił na województwo Witebskie 1730.
13. Jerzy Tyszkiewicz, herbu Leliwa, umarł 1735.

14. Jan Rdułtowski, herbu Drogosław, postąpił na Nowogrodzką kasztelanią 1739.
15. Alexander Pociej, herbu Waga, postąpił na kasztelanią Trocką 1740.
16. Stanisław Ogiński, herbu Brama, umarł 1747.

---

17. Szymon Syruć, umarł 1773.
18. Józef Prozor, umarł 1780.
19. Michał Kossakowski, umarł 1787.
20. Adam Felkerzamb, umarł 1789.
21. Adam Rzewuski, do 1792.
22. Ignacy Kurzeniecki, umarł 1793.

CZERSCY KASZTELANOWIE.

1. Piotr Pilch, herbu Łada, 1224. *Bielski f.* 173. *Okolski T. II. f.* 23. *Paproc. o herb. f.* 322.
1.[b] Niemirza, 1297, *Codex Dipl. Raczyń. p.* 87.
2. Chryzolm, herbu Ślepowron, koło roku 1320. *Genealogia Krasińskich.*
2.[b] Mikołaj Okoń, 1350. *Codex Dipl. Raczyń. p.* 107. 121.
2.[c] Wykoszon, 1358. *w akcie z tego roku przytocz. w Narusz.*
3. Sławiec z Boglewic, herbu Jelita, 1406. *Statut Mazowiecki f.* 79. *et f.* 82. 1410., *i* 1421. *f.* 86.
4. Wigand z Ostrołęki, herbu Ciołek, 1436. *Pokój Brzeski u Łaskiego w Stat. f.* 140. *i u Herburta f.* 218. *Paproc. o herb. f.* 371. *Okol. T. I. f.* 114.
5. Jan z Boglewic, herbu Jelita, 1453. *Statut Mazowiecki f.* 94. *et* 109.
6. Jędrzej z Ostrołęki, herbu Ciołek, 1458. postąpił na województwo Mazowieckie. *Statut Masov. f.* 122.
7. Jakób Miński, herbu Prus 3tio, 1472. *Statut Mazowiecki f.* 126. *et* 1478. *f.* 128.
8. Jan z Zamienia, herbu Jastrzębiec 1496. *Statut Mazowiecki f.* 110. *u Bandt. Jus. Pol. p.* 449.
9. Stanisław Leśniowolski, herbu Pierzchała, 1500. *Bielski f.* 615. *Okolski T. II. f.* 189. *).
10. Wawrzeniec Prażmowski, herbu Belina, postąpił na województwo Mazowieckie 1525. *List Janusza ks. Mazowieckiego u Załuskiego T. II. f.* 744.
11. Adryan Gołyński, herbu Biała, 1536. *Statut Mazowiecki f.* 7. *Okolski T. II. f.* 189. *Paproc. o herbach.*
12. Jan Dzierżgowski, herbu Jastrzębiec, postąpił na województwo Mazowieckie 1544. *Duryewski in MS.*
13. Jan Okuń, herbu Belina, od roku 1545. *Metryka Koronna. Pamiątka roczna.*

---

*) Tu niepotrzebny ten Stan. Leśniowolski bo jest niżej pod rokiem 1564., tenże sam.

14. Stanisław Leśniowolski, herbu Pierzchała, 1564. *Sarnicki. Bielski f.* 617. *Gvagnin Chronicon Polon. f.* 136. *).
15. Zygmunt Wolski, herbu Półkozic, 1569. *Const. List Zygmunta Augusta u Okolskiego T. III. f.* 110. *Paprocki o herbach* 1573. *f.* 682.
16. Piotr Sieciński, herbu Rogala, 1573. *u Damalewicza in Archepisc. Gnesnen. f.* 315. *podpisał protestacyą.*
17. Alexander Łaszcz, herbu Prawdzic. *List Stefana Kr. Infendationis Prussie* 1578. *Paprocki o herbach f.* 496. *Okol. T. II. f.* 512,
18. Stanisław Radzimiński, herbu Brodzic, postąpił na województwo Podlaskie 1588. *Const.* 1587. *f.* 437.
18.[b] Dobrogost Gostomski, herbu Nałęcz, koło roku 1590. *Niesiecki w suplemencie*, oraz *T. IV. p* 245.
19. Jan Leśniowolski, herbu Pierzchała, 1599. *List Zygmunta III. miastu Lwow.* 1597. *Tegoż* 1589. *u Okol. T. III. f.* 353. *Transakcya Będzińska.*
20. Adam Wojciech Radzimiński, herbu Brodzic, 1601. *Constit. f.* 756. *Metryka Koronna. Doryewski in MS.*
21. Adam Mniszewski, herbu Lubicz, 1609. *List Zygmunta III. u Posseliusza Histor. Polon. Pruth.*
22. Adam Parys, herbu Prawdzic. *Okol. T. II. f.* 511., ale roku nienapisał.
23. Jan Stanisław Lasocki, herbu Dołęga, umarł 1621. *Nadgrobek jego z Warszawy u Starowol. in Monum. f.* 267. *Hist. Sapiehana p.* 3. *f.* 95.
24. Marcin Oborski, herbu Roch. *Okol. T. II. f.* 619., ale roku nienapisał.
25. Mikołaj Gizicki, herbu Gozdawa, umarł 1637. *Porządek Elekcyi* 1632. *Nadgrobek jego.*
26. Zygmunt Parys, herbu Prawdzic, od roku 1637. *Porządek Elekcyi* 1648. *umarł.*
27. Maxymilian Ossoliński, herbu Topor, umarł 1655. *Nadgrobek jego w Klimuntowie.*
28. Bernard Goscki, herbu Doliwa, 1667. umarł. *Const. f.* 6.
29. Stanisław Rudziński, herbu Prus 3tio, 1676. umarł. *Confirmatio Jurium Gentium Michała Króla* 1670. *i Jana III.* 1676.
30. Stanisław Morsztyn, herbu Leliwa, postąpił na województwo Mazowieckie 1696. *Const.* 1690. *f.* 16. *et* 1696. *f.* 10. *Załuski T. I. f.* 680.
30.[b] Paweł Stanisław Sienicki, herbu Bończa 1700.
31. Stanisław Grzybowski, herbu Prus 2do. *Constit.* 1703.
32. Jan Cieciszewski, herbu Roch 2do, umarł 1723.
33. Kazimierz Franciszek Rudziński, herbu Prus 3tio, jeszcze 1749.

---

34. Izydor Grzybowski, w latach 1753—1757.
35. Michał Suffczyński, w 1776.

---

*) Tenże sam powiada w T. VI. p. 47. *Niesiecki*, co wyżej pod rokiem 1500. Stanisław Leśniowolski, a przeto tam wyżej niepotrzebny.

36. Tomasz Mar. Ostrowski, w 1790.
37. Walenty Sobolewski.

PODLASCY KASZTELANOWIE
od roku 1569.

1. Adam Kosiński, herbu Rawicz, 1569. *List Restitutionis Podlasza Const. f.* 154.
2. Konstanty Tyszkiewicz, herbu Leliwa, umarł. *Genealogia Tyszkiewiczów. Okolski T II. f.* 97. *Paproc. o herbach.*
3. Marcin Leśniowolski, herbu Pierzchała, umarł 1593. *Sarnicki in Praef.* 1587. *et Const. f.* 437. *et* 1590. *f.* 564. *et* 1583. *Paproc. f.* 688.
4. Stanisław Krasiński, herbu Ślepowron, 1595., postąpił na województwo Płockie. *Const. f.* 678. *List Zygmunta III.* 1597. *miastu Lwow.*
5. Jan Wodyński, herbu Kościesza, postąpił na województwo Podlaskie 1614. *Const.* 1611. *f.* 21. *Okol. T. I. f.* 471.
6. Wojciech Niemira, herbu Gozdawa, postąpił na województwo Podlaskie. *Const.* 1616. *f.* 47. *Metryka Koronna.*
7. Maryan Łoknicki, herbu Nieczuja, 1630. *Metryka Koronna. Starow. in Monumentis f.* 739.
8. Stanisław Niemira, herbu Gozdawa, postąpił na województwo Podlaskie 1638. *Const.* 1638. *f.* 25. *Porządek Elekcyi* 1632. *Petricius.*
9. Marek Wodyński, herbu Kościesza. *Const.* 1641. *f.* 20. *Felix Luceoria* 1639. *Okol. T. I. f.* 471.
10. Prokop Leśniowolski, herbu Pierzchała, 1648. *Porządek Elekcyi Const. f.* 20. *Confirmatio Jurium Gentium.*
11. Jędrzej Wodyński, herbu Kościesza, 1651., brat Marka. *Duryewski in MS. Kazanie Pogrzebowe.*
12. Stanisław Laskowski, herbu Korab, postąpił na województwo Płockie 1658. *Const.* 1653. *f.* 2. *Pacta Welawskie u Załusk. T. II. f.* 659.
13. Mikołaj Bieganowski, herbu Grzymała, postąpił na kasztelanią Kamieniecką 1661. *Duryewski in MS.*
14. Jakób Krassowski, herbu Ślepowron, 1661. *Const. f.* 11. *et* 27. *Acta Castr. Branscensia.*
15. Alexander Radziszowski, herbu Niezgoda, 1667. *Constit. f.* 4. *Acta Castr. Branscensia.*
16. Karol Stanisław Łużecki, herbu Lubicz, postąpił na województwo Podolskie 1682. *Const.* 1676. *f.* 9. *et* 1683. *f.* 4.
17. Marcin Oborski, herbu Roch, postąpił na województwo Podlaskie 1687. *Const.* 1685. *f.* 6. *Załuski T. I. f.* 1012.
18. Mikołaj Bykowski, herbu Gryf, 1690. *Const. f.* 19.
18.[b] Walenty Godlewski, herbu Gozdawa, umarł 1704. *Niesiecki T. IV. p.* 163.
19. Jan Butler, herbu swego nazwiska.
20. Adam Rzewuski, herbu Krzywda, umarł.
21. Dominik Kosakowski, herbu Ślepowron, umarł 1730.

22. Wiktoryn Kuczyński, herbu Ślepowron, umarł 1738.
23. Antoni Miączyński, herbu Suche komnaty, postąpił na województwo Podlaskie 1770.

---

24. Józef Wilczewski, umarł 1779.
25. Tomasz Alexandrowicz, umarł 1789.
26. Józef Ossoliński.

RAWSCY KASZTELANOWIE.

1. Safin, herbu Jastrzębiec 1377. *Statut Mazowiecki f.* 67.
2. Markusz z Popienia, 1436. *Pokój Brzeski podpisał u Łaskiego w Statucie f.* 140., *i u Herburta f.* 218.
3. Olbieg z Rogowa, herbu Szaszor 1465. *Przywilej Collegiaty Łowickiej. Paproc. o herb. Okol. T. III. f.* 96.
4. Jakób z Głowni, herbu Roch. *Okol. T. II. f.* 619., *na co przywodzi Statut Herburta*, przecież roku żadnego nieprzypisał.
5. Jan z Prussy. *List Albrychta Kr.* 1493. *miastu Krakow. i Sendomirskiemu.*
6. Piotr z Niemygłów, herbu Jastrzębiec, 1507. *List Zygmunta I. w Statucie Przyłuskiego. Tegoż u Łaskiego f.* 120., *i Alexandra Kr.* 1505. *miastu Lwow.*
7. Mikołaj Wolski, herbu Półkozic, 1510. *List Zygmunta I. in MS. Ravensis Collegii, i Kollegiaty Łowickiej.*
8. Jan z Nowego Miasta, herbu Rawicz, 1615. *List Zygmunta I. in MS. Petricov. Duryewski in MS.*
9. Filip z Trzciany, herbu Rawicz, 1550. *List Augusta I. u Nakiel. w Miech. f.* 654. *Tegoż* 1554. *miastu Lwowskiemu.*
10. Jan Lutomirski, herbu Jastrzębiec 1562. postąpił na kasztelanią Sieradzką 1564. *Rey Zwierzyniec f.* 56. *Const.* 1563. *f.* 66. *et* 1557.
11. Stanisław Wolski, herbu Półkozic, postąpił na kasztelanią Sendomirską 1565. *List Augusta I. miastu Lwow.*, *i u Lipskiego quaest.* 3. *dec. quaest. public.*
12. Krzysztof Myszkowski, herbu Jastrzębiec, 1572. *Bielski f.* 669. *Const.* 1569. *f.* 154. *Okolski T. I. f.* 323. *Hist. Natur. P. Rzączyński.*
13. Mikołaj Firlej, herbu Lewart, postąpił na województwo Lubelskie 1587. *Const.* 1586. *f.* 401. *et* 1587. *f.* 450. *Paproc.* 1581. *et* 1578. *f.* 392.
14. Jan Gostomski, herbu Nałęcz, umarł 1591. *Podpisał tranzakcyą Będzińską* 1589. *Acta Castr. Ravensia.*
15. Wawrzeniec Trzciński, herbu Rawicz, 1598. *Const. f.* 713. *Monimenta Collegii Leopol.* 1603. *Acta Terrestria Leopoliens.*
16. Konstantyn Lipski, herbu Łada. *List Zygmunta III.* 1605. *de Feudo Prussiae. Duryewski.*
17. Stanisław Uchański, herbu Radwan. *Okolski T. II. f.* 505., ale roku nienapisał.
18. Stanisław Radziejowski, herbu Junosza, postąpił na województwo Rawskie 1618. *Const.* 1613. *f.* 5. *Hist. Coll. Ravensis.*
19. Filip Wołucki, herbu Rawicz, postąpił na województwo Rawskie 1628. *Const.* 1620. *f.* 19. *et* 1621. *f.* 18. *et* 1627. *f.* 4.

20. Walenty Pichta, herbu Półkozic, umarł 1639. *Const.* 1629. *f.* 17. *et* 1631. *f.* 9. *et* 1637. *f.* 3. *Treterus in Varmien. Episc. f.* 174.
21. Franciszek Lipski, herbu Łada, od roku 1639. umarł 1643. *Hist. Coll. Ravensis. Okol. T. II. f.* 29.
22. Kasper Zygmunt Lipski, herbu Łada. *Const.* 1643. *f.* 25. *Porządek Elekcyi* 1648. *Okol. T. II. f.* 33.
23. Stanisław Nadolski, herbu Pierzchała, od roku 1655. umarł, *Hist. Coll. Raven. Acta Castr. Ravensia.*
23.[b] Stanisław Laskowski, herbu Korab, postąpił r. 1661. na województwo Płockie. *Patrz Niesiecki T. VI. p.* 17.
24. Wojciech Mokronowski, herbu Bogorya, 1660. *Hist. Coll. Ravensis. Const.* 1661. *f.* 53. *et* 1662. *f.* 2. *Porządek Elekcyi* 1674. *umarł.*
25. Alexander Józef Załuski, herbu Junosza, postąpił na na województwo Rawskie 1693. *Const.* 1690. *f.* 5.
26. Hieronim Załuski, herbu Junosza 1714. umarł *Const.* 1703. *f.* 23. *Confaederat. Sandomirien.* 1704.
27. Franciszek Boski, herbu Jasieńczyk, umarł.
28. Wacław Trzciński, herbu Rawicz, w 1742.

---

29. Józef Nakwaski, w 1749.
30. Felicyan Trzciński, umarł 1762.
31. Józef Siemionowski, umarł 1768.
32. Maciej (Michał) Szymanowski, umarł 1771.
33. Bazyli Walicki, umarł 1773.
34. Maciej Łuszczewski, umarł 1790.
35. Józef Mikorski.

BRZEŚCIAŃSCY KASZTELANOWIE.
od roku 1569.

1. Jan Hajko, herbu Ogończyk. *List Augusta I.* 1573. *u Paproc. o herb. f.* 524. *i f.* 673. *i* 1573. *podpisał protestacyą przeciw Dyssydentom.*
1.[b] Maciej Sawicki, herbu Cholewa, w rokn 1576. *Niesiecki w supplemencie.*
2. Krzysztof Zienowicz, herbu tegoż nazwiska, postąpił na kasztelanią Nowogrodzką. *Dedicat libri.*
3. Adam Pociej, herbu tegoż nazwiska, został Władyką Włodzimirskim 1592. *Hist. Sapieh. par.* 3. *f.* 79. *Starowol. in Monum. Antiqu.*
4. Simeon Wojna, herbu Trąby. *Dedicat libri.*
5. Hieronim Chodkiewicz, herbu Gryf, 1611. *Gragnin Chronic.*
6. Bogdan Sapieha, herbu Lis, postąpił na województwo Mińskie 1616. *Okol. T. II. f.* 149.
7. Łukasz Kopeć, herbu Róża, 1616. *Const. f.* 47. *Okol. T. II. f.* 127. *Acta Castr. Brestensia.*
8. Jędrzej kniaź Massalski, herb swój własny, postąpił na województwo Brześciańskie. *Const.* 1632. *f.* 22.

9. Alexander Kopeć, herbu Róża, 1648. *Porządek Elekcyi. Acta Castrensia Brestensia. Histor. Coll. Brest.*
10. Malcher Sawicki, herbu Cholewa, postąpił na województwo Brześciańskie. *Const.* 1653. *f.* 5. *et* 1662 *f.* 17.
11. Krzysztof Piekarski, herbu Topor, postąpił na wojawództwo Brześciańskie. *Hist. Coll. Brestensis.*
12. Stefan Piaseczyński, herbu Lis, postąpił na województwo Smoleńskie. *Const.* 1676. *f.* 9. *et* 1685. *f.* 7. *Załuski Tomo I. f.* 805.
13. Dominik Sawicki, herbu Cholewa, 1691. umarł.
14. N. Sadowski, herbu Lubicz, umarł.
15. Władysław Rajecki, herbu Łabędź. *Historia Sapiehana par.* 3. *f.* 199.
16. Mikołaj Sadowski, herbu Lubicz, umarł.
17. Jan Nestorowicz, herb swój własny, ustąpił z tego krzesła.
18. Stefan Tarkowski, herbu Klamry, jeszcze w 1749.

---

19. Stanisław Burzyński, w 1753.
20. Jan Chreptowicz, postąpił na kasztelanią Nowogrodzką 1756.
21. Jędrzej Abramowicz, umarł 1762.
22. Jan Horain, w latach 1764—1767.
23. Mar. Matusewicz, umarł 1773.
24. Józef Bystry, umarł 1783.
25. Józef Szczyt.

CHEŁMIŃSCY KASZTELANOWIE
od roku 1466.

1. Ludwik z Mortąga, herbu tegoż nazwiska, postąpił na województwo Chełmskie 1476. *Cromer lib.* 27. *Bielski f.* 444. *Historia Posselii Pruth.*
2. Mikołaj Dąbrowski, herbu tegoż nazwiska, postąpił na województwo Chełmskie 1481. *Histor. Posselii Polono Pruthenica. MS. Konopat.*
3. Karol a Felden Zakrzewski, herbu Pole, postąpił na województwo Chełmińskie 1483. *Hist. Posselii Polon. Pruthenica. MS. Konopats.*
4. Ludwik Mortęski, herbu tegoż nazwiska, umarł 1509. *Histor. Posselii Polono Pruthenica. MS. Konopatsc. Duryewski in MS.*
5. Arnold Frącki, herb swój własny, umarl 1529. *Hist. Posselii Pol. Pruth. MS. Konopasc.*
6. Mikołaj Działyński, herbu Ogończyk, postąpił na województwo Pomorskie 1539. *Hist. Poss. Polono Pruthenica MS. Konopatscianum.*
7. Jan Sokołowski, herbu Pomian, postąpił na województwo Pomorskie 1544. *Hist. Poss. Pol. Pruth. MS. Konopatsc.*
8. Stanisław Kostka, herbu Dąbrowa, postąpił na województwo Pomorskie 1546. *Duryewski Niezeszła Pamięć f.* 30. *Histor. Poss. Pol. Pruth.*

9. Jan Działyński, herbu Ogończyk, postąpił na województwo Pomorskie 1551. *Histor. Posselii Pol. Pruth. MS. Konopatsc. Okol. T. II. f.* 146.
10. Jerzy Konopacki, herbu Mur, umarł 1567. *Duryew. in Praef. Niezeszła Pamięć. Okol. T. II. Hist. Poss. Pol. Pruth. MS. Konopatsc.*
11. Jerzy Oleski, herbu Grzymała, umarł 1577. *Kommissya Pruska. Hist. Poss. Pol. Pruth. MS. Konopatsc.*
12. Jan Dulski, herbu Przegonia, umarł 1590. *Paproc. o herb.* 1583. *f.* 688. *List Zygmunta III.* 1589. *u Okol. T. III. f.* 353. *Const.* 1587. *f.* 470.
13. Jerzy Konopacki, herbu Mur, umarł 1602. *Const.* 1591. *f.* 616. *Duryewski Niezeszła Pamięć f.* 44. *Okolski T. II. f.* 170. *Hist. Poss.*
14. Achacy Plemięcki, herb swój własny, umarł 1605. *Hist. Posselii Pol. Pruth. MS. Konopatsc.*
15. Jerzy Kostka, herbu Dąbrowa, postąpił na województwo Malborskie 1607. *Duryewski Pamięć niezeszła f.* 65. *Hist. Poss. Pol. Pruth.*
16. Michał Konarski, herbu Koło, postąpił na województwo Pomorskie 1611. *Const. f.* 37. *Hist. Poss. Pol. Pruth. MS. Konopatscianum.*

16.[b] Jerzy Niemojewski, umarł 1615. *Niesiecki T. VI. p.* 554.

17. Jan Niemojewski, herbu Rolicz, umarł 1618. *Starowol. in Monumen. f.* 346. *Duryew. Pamięć f.* 58. *Hist. Poss. Pol. Prut. MS. Konopat.*
18. Stanisław Niemojewski, herbu Rolicz, umarł 1620. *Duryew. Pamięć niezeszła f.* 58. *Hist. Poss. Pol. Pruth. MS. Konop.*
19. Maciej Niemojewski, herbu Rolicz, postąpił na województwo Pomorskie 1626. *Duryew. Pamięć niezeszła f.* 58. *Hist. Poss. Polon.*
20. Fabian Cema, herbu Wczele, umarł 1629. *Duryew. Praefat. do Niezeszłej Pamięci. Okol. T. III. f.* 106. *MS. Konop. Hist. Poss. Pol.*
21. Łukasz Elzanowski, herbu Sępia głowa, 1636. *Hist. Poss. Pol. Pruth. MS. Konopat.*
22. Stanisław Działyński, herbu Ogończyk, umarł 1643. *Meta Sagitae. Hist. Poss. Pol. Pruth. MS. Konopat.*
23. Albrecht Czerski, herb swój własny, umarł. *Porządek Elekcyi* 1648. *Fulden Hist. lib.* 5. *MS. Konopats. Sol Obortus. Hist. Posselii.*
24. Jędrzej Krzysztof Przyjemski, herbu Rawicz, 1662. umarł. *Centur. Potoc. f.* 331. *Manifest Lubomirs. f.* 44. *Pacta Welawskie. Załuski T. II. f.* 659.
25. Damian Kretkowski, herbu Dołęga, umarł 1674. *Const.* 1667. *f.* 39. *et* 1670. *f.* 15. *et* 1674. *f.* 16. *MS. Konopat.*
26. Jędrzej Łoś, herbu Dąbrowa, 1675. *MS. Konopat.*
27. Jan Działyński, herbu Ogończyk, umarł 1679. *Annuae Collegii Graudentini. Duryew. in MS.*
28. Michał Działyński, herbu Ogończyk, umarł 1681. *Kazanie ks. Dunina f.* 382. *Vox clamantis.*
29. Władysław Łoś, herbu Dąbrowa, postąpił na Pomorskie województwo 1683. *Const.* 1683. *f.* 11. *Załuski T. I. f.* 805.

30. Sebastyan Czapski, herbu Leliwa, umarł.
31. Kazimierz Zawadzki, herbu Rogala, umarł 1691. *Braun de Comitio. Forma f.* 12. *Const.* 1690. *f.* 17.
32. Jan Przebendowski, herbu tegoż nazwiska, postąpił na województwo Malborskie 1697. *Załuski T. II. f.* 504. *Signatores f.* 131.
33. Stanisław Alexander Konopacki, herbu Mur, umarł. *Załuski T. II. f.* 504. *Duryew. Dedicat. Niezeszła Pamięć.*
34. Piotr Czapski, herbu Leliwa, umarł 1717.
35. Piotr Czapski, herbu Leliwa, postąpił na województwo Pomorskie 1726.
36. Władysław Kretkowski, herbu Dołęga, umarł 1728.
37. Adam Koss, herb swój własny, ustąpił z tego krzesła.
38. Jędrzej Grabowski, herbu Zagłoba, umarł 1737.
39. Stanisław Konarski, herbu Osoria, jeszcze 1754.

---

40. Tomasz Grąbczewski, w 1757.
41. Stanisław Skórzewski, w 1758.

MSCISŁAWSCY KASZTELANOWIE.
od roku 1569.

1. Iwan kniaź Sołomerecki, herbu Rawicz. *Dedicat. libri. Okolski T. II. f.* 90. *Paproc. o herb. f.* 659., ale roku nie masz.
2. Jędrzej kniaź Massalski, herb swój własny. *Kazanie na pogrzebie Alexandra wojewody Mińskiego*, ale roku nienapisano.
3. Mikołaj Pac, herbu Gozdawa, 1587. *Sarnicki in Praefatione.*
4. Symeon Wojna, herbu Trąby. *Kazanie Alberti Płocensis.*
5. Jan Mieleszko, herbu Korczak. *Const.* 1609. *f.* 909.
6. Konstantyn z Hołowczyna Rapałowski, herb swój własny. *Const.* 1613. *f.* 37. *Kazanie pogrzebowe. Duryew. in MS.*
7. Simeon Samuel książe Sanguszko, herbu Pogonia, postąpił na na kasztelanią Witebską 1619. *Hączel Pogonia. Duryewski in MS.*
8. Krzysztof Drucki Sokoliński, herb swój własny, 1627., postąpił na kasztelanią Połocką. *Życie B. Jozafata od Suszy wydane.*
9. Konstantyn Połubiński, herbu Jastrzębiec, postąpił na województwo Parnawskie 1633. *Porządek Elekcyi* 1632. *Const.* 1627. *f.* 9. *et* 1629. *f.* 15.
10. Jan Ogiński, herbu Brama, umarł. *Kazanie Wojniłowicza. Genealogia Ogińskich na mappie.*
11. Simeon Wojna, herbu Trąby. *Duryewski in MS.*, ale roku nie masz.
12. Jan Kamiński, herbu Ślepowron, umarł 1644. *Kazanie pogrzebowe.*
13. Jan Kosakowski, herbu Ślepowron 1649. *Const.*
14. Krzysztof Ciechanowiecki, herbu Dąbrowa, 1653. *Const.*
15. Stanisław Białozor, herbu Wieniawa, 1661. *Imago Divorum Praesul.*
16. Paweł Ryszkowski, herbu Nowina, umarł 1702.

17. Marcyan Ogiński, herbu Brama.
18. Krzysztof Puzyna, herbu Brama, postąpił na województwo Mścisławskie 1730.
19. N. Żaba, herbu Kościesza.
20. Samuel Łazowy, herb swój.
21. Stanisław Ogiński, herbu Brama, postąpił na kasztelanią Witebską 1740.
22. Józef Szczyt, herbu Radwan, w 1741—1742.

---

23. Michał Puzyna, w 1748.
24. Jan Zabiełło, w latach 1753—1761.
25. Józef Stanisław Tyszkiewicz, w latach 1761—1782.
26. Tadeusz Bilewicz, w 1785.
27. Józef Chrapowicki, umarł 1791.
28. Ignacy Daszkiewicz.

ELBLĄSCY KASZTELANOWIE
od roku 1466.

1. Fabian Maul, herb swój własny, 1466. *Cromer lib.* 27. *Bielski f.* 444. *Długosz T. II. Hist. Poss. Pol. Pruth.* umarł 1467.
2. Fabian Legendorff, herbu tegoż nazwiska, 1468., postąpił na województwo Pomorskie. *Długosz T. II. Histor. Poss. Polono Pruthenica.*
3. Jan Bażeński, herbu Wiewiórka, umarł 1488. *Hist. Poss. Pol. Pruth.* 1478. *MS. Konopat.*
4. Maciej Raba z Waplewa, umarł 1503., herb swój własny. *Hist. Poss. Pol. Pruth.* 1489. *MS. Konopat.*
5. Jan Wulkowski, herbu Chomąto, umarł 1516. *Hist. Poss. Polon. Pruth.* 1504. *MS. Konopat.*
6. Ludwik Mortęski, herbu tegoż nazwiska, umarł 1539. *Histor. Possesii* 1526. *Treterus in Varmien. Episc. f.* 99. *Okol. T. II. f.* 238.
7. Jan Sokołowski, herbu Pomian, postąpił na kasztelanią Chełmińską 1639. *Hist. Poss. Polon. Pruth. MS. Konopat.*
8. Stanisław Kostka, herbu Dąbrowa, postąpił na kasztelanią Chełmińską 1544. *Duryew. Niezeszła Pamięć f.* 30. *Hist. Possesii Pol. Pruth.*
9. Jan Działyński, herbu Ogończyk, postąpił na kasztelanią Chełmińską 1546. *Hist. Poss. Polon. Pruth. MS. Konopat.*
10. Jan Bażeński, herbu Wiewiórka, umarł 1549. *Hist. Poss. Pol. Pruth. MS. Konopats.*
11. Jerzy Konopacki, herbu Mur, postąpił na kasztelanią Chełmińską 1551. *Hist. Poss. Pol. Pruth.* 1552. *Duryew. Praefat. Pamięć.*
12. Rafał Konopacki, herbu Mur, umarł 1574. *Hist. Poss. Pol. Prut.* 1552. *Duryew Praefat. Pamięć Niezeszła.*
13. Adam Mikołaj Walewski, herbu Pierzchała, umarł 1587. *List Stefana Kr. Gdańszczanom dany* 1577. *Okol. T. II. f.* 618. *Hist. Poss.* 1575.

14. Stanisław Działyński, herbu Ogończyk, postąpił na województwo Pomorskie 1610. *Tranzakcya Będzińska* 1589. *List Zygmunta III.* 1597. *miastu Lwowskiemu* 1597. *Dekret przeciw Rokoszanom podpisał* 1607. *Hist. Poss. Pol. Pruth. MS. Konopats.*
15. Samuel Zaliński, herbu Poraj, postąpił na województwo Pomorskie 1612. *Hist. Poss. Pol. Pruth. MS. Konopat.*
16. Jan Weiher, herbu tegoż nazwiska, postąpił na województwo Malborskie 1615. *Starowolski in Monum. f.* 745. *Hist. Poss. Pol. Pruth.*
17. Stanisław Niemojewski, herbu Rolicz, postąpił na kasztelanią Chełmińską 1618. *Const.* 1616. *f.* 16. *Hist. Posselii Polono Pruth.*
18. Melchior Weiher, herbu tegoż nazwiska, postąpił na województwo Chełmińskie 1626. *Const.* 1621. *f.* 11. *Hist. Poss. Polono Pruth.*
19. Jan Wiesiołowski, herbu Ogończyk, umarł 1639. *Duryew. Niezeszła Pamięć f.* 68. *Hist. Poss. Pol. Pruth. MS. Konopat.*
20. Stanisław Działyński, herbu Ogończyk, postąpił na kasztelanią Chełmińską 1640. *Hist. Poss. Pol. Pruth. MS. Konopat.*
21. Jan Koss, herb swój własny, postąpił na województwo Chełmińskie 1648. *Porządek Elekcyi. Hist. Poss. Prut. MS. Konop.*
22. Ludwik Weiher, herbu tegoż nazwiska, postąpił na województwo Pomorskie. *Hist. Pastorii f.* 98. *Hist. Possel. od roku* 1648.
23. Jakób Oktawian Konopacki, herbu Mur. *Duryew. Praefat. MS. Konop. Hist. Coll. Gedan.*
24. Jan Działyński, herbu Ogończyk. *Const.* 1678. *f.* 43. *Annuae Coll. Graud.* 1690. *Duryew. in MS.*
25. Stanisław Niewieściński, herbu Przegonia, umarł 1695. *Duryew. in MS.*
26. Jan Chryzostom Czapski, herbu Leliwa, umarł 1716. *Const.* 1703. *f.* 12.
27. N. Przebendowski, herbu tegoż nazwiska, umarł 1725.
28. Bartłemiej Bagniewski, herbu Pomian, jeszcze 1748.

---

29. Jakób Zboiński, 1749 do 1754.
30. Stanisław Skórzewski, postąpił na kasztelanią Chełmińską 1757.
31. Józef Czapski, umarł 1764.
32. Jan Dziewanowski, umarł 1765.
33. Jan Grabowski, umarł 1769.
34. Konstanty Bniński, umarł 1771.
35. Jakób Przebendowski, umarł 1787.
36. Walenty Gozimirski.

BRACŁAWSCY KASZTELANOWIE
od roku 1569.

1. Jędrzej kniaź Kapusta, herb swój własny. *List Augusta I. o Unji Litwy z Koroną. Const.* 1569. *f.* 170. *i u Paproc. o herb. f.* 669.

2. Michał książe Wiśniowiecki, herb swój własny, 1579. *Stryjk.* 785. *Heindensztein. de Bello Moschov. lib. 2. Warszawick. Panegyr.*
3. Bazyli Zahorowski, herbu Wręby, 1580. *Hist. Coll. Jarosl. Gen. Czartoryisciorum. Kazanie pogrzebowe.*
4. Alexander Siemaszko, herbu Łabędź. *Hist. Collegii Luceorien.* 1586. *Monimenta Coll. Ostrogiensis* 1596.
5. Grzegorz książe Sanguszko, herbu Pogonia. *Sparta Polska f.* 36. *Duryew. in MS.*, ale roku żaden nienapisał.
6. Mikołaj Siemaszko, herbu Łabędź, umarł 1618. *Okol. T. III. f.* 200. *Argentus de Reb. Societ. f.* 395. *Literae in MS. Caliss. Hist. Coll. Luceor.*
7. Jan Charlęski, herbu Bończa, umarł 1625. *Const.* 1620. *f.* 26. 1623. *f.* 4. *Hist. Coll. Luceor.*
8. Bartłomiej Modlibowski, herbu Drya. *Kazanie Stojkowskiego*, ale roku nie masz.
9. Gabryel Stępkowski, herbu Suchekomnaty. *Const.* 1638. *f.* 19.
10. Stefan Stępkowski, herbu Suchekomnaty 1662. *Const. f.* 5. umarł 1674.
11. Stefan Leduchowski, herbu Szaława, postąpił na kasztelanią Wołyńską. *Porządek Elekcyi* 1674. *Manifest Ordynacyi Zamojskiej.*
12. Franciszek Koryciński, herbu Topor, 1688. *i* 1696. *Echo Śmiertelne Coll. Crac. Nadgrobek jego w Krakowie.*
13. Wacław Hulewicz, herbu Nowina, umarł. *Duryew. in MS.*
14. Stanislaw Koniecpolski, herbu Pobog, umarł. *Sparta Polska f.* 200. *Załuski T. I. f.* 692.
15. Jan Męciński, herbu Poraj, umarł.
16. Rafał Sarbiewski, herbu Prawdzic, umarł 1715.
17. Karol Oborski, herbu Roch, (w supplemencie herbu Kolumna), umarł 1728.
18. Jan Potocki, herbu Pilawa, jeszcze 1742.

---

19. Piotr Branicki 1744., umarł 1761.
20. Jan Czarnecki, umarł 1773.
21. Marcin Grocholski, umarł 1789.
22. Antoni książe Czetwertyński.

GDAŃSCY KASZTELANOWIE
od roku 1466.

1. Mikołaj Pfejlsdorff Pilawski, herb swój własny, 1466. *Cromer l.* 27. *Bielski f.* 444. *Długosz T. II. Hist. Poss. Pol. Pruth.*
2. Mikołaj Bażeński, herbu Wiewiórka, postąpił na województwo Malborskie 1481. *Długosz T. II. Hist. Poss. Pol. Pruthenica* 1478.
3. Hugo z Smoląga Czapski, herbu Leliwa, umarł 1489. *Hist. Poss. Pol. Pruth. Ms. Konopatsc.*
4. Krzysztof z Wojanowa Dąbrowski, herbu tegoż nazwiska, umarł 1498. *Hist. Poss. Pol. Pruth. MS. Konopatsc.*

5. Jerzy z Boryszowa Wiesiołowski, herbu Ogończyk, umarł 1500. *MS. Konopatsc Hist. Poss. Pol. Pruth.*
6. Mikołaj Szpot Dunin, herbu Łabędź, postąpił na województwo Pomorskie. *MS. Konopatsc. Hist. Poss. Polono Pruthenica.* 1500.
7. Ludwik Mortęski, herbu tegoż nazwiska, postąpił na kasztelanią Elbląską 1516. *Okolski T. II. f.* 238. *Hist. Poss.* 1515. *MS. Konopat.*
8. Jerzy Konopacki, herbu Mur, postąpił na województwo Pomorskie 1518. *Okolski T. II. Duryew. Praef. Pamięć MS. Konop. Hist. Poss.*
9. Jan Baliński, herbu Przosna, umarł 1532. *List Zygmunta I. in MS. Petricov. Hist. Poss. Pol. Pruth.* 1519. *MS. Konopats. Okol. T. II. f.* 522.
10. Achacy Cema, herbu Wczele, postąpił na województwo Malborskie 1546. *Hist. Poss.* 1532. *MS. Konopat.*
11. Jan Bażeński, herbu Wiewiórka, postąpił na kasztelanią Elbląską 1546. *Hist. Poss. Pol.* 1547. *MS. Konopat.*
12. Jerzy Konopacki, herbu Mur, postąpił na kasztelanią Elbląską 1549. *List Zygmunta I. in MS. Petricov. Okolski T. II. Duryewski Hist. Poss.*
13. Fabian Cema, herbu Wczele, postąpił na województwo Pomorskie 1556. *List Augusta I. Ustrzyckim* 1553. *Historia Posselii* 1552.
14. Jan Kostka, herbu Dąbrowa, postąpił na województwo Sendomirskie 1574. *List Augusta I.* 1557. *u Paproc. f.* 474. *Constit.* 1573. *f.* 221. *Hist. Poss.*
15. Maciej Zaliński, herbu Róża. *List Stefana Kr. u Friedvalda* 1576. *Duryew. f.* 45. *Paproc. Ogród. f.* 218. *Const.* 1578. *i* 1587. *Hist. Poss.*
16. Michał Konarski, herbu Koło, postąpił na kasztelanią Chełmińską 1607. *Hist. Kobierzyc. f.* 15. *MS. Konopat. Hist. Poss. Pol.* 1589.
17. Stanisław Konarski, herbu Koło, postąpił na województwo Malborskie 1618. *Const.* 1616. *f.* 5. *MS. Konopat. Historia Poss. Pruth.*
18. Samuel Konarski, herbu Koło, postąpił na województwo Pomorskie 1626. *Const.* 1623. *f.* 3. *MS. Konopat. Hist. Poss. Pol.*
19. Dymitr Weiher, herbu swego nazwiska, umarł 1627. *Duryew. f.* 57. *Kobierzyc. f.* 262. *Starowol. in Monum. f.* 747. *Historia Posselii.*
20. Stanisław Działyński, herbu Ogończyk, postąpił na kasztelanią Elbląską 1639. *Hist. Poss. Pol. MS. Konopat.*
21. Jan Zawadzki, herbu Rogala, postąpił na województwo Parnawskie. *Okol. T. II. f.* 610. *Hist. Poss. Pol. Pruth.* 1643.
22. Stanisław Kobierzycki, herbu Pomian, postąpił na województwo Pomorskie 1656. *Porządek Elekcyi* 1648. *Treterus in Varm. Episc. f.* 155.
23. Zygmunt Guldersztein, herbu tegoż nazwiska, 1661. umarł. *Historia Plenior. Pastorii f.* 86. *Duryewski Praef. Niezeszła Pamięć.*
24. Mikołaj Smogulecki, herbu Grzymała, umarł 1675. *Confœder. Ordinum* 1674. *f.* 14. *Hist. Coll. Gedanen.*

25. Michał Działyński, herbu Ogończyk, 1676. postąpił na kasztelanią Chełmińską 1679. *Confirmatio Jurium Gentium Jana III. Const. f.* 9.
26. Reinhold Heindensztein, herb swój własny. *Duryew. Niez. Pamięć f.* 88. *Genealogia domu tego.*
27. Jan Tuchołka, herbu Korab, umarł 1691. *Duryew. in MS.*
28. Marcin Kazimierz Borowski, herbu Lis, umarł 1709. *Załuski T. III. f.* 897. *et T. I. f.*1384. *Hist. Coll. Ravensis.*
29. Waleryan Kruszyński, herbu Prawdzic, 1712. umarł 1724. *Załuski T. III. f.* 897.
30. Teodor Krokowski, herbu trzy Trąby, umarł 1725.
31. Franciszek Czapski, herbu Leliwa, umarł.
32. Ignacy Czapski, herbu Leliwa.

---

33. Jan Grabowski, w 1746. postąpił na kasztelanią Elbląską 1765.
34. Józef (Tomasz) Pruszak.

MIŃSCY KASZTELANOWIE
od roku 1569.

1. Mikołaj Talwosz, herbu Łabędź, 1569., postąpił na kasztelanią Żmudzką. *Kojałowicz par.* 2. *Paproc. o herb. f.* 511.
2. Jan Chlebowicz, herbu Leliwa, 1576., postąpił na kasztelanią Trocką 1584. *Biel. f.* 734. *Stryjkow. l.* 6. *c.* 10. *et l.* 18. *c.* 4. *Heindensz. l.* 2. *Acta Terres. Leopol.* 1574.
3. Paweł Pac, herbu Gozdawa, 1587. *Sarnicki Praef.*
4. Marcin Strawiński, herbu Doliwa, 1595. *Const. f.* 678. *i* 1591. *f.* 610.
5. Mikołaj Haraburda, herbu Abdank. *Okol. T. I. f.* 12. *et T. II. f.* 574. *Hist. Sapieh. par.* 3. *f.* 19.
6. Simeon Wojna, herbu Trąby. *Jedność Święta.*
7. Alexander Słuszka, herbu Ostoja, postąpił na kasztelanią Żmudzką 1626. *Const.* 1623. *f.* 9. *Starowol. in Monumen. Okol. in Russia Florida f.* 135.
8. Jędrzej Zawisza, herbu Łabędź. *Const.* 1629. *f.* 4.
9. Jan Alfons Lacki, herbu tegoż nazwiska, postąpił na Żmudzką kasztelanią 1634. *Porządek Elekcyi* 1632. *Okol. Index T. II. Echo Lyrica.*
10. Gedeon Rajecki, herbu Łabędź, 1638. *Const. f.* 36. *Okol. T. II. f.* 11.
10.[b] Eustachi Kierdej, herbu Bełty, postąpił na Żmudzką kasztelanią. *Niesiecki* pod Kierdej.
11. Mikołaj książe Czartoryski, herb swój własny, 1658. *Komput Wojska.*
12. Stefan Kendzierzawski, herb swój własny. *Const.* 1661. *f.* 61. *Manif. Lubomir. f.* 66. *Cuda Nowogrodzkie.*
13. Stefan Rusiecki, herbu Rawicz, umarł 1671. *Nadgrobek jego w Brześciu u OO. Bernardynów. Hist. Coll. Bres.*
14. Alexander Judycki, herbu Radwan, 1677. *Const.*
15. Stanisław Rusiecki, herbu Rawicz, 1691. *Nauka pobożna P. Czerniakowski. Duryew. in MS.*

16. N. Wyhowski, herbu Abdank. *Hist. Sapieh. par.* 2. *f.* 80.
17. Hieronim Kierdej, herbu Jodzieszko, postąpił na kasztelanią Żmudzką koło r. 1795.
18. N. książe Lubecki, herbu Druck.
19. Jędrzej Puzyna, herbu Brama.
20. N. Szczuka, herbu Grabie, 1703. *Cons. f.* 29.
21. Jan Sapieha, herbu Lis, postąpił na kasztelanią Trocką 1712.
22. Daniel Wyhowski, herbu Abdank, umarł.
23. N. Józefowicz, herbu Leliwa.
24. Michał Judycki, herbu Radwan, 1741—1754.

---

25. Jan Judycki, 1758—1776.
26. Michał Rokicki, w 1778.
27. Adam Chmara, 1783.
28. Szymon Zabiełło.

INFLANTSCY KASZTELANOWIE.

1. N. Farensbach, herbu tegoż nazwiska, 1609. *Refutatio ab Equite Polono.*
2. Piotr Rudomina, herbu Trąby.
3. Mikołaj Ossoliński, herbu Topor.
4. N. Olszura, herb swój własny, 1616. *Duryew. in MS.*
5. Gothard Tyzenhaus, herb swój własny, 1621. *Const.* 1623. 3.
6. Alexander Massalski, herb swój własny.
7. Gedeon Rajecki, herbu Łabędź.
8. N. Głębocki, herbu Doliwa, koło r. 1630.
9. N. Zahorowski, herbu Wręby, koło r. 1650. *Olimpia Rzewusc.*
10. Henryk Kaszewski, herbu Janina, 1653. *Sparta Polska f.* 166. *Porządek Elekcyi* 1648.
11. Otto Felkierzamb, herb swój własny, postąpił na województwo Czerniechowskie, 1689. *Cons.* 1683. *f.* 10. *Zaluski Tomo I. f.* 805.
12. N. Berk, herb swój własny, 1695. *Załuski T. I. f.* 1532.
13. N. Esterle, herb swój własny, umarł 1726.
14. N. Przezdziecki, od r. 1726.
15. Jan Strutyński, herbu Sas, od r. 1738.

---

16. Jan Hilzen, w latach 1748. i 1753.
17. Jan Szczyt, w 1757.
18. Józef Hilzen, 1760—1766.
19. Józefat Zyberg, 1768.
20. Jan (Ignacy) Lewicki, 1777.
21. Jan Mier, do 1789.
22. Antoni Kossakowski.

CZERNIECHOWSCY KASZTELANOWIE.

1. Mikołaj Kosakowski, herbu Ślepowron. *Cons. f.* 31.
2. Adam Kisiel, herbu Świętołdyst, postąpił na kasztelanią Kijow-

ską 1646. *Centuria Potoc. f.* 309. *Starow. in Monum. f.* 761. *Okol. T. II. f.* 390.
3. Jan Odrzywolski, herbu Nałęcz, zginął pod Batowem 1652. *Centuria Potoc. f.* 132.
4. Stanisław Zamojski, herbu Jelita 1659. *Const.*
5. Gabryel Silnicki, herbu Jelita, postąpił na kasztelanią Kamieniecką 1676. *Centuria Potoc. f.* 125.
6. Stanisław Fredro, herbu Bończa, 1677. umarł. *Hist. Collegii Premisl.*
7. Jan Proski, herbu Samson, 1699. *Const.*
8. N. Karczewski, herbu Jasieńczyk.
9. Jan Drohojewski, herbu Korczak, umarł.
10. Józsf czy Antoni Gozdzki, herbu Doliwa, (w *supplemencie* Leliwa), umarł.
11. Mikołaj książe Woroniecki, herbu Wiszniowieckich, w 1748 do 1757.

---

12. Jan Cieszkowski, do 1764.
13. Józef (Ludwik) Podhorodyński, do 1783.
14. Janusz książe Czetwertyński, w 1792.
15. Felicyan książe Czetwertyński w 1793.

KASZTELANIJE MNIEJSZE.

Niesiecki na wstępie senatu świeckiego, mówiąc o kasztelanijach, namienił o kasztelanijach mniejszych, przytoczył nawet imiona niektórych kasztelanów kasztelanji z tych co ustały, a mianowicie Szląskich które od Polski odpadły. Wreszcie mało się nad mniejszemi kasztelanijami zatrzymując listy ich kasztelanów niepodał.

Kasztelana miano, jest cudzoziemskie, językowi polskiemu obce, pochodzi od *castel*, *castellum*, zamek warowny. Nazwa grododzierżcy w *Statutach Mazowieckich*, miano kasztelana na Polski język wykładająca jest nowsza i miejscowa, wieku piętnastego Mazowiecka, poźniej i od Mazurów wymyślona. Jak zaś w wiekach zapadłych po polsku kasztelana zwano poszło w zapomnienie, gdy cudzoziemski łaciński wyraz kasztelana starodawny narodowy zastąpił.

Wszakże przed wprowadzeniem do Polski łaciny były niedopiero obszerne zamki kasztelanów swoich mające. Zamki te skoro stały przy jakiej znacznej posadzie były grodami, a kasztelan w nich nie tylko obronę onych miał sobie powierzoną, ale zarząd grodu, posady i całego naokolicznego obwodu, czyli powiatu. Przy nim była całego obwodu sprawa wojenna, pobory, porządek i jurysdykcya czyli sądo-

wnictwo, mianowicie policyjne i kryminalne. Był to naczelny urząd obwodu czyli powiatu. Nie mieli tak szerokiej władzy kasztelanowie tych zamków, które były małe, nie miały obwodu, nie były grodem, często dorywczo dla potrzeby wojennej stawiane. Z natury rzeczy tedy od wieków byli kasztelanowie więksi i mniejsi, a że tak powiedzieć można grodowi i niegrodowi. Grodowych trudno było zatrzeć, bo choćby zamek upadł, exystował gród, obwód i urząd; mniejszych byt zupełnie od bytu zamku zależał, skoro zamek podupadł, przestał być punktem obrony, kasztelan w nim nie miał co robić. Z czasem inne jeszcze powody do niknienia niektórych kasztelanji przyczyniły się.

W postępie zmian towarzyskich wojewodzińskiego i kasztelańskiego urzędu stanowisko zmieniało się. Ich służba publiczna przechodziła cząstkami w urzęda podrzędne. Przywileja tak prawem dziedzicznem, jak poźniej, prawem niemieckiem włości i miasta nadające, uszczerbiały kasztelańskie sądownictwo. Sądy ziemskie w powiecie zacieśniały jego obrzęd. Burgrabiowie w zamku, magistrat w posadach w miasta prawem niemieckiem pozamienianych, wyręczały urząd kasztelański. Wszakże w tychże czasach, kasztelanom doznającym tymi zmianami uszczerbku i ujmy w urzędzie, otwierało się pole posięgania do dostojności.

Biskupi, wojewodowie, a przy nich głównych miast czyli stolic kasztelanowie będąc najbliższą książęcej władzy radą utworzyli senat, rozbity i niedobrze oznaczony podziałem niezawsze oznaczonym Polski na księztwa. Niejedna kasztelania przechodziła z podrzędnej w główną księztwa stolicę, z głównej w podrzędną. Trudno się stawało odróżniać kasztelanie niesenatorskie od senatorskich. Dla pomnożenia koła rady w podrobnionych księztwach często nielicznej, dopuszczani i wzywani byli kasztelanowie podrzędni, mniejsi, tak że przy zlewku w jedno ciało licznych księztw za Przemysława i Łokietka, każdy kasztelan do senatorstwa pretendował i nikt mu prawa do tej dostojności nieprzeczył. Słowem, biegiem czasu jak województwo tak kasztelaństwo zupełnie się w dostojność reprezentacyjną senatu przeistoczyli, urzędem być przestali.

W zapadłych wiekach, prócz urzędu wojewody sprawę wojenną przedewszystkiem na oku majęcego, bywali w prowincyach stanowieni starostowie czyli gubernatorowie dla administracyi, policyi i kryminału. Ten wysoki i groźny urząd został odnowiony koło roku 1300. przez Wacława. Utrzymali go potem Wielkopolanie, a za ich przykładem różne księztwa czyli prowincye onych uzyskały. Wnet był starosta Kujawski,

Ruski. Król Ludwik uzyskał pozwolenie pomnożenia liczby starostów, to jest ustanowienia podrzędnych. Prowincyonalni jako wyżsi i główni zwali się starostami generałami. Za Jagiełły liczba starostów podrzędnych wzrastała mocno, nie tylko onych potrzebowały grody ale i wiele innych narodowych włości. Starostowie grodowi objęli dawny urząd kasztelański, a kasztelanowie zostali jedynie tylko dostojnikami senatorami. W tem ostatecznem przejściu z urzędu w dostojność, po grodach większych obok kasztelana stanął starosta; po grodach mniejszych i mniej znacznych, różny los zaszedł. W jednych jak w Starogrodzie, Ujściu, Wschowie, obok starostów kasztelanowie zgaśli; w innych jak w Konarach, dostojność kasztelańska utrzymała się, a starosty nie było potrzeba; w niektórych nareszcie zgaśli kasztelanowie, choć się starosta na ich miejsce nieznalazł.

Ostateczne umniejszenie liczby kasztalanów miało miejsce za Jagiełły. Została ich jednak liczba znaczna. Jako mniejsi siedzieli w drugim rzędzie. Niepewność ich liczby umniejszającej się, sprawiała niekiedy, że gdy się tłumnie zjechali nieznaleźli dla siebie przygotowanego siedzenia, przysiadając się tedy jak było można, może kiedy bez ławy użyli naprędce drążka: ztąd drążkowemi ich nazwano. Dwustu letnim obyczajem liczba ich i kolej siedzenia dostatecznie oznaczoną została i w niczem w następne wieki wzruszoną nie była. Unija Litwy z Polską pląrząc wyższe krzesła nowo przybyłemi senatorami, nienaruszyła w niczem kasztelanów mniejszych siedzenia, albowiem jednoczące się prowincye kasztelanów mniejszych nie miały. Dopiero w roku 1768. w jednym rzędzie wzruszeni zostali, gdy nowo ustanowiony kasztelan Mazowiecki podsiadł przed Sandeckim i stanął na czele kasztelanów mniejszych. A roku 1775. jeszcze im trzech nowych na końcu przybyło, dla prowincyi Mało-Polskiej i ziem Ruskich ustanowionych, to jest: Łukowski, Żytomirski i Owrucki.

Kasztelan mniejszy w senacie był równy senatorowi pierwszego rzędu. Za senatem niczem niebył ścieśniony, mógł posiąść i sprawować wszelkie godności i dostojności i nadworne i ministerya; mógł nawet bez zrzekania się swej senatorskiej dostojności, posłować, w kole rycerskiem, w izbie poselskiej zasięść. Jeden z pomiędzy nich marszałkował prymasowi.

Nadmieniliśmy, że *Niesiecki* w dziele swem nie dał ich listy. Ich jednak lista z powodu postępowania z krzesła na krzesło ścisły ma związek z listą senatorów pierwszego rzędu. Z innych też względów może się stać pożyteczną. Dla tego listę, jak tych kasztelanów co cały ciąg wieków przetrwali,

tak pod koniec ustanowionych i zgasłych, ile się ułożyć udało zamieszczamy. Nieobciążając onej przytoczeniami aktów i dzieł z których się imiona wydobyło, chcemy dać skazówkę łatwo przez poszukiwaczy dziejów sprawdzoną, na uzupełnienie i poprawę zasługującą.

KASZTELANOWIE ZAMKÓW I GRODÓW,
których Kasztelanije ustały.

BNIŃSCY.

1244. Jakób.
1245. Jarost.
1305. Mirosław.
1365—79. Sędziwój z Wirn, lub z Czarnkowa, Nałęcz.

CZARNKOWSCY.

1207. Gniewomir.
1244. Eustachy.

DROŻYŃSCY.

1286. Sendziwój.
1352. Wojsław.
1366. Przybysław.

GDECCY.

1240—52. Mirosław.
1256. Tewleg.

OSTROWSCY.

1284. Albrecht.
1352. Adam.

STAROGRODZSCY.

1244. Jarost.
1330. Wincenty.
1352—61. Janusz.

UŚĆSCY.

1234. Domarat.
1256. Przedsław.
1280—88. Bogusław.
1294. Dzierżykraj.
1339. Zbilut.

ZBĄSZYŃSCY.

1245. Przedpełko.
1247. Przebysław.
1277—84. Gniewomir.
1293. Wojciech z Lubołowa.
1382. Christyn.

Nadto pojedyńczo ukazujący się:

1383—86. Grzymała z Oleśnicy, Kostrzyński. 1294. Tomasz, i 1339. Piotr, Radzimscy. 1289. Wierzbięta, Wschowski. 1282. Borisław, Zniński. 1222. Klemens, Bolesławski. 1339. Maciej, Gniewkowski. 1293. Paweł, Świecki. 1305. Wojsław, Pucki.

KASZTELANOWIE MNIEJSI
porządkiem zasiadania w senacie od czasu Unji Lubelskiej.

MAZOWIECCY KASZTELANOWIE.
Kasztelanji nowej 1768. kreacyi.

1768—1778. Teodor Szydłowski, herbu Lubicz.
1778. umarł 1790. Franciszek Podolski, herbu Junosza.
1790. Alexander Brzostowski, herbu Strzemie.

SANDECCY KASZTELANOWIE.

1220. Jan Zaprzaniec.
1255. Getko Wydżga (Jastrzębiec).
1356. Piotr.
1359. Wilczko z Boczowa.
1369. Zawisza.
1382. Krzesław z Chodowa z Kurozwęk, herbu Poraj, postąpił na Sendomirską.
1398. Klemens Kurowski.
1412—13. Kristin de Koziegłowy, herbu Zerwikakaptur.
1430. Kristin z Kozichgłów, (czy ten sam co poprzedni?).
1430. Jan z Laszczynic.
1433. Krystyn Giebułtowski, herbu Lis.
1451—58. Piotr z Kurowa, herbu Śreniawa.
1461. Jan Amor Tarnowski, herbu Leliwa, postąpił na Wojnicką.
1472—73. Stanisław Wątróbka, herbu Oksza, postąpił przed 1477. na województwo Bełzkie.
1475—79. Jędrzej z Tęczyna, herbu Topor. *).
1504—1507. Jan Grot ze Słupce i Konar, herbu Rawicz.
Stanisław Tarnowski, herbu Leliwa.
Jan Tarnowski, herbu Leliwa, (który wprzód?).
Jan Pieniążek, herbu Odrowąż.
1530. Seweryn Boner, herbu Bonarowa.
Po 1531. Mikołaj Cikowski, herbu Radwan.
— umarł 1540. Mikołaj Ligęza, herbu Półkozic.
1540. Wawrzeniec Myszkowski, herbu Jastrzębiec.
— umarł 1546. Seweryn Boner, herb Bonarowa.
1549—1556. Wawrzeniec Spytek Jordan, herbu Trąby, postąpił na województwo Sendomirskie.
1565. Stanisław Sobek, herbu Brochwicz, postąpił na Sendomirską.
1568. Hieronim Ossoliński, herbu Topor, postąpił na Wojnicką.
Krzysztof Komorowski, herbu Korczak.
Stanisław ze Zmigroda Stadnicki, herbu Śreniawa.
Piotr Szafraniec, herbu Starykoń.
1590? umarł 1609. Joachim Ocieski, herbu Jastrzębiec.
— umarł 1628. Zygmunt Tarło, herbu Topor.

---

*) Dwóch pod ówczas było Jędrzejów Tęczyńskich, jeden syn kasztelana Krakowskiego zmarłego 1468., drugi który koło roku 1527. wojewodą Lubelskim umarł. *Niesiecki* waha się nieco (*T. IX. p.* 60.), któremu by kasztelaństwo Sandeckie przyznać, a woli drugiemu, twierdząc że postąpił potem na województwo Lubelskie. Gdy atoli postąpienie takowe nie mogłoby zajść aż koło roku 1515., po Mikołaju Firleju, a w roku 1507., a nawet 1504. kasztelanem Sandeckim już był Jan Grot, a zatem to postąpienie miejsca mieć nie mogło i ów Jędrzej Tęczyński 1479. kasztelan Sandecki (*Długosz XIII. fol.* 580.), jest raczej syn Jana kasztelana Krakowskiego, Jędrzej, o którym wielkie milczenie po autorach, a który zapewne koło 1504. zszedł z kasztelaństwa i życia.

1629—1633. Krzystof Koryciński, herbu Topor, postąpił na Wojnicką.
1633—1637. Lrzystof Ossoliński, herbu Topor, postąpił na Wojnicką.
— umarł 1637. Mikołaj Koryciński, herbu Topor.
1637—1638. Samuel Lanckoroński, herbu Zadora.
Stanisław Bogucki, herbu Abdank.
— umarł 1661. Franciszek Mniszech, herb własny.
1664. Stanisławski, herbu Gryf.
— umarł 1670. Michał Krzysztof Rupniewski, herbu Śreniawa.
1670. Teofil Rupniewski, herbu Śreniawa.
1674. Wojciech Rupniewski, herbu Śreniawa.
1676. Mikołaj Przerębski, herbu Nowina.
N. Breza, herb własny, koło 1690.
1697. Michał Czerny, herbu Nowina.
Jędrzej Czerny, herbu Nowina.
Łukasz Kwilecki.
Dominik Breza, herb własny.
1737—1749. Jędrzej Morsztyn, herbu Leliwa.
1752. umarł 1769. Piotr Wodzicki, herbu Leliwa.
1769. umarł 1771. Wojciech Męciński, herbu Poraj.
1772, umarl 1781. Stanisław Ankwicz, herbu Abdank.
1781. umarł 1791. Józef Ankwicz, herbu Abdank.
1792. Alexander Remiszowski.

MIĘDZYRZECCY KASZTELANOWIE.

1245. Mikołaj.
1260. Swantemir.
1261. Marcin.
1325—1343. Sędziwój z Czarnkowa, herbu Nałęcz.
1383. Przedpełko ze Staszewa.
1413. Janusz Furman.
1432. Wincenty z Szamotuł (Nałęcz).
1450. Stanisław z Ostroroga, (Nałęcz), postąpił 1451. na Gnieznieńs.
1451. Jan z Bnina, (Łodzia).
1465—1476. Jan z Ostroroga, (Nałęcz), postąpił na Poznańską.
1476. Jędrzej Szamotulski, (Nałęcz), postąpił na Kaliskie po roku 1479.
Dobrogost z Ostrowa, (Rawicz).
Mikołaj (z Bnina) Opaliński, Łodzia.
1496—1504. Dobrogost z Ostroroga, Nałęcz, postąpił na Poznańską.
1504. Stanisław z Potulic, Grzymała.
1527. Stanisław Tomicki, herbu Łodzia, postąpił na Kaliską.
1538. Stanisław Myszkowski, herbu Jastrzębiec.
Jan Konarski.
— umarł 1569. Stanisław Splawski, herbu Leliwa.
1569. Wojciech Sędziwój Czarnkowski, herbu Nałęcz, generał Wielkopolski, umarł 1580., zapewne wprzód spuścił kasztelaństwo, bo:

1579. i wprzód, Stanisław Ostroróg, herbu Nałęcz.
— umarł 1584. Jędrzej Górka, herbu Łodzia.
1589. Jan Kościelecki, herbu Ogończyk.
— 1599. Jan Czarnkowski, herbu Nałęcz, postąpił na Kaliską.
— umarł 1623. Hieronim z Nowego Miasta Rezrażewski, herbu Doliwa.
1624. Jędrzej Ostroróg, herbu Nałęcz.
1630—31. Hieronim, z Nowego Miasta Rozrażewski, herbu Doliwa.
1632—1641. Adam z Wyszyny Grodziecki, herbu Drya.
Zygmunt Trach Zalęcki, herbu Ciołek.
1661—1670. Franciszek Ciświcki, herbu Wieniawa.
Adam Żychliński, herbu Szeliga.
Stefan Junosza Kamieniewski.
Mikołaj Rzeszowski, herbu Doliwa.
Gabryel Sokolnicki, herbu Nowina *).
— 1682. Paweł Gębicki, herbu Nałęcz, postąpił na Łęczycką.
— umarł przed 1685. Jan Franciszek Rozrażewski, herbu Doliwa.
1694. Melchior Gurowski, herbu Wczele, postąpił na Gnieznieńskie.
1699. Jakób Bleszyński.
1737—1753. Kacper Modlibowski, herbu Drya.
Ignacy Twardowski.
1760—1775. Stanisław Chłapowski, herbu Drya.
1784. Stanisław Rogaliński, herbu Łodzia.
1785—86. Jan Kwilecki, herbu Sreniawa.
1790. Michał Krzyżanowski.

WIŚLICCY KASZTELANOWIE.

1222. Ostazy. 1231-1243 Jacoslaus major (h. Radwan ?).
1302. Dobrogost Grzymała.
— umarł 1350. Eustachy ze Sprowy Odrowąż.
1352. Henryk.
1356. Rafał.
— umarł przed 1366. Michał z Tarnowa, (Leliwa).
1368. Włostko z Potoka, (Pilawa).
1377—1387. Mikołaj Toporczyk, (z Ossolina).
1391. Jan Rapsztyński z Tęczyna, (Toporczyk).
1392. Jasko Goślicki, (Grzymała).
— umarł 1403. Jan Borek ze Szczeczna, (herbu Wąż).
— umarł 1408. Klemens z Moskorzewa, (herbu Pilawa) podkanclerzy.
1413. Floryan z Rokitnicy.
1436. Stanisław z Korytna, herbu Topor.
1442—1446. Krzesław z Kurozwęk, herbu Poraj, postąpił na Lubelską.
1451—1456. Mikołaj z Zakrzewa, (herbu Bogoria czyli też Gryf: patrz *Niesiecki T. X. p.* 33. 34.)

---

*) Kolej tych czterech, bardzo niepewna.

— umarł 1459. Jan Ossoliński, herbu Topor.
1472—1478. Jan Felix z Tarnowa, herbu Leliwa, postąpił na województwo Lubelskie.
Jan z Tęczyna, herbu Topor.
1493. Stanisław Kmita, herbu Sreniawa.
1496—97. Mikołaj ze Strzeszowa, herbu Pobog.
1505. Piotr Szafraniec, herbu Starykoń.
1515. Mikołaj Jordan, herbu Trąby, postąpił 1515. na Wojnicką.
1527. umarł 1528. Jan Swierczowski, herbu Trąby.
1540—1547. Jan Mielecki, herbu Gryf, postąpił na województwo Podolskie.
(Waleryan) Moskorzewski, herbu Pilawa *).
1564—1569. Sebastyan Mielecki, herbu Gryf, postąpił na Krakowską.
1572. Mikołaj Firlej, herbu Lewart, postąpił na Rawską.
1576—1587. Mikołaj Ligęza, herbu Półkozic.
1608. Jędrzej Tęczyński, herbu Topor, postąpił na Bełzką.
1615—1620. Rafał Leszczyński, herbu Wieniawa, postąpił przed 1623. na województwo Bełzkie.
1632? Jan Karol Tarło, herbu Topor.
1637. Samuel Lanckoroński, herbu Zadora, postąpił na Sandecką.
— ? Jędrzej Koryciński, herbu Topor.
1647? Zbigniew Oleśnicki, herbu Dębno.
Ligęza Koryciński, herbu Topor.
Jakób Rojowski, herbu Cholewa, po r. 1674.
— umarł 1703. Stanisław na Sielnicy Maj, herbu Starykoń.
Franciszek Alexander Szembek, herb własny, żył jeszcze r 1706.
Alexander Krasiński, herbu Slepowron.
1730—1737. Michał Konarski, herbu Gryf.
1740—1748. Jan Morsztyn, herbu Leliwa.
1749. Michał Sołtyk, herb własny.
1757—1771. Roch Jabłonowski.
1772. umarł 1781. Xawery Kochanowski.
1782. Tomasz Sołtyk, herb własny.

BIECCY KASZTELANOWIE.

1413. Jan Wojeński?
1413—1430. Domarat z Kobylina.
1436. Klemens Wątróbka ze Strzelce (Oksza), postąpił 1438. na Sendomirską.
1451. Jan z Bobrka.
1472. Piotr Branicki, herbu Gryf.
1500? (Piotr) Herburt z Fulsztyna Odnowski, herb własny

---

*) Wątpliwość i niezgodne powtórzenie w *Niesieckim T. III. p.* 291. *T. VI. p.* 482. Waleryan kasztelanic nie może być jednak synem podkanclerzego Klemensa.

1502. Jakób Sieklucki, herbu Trzaska, na kasztelanią Wojnicką postąpić musiał już w r. 1502. bo:
1502 umarł 1507. Jan Jordan, herbu Trąby.
1508—1512. Jędrzej Kościelecki, herbu Ogończyk, postąpił na Wojnicką.
— 1527. Jan Świeszowski, herbu Trąby, postąpił na Wiślicką.
1527—1530. Stanisław ze Sprowy, Odrowąż, postąpił na Lwowską.
— 1540. Sewerin Bonar, herbu Bonarowa, postąpił na Sandecką.
Po 1540? Achacy Jordan, herbu Trąby
1548. Jan Ocieski z Ocieszyna, herbu Jastrzębiec, umarł 1563. kanclerzem Koronnym.
— umarł 1562. Jan Bonar, herbu Bonarowa.
1562—1563. Walenty Dębiński, herbu Rawicz, wraz poszedł na podskarbstwo Koronne.
1565. Stanisław Cikowski, herbu Radwan.
— 1568. Piotr Zborowski, herbu Jastrzębiec, postąpił na Wojnicką.
— Jędrzej Samuel Dębiński, herbu Rawicz.
— 1576. Stanisław Szafraniec, herbu Starykoń, postąpił na Sendomirską.
1577—1588. Mikołaj Firlej, herbu Lewart, postąpił na Krakowską.
1599. Jędrzej Zborowski, herbu Jastrzębiec. *).
— umarł 1603. Krzysztof Kostka, herbu Dąbrowa.
— umarł 1612. Jan Branicki, herbu Gryf.
1613—14. Piotr Firlej, herbu Lewart, postąpił na Wojnicką.
1616—1618. Mikołaj Firlej, herbu Lewart, postąpił na Wojnicką.
1648. Stanisław Koryciński, herbu Topor.
— umarł 1655. Michał Koryciński, herbu Topor.
1670. Jacek Dąbski, herbu Godziemba.
Michał Stanisław Tarnowski, herbu Rolicz, postąpił na Sieradzką. *Niesiecki T. IX. p.* 52.
1690. Jędrzej Kuropatnicki, herbu Nieczuja.
Jan Kuropatnicki, herbu Nieczuja.
Michał Kuropatnicki, herbu Nieczuja.
Adryan Bełchacki, herbu Leliwa.
Jędrzej Morsztyn, herbu Leliwa, postąpił na Sandecką.
Dębiński, herbu Rawicz.
1737—1742. Franciszek Konarski.
1749—1752. Piotr Wodzicki, kerbu Leliwa, postąpił na Sandecką.
1752—1762. Mikołaj Trzebiński.
1764—1771. Stanisław Ankwicz, herbu Abdank, postąpił na Sandecką.
1771. umarł 1780. Wojciech Kluszewski, nie objąwszy Wojnickiej, którą przed zgonem otrzymał.
1780. Franciszek Zalęski, herbu Doliwa.

---

*) Wątpliwość, który z dwu Jędrzejów owego czasu. Patrz w *Niesieckim T. X. p.* 130. 133.

ROGOZIŃSCY KASZTELANOWIE.

1436. Jan z Ułanowa, herbu Sulima.
Koło 1500? Jan z Potulic, herbu Grzymała.
Koło 1530? N. z Potoka.
Koło 1540? Wojciech Czarnkowski.
1547? umarł 1564. Stanisław Rozrażewski, herbu Doliwa (zapewne opuścił kasztelaństwo koło 1550.)
1553?—1564. Jan Tomicki, herbu Łodzia, postąpił na Gnieznieńską *).
— umarł 1579. Wojciech z Czarnkowa, herbu Nałęcz.
1580. umarł 1598. Jan z Bnina Opaliński, herbu Łodzia.
1598—1607. Jędrzej Czarnkowski, herbu Nałęcz, postąpił na województwo Gnieznieńskie.
Jan Trzebuchowski, herbu Ogończyk.
— umarł przed 1623. Jan Orzelski, herbu Drya.
1630? Stanisław Przyborowski, herbu Sulima.
1631—1641. Stefan Gębicki, herbu Nałęcz, postąpił na województwo Łęczyckie.
Wojciech Gajewski, herbu Ostoja.
Stanisław Grudziński, herbu Grzymała.
— 1670. Alexander Morsztyn, herbu Leliwa, postąpił na województwo Wendeńskie.
1670. Stefan Gembicki, herbu Nałęcz.
1679? Krystyan Kierski, herbu Jastrzębiec.
1685. Stanisław Grabski, herbu Wczele.
1693. Adam Koźmiński, herbu Poraj.
1697. Hieronim Adam Poniński, herbu Łodzia, postąpił w tym roku na Gnieznieńską.
Prokop Lipski, herbu Grabie.
Franciszek Gajewski.
Józef Molski, herbu Nałęcz.
1737—1742. Franciszek Rozrażewski, herbu Doliwa.
— umarł 1763. Maxymilian Molski.
1764—1775. Rafał Gajewski.
1776—1779. Stanisław Rogaliński, herbu Łodzia, postąpił na Międzyrzecką.
1780—1783. Józef Potocki.

---

*) *Niesiecki T. VIII. p.* 155. *IX. p.* 87., dziwną dla nas zapisał i przechował niestosowność, w ciągu lat dziesiątka zarazem dwu kasztelanów Rogozińskich, obu w jednym i tym samym roku 1564. z kasztelaństwa schodzących: jednego Rozrażewskiego śmiercią w Wiedniu przypadłą; drugiego postępującego na kasztelanią Gnieznieńską. Musi tedy być że malkontent Rozrażewski usuwając się za granicę kasztelaństwo opuścił i jak ex-kasztelan w Wrocławiu przebywał i przedzgonną podjął do Wiednia podróż: tak, iż roku 1553. Tomicki mógł jechać pierwszy między senatorami do Krakowa wjeżdżającemi.

1785. Jan Kwilecki, herbu Sreniawa, postąpił na Międzyrzecką.
1786. Adam Malczewski, herbu Abdank.

RADOMSCY KASZTELANOWIE.

1343. Jan.
1368. Klemens z Ossowy.
1398. Jakób z Potoka, (Pilawa).
1413. Klimunt z Mokrska, (Jelita).
— 1447. Mikołaj z Balic, z Ossolina Toporczyk, postąpił na Wojnicką.
1451. umarł 1456. Grzegorz z Branic, (Radwan).
1457. Jan z Ossolina, (Topor).
1460. Jakób Podlodowski, (Janina).
1475. Eustachy ze Sprowa, (Odrowąż).
— umarł 1492. Stanisław z Szydłowca, (Odrowąż).
1496. Piotr Pacanowski, (Jelita).
1505. Stanisław z Młodziejowic, herbu Ślepowron.
1532—1549. Jan Spytek Tarnowski, herbu Leliwa, postąpił na Wojnicką.
1550. Bernard Maciejowski, herbu Ciołek, postąpił na Lubelską.
1553. Gabryel Tarło, herbu Topor.
1553—1556. Mikołaj na Spytkowcach Myszkowski, herbu Jastrzębiec, postąpił na Wojnicką, umarł 1557.
1564. Stanisław Wolski, herbu Półkozic.
1569—1574. Jan Tarło, herbu Topor, postąpił na Lubelską.
1586—1590. Jerzy Mniszech, herb własny, postąpił na Sendomirską.
1593. Krzysztof Lanckoroński, herbu Zadora.
— umarł 1605. Jędrzej Firlej, herbu Lewart.
1605—1620. Mikołaj Oleśnicki, herbu Dębno, postąpił na województwo Lubelskie.
Jędrzej czy Adryan Broniewski, herbu Lewart. *Niesiecki T. II. p.* 306. *IV. p.* 250.
1643. Samuel Słupecki, herbu Rawicz.
1650. Krzystof Lanckoroński, herbu Zadora.
1670. Głogowski, herbu Grzymała.
1678?—1685. Józef czy Piotr Borek, herbu Wąż.
Franciszek Morsztyn, herbu Leliwa.
Jan Lanckoroński, herbu Zadora.
1705? Stanisław Borek, herbu Wąż.
1737—1754. Stanisław Kochanowski.
1758. umarł 1771. Józef Potkański.
1771. umarł 1787. Michał Świdziński.
1788—1791. Wojciech Suchodolski.

ZAWICHOSTSCY KASZTELANOWIE.

1256—58. Sulisław z Potoka.
1297. Jaworek, (ojciec Lassoty?).

1370. Marcin z Jabłonny, (Topor).
1383—85. Mikołaj Bogoria.
1398. Imbram z Pleszkowa.
Spytek z Melsztyna, (Leliwa).
1413. Jan z Laczuchowa (Kuropatwa).
1422. Marcin z Rytwian, (Zborowski Jastrzębiec).
1430. Warsz z Samborzca.
1432. Warsi z Ostrowa, (Rawicz), postąpił 1439. na Lubelskie.
1440. Warsz Michowski, (Rawicz).
1451. Albert (Wojciech) z Michowa, (Rawicz).
Mikołaj z Wojsowic na Sienicy, (Bończa).
1480. Jan z Tęczyna, (Topor).
Jan Koryciński, herbu Topor.
Marcin Bogoria.
1514. Stanisław Jarocki, herbu Rawicz.
— umarł 1532. Stanisław Mielecki, herbu Gryf.
1550—1554. Stanisław Tarnowski, herbu Leliwa, postąpił na województwo Sendomirskie.
(Między 1500. a 1600., był też kasztelanem Piotr Kiiński, herbu Serokomla).
1567—1576. Mikołaj Ligęza, herbu Półkozic.
1577. umarł 1579. Piotr Kozłowski.
1579. umarł 1580. Piotr Kłoczowski, herbu Doliwa, czy Rawicz.
Lutomirski.
1587. Jan Maciejowski, herbu Ciołek, postąpił na Sendomirskie i wraz umarł.
1601. Jan z Ossowy, herbu Gryf.
1610—1613. Piotr Firlej, herbu Lewart, postąpił na Biechowską.
1616. Jan Bogusz, herbu Półkozic.
1616—1619. Maxymilian Przerębski, herbu Nowina, postąpił na Sieradzką.
1621. Hermolaus Ligęza, herbu Półkozic, postąpił na Sendomirską.
Wacław Drzewiecki, Borsa, herbu Nałęcz.
1630—1635. Bartłomiej Kazanowski, herbu Grzymała.
1650—51. Łukasz Czermiński, herbu Wieniawa.
Stanisław Kurdwanowski, herbu Półkozic.
1661. Paweł Kurdwanowski, herbu Półkozic.
1677. Jan Gniewosz, herbu Rawicz.
Michał Waleryan Morsztyn, herbu Leliwa.
— umarł 1683. Alexander Tarło, herbu Topor.
— 1688. Stanisław Tarło, herbu Topor, postąpił na wojew. Lubelskie.
— umarł przed 1693. Zygmunt Porębski.
1699. Jan Gratus Tarnowski, herbu Leliwa, obrał stan duchowny.
Po 1712. Józef Stetkiewicz, herbu Kościesza.
Czermiński.
— umarł 1720. Jerzy Konarski, herbu Gryf.
Karwicki, herbu Łabędź.
Kochanowski, herbu Korwin.
Michał Ankwicz, herbu Abdank.
Jerzy Ossoliński, herbu Topor, (kolej następowania tych kilku jest niepewna).
1733—1737. Beniamin Skarbek Borowski.
1740. Hieronim Ankwicz, herbu Abdank.

1749—1755. Piotr Borejko.
1758. umarł 1771. Alexander Romer, herbu Jelita.
1771. umarł 1779. Xawery Kochanowski.
1779. umarł 1781. Tomasz Sołtyk, herb własny.
1781. umarł 1783. Józef Dunin Karwicki, herbu Łabędź.
1783. umarł 1785. Jan Michał Rej.
1785. Józef Sołtyk, herb własny.

LENDSCY KASZTELANOWIE.

1196. Cherubin, herbu Wieniawa.
1294. Bozata.
1343. Marek.
1352. Zaremba.
1358. Laurenty.
— umarł 1417. Wojciech Łaski, (Korab).
1436. Przedpełko z Kopydłowa, (Drya).
1462. Wojciech Górski, (Łodzia).
1470? Floryan Bardski z Wrześni, herbu Szaszor.
Piotr (z Bnina) Opaliński.
1493. Wojciech Górski, herbu Łodzia.
1496. Mikołaj Bardzina z Ludbrancz.
1504, 1505. Piotr na Włoszakowicach Opaliński, herbu Łodzia.
1518. Rafał z Leśna, herbu Wieniawa, został biskupem Przemyskim.
1530. Piotr Opaliński, herbu Łodzia, postąpił na Gnieznieńskie przed r. 1538.
1538—1550. Jerzy Latalski, herbu Prawdzic.
— umarł 1558. Maciej Opaliński, herbu Łodzia.
Jarosław z Wrzącej.
1563. Jan z Bogusławic Sierakowski, herbu Ogończyk, postąpił przed 1569. na Kaliską.
1572—73. Stanisław z Budzisławia Wysocki, herbu Drya.
— umarł 1596. Stanisław Sierakowski, herbu Ogończyk.
Jan Karnkowski, herbu Junosza.
Łukasz Sierakowski, herbu Ogończyk.
1629. Jan Łowicki, herbu Nałęcz, postąpił na Inowrocławską, koło r. 1633.
1670. Zygmunt Łaszcz, herbu Prawdzic.
Maciej na Miaskowie Miaskowski, herbu Bończa.
1690? Wojciech Rydzyński, herbu Wierzbna.
1728. Alexander Bieliński, herbu Junosza.
1737—1742. Łukasz Kwilecki.
1748. Józef Cywiński.
1749—1754. Antoni Miaskowski.
1758. umarł 1768. Michał Miaskowski.
1768. umarł 1774. Józef Cielecki.
1775. Stanisław Rogaliński, herbu Łodzia, postąpił na Międzyrzec.
1775. umarł 1779. Antoni Zakrzewski, herbu Pomian.
1780. Józef Moszczeński.

SZREMSCY KASZTELANOWIE.

1245. Jan.
1268. Jarost.
1277. Cewleg.
1382. Jędrzej.
1400—1413. Iwan czyli Jan z Obichowa, (Wieniawa).
1422. Jan de Luthyn, (Korab).
1430. Jan z Lichina, (zapewne toż co Luthyn).
1436. Wojciech z Pakosza, (Pobóg).
1555. Jan Służewski, (Sulima).
1572—75. Jędrzej Opaliński, herbu Łodzia, potem marszałek nadworny.
— umarł 1580. Jakób Rokosowski, herbu Glaubicz.
1596. umarł przed 1610. Jędrzej Zebrzydowski, herbu Radwan.
1611. Kasper z Nowego Miasta Rozrażewski, herbu Doliwa.
Ossowski, herbu Dołęga.
1620. Krzysztof Cielecki, herbu Zaręba.
Mikołaj Zebrzydowski, herbu Radwan.
Piotr Przyjemski, herbu Rawicz.
1631. Abraham Ciświcki, herbu Wieniawa.
Przecław Leszczyński, herbu Wieniawa, postąpił na województwo Derptskie.
— umarł 1674. Piotr Przyjemski, herbu Rawicz.
Po 1676. Adryan z Miaskowa Miaskowski, herbu Bończa.
— umarł 1696. Maciej Mielżyński, herbu Nowina.
— umarł 1732. Adam Naramowski, herbu Łodzia.
Krzysztof Mielżyński, herbu Nowina.
— 1737. Franciszek Mielżyński, herbu Nowina.
1738—1748. Ad. (Hieronim) Kołaczkowski.
1749. Rafał Bniński.
1753—1758. Hieronim Kołaczkowski.
— umarł 1768. Stanisław Bniński, herbu Łodzia.
1769. Karol Koszutski, herbu Leszczyc.

ŻARNOWSCY KASZTELANOWIE.

1252. Zengno? herbu Rak?
— umarł 1331. Jakób Szumka Stadnicki, herbu Śreniawa. (*Cromer*).
1343. Jakób.
1412. Bronisław ze Strzelce, (Grzymała.
1436. Przebysław Dzik, (Doliwa).
1457. Stanisław z Szydłowca, (Odrowąż), ukazuje się do 1475.
1493. Jan Podlodowski, herbu Janina.
1496. Jan z Drzewicy.
Hotylski, (*u Duńczewskiego*).

1518—1557. Stanisław ze Sprowy, Odrowąż, postąpił na Biecką.
1530—1532. Jan Spytek Tarnowski, herbu Leliwa, postąpił na Radomską.
Sewerin Bonar, herbu Bonarowa, postąpił na Biecką.
1540. Achacy Jordan, herbu Trąby, postąpił na Biecką.
1540—1550. Mikołaj Cikowski, herbu Radwan.
Jan Podlodowski, herbu Janina.
Felix (Stanisław?) Ligęza, herbu Półkozic.
1586—1587. Jan Myszkowski, herbu Jastrzębiec.
— 1603. Jan Branicki, herbu Gryf, postąpił na Biecką.
1605—1607. Zbigniew Ossoliński, herbu Topor, postąpił na województwo Podlaskie.
— 1613. Felix Słupecki, herbu Rawicz, postąpił na Lubelską.
1613—1627. Mikołaj Ligęza, herbu Półkozic, postąpił na Sendomirską.
1627—1642. Krzysztof czy Marcin Sułowski, herbu Strzemie, postąpił na województwo Rawskie.
1643. Grzegorz Dunin, herbu Łabędź.
Starołęski, herbu Topor.
Jan Gratus Tarnowski, herbu Leliwa.
1678. Jan Tęgoborski, herbu Śreniawa.
1685—1694. Marcin Chomętowski, herbu Lis, postąpił na województwo Bracławskie.
1697. Mikołaj Scibor Marchocki, herbu Ostoja.
Tęgoborski?
Alexander Marchocki, herbu Ostoja.
1737—1764. Jakób Stępkowski, herbu Suchekomnaty.
— 1771. Xawery Kochanowski, postąpił na Wiślicką.
1771. Szymon Szydłowski, herbu Lubicz.

MAŁOGOSCY KASZTELANOWIE.

1413. Grot z Jankowic.
1430—33. Paweł Słodczy, czy Słodzej.
1436. Paweł z Biskupic, (Śreniawa).
1496. Jan z Oleska.
1501. Jan z Sienny, (Dębno Siemieński), postępił na Kamieniecką przed 1508, bo:
1507. Jan Bochotnicki, herbu Dębno, po 1527., postąpił na województwo Lubelskie, ale z kasztelanji Małogoskiej zejść musiał przed 1520. jeźli:
1520. Wiktoryn z Sienna, herbu Dębno.
Przed 1550. Piotr z Rytwian Zborowski, herbu Jastrzębiec, postąpił na Sendomirską.
1565. Jan Tarło, herbu Topor, postąpił na Radomskie.
1566. Hieronim Modliszewski, herbu Łabędź.
1587—1589 Krzysztof Lanckoroński, herbu Zadora, postąpił na Radomską.
Jędrzej Firlej, herbu Lewart, postąpił na Radomską.

1602—1605. Mikołaj Oleśnicki, herbu Dębno, postąpił na Radomską.
1605. Sebastyan Lubomirski, herbu Sreniawa, postąpił na Wojnicką.
1615. Jan Stanisław z Glewa Lasocki, herbu Dołęga, postąpił na Czerską.
Jerzy Kochanowski, herbu Korwin.
1622. Sebastyan Wołucki, herbu Rawicz.
Mikołaj Chlewicki, herbu Odrowąż.
1667. Stanisław Skarszewski, herbu Leszczyc, postąpił po 1667. na Wojnicką.
1676. Alexander Dersznìak z Rokitnic, herbu Korczak.
Mikołaj Krasiński, herbu Ślepowron.
1690. Jan Franciszek Lipski, herbu Łada.
Po 1703. Teodor Bibersztein Orzechowski, herbu Rogala.
Michał Ankwicz, herbu Abdank.
Jan Czermiński, herbu Wieniawa.
1737—1764. Stanisław Rupniewski, herbu Śreniawa.
1764—1779. Adam Pełka, herbu Radwan.
1779—1783. Paweł Popiel, herbu Sulima, postąpił na Sendomirską.
1783—1785. Józef Sołtyk, herb swój, postąpił na Zawichostską.
1785. Kajetan (Józef) Bystrzonowski, herbu Sokala.

WIELUŃSCY wprzód RUDZCY KASZTELANOWIE.

1220? Jan z Klimuntowa?
1242—1246. Jan z Brzeźnicy, (Radwan?).
1252. Bogumił z Krzywosąd (Niesobia?).
1488. Przedborowski, (Poraj).
1493. Piotr Myszkowski, herbu Jastrzębiec, przeszedł na Rozpirskie przed 1496. *).
Jan z Rytwian Zborowski, herbu Jastrzębiec.
1527. Piotr Myszkowski, herbu Jastrzębiec.
Marcin Myszkowski, herbu Jastrzębiec.
1567—1581. Jan Krzysztoporski, herbu Nowina, postąpił na Sieradzką.
1591. Jędrzej Męciński, herbu Poraj.
1610? Jan z Bużenina Pstrokoński, herbu Poraj.
1620? Jakób Gawroński, herbu Rawicz.
1632. Zygmunt Zapolski, herbu Pobóg.
1633. umarł 1641. Marek Radoszewski, herbu Oksza.
Stanisław Borek, herbu Wąż.
— umarł 1657. Marcin z Trzebicy, herbu Łabędź.
Wołucki, herbu Rawicz.
1661—1676. Jędrzej z Siemichowic Radoszewski, herbu Oksza.
1678. Chryzostom Giżycki, herbu Nałęcz.
Jan Szczesny Radziejowski, herbu Junosza.

---

*) Właściwie postąpił, albowiem wówczas inna kolej, mianowicie między kasztelanami była, aniżeli od czasu Unji Lubelskiej. Kasztelania Rozpirska stała wyżej od Sandeckiej.

1683. Konstanty Tomicki, herbu Łodzia.
Franciszek Wężyk Osiński, herbu Wąż.
Stanisław Olszewski, herbu Prus.
Marcin Siemianowski, herbu Grzymała *).
1690. umarł 1693. Wojciech Urbański, herbu Nieczuja.
1694. Mikołaj Siemianowski, herbu Grzymała.
1699—1705. Franciszek Antoni Zapolski, herbu Pobog, postąpił na Sieradzką.
1737—1746. Franciszek Siemianowski, herbu Grzymała.
1753—1760. Franciszek Gałecki.
1760. umarł 1779. Władysław Bartochowski, herbu Rola.
1780. Ludwik Karśnicki, herbu Jastrzębiec.

PRZEMYSCY KASZTELANOWIE.

1382. Iwan z Grochowca, (Junosza).
1436—1451. Mikołaj z Wiśnicza (Kmita, herbu Śreniawa), postąpił na Lwowskie.
1451. Mikołaj z Próchnika, (Gryf).
— umarł 1456. Jakób Koniecpolski, herbu Pobóg.
1462. Dobiesław ze Sprowy, Odrowąż.
1475—1479. Dobiesław z Szirawicza, czyli Żurawicza.
1480. Jakób Koniecpolski, herbu Pobog.
Jan Próchnicki, herbu Pilawa.
1496. Stanisław z Wiśnicza Kmita, herbu Śreniawa, postąpił na województwo Bełzkie.
1501. Rafał z Jarosławia Tarnowski, herbu Leliwa.
1518. Jędrzej Czuryło ze Stojańca, herbu Korczak.
1548—1553. Mikołaj Odnowski, postąpił na województwo Sendomirskie.
Piotr Barzi, herbu Korczak.
1571. Stanisław Herburt, herb własny.
1572. Jędrzej Wapowski, herbu Nieczuja.
1578. Stanisław Drohojowski, herbu Korczak.
Paweł Korytko, herbu Jelita.
Jan Fredro, herbu Bończa.
1589—1593. Mikołaj Herburt, herb własny, postąpił na wojewódz-Ruskie.
1596. Stanisław Krasicki, herbu Rogala.
1609. umarł 1610. Stanisław Stadnicki, herbu Śreniawa.
1611—1615. Adam Stadnicki, herbu Śreniawa, postąpił na województwo Bełzkie i umarł tegoż roku.
1616., 1620., 1638? Felicyan Grochowski, herbu Junosza **).

---

*) Który z tych trzech pierwszy?

**) *Niesiecki T. IV. p.* 283. twierdzi, że Felicyan Grochowski objął kasztelanią zaraz po Stanisławie Stadnickim: oczywista jednak,

— umarł 1632. Stanisław Wapowski, herbu Nieczuja.
Jan Adam ze Znigroda Stadnicki, herbu Sreniawa. (*Niesiecki T. V. p. 253. T. VIII. p. 478.*)
1647. Zygmunt Alexander Tarło, herbu Topor.
1661. Jacek Lanckoroński, herbu Zadora.
1678. Wiktoryn Stadnicki, herbu Śreniawa.
Mikołaj Jan Tarło, herbu Topor.
Marcin Konstanty Krasicki, herbu Rogala.
1690. umarł 1693. Mikołaj Ustrzycki, herbu Przestrzał.
1693. Jan Wojakowski, herbu Brochwicz.
1698? Hieronim Orzechowski, herbu Oksza.
— umarł 1702. Samuel Orzechowski, herbu Oksza.
Karol Charzewski, herbu Cholewa.
Adam Kwilecki, herbu Śreniawa.
1737—1742. Mikołaj Sołtyk, herb własny.
1749. Bazyli Ustrzycki, herbu Przestrzał.
1752—1764. Antoni Morski, herbu Topor, postąpił na Lwowską.
1765. umarł 1769. Józef Drohojowski.
1769. umarł 1788. Szymon Szeptycki, herb własny.
1788. Antoni Stanisław Czetwertyński.

HALICCY KASZTELANOWIE.

1400. Jędrzej Fredro, herbu Bończa.
1436. Michał Buczacki, herbu Abdank, postąpił na województwo Podolskie.
— umarł 1444. Mikołaj Taranowski, herbu Belina.
1451. Jan z Kniachnicz.
1480. Jan Buczacki, herbu Abdank, postąpił na województwo Podolskie.
1560? Mikołaj Sienieński, herbu Bończa.
Sebastyan Żorawiński, herbu Korczak *).
1563. Jan z Sienna, herbu Bończa, poszedł na arcybiskupstwo Lwowskie 1577.
1587. Mikołaj Herburt, herb własny.
1589—1591. Hieronim Lanckoroński, herbu Zadora.
— 1598. Stanisław Golski, herbu Rola, postąpił na województwo Podolskie.
Jan Golski, herbu Rola, umarł koło 1600.
1601. umarł przed 1607. Jerzy Struś, herbu Korczak.
— 1613. Wojciech z Rycht Humiecki, herbu Junosza, postąpił na Kamieniecką.

że objął ją po Adamie. Wymieniony zaś Felicyan Grochowski w statutach pod rokiem 1638. musiał już nieżyć kiedy jego następca umarł 1632.

*) Obu czas niedość pewny.

1613. Stanisław Lanckoroński, herbu Zadora, postąpił na województwo Podolskie.
— umarł przed 1622. Stanisław Wołucki, herbu Rawicz.
Jan Lanckoroński, herbu Zadora.
1632. Marcin Kazanowski, herbu Grzymała, postąpił na województwo Podolskie.
Umarł 1632. Mikołaj z Gologór, herbu Dębno.
1638. Jan Bełżecki, herbu Jastrzębiec.
Alexander Skotnicki, herbu Grzymała.
1646—1650. Stanisław Lanckoroński herbu Zadora, postąpił na Kamieniecką.
Makowiecki, herbu Pomian.
1653. Alexander Cetner, herbu Przerowa.
Stanisławski, herbu Pilawa.
— 1690. Kazimierz Zamojski, herbu Jelita, postąpił na województwo Bełzkie.
1690. umarł 1691. Tomasz Karczewski, herbu Jasieńczyk.
1691. umarł 1706. Krzysztof Skarbek, herbu Abdank.
1712. Jan Czarnecki, herbu Nagody.
Maurycy Kurdwanowski, herbu Półkozic.
Władysław Skarbek, herbu Abdank.
Józef Krasicki, herbu Rogala.
Antoni Skarbek, herbu Abdank *).
1737—1742. Michał Kurdwanowski. herbu Półkozic.
1746—1754. Antoni Rozwadowski, herbu Trąby.
1771. Bielski.
1775. umarł 1777. Stanisław Worcell.
1778. Antoni Lipiński.

SANOCCY KASZTELANOWIE.

Umarł 1331. Jakób Szumka Stadnicki, herbu Śreniawa., (*Bielski*) być może że postąpił na Żarnowską i zmarł jako Żarnowski (*Kromer*).
1411. Mikołaj z Błociszewa, herbu Ostoja.
Po 1436. Piotr de Smolice, herbu Kotwicz.
Przed 1460. Jerzy Gizicki, herbu Gozdawa.
1480. Henryk Kamieniecki, herbu Pilawa.
1506. Maciej Bal, herbu Gozdawa.
1526. Mikołaj Kamieniecki, herbu Pilawa.
Felicyan na Siwoklękach (Ożarowski, herbu Rawicz).
1562. Zbigniew z Sienna Sienieński, herbu Bończa.
1576. Jan Herburt, herb własny.
1580. Jan Fredro, herbu Bończa, postąpił na Przemyską.

---

*) Prócz tych, niedość pewnej kolei: Chorzelski. (*Krasicki w Niesieckim T. II. p.* 149.)

1587. Balcer Stanisławski, herbu Pilawa, poszedł na podskarbstwo nadworne *).
1591. Jan Drohojowski, herbu Korczak.
— 1599. Jędrzej Zborowski, herbu Jastrzębiec, postąpił na Biecką.
Jerzy Dedyński, herbu Gozdawa.
1609? 1620. Marcin na Niedźwiedziu Stadnicki, herbu Śreniawa.
1632. Jędrzej Boguski, herbu Rawicz.
Alexander Stanisław Bełżecki, herbu Jastrzębiec, postąpił na województwo Podolskie **).
1660. Stanisław Widlica Domaszewski.
1661. Zygmunt Fredro, herbu Bończa.
1673. Laskowski, herbu Drużyna.
1673—1674. Stanisław Mariusz Jaskólski, herbu Leszczyc, postąpił na Kijowską.
1676—1678. Rafał Kazimierz z Borzymia Makowiecki, herbu Pomian, postąpił na Kamieniecką.
1683. Maciej Stanisław Ustrzycki, herbu Przestrzał ***).
1685—1789. Franciszek Szembek, herb własny, postąpił na Kamieniecką.
1690. Jan Firlej, herbu Lewart.
1690. Kazimierz Widlica Domaszewski, herbu Nieczuja.
Ożarowski, herbu Rawicz.
Klemens Ustrzycki, herbu Przestrzał.
Adam Jaruntowski, herbu Prus ****).
1733—1749. Józef Grabiński, herbu Pomian.
1752. Jerzy Bukowski, herbu Ozoria.
— umarł 1761. Antoni Bukowski, herbu Ozoria.
1761. umarł 1765. Bogusław Błoński, herbu Biberszteín.
1765. umarł 1779. Józef Malicki, herbu Junosza.
1779. umarł 1787. Wojciech Morski.
1787. Franciszek Markowski, herbu Bończa.

CHEŁMSCY KASZTELANOWIE.

1470. Mikołaj Chrząstowski, herbu Zadora.
1540. Jan Drohojewski, herbu Korczak, został biskupem Kamienieckim 1544.
Jan Siennicki, herbu Bończa.

---

*) *Niesiecki T. VIII. p.* 487. wymienia rok 1608. jakoby jego kasztelaństwa, ale już roku 1607. Stanisławski wziął podskarbstwo Koronne; a będąc wprzód nadwornym, z kasztelaństwa ustąpił innym.

**) Może tu za wysoko posadzony bo na województwie Podolskiem umarł 1677., ale że w liście tego województwa wojewodów ma czas postąpienia już od roku 1657., a równie w liście kasztelanów Sanockich poprzedni czas nie jest zapełniony, w tym więc pomieszczony został, nim się pewniejsza i oznaczeńsza data odkryje.

***) *Niesiecki* nadmienia *T. IX. p.* 205., że ten Ustrzycki umarł przed 1692.: musiał zejść z tego świata dobrze wprzód gdy przed tym rokiem jest kilku kasztelanów Sanockich.

****) Z tych trzech, który po którym?

1557. Jędrzej Bzicki, herbu Ciołek.
Orzechowski, (Rogala?) *Niesiecki T. X. p.* 60.
— umarł 1572. Stanisław Zamojski, herbu Jelita.
1576. Mikołaj Łysakowski, herbu Lubicz.
1613. Jan Zamojski, herbu Jelita *).
1621. Samuel Koniecpolski, herbu Pobóg.
Stanisław Zamojski, herbu Jelita.
1649. Zbigniew Gorajski, herbu Korczak, postąpił na Kijowską.
1650. Michał Broniewski Firlej, herbu Lewart.
1670. Jan Piaseczyński, herbu Lis.
Jan Zamojski.
1690. Stanisław Druszkiewicz, herbu Bożawola.
1712? Wojciech Olędzki, herbu Rawicz.
— umarł 1717. Karol Krasicki, herbu Rogala.
Stanisław Konarski, herbu Ozorya.
1734—1736. Piotr Miączyński, herbu Suchekomnaty, postąpił na województwo Czerniechowskie.
1737. umarł 1751. Jan Krasicki, herbu Rogala.
1752—54. Jędrzej Olędzki.
1757. Ignacy czy Józef Komorowski, herbu Korczak.
1760. umarł 1765. Stefan Kunicki, herbu Bończa.
— umarł 1785. Wojciech Węgliński, herbu Godziemba.
1786. Wojciech Poletyło.

DOBRZYŃSCY KASZTELANOWIE.

1413. Piotr z Włoszczowej.
1430—1433. Jan z Kretkowa, (herbu Dołęga), postąpił na Brzeskie Kujawskie.
1436. Mikołaj z Wierzbiczka, ten sam zapewnie co
1451. Mikołaj z Wirbiaska. (*Jus Polon. edidit. Bandtke*).
1457. Piotr z Moszczyny (herbu Nałęcz) **).
1485—1496. Jan z Kościelca, herbu Ogończyk, postąpił na Brzeską Kujawską.
1505. Mikołaj Radzikowski, herbu Ogończyk.
Wojciech Sokołowski, herbu Pomian.
1545. Walenty Lubicz, Orłowski.
Kamieński, herbu Ślepowron.
1573. Paweł Działyński, herbu Ogończyk.
Felix Zelski.
1613. Stanisław Starorypiński.
Adam Czerski, herbu Ogończyk.

---

*) Jest z tego XVII. wieku kasztelan Chełmski Kaimir (*Niesiecki T. V. p.* 8.) ale czasu dla niego ani przez przybliżenie schwycić nie można.

**) *Bandtkiemu, Jus polonicum p.* 238. 238. podobało się w texcie datę aktu w którym się znajduje Piotr z Moszczyny, podnieść do roku 1447., ale własne jego noty popierają rok 1457.

1648. Stanisław Karnkowski, herbu Junosza.
1659—1662. Piotr Lassota Działyński, herbu Ogończyk.
1667. Jakób Zboiński, herbu Ogończyk.
1679. Kępski, herbu Jastrzębiec.
1696. Jan Sierakowski, herbu Ogończyk.
— umarł 1722. Jędrzej Dziewanowski.
— 1737. Stanisław Łochowski.
1737—1746. Vakans.
1740—1749. Jakób (Jan) Zboiński, herbu Ogończyk, postąpił na Elblągskie.
1749—1757. Adam Trzciński.
1758—1777. Ignacy Zboiński, herbu Ogończyk.
1778. Michał Podoski, herbu Junosza.

POŁANIECCY KASZTELANOWIE.

1413—1430. Stanisław Gamrat.
1436. Piotr Chełmski, herbu Ostoja.
Szamotulski, herbu Nałęcz.
1496. Narcys z Wrocimowicz.
1505. Paweł z Chodza, herbu Poraj.
— 1545. Jędrzej Tęczyński, herbu Topor, postąpił na województwo Lubelskie.
Stanisław Zaklika Czyżowski, herbu Topor.
Rokszycki?
Po 1566. Zygmunt Zaklika Czyżowski, herbu Topor, postąpił na Bełzką (1578.)
Jędrzej Niedrzwicki, herbu Ogończyk.
Jan Broniewski Firlej, herbu Lewart.
Stanisław Borkowski Dunin, herbu Łabędź.
Jan Komorowski, herbu Korczak *).
1589. Jan z Ossowy, herbu Gryf, postąpił na Zawichostską (1601.)
Jędrzej Koniecpolski, herbu Pobog.
Zbigniew Słupecki, herbu Rawicz.
— umarł 1621. Jan z Małych Skotnik Skotnicki, herbu Grzymała.
1626. Marcin Rokszycki, herbu Pobog.
Alexander Tarnowski.
Łukasz Podłęski, herbu Bogorya.
— 1683. Stanisław z Wielkiego Skrzynna Dunin Borkowski, herbu Łabędź.
1685. Mikołaj Dunin, herbu Łabędź.
1690. Mikołaj Pękosławski, herbu Abdank.
1697. Jedrzej Prusinowski, herbu Topor.
1704—1706. Felix Czermiński, herbu Wieniawa, postąpił na Kijowskie.

---

*) Następstwo ich wielce niepewne.

1716. Kazimierz Ossoliński, herbu Topor.
Lubieniecki?
Władysław Niemierzyc, herbu Klamry.
— 1737. Kochanowski.
1742. umarł 1760. Alexander (Jędrzej) Czyżewski.
Umarł 1760. Stanisław Lanckoroński, herbu Zadora.
1762—1764. Adam Pełka, herbu Radwan, postąpił na Małogostską.
1764—1772. Jędrzej Jabłonowski.
1772. umarł 1774. August Niemierzyc, herbu Klamry.
1774. umarł 1780. Jędrzej Święcicki, herbu Jastrzębiec.
1780—1781. Józef Dunin Karwicki, herbu Łabędź, postąpił na Zawichostskie.
1781. umarł 1791. Antoni Cieciszowski, herbu Roch.
1791. Pius Kiciński.

PRZEMĘTSCY KASZTELANOWIE.

1244. Przedpełko.
1245. Adalbert.
1260. Benjamin.
1277. Bozanta.
Około 1420? Dobiesław Puchała z Wągrów, herbu Wieniawa?
1428. Rafał z Obichowa, herbu Wieniawa.
1506? Sędziwój Czarnkowski, herbu Nałęcz.
1540. Stanisław Łaski, herbu Korab, postąpił na województwo Sieradzkie.
1568. Jędrzej Opaliński, herbu Łodzia, postąpił na Szremską 1572.
— 1577. Piotr z Potulic, herbu Grzymała, postąpił na województwo Płockie.
Maciej Prądzeński, herbu Grzymała.
1607. Jan Roszkowski, (czy Ruszkowski) z Górki, herbu Pobog czy Łodzia, postąpił 1611. na Poznańską.
1612?—1626. Jakób Rostworowski, herbu Nałęcz.
— umarł 1634. Marcin Żegocki, herbu Jastrzębiec.
1638. Jędrzej Pogorzelski, herbu Wczele.
Mikołaj Gorajski, herbu Orla. *Niesiecki T. IV. p.* 195., *T. VIII. p.* 388.
Franciszek Rozrażewski, herbu Doliwa.
Jakób Piotr Gocłowski, po 1673.
Jakób Błeszyński, herbu Oksza, postąpił na Międzyrzeckie *).
Jan Morawski, herbu Nałęcz, (koło r. 1700.).
Mikołaj Skoraszewski, herbu Abdank, (po 1714.)
Konstanty Marszewski, herbu Rogala.
1737—1764. Jan Tworzyański, herbu Abdank.

---

*) W *Niesieckim T. II. p.* 167. jest kasztelanem Przedeckim, omyłką druku zamiast Przemęcki.

— umarł 1781. Rafał Gurowski.
1781. Adam Kwilecki.

KRZYWIŃSCY KASZTELANOWIE.

1242., 1277., 1278. Scedrik, (czy ten sam przez wszystkie te lata?)
1496. Mikołaj z Kościelca, (Ogończyk), postąpił na województwo Brzeskie Kujawskie.
— umarł 1559. Marcin Zborowski, herbu Jastrzębiec.
1565. Stanisław Spławski, herbu Leliwa, postąpił na Międzyrzecką.
— umarł 1574. Gabryel Złotkowski, herbu Topor.
Janusz Grudziński, herbu Grzymała.
Mikołaj z Konar Kołaczkowski, herbu Abdank.
Po 1626. Stanisław Kobierzycki, herbu Pomian.
Mikołaj Gorajski, herbu Orla, postąpił na Przemęcką.
1670. Maxymilian na Pońcu Miaskowski, herbu Bończa.
Jędrzej Radoliński, herbu Leszczyc.
— umarł 1737. Wojciech Włostowski, herbu Ciołek.
1737. Adam Kołaczkowski.
1738. umarł 1764. Franciszek Wilkoński, herbu Odrowąż.
1764. umarł 1771. Antoni Krzycki.
1771—1775. Antoni Zakrzewski, herbu Pomian, postąpił na Lendzkie.
1775—1779. Józef Potocki, postąpił na Rogozińską.
1778. umarł 1784. Tadeusz Zakrzewski, herbu Pomian.
1785. Antoni Sieroszewski, herbu Nabram.

CZECHOWSCY KASZTELANOWIE.

— Stefan h. Topor.

1230—40. Zbigniew Bronisz, (Wieniawa).
1311. Jan.
1413. Jan z Bogumiłowic.
1460. Dobiesław na Chlewiskach, herbu Odrowąż.
1462. Mikołaj z Korzenny na Chodelu.
Dobiesław Chlewicki, herbu Odrowąż, około r. 1500.
1531—36. Bernard Maciejowski, herbu Ciołek, postąpił na Lubelską.
1540. Auktus Grochowski, herbu Junosza.
Lasocki, herbu Dołęga.
1550. Mikołaj (Balcer), Lutomirski, herbu Jastrzębiec.
Piotr Ligęza, herbu Półkozic.
1563. Mikołaj Ligęza, herbu Półkozic, postapił na Zawichostską.
1574—1582. Stanisław Tarnowski, herbu Leliwa, postąpił na Sendomirską.
1581. Jan Maciejowski, herbu Ciołek, postąpił na Zawichostską.
1587. Jan Bogusz, herbu Półkozic.

(Przed 1590.) Kormanicki, herbu Junosza, czyli Komornicki, herbu Gryf *).
1609. Mikołaj Ligęza, herbu Półkozic, postąpił na Żarnowską.
Maciej Baranowski, herbu Jastrzębiec.
— umarł 1634. Mikołaj z Zimnowody Leśniowski, herbu Gryf.
1648—1652. Dobiesław Cikliński, herbu Abdank.
Jan Boguski, herbu Rawicz.
Przecław Lanckoroński, herbu Zadora.
1673. Jan Gniewosz, herbu Rawicz, postąpił na Zawichostską **).
Hinek.
N. Kochanowski, herbu Korwin.
1690. Jakób Chomętowski, herbu Lis.
1706. Dezyderyusz Franciszek Jagniątkowski, herbu Lubicz.
Kazimierz Ossoliński, herbu Topor, postąpił na Połanieckie.
Józef Ossoliński, herbu Topor.
1737—1749. Józef Zborowski.
1753—54. August Lubieniecki.
1759—1764. Xawery Kochanowski, postąpił na Żarnowskie.
1764. umarł 1767. Karol Romer.
1767. umarł 1773. Adam Łącki.
1774. Stefan Dębowski, herbu Jelita.

NAKIELSCY KASZTELANOWIE.

1118. Świętopełk.
1320. Sławnik z Golanczewa, (Topor). *(Damalewicz)?*
1338. Wacław Danaborgski, (Topor)?
1343. Zbilut.
1352—60. Sędziwój z Czarnkowa, (Nałęcz).
1372. Mikołaj.
1382. Jan z Czarnkowa, (Nałęcz).
1382—99. Sędziwój Świdwa, (Ostroróg, Nałęcz).
1409. Wincenty Granowski, (Leliwa), został ganerałem Wielkopolskim.
1413. Maciej Kot.
1419. Maciej Danaborgski, (Topor), zwany starostą?
1436. Bartłomiej z Gostynia, herbu Gryzina.
1451. Borko z Osieczna, (Pomian).
1455. umarł 1467. Włodko, Włodek, Wacław, Władysław Danaborgski, herbu Topor, czy Nałęcz.
1505. Piotr Gorski, herbu Łodzia.
Danaborski, koło 1540.

---

*) O nim jako o małżonku Anny z Lipnik tak dwoisto podaje *Niesiecki T. V. p.* 168., 238. *T. VI. p.* 96.

**) W tychże czasach zdaje się był kasztelanem Czechowskim któryś z Ligęzów, czy Stanisław, czy syn jego Achacy zmarły po 1678. gdy tego *Niesiecki* kasztelanem uczcił, *T. VI. p.* 97.

1549—50. Wacław Zaremba.
1561. Franciszek Rusocki, herbu Korab.
1569. Nikodem Łękiński, herbu Nałęcz.
Krzysztof Zaremba, (czy tu?).
1578. Jan Grodziński, herbu Łabędź.
1581—87. Stefan Grudziński, herbu Grzymała.
Piotr Tomicki, herbu Łodzia.
1593. Hieronim Gostomski, herbu Nałęcz, postąpił na województwo Poznańskie.
Przed 1598. Jędrzej Czarnkowski, herbu Nałęcz, przeszedł na niższe Rogozińskie.
1629. Adam z Wyszyny Grodzieski, herbu Drya, postąpił na Międzyrzecką.
— umarł 1643. Wacław Ossowski, herbu Dołęga.
Mikołaj Koryciński, herbu Topor.
Jan Grudziński, herbu Grzymała.
Koło 1650. Przecław Leszczyński, herbu Wieniawa, postąpił na Szremską.
1655—60. Mikołaj z Tuszkowa Chrząstowski, herbu Łodzia.
1664. Władysław Rogaliński, herbu Łodzia.
— umarł 1672. Jan Leopold Opaliński, herbu Łodzia.
Lubstowski, herbu Leszczyc.
Alexander Zaleski, herbu Dołęga.
Jan Gembicki, herbu Nałęcz.
1737. Kąsinowski.
1738. Antoni Szembek, herb własny, opuścił i obrał stan zakonny.
1749—54. Karol Grudziński.
1756. umarł 1775. Antoni Gajewski.
1776. umarł 1787. Ludwik Młodziejowski, herbu Korab.
1788. Władysław Zakrzewski.

ROZPIRSCY KASZTELANOWIE.

1339. Jędrzej.
1342. Jarand.
1352. Seteg.
1430. Zbigniew de Altomonte, (Ogończyk).
Dersław z Rytwian Zborowski, herbu Jastrzębiec, koło 1450. postąpił na województwo Sieradzkie.
1451. Hinek z Rogowa, herbu Działosza, postąpił na Sieradzką.
1458. Grabiński, herbu Pomian.
1475. Dobiesław z Kurozwęk, herbu Poraj, postąpił na Lubelską.
1496. Piotr Miskowski (Myszkowski), herbu Jastrzębiec, postąpił na województwo Łęczyckie.
1505. Hieronim z Kobylina Konarski, herbu Abdank.
Zbigniew Lanckoroński, herbu Zadora.
Wincenty Przerębski, herbu Nowina.
1548. Stanisław Gomoliński, herbu Jelita.
Zaleski, herbu Bróg.

1569. Mikołaj Przebór Koniecpolski, herbu Pobog.
Jan Rudnicki, herbu Lis.
1589. Marcin Falęcki, herbu Leszczyc.
1611—1616. Hieronim Miłoński, herbu Sulima.
1632. Samuel ze Sładkowa, herbu Jastrzębiec.
Adam Dzierżek, herbu Nieczuja *).
1653—1655. Samuel Stanisław Nadolski, postąpił na Rawską.
— umarł 1688. Stanisław Suchecki, herbu Poraj.
Około 1690. Wojciech Urbański, herbu Nieczuja, postąpił na Wieluńską.
Władysław Biernacki, herbu Poraj.
1701—1733. Zygmunt Walewski, herbu Roch.
1734—1749. Kazimierz Rychłowski.
1753—1754. Felicyan Walewski, herbu Roch.
Edward Garczyński, herb własny.

BIECHOWSCY KASZTELANOWIE.

1324. Mikołaj.
1382. Mojek (Brodzic).
1436. Stanisław ze Skarszewa, (Leszczyc).
1520? 1534. umarł 1547. Mikołaj Rusocki, herbu Korab.
Szamotulski, herbu Nałęcz, Dobrogost czy Jan.
1569—1572. Stanisław z Budzisławia Wysocki, herbu Drya, postąpił na Lendzką.
Jan Kościelecki, herbu Ogończyk, postąpił koło 1589. na Międzyrzecką.
1597. Stanisław Złotkowski, herbu Topor.
Zaremba?
Maciej Baranowski, herbu Jastrzębiec.
1611—1620. Wacław Kiełczewski, herbu Pomian, postąpił na Łęczycką.
1620—1632. Mikołaj Mielżyński, herbu Nowina.
1660. Jan Szołdrski, herbu Łodzia.
Jan Łącki, herbu Korzbog. (*Niesiecki T. V. p.* 25., *T. IV. p.* 185.)
Stanisław Szołdrski, herbu Łodzia.
1737—1742. Adam Kazimierz Pawłoski, herbu Wierzbna.
1749. Bartłomiej Szołdrski, herbu Łodzia.
1753—1754. Józef Malczewski.
1756—1771. Antoni Zakrzewski, herbu Pomian, postąpił na Krzywińskie.
1771—1775. Józef Potocki, postąpił na Krzywińską.
1775—1783. Jan Kwilecki, herbu Sreniawa, postąpił na Rogozińską.
1783. Józef Gliszczyński, herbu Jastrzębiec.

*) Czy może po Nadolskim.

BYDGOSCY KASZTELANOWIE.

1436. Mikołaj Gosławski, herbu Nałęcz.
— umarł 1444. Wincenty Kuciński, herbu Ogończyk.
1480. Maciej Grudziński, herbu Grzymała.
1499. Wacław Danaborski, herbu Topor.
Maciej czy Mikołaj z Czarnkowa, herbu Nałęcz (około 1530.)
— umarł 1541. Abraham Zbąski, herbu Nałęcz.
1577. Adam Baliński, herbu Ogończyk.
Jędrzej Gąsiorowski, herbu Ślepowron.
Stanisław Kościelecki, herbu Ogończyk.
1629. Jan Sokołowski, herbu Pomian
Jan Grzymułtowski, herbu Nieczuja.
1644. Stanisław z Wielkiej Wrzącej Sokołowski, herbu Pomian; czy jeszcze 1667?
Lubstowski, herbu Leszczyc (koło 1680.)
1700. Jędrzej Niemojewski, herbu Rolicz.
1706. Michał Działyński, herbu Ogończyk, postąpił na Brzesko Kujawską.
Paweł Działyński, herbu Ogończyk.
1725. Stanisław Garczyński, herb własny, postąpił na Inowrocławską.
— 1737. Antoni Szembek, herb własny, postąpił na Nakielską.
1739—1747. Stanisław Kościelski, herbu Ogończyk.
1749. Augustyn Gąsiorowski, herbu Ślepowron.
1753—1768. Michał Błeszczyński, herbu Oksza.
— umarł 1791. Ignacy Kościelski, herbu Ogończyk.
1791. Ignacy Zakrzewski, herbu Pomian?

BRZEZIŃSCY KASZTELANOWIE.

1413. Marcin z Lubnice.
1430. Chrystyn.
1451. Stefan z Oporowa, (Sulima).
1457. Jan Borek, (Wąż).
1468. Mikołaj z Miłonic.
1475. Mikołaj z Oporowa.
1484. Jędrzej z Wrocimowic (Półkozic).
1550. Jan Lutomirski, herbu Jastrzębiec, postąpił przed 1557. na Rawską.
1557? umarł przed 1562. Zakrzyński, herbu Poraj.
1563—1564. Stanisław Wolski, herbu Półkozic, postąpił na Radomską.
1564—1568. Jędrzej Dębowski, herbu Jelita, postąpił na Sieradzką.
Szamowski, herbu Prus.
1576—1583. (czy 87?) Paweł Szczawiński, herbu Prawdzic, postąpił na Łęczycką.

Mikołaj Szczawiński, herbu Prawdzic, postąpił na Łęczycką (na której umarł 1620.)
Koło 1630. Paweł Szczawiński, herbu Prawdzic, postąpił na województwo Podlaskie.
— umarł 1637. Stanisław (czy Mikołaj) Witowski, herbu Jastrzębiec. *Niesiecki T. IX. p.* 368. *T. X. p.* 145.
Jan Borek, herbu Wąż.
Po 1661. Alexander Skrzyński, herbu Zaremba.
1666. Stanisław Skrzyński, herbu Zaremba.
— umarł przed 1683. Jan Olszewski, herbu Prus.
Po 1683. Marcin Siemianowski, herbu Grzymała, postąpił na Wieluńską.
Zygmunt Walewski, herbu Roch.
1737—1742. Kazimierz Walewski, herbu Roch.
1749. Hieronim Skrzyński, herbu Zaremba.
1753—54. Stanisław Sleszyński.
— 1758. Zygmunt Dobiński.
1758. umarł 1760. Józef Walewski, herbu Roch.
1760. umarł 1762. Tadeusz Lipski.
1763. umarł 1774. Alexander Szymon Dzierzbicki, herbu Topor.
1774. umarł 1781. Michał Boksza Radoszewski.
1782. Jan Przyłuski, herbu Lubicz.

KRUSZWICCY KASZTELANOWIE.

1222. Teodor.
1240. Szymon Zaremba.
1383. Dobiesław.
1413. Krystyn.
1436. Mikołaj z Lubstowa, (Leszczyc).
1444. Mikołaj Głębocki, (Doliwa).
1496. Mikołaj z Kościelec.
1505. Jan z Oporowa, herbu Sulima.
Siewierski, herbu Ogończyk.
Erazm z Oporowa, herbu Sulima.
Grabski, (ojciec), herbu Pomian.
Grzegorz Zakrzewski, herbu Ogończyk.
1578. Łukasz Grabski, (syn), herbu Pomian.
Piotr Baliński, herbu Przosna.
Łukasz Sierakowski, herbu Ogończyk, postąpił na Lendzkie (około 1620?).
Grzegorz Zakrzewski, (synowie Grzegorza), herbu Ogończyk.
1643. Jan Rysiński, herbu Leszczyc.
Samuel Konstauty Szczawiński, herbu Prawdzic, (około 1660?).
1688? Jan Chryzostom Czapski, herbu Leliwa, postąpił 1695. na Elbląską.
Mikołaj Szczawiński, herbu Prawdzic.
1737—1754. Jan Głębocki, herbu Doliwa.

1754. umarł 1779. Józef Głębocki, herbu Doliwa.
1779. umarł 1703. Józef Brzeziński.
1783. umarł 1787. Kazimierz Rybiński, herbu Wydra.
1787. Kazimierz Bogatko, herbu Pomian.

OŚWIECIMSCY KASZTELANOWIE.

Jak inne zamki i grody na Szląsku, Oświecim wcześno miał swych kasztelanów. Roku 1217. Falisław; roku 1232., Werner. Z dyplomatów Szląskich można ich następstwo wyszukiwać. Ale to byli obcy, nietylko dla senatu, ale i dla Polski. Jakoż w wymienionych krzesłach senackich 1436., 1506. 1530. (*Vol. leg. p.* 130. 138.) Oświecimskiego nie ma. Oświecim i Zator powróciły do Polski w latach 1457. i 1494., a kasztelan Oświecimski pewnie nie wprzód znalazł w senacie wskazane sobie krzesło, aż gdy się zbliżył czas Unji tych księztw z koroną 1562. podpisanej.

Jan Blocha z Bestwiny.
Jan Myszkowski, herbu Jastrzębiec, (zięć Blocha).
1546—1549. Jan Bonar, herbu Bonarowa, postąpił na Biecką.
1563—1569. Krzysztof Myszkowski, herbu Jastrzębiec, postąpił na Rawską.
1575. Jędrzej Zborowski, herbu Jastrzębiec, zdaje się zeszedł z kasztelanji otrzymawszy laskę nadworną, z której potym ruszony, pożniej był kasztelanem Sanockim. *Niesiecki T. X. p.* 130. 133.
Jeszcze po 1580. Zygmunt Myszkowski, (ojciec) herbu Jastrzębiec.
Koło 1590. Wojciech Padniewski, herbu Nowina.
1593. Krzystof Komorowski, herbu Korczak.
Alexander Myszkowski, (syn) herbu Jastrzębiec (zięć Krzysz. Komorowskiego.)
1601. Zygmunt Myszkowski, (syn Zygmunta), herbu Jastrzębiec.
Jędrzej Gajewski, herbu Sulima.
— umarł 1633. Jan Koryciński, herbu Topor.
— nmarł 1643. Marcin Przyłęcki, herbu Sreniawa.
— umarł 1658. Stefan Koryciński, herbu Topor, kanclerz.
1662? Achacy Przyłuski, herbu Sreniawa *).
1661—1685. Pawel ze Stoka Stokowski, herbu Drzewica, postąpił na Wojnicką.

---

*) Rok 1662. u *Niesieckiego T. VIII. p.* 558. musi być omyłką druku (może zamiast 1652.) bo już 1661. i 1662. Stokoski na kasztelaństwo wchodzi.

1705. Jan Piegłowski, herbu Nałęcz.
Stanisław Czerny, herbu Nowina.
1737. Piotr Szembek, herb własny.
1739. Franciszek Czerny, herbu Nowina, postąpił na Wojnickie.
1749—1758. Gabryel (Mikołaj) Sierakowski, herbu Ogończyk.
1759. umarł 1775. Józef Jakliński, herbu Ostoja.
1775. Jan Michał Grodzicki, herbu Łada.

KAMIEŃSCY KASZTELANOWIE.

1358. Gotard.
1383. Jędrzej Swierad, herbu Grzymalczyk.
1430—1436. Dobrogost z Kolen (czy z Kolna, herbu Trąby).
1443. Dobiesław Ostroróg, herbu Nałęcz.
1563. Mikołaj Łącki, herbu Pierzchała.
— umarł 1590. Marcin Lwowski, herbu Nałęcz.
1596. Marcin Padniewski, herbu Nowina.
1607. Mikołaj Mieliński, herbu Wczele.
— 1632. Olbrycht Baranowski, herbu Jastrzębiec.
Około 1670. Tolibowski, herbu Nałęcz.
1683. Marcin Siemianowski, herbu Grzymała, postąpił na Brzezińską.
1702? Stanisław Potocki, herbu Pilawa, postąpił na Kijowską.
Firlej?
1737—1742. Stefan Brodzicki.
— 1749. Stefan Petrykowski.
1749—1754. Stanisław Kossakowski, herbu Ślepowron.
1761—1771. Józef Potocki, postąpił na Biechowskie.
1771. umarł 1778. Prokop Szczaniecki, herbu Ozoria.
1778. umarł 1784. Kazimierz Kierski.
1784. Makary Gorzeński, herbu Nałęcz.

SPICYMIRSCY KASZTELANOWIE.

1248. Mikołaj.
1496. Jan Jarand z Brudzewa, koło 1500., postępił na Kaliską.
Malechowski, herbu Nowina, koło 1540?
1560? Jan Gomoliński, herbu Jelita.
Mikołaj Gomoliński, (brat Jana), herbu Jelita.
1570 czy 1572. Mikołaj Małachowski, herbu Nałęcz.
1611. Piotr Gomoliński, herbu Jelita.
1616. Adam Skrzyński, herbu Zaremba.
1621. Hieronim z Kroczowa i Konopnicy, herbu Jastrzębiec.
1648? Waleryan z Olszowy, herbu Prus, po 1646.
Jędrzej Biskupski, herbu Lis.

1661. Stefan Walewski, herbu Roch.
Po 1674. Stanisław Trzebicki, herbu Łabędź.
— 1706. Maciej Pstrokoński, herbu Poraj, postąpił na województwo Brzeskie Kujawskie.
Wawrzeniec Walewski, herbu Roch.
— 1737. Kazimierz Walewski, herbu Roch.
1738—1753. Wojciec Miączyński.
1754—1758. Jan Miączyński.
1758. umarł 1764. Franciszek Rychłowski, herbu Nałęcz.
1764. umarł 1767. Jan Przerębski.
1767. umarł 1769. Stanisław Walewski, herbu Roch.
1769. umarł 1780. Stanisław Rychłowski, herbu Nałęcz.
1780. umarł 1787. Jan Zaremba Cielecki.
1787. Adam Męciński, herbu Poraj.

INOWŁODZSCY KASZTELANOWIE.

1573. Piotr Szmerzyński, herbu Grzymała.
1576. Szymon z Szubska, Szczawiński, herbu Prawdzic *).
1599. Stanisław Tarnowski, herbu Rolicz.
Kadzidłowski, herbu Ogończyk.
1655? Władysław Wierzbowski, herbu Jastrzębiec, postąpił 1657? na województwo Brzesko Kujawskie **).
Jan Dąbski, herbu Godziemba.
Małachowski Józef, herbu Nałęcz.
1737—1749. Stanisław Slesiński, herbu Wieniawa.
1753, 1754. Jan Kos.
1758. umarł 1782. Bogusław Ustrzycki.
1782. umarł 1783. Jan Dąbski.
1783. umarł 1784. Bokusław Ustrzycki.
1784. Antoni Kossowski, herbu Abdank.

KOWALSCY KASZTELANOWIE.

Po 1577. Marcin Lwowski z Ostroroga, herbu Nałęcz, postąpił na Kamieńską.
1589. Janusz Rysiński, herbu Leszczyc.

---

*) Częste omyłki pisania i druków zamieniające Inowłodź, Inowładisław czyli Inowrocław, jedno za drugie, sprawuje trudność w poszukiwaniu, a pewnie i wydobyciu listy kasztelanów Inowłodzkich. Szymon Szczawiński był w latach 1587. 1589. kasztelanem Inowrocławskim, a tegoż 1589. równie czynnym Inowrocławskim kasztelanem ukazuje się Jan Kościelecki. Patrz *Niesiecki T. V p.* 279., *T. VIII. p.* 308.

**) W tymże czasie lub w blizkich w przód latach brat jego starszy Wojciech był kasztelanem Inowrocławskim.

1590? Stanisław Sierakowski, herbu Ogończyk, postąpił na Lendzką.
Jemielski, (ojciec), herbu Nieczuja.
Karnkowski, herbu Junosza, koło 1640.
Jemielski, (syn), herbu Junosza.
1661. Jan Urbański, herbu Nieczuja.
1662. Jan Trzebuchowski, herbu Ogończyk.
Mikołaj Wierzbowski, herbu Jastrzębiec.
Stanisław Konarski, herbu Ozoria.
Jędrzej Jarnowski, herbu Topor.
1733—1754. Wojciech Bniński, herbu Łodzia.
1755. Wojciech Dąbski.
1775. Józef z Lubrańca Dąbski, herbu Godziemba.
1778—1779. Józef Brzeziński, postąpił na Kruszwicką.
1779. umarł 1783. Piotr Sumiński.
1783—1787. Kazimierz Bogatko, herbu Pomian, postąpił na Kruszwicką.
1788. Antoni Biesiekierski, herbu Pomian.

SANTOCCY KASZTELANOWIE.

1245. Bolesław.
1256. Eustachy.
1260. Gosław.
1278. Petrko.
1286. Dzierżykraj.
1383. Dzierżek, czyli Dersław z Grochola Ostroróg.
Ligęza Minor, herbu Półkozic, koło 1430.
1460. Jan Zaremba, postąpił na Sieradzką.
1476—1485. Jan Sędziwój z Czarnkowa, herbu Nałęcz, postąpił 1495. na województwo Kaliskie.
1563. Stanisław Spławski, herbu Leliwa.
1569. Wojciech Sędziwój Czarnkowski, herbu Nałęcz, postąpił na Międzyrzecką, od roku 1564. już generał Wielkopolski.
Lwowski na Lwowku, herbu Nałęcz.
Jan Opaliński, herbu Łodzia.
1583. Stanisław z Łaska Russocki, herbu Korab.
1613. Piotr Chojeński, herbu Abdank.
— 1623. Krzysztof de Wedel Tuszyński, herb własny, postąpił na Poznańską.
1638. Jan Smoszewski, herbu Topor.
1653. Chryzostom Jaskólski, herbu Topor.
1661? 1670, Wojciech Miaskowski, herbu Bończa.
Łukasz Gajewski, herbu Ostoja. (*Niesiecki T. VIII. pag.* 446.)
1676. Adryan z Miaskowa Miaskowski, herbu Bończa, postąpił na Szremską.
Stanisław Smoszewski, herbu Topor.
Swięcicki, herbu Jastrzębiec, (kiedy? *Niesiecki T. VIII. p.* 575).

Łukasz Kwilecki, koło 1720. lub 30.
— 1737. Zakrzewski, herbu Wyssogrota.
1738—1742. Bartłomiej Szołdrski, herbu Łodzia, postąpił na Biechowską
1749. umarł 1771. Leonard (czy Leon) Raczyński, herbu Nałęcz.
1771. umarł 1781. Jakób Komorowski.
1781. umarł 1785. Jan Lipski.
1785. umarł 1789. Michał Krzyżanowski.
1789. Nikodem Zakrzewski, herbu Pomian.

SOCHACZEWSCY KASZTELANOWIE.

1358. Niemirza.
1377. Niemirza (Erazm), może ten sam co poprzedni.
1446—1453. Gothard de Rybno.
1493. Sławiec z Niemygłów.
Jan z Kutna.
1511. Jędrzej Radziejowski, herbu Junosza.
1533. Mikołaj Wolski, herbu Półkozic, postąpił 1533. na Wojnicką.
Jędrzej Szpot, herbu Łabędź.
Jan Szczawiński, (czy Piotr).
Szczesny Oziębłowski, herbu Radwan.
Anktus Dzierżgowski, herbu Jastrzębiec *).
1565. Paweł Szczawiński, herbu Prawdzic, postąpił na Brzezińską.
1575. Krzysztof Lasocki, herbu Dołęga.
1582—1587. Stanisław Gostomski, herbu Nałęcz, postąpił na województwo Rawskie **).
1589. Hieronim Parys, herbu Prawdzic, postąpił 1592. na województwo Mazowieckie.
Stanisław Wolski, herbu Półkozic.
Stanisław Wolski, herbu Łabędź.
1616. Konstanty Plichta, herbu Pólkozic, postąpił 1630. na województwo Mazowieckie.
1631. Franciszek Felix Lipski, herbu Łada, postąpił 1639. na Rawską.
1648. Marcyan Kurdwanowski, herbu Półkozic.
1648. umarł. 1655. Mikołaj Łajszewski, herbu Prawdzic.
1655. Adam Brochocki, herbu Prawdzic.
1658. Franciszek Myszkowski, herbu Jastrzębiec, postąpił 1658. na Bełzką.
Piotr Szczawiński, herbu Prawdzic.
Marcin Jarzyna, herbu Trzaska.
— umarł 1679. Piotr Sładkowski, herbu Jastrzębiec.
N. Sładkowski, herbu Jastrzębiec, (może Ciechanowski.)

---

*) Czterech wymienionych bez roku następstwo, który po którym, jest niepewne.

**) W *Niesieckiem T. IV. p.* 241. rok 1562. zapewne jest omyłką druku, zamiast 1582.

1696. Stanisław Jarzyna, herbu Trzaska.
Franciszek Gozdzki, herbu Doliwa.
Krzysztof Cieszkowski, herbu Dołęga.
Wawrzeniec Swidziński, herbu Półkozic).
— umarł 1739. Waleryan Łuszczewski, herbu Grabie.
1739—1749. Franciszek Łuszczewski, herbu Nałęcz.
1749. Mierzejewski.
1753—1758. Ludwik Stanisław Cieszkowski, herbu Dołęga.
1758. umarł 1759. Kasper Suffczyński, herbu Szeliga.
1771. Bazyli Walicki.
1772. umarł 1773. Maciej Łuszczewski.
1773. umarł 1774. Gabryel Lisiewski.
1774. Adam Lasocki, herbu Dołęga.

WARSZAWSCY KASZTELANOWIE.*

1377—1406. Albert czyli Wojciech.
1421. Paweł.
1436—1452. Sasin de Dobrogostio, albo de Nowydwór, (Nałęcz?).
1472. Jędrzej de Raszince.
1482. Jan de Radzijewo.
Jan Radzimiński, herbu Brodzic, koło 1490.
1536. Piotr Kopytkowski, herbu Kościesza.
1557. Jerzy Jeżowski, herbu Prus.
1560. Stanisław Leśniowolski, herbu Roch, postąpił przed 1564. na Czerską.
1569. Felix Parys, herbu Prawdzic.
1589. umarł 1593. Wojcieck Ręczajski, herbu Rogala.
1609. Adam Hieronim Parys, herbu Prawdzic, postąpił na Czerską.
1611. Stanisław Parys, herbu Prawdzic.
1637. Zygmunt Parys, herbu Prawdzic, postąpił na Czerską.
1638.—1643. Jan Kazimierz Krasiński, herbu Ślepowron, postąpił przed 1648. na Płocką.
1648. Stanisław Laskowski, herbu Korab, postąpił koło 1655. na Podlaską.
Nadolski, herbu Roch. (*Niesiecki T. IX. p.* 44.)
1670. Stanisław Ciosnowski, (Pomian?)
1670—1676. Jan Oborski, herbu Roch.
Narzymski, herbu Dołęga.
1703. Stanisław Czosnowski, herbu Roch.
Jędrzej Prażmowski, herbu Belina.
1737—1749. Wojciech Wessel, herbu Rogala.
1753—54. Paweł Benoe, herbu Taczała.
1757—1779. Maciej Sołtyk, herb, własny.
Maciej Soboleski, herbu Ślepowron.

---

*) Następstwo trzech wymienionych bez roku jest niepewne.

GOSTYŃSCY KASZTELANOWIE.

1377. Rogala.
1436. Adam z Rytła, (Szeliga).
1446. Adam de Zisersko.
1496. Jędrzej z Kutna, (Ogończyk), postąpił 1501. na województwo Rawskie.
Paweł Kiernowski, herbu Junosza.
Marcin Śleszyński.
Brykaj Sobocki, herbu Doliwa.
1562. Mikołaj Radziejowski, herbu Junosza.
1576. Jan Szamowski, herbu Prus.
1616. Michał Sokołowski, herbu Pomian.
Piotr Tarnowski, herbu Rolicz.
(Po 1633.). Adam Noskowski, herbu Łada.
— 1650. Marcin Sadowski, herbu Nałęcz.
Jerzy Kuciński, herbu Ogończyk.
Wawrzeniec Załuski, herbu Junosza.
1685. Michał Rylski, herbu Ostoja.
Jędrzej Kuciński, herbu Ogończyk.
Tomasz Głuski, herbu Ciołek.
1727—1753. Wojciech Lanckoroński, herbu Zadora.
1753. umarł 1769. Jan Stanisław Ossoliński, herbu Topor.
1769. umarł 1771. Jerzy Podczaski.
1771. Antoni Lasocki.

WIZSCY KASZTELANOWIE.

1282. Mikołaj z Jaszowa, (wedle *Damalewicza*).
1297. Tomisław (czytany też: Imisław, Janisław).
1377. Naszut.
1440. Mikołaj Glinka, (herbu Biała?)
1453. Mikołaj de Krassowa (Jastrzębiec.)
1478—82. Jan de Lippa, Lipski.
1496. Ninogniew z Kryska, (Prawdzic), postąpił na województwo Płockie 1501.
1505. Stanisław Szreński, herbu Dołęga.
1514. Andrzej Niszczycki, herbu Prawdzic.
1528. Jan Łoski, z Woli Chynowskiej, herbu Rogala.
Mikołaj Glinka, herbu Biała.
1530? Stanisław Szreński, herbu Dołęga, postąpił 1532. na województwo Mazowieckie.
Jędrzej Iłowski, herbu Prawdzic.
1560? Adam Wilkanowski, herbu Lis, postąpił przed 1563. na Płocką.
1560—65. Walenty Nadarzyński, herbu Radwan.
1565. umarł 1617. Wojciech Rakowski, herbu Trzywdar.

Nadarzyński, herbu Radwan.
Piotr Żabicki, herbu Prawdzic.
1641. Felix Iłowski, herbu Prawdzic.
1648. Alexander Przedwojewski, (Odrowąż).
Stanisław Baranowski, herbu Jastrzębiec.
1674. Adryan z Krassowa Żochowski, herbu Brodzic.
1685. Floryan Drozdowski, herbu Pilawa.
1703. Kazimierz Rostkowski, herbu Dąbrowa.
Jan Stanisław Zaleski Cycemberg, herbu Chomąto.
Jan Wiktoryn Rostworowski, herbu Nałęcz.
Jan Krasiński.
1737—42. Jan Zaleski, herbu Chomąto.
1748. Jacek Stoiński.
1749. Gabryel Szpilowski.
1749—1754. Jan Antoni Czarnecki.
1762—63. Adam Krasiński.
— umarł 1774. Kazimierz Karaś, herbu Dąbrowa.
1774. umarł 1779. Tomasz Alexandrowicz.
1780. Chryzanty Opacki.

RACIĄŻSCY KASZTELANOWIE.

1358. Mroczek.
1446. Zawisza.
1452—57. Jan z Mniszewa.
1482. Ninogniew z Kryska, postąpił na Wizską.
1496. Jan z Konradzic, postąpił 1501. na Płocką.
Adam Rościszewski, herbu Junosza, koło roku 1560?
1569. Stanisław Kryski, herbu Prawdzic, postąpił 1576. na województwo Mazowieckie.
Krzysztof Niszczycki, herbu Prawdzic, kasztelan po r. 1587., postąpił około 1597. na województwo Belzkie.
1611—1626. Jan Podoski, herbu Junosza.
1940. Jan Nowodworski, herbu Nałęcz.
Stanisław Kryski, herbu Prawdzic.
1674. Stanisław Kryski, herbu Prawdzic, (syn poprzedniego).
1696. Mikołaj Kępski, herbu Jastrzębiec.
Adam Rościszewski, herbu Junosza.
1737—1749. Stanisław (Mikołaj) Niszczycki, herbu Prawdzic.
1753—54. Walenty Niszczycki, herbu Prawdzic.
1760. Jakób Zieliński.
1772—1778. Jan Chryzostom Krajewski, herbu Trzaska, postąpił na Płocką.
1779. umarł 1790. Franciszek Zboiński.
1790. Tadeusz Antoni Mostowski.

SIERPSCY KASZTELANOWIE.

1520. Piotr z Kryska, herbu Prawdzic.
1526. Jan z Wieczwny na na Karniszynie.
1536. Mikołaj Niszczycki, herbu Prawdzic, postąpił na województwo Bełzkie.
1545. Mikołaj Kossobudzki, herbu Pobóg.
Mikołaj Narzymski, herbu Dołęga *).
Radzanowski, herbu Prawdzic, (koło r. 1580.)
— umarł 1596. Walenty Goślicki, herbu Grzymała.
1609. Wojciech Kryski, herbu Prawdzic.
1613—1621? Paweł Garwaski, herbu Grzymała.
1621. umarł 1631. Paweł Niszczycki, herbu Prawdzic.
1631—1633. Stanisław Kuczborski, herbu Ogończyk.
1633—1641. Wojciech Krasiński, herbu Ślepowron.
Radzanowski, herbu Prawdzic, (koło r. 1650.).
Maciej Kuczborski, herbu Ogończyk.
Wojciech Dąbski.
1674. Ludwik Zieliński, herbu Świnka.
Zaliński, herbu Poraj.
1685. Paweł Szydłowski, herbu Lubicz.
1696. Jędrzej Kowalewski, herbu Junosza.
Kazimierz Nieborski, herbu Lubicz.
1737—1742. Bogdan Mostowski, herbu Dołęga.
1748. umarł 1761. Waleryan Wessel, herbu Rogala.
1751. umarł 1776. Józef Popiel, herbu Sulima.
1776. umarł 1781. Franciszek Ignacy Rościszewski, herbu Junosza.
1781. umarł 1787. Antoni Strzembosz, herbu Jastrzębiec.
1787. Kajetan Mlicki, herbu Dołęga **).

WYSZOGRODSCY KASZTELANOWIE.

1373—77. Siska czyli Sziszka.
1388. Mateusz z Łąków.
— umarł 1395. Sasin (Jastrzębiec).

---

*) Wedle *Niesieckigo Tom. VI. p.* 527. Mikołaj ten miał brata Tomasza kasztelana Płockiego. Tomasz Narzymski między kasztelanami Płockiemi jest pod rokiem 1636., aby się do tego braterstwo ściągać mogło jest niepodobieństwo. Obaj: kasztelan Sierpski Mikołaj i brat jego Tomasz, są przywiązani do Gostomskich wojewodów Rawskich (1575—1590.); za jednym z nich Anzelmem była córka Tomasza, a Mikołaj miał wojewodziankę Gostomską za małżonkę. Trudno przypuścić, aby Tomasz wydawszy za mąż córkę w sześćdziesiąt lub siedmdziesiąt lat poźniej dopiero kasztelanem miał zostawać (1573—1636.)

**) W nocie w *T. VI. p.* 425. nazwany jest Raciąższkim.

1401. Bolesta (grododzierża czyli kasztelan w tłómaczeniu Polskiem statutów Mazowieckich.)
1421. Mikołaj.
N. z Łętowa, (koło 1450. czy 60.)
1452—53. Dobiesław (czy Dersław) de Podosie, (Junosza).
1472—82. Ziemak (niedobrze czytany Ziennal) de Borakowo albo de Cexino.
1496. Jan de Lassocino.
1536. Jan z Obór, herbu Roch.
1548. Adam Wilkanowski, herbu Lis, postąpił na Wizką.
1557. Jan Warszewicki, herbu Paprzyca.
Pilchowski, herbu Rogala.
1574—75. Wojciech Wilkanowski, herbu Lis, opuścił: był potem Płockim.
1578. Maciej Cybulski, herbu Prawdzic.
1591—92. Jan Łoś, herbu Dąbrowa.
1632. Stanisław Wilkanowski, herbu Lis.
1648. Stanisław Karnkowski, postąpił na Dobrzyńską.
1655. umarł 1681. Adam Lasocki, herbu Dołęga, (kasztelanem był przez lat 26.)
Antoni z Obór Czosnowski, herbu Roch.
1737—42. Jan Staniszewski, herbu Pobog.
Bartłomiej Czosnowski, herbu Roch.
— umarł 1768. Bartłomiej Giżycki.
1768. umarł 1776. Kazimierz Wykowski.
1776. umarł 1784. Franciszek Kanigowski.
1784. Ignacy Zieliński, herbu Świnka.

RYPIŃSCY KASZTELANOWIE.

1422. Jan z Kretkowa, (herbu Dołęga), postąpił na Dobrzyńską.
1436. Jakusz de Strygi, (herbu Lew z muru).
1496. Mikołaj z Kretkowa, herbu Dołęga, postąpił 1504. na województwo Inowrocławskie.
Felix z Gulczewa Sierpski, herbu Prawdzic, (około 1550. a 1560.)
1569. Stanisław Snakowski.
Pidtr Sierpski, herbu Prawdzic.
Jędrzej Sierpski, herbu Prawdzic, (po bracie koło 1570.)
Głowiński, herbu Godziemba.
Ludwik Tarnowski, herbu Rolicz.
Jan Kuczborski, herbu Ogończyk, (po Tarnowskim koło r. 1620?)
1632. Erazm Karnkowski, herbu Junosza.
1640? Sumieński, herbu Leszczyc.
Pigłowski, herbu Sokola.
Jędrzej Dziewanowski, herbu Jastrzębiec, (koło 1710. a 1720.) postąpił na Dobrzyńską.
Michał Mełdzyński, herb własny.

1737—1748. Adam Trzciński, herbu Leliwa.
1749. Józef Wolski.
1753. umarł 1754. Stanisław Bieganowski, herbu Grzymała.
1754—1778. Michał Podolski, herbu Junosza, postąpił na Dobrzyńską.
1778. umarł 1781. Tomasz Rokitnicki, herbu Prawdzic.
1781. umarł 1784. Szymon Zieliński.
1784. Ludwik Zieliński, herbu Swinka.

ZAKROCZYMSCY KASZTELANOWIE.

1421. Laskarz.
1452—53. Jan de Kuchary.
1472—83. Albert de Bartniki, (Dołęga?).
1496. Jan de Ojrzanowo.
1525. Jan Kryski, herbu Prawdzic.
1536—44. Floryan Parys, herbu Prawdzic.
Pilichowski, herbu Rogala?
Jan na Rostkowie Kostka, herbu Dąbrowa.
1583. Stanisław Radzimiński, herbu Brodzic, (wprzód 1576. wyniesiony przez szlachtę na województwo Mazowieckie, ale odparty przez Stefana Batorego), posiąpił 1587. na Czerską: musiał jednak wprzód Zakroczymską opuścić, bo:
1585. Jan z Obór Leśniowolski, herbu Roch.
1596. Wojciech Radzimiński, herbu Brodzic, postąpił 1601. na Czerską.
1601. Jan Lasocki, herbu Dołęga.
1613. Jakób Lelowski, herbu Junosza.
— umarł 1617. Felix Kryski, herbu Prawdzic.
Jakób Brochocki, herbu Prawdzic.
Franciszek Bieliński?
Piotr Czarnecki, herbu Nagody.
1623. umarł 1647. Jan Brochocki, herbu Prawdzic.
1648. Mikołaj Łopacki, herbu Lubicz, zginął pod Płomkiem.
Tomasz na Chędowie Olędzki, herbu Rawicz.
Mierzejewski?
Władysław Lasocki, herbu Dołęga.
1696. Adam Bieliński, herbu Junosza.
Adam Karnkowski, herbu Junosza.
Franciszek Wessel, herbu Rogala.
1737. Walenty Kazimierz Mierzejewski, herbu Szeliga.
1738—48. Fryderyk Jędrzej Łopacki.
1749. Ostroróg.
1750—54. Antoni Krasiński, herbu Ślepowroe.
1762. umarł 1774. Jan Antoni Rostworowski, herbu Nałęcz.
1783. Leo Onufry Korzeniowski.
1784—85. Franciszek Prażmowski.

CIECHANOWSCY KASZTELANOWIE.

1240. Pomścibór, herbu Rogala?
1421. Jakób.
1452—1458. Mikołaj Wąsek de Dobrzankowo.
Stanisław Bogacki, herbu Prawdzic.
1472—1482. Jakób de Golinino czyli raczej Golomino (Gołymin), (Prawdzic), postąpił przed 1496. na województwo Mazowieckie.
1496. Mikołaj de Obory, (Roch).
Wnuczek, herbu Jastrzębiec.
Pomścibórz z Dzierzgowa, herbu Jastrzębiec.
1535. Jan z Dzierżgowa, herbu Jastrzębiec, (syn Pomściborza), postąpił 1536. na Czerską.
1548. Walenty Nadarzyński, herbu Radwan.
1557. Stanisław Leśniowolski, herbu Roch, postąpił na Warszawską.
Mikołaj Kossobudzki, herbu Pobog.
1591—1601. Franciszek Krasiński, herbu Ślepowron.
1616—1627. Jan Podoski, herbu Junosza, postąpił na województwo Mazowieckie.
— umarł 1627. Jędrzej Baranowski, herbu Jastrzębiec.
1627—1633. Franciszek Wessel, herbu Rogala.
Stanisław Krasiński, herbu Ślepowron.
Dominik Krasiński, herbu Ślepowron.
Ludwik Krasiński, herbu Ślepowron *).
Jakób Krasiński, herbu Ślepowron **).
Antoni Radzimiński, herbu Lubicz.
1735. Mikołaj Podoski, herbu Junosza, postąpił na województwo Płockie.
1736—1758. Władysław Grzegorzewski, herbu Lis.
1759. umarł 1769. Jan Nowosielski.
1770—1778. Franciszek Podoski, postąpił na Mazowiecką.
1778. umarł 1779. Stanisław Narzymski.

LIWSCY KASZTELANOWIE.

1421. Stanisław.
1452—53. Jan z Mankoboczek.

---

*) Ci trzej Krasińscy byli synami Stanisława wojewody Płockiego zmarłego 1613. z kolei, siódmy, ósmy i dziesiąty. *Niesiecki, Tom V. p.* 369. twierdzi, że ten Stanisław syn siódmy, był potem kasztelanem Płockim. To zdaje się być omyłką, musiał go wziąść za Jana Kazimierza.

**) Lat wskazanych kasztelanowania tych Krasińskich nie ma: przypadają jednak między 1650. a 1680. Gdy syn Ludwika, był w ro-

1453. Marek Boski, (Jastrzębiec) *).
1559. Jan Kossobudzki, herbu Pobog.
(Po 1573.) Mikołaj Kossobudzki, herbu Pobog.
1597. Jan na Międzylesiu Wodyński, herbu Kościesza, postąpił na Podlaską.
1626.—1638. Piotr Żabicki, herbu Prawdzic.
1661. Stanisław Cieciszewski z Gojsca, herbu Roch.
1664. Radziszewski.
1670. Adam Oborski, herbu Roch.
1678—1696. Ludwik Konstanty Oborski, herbu Roch.
Rostworowski, herbu Nałęcz.
Wiktor Cieszkowski, herbu Dołęga.
1737. Cieciszewski, herbu Roch.
1738. Antoni Karczewski.
1740. umarł 1741. Jakób Załuski, herbu Junosza.
1749—1754. Adam Kolumna Siennicki.
1756. Ignacy Cieszkowski, herbu Dołęga.
1778. Krzystof Cieszkowski, herbu Dołęga.

SŁOŃSCY KASZTELANOWIE.

1379. Tomasz z Wąsosza, (czyli Tomisław na Wąszoszu, herbu Topor).
1564. Paweł Działyński, herbu Ogończyk, postąpił na Dobrzyńską.
1601. Zygmunt Sumieński, herbu Leszczyc.
1605—1607. Jan Tarnowski, herbu Rolicz, postąpił na Sieradzką.
Adam Dąbski, herbu Godziemba, (koło 1640. lub 50?)
1670. Mikołaj Tolibowski, herbu Nałęcz.
Sebastyan Charczewski, herbu Cholewa, (dziad Jana).
Po 1697. Jędrzej Dziewanowski, herbu Jastrzębiec, postąpił na Rypińską.
1700. Marcin Zakrzewski, herbu Ogończyk.
Erazm Łochocki, herbu Junosza.
— 1737. Jan Charczewski, herbu Cholewa.
1738. Jędrzej Umiński.
(1749. Myko).
1749. umarł 1758. Wilhelm Mir.
1758. umarł 1765. Felicyan Potocki.
1765. umarł 1766. Adam Suchodolski, herbu Janina.
1766. umarł 1771 Szymon Szydłowski.
1771. umarł 1775. Stanisław Grodzicki.
1775. umarł 1777. Józef Piegłowski, herbu Nałęcz.
1777. Stanisław (Kajetan) Sierakowski.

---

ku 1683. wojewodą Mazowieckim, stryjeczny brat jego Jakób syn Dominika, musiał też kasztelaństwo trzymać koło 1680.

*) Ten mniemany, urojony Marek Boski, jest oczywiście z Manko Boczek utworzony.

LUBACZEWSCY KASZTELANOWIE.

1550. Jan Herburt z Chlipów, herb własny, postąpił na Bełzką (koło 1570?).
1569. Mikołaj Łysakowski, herbu Lubicz, postąpił na Chełmską.
1573. Sędziwój Drohiciński, herbu Nałęcz.
1595? Grzegórz Dziedoszycki, herbu Sas.
1619. Jan Łahodowski, herbu Korczak.
Piotr Dunin Borkowski, herbu Łabędź.
1641—1643. Alexander Przedwojewski, (Odrowąż), postąpił na Wizką.
Trzciński, herbu Rawicz.
1653. Stanisław Koniecpolski, herbu Pobóg.
1667. umarł 1669. Remigian Wojakowski, herbu Brochwicz.
1670. umarł 1678. Jędrzej Samuel ze Zmigroda na Lesku Stadnicki, herbu Śreniawa.
(1674?) 1678. Wiktoryn Stadnicki, herbu Śreniawa, postąpił na Przemyską *).
Mikołaj Stadnicki, herbu Śreniawa.
Snopkowski, herbu Rawicz, (który wprzód?).
— umarł 1694. Łukasz Prusinowski, herbu Topor.
Krzysztof Dunin, herbu Łabędź.
Młodzianowski, herbu Dąbrowa, (który wprzód?)
— 1731. Józef Stadnicki, herbu Śreniawa, postąpił na Bełzką.
1731. umarł 1734. Stanisław z Rybotycz Brześcianski, herbu Sas.
1734. umarł 1736. Antoni Radecki, herbu Godziemba.
1736—1740. Józef Radecki, herbu Godziemba.
1740—1758. Piotr Antoni Tarło, herbu Topor.
1759. Maryan Potocki, herbu Pilawa.
1761. umarł 1781. Maryan Dydyński.
1781. umarł 1783. Józef Komorowski.
1783. umarł 1791. Adam Rzyszczewski, herbu Pobog.
1791. Mikołaj Ledochowski, herbu Szaława.

KONARSCY SIERADZSCY KASZTELANOWIE.

Bieniasz Wiktorowski, herbu Gryf, (koło 1570.)
Piotr Zadambrowski, herbu Lis, (koło 1580.)
1596. Stanisław Jaxyc z Kossowa Bykowski, herbu Gryf, postąpił na Łęczycką.

---

*) Rok 1674., w *T. VIII.* na karcie 482. przez *Niesieckiego* wymieniony, wcale nieprzypada do tego co *Niesiecki* powiada (*T. VIII. p.* 478.) o Jędrzeju zmarłym 1678. Aby omyłkę odkryć, wypada skonfrontować Konstytucye na które się powołuje.

1616. Jan Bykowski, herbu Gryf.
1618. Samuel Przerębski, herbu Nowina, postąpił na Łęczycką *).
Spytek Bużeński, herbu Poraj, (koło 1630.)
— umarł 1633. Piotr Bykowski, herbu Gryf.
1648. Stanisław Bogdański, herbu Prus.
Tarnowski, herbu Jelita, (kiedy?).
Przerębski, herbu Nowina, (koło 1730.)
1737. Kazimierz Mączyński, herbu Świnka.
1739. Morsztyn, herbu Leliwa.
1749. umarł 1754. Stefan Morsztyn, herbu Leliwa.
1755. umarł 1765. Walenty Ankwicz, herbu Abdank.
1765. umarł 1767. Szymon Zaręba.
1767. umarł 1771. Józef Wężyk, herbu Wąż.
1771. Maciej Zbijewski, herbu Rola.

KONARSCY ŁĘCZYCCY KASZTELANOWIE.

1505. Jan Szamowski, herbu Nałęcz.
1562. Swiętosław Lipski, herbu Rawicz **).
1569—1576. Rafał Sładkowski, herbu Nowina.
1676. Jan Mniewski, herbu Ogończyk.
Po 1683. Stanisław Garczyński, herb własny.
1696, Konstanty Walewski, herbu Roch.
Dominik Łątkowski, herbu Jastrzębiec ***).
Władysław Skarbek, herbu Abdank.
1737—1749. Józef Lasocki.
1749—1758. Piotr Karczewski, herbu Jasieńczyk.
1761. umarł 1764. Adam Rudziński.
1764. umarł 1766. Sebastyan Wyżycki.
1766. Jan Tarnowski, herbu Leliwa.

KONARSCY KUJAWSCY KASZTELANOWIE.

1430. Paszko z Gosławic, Nałęcz.
Kadzidłowski, herbu Ogończyk, (koło 1540.)
Po 1567. Jan Pstrokoński, herbu Poraj ****).

---

*) Trzy są kasztelanie Konarskie, zaniedbanie wymienienia do której z nich jaki kasztelan Konarski należy, sprawia niepewność. Ten Samuel, może jest Łęczycki.

**) Może Sieradzki.

***) Może Sieradzki.

****) Moża Sieradzki.

1575. Stanisław Gruszczyński, herbu Poraj *).
1607. Jędrzej Dąbski, herbu Godziemba.
— 1620. Dąbski, (syn Jędrzeja), herbu Poraj, postąpił na Łęczycką.
1630. Piotr Borucki, herbu Rolicz.
— 1670. Jacek Dąbski, herbu Godziemba, postąpił na Biecką.
Ludwik Dąbski, herbu Godziemba.
1685. Karol Kasper Donhof, herb własny **).
Franciszek Gajewski, herbu Ostoja.
Jan Kadziłowski, herbu Ogończyk.
— 1737. Stanisław Kościelski, herbu Ogończyk, postąpił na Bydgowską.
1737—1758. Sebastyan Paweł Wyżycki, herbu Ośmioróg.
1765. Franciszek Mieczkowski.
1785. Antoni Karnkowski, herbu Junosza.

KASZTELANIJE NOWEJ KREACYI.

BUSCY KASZTELANOWIE.

1764—1766. Ewaryst Jędrzej Kuropatnicki, herbu Nieczuja, postąpił na Bełzką.
1766. umarł 1772. Adam Myszka Chołoniewski, herbu Korczak.
1772. umarł 1783. Wojciech Rzyszczewski, herbu Pobog.
1783. umarł 1784. Dominik Krokowski.
1784. umarł 1785. Kajetan Bystrzonowski.
1785. umarł 1791. Teofil Załuski, herbu Junosza.
1791. Alexander Gurowski.

ŁUKOWSCY KASZTELANOWIE.

1775. Jacek Jezierski, herbu Prus.

ŻYTOMIRSCY KASZTELANOWIE.

1775. umarł 1783. Onufry Bierzyński.
1783—1793. Stanisław Purzyński.

---

*) Może Sieradzki.
**) Może Sieradzki.

OWRUCCY KASZTELANOWIE.

1775—1783. Stanisław Purzyński, postąpił na Żytomirską.
1783. umarł 1789. Michał Trzeciak.
1789. Józef (Antoni) Rybiński.

MINISTERYA KORONNE

I W. KS. LITEWSKIEGO W SENACIE, TUDZIEŻ HETMANI OBOJGA NARODÓW, TAKŻE MARSZAŁKOWIE IZBY POSELSKIEJ I GENERAŁOWIE WIELKO-POLSCY.

Oprócz wzwyż wyrażonych biskupów, wojewodów i kasztelanów większych, w Polski senat wchodzi pięć ministrów Koronnych, tyleż i W. Ks. Litewskiego, to jest: dwaj marszałkowie wielcy obojga narodów, tyleż kanclerzów wielkich, tyleż podkanclerzych, tyleż podskarbich wielkich, tyleż i marszałków nadwornych. Przeszłych wieków żadne ministerya Koronne, krzesła swego w Polskim senacie zasadzonego nie miały, jako świadczy *Piasecki fol.* 65. chyba że województwo które, albo kasztelanią krzesłową, z Koronnem ministerium połączono; dopiero za czasów Zygmunta Augusta Króla roku 1569. na sejmie Lubelskim, gdy się senat Polski z Litowskim pokartował, a ministrom tegoż księztwa to które przed Unią z Koroną miejsce mieli, przysądzono, i Koronni też, żeby się od nich upośledzonemi być niezdali, w ten komput przypuszczeni. Atoli Konstytucya 1565. przeciwko *Piaseckiemu*, jawnym jest dokumentem, że przed 1569. na cztery lata, już były ministerya Koronne od innych krzeseł odsadzone: niepodobna się zaś zda być rzecz do wierzenia, żeby tak wielkie urzędy nie miały mieć zaraz w ten czas, miejsca sobie w senacie zapisanego. Litewskie też ministerya wątpią, żeby kiedy przed rokiem 1569. nie były z jakiem inszem krzesłem połączone, i owszem i pod tym rokiem jeszcze się z najprzedniejszemi w tem księztwie wiązały, jako niżej obaczysz, gdzie się mówić o marszałkach i kanclerzach Litewskich będzie. Konstytucya potem 1669. odstrychnęła ich od buławy tak wielkiej jako i mniejszej, bo przedtem laski i pieczęci wielkie z buławami razem chodzić mogły. Miejsce tedy w senacie Polskim lubo po wszystkich wojewodach, kasztela-

nach, ministerya tak Koronne, jako i Litewskie biorą, przecież osobliwsza ich zawsze prerogatywa, i dla tego jako twierdzi *Piasecki*, że im od tronu dają tytuł wielmożny, którego nikomu innemu z senatorów, chyba sememu kasztelanowi Krakowskiemu niepozwalają, co lubo być może, że za czasów *Piaseckiego*, ten rigor w dawaniu tytułów obserwowano tak ściśle, przecież teraz wszystkim, tak wojewodom jako i kasztelanom kzresłowym tytuł wielmożny przypisywać wzwyczaj poszło, czego się w Konstytucyach Koronnych świeżych często napatrzysz, i jam to czytał na różnych z kancellaryi królewskiej danych listach. Pomniejszym zaś kasztelanom tytuł urodzonego przywłaszają. I dla tego, że częstszy mając przystęp do boku królewskiego, nietylko sobie, ale i drugim snadno nakłonić mogą serce pańskie: przetoż wielu było takich którzy najcelniejsze krzesła rzucali, żeby się tylko byli na którem ministeryum pomieścić mogli: inni też pracą i laty zwątleni, puściwszy ministeryum, najwyższe w tej ojczyznie godności pobrali. Są zaś wszyscy jak strażnicy, praw i swobód Koronnych, żeby się im w czem najmiej nieubliżyło: dla czego też obligacya na nich włożona, przy boku pańskim rezydować. Urząd ich dożywotni, chyba żeby się dobrowolnie na inne jakie krzesło przenieśli. Podczas Interregnum kanclerskie, podkanclerskie, podskarbskie wakują funkcye, chyba żeby im co takiego *ex Senatus consilio* zlecono, ale wszyscy *aequali jure gaudent* z innemi senatorami: to *Piasecki* niegdy biskup Przemyslski w swojej historyi *fol.* 65. i owszem *Karnkowski* arcybiskup Gnieznieński, w swojej *de Primatu Senatorio* księdze dowodzi, że wszystkie ministerya Koronne i Litewskie, także i buławy, czy to *Vivente Rege*, czy to *Interregnum*, *sunt in potestate Senatus*. Już teraz w szczególności o każdem z nich mówić zaczynam, tym porządkiem, którym w senacie zasiadają.

MARSZAŁKOWIE WIELCY KORONNI.

Co w prywatnym domu gospodarz, to w tej ojczyznie i na dworze królewskim jest marszałek. W ojczyznie: bo na walnych sejmach, *in facie* już złączonej izby, nikomu tak z senatu jako i z rycerskiego koła mówić się inaczej niegodzi, tylko za pozwolonym sobie od marszałka wielkiego głosem. On posłów cudzoziemskich wprowadzać, nienależących do obrad publicznych rugować, dekreta królewskie, *in causis infamiae et criminalibus* promulgować, zbytkujące pompy mo-

derować, uśmierzać wszczynające się nie tylko w senacie i na publicznych kongressach, ale też w prywatnych królewskich rezydencyach rozruchy, sądzić i karać excessa, któreby pod bokiem królewskim, albo podczas sejmów exorbitowały, posłom ziemskim na sejmy, dworzanom królewskim, senatorom, gospody i stancye wydzielać; tam gdzie król stanie, taxę rzeczom przedajnym naznaczać, zgoła tego jedynie przestrzegać powinien, żeby dobrym i prawami określonym rządem wszystkie publiczne tchnęły procedery. Na dworze królewskim, zupełna przy nim jurysdykcya i cenzura na wszystkich dworzan królewskich, w czem jego władza i powaga równa się *cum Magno Magistro Aulae Gallicae*, co znać z *Buleng. de Offic. Reg. Galliae.* Pod niebytność zaś wielkich marszałków, nadworni marszałkowie przy tejże prerogatywie zostawieni, która tak wielką jest, że o niej Stanisław *Karnkowkowski* primas niegdy Koronny *de Primatu Senatorio*, to do druku podał. *In administratione Mareschalcorum, omni vitae Principis securitas, omnis ordo, pax, tranquillitas, tam in aula tempore Comitiorum, quam extra, omnis deniquae splendor et Majestas Regis, Regni et Senatus posita esse videtur.* Dla tegoć żeby podczas publicznych obrad bezpieczniejszą być mogła Rzeczpospolita, marszałkowską gwardyą, czy to izby poselskie, czy szopy otaczać zwykła, którąby niespokojne zamachy przytłumić mogła. I lubo jako się wyżej mówiło, ministrów Koronnych i Litewskich funkcye podczas interregnum, zawieszone poniekąd pauzują; marszałkowska jednak, jak zawsze, przy zupełnej swojej jurysdykcyi zostawiona. Marszałkowie przed koronacyą berło zniżone noszą, jako pisze *Piasecki fol.* 545. Ukoronowanym zaś majestatom gdy na publikę wychodzą, laskami swojemi kredensują.

Dawniejsze wieki znać że marszałków nie znały, ile że mi się nigdzie ani na najstarszych przywilejach, ani w naszych historykach czytać o żadnym nie dostało: dopiero podobno za Kazimierza Wielkiego koło roku 1366. swój początek wzięli, kiedy ten król rozerwane na różne części prowincye Polskie, w jedno królestwo połączywszy, szeroko granice państwa tego rozprzestrzenił: dla tego też dopiero od tego roku komput kładę. Wyszła z druku w roku 1727. książka, której tytuł *Aurorae Solis Sarmatici*, ale w niej niektórych marszałków opuszczono, albo odmieniono, dla tego ja to nadgradzam.

1. Dobiesław Fredro, herbu Bończa, koło r. 1366. *Paprocki w Gniazdzie Cnoty i o herbach. Okolski T. I. Glinka Jednorożec*, tego opuścił autor książki *Aurorae Solis Sarmatici.*

2. Jan Schoff 1378. *List Władysława Kr. miastu Lwowskiemu,*

i tego opuszczono w książce *Aurorae Solis Sarmatici:* domyślam się, że to był Jan z Morowicy, herbu Topor, którego Owcą a z niemiecka Schoff, czyli Schaaf zwano, jako świadczy *List Kazimier. Kr. u Paproc. o herb. f.* 53. albo też (co pewniejsza) familia była w Polszcze Schoffów, jakoż i drugiego tegoż nazwiska czytać mi się dostało na listach królewskich; o czem indziej. Pod też czasy w roku 1380. kładzie autor książki *Aurore Solis Sarmatici*, Rafała Granowskiego, ale autora żadnego na to nie kładzie, chyba to miał mówić Rafał Tarnowski, którego on opuścił, ja zaś o nim niżej. *Okolski* wprawdzie tego Granowskiego marszałkiem pisze, ale i on autora na to żadnego nie przywodzi, jakoż u mnie to pewna z przywilejów, które kładę, że go nie było.

3 Mikołaj z Brzezia, herbu Zadora. *Długosz* 1389. *Okolski Tomo III. Monim. Lanckorońskich* 1382. *Paprocki w Gniazdzie fol.* 1001.

4. Rafał Tarnowski, herbu Leliwa, kasztelan Sendomirski, 1391. *Erekcya kościoła Wszystkich Świętych w Krakowie u Papr. f.* 377., tego opuścił autor książki *Aurorae Solis Sarmatici.*

5. Dymitr z Goraja, herbu Korczak, 1399. List jego u *Paprockiego o herbach f.* 536. *List Jagiełła Króla u tegoż w Ogrodzie. Okolski T. I.* Tego autor książki *Aurorae Solis* przed Mikołajem pierwszym z Brzezia położył.

6. Zbigniew z Brzezia, herbu Zadora, umarł 1425. *List Jagiełła* 1421. *u Łask. w Statucie f.* 171. *i* 1413. *f.* 127. *Długosz* 1427. *i* 1416.

7. Jan Głowacz z Oleśnicy, herbu Dębno, postąpił na Sendomirskie województwo 1440. *List Jagiełła* 1433. *u Łask. f.* 152. *i* 1438. *f.* 129. *Miech. l.* 4.

8. Mikołaj z Brzezia, herbu Zadora, umarł 1458. *List Władysława* 1441. *miastu Lwowskiemu* 1458. *u Lipsk. qu. publ. fol.* 68. *Lubelsk.* 1456. tego opuścił autor książki *Aurorae Solis Sarmatici.*

9. Jan z Rytwian, herbu Jastrzębiec, kasztelan Sendomirski, postąpił na województwo Krakowskie 1477. *Bielski* 1459. *f.* 416. *List Kazimierza Króla miastu Lubelsk.* 1475. *Długosz. Neugeb. Bielski f.* 467. *Cromer lib.* 28.

10. Rafał Jarosławski, herbu Leliwa, kasztelan Wojntcki, umarł 1493. *Przyłuski Stat. f.* 808. 1485. *Januszow. f.* 1015. *Nakielski f.* 543. *Okolski Tomo II. f.* 160. 1480. *Cromer l.* 30. *Bielski f.* 481. *według inszych umarł* 1491.

11. Piotr Kmita, herbu Śreniawa, wojewoda Krakowski, umarł 1505. *List Albrychta Kr. miastu Lwowskiemu* 1497. *Statut Łask. f.* 110. Tego opuścił autor książki *Aurorae Solis Sarmatici.* Historycy, których on przywodzi na drugiego Piotra Kmitę, także marszałka wielkiego i wojewodę Krakowskiego, a syna tego pierwszego o którym tu mówiemy, tu należą, jak to *Wapowski f.* 602. *i Cromer l.* 30., ile że z tych dwóch pisarzów, żaden nie tknął w swojej historyi drugiego Piotra Kmity.

12. Piotr Myszkowski, herbu Jastrzębiec, wojewoda Łęczycki, umarł 1507. *List Alexandra Krala u Paprockiego o herbach fol.* 506. *Okolski Tomo I.* tego opuścił autor książki, *Aurorae Solis Sarmatici.*

13. Stanisław z Chodcza, herbu Poraj, umarł 1529. *List Zygmunta I. miastu Lwowskiemu* 1506. 1510. 1526. *Tegoż* 1512. *u Olszow. Wapowski.* Dwóch tu po sobie Stanisławów kładzie autor książki, *Aurorae Solis Sarmatici.* Jednego Stanisława z Chodzca, drugiego Stanisława Halickiego, ale jedenże to był Stanisław z Chodcza, którego jako i bracią jego Ottona wojewodę Krakowskiego i Pawła kasztelana Radomskiego, że z ojca kasztelana Halickiego byli urodzeni, *vulgus* ba i niektórzy historycy Halickiemi zwali: jakoż i Chodecz z którego się oni piszą, pod Haliczem jest, o czem indziej.
14. Piotr Kmita, herbu Sreniawa, Wojewoda Krakowski, umarł 1551. *List Zygmunta I.* 1531. *u Paproc. o herbach fol.* 506. *i miastu Lubelskiemu* 1550. *Wapowski.*
15. Jan Mielecki, herbu Gryf, wojewoda Podolski, umarł 1561. *Nadgrobek u Paprockiego f.* 74. *List Augusta I.* 1557. *u tegoż f.* 473. *Okolski T. I.*
16. Jan Firlej, herbu Lewart, wojewoda Krakowski, umarł 1574. *Bielski* 651. *List Augusta I.* 1572. *u Paproc. f.* 524. *i Henryka in MS. Petricoviensibus.*
17. Jędrzej Opaliński, herbu Lodzia, umarł 1593. *Constits* 1576. *f.* 437. *i* 1589. 523. *Sarnicki Praefat. Łubień. f.* 1.
18. Stanisław Przyjemski, herbu Rawicz, 1593. *Łubieński Historia f.* 1. umarł 1595. *Okol. f.* 2. *Concio P. Młodzian. Duryew. in MS.*
19. Prokop Sieniawski, herbu Leliwa, umarł 1596. *Susliga Vita Uxoris. Jańczyński in MS. Okolski Tomo II. f.* 74. *Duryewski in MS.* tego opuścił autor książki *Aurorae Solis Sarmatici.*
20. Mikołaj Zebrzydowski, herbu Radwan, postąpił na Krakowskie województwo 1601. *List Zygmunta III. miastu Lwowsk.* 1597. *Łubieńsk. Hist. f.* 34. *Piasecki.*
21. Zygmunt Myszkowski, herbu Jastrzębiec, umarł 1615. *List Zygmunta III.* 1605. *Infeudat. Pruss. Constit.* 1611. *f.* 16. *et* 1613. *f.* 6. *Piasecki.*
22. Mikołaj Wolski, herbu Półkozic, umarł 1630. *Constit.* 1618. *f.* 3. *Hist. Kobierzyc. f.* 488. *Treter. in Varmien. f.* 154. *Piasecki.*
23. Łukasz Opaliński, herbu Łodzia, postąpił na Rawskie województwo 1649. *Constit.* 1631. *f.* 18. *et* 1643. *f.* 9. *Porządek Elekcyi* 1648. *Potoc. Centuria.*
24. Jerzy Lubomirski, herbu Sreniawa, hetman polny Koronny, ustąpił 1665. *Kochow. climact.* 3. *l.* 6. *Załuski T. II. f.* 659. *Manif. Lubomir.*
25. Jan Sobieski, herbu Janina, hetman wielki Koronny, Królem obrany 1674. *Const.* 1667. *f.* 6. *Załuski T. I. f.* 2. *Koch. clim.*
26. Stanisław Lubomirski, herbu Śreniawa, umarł 1702. *Confirmat. Jurium Gent. Jana III.* 1676. *Załuski T. I. f.* 680. *Mowca Polski.*
27. Józef Lubomirski, herbu Śreniawa, umarł 1703.
28. Kazimierz Ludwik Bieliński, herbu Junosza, umarł 1713.
29. Józef Mniszech, herbu Kończyc, postąpił na kasztelanią Krakowską 1742.
30. Franciszek Bieliński, herbu Junosza, umarł 1766.

---

31. Stanisław Lubomirski, umarł 1782.
32. Michał Mniszech, do r. 1793.
33. Fryderyk Moszyński, do 1794.

MARSZAŁKOWIE WIELCY LITEWSCY.

Dwunastu niegdyś marszałków Wielkie Księztwo Litewskie rachowało: bo i w roku 1569. Pawła Ostrowidzkiego, jednego ze dwunastu historye zowią, i trochę prędzej, to jest pod rok 1563. Piotra Zaorskiego i Michała Łozyńskiego marszałków z sejmu Litewskiego deputowano, na dotarcie Unji z Koroną. *Misztolt. in hist. Sapieh. par.* 1. kędy też tenże autor przydaje, że się żaden z tych dwunastu nie nazywał marszałkiem Litewskim, ale albo marszałkiem tylko, albo marszałkiem Królewskim. Z tem wszystkiem u *Łaskiego w Statucie fol.* 130. za Jana Olbrychta Króla Unią Litwy z Koroną, umówioną podpisał między inszemi w roku 1499. z temi tytułami Jan Jurgiewicz z Zabrzezia wojewoda Trocki i marszałek najwyższy W. Ks. Litews. z Jerzym Ostykiewiczem marszałkiem nadwornym tegoż księztwa: toż samo czytam już poźniejszych czasów o Mikołaju Radziwile Czarnym nuzwanym w Konstytuciach 1564. *f.* 52. z czego poznać, że i dawniejszych czasów w Litwie, trybem u nas zwyczajnym, jeden z marszałków był wielkim, a drugi nadwornym, lubo w tem nie odmawiam, żeby ich nie bywało więcej, którzy marszałkami się pisali, jakoż i po dziś dzień jeszcze w tem księztwie, ta ich prerogatywa kwitnie, kiedy każde województwo ma swego dożywotniego marszałka. Przecież że się przeszłych wieków od województw swoich, albo powiatów nie zwali, dla tego w takiej liczbie i wielkości ich, trudno między autorami rozeznać, kto z nich był wielkim, kto nadwornym, kto ziemskim marszałkiem, dla tego i ja komput ich dopiero położę od Unji Litwy z Koroną 1569. Przedtem zaś tych marszałków wielkich Litewskich doczytałem się po autorach; Rumbowd zabity 1432. *Stryjkowski.* Mikołaj Radziwił r. 1440. herbu Trąby, postąpił na województwo Wileńskie, podobno w roku 1442. *Stryjkowski f.* 502. Piotras Mongierdowicz. *Stryjkowski f.* 615. Jan Zabrzeziński, herbu Leliwa, wojewoda Trocki, ustąpił 1505. *Stryjkowski f.* 615. *Kojałow.* Jan Radziwił, herbu Trąby, kasztelan Trocki i starosta Żmudzki, umarł 1542. Mikołaj Radziwił, herbu Trąby od roku 1544. wojewoda Wileński i kanclerz Litewski, umarł 1565. *Stryjk. f.* 760. Mikołaj Radziwił, herbu Trąby, wojewoda Wileński, ustąpił 1569. *Bielski f.* 698. *Sarnicki f.* 378. *Starowolski in Bellator. Sarmatiae.* Taż zaś jest jurysdykcya marszałka wielkiego Litewskiego, co i Koronnego, osobliwie na sejmach walnych w Litwie: i owszem dawniejszych czasów, ta ich była

prerogatywa, że nowo inaugurowanym na Księztwo Litewskie panom wszystkie insygnia książęce oddawali marszałkowie wielcy Litewscy.

1. Jan Chodkiewicz, herbu Kościesza, kasztelan Wileński, umarł 1579. *List Augusta l.* 1572. *u Paproc. f.* 524. *Hist. Heindenszt. l.* 2. *List Augusta I.* 1569. *de Feudo Prussiae.*
2. Mikołaj Krzysztof Radziwił, herbu Trąby, postąpił na Trocką kasztelanią 1586. *Heindensz. l.* 2. 1579. *Życie jego in MS. Paprocki Ogrod.*
3. Wojciech Radziwił, herbu Trąby, umarł 1593. *Sarnic. Praefat.* 1587. *Starowolski in Monum. List do Sixta Papieża u Sever. l.* 3. *c.* 45.
4. Stanisław Radziwił, herbu Trąby, postąpił na starostwo Żmudzkie 1595. *Gvagnin. Histor. Życie Mikołaja Sierotki. Histor. Sapieh. p.* 3. *f.* 106.
5. Jędrzej Zawisza, herbu Łabędź, 1603. umarł. *Duryewski in MS. Starowolski in Monum. Okolski in Russia Florida.*
6. Krzysztof Mikołaj Dorohostajski, herbu Leliwa, umarł. *List Zygmunta III. de Feudo Prussiae* 1609. *u Poss. i* 1611. *Panegir. Viln. Omen.*
7. Piotr Wiesiołowski, herbu Ogończyk, umarł. *Starowol. in Monumen. f.* 235. *MS. Konopatsc. Histor. Posselii Polono Prut. Duryewski in MS.*
8. Jan Stanisław Sapieha, herbu Lis, umarł 1635. *Porządek Elek.* 1632. *Piasecki* 1621. *f.* 405. *Starowol. in Monum. Historia Sapieh.*
9. Krzysztof Wiesiołowski, herbu Ogończyk, umarł 1638. *MS. Konopatsc. Hincza Głos Pański. Okolski T. II. f.* 333. *Duryewski, in MS.*
10. Alexander Radziwił, herbu Trąby, umarł 1654. *Const.* 1638. *f.* 8. *et* 25. *Porządek Elekcyi* 1648. *Genealogia Radziwiłów.*
11. Krzysztof Zawisza, herbu Łabędź, umarł 1669. *Const.* 1662. *f.* 5. 1667. *f.* 3. *Załuski T. I. f.* 36. *Kochowski climact.* 2. *lib.* 2. 1656.
12. Alexander Połubiński, herbu Jastrzębiec, umarł 1679. *Confir. Jur. Gent. Jana III.* 1676. *Załuski T. I. f.* 125. *Cuda Chełmskie f.* 374.
13. Stanisław Radziwił, herbu Trąby, umarł 1690. *Załuski mowy różne f.* 23. *Genealogia Radziw. na mappie. Mowa Władysława Reja.*
14. Jan Karol kniaź Dulski, herbu Strzała, umarł 1695. *Concio P. Bielicki. Duryewski in MS. i pamięć ludzka.*
15. Alexander Sapieha, herbu Lis, ustąpił 1703. *Załuski T. II. fol.* 592. *Histor. Sapieh. p.* 2. *f.* 88.
16. Marcyan Wołowicz, herbu Bogorya, umarł. *Confaeder. Sand.* 1704.
17. Józef Mniszech, herbu Kończyc, wziął laskę Koronną 1713.
18. Alexander Sapieha, powtóre, herbu Lis, umarł 1733.
19. Paweł książe Sanguszko, herbu Pogonia, umarł 1750.

20. Ignacy Ogiński, umarł 1774.
21. Józef Sanguszko, umarł 1781.
22. Józef Gurowski, umarł 1790.
23. Ignacy Potocki, do 1793.
24. Ludwik Tyszkiewicz, 1794.

KANCLERZE WIELCY KORONNI.

Pierwszych wieków po tysiącznym, od Narodzenia Pańskiego komputując, jednego tylko, całe to Królestwo kanclerza liczyło: tak rozumiem że od Bolesława Chrobrego Króla, razem kiedy i insze dygnitarstwa w Polszcze układał, dopiero był postanowiony. Kiedy się jednak potem Polska dziedzictwem między Książęta Polskie krajać poczęła, każda prowincya własnego miała pieczętarza. Tak żebym dawniejszych lat niewspominał, już za Kazimierza Wielkiego w roku 1357. na przywileju arcybiskupom Gnieznieńskim od tegoż króla danym podpisali się ci kanclerze: Jan Krakowski, Otto Polski, czyli raczej Wielkopolski, Floryan Łęczycki, Herman Kujawski. *Olszowski de Archiep. Gnesn. u Załuskiego i u Nakiel. w Miechowii fol.* 287. czytam w roku 1365. tych pieczętarzów: Jakusz Krakowski, Floryan Łęczycki, Maczo Dobrzyński. Dopiero jakoś koło roku 1370. gdy się rozerwane prowincye, z lekka w jedno ciało tego państwa kleić poczęły, jeden tylko kanclerz koronny, drugi podkanclerzy postanowieni, co znać z *Paprockiego o herbach fol.* 19. kędy znajdziesz już w roku 1368. Jana z Czarnkowa podkanclerzego Koronnego, ale i na różnych przywilejach toż mi się widzieć dostało. A że jako i niżej obaczysz, najwięcej przy duchowieństwie pieczęć Koronna bywała, dla tego na sejmie *Coronationis* Zygmunta I. w roku 1507. prawem utwierdzono, żeby alternatą pieczęć Koronna chodziła, raz przy duchownym, drugi raz przy świeckim. O czem *Łaski w Statucie.* Obwarowała i to Konstytucya, żeby żadna z większych infuł, z pieczęcią się Koronną nie mieściła, Łucką i inne które po niej idą z tego prawa wyjmując, luboć z niektóremi dyspensowała potem Rzeczpospolita, jak to z Wydżgą i Załuskim. W zwyczaj zaś to poszło, już kilku wiekami utwierdzony, że z mniejszej pieczęci, jest wstęp do większej: tak że podkanclerzy, po śmierci albo promocyi, na insze krzesła kanclerza, kanclerstwo bierze. Lubo zaś wszystkie inne w tej ojczyznie wakanse wolno Majestatom Polskim każdego czasu konferować wakujące; pieczęci jednak tak mniejszej, jako i większej,

tylko na sejmie *in facie Reipublicae:* co też *lex novella* do konferowania, buław obojga narodu przywłaszczyła. Przez kanclerzów albo podkanclerzych Koronnych i Litewskich wszystkie responsa od tronu, na sejmach i audyencyach publicznych wychodzić zwykły, królewskie także dekreta, konstytucie sejmowe, *Senatus consulta*, obrad pospolitych punkta i materye. Nadto funkcya ich rozciąga się do wszystkich przywilejów, mandatów, dekretów i listów, i inszych expedycyi obierania, pisania, czytania i pieczętowania, do czego kanclerz większej pieczęci, podkanclerzy mniejszej, z herbem Koronnym, albo też Litewskim zażywa. Oboja równej sobie wagi, waloru: i owszem i ztąd wielka ich powaga, że lubo żadnego, ani listu, ani membranu, choćby też papierowego bez konsensu i woli królewskiej pieczętować się im nie godzi, (do czego się juramentem obowiązują), przecież i pieczęci zabronić mogą, gdzieby albo słuszności, albo prawu pospolitemu krzywda się działa: bez której pieczęci, ani ręką królewską podpisane przywileje utrzymać się nie mogą. Po śmierci królewskiej funkcya ich wakuje: sekretarz wielki na ich miejsce wstępuje. *Karnkowski de Primatu.* Przy pogrzebnych zeszłego króla ceremoniach pieczęci swoje kruszą, a nowe od świeżo inaugurowanego króla, na to miejsce biorą. *Piasecki f.* 545. Królewskich miast sprawy w zadwornych sądach, każdy pieczętarz wielki, swojej prowincyi decyduje, albo pod niebytność jego podkanclerzy. Kładę tu komput kanclerzów Koronunych od roku 1368 *).

1. Jan z Strzelce Suchywilk, herbu Grzymala, dziekan Krakowski. *List Kazimierza Wielkiego u Szczygiel. Tinec. f.* 175. 1362. *Długosz T. II.* 1373.
2. Mikołaj Zaklika z Miedzygorza, herbu Topor. *List Władysława Króla miastu Lwowskiemu* 1378. *Paprocki o herbach, i w Gniaździe. Okolski.* Tego opuszczono *in Signatoribus.*
3. Jan z Radlice, herbu Korab, kanonik Krakowski, 1381. *List Ludwika Króla u Nakiel. Miech. f.* 318. *Dług. T. II. Paproc.*
4. Zaklika z Miedzygorza, herbu Topor, proboszcz Sendomirski 1389. *List Jagiełła miastu Lwowskiemu i Lubelskiemu* 1392. *Miechov. lib.* 4. *Kojałow. p.* 1. *l.* 9.
5. Mikołaj z Kurowa, herbu Sreniawa, arcybiskup Gnieznieński 1400. *List Jagiełła miastu Lwowskiemu.* Tego opuszczono *in Signatoribus.*
6. Wojciech, herbu Jastrzębiec, biskup Krakowski, oddał pieczęć 1423. *List Jagiełła* 1415. *i* 1422. *miastu Lwowskiemu. Da-*

---

*) Patrz co jeszcze o kanclerzach mówi *Niesiecki* (*T. VIII. p.* 356. 357.) pod domem Sienieńskich.

malewicz in Archiep. Po Wojciechu Jastrzębczyku, *in Signatoribus*, położono Jana dziekana Krakowskiego w roku 1424. w roku 1425. Stanisława czyli Erazma Ciołka biskupa Poznańskiego, w roku 1426. Jana Szafrańca między kanclerzami Koronnemi; co rok, to inszego: ale to u mnie pewna, że jedenże to był Jan pierwszy, z drugim Janem Szafrańcem; ten albowiem, naprzód był dziekanem Krakowskim, a potem biskupem Kujawskim, jako ma *Długosz T. II. i Damalewicz in Epis. Vladisl.* i jam go czytał na wielu przywilejach: jeżeli tedy ten Jan Szafraniec, dziekan na ten czas Krakowski, już był kanclerzem w r. 1424. jako dowodzą *Signatores* z przywileju, który kładzie *Okolski T. II. f.* 84. i znowu w r. 1426. jakom ja położył z listu Jagiełła Króla *w Olszowskim u Załusk.* toć znać, że czy Erazma, czy Stanisława Ciołka, nigdy kanclerzem nie było Koronnym. Nadto jako obaczysz niżej, z przywilejów dowodzę, że Jan Szafraniec wprzód był podkanclerzym Koronnym, a dopiero jak się na wielką pieczęć posunął, Stanisław Ciołek kantor na ten czas Krakowski, wziął po nim mniejszą: nie mógł go tedy na kanclerstwie poprzedzić. A że do śmierci wielkim był pieczętarzem Szafraniec, oraz i biskupem Kujawskim, która nie przypadła aż na rok 1433. jako pisze *Damalewicz in Episc. Cuiav.* dla tego Stanisław Ciołek, biorąc biskupstwo Poznańskie w r. 1427. oddał pieczęć mniejszą. *Treterus z Długosza in Episc. Posnan.*

7. Jan Szafraniec, herbu Starykoń, biskup Kujawski, umarł 1433. *List Jagiełła* 1426. *u Olszowskiego de Primatu*, *i* 1428. *u Paprockiego o herbach f.* 54.

8. Jan z Końiecpola, herbu Pobog, umarł 1455. *List Jagiełła Kr.* 1435. *i* 1441. *miastu Lwowskiemu* 1451. *Kazimierza u Olszow. Prim. Długosz.* Po Koniecpolskim *in Signatoribus*, położono Mikołaja Tarła z chorążego Sendomirskiego, kanclerzem Koronnym, na co przywodzą *Okol. T. III. f.* 58. w r. 1455. prawdać że *w Okolskim* znajdziesz go z tym tytułem, ale roku żadnego nie położył, i nic pewniejszego, że Mikołaja Zaklikę, o którym wyżej mówiłem, w Tarła zamienił; ile, że genealistowie nasi, jedenże dom być rozumieją Zaklików i Tarłów: aleć że w tym roku Tarło żaden nie był kanclerzem, ztąd poznać, że Koniecpolski umarł 1455. jako nadgrobek jego w Koniecpolu świadczy, a po nim wziął Gruszczyński, jako z przywilejów które przywodzę, snadno każdy pozna.

9. Jan Gruszczyński, herbu Poraj, arcybiskup Gnieznieński, oddał pieczęć 1467. *List Kazimierza Kr.* 1456. *i* 1460. *miastu Lubelskiemu. Cromer.*

10. Jakób Dębski, herbu Rawicz, postąpił na województwo Sendomirskie 1472. *List Kazimierza III. miastu Lwowskiemu Długosz T. II. Okolski.*

11. Uryel Górka, herbu Łodzia, proboszcz Poznański. *Długosz* 1474. *in Vitie Episc. Posnan. Damalew. in Vladisl. f.* 328. oddał pieczęć.

12. Jan z Koniecpola, herbu Pobog. *Paprocki o herbach f.* 174., ale rok kładzie 1499., co być nie może, z tego co się niżej powie. Patrz *Niesiecki, T. V. p.* 193.

13. Kresław z Kurozwęk, herbu Poraj, biskup Kujawski, umarł 1503.

List Kazimierza 1489. *miastu Lwowskiemu i Lubelskiemu. Albrychta* 1495. *Łask. Stat. f.* 111.

14. Jan Łaski, herbu Korab, kanonik Gnieznieński. *List Alexandra u Paprockiego* 1504. *f.* 56. *Zygmunta I. miastu Lubelskiemu* 1510. *i tego roku oddał pięczęć.*
15. Maciej Drzewicki, herbu Ciołek, biskup Przemyski, oddał pieczęć 1513. *List Zygmunta I. przeciw Exkommunikowanym* 1511. *Nakiel. f.* 588.
16. Krzysztof Szydłowiecki, herbu Odrowąż, kasztelan Krakowski, umarł 1532. *List Zygmunta I.* 1515. *Krupkom dany, i u Nakielsk.* 1531. *f.* 619.
17. Jan Choiński, herbu Abdank, biskup Krakowski, umarł 1537. *Treterus in Varmien. f.* 115. *Starowol. in Cracov. Paproc. utrobiq.*
18. Paweł Wolski, herbu Łabędź, kasztelan Radomski, oddał pieczęć 1544. *List Zygmunta I.* 1537. *i* 1540. *miastu Lwowsk. Paprocki.*
19. Tomasz Sobocki, herbu Doliwa, podczaszy królewski, umarł 1547. *List Zygmunta I.* 1546. *u Paproc. o herbach f.* 86. *Bielski f.* 775. tego opuszczono *in Signatoribus* ale o nim i *Okolski pisze f.* 162. *T. I.*
20. Samuel Maciejowski, herbu Ciołek, biskup Krakowski, oddał pieczęć 1550. *List Zygmunta Augusta* 1548. *miastu Lwows. Starowol. Paproc.*
21. Jan Ocieski, herbu Jastrzębiec, starosta Krakowski, umarł 1563. *List Augusta I.* 1557. *u Paproc. f.* 474. *i miastu Lwowskiemu* 1563. *Hos. T. II. f.* 160.
22. Walentyn Dębiński, herbu Rawicz, postąpił na kasztelanią Krakowską 1576. *List Augusta I.* 1565. *miastu Lwowskiemu i Lubel.* 1570. *Const.* 1576. *f.* 248.
23. Piotr Wolski, herbu Łabędź, kanonik Gnieznieński, oddał pieczęć 1577. *List Stefana Króla miastu Gdańsk. Łubiensk. in Episc. Płocen.*
24. Jan Zamojski, herbu Jelita, hetman wielki Koronny, umarł 1605. *List Stefana* 1580. *i Zygmunta III.* 1597. *miastu Lwowskiemu. Sarnicki in Praef.*
25. Maciej Pstrokoński, herbu Poraj, biskup Przemyski, oddał pieczęć 1609. *List Zygmunta III. miastu Lwowsk.* 1607. *Damalewski in Episc.*
26. Wawrzeniec Gębicki, herbu Nałęcz, biskup Kujawski, oddał pieczęć 1613. *List Zygmunto III. u Possel. Damalew. in Vladisl. f.* 445.
27. Felix Kryski, herbu Prawdzic, umarł 1617. *List Zygmunta III.* 1615. *miastu Lwowskiemu. Constit.* 1613. *f.* 6. *Histor. Kobierzyc. f.* 480. *Okol. T. II.*
28. Stanisław Żołkiewski, herbu Lubicz, hetman wielki Koronny, zginął 1620. *Hist. Belli Chotim. Sobies. Petricius Kobierzyc. Hist. f.* 532.
29. Jędrzej Lipski, herbu Grabie, biskup Łucki, oddał pieczęć 1624. *Damal. in Vladisl. Piasecki f.* 359. *Histor. Kobierzyc. f.* 480.
30. Wacław Leszczyński, herbu Wieniawa, umarł 1628. *Historia Kobierzyc. l.* 11. *Treter in Varmien. f.* 154. *Okolski T. III. Duryewski.*

31. Jakób Zadzik, herbu Korab, biskup Chełmiński, oddał pieczęć 1635. *List Władysława IV. miastu Lwowskiemu. Constitut.* 1631. *f.* 5. *Nakiel. f.* 919.
32. Tomasz Zamojski, herbu Jelita, starosta Krakowski, umarł 1638. *List Władysława IV. miastu Lwowskiemu* 1635. *Cluver. f.* 832. *Okolski T. I.*
33. Piotr Gębicki, herbu Nałęcz, biskup Przemyski, oddał pieczęć 1642. *List Władysława IV.* 1638. *miastu Lwow. Constit. f.* 9. *Nakiel. f.* 947.
34. Jerzy Ossoliński, herbu Topor, umarł 1650. *Constit.* 1643. *f.* 9. *Porządek Elekcyi* 1648. *Treter in Varmien. f.* 159. *Histor. Coll. Bidg.*
35. Jędrzej Leszczyński, herbu Wieniawa, biskup Chełmiński, oddał pieczęć 1652. *Treter in Varmien. f.* 159. *MS. Coll. Raven. Hist. Poss.*
36. Stefan Koryciński, herbu Topor, umarł 1658. *Fulden lib.* 6. 1656. *Histor. Collegii Cracov. Treter. in Varmien. f.* 159. *Nadgrobek w Krakowie.*
37. Mikołaj Prażmowski, herbu Belina, biskup Łucki, oddał pieczęć 1666. *Constit.* 1662. *f.* 2. *Treter. in Varmien. f.* 169. *Monumen. Antiqu.*
38. Jan Leszczyński, herbu Wieniawa, postąpił na Krakowskie województwo 1677. *Confirmatio Jurium Gentium Jana III.* 1676. *Centuria Potockiego f.* 325.
39. Stefan Wydżga, herbu Jastrzębiec, biskup Warmiński, oddał pieczęć 1678. *Treter in Varmien. f.* 171. *Załuski Tomo 1. f.* 680.
40. Jan Wielopolski, herbu Starykoń, starosta Krakowski, umarł 1680. *Const.* 1680. *f.* 710. *Załuski T. I. f.* 805.
41. Jerzy Donhoff, herbu tegoż nazwiska, biskup Przemyski, umarł nim oddał pieczęć na Krakowskiem 1702. *Załuski T. I. f.* 1103.
45. Jędrzej Załuski, herbu Junosza, biskup Warmiński, umarł 1711. *Const.* 1703. *f.* 9. *i w jego tomach na wielu miejscach.*
43. Jan Szembek, herbu tegoż nazwiska, starosta Grudziądzki, Łomżyński, umarł 1731.
44. Jędrzej Załuski, herbu Junosza, biskup Chełmiński, od r. 1736. do 1746.

---

45. Jan Małachowski, do 1762.
46. Jędrzej Zamojski, herbu Jelita, od 1764. do 1767.
47. Jędrzej Młodziejowski, biskup Poznański, umarł 1779.
48. Jan Borch, umarł 1780.
49. Onufry Okęcki, biskup Poznański, do 1790.
50. Jacek Małachowski, starosta Piotrkowski, do 1793.
51. Antoni książe Sułkowski, 1794.

KANCLERZE WIELCY W. K. LITEWSKIEGO.

Taż ich prerogatywa co i kanclerzów Koronnych, bez alternaty jednak z duchownemi. Z donacyi, którą w roku 1509. Mikołajowi Radziwiłowi, wojewodzie na ten czas Trockiemu

Goniądz i Rajgrod puszczano, wnosi *ks. Misztold in Histor. Sapiehana*, że w ten czas w W. K. Litewskiem trojaka pieczęć kanclerzom Litewskim w zwyczaju była. Pierwsza wielka, którą Majestatem Litewskim zowie, na tej osoba wielkiego książęcia Litewskiego była na tronie siedzącego. Z drugiej strony mniejsza, którą pieczęcią wielkiego książęcia zwano. Trzecia jeszcze mniejsza z sygnetu książęcego. Dawnać to wprawdzie w Litwie kanclerska godność, atoli komput kanclerzów tutecznych dopiero od roku 1500. kładę.

1. Mikołaj Radziwił, herbu Trąby, wojewoda Wileński, umarł 1508. *Statut Łaskiego f.* 130. *Kojałow. p.* 2. *Stryjkowski l.* 22. *c.* 3.
2. Mikołaj Radziwił, herbu Trąby, wojewoda Wileński, umarł 1522. *Statut Januszow. f.* 836. *List Zygmunta I. in Prawa Rusk. f.* 23.
3. Wojciech Gastold, herbu Abdank, wojewoda Wileński, od r. 1522. *Statut f.* 152. *Stryjkow. Duryewski in MS.*
4. Jan Chlebowicz, herbu Leliwa, wojewoda Wileński, umarł 1551. *Przywilej ziemi Bielskiej u Januszow. w Statucie f.* 837. *i u Herburta f.* 303.
5. Mikołaj Radziwił, herbu Trąby, wojewoda Wileński, umarł 1567. *Kojałow. p.* 2. 1551. *List Augusta I.* 1559. *Stryjkow. l.* 24. *c.* 6. *f.* 763.
6. Mikołaj Radziwił, herbu Trąby, wojewoda Wileński ustąpił 1579. *Heindensz. l.* 2. *Stryjkow. f.* 760. *Bielski f.* 767. *Volanus de Libert.*
7. Eustachi Wołowicz, herbu Bogorya, kasztelan Wileński, umarł 1584. *Heindensz l.* 2. *Sarnicki in Praef. Paprocki o herbach f.* 688.
8. Krzysztof Radziwił, herbu Trąby, kasztelan Trocki, wziął Buławę Wielką 1588. *Starowolski in Monumen. f.* 217. *Heindesz de Nupt.*
9. Lew Sapieha, herbu Lis, wojewoda Wileński, ustąpił 1623. *Const.* 1590. *f.* 564. *List Zygmunta III. miastu Lwowskiemu* 1597. *Okolski T. II. Tranzakcya Będzińska.*
10. Stanisław Albrycht Radziwił, herbu Trąby, umarł 1656. *Const.* 1631. *f.* 18. 1638. *f.* 10. *Gratiae Seculares* 1640. *Const.* 1647. *f.* 25.
11. Krzysztof Pac, herbu Gozdawa, umarł 1684. *Manifest Lubomir.* 1661. *Confirmat. Jurium Gent. Jana III.* 1676. *Załuski T. I. f.* 881.
12. Marcyan Ogiński, herbu Brama, umarł 1690. *Załuski T. I. f.* 1162. *Genealogia Ogińskich na mappie.*
13. Dominik Radziwił, herbu Trąby, umarł 1699. *Obwieszczenie* 1697. *Załuski T. I. f.* 1162. *Concio P. Bielicki. Matka.*
14. Karol Radziwił, herbu Trąby, umarł 1711. *Constit.* 1703. *f.* 31. *Załuski T. III. f.* 116.
15. Michał książe Wiśniowiecki, herb swój własny, postąpił na województwo Wileńskie, 1736.
16. Jan Fryderyk Sapieha, herbu Lis, do 1752.

---

17. Fryderyk Michał Czartoryski, umarł 1774.

18. Alexander Sapieha, do 1793.
10. Joachim Chreptowicz, 1794.

PODKANCLERZE KORONNI.

Auctor Signatorum f. 2. twierdzi, (co wypisał z *Miechowity* karty 191) że Przemysław drugi tego imienia, gdy pierwszy na Królestwo Polskie inaugurowany wstąpił, pieczęć na wzór inszych królestw ustanowił w roku 1295. na niej w koło orła zwyczajnego Polakom tę inskrypcyą przydawszy: *Reddidit ipse suis victricia signa Polonis.* Na drugiej zaś stronie osoba Królewska była, na tronie siedząca w koronie, z berłem w prawej ręce, w lewej z jabłkiem, z tym napisem *Sigillum Premislai Poloniae Regis.* Nie przeczę najmniej, że o tem *Miechowita* pisze, ale tego nie przydaje, żeby ten Przemysław, pierwszy dopiero do Polski pieczęć Koronną wprowadził, wszystkie albowiem przywileje przed Przemysławem, różnym miejscom od królów i książąt Polskich nadane, jawnie oświadczają, że pieczęć w Polszcze zdawna zwyczajną była, i tak kanclerski jako i podkanclerski urząd dobrze przed Przemysławem kwitnęły, czego jednak o podkanclerzych nie pozwala autor *Signatorum.* Dla większej tedy wiary, położę tu tak kanclerzów, jako i podkanclerzy dawniejszych. *Okolski* pod herbem Radwan jeszcze za czasów Bolesława Chrobrego kanclerza Radwana kładzie 1025. *Okolski T. II. fol.* 564. ale autora niepołożył. Za Władysława Króla, Piotr dziekan Poznański, kanclerz Polski, w bulli Leona X. Papieża, którą w Synodzie Łaskiego 1527. położono.

1232. Sebastyan, kanclerz Opolski, na liście Henryka Brodatego, Krakowskiego i Szląskiego Książęcia *u Nakiel. f.* 156.

1235. Stefan, kanclerz Księztwa Polskiego, w aktach Władysława Odonicza księcia Wielkopolskiego: uwolnienia od ciężarów wsi Welme; nadania Ninkowa; zamiany Gorek za Pomorze Gnieznieńskie: *Cod. Dipl. Raczyń. p.* 14. 15.

1237. Stazik, kanclerz Księztwa Polskiego, w nadaniu Chontowem kawalerów ś. Jana Chrzciciela, przez Władysława Odonicza. *Cod. Dipl. Raczyń. p.* 19.

1240. Bogufał, kanclerz Księztwa Polskiego, w akcie w którym Przemysław daje dziesięciny kościołowi Gdeca. *Cod. Dipl. Raczyń. p.* 20. Tenże w r. 1246. w aktach książąt Przemysława i Bolesława potwierdzających kupno Grodnicy, oraz Przemysława dającego Paradizowi Pakolisze. *Codex Dipl. Raczyń. p.* 30. 32. W tym ostatnim kanclerz pisze się: magister Boguphalus de Chynelin.

1242. Wolimir, kanclerz Krakowski, na liście Konrada Książęcia Krakowskiego i Łęczyckiego *u Nakiel. f.* 164.
1242. Alexy, podkanclerzy, na tegoż liście *u Szczyg. in Tinec. f.* 152.
1243. Stefan, kanclerz Książęcy, (tak go napisano) na liście Przemysława Książęcia syna Władysława Plwacza, *u Nakiel. f.* 167.
1250. Twardosław, podkanclerzy nadworny, (tak się podpisał *Subcancellarius Curiae*) na liście Bolesława Wstydliwego *u Lipsk. quaest. publ. quaest.* 7. *i* 1256. *na tegoż liście u Nakiel. f.* 176. *i* 1277. *f.* 202.
1251. Dobiesław, podkanclerzy nadworny (Krakowski), *nostrae curiae subcancellarius,* w poważnieniu Bolesława Wstydliwego sprzedaży dóbr Miechowitom. *Nakiel. Miech. p.* 171.
1256. Jan, archidyakon Poznański, kanclerz dworu Księztwa Polskiego, w potwierdzeniu przez księcia Przemysława tranzakcyi Byrska z Paradizem. *Codex Dipl. Raczyń. p.* 44., w potwierdzeniu tegoż przedaży Wiszanowa, *ibid. p.* 45. A roku 1257. w pozwoleniu prawa Niemieckiego Paradyzowi, oraz w darowiźnie Buka kościołowi Poznańskiemu przez tegoż książęcia, *ibidem p.* 51. 52. A roku 1260. w potwierdzeniu przez Książęcia Polskiego Bolesława darowizn Młodoty Paradizowi uczynionych, *ibidem p.* 57.
1258. Fulco, kustosz Sendomirski, kanclerz nadworny, na liście tegoż Bolesława *u Szczygielsk. f.* 155. *i* 1259. *u Nakielsk. f.* 180. *i f.* 183.
1270. Piotr, kanclerz generalny, na liście Bolesława Książęcia danym Rozrażewskim *in MS. Rozrażev.*

Tenże Piotr kanclerz Księztwa Polskiego, jeszcze w r. 1266. w przysądzeniu Bolesława Książęcia Popina Lendzie. *Codex Dipl. Raczyńsk. f.* 62.
1277. Dobrosław, kanclerz Bolesława Książęcia od Skwinancyi wybawiony przez ś. Jacka. *Severinus lib.* 2. *cap.* 18.
1283. Wincenty z Czarnkowa, herbu Nałęcz, podkanclerzy Książęcia Przemysława Wielkopolskiego, na liście jegoż pannom Dominikankom Poznańskim.

Tenże Wincenty, pisze się: *Vincentius cancellarius Poznan.,* r. 1278. w nadaniu Przemysława Ks. dóbr Gostin, prawem niemieckiem: *Met. Kor. w Praw. Pol. cyw. i krym. Lelewela p.* 201., a r. 1280. w tranzakcyi *Paradiza o Grozisce. Cod. Dipl. Raczyńskiego p.* 71., a r. 1287. w potwierdzeniu Przemysława darowizny Krirowa kościołowi Poznańskiemu, *ibidem p.* 78., gdzie oraz pisze się *Prepositus Poznaniensis.*
1284. Chilo, kanclerz Przemysława ks. Wielkopolskiego na liście jego *u Olszow. w Załuskim.*

Tenże Chilo był wprzódy notaryuszem dworu książęcego, w latach 1278. 1284. *Dipl. Metryk Kor. w praw. Polskim cyw. i krym. Lelewela p.*201. 203.
1289. Prokop, kanclerz Leszka Czarnego ks. *u Nakiel. f.* 41. *i u Szczygielsk. f.* 159.
1287. Filip, podkanclerzy tegoż Leszka, kanonik Sendomirski, *u Nakiel. f.* 210. *na liście jego.*

1288. Michał, kanclerz Sieradzki, na liście iegoż Leszka *u Nakiel. f.* 212.

1290. Bussilerius, kanclerz Przemysława książęcia Polskiego i Krakowskiego *u Nakiel. f.* 215.

1293. Trzech kanclerzy razem: *Andreas cancellarius Calisien. Andreas cancellarius Syradiensis*, *Johannes cancellarius Lanciciensis*, w akcie Przemysława, Władysława i Kazimierza, książąt, Polskiego, Sieradzkiego i Łęczyckiego, obowiązujących się wypłacać z Żup trzydzieści grzywien arcybiskupowi Jarosławowi. *Codex Dipl. Raczyń. p.* 84.

1297. Herman, podkanclerzy Mazowiecki, w akcie uwolnienia przez Bolesława Mazowieckiego od ciężarów dóbr kościoła Poznańskiego w ziemi Czerskiej położonych. *Codex Dipl. Raczyń. p.* 87.

1305. Klemens, kanonik Krakowski kanclerz. *Długosz T. II.*

1311. Zdzisław, proboszcz ś. Floryana, podkanclerzy Krakowski, na liście Łokietka Króla *u Szczygiel. f.* 166.

1317. Franciszek, kanclerz Krakowski, na liście Łokietka Króla danym Firlejom *u Posseliusza w Hist. i* 1325. *u Nakielsk. f.* 254.; w zamianie dóbr Władysława Łokietka z Miechowitami.

1317. Zbigniew, podkanclerzy Krakowski, w przedaży Tymicza Kunkowi. *Metryki Kor. w praw. Pol. cyw. i krym. Lelewela p.* 215. Ten sam Zbigniew wraz z Filipem kanclerzem jak następuje niżej pod r. 1331.

1324. Piotr, podkanclerzy w nadaniu młyna Lendzie przez Władysława Łokietka. *Diploma w praw. Pol. cyw. i krym. Lelewela p.* 223.

1331. Filip, kanclerz Koronny, i Zbigniew kanclerz Sieradzki, oraz podkanclerzy Koronny *u Długosza T. II.* Filip, kanclerz Poznański, na liście Władysława Łokietka 1320. *u Szczyg. f.* 168. Z tego poznać, że tych czasów, Wielkopolskich kanclerzów, i Poznańskich, inaczej nie zwano, tylko kanclerz Polski, albo Koronny, drugich zaś własnych inszym prowincyom, zwano od prowincyi, naprzykład Krakowski, Sieradzki, etc.

1326. Otto probosz Gnieznieński, kanclerz Koronny *u Długosza T. II.*

1331. Piotr, dziekan Poznański, kanclerz Koronny. Piotr drugi proboszcz Sendomirski, podkanclerzy Krakowski, na liście Łokietka Króla *u Nakiel.*

1332. Zbigniew, proboszcz Krakowski, i kanclerz Krakowski na liście Łokietka Króla *u Nakiel. f.* 257., *i* 1334. *u Łask. w Statucie f.* 167.

1343. Zbigniew Krakowski i Otto Polski, kanclerze razem, w potwierdzeniu rozporządzenia dziesięcinnego od Janusza arcybiskupa umówionego *Jus Pol. edit. Bantdke p.* 23. Podobnie razem oba roku 1352. w zapisie Kazimierza Wielkiego dochodów z Żup solnych arcybiskupowi Jarosławowi. *Codex Dipl. Raczyń. p.* 112., oraz tegoż króla nowe o dziesięcinach rozporządzenie. *Jus Pol. edit. Bandke p.* 155. Z tych Otto niżej pod rokiem 1361.

1346. Tomisław, podkanclerzy Krakowski, na liście Kazimierza

Wielkiego o erekcyi miasta Bydgoszczy, i 1354. *u Nakielskiego* 280.

1347. Piotr Szyrzyk z Falkowa, herbu Doliwa, podkanclerzy Koronny, probosz ś. Floryana. *Długosz T. II.*

1358. Floryan, kanclerz Łęczycki, w przywileju Króla Ludwika w Budzie wydanym, *Jus Pol. edit. Bandtke p.* 156. Tenże Floryan 1358., w nadaniu przez Króla Kazimierza Wielkiego, Slesina prawem niemieckiem. *Codex Dipl. Raczyńsk. p.* 113.

1361. Otto, kanclerz Polski, na liście Kazimierza Wielkiego *u Nakiel. f.* 283., *i w Bulli Leona X.* 1527. *wydanej.*

1361. Mikołaj, kanclerz Gnieznieński. *Arbitrium Archieppi. Jaroslai in Wieliczka. Jus Pol. edit. Bandtke p.* 173.

1368. Wilk, kanclerz Krakowski. *Ordinatio salinarum. Jus Pol. edit. Bandtke p.* 176.

1372. *Janusius decanus et cancellarius Cracoviensis*, *Zawisius archidiaconus Cracoviensis et vicecancellarius aulae nostrae*, razem w nadaniu przez Królowę Węgierską Elżbiete a wielkorządczynią Elżbietę Ostrowitowu prawa niemieckiego. *Codex Dipl. Raczyń. p.* 123. W tymże roku *Zawisius archidiaconus vicecancellarius aulae nostrae et Nicolaus de Kurnik decretorum doctor cancellarius noster majoris poloniae*, w uwolnieniu przez tę Elżbietę Owińską od mostowego, *ibidem p.* 262.

Z tego poznać komputu każdy może: pierwsza, com mówił wyżej, że każda prowincya swoich własnych pieczętarzów miała za panowania książąt w Polszcze; druga, że podkanclerski urząd dawny w Polszcze; trzecia, że Maciej Drzewicki, nigdy w roku 1230. nie był kanclerzem, ile że autor *Signatorum* mówi o nim, że potem był arcybiskupem Gnieznieńskim, a przecie tenże sam autor *in Facie* między arcybiskupami Gnieznieńskiemi w tym go wieku niekładzie, aż w r. 1515. O inszych zaś dawniejszych, których on tam przywodzi, aż w roku 1370. mówić trzeba, że na ten czas jeżeli byli kanclerzami, to pewnie partykularnemi swojej prowincyi: lubo jakom wyżej namienił, Wielkopolscy kanclerze (a podobno od czasów Przemysława książęcia Wielkopolskiego koronowanego) Koronnych kanclerzów tylu używali: przecież że ich trudno w takiej liczbie inszych pieczętarzów rozeznać, dla tego dopiero od roku 1368. tak kanclerzów, jako i podkanclerzych kładę.

1. Jan z Czarnkowa, herbu Nałęcz, 1368. *List klasztoru Sendomirskiego u Paprockiego o herbach f.* 19. *Statut Przyłuskiego f.* 395. tego opuszczono *in Signatoribus.* *).

---

*) Ten Jan. zapewne jest jeszcze tylko kanclerzem Krakowskim, następcą w tym 1368. roku Wilka; ten sam który 1372. znajduje

2. Szymon, 1380. *Długosz T. II. Statut Przytuskiego f.* 395. tego opuszczono *in Signatoribus.*
3. Mikołaj z Moskorzewa, herbu Pilawa. *Miechov. l.* 4. 1387. *Kojałow. par.* 1. *l.* 9. *Cromer l.* 15. *Paprocki o herbach f.* 294. *Okolski sub Pilawa.*
4. Klemens z Moskorzewa, herbu Pilawa, kasztelan Wiślicki. *List Jagiełła* 1392. *miastu Lubelskiemu* 1400. *miastu Lwowskiemu i u Nakiel. f.* 333. tego opuszczono *in Signatoribus.*
5. Mikołaj Trąba, herbu Trąby, kanonik Krakowski. *List Jagiełła Kr.* 1405. *miastu Lubelsk. i u Nakiel. w Miech. Damalewicz in Archiep.*
6. Piotr Dunin, herbu Łabędź, dziekan Krakowski, umarł 1415. *List Jagiełła* 1415. *miastu Lwowskiemu Długosz in Posnan. Episc. Hist. Poss.* tego opuszczono *in Signatoribus.*
7. Jan Szafraniec, herbu Starykoń, dziekan Krakowski, postąpił na wielką 1423. *List Jagiełła miastu Lwowskiemu* 1422. *Tegoż* 1420. *Rusi dany in MS.* tego opuszczono *in Signatoribus.*
8. Stanisław Ciołek, kantor Krakowski, oddał pieczęć 1427. *List Jagiełła u Olszowskiego de Primat.* 1426. *Tegoż* 1424. *miastu Lwow. Nakiel. f.* 414.
9. Władysław z Oporowa, herbu Sulima, dziekan Krakowski, oddał pieczęć 1434. *List Jagiełła* 1428. *u Paprockiego o herbach f.* 54. *Tegoż* 1432. *miastu Lubel.*
10. Wincenty Kot z Dąbna, herbu Doliwa, kustosz Gnieznieński, oddał pieczęć 1437. *Pokój Brzeski u Łask. w Stat.* 1436. *f.* 141. *Paproc. o herb. f.* 178.
11. Piotr Woda z Szczekocina, herbu Odrowąż, zginął pod Chojnicami 1454. *Liet Kazimierza III. u Olszow.* 1451. *miastu Lubel.* 1448. *Nakiel. f.* 464.
12. Tomasz z Strzempina, herbu Prus, oddał pieczęć 1455. *List Kazimierza III. u Łask. w Stat. f.* 96. *Starow. in Cracov. Epis. Paproc. utrobiq.*
13. Jan Lutko z Brzezia, herbu Doliwa, biskup Kujawski, oddał pieczęć 1464. *List Kazimierza III.* 1456. *i* 1460. *miastu Lubel. Damal. in Vlad.*, dwóch tu Janów Lutkonow, jednego po drugim położono *in Signatoribus* podkanclerzych, ale to pewna po autorach, że to to jedenże był, co i po latach poznać.
14. Wojciech Zychliński, herbu Szeliga, kanonik Gnieznieński, umarł 1472. *List Kazimierza III.* 1468. *miastu Lubel.* 1471. *miastu Lwow. Paproc.* tego opuszczono *in Signatoribus.*
15. Zbigniew Oleśnicki, herbu Dębno, biskup Kujawski, oddał pieczęć 1475. *List Kazimierza III. miastu Lubels. Długosz T. II. Damal. in Vlad. Episc.*
16. Stanisław z Kurozwęk, herbu Poraj, kanonik Krakowski, umarł 1479. *List Kazimierza III. u Łask. w Stat. f.* 85. 1478. *Paproc. o herb. f.* 360. *Okolski T. II. sub Poraj.*
17. Jędrzej Oporowski, herbu Sulima, biskup Przemyski, oddał pieczęć 1481. *Cromer l.* 28. *Bielski f.* 465. *Nakiel. Miechov. f.* 535. *Treter.* Tego opuszczono *in Signatoribus.*

---

się wspólnie z podkanclerzym Zawiszą, jako się to wyżej wymieniło. — *P. W.*

18. Grzegorz Deitarus, herbu Godziemba, proboszcz Szkalmirski. *List Albrychta Kr.* 1493. *i* 1495. *miastu Lubel. umarł. Paprocki o herbach f.* 281.
19. Wacław Przerębski, herbu Nowina. *List Albrychta Kr.* 1497. *miastu Lwowskiemu, ustąpił* 1503. *Damalew. in Vladisl. Paproc. o herbach f.* 238.
20. Maciej Drzewicki, herbu Ciołek, biskup Przemysłski, postąpił na Wielką 1510. *List Alexandra Kr.* 1504. *miastu Lubel.* 1509. *Ustrzyckim.*
21. Krzysztof Szydłowiecki, herbu Odrowąż, kasztelan Sendomirski, postąpił na wielką 1513. *List Zygmunta I.* 1512. *u Olszow. de Primatu.*
22. Piotr Tomicki, herbu Łodzia, biskup Krakowski, umarł 1535. *List Zygmunta I.* 1515. *miastu Lwowsk.* 1519. *u Olszow.* 1533. *miastu Lubelskiemu.*
23. Jan Choiński, herbu Abdank, biskup Płocki, postąpił na wielką 1537. *Łubień. in Epis. Płoc. Starowol. in Cracov. Nakielski. Miechov.*
24. Paweł Wolski, herbn Łabędź, kasztelan Radomski, postąpił na wielką 1538. *List Zygmunta I.* 1537. *miastu Lwow. i* 1538. *u Nakiel. w Miechowii;* tego opuszczono *in Signatoribus,* lubo go między kanclerzami liczą, ale *Metryka Koronna* jawnie o nim świadczy.
25. Samuel Maciejowski, herbu Ciołek, biskup Chełmski, postąpił na wielką 1547. *List Zygmunta I.* 1540. *u Nakiel. f.* 629. *i* 1544. *f.* 717.
26. Mikołaj Grabia, herbu Grabie, kasztelan Chełmski, umarł 1548. *List Zygmunta u Olszow. de Prim. i in MS. Petricoviensibus.* tego opuszczono *in Signatoribus,* ale *Metryki Koronnej,* akta za jego pieczęci, jawnie o nim mówią.
27. Jan Ocieski, herbu Jastrzębiec, starosta Krakowski, postąpił na wielką 1550. *List Zygmunta Augusta u Nakiel. w Miechov. f.* 654. *Metryka Koronna,* tego opuszczono *in Signatoribus,* lubo go między kanclerzami kładą, a przecię taki *sequens* być powinien, co i *Metryka Koronna* świadczy o nim.
28. Jan Przerębski, herbu Nowina, biskup Chełmski, oddał pieczęć 1559. *List Augusta I. miastu Lwowsk.* 1555. *Tegoż* 1557. *u Paproc. f.* 474.
29. Filip Padniewski, herbu Nowina, biskup Przemysłki, oddał pieczęć 1560. *Starowol. in Episc. Cracov. Nakiel. Miechov. f.* 691. *Okolski.*
30. Piotr Myszkowski, herbu Jastrzębiec, dziekan Krakowski, oddał pieczęć 1566. *List Augusta I.* 1565. *miastu Lwow. Paprocki o herbach.*
31. Franciszek Krasiński, herbu Ślepowron, proboszcz Płocki, oddał pieczęć 1572. *List Augusta I. u Paproc. f.* 524. *miastu Lubelsk.* 1570.
32. Piotr Wolski, herbu Łabędź, biskup Płocki, postąpił na wielką 1574. *List Henryka Króla miastu Lwow. Łubieńs. in Episc. Płocen. Pastor.*
33. Jan Zamojski, herbu Jelita, postąpił na wielką 1578. *List Stefana Króla miastu Gdańskiemu Histor. Sachini p.* 6. *l.* 6. *Bielski. Pastor.*

34. Jan Borukowski, herbu Junosza, biskup Przemyski, umarł 1585. *List Stefana Króla* 1578. *miastu Lwow. Solicov. Comment. Pastor.*
35. Wojciech Baranowski, herbu Jastrzębiec, biskup Przemyski, oddał pieczęć 1590. *List Stefana* 1585. *miastu Lwow. Constit.* 1590. *f.* 564.
36. Jan Tarnowski, herbu Rolicz, proboszcz Kujawski, oddał pieczęć 1598. *List Zygmunta III.* 1591. *miastu Lwowskiemu i* 1597. *Bielski f.* 767.
37. Piotr Tylicki, herbu Lubicz, biskup Warmiński, oddał pieczęć 1603. *List Zygmunta III.* 1600. *miastu Lwow. Łubień. Monmta. Damalew.*
38. Maciej Pstrokoński, herbu Poraj, biskup Przemyski, postąpił na wielką 1605. *Vita Pstrokonii. Nakiel. Miechov. f.* 818.
39. Stanisław Miński, herbu Prus 3tio, umarł 1607. *Duryewski f.* 71. *Łubieńs. de Motu Civili. Vita Pstrokonii. Okolski T. II. Hist. Poss.*
40. Wawrzeniec Gębicki, herbu Nałęcz, biskup Chełmiński, postąpił na wielką 1609. *Histor. Poss. Damalewicz in Archiepisc f.* 355. *Łubieńs. in Ploc.*, tego opuszczono *in Signatoribus*, choć go kanclerzem kładą, ale i *sequens* tak następował, i *Metryka Koronna* o nim świadczy.
41. Felix Kryski, herbu Prawdzic, postąpił na wielką 1613. *List Zygmuata III. de Feudo Prussiae* 1609. *i* 1611. *u Poss. Okol. Tomo II.*
42. Henryk Firlej, herbu Lewart, proboszcz Płocki, oddał pieczęć 1618. *Nakiel. in Miechov. f.* 640. *Metryka Koronna. List Zygmunta III. u Nakiel. f.* 855.
43. Jędrzej Lipski, herbu Grabie, biskup Łucki, postąpił na wielką 1620. *List Zygmunta III. miastu Lwow.* 1618. *Histor. Kobierzyc. f.* 548.
44. Wacław Leszczyński, herbu Wieniawa, postąpił na wielką 1624. *Acta Castrensia Ostrzeszow. Metryka Koronna. Hist. Colleg. Calisien.*
45. Stanisław Łubieński, herbu Pomian, biskup Płocki, oddał pieczęć 1627. *Nakiel in Miechov. f.* 909. *Vitae Episc. Ploc. Okolski Tomo II.*
46. Jakób Zadzik, herbu Korab, biskup Chełmiński, postąpił na wielką 1629. *Nakiel. in Miechov. f.* 919. *Życie jego w druku.*
47. Tomasz Zamojski, herbu Jelita, postąpił na wielką 1635. *List Władysława IV. miastu Lwow. Constit.* 1631. *f.* 5. *Nakiel. Miechov. f.* 919.
48. Piotr Gębicki, herbu Nałęcz, biskup Przemyski, postąpił na wielką 1638. *Constit.* 1638. *f.* 29. *Starowol. in Episc. Cracov. Okol. T. II. Nakiel. f.* 942.
49. Jerzy Ossoliński, herbu Topor, postąpił na wielką 1643. *Const.* 1638. *f.* 29. *et* 1641. *f.* 10. *Histor. Pastor. Janczyński in MS. Nakiel. f.* 947.
50. Alexander Trzebiński, herbu Jastrzębiec, biskup Przemyski, umarł 1644. *Const.* 1643. *f.* 9. *Const. Synodal. Varsav. f.* 2.
51. Jędrzej Leszczyński, herbu Wieniawa, biskup Chełmiński, postąpił na wielką 1651. *Porządek Elekcyi* 1648. *Treter in Varmien. f.* 174.

52. Hieronim Radziejowski, herbb Junosza, starosta Łomżyński, ustąpił 1652. *MS. Coll. Raven. Treterus in Varm. f.* 174. *Załuski T. I. f.* 8.
53. Stefan Koryciński, herbu Topor, postąpił na wielką 1652. *Centuria Potockiego f.* 474. *Nadgrobek jego w Krakowie u ś. Szczepana.*
54. Jędrzej Trzebicki, herbu Łabędź, biskup Przemyski, oddał pieczęć 1658. *Fulden l.* 6. *Załuski T. II. f.* 659. *Treter. in Varm. Ep.*
55. Bogusław Leszczyński, herbu Wieniawa, generał Wielkopolski, umarł 1660. *Const.* 1661. już o zmarłym. *Treter in Varmien.*
56. Jan Leszczyński, herbu Wieniawa, generał Wielkopolski, postąpił na wielką 1666. *Acta Castren. Calis. Const.* 1661. *f.* 20.
57. Jędrzej Olszowski, herbu Prus, biskup Chełmiński, oddał pieczęć 1676, *Constit.* 1667. *f.* 7. *Załuski T. I. f.* 680. *Metryka Koronna.*
58. Stefan Wydżga, herbu Jastrzębiec, biskup Warmiński, postąpił na wielką 1677. *Confirmat. Jurium Gent. Jana III.* 1676. *Treter. in Varm.* tego opuszczono *in Signatoribus.*
59. Jan Wielopolski, herbu Starykoń, starosta Krakowski, postąpił na wielką 1678. *Const. f.* 5. *Treter. in Varm. f.* 171. *Załuski T. I. f.* 694.
60. Jan Małachowski, herbu Nałęcz, biskup Chełmiński, oddał pieczęć 1680. *Constit.* 1680. *f.* 710. *Załuski T. I. f.* 710. *Metryka Koronna.*
61. Jan Gniński, herbu Trach, umarł 1685. *Const.* 1683. *f.* 7. *Załuski T. I. f.* 805. *Metryka Koronna. Duryewski in MS.*
62. Michał Radziejowski, herbu Junosza, biskup Warmiński, oddał pieczęć. *Treter. in Varmien. Duryewski in MS.*
63. Jerzy Donhoff, herbu tegoż nazwiska, biskup Przemyski, postąpił na wielką 1688. *Załuski T. I. f.* 1103. *Histor. Collegii Premisl.*
64. Karol Tarło, herbu Topor, starosta Stężycki, umarł nim mu wielką pieczęć oddano 1703. *Załuski T. I. f.* 1103. *et T. III. fol.* 70.
65. Jan Szembek, herbu tegoż nazwiska, starosta Grudziądzki, postąpił na wielką 1611.
66. Jan Bokum, herbu Paprzyca, biskup Chełmiński, umarł 1722.
67. Jan Lipski, herbu Grabie, proboszcz katedralny Poznański, opat Mogilski, ustąpił 1736.
68. Jan Małachowski, herbu Nałęcz, postąpił na kanclerstwo 1746.

---

69. Michał Wodzicki, do 1764.
70. Jędrzej Młodziejowski, postąpił na kanclerstwo 1767.
71. Jan Borch, postąpił na kanclerstwo 1780.
72. Onufry Okęcki, biskup Poznański, postąpił na kanclerstwo 1780.
73. Jacek Małachowski, postąpił na kanclerstwo 1790.
74. Maciej Garnysz, umarł 1790.
75. Hugo Kołątaj, do 1793.
76. Vacat w 1794.

PODKANCLERZE LITEWSCY
od Unji z Koroną 1569

1. Eustachi Wołowicz, herbu Bogorya, kasztelan Trocki, postąpił na wielką 1579. *List Augusta l.* 1570. *miastu Lubelskiemu Heindensz. l.* 2.
2. Krzysztof Radziwił, herbu Trąby, kasztelan Trocki, postąpił na wielką 1584. *Heindensz. l.* 2. *Stryjkowski l.* 3. *Paprocki o herbach f.* 688.
3. Lew Sapieha, herbu Lis, postąpił na wielką, 1589. *Sarnicki in Praefat.* 1587. *List do Sixta Papieża u Sever. l.* 3. *c.* 45. *Chitraeus.*
4. Gabryel Wojna, herbu Trąby, umarł 1615. *Const*, 1590. *f.* 564. *List Zygmunta III. miastu Lwow.* 1597. *Januszow. Stat. f.* 734. *Okol. T. III.*
5. Hieronim Wołowicz, herbu Bogorya, postąpił na starostwo Żmudzkie 1620. *Const.* 1618. *f.* 7. *Hist. Poss.*
6. Wojciech Radziwił, herbu Trąby, postąpił na wielką 1623. *Starowolski in Monumen. f.* 235. *Olszowski Concio na pogrzebie żony jego.*
7. Paweł Sapieha, herbu Lis, umarł 1635. *Porządek Elekcyi* 1632. *Hist. Kobierzyc. l.* 11. *Jedność święta p.* 3. *c.* 7.
8. Stefan Pac, herbu Gozdawa, umarł 1640. *Constit.* 1638. *f.* 10. *Gratiae Seculares. Centuria Potockiego f.* 186. *Decora Lilieti.*
9. Marcyan Tryzna, herbu Gozdawa, umarł 1643. *Kazanie na jego pogrzebie. Okolski Russia Florida. Duryewski.*
10. Lew Kazimierz Sapieha, herbu Lis, umarł 1659. *Porządek Elekcyi* 1648. *f.* 6. *Centuria Potoc. f.* 186. *Hist. Sapiehana par.* 3. *f.* 53.
11. Alexander Naruszewicz, herbu Wadwicz, umarł 1669. *Constit.* 1661. *f.* 28. *et* 59. *Dedicat. Slavie Parissii* 1659. *Histor. Sapiehana.*
12. Michał Kazimierz Radziwił, herbu Trąby, hetman polny Litewski, umarł 1680. *Porządek Elekcyi Jana III.* 1674. *Załuski T. I. f.* 485.
13. Dominik Radziwił, herbu Trąby, postąpił na wielką 1690. *Załuski T. I. f.* 805. *Genealogia Radziwiłów na mappie.*
14. Karol Radziwił, herbu Trąby, postąpił na wielką 1699. *Constit.* 1690. *f.* 19. *Obwieszczenie* 1697. *Genealogia Radziwiłów.*
15. Stanisław Szczuka, herbu Grabie, umarł 1710. *Constit.* 1703. *f.* 31. *Załuski T. III. f.* 70.
16. Kazimierz książe Czartoryski, herbu Pogonia, postąpił na Wileńską kasztelanią 1724.
17. Fryderyk Michał książe Czartoryski, herbu Pogonia, postąpił na kasztelaństwo 1752.

---

18. Podkanclerstwo wakowało do 1764.

19. Antoni Przezdziecki, od 1764., umarł 1772.
20. Joachim Chreptowicz, postąpił na kanclerstwo 1793.
21. Kazimierz Plater, 1793.

PODSKARBIOWIE WIELCY KORONNI.

Na liście Leszka Czarnngo książęcia Polskiego, u *Nakiel. w Miechowii f.* 212. podpisał się *inter praesentes: Nicolous Thesaurarius Lesci*, w r. 1288.; z tego wnoszę, że na ten czas, każdy z książąt Polskich, swego własnego miał podskarbiego; dopiero za Kazimierza Wielkiego, jednemu, całego tego królestwa skarb był powierzony. Pod jego tedy opiekę poddano, wszystkie monimenta Koronne, insignia królewskie, korony, berło, jabłko, miecz, minnic dozór, monety kucie. Nadto prowentów wszystkich, z ceł, kwart, ekonomji, myt, i innych podatków dyspozycya przy nim zostawiona, z których płaca Kwarcianemu wojsku, expedycya posłom, dworskim królewskim zasługi, i inne tej Rzeczypospolitej potrzeby supplement mają. Jeżeliby zaś kto z tych prowentów, komużkolwiek co miał wyliczyć, a nie za kwitem podskarbiego Wielkiego, tedy znowu toż samo, drugi raz płacić powinien. Po śmierci zmarłych posessorów, królewszczyzny według inwentarów swoich odbiera, i nowym je starostom, za przywilejem królewskim deklarowanym, oddaje. Dla lepszej o skarbie Koronnym informacyi, na sądach asessorskich, albo sami w osobie swojej podskarbiowie wielcy zasiadają, albo ich pisarze skarbowi. To wszystko obwarowały Konstytucye 1601. 1607. 1611. Ażeby ojczyzna, tem gruntowniejszy miala dowód o nienadwerężonej ich we wszystkich procederach administracyi, którąby potem szczodrzej, tak sobie zasłużonym, rekomkensowała, prawem umocniła, żeby na każdym sejmie przed delegowanemi z senatu i z koła rycerskiego, wszystkie percepty i i expensy remonstrował podskarbi, i od niejże godne swojej funkcyi odebrał *testimonium. Const.* 1562. Każdemu podskarbiemu przy pierwszej swojej na tę funkcyą inauguracyi, czterech senatorów, z których dwaj: z Małopolskiej prowincyi, dwaj z Wielkopolskiej laski, od tronu deputowani, wszystko pod regestrem oddają, kopią tego regestru jednę podskarbiemu, drugą, królowi, trzecią przy sobie zostawiwszy, z Konstytucyi Zygmunta Augusta Króla w roku 1563. uknowanej. I lubo jako się wyżej mówiło, płaca przez nich Kwarcianemu wojsku przed tem dochodziła, teraz jednak przez Konstytucyą

1717. przyjęły to na siebie województwa. Podskarbiego także nadwornego urząd prawem określony, ale że ten w senacie Polskim krzesła swego nie ma, dla tego tu ich pominę. Kładę już komput podskarbich wielkich Koronnych od roku 1368. z którego poznać, że dawniejszych czasów, ci ani z funkcyi swojej, ani z przyłączonego do siebie województwa, albo kasztelanji do senatu nie nienależeli.

1. Dymitr Bożydar, herbu Korczak, 1368. *u Łask. w Stat. f.* 77. *Kojałow. par.* 1. *l.* 9. 1386. *Bielski f.* 256. *umarł* 1399. *Paprocki Ogrod.*
2. Hincza z Przemankowa, herbu Półkozic, 1399. *Kist Jagiełła Kr. miastu Krakow.* Tego opuścił autor *Aurorae et Signatorum* w kompucie podskarbich.
3. Tomasz z Czarnki, herbu Łodzia, 1428. *Nadgrobek jego w Krakowie u Bożego Ciała. Okolski T. II. f.* 176., tego opuścił tenże autor.
4. Jędrzej z Lubienia, nie z Lubnia, herbu Doliwa, podkomorzy Dobrzyński, 1436. *List Władysława u Łask. w Stat. f.* 129. *et* 140. *Paproc. Gniazdo. Okolski*, tego opuścił tenże autor.
5. Jędrzej z Brzezia, herbu Zadora, 1440. *List Władysława Kr. jemu dany. Monimenta Lancker.*, tego opuścił tenże autor.
6. Jakób z Lubienia, herbu Doliwa, 1449. Tenże autor 1459., ale to być nie może, z tego co się niżej powie. *Paproc. w Gniazd.*
7. Hincza z Rogowa, herbu Działosza, kasztelan Sieradzki 1459. *List Kazimierza III. miastu Krakow. i u Herburta* 1457. *f.* 18., tego opuścił tenże autor.
8. Jakób z Szczekocina, herbu Odrowąż, u *Długosza* z Dąbna, herbu Rawicz, 1463. *Paprocki o herbach. f.* 394. *et* 407. *Okolski T. II. f.* 589. *Bielski f.* 457. *Cromer l.* 27. 1467. wziął pieczęć wielką 1467.
9. Rafał z Jarosławia, herbu Leliwa, 1469. Tegom gdzieś czytał, alem autora nienapisał. Tego opuścił tenże autor.
10. Tomasz Trąmpczyński, herbu Topor, 1471. *Długosz T. II.*, tego opuścił tenże autor.
11. Paweł Jasieński, herbu Poronia, kasztelan Łęczycki, 1478. *List Kazimierza III. miastu Krakowskiemu. Starowolski Bellat. f.* 115. *Bielski f.* 470. *Stryjkowski.*
12. Stanisław z Szydłowca, herbu Odrowąż, 1480. *Starowolski in Monum. f.* 487. *Krzycki arcybiskup Gnieznieński pisał mu nadgrobek*, tego opuścił tenże autor.
13. Piotr z Kurozwęk, herbu Poraj, kasztelan Sendomirski. *List Kazimierza* 1485. *miastu Krak.* 1489. *Lwow. Albrychta* 1495. *Lubelsk. Przyłus. f.* 808., tego opuścił tenże autor.
14. Jakób z Szydłowca, herbu Odrowąż, kasztelan Sendomirski, umarł 1510. *List Alexandra* 1501. *miastu Krakow. i* 1507. *Zygmunta I. u Łask. w Stat. Bielski. Wapow.*
15. Jędrzej Kościelecki, herbu Ogończyk, kasztelan Wojnicki, umarł 1515. *List Zygmunta I.* 1510. *miastu Krakow.* 1512. *u Olszowskiego. Decius Bielski f.* 516. *Wapowski.*
16. Mikołaj z Szydłowca, herbu Odrowąż, kasztelan Sendomirski,

umarł 1532. *List Zygmunta I.* 1518. *miastu Krakowskiemu u Nakiel.* 1531. *f.* 619. *Wapow.*

17. Zbigniew Spytek Tarnowski, herbu Leliwa, kasztelan Wojnicki, postąpił na Sieradzkie województwo 1549. *List Zygmunta I.* 1533. *miastu Lubel. i* 1540. *u Nakiel. f.* 629. *Bielski f.* 567. Po nim tenże autor położył Hermolawa Ligęzę, ale ten ledwo nie w sto lat dopiero był podskarbim, jako niżej obaczysz. *Okolski* się myli, że dwóch Ligęzów Hermolaos podskarbiemi Koronnemi pisze.
18. Spytek z Zakliczyna Jordan, herbu Trąby, kasztelan Sądecki, postąpił na Sendomirskie województwo 1556. *List Augusta I.* 1550. *u Nakiel. f.* 654. *i miastu Lwow.* 1553. *Orichov. in Panegir. Nuptial. Bielski f.* 594. *Okolski T. III. f.* 227. *Warszawic. in Orat. ad Stephanum Regem.*
19. Stanisław Tarnowski, herbu Leliwa, kasztelan Zawichostski, postąpił na województwo Sendomirskie 1563. *List Augusta I.* 1557. *u Paproc. o herb. f.* 473. *Kaczyckim dany in MS.* tego opuścił tenże autor, ale o nim ma i *Paproc. w Gniazdzie f.* 500. *Łobżyński in Acroamat.*
20. Walentyn Dębiński, herbu Rawicz, kasztelan Sądecki, wziął kanclerstwo 1563. *List Augusta I. in MS. Petricovien. Starowolski in Monum. f.* 23. *Gvagnin f.* 135.
21. Stanisław Sobek, herbu Brochwicz, kasztelan Sendomirski, umarł 1569. *List Augusta I.* 1565. *miastu Lwow. Const.* 1569. *fol.* 154. *Okol. T. III. f.* 110.
22. Hieronim Bużeński, herbu Poraj, postąpił na kasztelanią Sieradzką 1578. *Bielski f.* 655. *List Augusta I.* 1572. *u Paproc. f.* 524. *miastu Krakow.* 1578.
23. Jakób Rokosowski, herbu Glaubicz, umarł 1580. *Bielski f.* 768. *Paproc. o herb. f.* 532. *Okol. I. f.* 210.
24. Jan Dulski, herbu Przegonia, kasztelan Chełmiński, umarł 1589. *List do Sixta Papieża u Sever. Sarnicki Praef.* 1589. *Paproc. f.* 688. *Duryewski f.* 48. *List Zygmunta III. u Okol. T. III. f.* 215. *podpisał Elekcyą Zygmunta* 1588.
25. Jan Firlej, herbu Lewarł, postąpił na kasztelanią Wojnicką. *List Zygmunta III. miastu Lwow.* 1597. *Edykt przeciw Rokoszanom* 1607. *Okol. T. II.*
26. Balcer Stanisław, herbu Pilawa, umarł 1610. *Starowol. in Monumen. f.* 496. *Okol. T. II. f.* 411. *Genealogia Stanisław.*
27. Stanisław Warszycki, herbu Abdank, postąpił na Podlaskie województwo 1616. *List Zygmunta III. de feudo Prussiae* 1611. *Łubieńsk. Hist. f.* 18. *Okolski T. I. f.* 13.
28. Mikołaj Daniłowicz, herbu Sas, umarł 1624. *Hist. Kobierzyc. f.* 488. *Const.* 1623. *f.* 9. *i* 1625. już o zmarłym *f.* 1. *Starowol. Monum. f.* 480. *Piasecki f.* 410.
29. Hermolaus Ligęza, herbu Półkozic, umarł 1632. *Const.* 1627. *f.* 4. *et* 1631. *f.* 8. *Cichoc. Alloq. Osecens. l.* 2. *c.* 10. *Starow. Monum. f.* 418., tego przed Spytkiem z Zakliczyna położył tenże autor.
30. Jan Daniłowicz, herbu Sas, umarł 1650. *Porządek Elekcyi* 1632. *et* 1648. *Const.* 1643. *f.* 9. *Hist. Kobierzyc. l.* 11. *Analecta Nieszpork.*
31. Bogusław Leszczyński, herbu Wieniawa, wziął pieczęć mniejszą

1658. *Załuski T. II. f.* 659. *Treter in Varm. f.* 152. *Cent. Potockiego f.* 335.
32. Jan Kazimierz Krasiński, herbu Ślepowron, umarł 1668. *Const.* 1667. *f.* 31. *et* 1662. *Dedicat. Slaviae Parisii* 1659. *Genealogia Krasiń.*
33. Jan Jędrzej Morsztyn, herbu Leliwa, ustąpił 1684. *Const.* 1670. *et* 1676. *f.* 26. *et* 1685. *f.* 23. *Załuski T. I. f.* 77.
34. Marcin Zamojski, herbu Jelita, umarł 1689. *Const.* 1685. *f.* 8. *Załuski T. I. f.* 1013. *et* 1146. *Genealogia Zamojskich.*
35. Marek Matczyński, herbu Jastrzębiec, postąpił na Ruskie województwo 1692. *Załuski T. I. f.* 1146. *et* 1261.
36. Hieronim Lubomirski, herbu Śreniawa, postąpił na Krakowskie województwo 1702. *Const.* 1703. *f.* 16. *Załuski T. II. f.* 41. *et T. I. f.* 1261.
37. Rafał Leszczyński, herbu Wieniawa, umarł 1703.
38. Jan Przebendowski, herb swój własny. *Const.* 1703. *f.* 10., umarł 1729.
39. Franciszek Maxymilian Ossoliński, herbu Topor, ustąpił 1736.
40. Jan Kanty Moszyński, herbu Nałęcz, umarł 1737.
41. Jan Czapski, herbu Leliwa, umarł 1742.

---

42. Maciej Grabowski, do 1744.
43. Karol Siedlnicki, do 1761.
44. Teodor Wessel, do 1775.
45. Adam Poniński, do 1790.
46. Tomasz Ostrowski, do 1793.
47. Roch Kossowski, 1794.

PODSKARBIOWIE WIELCY W. KS. LITEWSKIEGO od roku 1569.

1. Jan Mikołaj Naruszewicz, herbu Wadwicz, *Const.* 1569. *f.* 205. *et* 1573. *f.* 219. *Hist. Sapieh. p.* 3. *f.* 69. umarł 1573. *Okolski T. III.*
2. Wawrzeniec Wojna, herbu Trąby, *Const.* 1578. *f.* 354. *et* 1580. *Bielski f.* 766. *Paproc. o herbach f.* 683. 1573. umarł. *Okolski T. III.*
3. Jan Chlebowicz, herbu Leliwa, kasztelan Miński 1583. postąpił na kasztelanią Trocką. *Gvagnin Polon. Paproc. o herbach f.* 688. *Okolski T. II. f.* 91.
4. Teodor Skumin Tyszkiewicz, herbu Leliwa, 1587. *Sarnic. Praefat. List Zygmuuta III. miastu Krakow.* 1589. *Bielski f.* 741. *Tranzakcya Będzińska.* Postąpił na województwo Nowogrodzkie 1597. *Okolski T. II. f.* 95.
5. Dymitr Chalecki, herbu Abdank, umarł 1598. *List Zygmunta III. miastu Lwow.* 1597. *Const.* 1598. *f.* 694. *Hist. Sapieh. p.* 3. *f.* 102.
6. Jędrzej Zawisza, herbu Łabędź. *Const.* 1601. *f.* 762. *et* 1603. *f.* 809. *Okolski in Russia Florida f.* 130.
7. Hieronim Wołowicz, herbu Bogoria, wziął pieczęć małą 1618.

Edict. przeciw Rokosz. 1607. *List Zygmunta III.* 1609. *u Posseliusza. Const.* 1613. *f.* 3.

8. Krzysztof Naruszewicz, herbu Wadwicz, umarł 1631. *Constitut.* 1618. *f.* 7. *et* 1629. *f.* 22. *Hist. Sapiehana p.* 3. *f.* 70. *Dedicatio libri. Okolski T. III.*
9. Stefan Pac, herbu Gozdawa, wziął pieczęć 1635. *Porządek Elekcyi* 1632. *Centuria Potoc. f.* 479. *Decora Lilieti.*
10. Mikołaj Tryzna, herbu Gozdawa, 1639. *Const.* 1638. *f.* 10. *et* 1635. *f.* 5. *Hist. Sapieh. p.* 3. *f.* 76. *Okolski T. II. f.* 54.
11. Paweł Wołowicz, herbu Bogoria, umarł. *Okolski T. II. f.* 56. *Duryewski in MS. Kazanie pogrzebowe.*
12. Mikołaj Kiszka, harbu Dąbrowa, 1643. *Const. f.* 20. *Załuski T. I. f.* 1503.
13. Gedeon Michał Tryzna, herbu Gozdawa. *Const.* 1647. *f.* 44. *Porządek Elekcyi* 1648. *Starowol. in Monum. f.* 740.
14. Bogusław Słuszka, herbu Ostoja, 1652. *Duryewski in MS.*
15. Wincenty Gąsiewski, herbu Korwin, oraz i hetman polny, zabity 1662. *Constit.* 1653. *f.* 16. *Załuski T. II. f.* 655. *Duryewski f.* 88.
16. Krzysztof Zawisza, herbu Łabędź. *Const.* 1662. *et* 1667. *Duryewski in MS.*
17. Hieronim Kryspin, herb swój własny, ustąpił 1676. *Duryewski Praef. Cuda Chełmskie f.* 242.
18. Benedykt Sapieha, herbu Lis. *Załuski* 1683. *T. I. f.* 805. *Hist. Sapieh. p.* 2. *f.* 109. *et* 1702. umarł. *Obwieszczenie* 1697. *Hist. Coll. Brestensis.*
19. Ludwik Pociej, herbu tegoż imienia, wziął Buławę wielką 1709.
20. N. Kocieł, herbu Pelikan, umarł.
21. Stanisław Poniatowski, herbu Ciołek, postąpił na województwo Mazowieckie 1731.
22. Jan Sołohub, herbu Prawdzic, do 1746.

---

23. Jerzy Flemming. do 1764.
24. Michał Brzostowski, umarł 1787.
25. Stanisław Poniatowski, umarł 1790.
26. Ludwik Tyszkiewicz, do 1793.
27. Michał Ogiński, 1794.

MARSZAŁKOWIE NADWORNI KORONNI.

Na sejmie 1635. z kanclerzami wielkiemi, kontrowersyą mieli o precedencyą w senacie, marszałkowie nadworni obojga narodów: domagali się ci, aby tym kształtem, jako po kanclerzach wielkich podkanclerze, tak Koronni jako i Litewscy, tuż zaraz miejsce w senacie biorą; tak i oni, zaraz po marszałkach wielkich, swoje krzesło mieli; atoli na tymże sejmie decyzya przez uchwałę publiczną stanęła, aby kanclerze wielcy, dawnym trybem po marszałkach wielkich zaraz

następowali po nich podkanclerze, po nich podskarbiowie wielcy, dopiero marszałkowie nadworni. *Const. f.* 21. Kładę tu szereg ich od tegoż czasu, od którego i wielkich marszałków wypisałem.

1. Pełka, herbu Lis, 1364. *List Kazimierza Wielkiego u Nakiel. in Miechow. f.* 286. tego opuszczono w książce *Aurorae Solis Sarmatici.*
2. Jan z Moskorzowa, herbu Pilawa, 1397. *List Jagiełła Rusi dany in MS. Leopol.*, tego opuszczono w książce *Aurorae Solis.*
3. Wawrzeniec z Kalinowy, herbu Zaręba, 1425. *List Jagiełła u Nakiel. f.* 413. *i* 1426. *miastu Lwow.*, tego opuszczono w książce *Aurorae Solis Sarmatici.*
4. Mikołaj z Zakrzowa, herbu Gryf, 1444. *List Władysława u Łaskiego w Statucie f.* 171. *i u Przyłuskiego w Statucie f.* 299. tego opuszczono w książce *Aurorae Solis.*
5. Jan Biesiad, herbu Jelita, chorąży Krakowski, 1445. *List Kazimierza III. miastu Lwowskiemu. Okolski T. I. f.* 342.
6. Piotr Dunin z Prawkowic, herbu Łabędź, 1460. *List Kazimierza III. u Łask. w Stat. f.* 74. *Paproc. o herb. f.* 450. *u Herburta f.* 1., tego opuszczono w książce *Aurorae Solis.*
7. Michał Lasocki, herbu Dołęga, podkomorzy Łęczycki. *Cromer lib.* 26. *Bielski* 1466. i tego opuszczono w książce *Aurorae Solis.*
8. Piotr z Kurozwęk, herbu Poraj, 1475. *List Kazimierza III. miastu Krakow. Cromer. Długosz* 1479. *Okol. T. III. in Indice.*, tego opuszczono w książce *Aurorae Solis.*
9. Stanisław z Brzezia, herbu Zadora 1485. *List Kazimierza III. miastu Krakow. Okol. T. III. in Indice*, umarł 1488., tego opuszczono w książce *Aurorae Solis.*
10. Rafał Leszczyński, herbu Wieniawa, kasztelan Gnieznieński, umarł 1501. *List Albrychta* 1493. *miastu Krakowskiemu i Lubelskiemu*, Piotra tu Kmitę kładzie autor książki *Aurorae Solis Sarmatici* w r. 1499., ale żadnego autora na to nieprzywodzi, jam pokazał, że Leszczyński, w tym czasie marszałkował, Piotr zaś Kmita o tym czasie laskę wielką trzymał. Po Kmicie tenże autor Jana Ocieskiego marszałkiem nadwornym pisze, i świadczy się *Okolskim*, ale to błąd drukarski, że go w *Okolskim* napisano *magistrum Curiae Regni* miasto Reginalis, co się jawnie pokazuje z tyle przywilejów, które niżej przeczytasz; ile że *Okolski* z nadgrobku jego u ś. Trójcy w Krakowie, rok śmierci jego wyraził 1547., a pod te czasy Jan Tęczyński marszałkował. Synem też ten Jan Ocieski, nie był Jana kanclerza, i *Okolski* tego nie mówi, bo by syn wprzód w senacie siedział dwudziestą dwiema laty niżeli ojciec, ile że synowi *Aurorae Solis* laskę podtrącają zaraz po Kmicie 1526., a ojciec pieczęć małą dopiero brał w roku 1548. kiedy już był umarł mniemany marszałek, a wielką w r. 1550., ale tylko to *Okolski* mówi, że Rafał Ocieski i Jan kasztelan Biecki, i ochmistrz królowej złożeni leżą w Krakowie.
11. Jan z Rabsztyna Tęczyński, herbu Topor, 1503. *List Alexandra Kr. miastu Lubel.* 1504. *miastu Krakow. i u Nakiel. f.* 573., tego opuszczono w książce *Aurorae Solis.*

12. Jan Jarocki, herbu Rawicz, kasztelan Zawichostski. *List Alexandra* 1506. *miastu Lwow. Zygmunta I.* 1512. *u Olszow. de Prim. i* 1515. *Lwowsk.* tego opuszczono w książce *Aurerae Solis.*
13. Piotr Kmita, herbu Śreniawa, postąpił na wielką 1530. kasztelan Wojnicki. *List Zygmunta I. u Olszow. de Primat.* 1519. *Vita ipsius. Okolski T. III.*
14. Jan Tęczyński, herbu Topor, wojewoda Sendomirski, umarł 1553. *List Zygmunta I.* 1531. *u Paproc. f.* 506. *i* 1548. *u u Olszow. Nadgrobek u Paproc.*
15. Stanisław Maciejowski, herbu Ciołek, kasztelan Sendomirski, umarł 1563. *List Augusta I.* 1557. *u Paproc. f.* 473. *i miastu Lwow.* 1553. *Bielski.*
16. Stanisław Wolski, herbu Półkozic, kasztelan Rawski, umarł 1566. *List Augusta I. miastu Lwow. i Protestac. Biskup u Lipsk. qu.* 3.
17. Stanisław Barzi, herbu Korczak, postąpił na województwo Krakowskie 1570. *List Augusta I.* 1569. *u Okolsk. T. III. fol.* 110. *Hosius Epist.*
18. Jędrzej Opaliński, herbu Łodzia, postąpił na wielką 1572. *Argentus de Rebus Societat. f.* 394. *Cichoc. Alloqu. Osecen. Epicedia.* Po Opalińskim Jędrzeju hrabię z Górki marszałkiem kładą nadwornym w książce *Aurarae Solis,* na co *Bielskim* się świadczą *f.* 727., ale ten autor na tem miejscu marszałka nadwornego dwa razy wspomina, za każdym jednak razem, imienia jego ktoby nim był, nie położył: przecież tegoż Jędrzeja Górkę hrabię kasztelana Miedzyrzyckiego gdy o jego poimaniu w tymże roku *in Martio* mówi, już marszałkiem zowie *f.* 730., aleć i z tej karty *Bielskiego,* którą przywodzi, nie może nic wnieść o Górce, inaczej i Dębińskiego trzebaby liczyć między marszałkami nadwornemi, bo tam *Bielski* tak mówi, że królewnę do Krakowa prowadzić kazano Dębińskiemu, kanclerzowi Koronnemu, i marszałkowi nadwornemu, ja z przytoczonych autorów dowodzę, że Zborowski na ten czas marszałkował.
19. Jędrzej Zborowski, herbu Jastrzębiec, ustąpił 1589. *Sarnicki in Praefat. List Stefana Króla* 1578. *miastu Krakow. Paproc. f.* 688.
20. Stanisław Przyjemski, herbu Rawicz, postąpił na wielką 1593. *List Zygmunta III. u Okol. T. II. f.* 353. *i miastu Krakow. Hist. Łubieńs. f.* 1.
21. Prokop Sieniawski, herbu Leliwa, postąpił na wielką 1595. *Susliga in Vita ejus Uxoris. Duryewski in MS. Okolski T. II. f.* 74., tego opuszczono w książce *Aurorae Solis Sarmatici.*
22. Mikołaj Wolski, herbu Półkozic, postąpił na wielką 1615. *List Zygmunta III. de Feudo Prussiae u Possel.* 1605. *i* 1609. *Const.* 1611 *f.* 11.
23. Jędrzej Przyjemski, herbu Rawicz, umarł 1618. *Concio P. Młodzian. Duryew. in MS. Okolski T. II. f.* 592. *Piasecki f.* 87.
24. Łukasz Opaliński, herbu Łodzia, postąpił na wielką 1630. *Constitut.* 1623. *f.* 7. *Petricius* 1620. *Okolski T. II. f.* 166. *Hist. Poss. Pol.*
25. Stanisław Przyjemski, herbu Rawicz, umarł 1642. *Porządek*

Elekcyi 1632. *Protestacya na sejmie* 1635. *Cuda Zdziszewskie. Okolski T. II.*, tego opuszczono wksiążce *Aurorae Solis Sarmatici.*
26. Adam Kazanowski, herbu Grzymała, umarł 1649. *Porządek Elekcyi* 1648. *Treter. in Varm. f.* 174. *Starowolski in Monum. f.* 255.
27. Jerzy Lubomirski, herbu Śreniawa, postąpił na wielką 1649. *Duryewski in MS. Kochowski climact.* 1. *f.* 174.
28. Łukasz Opaliński, herbu Łodzia, umarł 1662. *Treter in Posnan. Polon. defensa. Duryewski f.* 71. *Cent. Potoc. f.* 421.
29. Jan Klemens Branicki, herbu Gryf, umarł 1673. *Duryewski f.* 82. *Załuski T. I. f.* 3. *Nadgrobek jego w Krak. u ś. Piotra.*
30. Stanisław Lubomirski, herbu Sreniawa, postąpił na wielką 1676. *Const.* 1674. *f.* 31. *Załuski T. I. f.* 799. *Mowca Polski.*
31. Mikołaj Sieniawski, herbu Leliwa, postąpił na województwo Wołyńskie. *Załuski T. I. f.* 680. *Analect. Nieszporkow. f.* 327.
32. Hieronim Lubomirski, herbu Śreniawa, postąpił na podskarbstwo Wielkie Koronne. *Załuski T. I. f.* 799. *et* 1264.
33. Józef Lubomirski, herbu Śreniawa, postąpił na wielką 1702. *Const.* 1697. *f.* 10. *Załuski T. I. f.* 1261.
34. Kazimierz Bieliński, herbu Junosza, postąpił na wielką 1703.
35. Wojciech Dąbski, herbu Godziemba, umarł 1725.
36. Stanisław Chomętowski, herbu Bończa, wrócił się na województwo Mazowieckie 1726.
37. Stefan Potocki, herbu Pilawa, umarł 1730.
38. Franciszek Bieliński, herbu Junosza, postąpił na wielką 1742.
39. Jerzy Mniszech, herbu Kończyc, ustąpił 1768.

---

40. Wielopolski, herbu Stary koń, magrabia Pińczowski ustąpił 1775.
41. Franciszek Rzewuski, herbu Krzywda, ustąpił 1784.
42. Kazimierz Raczyński, herbu Nałęcz, generał Wielkopolski 1792.
43. Stanisław Bieliński, 1793.

MARSZAŁKOWIE NADWORNI LITEWSCY
od roku 1569.

Przed tym zaś rokiem, ci (ilem się po autorach mógł doczytać) tę laskę piastowali: Jędrzej Gastold, herbu Abdank 1442. Stanisław Gastold Janowicz, herbu Abdank, *Stryjkowski f.* 669. postąpił na kasztelanią Trocką 1494. Konstantyn Książe Ostrogski, herb swój własny, wzięty w niewolą 1499. *Stryjkowski f.* 679. Michał Lwowicz Gliński od roku 1499. *Stryjkowski f.* 681. ustąpił. Wojciech Jundził od roku 1542. *Strrjkowski f.* 759. Iwan Hornostaj, herbu Kintaurus 1547., był oraz i podskarbim Litewskim, jako się podpisał na liście, o ziemi Bielskiej *u Januszow w Statucie f.* 837., postąpił na Nowogrodzkie województwo.

1. Eustachy Wołowicz, herbu Bogoria, wziął pieczęć mniejszą 1570. *List Augusta I.* 1569. *in Process. Rozgranicz. Hist. Sapieh.*

2. Mikołaj Krzysztof Radziwił, herbu Trąby, postąpił na wielką 1579. *List Augusta I.* 1572. *u Paproc. f.* 524. *Heindenszt. Hist. l.* 2.
3. Wojciech Radziwił, herbu Trąby, postąpił na wielką 1586. *Stryjkowski l.* 12. *Bielski f.* 785. *Heindeszt. de Bello Mosch. l.* 2.
4. Stanisław Radziwił, herbu Trąby, postąpił na wielką 1593. *Sarnicki in Praefat. Paproc. o herbach f.* 654. *Życie Mikołaja Sierotki.*
5. Krzysztof Mikołaj Dorohostajski, herbu Leliwa, postąpił na wielką 1595. *Duryewski in MS.*
6. Piotr Wiesiołowski, herbu Ogończyk, postąpił na wielką. *Dedicatio libri* 1599. *List Zygmunta III.* 1605. *de feudo Prussiae u Posseliusza.*
7. Jan Stanisław Sapieha, herbu Lis, postąpił na wielką 1619. *Starowolski in Monum. Hist. Sapiech. p.* 3. *f.* 45. *Sarbiew. Concio Laska.*
8. Krzysztof Wiesiołowski, herbu Ogończyk, postąpił na wielką 1635. *Porządek Elekcyi* 1632. *Constit.* 1633. *et* 1627. *Starowol. in Monum. f.* 235
9. Alexander Ludwik Radziwił, herbu Trąby, postąpił na wielką 1638. *Janczyński in MS. Starowolski in Monum. Hist. Coll. Bresten.*
10. Lew Kazimierz Sapieha, herbu Lis, wziął pieczęć małą 1643. *Starow. in Monum. Hist. Sapiehana par.* 3. *f.* 47. *Gratiae Seculares.*
11. Mikołaj Sapieha, herbu Lis, postąpił na Mińskie województwo. *Historia Sapiehana par.* 3. *f.* 129. *Walicki. Kazanie pogrzebowe Olszowsk.*
12. Jan Antoni Tyszkiewicz, herbu Leliwa, umarł 1649. *Starowolski in Monum. f.* 228. *Porządek Elekcyi* 1648. *f.* 6. *Nadgrobek w Wilnie.*
13. Krzysztof Zawisza, herbu Łabedź, postąpił na wielką 1654. *Constit.* 1649. *et* 1653. *f.* 16. *Mowca Polski. Kazanie pogrzebowe.*
14. Teodor Lacki, herb swój własny, umarł 1676. *Constit.* 1658. *Confirmat. Jurium Genti. Jana III.* 1676. *f.* 9. *Manifest Lubomirski f.* 66.
15. Józef Bogusław Słuszka, herbu Ostoja, postąpił na Wileńską kasztelanią 1684. *Załuski T. I. f.* 847.
16. Jan Karol kniaź Dulski, herbu Strzała, postąpił na wielką 1691. *Const.* 1685. *f.* 5. *et* 1690. *f.* 15.
17. Alexander Sapieha, herbu Lis, postąpił na wielką 1697. *Załuski T. II. f.* 41. *Hist. Sapieh.*
18. Janusz ks. Wiśniowiecki, herb swój własny, postąpił na kasztelanią Wileńską 1701. *Załuski T. I. f.* 955. *et T. III. f.* 158.
19. Józef Mniszech, herbu Kończyc, postąpił na wielką.
20. Kazimierz ks. Sanguszko, herbu Pogonia, postąpił na wielką 1734.
21. Michał ks. Radziwił, herbu Trąby, postąpił na kasztelanią Trocką 1736.
22. Ignacy Zawisza, herbu Łabędź, umarł 1738.
23. N. Platern, herb swój, umarł 1739.

24. Józef Scipio de Campo, herbu Laski, umarł 1743.

25. Ignacy Ogiński, 1750. postąpił na wielką.
26. Janusz Sanguszko, do 1763.
27. Józef Sanguszko, 1774., postąpił na wielką.
28. Władysław Gurowski, herbu Wczele, postąpił na wielką r. 1781.
29. Michał Mniszech, postąpił na wielką r. 1784.
30. Ignacy Potocki, herbu Pilawa, 1789.
31. Stanisław Sołtan, r. 1792.
32. Michał Giełgud, 1793.

HETMANI WIELCY KORONNI.

Do tychczas mówiło się o tych, którzy w senat Polski wchodzą, teraz niektórych w tej ojczyznie dotknę oficyalistów, ile jak wielkiej u nas preeminencyi, tak rozumiem, że i niemniejczej ciekawości. A naprzód hetmani z tej funkcyi, krzesła swego w senacie nie mają; chyba, (co pospolicie bywa) buława z inszą się senotorską prerogatywą połączy. Przeszłych wieków, kiedy samo tylko rycerstwo Polskie, pospolitem ruszeniem, na nieprzyjaciela ciągnęło, każdy wojewoda swemu województwu hetmanił; a jeżeli komu innemu powierzono buławy, to tylko do czasu, i na pewną kampanią; po której skończonej, Buławę z władzą hetmańską składał: dopiero za Zygmunta I. i Zygmunta Augusta, dożywotni hetmani być poczęli, tak wielcy jako polni: krom tych jednak, za czasu tychże królów, hetmanów nadwornych funkcya kwitnęła, jakiemi byli, czego pełno po historykach: Jan Tworowski, herbu Pilawa, wojewoda Podolski umarł 1547. Floryan Zebrzydowski, herbu Radwan, kasztelan Lubelski, ustąpił 1564., którego lubo niektórzy, jako to *Paproc. Ogrod. Sarnic. l.* 7. wielkim hetmanem zowią, atoli *Heindesz. l.* 2. i inni mówią, że tylko był nadwornym hetmanem: jakoż w roku 1563. Mikołaj Sieniawski, że był hetmanem wielkim (które znać wziął po Tarnowskim) jawnie świadczy list Inkorporacyi Ks. Oświecimsk. i Zatorsk. w Konstyt. Koronnej. Stanisław Leśniowski, herbu Roch, kasztelan Czerski, umarł 1566. Floryan Zamojski, herbu Jelita, kasztelan Chełmski umarł 1572. Jan Zborowski, herbu Jastrzębiec, kasztelan Gnieznieński 1576. Mikołaj Zebrzydowski, wojewoda Lubelski, herbu Radwan, jakom czytał na nadgrobku jego u *Okolskiego T. I. f.* 567. i na nim zdami się ta funkcya zginęła, ile że mi się nigdzie czytać nie dostało między autorami, kogokolwiek z tym tytułem. Hetmani polni dopiero od roku 1539. swój początek wzięli: jakoż koło roku 1520. że ich jeszcze w Polszcze nie było, ztąd poznać, że w tymże roku, Secygniewskie-

mu na expedycyą Pruską, buławę polną z władzą hetmańską powierzono, iż na ten czas Mikołaj Firlej, hetman wielki, ciężką niemocą złożony nie mógł się na tę okazyą stawić. *O czem świadczy Metryka Koronna. Orichovius*, pierwszego z dożywotnich hetmanów wielkich, liczy Tarnowskiego, podobno dla tego, że o dożywotniej buławie dopiero prawo na nim pierwszym ugruntowane, atoli że i przed nim dożywotni hetmani byli, dla tego komput hetmanów, od roku 1507. poczynam. W tymże kompucie nie kładę tych, których lubo nie którzy, hetmańskim tytułem uczcili, atoli ich prerogatywa tylko do niejakiego czasu była zamierzona, jako to: Jana Karola Chodkiewicza między hetmanami Polskięmi; bo temu tylko na jednę Chocimską pierwszą po śmierci Żołkiewskiego, a zabraniu w niewolą Kopiecpolskiego, rząd tak Polskiego jako i Litewskiego wojska oddany: podczas której gdy pracami zwątlony wielki wojownik żyć przestał, Stanisław Lubomirski podczaszy na ten czns Koronny, ile pierwszy z kommissarzów na tę wojnę Chodkiewiczowi przydanych, do końca tej kampanji i Polskim i Litewskim wojskom prezydował, a potem Polskim, póki Koniecpolski z niewoli niepowrócił. Nie kładę w tymże kompucie Jeremiego Wiśniowieckiego wojewody Ruskiego, Dominika Książęcia Zasławskiego, bo i tych funkcye, tylko do czasu pewnego zamierzonego kwitnęły. Pospolicie już teraz od stu lat i więcej, wstęp z mniejszej buławy jest na większą, w księztwie jednak Litewskiem, częstą temu zwyczajowi znajdziesz prejudykatę. Buławy temi czasy od ministerya Koronnych odsądzone, jako się wyżej mówiło, i na sejmach tylko, *per legem novellam* konferowane być powinny *).

1. Mikołaj Kamieniecki, herbu Pilawa, wojewoda Krakowski, umarł 1515. *Załuski T. I. f.* 19. *Wapowski.*
2. Mikołaj Firlej, herbu Lewart, kasztelan Krakowski, umarł 1526. *List Zygmunta I. u Olszows.* 1519.
3. Jan Tarnowski, herbu Leliwa, kasztelan Krakowski, umarł 1561. *Bucholcer Chronol. Spondan.* 1531.
4. Mikołaj Sieniawski, herbu Leliwa, wojewoda Ruski, umarł 1569. *Bielski. Paproc. Okolski. Orichow.*
5. Jerzy Jazłowiecki, herbu Abdank, wojewoda Ruski, umarł 1575. *Const.* 1573. *f.* 222. *Paprocki.*
6. Mikołaj Mielecki, herbu Gryf, wojewoda Podolski, ustąpił 1580. *Heindesz. Bell. Mosch. Bielski.*
7. Jan Zamojski, herbu Jelita, kanclerz Koronny, umarł 1605. *Heindenszt. Histor. Piasecki. Bielski. Paprocki.*
8. Stanisław Żołkiewski, herbu Lubicz, kanclerz Koronny, zginął pod Cecorą 1620. *Petricius.*

*) W roku dopiero 1768. Buławy w rząd ministerstw policzone zostały. — *J. L.*

9. Stanisław Koniecpolski, herbu Pobog, kasztelan Krakowski, umarł 1646. *Piasecki. Const.* 1633. *f.* 7. *Pastor.*
10. Mikołaj Potocki, herbu Pilawa, kasztelan Krakowski, umarł 1651. *Hist. Pastor. Cent. Potoc. f.* 168. *Kochow.*
11. Stanisław Potocki, herbu Pilawa, wojewoda Krakowski, umarł 1667. *Załuski T· I. f.* 2. *Centur. Potoc. f.* 256.
12. Jan Sobieski, herbu Janina, marszałek wielki Koronny, Królem obrany 1674. *Załuski T. I. f.* 2. *Kochow.*
13. Dymitr książe Wiśniowiecki, herb swój własny, kasztelan Krakowski, umarł 1682. *Const.* 1678. *f.* 6. *Załuski Tomo I. f.* 705.
14. Stanisław Jabłonowski, herbu Pruss 3tio, kasztelan Krakowski, umarł 1702. *Załuski in multis locis.*
15. Felix Potocki, herbu Pilawa, kasztelan Krakowski, umarł 1702.
16. Hieronim Lubomirski, herbu Śreniawa, kasztelan Krakowski, umarł 1706.
17. Adam Sieniawski, herbu Leliwa, kasztelan Krakowski, umarł 1726.
18. Stanisław Rzewuski, herbu Krzywda, wojewoda Bełzki, umarł 1728. — Buława wakuje do 1736.
19. Józef Potocki, herbu Pilawa, kasztelan Krakowski, od r. 1736. do 1752.

---

20. Jan Klemens Branicki, umarł 1773.
21. Wacław Rzewuski, herbu Krzywda, wojewoda Krakowski, umarł 1774.
22. Franciszek Xawery Branicki, 1794.

HETMANI WIELCY LITEWSCY.

1. Piotr Biały, herbu Dąbrowa, wojewoda Trocki, umarł 1498. *Kojałow. par.* 2. *Stryjkowski f.* 676. *i* 669, *Miechov.*
2. Konstanty książe Ostrogski, herb swój własny, wojewoda Trocki, umarł 1532. *Kojałow. p.* 2. *Stryjkowski f.* 676. *Decius. Wapow. Paproc.*
3. Jerzy Radziwił, herbu Trąby, kasztelan Wileński, umarł 1541. *Fundacya OO. Dominikanów w Łucku* 1533. *Volanus.*
4. Jan Radziwił, herbu Trąby, kasztelan Trocki, umarł 1542. *Starowol. in Monum. Genealogia Radziwił. Stryjkowski.*
5. Hieronim Chodkiewicz, herbu Gryf, kasztelan Wileński, umarł 1562. *Stryjkowski l.* 25. *c.* 1. *f.* 769. *Paproc. Gniazdo.*
6. Grzegorz Chodkiewicz, herbu Gryf, kasztelan Wileński, umarł 1569. *Paprocki o herbach f.* 647. *Heindenszt. Bell. Mosch. f.* 10. *Okolski T. I. Gvagnin Historia.*
7. Mikołaj Radziwił, herbu Trąby, wojewoda Wileński, umarł 1588. *Heindenszt. l.* 1. *Rey Zwierzyniec f.* 91. *Paproc. Stryjkowski f.* 787.
8. Krzysztof Radziwił, herbu Trąby, wojewoda Wileński, umarł 1603. *List Zygmunta III.* 1589. *miastu Krakowsk. Bucholc. Chronol.*
9. Jan Karol Chodkiewicz, herbu Gryf, wojewoda Wileński, umarł 1621. *Const.* 1607. *f.* 760. *et* 1621. *f.* 3. *Piasecki Hist.*

10. Lew Sapieha, herbu Lis, wojewoda Wileński, umarł 1633. *Centuria Potoc. f.* 136. *Starowol. in Monum. Hist. Sapieh. p.* 3.
11. Krzysztof Radziwił, herbu Trąby, wojewoda Wileński, umarł 1640. *Const.* 1635. *f.* 2. *Centur. Potoc. f.* 107. *Starowolski Monumnnta.*
12. Janusz Kiszka, herbu Dąbrowa, wojewoda Połocki, umarł 1653. *Hist. Pastor. f.* 137. *Kochow. climact. Duryew. MS.*
13. Jan Radziwił, herbu Trąby, wojewoda Wileński, umarł 1655. *Genealogia Radziwił. Centur. Potoc. f.* 107. *Fulden l.* 5. *et* 6.
14. Paweł Sapieha, herbu Lis, wojewoda Wileński, umarł 1667. *Const.* 1662. *f.* 7. 1661. *f.* 36. *Kochow. climact.* 2. *Kojałow. par.* 2.
15. Michał Pac, herbu Gozdawa, wojewoda Wileński, umarł 1682. *Załuski T. I. f.* 37. *Zawadzki f.* 51.
16. Kazimierz Sapieha, herbu Lis, wojewoda Wileński, do roku 1703.
17. Michał książe Wiśniowiecki, herb swój własny, do roku 1707.
18. Grzegorz Ogiński, herbu Brama, starosta Żmudzki, umarł 1709.
19. Ludwik Pociej, herbu tegoż nazwiska, wojewoda Wileński, umarł 1730.
20. Michał ks. Wiśniowiecki, herb swój, wojewoda Wileński, od 1736., umarł 1744.

---

21. Michał Radziwił, umarł 1762.
22. Michał Massalski, umarł 1767.
23. Michał Ogiński, do 1792.
    W roku 1793. vacat.
24. Szymon Kossakowski, 1794.

HETMANI POLNI KORONNI
od roku 1539.

1. Mikołaj Sieniawski, herbu Leliwa, wojewoda Bełzki, postąpił na wielką 1561. *List Augusta I.* 1557. *u Paproc. f.* 473. *Orich.*
2. Jerzy Jazłowiecki, herbu Abdank, wojewoda Ruski, postąpił na wielką 1569. *Okolski T. II. f.* 527. *z przywileju.*
3. Mikołaj Sieniawski, herbu Leliwa, kasztelan Kamieniecki, 1582. umarł. *Bielski f.* 772. *Starowol. in Monum. f.* 484. *Paproc. Gniazdo* 1575.
4. Stanisław Żołkiewski, herbu Lubicz, kasztelan Lwowski, postąpił na wielką 1608. *Łubieńs. de motu Civili. Pastor. Hist.*
5. Stanisław Koniecpolski, herbu Pobog, wojewoda Bełzki, postąpił na wielką 1624. *Petricii Hist. Piasec. Comment. Bell. Sobies.*
6. Marcin Kazanowski, herbu Grzymała, wojewoda Podolski, umarł 1636. *Centuria Potoc. f.* 157. *Const.* 1633. *f.* 7. *et* 1635.
7. Mikołaj Potocki, herbu Piława, wojewoda Bracławski, postąpił na wielką 1646. *Okolski T. II. Brachel Histor. l.* 7. *Constit.* 1637.
8. Marcin Kalinowski, herbu Kalinowa, wojewoda Czerniechowski, zginął pod Batowem 1652. *Centuria Potoc. f.* 167. *Kochow.*

9. Stanisław Potocki, herbu Pilawa, wojewoda Podolski, postąpił na wielką 1654. *Centuria Potoc. f.* 251.
10. Stanisław Lanckoroński, herbu Zadora, wojewoda Ruski, umarł 1657. *Fulden l.* 6. *Kochowski climact.* 2. *f.* 29. *Centuria Potock. f.* 257.
11. Jerzy Lubomirski, herbu Śreniawa, marszałek wielki Koronny, ustąpił 1665. *Const.* 1661. *f.* 19. *Centur Potoc. f.* 70.
12. Stefan Czarnecki, herbu Łodzia wojewoda Kijowski, umarł 1665. *Kochow. climact.* 3. *Centur. Potock. Hist. Collegii Calis.*
13. Jan Sobieski, herbu Janina, marszałek wielki Koronny, postąpił na wielką 1667. *Załuski T. I. f.* 2. *Kochow. climact.* 3.
14. Dymitr książe Wiśniowiecki, herb swój własny, wojewoda Bełzki, postąpił na wielką 1676. *Constit.* 1670. *f.* 18. *Załuski T. I. f.* 2.
15. Stanisław Jabłonowski, herbu Prus 3tio, wojewoda Ruski, postąpił na wielką 1682. *Załuski T. 1 f.* 805. *Zawadzki.*
16. Mikołaj Sieniawski, herbu Leliwa, wojewoda Wołyński, umarł 1684. *Hist. Belli Vienn. Const.* 1683. *f.* 5. *Duryew. f.* 85.
17. Jędrzej Potocki, herbu Pilawa, kasztelan Krakowski, umarł 1692. *Załuski T. II. f.* 805. *Const.* 1685. *f.* 16. *et* 1690. *fol.* 9.
18. Felix Potocki, herbu Pilawa, wojewoda Krakowski, postąpił na wielką 1702.
19. Hieronim Lubomirski, herbu Śreniawa, wojewoda Krakowski, postąpił na wielką 1702.
20. Adam Sieniawski, herbu Leliwa, wojewoda Bełzki, postąpił na wielką 1706.
21. Stanisław Rzewuski, herbu Krzywda, wojewoda Podlaski, postąpił na wielką 1726.
22. Stanisław Chomętowski, herbu Bończa, wojewoda Mazowiecki, umarł 1728. — Wakuje buława do 1736.
23. Jan Klemens Branicki, od roku 1736., postąpił na wielką 1752.
24. Wacław Rzewuski, postąpił na wielką 1773.
25. Francifzek Xawery Branicki, postąpił na wielką r. 1774.
26. Seweryn Rzewuski, do 1794.

HETMANI POLNI LITEWSCY.

1. Stanisław Biały Kiszka, herbu Dąbrowa, 1508. umarł. *List Alexandra Króla u Łaskiego w Statucie* 1496. *f.* 120. *Cromer l.* 30. *Bielski f.* 501. *Sarnic. l.* 7. *Vapov.*
2. Jerzy Radziwił, herbu Trąby, kasztelan Trocki, postąpił na wielką 1533. *Bielski f.* 525. *Volanus de libert. Polit. Kojałow. p.* 2. *Stryjkow.*
3. Jan Radziwił, herbu Trąby, kasztelan Trocki, postąpił na wielką 1541. *Starow. in Monum. Genealogia Radziwił. Kojałow p.* 2. *Stryjkow.*
4. Piotr Stanisław Kiszka, herbu Dąbrowa, 1542., kasztelan Wileński, umarł 1544. *Stryjkowski f.* 597. *Kojałowicz p.* 2.
5. Grzegorz Chodkiewicz, herbu Gryf, kasztelan Trocki, postąpił

na wielką. *Kojałow.* 1562. *p.* 2. *Sarnicki l.* 7. *Bielski f.* 616. \ *Ponętowski Comment. Gvagnin.*

6. Roman książe Sanguszko, herbu Pogonia, wojewoda Bracławski, umarł 1571. *Starowolski in Bellat. Const.* 1569. *f.* 170. *Paprocki o herbach f.* 647.
7. Krzysztof Radziwił, herbu Trąby, kasztelan Trocki i kanclerz, postąpił na wielką 1588. *Const.* 1576. *f.* 243. *Heindenszt. lib.* 2. *Stryjkowski f.* 787.
8. Jan Karol Chodkiewicz, herbu Gryf, starosta Żmudzki, postąpił na wielką 1603. *Const.* 1601. *f.* 760. *Kabierzyc. Histor. Paprocki.*
9. Krzystof Radziwił, herbu Trąby, postąpił na wielką 1633. *Const.* 1616. *f.* 44. *Cluver. f.* 711. *Brachel. l.* 2. *Const.* 1632. *f.* 2. *Piasecki.*
10. Janusz Kiszka, herbu Dąbrowa, wojewoda Połocki, postąpił na wielką 1640. *Okolski T. 1. f.* 137. *Kazanie na jego pogrzebie.*
11. Janusz Radziwił, herbu Trąby, starosta Żmudzki, postąpił na wielką 1654. *Porządek Elekcyi* 1648. *f.* 20. *Cluver. lib.* 14. *f.* 897.
12. Wincenty Gąsiewski, herbu Korwin, podskarbi Litewski, zabity 1662. *Const.* 1658. *et* 1661. *f.* 12. *Centuria Potock. f.* 293. *Vita ipsius.*
13. Michał Pac, herbu Gozdawa, kasztelan Wileński, postąpił na wielką 1667. *Załuski T. 1. f.* 37. *Kochowski climact.* 3. *Duryewski in MS.*
14. Władysław Wołowicz, herbu Bogorya, wojewoda Witebski, umarł 1669. *Const.* 1667. *f.* 3. *Duryewski in MS. Kochow. climact.*
15. Michał Radziwił, herbu Trąby, podkanclerzy Litewski, umarł 1680. *Porządek Elekcyi* 1674. *Confirm. Jurium Gent. Zawadzki f.* 1.
16. Kazimierz Sapieha, herbu Lis, wojewoda Połocki, postąpił na wielką 1682. *Hist. Sapieh. p.* 3. *f.* 60.
17. Jan Ogiński, herbu Brama, wojewoda Połocki, umarł 1684. *Hist. Sapieh. p.* 2. *f.* 53. *Constit.* 1690. *f.* 17.
18. Bogusław Słuszka, herbu Ostoja, kasztelan Wileński, umarł 1701. *Const.* 1690. *f.* 17. *Hist. Sapieh. p.* 2.
19. Michał książe Wiśniowiecki, herb swój własny, postąpił na wielką 1703. *Załuski T. III. f.* 158.
20. Grzegorz Ogiński, herbu Brama, starosta Żmudzki, postąpił na wielką 1708.
21. Stanisław Donhoff, herbu tegoż nazwiska, wojewoda Połocki, umarł 1728. — Po czem wakowała do 1736.
22. Michał książę Radziwił, od roku 1736., postąpił na wielką 1744.

---

23. Michał Massalski, postąpił na wielką 1762.
24. Alexander Sapieha. do 1775.
25. Józef Sosnowski, do 1780.
26. Ludwik Tyszkiewicz, do 1791.
    W roku 1793. vacat.
27. Józef Zabiełło, 1794.

MARSZAŁKOWIE IZBY POSELSKIEJ.

Wyszła z druku w roku 1722. od *Dawida Brauna*, *Commentatio de Jurium regnandi in Regno Poloniae ratione*, kędy ten autor, tak z Statutów Koronnych, jako też z historyków naszych dowodzi, że rycerstwo Polskie, dopiero od r. 1464., za Kazimierza III. po dwóch z każdego województwa, i to tylko na uchwałę poborów zjeżdżać się poczęli. Ta potem jurysdykcya posłów ziemskich, z lekka za różnych królów, co raz więcej postępując, wzmagała się, aż też za Zygmunta I. i Zygmunta Augusta w tę klubę wpadła, że bez konsensu ich żadne prawo stanowione, ani materya z większych która uspokojona być nie może, ani traktowana. Tenże autor wszystkie sejmy od początku swego regestruje, kędy i marszałków tychże sejmów, i materye które na ten czas układano, krótko namienia; dla tego do niego odsyłam czytelnika. Jednak co namienia, że w historykach pierwszego dopiero, Stanisława Przyjemskiego marszałkiem na sejmie 1581 doczytał się, dawniejszych czasów, jeszcze tego tytułu nikt im nie przywłaszczał: to się utrzymać nie może, bo *Orzechowski in Quincunce* tych tam wieków wielą skryptami wsławiony autor twierdzi, że jeszcze w roku 1564. Mikołaj Sienicki był marszałkiem na sejmie, dla tego i ja od Unji W. Ks. Litewskiego z Koroną wszystkich marszałków wyprowadzam. Prawem zaś utwierdzono, aby sejmy wielkie, luboć przedtem ordynaryjnie w Piotrkowie traktowano; w Warszawie dwie kadencye miały, trzecia niedawnemi czasy do Grodna przeciągniona. Na tych sejmach jeden z koła rycerskiego *communibus votis et suffragiis* obrany marszałek prezyduje, tak jednak żeby alternata pyowincyi przy lasce zupełnie zachowana była, jedna z Małej Polski, druga z Wielkiej Polski, trzecia z Litwy. Gdyby wszystkie sejmiki przedsejmowe we wszystkich województwach, ziemiach i powiatach stanęły, i posłów według liczby z dawna sobie zamierzonej wyprawiły, byłoby ich koło dwóch set.

1569. Sędziwoj Czarnkowski, herbu Nałęcz, referendarz Koronny, w Lubl. stanął sejm. *Ponętow. in Comme. wyraźnie go marszałkiem zowie.*

1570. Jerzy Potworowski, herbu Dębno, sędzia ziemski Kaliski.

1573. Sędziwoj Czarnkowski, herbu Nałęcz, referendarz Koronny na elekcyi Króla Henryka.

1575. Mikołaj Sienicki, herbu Bończa, podkomorzy Chełmski, na elekcyi Batorego. *Solicov. Liter. Ordin. ad Maxim. Imper* 1587.

1576. Jędrzej Firlej, herbu Lewart, starosta Sendomirski, na koronacyi tegoż w Krakowie.
1581. Stanisław Przyjemski, herbu Rawicz, starosta Koniński.
1582. Swentosław Orzelski, herbu Drya, starosta Radziejowski.
1585. Zbigniew Ossoliński, herbu Topor.
1587. Stanisław Uchański, na konwokacyi, herbu Radwan.
1599. Paweł Orzechowski, herbu Rogala, cześnik Chełmski, na elekcyi Zygmunta III.
1590. Hieronim Gostomski, herbu Nałęcz, kasztelan Nakielski.
1593. Mikołaj Daniłowicz, herbu Sas.
1595. Stanisław Karsznicki, herbu Jastrzębiec, sędzia Sieradzki.
1596. Piotr Myszkowski, herbu Jastrzębiec.
1598. Floryan Gomoliński, herbu Jelita, podkomorzy Sieradzki.
1600. Kniaź Świrski, herbu Kintaurus, podkomorzy Brzeski.
1601. Zbigniew Ossoliński, herbu Topor.
1603. Felix Kryski, herbu Prawdzic, referendarz Koronny.
1605. Jan Białozor, herbu Wieniawa, podkomorzy Upitski.
1606. Hieronim Sieniawski, herbu Leliwa, podczasy Koronny, w Wiślicy. *Piasecki f.* 284.
1607. Mikołaj Mielżyński, herbu Nowina, kasztelan Kamiński.
1609. Krzysztof Wiesiołowski, herbu Ogończyk, stolnik Wileński.
1611. Jan Swoszewski, herbu Abdank, pisarz Lwowski ziemski.
1613. Maxymilian Przerębski, herbu Nowina, starosta Piotrkowski.
1615. Alexander Gąsiewski, herbu Korwin, referendarz Litewski.
1615. Jan Swiętosławski, herbu Rolicz, referendarz Koronny.
1616. Jakób Szczawiński, herbu Prawdzic.
1618. Krzysztof Wiesiołowski, herbu Ogończyk, stolnik Litewski, w Warszawie.
1619. Jan Świętosławski, herbu Rolicz, referendarz Koronny w Warszawie.
1620. Jakób Szczawiński, herbu Prawdzic, w Warszawie.
1621. Jan Drucki Sokoliński, herb swój własny, pisarz Litewski, w Warszawie.
1623. Jakób Sobieski, herbu Janina, w Warszawie.
1624. Jan Łowicki, starosta Brzeski Kujawski, w Warszawie.
1625. Jan kniaź Sokoliński, herb swój własny, pisarz polny Litewski, w Warszawie.
1626. Jakób Sobieski, herbu Janina, w Warszawie, tego opuszczono w książce *Aurorae Solis Sarmatici.*
1626. Marcin Żegocki, herbu Jastrzębiec, sędzia ziemski Wschowski, w Toruniu.
1627. Alexander Chalecki, herb swój własny, marszałek Lidzki, w Warszawie.
1628. Jakób Sobieski, herbu Janina, starosta Krasnostawski, w Warszawie.
1629. Maciej Maniecki, herbu Łodzia, podkomorzy Poznański, w Warszawie.
1629. Stefan Pac, herbu Gozdawa, referendarz Litewski.
1631. Jerzy Ossoliński, herbu Topor, podstoli Koronny, w Warszawie.
1632. Marcin Żegocki, herbu Jastrzębiec, sędzia ziemski Wschowski, w Warszawie.

1632. Krzysztof Radziwił, herbu Trąby, na konwokacyi hetman polny Litewski, w Warszawie.
1632. Jakób Sobieski, herbu Janina, krajczy Koronny, na elekcyi Władysława IV.
1633. Mikołaj z Ostroroga, herbu Nałęcz, podstoli Koronny, na koronacyi w Krakowie.
1634. Gedeon Michał Tryzna, herbu Gozdawa, stolnik Litewski, w Warszawie.
1635. Jerzy Ossoliński, herbu Topor, podskarbi nadworny w Warszawie.
1635. Mikołaj Łopacki, herbu Sztumberk, podkomorzy Zakrocimski, w Warszawie.
1637. han Jabłonowski, herbu Pruss 3tio, miecznik Koronny.
1637. Kazimierz Lew Sapieha, herbu Lis, pisarz Litewski, w Warszawie zerwany.
1638. Łukasz Opaliński, herbu Łodzia, starosta Powiedziski, w Warszawie.
1639. Władysław Kierdej, herbu Bełty, pisarz Grodzieński, w Warszawie zerwany.
1640. Jan Jabłonowski, herbu Pruss 3tio, miecznik Koronny, w Warszawie.
1641. Bogusław Leszczyński, herbu Wieniawa, w Warszawie.
1642. Krzysztof Zawisza, herbu Łabędź, pisarz Litewski, w Warszawie.
1643. Jerzy Lubomirski, herbu Śreniawa, starosta Sądecki, w Warszawie.
1645. Hieronim Radziejowski, herbu Junusza, starosta Łomżyński, w Warszawie.
1646. Jan Mikołaj Stankiewicz, herbu Wadwicz, pisarz ziemski Żmudzki, w Warszawie.
1647. Stanisław Sarbiewski, herbu Prawdzic, starosta Grabowiecki, w Warszawie.
1648. Bogusław Leszczyński, herbu Wieniawa, generał Wielkopolski, na konwokacyi w Warszawie.
1648. Filip Obuchowicz, herbu Jasieńczyk, wojski Mozyrski, na elekcyi Jana Kazimierza.
1649. Franciszek Dubrawski, herbu Sas, podkomorzy Przemyski, na koronacyi w Krakowie.
1650. Bogusław Leszczyński, herbu Wieniawa, generał Wielkopolski, w Warszawie.
1651. Wincenty Gąsiewski, herbu Korwin, stolnik Litewski, w Warszawie stanął.
1652. Jędrzej Maxymilian Fredro, herbu Bończa, stolnik Lwowski, w Warszawie zerwany.
1652. Alexander Sielski, herbu Lubicz, starosta Stężycki, w Warszawie.
1653. Krzysztof Pac, herbu Gozdawa, chorążv Litewski, w Brześciu Litewskiem stanął.
1654. Franciszek Dubrawski, herbu Sas, podkomorzy Przemysłski zerwany.
1654. Krzysztof Grzymułtowski, herbu Nieczuja, kodkomorzy Kaliski, w Warszawie stanął.

1655. Kazimierz Umiastowski, herbu Korczak, sędzia ziemski, Brześciański, w Warszawie stanął.,
1658. Władysław Lubowiecki, herbu Sreniawa, sędzia ziemski Krakowski, w Warszawie stanął sejm.
1659. Jan Gniński, herbu Trach, starosta Gnieznieński, stanął sejm.
1661. Michał Kazimierz Radziwił, herbu Trąby, podczasy Litewski, w Warszawie stanął sejm.
1662. Jan Wielopolski, herbu Starykoń, starosta Biecki, w Warszawie stanął sejm.
1664. Jan Gniński, herbu Trach, podkomorzy Pomorski, w Warszawie sejm zerwany.
1665. Jan Antoni Chrapowicki, herbu Gozdawa, podkomorzy Smoleński, w Warszawie sejm zerwany.
1666. Marcin Oborski, herbu Roch, starosta Liwski, w Warszawie sejm zerwany.
1666. Jan Pieniążek, herbu Odrowąż, starosta Oświecimski, zerwany.
1667. Jędrzej Kotowicz, herbu Korczak, pisarz Litewski, w Warszawie stanął.
1668. Karol książe Czartoryski, herbu Pogonia, podkomorzy Krakowski, *in Martio* w Warszawie stanął sejm.
1668. Stefan Sarnowski, herbu Jastrzębiec, podkomorzy Łęczycki, na sejmie *abdicationis*, w Warszawie stanął.
1668. Jan Antoni Chrapowicki, herbu Gozdawa, podkomorzy Smoleński, na konwokacyi w Warszawie stanął.
1669. Felix Potocki, herbu Pilawa, podstoli Koronny, na sejmie *elect.* Michała.
1669. Jędrzej Krzycki, herbu Kotwicz, podkomorzy Kaliski, na koronacyi sejm zerwany.
1670. Jan Kierdej, herb swój własny, marszałek Grodzieński, sejm zerwany.
1670. Stanisław Lubomirski, herbu Śreniawa, podstoli Koronny, w Warszawie stanął sejm.
1672. Marcin Oborski, herbu Roch, starosta Litewski, w Warszawie sejm zerwany.
1672. Jan Sokoliński, herb swój własny, pisarz Litewski, w Warszawie sejm zerwany.
1673. Stefan Czarnecki, herbu Łodzia, pisarz polny Koronny, stanął sejm.
1674. Franciszek Bieliński, herbu Junosza, miecznik Koronny, na konwokacyi w Warszawie.
1674. Benedykt Sapieha, herbu Lis, podskarbi nadworny, na elekcyi Jana III.
1676. Mikołaj Sieniawski, herbu Leliwa, chorąży Koronny, na koronacyi w Krakowie, stanął sejm.
1677. Władysław Michał Skoraszewski, herbu Abdank, chorąży Poznański, w Warszawie stanął sejm.
1678. Franciszek Sapieha, herbu Lis, koniuszy Litewski, w Grodnie pierwszy stanął sejm.
1681. Hieronim Lubomirski, herbu Śreniawa, chorąży Koronny, w Warszawie sejm zerwany.
1683. Rafał Leszczyński, herbu Wieniawa, chorąży Koronny, w Warszawie sejm stanął.

1685. Jędrzej Giełgud, pisarz Litewski, w Warszawie stanął.
1689. Stanisław Szczuka, herbu Grabie, referendarz Koronny, w Warszawie sejm zerwany.
1690. Tomasz Działyński, herbu Ogończyk, starosta Bratyański, w Warszawie sej stanął.
1693. Jędrzej Kryspin, herb swój własny, pisarz Litewski, w Grodnie sejm zerwany.
1696. Stefan Humiecki, herbu Junosza, stolnik Podolski, na konwokacyi w Warszawie.
1697. Kazimierz Ludwik Bieliński, herbu Junosza, podkomorzy Koronny, na elekcyi Augusta II.
1697. Krzysztof Zawisza, herbu Łabędź, starosta Miński, na koronacyi w Krakowie stanął sejm.
1699. Stanisław Szczuka, herbu Grabie, referendarz Koronny, w Warszawie stanął.
1701. Jan Szembek, herbu tegoż nazwiska, referendarz Koronny, w Warszawie zerwany sejm.
1703. Michał książe Wiśniowiecki, herb swój własny, hetman polny Litewski, w Lublinie stanął sejm.
1710. Stanisław Donhoff, herb swój własny, hetman polny Litewski, w Warszawie.
1712. Stanisław Donhoff, herb swój własny, hetman polny Litewski, sejm zerwany.
1717. Stanisław Ledochowski, herbu Szaława, podkomorzy Krzemieniecki, w Warszawie stanął sejm.
1718. Krzysztof Zawisza, herbu Łabędź, starosta Miński, w Grodnie limitowany sejm do Warszawy.
1719. Krzysztof Zawisza, herbu Łabędź, starosta Miński, w Warszawie zerwany.
1722. Maxymilian Ossoliński, herbu Topor, podskarbi nadworny Koronny, w Warszawie sej zerwany.
1724. Stefan Potocki, herbu Pilawa, referendarz Koronny, w Warszawie, limitowany sejm do Grodna.
1726. Stefan Potocki, herbu Pilawa, referendarz Koronny, w Grodnie sejm stanął.
1728. Maxymilian Ossoliński, podskarbi nadworny Koronny, herbu Topor, sejm zerwany.
1732. Jerzy Ożarowski, oboźny Koronny, herbu Rawicz, sejm w Warszawie zerwany.
1733. Pod laską tegoż, sejm extraordynaryjny, zerwany w Warszawie śmiercią królewską.
1733. Michał Massalski, starosta Grodzieński, herb swój, na konwokacyi w Warszawie.
1733. Na elekcyi Franciszek Radzewski, herbu Łodzia, podkomorzy Poznański. A że scissya nastąpiła na drugiej stronie Wisły marszałkował Antoni Poniński, herbu Łodzia, instygator Koronny, gdzie obrany Królem August III.
1734. Koronacya Augusta III. Króla pod konfederacyą i laską Ponińskiego, bez sejmu skończona.
1735. Tenże Poniński na sejmie *pacificationis*, ale po sześciu niedzielach rozszedł się w Warszawie.
1736. Wacław Rzewuski, pisarz polny Koronny, na sejmie *pacificationis*, doszedł w Warszawie.

1738. Franciszek Rudziński, starosta Kruświcki, herbu Pruss, zerwany w Warszawie.
1740. Michał Karwowski, sędzia grodzki Brański, w Warszawie zerwany. (Dotąd *Niesieckiego supplement.*)

1744. Tadeusz Ogiński, pisarz Litewski, w Grodnie się rozszedł.
1746. Antoni Lubomirski, starosta Kazimirski, w Wawszawie się rozszedł.
1748. Wojciech Siemiński. starosta Dembowiecki, w Warszawie się rozszedł.
1750. Zerwał Wydżga, poseł Bielski, bez marszałka w Warszawie.
1752. Kazimierz Massalski, oboźny Litewski, w Grodnie zerwał Morski poseł Sochaczewski.
1754. Zerwał w Warszawie Strawiński, poseł Starodubowski bez marszałka.
1758. Adam Małachowski, krajczy Koronny, w Warszawie, zerwał Podhorski, poseł Wołyński.
1760. Zerwał w Warszawie Łużeński, poseł Podolski, bez marszałka.
1761. Nadzwyczajny zerwany bez marszałka.
1762. Zerwał w Warszawie Dylewski, poseł Starodubowski, bez marszałka.
1764. Adam Czartoryski, generał ziem Podolskich, na konwokacyi w Warszawie konfederacki.
1764. Józef Sosnowski, pisarz wielki Litewski, elekcya pod Wolą i sejm.
1764. Jacek Małachowski, starosta Piotrkowski, w Warszawie.
1766. Celestin Czaplic, w Warszawie.
1767. Karol Radziwił, Koronny, Stanisław Brzostowski Litewski, w Warszawie, konfederacki.
1773. Adam Łodzia Poniński poseł Liwski Koronny, Michał Radziwił Litewski, w Warszawie, nadzwyczajny, konfederacki, delegacyjny.
1775. Ciąg dalszy, delegacyjnego, ciż marszałkowie.
1776. Jędrzej Mokronowski, generał inspektor, Koronny, Jędrzej Ogiński, miecznik Litewski, w Warszawie, konfederacya.
1778. Ludwik Tyszkiewicz, pisarz wielki Litewski, w Warszawie.
1780. Antoni Małachowski, sekretarz wielki Koronny, w Warszawie.
1782. Kazimierz Krasiński, oboźny wielki Koronny, w Warszawie.
1784. Xawery Chomiński, w Grodnie.
1786. Stanisław Gadomski, w Warszawie.
1788. Stanisław Nałęcz Małachowski, referendarz Koronny, Koronny, Kazimierz Nestor Sapieha, generał artylleryi, Litewski, w Warszawie sejm wielki.
1790. Ciąg dalszy, ciż marszałkowie, konstytucyjny, podwójny, czteroletni, limitowany.
1793. Stanisław Rieliński, w Grodnie, nadzwyczajny, konfederacki.

GENERAŁOWIE WIELKOPOLSCY.

1. Hinko z Dubu, 1300. *Bielski f.* 205.
2. Przedbor z Koniecpola, herbu Pobog, 1309. *Paprocki z nagrobku f.* 173. *Okolski T. II. f.* 428.

3. Wincenty z Szamotuł, herbu Nałęcz, wojewoda Poznański, ustąpił 1331. *Długosz T. II. Bielski f.* 218.
4. Stanisław podczaszy Krakowski, 1346. *List Kazimierza Króla o erekcyi miasta Bydgoszczy.*
5. Piotr z Bnina, herbu Łodzia, 1368. *Paproc. o herb. Marianus Costenus. Okols. T. II.*
6. Predysław z Gołuchowa, herbu Wieniawa, wojewoda Kaliski, ustąpił, 1371. *Długosz T. II. Bielski f.* 244.
7. Otto z Pilcy, herbu Topor, ustąpił 1371. *Długosz Tomo II. Bielski f.* 244.
8. Sędziwój z Szubina, herbu Nałęcz, ustąpił 1377. *Długosz T. II. Bielski f.* 244.
9. Domarat z Pierzchna, herbu Grzymała, kasztelan Poznański, ustąpił 1383. *Długosz T. II. Bielski f.* 249.
10. Peregryn z Wągleszyna, herbu Jelita, 1388. *Dłngosz T. II.*
11. Tomasz z Wągleszya, herbu Jelita, kasztelan Sendomirski, umarł 1409. *Długosz T. II. Bielski f.* 289.
12. Wincenty z Granowa, herbu Leliwa, kasztelan Nakielski, 1409. *Długosz T. II. Bielski f.* 289.
13. Sędziwoj z Ostroroga, herbu Nałęcz, wojewoda Poznański, umarł 1432. *List kościoła Broniszowskiego. Długosz* 1414.
14. Dobrogost z Szamotuł, herbu Nałęcz, podkomorzy Kaliski, 1432. *Acta terrest. Calissien.*
15. Jędrzej z Zelichowa, herbu Ciołek, podkomorzy Sendomirski 1434. *Acta terrest. Calisiensia.*
16. Krzesław z Kurozwęk, herbu Poraj, *Bielski f.* 364. 1440. *Cromer l.* 21. *Starowols. in Bellat.* umarł 1442., był oraz i kasztelanem Wiślickim, jako się podpisał na liście Władysława Króla danym miastu Krakowskiemu 1442.
17. Wojciech Malski, herbu Nałęcz, wojewoda Łęczycki, 1446. *Acta Castrens. Posnaniensia.*
18 Łukasz Górka, herbu Łodzia, wojewoda Poznański, 1448.
19. Stanisław Ostrorog, herbu Nałęcz, kasztelan Miedzyrzycki 1450. *Acta Castrensia Calissien. Bielski mówi że ustąpił* 1440. *f.* 364.
20. Piotr z Szamotuł, herbu Nałęcz, kasztelan Poznański, 1452. *Acta Castren. Posnanien.*
21. Piotr Skora z Gaj, kasztelan Kaliski, herbu Abdank, 1445. *List Kazimierza Króla miastu Lubelskiemu.*
22. Piotr z Poniedza, herbu Ostoja, podkomorzy Poznański, 1460. *List Kazimierza u Łas. w Statucie f.* 74. *i u Herbur. f.* 2.
23. Maciej z Moszyna, herbu Łodzia, krajczy Koronny, 1476. *Damalewicz in Archiep. f.* 262. *Okolski T. II. List Kazimierza Kr. u Paproc. f.* 202.
24. Mikołaj z Kutna, herbu Ogończyk, wojewoda Poznański, 1485. *List Albrychta Kr.* 1493. *miastu Lubels. i* 1485. *Kazimierza miastu Krak.*
25. Jan Ostrorog, herbu Nałęcz, kasztelan Poznański, 1496. *Const.* 1565. *f.* 11. już o zmarłym.
26. Ambroży z Pampowa, herbu Gozdawa, wojewoda Sieradzki, 1497. *et* 1504. *Statut Łas. f.* 112. *List Alexandra Kr.* 1503. *miastu Lubelskiemu.*
27. Jan z Kalinowy, herbu Zaręba, *Metryka Koronna* 1508. *List*

Zygmunta I. 1507. *u Łas. w Stat. Histor. Polono. Pruth. f.* 641. *Decius.*
28. Łukasz Gorka, herbu Łodzia, kasztelan Poznański, 1519. *List Zygm. I. u Olszow. de Prim. Tegoż* 1512. *ibidem.*
29. Jędrzej Gorka, herbu Łodzia, kasztelan Poznański, umarł 1551. *List Zygm. I. u Nakiel. Miechov. f.* 629. *Starow. in Monum. Krakow.*
30. Jan Kościelecki, herbu Ogończyk, wojewoda Sieradzki, umarł 1566. *Orichow. Analect. List Zygm. Augus. dany Kaczyckim* 1557. *Gornicki.*
31. Łukasz Gorka, herbu Łodzia, wojewoda Poznański, ustąpił. *Gregor. Samborit.* 1566. *Acta Castren. Posn.* *).
32. Wojciech Czarnkowski, herbu Nałęcz, kasztelan Santocki, umarł 1580. *Acta Castrensia Posnaniensia.*
33. Jędrzej Opaliński, herbu Łodzia, marszałek W. Koronny, umarł 1593. *Łubień. Oper. Histor. f.* 1. 1589. *f.* 52. *Gvagn. Chron.*
34. Adam Czarnkowski, herbu Nałęcz, wojewoda Łęczycki, umarł 1627. *Łubiens. Histor. f.* 2. *Const.* 1598. *f.* 7.
35. Wacław Leszczyński, herbu Wieniawa, kanclerz Koronny, umarł 1628. *Hist. Coll. Calisiensis. Twardowski Pałac.*
36. Stanisław Przyjemski, herbu Rawicz, marszałek nadworny Koronny, umarł 1643. *Acta Castren. Posnan.*
37. Bogusław Leszczyński, herbu Wieniawa, podkanclerzy Koronny, umarł 1660. *Porządek Elekcyi* 1648. *f.* 21.
38. Jan Leszczyński, herbu Wieniawa, wojewoda Krakowski, umarł 1678. *Acta Castren. Calissien.*
39. Jan Opaliński, herbu Łodzia, wojewoda Brzeski Kujawski, umarł 1684. *Acta Cast. Calis. Echo Civitat. Posnan. Celeusma.*
40. Piotr Opaliński, herbu Łodzia, wojewoda Łęczycki, umarł 1690. *Acta Castren. Calissien.*
41. Rafał Leszczyński, herbu Wieniawa, podskarbi wielki Koronny, umarł 1703. *Acta Castren. Posnan.*
42. Maciej Radomicki, herbu Kotwicz, wojewoda Inowrocławski, ustąpił 1726. *Donstit.* 1703. *f.* 3.
43. Jan Radomicki, herbu Kotwicz, wojewoda Inowrocławski, umarł 1728.
44. Jan Przebendowski, herb swój własny, podskarbi wielki Koronny, umarł 1739.
45. Ludwik Szołdrski, herbu Łodzia, wojewoda Inowrocławski, ustąpił synowi.
46. N. Szołdrski, wojewoda Inowrocławski.
47. Jerzy Mniszech, marszałek nadworny Koronny, ustąpił marszałkostwa r. 1765. rezerwując sobie generalstwo W. Polskie umarł 1779.
48. Raczyński, umarł

---

*) *Niesiecki* pożniej pod Ostrorogami T. VII. str. 198., pisze że Jakóbowi Ostrorogowi w r. 1566. konferował generalstwo Wielko-Polskie co i *Paprocki* wspomina *f.* 222. — *P. W.*

MARSZAŁKOWIE TRYBUNAŁU KORONNEGO
od roku 1579., którego postanowiony trybunał.

1579. Piotr Oleśnicki, herbu Dębno.
1580. Jan Cybulski, wojski Wyszogrodzki, herbu Prawdzic.
1581. Stefan Zakrzewski, herbu Pomian.
1582. Stanisław Dembiński, starosta Chęciński, herbu Rawicz.
1583. Stanisław Chrząstowski, herbu Łodzia.
1585. Hieronim Buzeński, herbu Poraj.
1587. Vacat dla Interregnum po śmierci Króla Stefana.
1588. Vacat dla powietrza *Lisiec. Trybun.*
1589. Jan Drohojowski, kasztelan Sanocki, herbu Korczak.
1590. Jan Latoszyński, herbu Gryf.
1591. Jan Rudnicki, chorąży Inowrocławski, herbu Lis.
1592. Jędrzej Rzeczycki, podkomorzy Lubelski, herbu Janina.
1594. Joachim Ozieski, starosta Olsztyński, herbu Jastrzębiec.
1595. Mikołaj Zebrzydowski, starosta Stężycki, herbu Radwan, ten mu tylko tytuł *Księgi ziemskie Lubelskie zapisały*, *a JW. JMść Ks. Załuski in Specimine p.* 187. *i* 39. chce go mieć pod te czasy hetmanem polnym Koronnym, którym nigdy nie był.
1596. Piotr Strzembosz, herbu Jastrzębiec.
1597. Sędziwój Ostrorog, herbu Nałęcz.
1599. Marcin Brodowski, herbu Grzymała.
1600. Jan Ostrorog, podczaszy Koronny, herbu Nałęcz.
1601. Franciszek Krasiński, kasztelan Ciechanowski, herbu Ślepowron.
1604. Mikołaj Oleśnicki, kasztelan Małogoscki, herbu Dębno.
1605. Janusz książe Porycki, herb Wiśniowieckich.
1606. Jan Ocieski, starosta Olsztyński, herbu Jastrzębiec.
1607. Marcin Sierakowski, kasztelan Inowłodzki, herbu Ogończyk.
1608. Stanisław Stadnicki, kasztelan Przemysłki, herbu Śreniawa.
1609. Rafał Leszczyński, herbu Wieniawa.
1610. Stanisław Cikowski, podkomorzy Krakowski, herbu Radwan.
1611. Sędziwoj Czarnkowski, wojewoda Łęczycki, herbu Nałęcz.
1613. Stanisław Rudnicki, sędzia ziemski Kaliski, herbu Lis.
1614. Jan Skaszewski, podkomorzy Chełmski, herbu Grabie.
1615. Jędrzej Przyjemski, kasztelan Gnieznieński, herbu Rawicz.
1616. Mikołaj Firlej, kasztelan Biecki, herbu Lewart.
1617. Jerzy książe Wiśniowiecki, kasztelan Kijowski, herb swój.
1618. Maciej Leśniowski, podkomorzy Bełzki, herbu Gryf.
1620. Hermoław Ligęza, kasztelan Zawichojski, herbu Półkozic.
1621. Vacat dla wojny Tureckiej, i pospolitego ruszenia pod Chocimem.
1622. Tomasz Zamojski, wojewoda Kijowski, herbu Jelita.
1625. Stanisław Lubomirski, podczaszy Koronny, herbu Śreniawa.
1626. Mikołaj Mielżyński, kasztelan Biechowski, herbu Nowina.
1630. Jan Bykowski, starosta Sieradzki, herbu Gryf.
1632. Vacat dla Interregnum po śmierci Króla Zygmunta III.
1637. Adam Grodziecki, kasztelan Miedzyrzecki, herbu Drya.
1638. Walentyn Plichta, kasztelan Rawski, herbu Półkozic.
1639. Samuel Przerębski, kasztelan Łęczycki, herbu Nowina, umarł na tym urzędzie.

1640. Marcin Chełmski, podkomorzy Krakowski, herbu Ostoja.
1641. Krzysztof Opaliński, wojewoda Poznański, herbu Łodzia.
Vice-marszałek Jerzy Lubomirski, starosta Sądecki, herbu Śreniawa.
1642. Piotr Szyszkowski, kasztelan Wojnicki, herbu Ostoja.
1643. Stefan Gembicki, wojewoda Łęczycki, herbu Nałęcz.
1644. Krzysztof Ossoliński, wojewoda Sandomirski, herbu Topor.
1645. Jan Szymon Szczawiński, wojewoda Brzeski Kujawski, herbu Prawdzic.
V. marszałek Jerzy Lubomirski, starosta Sądecki, herbu Śreniawa.
1646. Zbigniew Oleśnicki, starosta Opoczyński, herbu Dębno.
1647. Dobiesław Cieliński, kasztelan Czechowski, herbu Abdank.
1648. Vacrt dla Interregnum, po śmierci Władysława IV. Króla.
1649. Stanisław Warszycki, wojewoda Mazowiecki, herbu Abdank.
1650. Maxymilian Jarzyna, pisarz ziemski Krakowski, herbu Biała.
1651. Vacat dla rewolucyi Kozackiej.
1652. Mikołaj Ossoliński, starosta Piotrkowski, herbu Topor.
1653. Vacat dla różnych rewolucyi w Polszcze.
1654. Vacat dla różnych rewolucyi.
1655. Vacat dla różnych rewolucyi.
1656. Vacat dla różnych rewolucyi.
1657. Wojciech Grabkowski, starosta Czechowski, herbu Jastrzębiec.
1658. Wojciech Męciński, podkomorzy Wieluński, herbu Poraj.
1659. Władysław Lubowiecki, sędzia ziemski Krakowski, herbu Paprzyca.
1660. Krzysztof Żegocki, podkomorzy Kaliski, herbu Jastrzębiec.
1661. Jan Branicki, stolnik Koronny, herbu Gryf.
1662. Stanisław Warszycki, kasztelan Krakowski, herbu Abdank.
1663. Stanisław Bieniewski, wojewoda Czerniechowski, herbu Radwan.
1664. Mikołaj Tolibowski, kasztelan Słoński, herbu Nałęcz.
1665. Wojciech Mleczko, wojewoda Podlaski, herbu Korczak.
V. marszałek Władysław Leszczyński, wojewoda Łęczycki, herbu Wieniawa.
1667. Jan Leszczyński, podkanclerzy Koronny, herbu Wieniawa.
V. marszałek Jan Lipski, wojewoda Rawski, herbu Łada.
1668. Franciszek Myszkowski, kasztelan Bełzki, herbu Jastrzębiec.
V. marszałek Jerzy książe Czartoryski, wojewoda Wołyński, herbu Pogonia.
1669. Vacat dla Interregnum, po abdykacyi Jana Kazimierza Króla.
1670. Jędrzej Radlicki, sędzia grodzki Nakielski, herbu Korab.
V. marszałek Kazimierz Skarbek Leszczyński, wojski Bracławski.
1671. Alexander Lubomirski, starosta Sądecki, herbu Śreniawa.
V. marszałek Mikołaj Sieniawski, chorąży Koronny, herbu Leliwa.
1672. Mikołaj Przerębski, kasztelan Sądecki, herbu Nowina.
V. marszałek Zygmunt Działyński, wojewoda Brzeski Kujawski, herbu Ogończyk.

1673. Król Michał umarł 11° 9bris, trybunał w Piotrkowie wkrótce po zaczęciu skończony.
1674. Vacat dla Interregnum, po śmierci Króla Michała.
1675. Jan Karol Daniłowicz, krajczy Koronny, herbu Sas.
1676. Marcin Olszewski, łowczy Sieradzki, herbu Prus.
V. marszałek Fredro, łowczy Koronny, herbu Bończa.
1677. Wacław Leszczyński, wojewoda Podlaski, herbu Wieniawa.
V. marszałek Jerzy Tyszkiewicz, wojewoda Czerniechowski, herbu Leliwa.
1678. Stanisław Tarło, wojewoda Lubelski, herbu Topor.
V. marszałek Piotr Sładkowski, kasztelan Sochaczewski, herbu Jastrzębiec.
1679. Kazimierz Gołuchowski, starosta Radomski, herbu Leliwa.
V. marszałek Gabryel Silnicki, kasztelan Kamieniecki, herbu Doliwa.
1680. Piotr Opaliński, wojewoda Łęczycki, herbu Łodzia.
V. marszałek Rafał Leszczyński, krajczy Koronny, herbu Wieniawa.
1681. Jan Pieniążek, wojewoda Sieradzki, herbu Odrowąż.
V. marszałek Jan Charzewski, podkomorzy Czerniechowski.
1982. Wacław Lasocki, podkomorzy Zakrocimski, herbu Dołęga.
V. marszałek Jędrzej Kuropatnicki, kasztelan Biecki, herbu Nieczuja.
1683. Stanisław Dunin Borkowski, kasztelan Połaniecki, herbu Łabędź.
V. marszałek Stanisław Rozwadowski, podczaszy Łukowski, herbu Rogala.
1684. Alexander Załuski, wojewoda Rawski, herbu Junosza.
V. marszałek Michał Rylski, kasztelan Gostyński, herbu Ostoja.
1685. Józef Borek, kasztelan Radomski, herbu Wąż.
V. marszałek Józef Trzciński, pisarz ziemski Sendomirski, herbu Sulima.
1686. Zygmunt Dąbski, wojewoda Brzeski Kujawski, herbu Godziemba.
1687. Hieronim Petrykowski, stolnik Rożański, herbu Paprzyca.
V. marszałek Alexander Działyński, starosta Kiszowski, herbu Ogończyk.
1688. Jan Pieniążek, wojewoda Sieradzki, herbu Odrowąż.
V. marszałek Walenty Kuczyński, podsędek Drohicki, herbu Ślepowron.
1689. Jan Gniewosz, podkomorzy Sendomirski, herbu Rawicz.
V. marszałek Alexander Drzewicki, podkomorzy Lubelski, herbu Ciołek.
1690. Alexander Załuski, kasztelan Rawski, herbu Junosza.
V. marszałek Stanisław Niewieściński, miecznik ziem Pruskich, herbu Przegonia.
1691. Jan Drohojewski, kasztelan Czerniechowski, herbu Korczak.
V. marszałek Władysław Sapieha, krajczy Litewski herbu Lis.
1692. Wojciech Urbański, kasztelan Wieluński, herbu Nieczuja, umarł tegoż roku, po nim Stanisław Działyński, starosta Kiszewski, herbu Ogończyk.

1693. Marcin Oborski, wojewoda Podlaski, herbu Kolumna.
1694. Alexander Lipski, kasztelan Sieradzki, herbu Łada.
1695. Michał Potocki, starosta Krasnostawski, herbu Pilawa.
1696. Vacat dla Interregnum, po śmierci Jana III.
1697. Jan Szydłowski, kasztelan Wyszogrodzki, herbu Lubicz.
1798. Alexander Lipski, wojewoda Kaliski, herbu Łada.
1699. Józef Potocki, starosta Halicki, herbu Pilawa.
1700. Stanisław Ledochowski, podkomorzy Krzemieniecki, herbu Szaława.
1701. Jerńy Warszycki, kasztelan Łęczycki, herbu Abdank.
1702. Antoni Stamirowski, starosta Mostowski, herbu Półkozic.
1703. Jan Gniewosz, kasztelan Zawichowski, herbu Rawicz.
1704. Jan Lubieniecki, chorąży Nowogrodzki, herbu Rola.
1705. Jerzy Czaplic, stolnik Wołyński, herbu Kierdej.
1706. Vacat dla różnych rewolucyi w Polszcze.
1707. Vacat dla tychże rewolucyi.
1708. Vacat dla tychże rewolucyi.
1709. Jędrzej Radomicki, wojewoda Kaliski, herbu Kotwicz.
V. marszałek Michał Jordan, łowczy Koronny, herbu Trąby.
1710. Janusz książe Wiśniowiecki, wojewoda Krakowski, herb swój.
1711. Jan Tarło, herbu Topor, wojewodzic Lubelski.
1712. Tomasz Działyński, wojewoda Chełmiński, herbu Ogończyk.
1713. Piotr Kczewski, wojewoda Lubelski, herbu Lewart.
1714. Kazimierz Dłużewski, chorąży Chełmski, herbu Pobog.
1715. Jakób Rybiński, wojewoda Chełminski, herbu Wydra.
1716. Jerzy Ossoliński, kasztelan Połaniecki, herbu Topor.
1717. Paweł Jaroszewski, chorąży Płocki, herbu Zagłoba.
1718. Stanisław Potocki, strażnik Litewski, herbu Pilawa.
1719. Jakób Rybiński, wojewoda Chełmiński, herbu Wydra.
1720. Jan Tarło, wojewoda Lubelski, herbu Topor.
1721. Bartłomiej Bagniewski, chorąży Michałowski, herbu Pomian.
V. marszałek Jerzy Sapieha, starosta Wilkowski, herbu Lis.
1722. Michał Potocki, pisarz polny Koronny, herbu Pilawa.
V. marszałek Stanisław Potocki, strażnik Litewski, herbu Pilawa.
1723. Józef Potocki, wojewoda Kijowski, herbu Pilawa.
V. marszałek Józef Sołtyk, kasztelan Bełzki, herb swój.
1724. Jakób Rybiński, wojewoda Chełmiński, herbu Wydra, umarł w Lublinie na końcu tej funkcyi.
V. marszałek Jan Kącki, miecznik Koronny, herbu Brochwicz.
1725. Stanisław Potocki, strażnik Litewski, herbu Pilawa.
V. marszałek Franciszek Tarło, kasztelan Lubelski, herbu Topor.
1726. Franciszek Potocki, starosta Bełzki, herbu Pilawa.
V. marszałek Michał Rzewuski, starosta Wyszyński, herbu Krzywda.
1727. Jan Radomicki, wojewoda Inowrocławski, herbu Kotwicz, umarł w Lublinie, po nim Maciej Mycielski, chorąży nadworny Koronny, herbu Jastrzębiec.
1728. Jan Olszański, chorąży Owrucki, herbu Ślepowron.
1729. Jan Karski, łowczy Rożański, herbu Radwan.
1730. Stanisław Russocki, skarbnik Krakowski, herbu Zadora.

1731. Wojciech Męciński, starosta Ostrzeszowski, herbu Poraj.
1732. Stanisław Sufczyński, podczaszy Zukowski, herbu Szeliga, tylko w Piotrkowie.
1733. Vacat dla Interregnum, po śmierci Augusta II.
1734. Jan Czapski, wojewoda Chełmski, herbu Leliwa.
1735. Jacek Stoiński, sędzia ziemski Lubelski, herbu Janina.
1736. Kazimierz Rudziński, kasztelan Czerski, herbu Prus.
1737. Wacław Rzewuski, wojewoda Podolski, herbu Krzywda.
1738. Mikołaj Koszutski, miecznik Kaliski, herbu Leszczyc.
1739. Stanisław Sługocki, stolnik Chełmski, herbu Jastrzębiec.
1740. Michał Madaliński, podsędek Wieluński, herbu Larissa.
1741. Józef Lubomirski, herbu Śreniawa, wojewodzic Sendomirski.
1742. Kazimierz Turski, podczaszy Sieradzki, herbu Rogala.

MARSZAŁKOWIE TRYBUNAŁU LITEWSKIEGO,

który się zaczął przez Konstytucyą 1581.

1587. Vacat dla Interregnum, po śmierci Króla Stefana.
1592. Jan Naruszewicz, łowczy Litewski, herbu Wadwicz.
1594. Jerzy Chodkiewicz, starosta Żmudzki, herbu Gryf.
1595. Hieronim Chodkiewicz, herbu Gryf.
1598. Paweł Sapieha, koniuszy Litewski, herbu Lis.
1599. Jerzy książe Radziwił, herbu Trąby.
1600. Mikołaj Chlebowicz, kasztelan Wileński, herbu Leliwa.
1601. Alexander Rajecki, marszałek Wilkomirski, herbu Łabędź.
1604. Lew Sapieha, kanclerz Litewski, herbu Lis.
1610. Krzysztof Stachowski, wojski Ośmiański, herbu Ogończyk.
1611. Jan Korsak, kasztelan Połocki, herbu Korsak.
1612. Jan Stanisław Sapieha, podstoli Litewski, herbu Lis.
1614. Hieronim Chodkiewicz, kasztelan Wileński, herbu Gryf.
1616. Jan Jerzy Radziwił, herbu Trąby.
1617. Mikołaj z Ciechanowca Kiszka, herbu Dąbrowa.
1618. Mikołaj Wiżgierd, podkomorzy Upitski, herbu Odrowąż.
1619. Krzysztof Stefan Sapieha, Lidzki starosta, herbu Lis.
1620. Mikołaj Frączkiewicz, chorąży nadworny Litewski, herbu Brodzic.
1621. Jan Stanisław Sapieha, podstoli Litewski, herbu Lis.
1622. Jundził marszałek Wołkowiski, herbu Łabędź.
1623. Mikołaj z Ciechanowca Kiszka, wojewoda Derbski, herbu Dąbrowa.
1624. Lew Sapieha, wojewoda Wileński, herbu Lis.
1628. Jerzy Frączkiewicz, sędzia Lidzki, herbu Brodzic.
1630. Lew Sapieha, wojewoda Wileński i hetman wielki, herbu Lis.
1631. Alexander Słuszka, kasztelan Żmudzki, herbu Ostoja.
1632. Vacat dla Interregnum, po śmierci Zygmunta III. Króla.
1634. Mikołaj na Kodniu Sapieha, chorąży Litewski, herbu Lis.
1635. Krzysztof Chodkiewicz, kasztelam Trocki, herbu Gryf.
1636. Władysław Dorohostajski, starosta Zyzmorski, herbu Leliwa.
1637. Mikołaj Kiszka, kasztelan Trocki, herbu Dąbrowa.

1639. Krzysztof Chodkiewicz. kasztelan Wileński, herbu Gryf.
1640. Krzysztof Zawisza, pisarz polny Litewski, herbu Łabędź.
1641. Tomasz na Olszanach Sapieha, herbu Lis.
1642. Antoni Jan Tyszkiewicz, podczaszy Litewski, herbu Leliwa.
1643. Krzysztof Chodkiewicz, wojewoda Wileński, herbu Gryf.
1644. Jędrzej Sapieha, kasztelan Trocki, herbu Lis.
1645. Piotr Kazimierz Wiazewicz, podkomorzy Mścisławski, herbu Leliwa.
1646. Michał Bychowiec, podsędek Trocki, herbu Mogiła.
1647. Krzysztof Chodkiewicz, wojewoda Wileński, herbu Gryf.
1648. Janusz książe Radziwił, starosta Żmudzki, hetman polny, herbu Trąby.
1649. Władysław Jerzy Chalęcki, herb swój.
1650. Krzysztof Pac, chorąży Litewski, herbu Gozdawa.
1653. Paweł Sapieha, wojewoda Witebski, a potem Wileński, herbu Lis.
1654. Piotr Wiazewicz, wojewoda Nowogrodzki, herbu Leliwa.
1655. Kilka lat vacat, trybunał Litewski dla różnych rewolucyi.
1662. Krzysztof Potocki, podczaszy Litewski, herbu Pilawa.
1663. Jerzy Hlebowicz, starosta Żmudzki, herbu Leliwa.
1664. Michał książe Radziwił, kasztelan Wileński, herbu Trąby.
1665. Mikołaj Ciechanowiecki, wojewoda Mścisławski, herbu Dąbrowa.
1666. Mikołaj Stefan Pac, wojewoda Trocki, a potem biskup Wileński, herbu Gozdawa.
1667. Krzysztof Zawisza, marszałek Litewski, herbu Łabędź.
1668. Jerzy Dziewałtowski, chorąży Trocki, herbu Trąby.
1669. Vacat dla Interregnum, po abdykacyi Króla Jana Kazimierza.
1670. Mikołaj Ciechanowiecki, wojewoda Mścisławski, herbu Dąbrowa.
1671. Marcyan Ogiński, wojewoda Trocki, herbu Brama.
1672. Karol Kopeć, kasztelan Trocki, herbu Kroje, a w Nowogrodku Samuel Uniechowski, wojski Mozyrski, herbu Ostoja.
1673. Krzysztof Potocki, podczaszy Litewski, herbu Pilawa, a w Mińsku Hilary Czysz, podkomorzy Wileński, herbu Godziemba.
1674. Vacat dla Interregnum, po śmierci Króla Michała.
1675. Vacat dla odłożenia koronacyi, Króla Jana III. do przyszłego roku.
1676. Kazimierz Siesicki, kuchmistrz Litewski, herbu Bawolagłowa.
1677. Stefan Kurcz, wojewoda Brzeski Litewski, herb swój.
1678. Konstanty Pac, chorąży nadworny Litewski, herbu Gozdawa.
1679 Piotr Rudomina, starosta Starodubowski, herbu Trąby.
1680. Mikołaj Bychowiec, chorąży Trocki, herbu Mogiła.
1681. Dominik Słuszka, starosta Rzeczycki, herbu Ostoja.
1682. Benedykt Sapieha, podskarbi Litewski, herbu Lis, a w Nowogrodku Kazimierz Frączkiewicz, starosta Lidzki, herbu Brodzic.
1683. Mikołaj Przezdziecki, kasztelan Nowogrodzki, herbu Prus, w Mińsku 11. 8bris umarł, a Krzysztof z Bratoszyna Zienowicz obrany po nim, herbu Deszpot.
1684. Michał Jan Narburt, sędzia ziemski Lidzki, herbu Trąby.

1685. Dominik książe Radziwił, podkanclerzy Litewski, w Mińsku zaś Gedon Chalęcki, starosta Nowosiolecki, herb swój.
1686. Kazimierz Sapieha, wojewoda Wileński, hetman Litewski, herbu Lis, potem Teofil Olędzki, podkomorzy Wołkowiski, herbu Rawicz.
1687. Bogusław Unichowski, pisarz ziemski Nowogrodzki, herbu Ostoja.
1688. Kazimierz Radzimiński Frąckiewicz, starosta Lidzki, herbu Brodzic.
1689. Kazimierz Sapieha, wojewoda Wileński, hetman, herbu Lis.
1690. Dominik Słuszka, wojewoda Połocki, herbu Ostoja.
1691. Alexander Mosiewicz, wojewoda Mścisławski, herbu Topacz.
1692. Michał Dowmant Siesicki, wojewoda Miński, herbu Bawolagłowa.
1693. Kazimierz Frąckiewicz Radzimiński, podstarbi nadworny Litewski, herbu Brodzic, potem Lubecki starosta Włodzimirski, herbu Druck.
1694. Michał książe Radziwił, podkanclerzy W. K. L., herbu Trąby.
1695. Dominik Słuszka, wojewoda Połocki, herbu Ostoja.
1696. Bogusław Unichowski, wojewoda Trocki, herbu Ostoja.
1997. Vacat dla Interregnum, po śmierci Jana III. Króla.
1698. Michał Kazimierz Kociełł, kasztelan Witebski, herbu Pelikan.
1699. Michał Siesicki, wojewoda Mścisławski, herbu Bawolagłowa.
1700. Karol ks. Radziwił, kasztelan Litewski, herbu Trąby.
1701. Michał ks. Wiśniowiecki, generalny wojsk województw i powiatów pułkownik, herb swój, a a w niebytności, Krzysztof Zenowicz, marszałek Oszmiański, herbu Deszpot.
1702. Michał Kociełł, kasztelan Trocki, herbu Pelikan.
1703. De Campo Scipion, pisarz grodzki Lidzki, herbu Laski.
1704. Marcyan Wołowicz, marszałek Litewski, herbu Bogorya.
1705. Stefan Slizien, referendarz Litewski, herbu Swiat.
1706. Hrehory Ogiński, starosta Zmudzki, herbu Brama.
1707. Vacat dla zamięszania.
1708. Kazimierz Sapieha, wojewoda Wileński, herbu Lis.
1709. Paweł Sapieha, marszałek Litewski, herbu Lis.
1710. N. Biegański, starosta Starodubowski, herbu Prawdzic, dla powietrza limitowano.
1711. Kazimierz Pociej, wojewoda Witebski, herbu Waga.
1712. Marcyan Ogiński, kasztelan Witebski, herbu Brama.
1713. Władysław Sapieha, wojewoda Brzeski, herbu Lis.
1714. Ludwik Pociej, kasztelan Wileński, hetman Litewski, herbu Lis.
1715. Krzysztof Pac, pisarz Litewski, herbu Gozdawa.
1716. Jan Tyzenhauz, wojewoda Mścisławski, herbu Bawoł.
1717. Jerzy Sapieha, starosta Wilkowski, herbu Lis.
1718. Marcyan Ogiński, kasztelan Witebski, herbu Brama.
1719. Kazimierz Pociej, wojewoda Witebski, herbu Waga.
1720. Jan Tyzenhauz, wojewoda Mścisławski, herbu Bawoł.
1721. Michał ks. Wiśniowiecki, kanclerz Litewski, herb swój.
1722. Franciszek Zienowicz, starosta Szmitowski, herbu Deszpot.
1723. Marcyan Ogiński, kasztelan Witebski, herbu Brama.
1724. Antoni Sapieha, starosta Merecki, herbu Lis.
1725. Kazimierz Zaranek, starosta Zmudzki, herbu Korczak.

1726. Kazimierz Ogiński, wojewoda Trocki, herbu Brama.
1727. Krzysztof Puzyna, kasztelan Mścisławski, herbu Brama.
1728. Michał ks. Radziwił, koniuszy Litewski, herbu Trąby.
1729. Jan na Kodniu Sapieha, kasztelan Trocki, herbu Lis.
1730. Jan Sołłohub, podskarbi wielki Litewski, herbu Prawdzic.
1731. Antoni Eperyasz, pułkownik królewski, herb swój.
1732. Michał ks. Wiśniowiecki, kanclerz Litewski, herb swój.
1733. Vacat dla Interregnum, po śmierci Augusta II. Króla.
1734. Vacat dla rewolucyi w Polszcze i Księztwie.
1735. Alexander Wołowicz, starosta Mścisławski, herbu Bogorya.
1736. Antoni Łojko, krajczy Oszmiański, herbu Wąż.
1737. Marcin ks. Radziwił, krajczy Litewski, herbu Trąby.
1738. Józef Tyszkiewicz, kasztelan Żmudzki, herbu Leliwa.
1739. N. Przezdziecki, pisarz Litewski, herbu Prus.
1740. N. Judycki, marszałek Rzeczycki, herbu Radwan.
1741. Michał Massalski, wojewoda Mścisławski, herb swój.
1742. Waleryan Zaba, kasztelan Połocki, herbu Kościesza.
1743. Michał Sapieha, łowczy Litewski, herbu Lis.

DOSTOJNOŚCI i URZĘDY.

DOSTOJNOŚCI
I URZĘDY ZIEMSKIE I NADWORNE, TUDZIEŻ ZASZCZYTY I TYTUŁY.

Niesiecki dał wiadomość o senacie i dostojnościach senatorskich lub prawie senatorskich. W jego atoli dziele mnóstwo jest przytaczanych dostojności i urzędów dawnej Rzeczypospolitej Polskiej, które ustawszy z jej bytem, idą w zapomnienie i stają się prawie nierozumiane. Pożyteczną przeto staje się rzeczą dać o nich stosowną wiadomość. Byt tych dostojności i urzędów, nie razem wziął swe początki, nie zawsze był ten sam jakim go *Niesiecki* i parę wieków poprzednich widziało. Przyzwoita jest zatem wskazać, choć ogólnie, początki i główniejsze w nich zaszłe odmiany.

I. ROZWINIĘCIE SIĘ DWORSKICH URZĘDÓW I DOSTOJNOŚCI. 964—1139. lat 175.

Popiel był *rex regnum et dux ducum*, królem królów i książęciem książąt, to jest: miał pod swem berłem w państwie stwojem, królów, kneziów czyli kniaziów, ksiądzów czyli książąt, wojewodów, naczelnych różnych ziem, powiatów, gmin; a za zgodą powszechną, mianował *ducem*, to jest: wojewodą Ziemowita [1]). Byli to wszystko dostojnicy, wysokie urzęda, na których czele stał król Popiel, jako pierwszy, jako monarcha. Do wszystkich urzędów, do urzędników przez króla mianowanych, należał bez wątpienia starosta (gubernator). Z pewnością twierdzić można, że urząd sędziów był znany. Nazwania: rząd, rada, radny, rajca, orędujących, urzędujących, musiały być w użyciu, jeźli nazwa, uradnik czyli urzędnik, była już powszechną. Jakieby urzędów niższych, podrzędnych, przystawców (pristaldów), szczegółowe miana były? trudno jest domyślać się i domysłem oznaczać.

Zlewek różnych drobnych cząstek gminnych, tworzył monarchią, która powoli gminne urządzenia osłabiała, nareszcie umarzała. Trudno przypuścić, aby *kmiet, wiec kmiecy*, czyli rada kmieca mogła mieć byt za którego króla. Ta najwyższa gminna władza, z królestwem dziedzicznem znikła.

---

1) *Gallus p. 25.*

Dwór wszakże Popiela, Ziemowita i jego blizkich następców nie miał jeszcze tej wystawy jaką przybrał z czasem, nie był jeszcze takim tłumem urzędu i dostojników otoczony, jak z czasem, kiedy Królestwa Polskiego, i obszerność urosła, i pewniejsza jednośćześrodkowała się i spoiła.

Nowochrzczeniec Mieczysław, pewnie tej dworskiej wystawie dał znamienite rozwinienie, a potężny Bolesław Wielki przekazał do najwyższego stopnia posunięty przepych, swoim następcom. W młodości swej żył on w przyjaźni z młodym Cesarzem Ottonem III., który w usposobieniu próżności, mocno był zajęty wystawą i etykietą dworu; od swej babki Greczynki Theufanji i od innych, przewiadywał się o zwyczajach dworu cesarzy Greckich i naśladował one. Odwiedził on, wespół z pany i nadwornemi swymi Gniezno i Bolesława, a zdumiał się, że w wystawie i przepychu, niesłychanie, niedopojęcia był przesadzony. Dwór króla Polskiego, zaświadectwem naocznych Niemców, prześcignął wszystko co dotąd podobnego znali i o czem słyszeli. Mieczysław II. podobnąż wedle ich zeznania dął dumą, podobnyż utrzymywał przepych. Małżonka jego Niemka Rixa, zmęczona i zrażona była tą wystawą do tego stopnia, że się odedworu usunęła, nim po zgonie męża nad nieletnim opiekę objęła synem [1]).

W takim stanie rzeczy, dworszczyzna była górą. Poźniejsi pisarze wiele rozprawują o urządzeniach Bolesława Wielkiego dotyczących prowincyi i wojskowości, choć to inaczej było, nie tak jak oni podają. Według nich, jakby nie było nic, Bolesław tworzył wszystko i miana i czyny; według innych wymyślał tylko na wzór Niemiecki, jak się tego w Niemczech napatrzył. Bezwątpienia urządzeniami temi zajmował się Bolesław, wszakże już coś gotowego znalazł, a to, porządkował, przerabiał, brał w ryzę; przerabiał na żywiole narodowym, stosownie do utworzonej monarchji. A kiedy wystawę dworu z niewypowiedzianym przepychem rozwinął, urządzenie dworu niemniej go zajmować musiało i pamiętnym uczyniło. I w tym razie, nic on z gruntu nowego nieutworzył, tylko podniósł, zogromił i pomnożył rzecz. Nizka dawniej usługa dworu, stała się przez to dostojnością wysoką: ten mały żywioł narodowy urosł i rozkrzewił się. W skutek tego, jakie urzęda blasku i okazałości nabrały, daje nam wiadomości w sto lat potem piszący *Gallus*.

Obyczajem, każda prowincya, każdy powiat, każda ziemia, własną administracyą posiadające, podejmowały naczelną władzę, skoro ta w ich krańce wjechała. Król tedy wszędzie w miejscowym urzędzie dla siebie posługę znajdywał. Lecz kiedy dwór większą okrył się wspaniałością, wszędzie ucztował, usługa ta stała się niedostateczną, bo w drobiazgi dworskie wystawą nabrzmiałe wdawać się nie umiała, ani była w stanie dopełniać na cały kraj ode dworu rozchodzących się rozporządzeń.

Bolesław Wielki, miał przy boku R a d ę, dwunastu do pomocy w rządzeniu, mianowicie do sądzenia i wyrokowania: *consiliarii amici* [2]). Jego C a m e r a r i u s, komorzy, garderobą, stołowym nakryciem i gabinetem zawiadujący, towarzyszył mu niemniej w sądownictwie i sprawy przekładał [3]). S t o l n i k, *dapifer;* C z e ś n i k, *pincerna*, mieli dość zatrudnień

---

[1]) *Princeps fastu superbiae tumescebat, multisque cuneis et magnatum et militum procedebat: Gallus, p.* 24. 25.*; Ditmar merseburg.*; *monachus brunviller. vita Ezonis*; *miracula sancti Adalberti, etc.*

[2]) *Gallus, p.* 67. [3]) *Gallus p.* 42. 55. Pewnie jak w Czechach w czasie sądu, trzymał laskę podniesioną.

w częstych ucztach jakie wyprawiał, jeden naczyniami do jedzenia, półmiskami i porządkiem stołowym zajęty, drugi napojami i naczyniami do nich [1]). Wątpić nietrzeba, że był na dworze jego **Miecznik**, *ensifer*, gdyż miecz był oznaką monarszą i noszono go przed osobą monarszą [2]). **Chorąży**, *signifer*, był wysoką dostojnością, wychodzącą niejako ze zwykłej dworszczyzny [3]). Która z tych dostojności wyższą była? trudno jest dostatecznie upewnić się, ale gdy Masław z cześnikostwa, na chorążostwo postępuje [4]), oczywiście chorążostwo w ówczas daleko wyższą dostojnością było aniżeli cześnikostwo. Ziemie i powiaty niepotrzebowały mieć stolników, cześników i nie miały: ale mając swoje miejscowe znaki, mogły i musiały mieć swych miejscowych chorążych, przynajmniej czasowych, w porze ruchu wojennego.

Wracając do dworu, przypuścić można, że w rzędzie jego dostojników był **Łowczy**, *venator*, gdyż po niektórych ziemiach i powiatach, Król miał swych podrzędnych łowczych i jastrzębiami dozorujących, *venatores*, *aucupes* [5]), myślistwem jego kierujących. Wreszcie **Dworzan** i drużyny było dosyć: *curiales;* były nawet dworskie niewiasty: *mulieres curiales*, zapewne dla usługi i czci Królowej [6]).

Bolesław w wielkiem poważaniu miał duchowieństwo, do dyplomatycznych posług używał opata Tynieckiego [7]), i bezwątpienia potrzebował do posług publicznych, gdy ci więcej piśmiennemi byli od stanu świeckiego. Musiał mieć ze stanu duchownego **Kanclerza** i **Kapellanów** przybocznych; *capellani ducales*, jak to miało miejsce za jego blizkich następców [8]).

Dwór i dostojność jego, dają się tym sposobem z pod łaciny (jaką *Gallus* pisał) rozpoznać. Wszystkie opisy starodawnej z czasu Piastów Polski, mamy po łacinie, tak że często trudno jest z pod tej łaciny prawdziwie Polski wyraz wydobyć. Tym to trudniej się staje, gdy Polacy przyswajając sobie łacinę, od początku skłonni się okazali w publicznych sprawach, narodowego języka miana, łacińskiemi zastępować wyrazami. Ta skłonność, dziwnym sposobem do dziś dnia, jest im ulubioną. Polityczny ich język, został naszpikowany łaciną. Zaraz tu na początku dostrzegamy uciążliwe wtargnienie łaciny. *Kanclerz* jest wzięty z łacińskiego. Dziwić się temu poniekąd nie można, bo zapewne dostojność ta wprzód miejsca nie miała, została na wzór kanclerzy cesarstwa wprowadzoną. Ale zaco *Kameraryus* zatarł Polski wyraz? gdy dostojność ta nie była nowotnym jakim utworem, tylko się wylęgła z urzędu dworskiego wprzód już być mającego. Według wszelkiego podobieństwa, był to **Szatny**. Kamerarius, zatarł tę nazwę [9]). Zaginienie nazwisk języka narodowego, jest uciążliwsze w zrozumieniu urzędów, ziem i powiatów: łacina je zatarła, łacina tu się jeży nielitościwie i kolcami swymi niedopuszcza dodrzeć się do ciała.

---

[1]) *Gallus p.* 41. — *Gallus*, stolnika, cześnika i komorzego, wymienia każdego w liczbie mnogiej, jakby ich po kilku na dworze było. Sądzę, że to jest elegancya stylu, amplifikacyą tylko obrazu jaki kreśli wspaniałości Bolesława. Wreszcie ta liczba mnoga, obejmuje całą służbę cześnika, stolnika lub komorzego, jak to widno z wyrażenia się *Galla* na karcie 106.

[2]) *Ense praecedente Gallus p.* 305. [3]) *Gallus p.* 93. [4]) *Gallus, p.* 93. [5]) *Gallus, p.* 71. [6]) *Gallus, p.* 39. 64. [7]) *Ditmar.* [8]) *Gallus p.* 125. 237.

[9]) *Szatny*, jest urząd wschodni, gdzie na dworze, na znak dostojeństwa, względów i łaski, król ustawicznie szaty rozdaje. Dla tego *Gallus* (*p.* 82.) mówi: *et qui vestes mutabatis regales cottidie*, a w czasie bytności Ottona III. w Gnieznie, Bolesław kameraryuszostwu owemu: *a camerariis vera pallia extensa.... et quecunque draesentata fuerunt, jussit congregare et in cameram imperatoris comportare* (*p.* 42.)

Oprócz rady, dostojników dworskich, dworzan i licznej drużyny, otaczali Bolesława Wielkiego osobę: *duces*, *comites, aliique proceres* [1]). Są to dostojnicy, wysocy urzędnicy ziem, powiatów, prowincyi. Nikt niewątpi, że w ich liczbie jest Wojewoda, ale inni, jak narodowym językiem nazywani byli, śladu nam niepozostało. W ich liczbie pewnie byli naczelnicy, rządcy grodów, *castellorum:* ale jak ich w ówczas zwano? Każdy z nich był *comes* po łacinie, a jak w narodowym języku? Poźniejsza z wieku XV., mazowiecka mowa, w przekładzie statutów zwie ich Grododzierżami, wszakże wątpić się godzi aby to było pierwotne nazwanie, jest to raczej wymysłem miejscowym tłomacza dla braku zaginionej nazwy [2]).

Przejeżdżając Bolesław przez powiaty, był przeprowadzany przez *vastandiones* czyli *vastaldiones*, i przez *villicos* [3]). To pewna, że w grodach byli *comites*, a w posadach vastaldy, bo *suosque vastaldiones in locis principalibus, et comites in locis municioribus ordinavit* [4]). *Villici*, byli przełożeni włości, posad mniejszych, po polsku Włodarzami zwani [5]). Jak jednak vastaldów język polski zwał? Posadnikami czy jak inaczej? wyrzec nieśmiemy [6]). W innym razie zdaje się są zwani *vice domini* [7]): toby wychodziło na miano *Namiestników*.

W tem łaciną wszystkiego przyćmieniu, jeden tylko u *Galla*, z czasem zarzucony przebija się wyraz Polski na niższych urzędników, to jest Pristaldy, inaczej *przystańcy* czyli *przystawcy* [8]). Do uradników rady przystawcy.

Lubo następcy Bolesława Wielkiego nie wszyscy mogli z takim przepychem utrzymać wystawę dworu, z tem wszystkiem, dostojnictwo nadworne, pozostało w całem swojem znaczeniu: wziętość i powaga jego umocowaną została. Za Bolesława Krzywoustego, Michał jest *kanclerzem* [9]); wojewoda Skarbimir jest *chorążym* [10]); Wojsław *stolnikiem* [11]); Dzirżek *cześnikiem* [12]). Był też niezawodnie *miecznik* [13]). Są równie *kapellani* nadworni [14]); dworzan i drużyny huk [15]). Tylko rady nie było: zastąpioną została nieoznaczonem jeszcze doradztwem: bo kiedy rady zabrakło urzędnicy radzić poczęli.

W podobnymże porządku co za Bolesława Wielkiego zostawali dostojnicy, wyżsi i niżsi urzędnicy po kraju. Dostojność *wojewody*,

---

[1]) *Gallus, p.* 77.

[2]) W *Gallusie* są wymieniane *castella, castellanuae*, ale nazwy kasztelanów nie ma: po *castellach* siedzą wedle niego *comesy*. Swiętosław z Wocieszyna roku 1449. i jemu współczesny, a może i nieco dawniejszy, statutów na polski przekładacze, w jednym razie, zowią (tych komesów) po prostu *pan* (wydanie Wileńskie, art. 78. *p*. 62.), w innym razie *kasztelany* dodając objaśnienie *pany z grodztwa* (art. 12. *p*. 21.) Tegoż czasu, roku 1450. Maciej z Bożana wykładacz na polski język statutów Mazowieckich, zwie ich zrazu, *grododzirże*, albo *grodzirże* (statut an. 1401. 1406. *p*. 140. 142.), w innym razie kasztelanami mianuje (stat. a. 1421. *p*. 144.) U *Galla castellani* są w *castellu* mieszkający, garnizonowi, *castellu* broniący.

[3]) *Gallus, p*. 66. [4]) *Gallus, p*. 133.

[5]) *Vocabularius juris Magdeburgicy* znajdujący się w jednym rękopiśmie Oporowskim roku 1455. pisanym, taki *Villici* wykład daje. Podobnież w Czechach *włodarz*, po łacinie był *villicus* (Maciejowski hist. prawod. Sławiańskiego).

[6]) Nazwy miasto, w ówczas nie było. Mianu temu dały z czasem początek *locationes jure tentonico, locare jure tentonico.* Wprzód *loci principales, civitates*, niewątpić że się zwały posady.

[7]) *Gallus, p*. 71. [8]) *Gallus, p*. 141. [9]) *Gallus, p*. 4. 125. [10]) *Gallus, p*. 252. [11]) *Gallus, p*. 159. [12]) *Gallus, p*. 298. [13]) *Gallus, p*. 305. [14]) *Gallus, p*. 237. — *sacerdotes capellanos de latere suo princeps episcopo sociavit. Vita Ottonis bambergensis.* [15]) *Gallus*, *p*. 331. 332.

została przełożoną nieprzyzwoicie na *palatina*. Wprzód słuszniej przez *dux* wyrażona, i jeszcze w roku 1120. tak łaciniona [1]). Wojewoda Skarbimir, jest *comes*, *miliciae princeps* [2]), co odpowiada jego urzędowi, a indziej jest zwany *comes palatinus* [3]), jakby to był urząd pałacowy i nadworny. Tak cudzoziemska dworność dotknęła to narodowe najwyższe dostojeństwo.

Byli wysocy urzędnicy, z innymi, nie wojewody nazwiskami, gdyż są: *palatini vicarius*, (podwojewodzi), a co innego, *comes super provinciam* [4]) jakim był *comes Magnus in Mazovia* [5]). Czy oni nosili miano starostów, czy inne jakie trudno zapewnić.

Byli to *comites*, wszystko za równo. *Comes militiae princeps*, *comes palatinus*, *comes super provinciam*, *comes palatini vicarius* [6]); a po prostu, bez żadnego dodatku *comes* (pan), ten co był *in castello dominus* (grododzirża [7]). *Castellum*, gród, *locus munitus*, było w zawiadywaniu komesa: *comes in Gneznensi civitate institutus* [8]), bo Gniezno miało swój gród. Są i *vice comites* [9]). Ci *comites* grody zawiadujący dają się nareszcie poznać pod nazwą Kasztelanów, ale to nie za Krzywoustego jeszcze, bo dopiero, najdawniej w 1168. 1178. [10]): Wprzód ani w kronikach, ani w dyplomatach tego miana nieposledzi. Wojewodowie i kasztelanowie (oraz ich *vicarii vice comites*), byli *comites*, ponieważ wojenna sprawa była ich udziałem: urzędnicy zaś, nietylko niżsi ale i znaczniejsi, jedynie do cywilnego zawiadywania stanowieni, nie byli zwani *comites*, ani *vastaldus* nie był panem (*comes*).

Zawiadujący posadą lub włościami *vastaldi* czyli *vice domini*, (posadnicy, namiestnicy) i *villici*, włodarze, zostawali jeszcze na swem stanowisku za czasów Bolesława Krzywoustego [11]). Przetrwali jeszcze w pewnem znaczeniu, nim inny porządek dojrzał. Uczeńszą łaciną kronikarze vastaldów zwali *praefecti urbis*. Takiego Krzywousty w Wiślicy ustanowił [12]); taki był w Krakowie *in urbe*, ale nie na zamku, nie w grodzie [13]). *Villicus* jest jeszcze 1230. [14]), a nazwisko jego narodowe poźniej, 1295. *wlodarius* [15]); 1299. *wladarius* Kujawski [16]); 1329. *wlodko* w Poznańskim [17]). Z tego wnosić można, że włodarze, włodko, bywały nazwy głównych urzędów w posadach i włościach, nim nizko bardzo spadły i do prywatnego podrzędnego użycia przyszły.

Niższego rzędu urzęda, poczynają się w tych czasach wynurzać, mianowicie z blizkich dyplomatów. Są strażnicy zamków *tribuni*, w języku polskim Wojscy, w czasie wojny i pokoju obronnych zamków nieodstępni [18]). Zapewne tegoż rodzaju wyżej wspomniani *vice comites*: inaczej tylko nazwani.

Znani też byli po niektórych stronach Polski Zupnicy, *suparii vupparii* [19]). Być może, iż oni jedenże mieli co zupani początek i zupanów miano, nie było Polszcze obce, a choć poszło w zarzucenie, po-

---

1) *Szczygielski, tinecia, p.* 140. 2) *Gallus, p.* 200. 3) *Gallus, p.* 153. 177. 194. 4) *Gallus, p.* 177. 5) *Gallus, p.* 234. 6) *Gallus, p.* 153. 177. 194. 200. 7) *Gallus, p.* 229. 8) *Gallus p.* 212. 9) *Szczygielski, tinecia, p.* 140. *de anno* 1105. *potius* 1120. 10) *Okolski, T. II., p.* 111.; *Sommersberg, T. I. p.* 895. 896. Dla tego u *Długosza comitatus Chropi* kilka linji niżej zowie się *castellania Chropi*. *Dlugosz IV. p.* 308. 309. Podobnie w innych razach, *comitatus*, są kasztelanije.

11) *Gallus, p.* 133. 12) *Mathaeus, III.* 23. *p.* 324. 13) *Vincent. Kadlub. p.* 495. 497. *Boguph. p.* 79. 14) *Nakielski, p.* 153. 15) *Sommersberg, T. I. p.* 969. 16) *Raczyński, Codex w. Pol. p.* 91. 17) *Raczyński, p.* 103. 18) *Szczygielski, tinecia, a.* 1120. *p.* 140.; *Sommersb. a.* 1206. 1208. *T. I. p.* 824. 932. 19) *Anno* 1178. 1208. 1258. *Sommersb. T. I. p.* 879. 895. 898.

została na zawsze w użyciu godności ich szata żupan. Zupnicy, zupcy, pozostali zacieśnieni do kopalń soli.

Są za Krzywoustego Poborcy *tributarii* [1]), a z pomiędzy nich *monetarii* czuwający nad w obiegu będącą gotowizną [2]). Są *camerarii* po włościach i wsiach, zapewne na rzecz królewską do pełnienia miejscowych szczegółów dopilnowujący; tak jak i *camerarii* z poleceniami osobnemi odedworu rozsyłani [3]). I długi szereg *pristaldów*, czyli przystawców do posług publicznych podrzędnym urzędnikom [4]).

II. DWORSKICH DOSTOJNOŚCI I URZĘDOW POMNOŻENIE I ROZKRZEWIENIE.

1139—1400. lat 260.

Za potomków Krzywoustego, gdy Polska popadła w coraz liczniejsze podziały na księztwa, nastało dworskiego urzędu z różnych powodów, pomnożenie, rozkrzewienie i rozpowszechnienie niezmierne.

Pomnożenie wynikło, już z tego że wpostępie jaki dworskość wzięła, jeszcze nowe zjawiły się stanowiska dla tworzenia nowych dostojeństw przez porównanie etykiety dworskiej z cudzoziemską, a cudzoziemskie praktyki do swoich przybierając, nowych dostojników potrzebowano, jako na przykład marszałków. Pomnożenie też i z tego rosło, że obszerność księztw malała, ze zmaleniem drużyna dworska uabierała znaczenia i z pomiędzy niej nowi wynurzali się dostojnicy, którzy wprzód w obszerniejszem państwie tyle świecić nie mogli, co teraz w małem księztwie; książe też w różnych posługach publicznych, uciekając się do swych własnych dworskich, od dworskich odrywając ich posług, stawiał im zastępców na dworze. Ztąd powstali: Podchorąży, Podczaszy, Podstoli, Podkomorzy, Podkoniuszy i tym podobni.

Ta liczba wkrótce, śmiało powiedzieć można, podwojona, krzewiła się po księztwach i powiatach. Zaraz synowie Krzywoustego, tylu ilu ich było ustanowili sobie, każdy osobno dla siebie wojewódę i osobny dwór ze wszystkiemi jego przynależytościami. Rozrodzeni ich następcy każdy w swym udziale, dany od poprzedników przykład naśladował. Chociaż księztwo z wygaśnieniem linji ustawało, chociaż niekiedy było chwilowe, czas jakiś tylko przez jednego księcia osobno rządzone, już takie tracące byt swój, zachowywało u siebie wszystkie dostojeństwa i urzęda dworskie jakby ciągle osobnego księcia miało. Dało tego pierwszy przykład księztwo Sendomirskie, które choć księztwem być przestało, niestraciło osobnego wojewody (palatina), i zachowało sobie dworskie dostojeństwa i urzęda.

Niedość było krzewienia się urzędu dworskiego przez działy książąt i czasowe księztwa: Mieczysław III. dał przykład, rozkrzewienia jego w swem księztwie, stanowiąc w nim trzech zamiast jednego wojewody (palatina), a z nim w każdem województwie, dworski urząd: potroił go tedy u siebie, a następnie zaszczytem się stało ziem i powiatów mieć swój własny, ile można w całej zupełności urząd dworski. Chwilowe ziemi lub powiatu od księztwa do księztwa przejście, dawało powód do zaprowadzenia tego odosobnionego porządku: jak to się stało w Ma-

---

[1]) *Szczygielski, tinec. p.* 140. [2]) *A.* 1208. *Sommersb. T. I. p.* 820. — *Gallus, III.* 4. *p.* 262. [3]) *Szczygiel. tinec. p.* 140. [4]) *Gallus, p.* 141.

zowszu z licznemi ziemiami, Rawską, Sochaczewską, Wyszogrodzką i innymi; chwilowe ziemi przez sąsiada oderwanie, równie bywało powodem do utworzenia w odrywkach wracających dworskiego urzędu, jak się to stało w ziemi Rudzkiej czyli Wieluńskiej, Wschowskiej, Łukowskiej, Lubelskiej. Roztargnienia domowe księztw dostarczały powiatom sposobności do wyłączania się, wyosobniania, to z jurysdykcyą, to z urzędem miejscowym na sposób województw i księztw osobnych stanowionym; a raz wprowadzone to urządzenie, zostawało i nadal. Już urząd dworski dosyć był po ziemiach rozdrobiony, gdy objęta Ruś Halicka, na sposób Polski zaczęła być urządzona: tnm więc, przez rozporządzenie, urząd dworski zwieloraczony został.

Tem rozmnożeniem się i niezmiernem rozpowszechnieniem dworskich dostojeństw i urzędów, miejscowe starodawne potłumione zostały. Na Szląsku, gdzie niemczyzna przeważyła, potłumienie to doszło do tego stopnia, że nawet byt wojewodów i kasztelanów ustał. W Polszcze jedne zanikły i poszły w zapomnienie, inne zamieszały się z rozpłodzonemi dworskiemi, zmieniając swe stanowiska, a to, albo zstępując do bardzo podrzędnych, albo podnosząc się z urzędu na dostojność reprezentacyjną. Działo się to we wszystkich księztwach, we wszystkich powiatach jednostajną siłą popychane i powodowane, a wydało niemało miejscowych rozmaitości i odcieni, które, zachowały jednak harmonią, a wielce mnogie były, gdy nadeszła pora zlewku podrobionych cząstek w jedno Rzeczypospolitej ciało [1]).

Na to wszystko, zrazu dyplomata owych czasów, potem statuta, tudzież zdarzenia w dziejach narodowych zaszłe, dostatecznych dostarczają dowodów.

Po zgonie Krzywoustego za Władysława II. książęta byli w dziecinnym wieku: wojewodowie starzy wzięli ich w opiekę i od owego czasu wojewodowie stali się rzeczywiście palatynami, pałacową książąt sprawą kierujący, losem swych książąt ważący. Niebrali po łacinie innej nazwy, ni *dux*, ni *comes*, tylko Palatinus. Innego ich nazwania w dyplomatach, a potem w kronikach nieposłedzi. Podobnie od czasu jak nazwa Castellanus weszła we zwyczaj, niedość było mianować ich *comites*, bo oni byli *castellani*; i odtąd tak w dyplomatach jak w kronikach, tem tylko mianem są odznaczeni. Miano to diplomata dostarczają od lat 1178. 1203. na Szląsku, od lat 1232. 1233. w Wielkiej i Małej Polszcze; od roku 1217. w Kujawach, od roku 1228. w Mazowszu. Liczba ich objawia się znaczna: na Szląsku przeszło trzydziestu, w Wielkiej Polszcze najmniej trzydziestu, w Małej Polszcze dwudziestu kilku, w Mazowszu do dwudziestu i w Kujawach liczba znaczna. Poprzednia ich nazwa, *comites*, stała się uczczeniem tylko urzędowania, jak *pan*, powszechniejszem. *Comes castellanus*, było to, *pan kasztelan*. *Comes* bez dodatku ich urzędowego nazwiska, oznaczało *pana*, urzędnika, którego urząd niewymieniony; albo też i *pana*, familianta, którego dostojnicy przodkowie, do dostojności drogę mu utorowali. Po takim tytułu komesa rozpowszechnieniu, kasztelani zaniedbywali go do swego miana dodawać. Widać to jasno z dyplomatów. Wszakże niekiedy jeszcze ten i ów z nich, pisał jeszcze *comes castellanus* i koło roku 1339. ale to

---

[1]) Jeszcze i to dodać trzeba, że do upadania i niknienia starodawnych władz i urzędów narodowych, niesłychanie się przyczyniły nadania *jure haereditario*, z pod prawa Polskiego pojedynczych posiadaczy wyzwalające; tudzież nadania prawem niemieckiem; oraz tego prawa wprowadzenie, mianowicie do miast, co zadało śmiertelny cios starodawnemu posad i włości urządzeniu, jak się to niżej powie.

tylko przez nadzwyczajne przestarzałego i zaniedbałego zwyczaju przypomnienie, bo tytuł *comes*, na pięćdziesiąt lat wprzódy, zupełnie już wychodził ze zwyczaju stawszy się tylko uczczeniem, ani go więcej pany, panicze brały, ani dostojnicy urzędu dworskiego: a wnet przestał być z łaciny i do uczczenia wywoływany, bo dosyć było pan. Tytuł zaś *comites*, zastąpiony został innym to jest *barones*.

Na dworze książąt, nie było żadnej rady przepisem jakim oznaczonej: ale od czasu jak wojewodowie palatini, kierunek publicznej sprawy wzięli, stało się książętom nieodzowną rzeczą zasięgać rady dostojników i znamienitych obywateli, jakich przy boku lub pod ręką mieć mogli. Tych radzących dostojników i znamienitych koło, wzięło nazwę Baronów i z tem mianem ukazuje się już w latach 1163. 1202. i coraz częściej następnie [1]). Każdy osobno z radzących poniekąd nie był baronem, i zaledwie we trzy wieki poźniej niekiedy do pojedynczych osób ten tytuł barona dodawać poczęto, bo tytuł baronów, wyrażał zbiór radzących lub decydujących, albo klassę radzić mogącą, to jest panów radnych: był tytułem zbiorowym ciała obradującego. Do tego ciała baronów liczyli się dostojnicy urzędu dworskiego.

Nieodrzeczy przebiec szereg tych dostojności i urzędów jak się w przeciągu lat przeszło dwóstu (1146—1386.) w licznych tego czasu dyplomatach ukazują; już jako świadkowie, już jako radzący i przyzwalający baroni.

Chorąży, *vexillifer*, z dawna znany, dość często się ukazuje, od 1223. [2]): rzadziej jednak jak inni, i nie widać jego zastępcy.

Stolnik, *dapifer*, z dawna znany, nieodstępny od dworu, a przeto częstszy do rady występuje ciągle od 1173. 1208. i następnie [3]). Zapotrzebował on zastępcy i pojawił się Podstoli, *subdapifer*, 1255. 1259. [4]); 1263. 1280. [5]); 1271. [6]); 1288. 1289. [7]).

Cześnik, *pincerna*, także też z dawna znany, równie dworu nieodstępny, równie też często z poprzednim ukazuje się 1203. [8]); równie też zapotrzebował zastępcy i pojawił się Podczaszy, *subpincerna*, 1228. 1255. [9]).

Skarbny, *thesaurarius*, pewnie zawsze książętom potrzebny i niedopiero urząd stanowiący, poźniej między dostojników wchodzi: 1224. [10]); 1242. [11]); 1257. [12]); a za nim Podskarbi, *subthesaurarius*, 1267. [13]); *curiae* 1288. 1289. [14]).

Łowczy, *venator*, z dawna znany, nic dziwnego że się niekiedy objawia między dostojnikami, 1208. [15]); 1228. [16]); 1248. [17]). I on niekiedy miewał Podłowczych, *subvenator* [18]), chociaż to zastępstwo, nieuzyskało stałego bytu. Na Szląsku ze służby myśliwej występuje Sokołowy, *falconarius*, [19]), nigdy atoli nie szedł w dostojności, będąc w obowiązkach zbyt podrzędnej usługi, równie jak Jastrzębny.

Koniuszy, *agazo*, stanął też między dostojnikami i dość często

---

[1]) *Okolski, T. II. p.* 111. *Sommersb. T. I. p.* 896. 932. *etc.; Dogiel, T. IV. p.* 8.; *etc.* [2]) *Sommersb. T. I. p.* 828. [3]) *Sommersb. T. I. p.* 826. 896. *etc.; Dogiel, IV.* 6.; *Raczński, p.* 38. [4]) *Nakielski, p.* 174. 180. [5]) *Sommersberg, T. I. p.* 847. 914. [6]) *Dogiel, T. IV.* 30. [7]) *Raczyński, p.* 79. 81. [8]) *Sommersberg, T. I. p.* 818. [9]) *Dogiel, T. IV.* 5.; *Nakielski, p.* 174. [10]) *Sommersberg, T. I. p.* 830. *T. II. p.* 97. [11]) *Szczygielski, tinecia, p.* 152. [12]) *Nakielski, p.* 178. [13]) *Sommersberg, T. I. p.* 914. [14]) *Raczyński, p.* 79. 81. [15]) *Sommersberg, T. I. p.* 824. [16]) *Dogiel, T. IV.* 5. [17]) *Paprocki, herby ryc. Pol. p.* 363. 364. [18]) *Raczyński, p.* 108. [19]) *Sommersberg, T. II. p.* 32.

tię ukazuje 1203. [1]); wraz ze swoim zastępcą Podkoniuszym, *subagazo*, 1228. [2]); 1256. 1260. [3]); 1258. [4]).

Miecznik, *armiger* (ensifer), dawny urząd, rzadko się ukazuje i dziwnym sposobem rzadko zdaje się być dopuszczonym do dostojnego baronów objawiania się 1208. 1243. [5]). Dziwniejszym jeszcze sposobem, nazwany 1352. *lictor* [6]), gdy wprzódy nie raz i potem, liktorami zwaną oprawców czyli katów, wykonawców gardłowych wyroków.

Żadne urzędu dworskiego nazwanie, tak się nierozkrzewiło jak Komorzego, *camerarii*. Komora książęca, (w której był i skarb), nie tylko w województwach, ziemiach i powiatach, ale i po włościach zapotrzebowała mieć komorzych. Księżne miały swych osobnych komorzych, *camerarius ducissae* 1258. [7]). Komorzy dworu, potrzebował prędko zastępcy Podkomorzego, *subcamerarius*, *succamerarius*, który przed wszystkiemi innymi poddostojnikami, rychlej między dostojnikami dworu ukazuje się, 1203. 1208. [8]); 1228. 1238. [9]); 1251. 1255. 1257. [10]); 1245. [11]); i daleko częściej jest wymieniany aniżeli komorzy, 1260. *comes camerarius ducis* w Wielkiej Polszcze [12]), a to pewnie dla odróżnienia od innych tejże nazwy urzędników. Owszem komorzego dostojność, zdaje się niknąć po księztwach Polskich, lubo zapomniana nie była, gdy na Szląsku trwała 1258. [13]); gdzie dla odróżnienia od różnych innych, nadwornego dostojnika, *camerarius magnus*, komorzym wielkim niekiedy mianowano 1263. [14]). Tego braku komorzych po księztwach i ziemiach Polskich, a rozpowszechnienia podkomorzych, nie trzeba z pamięci puszczać, aby zrozumieć poźniejsze w urzędach zmiany.

Marszałek, *mareschalcus*, jest jedną z młodszych, poźniej nastałą dostojnością, jeźli nie z utworu, to z nazwiska oczywiście cudzoziemskiej. Ukazuje się dopiero 1271. 1275. 1278. [15]) a razem i *submareschalcus*, 1263. [16]). Wszakże zastosowanie do różnych urzędowań, musiało dość prędko nastąpić, gdy ledwie sto lat wychodziło, a już odróżniano Marszałka nadwornego, *mareschalcus curiae* 1358. [17]) 1364. [18]) od innych marszałków.

Z pomiędzy wysoko stojących dostojników nadwornych, przed podziałem Polski na księztwa nieznanych, jest Sędzia nadworny *judex curiae*, znany w Wielkiej Polszcze 1243. 1246. [19]); w Kujawach 1299. [20]); w Krakowskiem i Sendomirskiem 1251. 1311. [21]). Jest razem i Podsędek 1251. [22]); *comes subjudex noster*, 1287. [23]); ale ukazuje się bardzo rzadko. Skoro był sędzia nadworny, stał się potrzebny i Prokurator, 1206. [24]), *ejusque muncios*, *seu jurium procuratores* 1290. [25]); 1235. [26]).

Kiedy rozważamy wieki z których mnogo aktów piśmiennych pozostało, byłoby zbyteczną dyplomatami udowodniać byt i czynność Kanclerzy, *cancellarius*, których byt poprzedni, nie jest wątpliwy [27]). Co do Podkanclerzy, *subcancellarius*, *vicecancellarius*, dość rzad-

[1]) *Sommersberg, T. I. p.* 818. [2]) *Dogiel, T. IV.* 5. [3]) *Nakielski, p.* 177. 183. [4]) *Szczygielski, tinecia p.* 155. [5]) *Sommersberg, T. I. p.* 824. *T. II. p.* 32. [6]) *Raczyński, p.* 108. [7]) *Szczygielski, tinecia p.* 155. [8]) *Sommersberg, T. I. p.* 818. 824. [9]) *Dogiel, T. IV.* 4. 6. 14. [10]) *Nakielski, p.* 171. 174. 178. [11]) *Raczyński, p.* 37. [12]) *Raczyński, p.* 55. [13]) *Sommersberg, T. I. p.* 879. [14]) *Sommersberg, T. I. p.* 847. [15]) *Dogiel, T. IV.* 30.; *Sommersb. T. II. p.* 33. 136. [16]) *Sommersb. T. I. p.* 847. [17]) *Raczyński, p.* 122. [18]) *Sommersberg.* [19]) *Raczyński, p.* 26. 28. *etc.* [20]) *ibidem, p.* 91. [21]) *Nakielski, p.* 171.; *Szczygielski, tinecia, p.* 166. [22]) *Nakielski, p.* 171. [23]) *Raczyński, p.* 78. [24]) *Sommersberg, T. I. p.* 932. [25]) *ibidem, p.* 782. *etc.* [26]) *Raczyński, p.* 15. [27]) Roku 1209. na biskupstwo

ka nadarza się wzmianka: 1251. [1]); 1228. [2]). Dopiero przy spajaniu się województw, częściej się ze swą pomocą i zastępstwem ukazują. Częściej widać w aktach dawniejszych Pisarzy, *notarius* 1246. [3]); *scriptor* 1291. [4]), kanclerzy wyręczających, a swym urzędem odróżnionych od Kapellanów nadwornych.

Te dostojeństwa jużeśmy powiedzieli, nie były pojedyncze, otaczały, nie tylko każdego książęcia, ale się rozgnieżdżały po ziemiach i powiatach. W latach 1245. 1284. 1290., są Podkomorzowie, Poznański, Kaliski, Gnieznieński [5]); w 1288. 1290. jest podstoli Kaliski [6]); w roku 1291. jest Skarbny, thesaurarius Gnieznieński [7]); w roku 1288. jest Łowczy Lendeński [8]). Toż w tymże czasie o Mało Polszcze i o Mazowszu powiedzieć można. Poźniej odrywały się ziemie i na własne dostojniki wzmogły. Dodatki w podpisach że jest dostojnikiem dworu: *judex curiae*, *camerarius ducis*, *mareschalcus curiae*, mają swoje w tych już czasach znaczenie, bo są odróżnieni od niższych tejże nazwy zrozmaiconych urzędników, są li *nadworni*. Inni dostojnicy dworu, takich dodatków niepotrzebują i niemają, bo są tyle nadworni ile miejscowi, gdzie dwór przesiadywał: Poznańskie były dworskiemi gdy dwór w Poznaniu gościł; dworskiemi stawały się Kaliskie, gdy się dwór do Kalisza przeniósł.

Precedencya, czyli pierwszeństwo i starszeństwo nie były dość oznaczone i w postępie czasu krzewienia się tych dostojności, oczywiście jest niestała i zmienna. Aby się o tem przekonać, dość rzucić okiem na kilka przykładów, które tu z akt stawiamy.

W Wielkiej Polszcze:

1246. [9]).	1246 [10]).	1276 [11]).
Wojewoda.	Wojewoda.	Wojewoda.
Sędzia nadworny.	Cześnik.	Kasztelan.
Kasztelanowie.	Podkomorzy.	Łowczy.
Notaryusz.	Podstoli.	Cześnik.
(Roku 1256. Wojski).	Kanonik.	Podkomorzy.
	Kapellani.	Pisarz.

1352. [12]).	1358. [13]).
Wojewoda.	Kasztelanowie: Krakowski i Poznański.
Kasztelanowie.	Wojewodowie: Mazowiecki, Łęczycki i Kujawski.
Sędziowie.	*Praepositus: cantor, custos.*
Łowczy.	Kanclerz.
Podkoniuszy.	Łowczy.
Cześnicy.	Marszałek nadworny.
Skarbiowie.	
Podkomorzowie.	
Podłowczowie.	
Miecznicy.	

Poznańskie powołano, *Paulum primum poznaniensem cancellarium: Długosz*, *VI. p.* 609. [1]) *Nakielski*, *p.* 171. [2]) *Dogiel*, *T. IV.* 6. [3]) *Raczyński*, *p.* 29. *etc.* [4]) *Sommersberg*, *T. II. p.* 98. [5]) *Raczyński*, *p.* 37; *Lelewel*, *p.* 203. 205. [6]) *Raczyński*, *p.* 79.; *Lelewel*, *p.* 205. [7]) *Lelewel*, *p.* 211. [8]) *Raczyński*, *p.* 79. [9]) *Raczyński*, *p.* 29. [10]) *Raczyński*, *p.* 31. [11]) *Lelewel*, *p.* 200. [12]) Akt konfederacyi obywateli Księztwa Polskiego; *Raczyński* *p.* 108. [13]) *Raczyński*, *p.* 122.

W Kujawach, 1317. [1]).

Wojewoda.
Starosta, (generał).
Podkomrozy.
Adwokat.
Konsul, (miejski).
Murator.
Podkanclerzy.

W Małej Polszcze:

1252. [2]).

Krakowscy:

Kasztelan Krakowski.
Wojewoda Sendomirski.
Kasztelanowie.
Cześnik.
Podkomorzowie.

1311. [3]).

Sendomirscy:

Wojewoda.
Kasztelan.
Sędzia.
Stolnik.
Skarbny.
Koniuszy Sendomirscy.
Kasztelan Brzeski?
Podkomorzy Krakowski.
Kasztelan Czechowski.
Podkanclerzy.

1352. [4]).

W Krakowie:

Wojewodowie.
Kanclerz Polski.
Kasztelanowie.
Praepositus Gnieznieński.
Kanclerz Kujawski.
Podkomorzy.
Podstoli.
Podczaszy.
Kanclerz Krakowski.
(akt czyniący).

1387. [5]).

W Wilnie:

Wojewoda Poznański.
Kasztelan Sendomirski.
Cześnik Krakowski.
Kasztelan Wiślicki Marszał. dworu.
Podkomorzy Krakowski.
Kasztelan Radomski.
Chorąży.
Cześnik Krakowski.
Kanclerz.
Podkanclerzy, (akt czyniący).

W Mazowszu:

1228. [6]).

Biskupi: Kujawski, Płocki.
Wojewoda.
Sędzia nadworny.
Kasztelanowie.
Łowczy.
Koniuszy.
Podkanclerzy.
Podkoniuszy.
Podczaszy.
Podkomorzy.
Archidyakoni, Kanonicy.
Kanclerz.
Podkanclerzy.
Opaci.
Przeor.
Wojewoda.
Sędzia.
Cześnik.
Stolnik.
Kasztelanowie.
Podkomorzowie.

---

[1]) *Lelewel, p.* 215. [2]) *Paprocki, hèrby ryc. Pol.* 73.; *Nakielski, p.* 34. [3]) *Szczygielski, tinecia, p.* 166. [4]) *Bandtke, jus Pol. p.* 155. [5]) *Działyński, Zbiór praw Lit. p.* 2. [6]) *Dogiel, T. IV.* 5. 6.

1496. [1]).

Wojewoda Mazowiecki.
Kasztelan.
Sędzia, Czerscy.
Sędzia.
Chorąży.
Podkomorzy, Ciechanowscy.
Kasztelan.
Podkomorzy, Warszawscy.
Podczaszy.
Podsędek, Czerscy.
Podsędkowie: Wyszogrodzki, Warszawski, Ciechanowski.

1421. [2]).

Wojewoda Mazowiecki.
Kasztelanowie: Czerski, Warszawski, Wyszogrodzki, Zakroczymski, Ciechanowski, Liwski.
Kanclerz nadworny Płocki.
Kanonicy Płoccy.
Sędziowie: Czerski, Wyszogrodzki, Ciechanowscy, Rożański, Łomżyński.
Chorążowie.
Podkomorzowie.
Podsędkowie, (różnych ziem).
Stolnik.
Skarbnik.
Podstoli.

Przykłady któreśmy tu przytoczyli, pewnie nie są dostateczne do stwierdzenia tego co zaraz powiemy, ale za ich przewodnictwem, kto zechce z uwagą liczne z owego czasu akta przeglądać, snadno sprawdzi nasze postrzeżenia i o ich rzeczywistości przeświadczyć się może.

Naprzód to jasno jest, że lubo pierwszeństwo w kolei wymieniania dostojeństw na baczeniu miano, z tem wszystkiem, nic dostatecznie ustalone nie było, ani na dworze, ani po ziemiach. Bezwątpienia dostojnicy miewali niekiedy wzgląd dla osób w swem kole zasłużeńszych i pierwszeństwa onych niewzdragając się ustępowali. Był szczególniejszy dostojników wzgląd dla osób duchownych i widocznie, dostojeństwa świeckie, duchowieństwu precedencyi różnym sposobem nieodmawiały. Był wzgląd nieraz na pierwszeństwo ziem, wskazane starszeństwem książęcem lub kolejnem do pewnej całości przyleganiem. Niekiedy osnowa aktu i przedmiot jego, stawały się powodem, że niższym pierwszeństwo dawano. W nieustalonem zaś pierwszeństwie między dostojnikami, sąsiedni dworów lub ziem z przypadku lub okoliczności miejscowych wynikły obyczaj, wpływał niekiedy na zmiany w kolei. Jak kasztelan Krakowski koło 1250. wystąpił przed wojewodę: tak zczasem niżsi wprzód dostojnicy, brali pierwszeństwo przed wyższymi.

Wysoki dostojnik kanclerz i podkanclerzy z tego względu pierwszeństwa, okazuje się najmniej opatrznym i o miejsce swe prawdziwie niedbałym. Stojąc wysoko, już koło 1266. stawa wymieniony na końcu chociaż dostojność jego w niczem uszczerbku niedoznała, i zawsze na wysokiem pozostała stanowisku. Inne dworskie, poszły się sadowić po ziemiach i powiatach, godność kanclerska, pieczęci piastująca, została zawsze przy dworze, książęcą. Z tego powodu, nie ma kanclerzy innych, tylko kanclerze księztw rzeczywistych: Krakowscy, Polscy, Kujawski, Sieradzki, Łęczycki, Mazowiecki, Płocki.

Sędzia zrazu, czas jakiś, wyprzodkował inne dostojności; potem po różnych miejscach spadał i stanowisko jego zniżało się. Przeciwnie

---

[1]) *Bandtke, jus Polonicum p.* 427.; przekład polski 1450. przez Macieja z *Rożana* pisarza skarbowego, kanonika Warszawskiego, a plebana Czerskiego; przepisany przez Mikołaja Suleda, pisarza i burmistrza Wareckiego, wydany w Wilnie 1824., *p.* 142.

[2]) *Bandtke, jus Pol. p.* 431.; przekładu polskiego *p.* 147. W łacińskim texcie, nie ma wszystkich.

się działo z marszałkiem. Jako utwór z nowszem mianem, poźno zabłysły, zawsze podkoniec tylko występujący, zarazem się wyniósł na czoło dygnitarstwa: ale to dopiero pod Jagiellonami.

Chorąży, choć rzadko obecny, zdaje się niepuszczać starodawnej wysokości, a po nim oczywiście pierwsze w tych wiekach miejsce wzięli: łowczy i koniuszowie, przed cześnikami i stolnikami; po których dopiero idą, skarbni, komorzowie, nareszcie bardzo nowotni marszałkowie.

Naostatek, wszystkie, baczmy to dobrze, poddostojeństwa [1], nie tylko są niższe od dostojeństwa w którego zastępstwie każda osobno ukazuje się, ale razem wzięte, są niższe od wszystkich istotnych, są drugiego rzędu.

Miecznik jest wprawdzie w szeregu dostojeństw niedbale i nizko stawający; wojski miesza się między dostojniki różne, zapewne niekiedy za półkasztelana poczytany; a czepiają się szeregu końcowego dostojeństw, prokurator i pisarze, notaryus, scriptor.

W Polszcze na księztwa jeszcze nierozerwanej, wspomnieliśmy, bywali stanowieni wielko rządcy po prowincyach: *comes super provinciam* [2], czyli on był starostą, czy jak inaczej mianowany, trudno upewnić. Takiego jeszcze stanowił na Pomorzu Gdańskim Kazimierz Sprawiedliwy: był to *capitaneus gubernator*. Prowincya ta od Krakowa oddalona, działom nieuległa, jeszcze 1217. miała swego wielko rządcę, *capitaneum*, jak i któreś inne części Polski [3], a taki wielko rządca na Pomorzu, książęcą dostojność wnet sobie przywłaszczył. Od czasu podrobienia na księztwa, nie było podobieństwa aby podobny wysoki urząd mógł mieć miejsce. Chciał to odnowić, wpadłszy 1296. do Polski i objąwszy ją król Wacław. Postanowił swych gubernatorów, którzy nazwę przestarzałą S t a r o s t y, *capitaneus* wzięli, z powodu, że to była od wieków nazwa groźna, surowe i ostre władzy dopełnienie zapowiadająca. Zdaje się jednak, że wśród zesłabnienia i podupadania starodawnych władz, nazwa ta podnoszoną już była przez urzędniki, aby książęcej władzy skuteczność nadać. Już 1295. mieni się taki *capitaneus*, starostą [4]. Wszakże Wacław dopiero starostów miał ustanowić. Odtąd ta władza utrzymaną została i nadal. Zrazu prowincye miały starostów, starostów generałów. Roku 1303. Drogosz jest starostą Sieradzkim; roku 1317. Schs (Szamotulski?) jest starostą Kujawskim [5].

Król Ludwik usiłował pomnożyć liczbę starostów, aby wykonanie jego rozkazów, pobory, skarzenie przestępstw surowiej dopełnione było: wyjednał sobie 1374. w Kaszowie pozwolenie mieć dwódziestu trzech starostów: jedenastu w Małej Polszcze, siedmiu w Wielkiej Polszcze, pięciu w księztwach Kujawskich [6]. Wszakże w 1383. zjawia się Kristin z Kozichgłów starosta w Kole, w miejscu które nie znajduje się

---

[1]) *Johan archid. gnezn. inter script. siles. Sommersbergi p.* 105. Naruszył to *Długosz, X.* 9.

[2]) *Gallus*, *p.* 177.

[3]) *Boguphal. p.* 57. — *Cujus regimen propter locorum distantiam* (*a.* 1179.) *inter duos praesides Kasimirus partitur: Długosz V. p.* 538. — *Pomeranorum assiduis praecibus et instantiis motus* (*a.* 1210.) *Lesco Albus, Suantopelconi, Pomeraniae capitaneatum comittit: Dług. VI. p.* 610.

[4]) *Nakielski*, *p.* 224.

[5]) *Lelewel*, *p.* 215. — Znanych jest potem kilku generałów starostów Kujawskich, nim ustali. 1358. Przedbór; 1376. Bartosz; 1381. Pietrasz Małocha; potem Abraham Socha, który na województwo postąpił w 1383. a w tymże roku, tudzież w 1384. 1385 generał starostą Kujawskim jest Pietrasz Małocha.

[6]) *Bandtke, jus Pol. p.* 185.

między miejscami pozwoleniem wymienionemi i *mutatio capitaneorum*, przez nadużycie miało miejsce [1]). Następnie Jagiełło dalej mnożenie starostów pomykał.

Przez rozproszenie się, urząd dworski zmienił swe stanowisko i osłabł. Urząd miejscowy, doznawał tem niejakiego uszczerbku, a wchodząc w narady barońskie i tworząc koło baronów, równie zmieniał stanowiska. Część jego, mianowicie, kasztelany, wojewodowie, została tem sowicie wynagrodzoną za ujmę jakiej doznali, a część inna jak posadniki czy namiestniki i włódarze, przepadła. Ujmę sprawiały, pojedynczych osób przywileje, nadania, z pod prawa powszechnego wyłączenia; sprawiały równie ciężką przywileje i nadania prawa niemieckiego. Temi wyłączeniami były odejmowane i niszczone jurisdykcye i zawiadywanie kasztelanów po grodach i kasztelańskich obrębach; a posadnikom i włodarzom, posady i włości. Podobnie poszarpane zostały nowymi, obowiązki starodawnych urzędów. Posady prawem niemieckiem w miasta zamieniane, zacierały zupełnie władze dawne, nowym cudzoziemskiego prawa ustąpić zniewolone. Te które obok pozostawały, uszczerbku doznały. Nadszedł nareszcie czas, że wstydno się stało pieścić nazwę potarganego urzędu, niemającego żadnego nowego stanowiska. Starostowie podobny uszczerbek czynili władzom kasztelańskim i wojewodzińskim, ale te inny już wziąwszy kierunek, inną goniąc drogą, nietroszczyły się więcej o swoje zużyte, kiedy wyręczone były.

Życzenie spojenia w jedno ciało rozosobnionych księztw, stało się nareszcie powszechnem upragnieniem. Stykały się z sobą i kleiły cząstki jednym żywiołem urządzone, ale w niezliczonych odcieniach i nabytem do swych niejednostajnych zwyczajów nawyknieniem. Zebrali się baroni księztw różnych 1331. w Chęcinach, radzić uroczyście nad potrzebą całości: ale w tedy nie była pora zastanawiać się nad jej rozmaitością. Poźniej, dostojnicy, baroni i stan rycerski, w widokach urządzenia się, zbierał się tu i owdzie; a 1347. w Wiślicy w zamiarach prawodawczych. Tam, zebrał i przepisał obowiązki władz mianowicie sądowych; tam się rozpatrzył jakie były wojewodów, kasztelanów, sędziów, ich podrzędnych: ale ich nie urządził, a czynu zrozmaiconych innych dostojności i władz ani tknął. Rzucił myśl i pojęcie na przyszłość, wszystko zostawił na los dalszego dostojeństw, władz i podrzędnej służby ścierania się. Text nawet prawodawstwa, tego statutu, stał się wnet zapomniany, myśl tylko została, a rozturchanie pozostało, przy zlewku w całość, postępowało dalej: zawsze jednak jednym i tym samym powodowane żywiołem.

Oparty statut Wiślicki powiększej części na odwiecznych ustawach, wcale nie ma dworskich dostojności, po ziemiach od niejakiego czasu rozpierzchających się, a ciągle świetności aktom publicznym dających.

Niewspomina o kanclerzu, chociaż ta istotna dla aktów publiczności dostojność, w całej mocy trwała. W dyplomatach Kazimierza Wielkiego, dostrzegać ich można po kilku (roku 1352, *cancellarii: Poloniae Cuiaviae*, *Cracoviae*) [2]), bo wspadku po przodkach, otrzymał księztw wiele, w jedno łączących się królestwo, a w każdym kanclerza. Zbyteczne się to stało, a nawet jedności królestwa zawadzające: w krótce przeto, wszyscy osobnych księztw kanclerze, stracili swój byt: jeden tylko na królestwo kanclerz i podkanclerz pozostał.

---

[1]) *Johan. archid. gnesn. p.* 118. 125. 128. 138. 145. *etc.*
[2]) *Bandtke jus Polon. p.* 155.

Statut Wiślicki nie zna sędzi nadwornego, ni sądów ciągnących się za dworem, bo to było nadużyciem niezgodnem ze starodawnem prawodawstwem: i wysoki dostojnik sędzia nadworny, *judex curiae*, byt swój traci. W każdej ziemi ma być sędzia, podsędek i sąd, do której gdy Król wjeżdża, wspólnie z nimi sądy odbywa.

Statut Wiślicki, składa się właściwie z dwu statutów: Wielko Polskiego i Mało Polskiego. Oba rozróżniają sądy, że tak powiem kryminalne od cywilnych. Oba te sądy, wedle statutu Mało Polskiego, dopełniają kasztelanowie, bo ten statut starostów nie zna; wedle zaś statutu Wielko Polskiego, kryminalne należą już do sądu starościńskiego. Na ten koniec w Wielkiej Polszcze są już różnych grodów starostowie i generał [1]). Lecz gdy Ludwik Król 1374. wyjednał sobie starostów na całe królestwo, w skutek tego znany jest 1385. Włodek, starosta Lubelski.

Do sędziów się liczą: wojewodowie, kasztelanowie, sędziowie, podsędki, podkomorzowie po ziemiach, *succamerarii terrae* [2]), rozgraniczający zwaśnionych sąsiadów [3]), a z nimi są: *procurator in judicio*, *notarius*, woźni [4]), w ogóle służba sądowa, *ministeriales*, do której liczą się liczni komorzowie czyli Komornicy, *camerarii*, i kiedy w zarzucie wyrokowi kasztelana krakowskiego, skarżący, obowiązany jest, podkomorzemu dać sześć grzywien rękojmi, komornikom daje tylko po sześć skojców: *succamerariis per sex marcas*, *camerariis autem omnium nostrorum dignitariorum* (wojewodzińskim, kasztelańskim, sądowym) *per sex scotos* [5]). A równie byli komornicy, starostów, sędziów, podsędków: *camerarii capitaneorum, judicum, subjudicum* [6]). Tak się rozrodziła i zdrobniała nazwa kameraryusza.

Statut Wiślicki, daje dowód upadku, i zaguby starodawnych urzędów. Nie ma w nim śladu wastaldionów, coby przewodzili Króla przez powiaty od krańca do krańca. *Włódarze* są w nim nizkiego rzędu (często w prywatnych włościach) urzędnicy, tyle w prawie Polskiem znaczący, co sołtysi w niemieckiem [7]).

Na miejsce dawnych, z cudzoziemskiem niemieckiem prawem, nowe urzędów nazwy rozpleniły się. Pojawili się po zamkach i grodach Burgrabiowie, zarządzający nimi [8]). Dziesięciu ich liczył zamek Krakowski [9]). A po miastach i po gminach prawem niemieckiem opatrzonych, powstali: Burmistrze, Ławnicy, Rajcy, Wójci, Sołtysi i inna do tego przywiązana służebność: *consules*, *advocati, scabini civitatum, sculteti officiales* [10]): co wszystko, lubo było obce dla szlachty, wszelako nieobojętne gdy w tem nieraz posiadanie swe znajdywała.

III. ROZMNOŻONYCH DWORSKICH DOSTOJNOŚCI PRZEOBRAŻENIE W ZIEMSKIE.
1400—1569. lat 170.

Od czasu Łokietka, a mianowicie od zjazdu Chęcińskiego 1331. poczęła szlachta coraz mnożniej i coraz częściej radzić. Statuta Wiślickie

[1]) *Lelewel*, początkowe *Prawod. Pol. cyw. i krym. II.* 23. 47. [2]) *Stat. wisl. Bandtke, jus Pol. p.* 30. [3]) *ibidem, p.* 117. [4]) *ibidem, p.* 34. 37. 117. [5]) *Stat. wisl. Bandtke, jus Pol. p.* 89. [6]) *Statuta incicen.* 1418. *Bandtke, jus Pol. p.* 199. [7]) *Bandtke, jus Pol. p.* 118. [8]) *Privil. Lodovici.* 1374., *Bandtke, jus Pol. p.* 185. [9]) *Kromer, descr. Pol. p.* 160. [10]) *Priv.* 1356., *Bandtke, jus Pol. p.* 159.

1347. wprawdzie wnet zarzucone, zostawały w pamięci. Ztąd wynikająca myśl jedności i całości królestwa, jego jednostajnego urządzenia. Zetknięte z sobą rozmaitości, mając się zlać w jedno, potrzebowały wzajemnego porównania. Dążenie do *coaequatii*, dorabiało po ziemiach i powiatach czego im jeszcze niedostawało, żeby z innemi na równi stanąć. Wiązano konfederacye dla utrzymania unji świeżo spojonych cząstek. Szczególniej za Jagiełły ustawicznie sejmikowano. Dynastyczność poszła precz, wyłączność uprzywilejowana gasła, równość szlachecka brała górę; urzęda z dworskimi mianami stawały się ziemskiemi zaszczytami, godnościami, dostojeństwami. Reprezentacyjny ruch ziemski, z przyswojonemi dworskiemi nazwami, opierał się jednak na starodawnym przez zaniedbywany statut Wiślicki podniesiony prawie. W Warce 1423. na nowo w skróceniu to prawo skreślono, a po długiem i mnogiem sejmikowaniu, po stopniowem przeobrażeniu się cząstek i po wolnym zlewku ze starodawnym żywiołem, w czasie wojennej sprawy za Kazimierza Jagiellończyka, na polach Nieszawskich 1454. przeważna sprawa stanu rycerskiego, rozpatrując się w potędze swojej, podniosła i ocaliła text statutu Wiślickiego; w daleko posunionej *coaequatii*, otworzyła sobie drogę do postępowania dalej.

Dwór tymczasem podróżował. Na Litwie polował, w Prusiech wiódł bój krwawy, po ziemiach Polskich wypoczywał. Wszędzie po wszystkich ziemiach dostrzegał wymykające się jemu z bezpośrednich usług dostojności, niedopisujące w dopełnieniu zrozmaiconych po cząstkach obowiązków, bo te przed jednostajnością *coaequatii* ustąpić miały. Zaradzając temu, urządzał wyłączną dla siebie dworszczyznę; a do exekucyi wątlejących praw swoich, mnożył starostów.

Co do pierwszego, nieuciążliwą a konieczną się stało rzeczą, że dwór, własnych, zupełnie od ziemskich odosobnionych, zapotrzebował dostojników, nie licząc na ziemskich, których wszędzie znajdował. Jakiś czas, ziemia Krakowska w części mu nadwornych dostarczała, a przez to sama w części onych pozbawioną została, bo ich dwór do siebie odciągnął: *iidem sunt terrestres cracoviensis satrapiae*, *aut ea sola de omnibus nullos habet* [1]). Dla tego w 1387. z Jagiełłem w Wilnie byli dostojnicy ziemscy Krakowscy jako nadworni [2]); w bitwie pod Tannenbergiem 1410. chorągiew królewską trzymał chorąży Krakowski [3]). Na koronacyi Kazimierza Jagiellończyka 1447., jeszcze miecznika koronnego nie było [4]). Na dworze wszystko osobno dopiero się tworzy. Co więcej z takiego dworu urządzenia wynikło, powiemy niżej.

Co do drugiego, mnożąc liczbę starostów dwór, na co nieszukał przyzwolenia, nadawał większą powagę zarządzeniu rozległych włości i dóbr swoich, gdy takowe przez urzędniki zawiadywał, a znajdywał nowe środki do dopełnienia swych rozporządzeń w ziemiach, do wyciśnienia zaniedbywanych powinności, oraz karcenia wykroczeń, gdy się w tem kasztelański urząd zaniedbywał. Przez to niebawem rozróżnili się pomnożeni Starostowie, na Grodowych i *niegrodowych*. Tamci dopełniali sądów, ci nie byli sądowymi, choć nad obszerną włością ustanowieni; wszakże drobniejszych dóbr i włości zawiadowcy, tej nazwy starostów nieuzyskali. Zaszły atoli narzekania na starościańską władzę, że się waży nieprawnie wymagać powinności, które w *coaequatii* i nowym porządku, zapomniane być powinny; że surowie dopełniając grodowych,

---

[1]) *Kromer, descr. Pol. lib.* 11. [2]) *Działyński, Zbiór praw. Lit. p.* 2.; *Długosz, X. p.* 109. [3]) *Długosz, XI. p.* 244. [4]) *Długosz, XIII. p.* 27.

służby i sądów, nadużywa władzy i z karbów onej występuje. Rozrzutność Jagiellonów, stała się też powodem, że stan rycerski wejrzał w stan dóbr królewskich, i postrzegł że są narodowe. Różnemi ustawami wstrzymał rozrzutność. Następnie odosobniły się dobra bezpośrednio na Króla idące czyli ekonomie, jako dobra stołowe, od rozdawnictwa, to jest od starostw i królewszczyzn. Przepisano i obostrzono jakim sposobem rozdawane być mają, poczytując je jako *panis bene merentium* wynagrodzenie za zasługę. Starostwa tedy *grodowe* czyli sądowe, niesądowe czyli *prowentowe;* mniejsze królewszczyzny *tenutami* czyli dzierżawami zwane i najmniejsze, *wójtostwa* i *sołtystwa*, poszły w takie wynagrodzenia, a urząd starosty, stał się jak inne, ziemskim.

W takim postępie przeobrażenia się państwa, dostojności stanu rycerskiego i cały stan rycerski, podzielili się na dwa stanowiska, to jest: na *senat* i *sejmujących* tudzież na *dostojności ziemskie i sejmikujących.*

W pierwszym złożyli Senat, *biskupi*, *wojewodowie*, *kasztelanowie więksi* lub *mniejsi*. Dawne miano *baronów*, od roku 1420. prawie zupełnie z akt prawodawczych i sejmowych wywołane, więcej się nieukazuje w nich, a w innych i dyplomatach coraz rzadziej, nareszcie zupełnie wzgardzone i zapomniane zostało. W sejmowych obradach, obok senatu zasiedli Posłowie ziemscy z województw ziem i powiatów naraz wybierani i przysyłani. Długi czas liczba ich nie była dość oznaczona. Izba poselska potrzebowała przewodnika, a ten otrzymał miano Marszałka, ponieważ na dworze marszałek przewodniczył.

W drugiem stanu rycerskiego stanowisku, dostojności ziemskie, czestnie zaszczycały rycerstwo. Zwyczaj oznaczył po ziemiach, i liczbę i starszeństwo, które wyjawiał w aktach publicznych zawsze niedość statecznie, niedość stanowczo. I tak, w latach 1430. a 1432. niezupełnie jednostajnie szykowali się w aktach Krakowscy i Poznańscy.

1430. w Krakowie [1]):	1432. w Poznaniu [2]):
Wojewodowie.	Biskup.
Kasztelanowie.	Wojewoda.
Marszałek.	Kasztelanowie.
(Imiona bez tytułów).	Sędzia.
Skarbny (czy skarbni).	Podkomorzy.
Podkomorzowie.	Chorąży.
Sędziowie.	Podsędek.
Chorążowie.	Stolnik.
Cześnicy.	Podstoli.
Podsędek.	Podczaszy.
	Miecznik.

Wkrótce 1436. podpisany był przez wielką ilość dostojników dworu pokój Bzeski i ten niejako miał służyć za prawidło dostojnikom pierwszeństwo wskazujące. Objawili się koleją następującą [3]).

Marszałek.)
Podskarbi.) Nie ma ich między ziemskiemi.

---

[1]) *Bandtke, jus Pol. p.* 233. [2]) *Raczyński, Codex dipl. maj. Pol. p.* 164.

[3]) *Statut Laskiego, p.* 141. *Vol. leg. p.* 138. — Ale roku 1496. *Statut Jana Alberta art.* 14. (*Bandtke, jus Pol. p.* 335.) mówi: *praesidentes in judiciis; judex, subjudex, vexillifer.* Chorąży więc, w tym razie przynajmniej stawał niżej od sędziego i podsędka.

Podkomorzowie, *succamerarii.*
Chorążowie, *vexilliferi.*
Sędziowie, *judices.*
Stolnicy, *dapiferi.*
Cześnicy, *pincernae.*
Łowczowie, *venatores.*
Podsędkowie, *subjudices.*
Podstolowie, *subdapiferi.*
Podczaszowie, *subpincernae.*
Miecznicy, *gladiferi.*
Skarbnicy, *thesaurarii (vel quaestores).*
Wojscy, *tribuni.*
Podkoniuszowie, *subagazones (sive equisones).*

Porównywając szereg ten z pierwotnym tych dostojności objawieniem się, dostrzega się, że jedno podkomorstwo (nie mające wcale przed sobą komorzostwa), wyskoczyło naprzód i stanęło na czele całego ziemskiego dostojnictwa; inne poddostojności, zostają starodawnym obyczajem w drugim rzędzie; rędziowie nieco z pierwotnej wyżyny swej ustąpili, pozostali jednak w ziemstwie na wyższym szczeblu. Nie ma tu, marszałków, kuchmistrzów, referendarzów, jakich w godnościach dworu ujrzymy, bo to było nowem na Jagiellońskim dworze świecidłem, a urząd ziemski wynikał jeszcze z dawnego i więcej starodawnego zatrzymał.

Z nowych jakie na dworze wynurzały się dostojności, jedna krajczego, *structor mensae* czyli *incisor*, gościnę w niektórych ziemiach znalazła. Lecz urząd ziemski, ze swej strony, wnet nowość ważniejszą otworzył, gdy przypuścił do swego koła starostów, *capitanei*, którzy stanęli zaraz po podkomorzych. Prócz tej nowości, przepis ten wskazany niejako 1436. aktem pokoju Brzeskiego, miał po ziemiach moc swoję, urząd ziemski dosyć do tej kolei stosował się: na dworze zaś mało na to zważano i inny porządek dwór ciągłą niepewnością trapił.

Wszakże i po ziemiach pozostały niejakie defekta, niezupełności i od kolei wskazanej małe zboczenia. Niezupełności obliczył w owym wieku Jagiellońskim Kromer [1]) tym sposobem.

Ci o których mówiliśmy nie wszyscy we wszystkich znajdują się województwach i nie w każdem pojedynczo. Krakowskie, podkomorzego miecznika, stolnika, wojskiego, sędziego, podsędka i notaryusza ma pojedynczych. Poznańskie innych ma pojedyńczych, ale podkomorzych, sędziów, podsędków i notaryuszów po dwu. Tychże ma własnych ziemia Wschowska, która w swoim czasie od Polski była oderwana. Sendomirskie innych wszystkich ma pojedynczych, oprócz wojskiego, którego Proszowski nawet powiad niedawno pozyskał. Kaliskie wszystkich ma pojedynczo. Sieradzkie jest bez krajczego i podstolego; miecznik, cześnik, stolnik pojedynczy; ale podkomorzy, chorążowie sędziowie i notaryusze podwójni. Ma ich własnych Wieluńska ziemia, ile sądzę, z powodu że była od Polski oderwaną; wojskich w niej jest dwu, większy i mniejszy. Łęczyckie jest bez miecznika, bez krajczego i bez podstolego; inni są pojedynczo. Również Brzeskie Kujawskie. Inowrocławskie, miecznika ma pojedynczego, krajczego i podstolego nie ma, wszystkich zaś innych podwójnych. Dobrzyńska ziemia, ma własnego podkomorzego, chorążego, cześnika, stolnika, wojskiego, sędziego, podsędka i notaryusza.

[1]) *De statu regni Pol. redescrip. Pol. p.* 151—154.

Ruś pięciu ma podkomorzych, chorążych, cześników, stolników, wojskich, sędziów, podsędków i notaryuszów; to jest: Lwowskich Przemyskich, Sanockich, Halickich i Chełmskich; miecznika zaś, krajczego i podstolego żadnego. Podole też żadnego z tych trzech; innych ma pojedynczo, tylko wojskich dwóch, Kamienieckiego i Trembowelskiego. Lubelskie także, miecznika, krajczego i podstolego nie ma; chorążego, cześnika i stolnika pojedynczych; innych (sądowych) podwójnych. Łukowska ziemia ma własnych: podkomorzego, wojskiego, sędziego, podsędka i notaryusza. Bełzkie, podkomorzego, chorążego, cześnika, stolnika, sędziego, pedsędka i notaryusza, ma pojedynczych; innych wcale nie ma.

Płockie, podkomorzego, cześnika, stolnika i wojskiego pojedynczych; sędziego zaś podsędka i notaryusza po dwóch, albowiem z tych ma dla siebie ziemia Zawskrzyńska; krajczego i podstolego nie ma. Równie jest bez krajczego i miecznika Rawskie; podstolego jednego, innych zaś po trzech z ziem swoich: Rawskiej, Gostyńskiej i Sochaczewskiej. Mazowsze, jedenastu ma sędziów; tylu ile ziem, to jest: Czerskiego, Wizkiego, Warszawskiego, Nurskiego, Wyszogrodzkiego, Zakroczymskiego, Ciechanowskiego, Łomżyńskiego, Ostrołęckiego czyli Zembrowskiego, Rożańskiego i Liwskiego; podsędków i notaryuszów tyluż; podkomorzych jednym mniej, bo Zembrowska go nie ma; cześników i stolników ośmiu, bo ich, Rożańska, Liwska i Zembrowska nie mają; chorążego ani Łomżyńska; podstolego nietylko ta ostatnia, ale ani Nurska, ani Wyszogrodzka. Podczaszych i skarbników tyluż ma Mazowsze co podstolich, to jest pięciu.

Podczaszego ma też i Rawskie; Brzeskie zaś skarbnika, w innych nie będącego. Kuchmistrza nigdzie, tylko Krakowski i to pewnie królewski (nadworny). Koniuszego nigdzie tylko na Rusi. Łowczy, tylko w Krakowskiem, Poznańskiem, Sieradzkiem i Łęczyckiem pojedynczy; w Sandomirskiem zaś i Mazowszu podwójni, to jest: Wizski i Łomżyński dla tego; Sendomirski i Radomski dla tamtego. Mają Oświecimska i Zatorska ziemia swoich sędziów osobnych; ma i Siewierska biskupiego; innych urzędów ziemskich ten Szląsk nieposiada.— Tyle Kromer, który w każdym razie na stan Polski swego czasu wyborne światło rzuca. Późniejsze czasy, zmieniając, mianowicie rozporządzeniem roku 1611. wyżej wskazany porządek urzędu ziemskiego, napełniały te niedostatki jakie Kromer wymienił.

Starostów i sędziów obowiązki z przywiązanemi do nich podrzędnemi urzędami, łatwo są rozumiane i w ówczas w całej czynności grodzkiej i ziemskiej żyjące. Innych dostojników, jakie w ówczas być mogły pozwólmy objaśnić Kromerowi. Mieli oni dawniej każdy w swem województwie i ziemi, mówi on [1]), stósowne obowiązki gdy każda swego księcia miała: teraz wielka ich część jedynie tylko miano i jego zaszczyt zatrzymuje. Takimi są, miecznicy, cześnicy, podczaszowie, krajczowie, stolnicy, podstolowie i skarbnicy; jeźli w nadzwyczajnych, kommissyjnemi sądami zwanych, powołaniem królewskiem nieusłużą, albo na zjazdach niezasiadają. Wszakże dziś jeszcze obowiązani są służbę swą dopełnić, skoro w krańce ich urzędu Król wjeżdża. Tak jak miecznik Poznański, w Poznańskiem województwie miecz nosi na uroczystościach. Cześnik napój podaje. Krajczy, stół zastawia. Stolnik obrusem pokrywa. Podstoli stolnika z laską czyli berłem poprzedza. Podczaszy czuwa nad

---

[1]) *Descr. Poloniae, p.* 151. 152.

napojem. Skarbnik, wydatkiem i sprzętami zawiadywał. Inni dotąd jeszcze dopełniać mogą swą służbę. Chorąży bowiem w czasie wojny niesie chorągiew zbrojnych hufców województwa swego. Wojski trzyma straż zamku w czasie wojny, dla tego od wypraw wolny. Łowczy jest przełożony nad polowaniem i lasami. Koniuszy nad stadami.

Sędzia jest rozjemcą i wyrokującym w partykularnych sprawach szlachty; przewodniczy wspólnie z podsędkiem, który, nie jest jego zastępcą, jedno towarzyszem, tylko miejscem niższy. Notaryusz pisarzem jest i aktuaryuszem sądu, ma w sądach głos doradzczy, nie przepisem prawa, tylko zwyczajem zapewniony.

Podkomorzy, niegdyś łożnicy książęcej i łożniczej swej ziemi usłudze przewodniczył: teraz zaś rozgraniczaniu dóbr i gruntów. Równie on, jak sędzia, podsędek i notaryusz, przysięga. Do pełnienia swego obowiązku, ma równie przysięgłych po ziemiach wyręczycieli, którzy komornikami się zowią, *camerarii* czyli *cubicularii*. Wybiera ich ze stanu rycerskiego podkomorzy i jak chce zmienia.

Starosta grodowy [1]) *capitaneus* czyli *praefectus arcis*, strażnikiem jest i obroną nie tylko zamku królewskiego, ale bezpieczeństwa i spokojności powszechnej; swój obręb od gwałtów zasłaniać, ze złodziei i łotrów oczyszczać. Dla tego sądownictwo poprawcze posiada szerokie, nie tylko nad mieszczany i wieśniactwem, ale równie i nad szlachtą. Z pomiędzy nich, dwóch się odznaczało: Krakowski i Poznański. Krakowski starosta, lubo ma niezmiernie obszerną jurysdykcyą, wszakże niewdaje się, ani w dochody królewskie, ani do naprawy zamku, gdyż to jest wydziałem prokuratora zamku: *magnus procurator*. Poznański zaś starosta, lubo większe prerogatywy posiada, i jurysdykcyą nad całą Wielko Polską rozciąga, a z tego powodu *generalem starostą Wielkopolskim* się zowie, wszelako i naprawą zamku się trudni i dochodów królewskich doziera. Z tej szerokiej jego jurysdykcyi, zdawało się w ówczas, że inni starostowie grodowi w Wielkiej Polszcze, niewłaściwie nazwę starostów noszą.

Ma każdy starosta swego zastępcę, *vicarium*, *vicecapitaneum*, *vel burgrabium*, podstarościego albo burgrabiego, który posiada całą starosty władzę i wyroków wykonanie. Ma też starosta i *sędziego grodowego* do przewodzenia spraw poprawczych. Obu sam stanowi i odwołuje. Jak on sam tak i oni przysięgli. Każdy też starosta ma i notaryusza grodowego. A chociaż starosta w dygnitarstwo ziemskie postawiony został, urząd jego podrzędny osobno był uważany.

W owym wieku wzrostu i przeobrażenia rzeczy narodowych, więcej niż cokolwiek, zmienności, niestateczności i nieodznaczoności uległo tworzące się urządzenie dworu; rozpołożenie jego dostojności, urzędników, służby. Zależało to od woli Króla, który mógł pomnożyć lub umniejszać swój dwór, służbie jego pierwszeństwo wedle upodobania dawać lub odejmować. W tym razie nieby dziwnego nie było, gdyby za Kazimierza Jagiellończyka, w większem przed innymi czestnictwie byli łowczowie, a za Zygmunta pisarze. Siła czasu, nie w jednym razie na to wpływała, ożywiając lub wstrzymując odmiany. Wszakże w skutek tego, dawne stołowe i ucztowe dostojeństwa, ostatecznie musiały dopuścić wyniesienia się i wyprzodkowania urzędom pismiennym i bliżej sprawami Rzeczypospolitej zajętym.

Jagiełło już znalazł dostojność marszałka na dworze ustalaną; sę-

[1]) *Kromer*, *descr. Pol. p.* 154—156.

dziego nadwornego zwalonego; kanclerza i podkanclerzego, do pojedynczego na dworze zniesionych; oraz podskarbiego nadwornego zastępującego skarbnych czyli skarbników, po niektórych ziemiach siedzących bez czynu: reszta dworu rozsypaną była po województwach i ziemiach. Przedewszystkimi, Krakowskiemi się wysługiwał, a powoli, on i następcy jego osobnych dla dworu, od ziemskich odróżnionych mnożył. Jedno imienni z ziemskiemi byli, też same nazwy nosili, z tą różnicą, że ziemskich posługa stała się dorywczą lub żadna, ich zaś ciągła. Akt pokoju Brzeskiego 1436. jeszcze tej różnicy niewskazuje, chociaż marszałka i podskarbiego (nieziemskich) na czele kolei stawia. Niebawem jednak to rozróżnienie nastało. Do ich nazwy, dodatek *curiae*, niepłonnie odróżniał ich od jednoimiennych ziemskich, *qui addito nominae curiae distingvuntur* [1]), i koniecznym się stał.

W wieku w którym koło senatu nie pyło dostatecznie zakreślone i przedziały urzędu dworskiego, przy wzroście onego musiały być niepewne. Potrzebnym się zaś okazał trojaki przedział: jeden odpowiadający senatowi, drugi urzędowi ziemskiemu, trzeci służbie nadwornej. Marszałek wielki, kanclerz, podkanclerzy, *vicecancellarius*, *sive procancellarius*, podskarbi, *thesaurarius sive vicethesaurarius*, z królem wchodzili do senatu i wnet nikt nieprzeczył im senatorskiej godności. Za nimi wszedł i drugi marszałek, to jest marszałek dworu, *mareschalcus curiae*, (dla odróżnienia od marszałka wielkiego). Tych dostojności ziemstwa nieznały, one stały się senatorskiego rzędu do którego z nadwornych, nikt więcej dojść nie mógł, choć pretensyi i upragnienia niebrakło.

Koło senackie, aż do unji Litwy z Polską nie było zamknięte. W szeregu kasztelanów mniejszych, zachodziły utarczki, gdy niektórych rugowano, innych niechciano do wszystkich narad przypuszczać. Tym czasem starostowie, mianowicie Poznański i Krakowski, domagali się wejść do senatu. Na dworze skoro marszałek nadworny, w senacki rzęd wkroczył, podkomorzy nadworny o podobnyż zaszczyt posięgał. Zygmunt Stary utworzył dostojność H e t m a n a. Był to jakiś czas wysoki urząd dorywczy, a przynajmniej nieciągle zapełniany, bo dopiero od roku 1581. dozgonne i nieprzerwane w urzędowaniu tem następstwo nastało. Z tem wszystkiem, hetmani zaraz od ukazania się swego, rościli prawo stanąć w rzędzie senatorskim. Co bądź wspomnionych piąciu dostojników dworu, utworzyli oddział senatorski, należąc, mianowicie czterej: marszałek wielki, kanclerz, podkanclerzy i podskarbi, do Rzeczypospolitej, która ich dworowi niejako odebrała. Marszałek nadworny został przy dworze, ale był przypuszczony do Rzeczypospolitej on jeden z nadwornych.

Lubo niestateczność w urzędzie dworu zależała od woli króla, wszelako zbieg wielu okoliczności, powznosił mnogie do ustatkowania zawady i coraz nowe płodził, tak iż o powodowaniu się wedle starszeństwa aktem pokoju Brzeskiego 1436. wskazanym, nie było co myślić.

Pomiędzy starodawne dostojności, jakie się po ziemiach rozproszyły i jedynie do parady lub uczt ściągały, popodnosiły się na dworze i z tamtymi zamięszały, w liczbie znacznej, inne, nieskończenie ważniejsze, bo czynności publicznej konieczne. Wyłączać je, rozdzielać już zamięszane, byłoby ujmą jednym i drugim, gdyż sobie wzajem blasku dodawały, jedne przestarzałością, drugie istotną ważnością dla kraju. Tymczasem, wiele z dawnych, tym poźniejszym napływem potrącone, spadły na dół:

---

[1]) *Kromer, descr. Pol. p.* 162.

a co było im dolegliwsze, że potrącając siebie same nawzajem strącały się z kolei wysokości swojej i do spadania przyczyniły.

Z pomiędzy nowo występujących dostojności byli: Pisarz, *secretarius* przepisem 1504. podniesiony [1]; Referendarze, podobnież 1507. [2]; ale oni już wprzód 1496., swe wyższe stanowisko brali [3], nim jeszcze urzędowe do tego upoważnienie zyskali. Dawniej nieco Krajczy, *incisor*, bo już 1475. objawiający się [4] także też *structor mensae* zwany. Toż Kuchmistrz, *magister culinae*, *vel coquinae* [5]. A gdy wspomnieni Hetmani nastali, z nimi i Pisarze polni swe stanowisko brali [6]. Różni, *notarii*, *secretarii*, *praefecti*, *magistri*, oczekiwali i poszukiwali stanowiska i wyniesienia.

Z dawna też i to bywało, że nie wszystkie dostojności na dworach książąt zapełniano. Niebrakowało wakansów, bądź zaniedbaniem książęcia utrzymywanych, bądź dla potrzebnej oszczędności, bądź dla braku osób w szczuplejących księztwach, coby je godnie zapełniły. Wakanse często bywały długie. Długie nieukazywanie się w aktach komorzych, uważaliśmy z przeciągnionych wakansów wynikać masiało. Służba każdego dygnitarza, zapotrzebowała na różne przypadki zastępców, oznaczonych poddostojników. Miał on swą własną służbę, ale gdy rzeczywistego niedostawało, on zastępował. W długim wakansie dostojnika, poddostojnik, *subdignitarius*, pełniąc ciągle jego służbę nabywał znaczenia, w jego stanowisko ciągłą służbą i zasługą wchodził. Zczasem nominowany na dygnitarstwo rzeczywiste, wydawał się przy zasłużonym i umocowanym w służbie poddygnitarzu, czymsiś, jeźli nie niższym, to młodszym i mniej znaczącym. Cóż dopiero gdy jego dostojność, jego służba i miano zostały podrobione i rozproszone. Tak się stało z komorzym a potem skarbnym, którzy wyszli na komorników i skarbników. W czasach Jagiellońskich obie tych dostojeństw nazwy straciły swą wziętość. Jeszcze koło roku 1610. usiłowano podnieść miano komorzego przez dodatek, najwyższy komorzy, *camerarius supremus* [7], ale to utrzymać się nie dało, naczelny komorzy wołał być podkomorzym. Podobnie nadaremnie za Zygmuntów chciano ożywić miano *thesaurarii*. Już za Kazimierza Wielkiego zdaje się *vice thesaurarius* było coś lepszego od *thesaurarius* [8]. Roku 1430. widzimy *thesaurarius* [9]; roku 1436. *vice thesaurarius* [10]; za Zygmunta 1540. 1546. *thesaurarius* [11]; toż za Zygmunta Augusta 1551. [12], za którego wszakże na próżno to miano odżywiano, jak widać z *Kromera*: *thesaurarius seu vicethesaurarius* [13]. Przeważyło miano *vicethesaurarii*, podskarbiego dla koronnego [14], a poźniej dopiero dla nadwornego [15].

Gdy jedne poddostojności górę brały, niszcząc dające im początek dostojeństw miana, podobny z innymi rodził się kłopot w samym kole dworu, między tymi, które z koła nadwornego, lub dworskiej niewychodziły służby. Podczaszy wyskoczył przed cześnika swego, i dla dawnego *subpincerny* znaleziono lepszą nazwę łacińską: *pocillator*, już 1496.

---

[1] *Łaski*, *p.* 113.; *Januszowski*, *p.* 292. [2] *Przyłuski*, *p.* 58.; *Januszowski*, *p.* 290.; *Bielski*, *p.* 506. [3] *Raczyński*, *Codex dipl. majoris Pol. p.* 165. [4] *Raczyński*, *p.* 189. [5] W akcie Brzeskim 1436., *Łaski*, *p.* 141. [6] *Przyłuski*, *p.* 951.; *Januszowski*, *p.* 707. [7] *Kristanowicz*, *status regni*, *p.* 23. [8] *Ordinatio salinar.* 1368.; *Bandtke*, *jus pol. p.* 76.; *Johan. archid. gnesn. p.* 105. [9] *Raczyński*, *p.* 233. [10] *Łaski*, *p.* 141.; *Vol. leg. p.* 138. [11] *Raczyński*, *p.* 228. 243. [12] *Ibidem*, *p.* 234. [13] *Descr. Pol.*, *p.* 161., *confer. p.* 139. 147. [14] *Kristanowicz*, *p.* 14. 17. [15] *Ibidem*, *p.* 18. 21. *etc.*

roku [1]). Z podkanclerzami i podsędkami tego przypadku być nie mogło, bo oni byli towarzysze, *socii*, służby nieustannie czynnej: inni zaś poddostojnicy zastępcami już dorywczymi, już na wakansach.

Do prawdziwego odmętu na dworze, przyczyniło się kumulowanie urzędów, gdy panowie po kilka dostojeństw sprawowali i senatorowie o posiadanie takich, mocno się uganiali. Kilka przykładów, najlepiej to wyjaśni.

1513. [2]).

Palatini.
Castellani.
Secretarii.
Mareschalcus.
Vexillifer, incisor sub pincerna.
Magister agazonum curiae.

1529. [3]).

Episcopi.
Castellanus cracoviensis cancellarius.
Palatini.
Castellani, między którymi: *mareschalci regni et curiae.*
Succamerarius.
Pincerna.
Incisor.

1540. [4]).

Episcopi, między którymi: *vicecancellarius.*
Palatini, między którymi: *mareschalcus regni.*
Castellani, między nimi: *generalis capitaneus majoris Poloniae; magistri curiae, reginae, et filii regis; mareschalcus curiae; thesaurarius regni; burgrabius procurator arcis cracoviensis.*
Cancellarius.
Secretarii.
Tribunus cracoviensis cubiculi praefectus.
Structor mensae.
Vexillifer curiae stabuli praefectus.
Magister coquinae.

1546. [5]).

Episcopi, między nimi: *vice cancellarius.*
Castellanus cracoviensis hetman.
Palatini, między którymi: *mareschalci supremus et curiae.*
Castellani, między którymi: *magistri curiae et reginae; thesaurarius regni; burgrabius procurator arcis cracoviensis.*
Cancellarius.
Secretarii.
Succamerarius.
Vexillifer curiae stabuli praefectus.
Magister coquinae.
Vicecancellarius.

1551. [6])

Episcopi.
Palatinus wareschalcus supremus.
Castellani, między którymi: *thesaurarii regni et curiae; burggrabius.*
Vicecancellarius.
Burgrabii.
Pocillator.

---

[1]) *Raczyński*, *p.* 195. — *Lengnich*, *jus publicum Poloniae*, *III.* 10. §. 3, mniema, że wprzód zwany podcześnik, poźniej innem wcale mianem, podczaszym przezwany został. *Pincerna* a *pocillator*, są bezwątpienia inne wyrazy: ale podczaszy jest toż samo co podcześnik. Jak stolnik podstoli (a nie podstolnik); tak cześnik, podczaszy (a nie podcześnik); sędzia podsędek (a nie podsędzia).

[2]) *Raczyński*, *p.* 273. [3]) *Bandtke*, *jus Pol. p.* 468. 469. [4]) *Raczyński, p.* 228. [5]) *Raczyński*, *p.* 243. [6]) *Raczyński*, *p.* 234.

Secretarii.
Vicecancellarius.

Z tem wszystkiem od niedawna, *nostra fere memoria* [1], stało się potrzebą ze służby czyli urzędu dworskiego oddzielić dostojności nadworne, któreby nie będąc senatorskiego rzędu, zostały poczytane za dostojności państwa, *pro magistratibus regni haberi et appellari.*

Koło roku 1500. odróżniano dostojników państwa nie senatorskiego rzędu, od dostojników nadwornych.

Officiales regni:	*Officiales curiae:*
Marszałek.	Marszałek.
Podkomorzy.	Podkomorzy.
Łowczy.	Thesaurarius.
Podstoli.	Kuchmistrz.
Podczaszy.	Cześnik.
	Krajczy.
	Stolnik.

Gdzie poddygnitarze, podstoli i podczaszy górując, pierwszeństwo brali, a stolnik i cześnik nizko strąceni zostali. To się nieutrzymało, ani taki dygnitarstw przedział. *Officiales curiae,* mieli być równie poczytani za dygnitarzów *regni,* bo królestwo dworu potrzebowało. Trwająca w tej mierze niesłychana niepewność z wyżej wymienionych powodów, trapiła dwór ciągle i dostatecznie unją Lubelską uciszoną niezostała. Jaka w owej porze trwała niepewność dowodnie wskazuje *Kromer*, gdy po dwakroć owych nadwornych, za jego prawie pamięci w dostojnictwo *regni* przechodzących, obliczając, za każdy raz z nich inne koło tworzy, inną im kolej wskazuje [2].

p. 148.	p. 161.
Duo duces exercitus:	*Marseschalcus (curiae).*
1, *Supremus exercituum capitaneus;*	*Thesaurarius seu vicethesaurarius.*
2, *Campiductor seu campestris capitaneus.*	*Succamerarius.*
Gladifer.	*Referendarii duo.*
Pocillator sive pincerna.	*Pincerna.*
Structor mensae quem incisorem vocant.	*Structor mensae.*
Dapifer.	*Dapifer.*
Subdapifer.	*Subdapifer.*
Magister culinae qui dapibus apparendis et cocis regiis praestet.	*Magister culinae.*
	Praefectus curruum.
	Nuper etiam his accessere: vexillifer et ductor aulicae militiae.

Chorąży tedy wracał na swe opuszczone stanowisko: miecznik niepewnie go trzymał; wszystko trwało w odmęcie, który trudno rozwikłać [3]. A chociaż niebawem, cokolwiek obręb dygnitarzy nadwornych dostatecznie się napełnił i uznany został za dostojność koronną, z tem wszystkiem zostały w jego kole co do kolei i pierwszeństwa niepewności nigdy nieupewnione.

Podobnie się działo z urzędem dworu trzeciego rzędu, to jest z urzędnikami dworskiemi, i służbą dworską niezmiernie liczną.

---

[1]) *Kromer, descr. Pol. p.* 148. [2]) *Descr. Pol. p.* 148. 161. [3]) *Kristanowicz, p.* 18.

Przez ten przeciąg czasu przeobrażenia się urzędów w Polszcze, Litwa sposobiła się do zlewku z Polską. Uległa daleko większemu przeobrażeniu. Udzieliła Polszcze hetmanów, sama wszystko prawie z Polski wzięła. Była rządzoną przez kniaziów i ich namiestników, ciwunów i horodniczych, którzy ją po miastach i włościach, jak dzierżawę książęcą zawiadywali. Jagiełło, odwiedziwszy Polskę zaraz w Litwie, dwu *wojewodów* i dwu *kasztelanów* ustanowił [1]; na dworze swoim *marszałka* przełożył [2]; a pewnie i *kanclerza*, który może zrazu imie *pisarza* nosił. Roku 1399. w tem znaczeniu podpisał Moniwid [3]. Z nazwą pisarza dużo ich jest od roku 1507—1582.; jest pisarz i królowej 1527. 1548. [4]. Jako kanclerz 1457. [5]; a 1572. podkanclerzy [6]. Reszta państwa Litewskiego, kniaziów i namiestników miała.

Sejm Horodelski 1413. utworzył klejnotny stan rycerski, szlachtę w rozległej Litwie i zaszczepił wzrastające życzenie szlacheckich w Polszcze urządzeń. Zapewne po zgonie Witowda i po zawichrzeniach, od roku 1440. za Kazimierza Jagiellończyka dopiero, zachodzić poczęły przemiany znaczniejsze i powszechniejsze. Roku 1470. stanęło województwo Kijowskie, potem inne. Zawiadywanie kraju przez wielkiego księcia, powierzone zostało *starostom*, *dzierżawcom* i miejscowym (ziemskim) *marszałkom*.

Dwór wielkiego książęcia, urządził się rychlej na sposób Polski. Miałci wielki książe i stół nakryty i napój podany przez sługi, i kuchnią i dozorców stad, ale to służba była nizka. Za przykładem dopiero dworu Polskiego dygnitarzów dostarczyła. Wojewody, kasztelani, starostowie, pany, kniazie, składali *radę*, byli wysokiemi księztwa urzędnikami: a zaszczycili się niemniej temi dostojeństwami dworu. W latach 1499. 1501-1506. 1507., widzieć można w aktach: biskupa, wojewodow, najwyższego marszałka, kanclerza, marszałka dworu, skarbnego, podczaszego *(pincerna vel subpincerna)*, chorążego, krajczego, skarbnego dworu *(thesaurarius curiae)*, koniuszego, podkomorzego, kuchmistrza, starostów, marszałków ziemskich, dzierżawców, skarbników ziemskich (*thesaurarius terrestris*) [7]. Zdaje się nie ma co więcej uzupełniać listy dostojników jakimi się Litwa w owe czasy, na dworze i po kraju ustroiła. W r. 1440. widać na dworze wielkiego książęcia *ochmistrza*, który akta poświadcza [8], to miano, nie było zupełnie obce dworowi królewskiemu w Polszcze, gdzie się niekiedy ukazywało [9]; a ochmistrz królowej, zwany był marszałkiem [10].

Tych wodzów, których Korona z wojskiem w pomoc Litwie wyprawiała, Litwa nazywała *hetmanami*. I swoich mieć zaczęła. Po zgonie hetmana Piotra Białego, 1496. hetmanem wyniesiony Konstanty książe Ostrogski, za którego 1505., polnym był Stanisław Kiszka. W takiej różnicy dwóch, ustanowiono też i w Koronie.

Dopiero Zygmunt August zaprowadzając 1560. w Litwie na wzór Korony *ziemstwo* czyli sądy ziemskie i wysyłanie *posłów* na sejm, utworzył pole do wprowadzenia wszelkich dostojności ziemskich do powiatów Litewskich województw jak to było w Polszcze.

---

[1]) *Działyński, Zbiór praw Litew. p.* 21. [2]) *Piasecki, p.* 209. [3]) Dyplom Witowda w dodatku do rozprawy *Daniłowicza* o rękopismach *Tołstowa*, w dzien. Warszaw. 1828. [4]) W tymże dodatku. [5]) *Działyński, p.* 35. [6]) W dodatku do pisma *Daniłowicza.* [7]) *Działyński, p.* 73. 91. 99. 109. [8]) Dodatek do *Daniłowicza* w dzien. Warsz. [9]) *Przyłuski, statut. p.* 204. [10]) Przekład *Lengnicha jus publ. Pol.* przez *Moszczeńskiego, I. ib.* §. 8. — Ochmistrz, jest niemiecki wyraz Hoffmaister.

Mało co z tego Litwa zaniedbała, a do wziętych, swoje niektóre: ciwunów, horodniczych, strukczaszych, budowniczych dołożyła.
Unija Lubelska 1569. miała dokonać reszty porównania dwu państw *coaequacji* i zlewku ich. Jakoż panowie rada Litewscy, dotychczas we wspólnych z Koroną naradach, przysiadający i stykający się tylko z senatem koronnym, zleli się w jeden obu narodów senat, posłowie w jeden sejm; dostojności dworu obu narodów, jednostajny na senatorskiego rzędu i niesenatorskiego nadwornych, podział, równie otrzymały; godności ziemskie i grodzkie, podobnież jednostajnie w obu narodach obowiązki swe dopełniały.

IV. RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ DOSTOJNOŚCI I URZĘDA W KORONIE I LITWIE. 1569—1794., lat 223.

Od unji Lubelskiej 1569. wszystko niejako ustaliło się w Rzeczypospolitej dwu narodów, nic tak, aby nic do uzupełnienia, dodania, zmiany niepozostało: zachodziły takie u góry i na dole, ale wszystkie niezmieniały ni posad, ni natury. Ustanowienie Trybunałów 1578. i 1581. otrzymało nowe dostojności i urzęda. Tu i owdzie, godności ziemskie uzupełniały się gdzie ich brakowało; w kolei 1611. 1677. ustatkowały. Dwór w tej mierze w niepewnościach, jeszcze 1669. prawodawczą wolą zaleconego ustalenia pierwszeństwa niedopełnił i zostawił go do końca w wątpliwościach [1]). Ubywały też ziemie, zaczem, zjawiły się sejmikowe obrady tułackie, exulantów i godności ziemskie bez ziem, od roku 1654. Smoleńskie, od 1660. Wendeńskie, Parnawskie, Derptskie, od r. 1667. Czerniechowskie, Siewierskie. Wszystko to nienadwerężało ustalonego stanu rzeczy. Rozciągać się nad drobnymi w tej mierze szczegółami, byłoby zbyteczną. Dość będzie wyliczyć w pewnym porządku dostojności i urzęda nietykając, senackich, sejmowych, senatorskiego rzędu i tych marszałkowskich, o których *Niesiecki* szeroce mówi: W tem wyliczaniu, co istotniejszego, podnoszącego lub zniżającego dostojność lub urząd zaszło, wymienić się niezaniedba. Przewodnikiem do tego bardzo dobrym jest Lengnicha *jus publicum Poloniae*, gdy w jego ślady idziemy, przytoczenia źródeł i dowody na to co z niego powiemy, czytelnik w jego obszerniejszym wyłuszczeniu znajdzie, a co doń przydać wypadnie tak ze zdarzeń od roku 1764. zaszłych wynikającego, lub przez niego niepowiedzianego, udowodnień niepotrzebuje.
Gdy pomijamy to co *Niesiecki* z góry powiedział, wyliczenie dostojeństw dalszych i urzędów, na trzy oddziały dzielemy: naprzód, dostojeństwa Koronne i Litewskie niesenatorskie, nadworne; powtóre, dostojeństwa urzędu ziemskiego; po trzecie, godności i urzędowania powyższymi dwoma oddziałami nieobjęte.

---

[1]) *Comme les autres officiers de la couronne* (zaczynając od podkomorzego), *n'ont point de rang marqué, ni de préséance décidée, je les mettrai tous ici indifferemment sans prétendre faire tort à leurs charges, ni décider entre elles de la prérogative,* mówi w roku 1692. *chevalier de Beaujeu, mémoires III. 3. p.* 436.

I. Dostojeństwa Koronne i Litewskie niesenatorskie, nadworne.

Obu narodów, każdego z osobna, dostojeństwa niesenatorskie, były następujące: Wielki Sekretarz, Referendarze, Hetman wielki, Hetman polny, Podskarbi nadworny, Podkomorzy, Chorąży wielki, Miecznik, Koniuszy, Kuchmistrz, Podczaszy, Krajczy, Stolnik, Podstoli, Cześnik, Łowczy, Pisarz polny, Generał artyleryi, Oboźny, Strażnik, Regenci kancelaryi, Metrykanci, Pisarze sądowi, Pisarze wielcy, Wielcy pisarze skarbowi Koronni, Pisarze skarbowi Litewscy, Kustosz Koron, Geometra (jedynie Litewski), Wojski (jedynie Litewski), Piwniczy (jedynie Litewski), Instygator, Chorąży nadworny, Podkoniuszy. Z urzędników tych, większa część jest po jednemu z Korony i Litwy, prócz referendarzy, regentów i metrykantów, których jest po dwóch; prócz wielkich pisarzy, których jest czterech, wielkich pisarzy skarbowych Koronnych, których jest dwóch, i tychże pisarzy Litewskich (bez dodatku wielki), których jest trzech. Koiej pierwszeństwa jak wspomnieliśmy trwała w wątpliwościach, podkomorzy bywał mieszczony przed podskarbim; łowczy dopiero po strażniku i tym podobnie zdarzało się innym. Szereg ten, dzieli się na cywilnych i wojskowych: naprzód powiemy o cywilnych, potem o wojskowych.

W i e l c y S e k r e t a r z e, Koronny i Litewski pierwszemi są z urzędników niebędących senatorami. Czasem *najwyższymi* są zwani, a jako im są powierzane tajemnice państwa, tak też przysięgają królowi, iż ich niewyjawią. Zwyczajem przyjęto, iż urząd ten duchownym tylko osobom udzielany bywał. Mieli być pierwszemi zawsze między kandydatami na inne dostojeństwa a mianowicie na kanclerstwo . Z tego powodu jedni wcześniej, drudzy poźniej biskupami lub kanclerzami zostawali, a nad te nie mogli już wielcy sekretarze innych godności dostąpić, gdyż wyższemi będąc od wszelkich niesenatorskich urzędników, są nadto duchownego stanu. Czasem zastępowali nieobecnych kanclerzy. Na sejmie odczytywali przed stanami, *pacta conventa*, uchwały senatu i inne pisma publiczne. Niewolno zaś wielkim sekretarzom oddalać się ze dworu, aby zawsze ku potrzebie Króla gotowymi byli; a z urzędu swego do sądów assesorskich wpływając, a s s e s s o r a m i u r o d z o n y m i się zwali.

R e f e r e n d a r z e. Było ich czterech, po dwóch z Korony i Litwy, z których jeden zawsze duchowny, a drugi świecki. Pierwsze miejsce ma z nich ten, który dawniej jest na urzędzie. Pierwszych referendarzy dla tego w Polszcze zaprowadzono, aby w pałacu królewskim codziennie z rana po mszy aż do obiadu, a po obiedzie znów aż do wieczerzy skarg prywatnych słuchali, i takowe kanclerzom przekładali. Od przekładania owych spraw, z łacińska referendarzami się nazywaią. Mieli oni zakaz zakładać sądy: ale Zygmunt III. dopuścił takowych, i oni stosowną do tego składali przysięgę. Co się tycze zażaleń prywatnych, które wprzód do Króla zanosili, żałący się przestali swe żałoby referendarzom przekładać, udając się z tem do kanclerzy. Zasiadali zaś referendarze na sądach assessorskich, a dawniej obecność ich tak była potrzebną, iż za niesprawiedliwy uważano ten sąd, przy którym jeden z referendarzy niezasiadał. Stało się potem inaczej: gdyż sądy assessorskie odbywały się bez obecności wszelkiego referendarza. W sądach tych, było ich rzeczą,

nietylko zdanie swe podawać, ale też ze spisu spraw strony przez woźnego przyzywać i oznajmiać im wyrok przez kanclerza wyrzeczony. Na sądach relacyjnych, jeden z referendarzy zawsze obecny, ze sprawami przez strony spór wiodącemi obznajomiony, zdaje o nich rzecz porządkiem regestru, a po rozprawach rzeczników, swoje mniemanie objawia. Na sądach sejmowych, należy do referendarzy, aby sprawy według przełożonego im porządkowego spisu przywoływać kazali, terminatę wyroków podpisywali, i podpisaną kanclerzom odsyłali.

Podskarbiowie nadworni, zastępują wielkich podskarbich, powinni być ciągle obecni przy czynności wielkich, aby wszystko z ich wiedzą i radą przedsiębrali; obecni przy składaniu rachunków, zachowują regestra przychodów i wydatków. Podskarbich władzy, ustanowiona przez Augusta II. kamera, nie miała uszczerbiać; ale 1764. ustanowiona kommissya skarbowa, ścieśniła. Podskarbiowie nadworni 1775. przeszli w rzęd ministerstw, i postąpili w dostojność senatorską.

Podskarbiowie koronni nic nie mieli do prowincyi Pruskiej, która, osobnego dla siebie Podskarbiego posiadała. Senatorem on był w prowincyi Pruskiej: ale w senacie Rzeczypospolitej miejsca nie miał. Wielorakie usiłowania skassowania tej wyłączności, spękały się na niczem: sejmy ją upoważniały i prowincyi Pruskiej to wyosobnienie zostawiały. Gdy 1764. kommissye skarbowe ustanowiono, nie miano więcej względu na podskarbiego Pruskiego, nawet miejsca żadnego w kommissyi nieotrzymał: bezczynny wraz z prowincyą 1772. byt swój stracił.

Podkomorzowie byli najwyższymi w pokojach królewskich przełożonemi. Przestrzegali, aby na królewskich pokojach wszystko z wszelką przystojnością urządzone było, i aby pokojowi służbę swą należycie pełnili. I ich szczególniej staranności, powierzyła Rzeczpospolita osobę Króla, aby nad jego bezpieczeństwem czuwali, niezaniedbywali sprawiać wszystkiego, co do świetności dworu należy, i pilnie baczyli, aby to co się wedle Króla dzieje, na szwank jego osoby nienarażało. Dla tego ciągle są przy osobie Króla i towarzyszą mu wszędzie, czy to publicznie wychodzi, czy też gdzie w Polszcze lub po Litwie podróżuje; nieodstępują go też gdy w obozie bawi. Gdy Król na sejmie, albo w senacie, albo na sądach zasiada, podkomorzowie tuż przy tronie stoją. Żadna posada tyle do Króla niezbliżała co podkomorzego, nie dziw przeto że niekiedy największymi bywali królów ulubieńcami. Posłowie cudzoziemscy, o posłuchanie doproszają się u Króla przez podkomorzych, i od nich dowiadują się o czasie królowi dogodnym. Jeźli posłuchanie jest publiczne, tedy przez podkomorzych przed pierwszym pokojem przyjmowani i do ostatniego doprowadzani bywają, gdzie ich marszałkowie oczekują. Podobny też zachowują obrządek, gdy prymas po przyjeździe swoim przed sejmem pierwszy raz Króla pozdrawia, wysyłając nadto na przeciw niego, tak jako i na przeciw posłów, karety swoje. Przy prywatnem posłuchaniu posłów, jeden z podkomorzych przyjmuje ich w pierwszym przedpokoju i do Króla prowadzi. Prośby i podania prywatnych, przez podkomorzych Królowi przynoszone bywają: a gdy obadwaj podkomorzowie są obecni na dworze, tedy każdy podający, Polak lub Litwin do właściwego swego udaje się podkomorzego. W przysiędze swej obowiazują się granice państwa, w razie sporów z postronnymi, we-

dług zleceń króla i Rzeczypospolitej bacznie uważać. To właśnie do podkomorzych nienależy. Ilekroć bowiem z ościennemi państwami o granice spór zachodzi, zwykle z senatu i stanu rycerskiego wyznaczani bywają komissarze do traktowania. Oznaką podkomorzego jest klucz wyzłacany, który im Król po wykonaniu przysięgi doręcza. Kiedy ten kluczniczy obyczaj nastał? nie wiadomo: zapewne w tedy gdy nieprzyzwoicie urząd wielkiego podkomorzego nadwornego szambelańskim z języka francuzkiego przezwano. Podkomorzy bardzo nieprzyzwoicie oddany został przez *chambelan*. Dość baczyć na to, że zwykle szambelanów jest wielu, na dworze polskim podkomorzy był jeden, dostojnik wysoki. Nazwa ta szambelana tem mniej przyzwoita podkomorzym ziemskim, którzy się kluczem niezdobili.

Chorążowie, jeden koronną, drugi litewską chorągiew nosi. Pełnią oni tę powinność podczas koronacyi i pogrzebu królów, jako też w tedy gdy Król po koronacyi z zamku Krakowskiego do miasta zstępuje na odebranie przysięgi. Wystąpiliby byli podobnież, gdyby cała szlachta była kiedy na wyprawę wojenną przeciw nieprzyjaciołom wyruszyła. Gdy dawniej książęta Pruscy uroczyście lenność otrzymywali, zwykł był chorąży Koronny stać po prawejs tronie tronu z chorągwią, która książętom w oznakę lenności podawaną była. Podobny obrządek zachowywał się względem książąt Kurlandzkich.

Chorążowie nadworni, w nieobecności wielkich, zastępują ich miejsce.

Miecznicy, wykonywają swój urząd na pogrzebach i koronacyach królów, jako też w tedy gdy Król do odebrania przysięgi z zamku Krakowskiego do miasta idzie. Gdy Król w Krakowie, po wykonanej przez mieszczan przysiędze, rycerzy pasuje, uderza ich w plecy mieczem gołym Koronnym i Litewskim. Książęta Pruscy niegdyś hołd lenny składali królom przy mieczniku koronnym, stojącym z gołym mieczem, którego Król do pasowania rycerzy używał; obecnym też bywał ów miecznik, przy inwestiturze księcia Kurlandzkiego, chociaż Król w tedy nikogo rycerzem niepasował. Podobieństwo jest tedy obowiązków miecznika z obowiązkami chorążego: a i w tem zachodzi między nimi podobieństwo, że jak jedni tak drudzy mogą przy swej dostojności urząd wojskowy posiadać.

Koniuszowie jako *praefecti stabuli vel equisonum*, powinniby mieć nadzór nad stajniami, ale z nich żaden urzędu tego niepełnił, i sam tylko tytuł koniuszych nosili. Służbę ich pełnili Podkoniuszowie.

Kuchmistrzów, Podczaszych, Krajczych, Stolników, Podstolich, Cześników, Koronnych i Litewskich, nie ma co rozłączać, gdyż wszyscy należą do królewskiego stołu. Krajczy wprzód stół zastawiał jako *structor mensae*, przez Stolnika nakrywany, nim na półmiskach jako *incisor* krajał. Cześnik czarę podawał, a Podczaszy napój nalewał. Kuchmistrz przed wszystkiem na kucharzami i kuchnią miał dogląd. Wykonywali te czynności wtedy gdy Król po koronacyi publiczną ucztę wyprawiał, lub w innym czasie uroczyściej, mianowicie posłów zagranicznych przyjmował. Lecz i w tedy nie wszyscy, bo ci tylko co chcieli służbę pełnili, wyręczanemi będąc zawsze przez dworzaninów. Do tych liczby policzyć należy Piwniczego, na dostojnika w Litwie podniesionego, a wspomnieć że Litwa krajczego, Trukczaszym czyli Strukczaszym, od wyrazu niemieckiego *Truchses* nazywała.

Łowczowe i Łowczowie nadworni, w swoim czasie czuwali nad tem, aby w lasach gdzie Król poluje, zwierzyny niewybijano. Lecz po zniknieniu królewskiego prawa polowań, przy tytule pozostali.

Regentów kancellaryi, było czterech stosownie do czterech kancellaryi, dwu narodów, dla każdego po dwu, tak iż przy każdej jest jeden regent. Mogą się oni nazywać pierwszymi kanclerzów urzędnikami, gdyż właściwi ich kanclerze mianują i do zatwierdzenia królowi przedstawiają: dla tego, dopóty urzędują, dopokąd i kanclerze, wraz zaś z ich odmianą urzędować przestają: mogą wszakże być ponowionemi przez następnego kanclerza. Przestrzegają oni, aby nic z ich kancellaryi niewyszło przeciwnego prawom, albo godności Króla i Rzeczypospolitej: dla tego też pisma większej wagi sami przeglądali, bacząc nawet na wysłowienie, ażeby się czego kancellaryi powstydzić nieprzyszło. W wątpliwościach zaś, radzą się swego kanclerza i za jego powagą postępują. Podają również królowi w imieniu kanclerza pisma urzędowe do podpisu, i inne zlecenia kanclerzów wykonywają. Zasiadają też w ich sądach, to jest w sądach assesorskich. Zdawna było to dowolne, na końcu stało się obowiązane. Stosowna jest do tego ich przysięga. Regenci zarówno mogą być duchowni, albo świeccy.

Metrykanci, przełożeni nad metryką każdej kancellaryi, dla tego jest ich czterech, podobnie jak regentów, dwu Koronnych dwu Litewskich.

Pisarzów sądowych, do pisania wyroków w sądach assesorskich, jest dwu tylko, jeden Koronny drugi Litewski. Mianowani są przez Króla.

Pisarze wielcy. W Litwie było ich czterech; w Koronie jeden wystarczał, aż 1764. liczba ich do czterech podniesioną została. Byli do służby przy królu i kanclerzach, za których wiedzą wydawali dyplomata; zasiadali oraz w sądach assesorskich, w których są stałemi radzcami.

Pisarze skarbowi. Litwa ich miała trzech; Korona dodawała im tytuł wielcy i miała dwóch, duchownego i świeckiego: przeznaczeni do służby wydziału skarbowego przy królu i podskarbich.

Kustosze. Skarbiec obejmujący w Krakowie, korony, klejnoty i inne ozdoby królewskie, oraz ważniejsze papiery, zostawał pod pieczą podskarbiego i siedmiu kluczy senatorskich. W siedemnastym zdaje się wieku, prócz tej pieczy, przystawiono do jego straży, dygnitarza kustosza ze stanu duchownego. Litwa podobnie do swego skarbcu na zamku w Wilnie złożonego, miała strażnika, kustosza, którego Skarbnym zwała.

Instygatorowie, w sprawach publicznych przeciwko Królowi i Rzeczypospolitej wydarzonych, z urzędu ze skargą występują; w prywatnych zaś jedynie za wyraźnem wezwaniem strony pokrzywdzonej. W sądach assesorskich, wraz z wiceinstygatorami, stale i zawsze z głosem jednak doradczym tylko zasiadali. Obecni też są w kommisyach skarbowych, gdy w nich rzecz idzie, o sprawy ekonomiczne. W roku 1775. wiceinstygatorowie skasowani, a instygatorowie zdublowani zostali, tak, że dwóch Koronnych, a dwu Litewskich nastało.

Żaden z urzędników powyżej wspominanych niepobierał publicznej płacy: wszystkie ich dochody, jakie niektórzy mieli, od prywa-

tnych pochodziły. Jedni tylko instygatorowie, Koronni 6,000. złotych, a Litewscy 4,000. ze skarbu publicznego rocznie pobierali.

Geometra, czyli *mierniczy*, jedynie w Litwie swe obowiązki w dostojeństwo podniesione znalazł.

Tyle o dostojnych urzędach cywilnych Koronnych jak Litewskich: teraz przystąpmy do wojskowych.

Hetmani. Tak o wielkich jak o polnych, dosyć mówił *Niesiecki*. Wspominamy tu tylko, że komissye wojskowe, ustanowione od 1764. ścieśniły ich władzę: a oni sami, wkrótce potem 1768. r. policzeni zostali do ministerstw, czyli dostojeństw senatorskiego rzędu.

Pisarze polni, ustanowieni do przeglądu żołnierzy i koni, spisywania ich i wyliczania żołdu. Piechoty przegląd co miesiąc, a jazdy co trzy miesiące, były obowiązane, ma się rozumieć gdy żołnierz w pole wystąpi, bo pisarz powinien być w obozie obecnym. Ten obowiązek pozostał w swej mocy i po roku 1717. kiedy pisarza służba była nieco zmieniona. Podpisuje on wykaz całego wojska dla wiadomości podskarbich i sejmu, aby żołd nie był naznaczony na większą ilość niż potrzeba. Pisarz polny Koronny pobierał rocznie 30000. złotych, a Litewski 15000.

Wielcy strażnicy i obożni w obu wojskach w czasie wypraw wojennych służbę mieli. W Litwie strażnik 15000. złotych, a obożny 1500. pobierał. Byli też *strażnicy i obożni mniejsi*, czyli *polni* o których mało gdzie wzmianki.

Podwodniczy, *praefectus curruum*, z dawna ukazuje się do czasów Władysława IV.; trwał więc jeszcze w ówczas, potem, poszedł w zaniedbanie i znikł.

Generałowie artyleryi, ustanowieni 1637. i 1638. dla Korony i Litwy. Chciała konfederacya Gołąbska 1672. aby byli dwu letni; ale się utrzymało ich dożywotnie urzędowanie. Do nich należy arsenały zaopatrywać, i w porządku utrzymywać; ilość dział, prochu, kul i innych potrzeb wojennych pomnażać; strzedz wszystkiego cokolwiek nabytem zostało i w regestra wpisywać, tudzież dostawiać wszystko tam, dokąd hetman dostawić czego nakazał; ilekroć wojsko na nieprzyjaciela wychodzi, mieli być przy niem. Przysięgają, że dochodów przeznaczonych na gotowości wojenne, na nic innego nieobrócą: składają zaś sprawę i rachunki przed stanami. Litewski od roku 1717. zdaje takowe corocznie trybunałowi skarbowemu. W roku 1685. dla generała artyleryi Koronnego naznaczono płacy rocznej 10000. złotych. Litewski pobierał tylko 3000.

Generalni sędziowie wojskowi, w czasie wypraw wojennych, albo w obozie, swą władzę wykonywali: w zwykłem albowiem żołnierza rozłożeniu pojedynczy sędziowie sądzili, z appellacyą do komissyi wojskowej.

Pisarze mniejsi, zatrudnienie mieli przy komissyach wojskowych.

Regenci, tychże komissyi wojskowych akta strzegli. Lecz i przed ustanowieniem komissyi tak pisarze mniejsi, jak regenci, mieli swe zatrudnienia w hetmańskim wydziale.

Wojski, z dawna był dostojnik w Litwie, i o nim mało.

Generałowie inspektowie, ustanowieni 1776. dość wysokie otrzymali stanowisko, bo przed generałemartyleryi. Było ich po trzech dla ogólnego jazdy i piechoty dozoru.

Tyle o pomnożonym urzędzie wojskowym. Przejdźmy teraz do urzędów ziemskich.

II. Dostojeństwa i urzęda ziemskie i grodzkie.

Po ziemiach, liczne godonści, dzielą się na urzęda, często bardzo podrzędne i urzęda wyższe zaszczytem dostojności uczczone. Litwa wierna swemu pierwotnemu statutowi, swoich miejscowych godności niezata a, przyjmując ziemskie z Polski, swoje własne do nich przymieszała, tak, że liczniejszy urzędu ziemskiego posiadała poczet. Korona przypuszczając do urzędu ziemskiego starostów grodowych, chciała uważać grodowy urząd za coś osobnego; Litwa u siebie cały urząd grodowy w ziemskie godności liczyła. Z tąd w ogóle znaczne są różnice w obliczeniu urzędu ziemskiego Polskiego a Litewskiego. Z tąd i kolej pierwszeństwa, niejednostajna: a niekiedy w obu narodach zmieniana. Przepisana w Polszcze miała kierować i Litwę. Przepis kolei roku 1611. w Koronie grunt rzeczy ustalający, był nie co w 1635. i 1638. zmieniony. Litwa idąc za tym wskazała ją sobie, ile to ze statutem 1588. pojednać się dało, a jeszcze 1677. nową sobie kolej, z niejakiemi wszakże przepomnieniami przepisała. Z tych statutów i konstytucyi poznać można następujący dostojności ziemskich porządek:

W Koronie:

Podkomorzy.
Starosta grodowy.
Chorąży.
Sędzia.
Stolnik.
Podczaszy.
Podsędek.
Podstoli.
Cześnik.
Łowczy.
Wojski.
Pisarz.
Miecznik.
Wojski mniejszy.
Skarbnik.
Ten ostatni przydany rozporządzeniem 1635.

W Litwie:

Marszałek.
Podkomorzy.
Starosta grodowy.
Starosta niegrodowy.
Ciwun.
Chorąży.
Sędzia ziemski.
Podstarosta grodowy.
Stolnik.
Podstoli.
Podsędek ziemski.
Podczaszy.
Cześnik.
Horodniczy.
Skarbnik.
Łowczy.
Miecznik.
Koniuszy.
Obożny.
Krajczy czyli Strukczaszy.
Leśniczy.
Mostowniczy.
Budowniczy.

O niektórych przynajmniej w szczególności nadmienić wypada. Uważając, naprzód że cały ten szereg dzieli się na urząd ziemski i grodzki; powtóre że godności właściwie ziemskiemi zwane, mają w sobie najgłówniejszy wydział sądowy, ziemstwem zwany.

Wymienieni, są dostojnicy, Król sam ich mianuje prócz podkomorzych, marszałków, sędziów, podsędków, pisarzów; a w Litwie chorążych. Na godności te bowiem, szlachta właściwego województwa lub ziemi, czterech kandydatów obiera na zjezdzie swym przez

miejscowego wojewodę lub kasztelana, w sześć tygodni po zawakowaniu jakiej godności naznaczonym, z których jednemu Król dostojeństwo udziela.

Podkomorzowie, z których niektórzy w Polszcze po województwach, *wielkiemi* się nazywają, jako też Krakowski, Sendomirski, Kijowski i inni: są sądem rozjemczym w sporach granicznych, z powodu czego, w sądzie ziemskim przysięgę składają. Mają swoich komorników, limitantami zwanych, a również w sądach ziemskich przysięgłych. Statut Litewski pozwala im mieć dwóch. Płacę za rozgraniczenie dawniej ustawa oznaczyła, z czasem strony sporne ujrzały potrzebę w tej mierze być wyrozumialsze i szczodrzejsze.

Chorążowie. Województwa Sieradzkie i Łęczyckie, mają ich po dwóch, *wielkiego i miejszego*, Sendomirskie swego, wielkim zowie. W pospolitem ruszeniu szlachty byłoby ich obowiązkiem chorągiew województw i ziem nosić; a jeźli w którem województwie są powiaty nie mające właściwych chorążych, tedy chorążowie wojewódzcy takowych ustanowić i chorągwie im właściwe nadać mogą.

Sędzia, Podsędek i *Pisarz*, stanowiący skład sądu ziemskiego, w którym przewodniczy sędzia, podsędek mu towarzyszy, a pisarz sprawy do akt wciąga i wyroki spisuje, zarówno też z sędziem i podsędkiem głos swój daje i gdzie oni mają wątpliwość, jako wprawniejszy od nich, przepis prawa im nasuwa. Nagroda ich trudu pobieraną bywała przez nich od stron spór wiodących, jako też i od tych, co wpisy do akt ziemskich podawali lub z nich wyciągów potrzebowali.

Stolnikowie, Podczaszowie, Podstolowie, Cześnikowie, Łowczowie, Miecznikowie, Skarbnikowie, żadnych niepełniąc czynności urzędowych, samym się tylko tytułem odznaczają.

Wojscy, w czasie wojny, gdyby szlachta na nieprzyjaciela wyruszyła, każdy w swoim powiecie nad bezpieczeństwem publicznem czuwałby w razie grożącego licha, środki zaradcze obmyślał. Wojscy nietylko na *wielkich i mniejszych* się dzielą, ale też na ziemskich i grodzkich, tudzież na *beneficiatos i nonbeneficiatos* rozróżniają się; bo jedni nad całym powiatem, inni nad pojedynczemi zamkami przełożeni; jedni dochody z dzierżaw posiadają, inni takowych nie mają.

Marszałków, w Litwie miały niektóre do województw przyłączone powiaty, jako to: Oszmiański, Lidzki, Grodzieński i inne. Ci marszałkowie odbywają sądy, z tego powodu przysięgają. Przewodniczą też zgromadzeniom szlachty, tak, że tym powiatom na sejmikach marszałka obierać niepotrzeba.

Ciwunowie, którym w Litwie, tego nazwiska pewne dobra królewskie powierzano. W roku 1700. dwunastu ich liczono. Ciwun Wileński, Żmudzki, Trocki, konstytucyą 1598. naczelne w dostojeństwie ziemskiem mieli sobie zapewnione miejsce. Na Żmudzi było ich czternastu, a gdy w tem księztwie jeden był tylko podkomorzy, ciwunom tym 1764. pozwolono sprawy graniczne rozsądzać i mieć tym końcem swoich *komorników*.

Horodniczowie, byli stróżami twierdz niektórych: Wileńskiej, Witebskiej, Połockiej, Mińskiej, Mścisławskiej, Orszańskiej i innych.

Koniuszy, Krajczy, czyli Strukczasy, na Litwie do liczby wymienionych innych, tytularnych a nieczynnych należą.

Leśniczowie, Mostowniczy, Budowniczy, może kiedy

gdzie niegdzie, stosownie do swego urzędu, obowiązki jakie dopełniali.

Kiedyśmy wskazali różnicę Litwy od Korony w urzędzie ziemskim: wypada niemniej zwrócić uwagę na prowincyą Pruską, która w tej mierze zupełnie osobno chodziła: a jej urząd ziemski nie tak liczny jak w Litwie lub w Koronie, jednym końcem czepiał senatu, a przynajmniej senatorskiego rzędu dostojników, drugim opierał się na dostojeństwach ziemskich całej Rzeczypospolitej. Do ziemskich w Prusach dostojeństw liczą się tylko: Podkomorzowie, Chorążowie, Sędziowie, Ławnicy i Pisarze. Jan Kazimierz chciał tę liczbę pomnożyć, wskutek czego ukazali się, Chorąży generalny prowincyi, Podstoli Chełmiński, ale szlachta Pruska niedopuściła tego.

Podkomorzowie Pruscy lubo są wprost od Króla mianowani, byli jednak senatorami senatu jaki prowincya dla siebie miała i żadnego ziemskiego obowiązku nie pełnili, bo sprawy graniczne szły do sądów ziemskich. —

Chorążowie trwali z czasów krzyżackich.

W sądach ziemskich w Prusiech, przy każdym Sędziu, ośmiu zasiada Ławników zobowiązanych tą samą co sędzia przysięgą. Pisarz jak zwykle w tym sądzie swój obowiązek pełni. Tyle o dostojnikach ziemskich Pruskich.

Teraz przechodzimy do grodzkich.

Starostowie grodowi, czyli *sądowi*, a zatem przysięgli mieli sąd poprawczy, hultajstwa kraj oczyszczający, z prawem miecza. Starosta razem sędzią ziemskim być nie mógł. Wojewoda w swojem województwie, a kasztelan w województwie i ziemi której był kasztelanem, starostwa grodowego trzymać nie mogli: wyjąwszy tylko wojewodę i kasztelana Krakowskich, którym w ziemi tej nawet wolno być starostami. Toż samo ma się rozumieć o niższej godności lub urzędzie, tak że w jednej i tejże ziemi nie wolno nikomu urzędu innego razem z urzędem starosty sprawować, niewyłączając ani Krakowskiego województwa. Po za obrębem województwa swego, wojewoda może mieć grodowe starostwo: ale w województwie własnem, niesądowe tylko starostwa, dzierżawy i wójtostwa posiadać mu wolno. Inaczej ma się rzecz w Litwie, a wcale inaczej w Prusiech.

Z pomiędzy starostów grodowych odróżnia się kilku co nosili miano Generałów. Z tych główny jest generał starosta Wielkopolski. Władza jego rozciągała się na dwa województwa, na Poznańskie i Kaliskie. Było zaś w jego jurisdykcyi siedm grodów sądowych, to jest: Poznański, Kaliski, Gnieznieński, Kcyński, Koniński, Kościański i Pyzdrski, z których w dwóch pierwszych bezpośrednio sam urzęduje, a inne swych osobnych mają starostów. Generał starosta Małopolski, był nie kto inny jak starosta Krakowski, który w nowszych czasach taki sobie tytuł przybrał. Władza sądowa jego obszerniejszą jest niż zwykle, wykonywają bowiem, nietylko w starostwie Krakowskiem, ale i w powiatach Proszowskim, Książskim i Lelowskim. Generał starosta Podolski, dla tego też tak nazwany, iż w dwóch starostwach Podolskich, w Kamienieckiem i Latyczewskiem sam i przez zastępców odbywa.

Po staroście dostojnikami grodzkiemi są: Podstarości, Burgrabia i Pisarz, których wszystkich starostowie sobie sami wybierali. Podstarostowie są zastępcami starostów, nieinne też są ich czynności, jak czynności samych starostów grodowych, albowiem ustanowieni są na to, aby w nieobecności starosty sami sądy odprawiali; a z tego po-

wodu tę samę co starosta przysięgę wykonywają. Burgrabiów używają starostowie w strzeżeniu publicznego bezpieczeństwa i w przyprowadzeniu wyroków do wykonania. Czynność pisarzów grodzkich przysięgłych jest zwykła jak przy sądach.

Burgrabiowie zamku Krakowskiego, byli cale innego rodzaju od burgrabiów grodzkich. Byli w liczbie dziesięciu dla straży tego zamku ustanowieni, pobierali za to płacę; mianowani byli przez samego Króla, mając na się włożony obowiązek ciągłego w zamku mieszkania, tak iż każdy z nich w ciągu roku na trzy tylko mógł oddalać się miesięcy.

Często się zdarzało, iż za upoważnieniem sejmu starostom grodowym, tudzież pisarzom ziemskim i grodzkim, wyznaczani bywali na czas pewien namiestnicy, co ich w czynnościach zastępowali. Zastępców takowych S u r r o g a t o r a m i, zwano. Wchodząc w ten czasowy obowiązek wykonywają stosowną przysięgę. Generał starosta Wielkopolski, który sam nigdy sądów nieodbywa, ma stałych swoich i przez siebie wybranych surrogatorów.

Grodztwo w Prusiech inaczej urządzone było. W tej bowiem prowincyi, sami tylko wojewodowie starostwa grodowe sprawują tak iż w każdej ziemi obie te godności łączą. Z tego powodu podstarościch nie ma, tylko są wojewodów w sądownictwie wyręczyciele P o d w o j e w o d o w i e. Tak iż raczej to jest wojewodzińskie sądownictwo, a nie starościańskie.

Było niegdyś w Polszcze szerokie wojewodzińskie sądownictwo: ale jakośmy nadmienili zrujnowane zbiegiem okoliczności, nawet to, które wojewodowie Pruscy sprawowali. Wojewodowie w Polszcze całkiem oddali się senatorskim obowiązkom; a co jeszcze z dawnego w okruchach przy nich zostawało, zdali na *Podwojewodzich* nizki urząd, który jednak do rozsądzania spraw żydowskich miał osobnych *sędziów*. I starostowie też w grodach swoich miewali osobnych *sędziów grodowych*.

Tyle o urzędach i dostojnościach ziemskich i grodzkich. Żeby je lepiej wedle miejscowości rozpoznać, należałoby rozporządzenie politycznego podziału Polski, Litwy i Prus rozpatrzyć, to jest geografią Rzeczypospolitej. Albowiem wielka w tej mierze trwała nieregularność: rozkład grodztwa nieodpowiadał rozkładowi ziemstw: a gdy do końca prawie nie w każdej ziemi byli dostojnicy powyżej przytoczeni, a niektóre wcale ich nie miały, przeto roku 1764. każdej ziemi godności takowe przyznano, a Król miał z kancellaryi przywileje powydawać. Rozporządzenie to mogło tytularne zaszczyty porównać, nawet sądownictwo ziemskie cokolwiek odpowiedniej do podziału powiatowego zastosować, jak tego był przykład na kilku powiatach: ale nie mogło wzruszać sądownictwa grodzkiego szczególnym sposobem rozpołożonego.

III. Godności i urzędowania powyższymi dwoma oddziałami nieobjęte.

Pozostaje nam jeszcze do przebierzenia niewyczerpnięty zapas rozlicznych godności i urzędowań, w którym trudny jest do uczynienia rozkład, niemniej trudne ustopniowanie zaszczytności. Te które były posługą wprost obywatelską, które wynikały z obywatelskich poleceń, z wyborów obywatelskich, lub niepobierające żadnej ze skarbu publicznego płacy, poczytywane były za zaszczytniejsze a często i od innych wyższe. Te zaś urzęda, które wynikały z nominacyi wyższych urzędników lub

dostojników, choćby z nominacyi samego Króla, a ze skarbu Rzeczypospolitej płatne, mniej przy tamtych przynosiły zaszczytu, były uważane za niższe, jeżeli onych ważność posługi niepodnosiła, albo stanowisko nad innemi zwierzchnictwa niepolecało.

W takim uważaniu rzeczy zaszczyt Posła ziemskiego stał na szczycie świetności. Ni to był urząd, ni dostojność lub godność: zaszczyt od wszystkiego urzędowania inny, znamienitszy; powiernictwo wyborców, narodu, krótko trwałe, zostawujące osobie na całe życie świetne wspomnienie. Depełniał on wszechwładztwa narodowego, przepisywał prawa, ważył jego losami, wedle widzenia dawał popęd życiu lub samotnie wstrzymywał kroki jego, w działanie wszelkiego urzędu wszelkiej władzy wglądał, prawidła najwyższym przepisywał dostojnościom. W kole Izby poselskiej na sejm zgromadzonej wynosił do kierowania obrad swoich Marszałka sejmowego, kolejno, jednego i drugiego narodu; a jeżeli się zawiązał w konfederacyą podnosił laski podwójnego marszałka obu narodów.

Jak na sejmie, tak gdziekolwiek, obywatelstwo lub ich bezpośredni powiernicy zasiadali obradować, wszędzie wynoszono do kierownictwa *Marszałków*. Sejmikom i sejmom przewodniczyli Marszałkowie. Konfederacye, skonfederowane sejmy, skonfederowana szlachta, skonfederowane stany, skonfederowane wojsko, miały swych Marszałków. Rokosze, trybunały miały swych Marszałków. — Wszędzie był też nieodzownie Sekretarz, kancellarya.

Z sejmu wynikały liczne komissye, komissorya, delegacye, lustracye; komissye w kole sejmowem, do rozpatrzenia praw i ich projektów, do obrachunków; delegacye do uregulowania granic, różnych rozporządzeń; lustracye starostw, dóbr i majętności dla uregulowania podatków; komissorya do pojednania lub ukojenia zajść i waśni. Z tąd sejmowi Komissarze, Lustratorowie, Delegowani, Legaci, Deputaci, z senatu, z izby poselskiej, ze znamienitszych obywateli do tych posług powoływani i umocowani, a dla umocowanych najświetniejszy zaszczyt.

Poselstwa zagranicze, *Legacye*, w różnie ważnych sprawach mogli odprawiać równie świeccy jak i duchowni; każdy obywatel i bez wyjątku każdy, choć urzędnik, senator, jakiegokolwiek dostojeństwa. Skarb Rzeczypospolitej obowiązany był awansować lub zwracać wydatki podjęte: ale nie rzadkie są przykłady, użytej na ten koniec własnej posłów fortuny z nadzwyczajną rozrzutnością.

Do prawdziwie chwilowych i z okoliczności wynikających posług obywatelskich, liczą się podejmowane w czasie bezkrólewia. W tedy ledwie niewszystkie urzęda zawieszone w swej usłudze, potrzebowały doczesnych, zastępczych, żałobą pokrytych. Sprawiedliwość dopełnianą była przez Sądy kapturowe po ziemiach i województwach gdzie się podobało, z osobną do okoliczności przysięgą. Stanowieni byli Komissarze do czuwania nad całością dóbr królewskich i Rzeczypospolitej i do innych dozorów jak okoliczności czasowe wymagały.

Trybunał główny, czyli sąd najwyższej instancyi liczy się do tych posług czasowych, że tak powiedzieć można dorywczych najwyższego obywatelskiego zaszczytu. Od czasu jak ciało Rzeczypospolitej ogromniało, najwyższa instancya w sądach asessorskich i relacyjnych wystarczyć nie mogła. Za Zygmunta Augusta 1563. ustanowione były za radą i zezwoleniem stanów po wszystkich województwach, *sądy doraźne*, z powodu że zbyt wielka ilość spraw zalegała. Po zgonie Zygmunta Augusta, województwa niektóre pojedynczo dla siebie *sądy osobne* ustano-

wiły, które bez odwoływania się do Króla, miały być ostatecznem sporów rozstrzygnięciem. Za ich przykładem szły inne województwa, a wyzwolenie najwyższej instancyi z pod wyroków królewskich coraz bardziej okazywało się nieodzownem. Ustanowiony został w skutek tego Trybunał Koronny 1578. do którego poźniej 1585. Prusy, 1589. Wołyń i Bracław, a 1590. i Kijów, przystąpiły. W końcu 1635. i województwo Czerniechowskie do tegoż przydane zostało.

Joden tylko był w Koronie Trybunał, odprawujący sądy we dwu miejscach. Czas odbywania jego sądów w Piotrkowie, wyznaczony był od pierwszego poniedziałku po dniu świętego Franciszka, do niedzieli kwietniej; w Lublinie zaś od pierwszego poniedziałku po oktawie Wielkiejnocy, która się niedzielą konduktu zwała, aż do dnia świętego Franciszka. Do Piotrkowa Wielko-Polskie, a do Lublina szły sprawy Mało-Polskie. Sędziowie Trybunału czyli Deputaci do trybunału, częścią świeccy częścią duchowni byli. Swieckich, obierała szlachta co rok nowych na właściwych województw i ziem sejmikach, tak iż raz obrani, po upływie lat czterech dopiero, mogli być do sęstwa powołani powtórnie. Obierani zaś bywali po dwóch z każdego województwa, Wołyńskie wyjąwszy z którego trzech, po jednemu z każdej ziemi przychodzi. Sędziowie duchowni, wysyłani byli corocznie po dwóch z każdej kapituły biskupstw i także po czterech leciech dopiero powtarzani być mogli. Zjechawszy się sędziowie na miejsce i wykonawszy przysięgę, wybierają z pomiędzy świeckich Marszałka Trybunału zachowując dla niego kolej, Wielkiej i Małej-Polski: duchowni osobnego mają swego Prezydenta którym zwykle bywał pierwszy kanonik Gnieznieński. W roku 1764. Trybunał Koronny rozdwojony został na osobny dla Wielkiej-Polski i dla Małej-Polski.

Litwa też dla siebie właściwy *Trybunał* ustanowiła w roku 1581. Sąd jego rozpoczynał się w Wilnie w drugim po Wielkiejnocy tygodniu i trwał przez tygodni dwadzieścia; następnie zostawiwszy dwa tygodnie na czynności trybunału skarbowego, przenosił sądy do Nowogródka lub Mińska, gdzie równy przeciąg czasu zajmował: przy każdem zaś przeniesieniu sądów, przez cztery tygodnie czynność sądową zawieszono. Sędziowie, marszałek i prezes podobnie jak w Koronie wybierani byli.

Inflanty, do żadnego z trybunałów nie należały, lecz do sądu zadwornego królewskiego, tak iż od ziemskiego i grodzkiego sądu odwołanie szło do sądów asessorskich Koronnych. Tam w sprawach Inflantskich referendarz lub pisarz Litewski, i jeden Inflantczyk tytuł Sekretarza mający zasiadał.

Trybunał Skarbowy, od roku 1613. w celu odebrania zaległych podatków i skarcenia opierających się; jakiś czas dorywczo z sejmów naznaczany: potem zamieniony w trwały z jurysdykcyą rozszerzoną.

W Koronie, trwał trybunał skarbowy, w Radomiu co rok przez niedziel sześć, poczynając od stałego terminu na pierwszy poniedziałek po świętym Stanisławie wyznaczonego. Sędziów senatorskich sam Król mianował; ze stanu zaś rycerskiego Deputatów, z razu z sejmu wysyłano, a od roku 1667. sejmiki zwyczajne po jednemu z każdego województwa i ziemi wybierały. Urząd pełnili przez lat dwa. Dla senatorów była ze skarbu roczna płaca 3000. złotych; dla wybranych ze stanu rycerskiego szlachta sama wynagrodzenie składała. Między senatorami zawsze był jeden biskup i ten był Prezydentem Trybunału; a po złożonej przez sędziów przysiędze Marszałek był wybierany

bez różnicy z senatorów lub szlachty, zachowując kolej Wielkiej i Małej Polski. Na Trybnnale obecnym był albo *Podskarbi*, albo który ze skarbowych urzędników, aby Deputatów o niedoszłych podatkach zawiadomił. Było bowiem staraniem trybunału zmusić do wypłaty zaległości i do zwrócenia zbocznie użytego grosza publicznego. Prócz tego trybunał roztrząsał rachunki wojskowe przyniesione przez dwu *dowódzców chorągwi Polskich* i dwu *z regimentu cudzoziemskiego auktoramentu;* stanowił oraz względem krzywd mieszkańcom przez żołnierzy, a żołnierzom przez dowódzców wyrządzonych: a to wyrokiem nieodwołalnym, jeźli prawom nie był wyraźnie przeciwny. W Trybunale tym zasiadał Pisarz czyli Regent kolejno z Wielko-Polan, i Mało-Polan wybierany.

W Litwie podobnież do trybunału skarbowégo, Król senatorów mianował. a od roku 1699. sejmiki Deputatów wysyłały, tych samych co w trybunale głównym zasiadać mieli. Czynność trybunału w tem też od Koronnego odmienną była, że we trzech miejscach, a mianowicie w tych, gdzie się trybunału głównego sądy odbywały, na dwa tygodnie do załatwienia skarbowych przystępowano. Z tego powodu, nie było potrzeby, ani osobnych sejmików, ani osobnej płacy; sędziowie senatorscy tylko po 2000. złotych ze skarbu pobierali. Inflanty, nie należąc do trybunału głównego, ze swej strony do skarbowego Litewskiego, dwóch deputatów wyznaczały.

Trybunały skarbowe zniesione zostały roku 1764.

Sądy Ządworne, dzielą się na *Asessorskie i Relacyjne.* O bycie Sądu Asessorskiego i urzędnikach jego powiedzieliśmy wyliczając urząd nadworny. *Kanclerze* byli jego prezesami, a zasiadali w nim: *Referendarze, Regenci kancellaryi, Sekretarze królewscy i Pisarz* wyroków. Od zgonu Zygmunta Augusta, przestały do niego iść sprawy szlacheckie, pozostały mu miejskie i niektóre inne, ordynacyą 1611. przepisane. W roku 1764. sądy Asessorskie, pokilkakroć rozmaitym nowym rozporządzeniom i wielkiej odmianie uległy. Zlane niejako zostały z nimi sądy Relacyjne.

Sądom Relacyjnym, sam Król w przytomności senatorów i ministrów przewodniczył. Sprawy wprowadzał Referendarz; Rzecznicy bronili, wspomnieni przytomni roztrząsali i zdanie objawiali, *Kanclerz* wyrok według większości zdań ogłaszał. Prusacy wymogli naprzód na Janie Kazimierzu że Toruniowi, a potem na Janie III. że trzem głównym ich miastom sąd Relacyjny przystępnym uczynił. Kanclerze też niekiedy różne sprawy od swych Asessorskich do Relacyjnych odsyłali; czasem też sam Król przed wyrokiem kanclerskim spór do siebie powoływał. Sprawy Kurlandzkie także do tegoż Relacyjnego zanoszono, tak, iż wedle tego czy się w Polszcze czy w Litwie odbywa, Koronny lub Litewski kanclerz przepisane prawem czynności załatwia. W roku 1764. sąd Relacyjny skasowany został, sprawy jego przeniesione do Asessorskiego i urząd jego do tegoż wprowadzony.

Jurysdykcya i władza *Marszałków* przy dworze królewskim bardzo obszerną będąc, wymagała wyręczenia. Dla tego do Sądu Marszałkowskiego, w zastępstwie siebie, Marszałek miał Sędzię Marszałkowskiego, który za niego wyrokował, tudzież Pisarza sprawy i wyroki wyrabiającego.

Sądy Referendarskie, rozsądzały spory między dzierżawcami królewszczyzn i ekonomji, a włościanami dóbr owych, i to ostatecznie jeźli nie szło o pokładane przez strony przywileje. Wyrokował poje-

dynczy referendarz a po nim podpisywał Pisarz sądu z dołożeniem pieczęci kanclerskiej; zasiadali nadto *Instygator*, *Metrykanci i Pisarze* królewscy. Sądy te jakkolwiek mogły być użyteczne i moc swą miały: były nieprawne. Miały swój byt jedynie z dopuszczenia królewskiego od czasu Zygmunta III., przy dworze tam gdzie się Król osobiście znajdował. Wszakże 1725. August II. dopuścił ich w niebytności swej w Polszcze. Skasowane zostały 1764. i sprawy odesłane do asessorskich.

Do wydzierżawienia dóbr stołowych królewskich August II. ustanowił był Kamerę, do której powoływano na prezesa jednego z senatorów, na wiceprezesa podskarbiego nadwornego, a wreszcie asessorów, wszystkich od Króla z dochodów jego płatnych. Z odejściem Sasów i kamera ta ustała.

Do liczby sądów które urzędników potrzebowały: sędziów, pisarzy, archiwistów, liczyć należy Sądy Duchowne. Biskup w dyecezyi każdy miał *konsystorz* sądzący mianowicie wszelkie sprawy małżeńskie. Arcybiskup, jako Prymas i *Legatus natus*, ze swoim konsystorzem był najwyższą instancyą. *Nuncyaturskie* sądy które otwierali nuncyusze papiezcy, stawały z nimi w kollizyi, a czasem nawet z sądami świeckiemi Załatwiano te rzeczy jak było można przyzwoicie: lecz dwór rzymski usiłował te sądy cudzoziemskie ustalić przez sądy *internuncyaturskie*, które miały być wykonywane w czasie niebytności nuncyuszów, przez ich zastępców internuncyuszów. Po czterykroć usiłowanie to niepowiodło się: sądów internuncyaturskich niedopuszczono: czas jakiś nawet nuncyaturskich cierpieć niechciano.

Z tego co się dotąd nadmieniło, widoczną jest że rok 1764. zrządził niesłychane w Rzeczypospolitej odmiany. Rzeczywiście nie było władzy, nie było urzędu któryby niemi tknięty niezostał. Jurysdykcya nawet duchowna pewne przepisy uzyskała. Sądy relacyjne, referendarskie obalone. Sąd asessorski przeistoczeniu uległ. Urzęda w to wchodzące stanowiska swe pozmieniały. Nowe komissye ustanowione, uczyniły trybunał skarbowy niepotrzebnym i ten skasowany, a byt jego sejmikowy do sejmu przeniesiony.

Komissya Skarbowa i jej *Rady ekonomiczne*, złożone z obu podskarbich, czterech senatorów i dwunastu ze stanu rycerskiego, na sejmie naznaczonych; z dodatkiem Pisarza czyli Notaryusza i Regenta nad archiwum przełożonego; a w Litwie z podskarbich, dwu senatorów i siedmiu szlachty; poczęła się naradzać i stanowić względem pomnożenia i zarządu dochodów skarbowych; nowy instruktarz celny układać, miary i wagi przepisywać; z czego sprawę sejmowi zdawała. Wielkiemu podskarbiemu płacę roczną 80000. złotych, każdemu komissarzowi w Koronie 12000. a Litwie 8000. instygatorowi Koronnemu 6000.; a podskarbiom nadwornym, Koronnemu 32666., groszy 20., Litewskiemu 20000. naznaczono. Tem kommisyi skarbowej ustanowieniem: Pisarza swego wielki podskarbi niepotrzebował, mając swą władzę ścieśnioną; nadworny stawał się zbyteczny; a Pruski poszedł w zapomnienie. W skutek tego Superintendenci i pod ich dozorem zostający Celnicy, przeszli z pod podskarbich pod władzę komissyi. Podobnie różni Poborcy. Dozór też poboru kwarty, dotąd z kilku senatorów i deputatów szlachty Koronnych w Rawie zbierający się: ustał.

Kommisya Wojskowa i jej *Rada wojenna*, złożone z obu hetmanów, czterech senatorów i dwunastu ze stanu rycerskiego na sejmie naznaczonych, w Koronie naprzód, poczęła rachunki przychodów i wydatków wojskowych rozstrząsać; stanowiska wojsku obmyślać; aby

pulki i chorągwie były zapełnione, dopilnowywać; stosownie do ustaw wojennych wyrokować. Rada wojenna do szczególnych oddziałów wojska wysyłała pojedynczych sędziów, do rozsądzania spraw wojskowych, z wolnem odwołaniem się do niej. Słannictwa od Porty Ottomańskiej do hatmanów wyprawione przez nią tylko słuchane być miały; listy zaś stanom przełożone, aby stosownie do ich woli odpowiedź wygotowała. W czasie wojny i w obozie, żołnierze pod wyłącznym hetmanów rozkazem zostając, równie pod ich sąd są poddani. Dawna płaca roczna hetmanów została zachowana; komissarzom zaś po 12000. złotych naznaczono. Tem komissyi wojskowej ustanowieniem, trybunał skarbowy stał się niepotrzebny; służba generała artyleryi inny kierunek otrzymała; hetmani ujrzeli swą władzę ścieśnioną. Litwa z razu takiej komissyi nieprzyjęła, dopiero ją po roku 1767. dla siebie zaprowadziła.

Pożniej nieco, powstały nowe magistratury z sejmu wychodzące, sejmom sprawę zdające. Roku 1775. po skasowaniu zakonu Jezuitów, cały ich fundusz przeznaczony został na edukacyą publiczną. Trzy komissye tem zająć się miały: Kommisya Rozdawnicza, wydzierżawieniem wieczystem i polokowaniem summ; Komissya Sądownicza, windykowaniem zagmatwanych; Komissya Edukacyjna urządzeniem instrukcyi i obrotem w tym celu dochodów: złożone po większej części z senatorów i dostojników, każda miała swą kancellaryę i archiwa. Niedługo trwały dwie pierwsze, trzeba je było koniecznie skasować, a roku 1776. ocalenie funduszu i cały kierunek jego powierzony został *Komissyi edukacyjnej*.

Wiele też w ówczas 1775. w urzędzie i władzach administracyjnych odmian uchwalono. Starostwa rozdane na pięćdziesięcio-letnie emphiteuzy; stracone dochody królewskie, innymi nadstarczono. Z odpadnieniem wielu prowincyi, odpadł i urząd Zupniczy, wiele wieków pięknie utrzymujący się; Król tracił dochody ceł morskich. Ekonomie jego wymagały lepszej administracyi.

Do urzędów liczyć należy, w owych czasach przerabiań: administracyą Poczt w roku 1647. zaprowadzoną a kierowaną przez dwu naczelnych Poczmistrzów w *generał poczmistrzów* w Koronie i Litwie przez Króla mianowanych. Do podniesionych na nowo, Mennicę. Pod koniec panowania swego 1632. Zygmunt III. zrzekł się dochodów z bicia pieniędzy na rzecz Rzeczypospolitej. Niedole popchnęły w cięźki pieniądz krajowy upadek. Mennica 1667. została zamknitą. Na czas niedługi między latami 1677. a 1685. czynna, powtórnie zamknięta, w 60. lat potem 1764. powróconą została królowi i na rzecz jego otwarta. *Menniczny* tedy urzęd, znowu ustanowiony i w latach 1764. i 1775. rozporządzenia mennicze poczynione.

Wspomnieć tu wypada, że w tymże roku 1775. rada przyboczna królewska, z senatorów składająca się, uchyloną została, a natomiast ustanowiona Rada nieustająca, złożona z piętnastu senatorów i tyluż ze stanu rycerskiego bez wpływu królewskiego na sejmie wybieranych, z władzą tłomaczenia praw, gdy tego wypadnie potrzeba. Rada ta nieustająca, trwała do 1791., w tedy obalona, gdyż nowy porządek rzeczy miał nastąpić, nowa kostytucya przepisaną została. Na miejscu Rady nieustającej, stanęła Straż, a przy niej: *ministrowie,* dożeśni, od Króla mianowani, stanom odpowiedzialni; *komissye* pod ich przewodnictwem, sejmowi sprawę zdające; wszechwładny *sejm gotowy* i tak dalej. Po województwach *komissye cywilno wojskowe* nowa administracya, nowe podatkowanie, nowe sądownictwo i pomnożenie wojska.

Dotknęliśmy powyżej wyższych dostojników wojskowych i różnego wojskowego urzędu. Zostaje jeszcze nadmienić, o stopniach i rozmaitych mianach różnej rangi dowódzców w wojsku. Siłą narodową była z dawna szlachta, która zawsze poczytywała się za jedyną swego kraju obronę. Z tem wszystkiem, w każdym czasie, przydatny był do tego zbrojny lud i szeregi różnego rodzaju na ten cel utrzymywane. Z tych jedne tworzyły wojsko Rzeczypospolitej, drugie nadworne królewskie poczty, od których zaczniemy rzecz.

Król miał swą straż przyboczną. Była to za Jagiellonów nadworna jazda, za Zygmuntów dopiero nastały piesze draby, na wzór Niemców uzbrojone, dla okazałości mające długie berdysze. Wyrodziło się to w gwardyą pieszą. Stefan jazdę nadworną podniósł do 2000. i z gwardyą tak Koronną jak Litewską do boju prowadził. Wstrzymano pomnożenie tego nadwornego wojska: nie mogło więcej wynosić jak 1200. luda i to z narodowców wziętego. Dowódzcy chorągwi, Pułkownicy, Rotmistrze, dowodzili. Za Sasów, zastąpili krajowców Sasi. Za Stanisława Augusta, stanęły porządne gwardye, mające *generałów*, *pułkowników*, *kapitanów*, *poruczników*. Swoim też kosztem utrzymywał Król pułk jazdy Tatarskiej ułanów. To było wojsko nadworne.

Co do wojska Rzeczypospolitej, to stanęło na stopie stałej w Litwie od roku 1551., a wkrótce i w Koronie. Kwartę ze starostw 1562. naznaczono mu na stały fundusz, z tąd wojskiem kwarcianem zwane. W czasie wojennej sprawy ekwipowali panowie swoje wojenne poczty i chorągwie, wespół z wojskiem działające, tak liczne, że sami Litewscy, Batoremu 10000. dostawili: a lubo od roku 1649. zaszły zakazy, aby chorągwi partykularnych więcej nie było, z tem wszystkiem, takowe ochotne z wdzięcznością przyjmowano: niektóre ordynacye były do tego obowiązane nawet. Prócz tych liczyć potrzeba Kozaków, lekką jazdę, którą Rzeczpospolita straciła, gdy się z Polski wynieśli i Moskwie poddali, tak że mała ich liczba przy Polszcze została.

Nie były to dostateczne środki do prowadzenia wojen, dla tego w miarę potrzeby i możności, pomnażano siłę zbrojną żołnierzem, z podatków nadzwyczajnych opłacanym. Zaciągali się do tego cudzoziemcy, Niemcy, Węgry w piechocie, do której szlachta miała wstręt. Batory pułki piesze począł napełniać ludem z królewszczyzn, według pewnej liczby łanów, z tąd piechota ta piechoty Łanowej nazwisko dostała. Gdy pokój nastał, wojsko to zmniejszano, niezwijając zupełnie; tak iż obok Kwarcianego, zawsze swój byt miało.

Całem tem wojskiem Rzeczypospolitej dowodzili Hetmanowie z nimi Regimentarze. W braku nawet hetmanów Król lub konfederacye *Regimentarzów* mianowały. Pod ich rozkazami byli Dozorcy, różnych oddziałów i tytułów. Dwa tym sposobem były wojska: Koronne i Litewskie: każde pod swoim osobnym hetmanem, tak iż jeżeli obadwa wojska złączone, w każdym z nich osobnego tylko wodza uznana była powaga. Nigdy się też razem niemięszały, lecz osobno szły w pochód, osobno obozowały, osobno do boju występowały, ażeby było rzeczą widoczną, iż nie jedno ale dwa wojska łącznie przeciw wspólnemu występują nieprzyjacielowi.

Gdy w roku 1717. zmniejszano liczbę jego, rozróżniano jego organizacyą na sposób narodowy lub cudzoziemski, tak iż jedna cześć jego była Polskiego, druga zagranicznego auktoramentu. — Polskiego auktoramentu są: szlacheckie jazdy Towarzyszów: jedna Usarzów czasem Kopijnikami zwanych, druga Pancernych; jedna i druga na brygady i chorą-

gwie dzielona, prócz tych, armatury lekkiej, czyli jazda lekka dawniej to Kozakami, to Petychorcami to Hajdukami zwana, na roty dzielona, a każda rota na dwie chorągwie. W Litwie tego auktoramentu składają jedynie Husarze, jazda lekka, chorągwie Tatarów i Kozaków. W auktoramencie Polskim, piechoty nie było. — Zagranicznego zaś auktoramentu byli, w Koronie Dragoni (rajtary) i piechota, na pułki dzieleni, nadto chorągwie Węgrów. W Litwie prócz pułków Dragonji i piechoty, chorągwie Janczarów i Kruków. Z tego podziału widać, gdzie przywodzili *dowódzcy chorągwi, brygadyery i rotmistrze*, a gdzie *pułkownicy*.

Prócz tych auktoramentów, nowszego były utworu gwardye narodowe, za Sasów powstałe, konna i piesza, Koronne i Litewskie. Miały *generałów* i oficerów ze zwykłymi dziś rangami.

Naostatek artylerya także cudzoziemskim urządzona sposobem, miała jakośmy wspomnieli swego *generała*.

Od roku 1764. a szczególniej roku 1791. organizacya wojska doznawała odmian i ulepszeń, z tytułami i rangami, więcej się do reszty Europy zastosowywała. W roku 1764. otrzymała początek szkoła wojskowa kadetów i miała swego *komendanta*.

V. ZASZCZYTY I TYTUŁY.

Żeby zaszczyty stanu szlacheckiego objaśnić i zrozumieć, fałszywe od rzeczywistych odróżnić, w różnych razach wypada nieco wyżej sięgnąć, zachodzące zmiany rozpatrywać, zmiany nawet znaczenia wyrazów oznaczyć, a przedewszystkiem mieć baczenie ma żywioł jakim był natchniony stan rycerski.

I. Stan Szlachecki.

Miano Szlachty, pochodzi od Lechitów. Dzieje wprzód znają Lechitów, niż ich potomków z Lechitów pochodzących *zlechciców*, czyli *ślachtę, szlachtę.* W krajach Nadwiślańskich aż ku Odrze, przed wprowadzeniem chrześcijaństwa, *Kmiecie* czyli lud pospolity wolny, zarówno z Lechitami praw obywatelskich używał. Gdyby nie było innych o tem zapewniających okoliczności, samo wyniesienie kmiecej rodziny Piastów na tron, byłoby dostatecznem do przeświadczenia o tej prawdzie zdarzeniem [1]). Lecz stanowisko tych dwu szczepów jednegoż rodu, było niejednostajne. Kmiecie posiadali cząstki ziemi, równe, niedzielne, obciążone obowiązkiem ku włości, służebne: między nimi nie było bogaczów, była równość. Lechici posiadali różnej obszerności ziemie, uległe dzieleniu się dziedziców, wolne: w żadnym czasie niebrakowało u nich, obok bogaczy, biednych hołyszów, nie było równości. Stosunki między temi szczepami obywatelskiemi, bardzo były rozmaite: pokrewnili się mięszanemi małżeństwami, kmiecie w lechitów przechodzili, bratali się słowem na jednemże polu, ale razem o pierwszeństwo

---

[1]) *Agricola Pazt, rusticus: Gallus, p. 24.*

dobijali. Nierzadka bywała zwada i krew bratnia przelana [1]). A lubo kmiecie niekiedy byli górą, z temwszystkiem Lechici snadniej brali przewagę, imie ich głośnem się stawało i mieli już niemałą, gdy chrześcijaństwo rozkrzewione i cywilizacya zachodnia, nowych im do wyniesienia się dostarczyło środków. Wszakże to potrzebowało pewnego czasu i nie stało się bez krwawego boju.

Bolesław Wielki, umiał koić wymagania kmieci, powściągać i w harmonji utrzymywać oba szczepy. Lecz po wygnaniu Ryxy 1036. rozogniła się wojna domowa między obywatelami. Kmiecie usiłowali osiągnąć panowanie, lechitów w poddaństwo obrócić [2]). Kazimierz restaurator był między zwaśnionemi pośrednikiem, zwyciężył upornych, a odtąd kmiecie wyższe obywatelstwo stracili, wyższych dostojności dostąpić nie mogli.

Tlała więc w poniżonych żałość, gdy się objawiło nowe niechęci źródło. Zlechcice nie tylko ich za coś niższego poczytywali, ale za lud służebny, któremu więcej córek swych w małżeństwo dawać niechcieli. Obrażeni wieloletnią koleją, za Bolesława Śmiałego 1078. zerwali się: a pochwyciwszy w małżeństwa zlechciców córki, które chętnie ich za małżonków przyjęły, obwarowali się w obronnych zamkach, których straż powierzoną mieli i z bronią w ręku, z wypraw wojennych wracającym zlechcicom czoło stawili, na lat kilka wojnę rozpalając domową [3]). Obstawał za niemi Bolesław Śmiały, a gdy ich los do ostatka się zachwiał, w tedy i on z kraju ustąpić musiał, przekazując zwyciężonemu ludowi, w dalekie pokolenia czułą swego imienia pamięć. Zwyciężonym odjęto straż zamków, rozbrojono ich, a przystęp do urzędów i posług publicznych, coraz szczelniej przed niemi zamknięty: oni za poddanych poczytani a ich ostatnie powstanie, niewolnictwa poburzeniem nazwane [4]).

Niezaraz jednak do zupełnego rozosobnienia przyszło. Przeciągały braterstwo, powiązane z dawna rodzin pokrewieństwa. Za Władysława Hermana, z kmiecego ludu do niższych urzędów powoływani byli [5]). Choć nadszedł czas koło roku 1160. w którym podobało się biskupowi Krakowskiemu, w imie zlechciców, wydawanie ich córek za kmieci, kazirodnem małżeństwem nazywać [6]): wszakże kmieć równie ze zlechcicem był ziemianinem: *terrigena*, długo praw cywilnych zażywał, ze zlechcicem na jednejże ławie zasiadał.

Lecz zlechiców sprawa długo bardzo niejasna była i nieustatkowana. Wzięli wszyscy miano potomków lechickich, z lechcicow, *ślachty:* ale przewodzili między niemi jedynie, możni, i wspólnie z potomkami Krzywoustego Lechją czyli Polskę rozrywali [7]). Byli to *nobiles*, wspólną sprawę czyniący z seniorami sąsiedniemi zachodu. Gościnni bardzo, bo

---

[1]) *Diu agitati non sine praelio — administratio reipublicae humilibus nonnunquam et incertis cessit personis etc. Mathaeus, libro* 1. *passim.*

[2]) *Contra nobiles liberati, se ipsos in dominium extulerant, aliis in servitio vice versa detentis: Gallus, lib.* 19. *p.* 89. — *Seditionantur cives. — Kazimirus, vendicarias ab undique potestates erudicat: Mathaeus, II.* 15. *p.* 652.

[3]) *Filias dominorum servi ad sua vota inflectant: quae, ultro consenserant .... dominicos occupant laves; firmant municipia: .... vix expugnati. Mathaeus, II.* 21.

[4]) *Pestis servorum: Mathaeus, II.* 17.

[5]) *Sieciech, ignobiles nobilibus praeponebat. Gallus, p.* 139.; *aut sui generis* (z lechciców powinowatych), *aut inferioris* (kmieci), *comites vel pristaldos praeponebat: Gallus, p.* 160. A zatem, między przystawcami, niższemi urzędnikami bywali: *inferiores, ignobiles.*

[6]) *Mulieres ingenuae servili prostitutae incestui: Mathaeus, II.* 21.

[7]) *Primates, proceres, satrapae: Jaxa regulus.*

skoro między niemi, im równy dostojny osiadł cudzoziemiec, do wspólnictwa obywatelskiego przypuścili go chętnie. Nie tak łatwi byli dla niższych plemienia swego bojowników: *milites*. Gościnnie dopuszczali z cudzoziemskiemi swobodami, cudzoziemcom osiadać po wsiach i po miastach, a opuszczali w zatracenie starodawne ludu wedle prawa Polskiego swobody.

We dwieście lat po odniesionem nad ludem zwycięztwie (około 1300.) i potem jeszcze między tymi co szczyt obywatelstwa posiedli, a tymi co się przy podrzędnem obywatelstwie utrzymali, nie było jednostajności. Były tamto Pany, z ojca na synów i w dalekie potomki Pany, *comites*: to jest, sami jedynie dostojni, wysokie godności trzymający, których głowa równej była wartości, jak głowa biskupa, przed wszystkiemi zacniejsi *nobiles*. Niższego rzędu tłum, *viri communes*, *milites*, ile dopuszczeni do posług obywatelskich lub na polu boju, byli ich towarzyszami, wiercami, zwiercami, *swircalkami*, *wlodikami*, nazywani, a tych głowa lewie połowę wartości pierwszych dochodzić mogła. Niżej jeszcze stali, z kmieci do ślacheckiej godności przypuszczani. Liczyli się do bojowników, *milites*, ale niezaraz mogli prawa obywatelskie pozyskać [1]). Zostawiony był im czas kilku pokoleń odkrewnienia się od stanu kmiecego, z którego wyniesieni zostali, nimby się mogli z czystą krwią szlachecką zrównać.

Ale między samemi panami, nie każdy był w stanie zbrojne poczty równie liczne wieść do boju; nie każdy mógł swe chorągwie i znaki rozwinąć, do którychby się drugiego rzędu zwiercy, śwircałki czepiali. Ci co na to zdobyć się mogli, zapotrzebowali rodziny swej znamion, aby też same na pieczęciach mieścić. Przystoili się słowem *herbem*, klejnotem szlachectwa swego. A w tej mierze, rzucili się w naśladownictwo cudzoziemskie, tak, iż jeźli wprost cudzoziemskich nieprzyswoili sobie znaków, to swoje jakie mogli mieć z przodków, na cudzoziemskie przedzierżgnęli, aby się herbami stały. Naśladowali ich bojownicy inni, *milites*, bo pieczęci potrzebowali. Rozpowszechniało się klejnotne szlachectwo. Pańskie rodziny niezmieniały raz ustalonych swych znamion: a przynajmniej rzadko i to uroczyście. Co zaś do niższych ich znaków towarzyszy, każdy brał jakie się mu podobało. Żaden przepis tego niewzbraniał, zmiana owszem była zwyczajem, bo trzeba było ustawy zastrzegającej aby synowie za życia ojca pieczęci swych herbów niezmieniali [2]). Po zgonie ojca upodobaniu swemu zadość uczynić było im wolno.

W takim stanie jeszcze nieustatkowania była sprawa lechickich potomków, gdy się kluć poczęło spojenie rozerwanych części Lechji, naostatek do zlewku dążących. Łokietek zarówno wszystkich powołał do boju i do rady, do obrony wskrzeszonego królestwa i utrzymania jego jedności (1319—1331.) Potomki lechickie pojęły to dobrze, a duch braterstwa od wieków znany, niebył już płonnym wyrazem, tworzył stan szlachecki, biorący nazwę *stanu rycerskiego*, *ordo equestris*, (Ritterschaft) [3]); zacierał odwieczne różnice. Postęp tego pojęcia i z tąd wynikających konieczności, tak był żywy, że Kazimierz Wielki w Wielkiej-Polszcze, już nieznalazł różnicy taxy za zabójstwo: wszystkiego stanu

---

[1]) *Statuta minoris Poloniae art.* 80. *Vislic.* 99. *Statuta Mazovien.* 1377. 1389.

[2]) *Statuta minoris Poloniae: art.* 6. *quod viventibus patribus, filii duntaxat sigillo paterno utantur et aliud portare vel habere non praesumant.*

[3]) *Antiquitus milites: nunc equites: Kromer, descr. Pol.*

rycerskiego głowa, już była jednej ceny [1]). Zaczem w Małej-Polszcze [2]), w Kujawach i Mazowszu, taż równość i jednostajność wnet nastała. A gdy 1359. na Wołoszczyznie w lasach Płoniny, ostatnie niebezpieczeństwo niepomyślnej groziło wyprawie, wywoływała szlachta, że jawi się chwila paniczom iść naprzód, kiedy chcą być na dworze i u Króla pierwszemi panami, *comites*, hrabiami. Od owego dnia, pany i panicze zaprzestali odróżniać się tym tytułem [3]): a kiedy w lat sześćdziesiąt, 1420. Jagiełło skłaniał się na żądanie żony, wynieść na hrabstwo pasierba swego Jana Granowskiego z Pilcy Pileckiego; chcąc dla niego ziemskie hrabstwo utworzyć, nalegał na biskupa Krakowskiego podówczas kanclerza aby do gotowego aktu pieczęć przyłożyć, ten odmówił, nie chcąc dopuścić tak szkodliwej rzeczy, równości uwłaczającej [4]).

Szlachta w stan rycerski zawiązana, poczęła swój obrąb określać i odosabniać. Z razu 1347. wywody swe na wywodach rodowości oparła [5]); wnet potem, gdy klejnot herbowy blasku dodawał, przepis 1412. 1418. wywodów herbowych zażądał [6]). Było to korzystne czas jakiś dla panów i paniczów, bo się w ich rodzinach wcześniej herby zagnieździły, aniżeli u reszty szlachty; lecz z czasem, niebyło szlachcica coby niemógł w antenatach, szeregu herbów ukazać.

Szlachcic rodził się ze szlachcica, uszlachcał małżonkę. Kondycya przeto matki nie czyniła ujmy szlachectwu potomków [7]) tylko ich pozbawiała wstępnego po kądzieli herbów wywodu. Poczęła zatem szlachta więcej niż dotąd unikać, nietylko małżeństw mięszanych, ale mięszania się, i bratania z nieszlachtą. Dotąd jeszcze nie było zdrożnością dla szlachty, zająć się jakim bądź zatrudnieniem choćby wyszynkiem po karczmach [8]). Następnie staje się to nieprzyzwoitem, a nie inny im handel przystoi, tylko ten który bezpośrednio z rolniczych i gospodarstwa wiejskiego wynikał trudów: bo szlachectwa znamieniem nie co innego, tylko rola i oręż [9]). Jeszcze w spotkaniu między uboższą szlachtą a kmieciami niewygasłe były, starodawne braterstwo i zażyłość: przepisy ustaw, 1419. 1420. zalecają jej, aby się niewdawała z ludem, grożąc, że nieznajdą sprawiedliwości, jeżliby się jej działa krzywda, gdy na jednej z kmieciem usiędą ławie [10]). Używający kmieć prawa cywilnego, dotąd jako ziemianin, *terrigena*, mógł nieszlachectwo szlachcicowi zarzucić: ustawa 1420. wzbroniła mu tego nadal [11]). Jeszcze jednak, i czas jakiś potem, kmieć za ziemianina poczytywany [12]). Ale kiedy ziem-

---

[1]) *Statuta majoris Poloniae, art.* 21.

[2]) *Statuta Vislic. art.* 62.

[3]) *Paprocki, Ogród Królestwa Polskiego.* [4]) *Dlugosz, XI. p.* 426.

[5]) *Stat. maj. Pol. art.* 44.; *stat. minoris Pol. art.* 31. 27.; *stat. Vislic. art.* 32., 86.

[6]) *Stat. Mazov.* 1412.; *Frater clenodialis de proprio clenodio: statuta Lanciciae* 1418.

[7]) *Quanquam nec plebeja mater liberorum nobilitatem minuit, dum modo pater sit nobilis. Kromer, descr. Pol. p.* 102.

[8]) *Nobiles incivitatibus residentes, qui cerevisiam propinant. anno* 1420.

[9]) Szlachcic, póki łokciem mierzy a funtem waży, traci szlachectwo. — *Statut Litewski* 1562. — *Contaminatur etiam et abdicatur quodam modo, qui quis desertis militiae et agriculturae studiis, sordidum quaestum faciat arte mechanica, vel tenuiore et munitioribus mensuris ac ponderibus utente mercatura et cauponatione. Kromer, descr. Polon.* Ale zbożem handlować, końmi, wieprzami, to szlachecka.

[10]) *Statuta Lancic. art.* 68. *p.* 200.; *stat. Mazov.* 1453. *p.* 445. [11]) *Statut.* 1420. [12]) *Statut. Mazov.* 1414. 1426. 1456., i jeszcze 1472.; *statuta Pol.* 1447. (*Bandtke jus Pol. p.* 240.) *privileg. terrar. Russiae* 1455. (*ibid. p.* 298).

stwa szlacheckie udojrzalały się a stan rycerski potężne ciało przybierał, kiedy na ostatek wyrzekł 1496., że mieszczanie nie szlachta ziem posiadać nie mogą, które jedynie posiadłością stanu rycerskiego być mają: w tedy kmieć koniecznie przestał być w ich obliczu ziemianinem; ziemię uprawiał, nieposiadał.

Gdy tak z jednej strony krańce sobie szlachta zakreślała, w ciele stanu swego podnosiła hasło równości. Co więc było w obyczaju głównych wielkich rodzin, to sobie wszystka szlachta przyswaja. Każdy nietylko że się klejnotem herbu zaszczycił i panem uczynił, ale prócz imienia, prócz przypadkowych przydomków, każdy przybierał sobie nazwisko i w rodzinie swej ustalał. Ci, co wprzód dokładali do imienia chrzesnego z jakiej byli posiadłości własnej, z jakiej włości, w której posiadłość mieli, albo z jakiego miejsca gdzie byli zasiedziali: ci zamiast łacińskiego *de* polskiego *ze*, zakończeniem na *ski* tegoż dodatku, zamieniając go w przymiotnik dzierżawczy, tworzyli nazwisko i wyrażali niem czego byli posiadaczami. Zamiast jak wprzód pisano: z Czarnkowa, z Obor, z Zamościa, z Potoku, z Szydłowca, z Szydłowa, z Oleśnicy: pisać poczęto: Czarnkowski, Oborski, (Zamośćski) Zamojski, (Potokski) Potocki, (Szydłowiecski) Szydłowiecki, Szydłowski, Oleśnicki. Nazwiska herbom dane, ułatwiały razem jednym wyrazem przy imieniu chrzesnem czy osobistem i przy imieniu rodzinnem czyli nazwisku, wymienić oraz klejnot szlachecki. To było dla wszystkich równie [1]).

Jedyny dziedziczny tytuł czyli zaszczyt szlachcica, *nobilis*, odróżniał każdego równie od nieszlachty, od plebejów, a zapewniał w stanie rycerskim równość. To było urodzenie: *bene natus*. Nikt w równości stanu rycerskiego, poniżonym być nie mógł, nikt się wynosić, za coś wyższego poczytywać, nikt jakiem innem dziedzicznem odróżnieniem odznaczać: bo wszelki dziedziczny, nad szlachectwo przyswojony zaszczyt uwłaczał by równości. Zasada ta już doszła była do tego stopnia, że możnym panom wielce stawała się niedogodną: bo silna czynność ludu szlacheckiego, poniewierała i zacierała ich znikome odróżniania się. Dawno im już przestało służyć miano grafa, *comitis*; potem, z publicznych narad wyrzucona *baronów* nazwa, rychlej jeszcze wzgardzie podana, samym panom w porównaniu z zagranicznemi tytułami za lichą się wydawała, nie widzieli bowiem z baronów żadnego panującego: tylko panującym podległych. W krajowym przecie obrębie, nie było dla nich czego się chwycić, aby swe rodziny dziedzicznie odróżnić: Niedość jednak im było, że osobiście dostatkiem i zaszczytami stali, pragnęli oddziału.

Gdy się tedy nienadarzała sposobność jawnego, urzędownego odróżniania, z cicha przynajmniej, prywatnie, przemożne rodziny szukały środków: albo jakieś zagubione i zapomniane tytuły odgrzebać i odżywić, albo nowe ponabywać lub potworzyć. Usiłowały dla swego imienia, majoraty zakładać lub na jaki sposób nadzwyczajne dobrami rozporządzenia czynić. Tych ostatnich Zygmunt stary niedopuścił. Tarnowskich majorat 1519. zniósł. W tymże czasie wymyślona wyłączność Lubraniecka Godziembów nieutrzymała się. Ale z cicha, przez różne rodzi-

---

[1]) *Neque olim ut nunc ab arcibus, villis et pagis quibus dominabantur, dedominabantur equites. Nunc malunt de arcium, oppidorum et pagorum nominibus, deflexa paululum perdenominationem in* ski *sive* ki *voce appellari. Kromer descr. Pol. p.* 104. — Szlachcic na zagrodzie rowny wojewodzie. — Lepszy rycerz niż panosza. *Modrzewski, p.* 124.

ny przybieranym albo przyzyskiwanym hrabskim tytułom trudno było zapobiedz.

Czarnkowscy powoływali się na przestarzałe *comesa* (pana) uczczenie. Latalscy na Łabiszynie twierdzili, że Łabiszyn jest hrabstwem. Inni przypominali sobie przynajmniej, że parę wieków wprzód, między ich przodkami. znajdywali się *comites* (pany, panicze). Inni nowe tytuły hrabiów darem obcych mocarzy nabyli [1]. Rafał Leszczyński, w służbie Cesarza Fryderyka III. będący, otrzymał 1476. od niego hrabstwo na Lesznie [2]: jak gdyby Cesarz miał prawo ziemiami Polskiemi rozporządzać, kiedy przed sześćdziesięcio laty Jagiełło tego dla Pileckiego nie mógł. Łukasz Górka 1518. Stanisław Ostroróg, Jan Tarnowski za Zygmunta Starego, dla swych rodzin hrabstwo dziedziczne cesarstwa, *comites sacri romani imperii* przyjęli [3]. Pięknie było że Kościelecki podobne cesarskie hrabstwo, a Szydłowiecki, księztwa udzielenie, odrzucili. Aleź Odrowąż samowolnie hrabią się mianował z powodu że księżniczkę Mazowiecką poślubił.

Dorywcze to, poosobnione odróżnianie się, mało obrażało potężnego ducha szlacheckiego, a niezadowolniało życzeń możnych. Mniemali dopiąć czegoś powszechniejszego gdy się w stutysięcznej szlachcie 1537. pode Lwowem rokosz wiązał, Rokoszą wojną zwany. Tam ponowili żądania, i napierali na Starego Zygmunta, aby z nich wyższy od szlacheckiego stan utworzył, coby rozpustę szlachecką powściągał [4]. Wszakże groźna ludu szlacheckiego postawa i Zygmunta rozsądek wstrzymały zamach. Wnet ukazały się wprawdzie nowe niezwykłe dobrami rozporządzenia: Paniowskie Zbożnych, Krzemienowickie Kietlińskich, inne Odrowążów, Karśnickich, takowe (1537—1540.) nietrwale uzyskały: ale od tej pory, chęć odróżniania się czas jakiś osłabła [5]. Równość i nieodróżnianie się w stanie rycerskim zapewnione i ustalone zostały, więcej żadnem natręctwem niezagrożone.

Jedynie tedy osobiste zasługi osobiście zasłużone krajowe zaszczyty mogły z braci szlachty jednych nad drugich podnosić; zaszczytu znak jedynie tylko w czasie pełnienia obowiązku trzymany, mógł być ozdobą. Wreszcie żadnego odróżnienia, ni munduru, ni jakiego stroju osobnego, ni ozdoby mogącej być ciągle noszonej. Szabla przy boku, klejnotny syguet na palcu, wszystkich równemi czyniły. Nic też obcego niepowinno było równości w stanie rycerskim nadwerężać [6].

Co się działo na Litwie, to za Jagiellonów nie ze wszystkiem jeszcze do Polski należało. Tam były, kniazie, pany; szlachta nareszcie, która szlacheckich Polskich prerogatyw nieposiadała: otrzymać one kiedyś spodziewała się, bo obietnice miała. Zapowiedziane to jej było

---

[1]) *Principum (extraneorum) beneficio, comitum decus denico partum: Kromer descr. Pol. p.* 103. [2]) *Niesiecki, T. VI. p.* 62. [3]) *Niesiecki, T. IV.* 204. *T. VI. p.* 198. *T. IX.* [4]) *Orzechowski.*

[5]) Za Zygmunta Augusta Maxymilian II. Cesarz, udzielać miał hrabstwo Krasińskiemu (o czem milczy *Niesiecki T. V. p.* 365. 366.) Rozdrażewscy, w blizkim czasie (między łatami 1560. a 1640.) pozyskiwali potwierdenia hrabstwa swego: u trzech Papieżów, trzech Cesarzów i czterech Królów Polskich: u Papieżów Piusa V. umarł 1572., Grzegorza XIII. umarł 1585., Klemensa VIII. umarł 1644. u Cesarzów Ferdynanda I. umarł 1564., Maxymiliana II. umarł 1576., Rudolfa II. umarł 1612.; u Królów: Zygmunta Augusta umarł 1572. Henryka w 1574., Batorego umarł 1587. Zygmunta III. umarł 1632. (*Niesiecki, T. VIII. p.* 155.) Objaśnienie tego zostawiamy innym.

[6]) *Polonae leges ad conservandam aequalitatem mutnam nobilium comparatae, ex exoticis suppleri non possunt. Piasecki, p.* 449.

1413. w Horodle, w tedy, kiedy pany ze szlachty Polskiej, swemi herbami, kniaziów i panów Litewskich obdarzyli [1]). Zagnieździły się tedy i rozpładzały po Litwie i Rusi nazwy herbów Polskich, na wzór których wyradzały się nowe własnego wymysłu. Ale to szło z góry. Możne rodziny rozwijały klejnotu szlacheckiego blask. Radziwiłłowiczów, czyli Radziwiłłów potężna posiadłościami i znaczeniem rodzina, aby się zrównać z kniaziami, w 1515. i 1518., pozyskała tytuły cudzoziemskie książąt rzeszy Niemieckiej, które im Cesarz udzielił. Litwa, mająca licznych kniaziów których za książąt poczytywała, nie mogła zaprzeczać nabywcom tytułu *Fürst*, książęcego. Nieznany jej był tytul *Grafa*, wszakże gdy w Polszcze się zagnieżdżał pokątnie, co mogła Litwa rzec przeciwko, kiedy koło 1550. Chodkiewicz począł się pisać grafem na Szkłowie i Myszy; jak mogła niedozwalać tej nowości innym? To Polski wcale nietyczyło.

Zygmunt August mógł w Litwie to, czego w Polszcze nie mógł: bo go Litwa za dziedzica uznawała. Chcąc tedy Unią zjednać i Litwę do coaequatii z Polską zbliżyć, 1564. otworzył w niej dla szlachty sejmiki, a dla sejmików szlachtę tworzył [2]). Przyznawał szlachectwo posiadającym ziemie chrześcijanom obrządku łacińskiego, obrządku greckiego uniatom lub schismatikom i machometanom co w Litwie zamieszkali. Przyznawał go pojedynczym i z pod służebności pańskiej i kniaziowskiej wyzwalał; przyznawał gminom całym na Polisiu i herby im nadawał [3]). Gmina Lubycza w Bełzkim, przyległa Litwie i Rusi. stanęła z tym, że wszystkie jej rodziny są kniaziowskie, książęce, gdyż z dawna dawien, nieinaczej się między sobą czciły. Wydał jej stosownie do żądania Zygmunt August przywilej kniaziostwa powszechnego [4]); a jakżeby mógł uznania odmówić, gdy mnogo było kniaziów po Litwie i Rusi i kiedy rozmaitej innej drużynie kniaziostwa nieprzeczono.

W Polszcze, ni książąt, ni księztw nie było. W senacie siedziało kilku biskupów, księztwa rzeczywiste posiadających: Warmiński Warmią, Krakowski Siewierskie: ci, nie ważyli się z tem publicznie przed stanami występować. Z ziem szlachta książęce miana pozmiatała. Ani Mazowsze nieutrzymało go, straciwszy książąt 1525. stało się województwem. Książe Pruskie Królewieckie z tytułem swoim, jedno w senacie zasiadło, a to tak niemiłe było stanowi rycerskiemu, że się braci szlachty Pruskiej wyrzekali, jako poddanych senatora obrażającego stan rycerski. Panowie rad Litewskich. pisując do panów rad Polskich, senatorom i senatorskiego rzędu dostojnikom, dla czci miano kniaziów dawali. Zabawnie się to szlachcie wydawało, wywodząc nazwę kniazia, z puszcz i kniejów Litewskich wyszłą. Gdy nareszcie nadeszła chwila Unji, jeden z najtwardszych do zgryzienia orzechów, było zatarcie kniaziostwa, a zaszczepienie równości szlacheckiej w Litwie i na Rusi.

W tym uroczystym razie, znaleźli się czynni pośrednicy w latach 1564. 1569. skłaniający mnogich kniaziów do zrzeczenia się i zaniedbania tytułu, a szlachtę do wyrozumiałości, aby uczyniła małe koncessye i zostawiła wolność każdemu cieszenia się kniaziostwem, pod warunkiem aby to w żaden sposób, równości szlacheckiej niederogowało.

---

[1]) *Działyński, Zbiór praw. Lit.*

[2]) Wszakże w ówczas jeszcze i w Polszcze było że: *conferendi hujus decoris, hoc est nobilitatis, potestatem solus habet princeps. Kromer, descr. Pol. p.* 102.

[3]) Naprzykład, Melenie, zaludnione Meleniewskiemi herbu Topacz i wiele innych, których wszystkich w *Niesieckim* wcale nie ma.

[4]) *Krasicki*, w przypisku do *Niesieckiego T. VI. p.* 141.

Pracowali nad tem, Ostroróg, Alexander Czartoryski, Tęczyński i wielu panów ze strony Litwy i Polski. W tym sensie, w recessie Warszawskim 1564. przyłączenia Litwy, wymienieni są jako kniazie dla których służyła koncessya, Radziwiłłowie, Czartoryski, Zbarażscy i Łukomscy [1]. W Unji samej 1569. zastrzeżono, że w tym sposobie, zachowane są i dozwolone kniaziowskie rodzinom tytuły, Litwy i województw Kijowskiego, Wołyńskiego i Bracławskiego, a po imieniu, kniaziom, Ostrogskim, Czartoryskim, Sanguszkom, Wiśniowieckim, a hrabiom Tęczyńskim i Oleśnickim [2]. Wszakże dobrze jest zwrócić na to uwagę, że hrabstwa Tęczyńskich i Oleśnickich nie były w Litwie, ani w województwach Ruskich tylko w Koronie. To się stało za Zygmunta Augusta.

Pod panowaniem Batorego, zmieniły się zawady do wyłączności. Batory nie miał do nich wstrętu i podobały się nieco Zamojskiemu. Radziwiłłowie utworzyli sobie 1579. *ordynacye*, to jest majoraty, na Ołyce i Nieświeżu, Mirze i Klecku; Jan Zamojski 1589. na Zamościu; Ostrogscy 1618. na Ostrogu i Dubnie; a margrabiowie Myszkowscy koło 1600. na Pińczowie. Piękny był do tego powód, to jest utrzymania twierdzy i siły zbrojnej na obronę Rzeczypospolitej, lub szkoły dla rozkrzewiania nauk. Co w ówczas zrobiono, pozostało: więcej tego być nie miało, jako z równością stanu szlacheckiego niezgodne.

Zygmunt Myszkowski, jeżdżąc do Włoch, zaprzyjaźnił się z księciem Mantuy Gonzagą: od niego do margrabstwa i Gonzagów imienia przypuszczony, takowego z nim pokumania się potwierdzenie, od Papieża Klemensa VIII. wyjednał [3], na tem prawie oparty, margrabstwo i ordynacyą Pińczowską erygował.

Odrzucił w tedy Mikołaj Firlej od Filipa II. Króla Hiszpańskiego udzielone hrabstwo [4]. Odrzucił Zamojski także od Filipa III. Króla Hiszpańskiego 1604. przysłany order runa złotego, bo obce tytuły, niezgodne są z godnością Króla i obyczajami ojczyzny jego [5]. Lecz gdy tenże Zamojski, z wielkim przepychem odprawiał wesele z Batorówną, sarkała szlachta na przepych równość szlachecką przechodzący.

Inna jeszcze w tem małżeństwie z Batorówną rzecz była: to jest pokrewnienie się z rodziną panującą, bo Siedmiogrodź za księztwo udzielne poczytywano. Podobnie Wiśniowieccy krewnili się z Mohyłami panującymi w Moldawji, która równie za coś udzielnego uchodziła. Jerzy Mniszek wydał 1603. córkę za cara Moskwy. Jan Radziwiłł na Birżach, poślubił 1613. córkę margrabiów w Brandeburgji panujących. Za Zygmunta III. przedsięwzięcia możnych, szukały stanowiska za krańcami Rzeczypospolitej.

Co do tytułów kniaziowskich i obcych, zbiegły się nareszcie zdarzenia, które wielkim niepokojem stan rycerski nabawiły. Na Litwie Kniazie Olelkowicze, protestowali o stratę kniaziowskiego senatorstwa o to, że z rady rugowani. Oni wygaśli. Niektórzy kniaziowie niepuścili dozwolonej sobie godności książęcej. W powszechności jednak, mnóstwo kniaziowskich rodzin, dało przykład wyrzeczenia się szczerego

---

[1]) *Vol. leg. p.* 52. [2]) *Vol. leg. p.* 170. 172.; *Kojałowicz, p.* 478. [3]) *Niesiecki, T. VI. p.* 505. [4]) *Niesiecki, T. IV. p.* 35.

[5]) *Externos titulos alienos esse a dignitate regis et patriae istius moribus, Niesiecki, T. X p.* 62. Było to na rok przed śmiercią wielkiego męża. Jakże tedy pojednać powieść, że gdy wyzywany na pojedynek Książe Sudermanji nie chciał stanąć z powodu nierówności stanu, Zamojski zamierzył sobie, przez nuncyusza wyjednać u Papierza tytuł książęcia, dla zniewolenia Sudermena do walki. (*Heidenstein, vita Joh. Zamojski.*)

i zaniechali nazywać się kniaziami. Lecz z wielu niekniaziowskiemi rodzinami w Litwie i Koronie inaczej rzecz była. Maxymilian II. Cesarz zmarły 1575. dwa hrabstwa erygował, na Wiśniczu i na Kodniu, jedno dla Sebastyana Lubomirskiego, drugie dla Mikołaja Sapiehy [1]). Cesarz Ferdynand II. otworzył daleko szczodrobliwszą swych łask krynicę: nadał hrabstwem Marcina Krasickiego i Kaspra Dönhoffa [2]); częstował księztwem 1633. Stanisława Sapiehę, który to odrzucił [3]); a takiemże księztwem obdarzył Stanisława Lubomirskiego i Jerzego Ossolińskiego [4]).

Jerzy Ossoliński, kanclerz dożywotni a przeto straż i obrońca praw Rzeczypospolitej odziedziczył był 1634. po wygaśnieniu Tęczyńskich, Tęczyn, czyli hrabstwo Tęczyńskie w Unji Lubelskiej wspomniane. Skreślił projekt ustanowienia *orderu* czyli ozdoby *Niepokalanego poczęcia Najświętszej Panny* i takowego w tymże roku potwierdzenie u Papieża Urbana VIII. uzyskał [5]). Od Klemensa VIII. tytuł książęcy, równie jak od Ferdynanda II. Cesarza *sacri Romani imperii* otrzymał [6]). W tychże latach 1637. Alexandrowi Koniecpolskiemu, równie książęcy tytuł udzielił, a Stanisławowi Lubomirskiemu już nadany potwierdził Cesarz Ferdynand III. [7]).

Nieobrażało stan rycerski, że się senat *bracią starszą* mienił, a szlachtę *bracią młodszą* nazywał; znosił cierpliwie gdy pany od siebie zagonową i drobną szlachtę, w potocznem użyciu odróżniali; niebrała nawet ona za uwłaczanie sobie, gdy ją szaraczkami od jej stroju lub sukmany zwano: ale oburzona tem, co się na dworze Władysława IV. działo, gniewna na kanclerza, który wielu miał nieprzyjaciół [8]); takiem lekceważeniem swych zasad równości do żywego podrażniona, wzięła się powściągnąć, dalszy tego postęp i temu co zdziałano głowę zetrzeć. Ustawą tedy 1638. roku zakazała starać się o podobne tytuły, zakazała one przyjmować [9]); ustawą w roku 1641. wzbronienie ponowiła, a nie inaczej się czcić tylko terminem *bracia rozrodzeni,* przepisała. Tytułów zaś dziedzicznych, choć Unią Lubelską dopuszczonych, nawet w ziemstwie i grodztwie wymieniać, pod odpowiedzialnością wzbroniła [10]). Ossoliński oświadczył, że za nic poczytuje od cesarza i rzeszy udzielony sobie tytuł; Lubomirski na nagrobku 1649. zapisał, że bez wiedzy swej udzielone od Ferdynandów tytuły, jako owoc zbyt dobrego o nim obu mniemania, nieprzyjął i w skromności w zapomnienie puścił [11]). Szlachta zaś, nieprzestając, na surowych ponawianych zakazach, ponawiając 1673. ; rzuciła zakałę infamji na tych,

---

[1]) Zmarłych 1610. i 1609. *Niesiecki, T. VI. p.* 150.; *T. VIII. p.* 271.

[2]) Zmarłych 1635. 1645. *Niesiecki, T. V. p.* 358. *T. III. p.* 378.

[3]) Zmarły 1635. *Principis imperii titulos, sed clave retenta, sprevit. Wojsznarowicz, ap. Niesiecki T. VIII. p.* 265.— *Imperator Germanorum, titulum principis sacri Romani imperii obtulliset: recusavit cum modeste, sub suo nomine se omnes sibi convenientes titulos Viennam secum invexisse causatus. Hartknoch, res. Pol. p.* 608.

[4]) *Niesiecki, T. VI. p.* 152.; *VII. p.* 157.

[5]) *Ordo equitum conceptionis beatae immaculatae virginis. Niesiecki, T. VII. p.* 159—165. [6]) *Okolski, T. III. p.* 42. 44.; *Niesiecki, T. VII. p.* 157.

[7]) Pomarli, 1659. 1649. *Niesiecki, T. V. p.* 199.; *T. VI. p.* 152.

[8]) Jerzy Ossoliński zmarły 1650. *vir oris ingeniique dotibus ingens et incomparabilis experientiae, immota, quantum vis inter multa inimiciarum et suspicionum adversa; auctoritatae: Pastorius, hist. lib.* 2.

[9]) [10]) Konstytucye tych lat *p.* 9. 8.

[11]) *Principis imperii titulum a duobus augustis Ferdinandis ultro oblatum, missumque non induit, sed velut pignus imperatorii de se judicii, in modestiae scrinio deposuit. Epitaphium in monum. Starovolscii.*

coby przez używanie cudzoziemskich tytułów, ozdób, herbów lub pieczęci, równość szlachecką obrażali; i tacy przed trybunałem są odpowiedzialni [1]). Ucichła wreszcie w wewnętrznem stanu rycerskiego kole zatarga, przed groźnemi wypadkami, które zwaliły się na Rzeczpospolitą: pięciu obcych nieprzyjacioł wtargnienie, pod hasłem Kozackim, powstanie ludu, stawiały ją nad przepaścią zguby.

Było też potrzebą stanu rycerskiego i z innej strony krańce sobie zakreślić. Zbyteczna gościnność i łatwość wchodzenia w jego koło, mianowicie cudzoziemcom, stawały się niedogodne jego duchowi wyłączności. Nie tyle w tej mierze troszczyć poczęło uszlachcanie, co mięszanie się ze stanem rycerskim szlachty cudzoziemskiej. Przed Jagiellonami jeszcze zastrzegała sobie szlachta, aby do urzędów sami tylko krajowcy *indigenae*, na miejscu urodzeni powoływani byli. Za Jagiellonów, lubo toż samo ręczane bywało, zjawiały się wszakże utyskiwania, że cudzoziemiec miał sobie do urzędów drogę otwartą. Kiedy Polska na księztwa rozerwaną była, cudzoziemcem nieraz wydał się ziemianin jednej ziemi, ziemianinowi innej; za Jagiellonów tedy w dopięciu urzędów i dostojności Litwin z Polakiem byli sobie cudzoziemcami. Myśl zlewku jedności stanu rycerskiego, zacierała te miejscowe wyłączności. Od Unji Lubelskiej Polak w Litwie a Litwin w Polszcze, nie był więcej cudzoziemcem. Jedna prowincya Pruska strzegła wyłączność miejscowości swojej: a lubo Prusak w Polszcze i Litwie, nie był cudzoziemcem, szedł bez przeszkody do wszelkich dostojności: w Prusiech, szlachcic Polski i Litewski do końca nie mógł posiąść miejscowego tej prowincyi urzędu, bez wzięcia *indigenatu*, gdyż był dla niej cudzoziemcem.

Z dawna uszlachcania *nobilitacye* i nadawanie obywatelstwa *indygenatów*, nie było Królom zaprzeczane. Tem prawem majestatu, nie tylko pojedynczym osobom takowe udzielali, ale mogli przepisać prawidło osiągnienia szlachectwa, jakto 1535. Zygmunt Stary dla doktorów uniwersytetu Krakowskiego uczynił, a co rozciągnione zostało do uniwersytetów Królewieckiego i Wileńskiego [2]). Stanowił jakośmy wspomnieli szlachtę i przywilejował Zygmunt August w Litwie i na Rusi. Wreszcie, Królom rzadko uszlachcaniem trudnić się przyszło, mało kto o to do nich się udał, mając pospolicie łatwości miejscowe; a w tej potrzebie w jakiej się Zygmunt August znalazł, żaden z poprzedników nie był.

Z dawna pospolitsze było uszlachcanie i indygenowanie miejscowe, jak to sobie Prusy do końca dochowały. Każdy mógł do imienia swego lub do herbu przypuszczać. Był to rodzaj przysposobienia, *adoptio*, od wieków w użyciu będącej. Tak na sejmie Horodelskim 1413. Litwę Polska do herbów swych przypuszczała. Tak różni panowie, wtorując niejako łatwości Zygmunta Augusta, za powodem może Zamojskiego do

---

[1]) Konstytucya tego roku; *p.* 28.

[2]) *Statuimus ut omnes doctores et professores, qui in hoc nostro regio gymnasio, per viginti annos, continue lectioni operam dederint, ac prolem quoque suam ex legittimo matrimonio conceptam haberent omne jus, praerogativae et dignitatis nobilitatis transfundant. Zalaszowski, jus publ. Pol. p.* 408. — Przywilej ten wydany był akademji Krakowskiej 1535. Następnie przez Zygmunta Augusta, udzielony został akademji Królewieckiej, dla tego rektor kreowanemu doktorowi mówił: *vigore privilegii Sigismundi Augusti regis, creo te nobilem. Czacki, o prawie Litews. i Pols. T. I. p.* 282. — Uniwersitetowi Wileńskiemu tenże sam przywilej, przez sejm 1676. również przyznany został.

swych herbów nizkie zasłużone rodziny przybierali i uszlachcały [1]). Hetmani uczuli się być możni zasłużonym w boju szlachectwo udzielać. Wreszcie, w każdej ziemi szlachta, niezaprzeczała sobie prawa, na sposób prowincyi Pruskiej wedle swego upodobania uszlachcać. Książętom biskupom, nikt niezaprzeczał prawa uszlachcania w ich księztwach i tej szlachty niezapierano się, nie była cudzoziemską. W Litwie, do ostatka, skoro w jakim powiecie dwónastu szlachty kogo do szlachectwa przypuściło, taki w stan rycerski wchodził. W Litwie nowo-chrzczeńcy, chrztem uszlachceni byli i statut 1588. to prawo im zapewnił [2]). Na Żmudzi byle człek nabył ziemię, z nabytkiem jej stawał się szlachcicem. Były to miejscowe zwyczaje, *consuetudines terrae*, przeciw którym nie było sposobu.

Wszakże za Zygmunta Augusta mianowicie, objawiająca się powódź uszlachcania i indygenowania, zastanowiła baczność stanu rycerskiego. Na sejmie 1578., niezaprzeczając wszakże prawa hetmanom, uchwalił że uszlachcania i indygenaty jedynie na sejmie i w wojsku udzielane być mogą [3]). A że już były różne uszlachcania w aktach zapisane [4]), więc 1607. nakazano pod nieważnością, wszelkie uszlachcania i indygenaty do akt wciągać, w konstytucyach one ogłaszać [5]). Następnie ponawiane przepisy wymagały dla decyzyi sejmu, zalecań, szlachty, senatorów, posłów ziemskich, ministrów, hetmanów [6]).

Tymi rozporządzeniami, pozbawiono Króla możności uszlachcania: ale niezapobieżono zwyczajom miejscowym, bo któż co mógł przeciw nim. Ustawa 1607. wymagająca do uszlachcania konstytucyi wzbroniła poniekąd partykularnych uszlachcań; zapowiedziała nawet utratę szlachectwa tym, coby do swych herbów bez wiedzy sejmu nieszlachtę przypuszczał: to wszystko jednak nie mogło mieć skutku, tem bardziej że stopniowy sposób wchodzenia do stanu rycerskiego, sprzyjał drobnym środkom. Nowo uszlachcony, *novus homo*, pospolicie był starodawnem mianem mówiąc, *świrczałką*, a nowo wówczas wprowadzonem *scarta-*

---

[1]) *L'on dirait, qu' ils sont jaloux que tout ce qu' il y a de vertu, soit joint à leur noblesse, car il se trouve même que quelques uns ont rappelé l' usage des anciennes adoptions d' une famille en l'autre, de quoi nous avons un exemple de Jean Zamoïski, le quel donna les armes de sa famille à Luc Serny, Christophe Bernard Szydlovski, Stanislav Pacholoviecki, Gaspar Wielkoluski, Valentin Lapezinski, Pierre Frank, et autres capitaines de reputation. Laboureur, voyage de Guebrian, vol. II. p.* 56. Żadno z tych imion w aktach urzędowych nie było zapisane.

[2]) *Stat. Lit. XII.* 8. [3]) *Vol. leg. p.* 334. [4]) Od roku 1500. do 1600. około 349. zapisanych było. *Czacki, o praw. Lit. i Pol.* (nowego wydania) *T. I. p.* 238. czyli 281.

[5]) *Vol. leg. T. II. p.* 1502. Stosownie do tego od 1601. do 1726. zapisanych i ogłoszonych indygenowanych i uszlachconych liczba, jednych 183., drugich 366. wynosi. Patrz *Ładowskiego Inwentarz p.* 153. 488.—Niezapisanych nikt nieobliczy.

[6]) Konstytucya 1641. *pacta conventa Michaelis et regum successorum* i rozliczne artykuły w konstytucyach. — *Cet honneur (d' anoblissement et d' indigenat) était autrefois la recompense des officiers etrangers qui avaient servi dans les armées, ou d' autres personnes qui avaient bien merité de la republique à leur manière: les generaux avaient droit de présenter les premiers, savoir, le grand général au nombre de six, le petit général quatre, et autant pour ceux du grand duché de Litvanie; aujourd' hui outre ceux de droit accordés à ces seigneurs, la republique se relache à en recevoir beaucoup d' autres à la prière ou du roi, ou des sénateurs mêmes. La diète de* 1685 *en fit plus de cinquante, parmi lesquels il y avait une vingtaine de sujets de l' électeur de Brandebourg, recommandés au marquis de Bethune par le comte de Rebenac envoyé de France à Berlin. Memoires du chevalier de Beaujeu depuis* 1679—1692. *III.* 2. *p.* 412.

bellus [1]), osobiście klejnotem obdarzony i *praeciso jure scartabellatu*, nie wchodził we wszystkie prawa ziemskie. Mógł i powinien ziemię rolę, posięść, ale nie mógł posiągać po dostojności lub dzierżawy ziem *bene merentium*: dopiero w trzecim stopniu prawnuk jego dojrzale w zupełne prawa stanu rycerskiego wchodził [2]). To się działo bez zazdrości, w zgiełku przyjacielskiego koła lub na sejmikach. Inaczej było gdy szło o dziedziczenie wielkich majętności, a z niemi o starostwa, o pełne prerogatywy, o dyplom *non praeciso jure scartabellatu*, o tem wyrzekał sejm, nieraz wśród wszystkich z tego wynikających namiętności [3]).

A gdyby kto przyswoił sobie szlachectwo, wdarł się doń nieprawnie, traci własność ziemską jakąby posiadł, zabrana mu będzie *jure caduco* i przypadnie temu kto nań proces przewiedzie [4]). Starostowie i dzierżawcy czuwać mają, aby podejrzanego szlachectwa, niezakładali wsi lub miasteczek z którychby potem dawność rodu swego wymyślali: a takie na skarb zabierane będą [5]). Zabójstwo fałszywego szlachcica bezkarnie uchodzi [6]). Zarzut zaś szlachectwu uczyniony bezkarnym niezostaje. Skoro zarzutem uciążony swego szlachectwa dowiedzie i sejmiku świadectwo przed trybunał złoży, wolno mu iść o głowę oskarżyciela [7]). A gdy zmiany herbów w stanie rycerskim nie były wzbronne; a do własnych klejnotów innych przypuszczać było w obyczaju: pozwolono przeto 1633. powoływać przed sąd tych ze szlachty, coby się poważyli przywłaszczyć sobie cudze herby [8]). Przy takich rozlicznych ponawianych przepisach, za nieskazitelnością szlachectwa obstających, w czasach, w których głośną się stała skłonność do pieniactwa: dziwną prawdziwie jest rzeczą że o szlachectwo o haduki spory rzadko zachodziły.

Bracia rozrodzeni w równości bez różnicy mieli otwarte do wszystkiego prawo. Dobrze urodzony a posiadacz, *bene natus et possesionatus*, mógł być zarówno, posłem, urzędnikiem jakim bądź, wojewodą, królem. Wprawdzie nie mający posiadłości, zapomniany był na tem obywatelskiem polu, aleź bo głównem obywatela znamieniem była posiadłość, i konieczna, bo jakżeby urząd, dostojeństwo utrzymał, bez własnych podjęcia go środków, gdy posługa niepewne i nieoznaczone, przypadkowe tylko wynagrodzenia przynosiła. Wprawdzie z pomiędzy rozrodzonych posiadaczy, jaśniały przed innemi, senatorskie rodziny, które, przy dostatkach z pokolenia w pokolenie, licznych krzeseł kasztelańskich, wojewodzińskich nieopuszczały. Niezazdroszczono im tego: z przodków zasłużyli na nie. Utrzymywali się przy nich, nie prawem dziedzictwa, ale stanowiskiem jakie uzyskały, podpartym rozmaitych rodzin stosunkami, ożywionym własnym wpływem swoim, coraz nowy-

---

[1]) *Scartabellus* w średnich wiekach na zachodzie znany termin, przyswojony językowi włoskiemu: *scartabellare* znaczy, kartki, listki, papierki, przerzucać (*feuilletter*). Zapewne tedy *scartabellus*, rzuconym siebie papierkiem, dyplomatem obdarzony.

[2]) *Constit.* 1676. *p.* 59. 61.; *pacta conventa Michaelis et successorum.*

[3]) Wiele dostojnych i książąt panujących rodzin, brało różnymi czasy indygenaty 1629. wojewoda Moldawski Myron Bernawski, 1652. książe Saxe Lavenburg; potem książe, Neuburg, Würtemberg, de Ligne, Nassau, Anhalt. A co opłakanego rozerwania z indygenatu Neuburga się wyrodziło, opowiadają dzieje Jana Sobieskiego. Podobnież dzieje Augusta III. napełnione są ciekawemi Brühlowskiego szlachectwa zdarzeniami.

[4]) *Vol. leg. p.* 517. *etc.* [5]) Traktat Warszawski 1716. w Konstytucyi r. 1717. [6]) *Vol. leg.* [7]) *Constit.* 1633. *p.* 33. [8]) Taż Konstit.

mi dla Rzeczypospolitej zasługami. Były one dla nich, za dawne i przeciągane wysługi wynagrodzeniem. Dosiadali krzeseł, po pewnych wysługach, w pewnym już wieku, aby w zaszczytach najwyższych ostatki żywota spędzić. Rzeczywiście też, rozpatrując szeregi na krzesłach senatorskich migających się wojewodów i kasztelanów: samo ich przesiadywanie się z krzesła na krzesło i postępowanie, dowodzi nagrody za wysługę; a jeźli się w tem widzi imiona rzęsisto powtarzane: w krótkotrwałem ich senatorowaniu, dostrzega się zarazem wiek strudzony i koniecznie pewna zasługa. Nadzwyczajne to zjawisko na kilku set przypadkach wydarzające się senatora lat trzydzieści na krześle widzieć [1]). Pospolicie lat parę, lat kilka, lat niewiele starców do grobu wiodły. Wreszcie aby na tem stanowisku Rzeczpospolitą reprezentować trzeba było znaczne posiadać dostatki: jakich dobrzy posiadacze, niezawsze mieli: jeźli jednak który majętnością zamożny, sprawnością obywatelską uzdolniony, spowinowaceniem się i wpływem podparty, zapragnął tych wysokich zaszczytów, imie jego rodziny choć dorywczo na krześle zajaśniało. Nierzadko tego. Gasły też niektóre senatorskie rodziny, inne z pola schodziły i nowym je zostawiały. Te wszystkie dobrodziejstwa Rzeczypospolitej niezaspokoiły dosyć tych co z pomiędzy braci rozrodzonych, starszymi się zwali.

Obwarował stan rycerski swe szlachectwo ustawami i formami na wszystkie zastawki. Podrażniony za Władysława IV., od tego czasu w Konstytucyach, w paktach konwentach, powtarzał niestrudzenie, zastrzeżenia i przepisy: a strudzony niedolami ojczyzny, wysilony w swym żywiole, zawarty w wyłączności stanu swego jaką sobie zakreślił, tracił baczność na rozliczne inne względy. Zrazu niedostrzegał, co się za jego kołem działo, na to był obojętnym, a z czasem niebacznym się stał i na to co się w śród niego kluło, zimnem i martwem okiem poglądał na rozpładzające się na pniu jego rośliny, które z taką żwawością przed stem laty wyplenial.

Koronacya królewska była wielkim i wspaniałym ceremoniałem. Rzeczpospolita chciała w nim otoczyć króla swego, całą pompą majestatu. Na zajutrz, namaszczony Król, zstępował z zamku na ratusz, odbierał przysięgę, mianowicie od mieszczan. Na ten koniec zasiadał przed ratuszem w całej majestatu uroczystości, a potem, mieczami dwu narodów, od mieczników podawanymi, rycerzy pasował: szlachtę i nieszlachtę rycerzami kreował [2]). Od czasu Zygmunta Starego, taki zagraniczny naśladowano obyczaj. Wszakże było to tylko piękne widowisko: rycerstwo to niemiało tego znaczenia co na zachodzie. Po wypoczęciu z fatygi, zapominano o niem, nie było nikogo, coby drukiem sławił, lub liczmanami [3]) uwieczniał, jak to czyniono w krajach zachodnich.

Jednęż dla wszystkich miast przepisy służyły i król tak się rządził w nich jak szlachta w swoich. Miasta nieznały patrycyatu, to jest miejskiego szlachectwa, jak to było w krajach zachodnich. W miastach Polskich, była równość mieszczaństwa i nikt jej nadwerężać niezamierzał. Ale z nich pojedynczo wielu pragnęło się wyosobnić szczególnymi prerogatywami, upraszali o nie Króla i uzyskiwali. Z pomiędzy tych był S e r w i t o r y a t, rodzaj uszlachcania, który ich wyłączał z pod władzy niższych urzędników, tak, iż tylko przed Królem i sądem jego sprawiać się mieli [4]). Miasta protestowały przeciw temu, by to ich sądowni-

---

[1]) Jan Stanisław Jabłonowski, zmarły 1731. senatorował lat 34.
[2]) *Piarecki, p.* 459. *equites aurati.* [3]) *Jeton, legpfenning, rechenpfenning.*
[4]) *Epistolae Martini Ruari, centuria II. p.* 414. 417.

ctwu nieprzynosiło ujmy [1]). Przypuszczony do serwitoryatu, mienił się szlachcicem. Nie było to ni Polski, ni cudzoziemski szlachcic, ani też stanu rycerskiego Rzeczypospolitej, albo mieszczański: był szlachcic nadworny królewski, szlachcic dla stanu rycerskiego obojętny. Sasi zaprzestali serwitoryatem obdarzać i mnożyć *honorowych sekretarzy królewskich* jak to bywało: bo dla zaszczycania szlachty i nieszlachty, rozdawali *tytuły: konsyliarzy* tajnych, wojennych, legacyjnych, skarbowych, handlowych. Były to tytuły dla stanu rycerskiego obojętne ni Polskie, ni cudzoziemskie, tylko partykularne królewskie.

Nie było też w przepisach Rzeczypospolitej, ni pozwolono, ni wzbroniono królowi, aby nie miał jakim sposobem cudzoziemców uczcić. Niewolno mu było tytułów b a r o n a, m a r g r a b i, h r a b i, szlachcie Polskiej udzielać [2]) bo to u niej żadnego nie miało znaczenia, ale udzielaniu ich cudzoziemcom, mieszczanom, nic nieprzeszkadzało [3]).

Za złe poczytała szlachta swemu królowi Michałowi, że przyjął ze zwykłymi orderom kondycyami, order złotego Runa [4]); przykrzej się jeszcze stało, gdy 1676. król Sobieski nieodmówił, od Ludwika XIV. przysłanego orderu świętego Ducha [5]). August II. przybył z orderem Duńskim Słonia. W czasie najścia Szwedów 1705. znajdując się w Tykocinie otoczony małym pocztem tych co go nieopuszczali, rozdał między nich ozdoby kawalerskiego medalu Orła Białego, który ustanowić zamyślał. W lat kilka 1713. zamienił go w rzeczywisty *order Orła Białego*, twierdząc, że tylko wskrzesza przed czterystą lat niegdyś, od Łokietka ustanowiony [6]) Przekazał go następcom. Nikt przeciw temu się nieoświadczył. Sasi rzadko komu go udzielili, a krajowcy przyjmując zachowywali go w celu ozdabiania się nim za granicami Polski w krajach obcych.

W krajach też obcych, inne się nowości kłuły. Podróżujących panów Polskich dopytywali cudzoziemcy o honory, o tytuły, niepojęte dla nich. Najczęściej obijał się o ich uszy starosta, starościc: to przełożyli na swój język *comte*, i prawdziwie, niżej uczcić niemogli [7]). Przywykli za granicą wracając do kraju, niezapomnieli tego przekładu, i niezaniedbali między sobą tytułować się hrabiami i z tym tytułem w aktach publiczycznych występować.

Dwór ten cesarski przypomniał sobie dawną szczodrobliwość swoję.

---

[1]) *Tractatus portorii* 1585. *Reinhard Curickens der Stadt Danzig historische Beschreibung, p.* 167

[2]) *Lengnich, comment. ad pacta conventa Augusti III. p.* 17.

[3]) Jan III. margrabią uczynił lekarza swego Matesilana Włocha z Bononji: August II. 1703. podobnie margrabią, theologa i ministra swego na dworze papiezkim, Alexandra Salloroli z bracią i całą ich rodziną. Załuski *epistol. T. I. p.* 708. *T. III. p.* 500. Stanisław August barońskim ozdobił swego nadwornego lekarza Gdańszczanina Szeflera.

[4]) Mieli złote Runo, trzej Zygmuntowie, Władysław IV. i Jan Kazimierz: ale bez tych kondycyi jakiemi się zwykle ozdabiani zobowiązują. Batory go nieprzyjął. Miał on swój stosowny do jego herbu wilczych kłów. Gdy mu poseł Hiszpański przyniósł złotego Runa, ukazał swój, mówiąc: ,,A pan twój czy mój odemnie przyjmie? barankowi koło kłów wilczych nieprzystało.“

[5]) *Coyer, histoire de Sobieski, T. II. p.* 169.

[6]) *Büsching, geographie T. II. p.* 572.; *D' Orville farte de la Pol. p.* 211.; *Lengnich, jus publ. Pol. II.* 8. §. 1.; *Raczyński, o medalach Polskich T. III. p.* 94. *Nro* 313. 314. 315.

[7]) *Imo solent promiscue qui dignitate aut opibus conspicui sunt, tum capitanei ac senatorum filii, ab exteris comites appellari. Quod ad publicum usum idem de comitum titulo affirmandum, quod de recentiorum principum dictum: nisi quod saepe in publicorum actorum subscriptionibus comitum nomen appositum legatur. Lengnich, jus publ. Pol. III.* 2. §. 5.

Wprawdzie Benedykt i Kazimierz Sapiechowie [1]), odmówili udzielanego sobie księztwa; kiedy Alexander Józef Sułkowski 1733. przyjął hrabstwo. Mógł jednak dwór cesarski baczyć że hrabstwo stawało się już całe potoczną rzeczą, aby miała być znaczącym od cesarza darem. Jakoż 1743. Józefa Alexandra Jabłonowskiego, a 1752. dopiero wspomnionego Sułkowskiego księztwem obdarzył [2]).

Przy takim zjeździe tytułów zagranicznych i krajowe, mianowicie Litewskie i Ruskie, do życia przychodzić poczynały mając sobie niejakie prawo Uniją Lubelską zastrzeżone. Prymasowi, jako pierwszemu księdzu, książęcego tytułu długo zaprzeczono [3]). Z nim wszakże zaczął się w aktach od niejakiego czasu ukazywać i kancellarya Koronna przestała mu go odmawiać. Nie było tak jeszcze z biskupami innemi. Radziwiłłowie, Sanguszkowie, Czartoryscy, na mocy Unji Lubelskiej w urzędowych aktach, książętami byli nazywani. W akcie konfederacyi 1733. wzięli książęce miano Franciszek Woroniecki, Michał Czetwertyński, tudzież Massalski. Brali go także w tedy Ogińscy i Połubińscy.

Zbieg ten tytułów zapomnianych, niepodobał się szlachcie. Roku 1738. nową ustawą, ponowiła zakaz kancellaryom pod odpowiedzialnością. Z tem wszystkiem odradzanie się i mnożenie tytułów, zasilone zostało *Niesieckiego i Duńczewskiego* 1738—1757. dziełami, a najwięcej żarliwością Józefa Alexandra Jabłonowskiego 1743—1749. Z heraldyczną erudycyą i przepychem jej, przywrócił do życia całe ludności kniaziowskie i książęce, którym otwartą Unija Lubelska zostawiła bramę [4]).

---

[1]) Zmarli 1707. 1720.

[2]) Wedle kalendarzy Gothajskich, Czartoryscy pozyskany w XVII. wieku książęcy tytuł mieli sobie w Niemczech 1786. potwierdzony od Józefa II. Dzieła w Polszcze nic podobnego nienastręczają. — Z powodu tych nowych obdarzeń, w roku 1762. *Coyer* (*hist. de Sobieski*, *T. I. p.* 66.) mówiąc o Polszcze napisał: *Les titres de marquis et de comte s' y sont introduits avec les cuisiniers français. Ces marquis et ces comtes ne sont que pour des valets et des flatteurs. Le saint empire sème l' Europe de princes. Ce titre, qui à sa naissance vers le temps de Frederic II. n' etait pris que par les plus grands terriens, se donne aujourd' hui à moindre prix aux Polonais comme aux autres. Les Jablonowski* (1743.) *les Lubomirski* (1647.), *le Radziwil* (1515.), *les Dönhoff* (1647.), *les Ossoliński* (1637.) *les Sulkowski* (1752.) *pouvaient se passer de cette decoration germanique.*

[3]) Chciał go wziąść po zgonie Zygmunta Augusta i niedopuszczono. *Heidenstein p.* 19. 20.

[4]) Bielscy, Chlebowiczowie, Czartoryscy, Czetwertyńscy, Daszkiewiczowie, Dolscy, Dorohostajscy. Druccy, Dubrowiccy, Dziewałtowscy, Giedrojcowie, Ginwiłłowie, Girscy, Glińscy, Haliczańscy, Holszańscy, Hołowczyńscy, Hornostajscy, Horscy, Jasienieccy, Jełowiccy, Kaszyńscy, Kopylscy, Koreccy, Koszyrscy, Kozielscy, Kozikowie, Kroszyńscy, Kulwiecowie, Kurcewiczowie, Kurczowie, Lubeccy, Łukomscy czyli Łupomlscy, Massalscy, Mirscy, Mścisławscy, Nowosielscy, Odyńcowie, Ogińscy, Olelkowiczowie, Ostrogscy, Ozierecey, Połubińscy, Poryccy, Pozarzyccy, Pruńscy, Pruszyńscy, Puzynowie, Rafałowscy, Rożyńscy, Sanguszkowie, Sapiehowie, Siesiccy, Sokolińscy, Sołomereccy, Swirscy, Szujscy, Wańkowiczowie, Wiśniowieccy, Wolscy, Woronieccy, Worotyńscy, Zasławscy, Zbarazscy, i inni. — Wielka część wywodzi się z potomków Rurika; inni z Gedymina; lub sięgają Palemona, Dorszprunga, Swiatoroha. — Z despotów Serbji kniazie: Chodkowie, Jarmolińscy, Zienowiczowie; z Tatar Meszczeryny. — Sześćdziesiąt imion, a jest ich i więcej: Niektóre wygasły, a wiele żyjących siemienne, aż do gminy Lubeckich.

Koronie nie tak łatwo w tej mierze szło. Siągnięto do Prusa i Wejdewuta; znaleziony dux de Bybel, udzielił księztwa Pruchnickim. Między biskupami byli książęta Siewierski, Warmiński; Wileński był kniaź Iwan; Łowicz, Pułtusk, Sieluń (proboszczowski), jako nadane *jure ducali*, i takowe posiadające, książęce im miana zapewniały. Tego wszakże Unija Lubelska nieprzewidziała.

Długie lata bez sejmowe 1726—1764. dawały czas rozwinięciu się temu wszystkiemu co niegdyś tak drażliwie stan rycerski przyjmował, a gdy nadszedł czas panowania Stanisława Augusta, zobojętnienie w tej mierze, ułatwiło nagły temu postęp. W paktach konwentach 1764. polecono Stanisławowi Augustowi, aby indygenaty i uszlachcania, nie były wydawane tylko większością sejmowych głosów; po raz pierwszy opisano skartabellat, dotąd zwyczajem, doświadczeniem i w szczególnych uszlachcaniach zachowywany. Stanisław August zobowiązał się nieprzestępować skartabellatu i świrczałkom dóbr nie dawać. Sejmowe konfederacye, wedle tych przepisów udzieliły indygenaty i uszlachcenia, żadnym skartabellatu nieuchylając, ściśle wedle niego, *stricto jure scartabellatu*, a wzbroniły niesejmowych uszlachcań, oraz chrztem przyznawania szlachectwa neofitom.

Na to zrazu prowincya Pruska odpowiedziała, nadając u siebie indygenat dwunastu Polakom. Litwa zaś, ustawą dla siebie przepisaną, oświadczyła, że nieodstępuje od swego statutu i wraz wielu neofitom szlachectwo przyznała, z uchyleniem skartabellatu.

Tymczasem sejmowa konfederacya nadała królewskim braciom Poniatowskim, tytuł książęcy: a sam Stanisław August, orderem Orła białego przyozdabiając: ustanowił 1765 inny *order świętego Stanisława.*

Po przerwie tedy długiej, od roku 1726. do 1764. trwającej, na każdym sejmie udzielane były indygenaty i uszlachcania [1]). A gdy z powodu ścisłych nowych o uszlachcaniu przepisów, wiele rodzin w niepewności się znalazło, czy ich poprzednie uszlachcenie prawnie zapadło, polecono 1768. królowi rozpatrzenie dwudziestu podobnych przypadków a 1775. podobne polecenie ponowiono. Na mocy tego Stanisław August, wydawał dyplomata, które opieczętowane, zostały w sekretnej metryce złożone. Jaka rodzina taki miała, nie mogła być o szlachectwo podejrzana.

Sapiehowie 1768. zażądali sejmowego przyznania tytułu książęcego, który nareszcie wziąść zamierzyli i uzyskali. Adam Poniński 1775. na sejmie swoim, wyjednał sobie tytuł książęcy. Przestało tedy być potrzebą szukania tytułów zagranicznych, gdy tego rodzaju, na sejmach można było uzyskać.

Sejm konstytucyjny 1788—1792. niewdawał się w takowe, ale przepisując w uszlachcaniu, pewne łatwości, zajął się więcej niż który, rozpoznaniem obrębu stanu rycerskiego. Obliczano szlacheckie rodziny posiadłości ziemskie mające: obliczenie nie ze wszystkiem wykonane, przyniosło w Koronie (po odpadnieniu Galicyi i Prus) liczbę 38314. Piotr Małachowski większą liczbę podał w swym dziełku w Łucku drukowanem, a klejnotnych obliczającem. — Sejm konstytucyjny w takiem rozpatrywaniu się w stanie rycerskim, dostrzegł, że po niektórych powiatach Wołynia i Ukrainy, znajdowali się posiadacze ziem, mianowicie gracjalistami zwani, którzy nie mając klejnotu szlacheckiego, przypuszczeni byli od szlachty do sejmików. Zabronił tego. Napotykał też po różnych ziemiach, niepewności, nieregularności.

Na tem zamykamy rzecz o szlachcie, bo z upadkiem Polski, jej stanowisko się zmieniło.

---

[1]) Za Stanisława Augusta, w przeciągu lat 30. wydano indygenatów 166. a uszlachceń 746.

II. ZASZCZYTY.

Z tego co się dopiero o stanie szlacheckim, a wyżej nieco o urzędach i dostojeństwach powiedziało, jasno jest że pierwszym w Polszcze zaszczytem, było szlachectwo i nad niego nic.

Być szlachcicem, było mieć otwartą całą przestrzeń, od zagonu do tronu. Wszystko dla niego otwarte, do wszystkiego ma prawo, co bądź otrzymać godny.

Zaszczytem dla niego mieć herb *Klejnot* szlachecki, bo tym znakiem, pieczętuje widoczny, naoczny dowód szlachectwa. Herb pospolicie był wspólny wielu rodzinom [1], wzbudzał przypomnienia rozlicznych zasług: a nie było z nich takiego coby wielkich nieprzekazał swym herbowym czynów. Jeźli herb był *własny*, od innych wyosobniony, rodzina jego, cieszyła się i szczyciła zasługą własną. *Bene natus.*

Wspólność herbu wielu zarazem rodzin, tworzyła z nich niejako *gentem*, plemie, między nimi jeden szczep objawiające, a na *familiae*, rodziny podzielone. Niewynikało z tąd, aby takie plemie, jakąś wyłączność ciała osobnego tworzyło, było tylko wspólności rycerskiej i obywatelskiego braterstwa przypomnieniem. Dbały o swój zaszczyt szlachcic, niezaniedbywał w podpisach to wyrażać że ma herb taki lub inny: wyrażał nazwę herbu, gdy każdy prawie miał nazwę: mieścił go przed, czasem po nazwisku swojem. *Jan Jelita Zamojski*, *Stanisław Jelita Pachołowiecki*, *Stanisław Oksza Orzechowski* [2]).

Spajały też klejnotne te plemiona, dość liczne rodziny, jednegoż nazwiska, a różnego herbu. Wprawdzie poczytywały się za różne niespowinowacone rodziny, ale ich nazwisko zbliżało i bratało, a może w swoim czasie świeższa między nie jednemi pamięć rozrodzenia [3]).

Z imieniem i nazwiskiem, obok herbu wiele rodzin wyrażało swe przydomki, tem zaszczytne, że jeżeli nieprzypominały jakiej rodzinnej powieści, to przynajmniej odróżniały od innych jedno-imiennych.

---

[1]) Prawie nie ma herbu Polskiego, coby nie był wspólny kilku, kilkunastu, kilkudziesięciu zarazem rodzinom. Bończa, Doliwa i wiele innych każdy około 50. rodzinom wspólny; Odrowąż, Trąby, każdy 60.; Dołęga, Pomian, Rogala, Rola, Sas, każdy przeszło 70., Pobóg, Radwan, po 90. przeszło; Abdank, Ogończyk, Ślepowron, Topor, po 100. rodzin liczą; Prawdzic, Jelita, Junosza, Rawicz, Ostoja, Poraj, od 120. do 130.; trojaki Prus 152.; Nałęcz 172.; Lubicz 186.; Jastrzębiec 349.

[2]) *Multae sunt autem nobilitatis Polonae gentes et quasi tribus, non locis et regionibus, verum signis quibusdam gentilitiis, quae arma et insignia vocant, eorumque appellationibus distinctae, quae singulae rursus multas stirpes et familias cognominibus et agnominibus distinctas complectuntur. Verbi gratia: Lelivicorum gens, cujus signum est, nova luna superne stellam inter cornua continens in caelestino scuto, Tarnoviam, Pileciam, Melstiniam et alias nonnullas honestas et amplas familias comprehendit, etc. Kromer, desc. Pol. p.* 103. 104.

[3]) W *Niesieckim* liczyć można, po ośm różnego herbu rodzin Bielskich, Zawiszów, Glińskich, Borowskich; jedenaście Zakrzewskich; dwanaście Zaleskich; dziewiętnaście Dąbrowskich; dwadzieścia cztery Wolskich: różnych herbów choć tegoż nazwiska: a więcej tej rozmaitości w tych nawet imionach było, o czem *Niesiecki* wiedzieć nie mógł. Dotąd nie zwrócono dosyć baczności na to, ile zmianą, wzięciem innego herbu też same nazwiska, rozosobniły się. Wzgląd na to, pewnie uchyliłby nie jedno z trudności i wątpliwości, o jakich *Niesiecki* nie raz nadmienia.

Jan, Jelita, *Sarjusz*, Zamojski.
Jan, Jelita, *Mniszek* Tchórzewski.
Stanisław, Łabędź, ze *Skrzynna Dunin* Borkowski.
Jan, Łabędź, ze *Skrzynna Dunin* Brzeziński.
Jan, Gryf, *Jaxa* Bykowski.
Jan, Chorągiew, *Tysza* Bykowski.
Teodor Leliwa, *Skumin* Tyszkiewicz.
Alexander, Topor, *Zaklika* Czyżowski.
Daniel, Pietyhor, *Jeło* Maliński.
Paweł, Zagłoba, *Dubina* Kniażycki.
Jan, Sulima, Zawisza *Czarny* (przydomek).
Jan, Zadora, *Dowgiałło* Zawisza.
Jakób, Jelita, *Sudymontowicz* Czeczel.
Jan, Odrowąż, *Littawor* Chreptowicz.
Julian, Rawicz, *Ursyn* Niemcewicz.
Marcin, Zdarboże, *Odlanicki* Poczobut [1]).

Posiadanie ziemi było drogim zaszczytem, bo stawiało na stanowisku czynności obywatelskiej. Nie majątkj rozległe zaszczycały, bo to było igrzyskiem losu, dolą szczęścia i powodzenia : ale posiadłość ziemi, roli, choć wycieńczonego zagona, bo bez tej posiadłości wyzuty by był z czynu. Dla ubogiego szlachcica skarb najdroższy, którego w biedzie dla najzyskowniejszych korzyści nieopuszczał, nie chcąc się wyzuć z rzeczywistych obywatelstwa zaszczytów: to jest obywatelskiego działania sejmików. Szczęśliwy jeźli miał posiadłość mierną stawiającą go w możności podjęcia urzędu : *bene possessionatus*.

Lubo zakończenie nazwiska na *ski*, okazywało że wynika z posiadłości, że Pilecki, Zamojski, są z Pilca z Zamościa : gdy jednak były nazwiska na *ski* zakończone, nie z posiadłości ziemskich wynikające, ci przeto co się szczycili swych nazwisk początkiem z posiadłości wynikającym, dwoili go niejako pisząc się *Jan z Pilca Pilecki*, *Jan z Zamościa Zamojski*. Żeby zaś w podpisach swoich wyrazić, że są posiadaczami ziemskiemi, że dziedziczą swe *imiona*, dokładali nazwy włości posiadanych, na których ich czynność, ich służba obywatelska polegala : *Jan z Zamościa na Zamościu Zamojski*, *Jan z Obór na Oborach Oborski*. Było zaszczytnie wymienić na czem się posiadłość opiera, już to dla tego że podpisujący upewniał, że rodzina imiona przodków dochowała; już to dla tego że wskazywał w rozrodzeniu się szczepu jaka część posiadłości przypadła: *Jędrzej Herbut na Dziedzilowie ; Jan Herburt na Chlipcach; Piotr Herburt z Fulsztyna* (Dobromila) *Odnowski ; Jan Herburt z Fulsztyna na Nizińcu i Bruchnalu ;* już nareszcie dla okazałości, gdy posiadał imion, wiele dóbr, kluczów, włości, rozległe majętności [2]).

---

[1]) W Litwie mianowicie te przydomki były mocno rozpowszechnione i pomnożone. Często były to podwójne nazwiska. Byli w Litwie, Wojnowie, a prócz nich : Wojna Kierdej, Wojna Hreczyna, Wojna Orański, Wojna Jasieniecki ; a Wojnów Jasienieckich herb wieloraki choć własny. — Pod koniec też bytu Rzeczypospolitej, polubiono wydobywanie na jaw rodzinnych przydomków.

[2]) *Interdum sine hac deflexione vel adjectione* (*ski*) *arcis vel oppidi, vel pagi nomen, unde quis ortus, vel cujus dominus est cum praepositione* de, *vel* a, *vel* in, *cognominis loco usurpatur, a magnatibus praesertim et clarioribus : ita ut verbi gratia, in Tencin, vel a Gorca, vel de Felstein quis appellatur.* In *praepositionem iis fere attribuunt, qui domini sunt locorum : caeteras etiam iis, qui inde duntaxat orti vel oriundi sunt, etiam si ibi non habeant ubi pedem figant. Cromer, desc. Pol. p.* 105.

Rzeczpospolita, ojczyzna, wołała szlachcica do boju i do rady. Zaszczytem dla niego jeźli mógł powiedzieć, że choć w jednym razie jakąkolwiek zasługę położył, jakim się kolwiek wspomnieniem opatrzył.

Wojenna sprawa otwierała do tego drogę, nie samym posiadaczom, wiodła do zasługi upośledzonego brakiem. Taki dosługiwał się ziemi i posiadłości, krwią własną wypłacał się ojczyznie. Pięknie było mieć jaką rangę, jaki wojskowy tytuł, wszakże istotny zaszczyt, zawisł na tem aby się na polu boju znaleźć i z niego unieść dzielności przypomnienia.

Posiadaczom tylko stała otworem czynność w radzie. Z pola boju spieszyli szukać zaszczytów w kole obywatelskiem. Równy poniekąd był zaszczyt być w niższym lub wysokim urzędzie, skoro ten w obliczu obywatelstwa dochodził do stopnia takiego, do jakiego goniący o zaszczyty, mógł się spodziewać dojść w życiu swojem, stósownie do położenia osobistego. Podwajał się zaszczyt, jeźli w powoływaniu siebie do usług publicznych, w ponawianych głosach obywatelskich na sejmikach i sejmach trwałe i rosnące w usłudze swej znajdywał zaufanie; podwajał i w tedy, gdy zasłudze jego los sprzyjający prowadził go wyżej nad wszelkie oczekiwanie, gdyż z poziomu skromniejszego ziemskiego powiódł go mniej spodziewanie w dostojeństwa Rzeczypospolitej i w jej krzesła. Dla tego tam równie dobrze się znajdował miernych znaczenia i dostatków, jak najmożniejszy.

Zaszczyty pierwsze, to jest z powołania głosem obywatelskim wynikające, były pospolicie czasowe, krótko trwałe. Poselstwa, komissye, deputacye, delegacye, przemijały. Podpisujący, w tedy tylko z tymi zaszczytami występował póki obowiązki powołania pełnił. Skończywszy one, zostawały mu wspomnienia i zaszczyt w kole obywatelskiem, ale niezapewniały mu dozgonnego w podpisach z zaszczytami obywatelskiemi występowania. Do tego służyły urzędy i dostojności, w powszechności dożywotnie.

Urzęda i dostojności lubo były wyższe i niższe, i w spotkaniu się swojem wzgląd na starszeństwo i pierwszeństwo zachowywały: wszelako między niemi, żadnej liczbami lub ogólnemi wytrybowanemi liniami podrzędności wykreślonej, duch równości niedopuścił. Starszeństwo było przy urzędach i dostojnościach Rzeczypospolitej, przed ziemskiemi dostojnościami: wszakże mnóstwo Rzeczypospolitej urzędów, pierwszeństwa ziemskim ustępowało. W kole dostojności ziemskich, starszeństwo było między ziemiami: wszakże, najmłodszej ziemi Podkomorzy, nieustąpił pierwszeństwa Chorążemu najstarszej. Z drzędu, z dostojności, postępował obywatel wyżej, a postęp w różnych otwierał się kierunkach, bo się dziwnie urzędnicze i dostojnicze obowiązki między sobą krzyżowały. Podpisujący więc do zgonu swój zaszczyt dostojnictwa lub urzędu, kreślił oraz widoki postępu w podjętej i położonej zasłudze: a jeźli dostąpił godności najwyższej, która żadnej do postępowania nieotwierała kolei, taki słusznie się do zgonu pełnym zaspokoił obywatelstwa zaszczytem.

Zaszczyt posiadania dożywotniego urzędu lub dostojności, i to miał do siebie, że schodzący z urzędu, to jest dobrowolnie go opuszczający, choć potem żadnego nie miał, tytuł opuszczonego zachowywał. Zwyczaj pod koniec wprowadził dodawania takim, łacińskiej partykuły *ex*: *expodkomorzy*, *expodskarbi*, *exmarszałek* (byłby laski wielkiej lub nadwornej, a nie sejmowy lub trybunalski czasowi).

Między dostojeństwami wielce zaszczytnemi w podpisach, wyrażało się starostwo grodowe, jako ziemska dostojność z urzędniczym obowią-

zkiem. Gdy to było razem poczytane za wynagrodzenie zasług, niemniej też inne otrzymane starostwa niegrodowe, jako owoc zasług, *panis bene merentium*, do zaszczytu się przyczyniały. Dla tego je w podpisach wymieniał kto był niemi obdarzony: nieraz długi szereg posiadanych starostw jakie się na jedną pańską głowę razem zbiegały i w ogromne go dostatki opatrywały, starannie był obliczany. Zaszczyt zasługujący na wymienienie, bo okazywał i wysoką zasługę szczodrze wynagrodzoną i ogrom dostatków. Nie było tak z mniejszymi dzierżawami, *tenutami*, wójtostwami, sołtystwami, małymi ziem *Wybranieckich* udziałami. Ci co je otrzymali i skromnem wynagrodzeniem opatrzeni byli, bardzo rzadko kiedy w podpisie ten dowód zasług swoich wymienili, i to w tedy gdy do powierzonej im ziemi, jak do wójtostwa obowiązek jaki do spełnienia był przywiązany.

W duchownym stanie, niemniej szlachta zaszczyty znajdywała. Dla niej stały otworem probostwa, prelatury, suffraganie, opactwa, biskupstwa: chociaż tu dla nieszlachty droga nie była zamknięta, ścieszka przynajmniej zostawała, po której plebeje do prelatur dochodzili koniecznie.

Wszystkie tedy zaszczyty były osobiste, czasowe lub dożywotnie. Żadnego szczególnego stroju, żadnej ozdoby, *dekoracyi* niemające. Jedno szlachectwo i klejnot jego, były wszystkim zarówno dziedziczne.

W tym razie, godziło się każdemu podnosić zasługę i chwałę przodków, *antenatów*, długim ich szeregiem, a licznem onych dostojeństwem, sobie zaszczyt jednać, w braku zaś własnego stanowiska, udzielane sobie z ojca i dziadów dostojnictwa wspomnienie przyjmować i niem się pocieszać. Zasługa obywatelska w tych wspomnieniach, spływała na synów i potomki; dawała niejako prawo do pożądania wyższych stanowisk, z pokolenia w pokolenie zaszczyt imienia utrzymujących. *Z* tąd *dostojnicze po ziemiach rodziny*, dostojnictwa ziemskie z rąk niewypuszczające; z tąd *rodziny senatorskie,* krzeseł nieopuszczające, przesiadające się z krzesła na krzesło, liczące długi *antenatów* szereg.

Rodziny tedy jaśniały, nie dziedzicznym dla nich osobnym tytułem, gdyż nie inny dziedziczny posiadały, tylko ten jaki był powszechną stanu rycerskiego i każdego pojedynczego szlachcica własnością: ale jaśniały zamożnością, wziętością, zasługami i wysokiem stanowiskiem, licznych pojedynczych ich osób i pokoleń. Związki z temi rodzinami innych rodzin, otwierały im zaszczytne powinowactwa, pokrewieństwa, *parentele*; otwierały liczne stosunki i wpływy, wydawały na świat *familiantów* szczęśliwych swem położeniem i stanowiskiem do posuwania się w obywatelstwie, trudniejszem dla innych powodzeniem.

Mało przynosił zaszczytu, tytuł kniaziowski lub książęcy, unją Lubelską dziedziczącym go Litewskim i Ruskim rodzinom pozwolony: ale zaszczytnie było być urodzonym, z podkomorzanki, kasztelanki, wojewodzianki. Mało przynosił inny, bo stan rycerski nie znał innego dziedzicznego nad szlachcica tytułu, a ten do wszystkiego miał prawo, był początkiem wszystkich zaszczytnych dostojności i stał na szczycie wszelkich zaszczytów.

Więcej niż na te przydatkowe dziedziczne tytuły względu miano dla zamożności rodzin, bo ta wiodła do wysokich stanowisk. Prawdziwe zaś poszanowanie i cześć okazywano zaszczytom obywatelskim, to jest urzędom i dostojnościom.

III. UCZCZENIE.

Jakie było w mowie i pisaniu *wzajemne uczczenie się* w pierwszych ukazania się Polski wiekach, pokryła łacina: nie do tego atoli stopnia, aby z pod niej cośkolwiek pewnego odgrzebać nie można: bo jak się wynalazły Polskie urzędów i dostojności nazwy, tak i onych uczczenie temiż wydobyć się daje sposobami. Środki do tego są nie liczne, gdy częste do tego źródło w jednym *Gallusie* znajduje się tudzież w niewielu niektórych dyplomatach; do ich zaś objaśnienia, pierwsze piśmienne służy, polskiego ukazywanie się języka.

Gallus tak jak i poźniejsi kronikarze, szczodrą ręką obdarzają swych bohaterów epithetami: *gloriosissimus*, *victoriosissimus*, *belliger, filius Martis*, *famosus*, *memorandus*. Nikt pewnie w takich niezechce szukać rzeczywistego we zwyczaju będącego uczczenia. Sądzimy też, że na epitheta kroniki Wincentego Kadłubkowego, pełnej przysady a przeto o dziwactwo podejrzanej, bezpiecznie nie można się powoływać. W przystrojonej gadatliwością poetyczną powieści *Galla*, snadniej rzeczywiste odróżnić uczczenie od kwiecistych epithetów kronikarskich.

Mówi on, że Bolesław Wielki przez poszanowanie dla duchowieństwa biskupów, *episcopos dominos appellabat* [1]). Sam *Gallus* przypisując im swą kronikę, czci ich: *domini venerandi*, *venerabili: domini reverende discretionis episcopi* [2]). Są to zwykłe na zachodzie znane formuły, nie Polskie narodowe wyrażenie przekładające, ale do Polski wniesione, wymagające podówczas, narodowego Polskiego przekładu. W tym razie *dominus*, cale nie toż samo jest co *domini* w ustach Bolesława biskupów uczczenie: bo Bolesław, nie po łacinie ale czcił po Polsku. Absolute przez *Galla* wyrażone *dominos*, bez *venerendos* lub *reverendos*, oczywiście coś innego Polskiego i coś wysokiego znaczyło [3]).

Owoż w innym razie, prosty obywatel koło roku 1100. mówi do Władysława Hermana, *domine dux* [4]), po polsku: *hospodyne książe* (ksiądz). Stara powieść zapewnia, że na sześćdziesiąt lat wprzódy, a w piętnaście po zgonie Bolesława Wielkiego, lud zbiegający się na przeciw przybywającego Kazimierza, wywoływał: *a witajże hospodyne*. Było więc w ówczas uczczeniem panującego, *dominus rex*, *dominus dux*, gospodyn król, gospodyn ksiądz.

Hospodyn, gospodyn, przypomina razem *hospodara*, *gospodara*, w Ruskim i innych mowach, coś więcej znaczącego. W XV. wieku w Mazowszu taki był panującemu nadawany, pewnie za przykładem Rusi [5]). Ale to jest z pierwszego początku jedno, co gospodyn.

---

1) *Gallus*, *p*. 54. 2) *Gallus*, *p*. 4. 125. 3) Zdawało się naszym niektórym pisarzom, że to *dominus episcopus*, nic innego nie jest tylpo *ksiądz*, *książe*, Gdyby tak było, byłoby to nazwą, tytułem a nieuczczeniem. 4) *Gallus*, *p*. 175.

5) Maciej z Rożana 1450. w przekładzie Polskim statutu Mazowieckiego 1398. daje artykułowi siódmemu tytuł ten: *gdy mężobójca waruje się mocy gospodarskiej p*. 139., to jest: kiedy mężobójca zastrzega władzy panującego. — *Hospodar*, na Rusi i w Litwie, koło 1500. 1550. w zbiorze praw Litewskich *Działyńskiego, pp*. 493. 501. 514. 515. *etc.; prosili hospodara korola*. *p*. 476. Królowie Polscy, aż do Jana III. pisząc po rusku do Moskwy, wyrażali: *my wielki hospodar krol. Czack' o praw. Lit. i Pol. T. I. p*. 202. — Niektóre djalekta Sławiańskie, mianowicie Ruskie z podwójnego zakończenia na *in*, *ar*, hospodin, hospodar, znaczne znalazły znaczenia odróżnienie. Z tem wszystkiem jest to jeden i ten sam wyraz, czego dwódo dochował język Polski: gospodarz, a żona jego gospodyni. Istota wyrazu

Gdy gospodyn i gospodar, przeżyły dłuższe wieki na Rusi, przed którym czołobitnie *czołem bito:* nieodrzeczy zastanowić się, czy podobnego wyrażenia i ceremonji nie było za Bolesława Wielkiego. Być może. *Gallus* mówi, że kiedy królowa chciała na śmierć skazanych ocalić, wespół z dwónastu radnymi i ich żonami rzucała się do nóg Bolesławowi, błagając przebaczenia [1]). Wszakże ten zwyczaj jeźli był niedługo trwać musiał, bo następnie o nim żadnego więcej śladu dostrzec się nie daje.

Cobądź, do Bolesława Wielkiego mówiono: *gospodyn król*, a Bolesław mówił do biskupów, *gospodyn biskup*, albo *gospodyn ksiądz*. Za Mieczysława, niknęli wysocy dostojnicy za Popielów księdzami, książętami zwani, lud, przywykły do tego miana, przeniósł go na duchowieństwo, którego z razu małą ilość a od razu na dworze i w kraju wysokie znaczenie dostrzegł: widział w nich książąt chrześcijaństwa i czcił równie każdego *gospodyn ksiądz*.

Władysław Herman, pisząc 1087. do opata świętego Idziego po łacinie, daje mu uczczenie, *venerabili abbati* [2]), tak jak był zwyczaj owego wieku w łacińskim świecie. *Venerabilis,* niewątpliwie, stosównie do znaczenia, od razu przepolszczono, *wielebny*, wielbienia godny. Uczczenie to przetrwało w wiekach następnych, pląsząc się z innemi.

Przy radzie był rząd, rada była rządem, w rządzie prezydujący (orędujący, orudujący) a przy rządzie, urządu czynni, obowiązki pełniący, byli (uradniki) urzędnicy. Z pomiędzy nich byli ludzie *czestni*, wyższej godności *czestnicy* [3]), wymagający osobliwego uczczenia. Toniewątpliwie nie inne było tylko *pan*, co *Gallus* po łacinie przez *comes* oddaje. Być może, że od początku, naczelnicy i zawiadowcy grodów, byli *pany*, do uczczenia siebie żadnego dodatku prócz nazwiska grodu niepotrzebujący, jak to do końca dla ich następców kasztelanów przetrwało. Ale *pan*, dokładał się od pierwszych wieków do tytułu dostojnika wyższego, dla uczczenia: *comes palatinus* pan wojewoda, pan Chorąży, a tego uczczenia dla dostojnika było dosyć. Uczczenia bowiem niewątpliwie były krótkie, a gdy z postępem cywilizacyi zbyt powszedniały, dodatków i nowego przystrojenia zapotrzebowały.

Tenże uczczenia wyraz *pan* po tytule dostojności, dogności położony, cale innego nabywał znaczenia, innej mocy, cale co innego w ówczas oznaczał. Położenie jego po godności, oznacza nie samo uczczenie godności, ale uniżoność dla niej. O Bolesławach i do Bolesławów mówiono *król pan, książe pan*, [4]). Tego przez *comes* po łacinie oddać nie

---

jest *host*, *gost*, podin, podar, bezwątpienia są zakończenia wymawianiem może z pierwszego utworu przeistoczone. Wywód że gospodar, gości obdarza, jest płonny: możeby chciał go kto podeprzeć twierdząc, że gospodyn jest gości podejmujący! — Trudno poniekąd zokończenie *podin*, *podar*, jaką analogią objaśnić: być atoli może, że *host* uzyskał zakończenie, *host-bo* a potem, *host-bo-in host-bo-jar*. Wymawianie ugładziło hospodin, hospodar. Z hospodara powstał Rossyjski wyraz *hosudar*. Jeźli gost-pod, jest rzeczywiście z dwu wyrazów złożone, raczejby w nich dostrzegać było gost-wód (wodzenie, przywodzenie): a pomnić, że gos, gost nie gościa tu ma znaczenie ale jakiejś godności, władzy, zwierzchności, wyższości. Rzeczywiście trudny sęk do odgadnienia: ale na ten raz dosyć tego o etymologji i źródle jego.

[1]) *Regina cum amicis XII. et uxoribus eorum ad pedes regis pro sui damnatorumque venia se prosternebat. Gallus, p.* 68. [2]) *Gallus, p.* 122. [3]) *Consiliarios:* czestnik i szlachta, przekłada na Polski Maciej z Rożana 1450. w statucie Mazowieckim 1391. *p.* 139. — Czestnictwo szczególne należało się *dostannikom*, *dostojnikom*, ludziom stanu, ludziom państwa, w stanie czyli państwie wysoko stojącym. [4]) Sposób wyrażenia się wielu wschodnich języków. Dla tego mówi się; *Chrystus pan*.

29*

można: jest to *dominus*. Czyli co więcej w ówczas w uczczeniu dla dostojności panującego czyniono? wątpić się godzi, ponieważ łacina owego wieku poszlaki nie daje: a co dodatkowego w języku narodowym się zjawia, to się za następną wlecze łaciną.

Bolesław Wielki swych dwunastu przybocznych radnych, czcił *przyjaciolmi, amici* [1]). Był to wyraz protekcyi i serdeczności jakim zwierzchnik i wyższy do przywiązanych do siebie przemawiał, a uczcił do służby przyjętych przyjacioł (prijatych prijatielów).

Zbigniew 1098. mówi do Wrocławian: *vestrae fidei cives!* [2]). Jest to Polskie, *obywatele!* ponieważ w tedy, wielkie posady *(civitates)*, nie były od powiatów cudzoziemskiem prawem odosobnione; miewały swe wieca, w których jako (obwieciele) obywatele radzili, równie jak w obrębie powiatu osiedli obywatele.

Bolesław Krzywousty, na polu boju do bojowników swoich mówi: *fratres et milites gloriosi* [3]). Czyli *gloriosus*, jest epithetem uczczenia, odpowiadającym z czasem znaczeniu *sławetny* [4]), może być wątpliwe; ale to jest oczywiste, że mówi: *bracia!* że rycerstwo między sobą wzajem się *bracią* czcili; że braterstwa wyraz jest odwiecznem uczczeniem.

Hospodyn, lubo nietracił swego najwyższej dostojności znaczenia wszelako, tak stopniowane, tak rozliczne, rozmaite i rozpowszechnione miał użycie, że z postępem łaciny i zachodnich sposobów, stawał się dla panującego niedostatecznym. W niebie i na ziemi był gospodyn; po gospodach, gościńcach, karczmach, gospodyny; książęta i pany gospodyne, po chatach gospodynie i małżonkowie ich gospodarze; każdy rodzinnego mieszkania naczelnik i kierownik gospodarz: dla łaciny tedy, niedostatecznie się stawało zacieśniać się na uczczeniu *dominus:* za przykładem tedy zachodnich krajów panującym w Polszcze, dostawiła naprzód *inclytus*. Bolesław Krzywousty jest *dux inclytus* [5]).

Przeszło w pół wieku potem, obok *inclytus*, poczęły się mieszać inne książąt łacińskie uczczenia: *illustrissimus et excellentissimus*, a mianowicie pierwszy 1178. 1187. Wszakże *inclytus* nie został zaniedbany i trwał wspólnie. W tym sposobie były nie jako równe sobie. Z tem wszystkiem *illustrissimus* tylko w pomoc i zastępstwo *inclyti* przychodził. *Inclytus* mimo dawności przeważał, mianowicie pod koniec wyższym od *illustrissimus* poczytany został [6]). We dwieście lat ich wspólnego trwania, przymięszało się do nich nowe, *serenissimus* uczczenie, za wyższe poczytane, przyzwoite jedynie panującym a nie podrzędnym książętom [7]).

Czyliby te uczczenia, każdy od razu osobny wykład w języku Polskim uzyskał? wątpić się godzi. Nawet z pewnością twierdzić można,

---

[1]) *Gallus, p.* 67. 68. [2]) *Gallus, p.* 164. [3]) *Gallus, p.* 295.

[4]) Swiętosław z Wocieszyna 1449. *famosum* statutu Wielko-Polskiego przez *sławetny* przełożył; a Maciej z Rożana 1450. *sławetną* czci szlachciankę niższego stanu w statucie Mazowieckim 1414. *p.* 146.

[5]) *Inclytus dux Boleslaus* 1110. *Gallus, p.* 9. — *Inclytus dux Casimirus* 1187. *apud Czacki o praw. Lit. i Pol. T. I. p.* 264. — W statutach Mazowieckich 1389. 1390. *Bandtke, jus Pol. p.* 421. 422.

[6]) *Illustris princeps Silesiae et inclyta filia imperatoris* 1178. *Sommersberg. T. I. p.* 894. — *Statuta inclyti ducatus Mazoviae per illustrissimos principes. Bandtke, jus Pol. p.* 417.

[7]) *Serenissimus dux Opoliensis et Russiae* 1374. w przywileju Olkusza u *Czackiego o praw. Lit. i Pol. T. I. p.* 203. — Wszakże i książe Mazowiecki 1386. jest *serenissimus princeps, Bandtke. jus Pol. p.* 220. Wraca jednak do *inclytus* 1389. 1390. *ibid. p.* 421. 422. — Opuszcza wszystkie, tylko *dominus dux* 1391. 1397.; a od 1401. *nos dei gratia dux. Ibidem p.* 424. 425.

że *inclytus et illustrissimus*, czas niemały, jednostajnie przez *oświecony* wyrażano, a to z powodów: naprzód, że jeden z drugim długo w parze na równi chodziły, a trudno przypuścić, aby bez takiej równości poźniej przywołany *illustris*, miał pierwszeństwa *inclyti* ustąpić, jak się to rzeczywiście stało; a powtóre, że oba w XV. wieku jednostajnie przez *oświecony* wykładane znajdujemy [1]. Książęta Piastowie po Polsku wszyscy jednostajnie *oświeconemi* byli uczczeni, jakiegokolwiek łacińskiego na miejsce tego użyto wyrazu: *inclyti*, *illustrissimi*, czy nawet *serenissimi*: po Polsku było: *oświecony* [2].

Wszakże już w XV. wieku *serenissimus* wyższym, zwierzchnim książętom raczej przystało i musiało mieć inny wyraz Polski: a *inclytus* u książąt majestat zastępował. *Statuta* 1377. *inclyti ducatus Mazoviae*, *per illustrissimos principes* [3]: nie miał pewnie Polskiego odpowiedniego, bo go w ośmdziesiąt trzy lat potem 1450. tłomacz łączy w uczczenie książęce i przez *wielmożne i oświecone książęta* wykłada [4]. Poźniej *inclytus* został statecznie *świetnym* przełożony, i stał się uczczeniem państwa, kraju, jak w tym razie Mazowsza, tak potem Rzeczypospolitej Polskiej [5]. *Serenissimus*, zostało przełożone przez *najjaśniejszy* czyli *najoświeceńszy*, jako majestatu uczczenie [6].

Dotąd książętom łacina uczczenia dostarczała i z końcem królowania Piastów, łacina jeszcze dostarczyła *majestatu*, który wcale na polski przełożonym nie został, ale odpowiedni polski spłodził. Już go Kazimierz Wielki dotknął 1347. w statutach Wielko-Polskich w Piotrkowie zebranych: *nostra regia majestate intrante* [7]. Tłomacze Polscy XV. wieku, jeden przekłada, *z dworem naszym*, drugi, *wielmożność królewska* [8]. *Wielmożność* tedy odpowiada *majestati nostrae* i *serenissimo*, to jest majestatowi, wyrażenie *majestas*. Majestat ugruntował Król Ludwik, a Jagiełło i następcy jego stale go posiadali [9].

Za Jagiellonów, mocno się uczczenia pomnożyły, a z dwu stron zbiegały, z Litwy czyli Rusi i z Niemiec. Z ogromem państwa wzrastał majestat; ze wzrostem swobód i potęgą stanów, usiłowano majestat wielką czcią otoczyć. Ruskich sposobów, bijąc czołem przed Królem i wielkim kniaziem, kniazie, bojary i słudzy wójty i mieszczany i wsiakij lud, mówili: *hospodar jego miłost; wasza Królewska miłost pan nasz miłostywy* [10]. Powtarzali to, niższego stanu szlachta i ludzie, czołem bijąc przez kniaziami i pany. Za tym przykładem, przy pokłonach i ukłonach w Polszcze, chwycono to wyrażenie do uczczenia Królewskiego majestatu i wzajemnego między sobą. *Wasza miłość*, *wasza królewska mość*, *pan nasz miłosierny*, przyzwoitą i konieczną się stała. Trudno zdaje się i niepodobna ten sposób w dawniejsze czasy usuwać, bo łacina przedjagiellońska, żadnych na to niedostarcza poszlak. Nastało to za Jagiełły, wnet się ustaliło i rozpowszechniło w mowie potocznej obywatelstwa całego.

---

1) Maciej z Rożana przekład statutów Mazowieckich 1377. 1390. *p.* 133. 138. Także też statutu Wiślickiego *nobilem aut illustrem. Bandtke, jus Pol p.* 54. tłomacz bezimienny 1541. szlachcicem albo oświeconym przepolszcza, *p.* 103.

2) *Serenissimus* statutu Mazowieckiego 1386. Maciej z Rożana, również przez oświecony przekłada, *p.* 137.

3) *Bandtke, jus Pol. p.* 417. 4) Maciej z Rożana, *p.* 133. 5) *Lengnich, jus publ. Pol.* 11. 4, §. 36. 6) W Ruskim języku, w XV. wieku najoświeceńszy. *Czacki, o praw. Lit. i Pol. T. I. p.* 265. 7) *Bandtke, jus Polon. p.* 145. 8) Stanisław z Wocieszyna, 1449. i inny tłomacz współeczny jemu, z kopji 1506. wydany w Wilnie, *p.* 77. 9) *Czacki, o praw. Lit. i Pol. T. I. p.* 265. 10) 1544. 1554. *Działyński, Zbiór praw. Lit. p.* 493. 501. 515. — Wzięte pewnie z kościelnego: hospody pomiłuj!

Inne uczczenie *wielmożności*, weszło z Niemiec z majestatem, bo *majestas* wielmożność zrodziła. Z razu widać z powyższych przytoczeń, wielmożność wydała się tak znacząca i wysoka, że jeszcze 1450. *inclytus*, *serenissimus*, *majestas*, przez *wielmożny* przekładano [1]). Ale wielmożność ta nie mogła się majestatowi przydać, przeszła we własność wyłączną stanu rycerskiego.

Czczenie się wzajemne w stanie rycerskim *bratem*, *przyjacielem*, *obywatelem*, statecznie się utrzymywało i mocy nie traciło, mimo bardzo potocznego użycia. *Przyjacielu!* stało się potoczniejsze od innych, wzajem użyte, równości dowód; do niższego, do nieszlachcica obrócone, który niem bezkarnie odpowiedzieć nie mógł, dowodziło lubej protekcyi. Mniej ochoczo w podobnem znaczeniu i rzadko posłyszał plebejusz od szlachcica wyraz *brata*, braterstwo zachowało się wyłączne dla szlachty. *Obywatelu!* przystało równie mieszczanom jak niegdyś mieszkańcom posad, ze starodawnego obyczaju, pozostało w przeobrażeniu posad na miasta i mieszczan. Byli równie stanu rycerskiego obywatele, nie poniżali znaczenia obywatela, mniej stojąc o niego, gdy się czcili między sobą *bracia szlachta*, *panowie szlachta*.

Gdy nowe uczczenia w gościnę przybywały, dawne schodzić poczynały. Jeszcze w XV. wieku, *szlachcic*, i *szlachetny* toż samo znaczyły [2]), poźniej *szlachetności* miano, mieszczanom się dostało, a *szlachectwo* przy szlachectwie zostało. W XV. wieku, czczono urzędnika i dostojną szlachtę, *czestnicy*, niższą, *pocześni*, *sławetni* [3]); nieco poźniej, gdy się nowe rozgościły, wyrażenia te przestały być szlachty uczczeniem: to dawne szlachty uczczenie raczyło plebejów mieszczan, szlachetnie urodzonych; *szlachetnych*, ale nieszlachciców.

Urodzony, stało się wysokiem stanu rycerskiego uczczeniem, w aktach publicznych jedynie używanym. Niecierpiało stopniowania [4]), bo równość niedopuściła nierównego urodzenia, każdy był urodzony ziemianin, każdy szlachcic dobrze urodzony, *bene natus*. Mieszczanom pozwolono być tylko *szlachetnie urodzonymi*. Tak starodawne wyrażenia uczczeń, przechodziły w inne stanowiska, całkiem lub ułamkowo, ustępują nowym; ze swemi treściwemi resztkami z nowemi się powinowacą. Działo się to za Zygmuntów, wieku XVI.

Rozpowszedniony *pan* w pańskich rodzinach i ich *paniczach*, w rodzinach *panoszych*, zastąpił przestarzałe miano i uczczenie *gospodyna*. Kasztelanowie zachowali go w starodawnej im właściwej wysokości [5]),

---

[1]) Maciej z Rożana, stątut Mazowiecki 1377. *p.* 133. Stanisław z Wocieszyna, statut Wielkopolski, *p.* 27.

[2]) Statutu Mazowieckiego 1421. *aliqua domina nobilis. Bandtke, jus Pol. p.* 432. Maciej z Rożana, oddaje przez *szlachetna i uczciwa panna*, *p.* 147. — Podobnie: *dawność z głowy szlachetnej* (szlachcica) *p.* 149. *policzek szlachetny p.* 144. i tak dalej.

[3]) *Consiliarios ducis* statutu Mazowieckiego 1391. *Bandtke, jus Pol. p.* 424. rozdziela tłomacz Maciej z Rożana na *czestnicy i szlachta, p.* 139. — *Nobiles mulier cujuscunque status et eminentiae* statutu 1414. *Bandtke, jus Pol. p.* 430. przepłada tenże: *Szlachcianka* albo *Sławetna* i poczestna *niewiasta, p.* 146. — *Viri famosi*, statutu Wiślickiego *Łaskiego* są u tłomacza 1541. *Mężowie sławetni*, *p.* 110.

[4]) Jak w Niemczech *Edelgeboren*, *Hoch edel geboren*, *Hoch wohl geboren*, *Hohl wohl edel geboren.*

[5]) *Castellani Cracoviensis,... castellanis autem Sandomiriensibus et Lublinensibus*, statutu Wiślickiego, *Bandtke, jus. Pol. p.* 89. Świętosław z Wocieszyna 1449. tłomaczy: *Pana Krakowskiego.... panu Sendomirskiemu i Lubelskiemu. p.* 62. toż inny jemu współczesny tłomacz bezimienny w rękopiśmie 1503. *ibid.* — *Ba-*

ale w XIV. już wieku, *pan*, czy osobno wzięty, czy do godności lub jakiego uczczenia przyczepiony, był łacińskim *dominus*. Nie sami panosze nim się cieszyli, w równości stanu rycerskiego jaka nastała, każdy był *panem* i ten co miał poddanych i ten co ich nie miał. Niewiasta małżonka była *pani*, córka jej *panną*. W XVI. wieku do chat i służby wygnane zostało miano dziewki i dziewicy: dziewice szlachcianki zwano *panny*.

Panowie szlachta, zapewniając sobie panowanie, niezaniedbali i majestatu jego. Wzajem jeden drugiemu zdawał się na łaskę *jego miłości*, *waszej miłości panu*, pewierzał się jak poddany panującemu. Wzajem to czyniąc każdy w równości stanu szlacheckiego, równie dostojnie uczczonym się widział, równości nietargał, równie podnosił.

Wielmożność majestatu przystała z razu senatowi. *Wielmożnym* wojewodom i panom kasztelanom [1]). Lecz gdy bracia starsi tym wyrazem cześć odbierali, należał on i młodszym [2]). Nim atoli zdarzyła się wielmożność rozpowszechnić, oświeconość i jasność zamięszały jej pojedyncze stanowisko.

Oświecony (*illustris*, *illustrissimus*), stare już i przestarzałe panujących książąt uczczenie, nie miało nikogo w Polszcze, coby je śmiał podnosić (wielmożność była lepsza), a nieprzystało już Królowi, gdy był mieniony najoświeceńszym. Sierotę opuszczoną przesłano tedy kniaziom i książętom Litwy i Rusi [3]). A z unią Lubelską, z tytułami kniaziów pożegnane uczczenie *oświeconego* do Polski też wracało.

Lecz w tym razie nie było jeszcze pewno co godniejszego, czy jaśnie czy oświecenie. *Najoświeceńszy* ustąpił, *najjaśniejszemu* Królowi, bo się stan rycerski oświeconości książęcej wyrzekł: *jasność* tedy zasługiwała na wzgląd. Spajano ją z wielmożnością, dla lepszego czci uświetnienia: *jaśnie wielmożny*. A jasna wielmożność, o godniejszość, równie z oświeconością kniaziowską, jak szlachecką wielmożnością, zdawała się iść w zawody [4]). A gdy **1558. 1559. 1560.** do tegoż samego Mikołaja Radziwiłła pisano: *wielmożny*, *oświecony*, *jaśnie wielmożny* [5]), jest oczywiście że w latach blizkich unji Lubelskiej, względem tego rodzaju uczczeń nic jeszcze ustalonego nie było.

---

rones et nobiles, statutu Wiślickiego. *Bandtke, jus Pol. p.* 102. przekładacz 1543. oddaje: *Panowie stołeczni* (krzesłowi senatorowie, wojewodowie, kasztelanowie, *a chorągiewni, a szlachcicy nasi, p.* 119.

[1]) Wielmożny pan Jan Kostka, podskarbi ziem Pruskich, wojewoda Chełmiński, w przypisanem dziele 1556. — Wielmożnemu panu Mikołajowi Radziwiłłowi na Ołyce i Nieświeżu księciu a wojewodzie, w przypisaniu dzieła 1558. Bibliograf. ksiąg dwoje *T. I. p.* 158. *T. II. p.* 193.

[2]) W tymże blizko czasie podobna *wielmożność stanów*, zaprowadzała się w Stanach Zjednoczonych Batawskich czyli Belgickich, to jest w Rzeczypospolitej Holenderskiej: *hoogmogende heeren; edel mogende heeren; edel grot mogende heeren.* — W Polszcze o nie wiele szło że wszyscy królami nie zostali: było bowiem we zwyczaju czcić się w poufałości, *mój królu, moja królowo.* Musiało to wszakże nastąpić po pierwszych tłumnych elekcyach, najrychlej za Wazów.

[3]) Oświeconemu księciu i wielmożnemu Mikołajowi Radziwiłłowi, etc. w przypisaniu dzieła 1558. — List do oświeconego pana Mikołaja Radziwiłła książęcia, wojewody 1560—1564. — Bibliograf. ksiąg dwoje *T. II. p.* 103.; *T. I. p.* 138. 195. i tak dalej. — *Illustris princeps Radziwiłł,* 1580., *ibid. T. I. p.* 195.

[4]) Jaśnie wielmożnemu panu Łukaszowi grabi z Górki wojewodzie, przypisane dzieła 1557. — List do jaśnie wielmożnego książęcia a pana Mikołaja Radziwiłła wojewody 1559. — Jaśnie wielmożni panowie Zborowscy w dziele 1567. — Bibliograf. ksiąg dwoje, *T. I. p.* 138. 195.; *T. II. p.* 193.

[5]) Przywiedzione wyżej przykłady. Bibliograficznych ksiąg dwoje, *T. I. p.* 138. 195., *T. II. p.* 193.

W czasie unji Lubelskiej 1569., a więc w czasie blizkich bezkrólewi 1572. 1575. niezawodnie opatrzono zamętną niepewność we wzrosłych w poprzednich latach i zrozmaiconych uczczeniach. *Swietne* królestwo, *inclytum regnum*, było *najjaśniejszą* Rzecząpospolitą, *serenissima respublica*. Król jej również *serrenissimus*, *najjaśniejszy pan*. Król sam, mówiąc do senatu, czci ich *wielmożnymi*, a posłów i cały stan rycerski, *urodzonymi*. Nie zna w tem żadnej różnicy, ni jakiego urzędu lub dostojności innej, a tem mniej tytułów stanowi rycerskiemu obcych i nieprzynależnych.

Wiele wysokich władz, bliżej władzy królewskiej stojących, podobnie czcić było obowiązanych; wszakże niższe władze nie miały wzbronionego uczczenia dostojników, *jaśnie wielmożnymi*, *excellentia*, a to się podnosiło. Stan rycerski zaś i każdego szlachcica, wielki urząd wyższy i niższy, ziemstwo i gród, nie inaczej tylko *urodzonymi* czcił.

W aktach publicznych i w pospolitem użyciu, każdy stanu rycerskiego, każdy szlachcic, został *wielmożnym*. Wysokie tylko dostojeństwa zasługiwały na uczczenie *jaśnie wielmożnym*. Podkomorzowie ziemscy, Starostowie grodowi, po niektórych ziemiach, niektórzy wyżsi dostojnicy ziemscy; posłowie na sejm, senatorskiego rzędu dostojnicy, senatorowie; deputowani do trybunału, i powołani do wysokich czasowych poleceń, czczeni byli *jaśnie wielmożnymi*. Niezadziwi, jeźli ta jaśnie wielmożność w początkach rzadsza, z czasem gęściej na różnych stanowiskach porasta. W partykularnem użyciu, krzewiła się jaśnie wielmożność, na dzieci i potomków jaśnie wielmożnych; krzewiła się na obce żywioły z przepisami stanu rycerskiego niezgodne, na orderowych, obcemi tytułami ozdabianych.

Skoro Jaśnie Wielmożność swój szeroki i rozszerzający się obręb znalazła, już oświeconych książąt, wypadało również jasnością otoczyć. W pospolitem więc pisaniu, tudzież w aktach gdzie to władze nieobrażało, czczono kniaziów i książąt *jaśnie oświeconemi*. A im więcej w czasach poźniejszych książąt odżyło, tem rzęsiściej jaśnieoświeconość błyskotała.

Pan, osobno albo w dodatku do powyższych i do innych uczczeń dodawany, służył każdemu i każdemu uczczeniu: mocy nabierał i elegancyi uczczeniom dodawał, gdy był powtarzany i dwojony: *panu a panu*.

Gdy się uczczenie regulowało, straciła już swój walor *miłość*: w połykaniu jej syllab i liter wymawianiem, w samym do Króla nawet przemawianiu i pisaniu: *wasza królewska mość*, zbitym sposobem wyrażana. A tak niewychodząc z użycia i przy każdem uczczeniu do końca miejsce znajdując, w potocznym obrocie, bez końca podcinana, ostatnimi z niej wyciśniętemi głoskami, raczej ujmę czci, poniewierkę, groźbę, grubijaństwo niż uczczenie niosła. *Wasza miłość pan*, spadała na *waszmość pan*, *waspan*, *waćpan*, *wasan*, *wacan*, *wać*; a zaś *jego miłość pan*, na *jegomość pan*, *imć pan*, *mospan*, *mopan*, *mopanku*.

Na miejsce takiego przeobrażenia wyrazu, który niegdyś, zdawał na łaskę i miłosierdzie tego, do kogo się mówiło; w XVII. wieku zjawiło się nowe, tego do którego się mówiło za *Dobrodzieja* poczytujące [1]).

---

[1]) *Les femmes de Pologne prient leur mari: Monsieur mon, bienfaiteur. de Hauteville. relation historique de la Pol. an.* 1687. *p.* 250. — Że żona męża zwie Dobrodziejem, nic poniekąd nadzwyczajnego, ale ztąd *dobrodziej* między szlachtą zawitał. Lud wiejski, swych proboszczów czci *dobrodziejami*, a zatem to uczczenie musi być bardzo dawnych wieków.

Panie dobrodzieju, *mości dobrodzieju*, do końca już potem powszechnie całą różnie rozciągłą uczczenia formułę zamykało.

A gdy przed czasy uprzejmie *służby* w mowie i pisaniu, oświadczano i przysyłano: poczęto się pod koniec mienić *służbą*. Każdy wzajem sługą pana swego, a zatem zgodne z równością. Ale uprzejmość i pokora sadziły się na rozliczne odcienia: *sługa*, *uniżony sługa*, *najniższy sługa; upadam do nóg*, *podnóżek; do stóp się ścielę*, *stopy całuję*.

Duchowieństwo miało swe osobne uczczenia sposoby. W łacinie awne *venerandus*, *venerabilis*, z czaszm ustąpiło *reverendo*. Polska *wielebność*, jednostajnie została, tylko uzyskiwała stopniowanie, mięszała się i kojarzyła ze świeckiemi uczczeniami [1]): albo im też całkiem ustępowała.

Uwagi godne uczczenie prymasa i urodzonego posła (*legatus natus*) stolicy apostolskiej, arcy-biskupa Gnieznieńskiego, w czasie bezkrólewia *interrexa*. Król i akta publiczne, piszą doń jako do *najprzewielebniejszego* (*reverendissimus*) *jaśniewielmożnego*. Podobne uczczenie dają mu dwory zagraniczne. Duński niewzdragał się uczcić go *jaśnie oświeconym*. Prywatni piszą doń, jako do *najprzewielebniejszego*, *jaśnie oświeconego*, a są przykłady, że w czasie bezkrólewia posłowie niektórzy czcili go, *najjaśniejszy* (*serenissimus*).

Arcy-biskupa Lwowskiego i biskupa Krakowskiego, Król czcił, *przewielebnymi (admodum reverendi)*, innych zaś biskupów tylko *wielebnymi* (*reverendi*). Prywatne osoby bez różnicy wszystkich biskupów, *najprzewielebniejszymi* czciły, dodając Krakowskiemu i Warmińskiemu *jaśnie oświeconych* Książąt, a innych *jasnie wielmożnych*.

Reszcie duchowieństwa w urzędowych aktach łacina duchowna, oddawała cześć zwyczajną. W prywatnych zaś zaniedbywana była, zastępywana jak jakiej wysokości przynależało; *wielmożnym*, *jaśnie wielmożnym*, *jaśnie oświeconym panem*, *jegomość księdzem dobrodziejem*. Proboszcz Sieluński był *jaśnie oświeconym*. Biskupi *in partibus*, sufragani, opaci, prałaci, *jaśnie wielmożeństwo* uzyskiwali.

Te wszystkie wymienione uczczenia, służyły tylko do podniesienia obywatelskich stanu rycerskiego zaszczytów. Użyte same przez się, po wielkiej części dawały czuć z jakiego wynikają zaszczytu, urzędu, dostojności. Osobno, oderwanie użyte stały tylko w zastępstwie prawdziwego zaszczytu. Istotnem osoby uczczeniem, było wymienienie godności zaszczytu samego, urzędu dostojeństwa, przyczem, wszystkie te uczczenia przewlokłe, w potocznej mowie, krótkim wyrazem *pan*, *ksiądz* wyręczone były. Dworactwo, nadskakiwanie, uniżoność, nieopuszczały uczczenia przewlokłego, a mianowicie do jaśniewielmożności i jaśnieoświeconości się uciekały. Ale najuniżeńszy, nieraził urzędnika, dostojnika, kiedy go nazwą jego urzędu czcił. *Pan wojewoda*, *pan starosta*, *pan podkomorzy*.

---

[1]) Jego miłości księdzu opatowi; podobnie i Dziekanom 1562. — Najuczinszemu w panie Chrystusie oświeconemu księciu i też panu panu Erazmowi biskupowi Kamienieckiemu (Michał Erazm Działyński, koło roku 1648.) Bibliograf. ksiąg dwoje *T. I. p.* 133. — Jaśnie przewielebny w Bogu, jegomość ojciec arcy-biskup Czerniechowski 1670. — Jaśnie w Bogu przeoświecony jegomość ojciec (tenże) arcybiskup Czerniechowski. Bibliograf. ksiąg dwoje. *T. I. p.* 213. 214.

Zaszczytów tych Rzeczpospolita dostarczała stanowi rycerskiemu moc niezmierną. Od wojewodów, podskarbich, biskupów, hetmanów, do skarbników, wojskich, komorników, służby, urzędów, dostojności czynnych lub bezczynu, ziem nawet straconych, bez kosztu skarbu zasób ogromny, a zaszczytny [1]). Kiedy nie kasztelanem dobrze było być łowczym Wendeskim. Szlachta wzajem się czciła po zaszczytach, a zaszczyty spływały na żony i dzieci. Małżonki, nie były to żony wojewody, rotmistrza, ale były *panie: wojewodzina*, *chorążyna*, *rotmistrzowa*, *sędzina*, *koniuszyna*, *pisarzowa*, *łowczyna*, *miecznikowa*, *podkanclerzyna*, jak gdyby obowiązki urzędu były ich udziałem.

Od pieluch synowie i córki, po zaszczycie ojca czczeni. Jeźli synowi niezdarzyło się pozyskać zaszczytu, nie zostawał ogołocony z uczczenia: do zgonu miał prawo po ojcowym zaszczycie być uczczony, i przekazywał go swym dzieciom, które czczono dziadzinnym zaszczytem. Giętki na to język dostarczał tytularnych patronymików: Syn starosty był, *starościć*, córka *starościanka*, wnuk *starościcowicz*, wnuczka *starościcówna*. Syn wojewody *wojewodzic*, córka *wojewodzianka*, wnuczka *wojewodówna* czyli *wojewodzicówna*. Niedobrze się czasem wydały wnucząt dziadzinne zaszczyty, szły w żart. W rzadszym były obiegu, ale były, a z nimi i jaśnie wielmożeństwa [2]). Co bądź synowie i córki urzędników i dostojników mieli prawo do uczczenia po zaszczycie ojcowym. Z tąd, *kasztelanice*, *kasztelanki*, *generałowicze*, *generałówny*, *rotmistrzowicze*, *rotmistrzówny*, *łowczyce*, *łowczanki*, *czestnikowicze*, *cześnikówny*, *skarbnikowicze*, *skarbnikówny*, *sędzicowie*, *sędzianki*, *regentowicze*, *regentówny*, *podkomorzyce*, *podkomorzanki*, *oboźnicowie*, *oboźnianki*. A wnuczki *kasztelanicówny*, *rotmistrzowiczówny*, *łowczycówny*, *podkomorzycówny* i tym podobnie. I żaden urząd dożywotni od tego się nie wyłączał.

Z podobnego synów godnościami ojców uczczenia, wyłączają się wszelkie doczasowe z poleceń obywatelskich wynikające urzędowania. Nie było i być nie mogło, deputatowiczów, posłowiczów, delegatowiczów. Niepodało się to, ani w czasie urzędowania i pełnienia powiernictwa przez ich ojców.

Niepospolity ten zapas uczczenia i zaszczytów w Rzeczypospolitej, jakiemi się stan rycerski obdarzał, tak iż rzadko z nich jakie podwójnie na jedną zbiegały się osobę, pojedynczo rozsypane, dostatecznie stan rycerski zaszczycały, aby miał potrzebę do jakich uciekać się obcych tytułów, ozdób, oznaków, których u siebie cierpić nie chciał, Zaszczyt osobisty własnego żywiołu, uczczony pismem lub w mowie ustnej, zastępował sowicie ozdoby i znaki, któreby równości i braterstwu obrazę przynosić mogły, kiedy bez tego każdy zaszczytnik ze

---

[1]) Senatorów 136. posłów 184. i Pruskich kilkunastu lub kilkudziesięciu; deputatów trybunalskich i skarbowych 133., dostojników nadwornych z ministrami 90; starostów grodowych 89., niegrodowych 249.; ziemskich dostojników w Koronie do 700.; w Litwie przeszło 500., w Pruskich kilkunastu, z województw odpadłych do 70. — Liczba przenosząca 2000. — Teraz substitutów, komorników, surrogatów, przy dykasteryach, kancellaryach — Oficerów wojskowych czynnych i nieczynnych parę tysięcy — Dworskich — Duchowieństwa.

[2]) Zwracamy na to uwagę, ponieważ zdarza się w *Niesieckim* po dziadzinym zaszczycie uczczenie, wnuczek mianowicie. Jeźli w nim się dostrzeże wojewodzicówna, wojewodówna, to wnuczka wojewody a nie córka.

stanu rycerskiego, był pewny ze strony braci swoich, należytego uczczenia. Z tem wszystkiem tytuły żywiołu obcego wkradały się rozmaitemi drogami, i z narodowymi wikłały: o tem jeszcze nam pomówić wypada.

IV. TYTUŁY I ORDERY.

Powiedzieliśmy poniekąd dosyć o tytułach dla stanu rycerskiego zbytecznych, gdyśmy o szlachcie nieco wyżej mówili. Nie zostaje nam jak skupić w jedno co tam nadmienić przyszło.

Stan rycerski w Polszcze, tworząc swe ciało, wygnał dynastyczność i dziedzictwem pieszczone różnice, zatarł miana księztw i książąt. W czasie unji Lubelskiej 1569. okazał powolność dla rodzin kniaźskich, które się weń wcielały, pozwolił dwom u siebie wygasnąć mającym rodzinom (Tęczyńskich i Oleśnickich) cieszyć się hrabstwa tytułem, który żadnego w obywatelstwie znaczenia mieć nie mógł. W skutek tego nikł kniaziowski i książęcy tytuł, zaledwie przez kilka rodzin utrzymywany: inne niebyłyby odżyły i zjawiać się nie miały potrzeby, gdyby cudzoziemski nie wmieszał się żywioł.

Niebrakło bowiem osób odosobnienia pragnących. Jedni sami twierdzili, że są niewątpliwi hrabiowie, inni zamierzali niezwykłym sposobem rozporządzenia majątkowe tworzyć, ordynacye zakładali: co wstrzymano. Byli naostatek tacy, co nie widzieli nic w tym złego, stroić się w cudzoziemskie znaki i barwy. Papieże, zamiast kardynalskich kapeluszów, chętnie udzielali margrabstw i hrabstw. Cesarze, dla rozszerzenia świętego państwa Rzymskiego, dla pomnożenia granic czy sławy jego, skorzy się okazali mnożyć za obrębem panowania swego, hrabstwa i księztwa. Po dworach do których pragnący wyosobnienia jeździli, błyszczały dekoracye, ordery do odzienia przyczepiane, które uprzejmie udzielano. Było to wszystko dla nich do wzięcia, więc przyjmowali.

Otrzymane tym sposobem ordery, od Cesarzów, złotego klucza, od Królów Francyi świętego ducha, uchodziły bez narażenia dekorowanych stanowi rycerskiemu, bo to będąc ich osobiste, przystrajało ich zagranicą; a w domu u siebie, w kraju własnym nie mieli pochopu z tym występować, owszem słuszne powody niewydobywać na jaw. Tytuły zaś dziedziczne, nie mogły w takim cieniu domowym pozostać i nie były też wzięte dla samego zacisza domowego: a tym więcej okanałymi, a ziemię Rzeczypospolitej tykającymi stawały się, że nie raz, jakby nie do rodziny ale do miejsca przywiązane być miały, do Leszna, do Pińczowa, do Wiśnicza, do Kodnia; tak jak inni podobne, od nikogo nienadane przywiązywali do Tęczyna, do Łabiszyna, do Myszy i tak dalej. Jakże by podobne hrabstwa w Rzeczypospolitej uznać miał stan rycerski, który księztwa Piastów i Gedymina potomków z ziem swoich zmył i wspomnienia onych nie zostawił: gdyż i Słuckie i Ostrogskie księztwa w powiaty jego wolą przechodziły.

Utytułowani brali w prywatnych relacyach pozyskane tytuły; w partykularnych pismach i drukach, nieodmawiano im onych, i wszystkie ich tytułom oznaki uczczenia oddawano takie, jakie były krajowym dostojnościom przyzwoite. Wszakże to względu u stanu rycerskiego uzyskać nie mogło. W śród projektów jakie mimo wiedzy tego stanu na dworze Władysława IV. kartowano, kanlcerz Ossoliński 1634—1637. odziedziczając hrabstwo, jakoby do Tęczyna przywiązane, zamierzył, nietylko sam papiezkim i cesarskim książęciem zostać, ale wysoki bardzo,

dla małej liczby osób Niepokalanego Poczęcia order w Polszcze ustanowić. Papież to potwierdził: ale nie stan rycerski.

Ta nowość wzruszyła próżność Radziwiłłów [1]), którzy dawniej byli książętami rzeszy Niemieckiej, za pozwoleniem ówczesnej legalnej władzy Litewskiej. Roku 1637. wyszło pierwsze pismo: *O tytułach cudzoziemskich*, w którem, wszystkich obcych podnoszeń w śród równości przyjmowanie, za zbrodnią poczytywano. Powtórne pisma: *Obrona tytułów*, nie umniejszyło wniesień przeciwko Ossolińskiemu. Sejm 1638. najwięcej był zatrudniony tą kwestyą. Wypadła konstytucya, że jako wszyscy *equestris ordinis*, ludzie są sobie równi, tak ta *varietas titulorum*, *equalitatem nobilitatis* znosić nie może, a żadnych tytułów, ani świeższych, ani dawnych, nikt zażywać, ani nowych upraszać nie może, ani będzie: prócz tych które są w unji przyjęte. Konstytucya roku 1673. rzuca plamę infamji na tych coby ten zakaz przestąpili, pozwala każdemu takich do sprawiedliwości trybunałów powoływać.

Ale nie było nikogo coby utytułowanych ciągnął: a tym czasem, mnożyło się tytułów w rodzinach stanu szlacheckiego, mianowicie starostowie i starościce, tudzież wysocy dostojnicy i osoby wielkich dostatków, z zagranicy wracający, przywykli że ich starościańskie i inne zaszczyty, hrabiowskim tytułem przełożone zostały, hrabiostwa dla swych rodzin sprowadzali [2]); inni nadane pozyskiwali, a te wszystkie w potocznem użyciu, biorąc górę, wciskały się coraz snadniej do akt. Te cudzoziemskie, ruszyły z grobów kniaziowskie Litwy i Rusi, oraz uczczenia przestarzałych dyplomatów z wieku Piastów, niegdyś pogrzebanych na Wołoszczyznie w lasach Płoniny. O wielu takich nadmienił *Niesiecki* 1732—1740. przytaczający równie rozmaite nabytki, nieprzesądzając o ich ważności, niezamierzając wyczerpnąć wynurzającej się liczby. *Dunczewski*, 1757. znalazł po nim więcej, a najwięcej Józef Alexander *Jablonowski* w swojem dziele niewykończonem, a wielce rzadkiem: *Tabulae Jablonovianae* 1743. 1749. Wielu pojedynczych rodzin usilności, kompletowały dla siebie co jeszcze niedostawało.

Przyznawanie książęcych tytułów na sejmach 1764. 1768. 1775. z warunkiem zawsze, że to nie ma równości szlacheckiej derogować, upoważniało wygrzebywać zapomniane kniaziostwa, pobłażaniem unji Lubelskiej dopuszczone. W takiem wznowieniu prawodawczem, milczenie o tytułach cudzoziemskich, zapewniło im bieg swobodny.

W tymże czasie 1764. wynurzyły się i ozdoby czyli ordery Polskie.

W roku 1162. Jaxa, który przed laty podjął był krzyżową wyprawę do ziemi świętej, wezwał, zapewne w czasie wyprawy, znanego sobie Francuza Marcina, kawalera zakonu Bożogrobców, *sancti sepulcri jerosolymitani*, którego o pięć mil od Krakowa, w Miechowie osadzając, założył w Polszcze *zakon Stróżów grobu Zbawiciela* [3]).

Jest to tedy gałązka Templaryuszów z regułą nieco odmienną. Pięknie uposarzona, uzyskała zwierzchność nad tegoż rodzaju fundacyami

---

[1]) Mówi *Czacki, o praw. Lit. i Pol. T. II. p.* 73. 74.

[2]) Patrz wyżej w artykule o stanie szlacheckim str. 443. nota 7. i str. 444. nota 2. — Do dziś jeszcze można podżyłych spotykać cudzoziemców, co na zadziwienie Polaka że którego z jego ziomków hrabią uczczono, explikują się: *vous savez, il était staroste et nous pensons que le titre de comte est equivalent de staroste; nous le rendons par comte.*

[3]) *Nakielski, miechovia, p.* 14. 15. 71. 83.; *Długosz, V. p.* 50.; *Sarnicki, libro VI.; Bielski. p.* 121.; *Niesiecki, T. II. p.* 268.

w Węgrzech i Czechach. Przy upadku powszechnym Templaryuszów, sama niepozazdroszczona pozostała do roku 1818.

Czyli od samego założenia swego, czyli poźniej nieco, Miechowici mieli ozdobę czyli order swego zakonu, którym ludzi, bogobojnych, pobożnych przyozdabiali, do bractwa swego przyjmując. Zaszczyt ten równie spotykał mężczyzny jak i niewiasty. Otrzymywali go przed innemi duchowni tak w kraju jak zagranicami we Włoszech, w Hiszpanji, w Portugalji, we Francyi nawet; w Rzymie kardynałowie. W Polszcze poczytywany był za bractwo kościelne; na niewiele lat dopiero przed skassowaniem Miechowitów, więcej poszukiwany, szczodrzej był udzielany i od dekorowanych noszony pospolicie *a la boutonnière*. Oznaką jego był złoty krzyż podwójny (Arcy-biskupim zwany) emaljowany czerwono, na wstążeczce na poły pąsowej i czarnej. Duchowni nosili wyszyty pąsowo na sukni czarnej nieco odmiennego kroju od zwykłej duchownej.

Kiedy Pomorzanie Prus Gdańskich, wyzwolić się z pod jarzma Krzyżackiego zamyślali, zawiązało się było 1397. *bractwo jaszczurki*, którego zewnętrzną oznaką, była Jaszczurka. Główni tego bractwa kierownicy, mieli swe narady tajemne i Kazimierz Jagiellończyk, od nich głównie wezwany, poszedł tę prowincyą wyzwolić. Oni mu do niej wstęp otworzyli, miasta i zamki wydali. Z zawartym 1466. pokojem, cel ich bytu ustał i znak jaszczurki zniknął [1]).

Wiązały się nie trwałe w tamtych wiekach bractwa, czyli jaką zewnętrzną oznakę przybierały? nikt o tem niepowiedział.

W bitwie pod Grundwaldem i Tannenbergiem 1410. stały do boju dwa bractwa: Gryfitów i Kozlorogitów, pewnie, nie osobistemi znakami, ale chorągwią spojone; na chorągwi jednych, był herb Gryf, na drugich, herb Jelita [2]). W rozerwaniu domowem chorągwie stronnictwa odróżniały, innego znaku zewnętrznego zdaje się nie bywało. Wiązane konfederacye żadnych nie miewały. Pierwsza z kokardami barwy ukazała się 1764. inna 1812.

Jak Miechowitów, tak wielu bractw kościelnych oznaki i dekoracye być mogły, mianowicie w mentalikach z wizerunkami świętych patronów. Takie rozdawano i noszono z koronacyi obrazów cudownych Najświętszej panny Częstochowskiej, Sokalskiej, Żurowickiej, Poczajowskiej i innych [3]): ale znaków i ozdób obywatelskich w dziejach Polski nieposledzi. Nie samo głuche milczenie tego jest dowodem że ich nie było, ale wspierają to: powieści o strojach mówiące jedynie o oznakach stanu szlacheckiego, a nigdy o jakich wyłączność w nim stanowiących; tudzież postęp porównania w tym stanie, który w ugładzanem stopniowaniu jego, żadnej zawady w zewnętrznych nienapotykał oznakach. Łańcuch, szabla, sygnet, pieczęć, nie były orderami.

Dopiero za Władysława IV. Jerzy Ossoliński, kanclerz, skreślił projekt orderu, *Niepokalanego poczęcia Najświętszej Panny* (*equitum conceptionis beatae immaculatae virginis*). Urban VIII. Papież potwierdził go. Znakiem miał być krzyż czerwony z wizerunkiem Najświętszej Panny. Mógł być rozdawany za granicą jedynie panującej krwi książętom, a w kraju niewielkiej liczbie, dostojnym mężom. Ze

---

[1]) *Johannes Voigt, commentatio de societate Lacertarum, Regiomonti,* 1821. 8vo. — *Theodora Wagi, hist. krol. pol.* wydania 1824. *p.* 158.

[2]) *Vexilla fratrum et militum, Długosz, XI. p.* 243.

[3]) *Raczyński, Gabinet medalów Polskich, T. II.* podkoniec.

wszystkiem mogło być dekorowanych siedmdziesięciu dwóch [1]). Już i dekorowani byli, gdy stan szlachecki 1638. bytu jego niedopuścił i nie chciał aby kiedyżkolwiek order jaki czy to swój, czy cudzoziemski zewnętrzne odróżnienia w równości szlacheckiej rozsiewał.

August II. dociskany od Szwedów, nim kraj opuścił, podbiegł 1705. do Tykocina, gdzie znajdując się w kole przy sobie jeszcze stojących panów, rozdał między nich, *Medalion Orła białego*, jakoby order, ściślejszych między nim a nim, wierności oznakę.

Miał być noszony na małej błękitnej wstążeczce, po niżej piersi medalion, na którym, na jednej stronie był orzeł z napisem: *pro fide lege et rege*, na drugiej cyfra królewska *A. R.*

Dopiero w roku 1713. medalion ten zamieniony został, w Rzeczypospolitej order. Znakiem jego jest krzyż, przekrzyżowany czterema płomieniami, równoramienny, którego ramiona na końcach nieco wcięte dwu-rożne; złoty, emaliowany po skrajach biało; na nim Orzeł biały herb Polski; na stronie jego odwrotnej, cyfra *A. R.* Zawieszony przy biodrze nieco w tył na niebieskiej wstędze morowej, na cztery palce szerokiej, z lewego barku na prawy bok pod ramie opasującej. Dla duchownych, wstęga równie szeroka koło szyi, utrzymuje krzyż i orła wśród piersi. — Na piersiach z lewej strony, noszą kawalerowie na haftowanej w promienie gwieździe ośmiorożnej, złotej, krzyż srebny, przekrzyżowany czterema płomieniami, równoramienny; rozszerzające się ku końcom ramiona, ścięte prosto; na nim Orzeł biały, koło którego na ramionach napis: *pro fide rege et lege.* Wielkim mistrzem kawalerów orderu Orła białego, jest sam Król, na którego krzyżu napis: *pro fide lege et grege.* Liczba kawalerów nie mogła dochodzić jak do 72. licząc w to wielkiego mistrza Króla, w czasie koronacyi dekorować się i uroczyście prawa do rozdawania nabywać mającego; tudzież panujących i książąt dla których dwadzieścia orderów zastrzeżonych.

W ustanowieniu jego August II. przypomina, że Władysław IV. ustanowił był Niepokalanego poczęcia, ale ten zaniedbany został. Twierdzi oraz że dawniej jeszcze Łokietek ustanowił był order Orła białego, a sam August II. takowy tylko wskrzesza: *restaurator ordinis equilae albae.* Chciano przez to w siebie wmówić, że nic przez to nie dzieje się nowego, lub Rzeczypospolitej przeciwnego.

Trudności wszelako, jakie ze strony stanu rycerskiego podniesione być mogły, niepozwalały dopełnić projektowanych formalności. Został jednak rozdawany przez Sasów, długo bardzo oszczędnie, za granicami Polski znaczenia nabył. Czyli statuta były ogłoszone, nie było wiadomo. Jan Fryderyk Sapieha, zostając kawalerem, pisał o nim dzieła, w których nie przytacza statutów [2]). Edward Raczyński dał poznać tych statutów projekt [3]). Wystąpił ten order w całej świetności na ziemi Polskiej z początkiem panowania Stanisława Augusta.

Na wzór Orła białego, Stanisław August 1765. ustanowił inny *order Świętego Stanisława.* Szeroka jego wstęga czerwona, przewieszona z prawego ramienia, utrzymuje niżej lewego boku, zawieszony

[1]) Ustawy jego i potwierdzenie, znajdują się w *Niesieckim, Tomo VII. pag.* 159—165.

[2]) *Annotationes historicae, de originae, antiquitate et excellentia ordinis equitum aquilae albae, Coloniae* 1730. *4to* Toż dzieło wyszło i po polsku *4to.*

[3]) *Gabinet medalów Polskich.* 1841. *T. III. p.* 65—110. oraz trzy medale, *restauratori* bite N. 313. 314 315.

krzyż złoty, czerwono emaliowany. Na jednej jego stronie, Orzeł biały w którego środku krzyż zielony, z jednej strony ma wizerunek świętego biskupa z napisem: *Sanctus Stanislaus*, z drugiej cyfrę królewską związanych liter *SAR*. Duchowni noszą takiż krzyż na piersiach na podobnejże wstędze na szyi zawieszony. — Gwiazda srebrna na lewym boku wyszyta, ma we środku koło złote, otoczone zielonym wieńcem, na którym napis: *praemiando incitat*. Wszystko wsadzone w rzut srebrny, gdzie jaśnieje czerwona cyfra królewska.

Stu tylko dekorowanych wedle statutu być mogło, a nikt Orła białego nie miał otrzymać dopókiby wprzód nie był orderem świętego Stanisława ozdobiony. Z czasem liczba ozdobionych znacznie stu przeszła, co umniejszyło wartości tego orderu. W królestwie erygowanem 1815. orden ten 1816. na cztery stopnie podzielono.

Jeszcze roku 1791. Stanisław August miał ustanowić order wojskowy, miało to miejsce 1792. Targowica i sejm Grodziński uchyliły go. Powstanie narodowe 1794. uznało jego byt. A podniesiony został w całej świetności za Księztwa Warszawskiego, zachowany do końca, wynagradzał zasługę.

Ogólnie oznaką jego był krzyż, z napisem po ramionach jego *virtuti militari*, we środku orzeł biały obwiedziony kołem złotem przystrojonem zielonym wieńcem; tudzież wstęga niebieska z obwódkami czarnemi. W stopniach zaś swoich jest odróżniony pięciorakim sposobem. Naprzód krzyż srebrny na stążeczce u lewego boku noszony; powtóre krzyż złoty podobnież noszony; potrzecie, krzyż emaliowany czarno ze złotemi obwódkami, i złotymi napisu literami, również na lewym boku noszony z kokardą, zowie się Kawalerskim; po czwarte, krzyż podobny jak poprzedni tylko większy, i noszony na szyi, jest Kommandorski; po piąte najwyższy, na wstędze orderowej przez plecy zawieszony.

HERBY
W POLSZCZE.

HERBY
W POLSZCZE.

I. WSTĘP.

Rozpatrując się w nioszacowanem dziele *Niesieckiego*, napotyka się ustawicznie, niemal każdego herbu, początek cudzoziemski, upewnienia o przybyciu jego z obcych krajów; a przytem, nieledwie każdej znakomitszej i sławniejszej w dziejach rodziny, początek obcy, Polszcze przyswojony: jakby stan rycerski i obywatelstwo Polskie było jedynie napływem i zlewkiem różnorodnych żywiołów i pokoleń, a klejnot szlachecki, zupełnie cudzoziemskim tworem.

Pilniejsza rozwaga dla znawców Heraldyki odsłania dziwne heraldyczne w tym tworze zjawisko, pełne niesforności. Język Polski, w innych razach pełen mocy, zwięzłości, męzki, pewien swych myśli i wyobrażeń, gdy się zapędza w heraldyczność szlacheckiego klejnotu, staje się rozwlekły, chwiejący się w niepewnościach, w pojęciach i wyrażeniach nieustatkowany, wątły, w gadulstwie zbabiały, a on sam i klejnot szlachecki wydają się być raczej przedrzeźnianiem heraldyki, niżeli rzeczywistym heraldyki owocem. Znawca heraldycznej sztuki, strapiony tym dziwolągiem, nic dziwnego jeźli gniewny od niego swe oko odwróci.

Powiedzmy mu jednak, że potworność jaka go razi zasługuje na rozpoznanie i zgłębienie. Tyle w niej jest istoty, że powstała z natchnienia i powodu obcego, na własnym jednak żywiole; przerodziła się tedy w coś zupełnie własnego; że roślina obca nie na swej ziemi posadzona, innego rodzaju sokami napawana, w inną wyrodziła się i dostarczyła nowej odmiany, wielce od innych odróżnionej, a silnie i mnożnie rozkrzewionej [1]). A ponieważ ona jest rzeczywiście przeobrażonym płodem heraldyki krain zachodnich, żeby przeto przeobrażenia zarodek i rozwinienie poznać, wprzód wypada zwrócić oko na powstanie i udojrzalenie heraldyki zachodnich krain niewchodząc w drobiazgowości sztu-

---

[1]) *C' est à quoi, il faut prendre garde quand on veut blasonner les figures extraordinaires des armoiries des pays étrangers: il faut tâcher d' apprendre les noms qui leur sont propres, pour ne pas tomber dans les erreurs de certains blasonneurs qui prennent souvent des figures pour ce qu' elles ne sont pas.* — To prawidło więcej niż w jakim razie heraldycy na pamięci mieć powinni rozpatrując herby Polskie: a tem więcej, że sama Heraldyka Polska tego na baczeniu nie mając, nie jedno w co innego wyrodziła czyli przetworzyła.

ki, że tak mówić można w naukowe kluby wziętej: dotknąć tych jej stanowisk które dla przerodzonej w Polszcze rośliny płodnych ziarn dostarczyły.

II. POWSTANIE HERBÓW.

W każdym wieku niemal w każdym kraju na kuli ziemskiej, dają się dostrzegać znaki, bądź od osób pojedynczych, bądź od całych rodzin i pokoleń, dla odróżnienia osobno używane. U starożytnych Greków, miasta i rzeczypospolite, miały swe miejscowe, religijnością lub podaniami uświęcane znaki, odróżniające każde, a między nimi powinowactwa i przymierza okazujące. Greccy rzeźbiarze na monetach, na pomnikach swe znaki kładli, jakby pieczątkowe lub herbowe znamiona. Mocarze Greccy, niemniej podobnemi opatrywali się znakami. W Afryce pokolenia różnych szczepów, w nienawiściach wzajemnych zawzięte, wykałają różnobarwne, na czole i po ciele niezatarte znamiona, klejnoty rodu, piętno, ich, obcem przymięszaniem nieskażoną krew widomie odznaczające. W Rzeczypospolitej Rzymskiej, stan rycerski, na pierścieniach nosił rodzinne znaki, pieczątki, takież mieścił na pieniądzach i strojach. U Gallów i innych północy ludów, chorągwie i tarcze nosiły znaki pokoleń lub osobiste. Było to wszystko coś nakształt, na podobieństwo herbów, jakimś wizerunkiem, z którego heraldyka urodzić się mogła, ale nie było herbem i herbami nazwane być nie może, bez popełnienia usterku biorącego jedno za drugie.

Początkowe znaki rodzin Rzymskich przetrwały do zgaśnienia państwa i przeniosły się niejako do barbarzyńców w prowincyach osiadłych i prowincye w nowe państwa zamieniających. Chrześcijaństwo zacierało poniekąd nimi, przyduszało starodawne za pogańskie i bezbożne poczytywane znaki, na miejsce których występowały krzyże, chrismony, naczynia kościelne, znamiona dostojności kościelnych, wizerunki świętych z ich attrybucyami, z kluczami świętego Piotra, z mieczem świętego Pawła, z bykiem świętego Marka i tym podobnie. Przy tworzeniu się feudalności u Franków od 888. roku, różnym sposobem poczynały się na nowo wynurzać od niemałego czasu w zapomnienie zagnane zgasłego pogaństwa znaki. Podnoszący one, stawał się miły ludowi, bo nimi obudzał od chrześcijaństwa potłumione rozrywki z zabobonami połączone, wskrzeszał godła, pod któremi toczyła się długa zeszłych wieków pomyślność. Pany świeckie i duchowne, mieścili je na swych chorągwiach, budowach, tarczach, pieczęciach, monetach, jako znamiona swych hrabstw lub dyecezyi. Pobratały się i pomięszały z chrześcijańskiemi, głowa Celtycka jako znamie arcy-biskupstwa Chartreńskiego, gałązka Druidyckiej jemioły, potworne zwierza i symboliczne znaki, jako godła miejscowe. Z tego rodzaju znakami, ruszyli 1099. na wojny krzyżowe rycerze, dla odzyskania Ziemi świętej. Wnet każdemu, niedość było ciągnąć za godłem na chorągwi rozwiniętem, każdy sam starał się swem własnem odznaczyć. W dalszych czasach, krążąc po świecie żelazem i przyłbicą pokryty, to dla czyszczenia krain z łotrów, to walcząc w ubijatykach barońskich, to spiesząc gonić w szrankach turniejów, przybierał na tarczy godła swego znaki (*dévise*), na zbroi udzielone barwy od płci niewieściej, którą czcił, dla przypodobania się której, szukał w krwawych zawodach, jeżli nie blizny to guzów. Franki i Normandy, Lotaryngi i Belgi, dawali pierwszy do wszystkiego popęd, a Hiszpania, Włochy, Niemcy każdy kraj na swój sposób ich obyczaj roz-

wijał. W Hiszpanji, Francyi i w Niemczech, szczególniejszym sposobem uroczystości nabrały, turnieje.

W kolei tego rodzaju zawodu, tworzyły się i urządzały herby, tak krajów, jak pojedynczych osób i rodzin. Potrzeba było na to czasu, aby się mogły do pewnej rozwinąć zupełności, wydać jawnie myśl co je tworzyła, zasiedlić się wszędzie: i czasu niemałego. Zarodki do tego, zdawna rzucone, rozpładzać się poczęły w wieku XII. Godła miejscowe wzięły postaci herbów miast, prowincyi, gmin, krajów, państw. Orzeł i lew, godła panowania i mocy, rozerwane zostały w herby licznych księztw, królestw, państw, wyprzodkowały przed innymi, chrześcijańskimi lub z przestarzałych znaków wynikłemi herbami. W ubijatykach barońskich, podobnież godła chorągwi i tarcz, poprzybierały postaci herbowe, w XIII. i XIV. wieku wiodły rycerzy do walki pod hasłem bojowem (*cri de guerre*). Szykując się pod proporce stronnictw walczących, rycerze, kumali się nieraz z przywodzcami boju, zmieniając swe herby, godła i hasła.

Herby na tarczy herbowej (*écu*, *écusson*) już były we XII. wieku, bo w tym wieku we wszystkich krajach, w pieczęciach ukazywać się zaczynają; na stęplu zaś pieniędzy, we Flandryi i Brabancyi zrazu [1]), z początkiem zaś wieku XIII. w Lotaryngji; wnet w tymże wieku po różnych hrabstwach Francyi, a następnie dalej [2]).

Niestateczność godeł w postaci herbowe zmienianych, powoli dopiero, ustać i ustatkować się mogła, a właściwie wiek XIV. albo jej koniec położył, albo ją w kluby wziął. Przyczyniły się do tego turnieje. Z dala ciągnących na nie rycerzy, poznawać było można, po barwach herbie. Sam zbroją i szyszakiem pokryty, zarzucał na siebie płachtę rycerską, z ramion z przodu i z tyłu wiszącą (*cotte d' armes*). Było to na wzór obszernego szkaplerza zakonniczego, na wierzchu habitu aż do ziemi u zakonnika, u rycerzy na zbroi tylko po kolana dochodzącego; czyli raczej było na wzór dalmatyki, jakiej w kościelnych obrządkach używają dyakoni i subdyakoni [3]). Na zbroi, na metalu, na złocie lub srebrze zawieszona, sama płachta rycerska była pewnej barwy, czerwona, błękitna, pstra, a na niej wyszyty herb. Herb ten był wyrazem rycerza samego i jego stroju. Jak rycerz w zbroi i płachcie, tak godła jego osadzone w rozosobnionych barwach metalu i płachty. Jeźli innego godła swego w barwy nieosadził, to je stroił w ptaszki z poutrącanemi nóżkami, w szpaczki (*merlettes*) jako obraz jego błąkającego się i tułackiego życia [4]). A gdy z postępem czasu doświadczenie i zwyczaj, przepisały pewne dla herbów prawidła, rycerze mogli godła zaniedbywać, bo w herbie ich strój i barwy wydane, wedle prawideł powtórzone, dosta-

---

[1]) Na małych pieniążkach hrabi Flandryi Filipa z Alzacyi 1168—1180. i jednego z Henryków książąt Brabancyi 1190—1260. Lew jest godłem tych tarczy herbowych.

[2]) *L' antiquité des armoiries* (mówi koło roku 1710. w elementarnem heraldyki dziełku *Menestrier*), *ne remont qu' à sixcens ans tout au plus, parce que ce ne fut qu' à l' onzième siècle* (ma być *douzième*, bo 1700—600=1100.), *que les armoiries commencèrent à se fixer. On portait auparavant des figures sur les cottes d' armes et sur les boucliers: mais ce n' etaient que de dévises personnelles et de fantaisie, que chacun prenait et quittait comme il voulait, elles n' etaient pas donc des marques de noblesse comme à present.*

[3]) *Cotte d' armes, est une espèce de tunique, semblable à celle des diacres et des soudiacres que les chevaliers portaient en guerre et dans les tournois sur les armes et qui étaient figurées de leurs blasons pour les fair connaitre.*

[4]) *Les merlettes etant des oiseaux de passage, étaient le symbole de ces avanturiers voyageurs, qui allaient courre divers pays.*

tecznym były jego samego wizerunkiem: bo mystyczna myśl wiązała herb z rycerzem i herb był jego własnym wyrazem. Dla tego zwany był *armes* od uzbrojenia jego, *armoiries* jego Zbrojbą [1]).

Przybywający na turnieje, opatrzeni bywali urzędownemi dowodami, czym byli? jakim się szczycili herbem. Nim uroczystość nadeszła, na gonitwy przybyłego herb (*ses armes, ses armoiries,* jego zbrojba, *son ecu*, *son ecusson*, jego tarcza) był wywieszony na widok powszechny pod hełmem (*timbre*), otoczonym powiewającymi stosownych barw wstęgami, szmatami i strzępami (*lambrequins*); pod hełmem przystrajanym (*cimier*). Gdy nadeszła godzina zawodu, przy odgłosie trąb (*blasen*), herbowny kierownik (*herault, heraut*), ogłaszał, otrębywał (*blasonnait*), imie rycerza i herb czyli zbrojbę jego. Na takich kierowników potrzeba było ludzi biegłych, mystycyzmem herbowym przejętych, rozumieć jego prawidła i one przepisywać zdolnych. Ich trudem i biegłością powstała Heroldya, dla niej sztuka, czyli nauka heraldyczna i herbów blazonowanie wymyślone [2]).

Występujący rycerz w szranki, ukazywał się na swej stali ubarwiony, to pasem, to szarfą czyli wstęgą od swej ulubionej udzieloną z ramienia skośnie pojedynczo przewieszoną, lub z obu ramion krzyżującą się. W płachcie rycerskiej jak w ornacie czy dalmatyce, pospolicie różnobarwnej: spornej barwy na lewo i prawo w dłuż, od pasa w górę i nadół; dwu barwny na ćwierci lub w pręgi, wdłuż albo poprzek idące; czasem cały szachowany, lub szachowany skośnie; rycerska płachta innych była różnobarwna w słup, przepasaniem, przekrzyżowaniem, skośnem przekrzyżowaniem, skośnem na prawo lub lewo przebarwieniem, w kliny, w krokwie, w rozmaite postaci [3]). Też barwy, też ich kierunki stały się postaciami heraldycznemi, główną sztuki heraldycznej posadą, bo herb winien był, heraldycznie odpowiadać i rycerza w stroju wyobrażać [4]): *Armoiries*, zbrojba.

Czuwali nad ładem w tej mierze kierownicy herbowi, czyli heroldowie. Nie tak, aby sobie każdy osobno od przypadku postępował wedle uwidzenia: ale porozumiewając się z sobą, sposobiąc do tego następców długą nauką, której tajemnic nie na pismie, ale ustnie udzielali. Wyrobili myśl heraldyczną i do tego stósowne w językach wyrażenia,

---

[1]) *S'armer*, z tąd *les armes les armoiries; sich waffen oder wappen*, z tąd *Wappen*. Ubrać się w broń, zbroić, z tąd nazwa *des armoiries* oraz *des Wappen* i nazw dawanych klejnotowi noblessy zachodniej. Polska nazwa herbu nic nie ma z uzbrojeniem nic z bronią. Jeden tylko język Polski odosobnia się w nazwie klejnotu szlacheckiego. Wybaczy nam tedy czytelnik jeźli niekiedy użyjemy przekładu *Wappen*, *armoiries* wyrazem *zbrojby* strojących się w broń w zbroję i płachtę. Powód do tego okaże niżej.

[2]) *Les armoiries se fixèrent à l'occasion des tournois et des combats à la barrière, où la noblesse s'exerçait.*

[3]) *Leurs habits se fesaient à bandes, à faces, à burelles, et échiquétés, ou lozanges. C'etait principalement aax tournois que se portaient ces sortes d' habits. — Il y a cinq ou six siècles* (mówi 1710. *Menestrier*), *on s' habillait de ces sortes d' habit mi-partis, comme sont encore les robes des échevins de plusieurs villes: d'habits palés, comme ceux de trompètes et des tambours de plusieurs compagnies ou régiment; d' habits lozangés, echiquetés, et burellés, comme sont les étoffes rayées. Comme cet usage a changé, les termes qui expliquent ces étoffes differentes ont changé et vous ne l' entendriez pas.*

[4]) *C'est des vêtemens qu' on a tiré toutes les figures que nous nommons héraldiques; le parti, le coupé, le tranché, le taillé, l' écartelé, le fascé, le pale, le bandé, le burelé, le cotticé, les points équipolés, les jumelles, les herses, les fasces, les bandes, les chefs, les chevrons, les sautoirs, les bordures, les gyrons, les piles, les quartiers, l' échiqueté, le fuselé, le lozangé et plusieurs autre figures semblables.*

długo w ich ustnem objaśnieniu znane, nim na pismo przyszły. W Niemczech, we Francyi, w Hiszpanji, we Włoszech, równa w tej mierze była gorliwość, naukę swoją do pewnej zupełności doprowadzić. We Francyi mianowicie, utworzyli język zwięzły i dobitny, dla heraldyki osobny, tym potrzebniejszy, że ze zwyczajów i przepisów miejscowych, rozpleniła się herbów moc niezmierna i ciągle się w rozmaitości pomnażała; że nad tem z urzędu czuwać należało i na herbowe wywody po królestwach i księztwach, wyrokujący urząd zasiadał [1]).

W wieku XIV. przyszły już herby do swej dojrzałości. Na wierzch tarczy wystąpił hełm i z nim herbowne godła, herbowi tarczy odpowiednie. W XV. wieku rozmnożone herby bez liku, obciążały pieniądz i pieczęci z konieczności, budowy i wszelkiego rodzaju pomniki; były ustalone w rodzinach, ani te dowolnie bez uzyskanego przywileju odmieniać je mogły. Panujący tylko miał prawo wydawać na odmiany przywileja; uczcić herbownego dodatkami hełmów, koron, bocznemi podniesieniami (*support*). Całość herbu należała do najstarszego syna: młodsi odróżniając się w nazwisku i stawając się niejako głowami nowych rodzin, nie mogli czystym ojca swego cieszyć się herbem: winni byli odznaczyć go (*briser*) wstęgą skośną, lub pręgiem skośnym, lub jego ułamkiem albo skrajem, albo lambelem, lub jakimkolwiek dodatkiem: nad czem urząd czuwał [2]). Bękarty uprawnione, uprawnienia swego pamiątkę pospolicie mieli oznaczoną dodaniem w herbie lambelu kilkozębnego, albo skośnicy w prawą (*barre*): na co również heraldyczny urząd miał oko. Odróżnianie to już było w całej swej dojrzałości w wieku XIV.

Z tego co się powiedziało, widać oczywiście, że trzeba było pewnego czasu, aby herby w swojej ukazały się pełności, żeby się rozpowszechniły i w swej zupełności ustaliły. Z razu sama tarcza herbowa godłu rycerskiemu siedlisko otworzyła. W dwunastym wieku i w części trzynastego, niepodobna czego więcej dostrzedz, w tych niezbyt licznych jakie się ukazały herbach. Z postępem dopiero i pod koniec trzynastego wieku barwy mystycyzmu heraldycznego opanowały tarczę mnożących się herbów, dzieliły ją iprzepasywały, uczyniły ją zwierciadłem rycerza. W XIV. wieku postrojono tarcze w hełm; umiano, na niej samej i w hełmie dokładać przydadki i odmiany młodsze od starszych

---

[1]) *Bartolus de Saxo Ferrato*, Włoch, radzca tajny Cesarza Karola IV. zmarły 1355. pierwszy pisał, *de insigniis et armis*. — Z końcem szesnastego i w siedemnastym wieku zajęli się Niemcy pisać wiele. Ale dopiero z końcem siedemnastego, zajaśniał u nich *Filip Jakób Spener*, *historia insignium* 1680. *theoria insignium* 1690. z wyższą znajomością rzeczy piszący. Niemcy sobie i plemieniowi swemu wyłącznie wymysł i wykończenie Heraldyki przyznawali. Ale przeciw tomu stają, rozliczne obyczaje w innych narodach również płodne dla Heraldyki zarodki mające; ruch powszechny do jej tworzenia wszędzie rozniecony; a w popędzie krzyżownictwa przodkujący język Franków Francyi; naostatek: kiedy równie we Francyi jak w Niamczech pisać o Heraldyce poczęto, we Francyi pisarze znaleźli język gotowy, jednostajny, niepotrzebujący pomocy niemieckiego języka, nieuciekający się do żadnego niemieckiego wyrazu, przepisu lub obyczaju: kiedy Heraldyka Niemiecka oczywiście francuzkie wyrazy wielorako tłomaczy, francuzkie wyrazy nieraz w pomoc powołuje, francuzkiemi zasila się przepisami. *Menestrier*, wraz po *Spenerze* piszący we Francyi, kreślił gotową już naukę dla Francuzów i Niemców. Z tych powodów, nie przecząc wielkiego udziału herołdów Niemieckich w utworzeniu Heraldyki, naukowość onej widzimy, wcześniej we Francyi wykończoną została. W następnych przeto ogólnych o Heraldyce słowach naszych, zamierzamy głównie na Francuzki powoływać się język.

[2]) *Le blason plein échoit en partage à l' ainé, Tout autre, doit briser, comme il est ordonné.*

odróżniające herby; obciążano hełm wymysłami; poczęto przedzielać tarczę, dla mieszczenia na niej po dwa i po kilka herbów. Z końcem tego wieku i w XV. nastały otulające tarczę labry (*lambrequin*); a w piętnastym zjawiły się boczne podniesienia. W XVI. wieku stroje dystynkcyi, orderów, godności, herb zewnątrz obciążajęce. W tymże czasie, długą i wytrawioną praktykę heraldyczną, wzięto się jak sztukę jak naukę rozważać i z przepisów jej, że tak powiedzieć można, pewny kodex wyciągać.

III. HERALDYKA.

Nauka *heraldyczna* zebrała przepity jak *blazonować*, to jest, jak herby a raczej *zbrojby*, *les armoiries*, *Wappen*, *arma*, *arme*, rozpoznawać, kreślić i opisywać. Wedle niej, Heraldyka nieposiada jak *cztery barwy*, *dwa futra i dwa metale* co stanowi całą rozmaitość ubarwienia czyli szmelcu [1]). Zwykle barwa na metalu, metal na barwie świeci: bo prawidło heraldyczne wzbrania kładzenia metalu na metalu, lub barwy na barwie [2]). Co do futer położenie ich jest obojętne i dozwolone wszędzie równie jak kolorów naturalnych, różne przedmioty wyobrażających.

Żeby w rysowaniu herbów, bez farb ubarwienie onych wydać, wymyślono różnego kierunku nakreskowania (*hachure*, *Schraffirung*). Kto pierwszy ten sposób obmyślił? niedocieczono. To tylko pewna, że to było nowością na początku XVIII. wieku; a już się ukazało dorywczo stem laty wprzódy w niektórych dziełach [3]), gdy zostało w całej zupełności użyte 1638. w wydaniu heraldycznego dzieła *de tesseris gentilitiis*, Jezuity *Petra sancta*. A chociaż tem wydaniem stało się całemu światu heraldycznemu wiadome, poźniej 1639. ogłaszający swe dzieło *Marek Vulson de la Colombière*, wynalazek sobie przypisywał.

Nakreskowania te oznaczają kolory czyli heraldyczne barwy, następującym sposobem.

A B

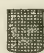
Metalów: A, złoto (czyli kolor żółty, *or*); B, srebro (czyli kolor biały, *argent*).

C D E F

Barwy: C, czerwona (*gueules*); D, niebieska (*azur*); E, zielona (*sinople*); F, czarna (*sable*).

G H

Futra (pannes) [4]): G, gronostaje (*hermine*); H, łasicy (*vair*) [5]).

---

[1]) *Le blason, composé de différens emaux, na que quatre couleurs, deux pannes, deux metaux.* [2]) *C'est une règle du blason, de ne pas mettre metal sur metal, ni couleur sur couleur.*

[3]) W dziele *Jakóba Frankquarts, pompa funebris Alberti principis austriaci, Bruxellae*, 1623. *folio.* [4]) *Ces fourrures se nommaient pannes ou pennes, parce qu' elles étaient attacheés aux étoffes des habits et cottes d'armes: assutae pannis.*

[5]) W oznaczenin barwy łasicznej, bierzemy Niemiecki obyczaj. — Zbytecznie zaś byłoby o sprzeczności w tej mierze Niemców z Francuzami rozprawiać, gdy z takowej żaden znany herb w Polszcze nic w sobie nie ma. Tę tylko mimochodem uczyńmy uwagę, że *vair* w Heraldyce Francuzkiej jest jedynym punktem konfuzyi, w którym przywyknienie i nałóg w nim się nie postrzega a znajduje, nie matwa nie gubi: *vairs petits gris* daje *émail blanc et bleu, comme lapeau de cet animal;* a zaś tarcza, pole *vairé d'or et de sable* naprzykład, nosi płatki metaliczne, czyli łuszczki, o które się Heraldyka Niemiecka dopomina.

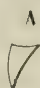
I K L

Poźniej dodano: I, fioletową (*pourpre*, *Braun*); a *Rink z Altdorf* w Niemczech, K, stalową; L, naturalną.

Postać tarczy, małą i nieznaczącą była rzeczą dla heroldyów, jest wszakże nie bez pożytku dla poszukiwań historycznych na jej postać uwagę zwracać, albowiem niektóre onej postaci były przed innemi polubione, to w pewnych wiekach, to w pewnych krajach. Najdawniejsze były trójkątne A, B, (*ecus antique*), przybierające zaokrą-

A B C D E F

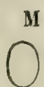
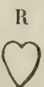
glenia C, D; z których powstały najpowszechniejsze, nieco podłużne, *hiszpańska* E, u dołu zaokrąglona i *francuzka* F, podobnaż, pośrodku zaokrąglenia dolnego ostry języczek (*pointe*) mająca. W XIV. wieku na pieczęciach mianowicie mieszczono je skośnie ku prawej stronie

G H K L

pochylone, dając jednemu z jej rogów wygięcie i ścięcie G, H. Te wygięcia i wyłamywania, poczęły się dowolnie i dorywczym sposobem rozmaicić I, (*targe*, *échancré*); a dały początek tarczy strojnej w wygięcia i zawijania jej podartych krawędzi K, L, (*cartouche*), co lubo polubione zostało w Niemczech, i tarczy *Niemieckiej* nazwę uzyskało, było jednak dość powszechnym wieku XVII. gustem. *Włosi* przywiązali się szczególnym sposobem do postaci owalnej M. Skośnego czwo-

M N O P O R

granu N, (*pourtille*, *lozange*), była pospolicie za tarczę dla herbów niewiast poczytywaną i przyjętą. Inne postaci, okrągła O; czworoboczna, P, Q, (*bannière*); sercowa R, i tym podobne, są przypadkowe dowolne i nic nieznaczące.

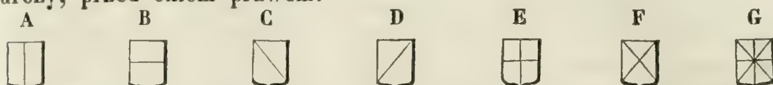
Bezwątpienia, że istotą herbów, są na tych tarczach mieszczone godła, rozmaite zwierzęta, ziemskie i niebieskie ciała, przedmioty i postaci rozliczne, które w nowszych czasach w bardziej zwyczajnej i naturalnej postaci są wyobrażane, dawniej, raczej w postaciach wymyślonych, a heraldycznym obyczajem przyjętych; te bowiem godła, dały herbom początek. Lecz nauka heraldyczna, przejęta więcej barwą herbownego, w blazonowaniu dała przewagę rozczłonkowaniu tarczy, jej podziałom i barwom, poczytując to za części zaszczytne, za postaci heraldyczne najnieodzowniejszej stósowności [1]). Powinnyby tedy i naszą baczność zatrzymać długo, gdy o Heraldyce mówiemy: chociaż bez zamiaru rozwinięcia nauki tej w całej zupełności onej, bo nie-

---

[1]) *Les figures heraldiques, sont les plus essentielles, et il y a long temps que l'on les nomme pièces honorables et séantes partitions. Elles demandent plus d'applications que les autres figures qui se connaissent d'elles mémes: au lieu que celles-ci, sont plus propres de l'art héraldique, qui est le nom qu'on donne à la connaissance du blason.*

mamy do tego powodów koniecznych. Dotykamy tych heraldycznych części (*pièces honorables*, *séantes partitions*), jedynie dla przeświadczenia, jak w naszych postrzeżeniach dodatkową i podrzędną stają się potrzebą.

Blazonujący herb, patrzy nań jak na oblicze tarczy, a zatem, stronę tarczy prawą ma przed swem okiem lewem, a lewą stronę tarczy, przed okiem prawem.

Pole tarczy, czyli tarcza, może być dzieloną na *poły* w różnych kierunkach (*partitions*): wdłuż z góry na dół A, (*parti*); w poprzek B, (*coupé*); tudzież skośnie już w lewo C, (*tranché*); już w prawo D, (*taillé*).

Może być dzieloną na *cztery* części (*reparti*), w krzyż E, (*écartelé*), lub krzyżowo skośnie F (*écartelé en sautoir*). Przedzielona przez oba te przekrzyżowanie, zostanie rozpromieniona w *ośm* ścięć ostrych G, (*gironné de huit pièces*).

Przeszachowana na *sześć* części (*écartelure repartie, parti de 2, coupé de 2.*) tarcza, dostarcza środki do blazonowania, bo jej dziewięć działów (*quartiers*), dostarcza nazwań dla różnych części tarczy. Trzy górne A, B, C, stanowią *czoło* (*chef*); trzy spodnie G, H, I, *dół* (*pointe*). Średni dział, jest *środkiem* E, (*centre*). Nad nim i pod nim będące działy są środkiem czoła B, i dołu H, (*point du chef et pointe*); po jego bokach znajdujące się, są *bocznikami* prawym D, i lewym F, (*flancs dextre et senestre*); a cztery narożne, są *narożnikami* A, C, G, I, (*canton*): prawy i lewy czoła A, C, (*dextre et senestre du chef*): prawy i lewy dołu G, I, (*dextre et senestre de la pointe*).

Toż tarczy przeszachowanie w dziewięć, służy do objaśnienia jak oznaczyć szyk kilku jednostajnych na tarczy znajdujących się figur. Trzy w poprzek rzędem pomieszczone u góry, przez środek, lub na dole, są ABC w czole (*rengées en chef*), DEF w pasie (*enfasce*), GHI. na dole (*en pointe*). Trzy pomieszczone wdłuż z góry na dół, środkiem BEH są w słup (*rengées en pal*), a bokami, CFI po lewej, lub ADG po prawej stronie słupa, prawie się niezdarza. Ale mogą być AEI skośnie na lewo (*en bande*), albo CEG skośnie na prawo (*en barre*). Trzy we dwa rzędy mieszczone, są albo ACH, dwie nad jedną (*deux et un*), albo BGI jedna nad dwiema (*mal ordonnées*).

Podobnie cztery figury ACGI, są dwie nad dwiema albo dwa i dwa (*deux et deux*); a również większa liczba, w liczniejsze rzędy mieszczona prosto się liczbami z góry na dół wymienia: naprzykład ⁖ trzy, dwa, jeden; ⁖⁖ dwa, trzy, cztery.

Pięć figur, bywa rozłożonych albo BDEFH w krzyż (*en croix*), albo ACEGI krzyżowo skośnie (*en sautoir*).

Cztery ACEH i więcej, mogą być uszykowane w roztrój (*en pairle*) czyli w postać ypsilonu Y.

Pomieszczone w koło ku brzegowi tarczy ABCFIHGD są ustawione w otok (*en orle*).

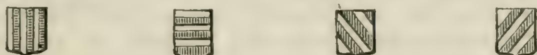
Na szczególniejszą baczność zasługuje *tarcza przetrojona* (*tiersé*), bo jej przedział na trzy równe działy, dostarcza największą liczbę *części zaszczytnych pierwszego rzędu*. Być zaś może przetrojoną (*tiersé*) w różnych kierunkach: w dłuż w poprzek, i skośnie; a w każ-

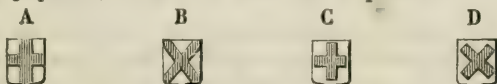
dym razie część średnia ma szczególną nazwę. W dłuż stojąca, *słup* A (*le pal*); w poprzek leżąca, *pas* B (*la bande*); skośnie *wstęgi* albo *na lewo* C (*la bande*), albo *na prawo* D (*la barre*) spuszczone.

W poprzecznem przepasaniu, część wierzchnia i część spodnia pasa, jako się wspomniało, mają osobne zaszczytowe nazwy: *czoła* A (*le chef*) i *dołu* (*la champagne*, czyli *lap ointe*); w skośnym po bokach są *scięcia ostre* (*girons*) czoła lub dołu.

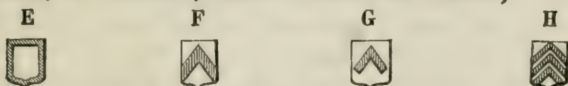
Słup, pas i wstęgi wycieńczone, trzeciej części tarczy niezajmujące są *pręgi:* w słup, przepasująca i skośnie w lewo lub prawo leżąca (*vergette*, *fasce en dévise* albo *burelle*, *cottice* albo *baton*, *trangle*).

Tarcze przedzielone na liczne wązkie bręgi parzyste (najmniej w sześć części), są stósownie do onych kierunku, słupowane, pasowane, lub wstęgowe w lewo lub w prawo (*palé ou vergetté*, *fascé ou burellé*, *bandé ou cotticé*, *barré*): choćby toż samo było powiedzieć, pręgowane w dłuż, w poprzek, w skos w lewo lub w prawo.

Do części zaszczytnych pierwszego rzędu, liczą się, krzyż i krzyż skośny (*la croix*, *le sautoir*): są to *krzyże tarczowe* A, B, dochodzące do krawędzi. Jeźli ramiona ich niedochodzą do krawędzi i są zamknięte same przez się, takowe krzyże są *na tarczy* C, D, (*croix alaizée, ou alaissée*, *sautoir alaizé ou alaissé*).

Jeszcze do zaszczytnych części pierwszego rzędu, liczy się *skraj* tarczy E (*la bordure*) i *krokiew* F, (*le chevron*); która jest *tarczową*, gdy ramionami krawędzi tarczy dochodzi, a jeźli niedosięga krawędzi tarczy i oba jej ramioaa są same przez się zamknięte, jest krokwią *na tarczy* G. (*chevron raccourci*); a gdy jest wycieńczona, zwać się może krokwią *wązką* (*étaye*). Kilka krokwi wązkich, wystawia tarczę krokwiowaną H (*chevroné*).

Czoło, dół, słup, pas, wstęgi w lewo i w prawo, krzyż, krzyż skośny, skraj i krokiew, są części zaszczytne pierwszego rzędu (*parties séantes*, *pièces honorables du premier ordre*).

Z pomiędzy *zaszczytnych części drugiego rzędu*, są: *narożnik* A, (*le canton*); *otok* B. (*le orle*); *klin* C, (*la pile*); *ścięcie ostre* D, (*le giron*); *roztrój* E (*le pairle*); *wręby* F (*les hameydes*). Roztrój jest ze średniego punktu w troistym kierunku rozchodząca się postać jak ypsilon Y; a wręby, są jak trzy belki poprzecznie jedna pod drugą na tarczy osobno leżące.

Te wszystkie zaszczytne w Heraldyce postaci, są cząstkami pola tarczy, wszakże niektóre z nich, mogą się znajdować w herbie oderwa-

nie od tarczy, osobno na niej położone, leżące na wierzchu pola i godeł herbowych, tak że takowe w części pokrywają, w tedy są *leżące na całym* (*brouchant ou brochant sur le tout*): takiemi częściami mogą być krzyże, słup, pas, wstęgi, otok, krokiew, roztrój.

Na tem się ograniczamy w rozważaniu tarczy, niezapuszczając się w niezliczone szczegóły, rozmaitych wyłomów, wygięć, wykręceń, wyszczerbień w jej działach; ani w mnogie, postaci i godła na niej mieszczone. Dwie tylko co do postaci zwierząt, ptaków i innych tworów i przedmiotów należy nam uczynić uwagi. Naprzód, że kiedy mają swoje *zwyczajne położenie*, nie pochylone, nie przewrócone, nie zgięte, nie złamane, położenie to zwyczajne ich, nie opisuje się i nie wymienia. Wieża, klucz, księżyc, kotwica, dzida, bełt, strzała, człowiek, zwierze czworonożne, drzewa, niepotrzebują rozpisywania że są w zwykłej swej postaci [1]). Powtóre, chociaż wiele z nich, mianowicie w nowszego utworu herbach we właściwej naturalnej ukazuje się postaci, większa atoli część, lwy, orły, wieże, mają postać przyjętą, pewny heraldyczny ideał zachowującą, od której dla rysowniczej poprawności oddalać się niegodzi.

Z kolei rozważmy teraz okół tarczy, w tem co do niej zewnątrz jest przyczepiono, czem ona bywa otoczoną, w co ją heraldyczność ustroiła.

Na wierzchu jest *hełm* (*timbre*) czyli szyszak, istotny znak rycerski, a przeto uległy ścisłym przepisom. Hełm panujących królów, książęt, jest złoty i otwarty; mniejsze jego otwarcie, skierowanie w skos niższą godność książęcą oznacza.

Hrabiowskie herby i z nimi, wyżej i niżej powinowaconych tytułów, noszą hełmy srebrne, zamknięte licznemi przed obliczem szczelinami, czyli przedobliczną kratą.

Rycerskie są stalowe, wszystkie zamknięte, tylko rodzaj ich zamknięcia wyższą lub niższą godność rodziny rycerskiej oznaczał. Bardzo dawnej rodowitości hełmy (tak jak hrabiowskie), uchylone przedoblicze, kratą pokryte miały; w niej większa lub mniejsza liczba szczelin, stanowiła wyższą lub mniejszą godność. Dla mniej dawnej rodowitości, hełm podobny, mało szczelin mający, był wykręcony w skos albo całkiem bokiem. Nowo nobilitowany, miał sobie udzielany hełm całkiem na ciemno zamknięły i bokiem osadzony, dopiero następne jego pokolenia, hełm kraciany pozyskiwały.

Na hełmie, sadzona pospolicie była *korona złota*. Lubo były hełmy bez koron i korony bez hełmów. Korony cesarskie, królewskie, elektorskie, książąt i niektórych panujących, miały swe właściwe postaci; równie jak tjara papiezka, kapelusze i mitry prałatów. Dopieroż dla marquisów i comtów (hrabiów), vidamów, vicomtów, baronów, banaretów, Heroldya wymyśliła szczególne koron postaci. Wszystkie te bardzo się oddalały od stroju koron królewskich, mianowicie operłowaniem. Dla stanu rycerskiego z przepisu właściwie nie było żadnych.

Szczyt hełmu i korony (*cimier*), czyli ich wierzch, stał się miejscem, w którym rozłożyły się dziwnne widowiska. Czternasty mianowicie wiek, strojąc go, prawdziwemi obciążał dziwągami i potwórnemi widziadłami. Sadzano tam starców kosmatych, pokrytych mchem,

---

[1]) *Des situations propres et naturelles que l'on n'exprime point en blasonnant: comme, les tours sont droites, les arbes, les piques, les chandeliers, les clefs, les bourdons, les billettes, les ancres, les figures humaines, les croissants, etc.*

centaurów, rogi, trąby słonia, jelenie rosochacze, z dzwonkami, z liściami, gałęziami, grzechotkami; ludzi bez rąk, po błazeńsku strojonych, w czapeczkach albańskich; ośle uszy, konie morskie, smoki blujące ogniem i mnóstwo podobnych niedorzeczności [1]). Z tego pozostała potrzeba i przyzwoitość *helm heraldycznie ustroić*. Mianowicie w Niemczech został obarczany, przedewszystkiem piórami i skrzydłami, które unosiły niejako w górę godła herbowe, pospolicie też same co były na tarczy. Wszakże od tarczowego herbu zupełnie odmienny bywał hełmowy strój, już to gdy dopiero wspomnione obsiadły go dziwotwory, już też gdy w razach zaszłej odmiany herbowej tarczy, zachowywał pamięć poprzedniego zarzuconego herbu, tak, iż tarcza z tym hełmowym strojem (*cimier*), wyobrażały herb podwójny: nowszy z dawnym.

Z za hełmu (*timbre*), roztaczają się w koło i otulają tarczę *labry* (*lambrequins*) w postaci liści na jedną i drugą stronę wywijanych, jeden z drugiego toczących się aż do dołu. Chociaż to jest tylko przystrojeniem, wszakże barwy zwykle bywają stosowne albo do barwy na tarczy znajdującej się, albo do barwy jaka jest w hełmie (*cimier*). Mało jest herbów coby się labrami nie miały prawa okolić.

Wiele herbów, ale nie wszystkie, są uczczone przywilejem *bocznic, pobocznych podniesień* (*support*), w których pospolicie, anioły, ludzie, wspięte zwierza, lub ptaki, zdają się albo unosić, albo utrzymywać na ziemi opartą tarczę. Czasem obok tarczy stojąc, jakby straż jaka, trzymają tylko proporce na których powtórzone znaki herbowe.

Heraldyczne przepisy, zajmując się jedynie herbem i jemu właściwemi przydatkami, dozwalają otaczać go znakami godności, orderowemi ozdobami, jak jakie herbowny osobiście posiada. Ztąd z tyłu tarczy sterczą, miecze, berła, pastorały; tarcza otulona bywa płaszczem; ztąd w koło, a u dołu mianowicie zawieszane bywają różnych dystynkcyi ozdoby, stożone bywają, to wojenne rynsztunki, to naukowe narzędzia i tym podobne rozmaitości.

Rozpoznanie i opisanie herbu jest wprawdzie istotnym przedmiotem sztuki heraldycznej, ale nie jest ostatecznym Heraldyki widokiem. Ułatwia tylko zrozumienie poszukiwań heraldycznych, a te mają na historycznem polu, obszerny do zgłębienia widok. Herby w różnych powstawały czasach; ulegały, i wszystkie i każdy z osobna, przeistoczeniom; z jednych rodziły się drugie; w tychże rodzinach, nie tylko wprowadzano w herbie odmiany, ale zarzucano jedne, aby brać inne zupełnie. Przypadki, zdarzenia mniej zwyczajne, wyroki sądowe karzące, wynagrodzenia zasług, stawały się powodem do przeistoczeń. Powinowacenia się rodzin, pozyskiwanie fortun, dziedziczenie, uzyskiwanie dziedzicznych tytułów, podobnież sprawiały przeistoczenia, spajały w jedno kilkorakie herby, wielorakie na jedną osadzały tarczę. Obowiązkiem jest poszukiwań heraldycznych, początek i stopniowe zmiany lub przei-

---

[1]) *Il y a quatre cens ans*, mówi koło roku 1710. *Menestrier, que la plus part des cimiers, qui se portaient sur les casques dans les tournois étaient monstrueux: parce qu'on affectait de faire de ces fêtes des mascarades. Ainsi vous y verrez, des sauvages velus, couverts de mousse, des centaures, des cornes, des trompes d'élephans, des bois de cerfs, avec des sonnettes, des feuilles, des branches d'arbres, des grélots; des hommes sans bras, vêtus en harlequins avec des bonnets d'Albanois, que l'on nomme à présent à la dragonne; des oreilles d'ânes, de cheveaux marins, des dragons qui vomissent le feu et cent autres extravagances.*

stoczenia, zbadać i wykryć, dowodnie objaśnić. Jest to najpiękniejsza część trudów heraldycznych, rzeczywisty historyczny przynosząca pożytek. Tą uwagą, zamykamy ogólne na Heraldykę obejrzenie się, a przystępujemy do rozważania, jakie w niej stanowisko Heraldyka Polska obrała.

IV. GŁOWNE RÓŻNICE HERBÓW I HERALDYKI POLSKIEJ OD CUDZOZIEMSKIEJ.

Niesiecki w swoim Herbarzu, wyczerpnął prawie swych poprzedników wiadomości i w jedno dzieło gromadząc powtórzył. Ledwie tedy niewszystko mamy co wyczytał w ich drukiem ogłoszonych i rękopismiennych dziełach, bądź po łacinie bądź po polsku wygotowanych. Znajdujemy w jego dziele, ich heraldyczny język, ich heraldyczne pojęcia, przez nich pokreślone herbów postaci, przez nich wyszukane lub wymyślone objaśnienia. Powołując się tedy na dzieło *Niesieckiego*, powołujemy się na zupełność Heraldyki Polskiej i na jej opieramy się całości.

Rozpatrywanie nasze heraldyczne od końca poczynamy od *bocznic*, od bocznych herbowych podniesień (*support*). Dostrzegamy takowe w herbach królestwa czyli państwa w herbie narodowym. W Litwie pieczęć Witowda 1404. ma maleńkie aniołki po bokach tarczy [1]; ale Kazimierz Jagiellończyk tamże sadzał jaszczurki łuskate i piekielnika postać [2].

Niektóre mniejsze pieczęci Jagiełły, 1388. 1413. 1424. mają anioła za tarczą, tarczę przed sobą trzymającego [3]; podobnież pieczęci prawnuka jego kardynała Frederyka 1491. [4]. Miasto Toruń na swych pieczęciach od XV. wieku stale i na pieniądzach od 1630. do końca, anioła herb przed sobą trzymającego używało [5].

Dwu aniołów na pieczęciach królewskich mniejszych, tak sztychem ogłoszonych, jak licznych przez nas widzianych, często się dostrzega: to na pieczęciach Zygmunta starego 1533., to Zygmunta Augusta 1554 [6]; to Kazimierza Jagiellończyka, a potem Zygmunta III., Władysława IV. i dalej. Z tego powodu i w dziełach drukowanych pierwszych druków, Vietora i Unglera, boczników tarcze wstrzymujących 1512. 1539. widywać można [7].

Ale tenże Vietor w Wiedniu 1512. i Marek Szarfenberg w Norymberdze 1511., po bokach lwy na wstrzymywaczów i strażników tarczy stawiali [8]. Poparte to jest przez pieczęci Jana Alberta 1492. i Alexandra 1502., które mają lwy herb utrzymujące [9].

Lwów trzymający herb, używało stale miasto Gdańsk, tak na pieczęciach jak i na pieniądzach od 1546. do końca [10]. Podobnie i miasto Ryga, do straży herbu swego lwów używało [11].

Pierwsze dzieła drukowane od 1503. do 1515. u Hallera w Krako-

---

1) *Działyński*, *Zbiór praw Lit.*. *tabl. II.*
2) Tenże, *tabl. VII.* 3) Tenże, *tabl. IV.* 4) Tenże, *tabl. XII.*
5) *Vossberg*, *Münzen und Siegel Danzig*, *Elbing*, *Thorn*, 1841. *4to tabl. III. IV.* — *Kazim. Bandtke*, Numizmatyka krajowa.
6) *Działyński*, *tabl. XI.* 7) Biliograficznych ksiąg dwoje, *tabl. VI. X.*
8) Tamże, *tabl. IV. VII.* 9) *Działyński*, *Zbiór praw Lit. VIII. IX.*
10) *Bandtke*, Numizmatyka krajowa. 11) Tenże, Nro 727. 728. z lat 1592. 1619.

wie lwa i jednorożca sadzały; lwa herbowi Koronnemu a jednorożca Litewskiemu grzeznaczając [1]). Niezdaje się aby ta heraldyczna ozdoba miała być pieczęciami poparta.

Pieniądze Koronne i Litewskie żadnych bocznych herbu trzymaczy nie mają.

Była więc co do tego stroju heraldycznego niepewność, niestateczność, obojętność i zaniedbanie zupełne. W herbach stanu rycerskiego wcale był nie znany. Na liczbie pięciu set herbów opisanych lub wyobrażonych w dziele *Niesieckiego*, jedynie tylko herb Gulczów znajdziesz bocznem podniesieniem ustrojony [2]). Ten herb jest prowincyi Pruskiej i cudzoziemski. A gdy żaden inny przez cudzoziemskie rodziny do Polski wprowadzony podobnych bocznych podniesień nie ma, twierdzić można że takowych Heraldyka Polska znać nie chciała i cudzoziemskie w niej osiadające, odróżnień tych wyrzekały się, jeden Gulczów zatrzymał [3]).

Figury trzymające herb przed sąbą, znajdują się niekiedy na pieczęciach, jak to widać z pieczęci 1438. Rafała z Gołuchowa, podkomorzego Kaliskiego a generała Wielko-Polskiego, na której trzyma przed sobą Wieniawę, stojący z dwiema w ręku palmami rycerz [4]). Są to dowolne a czasowe stroje, wcale z heraldycznych niewynikające przepisów; równie jak wyżej wymienione z Koronnych i Litewskich pieczęci, nie ze wszystkiem heraldyczne miały znaczenie, przeminęły też: a kiedy *support*, w XVI. wieku w Heraldyce wysokiego nabrał znaczenia, w tedy równość szlachecka gościny mu niedała.

Również Heraldyka Polska wyrzekła się i nie znała *labrów* (*lambrequins*). W całem dziele *Niesieckiego* pięćset przeszło herbów wyobrażającym lub opisującym, niedostrzeżesz więcej jak trzy heraldyczne labrów poszczególnienie. Z tych, Aurszwald jest prowincyi Pruskiej; Heidensztein indygenowany 1585; Gersztorf weszły do Polski i Prus koło 1636. [5]). Labry jakie herbowe kalendarze w Göttindze i po innych miejscach w Niemczech herbowi Królestwa Polskiego przydawały, są kalendarzowym wymysłem. Labry zaś w heraldycznych dziełach w Polszcze ogłaszanych herby otaczające, niczem nie są, jedynie tylko ramami klejnotów żadnego heraldycznego znaczenia nie mające. Widzieć je niekiedy można, na niektórych liczmanach XVI. wieku bitych [6]); na mnogich pieczątkach rodzinnych. To dowolne ich ukazywanie się, najmniejszego im heraldycznego nie daje znaczenia, bo na pięciu set herbach, ledwie trzy Heraldykę Polską zastanowiły. Wolno każdemu ostrzępić niemi swój klejnot, nie mogły jego zaszczytu podnieść; wolno było zaniedbywać bez ujmy zaszczytu, który tych rozróżnień nieprzypuszczał, i przepisanych barw dla nich nieposiadał. Bezwątpienia wiele dyplomatów indygenacyi i nobilitacyi, opisywały po łacinie labry (*lacinia*), ale te w użyciu powszechnem stanu rycerskiego, traciły swe znaczenie.

Klejnot tedy szlachecki, heraldycznie oczyszcza się z tych pobocznych zbytecznych przydatków, zamyka się hełmem i tarczą. O *hełmie* to temczasem powiedzieć możemy, że lubo niektóre dyplomata nobilitacyi lub indygenatów, staranniej one opisują; wymieniają niekiedy, że są,

---

[1]) Bibliograficznych ksiąg dwoje, *tabl. III. IV.* [2]) *Niesiecki*, *T. IV. p.* 327.

[3]) Na medalu Zebrzydowskiego w dziele *Raczyńskiego o Medalach* Nro 97., znajdujące się po boku tarczy figury, nie są heraldyczne, tylko emblemata medalowe [4]) *Raczyński*, *Codex maj. Pol. ad* Nro 121.

[5]) *Niesiecki*, *T. II. p.* 36.; *T. IV. p.* 104. 344. [6]) *Raczyński*, *Gabinet medalów Polskich.*

bądź zupełnie na ciemno zamknięte, bądź bokiem na tarczy stawione, bądź korony pozbawione, że zwyczaj stanu rycerskiego, tych różnic heraldycznie nieznał, ani tarczy pozbawionej noszenia hełmu. Są w opisach wymieniane herby bez hełmów, nic im nie wadzi one wziąść. Hełm obliczem i kratą obrócony, bez obliczania jego szczelin, jednostajnym być mógł wszędzie i jednostajnie koroną złotą pokryty. Korona otwarta, (szlachecka, wielnożności szlacheckiej), o trzech liściach, między któremi dwie gałki. Książęca mitra na niektórych herbach, nieobchodzi Heraldyki Polskiej; herbowny posiadacz onej ma zupełne prawo zrucić ją, a na hełmie szlachecką osadzić koronę. Innych koron Heraldyka Polska niedopuszcza. Ani Tęczyńscy, ani Oleśniccy w swoim czasie innych koron nie używali, tylko wielmożności szlacheckiej: perełkowej nieznali.

O *tarczy*, to naprzód powiedzieć należy, że postać jej, w żadnym kraju, żadnym heraldycznym prawem przepisaną nie była. Postrzegła Heraldyka, że Hiszpania, Francya, Włochy, Niemcy, polubiły szczególne postaci, zwyczajem one rozpowszechniły u siebie, tak że odróżniają się od innych i między sobą postaci Hiszpańskich, Francuzkich, Niemieckich i Włoskich tarcz: a niedostrzegła, aby Polska i jej obyczaj, osobną tarczy polubił i obrał sobie postać. Wszystkie wolny w niej obieg miały, jak się co komu podobało, a *Niesiecki* zbytecznie się i niepotrzebnie troszczy, gdy mówi że herbu Geiszów Gedygolda potomków, ma być tarcza okrągła [1]), bo może być jak się jakiemu potomkowi podobało. Szlachcianki Polskie równie mogą sobie obierać tarczy postać jaka się im podobała. Dla płci niewieściej żadnego w tej mierze nie mogło być upośledzenia. Wojewodziny, skarbnikowe, chorążanki, sędzianki, jak dostojności mężów i ojców podzielały, tak i zaszczyt klejnotu w całej zupełności posiadały [2]).

Z tego co się dotąd przytoczyło, okazuje się, że Polska Heraldyka, ma coś własnego, coś osobnego, że się od Heraldyk innych krajów odróżnia. Ważniejsze jeszcze udowodnić zamierzamy różnice jakie przedstawują herby Polskie w hełmie i na tarczy. Nim do rozwinienia tych dowodów przystąpiemy, zwracamy baczność na niedostatek języka heraldycznego, który najdolegliwszym się okazuje ze względu *zaszczytnych tarczy części* (*pièces honorables*), jakich Heraldyce Polskiej prawie niedostaje; a jeźli się te cośkolwiek rozgościły, to potraciły swe znaczenie, niezdołały dać się przyswoić, ni pojęciu, ni językowi narodowemu.

Powiedzmy wczesno, że herby Polskie, prawdziwie Polskie, lubo z nich wiele uległo licznym zmianom i rozrodziło się w mnogie inne, nieulegały heraldycznym prawidłom, przepisanym *nadwerężeniom* (*brisure*), ani z powodu młodszych w rodzeństwie, ani z powodu uprawniań bękartów jakich. Przeciwnie owszem, w brew powszechnym Heraldyki i innych krain obyczajom, były w zupełnym swoim stanie (*pleines*), równie udzielające się bez naruszenia i właściwe mnogim rodzinom. Początek ich i zacność innego jest rodzaju: dla tego, nie

---

[1]) *Niesiecki*, *T. IV. p.* 116.

[2]) Dla jednych kobiet tylko, (ale nie w Polszcze), postać tarczy miała swoje znaczenie. Królewne Francuzkie używają nietkniętych trzech lilij, które są samym jedynie Królom własne i nie mają potrzeby nadwerężać (*briser*) królewskiego herbu, bo postać skośno czworobocznej niewieściej tarczy, dostatecznie, *altère* nadpsowywa i heraldycznie nadweręża, tak, że herb ich, choć nietknięty jest nadwerężony: *brisé*.

mogły pojąć heraldycznego języka cudzoziemskiego, z toalety rycerskiej (*armoiries*) lub rycerskiego zalotnictwa wynikającego, a gdy ten, różnemi przybyszami chciał się bratać i mięszać, w ich zagrodzie gościnnej, splątał i skrzywił język narodowy Polski, na własnym nawet klejnotu narodowego stanowisku; solecyzmem go zaraził.

Bacząc na to, przestanie być dziwną ta osobliwa i nadzwyczajna sprzeczność, że język Francuzki obwiniamy, o miałkość, ubóstwo, wielosłowność, w heraldycznej sztuce jest zwięzły, dobitny, lakoniczny: język zaś Polski, z siebie męzki, zasobny, pełen wigoru, w Heraldyce jest rozwlekły, niepewny, ustawicznie plączący się, gmatwający, gadulski, ciemny, niedołężny. Niech nikt w tem co się mówi nie sądzi, abyśmy pojedynczemu jakiemu pisarzowi naszemu te wady przypisywali, albo *Niesieckiemu* jednemu na którego się powołujemy. Zarzut nas ściąga się bez wyjątku do wszystkich pisarzy: *Niesiecki* będąc tylko echem poprzedników swoich, dostarczy nam przykładów. *Paprocki* Bartłomiej był pierwszy może co po Polsku o herbach pisał. Już on znalazł taki język, takiego użył. Po nim *Bielski*, *Gorczyna*, *Herburt*, *Niesiecki* po Polsku pisali i tegoż języka używali, a zbyt z wadami i nieudolnością oswojeni byli, aby z nich który miał o poprawie i precyzyi heraldycznego języka pomyśleć.

V. SPOSOBY WYRAŻANIA SIĘ HERALDYKI POLSKIEJ.

Nim się czytelnik z gadulstwem i zrzędzeniem heraldyków naszych oswoi, trudzą go zbyteczne wyrazy, powtarzania bez końca, mniej właściwe słów użycie. W każdym opisie sunie mu się powielokroć wyraz *tarcza:* ogląda już co się w hełmie dzieje, a jeszcze tam *na lewo tarczy*, *na prawo tarczy*. A żaden opis nieobejdzie się bez: *powinno być; ma być;* choć rzecz jest jasna, a przecie: *niby* to ona, *zdaje się jakby była;* choć inaczej być nie może jak prosto, wszakże raz za razem *prosto* w górę, *prosto* idzie, *prosto* w bok: *złożona*, *postawiona*, *zawiedziona*. Co za trud nieskończony raz za razem okazuje się w opisaniu księżyca? *księżyc nie cały jakby na nowiu*, *to jest... księżyc jak na nowiu*, *nie zupełny*, *prosto obiema rogami do góry skierowany*, *barkiem do dołu.* — *Miecz biały*, *prosto końcem do góry postawiony*, *na samym końcu jego księżyc prosto obiema rogami w niebo patrzy.* A te wszystkie malownicze księżyca opisy, podwójne, potrójne jego postawy określenie, heraldyk jednym wyrazem wymienia: *croissant*: bo zwykłe i naturalne położenia, niepotrzebują ni objaśnień, ni poszczególnień.

Nieświadomość sztuki heraldycznej, sprawiła niewyrozumienie cudzoziemskich herbów, wiodła rozwagę w drobiazgowe łapek, ruchów, rożków rozpatrywanie, a uchylała z przed niej istotne heraldyczne zaszczyty jasnego wyłuszczenia wymagające, odejmowała sposoby opisania godeł postaci łamanych i owa wielosłowna i gadatliwa Heraldyka Polska, często gęsto ogranicza się zamiast opisu, wyrażeniami ucinkowemi: *ma być taki charakter; tym kształtem jako widzisz; takim kształtem jak tu widzisz; tym kształtem jak się tu kladzie* [1]).

---

[1]) *Niesiecki*, *T. II. p.* 241. 242.; *T. III.*, *p.* 387.; *T. V. p.* 94. 390. — *Quae quidem, in hunc modum, quoniam rebus describi non possunt, pingebatur, Długosz, XI. p.* 244.

Najtrudniej Heraldyce Polskiej idzie z podziałami tarczy: tam się wikła i gubi, występuje z linijami i mozolnie szuka ich kierunków, zamiast przedziałów, liczy linie, zamiast miejsc ogrodzonych, onych opłotki i ogrodzenia: *cztery polą ma w sobie, czterema liniami przedzielone* mówi heraldyk [1]), nie bacząc że cztery przegrodzenia odznaczałyby na tarczy pól pięć, a do przecięcia na cztery dość jest trzech.

Dwa pola białe dwa szare na kształt kraty powinny być na tarczy [2]). Owa krata i dwa pola, jest tarcza na krzyż (na cztery) przedzielona, przekrzyżowana na przemian biało i szaro, *écartelé d'argent et de vair*.

Tarcza na trzy pola przedzielona, z tych jedno białe od dołu u tarczy z lekka ku górze kończato zachodzące; drugie błękitne na lewej stronie tarczy, trzecie czerwone [3]). Heraldyk to wyraża: *parti de gueules et d'azur, enté en pointe d'argent.*

Powinny być trzy lilie, dwie podle siebie, trzecia we środku nad niemi, każda z nich ze dwóch lilji spojona, tak że prosto do góry jedna lilia wierzchem obrócona, druga na dół; te zaś linie trzy na tarczy dzielą od siebie linijki, dwie prosto od dołu z razu, a potem ku górze i trzeciej lilji, jedna idzie na prawy bok, druga na lewy [4]). Te linijki krótko mówiąc, jest: podział tarczy w roztrój o trzech liniach: *tiercé en pairle à trois fleurs de lys.* (O liliach powiemy niżej).

Tarcza na dwie części przedzielona linią wężykowatą, tak że się cztery anguły w niej znajdują; czyli raczej, jak piorun kręcące się, tak, że się niby zdadzą dwa gradusy od lewego boku tarczy w górę idące: pole górne białe niższe czarne [5]). Toż przecie wąż się zwija i kręci, a piorun w anguły łamie. Łamanie a zwijanie różne i wcale nie też same kreślą postaci. W porównaniu z wężem, byłaby owa linia wyginaną w przeguby, *ondée, nébulée;* w porównaniu zaś z piorunem łamaną, byłaby raczej, klinowaną, karbowaną mniej więcej ostro: *émanchée*, a przynajmniej *édentée*: tym czasem jest ona tylko wystopniowaną we trzy schody, herb: *pignoné d'argent et de gueules de trois pièces,* jak to i figura okazuje.

Zastanówmy się teraz nad częściami zaszczytnemi w Heraldyce, jaki nie rozwikłany odmęt heraldykom naszym przynosiły.

Słup (pal). Herb Nabram: *powinny być trzy pola czarne, trzy białe, przeplatane, tak, że piersze od prawej ręki tarczy, jest czarne, drugie białe i tak dalej, wszystkie w równej odległości od siebie, a wszystkie prosto w góre idące* [6]). Ma tedy tarcza i ręce; a te równe odległości, to proste w górę postępowanie, ma być podział tarczy w słup na sześć czarno i srebro: *pallé de sable et d'argent.*

Pas (fasce). Herb Kotwicz: *ma być na tarczy białej, pole czerwone na kształt rzeki w szerz tarczy rozciągnione* [7]), co heraldycznie jest: *d'argent à la fasce de gueules.* — Herb Plemięcki: *pas czy rzeka przer środek tarczy w szerz idąca, nad nią dwie róże białe, jedna podle drugiej: pod nią jedna róża w czerwonem polu* [8]): heraldycznie jest: *de gueules, la fasce d'argent accompagnée de trois roses de même.* — Ten pas na kształ rzeki czy rzeką będący, w herbie Prątnickiego

---

[1]) *Niesiecki, T. II. p.* 10. [2]) Karęga, u *Niesieckiego, T. V, p.* 35.
[3]) Breza, u *Niesieckiego, T. II. p.* 290. [4]) Knut, u *Niesieckiego, T. V. p.* 130. [5]) Zeibersdorf Sartawskich u *Niesieckiego, T. VIII. p.* 282.
[6]) Nabram u *Niesieckiego, T. VI. p.* 507. [7]) *Niesiecki, T. V. p.* 331.
[8]) *Niesiecki, T. VII. p.* 323.

jest *rzeką płynącą* [1]; a ta rzeka płynąca w herbie Desier jest belką: *tarcza podzielona w szerz, przed balk żółty czy złoty* [2].

Wstęga na lewo (bande). W herbie Andrault de Buy: *ukosem od prawego boku pas rycerski idzie;* podobnie w herbie Fogelveder, *na tarczy pas rycerski od prawego boku tarczy ukosem na lewy rozciągniony* [3]; a w herbie Zetynian Guczych: *jest tarcza na dwie części przedzielona, szeroką linią, która się zda rzekę wyrażać, od prawego boku tarczy z góry na lewy na doł z ukosa idącą;* w herbie zaś Drya: *między dwiema liniami, które od prawego boku tarczy, na lewą ukosem idą, trzy kamienie żółte w polu czerwonem* (*de gueules à la bande d'argent, chargée de trois pières jaunes* [4]); a znowu w herbie Pernus, *przez tarczę błękitną balk biały od prawego boku tarczy, trochę zgóry na dół, na lewy bok idący;* podobnie belkiem czerwonym jest w herbach Elsnic, Trestka [5]. Jest tedy wstęga (bande), to jedną to dwiema liniami, to pasem rycerskim, to znowu rzeką lub balkiem. Jakoż: *sześć pól alternatą, trzy białe, trzy czerwone, powinny zaś być na ukos od prawego boku tarczy z góry na lewy bok, na dół idące* (*bandé de gueules et d'argent*) w herbie Kos, *różni różnie ten herb i jemu podobne tłómaczą: jedni powiadają, że są trzy rzeki, drudzy że balki, inni że trzy pasy czyli linie, inni że trzy pola* [6].

Wstęga na prawo (barre). W herbie Radoniskiego: *tarcza na ukos dwiema liniami przedzielona od prawego boku z dołu w górę na lewy bok tejże tarczy; linie obiedwie szeroko od siebie odległe, jednakową wszędzie miarą; róża jedna nad temi liniami druga pod niemi* (barwa niewymieniona) [7]. Tyle o wstędze na prawo, o czemby heraldyk powiedział: *tiercé en barre, accompagnée de deux roses.* Herb Doliwa, przedsięwziął to wyjaśnić, w następującym sposobie: *trzy róże czerwone, o czterech liniach, jedna podle drugiej, na drodze białej, czyli jako drudzy mówią na pasie rycerskim białym, czyli jako inni, między dwiema liniami równo od siebie odległemi, od lewego boku tarczy na ukos w prawo rozłożonemi, w polu błękitnem* (*d'azur à la barre d'argent, chargée de trois roses angemmes*) [8].

Skraj (*bordure*). Gdy herb mający pole w skraju, wszedł do Polski, uzyskał właściwe sobie nazwisko *Zgraja*, bo był, *à la bordure d'argent.* Przepadła tego pamięć, przeobraziło się pojęcie: pole jego zamieniło się u *Bielskiego*, a potem u *Okolskiego* w tarczę wojenną, barwa jego (może niebieska, może szara), w stalową jak upewnia *Małachowski* [9]. Niechcemy wątpić, że podobny przypadek zaszedł z her-

---

[1]) *Niesiecki, T. VIII. p.* 487.
[2]) *Niesiecki, T. III. p.* 338. [3]) *Niesiecki, T. II. p.* 30., *T. IV. p.* 43.
[4]) *Niesiechi, T. IV. p.* 325., *T. III. p.* 424. [5]) *Niesiecki, T. VII. p.* 273., *T. IV. p.* 3., *T. IX. p.* 116. 117. [6]) *Niesiecki, T. V. p.* 262.
[7]) *Niesiecki, T. VIII. p.* 22. Podobnie u *Długosza: linea nivea, transversitas proportionaliter locata, XI. p.* 241. [8]) *Niesiecki, T. III. p.* 355.
[9]) *Niesiecki, T. X. p.* 162., przytaczając podobieństwa do herbu *Zgraja,* nie najszczęśliwiej powołał Czerwnią i Lagodę. Bo kiedy *Czerwnia, jest tarcza goła, na której żadnego znaku niemasz* (*T. III. p.* 253.), a zatem na niej nie ma nic, nie ma ni puklerza, ni tarczy; jest pole srebrne puste. Również Łagoda, będąc *tarczą przedzieloną w szerz linią, nad nią pole czerwone, pod nią białe* (*T. IX. p.* 322. 323.) to jest, *coupé de gueules et d'argent*, żadnej na sobie tarczy nie ma. — Do takiego niezrozumienia rzeczy i zamięszania, wzięcia jedno za drugie, tarczy herbu, za tarczę na herbie liczyć należy, (ile opisanie zrozumieć się daje), herb Dangiel. Figura (*Niesiecki T. III. p.* 300.), mieści w polu tarczę, puklerz, na sposób nowszej Janiny, bokiem ustawioną: kiedy opisanie wcale jej niezna: *pas przez środek tarczy wszerz idzie, na którym dwa listki winne, tarczy pole zielone*, więc to jest: *de sinople à la fasce d'argent, chargée de deux feuilles de vigne.*

Janina. Uległ on i tej jeszcze zmianie, że dawniej tarczę kładziono roztoczoną szczytem całym, poźniej bokiem [1]).

Krokiew (chevron). Trzy krokwie wymienione w opisie herbu Kruzer w herbie Rappe, zbyte są u *Niesieckiego* odwołaniem się na figurę: *jako tu widzisz* [2]). Szersze nad nimi zastanowienie się, znajduje się w herbach Glower i Gulcz. W pierwszym: *na czarnem polu powinien być koziel biały, końcem do góry, jak zwyczajnie go na budynkach stawiają, po nim gdzie niegdzie kłoski czarne od zboża wydają się, jakby nimi były upstrzone* (zdaje się że to są gronostajowe kosmyki); *dwa księżyce niepełne białe, rogami jednak w cyrkuł mało niepełny zwinione, przy samym końcu kozła złożone, jeden z jednej, drugi z drugiej strony, trzeci księżyc w środku kozła; takim kształtem jak w herbie Gulczów lilie koło kozła ułożone zobaczysz.* (To wszystko wyraża się: *de sable, au chevron* (zapewna *d'argent*), *moucheté d'épis de sable* (a pewniej *d'hermines*), *accompagné de croissants:* co do tych postaci, *arrondis*, albo jak inaczej). Owóż teraz, w herbie Gulcz, *powinien być tryangul złoty, prosto do góry końcem jednym obrócony, tym kształtem jak kozły na budynkach stawiają, w polu niebieskiem, atoli niezupełny, bo trzeciej od dołu linji w nim nie masz; Król francuzki* 1660. *trzy lilie dodał, każda z nich ze dwu spojona, z tych jedna powinna być w środku tryangulu, dwie koło kończatego wierzchołka, jedna po prawej stronie, druga po lewej stronie.* (To wszystko wyraża się: *d'azur au chevron* (zdaje się wedle figury, *racourci*) *d'or accompagné de trois fleurs de lys*) [3]). Niedziwiąc się trójkątowi bez trzeciego boku, wstrzymujemy się od wszelkich uwag [4]).

W nużącej rozległości, łatwo dostrzegać niepoprawność języka, niewłaściwość użycia wyrazów, utrudzającą a nieraz rzucającą w opisach ciężką i nierozwikłaną, niepewność. Bo trzeba dochodzić i domyślać się rzeczywistego wzięcia: *linji, tryangulu, trójkąta, angulu, kwadratu.* Bo się trzeba domyślać i z tem oswoić, że *krzywe*, jest to skośne, pochyłe położenie, że *większe* lub *mniejsze* wręby, są to dłuższe lub krótsze, że wyrażenia, *w pysku trzyma, w nosie trzyma*, znaczą w dzióbie, *trąba myśliwa* wszędzie zamiast myśliwska; *krzyż trojaki*, (jakby trzy krzyże wcale osobne, różne, sobie niepodobne być miały), zamiast krzyż potrójny [5]); *pazury, nogi*, są to szpony, łapy. Kiedy *lew trzyma koło żelazne czyli prawdę, jakie więc na stołach stawiają*, gdy prawda stołowa słomiana, jest pospolicie okrągła, trzeba by sądzić, że owe koło żelazne jest krągiem [6]). W herbie Warnia, *rak czerwony w polu białem być powinien, całą głową czy szyją na dół obrócony, nogami do góry* [7]). Tą szyją i głową całą, Heraldyka dowodzi jakie duby kleci i nierozważnie extrawaguje.

---

[1]) Dwojakie u *Niesieckiego* znachodzimy o herbie Janiny wyrażenie się, oba nie blazońskie: raz, *ma być brunatna tarcza w czerwonem polu* (*T. IV. p.* 435.); drugi raz, *ma tarczę we środku drugiej tarczy* (*T. X. p.* 126.). Oba naprowadzają na myśl, że to pole w skraju. Figury jednostojne Janiny i Zgrai są jednostajnym wypadkiem niezrozumienia i przeobrażenia.

[2]) *Niesiecki*, *T. V. p.* 402., *T. VIII. p.* 92.

[3]) *Niesiecki*, *T. IV. p.* 141. 327. Do tego mniemania, że jest *chevron racourci* krokiew na tarczy, a nie tarczowa, daje powód niemniej widzenie szczególne tryangułu bez trzeciego boku.

[4]) Oświadczyć się nam wszakże wypada przeciw porównaniu z kozłem na dachu: bo stawiane na dachu kozły przez skrzyżowanie ich ramion mają rogi, dla tego kozłami zwane, a *chevron* heraldyczny wspięty bez rożków.

[5]) Podobnie jak u *Długosza*: *duo cruces* w Gończy, *XI. p.* 240.

[6]) Prawdzic u *Niesieckiego*, *T. VII. p.* 487. [7]) *Niesiecki*, *T. IX. p.* 250.

Przez takie bałamutne, nierozważne, nieoznaczone, niepoprawne wyrażenia, zdarzają się opisy herbów niepodobne do wyrozumienia. Takie wady mają opisy herbów: Waxman, Blankensztein, Starzyny Wejherów i inne [1]). Jakby *żelaza na krzyż zakrzywione* w herbie Kruki wykreślić? niepodobna wymyślić [2]). Coby znaczyło *pole nasadzone* równie odgadnąć nam niepodobna [3]).

Wszakże uciążliwszą jest ta niestateczność wyrażeń a to ustawiczne omackiem dochodzenie i domniemywanie się, co to lub owo w herbie znaczy. Z tąd zjawia się na toż samo kilka wyrazów, na rzeczy wcale różne, tenże sam wyraz. *Pas, linia, pole, balki, rzeka, droga, strefa*, widzieliśmy toż samo nieraz znaczą w opisywaniu, tej samej i wcale różnych rzeczy.

Z *barwy*, jedna *czarna* (*sable*) zdaje się uniknęła kilkorakiej nazwy: mówimy zdaje się, ponieważ inna druga może uszła baczność naszej. Inne barwy, miewają po kilka nazwań: *złota* albo *żółta* (*or*); *srebrna* albo *biała* (*argent*); *czerwona*, *krwawa* albo *szkarłatna* (*gueules*); *niebieska*, *lazurowa*, *modra* albo *błękitna* (*azur*); *zielona* albo *laurowa* [4]) (*simople*). — *Brunatna* [5]), bezwątpienia jest fioletowa (*pourpre*): być też może że szkarłatna jest tym samym co brunatna. *Szara* barwa bezwątpienia w dzielnicach tarczy wyraża futro łasicy (*vair*) [6]): ale w innych razach, zwykły kolor [7]). *Brudną* barwa [8]), coby za jedna była? zostawiamy każdemu do głębszego rozpatrzenia. *Cielista* barwa pola w herbie Elsnic [9]), pewnie należy do, tych nadzwyczajnych i niesfornych (*extraordinaires et irreguliéres*), jakich w każdym kraju niebraknie, a w Polszcze aż do zbytku.

Topór, *oksza*, *wersza* (*douloir*), są nazwy z powodu wywodzonej históryi herbu, ale gdy są rozróżniane, drugi raz jedna za drugą brana i gdy się w to *siekiera* mięsza, to zbyteczne.

Rozpatrując się w figurach widno się staje że jedna *strzała* jest heraldyczna, inna zwyczajna. Nązwa jednej i drugiej jest zwykłej strzały. Są jednak i *bełty* [10]). Że to jedno i toż samo co strzała, upewnia opis herbu Dołęgi, gdzie czytamy: *strzała biała albo bełt* [11]). Są i *groty*. Grot, jako drzewce strzały, grot jako całkowita strzała. Użycie części za całość niebezpieczna mowcza dla precyzyi heraldycznej forma.

---

1) *Niesiecki*, *T. IX. p.* 251. 310., *T. II. p.* 162. — *W czerwonem polu strzała rozdarta do końca* (ma znaczyć wzdłuż całkiem, zupełnie przedarta), *której części* (połowy) *na krzyż powinny być ułożone, a przy każdej części końcu, po jejednej gwiaździe.* Tak opisany herb Giejsztor (*T. IV. p.* 116. 117.). Gdy każdej rzeczy podłużnej, przeto każdej połowiny tej strzały są dwa końce, mogłoby się wydać że są cztery gwiazdy przy każdym końcu: a kiedy mają być dwie tylko, niewiadomoby było na jakich końcach. Figura zaś objaśnia, że są dwie gwiazdy po bokach skośnego skrzyżowania dwupołowin rozdartej strzały. *De gueules à deux moitiés de la fléche dechirée tout-au-long*, *passées en sautoir*, *accostée de deux étoiles.*

2) *Niesiecki*, *T. V. p.* 392. Z powołania się na Alexandrowicza, widać że żelaza są kosy.

3) Szarliński u *Niesieckiego*, *T. VIII. p.* 603.

4) W herbie Krok u *Niesieckiego*, *T. V. p.* 384. 385.

5) *Niesiecki*, *T. IV. p.* 346. 435., *T. II. p.* 90., *T. X. p.* 80.

6) Karęga u *Niesieckiego*, *T. V. p.* 35.; Alabanda wedle *Okolskiego T. I. p.* 20.

7) *Niesiecki*, *T. III. p.* 445., *T. IV. p.* 294., *T. V. p.* 220.

8) W herbie Zerwikaptur, u *Niesieckiego*, *T. X. p.* 159. Toż w Alabandzie wedle *Bielskiego, p.* 52. Słowem, w Alabandzie, *czarne*, *szare* czy *brudne* pole.

9) *Niesiecki*, *T. IV. p.* 3.

10) *Niesiecki*, *T. II. p.* 100. 129.

11) *Niesiecki*, *T. III. p.* 363.

Miecz, *miecz niemiecki*, *miecz goły*, *miecz otłuczony*, wszystko jedno znaczy, bo są mieczem gołym (*épée*). *Miecz* od *szabli*, są odróżnione. Nawet *szable*, *ordynka* od *pałaszowatej*, z których ordynka *z samym krzyżem*, a pałaszowata *z rękojeścią* [1]). Wprawdzie w krzyżu ordynki jest z jelcem rękojeść, co krzyż stanowi: ale w tem odróżnieniu pałaszowatej przez rękojeść, odróżnienie chciało coś więcej powiedzieć, chciało dać uczuć że ta rękojeść ma obłąk od wierzchu do jelca idącą a rękę otaczającą. Co bądź u szabli i miecza rękojeść z jelcem są *krzyże*. Ztąd wyrażenia: *krzyż od szabli; przez strzałę krzyż od szabli środkiem* [2]). Ale ten krzyż przez strzałę, nie jest krzyżem, to jest jelca z rękojeścią na drzewcu strzały leżeniem, tylko drzewca samym jedynie *jelcem* przekrzyżowaniem, gdyż jelec jest krzyżem, sam przez się pojedynczo odjęty zwany jest krzyżem, ztąd: *dwie głownie otłuczone z krzyżami*, to jest jelcami i *rękojeściami* [3]). Bo gdy na strzale w poprzek położysz jelec, strzała z jelcem przekrzyżują się, krzyż utworzą, a zatem jelec jest krzyżem [4]). Jelec zwykły jest prosty, niezagięty, ale są *jelce na kształt S starą formą Czeską*, na obu końcach zagięte, zakręcone albo załamane [5]). Dwa takie *jelca*, są od *szabli krzyżem* [6]). Jelec tedy krzyżem, dwa jelca skrzyżowane z sobą krzyżem, jelec z rękojeścią krzyżem, naostatek sam miecz jest krzyżem: *krzyż czy miecz otłuczony* (goły), *krzyż czyli raczej miecz otłuczony* [7]). To odniesienie krzyża do miecza, a miecza i szabli do krzyża, jest niezmiernie dawne, wyprzedziło wszystkich heraldycznych pisarzy, a ci, powtarzając to pojęcie, gmatwali się w swych opisach nie wiedzieć po co, czegoś nadzwyczajnego po herbach dochodzili: *trzy wędy czy jelca; jelca, czy lilia, czy kotwica* [8]).

Sękaty kloc, od pnia drzewa odcięty, albo z grubej gałęzi wycięty, jest *ostrzew* (*estoc*). Pień wkorzeniony herbu Dęboróg; pieniek o trzech korzeniach Łuczyńskich; równie jak: na pniu zaś stoi jastrząb Ginwiłłów, na pniu stoi sowa Bartlińskich, na pniu sówka Czarlińskich i pod nią gałązką [9]): nie są ostrzewy, tylko pieńki i rzeczywiste pnie i pieńki. W herbie Zakrzewskich von Felden, *gałązki* trzy czyli raczej *pieńki ścięté być powinny*, z listkami [10]). A to ni ostrzewy, ni pieńki, ale odręby z gałęzi (*écotés*). Ostrzew (*estoc*) jest opisany w herbach Kojeń i Kryszpin, wszakże pod nazwą pieńka: *pieniek dębowy prosto do góry stojący*: *po lewej jego stronie trzy sęki*

---

[1]) Dołszkiewiczów herb u *Niesieckiego*, *T. III. p.* 366.

[2]) W herbach Baworowski, Olszewski i innych, u *Niesieckiego*, *T. II. p.* 79. *T. VII. p.* 99., *T. VIII. p.* 331. *etc. etc.*

[3]) W herbie zwanym zrazu Biała, Lubiewa, a na końcu Trzaska u *Niesieckiego T. IX. p.* 125. i indziej.

[4]) Żadnej figurze na myśl nieprzyszło wyobrazić krzyż szablowy na strzale *leżący* strzałę *pokrywający*, mnogie wyrażenia, samo jedynie jelcem onej *przekrzyżowanie* wskazują: nie mogliśmy się tedy poważyć krzyża na strzale przypuścić, zniewoleni jesteśmy widzieć wszędzie przekrzyżowanie.

[5]) Herb Bronic u *Niesieckiego*, *T. IV. p.* 476.; porównaj herby Łopot i Korsak u tegoż *T. V. p.* 241., *T. VI. p.* 267.

[6]) Herb Łopot u *Niesieckiego*, *T. VI. p.* 267.

[7]) Herby, Kopasina, Nieczuja, Osoria u *Niesieckiego*, *T. V. p.* 215. 215., *T. VI. p.* 535. 536., *T. VII. p.* 146. 147. i inne.

[8]) W herbach Bilikoicz, Korsak, u *Niesieckiego*, *T. II. p.* 143., *T. V. p.* 241. *etc.* [9]) *Niesiecki*, *T. II. p.* 67., *T. III. p.* 184. 329., *T. IV. p.* 118., *T. VI. p.* 176.

[10]) *Gałązki trzy czyli raczej pieńki ścięte być powinny*, *na ziemi leżące*, *czyli na ukos jeden na drugim* (*Niesiecki*, *T. X. p.* 37.) — Ziemi tu nie ma: tylko w polu czerwonem trzy odręby gałęzi na ukos w lewo jeden nad drugim.

ocięte, po prawej stronie dwu sęki jeden pod drugim [1]). Owóż ten tak nyzwany pieniek i prosto i do góry i stojący, z dwu stron sęki, jeden pod drugim i jeden nad drugim, po prawej dwa, po lej trzy sęki mający, jest heraldyczny ostrzew (*estoc*), kloc odcięty od pnia na którym całe drzewo stoi. Taki ostrzew jest w herbach Nieczuja i Czelepele czyli Ostrzew: a przecie w obu tych herbach zwany jest pniem, pieńkiem [2]). W Korwinie też *kruk powinien być stojący na pniu ociętym leżącym:* to jest, na ostrzewiu cztero-sękatym [3]). Tak tedy pień, pieniek, jest: pniem, klocem czyli ostrzewiem, odrębem z gałęzi, gałązką.

Moglibyśmy licznemi przykładami, mocno jeszcze pomnożyć, mnogie niedogodności z wysłowienia heraldyków naszych wynikające [4]): wszakże zwróciwszy baczność na główniejsze, objaśnienia nieodzownie wymagające, sądzimy, że zbytecznie by było zatrzymywać się nad innemi mianowicie gdy niektóre jeszcze z innych powodów potrącić przyjdzie.

VI. WYRAŻENIA WZIĘTE OD OBCYCH, A ŁATWOŚĆ WŁASNYCH.

Heraldycy innych krajów, niezamykali się w obrębie własnym, porównywali sposoby i widzenia obcych, poczytywali sztukę blazowania nie dla swego tylko kraju wyłączną, ale za powszechną. Tak poniekąd i nasi heraldycy o blazonowaniu sądzili powołując się ustawicznie na herby obce. Ale tamci postępowali metodycznie, naukowie, pilnowali pewnych prawideł; Polscy heraldycy wcale tym niepostępowali trybem. Żaden z nich nad przepisami heraldycznemi niezastanowił się, każdy szedł w nierozpoznane drogi, jakby onych był świadomy, potocznym językiem przekładał wyrazy sztuki, dorywczo, wyrazami jakie mu chwilowa myśl stręczyła, powymyślał sobie niesforne rozmaitości. Heraldycy innych krajów, rozpatrując się wzajem w swoich sposobach, dostrzegli, że niejednostajnie postępują, wytykali w czem się różnią między sobą metody, sposoby Hiszpańskie, Włoskie, Francuzkie, Niemieckie. Zwracali oni oko i na Heraldykę Polską, a z niej, jedynie tylko herby niektóre, dla przytoczenia przykładu chwytali, bo żadnej metody, żadnych sztuki heraldycznej sposobów niedostrzegali [5]). Nie

---

[1]) *Niesiecki, T. V. p.* 150. 467. 468.

[2]) *Niesiecki, T. VI. p.* 535. 536., *T. VII. p.* 207.

[3]) *Niesiecki, T. V. p.* 242.

[4]) Manuskrypt o familiach Pruskich, czasem, zamiast, tarcza, używa wyrazu *szczyt*, a przeto skonfiskował że tak powiedzieć można wyraz, któryby w innem można było użyć znaczeniu. Tym czasem o herbie Blankensztein, tenże manuskrypt mówi: *w herbie biały szczyt, modre, pole, a przez dwa pasy czerwone od siebie rozdzielone, środkiem prosto do góry żeleźcem złota strzała idzie* (*u Niesieckiego, T. II. p.* 162. 163.) Cóż w tym herbie *biały szczyt* znaczy? pewnie nie tarczę (bo jej pole niebieskie), ale jej część, czoło (*chef*, Schildes Haupt); a pole niebieskie strzałą zajmuje drugie dwie części, pas i dół.

[5]) *Menestrier*, naprzykład w swem dziełku elementarnem, *méthode raisonnée de blason*, powołał się na kilka herbów Polskich: mianowicie na Bróg czyli Leszczyca, na Wołłowicza czyli Bogoryą, na Manowskiego czyli Nałęcza, na Glaubicza (Szląskiego), na Lassotę (Szląskiego). — W Spenerze jest też cokolwiek postaci z herbów Polskich i powoływanie się na nich, niezbyt trafne, pomylone, niedokładnie kreślone.

stawała im na zawadzie nieznajomość języka Polskiego, bo nietylko łaciną *Okolskiego* radzić sobie mogli, ale gdyby w opisach jaki ład był, dostrzegliby z Polskiego sobie niezrozumiałego języka przyjęty blazonowania szyk, przyjęte zaszczytne części i przedmiotów herbowych ustatkowane nazwy: a tego dostrzedz nie mogli, bo tego nie było. Jak zrozmaisone nazwy, tak szyk opisu ukazywał się im bez żadnych oznaczonych przyjętych sposobów. Francuz w blazonowaniu zaczyna od pola, Włoch i Hiszpan polem kończy; patrzą zawsze jednostajną koleją od istoty, od prawej strony, od czoła tarczy. W opisach Polskich, heraldyk poczyna, zupełnie od przypadku, to z dołu, to z lewej strony, to z prawej, to z góry, jakie pole, najczęściej niespodziewanie podrzuca; a często niepewność zostawia, w jakim punkcie, w jakim skraju tarczy oko swe postawił aby ją rozpatrywał. Każdy tedy obcy heraldyk widział, że Heraldyka Polska żadnego nie ma metodu, żadnego oznaczonego sposobu, żadnych na blazonowanie prawideł: nie widział tedy osobnej Heraldyki Polskiej. Sam idąc drogami sztuki, w sztuce heraldycznej odróżnienie się Heraldyk innych krajów dostrzegając, nie był w stanie rozpoznać w czem rzeczywiście Heraldyka Polska, jest zupełnie od innych osobną, bo nie samym nieładem, rozpustą, anarchią stoi osobną, ale gruntem całym i naturą.

Byłci zbieg w Polszcze herbów różnych krain: z Niemiec, z Francyi, z Włoch, z Hiszpanji: ale nie sztuki heraldycznej tych krain i jej blazonowania. Z Niemcami mianowicie przez różne zachodnie swe części w XIV. wieku splątana Polska, więcej jak zkąd innąd Niemieckim herbom dawała gościnę, a razem Niemieckim wyrazom heraldycznym nie zawsze dobrze wyrozumiałym. Maszkaradowe w owym wieku hełmu stroje, Helm Zierathen, Helm Kleinodien *(cimier)*, dostarczyły nazwy *Klejnotu* szlacheckiego jaką herbom nadano. Nazwa barwy *brunatnej* (*pourpre*) jest Braun niemieckie; *szachowanej* tarczy (*échiqueté*) jest na sposób niemieckiego wyrazu Geschacht. ***Droga***, ***strefa***, wyszły z nazwy Niemieckiej Haupt-Strasse (*fasce*), Bande oder Streifen (*fasce*); ***belk***, ***balk*** z niemieckiego Balken (*fasce*), Querbalken (***bande***, ***barre***); krążki złote i srebrne (***bezans***) ***kulami*** nazwane z niemieckiego Kugel; a czworoboczne małe postaci (***billettes***), ***kamieniami*** z niemieckiego Steine, Ziegelsteine. Niezrozumiałe postaci, ***charakterami***, ***znakami***, bo to są figury sztuki: Figuren der Kunst, dahin gehören allerhand Characteres und Zeichen [1]. Z herbami znalazły gościnę i wyrazy Niemieckie, ale nie blazowanie, nie sztuka heraldyczna jaką w Niemczech na sposób Francuzki uprawiano [2].

Przyjmując herby cudzoziemskie w gościnę, należy je rozumieć. Każdy kraj ma coś własnego co w herby powprowadzał, czemu heraldyczne w Heraldyce swojej przyjęte postaci nadał. Trzeba takie rozpoznać i wiedzieć z pewnością aby w błędy nie wpadać [3]. Tem więcej

---

[1]) Ein weisser Schild, das Zeichen darin schwarz, biała tarcza, znak na niej czarny: mówi w Herbownictwie Niemieckiem, o herbie miasta Bazylei *Sibmacher*. — Podobne opisy służyły za wzór Polskim pisarzom.

[2]) Z Niemieckiego figurowania w herbie Dobenek (*Niesiecki*, *T. III. p.* 346.), kapelusz nazwany kardynalskim, chociaż jest Arcy-biskupim; z Niemieckiego przekładu, *macle figure ouverte à jour, comme une maille de filet,* w herbie Schweryn (*Niesiecki*, *T. VIII. p.* 298.) jest szybą albo oknem kopalni; bo te herby są Niemieckie; a w Niemczech wiele jest kopalnianych herbów.

[3]) *Il faut examiner, si ce sont des figures naturelles ou artificielles particulières à certains pays; il faut tacher de l'apprendre de ceux qui sont de ce pays là, ou des livres qu' ils ont écris, pour ne pas tomber dans les erreurs, dans*

to Heraldyce Polskiej od jej początku potrzebne było, im gościnniejszą dla wnoszonych okazywała się, im więcej była na drodze naśladownictwa i zapatrywania na to co w tej mierze świat zachodni wymyślał. Że w takiem cudzych wymysłów przyjmowaniu, heraldycy Polscy niepowzięli żadnego czystego wyobrażenia o zaszczytnych częściach herbu i tarczy, dostatecznie swem całem wysłowieniem okdzują; niepojęli tego co jest głównem Heraldyki Francuzkiej stanowiskiem. A wszakże Francuzka Heraldya kierowała Niemiecką, Niemiecka dla siebie we Francuzkiej czerpała i nim Niemiecka Polszcze wielu herbów i heraldycznych dostarczyła wyrazów, wprzód Francuzka jak na Niemcy tak na Polskę bezpośrednio działała. To wątpliwości nie może ulegać, bo na to są wojny krzyżowe, i to nadto jasno w oczy uderza. Być może że w ówczas jeszcze, przed XIV. wiekiem, w owym czasie bezpośredniego działania, części zaszczytne nie były w samej Francyi dostatecznie ustatkowane, ale były inne godła, znaki dawniejsze, w owym czasie Polszcze za wzór służące, do których i poźniej cokolwiek przybyło.

Tym sposobem, wiele najdawniejszych znaków herbów Francuzkich, heraldyczne przestarzałe nazwy mających, w postaciach w Heraldyce przyjętych, liczą się równie między godła herbów Polskich, herbów, wcale dawnego początku czyli ukazania się [1]). Niewspominając o szabli, *badelaire épée large en coutelas et courbée;* o strzale, czyli raczej *żeleźcu* strzały w heraldycznej postawie *phéon, ou fer de dard triangulaire;* czyli *de trois branches*, *dont les deux côtés sont ententés* [2]); *o wężu*, *bisse; o chuście białej koło głowy murzyna*, *tortil:* zastanawiać winny heraldyczne postaci *ostrzewia*, *estoc; chorągwi kościelnej*, *gonfalon*, która jest powszechniejszą niż gdziekolwiek we Francyi; *ucha od kotła*, *corniére; rocha* od szachów, *roc ou roquet; młyńskiego żelaza*, *nilles ou annilles*, *fers des meules de moulin*, w herbie Hurków hakami zwanego [3]); *okszy* czyli *toporu*, *douloire*, *ha-*

---

les quelles sont tombés les étrangers en blasonnant nos armoiries. Les Espagnols et les Portugais, *ont prix nos lambeaux pour des bancs et les Italiens pour des rateaux. Réciproquement*, *nous avons pris les feuilles de peuplier pour des coeurs en plusieurs armoiries d'Allemagne; et ceux qui n'ont pas connu ce que c'etait que le crequier des Crequis* (dzika śliwa w przyjętej heraldycznej postaci), *en ont fait un chandelier à sept branches.* — Wspomniony poprzednio Sibmacher, niewidział w herbie Bazyliskim, tylko *znak czarny*, *ce qui n'est d'un grand secours pour ceux qui veulent apprendre à blasonner;* kiedy wiadomo że ów znak, jest pochwa pastorału (*d'argent, à un étui de crosse de sable).*

[1]) Między Francyą i Niemcami trudno wskazać w owym wieku przedziału, Austrazyą czyli Lotaryngią aż do ujścia Mozy i Rhenu szarpiącą. Dla tego z tych stanowisk Niemcy wszystko sobie przyswajają. Ale heraldyczny język Franko-walloński (a nie Niemiecki) przewodził już w XI. i XII. wieku, w Burgundyi, w części Lotaryngji właściwej, w Hanonji, w Leodium, we Flandryi (Flamandzkiej), a nawet w Brabancyi, słowem, wielkiej części tak nazwanych Niższych Niemiec. Heraldyczna myśl tych krain była stale czysto Francuzka, z Francuzką zarówno idąca a w niczem Germańska. Tego tedy głównego heraldycznego szczepu od Francuzkiej Heraldyki odrywać nie można.

[2]) To *phéon* zdaje się być godłem więcej Normandów Angielskich, wszakże przez Heroldyą Francuzką na szczególniejszem baczeniu mianem. — Źle nasi mówią dwie strzały w Bogoryi (*Niesiecki T. II. p.* 194.), są to oczywiście żeleźca i *Menestrier* trafnie blazonuje: *de gueules à deux phéons contreposés en pal d'or* (*ou d'argent*). Dla tego u *Niesieckiego, strzały okruszone*, żeleźce bez drzewca. — Ale znowu źle *Menestrier* wyraża się o Lassocie Szląskim: *de gueules*, *à un fer de dard aculé en corniére crochue:* bo to nie sam żeleziec, ale strzała całkowita w pierzu w wąs rozdarta, Odrowąs.

[3]) Przez Kojałowicza u *Niesieckiego T. IV. p.* 396. 397. — Jest to postać Francuzka. W Belgickich herbach to żelazo nieco innej jest postaci.

che des tonneliers; wrębów, hameydes [1]). Niepowiedzieli heraldycy Polscy coby przez wręby rozumieli, i pewnieby nieprzyzwolili na znaczenie jakie mają *les hameydes:* ale trzy wręby i zwykłe onych położenie w szeregu tożsamości rozmaitych heraldycznych przedmiotów, wyraźnie one do *hameydes* odnosi. *Les trois hameydes, sont chantiers de cave sur les quels on place les tonneaux;* są trzy legary, pod beczki podkładane, które się po Flamadzku *hames* zowią: *qui se nomment hames en flamand.* Weszły one na tarcze herbowe we Flandryi i wraz z toporem bednarskim, w Heraldyce gościnę znalazły, a w Polszcze przez wyraz wręby czyli uręby, nie źle oddane zostały.

Heraldyczne wyjaśnienia i Francuzkie w tem wyrazy, dawały początek, potocznym Heraldyki Polskiej wyrazom. Jeżli *bezans* z niemieckiego przez *kule działowe* przełożono [2]); *tourteaux*, stały się *bułkami* i *chlebem* [3]). *Billettes*, *cegłami* [4]). *Issant* przełożono *wyskakujący, jakby wyskakujący* [5]); *lambrequins*, *labry*, bez przekładu zostały. *Hełm* nawet, na hełmie, w hełmie, odpowiada francuzkiemu *cimier*. — Ostatnia dzielnica herbu *Andrault du Buy*, jest: *à trois fasces ondées, à la bande chargée de trois lys, brochant sur le tout* (barwy nie są dane). W Polskim opisie czytamy: niższa część ma trzy *rzeki w szerz płynące*, jednakowo od siebie odległe; przez nie ukosem od prawego boku, pas rycerski idzie, na którym trzy lilie, osobno, jedna za drugą [6]). Z takiego opisu wnosić można, że jak nazwa Niemiecka pasa, Haupt-Strasse, na różne części zaszczytne tarczy, wyrodziła nazwę *drogi:* tak nazwa Francuzka pasów, wstęg, w przeguby, w wygięcia roztoczonych, *ondes*, wyrodziła dla tychże nazwę *rzeki:* a niedostatek heraldycznego rozróżnienia, zrządził konfuzyą, że bez braku te zaszczytne części, czy w wygięciach toczące się czy proste, w jakichkolwiek znajdujące się kierunkach, to drogami, to rzekami zwano [7]).

Lilia w całej zupełności, *la fleur de lys à l'étamine*, nastała za Ludwika IX. Z pręcikami, *à l'étamine*, jest przekwitłą, *èpanouie*. Pospolicie zaś bywa taką, bez pręcików, o trzech listkach, średnim sterczącym a pobocznymi mocno wywiniętemi; u dołu są przewiązane tak, iż pod przewiązaniem, ich trzy dolne kończyny podobnież się rozszczepiają ⚜. Prócz tej dopiero wspomnionej, nie ma innej postaci lilji tylko ułomna, to jest, u dołu pod przepasaniem odcięta tak, że jej trzy listki są przewiązaniem zamknięte ⚜, *la fleur de lys au pied nourri.* —

---

[1]) Stanowią herb Korczak i inne z niego rozpłodzone (*Niesiecki*, *T. V. p.* 223. 224.); są oraz w herbie nowszym Trach, u *Niesieckiego*, *T. IX. p.* 106. 107.

[2]) W herbach Alemanni, Limont, u *Niesieckiego T. II. p.* 20., *T. VI. p.* 110.

[3]) W herbach Hosius, Kornic, u *Niesieckiego*, *T. IV. p.* 379. 380., *T. V. p.* 240., *les flancs des monnayes d'or, d'argent bezans, et les gateaux ronds et plats comme les besans, mais de couleur, tourteaux.* — W dziełku *Gatterera*, Heraldy §. 71. wykład Niemiecki *bezans et tourteaux* odwrotnie uczyniony znajdujemy: Cirkel runde Figuren, heissen Kugeln oder Ballen, wenn sie von Farbe sind; werden sie aber mit Metalle tingirt, so heissen sie Pfenninge. — Nam wypadało na starodawną Niemiecką powołać się terminologią, bo heraldycy Polscy, z tej a nie z nowszej czerpali.

[4]) Ror Rarowskich, u *Niesieckiego T. VIII. p.* 93.; *une pièce en quarré long, comme une brique, une billette.*

[5]) *Issant, de lions, aigles et autres animeaux, dont il ne parait que la téte avec bien peu de corps.* Dla tego nie raz opisy Polskie zastrzegają, że mniej jak połowa: a figury pospolicie zbytecznie wysadzają.

[6]) *Niesiecki*, *T. II. p.* 30.

[7]) W herbie Ulanicki, jest *droga*, od księżyca do księżyca, *Niesiecki*, *T. IX. p.* 196.

Heraldycy Polscy jedną i drugą w herbach widzieli. Drugą mają u siebie spojoną z krzyżem [1]). W pierwszej zaś, to jest w całej rozpatrując się dostrzegli w niej kwiat podwójny, i dwie sobie heraldyczne lilie utworzyli. Dolne listków kończynyny, pod przewiązkę wychodzące, raz widzieli drobne, wycieńczone, te poczytali za korzonki, za kwiat lilji przysiadły do korzenia ziemnego i z korzeniem wyrwany [2]); inni raz widzieli te dolne kończyny, bujne, nabrzmiało wykreślone, a w nich zdało się im widzieć w dół przewrócony kwiat inny, przewiązką spojony z wierzchnim (a przeto: *deux fleurs de lys au pied nourri, contreposées et nouées*). Słowem w drugim tym razie, z jednej, utworzyli podwójną wspak zlepioną lilią i takową jednozgodnie herbowi Gozdawa przypisali [3]). Zaczym w wielu innych herbach podobnąż swego wynalazku lilią upatrywali [4]).

Że to jest, nic więcej jak proste niezrozumienie i niepojęcie zwykłej postaci lilji, że to jest owocem błędu, dowodzi nam papier z herbem Gozdawy w XVI. wieku, między latami 1506—1525—1546. drukarniom Hallera i Vietora dostarczany. W filigranach jego, mianowicie pierwszego wyrobu, lilia spodem, ma znacznie mniejsze kończyny i postaci odmiennej od górnych kwiatowych liści [5]); następnego wyrobu, przybierają postać i bujność liści kwiatowych i z nim się równają [6]). Innym dowodem błędu, gdy w innych herbach, rzeczywiście Francuzką lilią mających, za swą gozdawską poczytują: a mianowicie w herbach Bonarowa i Gulcz. Jednemu w roku 1346. drugiemu 1660. od Królów Francyi, lilie dane były [7]). Di Królowie Francyi, pewnie o gozdawskiej lilji niesłyszeli, nie gozdawską lilią, ale swą własną dali; a przecie, w tej nadanej, heraldycy Polscy widzą gozdawską podwójną. Z takiego błędu i urojonego rozdwojenia, wynika dziwne co do herbu Boduły rozstrzygnienie: *Paprocki w Gniaździe i Okolski, kładą lilie z g korzeniami i listkami;* a tenże *Paprocki i Janicki, takim kształtem, jakby dwie w jednę lilią schodziły się, tak jak widzisz w herbie Gozdawa* [8]).

Urojone lilie rodzą tedy niepewności, w istocie mało znaczące. Więcej znaczącemi i wielkiej wagi byłyby dla blazonowania w obcych krajach, ustawicznie nawijające się niepewności barwy, zwrotu w prawo i lewo. Dla Polskich herbów jest to po większej części mniej znaczącą, pospolicie nawet nie mającą wagi: herby będąc wspólne, z małym wyjątkiem od upodobania barwione, na lewo lub prawo odwracane bywały, jako się komu pogobało. Coś to znaczyło, gdy odwróceniem Topór zamieniał się na Okszę, Oksza na Topór: ale, karpie korzbogowskie, Hippocentaur, czy w prawo czy w lewo, wszystko jedno. Cięższe są niejasności opisów, lub niepewność i niewiadomość co się w herbie znaj-

---

[1]) Komar, Mikulicz u *Nicsieckiego*, *T. V. p.* 164., *T. VI. p.* 409.

[2]) W herbie Oliwa, Postolski u *Niesieckiego*, *T. VII. p.* 84. 425. — Z korzeniem wyrwana linia wcale co innego jest w innych Heraldykach, jak widać można we Włoszech w herbie familji Florenckiej *del Bene*.

[3]) *Niesiecki*, *T. IV. p.* 249. Postać tę masz starannie opisaną, tak w dopiero przytoczonej Gozdawie, jak w herbie Knut, *T. V. p.* 130.

[4]) W herbach Banarowa, Gulcz, Krupka, Poronia, Wyszogota i kilku innych, jest wyraźne na lilią Gozdawy powoływanie się u *Niesieckiego*, *T. II. p.* 223., *T. IV. p.* 327., *T. V. p.* 394., *T. VII. p.* 423., *T. IX. p.* 463., wiele innych są wolne od tego.

[5]) Bibliograficznych ksiąg dwoje, *tabl. XVIII. Hallera Nr.* 2. *Vietora* 31. 32.

[6]) Tamże, *Vietora* Nr. 27—30.; w rękopismach roku 1540. 1545. Nr. 2. 3.

[7]) *Niesiecki*, *T. II. p.* 223.. *T. IV. p.* 327. [8]) *Niesiecki*, *T. II. p.* 183.

duje: *pół pierścienia, czy księżyc niepełny, czy pół koła* w Drogosławie; *dwa jelce, czy dwie lilie* w Korsaku; *strzała na haku czy na rzece* w Sielawie; *czy to dwie kolumny czy chorągwie* w Swiszczewskim; *czy sroka czy szczygieł, czapla czy sroka* według innych [1].

W każdym kraju niebrakuje herbów wykraczających ze zwyczaju, pokrytych niewiadomością, nadzwyczajnych i osobliwych, błędnych (*faux*) [2]: ale nie wiemy czy w którym kraju, wymyślono zszycie, spięcie hełmu z tarczą, jakie utworzył język heraldyczny Polski. Za szydło, za igłę do spięcia i zszycia hełmu z tarczą, w herbie Blacha Budwicz, posłużyła strzała. *W polu białem strzała żeleźcem do góry obrócona prosto między dwiema liliami, to jest z każdego boku, jedna lilia: przez hełm przewiedziona druga takaż strzała:* a ponieważ przewiedziona, więc pierze jest na tarczy, do pola tarczy należy, a żeleziec do hełmu: tak i figura wyobraża [3]. Mamy przed sobą figurę tego herbu, jako herbu na Szląsku Blachom właściwego a na niej tego spięcia dla Heraldyki nadzwyczajnego, nie widziemy [4]. Dziwactwo podobne wynikło z niestatecznego wyrazów używania, ze złego wzięcia, *przewiedziona*.

Niczem więcej nie grzeszy Heraldyka Polska, jak niestatecznym potocznym językiem. Niezrozumienia cudzoziemskich sposobów, nieświadomość ich, zaniedbanie heraldycznych przepisów, byłoby do rozwikłania podobne, gdyby język heraldyczny Polski był ustatkowany. Nieprzeczymy że język potoczny, dość z siebie zamożny, niepotrzebował nazw dowolnych, sztuce heraldycznej właściwych, ale potrzebował ustalonego znaczenia tych potocznych wyrażeń i wyrazów, które do opisu herbów użyte zostały. Mniej zapewne, dla własnych narodowych herbów, ale koniecznie, dla tych mnogich, cudzoziemskich, które w gościnę przyjmował. Tworzyć dla nich w języku Polskim sztukę heraldyczną, wyszukany język naukowy, byłoby zbyteczną i wcale nieużyteczną rzeczą. Ale chcąc, tak o nich, jak o blazonowaniu w ogólności, albo o herbach obcych narodów pisać, potrzebą jest nieodzowną, zaradzić, nie samemu niedostatkowi, ale z niedokładnego i błędnego dotychczasowego wykładu, wynikającym niestosownościom. Sądzimy że to nie jest tak trudne, skoro się obierze w potocznem języka Polskiego wysłowieniu nieco inne od poprzednich heraldycznych pisarzy sposoby, zwięźlejsze i oznaczeńcze, dające czysty wykład przez nich niedostrzeganym widokom, pilnując przytem ścisłego użycia tych wyrazów, które w ich niepoprawnem i zaniedbałem a rozwlekłem pisaniu, heraldycznemi się stały; naostatek, kiedy się przyjmie za heraldyczne dla Heraldyki Polskiej wyrazy, nazwy niektórych w herbach powtarzanych znaków.

Tym sposobem *lambrequins*, zostaną w Polskiej Heraldyce zwane *labry*.

---

[1] *Niesiecki, T. III. p.* 169. 170. 401., *T. V. p.* 241. *T. VIII. p.* 333. 589. — Podobne wątpliwości zdarzają się, ale nie tak często w heraldykach i innych krajów. Tiepolo w Wenecyi; zniewoleni byli zmienić herb, wzięli, w polu niebieskiem, coś podobnego do mitry doży Weneckiego. W dziele, *li fregi della nobilità veneta,* benedyktyn *don Freschot*, blazonuje go tak: *d'azzuro, con una striscia d'argento, rinvolta in forma di corno ducal:* a coby ta striscia, ten sztrych, stryszek znaczył? podzielone są zdania, jedni twierdzą że to róg kozła, inni że jakiś ogon, może skorpiona.

[2] *Faux, se dit des armoiries, qui ont couleur sur couleur, ou metal sur metal.* Takie *faux*, jest w Korzbogu, złote karpie w polu srebrnem. *Niesiecki T. V. p.* 257. i tak dalej. [3] *Niesiecki, T. II. p.* 162.

[4] W dziele *Jana Sibmachera*, Neu Wappenbuch, Norimberg, 1605. eormatu podłużnego.

Cinier, dostatecznie oddane jest wyrażeniem: *w hełmie na hełmie.*

Ecu, ecusson, Schild, *tarcza;* jej *champ* Feld, *pole.*—*Działy* zaś: *parti* getheilt, Hauptschnitt, *w dłuż; coupé*, gespalten, Querschnitt, *w poprzek; tranché et taillé*, Rechtsdurchschnitt oder Schulterschnitt und Linksdurchschnitt oder Eckschnitt, *skośnie w lewo i w prawo.*

Do rozróżnienia jest: *giron*, Ständer, *ścięcie skośne*; od *pile*, Spitze, Giebelspitze, *klina.*

Dla części zaszczytnych, istotnym jest dział tarczy *tiercé*, dreigetheilte, *przetrojonej.*

Pal, Pfahl oder Säule, *w słup, z pobocznicami: flanc droit et senestre*, gegen rechts und links, *strony prawej i lewej.*

Fasce, Balke oder Strasse, *pas;* nad którym, *chef*, Schildes Haupt, *czoło;* a pod którem, *pointe*, Fuss, *dół.*

Bande et barre, Querbalken *wstęgi na lewo i na prawo;* a nad i pod niemi, *girons*, Ständer, *skośne ścięcia.* — Dobrze jest zachować, pas, wstęgi, aby nazwa przypominała, że to jest obraz stroju i barwy płachty rycerskiej: że to są jego chusty, szarwy, przewiązki na żelazie zbroi, że to są jego *armoiries*, jego zbrojba.

Tych części środkowych, wycieńczone, w dłuż, w poprzek, w skos *pręgi:* schmaler Pfahl, Bande, Streifen, Bandstreifen, Querbinden! *vergettes*, *burelles*, *cotices et trangles.*

Tiercé en pairle et pairle, Gabelkreutz oder Schächer, *w roztrój.* Postać ta, wielce jest ważna dla Heraldyki Polskiej, bo w licznych znachodzi się herbach. [1]).

Chevrons, Sparren, *krokwie.*

Hameydes, wręby.

Co do różnych postaci herby zdobiących zachować można przekłady krążków: *bezans*, Kugeln oder Pfenninge, *kule: a tourteaux*, Kuchen oder farbiges Plättchen, *chleby*, albo *bochenki;* a zaś *billettes*, Ziegelsteine, *cegły* (bo *kamienie* z tego wynikłe, stały się już w Heraldyce Polskiej czem innem).

Pień, jedynie wkorzeniony, a sękaty odręb jego, *ostrzew* (*estoc*, o pięciu, o czterech lub sześciu sękach).

Jelec, *kroje*, *oksza*, *miecz otłuczony* (goły), *strzała rozdarta;* barwy, *szara, brunatna*, są to wyrazy w heraldycznym języku Polskim uświęcone, ruszać się ich niegodzi.

Pierścień, *pół pierścienia*, zasługuje zostać wyrazem heraldycznym, mianowicie w starych herbach, tylko nie trzeba go mięszać, ani *z kołem*, ani *z obrączką* (*annelet*) [2]).

Półtora krzyża (Prus), *pół trzecia* (Pilawa), *potrójny* krzyż (Bojcza), niepotrzebują innej nazwy bo są wyrażenia oswojone, niewy-

---

[1]) Herb Dederkałów, ma w swej tarczy: *le pairle alaisé et au pied potencé; roztrój na tarczy, u dołu poprzecznicą jęty* (*Niesiecki*, *T. III. p.* 330.). W innych licznych herbach, krzyże, miecze, trąby, grabie, sierpy, dzidy, węzły, nogi, są rozchodzące się, rozłożone, *w roztrój*, w herbach: Brodzic, Chocimirski, Drogomir; Herburtów Pawęza; Kietlicz, Kroje; Nowicki; Rola, Szaława; Trąby, Trzywdar (zdaje się że trzy-wdar, trzy-udar, znaczy toż samo co roz-trój; udarcie, wdarcie się potrójne we trzy strony): *Niesiecki*, *T. II. p.* 301., *T. III. p.* 44. 400., *T. IV.* 347., *T. V. p.* 85. 384., *T. VI. p.* 579., *T. VIII. p.* 134. 594., *T. IX. p.* 103. 104. 143.

[2]) Wszakże odmęt, ostrzewu z pniem, pierścienia z kołem, tak jest zakorzeniony, a można mówić dawny, że herb Ostrzew, pniem jest nazywany; a herb noszący koła płużne, Bersztenem, to jest pierścieniem.

magające na każdy raz objaśniań. Równie też krzyż *podwójny* Gończy.

Zamiast wymieniania lub opisywania postaci, nieraz już w opisach innych herbów nazwy *Drużyna*, *Sreniawa*, *Abdank*, *Nałęcz*, zastępowały zbytek opisywania. Podobnie inne nazwy, pożytecznie użyte być mogą.

Lis, zamiast (dwa krzyże na strzale, a raczej) strzała dwa kroć przekrzyżowana, dwoma jelcami przekrzyżowana, (bo nie krzyż na strzale, ale strzała przekrzyżowana).

Kościesza, zamiast, strzała przekrzyżowana w pierzu widłowato rozdarta. — Dodaję w widły, widłowato, bo jest w Odrowążu rozdara w wąs, a inne herby (w Litwie) chcą mieć rozdarcie jej w kotwicę zagięte, inne wyłamane w poprzecznicę. — Uczyńmy jeszcze uwagę, że w herbach Polskich dwojaka jest strzała, czyli strzały postać: stara, prawdziwie heraldyczna ze swym mocno rozdartym żeleźcem (*phéon*), i nowsza, zwyczajnej wycieńczonej postaci.

Jeźli potrzeba rozmaitość lilji dla herbów Polskich zachować, na ową dubeltową lilią, dość powiedzieć, *Gozdawa.*

Księżyc okrążający gwiazdę, księżyc mający w swem zgięciu krzyż ustawiony, mogą być wybornie zastąpione nazwą *Leliwy i Szeligi.* — Podkowa z krzyżem na barku, nazwą *Pobóg;* przewrócona podkowa, krzyż okrążająca, nazwą *Jastrzębca* a lepiej *Bolesty.*

Prawdziwie śmieszną jest długa rozprawa i protestacya: księżyc nie cało, jak na nowiu, barkiem do dołu, obu rogami prosto do góry skierowany, jednym rogiem na prawo, drugim na lewo, w niebo patrzący. Dość powiedzieć, *księżyc.* Rogaty jadynie w Heraldyce jest powszechny (*croissant*), jeźliby się pełny wydarzył, w tedy czas ostrzedz, że *księżyt w pełni.* Rogatego księżyca, zwykłe położenie, rogami do góry: o tem nie ma co mówić: jeźliby był *przewrócony*, na prawo lub lewo *odwrócony*, w tedy o takiem zmiennem położeniu wymienić staje się rzeczą konieczną. Równie *podkowa*, w zwykłem położeniu jest barkiem do góry; *miecz, belt, strzała*, *włócznia*, żeleźcem do góry, o tem nie ma co mówić, jeźli nie są przewrócone, w poprzek lub skośno położone. Dość w zwykłem onych połażeniu, wymienić: w polu księżyc, podkowa, miecz, belty, strzała, włocznia, *rak:* bo raka zwykłe położenie głową, wąsami i kleszczami do góry, ogonem na dół.

Otrząsając się z gadulstwa, heraldyk resztę łatwo potocznym nadstarczy językiem. A powtarzamy, że dla badaczów Heraldyki narodowej, nieodzowną jest rzeczą, ścisłość i precyzya, tego bowiem, mianowicie nowsze w gościnę przybrane herby wymagają, tego potrzeba, aby rozwikłać odmęt jaki zrządziły wady i nieudolności Heraldyki narodowej. Są wszakże te wady i nieudolności szacowne i niepospolitego znaczenia, bo w nich się siedli inna od herbownictwa innych krajów zasada, inna natura. Wpływały na nią, innorodne, obce, na ziemi Polskiej przeradzające się krzewy, w nich dostrzegaliśmy wiele przyczyn i początków, zmienności, niesforności, wad jakie w herbownictwie Polskiem dostrzegać się dają; ale ażeby istotne przyczyny tego wszystkiego wydobyć, trzeba się do dziejów narodowych, do życia narodowego odwołać.

VII. GDZIE HERBOW POLSKICH SZUKAĆ, OGÓLNE ICH OBLICZENIE.

Węgierska powieść, upewnia heraldycznych Polskich pisarzy, że herb Wukry, powstał za czasów Atili, Króla Juhrów, Hunnów, i syna jego Chabe. Wszakże herby nie z Azyi i od Hunnów albo Juhrów początek biorą.

Z siebie zaś samych, różni heraldyczni pisarze Polscy wiedzą, że Lech, osiadając 550. roku w Gnieznie, ciołkiem się pieczętował, nim wziął Orła białego za herb. Co za przypadek! od ciołka Polska początek swój wzięła i ciołek koniec jej położył.

Wiedzą ciż pisarze, że Piast koło roku 860. do tronu powołany, krojami się pieczątował czyli sierpami, herbem Rola, ponieważ był rolnikiem.

Masław koło 1040., wysokie stanowisko posiadający, wedle nich miał za herb kosy.

Jak się zaczęły cudzoziemskie herby do Polski zjeżdżać, koło r. 1068. z wyspy Rodu, od tamecznych kawalerów, przybyła Tarnawa.

A koło roku 1207. Baryczka, wyrzekł się swych ogromnych w okolicach Dunaju posiadłości i do Polski ze swym schronił się herbem, albowiem miłośnik wolności, nie chciał jarzma, tam już panujących Turków znosić.

A zaś koło roku 1380. Kierdej syn Tarkiewicza pana Perekopskiego, od Królów Ludwików herb uzyskiwał.

Tylko że owi kawalerowie, posiedli wyspę Rodus dopiero 1380. r. Turcy, wszedłszy do Europy 1357. nie wcześniej też nad Dunajem się zasiedlili; a panowie Perekopscy, zjawili się dopiero po roku 1404.

To zminienie się z latami i prawdą, nieprzeszkadzało pisarzom heraldycznym cieszyć się temi wiadomościami, zbierać je do gromady na los szczęścia, wymyślanych, dowcipowanych powiastek.

Dowcipowanie szło na wyścigi i zadawało ciężką sprawie heraldycznej klęskę. Zrazu świeżość tworzenia się herbów (*des armoiries* zbrojby); utrzymywała przypomnienia w niedalekich czasach. Wiedziano że herby na wzór cudzoziemskich (zbrójb) powstawały, a przeto poczytywano za cudzoziemskie. Drudzy widząc z obcych krajów herb (zbrojbę) sprowadzony, sprowadzali i rodzinę jego, ba i wszystkie mnogie rodziny tym herbem pieczętujące się, za przybyłe z obcych ziemic przypuszczali. Ledwie jaki pisarz, herbu i rodzin jego, narodowy początek wskazał, w tenże inny, cudzoziemskim go udowodniał. Nieraz bez powstania wywracana była prawda fałszem. Dosyć już sprzecznemi barwami, biało i czarno zakresowana i pokratowana była Heraldyka narodowa, gdy przyskoczyli Parisius, Petrasancta i inni, napuścić ją brudną powłoką, przenosząc Heraldykę Polską w Rzymsko-sarmackie wieki: to że Amazonka jaka, to jaki zaciążny w służbie Rzymskiej Sarmata, jakie cesarskie pozyskali herby; za każdy raz dostarczał dowodów *Vopiskus*, lub jaki bądź dogodny łaciński wyraz pisarza jakiego. Nawał ten, potwornych niewidów, sprawiał rzeczywisty wstręt do zdrowszych poszukiwań, wystawiał sprawę herbową i rodzin, na żarty i docinki rozsądniejszych. W szarym odmęcie niezmierzonego kału, czerpając *Niesiecki*, powtarzał uwidzenia cudze, rozwodził się nieraz szeroko w bacznej niepewności i niewiadomości zawieszony; strudzony urojeniami, męczył się, ledwie kiedy wypoczynek

znajdując. Kryszpinów rodzinę na Litwie z jej herbami wywodzono od Krispusów starodawnego Rzymu. Dopada *Niesiecki* dokumentów, dowodzących że są Kierscheisteiny z Niemiec za Zygmunta Augusta w Litwie osiedli. Czytaj, jak w tym razie (podobnie jak w innych podobnych), *Niesiecki* jest zwięzły i dobitny. Czuje że jest górą, wali baśnie, dość mu je nawiasowo potrącić, bo runęły przed prawdą.

Jak w innych krajach tak i w Polszcze herby nie razem powstały, przez nobilitacye, indygenaty, liczba ich wzrastała, przez złączenie się z Polską Prus, a potem przez unią Lubelską, liczba się mnożyła, dwoiła, troiła. Herby składu heraldycznego cudzoziemskiego (prawdziwe *armoiries*, zbrojby), z krajowemi mieszały. Skład herbów, od wieku do wieku, wszędzie, a zatem i w Polszcze, zmiennych nabywał postaci, nawet przeistoczeń. Herby tedy Polskie dawniejsze od poźniejszych, bez wątpienia, inny wyraz noszą; Pruskie od Polskich inaczej wydawać się muszą; Litewskie, od Pruskich i Polskich coś innego okazywać; a starodawne Polskie różnym przeobrażeniom ulegać. *Zródła* do rozpoznania tego są, dokumenta i dyplomata, pieczęci różnych wieków; pomniki na których mieszczono herby, mianowicie grobowe i kościelne; panegyryki, kazania pogrzebne; rozmaite druki; naostatek, księgi o rodzinach i herbach piszące, heraldyczne, albo te, co dzieje narodowe kreśląc i różne wydarzenia opisując, herbami zajmowały.

Ze zdarzeń jakie wywołały wspomnienie razem dziewięciu herbów, jest klęska na Wołoszczyznie w lasach Płoniny 1359. poniesiona [1]).

Inne zdarzenia, wielką liczbę herbów objawiające, są 1410. bitwa pod Grunwaldem i Tannenbergiem, tudzież 1413. zjazd w Horodle. W pierwszym razie, mamy prócz książęcych i ziemskich, 24. herbów rożnych rodzin; w drugim 47. obliczonych, które razem obliczone dają liczbę 53., a z innemi w bliskich latach wymienianemi, przeszło 60. [2]).

Wiadomość o tem daje *Długosz*, zmarły 1480., pierwszy heraldyczny pisarz, który do pięćdziesięciu herbów wymienił, przeszło 30. opisał, a przeto o 80. prawie herbach, wiadomość podał.

Mozolnie obliczał herby w swym opisie Polski, zmarły 1589. *Kromer*, a niedoliczywszy wszystkich, 115. wymienił [3]).

Oddał się cały rozpoznaniu herbów i heraldycznym poszukiwaniom *Bartłomiej Paprocki*, zmarły 1614. Główne jego dzieła: *Gniazdo cnoty* ogłoszone 1578. i *Herby rycerstwa Polskiego* 1584., wymieniły przeszło 200. herbów. Poźniej liczba w stromatach i sztambuchu Szląskim pomnożona, podniosła może ilość do 220.

W tymże czasie, nad kroniką swą pracujący, zmarły 1595. *Marcin Bielski*, korzystał bezwątpienia z trudów niezmordowanych *Paprockiego*, dawał wedle niego herbów opisy i postaci, wszakże nadmienił o niektórych Paprockiemu nieznanych.

Inni tego czasu kronikarze, *Stryjkowski*, *Sarnicki*, niezaniedbali zatrzymać się nad wielu herbami.

Małe *Jana Lwa Herburta* dzieło, *Nauka dobromilska*, 1613. i *Jana Alexandra Gorczyny*, *Herby Królestwa Polskiego* 1653. niemogły wiele przyczynić się do rozprzestrzenienia znajomości i pomnożenia liczby ogłoszonych herbów.

Szymon Okolski, zmarły 1654. w swoim trzy tomowym *Orbis*

---

[1]) *Długosz*, *T. IX. p.* 1124.

[2]) *Długosz*, *T. X. p.* 218. 242. 243., *XI.* 253. 266. 294. 341.; *Działyński*, *Zbiór praw Litew.*, *p.* 17. 18.

[3]) *Cromer*, *descr. Pol. edit. Elzeviror. p.* 106. 107.

Polonus, także niezbytecznie, liczbę od *Paprockiego* ogłoszonych podniósł herbów. Około 70. dołożył, tak, że ogłoszonych zapas, mógł do 290. dochodzić.

Wacław *Potocki*, ogłaszając *Poczet herbów* 1696. i dzieło *Klejnoty szlacheckie*, szli po utartych drogach.

Kryły nowe wcale wiadomości, rękopisma, *Konopackiego* i innych o familiach Pruskich; *Kojałowicza* zmarłego 1674. *O herbach Wielkiego Księztwa Litewskiego; Rutki*, w którym niemało o Litewskich było. Z nich i dzieł poprzednich, ledwie niedoostatka wyczerpując Kacper *Niesiecki*, zmarły 1743. łącząc w to, co mu się samemu dostrzedz zdarzyło, liczbę wyobrażonych, opisanych i nadmienionych herbów, doprowadził do 500., a z odmianami w jakich niektóre wielorako się ukazują, przeszło 600. do 650.

To jest cały zasób herbów, jaki mamy przed sobą, obejmujący, Prusy, Litwę i Koronę; w Koronie, Polskę pierwotną i Rzeczpospolitę zlewającą się z Prusami, Litwą i Rusią, a rycerskie koło, nobilitacyami i indygenatami pomnażającą. W tym tedy zasobie, pięciu set, czyli raczej, z okładem 600. herbów, są herby, różnego wieku, różnej okolicy. Ażeby do nich trafić, do, różnymi czasy, indygenatami i nobilitacyami pojedynczo rozdawanych, do Litewskich, Pruskich, Ruskich i do najstarszych Polskich, aby z każdymi osobno mieć sprawę, potrzeba nam było, rozosobnić je i z każdemi osobno się obliczyć.

Heraldycy nasi, *Paprocki*, *Bielski*, *Okolski*, popisując się z temi herbami, jakie z koła rycerskiego wygrzebać zdołali, wiedząc że były obcym krzewem szukali po cudzoziemskich (zbrojbach), tożsamości, podobieństw, szukali takowych, aż po krzyżackich chorągwiach: a gdy takie dopatrywali, niewzdragali się za też same poczytywać, jakby były spólne razem, rodzinom Polskim i cudzoziemskim, podobnie jak były spólne w szlachcie Polskiej. Goniąc tym sposobem za cudzoziemskiemi, zajmowali się bez celu, niejednym takim jaki w Polszcze wcale nie był znany, jakby chcieli go zalecić i rodzinom jakim do wzięcia dostarczyć. *Niesiecki*, ponieważ były przez nich opisane, wyobrażone, niezaniedbał takowych natrącić, powtórzyć. Te jako cudzoziemskie zupełnie, a cale w Polszcze nieznane, przedewszystkiem precz wyłączyć i od ogólnej pięciu set summy, odtrącić wypada. Jest zaś takich, przynajmniej szesnaście, co ani są, ani były kiedy w użyciu rycerstwa Polskiego [1]).

Pruskie łatwo jest z *Niesieckiego* precz odliczyć, w liczbie przeszło stu. Z tej liczby *Okolski* zaledwie jedenastu dotknął, a w tej małej ilości wziął z *Paprockiego* pięć z *Bielskiego* jeden. Z liczby od *Kromera* przytoczonych, zaledwie jaki o Pruski początek posądzony być może: *Kromer* z Pruskich, jedynie swój wymienił. *Długosz* żadnego. Tak jeszcze za *Długosza* i *Kromera*, obcemi Pruskie wydawały się zbrojby, za *Paprockiego*, *Bielskiego*, *Okolskiego* mało oswojone. Jawno, że Prusy osobno chodziły.

Litewskie z *Niesieckiego*, do stu prawie osobno odliczyć można.

---

[1]) Te są następujące: Beczka, Bradacice (Czeski), Cielątkowa, Czapla, Donau (Europejski); Embek (Szląski), Groty, Gwiazdy (a wszak to Karp); Piestnik, Pióra-strusie; Ramel (Pomorski i Brunświcki), Rezwic (Szląski Opolski), Sierpy; Trzy księżyce, Twardost, Złota wolność; patrz *Niesiecki*, *T. II. p.* 88. 265., *T. III. p.* 114. 169. 170. 370., *T. IV. p.* 7. 294. 295. 337., *T. VII. p.* 296. 310., *T. VIII. p.* 90. 112. 369., *T. IX. p.* 142. 155., *T. X. p.* 175. — To zbytecznych herbów opisywanie, zdaje się miało miejsce już za czasów *Kromera*, bo dla Cielątkowej, Hełmu, Gryziny, Owady, trudno rodziny dośledzić: toż dla Pokor.

W tych 25. jest przez *Paprockiego* już opisanych, do których 15. innych *Okolski* ze swej wiadomości dołożył. *Długosz* i *Kromer*, nieznali ich wcale, bo ich wiadomości obejmują czas przed uniją Lubelską. Wszakże ta secina przez *Niesieckiego* wymienionych osobnych Litwy herbów, nie jest całkowitym jej zapasem, ponieważ do niej weszła znaczna liczba herbów Polskich, nazwy Polskie nosząca, choć odmienna, a ta, górą sta innych dostarcza.

Ruskich, na województwa Podolskie, Wołyńskie, Bracławskie i Kijowskie, czterdzieści się herbów z *Niesieckiego* oddziela, herbów po większej części *Okolskiemu* i *Paprockiemu* znanych: bo *Okolski* 28. onych, opisuje, a z tych 15. wiadome były *Paprockiemu*. Te wcale *Długoszowi* i *Kromerowi* nie są znane, jakby Ruś była nietkniętą przez nich niwą. Wszakże za ich czasów, cośkolwiek Ruskich herbów z Koronnymi się mieszało.

Zbyteczne tedy herby, oraz, Pruskie, Litewskie i Ruskie, wynoszą 260.: więcej niż połowę *Niesieckiego* liczby. Reszta należy do Polski, ale równie do Polski przed jej połączeniem się z Prusami i Litwą, jak do Rzeczypospolitej całej. Do tej, należą nowsze za Jagiellońskich czasów i potem powstające i wprowadzane. Jest takowych w *Niesieckim* siedmdziesiąt kilka. O tych *Paprocki* i *Okolski*, tyle mówić mogli, ile który z tych herbów, przed ich czasami powstał. Te nowsze odejmując od pozostałej w *Niesieckim* na Polskę ilości, będzie około 160. herbów do czasów *Kromera Długosza*, w których zawierają się wszystkie do czasu Piastów należące, i cokolwiek z Jagiellońskich już czasów.

VIII. ROZPATRZENIE HERBOW DLA WYDOBYCIA TYCH CO DO CZASU PIASTÓW NALEŻĄ.

Nim następnemi uwagami tę liczbę 160. jeszcze cokolwiek zmniejszymy, i z niej te co do czasu Piastów należącą, odosobnimy, ułóżmy wprzód ich abecadłowy poczet, jako istotny i jedyny zapas, naturę heraldyczną herbów narodowych obejmujący [1]).

Abdank, patrz Habdank.

*Abram, patrz Nabram [2]).

*Alabanda, czyli Alabant, Albaland, *Papr. g.* 90. *h.* 975. *B.* 52. *O.I.* 20. *Pot. kl. N. II.* 17.

*Amadej, *D*, *o. IX.* 1004. *K. Papr.* g. 1087. B. 307. *O. I.* 26. *Pot.* 704. *N. II.* 26.

---

[1]) Skrócenia przytoczeń gdzie się znajdują herby te wymienione, są następujące: *G.* bitwa pod Grundwaldem i Tannenbergiem 1410.; *H.* Horodło 1413.; *D.* Długosz zmarły 1480., gdy Długosz herb opisuje, w tedy jest *D, o*; *K.* Kromer; Papr. *g. h.* Paprockiego gniazdo, tegoż herby; *B.* Bielski; *O.* Okolski; *Pot.* Potockiego poczet; *kl.* klejnoty; *N.* Niesiecki. — Byłoby rzeczą dla badań pożyteczną, gdyby przytoczenia miejsc, mogły być w zupełności. Tego dopiąć niebyliśmy w stanie, nie mając na zawołanie dzieł pod ręką. Przytoczenia dołożone są, ledwie nie wszystkie z *Niesieckiego*. — Mamy przed sobą 17. herbów z filigranów papierowych, z lat 1450. do 1550. do 1600. nie zaniedbujemy one przytoczyć.

[2]) Gwiazdką oznaczamy te, które do czasów Jagiellońskich należą lub które chętnie do tych czasów odsyłamy; oraz niektóre co się w ostatnich latach Piastów ukazały.

Baryczka:

Belina, czyli Byliny, *D. XIII.* 88. 293. 358. *K. Papr. g.* 603. *h.* 329. *O. I.* 36. *Pot.* 223. *kl.* 108. *N. II.* 93. (spólny 29. rodzinom).

*Bełty, *Papr. g.* 1121., *h.* 568. *O. I*, 38. *Pot.* 443. *N. II.* 100. (wspólny 4. rodzinom).

Biała, patrz Trzaska.

Białynia, czyli Bialinia, *K., Papr. g.* 1093. *h.* 343. B. 223. O. *I.* 43. *Pot. kl. N II.* 295. (wpólny 4. rodzinom).

Biberstein, *K., Papr. g.* 1002. *h.* 511. *B.* 213. *O. I.* 46. *N. II.* 130. (wspólny 6. rodzinom).

*Bies, patrz Kornic.

Boduła, *K., Papr. g.*1051. *h.*565. *B.*190. *O. I.*49. *N. II.* 183. (wspólny).

Bogoria, czyli Bohoria, *H., D. VI.* 554. *K. Papr. g.* 305. *h.* 182. *B.* 228. *O. I.* 52. *N. II.* 194. (wspólny 12. rodzinom.)

*Bojcza, czyli *Modzela*, *K., Papr. g.* 1066. *h.* 678. *B.* 274. *O. I.* 57. *N. II.* 262.

Bolda, w akcie Horodelskim, co można czytać *Kolda*, albo *Rolda*, zdaje się być herb Bełty, a może Boduła.

Boleszczyc, czyli Bolesta, Belesty, patrz Jastrzębiec.

*Bończa, albo Bujncza, *K., Papr. g.* 79. *h.* 476. *B.* 77. *O. I.* 62. *kl. N. II.* 230. (wspólny 48. rodzinom).

*Boże stado, od *Kromera* wspomniony, jest bezwątpienia ten sam, co:

*Bożawola, *Papr. h.* 345. *B.* 134. *O. I.* 67. *N. II.* 263. (wspólny 7. rodzinom).

*Brochwicz, *O... kl. N. II.* 295. 297, (wspólny 49. rodzinom).

*Brodzic, *Pap. g.* 89. *h* 269. *O. I.* 79. *kl.* 42. *N. II.* 301. (wspólny 12. rodzinom).

Brog, patrz Leszczyc.

*Budzisz, patrz Paparona.

Bychaba, patrz Paprzyca i Roch.

*Chabe, patrz Wukry.

Cholewa, czyli *Klamry, K., Papr. g.* 400. *h.* 271. *B.* 126. *O. I.* 102. *N. III.* 70. *V.* 106. (wspólny 22. rodziuom).

*Cielątkowa, *K., Papr. g.* 1066. *h.* 574. *B.* 93. *O. I.* 106. *Pot. kl. N. III.* 114.

Cielepele, czyli Czelepele, patrz Ostrzew.

Ciołek, (*taurus*) *G., H., D. VIII.* 733. *K., Papr. g.* 32. 1188. *h.* 370. *B.* 51. *O. I.* 108. *kl.* 44. *N. III.* 135. (wspólny 28. rodzinom).

*Czarnkowski, patrz Nałęcz.

Czerwnia, czy Czewnia, *G., D. XI.*, 266. (zdaje się *Schilde* u *Krom.*) *B... O. I.* 126. *N. III* 253.

Dąbrowa, K., *Papr. g.* 1104. 1159. *h.* 320, 662. *B.* 173. *O. I*, 128. *kl.* 45. *N. III.* 282. (wspólny 34 rodzinom).

Dambrowa Altera, odróżnia od poprzedniej *Kromer;* zapewne to Lubicz.

Dębno, *G., H., D, o. XI.* 242. *K., Papr. g.* 1040. 1172., *h.* 297. *O. I.* 141. *N. III.* 326. (wspólny 18. rodzinom).

Dołęga, *H., D. IV.* 430. *K., Papr. g.* 1007. 1180. *h.* 308. *B.* 314. *O. I.*, 150. *N. III.* 363. (wspólny 75. rodzinom.)

Doliwa, *H., D. IV.* 343. *K., Papr. g.* 1044. 1179. *O. I.* 158. *kl. N. III.* 355. (wspólny 52. rodzinom).

*Drogomir, *Papr. g.* 1075. *h.* 574. *B.* 101. *O. I.* 171. *N. III.* 400. (wspólny 6. rodzinom).
*Drogosław, *Papr. g.* 1116. *h.* 587. *B.* 217. 584. *O. I.* 175. *N. III.* 401. (wspólny 11. rodzinom).
Drya, czyli *Mutina*, *H.*, *D. XI.* 341. *K.*, *Papr. g.* 706. 1174. *h.* 505. *B.* 298. *O. I.* 166. *N. III.* 424. (wspólny 27. rodzinom).
Drużyna, patrz Śreniawa.
*Drzewica, *Papr. g.* 1074. *h.* 573. *O. I.* 188. *N. III.* 426. (wspólny 11. rodzinom).
Działosza, *G.*, *K.*, *D. X.* 166. *K.*, *Papr. g.* 507. 1177. *h.* 259. *B.* 269. *O. I.* 195. *N. III.* 445. (wspólny 11. rodzinom).
*Edele, albo Edyle, patrz Wukry.
Gieralt, patrz Osmaróg.
*Glaubicz, *Papr. g.* 1120. *h.* 531. *B.* 768. *O. I.* 208. *N. IV.* 135. (wspólny 3. rodzinom).
Godziemba, czyli Godziąba, *H.*, *D. V.* 518. *K.*, *Papr. g.* 506. 1188. *h.* 279. 673. *B.* 125. *O. I.* 211. *kl.* 50. *N. IV.* 165. (wspólny 32. rodzinom).
Gozdawa, *D. IV.* 362. [1]) *K.*, *Papr. g.* 503. *h.* 224. *B.* 142. *O. I.* 220. *N. IV.* 249. (wspólny 80. rodzinom).
Grabie, *D. X.* 124. *K.*, *Papr. g.* 1079. *h.* 562. *B.* 207. *O. I.* 229. *N. IV.* 260. 261. (wspólny 23. rodzinom).
Gryf, czyli *Swoboda*, *G.*, *H.*, *D*, *o. XI.* 243. *V.* 455. 476. 502. 509. *K.*, *Papr. g.* 62. *h.* 62. *B.* 103. *O. I.* 236. *Pot. kl. N. IV.* 303. (wspóiny 68. rodzinom).
*Gryzima, *D. XI.* 218. *K.*, *Papr.*, *g.* 1186. *h.* 576. *O. I.* 249. *N. IV.* 314.
Grzymała, czyli *Odwaga*, *G.*, *H.*, *D*, *o. IX.* 1062. *K.*, *Papr. h.* 483. *B.* 110. *O. I.* 225. *N. IV.* 317. (wspólny 78. rodzinom).
Habdank, czyli *Abdank*, *Skarbek*, *Skuba*, *G.*, *H.*, *D*, *o. IV.* 303. 384. *K.*, *Papr. g.* 606. *h.* 158. *B.* 30. *O. I.*, 1. *Pot. N. II.* 1. (wspólny 109. rodzinom).
*Hełm, *K.*, *Papr....* *O. I.* 278. *N. IV.* 345.
*Herburt, czyli Herburtowa albo *Pawęza*, *K.*, *Papr. g.* 1064. *h.* 526. *B.* 268. *O. I.* 286. *kl.* 71. *N. IV.* 347. 348. (wspólny 5. rodzinom).
Hołobok, patrz Ołobok.
Janina, *H.*, *D. IV.* 540. *K.*, *Papr...* *O. I.* 299. *N. IV.* 435. (wspólny 53. rodzinom).
*Jasieńczyk, albo *Klucz*, *D...* *Papr....* *O. I.* 308. *N. IV.* 453. (wspólny 35. rodzinom).
Jastrzębiec, (*accipiter*) czyli *Bolesty*, *Boleszczyc*, *Lazanki*, *Nagora*, także też *Kaniowa*, *Kubdrowa*, *G.*, *H.*, *D*, *o. XI.* 242. *K.*, *Papr. h.* 115. *B.* 83. *O. I.* 315. *Pot.* 117. *N. IV.* 462. (wspólny 349. rodzinom).
Jednorożec, u *Kromera* toż samo co Bończa.
Jelita, czyli *Koźle rogi*, *G.*, *H.*, *D*, *o. IX.* 1020 *XI.* 243. *XIII.* 358. [2]), *K.*, *Papr. g.* 1082. *h.* 191. *O. I.* 335. *kl.* 54. *N. IV.* 482. (wspólny 123. rodzinom).

---

[1]) Bibliograficznych ksiąg dwoje, *tabl. XVIII. filigrany: Hall.* 2., *Viet.* 27 — 32., rękop. 2. 3. z lat 1506.—1545.
[2]) Bibliograficznych ksiąg dwoje, *tabl. XVIII.*, filigr. rękop. 7. 8. z lat 1589. 1604.

*Jezierza... *O. I. N. IV.* 493. (wspólny 10. rodzinom).
Junosza, *K.*, *Papr. h.* 248. *O. I.* 354. *N. IV.* 511. (wspólny 123. rodzinom).
Kaniowa, patrz Jastrzębiec.
*Kierdej, *D.... K. O. I.* 375. *N. V.* 80.
Klamry, patrz Cholewa.
Klucz, patrz Jasieńczyk.
Kolda, patrz Bolda [1]).
*Kołki, patrz Topor.
*Kolumna, patrz Roch.
*Komia u *Kromera* jest Kownia, źle przez wydawców wyczytana.
Kopacz, patrz Topacz.
Kopasina, czy Kopaczina, *K.*, *Papr. g.* 308. *h.* 149. *B.* 84. *O. I.* 409. *kl.* 55. *N. V.* 215. 216. (wspólny 2. rodzinom).
Korab, (*galea nautica*) *G.*, *D*, *o. X.* 56. *IV.* 426. *K.*, *Papr. g.* 509. *h.* 462. *B.* 113. *O. I.* 413. *II.* 179. *kl.* 56. *N. V.* 220. (wspólny 89. rodzinom).
Korczak, czyli Korciak (*cypka*) albo *Wręby*, *G.*, *H.*, *D. XI.* 341. *K.*, *Papr. h.* 533. *O. I.* 424. 429. *N. V.* 223. 224. (wspólny 122. rodzinom).
*Kornic, czyli *Bies*, *K.*, *O. I.* 448. *N. V.* 240. (wspólny 10. rodzinom).
*Korwin, *Papr.... O. I.* 459. *N. V.* 245. (wspólny 20. rodzinom), patrz Ślepowron.
*Korzbog albo Korczbog, *G.*, *D*, *o. XI.* 229. *K.*, *Papr. g.* 1085. *h.* 564. *B.* 293. *O. I.* 464. *kl.* 59. *N. V.* 257. (wspólny 10. rodzinom).
Kościesza, albo *Strzegomia*, *G.*, *D*, *o. XI.* 243. *X.* 122. 188. *K.*, *Papr. g.* 306. *h.* 301. *B.* 117. *O. I.* 468. *N. V.* 281. (wspólny 85. rodzinom).
Kosy, *D. V.* 479. *Papr.... O. I.* 475. *kl.* 59. *N. V.* 320.
Koziegłowy, *G.*, *D*, *o. XI.* 242. (patrz Zerwikaptur).
Kozlerogi, *D. VI.* 548. 648. (patrz Jelita).
Kot, czyli *Morski kot*, *H.*, *D. XI.* 341. *K.*, *Papr.... O. I.* 478. *N. V.* 325. 326.
*Kotficz czyli Kotwicz, *D. XIII.* 214. *K. Papr. h.* 552. *B.* 213. *O. I.* 481. *kl.* 59. *N. V.* 331. (wspólny 26. rodzinom).
*Kotwica, patrz Schtrumberg.
*Kownia, *O. I.* 491. *N. V.* 339, 340. (wspólny 6. rodzinom).
Kroje, *Papr. h.* 262. *O. I.* 496. *N. V.* 384. (patrz Rola).
Krzywda, *O. I.* 506. *N. V.* 419. (wspólny 15. rodzinom), (patrz Lubicz).
Kudbrzowa, patrz Jastrzębiec.
Kuszaba, patrz Paprzyca.
Łabędź, (*cygnus*) czyli *Skrzyński*, *G.*, *H.*, *D*, *o. IV.* 423. [2]) *K.*, *Papr. g.* 806. 1167. *h.* 449. 666. *B.* 107. *O. II.* 1. *N. VI.* 180. 181. (wspólny 102. rodzinom).
Łada, czy Lada, *D. X.* 146. *K.*, *Papr. h.* 322. *B.* 173. *O. II.* 20. *N. VI.* 201. (wspólny 35. rodzinom).

---

[1]) W czasie wojny Pruskiej 1455. zdobywał na Krzyżakach Działdów, Jan *Colda*, *Długosz*, *XIII. p.* 169.
[2]) Bibliograficznych ksiąg dwoje *tabl. XVIII.* filigr. rękopism 8.

*Łagoda, patrz Wierzynkowa.
Larissa, *G.*, *D, o. XI.* 253. *K.*, *Papr. g.* 402. *h.* 263. *B.* 184. *O. II.* 39. *kl.* 63. *N. VI.* 15. (wspólny 5. rodzinom).
Laski, patrz Leszczyc.
Lawsowa, patrz Strzemie.
Lazanki, patrz Jastrzębiec.
Łebno, patrz Wczele.
Leliwa, *G.*, *H.*, *D, o. XI.* 242. [1]), *K.*, *Papr. g.* 408. 1160. *h.* 376. 658. *O. II.* 61. *kl.* 63. *N. VI.* 40. (wspólny 133. rodzinom).
Leszczyc, czyli *Laski* albo *Bróg* (*acervus*) *G.*, *D. IV.* 426. *VI.* 531. *IX.* 897. *XI.* 272. *K.*, *Papr. g.* 69. *h.* 219. *B.* 75. *O. I.* 82. *kl.* 42. *N. VI.* 51. (wspólny 54. rodzinom).
*Lewart, (*leopardus*) czyli *Walny*, *D....* *K.*, *Papr. h.* 385. *O. II.* 109. *N. VI.* 64. (wspólny 9. rodzinom).
Łodzia, (*navis*), *H. D, o. IX.* 1035. *K.*, *Papr. h.* 438. *B.* 140. *O. II.* 154. *N. VI.* 251. (wspólny 74. rodzinom).
Lis, (*vulpes*) czyli *Murza*, *G.*, *H,*, *D, o. VI.* 554. *K.*, *Papr.* 9. 90. 1168. *h.* 131. 663. *B.* 131. *O. II.* 137. *Pot. kl.* 64. *N. VI.* 124. (wspólny 84. rodzinom).
Lubicz, *Papr. g.* 1101. *h.* 334. *B.* 134. *O. II.* 135. *kl.* 65. *N. VI.* 141. 142. (wspólny 189. rodzinom).
Lubiewa, patrz Trzaska.
Łzawa, *K.*, *Papr. g.* 1039. *h.* 342. *B.* 94. *O. II.* 47. *kl.* 65. *N. VI.* 300. (wspólny).
Mądrostki, *K.*, *Papr. g.* 1103. *h.* 244. *B.* 111. *O. II.* 214. *kl.* 66. *N. VI.* 319. (wspólny 3. rodzinom).
Maszkowski, patrz Słońce.
Mięszaniec, *k.* [2]), *Papr. g.* 1018. *h.* 576. *B.* 239. *O. II.* 223. *kl.* 64. *N. VI.* 404.
*Modzela, patrz Bojcza.
*Mora, [3]) *Papr. g.* 1118. *h.* 565. *B.* 75. *O. II.* 234. *N. VI.* 458. (wspólny 10. rodzinom).
Morski kot, patrz Kot.
Murza, patrz Lis.
Muskata, *D, o. VIII.* 879. *N. IV.* 253.
Mutina, patrz Drya.
*Nabram, czy *Abram*, albo *Valdorf*, *K.*, *Papr. g.* 1091. *h.* 547. *O. I.* 241. *N. VI.* 507.
Nagody, patrz Prus.
Nagora, patrz Jastrzębiec.
Nałęcz, czyli Nałonie, (*fascia*) *G.*, *H.*, *D, o. IX.* 1009. *XI.* 242. *K.*, *Papr. h.* 150. *O. II.* 248. *N. VI.* 512. *III.* 201. (wspólny 173. rodzinom).

---

[1]) Bibliograficznych ksiąg dwoje *tabl. XVIII.* filigr. *Hall.* 5. *Viet.* 34. z lat 1506—1546.

[2]) *Kromer* niepodaje nazwy tego herbu, ale opisuje herb: *albae aquilae anterior pars dimidia a capite caudatenus erecta*, *cum duabus stellis a tergo.* Żaden więcej pisarz, takiego herbu nieprzytacza. Gdy zaś wszystkie inne od *Kromera* wymienione herby są od innych znane, i ten, ich znajomości ujść nie mógł. Między zaś znanemi, jedynie Mięszaniec, najbliżej odpowiada *Kromera* opisowi, z tą różnicą, że w nim nie dwie gwiazdy, ale dwie róże. Jego więc *Kromer* wymienić chciał, nazwać nieumiał, bo zdaje się, wzięcie gwiazd za róże snadniej przypuścić, a niżeli byt nieznanego indziej herbu.

[3]) Bibliograficznych ksiąg dwoje, *tabl. XVIII.* filigr. rękop. 29. 69. w latach 1415. 1449. 1480.

Napiwie albo Napiwon, *D, o. IX.* 1115. *Papr. g.* 905. *h.* 510. *O. II.* 265. *N. VI.* 516. 517. (wspólny).
*Następ, patrz Rudnica.
Nawilki, patrz Prus.
Nieczuja, *D. XIII.* 288. *K.*, *Papr. g.* 707. *h.* 255. *D, o.* 575. *O. II.* 269. *kl.* 68. *N. VI.* 535. 536. (wspólny 49. rodzinom).
Niesobia, (Niemczyk), *G.*, *D. XI.* 240. *K.*, *Papr. g.* 97. 1122. *h.* 267. *B.* 59. *O. II.* 275. 276. *kl.* 68. *N. VI.* 546. 559. (wspólny 11. rodzinom).
*Niezgoda, *Papr. g.* 1116. *h.* 343. *B.* 314. *O. II.* 278. *kl.* 68. *N. VI.* 567. (wspólny 5. rodzinom).
Nowina, czyli *Wojnia* albo *Złotogoleńczyk*, *H.*, *D. XI.* 517. *K.*, *Papr. g.* 303. 1176. *h.* 237. *B.* 111. *O. II.* 281. *kl.* 69. *N. VI.* 581. (wspólny 41. rodzinom).
Odrowąż, *G.*, *H.*, *D, o. XI.* 243. *VI*, 622. 632. [1]), *K. Papr. g.* 109. 1172. *h.* 392. *O. II.* 299. *kl.* 691. *N. VII.* 23. 24. (wspólny 60. rodzinom).
Odwaga, patrz Grzymała.
Ogon, czyli Ogończyk czyli *Pogończyk* albo *Powała*, *G.*, *H.*, *D. XI.* 253. *K.*, *Papr. g.* 1179. *h.* 410. *B.* 217. *O. II.* 218. *N. VII.* 57. (wspólny 104. rodzinom).
Oksza, *D. IX.* 972. *K.*, *Papr. h.* 445. *B.* 58. *O. II.* 335. *N. VII.* 64. (wspólny 27. rodzinom).
*Oliwa, *K.*, *Papr. g.* 1107. *h.* 346. *B.* 758. *O. II.* 346. *N. VII.* 84. (wspólny kilku rodzinom).
Ołobok, czyli *Hołobok*, *K.*, *O. I.* 216. *N IV.* 363. (wspólny 8. rodzinom).
Orla, czyli *Szaszor. D. XI.* 594. *K.*, *Papr. g.* 1110. *h.* 557. *B.* 339. *O. III.* 95. *kl.* 70. *N. VII.* 127. (wspólny 17. rodzinom).
Osmarog, czyli Osmarogi, albo *Gierałt*, *H.*, *D. X.* 194. *K.*, *Papr. g.* 49. 188. *h.* 263. *B.* 315. *O. II.* 351. *N. IV.* 113. (wspólny 11. rodzinom).
Osorya, czyli *Starza*, albo *Poświst*, *G.*, *H.*, *D. XI.* 294. *K.*, *Papr. h.* 444. *O. II.* 254. *N. VII.* 146. 147. (wspólny 15. rodzinom).
Ostoja, *D. X.* 15. *K.*, *Papr. g.* 301. 1199. *h.* 283. *B.* 253. *O. II.* 357. *kl.* 71. *N. VII.* 170. (wspólny 131. rodzinom).
Ostrzew, czyli *Czelepele*, czy *Cielepele*, albo *Pień*, *D. XI.* 530. [2]), *Papr. g.* 407. *B.* 675. *O. II.* 379. *N. VII.* 207. (wspólny 4. rodzinom).
Owada, *K.*, *O. II.* 381. *N. VII.* 211.
*Paparona, (*Parta Roma*), czyli *Budzisz*, *Papr. g.* 900. *h.* 453. *B.* 277. *O. I.* 203. *N. VII.* 242. (wspólny 7. rodzinom).
Paprzyca, czy *Kuszaba*, [3]), *K.*, *Papr. g.* 1059. *h.* 502. *B.* 719. *O. I.* 511. *kl.* 62. *N. VII.* 248. (wspólny 24. rodzinom).
Pawęza, patrz Herburt.
Persztein, patrz Wieniawa.

---

[1]) Bibliogr. ksiąg dwoje, *tabl. XVIII.* filigr. *Ungl.* 24. 25. *Viet.* 35. *Szarf.* 47. z lat 1525. do 1545.
[2]) Bibliogr. ksiąg dwoje, *tabl. XVIII.* filigr. *Hall.* 5. między 1506. *a.* 1525.
[3]) W akcie Horodelskim, 1413. herb zwany Bychaba, a raczej Ruchaba poczytano za Kuszabę; ale patrz Roch.

Pierzchała, czyli Pirzchała, patrz Roch.
Pilawa, *G.*, *H.*, *D*, *o. XI.* 242. *K.*, *Papr. g.* 1019. *h.* 294. *O. II.* 391. *N. VII.* 302. (wspólny 30. rodzinom).
Płomień, albo Płomieńczyk, patrz Zadora.
*Pnieinia, *Papr. h.* 346. *B.* 137. *O. II.* 494. *kl.* 72. *N. VII.* 329. (wspólny 5. rodzinom).
Pobog, czyli Pobodze, albo Poboże, *G.*, *H.*, *D*, *o. II.* 200. *XI.* 242. *K.*, *Papr. g.* 201. 1175. *h.* 173. 673. *B...* *O. II.* 423. *N. VII.* 331. 332. (wspólny 93. rodzinom).
Pogończyk, patrz Ogon.
Pogonia, czyli Pogoń, *K.*, *Papr. g.* 1134. *h.* 566. *B.* 217. *O. II.* 448. *kl.* 73. *N. VII.* 354. (wspólny).
*Pokora, *Papr. g.* 1132. *h.* 345. *B.* 134. *O. II.* 451. *kl.* 73. *N. VII.* 356. 357.
Półkozic, czyli Połukozia, *G.*, *H.*, *D*, *o. XI.* 242. [1]), *K.*, *Papr. g.* 72. 108. 1172. *h.* 185. *B.* 77. *O. II.* 473. *N. VII.* 362. (wspólny 57. rodzinom).
Pomian, *G.*, *H.*, *D. XI.* 240. *Papr. g.* 1012. 1179. *h.* 425. *B.* 195. *O. II.* 454. *kl.* 77. *N. VII.* 371. (wspólny 75. rodzinom).
Poraj, czyli *Róża*, *G.*, *H.*, *D*, *o. XI.* 242. *K.*, *Papr. g.* 58. 1171. *h.* 355. 672. *B.* 52. *O. II.* 634. *kl.* 75. *N. VII.* 388. 389. (wspólny 131. rodzinom).
Poświst, patrz Osorya.
Powała, patrz Ogon.
Prawdzic, czyli Prawda, *D. VI.* 546, *K.*, *Papr. g.* 1051. 1187. *h.* 491. *B.* 178. *O. II.* 496. *kl.* 73. *N. VII.* 487. (wspólny 121. rodzinom).
Prus I., czyli *Turzyma*, *D. VI.* 635. *K.*, *Papr. g.* 61. *h.* 415. *B.* 82. *O. II.* 537. *Pot. kl.* 74. *N. VII.* 509. 510. (wspólny 73. rodzinom).
Prus II., czyli *Nawilki*, albo *Wilczekosy*, *K.*, *Papr. g.* 64. *h.* 418. *B.* 82. *O. II.* 542. *kl.* 75. *N. VII.* 523. (wspólny 22. rodzinom).
Prus III., czyli *Nagody*, *Papr. g.* 63. *h.* 419. *B.* 82. *O. II.* 550. *kl.* 74. *N. VII.* 524. (wspólny 56. rodzinom).
Przegonia, czyli Przeginia, *K.*, *Papr. g.* 304. *h.* 289. *O. II.* 529. *kl.* 75. *N. VII.* 537. (wspólny 14. rodzinom).
*Przerowa, *Papr. g.* 1110. *h.* 567. *B.* 101. *O. II.* 523. *N. VII.* 554. (wspólny 10. rodzinom).
*Przosna, albo Prosnia, *K.*, *Papr. g.* 1073. *h.* 258. *B.* 370. *O. II.* 520. *kl.* 76. *N. VII.* 551. (wspólny 3. rodzinom).
*Przyjaciel, *Papr. g.* 1117. *h.* 577. *B.* 124. *O. II.* 532. *N. VII.* 553. (wspólny 18. rodzinom).
*Puchała, *Papr. h.* 344. *B.* 134. *O. II.* 470. *kl.* 76. *N. VII.* 572. (wspólny 5. rodzinom).
Radwan, *Papr. h.* 273. *O. II.* 560. *N. VIII.* 27. (wspólny 95. rodzinom).
*Rak, patrz Warnia.
*Ramult, *K.* [2]), *Papr. g.* 1121. *h.* 569. *O. II.* 578. *kl.* 78. *N. VIII.* 90.

---

[1]) Bibliograficznych ksiąg dwoje, *tabl. XVIII.* rękp. z roku 1545.
[2]) *Kromer* nieumiejąc go nazwać, daje jego opisanie.

*Ratułd, *Papr. h.* 587. *O. II.* 579. *N. VIII.* 96.
Rawicz, czyli Rawa, *G., H., D, o. XI.* 242. 294. *IV.* 345. 373. 382. *X.* 157. ¹), *K. Papr. h.* 428. *O. II.* 58. *N. VIII.* 97. (wspólny 127. rodzinom).
Roch I., czyli *Pierzchała,* albo *Kolumna,* inaczej *Ruchaba, (Bychaba, Kuchaba),* ²), *H., D, o. IX.* 1030. *K., Papr. g.* 1089. 1176. *h.* 497. *B.* 164. *O. II.* 614. *kl.* 72. *N. VIII.* 114. (wspólny 29. rodzinom).
*Roch II. i III. czyli *Skała łomana, O. II.* 617. 620. *N. VIII.* 115. 119. (wspólny kilku rodzinom).
Rogala, *D. X.* 175. *K., Papr. g.* 1003. *h.* 515. *B.* 438. *O. II.* 606. *kl.* 79. *N. VIII.* 121. (wspólny 77. rodzinom).
Rola, *(agricola), H., D, o. V.* 484. *K., Papr. h.* 260. *B.* 110. *O. II.* 624 *N. VIII.* 134. (wspólny 73. rodzinom), (patrz Kroje).
Rolda, patrz Kolda, Bolda.
*Rownia, (patrz u *Niesieckiego* Pachołowiecki, *VII.* 233).
*Rudnica, czyli *Następ, O. II.* 656. *N. VIII.* 174. (wspólny 4. rodzinom).
*Sas, *Papr. h.* 547. *O. III.* 195. *N. VIII.* 284. (wspólny 76. rodzinom).
Schilde *Kromera,* zdaje się Czerwnia, nazwa z niemiecka Czerwni będącej tarczą srebrną bez barwy.
Skaka łomana, patrz Roch.
Skarbek, patrz Habdank.
Skrzyński, patrz Łabędź.
Skuba, patrz Habdank.
*Ślepowron, ³), *K., Papr. g.* 1039. *h.* 312. *B.* 172. *O. III.* 121. *N. VIII.* 397. (wspólny 108. rodzinom).
Słońce, czyli *Maszkowski, G., D, o. XI.* 226. *O. III.* 163. *N. VIII.* 407.
Sokola, ⁴), *K., Papr. h.* 268. *O. III.* 160. *N. VIII.* 442. (wspólny 4. rodzinom).
Srzeniawa, albo Śreniawa, *G., H., D, o. III.* 292. *XI.* 242. 243. *K., Papr. g.* 76. *h.* 139. *B.* 83. *O. I.* 180. *III... kl.* 48. *N. VIII.* 468. 469. (wspólny 59. rodzinom).
Starykoń, *(antiqui caballi)* czyli *Starza,* alba *Zaprzaniec, G., D, o. XI.* 242. 289. *K., Papr. h.* 52. *B.* 249. *O. III.* 69. *N. VIII.* 503. (wspólny 14. rodzinom).
Starza, patrz Osorya, Topor, Starykoń.
*Sternberg, *K., Papr. h.* 558. *B.* 168. *O. III.* 136. *N. VIII.* 516. 517. (wspólny 5. rodzinom).
*Strumberg, czyli Schumberg, albo *Kotwica, K., Papr. h.* 578. *O. III.* 180. *N. VIII.* 537.
Strzegonia, patrz Kościesza.

---

¹) Bibliogr. ksiąg dwoje, *tabl. XVIII.* filigr. rękop. 12.
²) W akcie Herodelskim 1413. herb który się da czytać przez *B, K*, lub *R*, wzięto za Kuszbę Paprzycę. Sądzimy wszakże Ruch-aba, to jest Rochawa, ma w nazwie swej raczej rocha, aniżeli kuszę, *-ba* jest tylko zakończenie, a *ch*, nieodpowiada *sz*, Kuszy. — Bibliogr. ksiąg dwoje, *tabl. XVIII.* 50. 51. z roku 1459.
³) Bibliogr. ksiąg dwoje *tabl. XVIII.* filigr. rękop. 10. koło r. 1600.
⁴) Bibliogr. ksiąg dwoje, *tabl. XVIII.* filig. *Ungl.* 23. rękop. 5. z lat 1525. do 1537. oraz 1560. 1613.

S t r z e m i e, *(strepa)* czyli *Lawsowa, D. III.* 281. *VI.* 687. *K., Papr. g.* 48. *h.* 230. *B.* 82. *O. III.* 184. *kl.* 82. *N. VIII.* 550. (wspólny 41. rodzinom).
*S u c h e k o m n a t y, *Papr. h.* 454. *O. III.* 167. *N. VIII.* 556. (wspólny 17. rodzinom).
S u l i m a, *(Slomff), G., H., D. VIII.* 886. *K., Papr. h.* 459. *B.* 329. *O. III.* 169. *N. VIII.* 562. (wspólny 58. rodzinom).
*S w i e ń c z y c, [1]), *O. III.* 140. *N. VIII.* 576. (wspólny 5. rodzinom).
*Ś w i e r c z e k, *D. XII.* 680. *(Swejczek), K., Papr., h.* 575. *O. III.* 142. *N. VIII.* 577. (wspólny 8. rodzinom).
Ś w i n k a, *(porcaria, sus) H., D. VII.* 832. *K., Papr. h.* 170. *B.* 277. *O. III.* 147. *N. VIII.* 589. (wspólny 37. rodzinom).
S w o b o d a, patrz Gryf.
S y r o k o m l a, *G., H., D, o. XI.* 243. *K., Papr. h.* 170. *B.* 277. *O. III.* 147. *N. VIII.* 589. (wspólny 37. rodzinom).
S z a s z o r, patrz Orla.
S z e l i g a, *D, o. X.* 58. *K., Papr. g.* 1071. *h.* 291. *B.* 255. *O. III.* 117. *kl.* 83. *N. VIII.* 305. 306. (wspólny 45. rodzinom).
*T a r n a w a, *K., Papr. g.* 99. *h.* 454. *B.* 188. *O. III.* 220. *kl.* 86. *N. IX.* 25. (wspólny 18. rodzinom).
*T ę p a p o d k o w a [2]), *Papr. strom. O. III.* 260. *N. IX.* 73. (wspólny 10. rodzinom).
T o p a c z, czy *Kopacz, H., D. XI.* 341. *K., Papr. g.* 907. *h.* 567. *B.* 257. *O. III.* 258. *kl.* 86. *N. IX.* 92. 93. (wspólny 18. rodzinom).
T o p o r, *(bipennis)*, czyli *Starza* (czasem *Kołek*), *G., H., D, o. XI.* 242. [3]), *K., Papr. g.* 14. *h.* 8. *B.* 28. *O. III.* 1. *kl.* 81. *N. IX.* 94. (wspólny 111. rodzinom).
T r ą b y, *(tubae), G., H., D, o. XI.* 243. [4]), *K., Papr. g.* 1061. 1154. 1169. *h.* 480. *strom. B.* 51. *O. III.* 224. *kl.* 87. *N. IX.* 103. 104. (wspólny 56. rodzinom).
T r z a s k a, czyli *Biała*, albo *Lubiewa, H., D. XIII.* 405. *K., Papr. g.* 45. 1187. *h.* 265. *O. III.* 240. *kl.* 87. *N. IX.* 125. (wspólny 48. rodzinom).
*T r z y w d a r, *O. III.* 248. *N. IX.* 143. (wspólny 6. rodzinom).
T u r z y m a, patrz Prus.
W a d w i c z, *G., H., D, o. XI.* 243. *Papr. g.* 800. 1173. *h.* 509. *B.* 283. *O. III.* 265. *kl.* 87. *N. IX.* 209. (wspólny 11. rodzinom).
V a l d o r f, patrz Nabram.
W a l n y, patrz Lewart.
W a r n i a, czyli *Rak, D. XIII.* 279. *K., Papr. g.* 1111. *h.* 561. *B.* 558. *O. III.* 272. *kl.* 88. *N. IX.* 230. (wspólny 6. rodzinom).
W ą ż, czyli W ę ż y k, *(serpens), H., D, VII.* 761. *Papr. g.* 1088. *h.* 282. *B.* 314. *O. III.* 277. *kl.* 88. *N. IX.* 253. (wspólny 33. rodzinom).
W c z e l e, czyli *Łebno, Papr. g.* 704. *h.* 507. *B.* 340. *O. III.* 101. *N. IX.* 258. (wspólny 27. rodzinom).

---

[1]) Bibliogr. ksiąg dwoje, *tabl. XVIII.* filigr. *Vietor* 36. w latach 1525—1546.
[2]) Bibliogr. ksiąg dwoje *tabl. XVIII.* filigr. rękop. 11.
[3]) Biliogr. ksiąg dwoje. *tabl. XVIII.* filigr. *Viet.* 38. 39. *Szarf* 44. 45. rękop. 4. 6. z lat 1525. do 1546. 1613.
[4]) Bibliogr. ksiąg dwoje, *tabl. XVIII.* filigr. *Viet.* 40. w latach 1525—1546.

Wieniawa, czyli *Perszten*, *G.*, *D*, *o. VI.* 653. *XI.* 242. *VII.* 795. [1]), *K.*, *Papr. g.* 77, 675. *h.* 421. *B.* 69. *O. III.* 289. *N. IX.* 301. 302. (wspólny 32. rodzinom).
Wieruszowa, *G.*, *D. XI.* 253. *Papr. g.* 1088. *h.* 532. *B.* 370. *O. III.* 300. *kl.* 89. *N. IX.* 311. (wspólny 10. rodzinom).
*Wierzynkowa, czyli *Łagoda*, *D. IX.* 1140. *X.* 158. *K.*, *Papr. g.* 1113. *h.* 699. *B.* 236. *O. II.* 35. *N. IX.* 322. 323.
Wilcze kosy, patrz Prus.
Wojnia, patrz Nowina.
Wręby, patrz Korczak.
*Wukry, czyli *Chabe*, albo *Edyle*, *O. III.* 306. *N. IX.* 447. 448. (wspólny 6. rodzinom).
Zabawa, *D. VI.* 643. *K.*, *Papr. g.* 84. *h.* 442. *B.* 105. *O. III.* 312. *kl.* 90. *N. X.* 3. (wspólny 7. rodzinom).
Zadora, czyli *Płomień*, albo *Płomieńczyk*, *G.*, *H.*, *D*, *o. XI.* 242. *K.*, *Papr. g.* 1000. *h.* 508. *B.* 120. *O. III.* 315. *N. X.* 14. 15. (wspólny 26. rodzinom).
Zagłoba, czyli Zagroba, *D. XIII.* 108. 416. *K. Papr. g.* 96. *h.* 342. *B.* 283. *O. III.* 328. *kl.* 90. *N. X.* 21. 22. (wspólny 18. rodzinom).
Zaprzaniec, patrz Starykoń.
Zaremba, *G.*, *H.*, *D*, *o. XI.* 242. *VIII.* 882. 890. *Papr. g.* 801. 1176. *h.* 457. *B.* 90. *O. III.* 319. *kl.* 91. *N. X.* 80. (wspólny 22. rodzinom).
Zerwikaptur, *K.*, *Papr. g. g.* 1086. *h.* 347. *B.* 131. *O. III.* 333. *kl.* 91. *N. X.* 159. (wspólny 2. rodzinom), (patrz Koziegłowy).
Zgraja, *G.*, *D. XI.* 294. *B.* 307. *O. III.* 330. *N. X.* 162.
Złotogoleńczyk, *B.* 82. *O. III.* 344. *kl.* 91. *N. X.* 179. (patrz Nowina).

Chociaż poprzedniem rozosobnianiem herbów *Niesieckiego* i odłączaniem nowszych od starszych, na czasy Jagiellońskie kilkadziesiąt odpadło, z tem wszystkiem, w tej dopiero co wymienionej liczbie, jeszcze się znaczna część znajduje czasom Jagiellońskim a nie Piastowskim właściwa, tak tych, co nowo w owym wieku weszły, jak tych, co się odmianami starodawnych potworzyły. W tem odłączeniu dopiero co wyrażonem, powodowały nas przedewszystkiem lata 1410. i 1413. bitwy Grunwaldzkiej i Horodelskiego zjazdu, bo te lata dostarczając liczby znacznej herbów, są ze swym zasobem Piastowskich czasów najbliższe. Do tych wliczyć należało, wszystkie te, które *Długosz* przed rokiem 1410. wytoczył, takich znalazło się blizko 20 [2]). Ale przez to mimo zbytku jaki już mógł się wcisnąć, nie zostały jeszcze zgromadzone wszystkie czasom Piastom właściwe: bo *Długosz* z przypadku herby wytaczał, wiele pominął.

Niedostatek ten, wypadało, najbliższymi wiadomościami nadstarczyć. Dla tego wprowadziliśmy w listę, naprzód, cały *Kromerowski* poczet; powtóre, trzydzieści przeszło herbów z *Paprockiego* i *Okolskiego*

---

[1]) Bibliogr. ksiąg dwoje, *tabl. XVIII.* filigr. *Hall.* 9. między 1506 *a.* 1525.

[2]) W liczbie 58. jakie czytelnik literami G, H, to jest latami 1410. 1413. odznaczone znajdzie, jest tylko 20. takich co w latach poprzednich niewystępowały. — Ze wspomnionych zaś blizko dwudziestu, które się w 1410. i 1413. nieukazały a w latach poprzednich przez *Długosza* wytoczone zostały, są: Amadej, (Krzywda? i Lubicz), Gozdawa, Grabie, Kosy, Łada, Muskata, Napiwon, Oksza, Ostoja, Prawdzic, Prus, Regala, Strzemie, Szeliga, Wierzynkowa, Zabawa.

które się nie dały tak łatwo i jasno, ni do Litwy, ni do Rusi, ni do oznaczonego Jagiellońskich wieków czasu odprawić.

Na liczbie *Kromera* poprzestać nie można. Jeźli bowiem *Długosza* przypadkowe herbów wymienienie, okazywało się niedostateczne: poczet od *Kromera* dwoi niektóre herby, gdy odróżnia Bojczę od Modzeli, Bończę od Jednorożca. Słusznie odosobnił Drużynę od Śreniawy: a zdaje się nie odróżniać, Krojów od Roli, Ostrzewa od Nieczui, bo dla tego pewnie, Krojów i Ostrzewu niewymienia. Ale gdy nieprzytacza: Kosa, Kozichgłów, Napiwonu, Słońca, Wadwicza, Węża, Wieruszowy, Zaremby, Zgrai i innych, oczywiście że wiele opuścił, takich nawet, które są z *Długosza* znane. *Kromer*, dla wieku nawet Piastów, potrzebował dopełnienia.

To dopełnienie znaleźć się może w owych trzydziestu niepewnego wieku herbach, któreśmy z *Paprockiego* i *Okolskiego* dołożyli. Wszakże z tych, Kroje i Lubicz z pewnością, a może Krzywdę, Brodzica i Trzywdar do czasu Piastów odwieść się godzi: reszta ciężkim w tej mierze wątpliwościom ulega, aby tak dawną być miała. Z tych, jedne dostarczają przeobrażeń starodawnych herbów, inne są nowego utworu, a wszystkie, trocha cudzoziemskiego, w powszechności zaś, nowszego języka Polskiego. Wszystkie tedy zdają się być Jagiellońskich czasów, a który by z nich był dawniejszy, szczegółowoby udowodniać potrzeba. Mogą być one pomocą do objaśnienia herbów wieku Piastów, dla wzniecania zaś przeciwności, na nie powoływać się niegodzi [1]).

Z wymienionych od *Kromera* i *Długosza* herbów, oczywiście do czasów Jagiellońskich odosobnić wypada Warnię, jeźli ta rzeczywiście swój początek 1444. wzięła. Herburt wszedł poźniej. Do tychże czasów liczyć się każą: Bończa, Gryzima, Jasieńczyk, Kierdej, Kornic, Kotwicz, Kownia, Lewart, Nabram (Pruski), Oliwa (Pruski), Przosna, Ślepowron, Stermberg, Strumberg, Świerczek, (Ruski), Tarnawa. — Zbyteczne są, Cielątkowa i Owada, bo dla siebie rodzin nie mająs. — A zaś Wadwicz, Łada, Szeliga, Bojcza, Dębno, Wierzynkowa 1363. Biberstein, Amadej 1333. Grabie i wiele innych, jak się to następnie jasno wykaże. — Tym sposobem lista, od 150. do 160. wypisanych herbów, dla czasu mianowicie Piastów, zniża się do niezupełnego setka, w którym się liczą mnogo pierwotnych przeobrażenia.

Że nie bez powodu dokładamy mozołu w przebrakowaniu i zniesieniu liczby herbów pierwotnych do małej ilości, objaśnić mogą każdego daty, jakie niegdyś ukazaniu się herbom Polskim dawano, trzymając się powiększej części tych dat, jakie przypuszczano w czasach bliższych *Kromera* i *Paprockiego*, kiedy się jakiekolwiek jeszcze podania dochowywały i nie zostały jeszcze tak do ostatka z poczwarzone jak następnie.

Z niektórymi herbami, pociągnięto rychło w czasy przed chrześcijańskie: a mianowicie, Kroje, Topor, Podkowa i Boleszczyc (Jastrzębiec), Srzeniawa, Ciołek, Gryf, poszły w czasy nieoznaczone.

Z chrześcijaństwem za Mieczysława, po roku 965. Odrowąż, Nałęcz, Poraj, do Polski weszły. Do czasu Bolesława Chrobrego od-

---

[1]) W tej liczbie 30. do Jaginllońskich lat odprawianych herbów, w kategoryi przeobrażenia starodawnych znajdują się: Bożawola, Brodzic, Drogosław, Drzewica, Niezgoda, Pokora, Puchała, Radułt, Rudnica, Sas, Swieńczyc, Tępa podkowa, Trzywdar, Wukry. W kategoryi zaś nowszego czasów Jagiellońskich zjawiska, są: Alaband, Bełty, Brochwicz, Drogomir, Glaubicz, Jezierza, Korwin, Mora, Paparona, (Budzisz), Pnieinia, Przerowa, Przyjaciel, Radwan, Suchekomnaty, Wczele.

prawiono, początek Janiny, Poboga, Strzemienia, Trzaski. Potem Półkozica, Mory, Kosy 1040.

Za Kazimierza, Sokola, Zagłoba; a 1057. Lis.

Za Bolesława Śmiałego: Cholewa, Kopasina, Belina, Bogorya, Ostoja, Owada, Radwan, a 1072. Kościesza.

Za Władysława Hermana koło 1080. występuje Starykoń, a potem Gozdawa, Leliwa, Nieczuja, Pokora.

Krzywoustego panowanie, otworzyło obszerne pole do odnoszenia na pole sławy początek licznych herbów: 1103. Wczele i Oksza; 1109. Ołobok, Rogala. — Do nich przybył Rawicz i Łabędź. — A różnemi czasy powstawały w tedy: Dołęga, Działosza, Napiwon, Nowina, Alabanda, Prawdzic, Ogończyk, Przerowa, Wadwicz, Płomieńczyk, Zerwikaptur, nareszcie 1120. Łodzia, 1129. Grzymała.

Za Kędzierzawego 1148. Świnka, 1166. Pilawa.

Za Kazimierza Sprawiedliwego 1190. Lubicz.

Za Leszka Białego, 1207. Baryczka, koło 1220. zamiana Beliny na Łzawę, a 1224. Korwina na Ślepowron.

Za Bolesława Wstydliwego ukazały się 1238. Roch, 1243. Dębno, 1248. Łada.

Za Leszka Czarnego, Paprzyca, Korczak, Drzewica, Szeliga. Potem 1296. Ratułt, a za Wacława, 1300. Grabie.

Za Łokietka 1306. Wąż, potem Biberstein, Syrokomla, 1330. Amadej, Lewart: 1331. Półkozic zamieniony na Jelitę, 1332, Boleszczyc Jastrzębiec na Białynią.

Za Kazimierza Wielkiego, Łagoda, Mięszaniec, Starykoń potwierdzony.

Za Ludwika: Kierdej, Topacz, Herburt.

Za Jagiełły, albo mało co pierwej: Pomian, Wierzbna, Zgraja, Korzbog, 1386, Paparona, 1442. Bożezdarz.

Niezatarta jeszcze była pamięć świeżości tych ostatnich herbów, a przypuszczano, że gdy w ciągu kilku wieków rosła onych liczba, początkowo musiała być w bardzo szczupłej ilości.

Pewna że z tych wszystkich dat, niewiele jest dość dowodnych, albo takich na których by polegać: zasługują na baczenie z powodu jedynie ogólnego w ówczas pojęcia, że herby nie były tak przestarzałym wypadkiem jak się to z czasem roiło; a tyle mogą objaśniać, ile się rzeczywistem wczesno zapisanem ukażą podaniem, ile staną w zgodzie z milczeniem lub opowiadaniem *Długosza* [1]).

Trudno to powiedzieć, zkąd narastały wiadomości o znajdywanych herbach, mianowicie dla prałatów z dalekich świata stron od zachodu do Polski ściągających. Każdy naostatek, musiał być herbowy i przywieźć z sobą dla Polski klejnot, zaopatrzyć ją herbowną rodziną i potomstwem. Patrząc na szeregi biskupów, ten pociąg do herbowania prałatów, już za czasów *Długosza* w całej sile występuje. Z tem wszystkiem w swojej historyi *Długosz* w tej mierze wcale opatrznym się okazał, a w historyi swej dla heraldycznych wiadomości pewniejszym jest przewodnikiem, niż jaki bądź potem pisarz. W dość rozwlekłem opo-

---

[1]) Tym sposobem, z wymienionych dat śmiało zaprzeczamy wskazanej dawności: Odrowąża, Janiny, Trzaski, Mory, Sokoli, Zagłaby, Radwana, Gozdawy, Wczela, Alabandy, Przerowy, Wadwicza, Płomieńczyka, Grzymały, Baryczki, Korwina z Ślepowronem chociaż większa z nich część, rzeczywiście do czasu Piastów należy.

wiadaniu swem, nieprzydawał zbytecznie herbowych, wiekom niewłaściwych objaśnień; nie wszystkich biskupów koniecznie szlachcicami widział, wymienia niekiedy który był nieszlacheckiego rodu: nie wszystkich herby odgaduje, z tych co byli cudzoziemcami, żadnego. Trzeba to dobrze uważać, że *Długosz* w swej historyi żadnemu biskupowi cudzoziemcowi herbu nie dał, żadnemu. W długim przeciągu czasu zdaje się prawie nieznać herbów. Dla świeckich nieobmyśla, czy jakie mieli. Sieciech, Żelisław i długi szereg innych, niezajęli go swemi herbami; o Jaxie wątpi jakiego stanu. Dla dawnego biskupa jakiego, gdy wzmiankę podrzuca z jakiego plemienia *de domo* pochodzi, nie idzie zatem aby przypuszczał że był już herbowym: znaczy to tylko że był między przodkami, antenatami tych, co z czasem tego herbu używali. Dowodem takowego rozumienia jest rok 1082. w którym mówi: *de domo et familia Habdank*, o przodku tych, których herb dopiero po roku 1109. nazwę Habdank przybrał. Toż się ściąga do 1076. 1079. do przodków Strzemieńczyków, Szreniawitów i innych, *quorum progenies et successio usque hanc diem in Polonia perdurat. Długosz* w pierwszych wiekach dziejów, dochodząc kto, nadewszystko z biskupów który, do jakich przodków policzony być może, zaledwie dla kilkunastu herby wskazał poczynając od 1070., aż po rok 1170, a w tem wskazaniu jest wymienionych herbów dziesięć. Od tego dopiero 1170. roku, śmielej postępuje, i co raz rzęsiściej biskupów *insigne* wytaczając, w przeciągu następnych lat stu, do wymienionych wyżej herbów, dziewiętnaście innych ukazał. Dopiero od 1240. przy szlachcie świeckiej takowe wymieniać, więcej usposposobiony, od 1400. coraz częściej, a koło 1410. niezmiernie mnogo onej klejnot przytacza.

IX. GODŁA CHORĄGIEWNE.

Sławianie przed wprowadzeniem chrześcijaństwa, mieli chorągwie, na nich różne postaci, godła, znaki za bożyszcza od chrześcijan poczytywane. Godła te miały swe barwy i wydawały się chrześcijanom, jak jakie potworne bohomazy. Chorągwie chowano w świątyniach. Przez kapłanów świątyń uroczyście wydawane, w boju zastępom przywodziły, w wyprawach wojennych z wielką czcią strzeżone. Nie były to chorągwie osób ale ludów. Każdy lud miał osobną i każdego ludu poddziały osobne. Były miejscowe, stósownie do tego gdzie lud przebywał [1]). W boju chorągiew górą niesiona, służyła za punkt skupienia; wykrzyk bojowy, hasło, służyło do poznawania się w odmęcie. Każda chorągiew miała swe godło i hasło, dla wzroku i słuchu. Tak a nieinaczej było koniecznie u Polan i innych ludów między Odrą i Wisłą przebywających. Niosący chorągiew był wysoki dostojnik, głosem powszechnym na chorążego powołany: niósł chorągiew nie swoję ale ludu albo gminy, stanu (państwa) albo ziemi. Z tem wszystkiem gdzie się sprzecznie z żywiołem Sławiańskim dynastyczność rozwinęła i zasiadła, tam władzca ze swem potomstwem zdawał się być właścicielem hasła i godła miejscowego, stawał się dziedzicznym chorążym wiodąc chorążych podrzędnych i chorągiewnych.

---

[1]) *Ditmari merseburgensis, VI.* 17. *VII.* 47.

Popiel, był Król Królów, Książe Książąt, sam dziedzic, miał pod władzą swoją dziedziców przywłaszczonej władzy. Rodziny nad ziemiami zwierzchność mające, w razie takim, wodziły chorągwie ziem i ziem tych godła i hasła za swoje poczytywały. Coś podobnego przebija się w dziejach Czeskich wyraźnie.

Z nastaniem chrześcijaństwa, hasła i godła ziemskich i gminnych chorągwi, zmianie uledz musiały, przynajmniej w części, bo wiele godeł gorszyło Apostołów oko, hasło przerażało ich ucho; z przed ich wzroku i słuchu ustąpić musiało, a po niejakim czasie żarliwsza pobożność nowych wyznawców wprowadzała do godeł krzyże jeźli nie inne chrześcijańskie wizerunki. Taka przemiana, równie w Polszcze jak i w Czechach zachodzić musiała. Zmieniały się godła i hasła.

Rodzina świętego Wojciecha w Czechach, posiadała obszerne włości, rozciągając władzę nad kilku ziemiami i posadami. Lubic, Kaurzim, słuchały jej rozkazów. Z pomiędzy braci biskupa, Sobiebor czyli Sebysław, gościł, to u Cesarza, to u Bolesława Wielkiego, gdy rodzina jego w 995. padła ofiarą zdradliwej napaści. Sobiebor znalazł opatrzenie w Polszcze i poległ w boju 1004. [1]). Nie on więc z Czech uchodził, bo się nie znajdywał w czasie mordu swych braci i rodziny: ale jego rodziny powinowaci, stronnicy, chorągiewni, opuszczając swe ogniska, chronili się do Polski, z hasłem i krzykiem wojennym *Poraj*, wiedzeni znakiem i godłem *róży* [2]). Około róży się kupili, którą widzieli, albo na chorągwi, albo na szyszakach i puklerzach wodzów swoich. Możnaby powiedzieć, że to był rodzaj bractw wspólnie jaką sprawę utrzymujących, popierających, mogących wyrodzić zajścia i zawziętości jednych przeciw drugim. Takie trapiły Czechy. W dziejach Polskich nierychło się podobne ukazały, a to dorywczo i rzadko.

Było wszakże coś podobnego w Polszcze od pierwszego jej zawiązku, bo trudno zaprzeczyć podaniom, aby nie miały sięgać najdawniejszych czasów różne licznych rodzin godła, aby nie miało być między niemi, umówionego hasła wojennego. Chętnie przyzwalamy, że krzyż chrześcijański, znalazł między godłami dawnemi, powiewające: Kroje [3]), Kosy, Osoryą [4]), Topor [5]), Podkowę [6]), Strzemię, Skubę, Wieniawę [7]); a może nawet Strzałę Odrowąża, Gryfa i Srzeniawę czyli Drużynę [8]).

---

[1]) *Johannis Canaparis vita scti Adalberti, cap.* 25.; *Brunonis vita scti Adalb. cap.* 21.; *Ditmari VI.* 9.

[2]) Poraj *pro clamoris signo habens. Długosz. II. p.* 114.

[3]) Kroje koniecznie wyprzedziły Rolę, bo ta jest spojeniem Róży z Krojami.

[4]) Osorya, *Starzą* za *Kromera* zwana, a przeto zasługuje iść w równi z Toporem: tylko nim krzyż uzyskała była prostem Kołem.

[5]) Toporowi, jako *Starzy*, nikt odwieczności niezaprzeczył. Bezwątpienia Oksza była tem samym co Topor nim się rozdzieliły (za powodem bednarskiego *douloir*).

[6]) Że była Podkowa bez krzyża, daje zupełne upewnienie *Długosz* pod rokiem 1170. *Bolesta castellanus Visnensis pro insigni armorum babatum deferens* (*V. p.* 516.)

[7]) Głowa żubrza, z przewiązanem nozdrzem, albo wywieszonym ozorem w powieściach Zaodrzańskich i Meklenburgskich, liczy się do bałwochwalczych Sławian przedmiotów.

[8]) Z wątpliwością wymieniamy Odrowąża, bo w *Długoszu* go niewidać, aż dopiero 1218. i całą strzałę, która się znacznie poźniej uwija ze swoim żeleźcem, *phéon*, również jak i Odrowąż w części przeszywa Niemcy; Gryfa, bo jego myśl i postać są grecko-łacińskie i chrześcijaństwu oswojone; Srzeniawę, bo z krzyżem, bo nadto ma heraldyczną postać. Wedle wspomnień heraldycznych Drużyna miała krzyż odrzucić. Jeźliby przyszło Srzeniawę w przedchrześcijańskie popchnąć czasy: rzeba by ją w Drużynę zamienić i Drużynie dawniejszość przyznać.

Gdyby kto chciał dziś wymyślić, stosowne na owe czasy godła, prawdziwie trudnoby lepsze i piękniejsze obmyślił. Znalazły się one takiemi, bo są wypadkiem miejscowego stanu towarzyskiego, opartego na ziemskiej, na rolniczej posadzie. Niebawem niektóre z nich, a mianowicie Osorya, Podkowa, Sreniawa uzyskały przysadzone do siebie krzyże. Z podkowy, rychło stali się głośni Boleszczyci (Jastrzębczycy).

Długo jednak nic nieukazuje aby mieli ze swem hasłem, godłami i chorągwiami występować. Wszakże pozostawała pamięć, że w latach zaburzeń domowych za Bolesława Śmiałego, Króla za ludem obstającego, wspierali go Srzeniawici, Strzemieńczycy i Boleszczyci (Jastrzębce) [1]). Pewnie nie jednego z nich w ówczas, puklerz i szyszak przystrojone były zbratanych chorągiewnych rodzin godłami. W bojach jednak z postronnemi, nie zdaje się aby ich chorągwie osobno powiewały. Do zgonu Krzywoustego, są ziemskie, prowincyi, narodowe [2]).

Za Krzywoustego, zaszły zdarzenia, które koniecznie na blizką przyszłość godłom rodzinnym rozmaitsze życie dawały, silnie w nowy popęd popychały. Przybyli z Czech 1100—1108. Werszowici Rawici, odznaczeni niedźwiedziem, na którym dziewica siedzi, z krzyżem wojennym *Rawą*. Znaleźli przytułek i opatrzenie; a hasło Rawa, stało się ich rodzin nazwą [3]). Wkrótce przybył z Danji, pieniężny Piotr, bogobojnością, zamożnością i dostatkami znamienity. Widzieć go było do awanturniczych usposobionego rzutów, uzbrojonego od stóp do głów, mającego na szyszaku łabędzia, a na puklerzu wiązkę głosek swego imienia, monogram, jako swe godło (swój herb) [4]). Znalazł też Krzywousty na dworze po ojcu Niemców; za niego przybywali w gościnę, i z Włoch, i z Francyi, nie same zakonniki, ale ludzie rycerskiego stanu, a ci o krzyżowych wyprawach i o roznieconem życiu a tworzeniu się herbów zawiadamiali. Pod następcami Krzywoustego, było tego więcej.

Dotąd nikt nie myślał o niczem podobnem. Każdy rycerz, każdy wojak, przybierał godła jakie mu się podobało, jakie mu okoliczności i myśl jego, czasowie wziąść radziły: a szedł, jako chorągwiany, za godłami od innych górą noszonemi. Były podnoszenia do stanu zlechcickiego, nobilitacye, a te niepotrzebowały osobnego godła, tylko posiadłości ziemi. W 1042. Kazimierz wynosi do zlechcictwa, prostego wojaka Grzegorza i włościami go jedynie uposarza [5]). W 1137.

---

[1]) *Długosz, III. p.* 292.

[2]) Roku 1040. *Maslaus princeps et signifer Mazoviae.* — Roku 1109. *signifer Skarbimir.* — Roku 1110. *Ymmo vexillis erectis, tubis canentibus. — arma subtilius contenplantes, signa Poloniae cognoverunt. Gallus, I.* 20. *III.* 21. 23.

[3]) *Długosz, IV. p.* 345. *Varszoviensium veteri nomine abrogato Ravitorum vocabulum sortitum est, IV. p.* 373. 382.

[4]) *Długosz, IV. p.* 423. zapewne z dawniejszego od siebie rękopismu, dał tej na puklerzu liter wiązce, *literam quandam*, *capitali literae similem*, postać, nie rozwiązując jej znaczenia. Wydanie *Długosza ab Huysssena*, niezaniedbało jej wyobrazić. *Niesiecki*, widzi w niej E K plecami spojone: ale to K, należy wziąść za R takimże sposobem pisane, a monogramma ER oczywiście daje imie PETR. Podobne monogramma w owym wieku nosiły pieniądze Trewirskie, zarazem świętego Piotra i Trewir wyrażające (*Bohl die Trierischen Münzen*, *Coblenz*, 1823. *tabl. I.* 14. 18. 22.: *Numismatique du moyen âge*, *Bruxelles* 1835. *tabl. XIX.* 3.)

[5]) *Non de nobilium genere sed de gregariis militibus... Kazimirus civitatem contulit et eum dignitate inter nobiliores extulit. Gallus, I.* 20. *p.* 96. Nic dziwnego że *miles gregarius*, w Grzegorza poszedł: *Gregorium militem nobilitate extulit et divitiis decoravit*, *Długosz*, *III. p.* 226. przyjmujemy ten chrzest.

innego Grzegorza, Krzywousty podobnie uszlachca, daje mu w posiadłości ziemie, urzęda, godności, znamienitemi zaszczytami obdarza, czyni go, bogatym, możnym, i nic więcej [1]). Podniesionemu wolno było, jako chorągwianemu, pójść w braterstwo chorągwiane czyjego godła. Za tego Krzywoustego, 1105, Żelisław (jakiego godła niewiadomo), traci rękę, Król mu ze złota ulanę wynagradza. To zdarzenie do zmiany godła niepowoduje, herbu niepłodzi [2]). W 1109. jeden ze Skubów, gdy mu Cesarz Henryk, swój skarb okazuje, złoty pierścień do szkatuły cesarskiej rzucił. *Habdank*, wykrzyknął Cesarz, szkatułę zamknął. Podobało się to szlachcie, Skubów, Habdankami zwać poczęła: ale godło Skubów nietknięte Skubą pozostało [3]). Te zdarzenia, żadnego na godła wpływu nie miały, żadnego godłowego lub herbowego nieukazują życia, bo to, innemi jeszcze chodziło drogami.

Samo wejrzenie na znaczną liczbę herbów prawdziwie Polski narodowy początek mających, objawia, że uległy przystrojeniu krzyżami, że oraz między sobą się powinowaciły i w inne spajały. Podania, naoczną rzeczywistość tę, w pamięci dochowały. Powody jakie do tego wskazują, po większej części utrzymać się nie mogą, niewiele z nich na dostatecznych oparte są zasadach. Co do wskazywanego czasu, w którym powinowactwa ich powstać miały, daty w najpoźniejszych wskazywane latach, są najpewniejsze, tych nieśmielibyśmy w dawniejsze odnosić.

Do takich godeł strojenia i powinowacenia, mogły się stawać powodem, zajścia i rozerwania między bractwami lub interes osobisty, osób przemożnych odrywanie się od ogółu chorągiewnych, a wyosobnienie zupełne albo wiązanie z innemi; małżeństwa, interes majątkowy przywódzców: a do tego w owe wieki panujący się niemięszał: działo się to wszystko bez wpływu jakiej władzy. Srzeniawici się rozdzielili sami: wielu z nich odrzuciło krzyż z chrześcijaństwem przybrany, wrócili do starodawnego znaku i wzięli nazwę Drużyny [4]). Od nich obu, poźniej odosobnili się niektórzy Kopasiną. Wreszcie Drużyna czyli Srzeniawa, nie mięszały się z innemi godłami.

Liczne pierwotne godła, chodziły same, ani krzyża nieprzybierając, ani z drugiem się spoląc. Nie ma śladu aby Strzemie kiedy krzyż wzięło, albo się z innym spoliło znakiem. Chodziło zawsze same. Podobnie Laski, Leszczyc czyli Bróg został sam nic nieprzybierał, żadnemu się nieudzielił [5]). Korab też wcześnie się ukazujący, sam osobno chodził [6]).

---

[1]) *Gregorium militem, nobilitat, locupletat et extollit, nec solum villis ac possessionibus sed et officii, atque magistratus honore efficit inter suos, eum progenie sua celebrem et insignem, ex obscuro et inope, clarum atque opulentem faciens, honoribus insignibus efficit, viro nobilitatem contulit et gratiae suae pignora impartivit: Długosz, IV. p.* 446.

[2]) *Zelislaus comes, manum amisit... dux vero Boleslaus ob honorem sibi pro carneo, manum auream restauravit. Gallus, II.* 25. Ciekawa jest, jak krótkie słowa te *Gallusa*, w wielosłowności swojej roztacza *Długosz, IV. p.* 354. a przecie go przy tem żadna myśl herbowa niepodchwytuje.

[3]) *Długosz, IV. p.* 384.

[4]) *Item fluminis* Srzeniawa *cum cruce: qui ab ipsis scisi sunt simplicem fluvium sine cruce qui se* Druzyna *appelant, pro insigni deferentes, Dlugos, III. p.* 292.

[5]) *Długosz* Leszczyców już pod rokiem 1120. wymienia: *de domo Leszczytarum alias acervorum* (*IV. p.* 416.); 1176. *de stirpe acervarum* (*VI. p.* 531.); 1300. *de stirpe et genealogia acervitarum quae et Laska appellatur* (*IX. p.* 897); 1410. *de domo Laski* (*XI. p.* 272.

[6]) Korab wymieniony jest u *Długosza* już pod rokiem 1126. (*IV. p.* 426.); a pod rokiem 1382. *galeam nauticam, alias* Korab *deferente pro insigni* (*X. p.* 56.).

Inne długo i długo bardzo, broniły się od spólnictwa z innemi od przystrojenia dodatkiem. Do tych liczy się Łabędź najdłużej sam sobie zostający. Chorągiewni Piotra, szli za wiązką głosek jego imienia, za monogrammem. Po jego zgonie to monogramma służyć za znamie przewodniczące nie mogło, wystąpił Łabędź raz na zawsze. Nałęcz uznawał, że był chrześcijańskich czasów pomysłem, nie miał tedy potrzeby do krzyża się uciekać, a bardzo długo bronił się od innych przydatków [1]). Skuba nie mały czas także sam się utrzymywał. Jego samego przydatkami obciążanie oraz wtykanie go w inne godła, dużo poźniej zaszło [2]).

Najdawniej krzyża poszukującą i do kojarzenia się z innemi godłami pochopną okazała się Podkowa. Niebawem bez dodatku zeszła prawie ze znamiom rycerskich To na barku dźwiga krzyż jako Pobog; to ramionami obejmuje krzyż jako Boleszczyc (poźniej odwrotnie jako Tępapodkowa); to podobnież krzyż obejmuje, gdy drugi na barku pod imieniem Lubicza lub Krzywdy [3]). W tej kolei, jedno z najpierwszych może skojarzeń się brackich, dostarcza Rola, w spojeniu Róży z Krojami.

Gdy różne wypadki w dziejach te znamiona godłowe wymieniać poczynają, widać z nich, że te godła, każde prawie są rozsypane po wszystkich częściach Polski; ledwie nie każde miały swe rodziny, swych chorągiewnych, równie na Szląsku, w Mazowszu, w Polszcze, w ziemiach Krakowskich. Różne do takowego ich rozproszenia musiały być powody i przyczyny. Przesiedlanie się rodzin i chorągiewnych zlechcickich, mogło się niemało do tego przyłożyć różnemi mianowicie poźniejszemi czasy, kiedy te godła, więcej zbratanych, niż miejscowym stały się obrazem. Takie atoli powtarzanie się godeł po różnych wielu ludów ziemiach inny i dawniejszy, bez żadnego wątpienia, okazują początek. Godła te miały pewną myśl, pewne znaczenie, dla pojęcia tych ludów wspólne; ludy te w swoich ziemiach każdy, jednostajnie się rządząc, w swych ziemiach i powiatach podnosił, z temiż samemi znakami chorągwie. Objawiały one i podnosiły myśl i braterstwo, równie kmiece, jak zlechcickie. Z tych jakie znamy wiele było powiewających przed czasami chrześcijańskiemi, inne z chrześcijańskiego powstały porządku, a przed temi wiele dawniejszych, zwinięte, zgasły. Niektóre mogły być jednemu ludowi ulubieńsze niż innym; a powstając nowe, w jednej naprzód rozwinęły się ziemi, nim się do innych rozciągnęły ludów. Dla tego niektórych gniazdem, zdają się być szczególne ziemie: to Polska, to Szląsk, to Krakowskie. Nałęczów Polska, Gryfitów Krakowskie, równie Boleszczyców (Jastrzębczyków) Krakowskie. Gdy podkowa tak rozmaitą po-

---

[1]) *Długosz* pod rokiem 1331. *de nobilitate et familia quae fasciam defert pro insigni et in vulgari Polonico, domus* Nałencz *vocitatur* (*IX. p.* 1809.) Poźniej pod rokiem 1410., po dwa razy to godło opisuje: *fasciam arcuatam et circum ligatam et in extremis protensam in campo rubeo habens pro insigni; fasciam arcuatam et in medio constrictam in campo rubeo* (*XI. p.* 242.)

[2]) Skuba czyli Skarbek, jest poczwórne podłużnego żelaza, we dwa zęby na dół złamanie. *Długosz* potrzykroć go opisuje: *tres tracturas aequales, in stellae quae ab astronomis gasipia appellatur modum* (*IV. p.* 384.); *tricem habens in modum duplici* W *tracturam* (*XI. p.* 242.); *tracturam albam in modum duplici* W (*XI. p.* 243.) Te opisy, te trzy traktury, karby, wcięcia, służyły do opisu innym.

[3]) *Długosz*, o Pobogu, raz wyraża się pod rokiem 1038.: *babatum album transversaliter cum cruce rotunditati babati superposita, in campo rubeo* (*II. p.* 200.); drugi raz: *babatum album infra parte potiori demissa et cruce signatum, in campo rubeo* (*XI. p.* 242.) — O Jastrzębcu Boleszczycu: *babatam crucem in medio habens in campo coelestino*(*XI. p.* 242.)— Lubicz, nieco w zapomnieniu zostawał (jeźli nie jest *Dombrowa altera* u *Kromera* zwany). Inne są jeszcze poźniejsze.

stać przybierała, gdy się rozmaitą postacią secinom rodzin we wszystkich Polski stronach udzielała, gdy Jastrzębczyków znamienia, niesłychanie mnogie rozbieżenie się objawia, a to z ziem Krakowskich, jako gniazda: takie zdarzenie, takie rozlanie się braterskie, nieobojętnym jest wypadkiem dla dziejów, poszukujących jakie między różnemi częściami Polski, zachodziły stosunki, jak i dla czego Mało-Polska, w zlewku narodowym świetnie występowała [1]).

Ta podkowa, krzyż otulająca, różne nazwy nosi: Boleszczyc, Lazanek, Nagory, a najpowszechniej Jastrzębiec, co najwięcejby znaczącem było, gdyby niewątpliwie upewnić mogło że przed wieki, jastrzębia w godle mieli, którego dla Podkowy zarzucili. Być może że na puklerzu i na chorągwi nosili Podkowę, a na przyłbicy Jastrzębia. Że w godłach odwiecznych, były postaci zwierząt i ptaków, podania dorywczych tylko przypuszczeń dostarczyły. Dla Gryfa nawet niedostateczne wspomnienia dochowały [2]). W tedy, kiedy Rawa niedźwiedzia z Czech, a łabędzia przyniósł Piotr z Danji, jastrząb, jeźli kiedy był osobny, byłby już przez podkowę spędzony. Miały być godła lis i różne kozy: Koziegłowy, Koźlerogi, Półkozy. Wszystkie te jak jastrząb Boleszczycki przez podkowę, tak one, strzałami i dzidami spędzone zostały; albo ini całkiem miejsca ustąpiły w podwojone i osobne rozchodząc się godła, albo z czasem, przez przyczepienie do nich ustronne, wspominane tylko [3]).

W owym czasie, powszechnym chrześcijaństwa duchem do boju sposobiące się rycerstwo w Polszcze, nie miało dość licznych godeł: tworzyło je zatem, naprzód, samo przez się. Krzyż czepiany tylko do innych, nigdy sam osobno w prostej swej postaci nie został za godło wzięty [4]). Ale ukazały się wgodłach półtrzecia, półtora krzyża, Pilawa i Prus czyli Turzyma: jeden zrazu w ziemiach Krakowskich, drugi gdzieś indziej [5]).

Wkrótce (zapewna z cudzoziemskich rozpoznawanych godeł), dał się poznać miecz Niemiecki goły, z pochew otłuczony czyli otrząśniony, wyciągnięty. Jak krzyż sam osobno nie wystąpił za znamię rycerskie, tak i miecz osobno nie został za godło przybrany [6]). Ale posłużył równie jak krzyż za przydatki. Nie jeden wolał go mieć w znamieniu swojem i nim swe godło ustroić, jako stosowniejszym dla sprawy rycerskiej, a niżeli krzyż: nazwał go i rękojeść jego, krzyżem. Z tąd i krzyże na wysokiej nodze ramiona mające, nieraz mieczami nazwane, za miecz

---

[1]) Wymienionych pięć odmian Podkowy, podkoniec bytu Polski było udziałem 680. rodzin, z tych 350. było Jastrzębczyków. Jedyny w dziejach herb, tak rozpowszechniony, tylu zarazem właściwy.

[2]) *Cujus autem stirpis aut quorum armorum miles Jaxa fuerit, parum ex veteribus autoribus et scriptoribus constat: licet aliqui nobilium conentur astruere de gryphorum domo et genealogia extitisse* (*sub a.* 1162. *Długosz*, *V. p.* 501.) *Idem Jaxa et Suantoslaus milites* (*sub a.* 1170. *V. p.* 514. 515.) i nic więcej. Czyli ten przemożny Jaxa był z Gryfów, nawet czy *nobilis* nie wiadomo: *miles*. Okrutna dla *Długosza* niepewność w lat tylko trzysta.

[3]) Koźlerogi, pod imieniem Zerwikaptur zostały osobnym herbem; Lis i Koźlerogi, osadzone zostały w herbowym hełmie; Półkozic spędzony przez oślą głowę, służył jej za hełm, ale osobnym też herbem chodził.

[4]) Krzyże w Dębnie i Tarnawie, są krzyże heraldyczne, cudzoziemskie, o których niżej.

[5]) Pilawę opisuje *Długosz* tak: *duae cum media cruces ceruleae, in campo flaveo, XI. p.* 242.

[6]) Dwa miecze czyli szpady Pielesza; trzy Kowni, Równi, Pawęzy, są rzeczy poźniejsze, nowsze, lub z obcych przybyłe krain.

poczytywane, w Kopasinie, w Belinie, Łzawie, Cholewie, Ostoi, Przegoni: są to: krzyż-miecz, miecz-krzyż.

Kiedy zajaśnieli Odrowążowie w Polszcze, niedalekim wprzód czasem wprowadzoną została do znamiom rycerskich strzała. Naprzód dają się poznać dwa jej żeleźce w Bogoryi [1]. Wielu z Kozichgłów i Lisów, rzucili swe godła, dla strzały, zachowując przeszłego znaku nazwy, jak hasła, a strzałę krzyżując jelcem: Koziogłowcy z podwójnym żeleźcem, pojedynczo jednym jelcem; Lisy z pojedynczem żeleźcem, podwójnie dwiema jelcami [2],

Strzała Odrowążów jest w pierzu swem w wąs rozdarta; Kościeszy zaś w widły i przekrzyżowana jelcem; Ogończyka w półpierścienia jakby na pierścieniu osadzona [3].

Ledwie się te strzały po Polszcze rozleciały, podkowa gonić je pospieszyła, aby wziąść w swe objęcia podobnie jak pojawione miecze czyli wojenne krzyże, nadstawiając równie barki na krzyże Pilawitów i Prusów. Naprzód Pobog, jako Dołęga ze strzałą występuje [4]; w następnych czasach inne. Bo gdy miecz, strzała i Pilawa z Prusem stały się głośne koło 1180. 1200., liczniejsze przeto wiązanie się podkowy z nimi raczej w poźniejszych zaszło latach [5]. W takiem godeł rycerskich kojarzeniu się, jak Kroje z Różą Rolę; tak Kosy z Prusem, Nawilki utworzyły; a do tych ostatnich, czepiając się Podkowa, Nagodom początek dała [6].

Rozwijanie się takie rycerskich znamion, o jakiem nadmieniamy, w wielkiej części zachodziło już za synów Krzywoustego i coraz żywsze, w rozmaitości mnożniejsze się stawało. Nim się nad dalszym rozwiedziemy postępem, zastanowiemy się wprzód nad nazwami tak rozlicznych godeł, oraz nad hasłem onych. Bo tak jak godła Róży, hasłem było Poraj, tak ledwie nie każde, miało swe osobne hasło. Wszakże nieraz, a może i najczęściej nazwa godła, proste godła wymienienie, wykrzyknienie, było hasłem. Godło Kozła rogatego za hasło miało Koźlerogi [7]. Bogorya, Pobóg, Rawa, Lubicz, bezwątpienia były hasła, które i nazwę godłom dały, równie za nazwę godeł służyły. Nazwy te

---

[1]) Uważaliśmy wyżej, że to nie strzały są jak w *Niesieckim* czytamy, ale (*pheons*) żeleźce. Bogoryą *Długosz* wymienia naprzód pod rokiem 1185. *VI. p.* 554.

[2]) *Anno* 1410. *quadragesimum vexillum Cristini de* Koziegłowy, *castellani sandecensis, sagittam geminatam cruce ornatam in campo rubeo habens pro insigni* (*Długosz, XI. p.* 242.). *Niesiecki* żadnej o tem nie dał wiadomości. — *Długosz* Lisa na Szląsku wymienia już pod rokiem 1072. (*III. p.* 271.), a godło jego poźniejsze pod rokiem 1105. *ex stirpe, quae crucem geminatam, sagitta imposita, defert pro insigni et de vulpibus appellatur* (*VI. p.* 554.)

[3]) *Alba sagitta, distensa et in finibus recurvata, in campo rubeo, quae aput Polonos* Odrowąż *nominatur.* — *Sagitta alba in medio ad partem levam et dextram protensa, cruce super protensionem transversalem consignata, in campo rubeo* (*Długosz, XI. p.* 243.). Kościeszą tedy, w owym czasie 1410. była leżąca w poprzek w lewo. — Na wzór Ogończyka, wymyślony z czasem Drogosław. — Niesobia jest innej heraldyki: prawdziwy Niemczyk.

[4]) *Długosz* pod rokiem 1129. *IV. p.* 430. czy niezawczesno? i pod rokiem 1177. *VI. p.* 536.

[5]) Z podkowy i strzały powstały: Dołęga, Białynia, Łada, Rudnica i stały się własnością 120. rodzin; z krzyża czyli miecza: Belina, Łzawa; z miecza i strzały razem Niezgoda; z szabli Zagłoba; z Pilawy lub Prusa, Puchała; a te wyniosły do 60. rodzin podkowianych. — Gdy zczasem Ślepowron dostarczył podkowie 108. rodzin; razem tedy 288. z wyżej obliczonemi 680. liczbę rodzin w rozmaitym sposobie podkowy używających, do 968. do tysiąca podnoszą.

[6]) Tylko nie w czasach zwojowania chorażego Masława.

[7]) *Proclama novum* (w 1331. roku) *abrogato vetusto Kozlerogi, indidit Jeli- Długosz, IX. v.* 1020.

i hasła miały swe znaczenie myśl objawiające, z czasem mniej zrozumiałe, gdyż były wypadkiem przestarzałej towarzyskości, przestarzałego języka, którego wyrażenia się i wyrazy szły w zaniedbanie i zapomnienie, a znaczenie po nim pozostałych wyrazów przyćmione i pewną tajemnicą powleczone. Wielu tedy znaczenia odgadnienie, stało się niepodobne, inne dadzą się rozumieć, dla niektórych do ich zrozumienia przechowały się skazówki.

Kościesza, inaczej *Strzegomia*. Trudnoby było wydobyć się z pewnością, jakieby w sobie znaczenie kryła, gdyby bliższy dawnych czasów nieupewnił, że Strzegomia wychodzi z *tri hom*, z trzech hełmów, czyli trzech gór, wymawianiem w Strzegomią przeistoczona [1]. — Tymże sposobem wiemy, że Nałęcz, Nałencz, dawniej zwany *Nałonie*, jest obrazem chusty łono Chrystusa na krzyżu okrywającej.

Poraj, nowszym językiem, jest poradź, bo raić jest radzić. — Jastrzębczyk, miał za hasło *Bolesta*, z tąd i nazwa jego Boleszczyc, Bolesta jest stary wyraz znaczący wielki: jak Bolesław wielkiej sławy tak bolesta, wielkość, wielkota. Przechodzący Jastrzębiec w *Białynią*, wziął za hasło wyraz biały, równie znaczący wielki, z tąd godło białynia. Równie powiedzieć można o *Belinie* z hasłem podobnym bela, bialina. Nazwy Jastrzębca: *Lazanki* i *Nagora*, niewiele są znaczące, wymyślone z powieści że Lazł Nagórę łysą, ów rycerz Podkowa.

Pobóg przed wieki, *Pobodze*, *Poboże* wymawiany, to jest po bogu, jest jasny i zawsze rozumiany. — Mniej jasnym wydać się może *Bogorya* i bogor. Wszakże bogor, nic więcej nie znaczy tylko bóg, bóg ogromny, wszystko obejmujący. Da się to czuć gdy się zwróci baczność na zakończenia *or*, *ur*, rzecz ogromniejące, rzeczy przesadę nad inną dające. Z tąd równie oś od koła osor. Oś jest cienki okrąglak, ogromne na niem koło od osi osor: godło koła tedy jest *Osorią*, wyobrażane kołem, osorem, ossorem, osorią, wyrażeniem przestarzałem. — Orla zowie się inaczej *Szaszor*: wyraz przestarzały, na pewny rodzaj ogromnego orła, szasz, szaszor. Jak gęś, kaczka, gąsior, kaczor, tak szasz, szaszor.

Bojcza, bojowa, do boju przeznaczona, bój wiodąca, zabójcza, nie czyni ze swem znaczeniem trudności [2]: chorągiewni bojanie. — *Rawa*, krzyż wojenny, znaczący, rwij się, ruszaj z chrzęstem. Znaczenie to przechowało się w złożonych, prawić (porawić), wrzawa, tłumny z poruszeniem tłumu zgiełk. Krzyku znak Rawicz, chorągiewni rawici [3].

Sierpy, starym wyrazem są *Kroje*. Piękny to wyraz, myśl godła wyrażający. Raj, miejsce rajenia, ku rajeniu przeznaczona błoga kraina. Ku'raj, kraj ma swój kraj, skraj swe krańce, okrojenie, a widzi siebie w obrazie krających kroi, ku'roi, radzeniu, rojeniu, mnożeniu. Powinowacąc się Poraje i Kroje osadzili różę między krojami. — Niemniej *Strzemie*, jest godłem myśl zmysłowie wyobrażającem. W postaci trój bocznej trzeń, strzeń, troją stron zamknięta, tworzy tremę,

---

[1]) *Apud Polonos vacatur corrupto et truncato nomine Strzegomya, quae potius* trzy góry, *id est tres montes deberet vocari, a civitate Slesiae Trzigori alias Triegom originarium sumens denominationem. Długosz, XI. p.* 243.

[2]) Bolesław Wielki wjeżdżając do Kijowa, *mucronis ictu creberrimo, urbe capta, velut quodam boiice, signum in aurea civitatis porta excidit*, mówi Mateusz w Kronice Wincentego *Kadłubkowego, II.* 13. *p.* 648. Ta bojka jest równie bojcza.

[3]) Rozpłodzenie się wyobrażenia Rawa, ukazuje się w rzewny, ku'rzawa, zrywaniu się rwij, raw. RW, row, raw, w innem rozgałęzieniu głosu i wyobrażeń, wiodą w porow, prowe, prawo, prawy i tak dalej.

strzemie, strzymujące, trzymające w ujęciu kierunek i powodowanie sprawy [1]).

Topor, starym mianem *Oksza.* — Kloc ocięty z gałęzi, oztrzewiony (trzebić), opróżniony z gałęzi, miał przestarzałą nazwę *Ostrzewia.* Nazwy te stare wymieniały to co godła rycerskie naocznie wyobrażały.

Skarb, Skarbek, dawniej *Skuba* [2]). Kupa, kupić, kub (gdzie trzodę zamykają), kubek, kubeł, kupba, z kupba, skupba, skuba i skubel zamknięcie skupionego skarbu wyrażający: a w godle naocznie skubel wyobrażony [3]). W tem wszystkiem głoski znaczenie dające, są, *ze, ku,* i *we*, ta ostatnia wymawianiem połykana [4]).

Nazwy wyrażają po prostu, co się w godłach dzieje. *Wieniawa*, bo wień jest w nozdrzach żubra. *Drużyna*, bo się droga wije, do biegu, do pędu otwiera. *Srzeniawa*, bo ma zrzeń (zrzeć, zrzenica) nagły oka rzut, zier, spojrzenie na drogę do biegu.

Drużyny wijące się koło mieczowego krzyża, wzięte są ku opasaniu jego, z tąd *Kopasina;* księżyce ostępujące go, około niego stojące są *Ostoją;* a krzyż miecz, między temiż księżycami przegnany, przeprowadzony, jest *Przegonią* [5]). Ale nazwa Przegoni naprowadza razem myśl na pośpiech.

Odrowążem, a raczej *Odrowąsem*, nazwali Polacy strzałę, której pierze w takiej postaci rozdarte wyobrażano: jakoby w wąs rozdarta. Ale z niej wynikający *Ogończyk* czyli *Ogon*, od gonienia, od pogonu *Pogończyka* miano i hasło otrzymał. Godło strzały w widły rozdartej, podobnież *Kościeszy* miano dostaje, bo jest ku ściganiu, ku ścieżenia przeznaczone. *Pilawa*, chciała mieć podobnąż nazwę nagłości, pili: od pilni: pili Pilawie.

Podanie nazwom tym różnym, jeźli nie zawsze czas oznacza, przyznaje jednak cale zgodnie jednym na drugie dawniejszość. Wpatrując się w takową w zanikłej przeszłości dziwnie przesuwają się. Póki jeszcze miewał znaczenie wielki kmieć, przewagę rada kmieci uzyskiwała: Strzemie, Kroje, Osorya, Skuba, Podkowa przewodniczyła, a z nimi myśl steru, powodowania, kierunku, biegu, toczenia się, skupienia sprawy powszechnej [6]). Z czasem chrześcijaństwo rozwija, Nałonie, Pobodze, Bogora; a chorągwiane godła zmieniany stan towarzyski na niwy utar-

---

[1]) Między bałwankami Sławiańskiemi w Prilwic wydobytemi, widzieć można Belboga Prowe, wielkiego boga Prawo trójkąt czyli trzemie trzymającego.

[2]) W Ruskich mowach skot, skocic, zebrać, w jedno miejsce stoczyć. Skot, Schat, Schaz, w Niemieckich językach szeroko się rozpostarły.

[3]) Skubel, w różnych częściach Polski, niejednostajnie jest pojmowany. W jednych stronach jest to przy zamku coś żelaznego wiszącego, mogącego zębami uchwycić, lub być uchwycone. W innych jest klucz zębaty drewniany do drewnianych wiejskich zamków. — Wszędzie się mówi: skubel zapuścić; na skubel dom, drzwi zamknąć, zaskublić. Zęby skubla są skubą godła, czyli postać godła wyobraża skubel, skubę.

[4]) Wielkie, ogromne skupienie, wor, s'k'wor'b, z tąd pewnie skarb. — Są to pierwotnego języka, wyrazy złożone, nie syllab, ale głosek, głosów pojedynczych znaczenie mających.

[5]) Miecz zapuszczony w próżnią między klamry; *Cholewa*, nie zdaje się być Polskim wyrazem. H o h l, h o l niemiecki znaczy wydrążenie, próżnią, Z tąd Holster, olstra na pistolety.

[6]) Z przed chrześcijańskich czasów pozostałe nazwiska, możnaby dopatrywać: w *Poświście* Osoryi, w Leliwie *Lela*, w Ladzie *Ladę* jeźli podobnego imienia bożyszcze było, w *Bogorji* i *Biesie* Kornica, miana bogów bałwochwalstwa. Tylko że Kornic jest jeden z herbów późniejszych: a w powszechności, przytoczone zbliżenia żadnych nie wskazują zasad i niczem poparte być nie mogą.

czek wiodąc, dały pęd hasłom Drużyny, Pogoni, Kościeszy, Pilawy. W tym nowym pojęć zawodzie, ukazują się *Lis*, *Laski* czyli *Leszczyc*, szlacheckie pierwotne miana noszący: Leszczyc, lechcic; Laski, lesko, leszek, lachski; Lis, lech [1]).

Są to wszystko Polskie wyrazy, powiększej części, i same, i zakończenia onych przestarzałe. Następnie gdy nowszych znamion miana zjawiają się, coraz mniej przestarzałych trudności na zawadzie stawa, te zaś jakie się następnie nasuną, wcale innego będą rodzaju: ukaże się w nich cudzoziemczyzna, przepolszczona lub wymawianiem przetworzona. Do tych pierwszych czasów, jeden wyraz Niemiecki *Habdank* uczepił się znamion narodowych i to poźniej polubiony: następnie będzie podobnych mnogo.

X. HERBY (ZBROJBY) DO POLSKI WPROWADZONE. 1170—1370.

Za potomków Krzywoustego, Szląsk tak był częścią Polski jak Krakowskie lub Mazowsze. Kiedy więc co brało początek na Szląsku, to było w Polszcze. Wiele znamion rycerskich, było równie różnym rodzinom na Szląsku, jak w Krakowskiem i indziej wspólnych. Przy odszczepieniu się Szląska od Polski, wiele takich bardzo dawnych, początek swój w różnych Polski stronach mających, równie jak w Polszcze tak i na Szlązku pozostało [2]). Inne lęgnąc się na Szląsku rozbiegały się po innych stronach Polski i takową wspólność pomnożyły. Za potomków Krzywoustego, w czynności rozmaicenia godeł rycerskich, Szląsk przed innemi częściami Polski przodkował. Strzała różnej postaci, na Szląsku swe gniazdo miała. Mimo potęgi Odrowążów w Krakowskiem, strzała z wąsem, szeroko w rodzinach Szląskich rozmnożoną była [3]). Ale Szląsk ku zachodowi wysuniony, bezpośrednio Niemiec dotykając, w książętach, miastach i rycerstwie swojem, objawiał zbyteczny do cudzoziemczyzny pociąg, a w szczególności do niemczyzny; żywioł jego narodowy poczynał się przeobrażać i dostarczał reszcie Polski, zdrożnych pojęć i przykładów.

Tymczasem w całej także Polszcze, we wzrastającem rozerwaniu, żywioł narodowy przeradzał się i przeobrażał: wprawdzie sam w sobie, ale, zapatrując się na cudzoziemskie sposoby, te do swoich przybierał. Godła rycerskie nieuszły tego. Nieprzestawały być rodzajem powinowacenia i bratania chorągiewnych rodzin, za jedną wspólną ciągnących

---

[1]) Patrz w Kronice Mateusza, w innych Kronikach, Leszek, Listig, i alluzje *ad vulpinam calliditatem*.

[2]) Betscheny mają koło, Ossoryą, tylko bez krzyża; Jenkowicze Skubę z odmiennemi tylko barwami; Rastelwice Kosy; Rabenawy, Półkozy, i tak dalej.

[3]) W bitwie pod Tannenbergiem 1410. Morawianie Jenczykowicz i Hełm wodzili chorągiew z Odrowąsem (*Długosz XI. p.* 243). Biliczowie, Siedlniccy i inne rodziny Szląskie, zachowują Odrowąsa. Kościesza Polska, wyrodziła się w Trigomiu Szląskim i tam pozostała. Mają strzałę rozdartą jak Kalinowę Polską, Mleczkowie i Czelowie; tylko tamta z gwiazdami, ich zaś z różami. Obie z Kościeszy.

chorągwią. Były niekiedy wypadkiem rozbratu. Z tąd niekiedy zajścia stronnictw za choręgwiami idących. Niepokoiły takowe około 1225. między młodszego znamienia Odrowążami a starodawnego Gryfów w ziemiach Krakowskich zaszłe [1]). Konradowi Mazowieckiemu książęciu, sprzyjał i szedł w pomoc przeciw Bolesławowi Wstydliwemu 1241, Żegota Toporczyk z całem braterstwem i powinowactwem swojem [2]). Jeźli w podobnych razach nowszego znamienia bractwa występują, to wynika z tego, że żywsza czynność jaka powodowała do wywieszenia nowego godła, albo nowo wzięte do żywszej pobudzało czynności.

Lubo nic nie wzbraniało przybierać i wywieszać nowe godła i znamiona, z tem wszystkiem, te stając się zaszczytem rycerstwa, zaczęły być, na sposób zachodni udzielane od książąt panujących. Roku 1190. w wojnie z Prusakami, pewien rycerz, z rodzin tych co nosili Podkowę z krzyżem, ze swoim pocztem przełamał szeregi Pruskie i schwycił ich wodza. Za to, Kazimierz Sprawiedliwy, obdarzył go posiadłościami, dołożył mu do godla, drugi złoty krzyż. Tak powstało nowe Lubicza znamie [3]).

Po bitwie pod Płowcami, 1331, Władysław Łokietek wynagradzając Saryusza Koźlerogi, tak ciężko rannego, że występujące Jelita własną ręką wtłaczał, szczodrze go obdarzył, rodzinie jego trzy włócznie za godło noszącej dla pamięci zdarzenia, hasło dawne Koźlerogi usunąwszy, na nowe Jelita odmienił [4]). Zmiana godła i hasła dla jednego Saryusza uczyniona, upoważniała innych, zarzucać Koźlerogi, przybierać Jelita. Wszakże zostawało wiele rodzin, przy dawnym godle i haśle. Nowe godło nawet biorące, dawną Koźlerogów nazwę zachowywali: tak, że się znamie rycerskie Koźlerogi rozdwoiło czas jakiś. Nie jedni z godłem Jelita, szli za dawnem Koźlerogi hasłem. Zdarzenie to daje też powód do podwojonego herbu: jakich podwojonych herbów, mała znajduje się liczba [5]). Zdaje się wreszcie, że w owych czasach Kozieł w go-

---

[1]) *Długosz, VI. p.* 632.

[2]) Żegota *de bipennis cum sua societate et genealogia illi* (*Conrado Mazoviae duci*) *adhaesit. Długosz, VI. p.* 687. 795.

[3]) *Miles quidam ex ea familia quae babatum cum cruce defert, cum suis, quos in potestate sua gregales habuit, impetum fecit.... Cui, Kazimirus, in recompensam multas possessiones dedit, notas autem illius clara obsequia, auream crucem illi alteram, ad vetus insigne, supra babatum donavit.* Mają to być słowa Baszkona (*Niesiecki VI. p.* 141. 142.): ale to omyłka, bo wydanie *Sommersberga* onych nie dostarcza. Są z jakiegoś bardzo poźniejszego pisarza po łacinie piszącego. Przyjmujemy tedy nie Baszkona słowa, ale powiastkę o rycerzu, bo niegorsza od innych. — Ci co ją powtarzali, mylą się także, kiedy chcą w tym rycerzu Jastrzębczyka widzieć, bo tego podkowa, nie może nad sobą mieć krzyża gdy jest na dół przewrócona. Ale w zrozumieniu powieści, może być wątpliwość, czy ów rycerz nosił Poboże, czy Tępąpodkowę?

[4]) *Regia quoque largitione in feliciorem gradum evectus, stirpi suae, quae tres lanceas defert pro insigni, ex ipso rei eventu proclama novum, abrogato vetusto Kozlerogi, indidit Jelitha* (*Długosz IX. p.* 1020.). Właściwie mówiąc nie ma tu nic o zmianie herbu *stirpis*, tylko o zmianie *proclama*, o abrogacyi dawnego. Co bądź, widno że się niedoczytał tej powieści *Niesiecki T. IV. p.* 482. 483. argumentacye jego w obec tak dobitnego wyrażenia *Długosza*, upadają zupełnie. Wreszcie Koźlerogi (czy Połukoza) herb, miał swój byt niemały czas, jak widać z filigranu papieru rękopismu 1545. (Bibliograficznych ksiąg dwoje *tabl. XVIII. Nro* 1.). Herb ten pozostał i na Szląsku ze zmiennym hełmem w rodzinach Rabenau, Aver, Pritzelwitz. — W innym razie pod rokiem 1410. *Długosz* tak herb Jelita opisuje: *quadragesimum vexillum fratrum et militum Koźlerogi, tres hastas transversaliter, in campo rubeo, deferentium* (*XI. p.* 243.); a pod rokiem 1466. zwie herb Koźlerogi, a w nim, *tres hastas pro insigni, et proclama Jelitha deferentium* (*XIII. p.* 358.). [5]) Rozważ powyższy przypisek.

dłach, tracił swoje stanowisko, ustępował innym godłom, bo i Półkozice odrzucili go, polubiwszy lepiej Oślą głowę [1]). Wszakże hasłem ich i nazwą, pozostało, Połukoza. Szybkie przeobrażenie się Półkozica i Koźlich rogów, jest jednym z tych wypadków, co mówią dowodnie, iż w owych wiekach, godła rycerskie, były godłami braterskiemi, bractw chorągiewnych, znaków, za którymi stowarzyszeni ciągnęli (gregarii i zwiercałki), tak że trudno przypuścić, aby który nie miał być od razu wielu lub kilku rodzinom właściwy, z których możniejsze z nich, z rozwinionemi proporcami występowały, biedniejsze uznawały się za chorągiewne, należące do nich. Czas wszakże nadchodził w którym z temi godłami, wszyscy i każdy w stanie rycerskim, zarówno, jak z własnymi występować mieli.

Wdawanie się książąt panujących do tych godeł, nadawanie onych, przeistaczanie, uciekanie się do ich upoważnienia; przyznające im prawo udzielania takowych: niezawadzało bynajmniej swobodzie dowolnego popędu do zmian i podnoszenia wedle uwidzeń nowych. Każdy osobiście zmieniał, przerzucając się z jednego w drugi, albo przeistaczał jeźli do tego towarzyszów znalazł.

Rycerstwo było chorągiewne, szlachta wszystka, bracia chorągiewni. Jansz inszi bracia ich, pod pewnemi chorągwiami postawieni: aby rycerz każdy, alibo prosty panosza, pod pewną podniesioną chorągwią, na jej stanie stał [2]). Ale pod Krzywoustego następcami, potworzyły się obok ziemskich, godeł szlacheckich i pańskich chorągwie. Dwojakie były podniesione, a chorągwianym braciom, otwarto było, stawać gdzie która stanie miała. Każdy się liczył do godła jakiego szlacheckich chorągwi, chociaż pierwszym jego obowiązkiem było iść za chorągwią ziemską: opuszczał ją dla chorągwi godła swego jakiego się z przodków trzymał, jakie mu podobało się obrać. To było w boju.

Syn często za życia ojca pieczęć odmieniał, to jest, na swojej, znaki inne od ojcowych przybierał [3]). W doświadczeniu czyli udowodnieniu szlachectwa, nie znaki lub godła pieczątek lub herbów udowodniały się, ale bractwo; nie znakami, nie godłami, nie herbem, ale poważnemi środkami ,pokrewnemi i obcemi. Na doświadczenie swego rodzaju szlachetności, mówi prawo w Małej-Polszcze, ma wieść sześć szlachetnych mężów z swego pokolenia urodzonych, iż przysięgając rzekną, iżby on był brat ich, a z domu i z pokolenia ich oczczynego i maczerzyznego urodzony. Wyjaśniają to słowa ustaw Wielko-Polskich i Mazowieckich: stawiąc z własnego rodu po oczu dwu lepszu i starszu, a drugu dwu drugego rodu po maczerzy, a trzeciu dwu trzeczego rodu pospolite dobre, ma wieść obyczajem obykłym [4]). Tak było za Łokietka

---

[1]) W *Długoszu* Połukoza 1231. (*VI. p.* 647.), ich chorągiew w lasach Płoniny, 1359. (*IX. p.* 1124.); a 1410. *caput asininum in campo rubeo erat insigne* (*XI. p.* 242.)

[2]) *Caeteri fratres sub certis fexillis locati .... ut quilibet miles, aut simplex, sub certo vexillo erecto, cum sua statione conquiescat.* (*Statuta minoris Polon. edit. Bandtke, p.* 134. Przakład Świętosława *art.* 3. *p.* 16.),

[3]) *Bandtke, jus Pol. stat. Visl. art.* 7. *p.* 33.

[4]) *Sex nobiles viros, de sua stirpe genitos, qui jurati dicant, quod ipse frater sit eorum et de domo ac stirpe ipsorum paterna, procreatus* (*stat. minor. Polon. ap. Bandtke, p.* 137.). *Duos seniores suae genealogiae post patrem, alios duos alterius genealogiae et tertios duos tertiae genealogiae bonos producat, more consueto ad obtinendum suum jus militare* (*stat. major. Pol. ap. Bandtke p.* 152. ; *stat. Mazov.* 1377. *ibid. p.* 420.). Przekład Polski 1449. Swiętosława *z Wocieszyna, p.* 34. 92.: *Macieja z Rozana p.* 136.

Saryuszowi hasło odmieniającego; tak za Kazimierza Wielkiego, te przepisy w Piotrkowie i Wiślicy 1347. powtarzającego. Wkrótce atoli, przepisy te inaczej wyrażać się poczęły, bo godła chorągwiane, coraz bardziej w rodzinne przechodziły. Ciągnący wprzódy za chorągwią i jej hasłem, sam godło dla swej rodziny obierał, sam się niem wspólnie z innemi bracią odznaczał, choć tego godła chorągwi nikt z nich niepodnosił. A liczba tych znamion potężnie wzrastała.

Kupiły się rodziny i zmownie zmiany i nowości dopełniały; pojedyncze do nowości skorsze umysły same początek im dając innych do swego znamienia ciągnęły. Z podobnego usposobienia i popędu, zjawiły się: ze Skuby, Syrokomla [1]); obok Korabia, Łodzia [2]); na wzór Wieniawy, Pomian. W tymże wieku objawia się rozbrat miądzy Toporem i Okszą: a Starza, ta doznała też ujmy, gdy się go wielu wyparło, biorąc nowe godło Starykoń zwane [3]).

W tychże czasach zeszedł na poziom godeł rycerskich księżyc, pod nazwami Leliwy i Szeligi [4]). Wkrótce, w przemianach jakim uległ, strzaskały go miecze w Lubiewie; dosiadły strzały, obsiadły w innych znamionach liczne gwiazdy; sam podwojony w Ostoi i Przegoni, zastąpił Podkowy w Łzawie [5]). W niewielkim czasu przeciągu, tyle przemian objawia, zapewniając niewątpliwie o powszechnem tego rodzaju przeobrażań powinowactwie, o rozrodzeniu z jednego zajaśnienia wynikłem. Skoro niebo powołane zostało do ubogacenia godeł, słońce też od tej posługi wybiegać się nie mogło, zabłysło, chodziło jednak samo [6]), i mało Polskiej heraldyce świeciło.

Z pomiędzy mnogich znamion, które za potomków Krzywoustego (1200—1370.) liczbę godeł rycerskich mnożyły, jedne rolnicze radła w Laryssie najwięcej poprzednim odpowiadają, najstosowniej pierwotnym przychodzą [7]). Inne swoją rozmaitością, swoim rodzajem, swoją postacią, swoim wyszukanym a prostoty pozbawionym utworem, swemi na ostatek z heraldycznym zachodem stosunkami, znacznie się od pier-

---

[1]) U *Długosza* naprzód 1396. (*X. p.* 150.); *tracturam album in modum duplici* W, *cruce signatam in campo rubeo habens pro insigni* (*XI. p.* 243.).

[2]) U *Długosza* naprzód 1296. (*VIII. p.* 883.) *de armis navem deferens* (*IX. p.* 1035).

[3]) Topor, *cuius incampo rubeo una bipennis erat insigne* (*Długosz, XI. p.* 242. *Długosz*, pierwszego Okszę, wytacza 1320. na Szląsku z Księztwa Opolskiego (*IX. p* 972.), Toporczycy za jedno się poczytywali ze złotą Werszą w Czechach. Wyrażenie się *Długosza, una bipennis*, każe sądzić, że podwójna wersza, czyli Bradacice nie zupełnie obce były dla Polski: ale w niej niepozostały. — Starykoń, *equus albus, nigro tegmine in medio praecinctus, in campo rubeo. Długosz, XI. p.* 242.

[4]) U *Długosza* Leliwa, naprzód wspomniana 1359. (*IX. p.* 1124.) Opisuje onę po trzykroć, raz: *lunam cornutam, stellam complectentem in campo coelestino;* w innych dwu razach: *luna arcuata stellam continens in medio, in campo lazurino* (*XI. p.* 242.) — O Szelidze mówi 1382.: *quae lunam cruce ornatam defert pro insigni, quaeque se Scheligas appellat* (*X. p.* 58.)

[5]) Trzaska czyli Biała albo Lubiewa, w Horodle figuruje. *Długosz* zna Trzaski, *qui Roch deferunt* (*XIII. p.* 405.): musi się mylić. — Półtora księżyca po rogach trzema gwiazdami opatrzonego, Cielątkowa, nie rozpowszechniło się. — Ugwieżdżona Drzewica i rozmaity Sas do Jagiellońskich odnoszą się czasów; toż gdy Lubicza w Bożejwoli otoczył. — Zdublowany w Ostoi, którą widać już 1371. u *Długosza X. p.* 15.; a dalej w Przegoni, Łzawie.

[6]) *Zindran de Maszkowicze* 1410. *gladifer Cracoviensis, nobilis de domo quae solem pro insigni defert. Długosz, XI. p.* 226.

[7]) *Petrus Medelański* 1410. *de domo quae duos vomeres aratrales, dorsis sibi junctos, in campo coelestino defert, pro insigni, cujus in Polonico est proclama... Długosz, XI. p.* 253.; w wydaniu drukowanem hasła tego nie dostaje, musiało być Larissa.

wotnych odpisują. Do takich liczymy, dawniejszą od innych Godziembę [1]; Ostrzew, czyli ocięty kloc w Czelepelu i Nieczui [2]; myśliwskie Trąby [3]; rosochate jeleniowe rogi Bibersteina, Działoszy, Rogali i wilkiem tłoczonych Napiwia, które się w jednym czasie niewiele rozciągłym, (1310—1370.) razem w dziejach ukazują [4]. Do takich liczymy różnie wijącego się węża [5]; Świnki, wieprzową głowę z ręką ludzką onej paszczę otwierającą [6]; lwią głowę, z paszczy płomienie buchającą Zadory [7]; kota morskim zwanego; złotą rybę Glaubicza, i trzy karpie Korczboga [8]; płasią łopatkę Topacza. Do takich, podwójnego Korczaka, czy z psem w naczyniu, czy o trzech tylko wrębach; podwójnego Złotogoleńczyka czyli Nowiny, tak z ich prawicą zaniesioną do cięcia, jak uchem od kotła [9]. Do takich, krzyż rozczapierzony w osmaróg Gieralta, rycerski hełm [10], Rocha [11], Gozdawę czyli lilią, z całem onej zrozmaiceniem, Muskaty, Boduły, Kierdeja, Oliwy [12]. Albowiem widzieć w nich twory dziwnie wymyślone, Świnki, Napiwia, Korczaka, Zadory; twory postaci heraldyczne noszące, w XIII. i XIV. wieku heroldyą zachodu zajmujące: rogi, ryby, ucha kotlane, zbrojne nogi i ramiona, hełmy, lilie, płomienie; mięszający się język cudzoziemski, cudzoziemskie postaci. Wchodząc to do Polski, cedziło się przez Szląsk, dający popęd do rozmiłowania się w obszczyznie, z tąd wspólne jest

---

[1]) *Długosz*, Godziębę wymienia już pod rokiem 1170. *V. p.* 518.

[2]) *Długosz*, Czelepele (Ostrzew) wymienia roku 1429. *XI. p.* 530.; a Nieczuję, dopiero 1462. *XIII. p.* 288.

[3]) *Quadragesimum quartum* 1410. *vexillum, Nicolai, regni Poloniae vicecancellarii, tres tubas in campo albo habens pro insignia. Długosz, XI. p.* 243.

[4]) Biberstein wszedł do Polski 1310.; Działoszę, wymienia *Długosz* pod rokiem 1400. (*X. p.* 166.) Rogalę pod 1403. (*X. p.* 175.) O Napiwonie pod rokiem 1357. tak mówi: *erat ea tempestate baro quidam in Poloniae regno, et generis et nobilitate et opibus insignis, ex domo quae caput cervinum, cornibus in altum porrectis et intra cornua lupum pro insigni deferri consuevit et vulgare proclama Napiwowye, ortus, Mathias nomine qui apud Polonos, vulgare appellatione, Maszko Borkowicz dicebatur* (*IX. p.* 1115).

[5]) Wąż, jeźli już był 1260. (*Długosz, VII. p.* 761.) do czasów Jagiellońskich rozpłodziłby się był. Wszakże miał się zjawić dopiero 1306. (*Niesiecki, T. IX. p.* 253.

[6]) Wymieniona od *Długosza* pod rokiem 1283. *de domo Porcaria, quae apud Polonos* Świnka, *id est sus vocatur* (*VII. p.* 832).

[7]) Zadora u *Długosza*, już do 1148. jest odniesiony: *V. p.* 481., a dopiero 1386. Płomienitów imie wymienione *X. p.* 108. 183. *Trigesimum quartum* 1410. *vexillum, Zbignei de Brzezie, regni Poloniae marschalci, cuius caput leoninum flammam evomens, in campo coelestino erat insigne, Długosz, XI. p.* 242.

[8]) *Petrus Korczbog, nobilis de domo Korczbog, quae tres carpiones defert pro insigni, Długosz, XI. p.* 229. pod rokiem 1410. Nowotność domu, to jest herbu tego, niezaprzeczana.

[9]) Korczaka, *de stirpe ciphorum*, wyniesienia *Długosz* pod rokiem 1292. 1410. (*VII. p.* 865. *XI. p.* 294.) Nowinę jako w Horodle 1413. udzielony (*XI. p.* 341.) i roku 1429. (*XI. p.* 517).

[10]) Gieralt w Horodle 1413. i 1408. u *Długosza, X. p.* 194.; Hełm zaginiony z czasem, znany od *Kromera*.

[11]) *Długosz*, naprzód pod rokiem 1333. nadmienia, *de domo et familia* Pierzchała, *quae marschalcum skakalem defert pro insigni, alias rochum* (*IX. p.* 1030.) Pod rokiem 1467. znajduje się u niego *Joannes Wloszczowski, de genere et domo Trzaski qui Roch deferunt* (*XIII. p.* 405.); wszakże Trzaska ma księżyca z dwiema utopionemi weń z góry i dołu mieczami.

[12]) Gozdawę *Długosz* już 1107. wytacza (*IV. p.* 362.): czyli się to utrzymać może z jej lilią? — W roku 1295. *in Cracoviensi sede Joannes Muscata, magister artium, natione Wratislaviensis, deferens pro armorum insigniis in campo coelestino, novem lilia glauca, concorditer electus* (*Długosz, VIII. p.* 879.), Boduła, Kierdej, mają ich po trzy.

Krakowskiemu, Wielkiej-Polszcze i Szląskowi, na Szląsku tylko w podróży swej znajduje pierwszy popas i nocleg. Stroiło to wszystko dawnym obyczajem, swobodnie, chorągwie i proporce, bez ścieśnienia, chwytane było przez wielu, po różnych rodzinach na osobiste wprowadzane pieczęci. Trudno docieczone, albo wcale niedocieczone mnożyło niestateczności i przeobrażenia, bo nic ustalonego nie było, coby nieokazało gotowości do przemiany do poruszenia tego dla owego znamienia. Wiele z takich nie znalazło stanowiska i rychło z pola zeszło; inne postaci zmieniały.

O tej prawdzie niedaleko trzeba sięgać, aby się dostatecznie przekonać. Kilka porównanych z sobą z owych wieków pieczęci, kilka opisanych herbów, aż nadto onej okazują oczywistość. Świętopełk Pomorski książe (1220—1266), sadzał w swej pieczęci lilią tępą bez dolnych kończyn, w starodawnej onej postaci ⚜ (*lys au pied nourri*); Mestwin (1266—1295.) sadził na tarczy orła; Sambor (1260.) gryfa: tak że niepewność jasna jak dalece na Pomorzu, niestateczne było godło książęce mające ich władzę oznaczać, gryf, lilia czy orzeł [1]).

Podobnie się działo w Wielkiej-Polsze. Władysław Plwacz 1235, 1237. na tarczy nosił orła; Przemysław I. 1246. trzy lilie zupełnej postaci z kończynami pod przepaską ⚜ a brat jego Bolesław 1255, 1266. na swej pieczęci zabija smoka. Tenże Przemysław I. czy syn jego Przemysław II. 1257. biorą lwa na tarczy. Wszakże tenże Przemysław II. 1284. i potem, będąc księciem Polskim i Krakowskim, depce smoka, a na tarczy ma orła, lew jest na proporcu, a lilia nad błogosławiącą ręką [2]).

Książe Mazowiecki Jan, 1386. 1426. trzyma na tarczy orła bez korony; niekiedy obok inną ma tarczę ze smokiem, a roku 1410. Ziemowit brat jego, niesie chorągiew z orłem bez korony; a on sam Jan, przeczworzoną trzymał, na przemian, orła bez korony i sowę na szachowanem polu mającą [3]). Ale następnie 1456. syn jego Bolesław i wnuki na przeczworzonej tarczy mieli na przemian, smoka i orła.

Lew był godłem siły i potęgi, orzeł panowania, lilia władzy. Ta ostatnia w XIII. wieku w całej zupełności wypostaciowana, we Francyi, królewską wyobrażała władzę. Jednemu tylko królowi, w liczbie trzech właściwa, od blizkich pokrewnych i synów królewskich nie mogła być użytą bez koniecznego uszczerbku (*brisure*), to jest bez jakiego przydatku lub podrzędnego osadzenia. Podobnego herbów uszczerbku nieznała Polska choć herby odmieniała. Synowie książąt, choć niepanowali, tychże co panujący ojcowie pilnowali. Wzięcie do tego lilji, było dorywcze, lwa, gryfa, nawiasem podnoszono. Nadbrzeża Baltyku posiadacze, utrzymali gryfa. Kujawscy książęta, między lwem Polskim a orłem Mazowieckim posadzeni, pół tego pół owego wzięli. Inni zaś najbardziej się przywiązali do orła, który cesarskiemu odpowiadał. Szląscy, Mazo-

---

[1]) *Vossberg*, *Münzen und Siegel der Städte Dantzig*, *Elbing*, *Thorn*, *so wieder Herzöge von Pomerellen. Berlin*, 1841. *4to tabl. I. II.*

[2]) *Raczyński*, *Codex diplom. magnae Pol. sigilla*, *ad N. VIII. XLII. L.* — *Vossberg*, *p.* 5. Prócz tych pieczęci, mamy inne przed sobą.

[3]) *Vigesimum primum et vigesimum secundum* 1410. *vexilla*, *aquilam albam absque diademate*, *in campo rubeo habentia pro insigni. Vigesimum tercium ducis Mazoviae Janussii quod in quadrum divisum pro duabus medietatibus albam aquilam*, *pro reliquis duabus per transversum se aspicientibus nicticoracem scacatam albi et rubei coloris habebat insigne* (*Długosz*, *XI. p.* 241.). Czy pole, czy sowa szachowana?

wieccy; Krakowscy książęta, za niego się wzięli: Wielko-Polscy w tej mierze, przestali się wahać.

Na Szląsku orzeł, barwą się rozmaicił. Lignicki Książe 1397. na biskupstwo Wrocławskie idący, miał na przemian czarnego orła z szachownicą; a 1382. Książe Opolski, na biskupstwo Poznańskie popychany, żółtego orła nosił, równie jak cała jego rodzina [1]). Każda gałęź książęca odmiennego sobie obmyślała. Polska zlewając się w jedną ogromniejszą całość, białego utrzymała orła: biały lepiej z cesarskim czarnym sprzecznie stawał. Mazowsze zatem też poszło. Podniósł dla Polski orła takiego 1296. Przemysław [2]); Łokietek ustalił. — Co bądź, jeźli w książęcych herbach, na książęcych pieczęciach i chorągwiach, takie w ówczas nieustalenie, taka okazuje się rozmaitość: podobna pomiatać musiała, pieczęciami i godłami rodzin partykularnych.

Podobnej niepewności doznawały ziemie i miasta. Ziemie, które choć książąt nie miały za księztwa uchodzić chciały, obierały sobie godła herbami być mogące, aby jaśniały na pieczęciach i chorągwiach przez chorążych ziemskich noszonych. Owóż ziemia Wieluńska 1382. 1390. 1410. miała pręg biały przez pole czerwone przechodzący [3]), nim z czasem baranka (Junoszę) za godło i herb przybrała. Miasta brały pospolicie za herb i godło, bramę w murze, o dwóch lub trzech wieżach. Ale Elbląg wczesno obrał sobie do pieczęci i chorągwi Korab [4]). Gdańsk i Toruń bramę miejską zatrzymał. Podobnie Poznań, Kraków, gdzie takie godło najrychlej koło roku 1250. podniesione być mogło. Podobneż miast Szląskich, tegoż jest czasu, albo mało co uprzednio. Bramy te w murach były herbami, w krawędziach tarczy zamknięte.

Zwracamy baczność na te książęce, ziem i miast herby, bo o herbach piszemy. Rozwijanie się i ustalenie ich, powinno służyć za przewodnika w rozpoznawaniu godeł i herbów partykularnych. Lilie, lwy, orły, wieże, mury, bramy, wprzód rozpoczęły w książęcych i miejskich siedlić się znamionach i herbach nim się do godeł rycerskich wmięszały. Te książęce i miejskie herby, owe oraz wyżej wymienione, rogi, hełmy, nogi i ręce zbrojne, płomieniste paszcze, i tym podobne wymysły: szachowe marszałki, szachowane pola, i twory rozmaite, były to obce, Europie powszechne żywioły. Nie przebiły się do Polski aż koło roku 1200., a inne dopiero koło roku 1250, 1300. Jeźli Godziemba, Zadora, Gozdawa, ze swymi chorągiewnemi hasłami dawniej byt swój miały: godła ich albo zupełnie inne być musiały, albo postaci ich zmienione zostały i zaczęły być inaczej kreślone. Był to czas w którym, starodawne chorągwiane godła, stare herby narodowe, w heraldyczne zbrojby, (*ar-*

---

1) *Hic (Legnicensis), pro insigni et armis, in clypeo, per quadrum in duabus partibus, aquilas nigras, in ceruleo et in aliis duabus partibus, skakalem tabulam deferebat, in rubeo campis (Długosz, X. p.* 154). *Joannes Kropidło cognominatus filius Boleslai ducis opoliensis, quod duces, pari quo et ipse, glauca videlicet aquila in campo coelestino uterentur pro insigni (Długosz, X. p.* 58).

2) *Długosz, VIII. p.* 880.

3) *Decimum tercium* 1410. *vexillum terrae Vielunensis lineam nivalem transversilate, in campo rubeo proportionaliter locatam habens, pro insigni (Długosz XI. p.* 241). Co ta śnieżna linia *transversitate proportionaliter locata* znaczy? jaka jej *transversitas?* zgadnij zgaduło. Widzieliśmy Wieluńskie pieczęci Władysława Opolskiego z 1382. 1390. prześliczne: w nich, na głowie jeźdźca, tarcza herbowa przewrócono wypostaciowana, przeczworzona, ma na przemian, orła z tą śnieżną Wieluńską linią, a ta jest pręgiem w słup, w dłuż z góry na dół. *Transversitas* tedy *Długosza* miałażby być w tym razie pręgiem w słup (*vergette*), kiedy w innych razach przezeń we właściwszem użyta jest znaczeniu.

4) U *Vossberga*, pieczęć z roku 1242.

moiries, *Wappen*), przeobrażały się. Że Szląsk w tym biegu, skorszym się stawał do chwytania nowości, niektóre w nim wprzód zatrzymywały się czas jakiś, nim się po dalszej rozpościerać zaczęły Polszcze. Dla wielu opoźnienie było konieczne, mianowicie gdy do swobodnych nieprzypadały chorągwi.

Polskie godła były znamionami chorągwianemi kup zbratanych. Powiewały na chorągwiach, jakby się w powietrzu swobodnie unosiły; żadnych niepotrzebowały obrębów, o żadne krawędzie oparcia się. Od pierwszego utworu swego w postawie pojedynczej, dotknięte zmianami takową powiększej części dochowywały. Przydatki jakie poczęły je uciążać, były pospolicie czepiane, na nich opierane, aby jedność stanowiły, z czasem dopiero przysadzania lotne, osobno obok stawiane, rozerwały, popstrzyły jedność tych postaci. Czy kroje, czy strzemie, strzała, podkowa, topór, czy ulatujący gryf bez ziemnej podpory, czy korab bez unoszącej go wody, były znamiona same w sobie, o żadną nie opierające się krawędź. Czy na chorągwi, na przyłbicy czy na puklerzu świeciły wolnie, bez tarczy. Gdy nowe przybywały, gdy cudzoziemskie przyswajać poczęto, takie przed innemi najlepiej przypadały, które też swobodnie, bez żadnych obrębów, na chorągwiach w powietrzu unosić się mogły. Strzała tedy, księżyc, radła, rogi, całkowite ryby i co się bez krawędzi obejść mogło, chętniej przyjęto; z krawędzi tarczy herbowej wydarto, na chorągwie przeniesiono. Mniej się przydawały te, co krawędzi potrzebowały, a jeszcze mniej zaszczytne herbowe części rycerskiej zbrojby.

Czas jest, abyśmy sprawę zdali z wymyślanego i niekiedy wytaczanego wyrazu zbrojby, a raczej dla czegośmy takowy utworzyli. Każdy widzi że on jest przekładem nazwy Niemieckiej, Francuzkiej, Włoskiej, słowem nazwy dawanej klejnotowi szlacheckiemu, we wszystkich językach. Waffen, *armes;* sich waffen oder wapnen, *s'armer*, dały początek nazwom Wappen, *armoiries*. Broń tedy i zbrojenie się jest zbrojby początkiem. Wyraz herb wcale temu nieodpowiada, inną rzecz, inne pojęcie w sobie taić musi, chociaż klejnotowi rycerskiemu nazwę daje i wzięty został za jedno i toż samo co Wappen albo *armoiries:* jest to niewłaściwie, rozróżnić to wypadało i baczność na to zwrócić.

Wyraz Chorągiew, jest jednym, z tych przestarzałych, których wymawianie może źródło jego zacierać, który od innych niezwykłem zakończeniem mógł być odróżniony. Rzeczywiście zakończenie jest ledwie pośledzone w innych wyrazach jakich. Ostry, ostrzyć, z tego zakończeniem podobnem nazwana ostoga [1]). Podobnież, chora, choruga, chorągiew; chorą, horą, górą niesiona, chorągiew, horągiew, gorągiew [2]); rzecz górna, górująca, górą noszona. Na niej sterczy dla wzroku górny, gorb, Herb [3]). Jest odwieczny wyraz i nie był jeszcze klejnotem, kiedy tysiące wojowników po niezmierzonych sławy przestrzeniach wodził. Nie mogliśmy go wcześnie jak przystało użyć bo

---

[1]) Ostrog, sterczący; z tąd dalej, ostrożny, ostrzegać. — Mudracha, mądrużka, mudraga. — Stóg, stągiew, od stoj, stania.

[2]) Że *ch* jest toż samo co *g*, bez końca tego przykładów: chleb, chiboty, gleb, giboty. Język Polski z różnego wymawiania korzystał dla pomnożenia odcieni w znaczeniach: chętko, giętko; chyb, gub; chłód, głód, chodzić, godzić; chap, gap. — Nikt nie przeczy że Chrobaty Chorwaty od gór w onych pobytu, nazwisko mają.

[3]) Charwat, Chorwat, Chorbat, gorbu, garbu, gór mieszkaniec. Garb, gorb, horb, herb, jak osioł osieł, ciołek, ciele, na czole, na czele... Z gorbu, gurbiony.

przeszedł w inne niewłaściwe znaczenie cudzoziemskich, Wappen, *armoiries*. Dla tego zamiast herbu używaliśmy jedynie nazwy godła chorągwianego które było herbem na chorągwi. Wyraz godło zastąpił go tam, gdzie było najprzyzwoiciej użyć wyrazu herb. Nadal zaś nazwanie herb służyć będzie za nazwanie zbrojby cudzoziemskiej, bo z wysokości chorągwianej, ztępować poczyna, na tarczy heraldycznej osiada, w klejnot szlachecki przechodzi, w zbrojbę przeistacza się, z nią zarówno heroldyi poddaje, z pewnemi wszakże zastrzeżeniami.

Kiedy rycerstwo pieczęci więcej używać poczęło, według wszelkiego podobieństwa, najpospoliciej na nich znak, godło odpowiednie chorągwi mieściło, takie do jakiego kto należał. Sadzał go na niej lóżno, bez obrębów jakich jemu służących, w obrębie tylko pieczęci. Niedostatek pieczęciowych pomników, niedaje sądzić czy się od tego pieczęciowe znaki odpisywały. Być atoli mogło, że dość wczesno gdy osobiste dowolności znaki w nich zmieniały, wymyślały one niezgodnie z godłami chorągiewnemi, tak że wcale za to rycerstwa godło uchodzić nie mogły. Powodem do tego mniemania, może być naprzód pieczęć Pribigniewa z roku 1236. na której znak dowolny żadnego znanego nieobjawia godła [1]). Powtóre, z czasem znacznie poźniej, kiedy już pieczęci powszechnie godła i herby nosiły, prawo nienaruszając dawnej swobody odmiany pieczęci i onej znaków, zastrzegło tylko w Małej-Polszcze, aby synowie za życia ojców tego nie czynili, ponieważ wymysł prawa syna z ojcem za jedną uważa osobę [2]). Widać z tego dawniej zmiany znaków pieczęciowych częstsze aniżeli mogły być przeniesienia się z godła w godło, albo zmiany herbu. A to pewna, że gdy godła, stały się osobistemi herbami, zmiana pieczęci była zmianą herbu, bo koło 1347. gdy to prawo przepisywano, pieczęć nie miała znaczenia i wagi, jeżli nie była herbem, szlacheckim klejnotem. Pieczęć Pribigniewa, czyli jest takiego rodzaju godłem? trudno powiedzieć, ale z niej to jest niezaprzeczonym sposobem dowodnie, że za jego czasów 1236. godła, znamiona, znaki, były bez obrębów, bez tarczy, że tarczy heraldycznej nie było i ta dla właściwych starodawnych godeł herbów, była niczem i wcale niepotrzebnem więzieniem.

Z dawnego obyczaju trwało jeszcze, że gdy cudzoziemiec w Polszcze osiadł, jeżli do tego był możny, swoje własne chorągwie podnosił i rozwijał. Tak niegdyś Poraici, Rawici, szeroko się po ziemi Polskiej rozgościli. Gdy się dla takich przybylców ciśniej stawało, rodziny ich same w sobie, same wyłącznie dla siebie, zachowywały godła jakie przyniosy, a kiedy te już heraldycznemi były, swych wyłącznych herbów używały. Przybyli, 1300. Grabie z Czech, 1330. Amadej z Węgier, koło 1350. Wierzynek ż nad Renu, mieli swe herby na tarczach heraldycznych: bo grabie w ziemię zatknięte, z ziemią opierały się o dolną tarczy krawędź, Wierzynkowa tarcza przedzielona w poprzek (*coupé*), za całe godło tarczę jedynie i zaszczytną jej barwę wystawiała. Gdy więc rycerstwo Polskie oswajało się z heraldyczną cudzoziemską paradą

---

[1]) *Raczyński, Codex dipl. maj. Pol. sigill. ad N XIII. XIV.*

[2]) *Quia filii cum patribus una persona juris fictione censentur, ideoque statuimus quod viventibus patribus filii duntaxat sigillo paterno utantur, et aliud portare vel habere non praesumant.* (*stat. minor. Pol. art.* 6. *vel* 7.) Świętosław z Wocieszina 1449. tak to po Polsku przekłada: iże synowie z oczcy prawo-tworzeniem alibo wymysłem prawa, jana persona są rzeczeny, ustawiamy, aby gdy żywi są oczczowie, synowie tylko pieczęci oczczowskiej pozywali, a inszej nosić alibo i mieć nijakie nieśmieli (*p.* 18).

i polubiło ją, swe chorągwiane godła, chorągwiane herby, na tarcze osadziło, w tarczę zamknęło, i między siebie rozebrało; bo czemże być miały te wspólne braterskie godła, herby, jeżli nie zbrojbą (*armoiries*) z jakiemi sie nosili po świecie włóczący się rycerze. Przez takie chorągwianych herbów czyli godeł, do komnaty tarczy wniesienie, dali inne stanowisko inny na przyszłość swym znamionom obrót. W upodobaniu i skłonności do cudzoziemczyzny, gdy i turnieje niekiedy naśladowali, tam pewnie godła swe chorągwiane, na tarczach wystawiali. Król Przemysław 1296. wyprawiał podobne dla rycerstwa zawody, sam zwycięzcom nagrody rozdawał [1]). Ta zabawa bez tarczy heraldycznych, pewnie się nieobeszła, a przynajmniej gromadziła na wystawę puklerze ręcerskie, herbami przybrane. Toć puklerze i przyłbice ich, w różnych potrzebie i zdarzeniu nosiły godła. Z puklerzy w obcych ziemiach przeszły na tarczę heraldyczną, za cóż i Polskie na tarczę heraldyczną przenieść się nie miały? Z rozrywek i naśladownictwa poszło, że na pieczęciach a pewnie i na chorągwiach w XIV. wieku, godła powszechnie na tarczy osiadły w heraldyczne herby przedziergnięte [2]). Wszakże dobrze jest baczyć na to, że to nie mogło się stać od razu, tylko stopniami. Opierał się bez wątpienia stary obyczaj i nie prędzej się temu poddał, aż się namnożyło tarcz cudzoziemskich, zbrojb, nie z godeł chorągwianych, ale, dla turniejów, z rycerskiej garderoby sporządzonych, z płachty rycerskiej zdjętych.

Tego rodzaju znalazły się, srebrnej białości, bez odmian, srebrna Czerwni tarcza; szachowanej tarczy Wczele. Po skrajach (*la bordure*) ubarwione tarcze Janiny i Zgrai [3]). W dłuż dzielone tarcze (*parti*), w połowie szachowanej Zabawy, dwu-rybnego (*bars*) Wadwicza, w połowie uliliowanego Kierdeja, z połową orła Mięszańca [4]). W poprzek dzielone tarcze (*coupé*), tak w dwubarwnej Wierzynka, jak, w ogonek Orła czarnego, do strzały czepiającym Niemczyku Niesobie [5]). Z pasem (*à la fasce*) Kotwicza; popręgowana w słup (*palé*) Waldorfa [6]). Ze wstęgą w prawo (*à la barre*), tak uliliowaną Doliwy, jak kamieniami przystrojoną Dryi [7]). Z krzyżem, o krawędzie tarczy opartym, czy od nich odczepionym, a swe międzyramienne pachy (*canton*), na przysadzane godła otwierający, w których Dębno, Skubel, Tarnawa księżyca umieściła [3]). Są to wszystko w He-

---

[1]) *Victoribus certaminum praemia proponens, Długosz, VIII. p.* 880.

[2]) Patrz pieczęci konfederacyi 1352. u *Raczyńskiego, Codex dipl. maj. Pol. ad Nr. XCIII.*, oraz pieczęć z roku 1365. Mikołaja sędziego Krakowskiego herbu Róża, w pismie: *Nauki dające poznać źródła historycze, w Wilnie* 1822. *4to.*

[3]) *Długosz* Janinę już chce znać 1179. (*VI. p.* 540); Czerwnię i Zgraję wymienia 1410. (*XI, p.* 266. 294.)

[4]) *Długosz* zna Zabawę 1230. (*VI. p.* 643.); Wadwicza 1399. (*X. p.* 157.), którego chorągiew z 1410. opisuje: *quadragesimum tertium Johannis Mążek de Dąbrowa, duos pisces, qui trutae appellantur, unum in campo albo, alterum in campo rubeo habens pro insigni* (*XI. p.* 243.)

[5]) Jak w Polszcze osiadł Wierzynek koło roku 1360. mówi *Długosz*, (*IX. p.* 1140.); Niesobię wymienia 1410. (*XI. p.* 240.)

[6]) Wymienia Kotwicza *Długosz*, 1457. (*XIII. p.* 214.); Waldorf może do czasu Jagiellońskiego też, odnieść się powinien.

[7]) Doliwy przez żaden sposób niepodobna do 1099. odnosić, jak uczynił *Długosz*, (*IV. p.* 343.) chyba że pod tem nazwiskiem, wcale inne i narodowe znamie mieli które dla zbrojby porzucili.

[8]) Dębno wymienił *Długosz* pod 1390. (*X. p.* 131.), a opisuje jego 1410. chorągiew: *trigesimum octavum vexillum Dobeslai de Olesnica crucem albam et sub quarto crucis angulo, tricem habens, iu modum duplici W tracturam, in campo rubeo, pro insigni habens* (*XI. p.* 242.).

roldyi, zaszczytne heraldyki i tarczy części (*parties honorables*), którym dały początek, stroje, płachty, szarfy, szmaty ubiorów rycerskich lub koło tarczy i zbrojby jego, przywieszane lub powiewające.

Ciężkie mury, gnictąc rycerskie zaszczyty, potrzebowały koniecznie tarczy i jej silnych krawędzi. Lwy Prawdzica i Zaręby, czarny orzeł Sulimy, z murów wyskakujące (*issant*), i Grzymalitów bramy i wieże, razem prawie świetności nabywają [1]). Gdy Jagiełło do Polski 1386. przybywał, pieczęci i chorągwie nosiły tarcze herbowe: nowsi Grzymalici walczyli ze starodawnemi Nałęczami.

Brali wedle upodobania takie cudzoziemskie zbrojby (*armoiries*) znamienici panowie, a za ich przykładem, mierniejszego stanowiska rycerstwo. Rzucali chorągiewne herby, dla nowości. Lwy, orły, lilie książęce; ustalenie orła na pieczęci i chorągwi narodowej Królestwa, lilie Andegaweńskie, świetność obmurowanych miast, dodawały zachęty do chwytania i przyswajania sobie tych znamion. Były one szeroką już Heraldyki Niemieckiej własnością, brał je z pierwszej ręki Szląsk; przesiąkłszy przez niego, krzewiły się po całej Polszcze. Zastępując narodowe, rodzinom wspólnymi się stawały, pospolicie w Polskie nazwy przechodziły, stosownie do wyrozumienia nieraz przeobrażeniu uległy, przez przemożną co je brała rękę na chorągwie podniesione rycerstwu jak herb przywodziły. Cudzoziemiec ze swym herbem osiadły, zostawał z nim sam, w rodzinie jedynie własnej; przenosił go czasem w język Polski, ale nieraz z cudzoziemską nazwą swej rodziny, utrzymywał go dla potomków. Z tąd wynikły herby własne od wspólnych narodowych odróżniane. Wszakże między wspólnemi, niebrakowało licznych przyswojonych cudzoziemskiej heraldyki herbów. Mięszał się z takiego w herbach obrotu, język Niemiecki z Polskim, bo herbów obcych najwięcej z Niemieckich do wzięcia wybierano, bo wiele herbowych Niemców w Polszcze osiadało.

Bieberstein, Sternberg, Strumberg, Korwin, zostały ze swemi własnemi nazwami. Wiele zachowując swe nazwy Niemieckie, wymawianiem i zakończeniem przekręcone zostały. Aluband, jest H a l s - B a n d, bo księżyc końską szyję obwija. Junosza jest baranek, bo to młoda owca J u n g - S c h a f f. Glaubiczem, złota ryba G e l b - F i s c h. Wadwiczem tłuste dwojej barwy pstrągi (truta), v e t - v i s c h, F e t t - F i s c h. Dla tego Szeliga, Schell, Schellig, że jego księżyc zyzem, dwiema rogami, w prawo i w lewo na dwie strony w niebo patrzy. Jakiego jest języka odpowiednia mu Leliwa, dość trudno rozwiązać [2]). Leliwa, Tarnawa, Syrokomla, Wieruszowa, Korczak, Sokola, Dębno, i tym podobne, jeźli nie mają bezpośredniego związku z miastami i wsiami, Lelowem, Tarnowem, Syrokomlą, Wieruszowem, Korczynem, Sokolą, Dębnem, z jednegoż pewnie źródła i języka nazwy uzyskały [3]).

Winrich chciał być Wierzynkiem, aby z polska herb swój Łago-

---

[1]) Prawdzica *Długosz* na Szląsku, do 1182. podnosi (*VI. p.* 546.), zkąd się rozkrzewił po innych częściach Polski. Sulimę i Zarębę w latach 1296. ukazuje (*VIII. p.* 882. 886.) Zaręby chorągiew była 1410. *quadragesimum*, *Martini de Sławko: superiorem partem leonis et quatuor lapides in parte inferiori habens pro insigni* (*Długosz, XI. p.* 242.) — *De domo Grzymalitarum*, *tres turres deferentium* naprzód mu wypadło wspomnieć 1341. (*IX. p.* 1062.) — Do tego rodzaju liczy-można nieco poźniej jawiący się herb Przosna, w którym lew trzy wieże dźwiga.

[2]) Jemand leelijk aanzien, na kogo z kosa patrzyć, mówi Hollender.

[3]) Są między wsiami Bogorie, Radwany, Strzegomy; a Konstytucye siedmnastego wieku każą starostom pilnować aby w erekcyach z herbowemi nazwiskami do patrywali, czyli się podobnych niedopuszcza jaki nie herbowny.

dą nazwał. Gierald, przeszedł na Osmarany czy Osmaróg, bo jego rozpierzony krzyż, na ośmiorgo kończyn sterczy. Waldorf, Nabramem nazwany, bo pręgi jego w słup (*palé*), wydały się być bręgami czyli bramami w dłuż bramującemi. Obramowana zaś Zgraja, zgrają nazwana że skrajem (*bordure*) obwiedziona. Janina, jako z janą, jedną tylko odmianą, z jednem obwiedzionem polem, z jedną tarczą [1]). Wstęga w prawo Mutyny (*barre*), wydała się być nie małą drużynką, ale ogromnego drogą czy drągiem Dryą. Paparona (chociaż wyraźnie *canette*, kaczka), zwana Budziszem, bo się zdawało że jej gęś budzi straż kapitolu. Roch, szachowy marszałek, uzyskał nazwę Pierzchały, bo w grze, prze pierzchno, nagle [2]). Prawdzicem Prawdzic, bo się wydało, że krążek, który lew trzyma, jest prawdą ze stołu. Lilie przezwane zostały Gozdawą, lub Bodułą [3]). Wreszcie poczęto się uciekać do wymyślania nazwisk, z herbami związku nie mających, losem chwyconych [4]).

W takiej kolei tworzenia się herbów, zaszło 1320. ważne dla nich zdarzenie w oderwaniu się Szląska. Zapatrując się na Szląsk, przez który sączyły się do Polski heraldyczne osobliwości, i widząc w nim wszystkie starodawne godła, utopione w Niemczyznę, ich osobny żywioł do szczętu zatarty, do ostatka w rysy i postaci heroldyi wyrodzony: sądzić należy, że reszta Polski, byłaby popadła w podobne zniszczenie, nie znajdując w sobie dostatecznych sił do utrzymania Szląska i siebie, w tym biegu w jakim sama przetrwała. Po oderwaniu się Szląska, nieprzestały przezeń i z niego przeciskać się obce sposoby, ale te nie mogły tak silnie działania swego na żywioł narodowy wywierać, jakby wywierały, gdyby były ciągle bratnią dłonią podawane. Szląsk przestał być częścią Polski; przestał pyć braterską ziemią: uważany był za kraj cudzoziemski. Za Jagiellonów, jeszcze dużo Szląsk podawał Polszcze, ale te przybytki do Heraldyki Polskiej, przez żaden sposób w liczbie i sile, z poprzedniemi w równi kłaść się nie mogą. Patrząc na seciny herbów Szląskich, dostrzeżesz mnóstwo w nim pozostałych z czasów jego z Polską jedności, a trocha tych co potem po oderwaniu się, ze Szląska do Polski się wdarły [5]).

---

[1]) Jeden, wymawiano i pisano w ówczas jany; patrz wyżej w nocie 2 na str. 527

[2]) W dawnem rozumieniu pierzchać nie znaczyło uciekać. Pierzchliwy, pierzchy, jest nagły (jak pierze), popędliwy, zapalczywy: z tąd przeć, napierać.

[3]) Gozd, gozdawa, goździk (*dianthus*), gozdzieniec (*illecebrum*). — Boduła bodąca, jak bodjak, bodłek, oset (*carduus*). — Godziemba zdaje się podobnież od krzewu.

[4]) Ołobok, ołubek, odłupek łososia, którego kawał odełba nosi. — Piąć, pień, wspiąć, wspinać, pnący z tąd Pnieinia, w której, łapy niedźwiedzia, podnoszą, wspinają, w górę pną jabłko. Nie ma dla niej domu, są wsi Pniewniki. Są miasteczka i wsi Ołobok, Gózd. — Polską ma nazwę Zaremba, a z czegoby urosła? że lew za rębem muru? *mouvant d'argent crenelé:* to crenelure pola dolnego (z czasem za mur poczytanego) nazwane było rębami, a tym sposobem lew ukazuje się z za rembu.

[5]) Mamy przed sobą 405. herbów Szląskich w dziele Jana *Sibmachera*, *New Wappenbuch*, Norimb. 1605. W nich do sta rodzin można dostrzedz zachowujących znamiona niegdyś wspólne. W poszukiwaniu tych znamion, nie należy mieć względu na barwy które odmieniano, ani na stroje hełmów, które po odłączeniu się Szląska w Polszcze nastały: właściwie bowiem idzie o postaci jakich tarcza dostarcza. A i w tych jeszcze, w tych dawnych wspólnych, ziemiom Polskim i Szląskowi herbach, z czasem musiały zajść jakiegolwiek różnice. *Szeliga* w Polszcze jest z gwiazdą, bez gwiazdy Scheliha Szląski. *Leszczyc*, *Biberstein*, *Glaubicz*, również i na Szląsku te imiona noszą. — *Habdank*, jest u Jenkowiczów i Tchechauwów; *Doliwa* u Chilów; *Działosza* u Salischów; *Grabie* u Lasselów; *Gryf* u Greifenów, Odorskich, Schefeldów; *Grzymała* u Pogrelów; *Jastrzębiec* z tarczą i heł-

XI. UDOJRZALENIE I USTALENIE SIĘ HERALDYCZNYCH HERBÓW W POLSZCZE 1370—1570.

Tym czasem w Polszcze, wspólne godła i hasła, choć mnogiemi przydatkami i nowotnym uciążone strojem kończyły dopełniać powołania swego. Wysługiwały się w każdej potrzebie i wiodły swe rycerstwo do boju. Pod Płowcami 1331. walne odnosiły zwycięztwo. W lasach Płoniny 1359. w dniach ciężkiej przygody, dziewięć ich chorągwi w ręce, popadło nieprzyjacielskie [1]). Po zgonie Ludwika w Wielkiej-Polszcze, 1383—1386. w zajściach Nałęczów z Grzymalczykami przewodniczyły zaciętym stronnictwom [2]). Spieszyły 1399. nad Worsklę, niepewnego doznawać losu [3]). Pojedynczy ich znaków chorągiewni, rozbiegali się w kraje obce uświetniać je swą dzielnością po świecie. Przywołani 1410. do walnej rozprawy, skupili się między Grundwaldem a Tannenbergiem, gdzie prócz książęcych, królewskich i ziemskich chorągwi, 28. urzędniczych lub pańskich powiewało chorągwi, a między niemi zbraconych, Gryfitów i Koźlerogitów chorągwianym bractwom rycerskim przywodzących [4]).

Bo Polskie znamiona czyli herby były wspólne, nie było żadnego coby nie był udziałem rodzin rozmaitych. Kiedy nowe jakie godło, nowy jaki herb powstawał, stawał się niezwłocznie wspólny. Dla uszlachcanych, nie tworzono nowego znamienia lub herbu, przypuszczano tylko do bratniej chorągiewnej spólności. Gdyby inaczej było, pozostały by z owych wieków wyłączne Polskie, dla pojedynczych rodzin herby. Takich nie ma, bo żaden ze spólnictwa braterskiego ogołocony nie był. Kiedy 1413. w Horodle panowie Litewscy przystępują do obyczaju za-

---

mem u Sobiczowskich; *Kopasina* u Wandritzów; *Kosy* inaczej złożone u Rastelwitzów; (*Kościesza* bez przekrzyżowania u Mleschków); *Leliwa* u Koppetów i Dembritzów, *Łodzia* u Grotowskich; *Nowina* u Lestwitzów; *Odrowąż* u Bilitchow, Buchteuów, Siedlnitzkich; *Osoria* tylko bez krzyża u Betschenów; *Ostoja* u Schemońskich i Rudickich; *Paprzyca* u Jalowków a z odmianą u Reichenbachów; *Półkozic* u Rabenau, Aver, Pritzelwitzów; *Roch* u Czechowskich; *Radwan* u Rudeckich; *Rogala* u Tchammorów, Luchow, Wentzkich; *Srzeniawa* u Dobschützów i Goczałkowskich; *Świnka* u Michelsdorfów i Danewitzów; *Topacz* u Sigrotów, Kotulińskich; Holtznowskich; *Trąby* u Jordanerów; *Trzaska* u Sokołowskich; *Wieruszowa* u Bakischów; *Zabawa* u Bunischenów. Po oderwaniu się Szląska, Szląskie herby Schirawów odpowiadają *Bończy*; Mleschków i Tchelów, *Kalinowie* (różnią je tylko róże i gwiazdy); Schliewitzów, *Karpiowi*; Sejdlitzów i Sommersfeldów, *Korczbogowi*; Stosselów, *Morowi*; Czechowskich, *Nieczui*; Jordanów, *Pogoni*, Glejditzów i Glejhornów, *Suchymkomnatom*. — *Sternberg*, *Bonar*, *Brochwic* (Brokendorf), *Budwicz Blacha* są tychże samych nazwisk.

[1]) Topor, Leliwa, Lis, Rawa, Gryf, Srzeniawa, Habdank, Połukoza, Strzemie (*Długosz*, *IX*. *p*. 1124.)

[2]) Johan archid. gnesn.; *Długosz*, *X*. *p*. 73—108.

[3]) *Długosz*, *X* *p*. 157.

[4]) *Quadragesimum sextum vexillum, fratrum et militum Gryphonum, album gryphonem in campo rubeo habens pro insigni, cujus ductor erat Sigismundus de Bobowa, judex Cracoviensis, — quadragesimum octavum, fratrum et militum Kozlerogi, tres hastas transversaliter in campo rubeo deferentium, cujus ductor erat Florianus de Korytnica, castellanus Vislicensis et in Przedecz capitaneus. Długosz. XI, p.* 243.

chodniego i herbami się stroją, niewymyślają tym końcem nowych, ale biorą gotowe, a szlachta Polska im dostarcza swoich, do spólności braterskiej otwartych. Czterdzieści siedm herbów Polski wniosła wtedy Litwa do siebie, jako pierwszy zadatek swej Heroldyi [1]).

Pańskie herbowe chorągwie niewiele się różniły od brackich rycerstwa chorągwi: bo za pańskiemi ciągnęło rycerstwo zwykle tegoż co chorągiew godła. Za Jagiełły jeszcze się to, stosownie do dawnego zwyczaju wydarzało. Ale szlachcie, do równości z pany powołanej zaczynało się to stawać niedogodne, uciążliwe. Wzmacniała się czynność chorągwi ziemskich; pańskie słabiały, na proporce zstępowały. Gdy się wzmogła czynność ziemskich, za tem i brackie nie miały potrzeby kojarzyć się; duch bracki za godłem ciągnący, rozchwiał się i rozsypał; przeniósł się w braterskiego ducha ziemskiego. Zmiana ta stanowiska braterskiego, dopełniała się za Kazimierza Jagiellończyka w czasie wojny Pruskiej, płodnej w wielkie dla równości szlacheckiej wypadki. I ta zmiana wstrzymała ostateczne godeł, znamion i herbów Polskich wyrodzenie, ocaliła im właściwe narodowe piętno.

Za Jagiellońskich czasów, duch awanturniczego rycerstwa zachodu zachwycił był nieco szlachtę i pany Polskie. Wielka ich liczba przy swem ognisku wysiedzieć nie mogła. Jeden lat kilkanaście u Turka przebywał, inny się na dworze Cesarskim gnarował, inny zbrojne poczty po Węgrzech wodził, jeden za drugim, zakorzeniając tam niezrównanej dzielności przypomnienie. Po Francyi, po Włoszech, po Hiszpanji, raz na raz niebrakowało goniących za ciekawością. Wzajem też, niebrakowało Niemców, Francuzów, szukających guzów na ziemi Polskiej. Wiele szlachty oswajało się z obyczajem rycerskim, niezawsze stosownym obywatelstwu Polskiemu. Widziało turnieje z całą ich maskaradą, a czasem występowało w szranki, słyszało o galanteryi, o honorze różnym od czci szlacheckiej, bo pojedynki wywołującym; widziało pasowanych na rycerzy i sami się temu obchodowi poddawali. Dostępował tego zaszczytu Jarosław z Giwna grzymalita w Hiszpanji [2]), a Flamand Gilbert de Lannoy z Belgjum, dopiął tegoż zaszczytu od Niemieckiego krzyżaka na ziemi Polskiej [3]). Dwunastu rycerzy Polskich 1387 występowało do spotkania z potwarcą Jadwigi, bronić honoru królowej [4]); inni zwadziwszy się w Litwie z Francuzami, ciągnęli 1390, do Czech, rozprawić się czterech na czterech [6]). Niedopuścił rozprawy pierwszych, rozsądek dworu Krakowskiego, zagodził swar drugich Wacław w Pradze.

Tak wreszcie heraldyczne herby stały się powszechnemi, że bracia chorągiewni, stali się braćmi klejnotnemi, *fratres clenodiales*. Każdy z obowiązku powinien był mieć herb (*arma*, *insignia*, **Wappen**, *armoiries*); bo klejnot czyli herb szlachectwo oznaczał. Każdy więc wziął dla siebie i dla swej rodziny i dla signetu swego, z seciny wspólnych

[1]) *Długosz XI, p.* 341*;* Działyński zbiór praw Litewskich, *p.* 17, 18.

[2]) *Jaroslaus de Giwno, vexillifer posnaniensis, miles notabilis hispaniensis, genere grzimalita. Długosz, XI, p.* 237.

[3]) *Au quel assault en la Maseu* 1413*, me fut donne l'ordre de chevallerie par la main d'un noble chevallier, nomme le Ruffe de Palleu. Voyages de Guillebert de Lannoy, Mons*, 1840, *p.* 15, 16.

[4]) *Astabant enim duodecim milites, pudicitiam reginae, oblato duello vindicaturi. Długosz, X, p.* 122.

[5]) *Conventumque fuit inter utrosque, ut tam Poloni, quam Francigenae ad probandam suae actionis justitiam, in curiam Venceslai, ea tempestate Romanorum et Bohemiae regis, in aequo, quaternarii numero, militarem pugnam et duellum, pro die certa, Pragae inirent, Długosz, X, p.* 130.

herbów i miał zaszczyt klejnotu. Dowodzenie szlachectwa odtąd zasadzało się, nie na świadkach rodu lub pokolenia, braci powinowatych, ale na świadkach godnych sześciu, po dwu z trzech herbów braci klejnotnych [1]). *Genealogia*, nabyła znaczenia rodowitości herbowej. *De domo, de stirpe*, *de genealogia*, takiego a takiego herbu wymieniać, stało się przyzwoitością [2]). Wkrótce, lepszą łaciną, jednoherbowność, nazywano, *gens: de gente* takiego a takiego herbu [3]). We wspólności herbu, niebyła *stirps*, z jakiego jednego ojca rozrodzona, ale *gens* pokumanych, herbem, klejnotem, jak powinowactwem duchownem spojonych: *tribus*.

Przy takiej o herby dbałości, wypadło i dawnych statutów różne wyrażenia zmieniać. W Piotrkowie, w Wiślicy 1347, powtarzano dawne rozporządzenie że jeźliby braci rodzonych i stryjecznych niebyło, tedy który z pokolenia bliższy, wyposaży ją a imienie otrzyma [4]) Toż samo rozporządzenie, przepisywane za czasu Kazimierza Jagiellończyka brzmiało tak: a gdyby strzyjecznych niebyło, tedy każdy z tych herbów a znamion krewnością bliższy, w dobra dziedziczne a ojcowskie wstąpi [5]). Zmiana taka zagrażała bliższym innego herbu pokrewnym. Przedał brat rodzony siostrze swej Katarzynie, Hinisławowi poślubionej dobra ojczyste. Stanął brat klejnotny Otto z Dobra, twierdząc że jest bliższy do posiadania dóbr ojczystych, gdyż Katarzyny mąż Hinisław, jest innego klejnotu. Wyrok mu jednak nie sprzyjał, Katrzynę i Hinisława utrzymał [6]).

Przytoczyliśmy te kilka przykładów, ażeby udowodnić, jaką siłę klejnotność brała, jakiego znaczenia nabywała, jak konieczną się stała; ażeby wskazać ślady, jak w takiem herbowem umysłów zajęciu, heraldyczna cudzoziemczyzna oswajała się. Podobne oswajanie się ciągnęło się i w dalszych Jagiellońskich czasach, coraz nawet więcej poszukiwane było. Wracający wszakże do swego kraju, zarażony obyczajem niestosownym, przybywał w prawdzie z nowościami, ale powróciwszy wracał do pojęcia swego, bo siła własna narodowa i stanu szlacheckiego żywotność, opór nieprzełamany dla niestosownego obyczaju stawiała. Polskie

[1]) *Testibus fide dignis*, *videlicet*, *de propriis armis duobus et de duobus clenodiis aliis extraneis*, *per duos testes de quolibet eorum potiores et seniores*, *suam nobilitatem sufficienter declarans approbabit* (*statuta mazov*. 1412, *ap. Bandtke p*. 430). *Ipse debeat se expurgare sex testibus senioribus*, *de proprio clenodio*, *similiter duobus de secundo et similiter de tercio duobus*, *valentibus*, *suam nobilitatem approbabit* (*stat. lancicien*. 1418, *art*. 47. *ap. Bandtke*, *p*. 198).

[2]) *Długosz*.

[3]) *Multae sunt autem nobilitatis polonae gentes et quasi tribus*, *non locis et regionibus*, *verum signis quibusdam gentilitiis*, *quae arma et insignia vocant*, *eorumque appellationibus distinctae*, *quae singulae rursus*, *multas stirpes et familias*, *cognominibus et agnominibus distinctas complectuntur. Kromeri*, *descr. Pol. p*. 103, 104.

[4]) Przekładu polskiego 1449, Swientosława z Wocieszina, *p*. 72. 82.

[5]) *Et patruelibus non existentibus*, *tunc quilibet de eisdem armis et signis consanguinitate saltem proximior in bonis haereditariis seu patrimonialibus succedere poterit*, *sororis dotatis. Stat. vislicien. impressa Lipsiae* 1496. *Cracoviae* 1506, *Bandtke*, *p*. 105.

[6]) *Quando frater germanus*, *sorori suae maritatae vendit haereditatem*, *postea alter*, *frater clenodialis*, *illam haereditatem vellet acquirere dicendo: ego sum propinquior quam soror habens maritum alterius clenodii: decretum extat: quod talis soror est propinquior*, *quam frater clenodialis. Hoc fuit inter Katherinam consortem Hinislai et Otham de Dobra. Statuta lencicien*. 1410. *art*. 42, *ap. Bandtke*, *p*. 197, 198.

herby, były herbami spólnemi, bratniemi, pewnych ciał, kup, skupień, rozradzające się, płodzące inne, zaraz spólne wielom. Herby heroldyi zachodniej, były osobiste, pojedynczych rodzin; te, jakie z nich powstawały, były nadwerężane, naruszeniem ich części, ujmą lub dodatkiem, pospolicie uniżane, rzadko uzaszczytnione i podniesione, zwykle z uszczerbkiem upośledzane, a zawsze dla pojedynczych. Herby Polskie były chorągwiane, mezkie, bojowe, tak na herbowych tarczach osadzone, jak kiedy bez tej tarczy, proporce stroiły. Herby heroldyi zachodniej były (zbrojbami), z turniejów, płachty rycerskiej, ubiorów, zalotnictwa, niewieściej barwy; wymagające konieczne tarczy i jej krawędzi. Gdy więc przyszło stosować do Polskich, heroldyi przepisy, stawało się często niepodobieństwem, zadosyć im uczynić. Stawały nieprzełamaną zawadą, spólność, wzrost ducha równości, dowolność w odmienianiu, a z tąd nieoznaczoność, nieład. Wymyślone powieści o Pokorze, Niezgodzie, Krzywdzie, nieczyniły tym herbom ujmy, równe były w dostojności innym. Herb jednego, był równy herbowi drugiego. Ten sam herb, równie przez jedną jak przez inne dochowywany był rodzinę, brat młodszy nieróżnił się w herbie od starszego. Wszystkie w tej mierze przepisy upadały. Nic w tej mierze z heroldyi zastosowane być niemogło, boby równości uwłaczało: ani znamiona zaszczytnego bękarctwa, ani pośledniego urodzenia. Podobne przepisy, jednały wstręt, oburzały. Żaden też herb Polski na Polskiej ziemi tworzony, nic takiego nie przybrał: a przypuszczając do braterstwa herby cudzoziemskie, heraldyka Polska, żadnego z przypuszczonych, z tą zaszczytną zakałą nie posiada.

Żaden też herb Polski, na Polskiej ziemi urodzony i rozpłodzony, nieprzybrał, jakich bądź zaszczytnych części blazonowania heroldyi cudzoziemskiej. Zostały herby narodowego początku same w sobie, osobno chodzące. Przypuszczając do braterstwa herby cudzoziemskie, zniewalały je zapominać o częściach zaszczytnych tarczy (*parties honorables*), bo całym i jedynym zaszczytem był herb cały, a nie jego okruchy. Z przypuszczonych lub przyjętych cudzoziemskich, od bytu tarczy zależących, na półtorasta herbów w Polszcze, za czasów Kazimierza Jagiellończyka [1]), sześć tylko jest takich, co krawędzi tarczy potrzebują, a czternaście, co się na zaszczycie samej jedynie tarczy opierają, na jej zaszczytnych podziałach, na jej zaszczytnych częściach w dłuż, w poprzek, lub skosem przewodzonych, a w tych, kilka przez cudzoziemskie rodziny wniesionych [2]).

Do pierwotnych godeł spólnych, przybyło jakośmy widzieli, za czasu Piastów jeszcze, wiele innych nawet heraldycznych. Z tych, strzały, miecze, księżyce, gwiazdy, rogi, lilie, ucha od kotła, wchodziły w powinowactwa obyczajem godeł narodowych znimi i między sobą, tworząc nowe spólne herby. Od takiego pomnażania godłowych przedmiotów, niemiała wstrętu heraldyka Polska. Ostrzew *(escaut)*, czelepela i Nieczui [3]); chorągiew *(gonfanon)* Radwana; przerwana, to jest złamana chorągiew Przerowy; kotwica Strumberga; klucz Jasieńczy-

---

[1]) Których listę obliczaliśmy wyżej.

[2]) Grzymała, Prawdzic, Sulima, Zaręba, Grabie, Paparona, są na krawędzi oparte. — Wierzynkowa, Kotficz, Nabram są przez cudzoziemskie rodziny wniesione. — Czerwnia, Dębno, Doliwa, Drya, Janina, Wadwicz, Zgraja, Kierdej, Mięszaniec, Tarnawa, Zabawa, Wczele, są te honorowe tarcze, które rodziny Polskie za swoje wzięły i onych *parties honorables* w godła wspólności przeniosły.

[3]) Czelepele od *Długosza* 1429 wymieniony (*XI, p.* 530). Nieczuja dopiero 1462. *XIII. p.* 288).

ka; paprzyca Kuszaby; szpady Herburta i Kowni; orzeł Szaszora [1]); baranek Junoszy; jednorożec Bończy; lew oturmiony Przosmy; lampart Lewarta; rak Warni [2]); dzik Sokoli; wrony i kruki Ślepowrona i Korwina; liszki Gryzimy; jeleń Brochwica; pstrągi (*bars*) Wadwicza; ryba Glaubicza; połowina łososia Ołoboka; gęś (*anette*) Paparony; łapy niedźwiedzie, jabłko strzałą przeszyte trzymaiące Pnieini; głowa murzyna Mory; serce Przyjaciela; głowa końska księżycem opasana Alabanda; zbrojne trzynogi Drogomira; zbrojna prawica Pogoni; pięć róż Ramulta; brama Owady; na trzech stopniach słup, pokryty poprzecznicą, między dwiema krążkami rozciągniętą Kornica: były liczne w czasach Jagiellońskich do herbów Polskich, po wielkiej części, heraldyczne wprowadzone przedmioty [3]). Są one w części pojedynczym tylko familiom właściwe; w części atoli znacznej, wspólnego wielu udziałem: bo w Jagiellońskim, Władysławów i Kazimierza wieku, roztaczały się ciągle, chorągwie i proporce zbratanych godeł, zawięzywały dość silnie, odrywane od dawnych, nowe wspólności, nowe choć co raz drobniejsze chorągwiane skupiania [4]).

Tymże obyczajem rozpładzały się jeszcze wspólnie, powinowackie herby. Niektóre nowo wprowadzone heraldyczne godła, wezwane były do pomocy. Podkowa tak dalece mnogą będąc, łatwo w tej mierze przodkowała, w znacznej liczbie powinowackie płodziła; księżyc w jej ślady idąc, powinowacki swój zawód we wspólnem brataniu toczył. Jak w Cielątkowie tak w Drzewicy i rozmaicącym się Sasie przybierał gwiazdy, w tym ostatnim strzałę; zdwojony otaczając obłamany krzyż, z wrębami (rzekami) powinowacił się w Wukrach; Lubicza podkowę ogarniał w Bożej woli [5]). W nowszych powinowaceniach sie podkowa, zawsze w zwykłej swej postawie, barkiem do góry, bark swój innym nadstawia, w Puchale dźwiga Pilawę; w Zagłobie bark ma szablą weń zagłębioną przeszyty [6]); w Tępej podkowie krzyż, w Rudnicy strzałę swemi obejmuje ramiony. W Pokorzej, Jasieńczyka klucz, w Niezgodzie miecz na strzale ją pokrywa. W Dąbrowie okryta trzema krzyżami; w Ładzie z krzyżem na barku między rozłamaną strzałą osadzona, do niewiele dawniejszego przetworu należy [7]). Największe powodzenie podkowy miało miejsce w Slepowronie, z Korwinem jak mówiono spowinowacenie się. Z Korwina miały urość, Ślepowron, Jezierza, a Slepowron niezmiernej wnet nabrał wziętości [8]).

---

[1]) Orla, u *Długosza* pod rokiem 1431 (*XI*, *p*. 594).

[2]) U *Długosza, de cancrorum domo, Joannes Nosal de Turza* 1461 (*XIII, p*. 279).

[3]) Do Jagiellońskich, nawet przedzygmuntowskich czasów odnosiemy te wszystkie, z powodu że już wszystkie prawie od Paprockiego znane.

[4]) Bończę, Nieczuję, do pięćdziesiąt familji polubiło.

[5]) Do podobnych kombinacyi Polskich herbow niemożna podciągać księżyców Alabanda; niektórych herbów Brochwicem objętych; ani Murdeljona. Końska głowa na szyi księżycem pszepasana i przód jelenia z księżyca wysuwający się, są rodzinne Niemieckie herby; ten ostatni jeleniowy, błędnie do jelenia Brochwica liczony. Murdeljo koło 1440 miał przybyć z Kroacyi, noszący na księżycu krzyż, spodem gwiazdę.

[6]) Zagłobę, ukazuje *Długosz*, naprzód 1453 (*XIII*. *p*. 108, 416).

[7]) Z tych nowszych podkowianych przetworów, Dąbrowa i Łada, najliczniej do siebie rodziny przyciągnęły, każda po 35. Dla innych podkowy przeobrażeń, siła wspólności słabiała.

[8]) Wziętość jaką zyskały, Korwin na 20 rodzinach, Ślepowron na 108, wynikała ze stosunków owego wieku z Węgrami, gdzie te herby jaśniały i poznać się dały. Powymyślane o nich powieści są podejrzane i z byteczne.

Kotle ucho Złotogoleńczyka (Nowiny) wyrodziło Mądrostki przekrżyżowaną otaczając strzałę. Dopełnione odłamy krzyżów Pilawy i Prusa, wydały krzyże, potrójny Bojczy, podwójny Swieńczyca. Drogosław, niczym nie jest, tylko heraldycznie wyświeżonym Ogończykiem; Radułt przeobrażeniem Szeligi w półpierścienia. Jak Dębno skubłem, Tarnawa księżycem wnarodowili się, tak Mięszaniec heraldycznie spajał połowinę orła z różami, nieznajdując wspólnej wziętości, bo był nadto heraldyczny.

Mięszanie wszakże heraldycznych obcych postaci do herbów Polskich, poczęło się i ciągnęło, bez znajomości rzeczy, bez rzetelnego o nich pojęcia. Przepisy heraldyczne, tworzyła heroldya w krajach zachodnich. Z Francyi w owych czasach, rozchodziły się po Niemczech, gdzie, napotykając moc niestosowności, przetwarzały się. Tą drogą; dość potwornie Polszcze się udzielały. W Polszcze znalazły nowe dla siebie niestosowności. Lekce ważenie i zaparcie tego, co dla nich istotnem było, sprawiły że herby Polskie nie przepisami, ale okruchami heraldycznemi zasypane były, a oko stanu rycerskiego w tych okruchach często chciało dostrzegać co innego, niż było rzeczywiście. Z tąd odmęt, przy mienianiu nieswornych żywiołów, a tworzeniu i poprawianiu herbów, spólnem usiłowaniem wzrastający. Jak miecz za krzyż, krzyż za miecz uchodził; jak niekiedy podkowa za księżyc, księżyc za podkowę księżyc za połowinę pierścienia uchodził: tak lilia, gozdem lub bodłem, bodłek i gozd, lilią się stawały; wątpliwości mnożyć się poczynały, czy jelce, nie są hakami? czy strzała rozdarta, nie jest kotwicą, kotwica czy czasem strzałą raczej nie jest rozdartą, albo kluczem. Wnet wzniosła się obok rocha kolumna i pogroziła mu zagładą. Bo różne nowe postaci ukazały się inaczej, dawniej wyobrażane lub inne dawne zastąpić mające. Szpada obok miecza, strzała z pierzem obok starej rozdzieranej, lilia obok gozdzieńca; klucz, kotwica; a kolumna obok rocha. Wątpliwości wzrastały, tak w wyobrażanych postaciach, jak wyrażeniach słownych i opisach.

Być może że blazońskie wyrazy, w pierwszem rozgaszczaniu się heraldycznych nowości, usiłowano językiem narodowym oddać, że zgraja (skraj), nabram (napręgowana), działosza (w dłuż przedzielona), drya (drążąca), z tego wynikły. Lecz z czasem, te, niepojęte i narodowym herbom niewiele potrzebne blazońskie wyrazy, za wpływem Niemieckiego języka, zboczny i krzywy wzięły kierunek, a nic niewróży, aby w tej mierze o jakiej ścisłości pomyślano, o potrzebie blazonowania. Dopiero wymienione mnożące się wątpliwości w przedmiotach godłowych, są już tego skazówką, a wyrażenia się *Długosza*, niepospolitym dowodem. Ciągle rozwlekły w swej powieści, gdy dotyka nawiasem kilkudziesięciu herbów, jest w ich opisie zwięzły i treściwy, ale razem nieraz, ciemny i niewłaściwy. W Leliwie, podobało się jemu niebieską barwę raz *coelestinam,* drugi raz *lazurinam* zwać [1]), wszystko to jedno, wszakże ta mała niestateczność wyprzedza cztery na to języka Polskiego sposoby. W Srzeniawie, zwięzłe powiedzenie *flumen rubeum*, a w Mazowieckim, *nicticorax scacata* [2]), dalekie jest od zapewnienia, że to jest *in campo rubeo*, *in campo scacato*. W Gończy, *duo cruces*, [3])

---

[1]) *Długosz XI, p.* 242. [2]) *Długosz, XI, p.* 241, 243.

[3]) *Długosz, XI, p.* 240. — *Gończy* nazwa, długi szereg nazwań, godeł czyli chorągwi starodownych przypomina: *ogona* czyli *ogończyka*; *pogoń* czyli *pogonią*; *przegonią*. Dalej z gnania i pospiechu: *pilawę*, *pierzchałę*; także do biegu przeznaczone: *drużynę*, ku ścieżeniu *kościeszę*, zrzeniącą *srzeniawę*; naostatek toczącego się ossora, *poświstem* zwanego.

na fałszywe by wiodło pojęcie, gdyby podobnie zbocznego w Pilawie niepowtórzył wyrażenia *duae cum media cruces* [1]). W Jelitach u niego, *tres lanceas*, są *tres hastas transversaliter* położone [2]), czy wszystkie trzy, czy względem siebie, to jest jedna względem dwóch? W Wieluńskim herbie, *linea nivea transversitate proportionaliter locata* [3]), przez żaden użyty wyraz nie da się wyrozumieć.

Małą jest rzeczą gdy *Długosz* Pobogowi i Rawiczowi pole czerwone, kiedy inni dają jednemu niebieskie, drugiemu złote [4]); gdy na odwrót Larissie, niebieskie daje, gdzie poźniejsi czerwone widzieli [5]). Niebyło to w heraldyce Polskiej istotną odmianą. Ale gdy w Amadeju, *aquilam albam sine pedibus* widzi [6]) zapewniając nas tym sposobem, że to jest heraldyczny *alerion*, w heroldyi zachodu niepospolitą wziętość mający, wyznać musimy, że poźniejsze w Amadeju orła opisy, *orła bez ogona, skrzydła i nogi rozszerzone*, są fałszywe, a przynajmniej sprzeczną heraldycznym przepisom orła zmianę dowodzące [7]). Silniejszy dowód zachodzących w herbach odmian, dostarcza *Długosz* w Strzegomji czyli Kościeszy, gdy ją tak opisuje: *sagittam albam, in medio, ad partem levam et dextram protensam; cruce super protensionem transversalem, consignatam, in campo rubeo habebat* [8]). Była tedy za jego

A B

czasów A, wpolu niebieskiem strzała przekrzyżowana, w poprzek poziomie w lewo obrócona. A poźniej B, w polu czerwonem, w pierzu widłowato rozdarta przekrzyżowana, a żeleźcem do góry [9]). Widzieliśmy odmiany w herbach książęcych, ziemskich i koronnych, nic dziwnego gdy podobne i poźniej w rodzinnych zachodziły klejnotach, a tem łatwiej że były dowolnościom zostawione. W wieku, w którym nowych jeszcze znamion dla klejnotnych bractw wyszukiwano, heraldycznych postaci w pomoc przyzywano, takowe odmiany, częściej niż kiedy potem, wydarzać się musiały.

Dotąd nas zajmowała jedynie herbowa tarcza. Była to w XIV i XV. wieku, zupełna i jedyna klejnotu rzecz: sama tylko, bez przydatków, bez hełmu. Hełm, począł się ukazywać w XV. wieku, a niestał się powszechnym aż w XVI stym. Wspaniała pieczęć Wieniawy Rafała z Gołuchowa 1438, wystawia męża rycerskiego, trzymającego przed swym pasem i kolanami tarczę herbową [10]). Jedynie tylko tarczę herbową, bez żadnego postronnego heraldycznego przydatku, bez hełmu. Hełm ze lwem hełmowym, został Wieniawie dodany 1473 przez Cesarza Fryderyka, wcale nie w myśli, aby do całej należał Wieniawy, tylko dla odróżnienia jej dla Leszczyńskich panów na Lesznie.

Hełmy mogły się zjawić naprzód w herbach możniejszych rodzin, chętnych zawsze odróżniać się od bratniej drużymy. Z takich widzieliśmy liczne pieczęci Nałęczów. Koło roku 1400 wszystkie takowe

---

1) *Długosz, XI, p.* 242. 2) *Długosz, IX, p.* 1020, *XI, p.* 243.
3) *Długosz, XI, p.* 241. 4) *Długosz, II, p.* 200, *XI, p.* 242; *Niesiecki, T. VII, p.* 331, 332 *T. VIII, p.* 97. 5) *Długosz, XI. p.* 253; *Niesiecki, T. VI, p.* 15. 6) *Długosz, IX, p.* 1004. 7) *Niesiecki, T. II, p.* 26. 8) *Długosz, XI, p.* 243. 9) *Niesiecki, T. V. p.* 201.
10) *Raczyński, codex dipl. maj. Pol. ad n. CXXI.*

A B 1419

noszą poprostu tarczę A, bez żadnego hełmu. Pod rokiem 1419 napadliśmy naprzód, na B, pieczęć, mającą na pochyłej tarczy, skromny, zamknięty na ciemno, bokiem postawiony hełm (*timbre de celui qui est nouvellement anoblie*). Pieczęć roku 1432, ma nad pochyłą tar-

C 1432. D 1467.

czą hełm zamknięty na ciemno, bokiem postawiony, festonami czyli labrami ustrojony, a nad nim dwa rogi jelenie i panna między nimi stojąca [1]). Roku jednak 1467, nad tarczą pochyłą, hełm zamknięty, bokiem ustawiony, koroną nakryty z korony sterczą dwa jelenie rogi, a na labrach, od hełmu w boki roztoczonych, dwie osoby z rozciągniętymi od korony do labrów ramionami, występują, zapewne panny. Z pieczęci Abdanków, jakie się nam widzieć wydarzyło, pierwszą roku 1455 z hełmemeśny postrzegli. Z tych przykładów, z pewnością twierdzić możemy że ukazywanie się hełmów nad tarczą herbową, poczęło się mało co przed 1420, a wkrótce i przystrojenie onego: ale to sposobem nadzwyczajnym i prawdziwie wyjątkowym. Częstsze tego ukazywanie się, nastało po 1450, a ledwie koło 1500 powszechniejszem i powszechnem się stawało [2]). Powszechności równość szlachecka wymagała. Koroną pokryty hełm kraciany, równie wszystkim służy, bo postrzeżono niestosowność hełmu na ciemno zamkniętego i wszyscy wzięli otwarty kraciany.

Przystrojemie hełmu, otworzyło pole dla herbów, nie tylko do nastrzępienia obyczajem heroldyi zachodniej hełmu i korony, piórami, ogonami, rogami, skrzydłami; nie tylko do roztoczenia powtórzonych tychże godeł jakie były na tarczy: ale do wymyślania i osadzania cale z herbem związku niemających wymyślów, powieści jakie przypominających lub żadnego niemających znaczenia, tylko sterczących; a niektórym herbom, dało pochop do podublowania się niejako. Herby miały swe nazwy z hasła wojennego pochodzące. Koźlerogi było hasłem, a pozostało nazwiskiem herbu, także Jelita zwanego. Bezwątpienia podobnież Koziegłowy, Połukozia, Lis, były krzykiem wojennym, chociaż we wszystkich tych herbach były strzały, lance lub ośląglowa a nie lis lub kozły. Strojąc tedy te hełmy (*cimier*, Helmzierrath), zwierzęta te, kozły i lisa jako herb dawny zarzucony, tylko w nazwie poźniejszego przecho-

---

[1]) Podobnie 1439 pieczęć Nałęcza, Stanisława Ostroroga w Raczyńskiego kodexie *dipl. maj Pol. ad n. CXXII.*

[2]) Że jeszcze w początkach XVI wieku, niewielkiej był wagi hełm, dowodem tego są filigrany papieru wyrabianego między 1500 a 1550, nawet do 1600. W siedemnastu, w tych latach powtarzanych herbach, ani jednego niemasz z hełmem, niektóre przed 1600, noszą nad tarczą koronę samą. Bibliograficznych ksiąg dwoje, tablica *XVIII.* filigrany.

wany, w hełmie osadzono (Helm Klejnod). Jakoż te kozły, i lis stanowiły osobne herby: trzy główki kozichgłów, Zerwikapturem zostały nazwane; Półkozy osobno w XVI. wieku na tarczy siadywało [1]; Lis krzykiem przynajmniej przypominał swój zatracony byt.

Podobnie Nowina nad swą tarczą osadziła zarzucony swój dawny Złotogoleńczyk, który wszakże, osobno sam bez nowiny na swej tarczy utrzymywał się [2]. Podobnie jeszcze Starykoń, że się od Topora odłączył, drugi opuszczony herb Topor na hełm przeniósł [3]. Korczak, znajdując lubowników w Polszcze, wniósł na swej tarczy trzy wręby (*hameydes*), a w hełmie miał wyżła w korczaku czyli małem naczyniu zbożowem od którego nazwę otrzymał. Podobało się niektórym tego wyżła w Korczaku na tarczę przenieść i za herb to uznać. Niewiadomość podobne rozdwojenie wymyślić mogła [4]. Do dublowanego w hełmie herbu, rości prawo Jastrzębiec Boleszczyc, pewny bedąc, że nim wziął podkowę, wprzód nosił za godło jastrzębia. Ale jastrzębia na tarczy posadzonego, osobny wspólny herb stanowiącego, napotkać w przeszłości nikomu się niezdarzyło. Żadne inne herby, których hełmy są obciążone czem innem od tego co na tarczy noszą, do takiego podwojenia nieprzyznają się wcale, ani Łada ani Wieniawa ze swymi nowotnymi lwawi, ani Paprzyca ze zwą gromadką szczeniąt, ani stary Pobóg ze swym hartem z nowej smyczy wyskakującym, ani Osmarog ze swym cietrzewiem, ani Nałęcz ze swą panienką i rogami: bo to są wszystko czupiradła hełmowe, w których się herbownictwo Polskie niewiele rozmiłowało, jak to zobaczymy [5].

Osłabienie bractw, czyli raczej zbratań się godłowych i chorągwianych, w rozwijaniu się rzeczypospolitej, mocny postęp czyniło, a przed zupełnem zgaśnieniem, wyradzało sie niekiedy w zdrożności. Były przestarzałe zawziętości miasta Krakowa z okoliczną szlachtą, a w szczególności z Toporczykami. Pamięć tego jeszcze roku 1461 na wspomnienie zasługiwa [6]. Zawziętości podobnych i zajść spólnym odznaczanych herbem, więcej się nieznachodzi. Na polu boju zaś, herbowe chorągwie w bitwie pod Grunwaldem i Tannenbergiem, zdają się po raz ostatni swą świetność roztaczać. Taż kraina we czterdzieści lat potem, krwią walczących oblana, na próżno ich wzywała. Roku 1461 dwie tylko obok królewskiej powiewały [7]. Przeciągły bój, częściej ziemskie widywał, bo ustawa powoływała z obowiązku braci do stawienia się w stani chorągwi, a Król obowiązywał się ziemskim chorągwiom, konie i żołd dostarczać [8]. Bracia mieli tedy chorągwie i herby ziemskie, a nie pańskie, nie szlacheckich klejnotów, ani swego bractwa. Wszakże, w rozwijaniu się porządków rzeczypospolitej, w przeciągłym boju, ziem-

---

[1] Bibliograf. ksiąg dwoje, tabl. *XVIII.*

[2] *Bielski* przydaje, że herbu tego za jego czasów już niezażywano: jednak są Wolscy w ziemi Sanockiej co się nim pieczętują. (*Niesiecki. T. X, p.* 179).

[3] *Niesiecki, T. VIII, p.* 503. [4] *Niesiecki, T. V, p.* 223, 224.

[5] Pannę między rogami jeleniemi, ukazuje filigran papieru wyrobionego jeszcze 1389. Bibliogr. ksiąg dwoje, tabl. *XVIII.* nr 3.

[6] *Longo aevo, inter illam (Cracoviam) et militares, praecipue tamen domum bipennium, execranda odia simultatesque in gesturus. Dlugosz. XIII, p.* 268.

[7] *Nemo ex omnibus Poloniae baronibus signa seu banderia propria, in ea expeditione erexisse visus est, praeter Derslaum de Rytwiany palatinum Sandomiriensem et Eustachium de Sprowa, castellanum Radomiensem, Długosz, XIII, p.* 271.

[8] *Stat. vislic.* w kopjach tego czasu; wydaniach 1491, 1506. — *Privil. in conventione Novae civitatis* 1456. (*Bandtke, jus Polon. p.* 300).

skie te chorągwie nie dość jeszcze mocne były, bo podupadające pańskie lub klejnotne poczty, wielu jeszcze od nich odrywały. Opisujący poprzednią wojnę Pruską za Jagiełły, wymieniał herby na proporcach i herby tych co się w boju odznaczyli [1]; opisując drugą za Kazimierza Jagiellończyka [2], niezna prawie chorągwianych herbów, a widzi potrzebę wymieniać klejnoty, nie tych co się na wojnie w Prusiech popisywali, ale raczej tych, co się na rozboje puszczali, zabójstwa jakiego do puścili, albo obcym służyli. Maciej Król Węgierski 1463, miał na swej usłudze 500 jeźdźców, co mu nad Sawą potężne wojsko Tureckie zniszczyli [3]. W lat dziesięć potem, 1473, bractwo czterechtysięcy za żołdem goniących, zasiadłszy na Modrej górze, szeroko Węgry łupiło. Różnego klejnotu w tem bractwie byli i wodze zdradzający a zdradzani bracia [4].

Godniejsze dla siebie stanowisko mieli bracia klejnotni po ziemiach i na polu boju w Prusiech. Sejmikując po ziemiach, wywodzili do czynu bractwo i bratnią równość, nie w herbach, lub chorągwią zamkniętych: ale w ziemiach i stanie rycerskim. Z powodu toczącego się boju, pod gołem nieraz niebem sejmując, postrzegli, że nie przywileje pojedynczym, lub pojedynczym ziemiom powtarzane, ich prawa oznaczają i zabezpieczają, ale ich własna wola, ich wszechwładztwo. Sami postanowili w okolicach Nieszawy, że bez nich, nic stanowione być niemoże, sami sejmy wszechwładne urządzili, jakie w sto lat potem Litwa u nich znalazła.

Stem laty pierwej od Litwy, przystąpiły do tego rzeczypospolitej szlacheckiej porządku Prusy. Pokojem Toruńskim 1466, niewielka, ale zamożna kraina przybyła Polszcze; zamożna w herbownych i wielką liczbę herbów. Przybytek ten herbów, który liczbę herbów stanu szlacheckiego, ledwie nie podwoił, nie wywarł jednak żadnego na herbowinctwo wpływu, raz dla tego że herbowinctwo to, miało już uzasadniony byt w równości szlacheckiej; powtóre, że Pruskie z całą swą prowincyą, jak zobaczymy, wcale osobno się trzymały.

Przez lat zaś sto jakie jeszcze do unji z Litwą pozostawały, herbom Polskim cokolwiek osobliwości przybyło. Do tych czas, mieliśmy przed sobą i rozbieraliśmy urodzenie i rozrodzenie seciny herbów z czasów Piastowskich; oraz innych następnie przybywających, których, koło 50 być mogło. Zostaje nam rozważać jeszcze, co się z nimi dalej działo, co do nich przybyło. Do takiego rozważania, do wyż obliczonych, przybrać nam wypada te, które mogły się dać poznać aż do roku unji Lubelskiej. Takowych dzieło Niesieckiego, ledwie 30 nam dostarczyło, jak następuje.

Baworowski, *Papr. g.* 1212, *O. I.* 30. *N. II.* 79.

Berszten, *Papr. g.* 1120, *h.* 568. *B...* *O. I.* 41. *Pot.*, *N. II.* 105. (wspólny dwóm rodzinom).

Blacha Budwicz, *N. II.* 162.

Bonarowa, *Papr. g.* 1213, *h.* 578, *B.* 507, *O. I.* 59. *N. II*, 222, 223.

---

[1]) *Długosz* w księdze *XI*. [2]) *Długosz* w księdze *XIII*.

[3]) *Mathias Hungariae rex, quingentos equestres qui apud illum militabant ex Polonis, quorum Foelix de Panyow, genere Godziemba, et Joannes Albus de Srzeczkow, genere Doliva erant ductores. Długosz, XIII, p.* 323, *et seq.*

[4]) *Polonorum quatuor millia stipendiariorum qui se fratres nominabant, sub ducibus: Biały, Barzi, Wilk, Barczkowski, Suchodolski, ex Polonia egressi, duos montes in Ungaria, Modragora et Bukowiec incastellant .... Długosz, XIII, p.* 495, 503, 504.

Boże Zdarz, *Papr. g.* 1206, *h.* 699, *B.* 282, *O. I.* 72, *N. II.* 264.
Dąb, *Papr. h.* 572, *O. I.* 191, *N. III.* 281 (wspólny 4 rodzinom).
Dangiel, *N. III*, 300.
Dęboróg, *Papr. g.* 1252, *h.* 588. *O. I.* 148, *kl.* 46, *N. III.* 329.
Geschaw, *N. IV.* 106, 107.
Guczy, patrz Zetynian.
Kietlicz I, *Papr. g.* 1115, *h.* 529, *B.* 133, *O. I.* 380, *Pot.*, *kl.* 55, *N. V.* 85.
Kietlicz II, *Papr. h.* 531, *N. V.* 90, 91.
Kizinek I, *Papr. h.* 569, *O. I*, 391, *kl.* 57, *N. V*, 105
Kizinek II, *N. V.* 105 [1]).
Krupka, *Papr. g.* 1122, *h.* 569, *O. I.* 501, *kl.* 61, *N. V.* 394.
Kruszowski, *Papr.* strom. *N. V*, 398.
Mniszech, *Papr. g.* 1215, *h.* 580, *B.* 598. *O. I.* 532, *N. VI.* 433.
Murdelio, *Papr. h.* 573, *B.* 382, *O. II.* 239, *kl.* 67, *N. VI.* 493, (wspólny 9 rodzinom).
Prowana, *Papr. h.* 472, *O. I.* 121, *N. VII.* 505.
Przestrzał, *N. VII.* 246 (wspólny 5 rozrodzonym rodzinom).
Radoniski, *Papr. g.* 1193, *h.* 680. *O. II.* 575, *kl.* 102, *N. VIII.* 22.
Rochcicki, patrz Srocznik.
Samson, czyli *Watta, Papr. g.* 1189, *h.* 554, *O. III.* 91, *N. VIII.* 233, (wspólny 17 rodzinom).
Schiling, *Papr. h.* 701, *O. III.* 208, *N. VIII.* 292.
Srocznik, czyli *Rochcicki, B.* 735, *O. III.* 166, *N. VIII.* 120.
Stankar, *O, III*, 106, *N. VIII.* 490.
Taczała, *Papr. g.* 1119, *h.* 570, *B.* 541, *O. III.* 219, *kl.* 83, *N. IX.* 2 (wspólny 4 rodzinom).
Watta, patrz Samson.
Wierzbna, *Papr. g.* 1117, *h.* 576, *B.* 403, *O. II.* 58, *kl.* 63, 89, *N. IX.* 314 (wspólny 5 rodzinom).
Wieże, *Papr. h.* 556, *O. III.* 287, *kl.* 89, *N. IX.* 328 (wspólny 5 rodzinom).
Zetynian, czyli *Guczy, O. III.* 347, *N. IV.* 325.

Są one wszystkie za czasów Zygmuntowskich znane, bo prawie wszystkie zna Paprocki, w blizkich latach unji piszący. O wielu wiadomo za którego Zygmunta nastały, którego nawet roku nadane lub do Polski weszły.

Bożezdarz (Szwarc) 1442.
Murdelio, 1444.
Dangiel.
Bonarowa, 1515.
Krupka, 1515.
Dąb, 1518,
Baworowski.
Mniszech,
Kruszowski,
Zetynian (Guczy).
Kizinek I.
Schiling, 1543.
Dęboróg.
Kietlicz II.
Geschaw 1555.
Prowana, 1557.
Przestrzał, 1569.
Stankar, 1569.

Są to przybysze z Włoch, z Węgier, a najwięcej z Niemiec, licząc w to Czechy i Szląsk. Ledwie siedm jest wspólnych nielicznym rodzinom, a z tych wspólność Przestrzału, jest wypadkiem rozrodzenia

[1]) Ten Kizinek Pruski.

się jednej. Ledwie kilka właściwe sobie nazwy mają: Bożezdarz, Dęboróg, Samson, Przestrzał, Zetynian: reszta niema nazwisk osobnych, wymienianą jest po imieniu rodziny, zachowuje własny Niemiecki lub Włoski wyraz, czasem źle wymawiany. Wszystkie są nowotnego wejrzenia. Jeden Baworowski, z Czech czy ze Szląska, przyniósł w żeleźcu przyłamaną Kościeszę, z przysadzonymi w widłach dwiema zetknionemi jedna pod drugą obrączkami czy ogniwkami Jnne wszystkie są heraldyczne, w żadnej postaci, od heraldyki zachodniej nieodstępujące. Połowa z tej liczby trzydziestu, ma tarcze dzielone, honorowemi częściami ubarwione, mimo niedostatecznych czasem o nich wiadomości, połowa ma hełmy heraldycznie nastroszone. Te co dochowały swe diplomata, w swych diplomatach, łaciną starannie, we wszystkich szczegułach, cale heraldycznie są opisane. Patrząc na herb, Szwarcowi 1442 nadany i na Dęboróg od Zygmunta Augusta sto lat poźniej łowczemu udzielony, heraldyk przyzna, że znajomość heroldyi Polszcze oswojoną była.

Od czasu wojny Pruskiej, wielka odmiana zaszła w stanie szlacheckim. Ubywało owych rycerzy co drogi niepokoili, polubiono siedzieć w domu, i dobrego bytu użyć, rolnictwo i gospodarstwo przede wszystkiem, zajęło wszystkich. Urządzenie się Rzeczypospolitej, całą massę zajęło polityką, ocuciło i rozogniło w ich obywatelstwie, żywioł narodowy, któremu żadna obca siła oprzeć się niemogła, czoła nawet stawić nieśmiała. Duch stanu, niechciał więcej cierpieć wyłączności, jakimi były bractwa godłowe, chorągwiane. Zacierając u siebie brackie wyłączności, niechciał znać bractw i cechów w stanie miejskim, i te natrętnie roztrącał. Bractwem szlachty, było jedyne braterstwo w równości stanu rycerskiego, w ziemiach i całej Rzeczypospolitej. Dawniej, żadne godło, żaden prawie herb, nieuszedł wspólności wielu lub kilku przynajmniej rodzin; herby nawet z tarczami honorowie krajane i barwione spólność pozyskiwały [1]). Przy niknieniu wyłączności, nowo wchodzące, nowo podnoszone klejnoty, skłonności dla siebie nie znajdywały. Prawo nie wzbraniało odmieniać pieczęci, lubiono nowości i herby z natury swej, stały do spólnictwa otworem, z tem wszystkiem, więcej to nieszło. Zdarzało się tylko nieco, dla niektórych, bądź z niewygasłego nałogu, bądź z przypadku [2]). A wnet, o nowych spólnotach niebyłoby co mówić, gdyby się na Litwie i Rusi obszerne nie otworzyło do tego pole: gdzie wszakże ta spólnota innym poszła trybem.

Nie brakło osób, którym w równości braterskiej było kuczno, pragnęli wywyższyć się, odróżnić. Za Zygmunta Starego dali tego dowody. Na stanowisku narodowem, niemogli mieć żadnego powodzenia, za granicą otwierało im się swobodne i niezmierzone pole: tam, tytuły, dystynkcye, dekoracye, heraldzczne wywyższania, mianowicie cesarstwo skore było im udzielać. Jeździli panowie, za naukami, zaświatłem, za polorem za granicę; w poselstwach do dworów: nie jeden obciążył się tam honorami, wyuczył heroldyi. Znać ją wypadało dworowi Królów Polskich, bo miewali sprawę z cudzoziemskiemi herbami, bo herbów udzielali indygenatowanym lub uszlachcanym. Zdawało by się tedy, że herby Polskie były potężnie zagrożone tym przybytkiem, tym cudzego

---

[1]) Doliwa, Kotwicz, Nabram.

[2]) Brochwic, Przyjaciel, Samson, blizko po 20 wspólności pozyskały: a Przyjaciel wspólników siebie raczej nazwiskim liczy, niż herbową istotą.

żywiołu przymięszaniem, tą dążnością do naruszenia równości; że mogą popaść w ryzę obcych przepisów i rozporządzeń.

Alćż ktoby mógł był zamierzyć, ktoby się był poważył o ustanowieniu heroldyi pomyśleć? Paradowano z herbami, gdzie tylko było można, po kościołach, po zamkach, w nagrobkach, w filigranach papieru, na chorągwiach, na pieczątkach. Niekażdemu stać było na tak rozmaitą wystawę, ale pieczątka rodzin, równość zapewniała. Przy różnych nadzwyczajnych uroczystościach, gdy sceniczne djalogi wystawiano, to i turniejów szranki do zawodu otwierano. Dla wyprawiających uroczystość, było to wystawą przepychu; dla braci odpłużnej, niewiele ciekawem widowiskiem, które heroldyi podnieść niemogło. Szlachta nie herolda buławę ale hetmańską znała. Król herby udzielał, odmieniał: ale jego majestatu heroldya, gasła przed majestatem zwyczajów ziemskich, przed majestatem stanu rycerskiego i wielmożeństwem każdego szlachcica. Posiadacz klejnotu, mogąc go drugiemu udzielić, równe miał w tem prawo, jak Król nobilitujący.

Bracia czy z własnym czy spólnym klejnotem byli sobie równi; czy własny czy spólny równej był dobroci. Jednakże pamięć na dawność wspólnych, wyraz jawny, że nie sam, ale z liczną jedno herbową bracią jest w stanie rycerskim; że się jest posiadaczem klejnotu uświetnionego przez przodków, herby wspólne, piękniejszemi, milszemi, nawet poważniejszemi czyniły. Im więcej ruch wyłącznego chorągiewnego zacierał się bractwa, tem spólne znamiona powabniejszemi się stawały. To im zapewniało całość, tak, że skłonni do wynoszenia się nad braci, nieśmieli swego brackiego klejnotu, ani porzucać, ani naruszać. Szukający nawet zagranicznych zaszczytów i tytułów, czuli wstręt do wyrzeczenia się lub naruszenia klejnotu swego, który, jako przywodzący od wieków spół herbowym, w rodzinie swej niezmiennie strzegli. Dopuściła się 1473 Wieniawa zmiany hełmu cesarskim przepisem, a do takiego odstępstwa naśladowców niemiała. Własną nawet wolą dopełniane zmiany między możniejszemi nie zachodziły więcej. Łatwiej było z herbu do herbu przejść młodszej braci, niż możniejszemu. Poniżałby się gdyby odmieniał; traciłby stanowisko; coby o nim klejnotni przedawnionego powiedzieli klejnotu? Rzadkie też są i niesłychanie rzadkie przykłady, nietylko porzucenia narodowego dla cudzoziemskiego: ale nawet naruszanie godła herbowego ustaje, i w hełmie wprowadzane odróżnienia ustały [1]). Stare zaś uszły od naruszenia cudzoziemskiego, ocalały od wetknięcia w nie cesarskiego palca [2]). Jeżli Kromer z ojca był Pierzchałą, poco mu było zapierać się jego, porzucać go dla brania 1551. od Zygmunta Augusta orła; którego w dziesięć lat potem 1563 za siedmioletnią gościnę na jatki Ferdynandowi Cesarzowi wydał [3]).

[1]) Czarnkowskim od reszty Nałęczów, zmianą hełmu odpisać się podobało.

[2]) Jle dostrzegać się daje, jedna Wieniawa na to narażoną została, jakośmy powiedzieli.

[3]) *Unde simul ex gente Jastrembecia ego maternum genus duco: pater vero meus e Pirzchalia et Osmarogia. Nihil autem velut, his nostrum quoque adjungere, quo me, una cum fratribus meis et omni posteritate nostra, optimus rex Sigismundus Augustus ornavit, dimidiam aquilam, pectore tenus, naturali colore, extensis alis, laurea corolla circum collum redimitam, in rubro scuto impartitus, Cui Ferdinandus Romanorum imperator electus, immortali memoria dignissimus, cum legatione apud eum, ejusdem regis nomine in septimum annum fungerer, gentilitium austriacae familiae suae stemma rubram in albo scuto taeniam, per transversum ductam, subdidit et duo nigrae imperialis aquilae capita galeae coronatae superposuit. Cur autem minus liceat cuipiam, a se parato, quam ab aliis relicto decore gaudere? Cromeri, descr. Pol. p.* 107.

Było to w Prusiech: a i tam dopuszczający się tego, widzi potrzebę omówienia się: *cur autem minus liceat cuipiam, a se parato, quam ab aliis relicto decore gaudere?*

Ocalała tedy heraldyka Polska, ze wszystkiemi swemi, swobodami, spólnościami, z całem rozrodzeniem; ze swym językiem bałamutnym; ze swymi wątpliwościami, niepewnościami; dowolnościami; ze wszystką swoją prostotą i istotą, do godła samego odniesioną. W takim stanie przy unji Lubelskiej 1569, otworzyła skarbiec klejnotów swoich Litwie, aby brała, jak jej się podoba. Nim atoli przystąpimy razpoznać, jak sobie w tej mierze Litwa postąpiła, jaki w tem udział Ruś brała, wprzód rozpatrzmy Prusy, bo te z zapasem herbów własnych, liczby znacznej, stem laty pierwej 1466, z heraldyką złączyły się Polską.

XII. HERBY PROWINCYI PRUSKIEJ.

1466 — 1740.

Nim przystąpimy do wyłożenia stosunków jakiesię między herbami Pruskiemi a Polskiemi rozwinęły, wprzód wypada nam wskazać i obliczyć źródła, na jakich postrzeżenia nasze opieramy. W cząstce są do tego herby Polskie o których dopiero cośmy mówili, a któreśmy wyżej wymiewili i obliczyli. Zostaje podobnież wymienić i obliczyć, te Pruskie które się w dziele *Niesieckiego* dostrzec dały.

Aquilian, patrz Mortęski.
Aurszwald, *N. II.* 36.
Bąkowski czyli *Ryś*, *N. II.* 46.
Bartlinski herbu *Nieczuła*, *N. II.* 67. *VI.* 539.
Bartsch czyli Barszcz, *N. II.* 71.
Bażenski, *N. II.* 82.
Bem, *N. II.* 104.
Białoskorski, *N. II.* 125.
Blankenstein, *N. II.* 162.
Bodek, *N. II.* 183.
Borski, *N. II.* 252.
Brandys, *N. II.* 265.
Brant, *N. II.* 285.
Cema czyli Czema herbu *Vindicta* czyli *Zemscic*, *Pomscic* (Wczele). *N III.* 4.
Cholewa, patrz Garczyński.
Chomąto, *N. III.* 73.
Cietrzew, *N. III.* 134.
Cyremberg, *N. III.* 158.
Czarlinski, *N. III.* 184.
Czeszewski, *N. III.* 254.
Dąbrowski, *Papr. h.* 570. *N. III.* 285.
Dantyszek, *N. III.* 309.
Dargolewski, *N. III.* 312.
Dębicz, *N. III.* 317.
Dobenek, *N. III.* 346.
Doręgowski, *N. III.* 387.
Drangwitz, *N. III.* 396.
Eilemberg, *N. IV.* 1.
Elsnic czyli *Oelsnic*, *N. IV.* 3.
Elzanowski, *N. IV.* 3, 4.
Engelke, *N. IV.* 7.
Epinger, *N. IV.* 8.
Estken czyli Estko, *N. IV.* 9.
Falkenhan, *N. IV.* 13, 14.
Ferber, *N. IV.* 21.
Fogelveder, *Papr. g.* 1206, *h.* 72, *B.* 709, *O. I.* 200, *N. IV.* 43.
Frącki (Nieczuja) *N. IV.* 45, 46.
Gabelentz, *N. IV.* 58.
Garczynski, herbu *Cholewa*, *N. IV.* 68, 69.
Gissa, *N. IV.* 124, 125, 130.
Gołembiowski, *N. IV.* 173.
Gołocki, *N. IV.* 174.
Gonczy, patrz Leski.
Goszynski, *N. IV.* 247.
Greben, *N. IV.* 277.
Gretz, *N. IV.* 278.
Gulcz, *N. IV.* 327,
Guldensztern, *N. IV.* 331.

Jest w tym przeszło sto, do studziesięciu herbów właściwych prowincyi Pruskiej Pomorskiej, jakieśmy z Niesieckiego wydobyć zdołali. Nie jest to zapas zupełny tej ziemi. Mógłby kto powiedzieć, że jest dodatkowym, gdyż ta ziemia, mając pierwszy grunt herbownictwa

Polskiego, posiadała liczbę wielką rodzin wspólnych herbów Polski. Niebrakło rzeczywiście takich ziemi Pruskiej, wszakże poszukiwając onych z niejaką ich dochodzi się trudnością, a najczęściej w rodzinach, które po ostatecznem z Polską złączeniu do tej ziemi swe klejnoty wniosły. Niemożna przeto tej seciny za dodatkową poczytywać, ale za istotną część, a choć nie zewszystkim znaną i obliczoną, przecie, co do liczby herbów, łatwo Polskie przemagającą: przemagającą koniecznie z każdego względu, bo w całej Polszcze w onym czasie, herby, zaledwie tę liczbę dopisały, a przecie przestrzeń Polski więcej niż cztery razy rozleglejszą była. A choć przyczyna tej niestosunkowej różnicy leży w tem że Pruskie herby pojedynczych były rodzin, a Polskie wspólne: z tem wszystkiem liczba taka objawia siłę ogromną innego od Polski żywiołu.

Pomorze składało część Polski bardzo wczesno, ale na osobnem prawie. Powierzane wielkorządcom i książętom, rozszczepiło się na nadodrzańskie i przywiślańskie. Książęta Nadodrzańscy, już się byli zapisali 1180 do rzeszy Niemieckiej i do Niemieckiego obyczaju wielce skłonnymi okazali, kiedy Świętopełk 1227 —1266 najpotężniej za narodowością obstając, wdzieraniu się niemczyzny zastawiał. To rozszczepienie, niezrywało jeszcze tożsamości jaka była Pomorza Kaszubskiego z Pomorzem Nadodrzańskiem. Kaszubskie zaś do Polski się liczące, przy Polskim zdawało się stać obyczaju, bo i wojewodów i dostojników na sposób Polski miało. Czy podobnie było z godłami i chorągwiami brackiemi? jakie powinowactwo być mogło między gryfitami Kaszubskiemi a gryfitami Krakowskiemi? i czyli inne Polskiego rycerstwa godła w Kaszubach się powtarzały? niewiemy czy na wyjaśnienie tego znajdą się źródła. Synowie Świętopełka, z całem Kaszubskiem czyli Gdańskiem Pomorzem mniej mieli do niemczyzny wstrętu. Ztem wszystkiem, 1296 wróciła ta ziemia do Polski, na czas krótki, bo w lat dziesięć 1306, nie w osobny odeszła byt, ale pod Niemieckie przeszła panowanie.

Stosześćdziesięcio letnie oderwanie podobne, koniecznie niesłychanie wielkie zdziałać musiało odróżnienie, w krainie, która wprzód niebyła z Polską w jednostajności. Wprowadzone prawo i rozporządzenia Niemiecki, poddaństwo Niemieckie, obyczaj, język Niemiecki; liczne familje rycerzy Niemieckich ściągały się i osiadały, przynosząc z sobą, Niemieckie nazwy i herby; miasta i wsi i mieszkańcy krainy całej, otrzymały Niemieckie nazwy: wszystko się przeobraziło, przezwało Niemieckim. Lud jeden obstawał przy swym Kaszubskim Polskim języku i obyczaju, przez niego jedynie kraina pamiętała że była Polską.

Trudno aby w takiem przeobrażeniu godła narodowe i herby ocalone być mogły, mianowicie w wieku, w którym w krainie Polskiej klejnot właściwie się tworzył; w ziemi gdzie wszystko Niemieckie nazwy dostawało, gdzie zaszczytniejszym się stawał klejnot osobisty pojedynczej rodziny nad herb wspólnego braterstwa. Mnożyło się tedy herbów Niemieckich *Wappen*, ze wszystkimi heroldyi przepisami, a jeźli co było narodowego co się utrzymywało, to wycieńczone zostało żywiołem obcym; stosześćdziesiąt lat, stało się przeciągiem do zagładzenia aż nadto dostatecznym. W więcej jak trzy razy rozciąglejszej Polszcze, do stu dawniejszych godeł, mogło od roku 1306 ze sześćdziesiąt lub siedmdziesiąt nowych do 1466 pozykać; cząstka tych dawniejszych godeł, jaka się w ziemi Kaszubskiej znajdować mogła, zalaną została, więcej niż stem innorodnych: jeźli tedy nie wyniszczoną, przynamniej zagłuszoną została.

Kiedy nareszcie dopiekło jarzmo zakonne, szlachta i miasta zwrócili oko na żywioł przez lud przechowywany, rzucili się 1454 w objęcia Polski, ich własne usiłowania popierać mającej. A gdy po długim boju, wrócił tam 1466 obyczaj Polski, ziemie i rzeki, ludzie, wsi, miasta, rodziny i herby, podwójne uzyskały miana z Niemieckiego lub Polskiego języka idące.

Sto z okładem wyliczonych wyżej herbów, nie są wszystkie na miejscu w roku 1466 znalezione. Są między nimi niektóre, później przybyłe. Poronia, nadany 1462; Szembek w szedł koło 1500; Ferber 1515, Gissa 1519; Kromer nastał 1552 (1563); Hosjusz 1559, Kojeń 1577, Grecz 1580, Fogelveder 1589, Guldensztern dopiero 1633 Wszakże mogą nas bezpiecznie, razem wszystkie, jakby razem znalezione zajmować, bo są jednejże natury. Sto zaś nie jest zapasem zupełnym na 1466 rok: jest z owego czasu więcej, tylko niedostrzeżonych, nieogłoszonych.

Heraldyka ziemi Pruskiej, tak się pisarzom Polskim wydała innej natury, że ją, jakby obcą, ledwie niezupełnie zaniedbywali. W sto lat, Paprocki, i później Okolski, zaledwie kilku tej ziemi herbów dotknęli. Opisanie ich osobne, zostało długo w rękopismach, nim z nich Niesiecki swe wiadomości wydobył. Wiadomości te, niedostarczają, prócz wielce rzadkich wyjątków, żadnych o powstaniu, ukazaniu się lub przybyciu którego w ziemie Kaszubskie.

Ziemia Prus Gdańskich, wiążąc się na nowo z Polską i z nią jednąż rzeczpospolitę tworząc, chciała nieco osobnego stanowiska. Rzeczpospolita, otworzyła jej obywatelom przystęp do wszystkich swych zakątków i dostojności, obywatel Prus, ze swym klejnotem, wszędzie był obywatelem. W ziemi zaś Pruskiej, obywatel klejnotny rzeczypospolitej, czy z Litwy czy z Polski, niebył obywatelem, aby nim został, potrzeba było, aby mu stany Pruskie iudygenat udzieliły. Przenosili się na tem prawie obywatele i rodziny, z Prus Machwicowie do Litwy, Szembekowie do Polski. W Prusiech liczono rodziny Ogończyków, Białyni, Mora, Prawdzica, Ostoi, Doliwy, bądź z odwiecznej posiadłości pozostające, bądź raczej nowym indygenatem wprowadzone. Być może że w tej kolei, rodzina jaka z Gryfem indigenat także uzyskała. A bractwo tych klejnotów ich spólność nic w Prusiech nieznaczyła: bo nie herb był indygenowany tylko herbu szczególne rodziny. To niemniej się przyczyniało do utrzymywania herbów Pruskich w osobnem stanowisku. Zetknęły się, powiedzieć można, jedne z drugiemi, Pruskie z Polskiemi, między siebie rozbiegły po bratersku, niewchodząc w żadne powinowactwa. Polskie, zapatrując sie na pojedyncze, z żadnego nic do wzięcia niemiały, do żadnego prawie, nieśmiały się przyznać; Pruskie, nieodmieniając swego stanowiska i postaci swojej, uczyniły jaki taki krok do wnarodowienia się.

Ogólnem obejmując wejrzeniem obliczone Pruskie herby, dostrzegamy w nich heraldyczność, którą niezawsze pisarze Polscy wyrozumieć mogli. Na stu dziesięciu, znajdujemy 40, tarczy heraldycznie dzielonej i barwionej, honorowemi częściami ustrojonej; wiele na tarczy postaci krawędzi potrzebujących; widzimy między nimi, dziwną, potworną, ni sępią ni ludzką głowę, kapelusze kardynalskie (arcy biskupie), szybę od kopalni Niemieckiej, nogi obnażone, kiedy z palonych Niemieckich butów, orzeł głowę wyścibia. Wielu hełm różnie siedzi, to na bok, to czołem, to zamknięty, to kraciany, z koroną lub bez korony. Nad hełmem, na stu dziesięciu, 80 z heraldycznemi nastroszeniami; wreszcie, gdzie są pióra, tych barwa starannie oznaczona; niektórych labry, równie z he-

raldycznie wymienioną barwą. Wszędzie, mimo niezawsze rzecz rozumiejących opisów Polskich, prawidła heroldyi przebijają się i Niemiecki tych herbów początek.

Rodziny, mając herby własne osobne, same, nosząc nazwiska Niemieckie, posiadały te herby bezimienne. Szlachta Pruska, przypatrując się Polskiej, poczęła sobie kuczyć pod wspólnem z mieszczany zostawać prawem: Korrekturą Pruską 1488, podobniejszą się stała do Polskiej, wchodziła w wyłączność stanu rycerskiego rzecząpospolitą władającego. Rodźiny jej, czerpając w widzeniu stanu szlacheckiego obok swych Niemieckich lub zniemczałych nazwisk, przybierały Polskie, puszczały Niemieckie w zapomnienie lub je przydatkowo przypominały. Herby poszły za zmianą nazwiska, bo wymieniane były po nazwisku rodzin którym służyły. Niektóre rodziny swym herbom na sposób Polski osobne nazwiska nadały. Tym sposobem zjawiły się miana herbów: Cholewa, Dębicz, Gończa, Hibryda, Kizinek, Kos, Orlik, Nieczuła, Odwaga, Pomsta, Poronia, Jeż, Ryś, Pomorzanin albo Skarzyna, Trzyradła, Wesoła, Zbikswicz, Zeibersdorf. Z tych, Cholewa, Gończa, Kizinek wcale inne od tych co w Polszcze pod tem imieniem były, od nich tylko nazwy pożyczyły; Kos dla tego że honorowe częsci tarczę skośnie przechodzą; Zeibersdorf dla tego że rodzina Polską nazwę przybrała. Iinne herby, zostały bez imienia, pod nazwami rodzin, co się po Polsku poprzezywały lub nazwiska Niemieckie zachowały.

Lecz z pozyskanemi nawet nazwiskami narodowemi, herby te niestały się jak Polskie wspólnemi: do tego nieprzyszło. Jeden Jeż przypadkiem jakimś w kilka rozszedł się rodzin, inne mało się we wspólność wdając, pozostały pojedynczym rodzinom własne. Każdy osobno, jak przybylec co pokrewnych niema. Żeby który z którego wynikał, jeden z drugim jakie miał stosunki, tego pozory są słabe, a żadna o nich wiadomość, do dochodzenia podobnych stosunków nie pobudzała. Wszelako, sowa Bartlińskich i Czarlińskich, zdaje się być tem samem; wiewiórka Barczów i Bażeńskich (Baysen), z jednego herbu, odmianom ulegać; trzy oszczepy Dębicza i Goszczyńskich; na ostatek, księżyce i gwiazdy Garczyńskich, Msciszewskich, Zapendowskich, Zukowskich, zasługują na poszukiwanie, czy niesą jednego źródła.

Zaledwie heraldyczni pisarze Polscy powzięli oko niektórych Pruskich herbów, zaraz im na myśl przyszło widzieć w nich wypadek rozrodzenia herbów Polskich. Rzeczywiście Poronia, nadana 1462 w czasie wojny, może być słucznie poczytaną za Gozdawę przystrojoną dwiema różami i inną barwą: albowiem nadana jest w obozie Polskim. Lecz że Guldenstern, jest takiż jak Sternberg, nic z tego wywiązać nie można; Sternberg przybył z Niemiec przed 1450, a Guldenstern przybiegł z Niemiec dopiero 1633, a w Niemczech, klejnotów z gwiazdą jest dosyć, od siebie niezależnych, sobie wzajem nieznanych.

Podciągniono Kizinek z jego skośną szachownicą pod Kizinka Polskiego, dla nazwiska; podciągniono Czemy szachownicę pod Wczele, i Czemowie swoję vindicta, Pomstą nazwali: są to jednostajne zbrojby, W a p p e n, które w swoim czasie ulubione były od książąt i ziem na pola dla godeł; podciągniono Konopackiego pod Grzymałę dla pozoru. Czyliżby dla pozoru godziło się podciągać Eilemberga pod Zarembę, Gołockiego pod Pielesza? Heraldyka z jednego płynąc źródła, gdy Polskie herby z tego źródła czerpały, jak wszędzie tak i w Polszcze, też same nieraz, od siebie niezależne przynosi wypadki, też same na tarczach tu i owdzie poosadzała postaci. Wiewiórka tak jest w Aichingerze, jak u Barczów i Bażeńskich; jeleń w Brochwicu, jak u Cyrembergów; bara-

nek w Junoszy, jak u Rautenbergów; ostrzew w Nieczui stojący, jak u Frąckich pochyłony. Z tego nic niewywiąże: jedno że klejnoty, W a p p e n, w Prusiech, w Polszcze i w Niemczech są podobneż, choć niezależne. Patrz na Kroka, nie jest że to w podzieloną tarczę spojona Bończa z Grabiami? patrz na Białoskurskiego, nie jest że to Topacz osadzony w Pobogu? Musi to zostać ślepym heraldycznych zjawisk wypadkiem, kiedy niema na podobne zlewki dowodów, kiedy klejnoty Pruskie niewiele pobudzają do podobnych domniemywań. Rembowski jakby Jelita z przewróconymi włóczniami, Rembowscy przybyli do Prus z Lubelskiego, gdzie Jelity niebrakło. Garczyński, Msciszewski, Zapendowski, Żukowski, tak przerabiają księżycem i gwiazdami jak Sas i pod Sasa podciągane od heraldyków Polskich herby. Nieuszedł ich baczności ten dziwny zbieg jednostajności, podniecił do domniemań: trzebaby dowodów.

XIII. HERBY LITEWSKIE I WOJEWODZTW RUSKICH ORAZ ROZRODZENIE SIĘ POLSKICH. 1413 — 1600.

Wcale inny, cale różny i zupełnie sprzeczny Pruskiemu, roztaczał się dla herbownictwa Polskiego do działania widok, na całej ścianie wschodniej, w ziemiach Ruskich i Litewskich.

Księztwo Halickie, czyli Ruś czerwona, zostało ostatecznie spojone 1340. W jakim stanie narodowości ta kraina być mogła, kilka okoliczności z pomiędzy ciągłych wydarzeń, dostatecznie objaśnia. Jeszcze koło roku 1150; Arabski we Włoszech pisarz Edrisi za część ją Polski poczytywał, chociaż wiedział że była Rusią. Rodziny Polskie, miały tam swoje posiadłości. Roku 1292 na biskupstwo Krakowskie, był wyniesiony Rusin Prokop Korczak [1]). Wtedy więc już godła i herby Polskie, miały swe na Rusi stanowiska. Mazurów, chociaż krótkie 1337—1349 panowanie, nawiodło w Halickie ziemie niemało herbownej szlachty. Zagnieździły się tam herby Polskie i od krajowców od ziemian, były równie wzięte, jak od rodzin Polskich używane. Roku 1452, zamku Łuckiego straż czyli starostwo, powierzono Rusinowi Niemirze herbu Korczak [2]). Patrząc na Swieńczyka i Swierczka, swe główne i pierwotne siedlisko w ziemiach Ruskich mające, z pewnością powiedzieć można, że w ów czas niejeden nowy herb na Rusi dla obywatelstwa Polskiego powstał, gdy Swierczek ma swój byt przed 1435 [3]), pewnie od jakiego swierczałki otrzymany. Tych atoli herbów musiało być wiele, gdy się w czynnem i głośnem nieobjawiały obywatelstwie. Nawał znanych herbów Polskich, udzielający się po bratersku licznym rodzinom Ruskim, głuszył nieznaczący i szczupły byt innych. Ruś czerwona, prawie niepotrzebowała innych.

W innych częściach ziem Ruskich, szeroko się rozprzestrzeniła Litwa, ze swymi znakami i chorągwiami, które Ruskim podobne były. Na pieczęciach Gedymina można widzieć anioła [4]). Na pieczęciach Witowda, Korybuta w roku 1385, jest u pierwszego jeździec z mieczem,

---

1) *Długosz, VII. p.* 865. 2) *Długosz, XIII. p.* 85.
3) *U Długosza, Swejczek, XII. p.* 680. 4) W archiwum Królewieckiem.

u drugiego jeździec z włócznią; u trzeciego Lingwenisa, puklerz (pczat kniazia Lingwenwa) [1]. Na swego jeźdźca puklerzu, Witowd i następca jego, w pieczęciach nosili zarysy bramy o trzech wieżach, jako jedno z głównych Litwy godeł [2]. Już 1440 Witowd ze czterema na pieczęciach występował herbami, które się i w pieczęci majestatycznej znajdują. Pieczęć ta majestatyczna Witowda 1413, wystawia go, unoszącego herb Litewski Pogoń, otoczonego innymi trzema herbami, w których widać, w jednym rycerza stojącego z włócznią na puklerzu opartego; w drugim niedźwiedzia; w trzecim krzyż tarczowy [3].

Roku 1410, na polach pod Grunwaldem i Tannenbergiem, 40 powiewało chorągwi Litewskich, bądź ziem Litewskich, bądź książęcych. Wszystkie do siebie podobne były: bo trzydzieści z nich w polu czerwonem, miało jednostajnie jeźdźca na koniu, albo białym, albo karym, albo gniadym, lub innej maści; dziesięć zaś innych miało w polu też czerwonem, postać, oddającą w ogólnych prostych rysach, bramę między dwiema wieżami, a trzecia nad nią jako godło państwa [4]. Jeździec innych chorągwi, nazwany został Pogonia. Był on godłem i herbem jak ziem tak i książąt. Ale książęta Ruscy, na chorągwiach nosili świętego Jerzego zabijającego smoka, Litewscy podobnie takiegoż miewali jeźdźca, jak widzieć można z pieczęci 1375 Alexandra Koryatowicza książęcia na Podolu i Włodzimirzu [5]. Ten jeździec smoka zabijający, dał początek jeźdźcowi z włócznią równie *Pogonią* zwanemu, pod którym bywa smok rozciągniony. Mieścił go czasem Jagiełło i pod pogonią z mieczem; sam czasem używał pogoni z włócznią. Miał on dworską chorągiew jakośmy wspomnieli zwaną gończą, a na niej krzyż podwójny [6]. Ten krzyż, osadził na puklerzu pogoni.

Tym sposobem powiedzieć można, że w ogromnem państwie Witowda, były herby państwa, ziemskie, książęce, ale rodzin czyli obywatelskich nie było wcale. Jeźli obywatele pieczęci jakie mieli i na nich znaki, te były dorywcze, im osobiście właściwe, a żadne godła rodzinne. Takim zapewne jest znak jaki się dał dostrzedz na starej nieoznaczonego czasu pieczęci kniazia Wana [7]; takim znak Z którego dwu biskupów Wileńskich 1407 i 1453 używać miało, a jeden 1415 znaku S [8]. Dla

---

[1]) Wiśniewski, Pomniki hist. i liter. Pol. *T. IV. p.* 94; Działyński, zbiór praw. Lit. tabl. I, II, III. — Sztych Kielisińskiego.

[2]) Działyński, zbiór praw Lit. tabl. I, 3, tabl. III. 1.

[3]) Działyński, zbiór praw Lit. tabl. I. 1. Też cztery herby razem na jednej tarczy osadzone, są na pieczęci 1404 tamże, tabl. II, 1; wszystko sztych Kielisińskiego.

[4]) *Withawdi ducis* 40 *vexilla. Signa autem vexillis hujusmodi afficta paria erant pene. Fere enim quodlibet armatum virum equo albo, interdum nigro, aut rufo vel vario insidentem et manum cum gladio vibratam et extendentem, habebat in campo rubeo pro insigni. — Decem tantum modo, signum aliud habebant et triginta aliis distinguebantur: inquibus Withawdus equos insignire consueverat depicta erant. Quae quidem in hunc modum quoniam rebus describi non possunt pingebatur. Długosz, XI. p.* 243, 244.

[5]) Działyński, zbiór praw Lit. *tabl. III.* 4.

[6]) Prócz orła białego, miał wspomnioną *Gończę* inaczej sypialnicę, *cubiculariorum*, z pogonią i swiętego Jerzego, *Długosz, XI. p.* 240; Działyński, zbiór praw Lit. *tabl. IV. V. VI.*

[7]) Działyński, zbiór praw Lit. *tabl. III.* 3.

[8]) *Niesiecki, T. X. p.* 1; *Okolski, T. II. p.* 649. *Niesiecki T. VIII. p.* 225. — Herb S znany jest na Szląsku w rodzinach Mesenów i Dobrytschów, a Z w rodzinie Komantzkych.

tego gdy się kilkudziesięciu panów Litewskich, 1413, w Horodle z koronnymi zjechało, wzięli za swoje, jako spólnego użycia 47 herbów Polskich i te dla swych rodzin do Litwy i w ziemie Ruskie rozwieźli. Silna to była osada, która została w całem znaczeniu herbów Polskich. Wadwicz, Wąż, Habdank, Trąby, Pomian, Szeliga, Leliwa, Korczak, Bogoria, Nałęcz, Jastrzębiec, Roch, Syrokomla, Pogończyk, Łabędź i inne, mogły się udzielać rodzinom wielu: gdy tym czasem klejnotna szlachta Polska, nieprzestała ciągnąć w ziemie Litewskie i Ruskie, i tam się zagnieżdżać.

Jak dalece panów Horodelskich inni naśladowali, trudno to powiedzieć. Według wszelkiego podobieństwa, wielcy panowie, kniaziowie, bojarowie, dzierżawcy dóbr i księztw, nie ociągali się i niezaniedbali pójść za tym przykładem, wzięli herby lub postarali się że im dano. Lecz nie tak było z podległemi posiadaczami ziem, z wassalami. Jeźli który z nich niebawem, jeźli który z nich wczesno, przed ostateczną unją z herbem występuje, to musiał dosyć być zamożnym, dosyć mieć z pany bojary stosunków, że się poważył. Z tem wszystkiem, pieczątki ich noszą godła dużo na herby zakrawające, niektóre nawet jakby z herbów Polskich wynikały. Widzimy w nich 1475 — 1541, człeka z dzidą, gęś czy kaczora, skorpjona, beczkę, skrzynkę, a mianowicie w różnej postawie węże [1]). Trudno powiedzieć aby którekolwiek z tych na tarczy herbowej siedziało.

Ale pańskie były klejnotne, a często bardzo heraldycznie sporządzane. Radziwiłłowie 1513, 1518, nabywając książęce imperji tytuły, swoje Trąby, w heraldyczne więzy osadzili i tarczę herbową heraldycznie ustroili [2]) W tymże czasie 1518, przybył z Włoch Piotr Scypio de Campo, z pelikanem w hełmie i wkrótce sie w Litwie rozgościł; a z Niemiec Kierszejsztejn czyli Kryszpin z ostrzewem (*estoc*) w herbie stojącym na tarczy w dłuż przedzielonej, między dwiema jeleniemi głowami i lwem [3]). Litwa przypatrywała się herbom, wedle heraldycznych przepisów utworzonym, uczyła się swoje urządzać.

Koło roku 1530. Konstanty Ostrogski, zarzucił swoje kniaziowskie godło, i wziął szlachecki Polski z Leliwy i Ogończyka, na sposób narodowy Polski spojony. Leliwa i Ogończyk, między kniaziami w szlachtę idącymi, wziętości nabyły: Wiśniowieccy, raz się w półpierścienia Ogończyka rzucali, sadzając nań (w miejsce strzały) krzyż, drugi raz w Leliwę przewróconą, obarczoną krzyżem z przekrzyżowanemi ramiony; Zenowicz wziął ogończykowego półpierścienia, sadząc nad nim krzyż; a Czetwertyńscy przewróciwszy Leliwę, wetknęli w jej bark dwa miecze; Rudecki w ich ślady idąc, nad przewróconą Leliwą, dwie strzały poprzecznie w prawo złożył [4]). Działo się to w ziemiach Ruskich.

---

[1]) Dał poznać kilkanaście tych pieczątek w swej historyi Litwy Theodor Narbutt. Odwołujemy się w tym razie do pieczątek następujących: 1475 Szmitgina, kaczor między chorągiewkami; 1480 Zuba, wąż między dwiema włóczniami; 1481 Rexka, dwa węże; 1483 Skipora, trzy węże; 1485 Hrehora Romaszkowicza Minowta, skorpjon; 1490 Jwana Lenartowicza Kiezgajłła, człek z dzidą i trzy znaki czy litery; 1510 Paszica, S otoczone wężem czy wstęgą; 1513 Wołodkiewicza, wąż między dwiema literami O, E; 1528 Tunkiela, skrzynka czy mogiła; 1529 beczka, wąż na niej i znaki; 1541 Czapli, wąż. — Pieczątka (z czasów Kazimirza Jagiellończyka Stanka Stankiewicza Jurszy, nic więcej nie ma w sobie tylko monogram czyli powiązane głoski IVPШA wyrażające IVRSZA.

[2]) Mianowicie 1549, *Niesiecki, T. VIII, p.* 59.

[3]) *Niesiecki, T. VIII. p.* 299, 300, *T. V. p.* 407, 408. [4]) *Niesiecki, T. VII. p.* 171, 172, *T. III. p.* 255, *T. VIII. p.* 173, *T. IX. p.* 346.

W Litwie koło roku 1550, Hieronim Chodkiewicz, herbu Polskiego Kościesza, hrabtwo imperyi do Myszy wprowadzając, herb swój heraldycznie odmienił; na tarczy w dłuż przedzielonej, w połowinie Gryfa osadził [1]). Było to wszystko przed unją Lubelską. Herbów wszelkiego rodzaju w Litwie było dosyć, ale ciało szlacheckie czekało aby je dostać. Otrzymała nareszcie szlachta Litewska 1564 ziemstwo, sejmiki, nareszcie 1569 dośpiewała unja i wielki ruch herbowy toczył się szeroko, na bardzo rozmaite sposoby.

Kilka województw Ruskich w tym razie, policzonych zostało do korony, Litwa tedy do heraldycznego rozważania, więcej nam zacieśniony i ściślej oznaczony obręb wystawia. Możnaby przeto zupełnie osobno rozpoznawać herby ziem Ruskich od herbów Litewskich. Chociaż bowiem jednostajny obu tym częściom rzeczypospolitej popęd był dany w potężnym owego czasu urządzaniu się stanu szlacheckiego ruchu, wszelako zajść musiały miejscowe, z oddziału wynikające różnice. Jakie dostrzedz się uda, niazaniedbamy natrącić: ale źródeł na których mamy postrzeżenia nasze opierać, na Ruskie i Litewskie rozłączać, nieznaléźliśmy potrzeby, nawet z podobnego rozdziału tę uczuliśmy niedogodność że wszystkie do wyjaśnienia niejakich niejednostajności zarazem służą. Nieoddzielając przeto, obliczamy te herby które dla Litwy i województw Ruskich w Niesieckim dostrzegamy [2]).

Abszlang patrz Łopot.
Akszak czyli *Kara* albo *Obrona O, I.* 552, *N. II.* 15.
Alexandrowicz, *N. II.* 22.
Ancuta, *N. II.* 28, 29.
*Baryczka, *N. II.* 71, 72.
*Bajbuza, *N. II.* 80.
Bawoł, *N. IV. p.* 148, 149, (wspólny 3 rodzinom).
Bielikoicz, *N. II.* 143.
*Bies patrz Kornic.
*Bokij, *Papr. g,* 1132, *h.* 678, *O. I.* 89, *N II.* 216, 217.
Borejko, *N. II.* 241, 242.
Bratkowski, *N. II.* 286.
Bronic czyli *Jelce, Papr. g,* 1131, *h.* 678, *O. I.* 92, *kl.* 42. *N. II.* 304, *IV.* 476 (wspólny).
Brzuska, *O. III.* 356, *N, II.* 341.
Chalecki, *N. III.* 12
Charytonowicz, *Papr. g.* 1198, *h.* 681, *O. I.* 276, *N. III.* 20.
Chodkiewicz, *Papr. g.* 1157, *h.* 661, *B.* 761, *N. III.* 52.
*Chocimirski, *Papr. g....* h... *B.* 782, *O. I.* 234, *N. III.* 44.
*Chorągwie, patrz Kmita.
*Chrynicki, *Papr. g.* 1129, *h.* 677. *O. I.* 275, *kl.* 98, *N. III.* 91.
*Czetwertyński, *N. III,* 255.
*Dederkało, *O. II.* 388, *N. III.* 333.
*Denis, *N. III.* 336, *V.* 422.
Drobysz, *N. III.* 399.
*Drucki, *N. III.* 409.
*Dulicz, *Papr. g.* 1193, *h.* 680, *O. I.* 198, *N. III.* 433.

[1]) *Paprocki,* gniazdo *p.* 1157, herby *p.* 661, *Bielski p.* 761; *Misztołd* historya Sapiehów, II. 14; *Niesiecki, T. III. p.* 52.
[2]) Wszelako w następującej kolei gwiazdką odznaczamy herby Ruskie, albo do ziem Ruskich raczej odnoszące się.

Siekierz, *Papr. g.* 1192, *h.* 679, *O. III.* 113, *kl.* 100, *N. VIII.* 331 (wspólny 4 rodzinom).
Sielawa, *N. VIII.* 333.
*Sieniuta, *Papr. g.* 1126, *h.* 674, *O. III.* 111, *N. VIII.* 361.
Skoryna, bibljografi. ksiąg dwoje *T. I.* (patrz Kołontaj).
Sleporod czyli Snieporod, *Papr. g.* 1193, *h.* 800, *O, III.* 128, *N. VIII.* 396, 397.
Slizien, *N. VIII.* 402.
*Słoń, *O. III.* 162, *N. VIII.* 407.
*Starza patrz Helt,
*Stołobot, *O. III.* 177, *N. VIII.* 528.
Suszynski, *N. VIII.* 570.
*Swiszczewski, *Papr*.... *O. III.* 156, *N. VIII.* 587.
*Szaława, *Papr. h.* 550, *O. III.* 83, *N. VIII.* 594 (wspólny 6 rodzinom).
*Szaszkiewicz, *N. VIII.* 604.
*Szeptycki, *O. III.* 181, *N. VIII.* 620.
Terebesz, *N. IX. p.* 73, 74.
Tomowicz, *N. IX.* 92.
Trąby, patrz Rustejko.
*Ulanicki, *Papr. g.* 1131, *h.* 678, *O. III.* 270, *N. IX.* 196.
Waga, *O. II.* 439, *N. IX.* 210 (wspólny 3 rodzinom).
Waskiewicz, *Papr. g.* 1198, *h.* 681, *O. III.* 279, *kl.* 103, *N. IX.* 246.
*Wiśniowiecki, *Papr. h.* 1147, *h.* 649, *O. I.* 524, *N. IX.* 345.
Wojejko, *N. IX.* 392.
*Wyszpolski, *N. IX.* 464.
Zatajonymiesiąc, *O. III.* 329, *N. III.* 370.
Zet, *N. X.* 1.
Zdzitowiecki, *N. X.* 142.
Zienowicz, *Papr. g.* 1190, *h.* 674, *O. III.* 336, *kl.* 92. *N. X.* 170.
*Zkrzyzłuk patrz Kozika.
*Żmudzki, *O. III.* 345, *N. X.* 180, 181.
Zyzemski, *N. X.* 201, 202.

Z tej liczby dziewięćdziesiąteśmy liczyli na Litwę, pięćdziesiąt na województwa Ruskie. Rozdział często wątpliwy, gdy się rodziny przenosiły, gdy rozrodziwszy się, częścią w jednej, częścią w drugiej prowincyi przebywały: bo te herby są wspólne. Nie takiej wspólności żeby secinami różnych nazwisk rodzin, każdy dla siebie liczył: ale są co mają po kilkanaście, a bardzo wielka część, ma po kilka, po dwie, po trzy. Prócz nadmienionych 90, Niesiecki daleko wyższej ilości herbów dostarcza dla Litwy, z górą sto i cokolwiek dla ziem Ruskich, w opisach wielu herbów narodowych Polskich wspólnych, które się po Litwie w rozmaitem rozrodziły przeobrażeniu, w mniej liczne spolności. Tak że na Litwę samę do rozważania mamy przed sobą przeszło 200 herbów, nielicząc w to rozkrzewionych od czasu Horodelskiego zjazdu po licznych dosyć rodzinach herbów Polskich, jakie były w Polszcze, a które innym początek dawały. W województwach Ruskich tych ostatnich, to jest starych Polskich przewaga była, z tem wszystkiem, dla tych województw, takze wspomnionych wyżej 50ciu, jak z rozradzających się Polskich, można własnych dla tych województw herbów razem do siedmdziesięciu wydobyć. Każdy powie że w obliczaniach naszych z Niesieckiego czynionych, zupełności nigdzie niemamy. Jest to prawda, bo wielka liczba herbów, jak Niesieckiego tak i poźniejszych jeszcze pisarszy

uszła: wszelako gdy ten niedostatek jest wszędzie, stosunki między tymi liczbami w odnoszeniu ich jednej do drugiej, rzeczywistość niezawodną okazują.

Kiedy więc na liczbie z okładem 200 Litewskich, a razem z liczbą dla ziem Ruskich odtrąconą, na liczbie 270 herbów, herbów z zasad honorowych heroldyi wynikłych, zaledwie siedm lub ośm dostrzegamy, z pewnością sobie powiedzieć możemy, że mamy sprawę, jedynie z żywiołami narodowemi, Polskim, Ruskim i Litewskim. Te wreszcie kilka tarcz heroldyi, są przypadkowe. Takimi są, wspomniane herby Radziwiłła i Chodkiewicza (choć oba żywiołów narodowych); Giejsz, Isiora, Karęga, Kryszpin, Mier, z tarczami dzielonemi; Hełt z honorową wstęgą skośną, z tych Hełt się precz wymyka niemając rodziny [1]); Karęga i Kryszpin, z zagranicy przybyli. Do takich tarczowo heraldycznych, policzymy Łukocza i Natarcza, których mur potrzebuje krawędzi tarczy, a z tych pierwszy w Prusiech urodzony [2]); Scypio też jest przybyły. Spędzamy te kilka z uwagi naszej naprzód, aby nam potem roztargnienia niesprawiały: albowiem sprawę mieć mamy, jedynie z żywiołem narodowym. Litwa zlewając swoję, z Ruską i Polską narodowością, nietknęła, ani Dryi, ani Doliwy, ani Wadwicza, ani żadnego podobnego heroldyą cudzoziemską przyrzuconego; swych herbów nie powinowaciła z nimi: chociaż ten ostatni, to jest Wadwicz wyniół się z Polski służyć jedenastu rodzinom Litwy [3]).

Całość mnogich herbów Litewskich i Ruskich, pewnie nie w mgnieniu oka powstała. Najmocniejsze ich rozpłodzenie się, zaszło za Zygmunta Augusta i w blizkich potem latach, ale z nich wiele, miało swe uprzednio zadatki; wiele, znacznie później byt swój otrzymało; a te nawet, które w latach najbliższych unji obrane lub nadane zostały, nieodrazu herbowym sposobem występowały. Dowodem tego wspominane już pieczątki, jeszcze koło roku 1620 nieherbowe, lub herbów, później niewidywanych, bo żadnego podobnego nienapotyka się potem: herby może chwilowe, dorywcze, lub godeł dawnych wnet dla herbów zarzuconych [4]). Niepowinno to dziwić. Jeżeli Wiśniowiecy między Ogoń-

---

[1]) Wszakże ten Hełt Norimbergi sprowadzony, zowie się Starza i może poprzestać na strzale w polu niebieskiem, z połowiną ogara ziającego w hełmie, *Papr.* gniazdo, *Okol. T. I. p.* 282, *Rutka* w rękop. u. *Niesieck. IV. p.* 346. Ktoby się nim pieczętował? oni niewiedzieli, i ja niewiem mówi Niesiecki. Bartłomiej Hełt był 1569 uszlachcony: na nim zapewna rzecz się skończyła. Można przeto Hełtowi dać pokój i odesłać go do Wappenbuch der preussichen Monarchie 1836: a strzała zostanie Starzą bez Helda.

[2]) Do takich tarczowych, chętnie byśmy odliczyli Baryczkę, bo mamy wielkie podejrzenie że jest owocem złego zrozumienia tarczy; sama barwa srebro ze złotem do takiego podejrzenia powód daje. Musiało to być, blazonując językiem do blazonowania najwyrobieńszym: *d'or à deux piles renversées d'argent, appointées vers le chef en chevron; double croix sur le tout de même.* W polu złotem dwa w krokiew ku czołu przewrócone kliny srebrne, z takimże podwójnym krzyżem na całym. — Z tem wszystkiem te podpórki podwójnego krzyża, może mają wyobrażać krzyżykami ustrojoną głoskę A, jaką widzimy na inny sposob, czarną w Kołodynie. Z tego powodu, na Baryczkę jeszcze się powołamy.

[3]) *Niesiecki, T. IX. p.* 209.

[4]) W dziejach Litwy Theodora Narbutta: 1587 Stanisław Bokuhm, ma kłos i gałązkę kwiatkową; 1604 Byczek, czworonożne podłużne, z długim ogonem zwierzątko; 1609 Stecewicz, dwa Węże; 1615 Szmigir, dwie siekiery skosem skrzyżowane, nad głową byka; 1617 Koczel, naczynie na kształt kielicha (nalewka). — Również nie herbowe są pieczątki Bartoszewicza 1603 i inna 1630. Jedna signetowa ma na tarczy kura, koguta od innych nowsza.

czykiem a Leliwą wahali się czas niemały, inne rodziny z różnych powodów przebierały co im nareszcie najdogodniejsze będzie.

Z powodu tych niepewności i nieuzupełnienia herbownictwa Litewskiego, bliżsi czasów unji pisarze heraldyczni, Paprocki 1580, Okolski 1641, nie byli wstanie dostatecznych dać wiadomości. Od Paprockiego zebrane, będąc bardzo blizkie czasu w którym się wszystko rozwijało, o dawności wielu poświadcza i czystsze do czerpania źródło otwiera.

Gryfosmok Lacki, Hippocentaur, Pelikan, są postaci żyjące, herbom Litewskim właściwe. Ow pół gryf pół smok czy smok skrzydlaty, z Ruskiej książęcej Pogoni, na pieczęciach Jagiełły znajomy [1]). Hippocentaur, zupełnie w tej jak herb niesie postaci, znany w średnich wiekach po klasztorach, widziany jest na drzwiach z roku 1154, w cerkwi swiętej Zofji Nowogrodu wielkiego, który pod opieką Litwy zostawał [2]). Pelikan, przypomina hełmowego Kryszpinów. W reszcie żyjące stworzenia, nie były od herbów Litewskich poszukiwane. Ginwiłła jastrząb, Kuniglisa zając, Zyzemskiego lew, Wojejki dwugłówny orzeł, Męka i Póżniaka ludzkie postawy, są poźniej przybyłe, pożyczane przedmioty heraldyczne; równie jak, zbrojne, z kitą lub mieczem głową ludzką osadzonym, Krzyckiego i Terebesza ramiona. Na wszystko to, można się u Niesieckiego napatrzyć. Zastrzegamy wszakże sobie, z żyjących tworów węża, który się po pieczątkach i herbach Litewskich, chętnie wije.

W herbach ziem Ruskich, jeszcze mniej żyjących jestestw dostrzeże. Słoń jeden na Podolu w herbie trzy góry depce. Ziem Ruskich herby, ani hippocontaura nieprzyzwały, ani smoka kniaziowskiego, który poszedł w zapomnienie. Ziem Ruskich i Litewskie herby, rzuciły się właściwie, do rzeczy, postaci i znaków życia niemających, które się prawdziwie herbowymi stały i ich heraldykę odznaczają. A do tego stały się wzorem znaki wprzód nieco na ich pieczątkach mieszczone, tak iż można powiedzieć że herby Ruskie i Litewskie z pieczątek powstały.

W Litwie grobowa Mogiła, w postaci skrzyni, różnie ustrojona krzyżami, dla kilkunastu służy rodzin; w Sleporodzie, chorągwiami i (Polską) strzałą przekrzyżowaną, rozweselona. Zna ją rozmnożoną Paprocki [3]). W Litwie, nalewka, beczka, na pieczątkach bywały.

Ruskie ziemie, godła swe a znich herby często z głosek pojedynczych tworzyły. Naprowadzają z razu na to znaki godłowe biskupów Wileńskich (1407 — 1453) S albo Z;

A B C D E

N K Ⲁ Ⲁ Y

Swierczka A [4]); Charytonowicza B, Kołodynia C, Baryczyka D, Derkały E; naostątek M rozmaicie ukazujące się: Massalskich F,

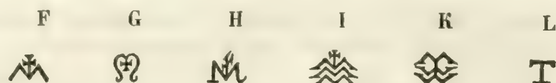
---

[1]) *Działyński*, Zbiór praw Litew. *tabl. IV*. 1. — Taki sam smok u książąt Wielkopolskich.

[2]) Adelung, Korsunische Thüre, Berlin, 1823, *p*. 56, 163.

[3]) Posępny ten obraz mogiły, wyprzedza inny Trupich głów, Czaszek, później w różnych herbach na Biało Rusi.

[4]) Jużeśmy wspomnieli że Z Komantzkych S Mesenów i Dobrytschów stanowią herby na Szląsku; tamże N znajduje się w herbie Kladrubskich.

kniazia Wana G, Szaszkiewiczów H, potrójne Mikulińskich I. W Litwie znalazły się podobne przez wniesienie z Rusi [1]). Dla tego gdy Hołowniowie noszą *t*, L, Hołowniowie Ostrożęccy potrójne *m*, K [2]).

Z pojedynczej głoski П znaczęcej Peczat, Печать, niewątpimy, powstał szereg różnych herbów, rodzin Ruskich i Litewskich [3]). Dano jej przecie w heroldyi pisarzów Polskich znaczenie bramy obozowej, odnosząc do bramy trzech wież na chorągwiach Litewskich powiewającej [4]). Jest to heraldyczne przeobrażenie, gdy głoska na herb przeszła:

strojona na wierzchu, krzyżem u Jełowickich A; krzyżem rozdartym (jak zwano) u Ogińskich i Puzynów B; trzema wieżami na szczycie zatknionemi u Kroszyńskich C; z poprzecznicą zatknioną u Kirkora D, czyli głoską końcową T, skrócenie wyrazu Печатъ oznaczającą.

Glinski E, pozałamywał nogi od sie, spuścił krzyż wewnątrz, zostawiwszy rozdarcie nad szczytem; Radoszyński F, sadząc krzyż nad szczytem, jedną nogę w hak wyłamał, drugą przekrzyżował. Chcielibyśmy do tej głoski czyli bramy obozowej, podciągnąć i Krzyczewskiego G, na miejscu krzyża mającego zawieszoną, przewróconą Polską strzałę (Koscieszę), w widły rozdartą w pierzu; ale heraldycy to za chorągiew heraldyczną (*gonfanon*) poczytywać chcą: o innych powyższych rzekli tylko: ot charakter taki, i swobodę zostawili naszemu widzeniu. Hutora H zowią kotwicą której oko niedociecze, widząc tylko dwa П z wyłamanemi od sie nogami, nad jednem drugie przewrócone, w szczytach spojone.

Znaki te głoskowe, mianowiciei П, są znamionami zrazu kniaziowskiemi, tych co się potomkami Rurika mienili, lub tytuł kniaziowski nosili. Od nich przeszły do innych rodzin. Zostały te znaki same w sobie, z Polskiemi się (prócz Krzyczewskiego) nie wiązały. Massalscy tyle się czasem uszlachcali, ile w hełm wkładali księżyca a nad nim strzałę przekrzyżowaną [5]).

Do tych Ruskich liczyć można świat czyli kulę: u Sliźnia z krzyżem; u Okunia ze strzałą po dwakroć przekrzyżowaną; u Klińskiego z krzyżem na nodze, dłuższą i krótszą klamrami dwakroć przekrzyżowanym; naostatek księżyca w pełni Iwanickiego z krzyżem w trzech ramionach przekrzyżowanym.

---

[1]) Być może że Bilikoicz, ma, nie trzy haki, ale głoskę gockiego pisma m. Znaczenie jakie miec może bez wątpienia jest w wyrazie *Mietka* to jest głoska, litera, znak piśmienny, mietka kniaziowska. Mietit znaczyć; mietelnik, metelnik, karbowy, pisarz.

[2]) Ilgowski i Okmiński, nie do ruskiego, ale do skubla odesłani być winni wraz z Chaleckim.

[3]) *Peczat*, jest pieczęć i wszelki znak. Dla tego, peczat kniazia na pieniądzach również jak by na pieczęci wymieniana bywa, bo te mają znak kniazia.

[4]) Ta brama obozowa, spłodziła może namiot Kisiela, heraldycznie wyświeżony, z tarczą i hełmem utworzony (*Okolski T. I. p.* 387.)

[5]) Do tych literowych liczyć należy od innych młodszego Drobycza mającego literę *h* w kończynie górnej strzałą przeszytą.

Te wymienione, mogił, liter i kul herby, zostały same w sobie, niebyły w niczem (prócz Krzyczewskiego) z Polskimi sprzężone, Jeden lub drugi, mają czasem ustrojone hełmy: wreszcie nie wiele strusie pióra przyjęło, dosyć bez hełmu, niejedne książęcą tylko mitrą tarcze obarczają. Są jeszcze inne Litewskie i Ruskie, dziwnych postaci własnych, ale są, albo wyrodzeniem Polskich, albo naciągnięte do Polskich. Nim więc o nich mówić przyjdzie, wypada w przód rozważyć, jak Litwa herby Polskie rozpłodziła.

Brackie chorągiewne godła Polskie, przebywszy różne koleje, pomnożywszy się i rozrodziwszy mocno, przybierając postaci klejnotów europejskich, zaciągnęły się do heroldyi która ich osobliwości pobłażać musiała. Mimo wszystkiego bowiem spokrewnienia się z heraldycznemi herbami cudzoziemskiemi, herby Polskie heraldycznych przepisów, jakie im nieprzystały rozumieć niechciały. Takie tedy spokrewnienie sprawiło niemały odmęt. Nowe wyrażenia, nowe postaci, stanęły na przeciw dawnym; stare zapominane, znaczenie traciły, inny im wykład dawano. Narodziło się niepewności, wątpliwości, dwuznaczności, na dowolność każdego zdanej. Posada jednak była ta sama zawsze. Liczba pewna godeł, jeszcze na chorągwiach i proporcach rozwinięta, miała swe ustalone postaci i życie, a myśl pierwotna, w inne tylko sposoby przybrana, trwała niewygaszona. Z takiego źródła, wprawdzie mętnego, ale pełnego i szczodrego, silnie tryskającego, czerpała Litwa dla siebie. Jak w urządzeniach swoich, w prawodawstwie, urzędach i dostojnościach, niechciała od swego odstąpić, tylko do swoich Polskie przybierała, tak i w herbach, nie opuściła swego, jakośmy już,to w części widzieli, a przybierała pełną garścią z Polskiego zasobu. Że dotąd tego rodzaju rzeczy, niewiele u siebie miała, tem więc chętniej korzystała z klejnotów które się udzielają bez straty lub uszczerbku.

Równość szlachecka, ziemstwo i sejm całej rzeczypospolitej, niedopuszczały odróżnień; czy kto miał herb wspólny czy własny było wszystko jedno, skoro każdy miał klejnot. Jeśli niemiał, powinien był wziąść jakiś. Uczyła tego klejnotna szlachta Polska, w dłuż i w szerz Litwę przebiegająca, w Litwie osiadająca. Jak pany z Horodła herby wywieźli, tak w następnych latach stu pięćdziesięciu, mianowicie w ostatnich, w Litwie herby się mnożyły między tymi co ich niemieli: a gdy ziemstwo i sejmiki zaprowadzone zostały, herbowna szlachta Polska, krzyknęła na szlachtę Ruską i Litewską że klejnot wziąść powinni, bo ten klejnot wyzwoli ich z pod wassalstwa pańskiego. Zygmunt August, udzielał herbów tym, co się doń o to zgłaszali, udzielał gminom całym: ale zgłaszanie się do niego, nie było potrzebne, każdy co niemiał, brał od brata, brał sobie co napotkał, bo był wziąść obowiązany. W Litwie i na Rusi dosyć było klejnotów Polskich, nie tych co niegdyś pany z Horodła wywieźli, ale braci szlachty, też same klejnoty posiadających: gdzie z nich który ze swymi podpadł te w rodziny Litewskie i Ruskie rozsypywał.

Chociaż kiedyś kniaziowie mieli spólną pogoń, z tem wszystkiem szlachta Litewska, niemiała pojęcia tej spólności chorągiewnej, jaka niegdyś godła i hasła Polskie podnosiła; widziała onej wypadek w stanie rycerskim Polskim, sama, posięgając po cudze zdawała się być powołaną do rozkrzewienia tej spólności. Z tem wszystkiem duch odosobnienia silnie się w obraniu herbów mięszał. Wspólność ta najświetniej wystąpiła w gminach szlacheckich, silnie zawiązanych, które na wszystkie swe rodziny, jeden i ten sam bez odmiany herb uzyskiwały i jedno a toż samo dla tych rodzin nazwisko. Ale po innych stronach, mnóstwo

rodzin i w nazwisku i w herbie odznaczyć się chciały. Z tąd z dwudziestu herbów Polskich, w krótce sto z okładem na Litwie powstało, przez różne dodatki i przemiany jakim w licznych rodzinach uległy. Przemiany i dodatki podobne, mógł sobie jaki pan, heroldyi świadomy, dla swej pociechy, za heraldyczne nadwerężenia (*brisure*) poczytywać: tego jednak, żaden szlachcic nieprzypuszczał, bo te zmiany były wypadkiem wielmożeństwa odmieniających.

W tem licznem herbów Polskich przenicowaniu, najczęściej takowym przeróbkom, starodawna pierwotnego znamienia nazwa pozostawała; często jednak zagubioną bywała. W obecnem rzeczypospolitej stanie i urządzeniu się jej rycerstwa, zniknęła potrzeba hasła, a mnogo już było herbów, niemających nazwiska. Zaczem i w Litwie mnóstwo zjawiło się herbów, bez nazwy, przerobione z Polskich co pierwotnej niezachowały, często żadnej nowej nieotrzymały; były zaś co uroczyście, nowe sobie własne nazwy dostały. Wyrągł się z tego powodu ciężki odmęt, gdy herby Litewskie, wielo rozmaitemi mianami nazywane być mogą: pierwotnym, własnym lub rodziny która go używa; a do ilu rodzin należy, tyląż może być wymieniany nazwiskami. W rodzinach zaś, nie było ustalonego nazwiska; miały ogólne dla kilku, miały osobne każda, miały patronymiki bliższe i dawniejsze jakiego przodka, miały przydomki, brały nowe nazwiska na sposób szlachty Polskiej; herb ich z tylu różnych, mógł być wymieniony tą lub ową nazwą. Gdy tedy Litwa swego obyczaju nieopuszczała, a Polski przybierała, plątały się z sobą liczne rozmaitości, pisarzy heraldycznych utrudzające.

Klejnotem szlacheckim był herb, czyli godło na tarczy osadzone. Heraldyczność zachodu, wprowadziła hełmy i heraldyczne jego przystrojenia. Widzieliśmy takowe mocno się w Polszcze rozszerzyły, w cale jednak powszechnemi niebyły: daleko im było do tego. Bracia szlachta o równości marząca, jeszcze to za pańskość poczytywała. Jeźli hełm na tarczy posadzili, to dość, gdy go piórami ustroili. Równość w stanie rycerskim wstrzymała zbyteczne heraldyczności i przepisów heroldyi rozszerzenie się. Na stu kilkudziesięciu herbach Polskich, trzydzieści jest, co nieprzestało na piórach w hełmie, a z tych siedm podwójnych; sześć całkiem cudzoziemskich, cztery co wzięło skrzydło strzałą przeszyte [1]: cała reszta herbów w Polszcze, w hełmie nosi jedynie, pióra strusie, pawie lub pawi ogon.

Szlachta Litewska, nie od panów ale od braci szlachty popęd do brania klejnotu biorąca, poszła, nie wyjątkowym, choć dużo w Polszcze rozszerzonym obyczajem, ale ogólnym, w którym u niej wyjątkowość jeszcze rzadszymi objawiła się przypadkami. Wszystkie Litewskie i Ruskie herby z hełmem, mają po trzy pióra strusie, rzadko tych piór więcej albo pawich. W wyżej obliczonych stu czterdziestu, sześć jest cudzoziemskich z osobliwymi hełmów ustrojeniami [2], własnych Litewskich dwanaście [3], Ruskich pięć [4]. W stu z okładem z Polskich herbów wy-

---

[1]) Cudzoziemskie są: Dębno, Gieralt, Kotwicz, Paprzyca, Wczele, Wyszogota; podwójne jakośmy wyżej obliczyli: Boleszczyc-jastrzębiec, Koźlerogi-jelita: Korczak-wręby, Lis, Złotogoleńczyk-nowina, Półkozic, Starza-starykoń; ze skrzydłem strzałą przeszytem: Dąbrowa, Dołęga, Pnieinia, Zagłoba; inne z innymi: Belina, Bogoria, Nałęcz, Godziemba, Łada, Ogończyk, Oliwa, Pobóg, Prus, Przegonia, Szreniawa, Świnka, Sas, Zaremba.

[2]) Scypio, Męk, Limont, Kryszpin, Isiora, Mier.

[3]) Chalecki, Chodkiewicz, Krzycki, Krzyczewski, Natarcz, Newlin, Postolski, Radziwiłł, Zienowicz, a niektóre ze Śliźnia, i Mogiły.

[4]) Kalinowa, Kołuszowski, Kisiel, Kmita, Szaława.

Strzały tylko rozdarte w Giejsztorze i Komoniaku odnoszą się do starej postaci. Równie poniekąd w Ancucie i Newlinie, ale nowotnie upierzone. Kalinowa rozdarta w pierzu starodawnym obyczajem, ale nowotnym, rozdarcie upierzone i w kotwę wygięte.

Łuki i kusze są własnym heraldyki Litewskiej przyborem czy wymysłem, postaci nowych, z których łuk bez strzały z krzyżem, w Ruskich województwach *zkrzyzłuku* nazwę otrzymał.

W Pieleszu i Włoszku, skrzyżowane skośnie miecze czyli szpady, (jak Kownia i Równia koronne,) zdaje się nastrzęczać miecz do herbowych przydatków.

Owóż Pobóg, u Szeptyckich strzałą w lewej kończynie rażony; a u Kosarzewskich, łuk otacza. — Jastrzębczyka podkowa w rozmaite

przybrana dodatki, gwiazdy, strzały, róg myśliwski, (nie w hełmie, ale) na tarczy jastrząb na podkowie lub na dwu podkowach sadzany, liczyły się do mnogiego Jastrzębczyka. — Podkowa sama w *Zatajonym miesiącu*, księżyc otaczająca; a barkiem do góry w Suszyńskim przez przekrzyżowane skos dwie strzały, przewiedziona; a w Jacynie otacza Kościeszę bez przekrzyżowania i Prusa; w Hornowskim na Wręby się zapuszcza.

Wręby przewrócone, skośnie stawiane, z księżycem, gwiazdą, kuszą wiązane dostarczyły rozmaitości. Tym sposobem wprowadziła

Litwa Wręby w kilkanaście rozmaitych herbów, które zwiększyły liczbę rodzin Korczaka używających, bo heraldycy po większej części do Korczaka te herby policzyli: chociaż Litwa naczynia korcowego brać niechciała, i psa precz odegnała.

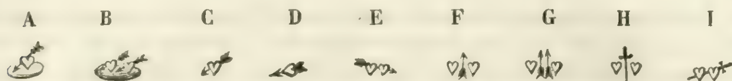
Rogalą być nieprzestał herb Iwanowskich, który na miejscu bawolego łosi nosi. — Trąbami nieprzestał być Rustejko, choć między dwie tylko na dół obrócone, miecz osadził. — Ale, Alexandrowicz, mający dwie kosy ostrzem do siebie, skośnie skrzyżowane, między które dwa miecze z góry i dołu zachodzą, do Kos policzony niezostał.

Węże podciągano wszystkie w rozpłodzenie węża Polskiego, chociaż Litwa miała ich dosyć własnych, niepotrzebujących odrzucać, ni korony, ni jabłka, bo nimi postrojone niebyły.

Rzeczywiście trudno jest odgadnąć jaką miał myśl pierwszy twórca herbu, gdy od jego woli zależało powiedzieć, że sobie Polski, tak a tak nazwany przyswaja i przeinacza, czy że sobie własny na podobieństwo owego wymyśla. Nieświadomemu tej myśli potomkowi jego lub heraldykowi do woli zostało, w rozrodzenie Polskich załączać lub z niego wyłączać. Rzeczywiste herbów narodowych rozradzanie się, upoważniało zaciągania w nie często mocno wyrodzonych. Heraldycy niezawsze dość bacznie w tej mierze sobie postępowali, z tego nieraz zbytecznie korzystali i za daleko się zapuszczali, jak to podkoniec wytkniemy.

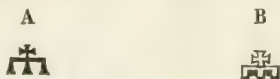
W Litewskiem herbów tworzeniu, Gozdawą jest, gozdawa Paców, Podbereskich, Korfów, hełmem odróżniania. Ale do gozdawy policzone zostały dwie lilje Dzierżanowskich, trzy lilje Sapiehów i kilku innych rodzin. Słusznie w to nieliczy się Postolski, bo jest Oliwą.

Przyjaciel, jest przeszyte strzałą serce na misie, A. Jedni Pawłowscy misy nieodrzucili, mieszcząc na niej dwa serca, B. Inni bez misy no-

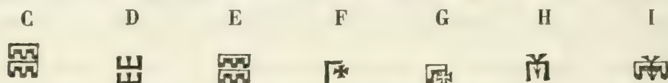

szą: Szembel C, i Akszak D, jedno serce z lewego strzałą przeszyte; Dawbar dwa serca jedną strzałą z prawej strony przebite, E; Legiecki dwa serca, między nimi strzałę, F; Skirmonty dwa serca, między którymi dwie strzały, G; Liniewski dwa, a między nimi miecz, H; na Wołyniu rodziny niektóre, mają dwa serca z lewego mieczem przebite, I. Wszak to wszystko Przyjaciel. Ale Liniewski w to nieliczony; ani Akszak, bo tego serce bardzo zakrwawione nazwane zostało osobno *Kara* albo *Obrona*.

Radwan, miał chorągiew z krzyżem (*gonfalon*). Rudeccy na Szląsku zachowali jego proste rysy, A; w Polszcze wyświeżony rysowniczo

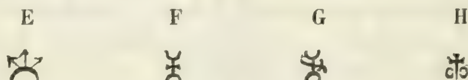
heraldycznie wypostaciowany, B, został między bardzo liczne rodziny rozdzielony. Z niego naprzód daleko mniej rozpowszechniony wyniknął

w ziemiach Ruskich *Kmita*, noszący dwie chorągwie jedna pod drugą, C; Znaki herbu Swiszczewskiego, odpowiadały dwóm chorągwiom przewróconym D, E, choć temu nieprzeczono, nie było jednak w tej mierze nic pewnego, bo wpadło na myśl domniemanie, że to mogą być rysy dwóch rzędów trzech wież. W Sieniucie, niezaszło żadnej wątpliwości, połowa to chorągwi odcięta, o jednem na prawej stronie wisiadle, a na miejsce średniego krzyż F, G. Również w Krzyczewskim ujrzano chorągiew Radwana z zawieszoną na miejsce średniego wisiadła przewróconą nieprzekrzyżowaną Kościeszę, H, I. Z tem wszystkiem rysowano jak głoskę ⊓, jak by to była Peczat, (albo brama obozowa,) Kościeszą przewleczona.

Szeliga, A, właściwie jednej w Litwie odmianie Bukrabów uległ (nielicząc drugiej Mikulicza), to jest że krzyż nie na księżycu oparty, ale księżycem otoczony, B. Z tem wszystkiem do Szeligi liczą księżyc otulający strzałę z połowicą żeleźca krzyżem skośnym pokrytą C; tudzież księżyc na którym oparta Pilawa, D. W obu tych, krzyża niema, Pilawa nie jest krzyżem Szeligi. Wszakże to prawda że Szeliga Szląski krzyża niema, tylko księżyc: być tedy może że przed czasy jedynym warunkiem Szeligi był zyzowaty księżyc. — Jest wszakże więcej księżyców: Kozieł nosi księżyc przewrócony z zatkniętemi na garbie osobno trzema

strzałami, E; Kruniewicz, dwa ich barkiem na odwrót oparł o szyję i nogę krzyża, F; Ulanicki, dwa ich odwrotnie barkami do siebie leżących i spojonych, a spojenie szablą przekrzyżował, G; Drucki, obok krzyża o długiej nodze, po obu stronach, po dwa księżyce rogami do siebie

zwrócone pomieścił, H. — Księżyc z Leliwy w kniaziowskie podniesiony był znamiona, jakośmy to wyżej powiedzieli.

Mylił by się ktoby mniemał, że przy rozradzaniu się i przeradzaniu herbów Polskich, przy przeobrażeniu znamion Litewskich i Ruskich na herby, w rodzinach szlacheckich, nic czysto heraldycznego z heroldyi niezamięszało się zachodniej. Nie tylko z tego żywiołu miały cóżkolwiek Polskie herby i cóżkolwiek udzielały, ale cudzoziemskie herby w prost do myśli niejednemu szlachcicowi przypaść mogły. Z Polski heraldyczny dwu rybny (*bars*, *deux poissons adossés*) Wadwicz wyniósł się na Litwę; z Polski po Litwie i Ruskich województwach rozszerzony Bies czyli Kornic: na trzech stopniach słup, poprzecznicą pokryty, na której końcach krążki (*tourteaux*), Szląskim jest herbem. Trzy kule (*bezans*), między które, przewrócony i ostrzem wpuszczony miecz Limonta; trzy gwiazdy Karpia; w roztrój (*en pairle*) rozłożone grabie Chocimirskiego; *Pietyrog* (*pentalpha*) lilją uczubiony; miecze (*deux épées passées en sautoir*) *Pielesza i Włoszka*, śmiało liczyć możemy do owoców heroldyi. Do czego dołączamy Hurka, w którym, nic innego nie jest, tylko paprzyca (*nile*) strzałą ustrojona [1].

W Koronie, nadmieniliśmy, krzyż własny, w herbie sam niechodził. W Litwie wystąpił z nim Skorobohaty: z krzyżem kawalerskim, z heroldyi wziętym (*croix pattées et alaisée*) [2]. Denis oparł go o gwiazdę; Komar o połowinę dolną Gozdawy; Chocimirski zasadził nań, jak mówią wędę (może mały skubel Skuby); Pypka, dwa ich ustawił, do szyi dolnego dwa listki Gozdawy przyczepił, pod pachami jego dwie gwiazdy zamieścił. Do heraldycznych policzemy, krzyż Waskiewiczów, z nogą w widły rozdartą (*croix alaisée le pied ouvert en chevron*).

Inny krzyż, niemałe wniósł na Litwę heraldyce utrapienie, to jest krzyż Polski szablany, krzyż czy jelce? jelce od miecza proste i jelce dawną postacią w *S*, po kończynach zaginane. Te ostatnie tedy, A, B, w Korsaku, Bronicu, u Ptaszewiczów, u Turadowskich, skośnie lub na sztorc w poprzek krzyżowane, zawsze jednak w ikx wygięte A, B, Łopota jelca, wprawdzie są proste, ale w skośnem skrzyżowaniu pozałamywane w prawo i w lewo, C [3]. — Do tych krzyżow, policzyć możemy, już nie jelce jeden na drugim leżące: ale połamaną postać Borejki, D: wszystkie kończyny krzyża w prawo załamane, górnego i dolnego zała-

A B C D

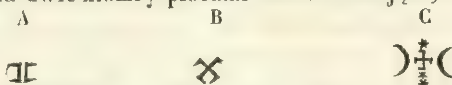
[1]) Hakami zowie Kojałowicz: czem nie tylko nieobjaśnia, ale sprowadza na inne postaci. Dolne spojenie skośne, albo jest uchybieniem w rysunkach, albo kaprysem. Hurki mniemane haki, odpowiadają postaci paprzycowej herbów Francuzkich; w niższych Niemcach, inne w herbach tejże paprzycy dano. — Herb Paprzyca Kuszaba, jest cudzoziemską myślą, w hełmie szczeniąt gromada, jasnym tego jest dowodem. Tylko *nile*, paprzyca, zastąpioną została, kamieniem młyńskim z zastrzeżeniem jednak, aby w nim było widać paprzycy żelazo. *Niesiecki T. IV. p.* 396. 347, *T. VII. p.* 248.

[2]) Na to niepotrzebował czekać przybycia Krucyniego z Włoch, który dopiero za Batorego przybył z czem innem. *Niesiecki, T. V. p.* 422.

[3]) Z takich jelców, tworzy się; *croix en sautoire, alésée et cramponnée sur ses quatre bouts, crampons affrontés sur le dextre et le senestre.*

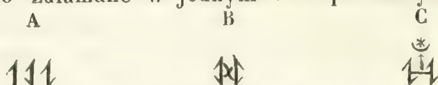
mania końce także [1]). Stara to postać, z bałwochwalczych mogła pozostać czasów, a bardro heraldyce przypada.

Klamry i haki, osiadły też rozmaitości herbów Litewskich. Klamry czyli żelaza z załamanemi obu ostrzami w jedną stronę, były znane w herbie Polskim Cholewa, dwie, plecami do miecza postawione. W Litwie Terlecki, ma dwie klamry plecami do siebie stojące, A; Niemierzyc

przekrzyżowane skośno, ostrzami na dół, B; Wyszpolski, między barkami dwu księżyców odwrotnie zwróconych, dwie klamry skrzyżowane, na sztorc ostrzami na prawo, w poprzek ostrzami na dół, nad nimi jedna, pod nimi dwie, jedna nad drugą gwiazdy, C. Jest to jasno i oczywiście.

Haki wyobrażają rodzaj kruków, mających jeden ostrz, albo ostrza obu końców ostro załamane w jednym lub sprzecznym kierunku, A.

Polskie herby ich nie znały, znalazły się w województwach nowych, z postaci podobne do strzał, połowy żeleźca pozbawionych. Olszewski, powiedziano, ma dwa haki, a między nimi jelce czyli krzyż: haki plecami ku sobie, mające ostrza na jedną stronę wyłamane, B. Jasieniecki Wojna, ma dwa stojące haki, z ostrzami sprzecznie w prawo i lewo wyłamanemi, poprzecznicą spojone, nad którą strzała, a nad nią Leliwa, C. — Jeżli Olszewski, głoskę N przypomina, Jasieniecki Wojna, głoskę H, albo obrysy bramy o trzech wieżach, nad czem Leliwa [2]).

Cóżkolwiek późniesi o Junczyku i Jasienieckim prawią [3]), niepodpada, ni trudności, ni wątpliwości Kotwica, Kmiecica, A; Junczyka B,

C; Jurachy, D; Jasienieckiego, E: bo u pierwszego jest rzeczywista kotwica z uchem, A; u drugiego, noga krzyża pojedynczego lub podwójnego, rozdarta i w kotwicę wygięta B, C; u trzeciego, pod krzyżem kotwica krótką poprzecznicą pokryta, D; u czwartego kotwica z ostrzami haczystemi, długą pokryta poprzecznicą z załamanemi w dół jej kończynami, czyli jest T w kotwicę przeistoczone [4]).

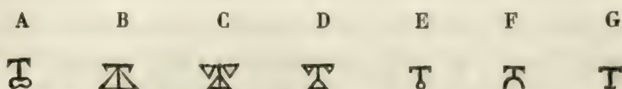
---

1) *Croix alésée, cramponnée sur ses quatre bouts à dextre, recramponnée de même sur les crampons du chef et de la pointe.*

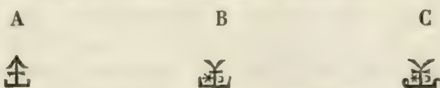
2) Nieco zbytecznie nad klamrami zatrzymaliśmy się i hakami, a to z powodu Kojałowicza który w Hurce okrągławo widzi wygięte haki; a zaś w Jasienieckim Wojnie, proste a ostro łamane, twierdząc (jak mówi *Niesiecki, T. IV. p.* 454), że *w polu czerwonem, haki ze strzał różnie łamanych, a nad średnią strzałą, pół księżyca z gwiazdą.* Figura żadnej strzały złamanej niedostarcza, tylko strzałkami osypane H, aby nimi haki utworzyć. Sądzimy że to wynikło z tego, iż Kojałowicz nazwał to strzałą łamaną, co do haku przyrównał. Wreszcie, jeżli herb ma być dawniejszej daty, to niepodobna prawie podobnej strzałek plątaniny przypuszczać, w czasach, w których, mimo wiązania różnych żywiołów, tarczy nieobciążano odmętem.

3) Haki w jednym! Dulicz z Chrynickim w drugim? patrz *Okólski, T. I. p.* 314, 352.

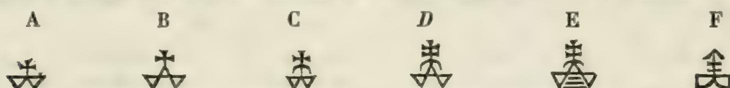
4) Co Kotwica Hutora powiedzieliśmy wyżej, co Kołontaja, zaraz powiemy. — Kotwice, Strumberga, Stojeńskiego, Rotermunda, są każda osobne, bez związku przybyłe; pierwsza może stała się dla krajowych wzorem: a drugie późniejsze. Liczenie zaś tych ostatnich do kotwicy wynika z tego, że w jednym jest w hełmie, a w drugim w cząstce tarczy uciążonej wielą innych rozmaitości.

Klucz w Jasieńczyku był już rozszerzony w Polszcze, podobał się Litwie, wzięły go niektóre rodziny. Obuchowicz swój znak nazwał kluczem rozdartym czy z zębem na dwie strony, A. — Podobny znak Kołontaja nie został uznany za klucz, i słusznie: ale zastosowany został do kotwicy przewróconej, zamiast wywiniętych nóg, wyprężone w poprzecznicę ramiona wystawującej uchem na dół, E. Znak ten, 1519, Skorina w Pradze jak monogramm liter TA, a w Wilnie 1525 jak T trójkątami osadzone wyobrażał, B, C; u Kołontajów wychudł nieco, D; zaczem później, w kotwicę mniemaną przeszedł, E. — Dulicz takąż postać na pół pierścienia osadził, F. — Hołowni G, za kotwicę niewzięto. Z takiemi, bądź literami, bądź znakami Ruskiemi i Litewskiemi, spotykała się heraldyka Polska i chrzciła jak mogła [1]).

Siekier A, i Kurcz B, C, na poprzecznicy dolnej, postawili przekrzyżowaną strzałę i przekrzyżowane widły, w czem Kościeszę snadniej u Siekierza niż u kniazia Kurcza dostrzedz. Są to własne, po części Ruskie, po części Litewskie znamiona, przybierające miana i postaci nowe.

Do tych jeszcze liczyć należy, w różnych postaciach *Wagę* czyli *Rozmiar*, po Litwie a nieco i po województwach Ruskich rozpłodzone. Brzuska A, Rozmiar B, Waga C, D, E, Stołobot F. Że się w to, koronny księżyc, wręby, Kościesza i nowsze postaci wcisnęły, widać naocznie. — Do herbów ziem Ruskich, liczyć należy Oszczewskiego, składającego się z dwu trojkątów odwrótnie wierzchołkami zetkniętych, w przewróconym górnym krzyż [2]); Łosiatyńskich w pierścieniu krzyż nad czem strzałka; Szaławę w pierścieniu osadzone trzy krzyże mającą.

W tem rozciągłym rozważaniu żywiołów jakie się zbiegły by herby województw unją Lubelską 1569 do rzeczypospolitej przystępujących, uzupełnić, bezwątpienia, zaczepiliśmy niektórych, znacznie poźniej działających, bo całość jaką nam te kilkaset herbów dostarczają uzupełniała się jeszcze następnie, z małą różnicą, tym samym sposobem jak w Koronie. Herbownictwo Polskie, niebyło otrętwiałe, ulegało owszem ciągłym wzruszeniom i przeobrażaniom, które jeszcze cokolwiek rozważać mamy.

---

[1]) Niechcielibyśmy wątpić, że to jest rzeczywista głoska T początkowa jakiego wyrazu stosownego znaczenia. Niechcemy nastawać aby wszystkie a wszystkie w herbach Ruskich znajdujące się głoski koniecznie znaczenie swe miały, wiele atoli z nich nie są z niego wyzute. S sigillum, M mietka, П pieczat, T dość licznie w różnych ukazujące się, może jest *tajna*, tajemnica, tajnica, *secretum*. A te a nieinne miały znaczenie: bo herby Ruskie z pieczątek początek swój wzięły.

[2]) Widziany przez Okólskiego Zegar strzałami przeszyty, ponieważ był klepsydrą zapewne Oszczewskiemu odpowiada. A trójkąty Oszczewskiego i owa postrzelona klepsydra odpowiadają kielichowi Koczela w dziele Theodora Narbuta.

XIV. OSTATNIE W RZECZYPOSPOLITEJ HERBOW PRZYBYTKI, ORAZ HERALDYCZNE TRUDY. OD 1569.

Ponieważ jedynem źródłem poszukiwań naszych jest dzieło Niesieckiego i z niego wskazaliśmy w oddziałach poprzednich te herby jakie do którego mniej więcej służyły, wyłączając do tych czas te, które do późniejszych należą czasów: wypada nam zatem sprawę zdać z tych dotąd wyłączonych, to jest resztę z 500 w Niesieckim znalezionych herbów obliczyć.

Achinger, *Papr. h.* 587, *O. I.* 15, *Pot. kl.* 36, *N. II.* 10.
Alemanni, *Papr. h.* 581, *O. I.* 23, *Pot.* 704, *N. II.* 20.
Andrault de Buy, *N. II.* 30.
Arcemberski, *N. II.* 33, 34.
Bekiesz, *O. III.* 358, *N. II*, 90.
Berzewicz, *N. II.* 110.
Betman, *B.* 507, *O.* index, *N. II.* 112.
Białogłowski, *N. II.* 124.
Białokurowicz, herbu Pocisk, *N. II.* 28.
Blumberk, *N. II.* 165.
Bombek, *N. II.* 222.
Breza, *N. II.* 290.
Bronikowski, *N. II.* 309.
Butler, *N. II.* 364.
Czarnecki, *N. III.* 185.
Czeki, *N. III.* 243.
Desier, *N. III.* 338.
Dołszkiewicz, *N. III.* 366.
Donhof, *O. I.* 170, *N. III.* 375.
Dziuli, N. *III.* 476.
Farensbach, *N. IV.* 15.
Fleming, *N. IV.* 42.
Gersztorf, *N. IV.* 104, 105.
Glower, *N. IV.* 141.
Guldenbalk, herbu *Holt N. IV.* 330, 331.
Hejdenstejn, *N. IV.* 344.
Holt patrz Guldenbalk.
Kampenhausen, *N. V.* 29, 30.
Kantakuzen, *N. V.* 31, 32.
Kleszczyński, herbu *Gryf N. V.* 109.
Kotwica patrz Stojeński.
Kozieł, *O. I.* 493, *N. V.* 342.
Kruzer, *N. V.* 402.
Kur, *O. I.* 508, *N. V.* 451, (wspólny 3. rodzinom).
Mohyła, *N. VI.* 448.
Morykoni, *N. VI.* 480.
Muryson czyli Murzynowa, *N. VI.* 494.
Nosadyni, *N. VI.* 573.
Pachołowiecki, *N. VII.* 233.
Peretyatkowicz, *N. VII.* 271, 272.
Pernus, *O. III.* 211, *N. VII.* 273.
Plater, *N. VII.* 321.
Pocisk patrz Białokurowicz.
Połota, *Papr. h.* 693, B. 763, *N. VII.* 365.
Raes, *N. VIII.* 83, 84.
Rarowski czyli Ror, *O. II.* 621, *N. VIII.* 93.
Renard, *N. VIII.* 106.
Rotermund, *N. VIII.* 149.
Salamandra, *O. III.* 89, *N. VIII.* 230 (wspólny 4 rodzinom).
Schampach, *N. VIII.* 289, 290.
Schlichting, *N. VIII.* 293, 294.
Sołtyk, *N. VIII.* 458, 459.
Stojenski herbu *Kotwica*, N. *VIII.* 524.
Trach, *O. III.* 235, *N. IX.* 106. 107 (wspólny 4. rodzinom).
Trzybuławy, *O. III.* 251, *N. IX.* 141.
Walbach, *O. III.* 267, *N. IX.* 214.
Waxman, *O. III.* 350, *N. IX.* 251.
Weselini, *N. IX.* 280.
Wizemberg, *O. III.* 302, *N. IX.* 371.
Władysławski, *N. IX.* 373.
Wolff, *N. IX.* 396.
Wyszogota, *N. IX.* 463 (wspólny 3. rodzinom).

Na niektóre z tych powoływać się przyjdzie. Wchodziły do Polski,

albo w niej powstawały różnymi czasy, nie od rzeczy tedy szykować je koleją lat.

1558, *Inflanckie:* Blumberg, Donhoff, Farensbach, Fleming, Guldenbalk, Kampenhausen, Plater, Wolff, i inni.
Koło tego czasu Betman.
1569 Walbach.
1569 Helt.
1570 Rarowski.
1576 Weselini.
1576 Alemanni.
1578 Schumberg.
Bekiesz.
Berżewicz.
herb *Trzybuławy*.
1580 *Trach*.
1581 *Połota*.
1581 Pachołowiecki.
Herby *Pogonia*, *Pocisk*.
Krucyni.
1585 Heidenstejn.
1589 Czeki
1589 Waxman.
1591 Stojeński.
1593 Aichinger.
1596 Rotermund.
1600 Białogłowski.
1609 Władysławski.
1618 Czarnecki.
W tych czasach: Wizemberg, Schampach, Pernus.
Są herby: *Salamandra, Kur, Kozieł*.
1627 Butler.
1629 Mohyła.
1630 Arcemberski.
1636 Gersztorf.
1642 Raes.
Breza.
1658 Andrault de Buy.
1659 Peretyatkowicz.
1661 Dołszkiewicz.
1673 Nosadyni.
1676 Morykoni.
1676 Dziuli.
1677 Murison.
1683 Kruzer.
1725 Glower.
1726 Desier.
1726 Renard.

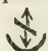
Gdyby można było znać liczbę znaczną herbów jakie bywały udzielane narodowcom uszlachcanym, możnaby powziąść wyobrażenie dostateczniejsze, jaka jeszcze myśl uszlachcających i uszlachcanych powodowała. Kilka podobnych przypadków, różnymi czasy dostarczonych, byłyby na ten raz niedostateczne, gdyby za Zygmunta Augusta niezaszło było niejakie obliczenie obywatelstwa z powodu naprawy rzeczypospolitej oraz unji z Litwą, gdyby w tem ostatniem zdarzeniu, żywioł herbowy niebył się w Litwie i wziemiach Ruskich z życiem objawił.

Przestraszona w ówczas szlachta, wylewem braterstwa swego, napływem herbownym cudzoziemców wielkości rzeczypospolitej ciekawych, na jej usługi ochoczych, gotowych: uchwaliła 1578, że więcej Król szlachty stanowić niebędzie, jedynie tylko sejm. Tą uchwałą położyła znacznie tamę wcielania się do braterstwa narodowego cudzoziemcom [1]). Swoboda i wielmożność szlachty nie widziała jednak w tem zapory aby niemiała swych klejnotów rozdawać, a niema nic niepodobnego, że jeszcze się między nią nowe herby lęgły. Nie jeden z tych co się zaniedbywali, przypomniał sobie swe prawa i godła, które wyprzedzały uchwałę, która przeto do nich się nieściągała; po ziemiach też były niezachwianej mocy zwyczaje; a ustawa uznająca prawo zmieniania pieczątek po zgonie ojca, dobrze była znana wszystkim.

---

[1]) Jaka ilość przed tą ustawą uszlachcenia być mogła można z tego miarkować, gdy od roku 1500 do 1600, nieobowiązanych, tylko przypadkowych w księgi urzędowe zapisów 334 uszlachceń wymienia. Listę tego wyciągnął Czacki i w swojem dziele o Litewskich i Polskich prawach *T. I.* ad *p.* 238 pierwszego a ad *p.* 281 drugiego wydania na tablicy zamieścił. Dalsze uszlachcania obowiązanego od roku 1621 wpisu do 1726 znajdują się w dziele Januszowskiego w liczbie 366.

Zygmuntowskie czasy, jak dla wszystkiego, tak i dla herbów były najświetniejsze, były czasem ostatecznego a najwyższego, sił, myśli i zdolności narodu rozwinięcia się. Herby rzeczypospolitej i szlachty uświetniały imie Polski od Byczyny do Moskwy, od ujścia Dunaju do Pskowa. Pod Połock i Psków królowi Stefanowi, Litwa sama, dostawiła 10000 rycerstwa za herbowemi pańskiemi chorągwiami ciągnącego. Nie były to brackie chorągwiane pociągi: ale równości różnoklejnotnej szlachty, wiedzionej brata starszego herbem. Po odniesieniu uszlachcania do sejmu, pierwsze wydarzone stały się uroczystsze nadanie, herbem osóbnym i własnym świetniejsze. Wąs, Pleszkowski, Białokurowicz, otrzymali herby nazwane: *Połota*, *Pogonia*, *Pocisk*. Pierwszy wcale nowy, odpowiedni czynowi; drugi, był herbem Pogonią niedopiero zwanym, z którego obłoki tylko od ramienia odjęto, nie dla heraldycznego przepisu nadweręźania herbu, ale dla niejakiej zmiany; trzeci otrzymał

Bogorią nad księżycem, żeleźce przedzielone krotką skośnicą w lewo. Może to za jelce poczytała szlachta, nieznaleźlibyśmy jednak powodów do wątpienia że inną miał myśl nadawca. Zamierzył on, odejmując obłoki jednemu, przyrzucając skośnicę drugiemu, heraldyczne wprowadzić dla nowego brata nadweręźenie (*brisure par baton*). Albowiem heraldyczność z uszczerbkiem własnego żywiołu, kancellaryą zajmowała, a gdy chciał kto heraldyczność w swych klejnotach roztoczyć, ułatwiała mu chętnie. Dość rzucić okiem na Pachołowieckiego tegoż czasu herb: jedyny w Polszcze taki. Masz w nim pół Polski, Jelita całe; w hełmie, trzy hełmy, baszty, chorągwie, pawi ogon; jeszcze Jelita całe, całą ugwieżdżoną a księżycem objaśnioną Równię, całego Batorego. Nic takiego drugiego szlacheckie herby niewymyśliły. Herb ten, niemiał szczególnego nazwiska, herbyz przepisów heroldyi wynikające, nazwy niepotrzebują. Wreszcie nadawanie nazwiska herbom od niejakiego czasu słabnące, w następnych czasach wychodzi ze zwyczaju. Jawią się jeszcze herby wspólne *Salamandra*, *Kur*, *Kozieł* nazwane, a to dla tego, że salamandrę, koguta i kozła nosiły, a kilku rodzinom wspólne się okazały; dla własnych pojedynczym rodzinom tego niebyło potrzeba [1]).

Heroldyi niebyło, ni widowiska gonitw; ni sejm uszlachcaniem i indygenatami zajmujący się, ni królewska kancellarya kanclerska, okazałości i powagi heroldyi przybrać niemogły: zastąpili ją jedynie pisarze i partykularni wiadomości o herbach zbieracze. Okazywała się ich potrzeba już za czasów Zygmunta Augusta, tem większą się stała od czasu unji. Powołanie trudne, niesłychanie zmudne, olbrzymie. Jak to było, w tak rozległym kraju partykularnemu wszystko wyłowić? Kromer w starej tylko Polszcze, mozolnie poszukując wspólnych [2]), niedoliczył się wielu istotnych, w różnych sprawach rzeczypospolitej rozgłos mających. Daleko ogromniejsza dla *Bartłomieja Paprockiego* otwierała się przestrzeń, pospolitem okiem prawie niezmierzona, bo od Kromerowskiego czasu przez lat kilkadziesiąt niesłychanie rozrodzona herbów liczba, po niezmiernym krajów przestworze rozsypana i jeszcze się rozradzająca. Trudem do naśladowania niełatwym, otworzył on dla pracy

---

1) Stojeński 1591 nazwał swój *Kotwicą*; Prowanoni 1609 dany *Władysławski*, z nadanym 1631 umarł; Guldenbalków Inflancki w tych czasach *Holta* nazwę nosił. Potem tego niema. Nadawanie nazwy herbom, pod koniec rzeczypospolitej odżywiano.

2) *Gentilitiorum autem signorum, quae quidem quaerendo investigare potuimus*: *Kromeri descr. Pol. p.* 105.

ludzkiej, nowe stanowisko, na którem nikt mu niezrównał. Bezwątpienia do wzniesienia budowy, miał on korzystniejszą od swych następców dobę, rzecz miał w życiu nieprzestarzałą, bliższą pory urodzenia, jeszcze nie przeobrażoną, miał przed sobą, czucie wspólności, rozradzania się widok. Szukał tworców i źródeł rzeczy: będąc ich bliższy, łatwiej mu było to wskazać, niż później piszącym. Chybiał Paprocki, dał się uwodzić, pozorom, baśniom: później piszący gonili za pozorami i baśniami: Paprocki był ich przewodnikiem, bez tego przewodnika obejść się niemogli: wszakże raz za razem przewodnikowi swemu powtarzali: my mamy więcej wiadomości, my lepiej widzimy, a dowcipując, ćmili swe widzenie, potworne gromadzili przywidzenia. W Okólskim tego przybyło dosyć, każdy następny dodawał coś.

Ggdybyśmy ich dzieła mieli pod ręką ośmielilibyśmy się skreślić tego postępu wzrost; jak który z owych pisarzy, wydowcipował, nadanego i nadającego: bo, od czasu jak sejmy królom uszlachcanie odjęły, pewno się stało, że wszystkie poprzednie, bez wyjątku, od królow od cesarzów nadane były; z owych pisarzy w jakie gdzie który krainy świata zaleciał aby herb dla szlachcica Polskiego sprowadzić, w jakie gdzie odległe wyskoczył wieki, aby dawnością klejnot i ród uświetnić: bo przeświadczeni o wspólności u siebie, niewątpili o powszechnej, a pierwszeństwa nieprzeczyli rozumniejszym na zachodzie lub poprzednim z kuli ziemskiej znikłym narodom. Gdy jednak tych pisarzy niemamy, baczność naszę do samego tylko opisania herbów zacieśniamy.

W niedostatku heroldyi, wnet stali się oni dla klejnotu szlacheckiego trybunałem i wyrocznią. Uciekano się po objaśnienia do Paprockiego, Bielskiego, Okólskiego, Potockiego, gdzie opisy, nazwy i ryciny herbów widziano; Jan Alexander Gorczyna pewnie się też w swojej okolicy wysłużył. Później, Niesiecki i Duńczewski, poprzedników zastąpili, bo Jabłonowski niełatwego był przystępu i dzieła nie wykończył. Następnie pisali jeszcze, Chmielewski, Warszycki, Kuropatnicki; na ostatek wyskoczyli Małachowski Piotr, i Wielądko. — Za pomocą dzieła Niesieckiego 1740, trybunał herbowy poprzedników jego i heroldyą Polską rozważamy, co jej pisarze zawyrokowali rozpatrujemy. Z nich usiłowaliśmy rozpoznać rozrodzenie się herbów Polskich, oraz ich żywioł i posadę; z nich heraldyczne w Polszcze sposoby i widzenia, z heraldykami obcych krajów stosunki i zależności, zaczynając od szerokiego rozbioru języka.

Powiedzieliśmy w tym rozbiorze że oni nieutworzyli tego języka tylko gotowy już znaleźli, z potocznych sposobów wyrosły. Kilka wyrażeń z Długosza dobytych, dostatecznie o tem przeświadczyć mogą co bieg rzeczy nieodzownym uczynił. Usiłowaliśmy te potoczne sposoby wyrozumieć, źródło ich z własnego języka, lub z heraldyki i języków obcych, mianowicie Francuzkiego albo Niemieckiego okazać. Niepowtarzamy tego, przypominamy tylko, że się za Wazów i następnie, tymi sposobami wyrażano: a nimi, wątpliwości jakie zrodziły, uchylić było niepodobna; nimi, herbom cudzoziemskim zadosyć uczynić, jeszcze mniej znajdowało się środków. Klejnotu swego w mętnej wodzie szukający, częstokroć nieznalazł, ni upewnień, ni objaśnień zaspakajających, szczęściem od jego woli zależało obrać, co mu się podobało.

Ci pisarze zbierali wiadomości o herbach wspólnych a rozmaicących się, o niepewnościach ich, tem snadniej, że do tego nowy na wielu punktach rzeczypospolitej dała popęd Unja. Można powiedzieć, że połowa starych herbów tym niepewnościom i mniej więcej zrozmaiconym niejednostajnościom i nowotnemu rozrodzeniu uległa. Nadmienialiśmy o nie-

pewnościach barwy pola różnych herbów. Tej niepewności nikt uchylić niemógł. Krzyż Bojczy, księżyce w wielu innych, byłyli złote czy srebrne?

Korwin, Zaremba, Korczbog, Bończa, Kot, Brochwic, na prawo czy na lewo są obrócone? Rogali, Zabawy heraldyczne połowiny, prawej czy lewej strony trzymać się mają? Gryf, czy ma mieć ogon w prost zadarty, czy pod nogi przewiedziony? Brodzic ma być z pierścieniem we środku czy bez pierścienia? W Kopasinie, mali być miecz czy krzyż? Łzawa, Przegonia, Ostoja podobieństwem swem zachwiały wiernością rodzin. A że ten herb Łzawa, ma wielkie podobieństwo do herbu Ostoi, dla tego niektórzy, miasto podków, księżyce kładą i do Ostojczyków się przenieśli. Od tego herbu Ostoja, potem poszedł herb Przegonią nazwany: dla tego też wiele domów, dla tych obojga podobieństwa, już się do tego, już do tego referują. Z powodu wielkiego podobieństwa dwóch herbów, jedni się do Przegoni, drudzy do Ostoi przenosili [1]). Niepewne słowem były mnogie rodziny, czy się podkowy czy księżyca, czy srebrnego czy złotego mają trzymać księżyca: bo to wszystko wielkie podobieństwo herbów sprawiało. Pół pierścienia różnił Ratułta od księżyca Szeligi, a przecie ciż sami Ratułtowie są mięszani, to pod Szeligą, to nawet pod Działoszą [2]): bo zmieniali i z herbu przenosili się w herb, nie dla podobieństwa, bo Działosza do Ratułta w niczem niepodobna, ale z innych powodów. Z Mądrostek wiele domów wróciło do Nowiny przez niewiadomość, albo też z innej racyi [3]): tak że Nowina, począwszy, spłodziwszy i dawszy wzrost Mądrostkom, potem je wycieńczyła ledwie nie do ostatka. Na wspak znowu: ci co się Ostrzewem pieczętują zowią go dziś Nieczują [4]). Ostrzew dawszy początek Nieczui, prawie zaginął, wszystko przeszło do Nieczui, w Nieczui był Ostrzew, Ostrzewu więcej nieodróżniano: a Nieczui stało jedno, mieć krzyż, albo go niemieć. Toczyły się te przerzucania z herbu w herb, jeszcze pod okiem Niesieckiego. A niema przesady gdy powiemy że to było bardzo powszechne kiedyś, bo roku 1633, konstytucye do odpowiedzialności przed trybunał powoływać dozwalają tych, coby cudzego użyli herbu [5]).

Odróżniał niegdyś Kromer Bojczę od Modzeli dla krzyża złotego lub srebrnego; Srzeniawę od Drużyny, dla przydawanego krzyża; Jednorożca od Bończy, niewiadomo z jakich powodów; Przegonią od Ostoi, Nowinę od Mądrostek. Nieodróżnił od Roli Krojów, ani od Nieczui Ostrzewia. Widno jest że z czasem, jak nieodróżniano Ostrzewia od Nieczui, tak nieodróżniano Mądrostek od Nowiny, nierozróżniano Prze-

---

[1]) Słowa *Niesieckiego T. VI. p.* 300, *T. VII. p.* 170, 538.

[2]) *Niesiecki, T. VIII. p.* 96. [3]) *Niesiecki, T. VI. p.* 320.

[4]) *Niesiecki, T. VII. p.* 207.

[5]) Wyrazy konstytucyi 1633 są w artikule 41 następujące. Ponieważ ludzie prostego stanu, *artibus illicitis*, w tituły i prerogatywy szlacheckie wdzierać się zwykli: zabiegając temu, żeby te honoris encomia et virtutis praemia tanto sudore od przodków naszych nabywane, lada kto sobie nie uzurpował, postanawiamy, aby żaden szlachcic nie ważył się ignobilem do herbu przyjąć i za nim świadczyć i za powinnego swego przyznawać pod utraceniem własnego szlachectwa swego: o co forum na-tribunał inter causas officii ad instantiam cujusvis; co się ma rozumieć i natych, którzy po konstitucyi anni 1578 ważyli się do herbu cudzego privatim accedere i w cudze herby się intruserunt. — Właściwie tedy ta intrusja w herby i privata accessio ściąga się do nieszlachty, ale do ludzi prostego stanu co się tego po roku 1578 do puścili, ponieważ artikuł o tych tylko mówi, a nie o szlachcie z herbu do herbu przechodzącej. Jakoż przechodzenie takie i po konstitucyach 1633 i 1641 nieustało, ze zwyczaju niewyszło.

goni z Ostoją, a heraldycy nieodróżniali Drużyny od Śreniawy, poczytując Drużynę zawypływ ze Śreniawy, zapewne dla tego że do niej Śreniawici wracali.

Nie samem wymarciem, ale zarzuceniem ponikło i z użycia wiele herbów wyszło. Wymarły nowsze, Władysławski, Berżewicz; ale dawniejsze: Hełm, Owada, Czerwnia, Gryzima, Cielątkowa, Pokora, Słońce, zeszły z poziomu herbowego, przez zaniedbanie, przez wzięcie innego. Były po większej części z obcych heroldyi, wracano do narodowych. Długo wprzód i potem jeszcze, klejnotnym był szlachcic: bo miał prawo do wymienionego nazwiska swego, herbowną pieczęć przyłożyć.

Nie wszyscy heraldycy drukowali dzieła swoje, po innych zostały rękopisma, po innych zaginęły, choć byli w swoim czasie ową poufną heroldyą która trudności rozwiązywała, do której uciekano się po objaśnienia i wiadomości. Przynależało im posiadać potrzebne do tego znajomości. Paprockiego dzieło, potem *Okólskiego* dostarczało szczegułów o herbach narodowych: ale im wypadało oswoić się z tem co pisano o heraldyce w obcych krajach, w której narodowe mogły szukać wzorów. Jakoż niezaniedbywali tego cudzoziemskiego swiatła. Zajęci rozrodzeniem herbów narodowych, przypuścili rozrodzenie powszechne; w to uwierzywszy, w obcych też krajach toż samo rozrodzenie dostrzegli i powszechnego dla każdego herbu nieprzerwanego wątku szukali. Zbliżając podobieństwa, do sprostowań, popraw i nowych obałamuceń i zmian pochop dawali,

Wyheraldyczone od niemałego czasu postaci herbów Polskich, do zbliżeń niesłychanie różnorodnych stanowisk ułatwiały. Crucini Włoski, odpowiedział krzyżom herbów w Litwie; Torelli Włoski, zbiegł się z Ciołkiem Polskim; Colonna Włoski przypadł do Pierzchały Rocha. Pierwsze na zmianę herbu tak dalece nie wpływały, ale silna kolumna, wnet spędzała pierzchliwego Rocha. Czarny marszałek Roch, uchodził nagle przed bielejącą się Kolonną. Nazwa i postać się odmieniała, bo żaden z heraldyków nieumiał czy nieśmiał rozróżnienia uczynić. Wiedziano, że herb starą postacią był Rochem, nową Kolumną; każdy mógł dziś tak, jutro inaczej, starym lub nowym pieczętować się obyczajem [1]).

Nowsi herbu Łady używający, po obu stronach podkowy, strzały kładą, a pod strzałami dwa rożki myśliwskie[2]). Łada przeto w nowszych czasach, Niesieckiego blizkich, nowej nabył postaci. Podobne zaszło przeobrażenie z Janiną; Napiwon niekiedy wilka z głowy jelenia strąca. Dwie miał postaci Amadej, dwie Orla, dwie Zaremba, dwie Kroje, gdy poczęto je w ich roztroju spiczastemi ostrza stykać końcami; dwie główne miał herb Wieniawa, gdy wielu wień z nozdrza odrzucili, a choć bez wienia Wieniawę mieć chcieli; pod dwiema postaciami się ukazał Sas gdy go przewrócono; pod dwiemia Niesobia Niemczyk, gdy strzałę skośnie na całym położył [3]). Pod wielorakiemi Junosza, gdy baranek, to

---

[1]) *Niesiecki, T. VIII. p.* 114. [2]) *Niesiecki, T. VI. p.* 201.

[3]) Dawny Niesobia: *coupé de gueules et d'or, à la moitié de flèche mouvant de l'or sur les gueules, et à la queue de l'aigle de sable, mouvant de gueules, sur l'or, réunies en pal*: — Późniejszy Niemczyk: *coupé d'argent et de gueules, à la queue de l'aigle de sable, mouvant d'argent sur les gueules en pal, touché par la flèche posée en bande sur le tout.* — Zaremba zmieniając się zostawił wątpliwość dowolności każdego. Długosz o nim mówi krótko: *superiorem partem leonis et quatuor lapides in parte inferiori habens*: nic o murze niewie. Wiążąc jego zbyt skrócony opis z barwą i postacią przedziału tarczy przez późniejszych wskazanemi, byłoby: *de pourpre au lion issant et mouvant d'argent crenelé de quatre pièces aux*

z rożkami, to był bez rożków, to w krzaku róż, to z chorągiewką, to w lewo lub w prawo obrócony, to w zad patrzący: czyli że to było dowolnością tych co swój herb Junoszą zwali, czyli zgromadzeniem rozmaitych wcale baranków i herbów, a dowolnem heraldyków tych wszystkich rozmaitości pod Junoszę podciąganiem.

Od czasu jak Litwa rozmaitości w licznych starych herbach namnożyła, zachowując tym rozmaitościom nazwy herbów z których wynikały, podobne rozmaicenie pojawiło się cóżkolwiek i w Koronie, bądź z chętki przez braci nowych, wniektórych rodzinach koronnych obudzonej, bądź z rychłego w Polszcze rodzin Litewskich osiadania. Litwa poprzeistaczała, Skubę, Wręby, Kościeszę, przeistoczeniom miana Skuby, Wrębów, Kościeszy zachowując: podobnie Czarnkowscy niegdyś hełmem Nałęcza odróżnili; podobnie potem Nałęcz czy trzema otoczony gwiazdkami, czy strzałkę nad sobą mający, czy pod krzyżem przewrócony a gwiazdy owijający, Nałęczem być nieprzestał; podobnie strzała w Rudnicy zamiast stania w łęku przewróconej podkowy, przewróconą lub stojącą podkowę lotem w dół przeszywająca lub skośnie w nią lub pod nią wprowadzana, wraz z podkową, Rudnicy imie zachowywały. Podobnych wymysłów i odróżnień było wiele; gwiazdy, księżyce do tego służyły jak widać w Kowni, Równi i indzje; potem z nimi, strzały i strzałki; skośne strzał i strzałek sadzanie jest najnowszym wynalazkiem, niezawodnie po unji Lubelskiej wymyślonym.

Dawnych wieków, zmiana w postaci godła wprowadzona, nowe tworzyła godło, nowy herb, inną otrzymywała nazwę. W wiekach Zygmuntowskich i po unji Lubelskiej już tak nie było: rzadki przypadek nadanego nazwiska nowego, rozpłodzenie się, będąc często mnożne, zachowywało nazwę rodzicielską. Do końca samego, trudno się było heraldykom, z tem młodocianem potomstwem obliczyć. Idąc za twierdzeniem, a często domniemaniem klejnotników albo własnem z pozoru dorozumiewaniem się, podciągały w liczbę rozrodzenia nie jedno, co żadnego powinowactwa nie miało. Nadużyli słowem tego zbliżania a w jednę rodzinę herbów szykowania mianowicie późniejsi. Zamiast ścisłego dopilnowania rozrodzenia, tworzyli system rozgatunkowania herbów wedle ich postaci. Wiele rodzin chętnie poszło za ich myślą, swe klejnoty przypisywały wedle podobieństwa do nazw ogólnych jakoby starodawnych, albo do rzeczywiście dawniejsze herby odznaczających.

Czy kiedy i gdzie herb jaki *Kotwicą* zwany stał się rodzicielem herbownych kotwic, zaiste byłoby dziwacznem marzeniem poszukiwać. Wykotwowane na Litwie różne postaci głoski T, strzał, krzyżów, utworzyły gromadkę, kotwicami ochrzczonych herbów. Dostrzegli heraldycy po różnych herbach w Koronie kotwice i z tego zgromadzili gminę kotwic i z niej wywiedli miano herbu Kotwica. Tego przez żaden sposób za rozrodzoną rodzinę poczytać niemożna; a że w herbie jest kotwica nie idzie zatem że to herb Kotwica. Strumberg tej gromadzie przywo-

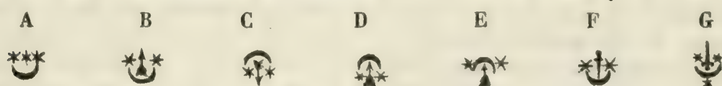
---

quatre billets (Ziegelsteine). Pole dolne srebrne z za rębów którego (*crenelure*), lew wyskazuje. Z czasem z powodu tych rębów nazwane zostało murem białym, a o trzech tylko zostało kamieniach wedle Paprockiego. Wszakże Okólski wskrzesza cztery. Kamienie żółte w złoto oprawne: czyli zółte w żółte, złote w złoto (*billets d'or*). Zostało tedy wątpliwe i dowolne, trzy czy cztery kamienie; lew na prawo czy na lewo. Wszakże ten kierunek na prawo lub lewo dużo zmienia warunek łapy lewej nad prawę wzniesionej. Sądzić się godzi z tego warunku, że lew właściwie na lewą odwrócony być winien: bo w prawo obróconemu wzniesienie łapy lewej jest bardzo niezgrabne.

dzi, a do tego przypisują się: Kmiecic, Stojeński, Rotermund, Desier. Jest to na podobieństwo *Trzy:* trzy gwiazdy, trzy buławy, trzy księżyce, trzy kawki, trzy miecze, trzy korony, trzy krzyże, trzy kroje: herbu Trzy.

Podobnem zbliżaniem ucierpieć mogły i ucierpiały rzeczywiście różne rozrodzeniu uległe herby. Do takiego do rodzin tych wciskania godzi się porozumiewać rodzinę Trąb (choć Suchekomnaty do niej nie przystały), Węża, Junoszę (choć do niego Pruski Rautenberg niepoliczony), Wieniawę, Gozdawę [1]).

Pytać się można, jakiem prawem Dziedzielowie do Sasa się liczą, gdy występują z tą różnicą, że z boku jednego księżyc, z drugiego gwiazdę kładą a we środku strzałę rozdartą nakształt Kościeszy bo równem by prawem do Sasa przypisać można Ancutę i Newlina. — Równie trudnoby było z trzema gwiazdami Msciszewskich księżyc A, do Sasa

ciągnąć gdyby ich herb innej nieokazywał się postaci. Sas B, rozkrzewił się do licznych, do siedmdziesięciu przeszło rodzin: zasługuje przeto na poszukiwanie, czy czasem w Prusiech znajdujące się Garczyńskich C, D, Msciszewskich E, Zukowskich F, Zapędowskich G, niesą tej samej co Sas rodziny.

Cztery odmian pod Grzymałą policzono, czyliż to z jednego herbowego rodzica na ziemi Polskiej się rozrodziło? prawdziwie temu zaprzeczyć się godzi, jeżli udowodnionem niezostanie, kto z Grzymalczyków miał odwagę, w bezbramne zamknąć się mury, czyli to trzyflankowe czyli trzywieżowe. Przypisało się wiele muru do Grzymały, i dziś Grzymała, składa różnych herbów gromadę, a nie jednego rodzinę. W systemacie rozgatunkowania i klassowania herbów pod kategoryą *Mur* równie dobrze mieszczone być mogą: Konopacki, Farensbach, Grzymała, Kampenhausen, Odwaga, Grzymała z bramą kracianą lub z rycerzem w bramie. A chociaż by się znalazły powody do sądzenia że pierwotnym Grzymalczyków herbem był mur o trzech wieżach bez bramy: byłoby konieczną rzeczą w tedy, szukać kiedy się dla nich w tym murze brama rozwarła, a niespuszczając się na goły widok muru, udowodniać co istotnie z Grzymały wypływa, dla odróżnienia co mu dowolnie przyrzucono.

Cztery też odmian Brochwica, prawdziwie za rodzinę Brochwica poczytywać nieuchodzi. W prawo biegący jeleń, herb dziewiętnastu rodzin, jest Brochwicem, Jeżeli rodzina Sobków jelenia swego w lewą biegącego, koronę na szyi mającego za Brochwica poczytuje i z Brochwica wywodzi, to wypada przyzwolić na odmianę w dwudziestej tego herbu rodzinie. Z tego atoli powodu podobnyż herb województwa Lubelskiego Brochwicem się niestaje; ani jelenia leżącego Destrahanów, kiedy z Anglji przybył; ani pół jelenia z przewróconej w skos Leliwy wyskakującą. To wszystko uszłoby dobrze pod kategoryą *Jelenia*, w Podwelsie, Cyrembergskim, Brochwicu, Arcemberskim, Destrahanie, herbie województwa Lubelskiego: ale nie pod kategoryą Brochwica.

---

[1]) Prus i Roch, wystawują kaprys od dowolności heraldycznych pisarzy niezależący.

Podobne herbów rozgatunkowanie mogłoby być dogodne dla obeznania się i łacniejszego znalezienia się w heraldyce z rozmaitością znaków herbowych: ale wgruncie niewiele znaczy, a nie może jednegoż początku lub rzeczywistego rozrodzenia objawiać. Jest inna dla herbów Polskich potrzeba dużo przez pisarzy zaniedbana, to jest znajomość heraldyki i blazonowania. Już z dawniejszych wieków różne herby mnogim rodzinom wspólne, tej znajomości wymagały, z następnych i nowszych czasów, gościnna Polska, udzielając cudzoziemcom indygenatów, wielką liczbę takowych uzyskała, bo każda rodzina indygenowana swój własny wnosiła, a w tych najmniej połowa blazonowania tarczy i jej honorowych części wymaga. Potrzeba jest konieczna język narodowy do tego zastosować, ścisłości i dobitności heraldycznych wyrażeń strzedz. Zastanawialiśmy się nad tem wyżej i widzieli, że język potoczny przy znajomości rzeczy wystarczy. Potrzeba ta jest nieodzowna dla herbów przybyłych. Wszakże gdyby kto chciał heroldyę dla Polskich narodowych stanowić, niesumienny by był, gdyby je usiłował pod jej prawidła podciągać; niesumienny by był gdyby wymagał po rodzinach udowodniania ciągłego, ustatkowanego jednegoż herbu przez jej przodków używania; gdyby niepomniał na równość, na wielmożność stanu rycerskiego, na swobodę, zamiany, przemiany, przeobrażania, naostatek na to, że herby niebyły nadawane, ale brane, jako sobie kiedy kto obrał i wziął. Dobrze jest tą ważną w przeszłości sprawą zabawić się, co wieki budowały zgłębiać, co rozwalały rozważać: ale chcieć popsute z krzywdą przeszłości naprawiać, prawdziwie już nieczas.

Zamykając nasz długi herbownictwa Polskiego rozbiór, zwracamy jeszcze uwagę na jedną niestateczność wielce dla poszukiwań heraldycznych ważną, a starej Polszcze więcej jak któremu kolwiek Europy krajowi właściwą, to jest niestateczność pisania nazwisk.

W krajach zachodnich, gdzie się mowa miejscowa bardziej niż Polska przeradzała, język, wymawianie, orthografia zmieniały, więcej wszelako miano na baczeniu ścisłość pisania nazwisk. Z czasem stała się ta ścisłość tem potrzebniejsza że wymawianiu nieodpowiada. Co innego Leduc od Leducq; Leclerc, Leclercq, Leclercqz: są to wcale różne rodzin i osób nazwiska. Heraldyk Polski nieumiał by ich odróżnić.

Jeden może kąt Europy z niestatecznością pisania nazwisk Polskę wyprzedził i przeszedł, a ten jest niższych Niemiec, gdzie się Wallońska z Flamandzką spotyka mowa. Tam: van Loen, Loon, Looz, Loos, Loo, Los wszystko jedno; Oreilly, Urle, Oreye, wszystko jedno, toż samo nazwisko.

W Polszcze nie spotkaniu niezgodnych języków, ani zaszłej w mowie i pisaniu zmianie niestateczność nazwisk wielu Polskich rodzin przypisywać należy: ale prosto niestatkowi zwyczaju, tak w wymawianiu, jak w orthografjowaniu: w czem niedbałość i lekkość zupełną swobodę zostawia. Bez końca tego przykładów dostarcza *Niesiecki.* Bardzo powszechna jest niepewność i dowolność w zakończeniach na, awski, owski, ewski: Pułaski albo Puławski, Cieciszewski, albo Cieciszowski, Służowski albo Służewski. Zaczem i wśród nazwisk: Smiotanka albo Smietanka, Wielewiejski albo Wielowiejski. Powęski inni chcą Pawęski; Peszeński czy Peszyński. Pampowski inni piszą Pępowski; podobnie Zaremba, Gembicki, albo Zaręba, Gębicki. Politański inni piszą Politalski; Żarszyński czyli Żarczyński; Prusiński, piszą inni Pruszyński. Wiecwiński, Wietwiński, Witwiński jak inni chcą; Wieczkowicz, Więckowicz, Więckiewicz, toż nazwisko. Mroczkowski, ale go piszą Mrozowski; Składkowski, równie dobrze Sładkowski. W se-

natorstwie wysoko stojąca co się w liczne przywileje opatrzyła rodzina Rozdrażewskich, równie dobrze Rozrażewski. Bo różny ten sposób wymawiania i pisania nazwisk, równie jest właściwy jak mniej znamienitym tak i najznamienitszym rodzinom. Nie były to podwójne lub wielorakie nazwiska: ale że się niejednostajnie i rozmaicie pisali. Czasem odmienność głoski jednej, spółgłoski, samogłoski, odmienność nazwiska stanowi, ale to czasem; a pospolicie, różnie się pisali, różną ortografią pisać mogą; jest to własnością rodzin Polski, a to heraldyka obserwować obowiązana.

DODATKI.

Do strony 451. Czołem bicie, znane było na dworze Piastów, ale jedynie w okolicznościach uroczystych, błagalnych; dla tego rzadkiej są wzmianki i jedynie w tych zdarzeniach ukazują się. Królowa małżonka czołem bije przed Bolesławem Wielkim gdy za winowajcami się wstawia (*Gallus p.* 68.) Pomorzanie przebaczenia wzywający: *cives et oppidani pronis cervicibus obviam* do Krzywoustego się zbliżali a wódz ich *adveniens Boleslavo inclinavit* (*Gallus II.* 39, *pag.* 216.) Kronika Węgiersko-Polska czyli legenda o świętym Stefanie, pisana koło 1250. roku, w odmęcie swej powieści, mająca na celu uwielbić Bolesława Śmiałego i jego Węgrom czynioną posługę, opowiada jak Alba i Kaul węgierscy słańce, stają przed królową i młodocianym, małoletnim królem w radzie zasiadającym: *Introeunt et genuflexo ante ducem et matrem* błagają pomocy, dla swych książąt *alumpnów* w Polszcze schronienie znajdujących. Bolesław przyrzeka ich do Węgier prowadzić, wtedy oba, *cum alumpnis inclinato capite ad stationes suas perrexerunt.* (*Cronica Ungaror. anixta Polon. cap.* 13.) Sądzić tedy należy, że poklękiwanie i czołem bicie w pewnych uroczystościach w XIII. wieku jeszcze było w użyciu.

Ceremonia ta nie była uniżająca, ciż bowiem książęta *alumpni*, gdy na wyprawę wojenną ruszają, otrzymują od Bolesława *osculum pacis*, jakie udzielał równy równemu (*Cron. l. c. cap.* 13.) Takie *osculum pacis* drogo sobie w Kijowie kniaziowi Izasławowi Bolesław Śmiały opłacić pozwolił (*Gall. I.* 23. *p.* 100. 101.); takiego, pychą rażony sam, uchodząc do Węgier, Władysławowi Węgierskiemu udzielić wzdragał się. (*Gall. I.* 28. *p.* 114.)

Do strony 530. Powołując się na widok herbów Szląskich w dziele *Sibmachera* ogłoszonych, nie mylimy się gdy w nich też same widzimy jakie w Polszcze były powszechne. Objaśnia nas w tem pod ręką leżące dzieło *Jana Christofa von Hellbach: Adels lexikon, oder Handbuch, Ilmenau* 1825. 1826, 8*vo*, 2. *Bände*. Widzimy z niego, że te Szlązkie herby dotąd nazwy nawet starodawne Polskie noszą. Jakoż ze wspomnionego dzieła, do tych herbów któreśmy z *Sibenmachera* wymienili dodać należy, jeszcze następne dotąd na Szlązku ze swą nazwą existujące: *Drzewica*, *Junosza*, *Łada*, *Oksza*, *Radwan*, *Rogala*, *Strzemie*, *Taczała*, *Topor*, *Wieniawa*, *Wieże*.

W liczbie herbowych rodzin na Szlązku, jest po kilka z Węgier, z Moraw, z Luzacyi, z Czech, z Pomorza, nieco więcej z Niemiec, a liczba ta cała przybyszów czwartej części nie wyniesie tych, co stanowią miejscową herbownych całość, a ta jest Polska.

Wymienia Heraldyka Szlązka rodziny: Czechowskich, Domaszinskich, Drach czyli Trachów, Gladiszow, Herburtów z Fulsztina, Jor-

danów, Kalinowskich, Koszitskich, Opalińskich czyli Bnińskich, Pritwitzów, którzy są Bretwitz, Breitwitz, Breidewiss też zwanych, Solinowskich czyli Solikowskich, jako rodziny których współimienne równie się i w Polszcze znajdują, niewzbraniają przypuszczenia że są też same.

Bez końca liczniejsze są te, które poczytuje za przybyłe z Polski. A te są następujące:

Bezisky.
Bissiński, Nowina.
Blaskowitzki.
Bnin.
Bojanowski, Baran czyli Junosza.
Boreg czyli Boreck albo Borezki.
Borensky, Wieże.
Borwitz, Junosza.
Brabantsky, Chobran.
Brog czyli Leszczyc.
Brzischowski.
Chobran, Brabantsky.
Chocimierski, Grabie.
Chorinski albo Chorenski.
Czettner czyli Cetner.
Czindelsky, Weland.
Dobraschowski czyli Dobrzischojski, Łada.
Dobrzikowski.
Dobrziński czyli Dobrzeński albo Dobrodzeński.
Domaschin.
Dzierżanowski, Gozdawa.
Gaffron czyli Gaveron albo Gawronski lub von Gawrony.
Gaschin albo Gasziński.
Gawlowski, Ostoja.
Glyński.
Golkowski, Strzemie.
Goschitzky czyli Gositzki albo Goszczicki.
Gontkowski.
Goltschalkowski, Sreniawa.
Granowski.
Griffa, Gryf, Swoboda.
Grodetzky czyli Groditzki albo Groditzer lub Grodis, Radwan.
Grotowski.
Gruschwitz.
Gryseke.
Helm.
Hoditz czyli Hodizki, Rogala.
Jarotschin de Jaroczin, Kesselberg.
Javorsky czyli Jaworsky albo Javorsker.
Jenkowitz czyli Jenkwitz albo Jankwitz, Habdank.
Kamieńsky de Schwindechlowitz
Karnowski.
Karwińsky.
Kirschbaum.
Kladrubsky czyli Kladrubsker
Klimkowsky de Klimkowitz.
Kolazkowsky czyli Kolazkowsker, Habdank.
Komanzky.
Koslowsky czyli Kosslovsky albo Kozlovsky.
Kotulinski czyli Kottulinski, Ogończyk czyli Pogończyk.
Kotzlowski, Grzymała.
Kieselowski czyli Kieselowsker Drzewica.
Larisch czyli Lariss.
Lassowski, Szeliga.
Latoffsky czyli Latowski.
Lestwitz albo Lesswitz, Nowina.
Lubitz czyli Lubenitz albo Lubschitz.
Morawitzki in Tencz et Rudnitz, Topor.
Moschiński czyli Mosczyński.
Ohm Januszowski.
Ossoliński.
Ozarowsky czyli Osarovsky.
Pelka czyli Pelken.
Pogrell czyli Pogarell, Grzymała.
Possadowski, Habdank.
Rohr.
Rogowski.
Salisz, Działosza.
Schadenowski de Savorsitz.
Scheliha czyli Scheliga albo Schelian.
Schimońsky.
Skrońsky, Taczała.
Skszydłowski.
Strachwitz.
Strutzki czyli Strytzky.
Sulow.
Sybilsky czyli Sibilski albo Siebilsky.
Tarnau, Lelwier.
Trziński de Trczinec.

Tschirsky czyli Tscherskcr.
Wandrisch, Nowina.
Wengiersky.
Wilczek czyli Welsek albo Welseke lub Weltzke.
Willmowski czyli Wilemowski.
Wojslawski, Nałęcz.
Wojsky czyli Witzky albo Wujske, Wieniawa.
Wojkowski de Poborow.
Wrański czyli Wramiński albo Wranitzki.
Zakrewsky czyli Zakrzowsky z Trzaska czyli Biała.
Zaremba.
Zdrowsky, Oksza.
Zychliński de Zichlin czyli Zuchliński, Szeliga.

Wszystkie te są zapisane jako *schlesische Familien ursprünglich polnische* albo *aus Polen*. Są rzeczywiście niektóre, jedna lub druga *aus Polen*, gdyż Komanzky osiadł na Szlązku przybywszy z Litwy; Chobran Brabantzki miał z Polski przybyć w 1516. roku. Ale w powszechności nie są to *ursprünglich aus Polen* ale czysto *polnische Familien*, od Polski pod imieniem Szlązka odpadłe.

Nazwiska niektóre dziwnie ucierpiały w ortografji, w zakończeniach, w wymawianiu; działanie Heroldyi Niemieckiej porozmaiciło herby, porozrywało tożsamość, ich wspólności, liczbę ich cztery razy liczniejszą uczyniło, w ryzę heraldyczną wzięło: ale w powszechności początek, nazwa, język, wejrzenie, zostały niezatarte, niezagubione. Można powiedzieć że Heraldyka Szlązka odszczepiając się od Polski jedność z Polską dochowała. Poznawanie tedy jej dla badaczy Heraldyki czyli herbów Polskich jest konieczne, mianowicie zmian dawniejszych zachodzących w rodzinach i herbach Szlązkich oraz ich zjawieniu się i początku.

Do strony 547. Wyłączność obywatelstwa Pruskiego, wymagająca indigenowania się szlachty Polskiej chcących w prowincyi Pruskiej obywatelskie dopełniać posługi, niewymagała odmiany lub naruszenia herbu; szlachcic Polski biorący w prowincyi Pruskiej indigenat zostawał ze swym nietkniętym herbem: dla tego Marcin *Kromer* ze zmianą swego omawia się (*p.* 543.) Żeby zostać kanonikiem Warmińskim a potem biskupem, potrzebował indigenatu, mógł tedy i powinien był pozostać z ojcowymi Pierzchałą i Osmarogiem. Niepewny jednego i drugiego wolał przyjąć coś nowego od Zygmunta Augusta w rozdawnictwie herbów szczodrego, a potem od Cesarza!

Dwa odrywki od pierwotnego herbownictwa Polskiego Heraldyka Polska musi mieć na oku: jeden bezpowrotny, to jest Szlązki; drugi co po niejakim czasie wrócił, to jest Pruski czyli Pomerelski. Pierwszy uważaliśmy, dochował, nazwy, język, wejrzenie początku swego; drugi zupełnie takowe stracił. Tykał ten drugi dalszych Sławiańskich ku zachodowi pobrzeży, to jest Pomorza aż do Meklenburga rozciągłego. Pobrzeża tego herbów i rodzin nazwy, i byt zachowują wyraz początku Sławiańskiego miejscowości właściwy. Szukaliśmy w nich jakiego wspólnictwa z herbownictwem Pomorza Gdańskiego i oprócz pojedynczych rodzin niektórych przesiedlin, nic wspólność lub powinowactwo odznaczającego niedostrzegli. Ułamek Pomorza Gdański, w herbownictwie swem żył przecie czemsiś Polskiem, czemsiś Pomorskiem, czemsiś własnem gdy pod jarzmo zakonu przechodził. Ale jarzmo mnichowskie Krzyżaków, tak było cisnące i silne, że wszystko morzyło.

KONIEC TOMU I.

ERRATA.

Strona	wiersz	zamiast		czytaj.
391	ostatni	*draesentata*		*praesentata*
392	7 w nocie	Bożana		Rożana
397	39	*muncios*		*nunc es*
401	37	skarzenie		skarcenie
403	3 w nocie	*incicen*		*lencicen*
404	12	podniesiony		podniesionym
406	19	rędziowie		sędziowie
411	39	*mares chalcus*		*mareschalcus*
412	9	*cariae*		*curiae*
420	7	niezata a		niezatarła
421	5	jako też		jako to
—	13	*miejszego*		*mniejszego*
423	7 od dołu	przebierzenia		przebieżenia
430	24	ma		na
431	5 w nocie	*erudicat*		*eradicat*
—	7 —	*laves*		*lares*
434	2 —	*dominabantur*		*nominabantur*
435	1 —	*denico*		*demio*
—	13 —	*mutnam*		*mutuam*
438	25	lekcewarzenia		lekceważenia
441	26	baduki		kaduki
442	2 w nocie	*Piarecki*		*Piasecki*
443	2	Niebyło		Nie był
—	ostatni	Dwor ten		Dwór też
—	15 w nocie	*farte*		*faste*
444	20 —	Lubomlscy		Lukomlscy
—	26 —	Swiatoroba		Swintoroba
450	7	częste		czyste
—	6 w nocie	mężobójca		mężobójcę
—	w nocie ostatni	dwodo		dowód
451	34	dogności		dogodności
456	44	*waćpaa*		*waćpan*
—	3 w nocie	Z tąd		zkąd
457	4	przysyłano		przesyłano
458	25	czestnikowicze		cześnikowicze
459	34	okanałymi		okazałymi
460	ostatni	uposarzona,		uposażona,
467	4 w nocie	*sonvent*		*souvent*
470	7 w nocie	okaże		okaże się
—	11 —	*aax*		*aux*
471	20	lambelem,	*dodać*	czyli łachmanem,
—	23	zębnego,	*dodać*	albo łachmana kilkostrzępego,

Strona	*wiersz*	*zamiast*	*czytaj.*
472	10	przepity	przepisy
478	4 od dołu	trzymający	trzymających
481	7 z góry	obwiniamy	obwiniany
483	2	przed	przez
—	8 w nocie	Lagodę	Łagodę
484	26	rozległości	rozwlekłości
485	18	(simople)	(*sinople*)
491	24	Di	Ci
—	28	zgkorzeniami	z korzeniami
—	31	3)	8)
—	3 w nocie	linia	lilja
—	7 —	Banarowa,	Bonarowa
493	1	*Cinier,*	*Cimier,*
—	18	szarwy	szarfy
494	26	jadynie	jedynie
—	28	*księżyt*	*księżyc*
—	34	połażeniu,	położeniu,
500	43	*Kubdrowa*	*Kudbrowa*
501	24	Slenowron	Slepowron
505	23	Skakałomana	Skałałomana
—	3 w nocie	Kuszbę	Kuszabę
507	w nocie ostatni	Regala,	Rogala
508	9	Kosa	Koss
—	29	Stermberg	Sternberg
—	30	mająs.	mając
509	2 w nocie	Zagłaby	Zagłoby
512	ostatni	uposarza	uposaża.

